CAROLI SEBASTIANI BERARDI

PRESBYTERI UNELIENSIS

DE REBUS AD CANONUM SCIENTIAM PERTINENTIBUS

COMMENTARIA

IN JUS ECCLESIASTICUM UNIVERSUM

DE CONJUGIORUM JURIBUS

TRACTATIO

AD QUAM COMMODA METHODO

QUARTUS GREGORII IX

DECRETALIUM LIBER EXIGITUR.

Optandum equidem est ingenioso viro, egregiæque alicujus disciplinæ cultori, ut illi, cui præcipue nomen dederit, doctrinæ nonnullas bonas artes adjiciat, ut eo sibi cultior, ac rei publicæ utilior videatur, quo plura sibi decora comparaverit; ut tamen id ex voto plene cumulateque adsequatur, aut raro evenit, aut nunquam, propterea quod et humani ingenii infirmitas, et varii humanæ vitæ angustis finibus circumscriptæ casus, et uniuscujusque scientiæ late diffusa amplitudo, neminem fere ita patiatur ornari, vix quisquam post longos nec intermissos labores, vigiliasque in una perfectus esse scientia possit. Ceterum quædam identidem occurrunt argumenta, in quibus tot tantæque sunt aut necessariæ, aut opportunæ animadversiones habendæ, ut belle nonnisi ab eo tractari queant, qui multarum disciplinarum principia sedulo fuerit meditatus, eademque apprime calluerit. Hujus sane generis argumentum est, quod tractandum in præsentia suscipio, de juribus conjugiorum nimirum in quo solida altissimæ Ethices præcepta, quibus naturalis honestas investigatur, ac demonstratur, explicanda sunt; deinde habenda perspicua notitia illorum, quæ in sacris literis tum veteris, tum novi testamenti, Deo auctore, sunt edita, adjectis iis, quæ sancti ecclesiæ Patres traditi divini verbi custodes docuerunt; preterea juris civilis romani ac postremo ecclesiasticorum canonum non ignorandæ sunt definitiones; unde fiat, ut qui in hanc rem operam sit collaturus, et in naturali philosophia, et in divinarum rerum sapientia valde profecerit, una autem juris utriusque prudentiam longo studio profiteatur. Revera in primis naturæ jura diligenter curioseque sunt investiganda quando non de christianorum tantum qui legibus divinis et ecclesiasticis subesse se palam gloriantur, nec de populorum tantum romane civitatis jure viventium, qui legibus Quiritium subsunt; sed de universarum gentium nuptiis agendum est. Quid enim, si ethnici, judæive conjuges vel uterque, vel eorundem alteruter convertantur ad Christi fidem? Nonne et de illorum conjugiis apud nos judicandum est, quemadmodum suis temporibus judicavit apostolus Paullus in epist. 1 ad Corinthios cap. 5, et alibi, ac recentioribus sæculis judicaverunt Gregorius II, inter ceteros pontifices maximos, Gregorius III, Zacharias, dum ad Bonifacium episcopum et martyrem de caussis conjugiorum emergentibus apud Germanos tum primum fidem christianam amplexos scripserunt, nec non Innocentius III in cap. 7 et 8, de divortiis? Quid, si de dispensationibus, quibus alias irrita, injustaque conjugia fiant justa legitima, ab eo, ad quem pertinet, impetrandis agatur? Nonne in conspectu habenda erunt et naturalia, et divina jura, et secernenda eadem a positivis legibus; ut quando istis facilius derogatur, illa inconcussa maneant, quousque aliud non suadeat recta et divini et naturalis juris interpretatio? Quod si ea multa saltem generatim commemorem, quæ a conjugils pendent, qualia sunt, quid in matrimoniis debeatur Deo, et provido ejus vinculi, et clementissimo ejus sacramenti institutori, quid posteritati, ac perpetuitati humani generis, quid parentibus, quid liberis, quid conjugibus invicem inter se, quid toti familiæ, quid societati universæ? mihi sane videor multa, et magna complecti, in quibus multiplex qua publici, qua privati juris, qua sacræ, qua profanæ disciplinæ peritia versatur. Consignandæ quoque sunt variæ temporum notæ; item habenda diversa locorum, provinciariumque ratio vel ab ipsa primæva hominum propagine ad postremam usque et seram ætatem traducenda; quando aliud scimus observatum fuisse ab hominibus actus suos ad simplicem naturæ legem exigentibus, aliud electo judæorum populo singularibus præceptis instituto a Deo mandatum: aliud in evangelio nobis indictum; multa denique his adje-

cta aut legibus publicis populorum, aut legibus sanctissimis ecclesiarum. Duo exinde veluti consectaria proficiscuntur. Primum est, tractationem istam variarum disciplinarum cultoribus, utut longe dissimilia in genere suo sint illorum studia, habendam esse communem, et ad eam philosophos, æque ac theologos, juris cæsarei æque ac canonum ecclesiasticorum interpretes, juris publici æque ac privati peritos posse accedere jure suo: alterum, quod a priore parum distat, eo pertinet, ut ego, licet, ecclesiasticorum canonum disciplinam pro munere meo profitear, non potuerim tantum, sed debuerim plura ex aliis disciplinis, præsertim ex juris romani, vel cujusvis alterius in romani vicem aliquando suffecti sanctionibus derivare. Cum enim et ipsi canonum auctores disciplinam conjugiorum in pluribus invenerint jamdiu firmatam sapientissimis populorum cultiorum legibus, propertereaque frustra in rebus optime constitutis nova studia, labores, vigiliasque impendissent, viam idcirco indicaverunt mihi, qua ad leges illas identidem respicerem, quarum sequi prudentiam ita in hac parte, sicut in aliis pluribus dedignati non sunt, cap. 1, de novi oper. nunciatione. Itaque libentissime imitabor sanctos ipsos ecclesiæ patres, qui in controversiis morum dirimendis sæpissime ad publica legum monumenta respexerunt ipsi, et ad eadem respicienda alios exemplo suo gravissimo concitarunt, can. 7, et sequentibus, dist. 10, et alibi passim; et quidem sine juris consultorum invidia, qui dum norunt, regulas suas sacris canonibus comprobari, eo vel maxime solida se jecisse principia gloriantur. Imo et mihi propterea lætor, quod non injucundæ, exinde forte etiam non inelegantes habendæ sint meæ istæ lucubrationes, quando multiplici decore ornata, et variis veluti coloribus picta prodire tractatio debet; in qua ita me gesturum præterea profiteor, ut omnia in hoc disserendi genere ceteroqui sui natura proclivi, periculoso ac lubrico, ad temperantiam, pudorem, decoramque modestiam componam; gravissimo enim probro mihi ipse verterem, si cuiquam in hoc vel levem offensionem me injecisse deprehenderem, aut me posse injicere suspicatus, minime temperarem. Quam secuturus sim methodum, paucis exhibeo. Tribuitur tractatio in septem dissertationes. Prima generalis erit, et fere proœmii loco; siquidem explicabit conjugiorum naturam, proprietates, qualitates omnes ipsam etiam dignitatem, unde aut hodie, aut aliquando, aut apud nos, aut apud alias non omnino incultas gentes jura conjugiorum constituta sunt atque firmata. In posterioribus ad ipsam conjugiorum celebrationem, qualis potissimum apud nos in facto consistit, expendendam accedam; quamobrem in secunda et tertia agam de iis quæ matrimonium anteire solent, non quidem aut de dotis constitutione, aut de donatione propter nuptias; quamquam enim de his mentio fiat in cap. 6, in fine de donatione inter vir., et uxor. hæc tamen argumenta potius civilis juris interpretibus relinquenda putavi; sed de sponsalibus primum, deinde de denunciationibus. In quarta designabo personas ad contrahendum conjugium idoneas; atque in quinta formam, ac solemnitates conjugii contrahendi. In sexta indicabo legitimos quosdam celebrati conjugii effectus. Denique in postrema de variis modis, aut caussis, quibus legitima semel contracta connubia dissolvantur. Interea vero non prætermittam nonnullas quæstiones singulis dissertationibus subjectas adsuere; earum enim diremtione, quæ generatim tradita sunt, adjectis ita effusisque luminibus clarius explicatum iri arbitrabor. Equidem nemo non videt, me in concinnando hujus tractationis ordine non secutum fuisse eandem omnino rationem, quam in ceteris juris ecclesiastici partibus exornandis mihi proposui. At satius duxi, perspicuitati rerum consulere, quam perpetuo me mihimet ipsi similem exhibere, etiam tum, cum materies singularum methodum postularet. Porro quæ dirigenda in præsentia sunt, ita in conspectum meum adducuntur, ut extendi, proponi, explicari paullo aliter debeant. De hoc proposito benevolum lectorem, ut judicet, rogo postquam universa in hoc libello descripta sedulo perlegerit, et apprime, uti decet, perpenderit; neque enim dubito, quin is, si non cetera, methodum ipsam saltem, utut singularem, veluti maxime opportunam, minime sit improbaturus.

DISSERTATIO PRIMA

DE CONJUGIORUM NATURA, ET DIGNITATE; ITEM PROPRIETATIBUS, AC QUALITATIBUS UNIVERSIS.

Maris et feminæ conjunctionem ad perennem et fere immortalem propagationem generis ordinatam, hominibus quidem esse cum brutis quibuscumque communem, naturali ratione intelligimus. Quoties vero consideremus, in eadem conjunctione naturam in brutis nihil aliud postulare, quam fœtum, et educationem, in hominibus autem excellentiora quædam officia constituisse, quibus et magis magisque firmaretur societas inter ipsos, et ad Deum supremum omnium conditorem in procreanda æque ad tuenda sobole suspiceretur; facile colligitur, singulares hominibus regulas esse vel ab ipsis naturæ institutionibus custodiendas. Verum, licet in definiendis generalibus naturæ præceptis in unam facile sententiam conveniamus omnes, atque, ut exemplum proferam, fateamur sponte, et sine discrimine, servandam esse in conjugiis honestatem; in iis tamen, quæ veluti consectaria ex generalibus deducuntur, non perpetua, et constantissima semper fuit gentium omnium, ne illarum quidem, quæ cultiores habentur, sententia. Incredibile propemodum dictu est, quam varia fuerit pro locorum, ac temporum varietate disciplina conjugiorum inducta; unde sæpissime contigit, ut inhonesta, ac turpis, ac ne conjugii quidem nomine digna, apud aliquos ea conjunctio haberetur quæ apud alios decora videretur, et honestissima. Infinitus propemodum essem, si varios gentium mores in hac re inductos in præsentia recenserem. Multa paucis perstrinxit Alexander ab Alexandro in lib. 1. Genial. dier. cap. 24, inter quæ lego, veteres Ægyptios, Persas, Epirotas et Macedones sororum amoribus conjugiisque passim fuisse implicatos; imo et Persas ipsos, Arabas, Mauros, nonnullosque ex Indis cum suis etiam parentibus coivisse, quo spectare videtur, quod scribebat Ovidius lib. 1, Metamorph de quibusdam provinciis, *in quibus et nato genitrix, et nata parenti jungitur, et pietas geminato crescit amore*; præterea apud Romanos Julium Cæsarem decrevisse, ut quot quisque vellet, uxores duceret, et sub Valentiniano Cæsare lata lege publica invaluisse, ut duas uxores ducere liceret, quemadmodum etiam testatur Nicephorus Callistus in lib. 11, histor. ecclesiast. cap. 33, quod et apud Athenienses olim in usu fuisse fertur, quodque vix veri speciem habet, apud Lymitinos populos, filios ex promiscuis conjunctionibus editos in unum cogi singulis quinquenniis consuevisse, ut quem quisque sibi similem oris habitu habuisset eum pro filio educeret. Hæc sane omnia, quemadmodum alia bene multa, quæ ibidem commemorantur, boni omnes pudenda admodum, et turpia illico judicabunt. Addo, Tertullianum in Apologetico retulisse, viros gravissimos et philosophos, græcum Socratem, et romanum Catonem uxores suas amicis communicasse, quod ego doleo vehementer traductum in canonem 2, caus. 12, qu. 1, ubi sub nomine Clementis papæ hæc leguntur: *Græcorum quidam sapientissimus, hæc ita sciens esse, ait: communia debere esse amicorum omnia. In omnibus autem sunt sine dubio et conjuges.* Horret animus ad hæc, et tum demum quiescit, quum intuetur, monumentum illud apocryphum esse, et ab eo tantum auctore proditum, cujus mores perditi essent atque corrupti. Utinam vero non ad has opiniones prope aliquando accessisse visus fuisset Augustinus, dum in sermone 1, cap. 16, de sermone Domini in monte ita scribebat: *Rursum quæritur, utrum si uxoris permissu, sive sterilis, sive quæ concubitum pati non vult, adhibuerit sibi alteram vir, non alienam, neque a viro, sejunctam, possit esse sine crimine fornicationis. Et in historia quidem veteris testamenti invenitur exemplum: sed nunc præcepta majora sunt, in quæ per illam gradum generatio humana pervenit. Tractanda illa sunt ad distinguendas ætates dispensationis divinæ providentiæ, quæ humano generi ordinatissime subvenit, non autem ad vivendi regulas usurpandas. Sed tamen, utrum quod ait apostolus, mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir, similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier, possit in tantum valere, ut permittente uxore, quæ maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quæ nec aliena uxor sit nec a viro disjuncta, concumbere: sed non ita est existimandum, ne hoc etiam femina viro permittente facere posse videatur, quod omnium sensus excludit. Quamquam nonnullæ*

caussæ possint existere, ubi et uxor mariti consensu pro ipso marito hoc facere debere videatur, sicut Antiochiæ factum esse perhibetur ante quinquaginta ferme annos Constantii temporibus. Hoc in loco subjicit Augustinus historiolam cujusdam uxoris marito consentiente in certis adjunctis extraneum passæ, post quam ita concludit: *Nihil hinc in aliquam partem disputo: liceat cuique æstimare, quod velit, non enim de divinis auctoritatibus depromta historia est, sed tamen narrato facto non ita hoc respuit sensus humanus, quod in illa muliere viro jubente commissum est quemadmodum antea, cum sine ullo exemplo res ipsa poneretur, horruimus.* Utinam, inquam non prope ad hæc accessisse visus fuisset Augustinus; neque enim tunc adactus fuisset, ut materiem illam postulante Pollentio ad puriorem formam exigeret in libris de adulterinis conjugiis; neque fateri debuisset in lib. 1, retract. cap. 19, se in expositione sermonis Domini in monte scrupolosius tractavisse quædam, quæ facile offensionem parerent, nisi cum ceteris a se alias traditis jungerentur. Auctor canonis 4, cau. 27, qu. 2, sub nomine Joannis, Chrysostomi conjugiis accommodavit vulgarem illam juris regulam, *omnes res, per quascumque caussas nascitur, per easdem dissolvitur*, ut concluderet, mutuo conjugum consensu posse patrimonia dirimi, propterea quod consensu mutuo contrahantur; quæ profecto sententia nemini placebit, præsertim quod sine Chrysostomi injuria dici id potest, quando ex opere imperfecto in Matthæum falso sancto eidem viro tributo canon depromtus agnoscitur. Quid memorem canonem 18, caus. 32, qu. 7, in cujus conspectu non erubuit Gratianus scribere, se non teneri auctoritate Gregorii pontificis, quod ejus monumentum *sacris canonibus, imo evangelicæ, et apostolicæ doctrinæ penitus invenitur adversum*; aut quid memorem canonem 2, caus. 32, qu. 2, seu, quod idem est, cap. 1, de despons. impub., quo traditur puerulos a parentibus in matrimonium datos, utut non consentientes, teneri cum adoleverint in conjugio permanere etiam invitos? Duo hæc monumenta jam ego expendi in meis animadversionibus in Gratianum. Tantum hoc in loco attigisse sufficiat, ut demonstraretur, rem esse valde arduam, et perdifficilem, quandoquidem in variis definiendis regulis honestatis in conjugiis observandæ homines etiam cultiores in varias abiverunt opiniones. Quid ergo? Num in hac re crassis adeo tenebris offundemur, ut quoniam ex consensu gentium universarum, et perpetua temporum disciplina vix quidquam firmum, et inconcussum colligere possumus, quas leges natura in celebrandis, fovendisque connubiis humanis mentibus præstituerit, ignorabimus? Si hæc regula jacienda generaliter esset, omnia ea esse juri naturali conformia quæ gentes omnes saltem cultiores probaverint, et e converso abs jure naturali abhorrere, quæ gentes omnes saltem cultiores inhonesta turpiaque putaverint, in grandi conflictu versabimur, in conspectu variarum disciplinarum, quas hucusque ex pluribus gravissimis viris, et cultis populis derivatas expendi. Si dicendum sit, naturæ præcepta satis unicuique esse perspecta, utpote quæ intime hærent mentibus singulorum, gravior forte erit conflictus, eoque res deducetur, ut tot statuantur fere naturalis juris dogmata, quod sunt capita etenim si inconstantes invicem populos demonstravi, frustra pollicerer, invicem consensuros animos hominum singulorum. Absit autem a me, ut ad hanc rem accommodare velim juris naturalis imaginem, quam tradidit Justinianus in principio instit. de jure nat. gent. et civ., scribens, jus naturale illud esse, quod natura omnia animalia docuit; neque enim adeo lubricam esse decet conjugiorum celebrationem inter homines, qualis est conjunctio belluarum.

Agedum ergo præcepta vere naturalia demonstremus. Non est sane, fateor, unius, aut alterius hominis utut præstantis ingenii definire, quænam inseruerit mentibus nostris natura, cum naturalis lex omnibus notissima perspectaque esse debeat, et sita sit in communi consensione, dummodo gentes illas excipias, quæ ob efferatos mores jamdiu justum injusto quasi ruentes in densa caligine miscuerunt. Hinc quamquam nonnulla sint, quæ contrariis opinionibus, et moribus obnoxia fuerint, plura tamen sunt, in quæ omnes, aut saltem cultiores gentes consenserunt. In his autem in primis juris naturalis magna pars est agnoscenda. Itaque nemo dubitat, quin naturali honestate, unde jus omne dimanat, homines eo inducantur, ut dum connubia ineunt, non tamen augendo hominum numero, seu perpetuitati generis studeant, quam ut ea sedulo curent, quæ societatem juvant, quodque omnium optimum est, et maximum, religionem, et pietatem erga Deum coniugii ipsius auctorem foveant, tam in conjugibus ipsis, quam in prole suscepta: atque hinc statim deducitur, naturali jure ea omnia prohibita intelligi, quæ vel in ipsius conjugii usu procreationem sobolis impediant, vel quæ editorum liberorum institutionibus adversentur, quod vergeret primum in detrimentum civilis inter homines arctissimo naturæ ipsius fœdere junctæ societatis, deinde in Dei optimi maximi injuriam et contemtum. Ex isto veluti principio ad clariorem naturalis juris explicationem præjacto, in quod facile est gentes universas, aut saltem cultiores, sponte adductas circumspicere, nemo non sidet, quot numero, et quanta pendeant consectaria; hinc enim commode aut dissolvi,

aut in clariore saltem luce collocari poterunt plurimæ disceptationes, in quibus passim versantur, quicumque de iis disputant, quæ in conjugiis naturali jure aut permissa, aut vetita videantur, quæque inferius decursu tractationis juxta propositam methodum opportunitate data non omittentur. Sic igitur prima regula præstituta est, qua jus naturale definiatur illud, quod hominem ita dirigit, ut unaquæque ad suos fines a natura prestitutos adducat; quemadmodum enim natura operando, instituendoque certos habuit fines, ita naturæ legibus ille parere dicetur, qui res exigat ad fines a natura ipsa propositos. Ergo in conjugiis vetitum habebitur jure naturæ, quidquid in conjugiis obesse possit perennitati generis, quidquid bono societatis, quidquid bono religionis, quando conjugia ad hæc omnia bona sunt jure naturæ directa.

Sufficeret generalis hæc regula humanis mentibus, quoties peccato originis, quod misere naturam nostram universam infecit, labefactatæ non essent. Uti enim voluntas eo delicto vitium contraxit, et deflectens a bono, in malum cœpit esse proclivis, ita intellectus eodem delicto depravatus est, et deflectens a vero, falsa quandoque pro veris apprehendit, unde emerserunt inter homines de naturalibus etiam regulis concertationes, aliis inhonesta quædam esse dicentibus, quæ honesta aliis viderentur, uti modo adnotabam. At grates sint Deo perennes, quod quemadmodum voluntatem in mala pronam singulari gratia adjuvare dignatus est, ita et intellectum in falsa proclivem, oraculis suis ad verum, a quo valde deflexisset, reduxit, quod factum est per divinas sacrasque literas, quibus lumen naturæ, cujus perspicuitati plurimum detractum erat, adjuvatur, et quo clarius sit, affirmatur. Heic ego constituo alteram regulam, qua fiat, ut quoties de naturali conjugiorum jure dubitatio emergat ob varias hominum opiniones, et mores, ad illam juris divini scripti partem confugiatur, in qua nihil est singularibus quibusdam caussarum, personarum, aut temporum adjunctis accommodatum, sed generales præceptiones universo humano generi propositæ continentur; nimirum ad sacras veteris testamenti literas, non quidem illas, quæ singulares leges judaico populo præstituerunt, in eis enim positivum jus versatur ut plurimum, sed eas, quæ primum ipsum nostrorum protoparentum conjugium historica narratione exhibent, siquidem seu ex facto ipso, seu ex Dei verbis ibidem expressis, quid Deus naturæ auctor præstituerit, manifestissime indicatur. Quidquid enim Paullus prædicaturus Corintiis in epistol. 1, cap. 11, mulieres viris natura subjectas esse debere, id demonstrat ex eo, quod de viro educta mulier fuerit, juxta scriptam in Genesi sacra Mosis traditionem? Quidquod idem apostolus in cap. 5, epistolæ ad Ephesios virum et uxorem ad mutuam charitatem exhortaturus, provocavit ad Dei præceptum, Geneseos cap. 2, ibi: *Relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una?* Ex hoc ipso præcepto ego præterea deducerem, naturæ jure vetitum adparere, ne connubia inter parentes, et liberos fiant, quando cum præcipitur, præ uxore relinquendos esse parentes perspicue indicatur, aliam esse parentum et liberorum, aliam conjugum benevolentiam ac necessitudinem. Quidquod vel ipse Christus Dominus interrogatus a Pharisæis, an liceret viro dimittere uxorem, ad eadem Dei conditoris precepta quæstionem exegit, quemadmodum testantur Matthæus cap. 19, et Marcus cap. 10? Memorata enim Geneseos verba, et unius tantum cum una conjugium esse debere, et nunquam dissolvendam esse conjugum necessitudinem, aperte demonstrant. Istis inhærentes vestigiis ecclesiastici patres, quotiescumque disputandum fuit de naturæ jure in conjugiis observando, ad primum illud nostrorum protoparentum Deo auctore celebratum connubium, veluti ad exemplar, cui cetera conformarentur, respexerunt, ut quod in eo contrahendo statuit Deus, id pro naturali, et perpetua lege haberetur can. 12, cau. 31, qu. 1, can. 12, 13, 15, 18, 19 et 20, cau. 33, qu. 5, et cap. 8, de divortiis, et alibi passim. Quid tradatur in hanc rem in libro Geneseos cap. 2 et 3, neminem arbitror ignorare. Eleganter ad illorum interpretationem videtur scripsisse auctor sermonis habiti in concilio carnotensi anni 1124, apud Mansium tom. 2, supplementi labbeani pag. 359, ibi: *In illo primorum parentum conjugio masculum, et feminam communis assensus adstrinxit: ætas amborum suscitandæ proli conveniens: conjux una sub uno marito: secretiore thori licentia vir uxorem cognovit. Indivisum usque ad mortem matrimonium. Ecce formam, ecce primi terminos conjugii.*

Utinam vero rectissimis istis principiis constantissime adhæsissent homines, quorum major pars vitiis obruta effræni libidine adeo se rapi permisit, ut non solum a sanctissimis naturalis pudoris regulis recederent, sed eos, qui quam longissime recessissent, tanquam Deos sibi colendos proponere non erubescerent. Quis non intelligat, in tam nefario idololatriæ genere oportunum saluberrimumque fuisse, ut Deus optimus maximus eos, quos cultui suo religiose addictos paterna sane benevolentia diligebat, legibus palam editis contineret, ne in pessima ruerent cum turba ceterorum? De Judæorum populo loquor, cui sanctissimorum patriarcharum vita, moresque integerrimi summi Dei clementiam singulari quadam ratione conciliaverunt. Huic enim instituendo divina auctoritate edita fuerunt triplicis generis præcepta, quorum aliis naturale

jus ipsam luculentius exhiberetur; aliis, veluti cautioribus, populus uteretur ad evitanda quæcumque pericula polluendæ, minuendæve religionis, unde fieret, ut filii sanctorum non possent ita conjungi, sicut gentes, quæ ignorabant Deum, sed in ipsis connubiis contrahendis Dæmonis potestatem evaderent, quemadmodum legimus apud Tobiam cap. 6, vers. 17, et cap. 8, ver. 5, aliis denique singularis quidam modus præstitueretur fovendæ inter ipsos Judæos, confirmandæque societatis, quo fieret, ut cum singulari lege uterentur, nihil haberent, quod ab extraneorum moribus, qui sane erant corruptissimi, exhaurirent, et in quo ad aliena sequenda exempla provocarentur. Præcepta primi generis debuerunt vere naturalium jure censeri, proindeque haberi perpetua, a quibus nunquam homines essent recessuri. Hujusmodi est præceptum, Exodi cap. 20, vers. 13, Deuteronomii cap. 5, vers. 17, nequis mœcharetur, neve uxorem proximi concupisceret, eove minus duceret, adjecta positiva divino jure sanctione pœnali, sive pœna mortis adversus adulteros, et mœcos indita, Levitici cap. 20, versic. 10, Deuteronomii cap. 22, vers. 22. Hujusmodi quoque fuerunt præcepta, Levitici cap. 18 et 20, ubi cautum legimus, ne qui proximi essent cognatione, nuptias una contraherent, non filii parentibus, non fratres sororibus, sive ex uno tantum, sive ex utroque parente conjunctis, non patruus nepti, aut nepos amitæ jungerentur; item ut adfinitatis ratio haberetur, eamque ob rem non privignus novercam non vitricus privignam, non socer nurum, eademque de caussa non gener socrum, non maritus sororem uxoris, non frater uxorem fratris, non nepos uxorem patrui, vel avunculi duceret. Forte quisquam adhuc in hac re deliberandum putaret, num præcepta isthæc universa jus potius positivum continent, num naturalem legem clarius explicent, gravem dubitationem concitante primigenia conjugiorum institutione, quæ demonstrat, post conjugium protoparentum nostrorum, statim matrimonia inter fratres, sororesque fuisse contracta, et quidem ita ipsa disponente natura. Novi, quid vulgo, et passim tradi soleat; nimirum a generali naturæ lege dispensari initio debuisse, propterea quod aliter perpetuitati generis prospici nequivisset. At enim mihi, ut verum candide fatear, non satis placere potest ista traditio, quasi non procul sita a contumelia quadam in providentiam divinam inferenda: neque enim æquum videtur ita judicare de summo numine naturæ conjugiorum institutore, ut eas naturæ leges præstitueret, quæ statim, et illico servari non possent, unde ex templo dispensatione indigerent, eo ipso tempore, quo primum fere indicerentur, inflectendæ, interturbandæ. Magis lubet ita in primis cum S. Augustino disserere. Inter bona, quæ ut ex conjugiis dimanarent, natura præstituit, est perpetua charitas, quæ universos homines firmiter sociaret, ac devinciret; friguisset enim, aut tepuisset illa, si homines universi per varios surculos geniti, et remota, ac per gradus propemodum infinitos declinante cognatione sese mutuo spectantes, quoddam vinculum paratum sibi non intelligerent, quo sociari arctius iterum possent; quod maxime fit matrimoniis, majorem sane, et quasi fraternam benevolentiam conciliantibus, quibus fit, ut non duo homines tantum, sed duæ etiam familiæ unius specie ob novam inductam necessitudinem habeantur. Generalis iste conjugii finis, quem natura spectavit, in filiis protoparentum optime implebatur, cum matrimonio ipsi invicem jungerentur. Tunc enim natura minus verebatur de discordia inter parentes, et liberos concitanda; tantum timebat de fraterno dissidio; proindeque tantum sollicita de fraterna charitate fovenda, iis ipsis de caussis, quibus parentibus abstinendum præcepit a conjunctionibus liberorum, voluit, ut liberi invicem jungerentur, quo inde solidior redderetur fraterna concordia; tum vero primum vetitum etiam voluit, ne fratres sorores ducerent, quando plures emergerent propagatorum hominum gradus, quorum instaurandæ benevolentiæ studendum opportunius videretur. Quamobrem ita cuncta ex ordine divina providentia tribuit, ut quoties magna spes esset futurum, ut homines invicem jam arctissimo vinculo colligati mutuis se adfectionibus complecterentur, tum demum de conjugiis inter alios potius ineundis legem explicaret, de quibus tanta spes haberi non poterat. De duorum hominum ex eodem parente progenitorum charitate, ubi multiplex et fusa propago esse cœpit, magnam habuit natura fiduciam, satisque putavit societati consultum, si in arctissimum sanguinis vinculum fovendam inter eos charitatem referret, maluitque curam sollicitiorem habere remotiorum, istos præ illis ad novos matrimoniorum nexus advocando. Quod de fratribus, et sororibus dico, facile unusquisque accommodabit patruis, vel avunculis, et nepotibus; privigno et novercæ, vitrico et privignæ, socero et nurui, marito et sorori uxoris, uxori et fratri mariti, nepoti, et uxori patrui, vel avunculi. Verba Augustini, quibus tota hæc observatio innititur in libro 15, de civitate Dei cap. 16, ubi de filiis Adæ invicem conjugio junctis ita disserebat sanctus antistes *Habita est ratio rectissima charitatis, ut homines, quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, nec unus in uno multa haberet, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad socialem vitam diligentius colligandam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe, et socer duarum sunt*

necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius se charitas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur, et filiis, et filiabus suis, quando fratres, sororesque conjugio jungebantur. Sic et Eva uxor ejus utrique sexui filiorum fuit et socrus, et mater, quæ si duæ feminæ fuissent, mater altera, et socrus altera, copiosus se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror, quod etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines, quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc unde fieret, tunc non erat, quando nisi fratres, et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant.... Fuit antiquis Patribus religiosæ curæ, ne ipsa propinquitas se paullatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, et propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonio colligare, et quodammodo revocare fugientem. Non heic subsisto: altera enim opportuna est observatio in eodem argumento. Quædam sunt, quæ non ab initio natura præstituit speciali lege, quod caussæ præstituendi deficerent, inde tamen subortis caussis, naturalibus præceptionibus comprehenda intelligimus. Ut exemplum perspicuum tradam, fateri necesse est, furtum esse natura probrum: at interea naturale furti interdictum non percipiebant homines, quousque in bonorum omnium communione constiterunt, tum primum natura vetare furtum incipiente, cum de dominiorum constitutione cogitatum est, et deventum ad rerum divisionem. Ut propius ad rem accedam, progredior, et ajo, quosdam actus suapte natura minime turpes, tales esse cœpisse post peccatum originis, quod voluntatem ex eo pronam in malum facilius detorquerent, ac premerent; unde post lapsum sacræ literæ Genesis cap. 3, vers. 7, tradunt Protoparentes fecisse sibi perizomata, de quibus solliciti non fuerant ante lapsum, quin erubescerent, Genesis cap. 2, vers. ult. Cur non idem dicendum sit de corporum commixtione, quæ in integro hominum statu pura omnino, et sine labe fuisset, post lapsum autem, quia, ut scribit s. Fulgentius in epist. 1, ad Gallam cap. 3, *sine libidine in corpore mortis hujus proles humana non seritur, non eam affectant conjugia casta, sed tolerant*, nonnihil habere cœpit, in quo turpitudo quædam inest, utut venia digna, quod, uti prosequitur Fulgentius in cap. 4, *retenta thori fides maculam diluit, quam contrahit infirmitas carnis?* Idcirco post lapsam naturam, quidquid antea extitisset, emersit nova caussa novi præcepti, quo fieret, ut fratres a sororum, vitrici a privignarum, privigni a novercarum nuptiis ceteræque hujusmodi arctioribus vinculis junctæ personæ invicem abstinerent. Imo et ex hoc gravius esse cœpit antiquius illud naturale interdictum, ne parentes liberis jungerentur. Re enim vera copulatus filius matri, aut filia patri, in usu conjugii, paternæ, maternæve culpæ, utut levissimæ, conscii redderentur; unde facilem etiam sumerent occasionem eandem ipsam sui ipsorum originem, ad quam facile respicerent, quodammodo abominandi. Quæ profecto ratio locum habere quoque videtur in fratribus, in sororibus, in nepotibus, in patruis, in amitis, in avunculis, in materteris, in novercis, in vitricis, in privignis, et hujus generis conjunctissimis personis, quæ ob intimam, quæ cum patre, vel matre interest, necessitudinem, exibent quodammodo, præsentemque constituunt paternam ipsam, maternamve personam. Formulæ sacrarum literarum in cap. 18 et 20. Levitici expressæ, id, paucis quidem, sed perspicue demonstrant; neque enim aliter ego intelligere possum præ ceteris verba illa: *Turpitudinem patri tui, et turpitudinem matris tuæ non discooperies: mater tua est: non revelabis turpitudinem ejus. Turpitudinem uxoris patris tui non discooperies: turpitudo enim patris tui est. Turpitudinem sororis tuæ ex patre, sive ex matre, quæ domi, vel foris genita est, non revelabis. Turpidinem filiæ filii tui, vel neptis ex filia non revelabis, quia turpitudo tua est, etc.* Quoties ad hanc trutinam res exigatur, facile concludi posset, nuptias præsertim inter fratres, ac sorores primigenio jure naturæ attento non fuisse interdictas, imo et sub initium saltem propagandi humani generis provide constitutum; ut qui matrimonio jungendi forent post protoparentes ex eisdem nati parentibus essent; quamquam ut interdici naturæ jure inde deberent tales nuptiæ, contigerit in posterum, ubi peccatum est, quasi novo, et veluti secundario naturali jure accedente; tum vero non inficias iverim, necessarium fuisse, et revera factam ab hoc naturalium præceptorum genere Deo ipso auctore dispensationem, et quidem sine injuria naturalis divinæ providentiæ, cui satis erat ad perennem laudem tales initio regulas præstituisse, a quibus nunquam deflecteretur, quoties et ordinem universum sibi præstitutum homines bene agendo, divinisque parendo præceptionibus servavissent.

Alterum præceptoram genus a Deo datum judaico populo, dixi consistere in suppeditandis quibusdam cautionibus, quibus populus idem pericula quæcumque polluendæ, minuendæve religionis evaderet, evitaret. Eo spectat interdictum illud, ne Judæi cum gentibus, sive cum extraneæ religionis hominibus fœdera conjugiorum inirent, Exodi cap. 34, vers. 16, Deuteronomii cap. 7, vers. 3. Josue cap. 23, vers. 12. Judicum cap. 3, vers. 6. Esdræ lib. 1, cap. 2 et 10, lib 2, cap. 3, ver. 23 et 24, quod sane præ-

ceptum, quo non a re suapte natura mala, sed tantum periculosa cavendum indicebatur, non eousque propterea referebatur, ut nunquam ab eodem recedendum foret, præsertim cum vel ipsa fovendæ, servandæ propagandæve religionis utilitas aliud suadere videretur. Deo ipso aliquando ita operante, ut ex connubiis Judæorum cum alienigenis contractis publicum religionis bonum emergeret, quemadmodum evenit in conjugio Samsonis, juxta caput 14, Judicum, et in connubio Esther, juxta caput 2, Esther cap. 17.

Postremum præceptorum genus a Deo datum judaico populo, dixi consistere in quodam præstituendo modo fovendæ inter ipsos Judæos, firmandæque societati accommodato. Eo pertinet generale interdictum, ne quis extra tribum suam, una excepta levitica, nuptias celebraret, ne forte contingeret, ut occasione dotium, aut legitimarum successionum, prædia, et loca uni tribui concessa ad alteram transferrentur, unde tribuum a Domino recto ordine discretarum confusio exoriretur, Numerorum cap. ult. Eo etiam pertinet mandatum de fratris semine suscitando, ne defuncti nomen deleretur ex Israel, uti legimus Deuteronomii cap. 25, vers. 5 et 6, juncto cap. 38, Genesis, ubi factum Judæ describitur; aliaque non absimilia constituta, in cap. 22. Deuteronomii de querelis mariti adversus uxorem discutiendis, de stupri pœna, de vi in sponsam alterius illata, ac denique in cap. 24, Deuteronomii de libello repudii, de cujus caussis, et juribus inferius commodiore loco agendum erit. Atque isthæc præcepta veluti ad singularem judaici populi disciplinam accommodata, cum lege ipsa judaica vel ceremoniali, vel judiciali post prædicatas novi testamenti præceptiones sine dubio cessaverunt. Ceterum ex his omnibus constat, quam sollicitam gesserint curam patriarchæ veteres, et judaici populi principes summo Deo illustrante, atque mandante, ut nihil in iis, quæ ad procreationem, educationemque sobolis pertinerent, nisi honestum, atque ad rectos conjugii fines exactum, in populo Dei, qui non sequeretur abominationes gentium, admitteretur.

Quod si Judæos tanta olim Deus clementia prosecutus est, ut rectas leges, quas in conjugiis sequerentur, ipse præscriberet, et quoquo modo sese conjugiorum fidelis populi, auspicem faceret, quid non ex clementia Dei servatoris sperandum erat christiano populo, eo majoribus subsidiis præ Judæis adjuto, quo majore præ synagoga summi numinis benevolentia ecclesia gloriatur? Revera, ubi ecclesiæ fundamenta jecit Christus Dominus, non solum a quocumque fornicationis genere declinandum voluit, unde ipsum etiam libellum repudii ob duritiam cordis Judeorum olim a Mose concessum abolevit, Matthæi cap. 19, quo inter virum et uxorem perpetua charitas in prolis etiam beneficium perseveraret, sed etiam adeo misertus est infirmitati fidelium, ut in ipso contrahendo conjugio ministrari, ac suscipi sacramentum instituerit, ad augendam, conferendamve gratiam; ac propterea in iis ipsis, in quibus homines si plus æquo sibi indulgeant, ruendi periculum invenire facile possunt, præsidium quoddam salutis ad mentem, et corpus continendum in officio collocaverit. Neque heic constitit Christus Dominus: voluit enim ut in conjugio ipso animi hominum sublimius suspicerent, quando in conjunctione viri et uxoris symbolum quoddam inesse decrevit conjunctionis Christi, et ecclesiæ, quo spectans Paullus apostolus in cap. 5, epist. ad Ephesios ita scribebat: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et in ecclesia.* Hinc sæpiissime vel in ipsis sacris litteris et Christus, et ecclesia sub sponsorum imagine exhibentur, Matthæi cap. 25, 2, ad Corinth. cap. 11, vers. 2, apocalyps. Cap. 19, vers. 7, et cap. 21, vers. 9, ut passim omnes intelligerent, in ipsis etiam nuptiis esse de cultu, et religione in Deum, de honestate, de moderatione, ac temperantia cogitandum, quo pertinet, quod ait Paullus 1, ad Corinth. cap. 7, nimirum qui habent uxorem, tales videri, ac si non habeant, quod dictum apostolus ita voluit, non ut laqueus injiceretur, sed ut id, quod honestum est, et quod facultatem præbet sine impedimento Dominum obsecrandi obtineatur. Quid profecto, nisi honestissimum, et sanctum, in conjugio geret maritus, quando Christi, qualem etiam fidem, et continentiam profitebitur uxor, quando ecclesiæ se imaginem gerere sedulo meditentur, et animo versent diuturno? Post hanc saluberrimam institutionem nihil propemodum in conjugio relictum esse videtur, quod pro rei sacræ signo, quo coniuges ad Deum semper elevari possint, non habeatur. Paucis et non ineleganter id explicavit auctor memorati sermonis habiti in concilio carnotensi anni 1124, ibi: *Sacramentum sacræ rei signum esse, non contemnenda tradit auctoritas. Quod autem sub nubilibus annis celebrandæ sunt nuptiæ, sacræ rei signum est. Quod assensu viri simul, et mulieris, sacræ rei signum est. Quod unus uni tantum conjungatur, sacræ rei signum est. Quod indulgetur invicem genitivo usui, et honesto, sacræ rei signum est. Quod separari non possint in Domino conjuncti, sacræ rei signum est. Idcirca cum apostolus de conjugio loqueretur, magnum, inquit, hoc Sacramentum; dico autem in Christo, et in ecclesia: nimirum Sponsus ecclesiæ Christus, sponsa Christi ecclesia.* Clarius dicam: Non a mundi incunabulis Christus adveniens sibi ecclesiam sponsam elegit, sed certum expectatum est tempus: en nubilium annorum

imaginem. Sponte, et liberaliter, et omnino ex benevolentia Christus sibi ecclesiam, nec nisi consentientem sociavit; en imaginem consensus viri, et uxoris. Unicam Christus sibi elegit ecclesiam, sine benevolentiæ divisione; en imaginem conjugii, quod unum esse debeat, et individuum. Per Christum in ecclesia regenerantur homines sacramentis, et ad cœlestem beatam universitatem diriguntur: en imaginem conjugalis generationis, et liberorum educationis ad bonum societatis humanæ. Promisit Christus ecclesiæ suæ, se eidem perpetuo vinculo adhæsurum; en imaginem conjugii nunquam a viro aut uxore dissolvendi. Fuerunt isti miri sane, et vere divini modi, quibus humana ratio post lapsam naturam inferiore appetitu quodammodo subjugata tandem aliquando juvantibus Christi meritis, in libidinem, et in alios non rectos impetus firma moderatione, ac temperantia dominaretur.

Quid vero adeo sanctum est, ac venerabile, quod impii homines ausu temerario, et sine verecundia adgressi non fuerint? Hæretici isti fuerunt, in divinam benignitatem injuriam inferre conati, qui solennes ipsas, et ecclesiastico ritu celebratas nuptias e sacramentorum numero expungendas dixerunt, digni propterea, quos anathemate damnaret ecclesia in concilio tridentino ses. 7, can. 1, et ses. 24, de Sacramento matrimonii cap. 1, quos etiam olim et antiquius damnavissent, si antiquioribus sæculis prodiissent. Sane quicumque perpendat in hac re unanimem universæ ecclesiæ seu latinæ, seu græcæ consensionem; quicumque præterea respiciat ad perpetuam ecclesiasticorum Patrum traditionem, cui jungantur apertissima scripturarum sacrarum testimonia, non poterit non agnoscere in nuptiis verum institutum a Christo Domino Sacramentum. Ipse jam sanctissimus Gentium apostolus, uti superius traditum est, conjugium appellavit nomine *Sacramenti magni*: deinde sancti Patres, a vetustissimis ipsis exordiendo, idem perspicue tradiderunt. Martyr Ignatius, qui ætatem fere attigit apostolicam, in epist. ad Polycarpum ita scribebat: *Decet ut sponsi, et sponsæ de sententia episcopi conjugium faciant, quo nuptiæ sint secundum Dominum, et non secundum cupiditatem.* Et ibidem: *Nubat in ecclesia benedictione ecclesiæ ex Domini præcepto.* Et rursum: *Tametsi veteri lege matrimonium solo contrahentium consensu ratum consisteret, christiane nihilominus leges sacerdotalem benedictionem adhiberi adeo religiose sanxerunt, ut eam temere prætermittere, primis christianis piaculum videretur, occultasque nuptias reputarent, quibus hæc præter Domini præceptum forma deesset.* Clemens Alexandrinus secundi sæculi scriptor meminit manus impositionis, quæ a sacerdote sponsæ benedicturo fiebat, in libro 3. Stromatum reprehendens sponsas nimium ornatas ad ecclesiam accedentes, ibi: *Cui manum imponet Presbyter? Cui benedicet? Non mulieri* (nimirum nubenti) *quæ est ornata, sed alienis capillis, et per illos alii capiti?* Tertullianus lib. 2, ad uxorem cap. ult. ita scribit: *Unde sufficiam ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignat benedictio, angeli renunciant, et Pater ratum habet.* Episcopi concilii mediolanensis sub finem quarti sæculi in epistola ad Siricium inquiunt: *Non negamus, sanctificatum esse a Christo conjugium divina gratia fundatum.* Idem Siricius papa in can. 50, caus. 27, qu. 2, commemoravit benedictionem, quam nupturæ sacerdos imponebat, quamque violare instar esse sacrilegii. Junge canonem 33, dist. 23, seu canonem 5, caus. 30, qu. 5, qui pertinet ad carthaginense vulgo IV concilium anni 398, item caput 6, epistolæ Innocentii I, ad Victricium. Quidquod idem Innocentius in can. 2, caus. 34, quæst. 1, conjugium legitimum vocat *Gratia divina fundatum*? Quidquod Leo Magnus in can. 17, cau. 27, quæst. 2, ait, nuptias a principio ita constitutas, ut se haberent *conjunctionis Christi, et ecclesiæ sacramentum*; quod idem est, ac quod dicitur in fine canonis *nuptiale mysterium*, non *ministerium*, uti nonnulli depravati gratianei codices exhibent? Quod si ad recentiora tempora deveniendum sit, in medium proferri poterunt capitularia Francorum lib. 7, cap. 389, quibus statuitur, ducendas uxores esse *cum benedictione sacerdotis, sicut in sacramentario continetur*; item responsa Nicolai I, ad Bulgaros cap. 3, quibus indicatur, sponsos *in ecclesia Domini per sacerdotis manum statui, sicque demum benedictionem, et velamen cœleste suscipere*: Addi possent cap. 9, de simonia, cap. 9, hæreticis, constitutio Martini V, in fine concilii constantiensis anni 1415, qua jubetur, suspectos de hæresi interrogari, *an credant, quod christianus contemnens susceptionem sacramentorum confirmationis, vel extremæ unctionis, vel solemnizationis matrimonii peccet mortaliter*, et tandem decretum Eugenii IV, pro Armenis, ubi perspicua sacramenti matrimonii doctrina proponitur. Non est omittendum, quod inhærens apostoli Paulli vestigiis tradidit s. Thomas in caput 5, epist. ad Ephesios lect. 10, ibi: « Quatuor sacramenta dicuntur magna: « Scilicet baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit januam paradisi: Confirmatio ratione ministri, quia solum a pontificibus, et non ab aliis conferetur: Eucharistia ratione continentiæ, quia totum Christum continet: Matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et ecclesiæ ». In conspectu horum omnium, sive verbi Dei scripti, sive verbi

Dei per Patres non interrupta temporum serie traditi, quænam superesse dubitatio potest, quin matrimonium inter sacramenta novæ legis jure optimo recenseatur? Nimirum quoties signo quodam sensibili ex divina institutione gratia Dei confertur, quid deest amplius, ut illud sacramentum esse dicamus? In conjugio celebrando si aut elicitum conjugum consensum aut sacerdotalem benedictionem consideres, signum semper sensibile agnosces: eodem signo gratiam Dei conferri, et quidem ex divina institutione, memorati ecclesiæ Patres tradiderunt. Debebit igitur in conjugio fidelium verum novæ legis sacramentum agnosci.

Post divinam hanc institutionem ad sacræ rei dignitatem elevatæ fidelium nuptiæ, quo celebrarentur honestius, ecclesiasticis legibus pro temporum opportunitate latis ita directæ fuerunt, ut nihil in illis admitteretur, quod sacramenti religioni minime conveniret, juxta facultatem ecclesiæ a Christo concessam, agnitamque in tridentino concilio, in sess. 24, de ref. matrim. can. 3 et 4. Hinc sæpe in ecclesiasticis conventibus generalibus æque, ac singularibus provinciarum, vel diœceseon, saluberrima multa constituta scimus, quibus celebrandi matrimonii formæ, ac modi decore, et ad sacra mysteria apposite stabilirentur. Religiosi etiam principes non defuerunt, qui optimas contractibus conjugiorum leges dicerent, easque, quibus dum ad civilem societatem magis magisque firmandam, ad promovenda familiarum decora, et ornamenta civitatum, atque ad tranquillitatem reipublicæ curandam, matrimonia dirigerentur, eam formam induerent, qua decentius consecrari per ecclesiam possent; unde fieret, ut, quoniam duplex est matrimonii bonum, spirituale primum, civile alterum, ad utrumque curandum et viri ecclesiastici, et piissimi principes in unum conspirasse viderentur, juxta doctrinam s. Thomæ scribentis, tum in 4, dist. 34, quæst. un., art. 1, ad 4, tum in 4, contra gentes c. 78, humanam generationem, quæ ex matrimonio pendet, ad tria potissimum ordinari, nimirum ad perpetuitatem speciei, ad perpetuitatem boni politici, et ad perpetuitatem ecclesiæ, eamque ob rem, quemadmodum in iis, quibus ordinatur, ad speciei perpetuitatem, dirigitur a natura in eum finem inclinante, ita in iis, quibus ordinatur ad bonum politicum, subjacere ordinationi civilis legis, et in iis, quibus ordinatur ad bonum ecclesiæ, ejusdem ecclesiæ regimini subjacere.

Colligitur ex his, distare plurimum matrimonia infidelium a matrimoniis Christianorum divino ritu contractis. Siquidem in illis, dummodo saltem naturalis honestas servetur, et publici in humanam societatem exinde provenientis boni ratio habeatur, simplex contractus ad publici juris formam exigendus dignoscitur, et quidem illius generis, qualem Romani veteres definiebant, nimirum in quo non tam ageretur de conjunctione viri, et mulieris, quam de individua inter conjuges vitæ consuetudine ineunda, uti tradidit Justinianus in § 1, instit. de patria potestate, et ex eo Alexander III, in cap. 11, de præsuntionibus; vel uti olim tradebat Modestinus in l. 1, ff. de ritu nuptiar. de consortio omnis vitæ, et divini, humanique juris communicatione: in istis vero, seu matrimoniis christianorum, quoties ex præscripto Christi Domini, et ecclesiæ contrahantur, præter civilis contractus formam sacramenti etiam ratio, et virtus inest. Quamobrem nuptias apud christianos rite contractas ita definies, ut sint viri, ac mulieris juxta conjunctio cum dignitate sacramenti, si forte quemquam turbet Innocentii III, rescriptum in cap. 8, de divortiis, scribentis, *conjugii sacramentum apud fideles, et infideles existere*, monebo illum, sacramenti nomen ibidem non nisi improprie ad infidelium conjugia referri; nimirum ut intelligatur pro vinculo quodam arctissimo, et indissolubili, quo adhuc significari possit mysterium conjunctionis Christi, et ecclesiæ, quando in sacris literis etiam autem novum testamentum jam sub nomine sponsorum et Christus, et ecclesia prophetico dicendi genere designabantur. Qua in significatione etiam alibi Innocentius rescripsit, ante baptismum posse suscipi sacramentum conjugii, sicut et sacramentum ordinis ante baptismum apud veteres levitas susceptum est cap. 3, de presbit. non baptizato. Neque enim suspicor, exinde quemdam posse concludere, Innocentium putavisse, jam in vetere lege ordinem sacramentorum numero habitum fuisse; sed tantum improprie, et eatenus, quatenus in levitico prisco ministerio figura erat pontificatus, et ordinis novæ legis, in quo demum sacramenti dignitas futura fuisset. Ceterum idem Innocentius hoc discrimen perspicue explicavit in cap. 7, de divortiis, ex quo nihil amplius superesse potest dubitationis, ut concludatur, Innocentium censuisse, inter solos fideles, et baptizatos verum esse posse conjugii sacramentum. Nondum tamen videntur ista in luce clarissima collocata, nisi hoc in loco nonnullas quæstiones subjiciam, in quibus enodandis canonum cultores etiam studiosissimi non parum laboraverunt.

QUÆSTIO I.

De vulgari matrimonii partitione in legitimum, ratum, ac consummatum.

Nescio, an primus Gratianus apud cultores canonum, an primus Petrus Lombardus apud theologos, uterque sane recentiorum

scholarum parentes, et duces, ad explicandas magis perspicue varias connubiorum qualitates, et gradus, distinxerint inter conjugia legitima, et conjugia rata; imo tradiderint, alia esse conjugia legitima simul et rata; alia legitima quidem, non rata; alia e converso rata, non vero legitima, an potius uterque vulgaverint commentariis suis, quod recens ex instauratarum sui temporis scholarum disciplina accipere potuerunt. Ait Gratianus post canonem 17, cau. 28, qu. 1, conjugium legitimum esse, quod legali institutione, vel provinciæ moribus contrahitur, quod ipsum eiisdem fere verbis explicat Lombardus in lib. 4, sentent. dist. 30, in fine: addit tamen vir theologus legitimum esse conjugium, quoties præterea *non contra jussionem Domini* contrahatur. Hujusmodi exemplum proferunt in conjugio inter infideles inito, apud quos nullum potest esse conjugii sacramentum. Ratum illud appellant, quod a fidelibus ex præscripto ecclesiæ celebratur, cui sacramenti dignitas, et virtus inest, etiamsi forte desint dotales tabulæ, aliæve similes civilis contractus formulæ, quæ solemnitatem matrimonii augere videntur, ac celebritatem. Quod si et istæ juris publici solennitates interveniant, matrimonium ratum æque, ac legitimum esse dixerunt. Non est, cur quisquam repugnet recentioribus istis loquendi modis, præsertim postquam in pontificum maximorum rescriptis adhiberi cœperunt, unde probati videantur, cap. 7, vers. *nam etsi* de divortiis. Revera, licet apud antiquos patres non eædem omnino adpareant loquendi formulæ; in eandem tamen universi illi ivere sententiam, utpote qui fidelium conjugium passim agnoverunt tanquam legitimum, et in ipso non mediocre nuptiarum bonum; conjugium autem fidelium ex præscripto ecclesiæ celebratum stabilius adhuc, et longe difficilius dissolvendum esse dixerunt ob sacramenti firmitatem. Neque displicere ad hanc rem cuiquam potest *rati* vocabulum: siquidem apud latinos scriptores id ratum dici solet, quod magis firmum est, atque inconcussum; unde ratos legimus haberi contractus, quibus firmandi solidius quoddam præsidium accedit; unde etiam nonnulla jure valere dicuntur, quamquam adhuc rata non sint, argumento l. 3, § 1, ff. de donat. int. vir. et uxor. Quemadmodum et rata fieri posse, quæ ex juris subtilitate non valebant, l. 3, cod. de contrah. et commit. stipul. Quod si veteres ethnici ratas hominum preces diis fusas dixerunt, quibus dii ipsi favissent, juxta illud Ovidii lib. 1. Fastorum prope finem: *efficiantque ratas utraque diva preces*, quasi eas, quæ non in irritum fusæ fuissent; potiore jure nos rata conjugia appellabimus, quæ sunt apud ecclesiam stabilita superna benedictione iuxta phrasim Tertulliani jam superius laudati, cum matrimonium memoraret, quod *ecclesia conciliat, confirmat oblatio, obsignat benedictio, angeli renunciant, pater RATUM habet.*

Ecquidem video, perspectissimam esse rem quæ passim sub oculos ponitur, cum dicitur, aliquando conjugium esse et legitimum, et ratum; quod scilicet, et juxta publicas leges contractum sit, et sacramenti habeat dignitatem; item cum dicitur, esse legitimum tantum, non ratum, quod scilicet legibus publicis civitatum consentaneum sit, sed vel ob personæ defectum, vel ob alias caussas sacramentum esse non possit. At vero cum traditur, aliquando ratum esse, non legitimum, juvat id paullo cum latius, tum clarius explicare. Ex iis, quæ jus civile non probavit, quædam sunt omnino damnata ita, ut nullum omnino sortiantur effectum; quædam autem, quæ licet non omnino probata sint, eamque ob rem civili effectu careant, in sua tamen adhuc natura consistunt, ac si apud romanos cives non agerentur. Est hæc generali pactionum universarum doctrina, quarum aliquæ penitus evertuntur positiva lege alicujus populi, vel quod minus honestæ, vel quod reipublicæ perniciosæ videantur; aliæ e contrario quamquam non omnino juventur, sustineantur, quod certa jure publico, præstituta forma destitutæ sint, adhuc tamen naturalem obligationem inducunt, quod non sint omnino damnatæ, eædemque proprie pacta nuda appellantur. Accommodemus regulam matrimoniis, quæ sane et ipsa, pactione, sive consensu ineuntur. Justa conjugia sunt, quæ ad legum publicarum sanctiones undecumque exacta deprehenduntur. Ac injustorum conjugiorum duplex est species; alia enim licet injusta, adhuc tamen conjugia sunt, nimirum hinc non habentia omnes publici juris effectus, illinc non omnino damnata, quasi mero naturæ jure consistant. Quamobrem belle Ulpianus in l. 13, § 1, juncto § 4, ff. ad leg. Jul. de adul., tres mulierum species indicavit, uxorem justam, uxorem injustam, et eam, quæ uxor nec dici, nec esse potest, ut in uxore sive justa, sive injusta adulterium committeretur, non in ea, quæ quamvis ducta, puta ob consanguinitatem nec dici uxor, nec esse potest: et quando injusta uxor adhuc ab ea, quæ nec dicitur, nec est uxor, distinguitur, quis inficiari potest, injustam uxorem dici, quæ legibus romanis uxor non habetur, uxor tamen proprie est naturali jure, quod positiva lex minime immutaverit. Exempla perspicua sunt. Quid enim, si servi, aut peregrini, uno verbo, quotquot cives romani non essent, matrimonium contraxissent? Justum hoc conjugium romanis legibus non habetur, princ. instit. de nuptiis, quin tamen conjugium idem romana lege damnetur; quo propterea in genere, juxta Pomponii phrasim in l. 8, ff. de

ritu nupt., non legibus quidquam definitum adparet, sed ex moribus judicatur. His positis, dico, sacramentum conjugii accedere posse conjugio, seu quod justum sit, seu quod injustum dummodo non lege damnatum. Siquidem statim ac consistit, conjugium, etiamsi ex mera naturalis juris simplicitate sine majore juris publici præsidio, jam quidquam profecto positum est, cui sacramentum accedat; quemadmodum si de jurejurando sermo sit, jure dicitur, istud pactionibus accedere non posse lege damnatis, ne vinculum iniquitatis habeatur, posse tamen accedere pactionibus non undecumque legi probatis, auth. *Sacramenta puberum* cod. si adversus venditionem. Non est longe petita jurisjurandi similitudo. Utrobique de accessoriis agitur; quando verum est, et firmandis generaliter conventionibus jusjurandum, et firmandis, sanctificandisque conjugiis sacramentum accedere; ac propterea si quod pactum nullo modo consistat, non firmatur jurejurando, firmatur autem quod consistit, sive omni jure, sive tantum in simplicitate naturæ consistat; conjugium quod nullo modo consistit, minime sanctificari poterit sacramento, contra sanctificabitur, quod quoquo modo consistat, saltem in naturalis juris simplicitate. Nunc revocentur istuc nuper memorata exempla conjugiorum, quæ peregrini, quæ servi, quæ homines romanæ civitatis jure carentes contrahant. Quoniam ista utut non justa, adhuc tamen natura consistunt, nec romanis legibus sunt damnata, sacramento eadem firmari, ac sanctificari, ecclesiasticis legibus definitum adparet, cap. 1, de conjugio servorum. Neque simile exemplum quisquam adferre poterit in conjugiis alterius generis, quæ damnata omnino jure publico demonstrentur. Itaque perspicue, ut arbitror, declaratum est, quomodo intelligenda sit vulgaris illa traditio, qua docemur, posse aliquando esse conjugium ratum, quin sit legitimum, idest sacramento sanctificatum, quin omnes publicarum legum effectus sortiatur.

Qualecumque vero sit conjugium, vel legitimum tantum, vel etiam ratum, adhuc tamen jure subsistit, et firmitatem obtinet suam, etiamsi nondum liberis operam conjuges dederint; unde jure optimo a legitimo, vel rato conjugio distinguitur consummatum, non sane dixerim, quasi conjugium a conjugio, sed quasi ulterior vel rati, vel legitimi conjugii gradus. Nam de legitimis nuptiis id jam crediderunt jureconsulti ethnici, l. 30, ff. de reg. jur. l. 15, ff. de condit. et demonstr., l. 32, § 13, ff. de donat. int. vir. et uxor; de rato autem matrimonio clarius adhuc, et propositis sanctorum exemplis testati sunt ecclesiastici patres, quorum plurimi recensentur, in caussa 27, qu. 1. Hinc plane proficiscitur, posse conjuges etiam post datam mutuam fidem, et factam invicem suorum corporum potestatem, ex consensu abstinere, firmo nihilominus manente conjugii vinculo, ita docente inter ceteros Augustino in lib. 1, de nuptiis et concupiscentia c. 11, ibi: *Quibus vero placuerit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiæ in perpetuum abstinere, absit, ut inter illos vinculum conjugale rumpatur; imo eo firmius erit, quo magis ea pacta secum inierint, quæ carius, concordiusque servanda sunt non voluptariis nexibus corporum, sed voluntaris affectibus animorum. Neque enim fallaciter ab angelo dictum est ad Ioseph: Noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Conjux vocatur ex prima fide desponsationis, quam concubitu nec cognoverat, nec fuerat cogniturus. Nec perierat, nec mendax manserat conjugis appellatio, ubi non fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio. Erat quippe illa virgo, ideo et sanctius, et mirabilius jucunda viro suo, quia etiam fœcunda sine viro. Propter quod fidele conjugium parentes Christi vocari ambo meruerunt, et non solum illa mater, verum etiam ille pater ejus, sicut conjux matris ejus, utrumque mente non carne...... Sed cum illo non seminante illa peperisset, profecto nec ambo parentes essent, nisi inter se etiam sine carnis commixtione conjuges essent.*

Ut clarius ista intelligantur, animadvertere juvat cum Isidoro Hispalensi lib. 9, originum c. ult. *tres ob caussas conjuges dici*: *Prima est caussa prolis, de qua legitur in Genesi*: *et benedixit eos dicens, crescite, et multiplicamini. Secunda caussa adjutorii, de qua ibi in Genesi dicitur: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adjutorium simile. Tertia caussa incontinentiæ, unde dicit apostolus, ut qui se non continet, nubat.* Equidem duæ priores caussæ primam ipsam conjugii originem atque institutionem spectant, quemadmodum liquet ex laudatis apud Isidorum Geneseos monumentis. At postrema tum demum suborta fuisse videtur, cum in statu naturæ lapsæ ingravescere humana infirmitas cœpit, ad quam sane unam apostolus nuper apud Isidorum laudatus respexit. Cum vero nemo esse possit, qui substantiam conjugii ad postremam hanc caussam referendam putet, utpote quæ conjugio jam constituto postea accessit, illud superest, ut vel ad primam, vel ac secundam conjugii substantia referatur. Æque conditor Deus utramque probavit in cap. 1 et 2, Geneseos: quum vero feminam conditurus eam ideo sociaverit Adæ, ut Adæ simile adjutorium daretur; ac tum demum bonum prolis esse voluerit, cum jam inter utrumque firmata societas esset, facile colligitur, adjutorii illius tamquam præcipuam habitam a Deo conjugii institutore fuisse. Notanda sane verba illa: *Adjutorium simile*: neque enim quasi duos potestate pares condidit, junxiteque animis Deus, ne forte quæcumque

societas, atque animorum consensio matrimonium haberetur, sed unum adjutorem alterius, alterum præcipuum familiæ regimen vindicantem, sed unum alteri similem, non æqualem, ut alter alteri subjiceretur, quas utriusque notas natura ipsa in difformi sexu constituisset. Et revera cum ex divina ordinatione constantissimum, ac perpetuum conjugii vinculum necteretur, matrimonii ineundi substantia erat in ea caussa potissimum collocanda, quæ perpetuo etiam consisteret, cujusmodi esse non poterat sobolis procreatio, cui sera conjugum ætas inepta fuisset; poterat e converso arctissima quædam societas animorum, et individua communio vitæ; imo cum isthæc universæ vitæ communio, hominum conjunctiones a conjunctionibus brutorum maxime distingueret, quando in procreatione sobolis omnia fere sunt hominibus brutisque communia, tanto aptius erat humani conjugii substantiam ponere non in ipsa procreatione sobolis, sed potius in individua universæ vitæ communione, quanto dignior conjunctio hominum esse deberet conjunctione brutorum. Adde his, pertinere ad bonum præcipue universitatis, quod uxor prolis caussa ducatur: pertinere autem ad mutua officia invicem inter conjuges ipsos præstanda, quod ducatur uxor caussa adjutorii, idest quod, uti ajebant romani veteres, fiat inter conjuges individua consuetudo vitæ, atque omnis juris communicatio. At bonum illud universitatis, quod ex sobolis procreatione dimanat, licet aliquando præceptum fuerit; ut cureretur, quoties nimirum universitas alias in interitum vergeret, quandoque tamen, imo ut plurimum, postquam latissime propagatum est genus humanum, non adeo magnum est, ut illi non præstet continentiæ bonum, quod ipsi conjuges consequantur. Sed fœdus sanctissimæ societatis ac communionis semel inter conjuges initum invicem eos ita devincit, ut vix præstantius quoddam bonum proponi possit, cujus adsequendi gratia quoquomodo sit ab eodem fœdere recedendum. In hac utriusque caussæ comparatione, caussam adjutorii, sive individuæ vitæ, caussæ sobolis procreandæ facile præferemus, ut in illa potius, quam in ista substantiam humani conjugii collocemus, unde deducatur, quod ab initio constitui, non solum vere matrimonium dici, quod necdum consummatum sit, verum etiam illud, in quo conjuges concordi voluntate de continentiæ bono servando consentiant.

Posita res esset extra omnem difficultatem, nisi adhuc objicerentur duo monumenta, alterum Augustino, alterum Leoni Magno adscriptum in can. 16 et 17, caus. 27, qu. 2, quæ sane veteres interpretes non parum turbaverunt. Verum quod spectat canonem 16, jamdiu romani correctores palam fecerunt, eundem perperam ex Augustino laudari, quando inter sancti hipponensis antistitis opera minime reperitur. Addo ego, apud Augustinum e contrario ejusmodi legi sententias, quæ in oppositam partem nos adducere necessario debeant, quemadmodum perspicue liquet ex can. 9 et 10 eadem caussa, et quæstione. Amplius progressi sunt romani correctores, scribentes, laudatum canonem 16 *videri summam sequentis capitis,* nimirum 17. Ego, venia dixerim virorum gravissimorum, huic notæ subscribere nequeo; quamquam enim noverim, contigisse aliquando in Gratiani codice, ut adjectæ canonum Summulæ pro canonibus haberentur, sicut inter ceteros adparet in can. 7 et 8, eadem caus. et quæst., tamen in hac parte id non contigisse demonstratur, vel ex eo, quod eadem ipsa verba rursum sub Augustini nomine apud Gratianum legantur post canonem 39, eadem caussa et quæst., vel ex eo, quod sub Augustini etiam nomine legantur apud Petrum Lombardum Gratiano coævum scriptorem in lib. 4 sententiarum dist. 26. Neque vero me quisquam interroget, cuinam canon sit adscribendus? Siquidem investigent fragmenti illius auctorem, qui plus otii habent: mihi sufficit observavisse, illud non esse Augustini, cui ceteroquin adscribitur: proptereaque nihil facessere negotii, quousque nec paris nec haud longe inferioris, nec forte majoris cujusquam viri ecclesiastici nomine vere insignitum proferatur. Ad canonem 17, iterum romani correctores animadverterunt, vitiatam fuisse a collectoribus scripturam, præsertim ubi pro verbis illis postremis *nuptiale ministerium*, scribendum erat ex integra Leonis epistola ad Rusticum Narbonensem *nuptiale mysterium.* Interrogaverat Leonem Rusticus, num valerent nuptiæ cum quadam virgine contractæ ab eo, qui concubinæ jampridem fuerat junctus. Respondit sanctus pontifex, nihil obesse nuptiis cum alia jure contrahendis veterem usum concubinæ, quam quoties vir caussa legitimæ ducendæ uxoris dimisisset, ex ejusdem Leonis sententia non erat duplicatio conjugii, sed profectus honestatis, can. 11, cau. 32, qu. 2, atque hujus rei ratio reddebatur, quia nuptiale mysterium, quod scilicet in significanda Christi cum Ecclesia conjunctione consistit, in concubina desideraretur, quæ sane sententia a proposita disputatione distat quamlongissime. Ceterum ad ejus capitis interpretationem plurimum juvare posset, mentem Leonis rescribentis intime perscrutari, qualis deduceretur ex totius epistolæ lectione, quemadmodum ego jam observavi in meis animadversionibus in Gratianum parte 2, tom. 1, cap. 42. Juvabit quoque ea observare, quæ inferius tradam in qu. 4 de veterum concubinatu, ubi hanc ipsam Leonis epistolam commemorabo.

QUÆSTIO II.

Quomodo in conjugio christianorum cohæreant, et ratio contractus, et ratio sacramenti?

Duplicem esse matrimonii inter christianos initi rationem, inficiari nemo potest: nimirum in eo celebratur, et contractus quidam certis legibus inter conjuges custodiendus, cujus vi communis est connubiis omnibus sive inter christianos, sive inter ceteros homines indoles ac natura; et sacramentum ecclesiæ, cujus caussa connubia fidelium tam ob nobiliorem supervenientem dignitatem, quam ob spirituales, qui ex divina institutione proficiscuntur, effectus, multo connubiis infidelium præstant. Verum quo firmior apud nostros est ista traditio, eo minus certum est, quomodo invicem et ratio contractus, et ratio sacramenti cohæreant, ob varias scholasticorum disputationes, quibus nondum finis impositus est ex ecclesiæ definitione. Ut verum candide fatear, post pensatas opinionum omnium, quæ hinc illinc emerserunt, caussas, anceps adeo sum, ut ignorem, in quam potius mihi sit partem eundum; illudque opportune usurpem, quod in quibusdam de sacramento baptismi quæstionibus ajebat Augustinus in can. 31 de consecr. dist. 4, divinum judicium per alicujus revelationis oraculum concordi oratione, et impensis supplici devotione gemitibus implorandum esse, ita sane, ut post me dicturos sententias, siquid jam exploratum, et cognitum adferrent, humiliter expectarem. Interea neminem otiose morabor, quodque satis erit pandendæ exhitationi meæ, satis etiam erit curiosæ lectorum voluntati, exhibebo, non componentis, aut disputantis, sed enarrantis instar, quid senserint variæ scriptorum classes, quarum singulis sua laus est, post quæ unusquisque in quam magis propendere videatur, opinionem inclinet nisi forte et eadem ipsa affectus sit animo dubitatione, qua me affici in præsentia sentio.

In eo vertitur totus disputationis cardo, ut (quoniam sacramenta omnia suum ministrum habent, suam etiam formam, et materiam, uti recentiores theologi loqui adamarunt, vel certa verba, et res, sive sensibilia signa, uti veteres loquebantur) commode designetur et sacramenti matrimonii minister, et sacramenti ejusdem forma, ac materia, sive verba, ac sensibilia signa, ex quibus matrimonium ad producendam Dei gratiam jure elevatum esse credatur. Certa ab incertis sejungamus. Quæ certa sunt, et ab omnibus sine dubitatione recepta, ad duo capita reducuntur. Primum est generaliter in Sacramentis omnibus, ac propterea etiam in sacramento matrimonii, eum esse ministrum, qui formam pronunciat, eam esse formam, quæ materiam sanctificat, eam esse materiam, quæ per formam a ministro sanctificatur. Alterum est in concilio tridentino licet multa specialiter de sacramento matrimonii disputata fuisse sciamus, multa etiam definita, nihil tamen expresse fuisse cautum de ejus sacramenti materia, forma et ministro. Satis fuit providis patribus firmavisse in primis fidei dogma, quo in matrimonio rite celebrato verum novæ legis sacramentum agnosceretur; deinde ad occurrendum pluribus animarum periculis, quæ ex clandestinis conjugiis passim emergebant, utpote quæ rata, et vera conjugia habita fuerant, quamdiu ea irrita non fecit ecclesia, cavisse, ne in posterum aliter celebrarentur matrimonia, quam præsente parocho, vel alio sacerdote de ipsius parochi, vel ordinarii licentia, adjiciendo, ut ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiæ procedatur, ubi parochus viro et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat, *Ego vos in matrimonium conjungo in nome Patris et Filii et Spiritus Sancti*, vel aliis utatur verbis juxta receptum uniuscuiusque provinciæ ritum. Certa hæc sunt apud omnes: nunc scholasticorum dissidia expendamus.

Melchior Canus in suo celeberrimo opere de locis theologicis lib. 8, cap. 5, secutus Guillielmum Parisiensem et doctrinam concilii coloniensis anni 1536 tradidit, civilem contractum a conjugibus initum habendum esse tamquam materiam sacramenti, cui sanctificandæ forma a sacerdote prolata accedat, scilicet cum sacerdos ait, *ego vos conjungo etc.*, juxta laudatam tridentini concilii sanctionem; ac propterea conclusit, ministrum sacramenti esse sacerdotem, qui rite conjugibus benedicat, quam doctrinam non pauci ex recentioribus secuti sunt. E contrario multo plures numero fuerunt, qui sacerdotalem benedictionem mere ceremonialem esse, et ad unam sacramenti solemnitatem, non ad substantiam pertinere dixerunt, qui propterea contrahentes ipsos sacramenti ministros appellaverunt, at deinde ubi de forma, materiave sacramenti designanda ageretur, in varias iterum classes discissi sunt; uti enim ait Benedictus XIV de synodo diœcesana lib. 8, cap. 13, aliqui cum Catharino docuerunt, consensum contrahentium exterioribus signis expressum esse materiam; verba vero a Christo Domino semel prolata, Matthei cap. 19, *propter hanc relinquet homo patrem et matrem et adhærebit uxori suæ*, esse formam pro omnibus fidelium matrimoniis. Alii cum Victoria opinantur, verba unius contrahentis, qui primo suum exprimit consensum, esse materiam, et verba secundo proferentis esse formam, per quam prima determinantur ad constituendum contractum et sacramentum. Alii cum Covarruvia, Vasquez et Basilio Pontio existimant, consensus utrius-

que contrahentis verbis, seu signis manifestatos esse formam, corpora esse materiam remotam, eorumque traditionem, et acceptationem (quam nescio, quomodo a consensu distinguant) esse materiam proximam. Alii cum cardinali de Lugo dicunt, contrahentium verba, seu signa, prout sunt traditio corporum, esse materiam, ut vero significant, et caussant personalem obligationem in utroque contrahente, esse formam. Alii denique, et magis communiter cum Soto, Bellarmino, Suarez, Sanchez et Gonetio affirmant, utriusque contrahentis consensum verbis, seu signis expressum esse materiam simul et formam, sed sub diversa consideratione, nimirum materiam, quatenus significat corporum traditionem, formam, quatenus mutuam exhibet eorundem acceptationem. In opinionum tam variarum conspectu clamavit laudatus canariensis episcopus, indicium non leve esse falsitatis opinionis, ad quam adstruendam coguntur illius assertores tot diversas adsignare unius sacramenti materias et formas, quarum pleræque hæreticis nugatoriæ, ipsisque catholicis aut commentitiæ, aut certe parum solidæ videntur.

Jam vero proferamus momenta, quibus utraque secta, tam eorum, qui Cano adhæserunt, quam eorum, qui contra Canum senserunt, in suam quisque partem trahi professi sunt. Singuli ratione pugnant: singuli traditiones patrum, ac veterum theologorum sententias suæ opinioni accommodant: singuli de tridentini concilii mente investiganda solliciti: neutri perspicuam definitionem ecclesiæ proponentes. Qui Cano adhæserunt, duplici argumentorum genere utuntur; siquidem primo suam opinionem recta firmant, deinde opinionem aliorum, quasi absonam, et alienam a germanis sacræ doctrinæ principiis conficiunt. Ad primum genus referunt plurimas sanctorum patrum veterum formulas, nimirum Ignatii martyris, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Ambrosii et episcoporum concilii carthaginensis vulgo IV, ajentium, *nuptias benedictione ecclesiæ obsignari*, aut *confirmari;* item *manum imponere nubentibus sacerdotes*, ac *benedicere*: addunt præterea Thomam Aquinatem in 4 dist. 1, qu. 1, art. 3, ad 3 scribentem, matrimonium, secundum quod est in officium naturæ, sicut pœnitentiam, secundum quod est virtus, non habere aliquam formam verborum; sed secundum, quod utrumque est *sacramentum in dispensationem ministrorum ecclesiæ consistens*, utrumque habere aliqua verba; quod etiam clarius explicat in lib. 4 contra gentes cap. 78, dum inquit *quandam benedictionem nubentibus per ministros ecclesiæ adhiberi*. His accedit generalis observatio, qua dignoscitur omnia sacramenta ex dispensatione ministrorum Dei pendere; imo etiam adparere in sacramento matrimonii ministerium sacerdotale; dum a sacerdote proferenda sunt ea verba *ego vos conjungo etc.*, aut alia similia juxta receptum uniuscujusque provinciæ ritum, quæ sane non inutilia esse debent. Et quamquam certis in casibus, veluti in baptismate urgente necessitate conferendo, etiam laicus ad conferendum sacramentum admittatur, non tamen is veluti ordinarius administer censetur, per quem sacerdotes, qui ordinarii ministri sunt, excludantur; quod sane contingeret in sacramento matrimonii, cujus si ministri contrahentes essent, ita ab eisdem sacramenti collatio et forma penderet, ut viri ecclesiastici a sacro illo ministerio prorsus excluderentur. Secundum argumentorum genus ita ex Cano complector. In primis verba, quæ proferunt contrahentes, nullam præseferunt sacræ rei imaginem, qualis in sacramentorum forma requiritur, aut esse solet: imo illa talia sunt, qualia ab ethnicis ipsis in conjugiis pronunciantur: alias vero in sacramentis omnibus licet materia sit res aliqua naturalis, et quæ antea in humanos usus conferri soleat, forma tamen supernaturalis sit oportet, cujus scilicet vis et significatio non a natura, sed a caussa quadam superiore oriatur. Nam sacramenta, uti in scholæ proverbio est, efficiunt quod figurant; significatio autem sacramenti in forma vel maxime elucet. Quod si invicem comparentur verba, et quæ a contrahentibus, et quæ a sacerdote proferuntur in nuptiis celebrandis, facile dignoscetur, contrahentium verba undique naturalia esse atque omnibus usurpata gentibus, e contrario verba sacerdotum sacræ rei symbolum et effectum præseferre. Præterea quando verba aliqua sunt forma sacramenti, si nutus, vel scriptura, vel aliud unumquodque signum eorum loco verborum substituitur, inanis actio est: at si contrahentes loco verborum nutus, vel scripturam supponant, æque conficiunt matrimonium ac si verborum millibus uterentur. Quod profecto siquis recte consideret, non leve argumentum est, cur verba contrahentium sacramenti potius esse materia videantur; nam præterquamquod materiam sacramenti is, qui suscipit, administrare potest, formam non potest; cum in idem forte sacramentum verba loco materiæ, formæque recurrunt, pro verbis, quæ materiæ vicem habent, nutus, aliaque signa poni possunt, pro verbis autem, quæ formæ vice sunt, poni non possunt, quemadmodum in pœnitentiæ sacramento facile cernitur. Denique observant, quam absonum sit, ut iidem sacramentum simul et conferant, et suscipiant; atque in uno eodemque sacramento conferendo duo ministri necessario esse debeant, quod omnino singulare esset, et a ceterorum sacramentorum disciplina alienum.

Suas quoque non contemnendas, et prudentissimorum virorum judicio æque probabiles

argumentorum caussas habent, qui contra senserunt. Etenim ipsi observaverunt in primis, verosimile admodum esse Christum Dominum in sacramenti matrimonii institutione sacramentum ipsum naturæ matrimonii accommodavisse, ut propterea ii matrimonii sacramentum conficerent, qui matrimonii contractum conficiebant, eamque ob rem mirum esse non debere, si quædam in hoc sacramento singularia recipiantur, quæ in ceteris sacramentis minime obtinent. Deinde et veterum canonum et tridentini concilii sanctiones scrutati animadverterunt, clandestina conjugia, ea nimirum, quæ nemine ex sacerdotibus præsente fierent, firmitatem obtinuisse, cap. 3 de clandest. despons., cap. 15 et 21 de spons., concil. trident. sess. 24 de reform. matrim. cap. 1, imo etiam post concilium trident. ex recepta ejusdem concilii interpretatione non esse necessarium, ut matrimonium consistat, parochum, aut alium sacerdotem verba in ritualibus præscripta proferre, sed sufficere parochum esse præsentem, licet forte etiam contradicat. In conspectu laudatæ seu veteris, seu novissimæ disciplinæ, se palmam præferre arbitrantur, non enim, ajunt ipsi, matrimonium consistit sine ministro; nec propterea aut constitisset olim non præsente sacerdote, aut consisteret hodie præsente quidem, sed nihil dicente forte etiam contradicente, si sacerdos minister esset. Invictum plane foret hujusmodi argumentum, quoties probari etiam posset, mentem concilii eam fuisse, ut matrimonium aut non præsente olim, aut præsente postea, sed nihil dicente, aut contradicente parocho celebratum valeret non solum uti contractus, sed etiam uti sacramentum, qua distinctione uti solent ad eludendum argumentum, qui contra sentiunt. Verum et hoc demonstrare conantur, qui contrahentes ajunt esse sacramenti ministros, et quidem gravi ratione, qualis ex ipsis etiam concilii tridentini verbis deducitur. Etenim patres tridentini in dicto c. 1 clandestina matrimonia quæ scilicet olim sine præsentia parochi celebrabantur, *rata et vera* matrimonia fuisse dixerunt, quamdiu ecclesia irrita non fecerat. Equidem ubi matrimonium duntaxat contractus est, *verum* matrimonium dici potuisset, non tamen etiam *ratum*, saltem postquam *legitimi et rati* matrimonii distinctio apud interpretes canonum et theologos facta fuit, et *ratum* illud tantum matrimonium dici cœpit, quod esset sacramentum; secus dicere oporteret, tridentinos patres aut ignorasse doctrinam ceteroquin in vulgari prudentia positam, aut scientes prudentes receptam verborum significationem sequi noluisse in sanciendis canonibus, quæ dicere, minus consentaneum est. Si forte quemquam ita teneret hæc observatio, ut huic opinioni exinde necessario subscribendum putaret, quasi nullus amplius locus disputationi supersit, rogo illum, ut ulterius observet, *rati* conjugii nomen pro sacramento conjugii usurpari, quoties opponitur *legitimo*, juxta capitulum 7 de divortiis: at quoties opponatur *irrito*, æque referri meo judicio potest ad conjugii contractum: in laudato autem tridentino capite ratum opponitur irrito, ibi: *vera et rata matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit;* et infra: *hujusmodi contractus irritos, et nullos esse decernit, prout eos præsenti decreto irritos facit, et annullat.* Insuper adjiciunt ejus opinionis patroni, in concilio tridentino dicto c. 1 cum de sacerdotali benedictione ageretur, certam determinatamque benedicendi formam non fuisse præstitutam, sed vel eam, quæ ita concipitur, *Ego vos conjungo etc.*, vel aliam, quæ conformis esset recepto uniuscujusque provinciæ ritui. At vero certa verba præstituenda fuisse ajunt, quoties in iis sacramenti forma constituta agnosceretur, quemadmodum in formis ceterorum sacramentorum decretum est. Neque se destitutos ajunt auctoritate sanctorum, gravissimorumve virorum, qui huic sententiæ adhæsisse visi fuerint; nimirum laudant Thomam Aquinatem in supplemento qu. 42, art. 1, ad prim. ita scribentem: *Verba, quibus consensus matrimonialis exprimitur, sunt forma hujusce sacramenti, non autem benedictio sacerdotalis quæ est quoddam sacramentale.* Post hæc ita perpensa, sicut nemo est qui non laudet eximiam Benedicti XIV prudentiam, qui in dicto cap. 13, lib. 8 de synodo diœcesana cum utriusque opinionis solidiora fundamenta innuerit, non eo se fuisse animo professus est, ut quemquam ad alterutram amplectendam induceret, imo pro officio suo episcopos monitos voluit, ne in hac parte ipsi judicis partes assumant quæstionemque definiant in synodis diœcesanis, de qua ecclesia nihil hactenus pronunciavit, sed theologorum disputationi permisit, quod utraque opinio probabilis sit suosque habeat magnæ auctoritatis patronos; ita nemo erit qui quemquam redarguere possit, quod alterutri potius subscribat, quousque ecclesiæ definitio desideretur.

QUÆSTIO III.

An generaliter verum sit, omnia christianorum matrimonia, ne uno quidem, aut altero excepto, statim ac vera matrimonia dici possunt, esse etiam sacramenta?

Cum per baptismum fiat homo primum idoneus ad cetera Christi sacramenta suscipienda, nemo dubitat, quin infideles, qui scilicet baptizati non sunt, conjugia quidem legitima inter se contrahant, non tamen conjugii sacramentum conficiant, cap. 7, vers. *nam etsi* de divortiis. Verum si de baptizatorum, seu christianorum matrimoniis agatur, atque investi-

getur, utrum aliquando celebrata intelligantur quidem consistere, uti contractus, non autem uti sacramenta, iterum intricamur disputationibus scholasticorum, quorum animi diversas in partes distrahuntur Ego rem hanc non video adeo in incerto collocatam, ut quam in opinionem sit probabilius eundum, indicare non possim. Nimirum gravissima statim objiciuntur argumenta, quibus perspicue demonstratur, id posse aliquando contingere. In primis non est opus disputare adversus illos, quicumque putant, sacramenti hujus ministrum esse sacerdotem, et sacramenti ejusdem formam in sacerdotali benedictione constituunt; isti enim sponte id fatentur, et tradunt, quando et ante concilium tridentinum in clandestinis matrimoniis, et post concilium tridentinum in matrimoniis celebratis coram parocho nihil dicente, forte etiam contradicente, nullam agnoscunt sacramenti rationem inesse, agnoscunt autem verum, firmumque contractum. Disputatio potius ineunda est cum illis, qui contrahentes ipsos sacramenti ministros esse dixerunt; horum enim plurimi se minus religiose sentire putaverunt, quoties dicerent, sacramentum non esse, statim ac est contractus, veriti, ut arbitror, ne impingerent in ecclesiæ definitionem, qua docemur, matrimonium esse sacramentum. Equidem id verissimum est, non tamen ad omnia matrimonia pertinet, quemadmodum ecclesiæ definitio, qua docemur pœnitentiam sacramentum esse omnes omnino pœnitentiæ species non complectitur. Istis ego oppono virum religiosissimum Melchiorem Canum, qui in ipso etiam tridentino concilio præsens adfuit, omnibus ibidem ob insignem rerum sacrarum doctrinam commendatissimus. Hac ipsa quæstione proposita in lib. 8 de locis theologicis cap. 5 animadvertit, *casu quodam* factum esse, ut theologi numero plurimi asseruerint, non posse inter fideles matrimonium ullum esse, quin etiam sit sacramentum, *cum contra usu quoque venire potuisset, ut si primus asseruisset, non omne fidelium conjugium sacramentum esse, sed quod religiose, sacrateque fuisset constitutum, secundus, tertius, ac deinceps reliqui, quoniam probabile etiam id esset, eandem sententiam sequerentur.* Et post pauca: *Tametsi matrimonium sacramentum est, non ideo tamen conjugium quodcumque venerari cogimur, sed id, quod formam sacram habeat, et a vero ecclesiæ ministro consecratum sit. Alioqui, si quodlibet fidelium conjugium theologis necessario sacramentum est, quis Scotum tuebitur, qui conjugia, quæ solis nutibus contrahuntur, negat esse sacramenta? At, nisi me fallit animus, recte negat. Etenim non magister, et D. Thomas modo, verum etiam concilium florentinum docet, omnia sacramenta verbis constare, quæ si desint, nullum omnino confici sacramentum.* Tandem post quædam proposita exempla ita concludit: *Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest, non solum non esse dogma fidei, omne fidelium matrimonium sacramentum esse, sed etiam contrariam omnino sententiam probabiliorem esse.* Addendum his est, quod adnotavit cardinalis Pallavicinus in historia tridentini concilii lib. 23, cap. 9 scribens: in concilio definitum minime fuisse, clandestina veterum matrimonia jure sacramentorum censeri, quamquam definitum fuerit, eadem fuisse firma, ac rata, adeo ut præstantes aliqui theologi non dubitaverint illa quidem agnoscere veluti contractus, non veluti sacramenta. Non igitur temere affirmabitur, posse aliquot fidelium conjugia subsistere, quin sint sacramenta.

Rem demonstremus exemplis. Primum est, quod porrigit disciplina, quæ ante concilium tridentinum vigebat; nimirum in matrimoniis tacitis, seu præsumtis, ut in specie cap. 15, 21, juncto 14, cap. 30 et 32 de sponsalibus; si enim ista potissimum emergebant ex diuturna cohabitatione eorum, qui mutuo sese haberent tamquam virum et uxorem, nemo facile percipit, quomodo, vel quo tempore sacramentum aut susciperetur, aut ministraretur, præsertim in conspectu can. 4 caus. 32, quæst. 2 atque his jungi etiam possent conjugia illa, quæ per nutus, et sine verbis contrahantur, quæ sacramenta esse inficiatus olim est Scotus, quemadmodum modo ex Melchiore Cano referebam.

Alia præterea exempla suppeditantur post tridentini concilii sanctiones. Quid enim ex. gr. si duo fuerint infideles legitimo conjugio juncti, uterque deinde per baptismum ecclesiæ adscribatur? Horum sane conjugium etiam post baptismum, sacramentum minime dixero, nisi tum forte, quod nonnulli scripserunt, cum ambo in conspectu sacri administri consensum renovaverint, et sacram susceperint benedictionem; quod plurimum congruere videtur, ut ea ratione Christi gratia conjugibus in eo sacramento præparata non negligatur. Interea vero quousque consensum in conspectu ecclesiæ non renovent, non video, quomodo qui erat simplex matrimonii contractus, per baptismum transire incipiat in sacramentum. Non ignoro, aliquos ex nostris scriptoribus tradidisse, et hoc matrimonium sacramentum fieri in ipso suscepti baptismatis actu; aliquos in ea fuisse opinione, ut sacramentum esse inciperet post baptisma, quando conjuges consensum olim præstitum vel expresse verbis, vel tacite subsequente copula confirment. Verum priorum opinio mihi satis placere non potest; neque enim percipio, quomodo sine forma a ministro pronunciata, si sacerdotem sacramenti ministrum supponamus, aut si ministerium sacramenti demus conjugibus, ne cogitantibus quidem eisdem de sacramento ministrando,

suscipiendoque, sacramentum conficiatur. Imo si fingas, conjuges illos non eodem tempore baptizari, eo majoribus difficultatibus rem involutam agnosces; nam cum sacramentum non sit, nisi in utroque conjuge, non video, quomodo in baptismate unius possit esse sacramentum conjugii etiam in altero, qui adhuc baptismum expectat; aut quomodo in baptismate alterius incipiat esse sacramentum in utroque, quando is, qui antea baptizatus est, forte de conferendo sacramento non cogitet. Nec posteriorum opinio satis conveniens mihi videtur, utpote quæ ex usu ipso conjugii sacramentum emergere posse supponit, neque satis consonat concilii tridentini decreto, quo sine præsentia parochi matrimonium ratum esse non posse definitum est, quin dicas, tridentinum decretum non afficere matrimonia in infidelitate contracta; neque enim repugno, quia video de contractu jam inito sermonem institui. At cum de sacramento loquimur post baptismum suscipiendo, quod scilicet post baptismum accedit sanctificando contractui inito ante baptismum, cur tridentinum decretum, quod baptizatos omnes obligat, locum non est habiturum? Quod si adhuc nonnullis ea opinio placeat, nihilominus confectam rem habeo. Siquidem quo tempore post susceptum baptisma necdum aut expresse, aut tacite confirmatum matrimonium a conjugibus fuit, non inficiantur ipsi, conjugii esse contractum sine conjugii sacramento. Finge nunc aliam speciem: nimirum matrimonium celebrari inter baptizatum, et catechumenam legitima accedente dispensatione. Nonne baptizatus contractum celebrasse dicetur sine sacramento? Id passim, paucis exceptis, et theologi, et canonum interpretes tradunt: et quamquam sint, qui scripserint, ex parte baptizati sacramentum esse, rogo illos, ut indicent mihi, quo ministrante sacramentum baptizatus acceperit. Si enim ii sunt, qui conjuges ipsos tradunt invicem sibi esse sacramenti ministros, docere debebunt, quomodo fieri possit, catechumenam, quæ incapax est suscipiendo, esse conferendo sacramento capacem; neque enim abuti eos velim similitudine necessarii sacramenti, quale est baptisma, in quo cujuscumque etiam infidelis singulari quodam jure admittitur ministerium.

Vulgare aliud proferri solet exemplum in matrimonio aut per epistolam, aut per procuratorem contracto, in quo facile, quidquid alii senserint, nullum conferri sacramentum agnoscitur, licet valere contractum nemo inficietur, cap. ult. de procurator. in 6. Paucis id demonstravit Melchior Canus loco superius laudato ita scribens: *Non igitur ecclesia docet, quodlibet fidelium matrimonium sacramentum esse; nisi quis adeo desipit, ut Cajetanum damnet, qui et probabilissime, et, me quidem judice, verissime, matrimonium, quod inter absentes per literas, procuratoresque contrahitur, sacramentum esse inficiatus est. Nam qui in hoc Cajetanum errasse clamant, hi non intelligunt nec quæ loquuntur, nec de quibus affirmant. Quod si nullo idoneo, et necessario argumento, sed stultis, turbolentisque clamoribus alienas refellere sententias pergunt, atque adeo damnare, quæ probabiliter, et vere dicta sunt, tum nos in quiete et silentio taciti illorum stultitiam, amentiamque ridebimus. Concedant illi, unum pro altero sacramentum sumere, cum pro altero contrahit. Concedant, sacramenta Christi absentibus administrari, eisdemque et gratiam conferre, et peccata remittere. Nos enim, quoniam hæc absurda sunt, concedere potius volumus, ejusmodi contractus, qui inter absentes transiguntur, matrimonia quidem verissima esse, vera sacramenta nullo modo.*

Neque vero quisquam in contrarium opponat, si ita sese res habeat, in istis, vel similibus speciebus futurum, ut ecclesia contrahentes compelleret, aut saltem hortaretur, atque induceret contrahentes ad contractum ita opportuno tempore renovandum, ut posset fieri sacramentum, ne contrahentes ipsi præparata ex Christi institutione careant gratia Dei; cumque ob eam rem conjugii renovationem urgeri non videamus, gravem capi conjecturam, quemcumque matrimonii contractum haberi pro sacramento. Adversus hæc ego in primis repono, eos, qui ita contraxerint, ab ecclesia non repelli, quominus consensum renovent in conspectu ecclesiastici ministri, si voluerint; unde gravis conjectura capi potest, nondum matrimonia illa haberi pro sacramentis. Deinde observo, non deesse gravissimos viros, inter quos cardinalis Cajetanus, qui laudant contrahentes per procuratorem, quoties in conspectu ecclesiæ præsentes ambo semel contractum conjugium ratum habent suscepta sacerdotali benedictione. Quod si id præcepto ecclesiæ non urgetur, forte ex eo fit, quod nondum definita publico ecclesiæ suffragio sit illa scholasticorum opinio, cujus meminit Benedictus XIV de synodo diœcesana lib. 8, cap. 13, num. 8 opinantibus aliis, posse renovari contractum matrimonii, ut incipiat etiam esse sacramentum, aliis e contrario opinantibus, contractum conjugii semel valide initum, nisi cum iniretur, sacramenti naturam induerit, nunquam deinceps posse effici sacramento. Omitto gravissima, quæ emergerent in rempublicam christianam incommoda, si passim, et sine discrimine urgerentur omnes decreto publico ad renovandum in conspectu ecclesiæ matrimonii contractum jam antea rite perfectum. Quis enim tranquillitatem publicam adeo in tuto collocare tunc posset, ne qui per iniquam ceteroqui detestabilemque perfidiam prætextu matrimonii per sacramentum firmandi ad ecclesiam, seu ad mi-

nistros ecclesiasticos accedentes, potius se de contractu ipso per pœnitentiam retractando agere palam se posse confiderent?

QUÆSTIO IV.

De veterum Concubinatu.

Plurimum conferre potest ad perspiciendam conjugiorum naturam de veterum concubinatu nonnulla disserere, ne forte aliqui minus prudentes cum legerint quandoque aut sacris canonibus, aut civilibus legibus non omnino damnatum fuisse concubinatum, injustas nuptias perperam cum legitimis justisque confundant. Qua in re cum veterum concubinatum memoro, non adeo altius rem repetendam velim, ut a nobis sit de antiquissimis aut sanctorum patriarcharum, aut qui ex patriarchis originem duxerunt, hebræorum moribus investigandum. Tum in gravissimas disputationes descendere oporteret, quas ut definirent vel ipsi ecclesiastici sapientissimi prisci patres, non aliam commodiorem viam sibi aperuerunt, quam concludendo, symbola quædam sacra non satis obvia viribus humani ingenii in ea connubiorum specie esse agnoscenda, imo etiam veneranda potius, quam investiganda, can. 1 et 2, caus. 32, quæst. 4. Isidorus Hispalensis in lib. Judicum cap. 6 ut innumeros alios prætermittam. Item in proposito vix disputatio ista sejungi posset ab altera, qua quæreretur, an apud hebræos veteres licuisset aliquando plures ducere uxores, quando verum est, eas, quæ in sacris veteris testamenti literis concubinæ appellantur, quandoque et uxorum nomine fuisse appellatas; nisi dixeris, proprie eas uxores appellari consuevisse, quæ non tam prolis caussa ducerentur, quam familiæ etiam una cum marito regendæ, atque administrandæ, at concubinas proprie dici, quæ tantum prolis caussa susciperentur. Sic Cethura in cap. 25. Geneseos concubina, et uxor dicitur Abrahæ, quemadmodum etiam Agar in cap. 16 et 25. Geneseos dicta fuit Abrahæ uxor, quæ alibi concubinæ nomine distinguitur, dicto cap. 25 Geneseos, et lib. 1 Paralipomen. c. 1. Sic Jacobo Bala ancilla Rachelis, et Zelpha ancilla Liæ proprie concubinæ fuerunt. c. 35 Geneseos, uxores tamen etiam nominantur, et in conjugium datæ, Geneseos cap. 30. Itaque sufficiat, quædam etiam de concubinis istis paucis attigisse, dum dico primum juxta apostoli Paulli sententiam in epist. ad Galatas cap. 4, quædam ibidem agnoscenda esse *per allegoriam dicta* ad vetus simul, et novum testamentum significandum; deinde, singularem et providam Dei permissionem deprehendi, ut latius genus sanctorum ad paucos fere redactum tunc propagaretur, canone 3, 6, 7, 9, caus. 32, qu. 4 denique, nec omnino concubinatum illum a Deo fuisse quandocumque probatum, uti de concubinatu Abrahæ scribere non dubitavit Ambrosius in libro de Abraham, ex quo depromptus est canon 3, caus. 32, qu. 4, imo expresse quandoque reprobatum, quoties ad libidinem flecteretur, uti liquet ex cap. 11, lib. 3. Regum de concubinis numero plurimis Salomonis, can. 13, caus. 32, qu. 4. Ceterum, quæ disputationi locum in hac materie præbere possunt, commodius juvat referre in quartam dissertationem, ubi de evitanda polygamia agendum erit, atque curiosius investigandum, an revera ex naturæ jure damnetur.

Potius ad romanorum veterum mores respiciendum est, qui et christianis aliquando, ac maxima in parte fuere communes; saltem prioribus ecclesiæ sæculis, cum probata ab ethnicis juris publici prudentia nondum purgari omnino, et ad purissimas Evangelii institutiones exigi undecumque potuit. Itaque Romani non concubinarum nomine donaverunt aut conjuges illas, quæ in viri legitimi injuriam jungebantur alteri, aut solutas a conjugio feminas, quæ uxorem justam habentibus jungerentur; etenim sicut priores *adulteras*, ita posteriores *pellices* appellabant, utrasque sane probrosis nominibus, atque iis, quæ non longe distarent, juxta illud Ovidii metamorphos. 10 de Myrrha: *Tunc eris et matris pellex, et adultera patris.* Quamquam enim grammaticalis concubinæ significatio eam feminam demonstraret, quæ viro concubitu jungeretur, quomodo Massurius non probante Flacco scribebat in l. 144 ff. de verb. signif., vulgo tamen generalis et nimium late patens nominis significatio usu loquendi contracta est, ut sicut non uxorem, ita nec adulteram, nec pellicem designaret, quamobrem scimus, et adulteras, et pellices jure romano damnatas, concubinas damnatas minime legimus. De adultera una lex Julia de adulteriis lata id abunde demonstrat: de pellicibus etiam concepta jam olim fuerat vetustissima lex Numæ regis deinde translata in duodecim tabulas apud Gellium lib. 4. Noctium Atticarum cap. 3 ibi: *Pellex aram Junonis ne tangito, si tanget, crinibus demissis agnum feminam cædito*: quibus sane verbis ad modestiam compositis indicabatur, maritalem thalamum, quem aram Junonis appellabant, quasi Junoni sacrum, non debere a pellice tangi. Sed et concubinatus a stupro distinguitur, propterea quod in stupro nulla consuetudo sit, et vitæ universæ communio quamobrem utramque conjunctionem manifeste distinxerunt, tum Atilicinus, et Ulpianus in l. 1, § 1 ff. de concubinis scribentes, eas posse in concubinas haberi, in quas stuprum non committeretur; tum Modestinus in l. 34, ff. ad leg. Jul. de adulter. docens, stuprum in concubina non committi; tum Papinianus in l. 16, § 1 ff. de his, quæ ut indignis, tradens, eam, in qua non stuprum, sed concu-

binatus fuit, testamento capere posse. Quid aliud ergo erat concubinatus ille, in quo nec adulterium, nec pellicatus, nec stuprum fingebatur, quam nuptiæ minus solemnes, in quibus maritalis quidem affectio erat, sine thori divisione, nemine consuetudinem interturbante, cui scilicet nihil aliud oberat, quominus justæ nuptiæ dicerentur, quam una legum subtilitas, aliquando etiam nimia ethnicorum asperitas, qui justas nuptias non dicebant, nisi quoties confarreationis solennitas aderat, aut certa stipulationum formula necesserat ad celebrandam coemtionem, aut denique longa, nec interrupta usucapio, contestatione liberorum suscipiendorum præcedente, intercessisset? Quod concubinatus individuam consuetudinem vitæ designaret; stuprum non erat; quod in aliena uxore non fieret, adulterium non erat, quod ab eo non admitteretur, qui jam fuisset uxori legitimæ sociatus, pellicatus non erat. Uno verbo, conjugium erat naturali tantum jure subsistens, quod jus publicum non damnaverat quidem, sed tantum non omnino probaverat quomodo interpretanda censeo verba Paulli in l. 4 ff. de concubinis scribentis, *concubinam ex sola animi destinatione æstimari oportere*. Naturali, inquam jure conjugium illud subsistebat, quia nihil adversus naturæ præcepta videbatur admitti: nam si ex. gr. naturæ jure unius cum una conjunctionem dicas matrimonium esse, id observatum fuisse in concubinatu dignosces, quoties concubinam cum pellice vel adultera non confundas. Item si naturæ jure et maritus pubes, et viripotens femina esse debet, et id in concubinatu observatum fuisse, tradidit Ulpianus in l. 1, § ult. ff. de concubinis. Præterea si natura postulat, ut abstineamus a certarum personarum conjunctionibus, hanc quoque legem in concubinatu custoditam non ignoramus in conspectu dictæ legis 1, § 3, qua declaratum est, eam, quæ semel fuit in patroni concubinatu, nonnisi nefarie in concubinatu filii ejusdem patroni esse posse, vel contra, et ideo hujusmodi facinus prohibendum; item in conspectu legis 56 ff. de ritu nuptiar., in qua definitur, incestum esse, si concubinam quis sororis filiam habuerit. Forte inquies, dissolvi potuisse concubinatum, quod dices naturæ regulis adversari. Verum cum demonstravi, concubinatum fuisse a stupro distinctum, demonstratum etiam volui, in contrahendo concubinatu animum fuisse individuæ ineundæ vitæ, quod ad naturalis conjugii celebrationem sufficit, licet deinde vel perfidia, vel ex caussa, quam quis legitimam putet, a communione discedatur: neque enim ideo quisquam dixerit, matrimonia ipsa justa Romanorum non fuisse vera conjugia, quod licet ab initio animus fuerit apud conjuges individuæ ineundæ vitæ, certas deinde subesse posse repudii caussas existimarent. l. 2 et toto tit. ff. de divortiis l. 1 et passim cod. eod. tit., nov. 22, c. 4 et 14 juncta nov. 117, c. 12. Hæc sane ratio fuit, quare in romanis legibus inter uxorem et concubinam nihil nisi dignitate tenus interesse dicebatur, l. 49, § 4, ff. de legat. 3, quare etiam filii ex concubinatu suscepti, non spurii, quemadmodum ex damnato coitu geniti vocarentur, sed naturales, nimirum servatu in eorum procreatione simplicitate naturæ, nov. 74, cap. 6, nov. 89, cap. 15, quomodo etiam intelligere visus fuit canonum collector Gratianus, qui cum aliqua de concubinis tradidisset in dist. 34, ad calcem canonis 3 hæc subjecit: *Concubina autem hic ea intelligitur, quæ cessantibus legalibus instrumentis unita est, et conjugali affectu adsciscitur. Hanc conjugem facit affectus, concubinam vero lex nominat.*

Quando vero dixi, concubinatum apud romanos veteres non jure publico damnatum fuisse, sed fuisse non omnino probatum, duo potissimum innuere volui. Primum est, concubinatum ita habitum fuisse, ut facile data opportunitate in nuptias justas transiret, quemadmodum facile etiam naturales liberi suscepti ex concubina justi efficiebantur, nov. 89, cap. 1. Hinc de romanis ita scribebat Hieronymus in epist. ad Oceanum: *affectione maritali retinebant concubinas ad evitanda onera et minuendas impensas, quas tamen ad ampliores evecti divitias etiam uxorum non tantum nomine et dignitate, sed etiam jure dignabantur.* Quidquod autem aliquando dubitaverunt jureconsulti de maritali conjunctione, num nuptiæ dicerentur, an simplex concubinatus, quemadmodum in l. 24 ff. de ritu nuptiar., ubi in dubio præsumuntur nuptiæ non concubinatus in consuetudine liberæ mulieris, nisi mulier quæstum corpore fecisset, quod ideo subjicitur, non quia concubinæ liceret quæstum corpore facere, sed ne maritus de adulterio suspectus esset dum quæstioni lenocinii subjiceretur, nec non in l. 31 ff. de donation., ubi dum dubitatur an donationes in concubinam, an potius in uxorem sint collatæ, considerandum dicitur, qualis fuerit vitæ conjunctio atque utrum maritalis non tam affectio, quam honor præcesserit. Quorsum dubitationes istæ de conjunctione, an concubinatus esset, an conjugium justum, nisi parum concubinatus a conjugio justo distaret? Alterum est, facile intelligi exinde, qua de caussa, et quibus in casibus romani iidem veteres aliquando de concubinatu potius contrahendo, quam de conjugio cogitarent. Si quidem animadvertere oportet, non omnium nuptias apud romanos fuisse jure probatas; imo et illorum, quorum probabantur, non aliter probatas fuisse quam certæ solemnitates intercederent. Quid enim in primis, si gerens in provincia magistratum feminam provincialem sibi jungi conjugio adamavisset? Quid, si filiofamilias,

qui patris forte furiosi consensum obtinere non poterat, uxorem ducere caussa liberorum expediisset? Quid, si senator, aut vir clarissimus libertinam mulierem sibi sociare conjugio voluisset? Quid, si nuptiales tabulæ, ac præsertim dotales, quibus demum intervenientibus aliquando scimus nuptias justas dictas fuisse, legitimasque, can. 6, caus. 30, qu. 5, desiderarentur? In istis, aut similibus casibus cum lege publica matrimonia non probarentur, concubinatus juxta legis naturalis simplicitatem fiebat, quo scilicet nihil familiæ decori, aut civitatis splendori detraheretur, qui splendor, quodque decus ex justis tantummodo nuptiis pendebat, l. 1 princ., et l. ult. ff. de concubinis; uti etiam scribebat Ulpianus *honestius erat patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere.*

Igitur quousque hisce terminis continerentur, qui in concubinatu erant, dicebantur quidem in conjugio minus honesto esse quia non omnes legum publicarum solemnitates in contrahendo conjugio impleverant, nihil tamen illi admiserant, quod videretur juri naturali adversari. Quod si de christianis sermo sit, tantum illud non curaverant, ut nuptiæ sacerdotali benedictione juxta ritum ecclesiæ antiquissimum consecrarentur, quod utut illicitum esset, nihil oberat quominus validum, et firmum conjugium diceretur. Quamobrem sanctus Augustinus nihil habuit, ex quo hæc conjugia dissolvi debere censeret, dum in libro de bono conjugali cap. 5 ita scriberet: *Solet quaeri, cum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus caussa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit,* can. 6, caus. 32, qu. 2. Deinde etiam concilii toletani patres, et S. Isidorus Hispalensis hanc concubinatus formam ad regulas juris naturalis exactam non improbare penitus potuerunt, in can. 4 et 5, si tamen iste genuinus est, dist. 34, ubi legimus, non esse a communione christiana repellendum, qui uni tantum vel uxori, vel si uxor nulla sit, concubinæ conjungatur; quo sensu etiam imperator Justinianus in l. 5, cod. ad sen. cons. Orphitianum concubinatum *licitæ consuetudinis* nomine appellavit.

Interea quidam priscis ecclesiæ sæculis, plurimi autem recentiore et sequiore ætate extiterunt, qui permisso concubinatu abuterentur, cujus abusus caussa duplex erat. In primis non deerant, qui sibi facile persuadebant, posse se pro lubitu concubinam dimittere, quia lege publica non animadvertebatur adversus dimittentes, etiamsi nulla esset dimittendi caussa, et nulla in dimittendo solemnitas intercederet; imo et ea voluntate ad concubinatum perperam deveniebant, ut scilicet illa maritalis conjunctio speciem quidem exteriorem concubinatus haberet, revera damnatum legibus stuprum esset, imo et stupro ipso eo probrosior, quo diutius in eo crimine consisteretur. Quis inde non videat, aperiri potuisse viam amplissimam ad id, quod dictu nefarium est, nimirum ad pene promiscuam mulierum consuetudinem? Deinde erant, qui sibi facile persuaserunt suis vitiis blandientes, quocumque casu quo lege publica nuptiæ prohiberentur, permitti legibus aut saltem non improbari concubinatum. Quis etiam inde non videat, aperiri potuisse viam latissimam ad adulteria virorum, quoniam qui uxorem jam duxerant, quod aliam sibi jungere uxorem nequirent, jungebant concubinam? Deplorabile dictu est ferreis sæculis hanc ipsam persuasionem invasisse nonnullorum, majorum etiam clericorum animos, qui dum perspectum habuissent, sacris canonibus sibi interdictum esse conjugiis, concubinatu sacrilego se maculari non erubuerunt. Opus hinc fuit, ut latis legibus gravissimis hisce universæ, ac præsertim christianæ reipublicæ incommodis occurreretur. Primus Constantinus Magnus in l. 1 cod. de concubinis expresse cavit, nemini licere, constante matrimonio penes se concubinam habere. Clarius Justinianus in l. ult. cod. communia de manumission. in fine palam explicavit, hominibus uxorem habentibus non solum suis temporibus non licuisse concubinas vel libertas, vel ancillas habere, sed neque id unquam fuisse antiquo jure concessum, et in nov. 18, cap. 5 inquit: *si autem confusa concupiscentia ita fiat, ut alias superinducat prioribus concubinas, et multitudinem habeat concubinarum fornicantium (sic enim dicere melius est) et ex eis filios faciens moriatur multas simul relinquens concubinas, odibilis quidem nobis est iste, qui talis est, procul autem omnibus modis ab hac lege expellctur.* Adjicio legem 3, § 7 cod. de bonis libertorum, in qua idem Justinianus postquam tradidit, posse dominum ancillam concubinam habere, statim ita prosequitur: *Qui habet uxorem legitimam, non potest habere concubinam.* Neque a religiosissimo imperatore dissentiebat rex Athalaricus circa annum 530, qui hoc edictum romanis proposuit referente Cassiodoro lib. 9, variarum 18. *Uno tempore duabus nemo copuletur uxoribus, quin se noverit rerum suarum amissione plectendum: nam aut libido est, et recte perfrui non sinitur, aut cupiditas, et jure nuditate damnatur. Siquis autem superflua turpique cupidine, conjugali honestate despecta, ad concubinæ elegerit venire complexus, si ingenua fuerit, jugo servitutis cum filiis suis modis omnibus addicatur uxori, ut illi se per honesta judicia sentiat subdi, cui per illicitam libidinem credidit posse præ-*

poni. *Quod si ad tale flagitium ancilla pervenerit, excepta pœna sanguinis, matronali subjaceat ultioni, ut illam patiatur judicem, quam formidare debuisset absentem.* Sancti ecclesiæ patres in illos ipsos concubinariorum abusus vi publicarum orationum acerrima clamaverunt, inter quos Augustinus, cujus verba sunt in can. 6, dist. 34, et can. 5 ac 6, cau. 32, qu. 2, ajebat, non licere ullo modo eam concubinam habere, quam quis esset postea pro lubitu dimissurus. Nunc sane quisque intelliget sententiam Leonis Magni in epistola ad Rusticum Narbonensem, cujus fragmentum extat in can. 11 et 12, cau. 32, qu. 2, ubi sanctus pontifex concubinatum ita improbare debuit, ut exoptaret pro concubinis uxores duci, et rejectis concubinis justas uxores induci, *quasi ancillam a thoro abjicere, et uxorem certæ ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, sed profectus sit honestatis.* Non enim ista eo pertinent, ut traderetur dissolvendum esse verum, et proprie dictum concubinatum per matrimonium justum cum altera contrahendum; sed potius eo, ut traderetur, dissolvendas esse eas conjunctiones, quas quidam inirent animo dimittendi quandocumque voluerint concubinam juxta corruptos ejus temporis mores; quæ sane conjunctio ne naturali quidem jure tanquam conjugium haberi poterat, quando tradidit Gregorius IX in cap. ult. de condition. appos., irritum esse conjugium ea conditione, ut tantum ad certum tempus contractum intelligeretur. Quod si in laudatis canonibus id non aperte exprimitur, provoco ego ad integram epistolæ pontificiæ lectionem; etenim in principio Leo Magnus professus est, se in iis quæstionibus sententiam dicere de quibus *inter præsentes opportunius quæreretur;* et quæ *colloquiis aptiores essent, quam scriptis;* unde colligitur, plura dicere voluisse Leonem, revera minus Rustico interroganti scripsisse. Præsertim vero adversus memoratorum clericorum sacrilegia passim insurrexerunt vigilantissimi ecclesiæ pastores, quorum monumenta sunt in conciliis propemodum universis undecimi, et duodecimi sæculi, ex quibus derivati sunt canones 5 et 6, dist. 32, nec non can. 40, caus. 27, qu. 1. Generaliter quoque concubinatum damnavit Leo philosophus in sua nov. 91. Tandem re mature discussa, cum ex una parte per concubinatum solemnitates nuptiarum in ecclesia benedicendarum negligi viderentur, ex altera parte sperari vix posset, rem non improbe cedere, quod passim sub concubinatuum specie violarentur ipsa etiam sanctissima naturæ atque Evangelii jura, cavendum fuit saluberrimis decretis ne concubinatus amplius nomen inter fideles audiretur, inflictis adversus concubinarios quoscumque gravissimis pœnis, eadem fere ratione, qua clandestina conjugia ob innumeros propemodum, qui exinde emergebant, abusus prohiberi penitus debuerunt. Eædem sanctiones renovatæ fuerunt in concilio tridentino sess. 24, cap. 8 de reform. matrim., ubi et grave peccatum declaratum est, homines solutos concubinas habere; gravissimum vero, et in sacramenti matrimonii singularem contemtum admissum, uxoratos in eo damnationis statu vivere, ac audere eas quandoque domi etiam cum uxoribus alere, ac retinere. His arbitror, me non tantum magis in perspicuo collocavisse veri conjugii naturam, atque indolem, ut meo in hac dissertatione proposito satisfacerem, verum etiam enodavisse difficultates omnes, in quas, dum de concubinatu ageretur, jure præsertim romanorum permisso, a nonnullis ex veteribus ecclesiæ patribus non penitus improbato, recentioribus deinde sæculis optimo jure damnato, viri plurimi etiam eruditissimi inciderunt.

DISSERTATIO SECUNDA

DE SPONSALIBUS.

Huc referendi sunt tituli 1, 2 et 5, lib. 4 decretalium.

CAPUT I.

Quid sint sponsalia, et quomodo contrahantur?

Quum sponsalia dicimus, facile intelligit unusquisque, derivatum fuisse vocabulum a spondendo, quemadmodum a despondendo aliquando dictæ fuerunt desponsationes, quorum verborum discrimina in eo grammatici collocant, quod puellæ pater proprie dicatur puellam spondere, sponsus vero, seu pater sponsi despondere. Hujus sponsionis forma non semper eadem fuit: etenim apud veteres romanos stipulatio intercedere solebat, l. 2 ff. de sponsalibus, juxta formulam, quam tradidit Ser-

vius Sulpitius apud Gellium lib. 4 noctium Atticarum cap. 4 ibi: *Qui uxorem ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat stipulabatur, eam in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, ibidem spondebat daturum: is contractus stipulationum, sponsionumque dicebatur sponsalia.* Hæc contrahendi forma tamdiu perduravisse videtur, quamdiu quæ ex eo contractu proficiscebatur, obligatio firmissima fuit, et actio inde nata in judicio cum effectu proposita. At postquam inductum est, ut facile in irritum caderet, indulgendo sponsis, ne ad contrahenda conjugia obligarentur reluctantes et inviti, negligi etiam cœpit ea solemnis contrahendorum sponsalium ratio; quamobrem recentiore ætate usus invaluit, ut contracta rite sponsalia intelligerentur, sive verbis, quorum formulam descripsit summus pontifex in cap. penult. de sponsal., sive literis, sive per procuratorem, sive quibuscumque aliis certis indiciis de consensu constet, l. 4, ff. de sponsalibus. Certis, inquam, indiciis, in quibus scilicet nulla esse dubitatio possit. Hinc ex. gr. siquis ex una annuli traditione, qua sponsi sponsas sibi quodammodo devincire solent juxta vetustissimum morem, can. 3 et 7, cau. 30, qu. 5, demonstraret, sponsalia fuisse contracta, nisi alia suffragarentur indicia, vel quia provinciæ disciplina ita postularet, vel quia sponsalium tractatio præcessisset, judicio meo non satis certam sponsalium probationem adferret, argumento capituli 11 de præsumtion. potiore jure non concludetur, ideo sponsalia fuisse contracta, quod inter duos familiares quædam loquendi formulæ expressæ fuerint, quibus forte mutuo se sponsos salutaverint, nisi alia adjuncta concurrant; etenim ex animi levitate, qua quædam præter sinceram et solidam voluntatem pronunciantur, verus consensus minime inducitur; quemadmodum definivit Justinianus in specie militis, qui non serio quempiam heredem suum declaravisset, licet alias verum sit, testamenta militum nulla juris solemnitate indigere, § 1 institut. de militari testamento. Quia vero sæpe contingit, ut ex inconsideratis hujusmodi loquendi formulis jurgia oriri soleant, et contractorum sponsalium conjecturæ capiantur, non sine contradictione, non inopportune in nonnullis diœcesibus decretum est, ut non alias sponsalia vere contracta intelligerentur, quam si certa intervenirent rei gestæ testimonia: nimirum alicubi, ut duo testes essent necessarii, vel ut in scripturam acta redigerentur, alicubi etiam, ut coram parocho celebrarentur, quamquam alibi interdictum noverim, ne parochus interveniat, ne forte contingat, sub prætextu sponsalium parochum caussa matrimonii potius celebrandi advocari ad eludendas denunciationum leges. Non memoro quid exhibeant singularum diœceseon mores, quos, prout res inciderit, ex diœcesanarum synodorum lectione unusquisque commode intelliget. Tantum dicam, jure communi nullam esse præstitutam contrahendorum sponsalium formam, illaque statim valere, ac contrahentes ipsi consentiunt; quamobrem sponsalia recte definies cum jureconsulto in l. 1 ff. de sponsal. ut sint *mentio et repromissio futurarum nuptiarum.*

Quorum consensus requiratur, quorumque sufficiat in sponsalibus contrahendis, non una definitione comprehendi potest. Nimirum varia antiquo jure disciplina fuit ab ea, quæ invecta recentioribus sæculis adparet: variæ quoque sunt personarum notæ, cum aliud in personis paternæ potestati subjectis receptum fuerit, habito etiam discrimine masculorum et feminarum; aliud in personis sui juris, quarum etiam respectu notandæ sunt variæ rationes, prout scilicet ipsæ aut adhuc in pupillari ætate consistunt, ac sub potestate tutoris, aut minores dicuntur, et sub regimine curatoris, aut majores sunt, et utramque potestatem seu tutoriam, seu curatoriam evaserunt. Profecto quoties de filiisfamilias agatur, olim ex romani juris institutionibus multo dissimilis habebatur ratio filiorum et filiarum. Nimirum uti tradebat Servius Sulpitius loco supra laudato apud Gellium, sponsus stipulabatur sponsam *ab, eo unde ducenda fuisset*, idest a patre sponsæ, ex quo liquet, sponsæ patrem consentire oportuisse, non sponsam. Erat hæc vis summæ illius, quam vetusti parentes habebant, potestatis in liberos, quos pro arbitrio suo alienæ familiæ inserere poterant; eamque ob rem pater sponsæ filiam de manu fere sua in alienam manum, sive in manum viri dimissurus, sua tantum voluntate cum sponso contrahebat; neque id omnino iniquum filiæ videbatur, cujus deinde consensus in celebrandis nuptiis exquirebatur. Coercenda deinde fuit rigidior illa parentum potestas, utpote quæ aliquando immeritam liberis perniciem adferebat; quamobrem, sicut in aliis obtinuit, mitius agi cum liberis cæptum est, cautumque, ut sponsæ ipsius consensus requireretur, l. 11 ff. de sponsalibus, qui tamen semper intervenisse intelligeretur, quoties filia sciens prudens sponsioni paternæ aperte non contradiceret, l. 12 ff. eod., imo ne concedebatur quidem puellæ paternæ voluntati refragari, nisi æqua subesset dissentiendi caussa, veluti si indignum moribus sponsum ei pater eligeret, dicta l 12, § 1. Sed hæc, quæ de sponsa filia dicimus, non eodem modo dici de sponso filio possunt; quamquam enim sponsus filius familias sponsalia sine consensu parentis contrahere non posset, sicut nec contrahere poterat matrimonium, non adeo tamen vi patriæ potestatis premebatur, utquam sibi pater stipulatus fuisset sponsam, eam ducere teneretur, l. 13 ff. de sponsal., imo et poterat etiam sine caussa libere contradicere. Dices forte, et quidem recte, arctius fuisse vin-

culum patriæ potestatis respectu filiorum, quam filiarum cujus rei caussa trina venditio in emancipatione filiorum, non in emancipatione filiarum olim necessaria fuit. Verum illa discriminis ratio in sponsalibus observanda, non tam ex vinculo patriæ potestatis, sed ex necessitudine inter parentes, et liberos pendebat quam ex caussa familiæ, quando mortuo patre filia sponsa a sponso traducta non propriam familiam habebat, sed familiæ viri inserebatur; at filius sponsus mortuo patre propriam incipiebat habere familiam. Quamobrem filiusfamilias vivente patre poterat sponsalibus a parente contractis contradicere, ex eo quod licet conjugem non in suam, quam vivente patre nondum habebat, sed in patris familiam ducturus esset, futurum tamen aliquando sperabat, ut sui juris effectus eandem conjugem in sua familia habere inciperet: atque est juris romani vetustissima regula tradens, neminem in alicujus inviti familiam recipiendum esse, quemadmodum facile colligitur ex eo, quod nec pater poterat invito filio, sibi aliquem in nepotem adoptare, l. 6 ff. de adoptionibus. Recentioribus sæculis receptum est, ut et filiorum æque, et filiarum sponsalia contrahentium consensus requireretur, et sufficeret; nisi forte in eo adhuc quisquam velit manere vetustam integram disciplinam (neque enim ego repugno), quod si agatur de filiis impuberibus, vel de filiabus nondum viri potentibus, non aliter sponsalia ab ipsis contracta consistant, quam si paterna voluntas voluntati illorum accedat, propterea quod pupillorum maxime infirmum consilium sit, deceatque illud paterno judicio adjuvari, contra quam observandum sit in actibus liberorum, qui jam pubertatem attigerint, utpote qui facilius liberæ suæ voluntati relinquuntur. Requiritur, inquam, hodie filiorum, filiarumve consensus, quin sufficiat patrem puellæ spondere, nisi et ipsa puella sponsionem patris quoquomodo confirmet, vel ratam habeat, cap. un. in fine de desponsat. impub. in 6. Neque enim quemquam turbare debet canon 2, caus. 31, qu. 2, seu, quod idem est, capitulum 1 de desponsat. impuber., ubi adigitur filius nondum adultus post unius patris sponsionem, ut matrimonium contrahat. Nimirum jam ego observavi in meis lucubrationibus in codicem Gratiani parte 2, tom. 1, cap. 49, monumentum illud a viris eruditis inter apocrypha recenseri, neque puto, aliam in eo describendo fuisse mentem collectoris decretalium, quam ut indicaret, illum ipsum canonem, qui alias in collatione Gratiani recensebatur, abrogatum fuisse aliis decretalibus passim apud Gregorium IX memoratis, proindeque nullam illius habendam esse rationem. Dixi præterea, sufficere consensum seu filiorum, seu filiarum, ut intelligatur, hodie non requiri parentum consensum; postquam enim obtinuit, ut valeant matrimonia filiorumfamilias sine patris consensione contracta, quid dubitandum superest de sponsalibus, quæ viam ad matrimonium parant? Interea tamen jure adnotabitur, quemadmodum conjugia sine parentum consensu contracta tanquam naturali honestati ut plurimum adversantia, ac propterea illicita legibus etiam ecclesiasticis improbantur, ita eodem modo tanquam illicita habenda esse sic celebrata sponsalia, in quibus honor parentibus debitus non præstatur. Equidem hinc video statim emergere non levem difficultatem, dum illico observo, nihil aliud esse dicere, ea sponsalia valere, utut illicita, quam dicere, sponsum, seu sponsam ad datam fidem implendam obligari, propctereaque adigi ad matrimonium contrahendum, quod ceteroqui patris consensu non accedente probrosum videretur, quando ea obligatio in rem illicitam conferretur. Verumenimvero ego observo, quoniam duplex est sponsalitiæ obligationis effectus, quorum prior spectat futuri matrimonii celebrationem, alter spectat sponsorum vinculum, quo fit, ut neuter ex ipsis novam fidem alii dare licite possit, si forte parentes dissentiant, in suspenso quidem interea manere priorem sponsalium effectum, quasi excusetur alteruter ex sponsis, si conjugium inire nolit contra reverentiam parentibus debitam; at nihilominus vires suas exerere effectum alterum, ut licite alteruter nequeat de matrimonio cum alia contrahendo decernere, in quo nihil adversus reverentiam patri debitam admittitur, ut mittam alios sponsalium effectus, qui non futurum matrimonium, sed ipsum contractum sponsalium vinculum spectant, quod sane sufficit, ut sponsalia adhuc valere credantur; neque enim generaliter verum est, obligationem nasci non posse, quocumque in casu licite omnes effectus sortiri nequit, dummodo certi effectus jam editi demonstrentur: eodem fere modo quo multis in casibus legibus datur filio, ut sibi patrem obliget, et exinde habeat actionem adversus patrem paratam, quæ et extingui potest, et novari, item datis fidejussoribus, vel pignoribus confirmari, quamquam eadem actio non impetrata a prætore venia in judicio proponi non possit. Quid vero, si pater olim dissentiens, deinde consentiat? Quid, si pater moriatur? Quid, si talis casus emergat, quo amplius pater nec dissentire, nec consentire valeat? Tunc sane locus fiet alteri sponsalium effectui, ut matrimonium etiam licite contrahatur, non quasi sub obligatione tum primum emergente, sed quasi sublato impedimento, quod oberat obligationis executioni undecumque implendæ. Præterea observo, quando in ea quæstione versamur, num obligatio seu vinculum sponsalium consistat, non tam sollicitos fuisse legum conditores, et publicæ disciplinæ vindices, quid rite agendum deinde sit sponsis ad rectum familiarum ordinem custo-

diendum, in quo privata versatur utilitas, quam sollicitos extitisse de sponsalium consectariis juxta publicam formam, in quo versatur bonum societatis, privatis sane commodis, et rationibus præferendum. Quid enim ex. gr., si post contracta patre dissentiente sponsalia a filiofamilias, sponsus copulam cum sponsa habuisset? Nonne olim attenta disciplina, quæ ante concilium tridentinum vigebat, publice intererat, eam copulam pro conjugio haberi, quod sane dici non potuisset, nisi vera, et valida sponsalia præcessissent, quemamodum inferius tradam? Quid, si frater sponsi filiifamilias sponsam ipsam sibi sociare conjugio vellet? Nonne publice interest, has nuptias honestate ita suadente improbari, quod alias verum non esset saltem post disciplinam tridentini concilii, si sponsalia ob patris dissensum prorsus irrita haberentur? Quid, si extraneus sponsam eandem violaret? Nonne publice interest, sponsam quasi ream fractæ fidei, et veluti adulteram ob gravem injuriam in sponsum illatam puniri? Quid, si eadem sponsa jam dotem sponso dedisset? Nonne publice intererit, et tacitam hypothecam in bonis sponsi, et actionem ad dotem repetendam dissolutis quomodocumque sponsalibus concedi, quæ sane vera non forent, nisi sponsalia consistere adfirmetur? Hæc plane omnia spernenda non erant uno prætextu servandæ reverentiæ in patrem, quemadmodum nec contra a publicis legibus, vel moribus gentium in generale commodum saluberrime constituta, atque firmata. Jamvero definiamus, quorum consensus requiratur, quorumque sufficiat in sponsalibus, quæ contrahuntur ab iis, qui filiifamilias non sunt, sed sui juris. Quoties isti majores sint, nulla est dubitatio, quin contrahentium consensus, et sufficiat, et requiratur, nisi respiciamus ad antiquissimam romani juris disciplinam in fœminis singularem, juxta quam cum feminæ essent in perpetua agnatorum tutela, eisdem sine tutoris auctoritate sicut nuptias, ita sponsalia contrahere non licebat. Sed jamdiu ab ea disciplina recessum est, et par habetur tam feminarum, quam masculorum ratio. Quoties autem agatur de masculis impuberibus, aut de feminis nondum viripotentibus sub tutoris potestate constitutis, idem de tutoris auctoritate dicendum videtur, quod diximus de patria potestate, ob generalem regulam, qua traditur nullam omnino esse pupillorum obligationem, cui firmandæ tutoris auctoritas non accedat; atque eam regulam etiam in sponsalibus recipiendam puto, quod nullibi in jure sponsalium exceptio facta deprehendatur; imo et eandem regulam hodie etiam arbitror recipiendam, quod nullæ adparent recentiores constitutiones, quibus sit disciplinæ veteri derogatum, præsertim cum et heic publica quædam forma consistit, in adjuvandis scilicet infirmis pupillorum consiliis. Tantum adnoto discrimen, quod inter patriam, et inter tutoriam potestatem intercedebat olim in eo, quod, ut superius diximus, pater etiam ignorantem puellam spondebat; at tutor pupillam non aliter spondere poterat, nisi et ipsa pupilla consensisset, l. 6 ff. de sponsalib., et quidem jure, sive quod tanta penes tutorem non erat potestas, quanta penes patrem habebatur; sive quod tutoris auctoritas firmando potius puellæ consilio accessura erat, eamque ob rem puellæ consensus requirebatur, cui tutoris consensus accederet. Non idem dicendum est de curatoribus minorum, sive masculorum, sive feminarum, qui scilicet jam pupillarem ætatem excesserint: siquidem curatoris officium præcipue spectat rerum administrationem, nec nisi secundario minorum eorundem personas; quamobrem rite minores sine consensu curatorum sponsalia contrahent, l. 20 ff. de ritu nupt., quod mera personalis obligatio in proposito versetur; quamquam curatoris officium desideretur in dote constituenda, similibusve juribus, quæ res eorumdem minorum afficiunt.

Ut vim sponsalia obtineant, parum refert, an pure concepta sint, an vero diem adjectam habeant, vel conditionem. Quoties pure concipiuntur, pariunt quidem statim obligationem matrimonii contrahendi, non eam tamen, quæ statim debeat suum effectum habere: siquidem quæ ex sponsalibus obligatio nascitur, singularem habet naturam, cui scilicet quoddam tempus inest, in quod conjugium differatur. Ratio in eo posita est, quia sponsalia, et matrimonium quasi duo contractus invicem distinguuntur, licet alter ad alterum referatur; ac propterea qui sponsalia contrahunt, cum contrahere matrimonium possent, eo animo esse videntur, ut cogitent quidem, deliberentque de matrimonio aliquando contrahendo, nolint tamen statim ad contrahendum matrimonium obligari. Hoc tempus olim adeo incertum erat, ut ejus definitio ob varia, quæ subesse, vel emergere possent, caussarum adjuncta ex prudentis judices arbitrio omnino penderet. Cum vero judicis nimis diuturnum tempus aliquando determinarent, lege Papia Augusti ætate lata constitutum fuit, ut sponsus intra biennium datam fidem impleret, uti refert Dion. lib. 54, ac generaliter tradit Svetonius in Augusto ita de lege Papia scribens: *Coarctavit tempus sponsas habendi.* Eam ob caussam factum est, ut si elapso biennio sponsus nondum sponsam duxisset, posset sponsa alias sibi nuptias quærere, l. 2 cod. de sponsal., quod quidem intellige, nisi justæ ac necessariæ caussæ diuturnius adhuc tempus postularent, puta infirma sponsi sponsæve valetudo, aut mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes ex necessitate factæ, quemadmodum legem Papiam interpretabatur Gajus

in l. 17 ff. de sponsalibus. Quod si sponsalibus adjectus fuerit a contrahentibus certus dies, licet statim obligatio nascatur, nemo tamen ex contrahentibus ante diem obligationi satisfacere tenetur; sed veniente die urgeri statim potest ad obligationem implendam, nisi tamen quædam, quæ olim prævisa, non fuerit, caussa gravis emergat arbitrio judicis comprobanda, ad exemplum sane illius, quæ biennium lege præstitutum prorogare potest, juxta ea, quæ modo adnotabam ex l. 17 de sponsalibus, ne forte major esse dicatur vis, et potestas contrahentium, quam legum in tempore definiendo. Contingit quandoque, ut dies insit sponsalibus ex legis potestate, quemadmodum in sponsalibus impuberum, aut aliorum, inter quos statim contrahi matrimonium minime posset: siquidem censentur ista dilata in tempus conjugiis aptum, quale esset in proposita impuberum specie tempus pubertatis. In his caussis ego puto, adveniente pubertate, aut alias apto tempore non statim obligationem contrahendi conjugii effectum sortiri necessario debere, sed poterit alteruter ex sponsis ita tempus prorogare, ac si tum primum sponsalia celebrata fuissent; etenim hoc tempus, quod lege inest, non ideo inest, quasi ultra quod amplius prorogari non liceat, sed potius quasi ante quod matrimonium contrahi minime debeat; quemadmodum in simili propemodum argumento definiebat Paullus in lib. 4 sententiarum tit. 6, § ult.

Quoties conditio sponsalibus adjicitur, nulla dubitatio est, quin nisi illa eveniente, obligatio contrahendi matrimonii nascatur, sive conditio ipsa a casu pendeat, sive ab eorundem contrahentium voluntate, sive eadem in dando, sive in faciendo consistant, cap. 3, 5 et 6 de condition. appos. Quid vero est, quod apud Gratianum legimus in can. 7, caus. 27, qu. 2, conditionem interpositam non valere, idque ex concilio africano probari, cujus verba subjiciuntur in sequente canone 8, ac translata deinde leguntur in cap. 1 de condition. appositis? Nullum mihi negotium ista facessunt, consideranti, ejusmodi monumentis parum auctoritatis inesse. Nemo in primis mihi opponat laudatum canonem 7, cujus verba edenda potius erant a typographis tanquam breviarium quoddam sequentis canonis de more adscriptum opera glossographorum, cujus propterea vis et sententia tota a subjecto canone pendet. Quamobrem jure optimo viri eruditi de Contio conqueruntur, qui ea verba velut ecclesiasticum canonem in sua Gratiani editione recensuit. Deinde ad canonem 8 adnoto, inani conatu eum quæsitum fuisse inter africana concilia apud quemcumque etiam maxime accuratum Africanorum canonum collectorem; unde gravis suspicio suboritur, eundem falso africano cuipiam concilio recentiore ætate adscriptum fuisse. Adjuvat suspicionem latina elocutio, quæ ceteris africanorum canonum lucubrationibus minime consonat, consonat e converso loquendi formulis, quas sequioris ætatis scriptores usurpaverunt. Augetur præterea suspicio ex eo, quod nullibi legitur apud africanos veteres patres de hujusmodi quæstionibus disputatum. Neque quis denique objiciat Gregorii IX auctoritatem, quasi Gregorius idem probaverit, quod describendum voluit in dicto cap. 1 de condition. appositis; siquidem ego pro certo habeo, Gregorium IX ibi in ea mente fuisse, ut potius eum canonem, quem et apud Gratianum, et in prima collectione decretalium, cap. 1 eodem titulo legerat, indicaret, recipi non debere, cum post illum alia ediderit capita, quibus contrariam pontificibus maximis placuisse sententiam demonstraret. Siquis adhuc hæreat, et interpretari potius hujusmodi monumenta velit, quam rejicere, non repugnabo, imo et commodam ipsi exhibebo interpretationem, qua affirmet, ibidem agi non de contractis sponsalibus, sed de celebrato conjugio; plurimum autem interesse inter adjectam sponsalibus, et adjectam matrimoniis conditionem; nam sponsalia quidem, in quibus res futura versatur, facile conditionem recipiunt, quam respuunt conjugia, quæ de præsenti, uti loquuntur nostri, concipiuntur, cum repugnet in terminis, de præsenti conjugium contrahi, et conjugii contractum in tempus conditionis implendæ differri.

Apud veteres vulgare erat, in sponsalibus contrahendis conditiones adjicere, deque iis adjiciendis ut plurimum tractabatur non per sponsos ipsos, sed per proxenetas, sive conciliatores nuptiarum, de quibus mentio fit in l. ult. Cod. de sponsalibus. Non enim satis honestum videbatur, sponsos ipsos per se variis conventionibus quandam ita dixerim invidiæ plenam mercaturam in conjugio celebrando facere, quorum potius animi non ad dissidium, sed ad mutuam benevolentiam sunt concitandi, ut fausta semper sint conjugiorum auspicia. Imo et pacta adjecta talia legibus esse debebant, quæ in ipsarum legum vetita non impingerent, quemadmodum impingebat ea pactio, de qua mentio fit in l. 97, § ult. ff. de verb. oblig., ubi sponsa stipulata fuerat a sponso, ut si eidem nupsisset, decem sibi darentur. Quis enim non videt, collatam fuisse donationem in tempus matrimonii contra leges publicas, quæ donationes inter virum et uxorem irritant, l. 4 Cod. de donat. ante nupt.? Quid tamen, si post conditiones sponsalibus adpositas, neque adhuc purificatas, inter sponsos consensus de præsenti, vel carnalis fuerit subsecuta commixtio? Ait Alexander III in cap. 3 de condition. appos., censeri recessum a conditione, quasi novatione facta, obligatio conditionalis in obligationem puram evaserit. Sanius interpretari juvat Alexandri

rescriptum. In primis ponere debemus, adhuc in pendenti esse conditionem; quotiescumque enim conditio jam defecisset, res haberetur, ac si nulla unquam sponsalia contracta fuissent, et frustra quæstio institueretur de inducenda novatione obligationis, ubi nulla est obligatio. Deinde quoties in pendenti adhuc conditio esset, distinguere oporteret inter conditionem, quæ a casu pendeat, et inter conditionem, quæ in libera sit alterutrius sponsi voluntate. Nimirum si a casu conditio pendeat, res ita habebitur, ac si conditio evenisset, quam insuper habendam contrahentes ipsi voluerant: ut si conditio pendeat a libera alterutrius sponsi voluntate, pura quidem esse incipiet obligatio nuptiarum; ipsa tamen conditio erit adhuc necessario implenda, dummodo impleri commode possit. Quid enim ex. gr., siquis sibi puellam despondisset, ea adjecta conditione, si centum, quæ illa in bonis habet, dotis caussa conjugii donet? Si forte ante dotis constitutionem sponsus, et sponsa de præsenti consentiant, et matrimonium celebrent quin expresse ab ea conditione se velle recedere profiteantur, non videtur omnino remissa conditio, sed potius videtur sponsa sese obligavisse ad dotem illam constituendam, quæ contrahendo matrimonio caussam ab initio dederat; belle enim accommodari facto huic potest regula abs jureconsulto tradita in l. 134, § 1 ff. de verb. obligat., *plerumque ea, quæ in præfationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur, sic tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio,* quasi concludendum sit, conditionem sponsalibus adjectam, quæ vicem quodammodo præfationis gerunt, in matrimonio repetitam censeri, sic tamen, ut ex ea repetitione non inutile matrimonium fiat: videlicet non in suspensu matrimonium esse credatur, donec impleatur conditio, quemadmodum in suspenso erant sponsalia sed ut matrimonio consistente obligatio emergere incipiat, adjectam conditionem non quasi conditionem, sed potius quasi modum implendi.

Inter probabiles honestissimasque, imo etiam usu frequentes conditiones ea est, si parentibus, vel iis, qui sunt parentum loco, placuerit, cap. 6 de condition. appos., quæ si sponsalibus adjiciatur, disputari solet, quandonam vel impleta, vel defecta intelligatur. Sane si in præteritum concepta conditio sit, ut hunc sensum faciat, si parentibus ex. gr. placuit, propria non est conditio, neque obligationem suspendit, ob generalem hujusmodi formularum naturam, quæ vel in ipso actu firmant, vel impediunt obligationem, prout vel vera, vel falsa sunt, quæ in formula exprimuntur. At si in futurum concipiatur, et hunc sensum faciat, si parentibus placebit, quæri solet in primis, num sufficiat, parentes non contradicere, ut sponsalia valeant, an requiratur præterea eos expresse consentire? Sufficere, parentes non contradicere arbitror, uti perspicue liquet ex argumento canonis 14, caus. 32, quæst. 2, dummodo in eo cum romanis correctoribus legamus *voti rea erit*, et rejiciamus Gratiani scripturam veluti vitiatam: ibi: *non rea reit.* Idipsum suadet ipsa sponsorum voluntas, qui in ea adjicienda conditione nihil aliud voluerunt, quam officio suo erga parentes non deesse, nec agere quidquam, quod esset contra illorum voluntatem. Imo etiam puto, haberi pro impleta eandem conditionem, si parentes, antequam sponsalium notitiam habuissent, vita functi proponerentur. Quid enim aliud obesse potest sponsalibus illis, quæ sponsi ipsi nondum ideo omnino probaverant, quia verebantur, ne parentibus non probarentur? Scio, in contrarium adferri legem 101 princ. ff. de condition. et demonstr., sed observo ibidem singularem speciem, qua inspecta necessarium erat, Severianam Proculam designatis a patre nuptiis consentire expresse debuisse, vel expresse dissentire, ex eo quod fideicommissum gratia earundem nuptiarum relictum fuerat, mortuaque esset puella antequam viripotens esset, proindeque quo tempore non solum nec dissenserat, nec consenserat, sed nec dissentire poterat, nec consentire. Scio insuper, esse certam regulam, qua traditur, conditiones esse in forma specifica implendas, argumento l. 44 ff. de condition. et demonstrat. Verum ea regula locum habet, quando quis in conditione expressit caussam suæ voluntatis, non tamen quando quis conditionem adposuit, ut viam sibi commodiorem pararet ad consequendum finem, quem potissimum intendebat, argumento l. 45 ff. quando dies legatorum. Profecto in specie proposita, parentum consensus in conditione adjecta non erat præcipua contrahendi conjugii caussa; potius de eo actum est, ut honestius matrimonium celebraretur. Altera proponitur quæstio, quid juris sit, si parentes statim quidem habita sponsalium notitia contradicent, deinde vero maturiore habita deliberatione consenserint? Non puto, tunc valere sponsalia, nisi novo sponsorum accedente consensu: semel enim defecta conditio amplius non impletur, et sponsi, qui per defectum conditionis semel soluti sunt, nequeunt sine novo consensu iterum obligari, argumento l. 9 Cod. de remiss. pignor., leg. 10 et 29 ff. de condition. et demonstrat., et leg. 89, § 1 ff. de verbor. signif. Neque vero quis in contrarium argumenta a similibus producat, ex cap. 7 de procurator. in 6, aut ex cap. 47 de præbend. in 6. Equidem ibidem agitur de negotiis in voluntatem alterius collatis, non tamen ita, ut consensus alienus conditionem faciat, nonnisi semel aut implendam, aut defecturam, quemadmodum in proposito nostro contingit Hæc vero non adeo rigide intelligenda velim,

ut corruere etiam sponsalia dicantur, quo casu parentes statim, ac contradixerint, nulla pene intercedente mora sententiam, consiliumque mutaverint; quæ enim fiunt incontinenti, non posteriore tempore facta censentur, argumento l. 6, § ult. ff. de duobus reis.

Gravior est disputatio, quoties conditiones vel natura, vel jure impossibiles sponsalibus adjiciantur. Ne allucinemur, ac propterea non confundamus conditiones proprias cum impropriis, neque cum difficilibus impossibiles Improprias conditiones dico, quæ in præteritum, aut præsens tempus concipiuntur: atque istæ si rem demonstrent natura impossibilem, in caussa sunt, ut statim irrita evadant sponsalia, quia statim verum est, eas deficere, vel defecisse. Quod si rem demonstrent impossibilem jure, seu, quod idem est, factum quoddam legibus improbatum, in caussa sunt, ut statim subsistant, vel non subsistant sponsalia, prout verum, vel falsum est, quod in ea loquendi formula indicatur: neque istæ conditiones impropriæ jure improbantur, utpote quæ delinquendi occasionem minime præbent, tantum delictum jam admissum respiciunt. Difficiles conditiones voco, quæ licet propemodum facto impossibiles videantur, tamen aliquando extra ordinem ad effectum redigi possunt, quemadmodum contingeret, siquis valde inopem puellam sibi desponderet adjecta conditione, si certam ingentem pecuniariam summam dotis caussa donaret: neque enim dubito, quin sponsalia sub ea conditione contracta adinstar veræ conditionalis obligationis consisterent, et conditionis eventus, cujus aliqua, utut levissima, spes esse potest, sit expectandus. Itaque quoties de vera, eaque impossibili conditione sermo instituatur, sive facto impossibilis habeatur, sive jure, ego puto in hac re, contractum sponsalium non dissimilem esse a contractibus universis, quando nullibi in jure excepta a generali regula sponsalia dignoscuntur, proindeque quemadmodum in ceteris contractibus, ita et in sponsalibus inanem omnino esse obligationem, et frustra conditionis eventum expectari. Et revera quæ in ceteris conventionibus, eadem in sponsalibus ratio locum habet: Nam si facto impossibilis conditio sit, quis statim non agnoscat, jocari potius voluisse ita contrahentem, cum ita ex. gr. dixerit, me tibi matrimonio sociabo, si digito cœlum tetigeris? Et si jure impossibilis conditio proponatur, ex. gr. si Titium occides, quis non noverit, eam conditionem adjicientem, præterquamquod ad delinquendum spe conjugii aliquem incitat, quod sane ferendum non est, non in ea vere esse voluntate, ut de conjugio contrahendo consentiat, sed eum potius præcipiti quodam ardore iracundiæ corripi, cui ut commodius satisfaciat, paratum sese exhibet imprudenti consilio ad suimet ipsius traditionem delinquenti faciendam, et quidem ita, ut individuam necessitudinem nunquam a benevolentia disjungendam ineat cum eo, quem facti aliquando pœnitendi conscium, et pravæ aliquando abhorrendæ voluntatis executorem fecerit? Quando vero certissimum est, in sponsalibus integram omnino esse debere judicii libertatem, nec non mali ominis esse, si conjugum benevolentia ex una criminum societate nascatur, atque id utrumque reipublicæ expedire; hujusmodi libertatem consentiendi, quam plurimum imminuit admodum præceps malevolentis animi motus, hujusmodi benevolentiam ex delicto progenitam, caussam idoneam sponsalibus dare non posse, prudenter judicandum est. Nemo in contrarium mihi objiciat ultimarum voluntatum exempla, quarum gratia receptum est, ut conditiones seu facto, seu jure impossibiles adjectæ insuper habeantur, quasi adjectæ non fuerint, salvis manentibus heredum institutionibus, legatis, fideicommissis, et similibus, subjiciens, favorabilem quoque in jure esse sponsalium caussam, quorum proinde gratia similis prudentia recipienda sit. Etenim ego observo in primis, romanos jureconsultos singularem in ultimis voluntatibus ejus generis sustinendis agnovisse rationem, non facile ad sponsalia producendam; nimirum testatores cogitatione mortalitatis adeo aliquando turbari, ut siquæ ab ipsis conditiones quomodocumque impossibiles adjiciantur, excidisse potius ex animi perturbatione, quam sincero animo adjectæ fuisse videantur. Neque enim aut jocis et lusibus indulgere præsumitur, qui cogitatione mortis testamentum condit, aut pravis animi consiliis indulgere, quibus etiamsi indulsisset, non tamen usque ad mortem pervicaciter indulsisse credendum est, et quidem eo tempore mortis, quo vires habere incipit testamentum. Deinde observo, etiam in ultimis voluntatibus illas quoque conditiones impossibiles vitiare actum, quæ voluntatem ipsam proxime afficiunt, sive quibus positis facile deducitur, testatorem non verum animum habuisse donandi, quemadmodum adparet in institutionibus heredum captatoriis lege improbatis, in his enim non conditio pro non adjecta habetur, sed voluntas integra, et ipsa institutio vitiatur, l. 70 ff. de heredibus instituendis.

Huc pertinet interpretatio capituli ultimi de conditionibus appositis, cujus quanto certa est disciplina constituta, tanto visa fuit cultoribus canonum difficilis expositio ac ratio. Ait ibidem Gregorius IX, duas esse conditionum jure præsertim impossibilium species, quarum aliæ contra substantiam conjugii inserantur, puta, si alter dicat alteri: contraho, tecum, si generationem prolis evites, vel donec inveniam aliam honore et facultatibus digniorem, aut si pro quæstu adulterandam te tradas; aliæ turpes quidem sint, aut alias impossibi-

les, sed substantiæ matrimonii non adversentur. Priores conditiones ait, in caussa esse, ut contractus effectu suo careat, posteriores autem pro non adjectis haberi, et contractum quasi pure ab initio celebratum consistere. Perspicuum est, apud Gregorium agi non de sponsalium, sed de matrimonii contractu, quemadmodum ipsa capituli verba demonstrant; quamobrem mihi placere non potest, quod ibi de sustinendo matrimonio, insuper habita conditione turpi secundi generis, traditur, ad sponsalia extendi. Matrimonii caussa est favore dignissima, cap. ult. de senteñt. et re judic., quia statim ac de contractu inito constat, et de facta per conjuges mutua corporum potestate, totis viribus enitendum est, ne dissolvatur: non æque adjuvanda est caussa sponsalium, post quæ si forte inter contrahentes dissensio emergat, libertati potius indulgendum videtur; cujus rei manifestum exemplum adparet in eo, quod si forte inter virum et uxorem probatum fuerit per testes, consanguinitatis impedimentum esse, admittuntur, siqui sint, testes in contrarium probaturi, cap. 26 et 44 de testibus, rejectis in simili specie testibus, si de simplici data sponsalium fide ageretur, cap. 6 de probationibus. Neque opponas argumentum legis 16 ff. de sponsalibus, quasi exinde generaliter deducatur, leges de conjugiis latas etiam ad sponsalia pertinere; etenim ista sententia ad speciem laudatæ legis 16, aliasve similes est coercenda, scilicet ita, ut quoties perpetuo certarum personarum conjugia prohibentur, prohibita etiam exinde sponsalia sint, utpote quæ alias nullum unquam effectum essent habitura. Itaque jure concludo, in celebratione conjugiorum, si conditiones turpes, aut alias impossibiles adjiciantur, eas pro non adjectis haberi, consistente conjugio. Neque ego aliter sentio de quibuscumque conditionibus, quæ etiam per se honestissimæ videantur, ita postulante conjugii natura, quæ conjugium ipsum in suspenso, esse non sinit, cujus sane rei caussa, singularis disciplina recepta est, ut contractus sponsalium præcederet, quoties contractum conjugii in aliud tempus, seu in certum eventum differri expediret. Exceptio tantum est in conditionibus turpibus contra substantiam conjugii quibus irritum fieri matrimonium Gregorius voluit, propterea quod ubi contrahentes de certis rebus pepigissent, in quibus matrimonium non esset, non matrimonium voluisse celebrare, sed alium illicitum inire contractum intelliguntur. Hujus generis conditiones voluntatem ipsam, et consensum contrahentium intime afficiunt et lædunt, quasi nulla sit veri contrahendi conjugii voluntas: quibus autem in casibus conditio impossibilis voluntatem afficit, et minuit, actus, qui ex voluntate potissimum pendet, consistere nequit eo prætextu, quod conditio detrahatur, et habeatur pro non adposita, uti superius adnotabam, argumento legis 70 ff. de hered. instituendis. Adde his, non fuisse ferendum, ut hejusmodi matrimonia consisterent detractis conditionibus; licet enim has conditiones detraheret juris vis ac potestas, quis tamen suspicione liberabitur, ne, qui contraxerunt nefariis hisce conditionibus, conjugio abutantur? Inquies tamen: Gregorius IX tum demum tradidit, conditiones adpositas in matrimonio pro non adjectis haberi, *si turpes, aut impossibiles fuerunt.* Non ergo, subsumes, quæ honestæ et possibiles sunt, pro non adjectis habebuntur. Et ego id non inficior, quousque hisce terminis conclusio contineatur. At si eo etiam abire velis, ut concludas, ex sententia Gregorii conditiones honestas et possibiles conjugium suspendere, non injuria repugno: notandum enim est, aliud esse conditiones pro non adjectis haberi, aliud conditiones actum non suspendere. Quæ pro non adjectis habentur, nullum omnino operantur effectum: quæ actum tantum non suspendunt, aliquid adhuc operari possunt. Quamobrem si turpes, aut impossibiles conditiones matrimonio adjiciantur, pro non adjectis habentur ex doctrina Gregorii, propterea que nullum omnino sortiuntur effectum. Quod si honestæ et possibiles sint, nec istæ quidem suspendent matrimonium, at non interea pro non adjectis habebuntur, sed resolventur, ita dixerim, in modum, unde curare teneantur contrahentes, quoad ipsi poterunt, ut illæ impleantur. Rem demonstro exemplo. Finge conjugium contractum hac honesta conditione, si uxor centum in dotem dederit. Ea conditio non suspendit conjugium, sed nec habetur pro non adjecta; tantum verborum conceptio paullo immutatur, hac interposita verborum interpretatione, ut uxor post contractum conjugium centum conferre dotis nomine teneatur. Hæc autem omnia, uti præfabar, ad sponsalia minime protrahenda censeo; in quibus etiam illud occurrit singulare animadvertendum, quod eadem sine ullis solemnitatibus contrahi possunt; at vero conjugia certam, præsertem hodie, habent legibus præstitutam publicam formam, qua qui contrahit, serio, et deliberate contrahere præsumitur; quamobrem siquid in conjugio aut impossibilis, aut turpis conditionis exciderit, facile remittitur, eadem pene ratione, qua remittuntur conditiones ejusmodi ex disciplina juris romani in ultimis voluntatibus solemni et publico ritu explicandis. Sed in sponsalibus, quæ clanculum, ita dixerim, aut privatim fiunt, tanta non est habenda ratio, ut quoties conditiones, aut natura, aut jure impossibiles adjectæ fuerint, existimentur, quasi excidissent sponsis ipsis alio distractis gravissima rei gerendæ cogitatione.

CAPUT II.

Quinam ad contrahenda sponsalia idonei habeantur?

Jamvero regulæ designentur, ex quibus colligatur, quinam sint ad contrahenda sponsalia idonei. Duas regulas ego præstituo ad hanc rem penitus dirimendam; quarum prima est, eos omnes idoneos haberi, qui ad contrahendum conjugium idonei sunt; altera est, non ita e converso sponsalibus contrahendis inidoneos esse, qui matrimonium contrahere nequeunt. Indiget utraque regula fusiore quadam explanatione.

Quando dicimus, eos idoneos esse ad contrahenda sponsalia, qui idonei sunt ad matrimonium contrahendum, duplex statim habilitas personarum ob oculos exhibetur; aliæ enim ita habiles sunt ad matrimonium contrahendum, ut non solum valide, uti loquuntur scholæ, sed etiam licite contrahant: harum autem respectu nulla subesse dubitatio potest, quin ex quo contrahere sine ulla injuria conjugium queant, ad sponsalia etiam sine ulla injuria contrahenda admittantur: aliæ non æque sunt habiles; nimirum si matrimonium contrahant, matrimonium, juxta scholarum phrasim, validum quidem est, sed illicitum. Opinor ego, eandem esse in proposito et matrimonii, et sponsalium conditionem, ut propterea instar matrimonii, etiam sponsalia valeant ad sustinendos quosdam publici juris effectus, quos sponsalia inducunt, quæmadmodum superius de sponsalibus a filiofamilias sine paterno consensu contractis disserebam. Itaque siquis forte post simplex votum continentiæ emissum sponsalia contrahat, aut det sponsalium fidem uni, postquam similem fidem alteri dederit, non dubito quin ea sponsalia vires sint habitura; quod minime constet, eadem irrita legibus declarari. Neque opponas, enim obligationem non posse consistere, quæ sine delicto nequit ad effectum perduci: etenim huic difficultati jàm superius etiam factum est satis, cum de filiorumfamilias sponsalibus agerem. Tantum heic adiicio, et eandem difficultatem in contracto conjugio occurrere. Quid enim, si qui votum simplex continentiæ emisit, conjugium celebret? Nonne vinculum conjugii, et obligatio contrahentem tenet, licet vovens licite nequeat ductæ conjugi commisceri? Quam sententiam et juris definitionem quando explicabunt, qui contra forte de sponsalibus senserint, noverint etiam, eandem explanationem facile sponsalibus accommodari. Difficilius erit definire, an ea sponsalia tamquam illicita sint habenda? Et distinguendum censeo inter caussam, et caussam, qua conjugia prohibentur, cum alia possit caussa sui natura perpetua esse, alia certo tempore definita, ac circumscripta, alia denique in incertum tempus, eventumve collata. Ubi caussa prohibendi conjugii perpetua est, illicite sponsalia contrahentur, propterea quod qui sponsalia tunc contraherent, in certas conjugiis positas leges delinquere inciperent, cum de re vetita cogitarent. Id evenit ex. gr. in sponsalibus ab eo initis, aut qui votum simplex continentiæ emisit perpetuum, aut qui jam cum altera sponsalia contraxit, quæ necdum sint legitime dissoluta; quamquam enim sponsalium vinculum dissolvi certis modis jure possit suapte tamen natura exemplo conjugii perpetuum est, neque licet animo prævenire eam dissolutionem, ne facilis occasio scindendis sponsorum animis præbeatur, et jurgiis concitandis. Ubi caussa vetandi conjugii est certo tempore circumscripta, quoties nihil aliud, quam certum idem tempus, contrahendo matrimonio obsit, licite sponsalia contrahentur, dummodo qui contrahunt, in animo sint differendi conjugii in tempus illud quo interdictum expiret. Id evenit ex. gr., quum aut quisquam votum simplex continentiæ temporale, puta ad annum, emisit, aut tempora illa celebrantur, quæ sunt a conjugiis feriata, puta adventus, quadragesimæ. Quid enim obstare videtur voluntati sponsorum, quando ipsi de re licita suo tempore celebranda sine legum injuria paciscuntur, et quando sponsalia per se non repugnant caussæ illi, propter quam conjugio interdictum est? Denique ubi caussa vetandi conjugii collata est in tempus incertum, vel eventum, censeo, interea illicite sponsalia contrahi, propterea quod avertendi sint hominum animi a determinata voluntate ejus rei peragendæ, quam interea peragere non liceret, et quam dubium est, an liceat aliquando, vel minus. Id contingit vel cum quis religiosam vitam professus allegat, irritam professionem fuisse, et interea ante probatam nullitatem prohibetur, ne conjugium contrahat; vel cum quis contracto matrimonio allegat, irritum illud esse, et donec controversia pendet, prohibetur, ne ad alias nuptias deveniat; vel cum quis cum hæretico sponsalia contrahit, futurum sperans, ut hæreticus aliquando ad ecclesiam convertatur. Siquidem hæc, et similia interdicta, non solum conjugia ipsa afficiunt, sed etiam quamcumque contrahendi conjugii voluntatem, utpote quæ semper lubrica, et periculis circumsepta videtur, quousque incertum illud tempus præterlapsum non est, aut caussa interdicti necdum sublata proponitur. Excipiendæ tamen sunt illæ caussæ singulares, quæ non in conjugium directo tendunt, sed spectant conjugii solemnitates; siquidem istæ tantum ad conjugium coercentur, non voluntatem contrahendi conjugii afficiunt. Hinc ex. gr. licet quis arceatur a conjugio ante factas denunciationes, non tamen arcetur a contrahendis sponsalibus. Eodem

modo licet quis arcendus sit a conjugio, quosque christianæ fidei præceptiones non calluerit, non inde tamen prohibebitur, ne fidem sponsalium interponat; quemadmodum etiam licebit, sponsalia extra parochiæ fines celebrare, quamquam intra eosdem fines, et coram proprio parocho conjugium sit hodie celebrandum.

Altera præjacta regula docet, non eos omnes a sponsalibus contrahendis prohiberi, qui matrimonium contrahere nequeunt. Nimirum hac in re dispiciendum est, num matrimonio aliquibus, aut alicui personarum generi in perpetuum interdicatur, an vero duntaxat ad tempus. Ubi matrimonii prohibitio perpetua est, irrita prorsus erunt sponsalia; quis enim consistere sponsalium dicat obligationem, quæ nunquam effectum sit habitura? Qua in re etiam observandum est, nulla quoque et irrita esse sponsalia, cum evenire quidem possit tempus, quo rite matrimonium contrahatur, at fas non sit, et honestum de eo tempore cogitare, ad avertendas mali ominis occasiones, quemadmodum contingeret in eo, qui post contractum cum una conjugium, vellet sponsalia cum altera contrahere, ea spe illectus, quod per mortem uxoris conjugium dissolvatur. Non est sane ferenda, nec quomodocumque firmanda fuit legibus hæc præmatura voluntas, quæ et dissidiorum maligna parens esset inter conjuges concitandorum, et conjugalem benevolentiam certe distraheret contra naturale conjugii bonum. Ubi vero matrimonii prohibitio certo tempore circumscribitur, dummodo qui sint contracturi consensus capaces sint, jure sponsalia contrahuntur, quæ licet illico ad exitum perduci nequeant, elapso tamen eo tempore nihil obest, quominus data fides impleatur. Vix ad hanc regulam in jure romano exceptionem invenio in tutore, vel curatore, eorumve filio, qui puellæ in tutelam curamve receptæ sibi filiove ducendæ abstinere conjugio debent, quousque rationes reddantur; interea tamen nec possunt puellam sponsalibus obligare, l. 15 ff. de sponsal., l. 60, § 5 ff. de ritu nupt. Istud jus singulare postulavit pupillarum, et minorum utilitas, ne prætextu sponsalium contractorum tutores, et curatores desides fierent in administratione bonorum, et in reddendis rationibus minus accurati. Tria sunt illius regulæ luculentissima exempla; primum de rectore provinciæ justa definitiones prisci romani juris alterum de impuberibus, in utraque sane specie simili suadente caussa. Nam cum ad matrimonium contrahendum, utpote in quæ firmius vinculum est, et asperius, perfecta, et plena consensio requiratur; non æque perfecta, et plena requiratur in sponsalibus, utpote quorum vinculum non adeo durum est, et undecumque arctissimum, dummodo consensio dici possit; facile obtinuit, ut quorum adhuc infirmum consilium est, sponsalia valerent, quamquam non valerent conjugia, differenda in aliud tempus, quo plenior esset consensus. Postremum exemplum est de vidua, quæ luctus tempore conjugium contrahere prohibetur.

In primis nemo ignorat, rectorem provinciæ non potuisse sibi matrimonio jungere eam, quæ ex subjecta provincia esset, l. 18 ff. de ritu nuptiar., interea tamen inter rectorem, et puellam provincialem sponsalia fieri poterant, dicta l. 38, qua tamen in specie notatu dignum est, sponsalia eadem arctius obligavisse sponsum, quam sponsam; siquidem sponsus finita administratione volentem ducere tenebatur; non e converso sponsa tenebatur datam fidem sine discrimine implere, quia ex parte sponsi integer erat, liberrimusque consensus, at ex parte sponsæ non præsumebat lex integerrimam libertatem, quasi puella territa potestate rectoris in sponsalia consensisset. Itaque finita administratione sponsa a sponsalibus recedere poterat, ita tamen, ut siquas a sponso arrhas accepisset, restitueret, quemadmodum animadvertit Paullus in dicta l. 38, cui e diametro adversatur lex unic. cod. si rector provinciæ, in qua constituerunt imperatores, sponsam ita resilire posse, ut tamen acceptas arrhas retineat. Frustra meo judicio laborant juris civilis interpretes in conciliandis duobus istis monumentis, nisi adnotent, in dicta lege unica abrogatam fuisse veterem de restituendis arrhis disciplinam, quæ Paulli ætate vigebat. Quam abrogationem suadet particula *deinceps*, quæ in dicta lege unica occurrit, futuris tantum consulens, non præterita respiciens; cui item abrogationi occasionem præbere potuerunt fraudes a præsidibus factæ in sponsalibus contrahendis cum puellis provincialibus, dando eisdem puellis magni pretii arrhas quas cum restituere tenerentur juxta Paulli doctrinam, si a fide præstita resilirent, adhuc per eas puellarum libertas imminuebatur.

Quod ad impuberes spectat, nemo etiam ignorat, eorum ætatem conjugiis contrahendis obesse; interea tamen eorundem sponsalia minime rejiciuntur, cap. 4, 6 et passim de despons. impuber., l. 6 et 9 ff. de sponsalib., uti enim ait Modestinus in l. 14 eod. tit., in sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis; quapropter et a primordio ætatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, idest, si non sint minores septem annis. Videbitur forte nonnullis nimis aspera jurisprudentia, qua fiat, ut obligentur impuberes consensione sua, quæ vix consensio dici potest ob animi infirmitatem. Verum quotiescumque ejus juris originem consideres, quæ sane æquam disciplinam exhibebit, deinde animadvertas, post certas juris mutationes quibus remediis pupillorum sit indemnitati consultum, non poteris sane non laudare nostrorum legumla-

torum prudentiam. Summa juris origo jam superius demonstrata fuit, cum dixi, olim consuevisse parentes filias suas spondere, et satis fuisse sponsalibus contrahendis, si filiæ non repugnarent; non repugnare autem facile intelligebantur impuberes septennio majores, licet pleno, perfectoque consensui explicando incapaces; imo et siquid in hac parte defuisset, supplebatur potestate legis præsumentis optimum fore consilium, quod a parentibus pro filiis impuberibus caperetur. Postquam vero aliquid amplius in sponsalibus requiri cœpit, ut scilicet filiæ impuberes non tantum non contradicerent, sed et consentirent, minorem vim non debebant habere hujusmodi sponsalia, in quibus et parentis una, et sponsæ consensus interveniret. Eadem etiam habita fuit ratio sponsalium a puella sui juris, et tutorem habente contractorum, quibus tutoris officium non deesset. Hæc cum in puella obtinerent, facilius admittenda fuerunt in puero, quando præter consensum parentum semper requisitus etiam fuit puerorum consensus in sponsalibus contrahendis. Atque post istam juris veteris observationem, quæ perpetuos effectus habuit, illud etiam accessit caussa indemnitatis pupillorum tuendæ, ut pupilli sponsi tenerentur quidem, quousque in pupillari ætate consisterent, in eadem consensione perseverare, sed statim ac pubertatem attigissent, possent a data fide recedere, quod receptum fuit, sive ambo pupilli sint, sive unus pupillus, et alter pubes sponsalia contrahant, favore pupilli tantummodo, cap. 7 et 8 de despons. impub. Neque mirum alicui videatur, valere eam obligationem, cui ut satisfaciat, nisi velit, cogi sponsus nequeat, contra manifesta juris principia, l. 8 ff. de oblig. et action. cum similibus; etenim licet repugnet, obligationem in voluntatem illius conferri, de cujus obligatione agitur, non tamen repugnat, obligationem ita nasci, ut possit aliquando ab eo, qui obligatus est, retractari, argumento l. 3 ff. de contrah. emt., et l. 6 ff. de rescind. vend. Plane sponsalia a pupillis inita non recta in pupillorum conferentur voluntatem, sed eorum tantum voluntati conceditur, ut puberes facti retractare sponsalia valeant, quasi jure ipsis concessa adversus firmum validumque contractum in integrum restitutione. Revera quousque contrahentes in pupillari adhuc ætate constituti sunt, sponsalia ipsa firma subsistunt, qualiscumque succedat voluntas pupillorum, sive ad eadem confirmanda, sive ad eadem retractanda: deinde quod ex ipsis sponsalibus semel initis ortum est, ut vocant, publicæ honestatis impedimentum, etiam dissolutis sponsalibus sponsi facti puberis voluntate, perseverat, cap. un. de despons. impub. in 6. De viduis, quæ intra tempora luctus contrahere matrimonium prohibentur, sufficit indicare legem 10, § 1 ff. de his qui not. infam., ex qua constat, eas intra eadem tempora potuisse sponsalia celebrare.

CAPUT III.

Quinam sint sponsalium rite contractorum effectus?

Sponsalibus semel rite celebratis, naturalis quædam et jure probata nascitur obligatio inter sponsos, qua alter postulante altero ad fidem implendam adigatur, nisi legitima aut conjugii in aliud tempus differendi, aut recedendi omnino a data fide, subsit caussa. Ea tamen obligatio modo minorem, modo majorem habuit firmitatem, de qua ut rectam sententiam feras, opportunum erit in primis investigare, quidnam vetere romanorum jure obtineret, deinde quid sanxerit ecclesiarum antistites recentiore ætate, ac denique, quid contrahentes ipsi de futuro conjugio magis solliciti pactionibus adjectis aliquando conentur.

Quid vetere romanorum jure obtineret, nullibi clarius constat, quam apud Gellium, qui in lib. 4 noct. atticar. cap. 4 prolato Servii Sulpitii jureconsulti veteris testimonio distinguit inter jus Latii, et jus romanæ civitatis. Latini, qui stipulari in sponsalibus solebant, si forte aut parens, quam promiserat, puellam duci a sponso non sineret, aut sponsam sponsus ducere detrectaret, ex sponsu actione in judicio experiebantur. Judex, quam ob rem data, acceptave non esset uxor, quærebat; si nihil justæ caussæ inesse videbatur, litem pecunia æstimabat, quantique interfuerat eam uxorem accipi, ac dari, eum, qui spoponderat, aut qui stipulatus erat, condemnabat, disciplina sane, quæ congruebat generalibus juris regulis, suadentibus, in stipulationibus facti non tam venire factum ipsum, quam id, quod fieri, vel non fieri intersit. Hæc Latii disciplina ab usu inde recessit post latam legem juliam, ex qua cum Latini omnes essent romana civitate donati, romanæ potius civitatis mores sequi debuerunt, ceteris, quæ ad romanam disciplinam minime pertinebant, penitus abrogatis. Romæ vero hæc consuetudo fuerat, ut quoniam sponsalia per solemnem stipulationem etiam celebrabantur, exinde quidem nasceretur actio ex stipulatu, sed non satis honestum videretur id, quod ex ea caussa interesset, investigare, definire, ac pecunia æstimare. Num enim æstimari pecunia decebat aut probos sponsæ mores, aut ingenitam gratiosam illius indolem, aut speciosam ejusdem corporis formam, item ætatem, familiam, ceteraque id genus adjuncta? Eam ob rem actio illa ex stipulatu in judicio edita ut plurimum datis exceptionibus, aut prætorum, aut censorum æquitate enervabatur, non sane quod sponsalium obligatio jure honora-

rio generaliter improbaretur, sed quod prætores, censoresve ut plurimum agnoscerent, malis omnibus ea celebrari conjugia, quæ a litigiis, et jurgiis initium caperent; atque ideo quoties commode sponsorum animos conciliare ex prudentia nequirent, auctoritate sua eam obligationem effectu suo carere facile paterentur. Hinc ast, quod prætores actionem denegarent ei, cui quisquam, si certam uxorem non duceret, pecuniam promisisset, ne eligendi matrimonii libertas auferretur, l. 71, § 1 ff. de condit. et demonst., nec non in specie legis 134 ff. de verb. obligat. adversus eas stipulationes daretur exceptio, quæ utut in sponsalibus factæ quoquo modo libertati conjugiorum adversarentur. Atque ex eo factum conjicio, ut paullatim apud Romanos sponsalia contracturos stipulationes negligerentur, ac nudo consensu, quemadmodum initio scribebam, illa celebrarentur, quod passim agnoscerent, non majorem in proposita specie vim inesse stipulationi, quam nudo consensui, imo etiam generaliter traderetur, sponsalia nihil obesse, quominus sponsa unius alteri nubere valeret, l. 1 cod. de sponsalibus.

Ad hæc romani juris principia respicere visi fuerunt patres ecclesiastici, ubi de viribus datæ in sponsalibus fidei sententiam pronunciaverunt. Etenim statuerunt in primis, ut sponsi, sponsæque ad datam fidem implendam, quoad fieri posset, inducerentur; et quoniam religiosa semper habita fuit observatio pactorum, pœnis adversus violatores fidei indicendis minime pepercerunt, comminati adversus detrectantes gravissimam pœnam excommunicationis, can. 47 et 51, cau. 27, qu. 2, cap. 2 et 10 de sponsal., cap. 1 de sponsa duorum. Verum in hac pœnæ comminatione sistentes, ubi sponsos detrectantes adhuc, contumacesque deprehenderent, paratosque potius ad subeundam excommunicationis pœnam, quam ad conjugium contrahendum, ab inferenda pœna abstinendum voluerunt, libertati contrahendorum conjugiorum lenius indulgentes, cap. 17 de sponsal. qua in re maxime enitet maximorum pontificum sapientia, qui hinc perfidiam improbaverunt, hinc publicæ utilitati, quæ ex conjugiis, pene coactis maxime læderetur, consuluerunt. Ista non ita intelligas, quasi si excommunicationis pœna indiceretur, et ad eam evadendam quisquam matrimonium contraheret, nullum esset, irritumque conjugium, veluti metu initum: etenim metus ita incussus juste incussus diceretur; ex metu autem juste incusso etsi admodum gravi, matrimonii contractus, non irritatur; hinc si sponsus ex. gr. qui renuit sponsam ducere, territus excommunicationis comminatione sponsam deinde duxerit, non poterit a matrimonio prætextu nullitatis, caussa metus gravis incussi, recedere, ne forte contingat, ecclesiasticum judicem suo officio fungentem, majorem publicæ rei perniciem, quam utilitatem adferre, seu, dum curat sponsalia firmare, caussam potius præbere conjugiis infirmandis, atque dissociandis. Quamvis vero ecclesiæ mens sit, sponsos ad implendam datam fidem adigi omnino non oportere, non inde tamen sequitur, eum, qui fidem implere detrectat, sine caussæ cognitione, et probatione ad celebrandum cum alia conjugium admitti per ecclesiasticos administros licere; cum enim, ubi nulla sit recedendi caussa, graviter delinquat is, qui recedit, indignus efficitur, qui ad sacramentum conjugii suscipiendum ab ecclesia sine contradictione excipiatur; quamobrem non dissolvetur quidem conjugium cum altera contractum, quia leges hoc conjugium non irritaverunt, sed prorsus illicitum judicabitur, cap. 1 de sponsa duorum, cap. 15, 22 et 31 de sponsalibus.

Ut sibi prospicerent sponsi, nec inanem omnino spem conjugiorum haberent, non raro in contractu sponsalium arrhas sibi dari pepigerunt, ac receperunt. Arrharum nomine non heic intelligo aut donationem propter nuptias, quæ in quandam dotis repensationem a marito gratia conjugis constituitur, aut sponsalitias largitates, quæ fiunt ad mutuam inter sponsos conciliandam benevolentiam, sed intelligo pignora quædam aut mutuo, aut ab uno tantum ex sponsis alteri data, quasi ad præstandam quodammodo futuri conjugii securitatem. Non est hæc arrharum traditio legibus improbata, l. 3, 5 et ult. cod. de sponsalib., dummodo tamen vera traditio intercedat; nam si dumtaxat promittantur, non erunt arrhæ, sed pactum illud adjectæ conditionalis pœnæ naturam habebit, proindeque penitus irritum, juxta ea, quæ inferius tradentur. Imo etsi hæc pactio quoquo modo valere diceretur, nuda esset et simplex, nullam pariens actionem, aut si actio exinde nasceretur, ea plane inefficax esset. Etenim pactum illud sponsalibus adjectum, vel efficax reddendum esset ex actione ex stipulatu, nata ex sponsalibus stipulatione contractis; tum vero cum actio ex stipulatu stricti juris sit ex sui natura, non facile extenditur ad informanda pacta sponsalibus iisdem adjecta, l. 40 ff. de reb. cred. vel efficax reddendum esset ex actione bonæ fidei quæ generaliter ex sponsalibus quibuscumque nata dicatur; tum vero quemadmodum, uti diximus, actio ex sponsalibus nata parum efficax habetur, utpote quæ propositis exceptionibus facile elidi consuevit, non video, quomodo eadem actio magis efficax haberi possit respectu pacti adiecti; neque enim actio quædam proponi potest, quæ validior sit ad accessorias obligationes informandas, quam ad obligationem principalem. Nihil tamen interest, an arrhæ in re mobili, an in re immobili, an in re magni, an in re

exigui momenti constituantur, cum coercita legibus non sit in hac parte contrahentium potestas. Finis arrharum is est, ut si qui dedit, fidem impleat, vel fidem non impleat quidem, sed habeat justam non implendi caussam, arrhas recuperet; at si fidem non impleat sine caussa, easdem arrhas amittat; si vero qui accepit, nihil tamen arrharum nomine dedit, voluntatem mutet ex caussa legitima, arrhas restituendo liberetur, et quoties nulla sit justa voluntatis mutandæ caussa, restituat duplum, in quo nimirum et simplum, idest, quod arrharum nomine acceperat, continetur, nisi ab initio aliquid amplius restitui, cautum expresse fuerit a contrahentibus, dummodo quadruplum non excedatur, dicta l. 5, vers. *quæ omnia*, cui jungi potest lex 17 cod. de fide instrum. Favore minorum, qui arrhas receperunt, et sine caussa dissentiunt, si in integrum restitui postulent, statutum est, ut simplum tantummodo reddant, pœna in illud directa, quo nullum lucrum retineant, non damnum patiantur, nisi arrhæ a minorum parentibus receptæ fuissent; beneficium enim restitutionis in integrum minoribus competens, minorem parentibus non æque datur, dicta l. 5 vers. *patrem vero*. Quid vero, si datis arrhis mors alterutrius sponsi ante conjugium interveniant? Clarissima est constitutio in lege 3 cod. de sponsal. nimirum si is obierit, qui arrhas accepit, ejus heredes ad arrhas restituendas cogentur; et e converso si is obiecit, qui arrhas dedit, ab ejusdem heredibus jure repetentur arrhæ, nisi defunctus in culpa fuisset, ne congruo tempore conjugium contraheretur. Quæri solet, num concessis arrhis ab eo, qui dedit, aut dato duplo ab eo, qui accepit, sponsalium vinculum solutum fuisse intelligatur, et extincta obligatio. Ego non dubito, quin adhuc consistat, quod in arrhæ concessione, aut in solutione dupli nulla censeatur facta fuisse obligationis novatio, imo arrhæ ideo datæ intelligantur, et constituta obligatio dupli, ut firmior esset contractus, non ut facilius infirmaretur, argumento l. 115 in fine ff. de verb. obligationibus.

Quod de arrhis dictum est, nemo facile ad pecuniarias pœnas contractui sponsalium adjectas extendet; siquidem pœnæ cujuscumque adjectio, quæ posita sit extra amissionem arrharum, aut extra duplum, seu quadruplum, juxta definitionem dictæ legis 5, Romanorum jure improbata fuit, dicta l. 5 in fine vers. *extra definitionem*. Si enim apud Romanos veteres ne matrimonio quidem contracto pacisci licebat adjecta pœna, ne diverteretur l. 2 cod. de inutil. stipul. ut libertas, quoad fieri posset, inesset matrimoniis in casibus tunc publica lege permissis divertendi, argumento l. 8 cod. de repudiis, potiore sane ratione id recipiendum, retinendumque fuit in sponsalibus, propterea quod facilius sponsalia, quam matrimonia dissolverentur. Addi his potest lex 71, § 1 ff. de condition. et demonstr. lex 19 et 134 ff. de verb. oblig. Equidem recentioribus sæculis contraria consuetudo invaluit apud Græcos, quam in sua novella 18 ratam habuit imperator Leo cognomento philosophus. Verum nemo ignorat, ejus principis constitutiones nec generales fuisse, tantum intra orientalis imperii fines obtinuisse, quando tunc occidentales provinciæ aliis legibus regebantur; nec facile receptas usu fuisse a sæculo duodecimo et deinceps, quum juris romani justinianei disciplina pro communi jure haberi cœpit, juxta quam cum respondisset pontifex maximus in cap. 29 de sponsalibus, dubitari nequit, nullam esse leoninæ novellæ habendam rationem. Inquirunt multi in caussam, quare pœnalis stipulatio locum habere non possit, dum e contrario arrharum amissiones et lucra, imo et pœna dupli, vel quadrupli acceptarum arrharam admittuntur. Sunt qui putaverunt, ideo arrhas non improbari, quia datæ videntur ad sponsorum potius benevolentiam conciliandam, improbari pœnas, quia pœnæ quandam habent speciem asperitatis. Isti meo judicio non satis distinxerunt, uti distinguere debuissent, inter arrhas, et sponsalitias largitates. Sponsalitiæ quidem largitates sponsorum conciliant benevolentiam: non tamen video, quomodo per arrhas sponsorum benevolentia concilietur, quando istæ ita conceduntur, ut, si sequatur conjugium, in quo benevolentia perficitur, restitui necessario debeant; neque enim ubi firmior est benevolentia, ibi locus præcludi debet benevolentiæ argumentis. Deinde demonstrandum adhuc esset, etiam ad benevolentiam conciliandam pertinere obligationem dupli, vel quadrupli, qua tenetur is, qui arrhas accepit. Alii dixerunt, per adjectam conventionalem pœnam magis impediri matrimonii libertatem; quam per arrhas, quia cum arrhæ jam traditæ supponantur, qui vult e data fide recedere, nihil amplius traditurus est, tantum quod tradidit, non repetiturus; lubentius autem, aut minus ægre quis abstinet a repetendo, quam invitetur ad dandum. Neque ista opinio mihi satis placet, dum animadverto, adhuc eam incidere in difficultatem, quotiescumque consideremus personam illius, qui arrhas accepit; cum enim iste duplum, aliquando etiam quadruplum solvere teneatur, non magis liber esse intelligitur, quam si se certam pœnam soluturum promisisset. Alii tradiderunt, ea, quæ de arrhis amittendis, vel de duplo restituendo obtinent, a lege statuta expresse fuisse, pœnam vero a conventione hominis pendere; multa autem legis auctoritate fieri, quæ privata hominum pactione induci nequeunt. Id sane verissimum est, sed nondum propositæ investigationi fit satis, quoniam exinde tantum intelligimus, arrhas lege permitti, non

pœnas, nondum vero caussam accipimus, quare leges ipsæ, quod de pœna servandum esse voluerunt, ad arrhas privata etiam consensione datas, et acceptas non extenderint. Ego puto, totum hoc discrimen ex ipsis juris principiis facile repeti posse; quippe nemo ignorat, pœnam obligationibus facti adjectam, ideo adjectam generaliter censeri, ut ejus, quod interest, locum teneat, argumento l. 68 et 72 ff. de verbor. oblig. l. 13, § ult. ff. de re judicata; cum enim, quod interest, incertum fere sit, et difficilem habeat probationem, per adjectionem certæ pœnæ quodammodo definitur, ac determinatur, § ult. instit. de verbor. obligat. Nemo insuper ignorat, obligationem contrahendi conjugii in factum conferri. Ergo idem erit certam pœnam adjicere, ac velle per eam determinare ejus, quod interest, incertitudinem. Atqui, uti superius traditum est, indecorum visum fuit, in sponsalium obligationem venire quid interest; igitur pœnæ adjectionem, quæ ejus, quod interest, vicem habeat, fieri improbabitur. Quæ sane ratio cum in arrha, aut duplo, vel quadruplo minime vigeat, nil mirum esse debet, si prohibendæ fuerint conventionales pœnæ, non e contrario arrhæ, et dupli vel quadrupli præstationes rejiciendæ.

Itaque cum pœnæ adjectio visa fuerit quoquomodo imminuere conjugii libertatem, non solum improbabitur, si pœna a sponsis ipsis luenda adjiciatur, verum etiam si luenda adjiciatur ab aliis, qui tamen arcta necessitudine cum sponsis ipsis junguntur, nimirum quoties gravis suboriri suspicio potest, ut sponsi ideo inducantur ad conjugium, quod sint ex naturali vi voluntatis impulsi ad liberandum eum, qui obstringitur pœna. Hinc deducitur, pœnam ita adjectam, ut luenda sit a sponsorum parentibus, nullo modo valere, dicto cap. 29 de sponsalib. dicta l. 134 ff. de verbor. obligat. Item id adeo verum est, ut etiamsi agatur de pœna admodum modica, nihilominus tamen ejus adjectio irrita sit ob singularem legum prohibitionem; imo etiamsi firmandæ conventioni jusjurandum accesserit, cum jusjurandum firmare nequeat, quod non solum lege nullo modo subsistit, sed etiam bonis moribus dicitur adversari. Non tamen dixerim, fieri repetitioni locum gratia ejus, qui pœnam solverit, quin legibus nihil aliud interdictum est, quam quod conjugii libertatem imminuit, quam sane nemo imminui diceret ex eo, quod facultas denegetur repetendi solutum; quod magis magisque ex eo firmatur, quia in illis juris locis, quibus pœnæ adjectio improbatur, tantum statuitur, ne pœna extorqueatur, seu ut actio elidatur, qua pœna petitur, non vero ut solutum repeti possit, dicto cap. 29, dicta l. 134. Major difficultas est, an possit adjici pœna sponsalibus sive a sponsis, sive ab extraneo, quæ non in certa re luenda, sed in certa re non adquirenda, lucrandaque consistat, exempli gr. si sponsæ pater legaverit sponso centum, adjecta deinde pœna, ut, si a sponsalibus recesserit, caderet a legato. Ego non dubito, in hac, aut simili specie valere conditionem, utpote quæ nullibi legibus improbata videatur: imo nec revera et proprie pœna dici potest, cujus metu quis ad contrahendum matrimonium impellatur, sed potius spes quædam lucri proposita, ut quis facilius ad certas contrahendas nuptias alliciatur, argumento l. 15, 19, 28, 31 et 71, § 1 ff. de condition. et demonstrat.

Disputari præterea solet, an possint caussa magis magisque firmandæ sponsalium obligationis fidejussores accedere, et pignora dari. Quoties de fidejussoribus sermo sit, non aliter eorum officium admittetur, nisi cum ipsi fide sua jusserint arrhas forte exhibitas recipi, quod ad dantis dominium potestatemque pertineant; aut dantem arrhas securum esse posse, futurum, ut duplum, vel quadruplum recipiat, si per eum, qui arrhas accepit, sine caussa a data fide recedatur. Alia de caussa fidejussor inutiliter datur; non caussa ipsius principalis sponsalium obligationis, cum fidejussor alieni facti inutiliter intercedat, ubi ad id, quod interest, condemnatio denegatur; non caussa pœnalis forte adjectæ stipulationis, utpote quæ abs jure, uti dictum est, penitus improbatur. Eadem ratione quæcumque pignoris constitutio inanis erit, nisi tantum in caussa arrharum, vel dupli quadruplive versetur. Quod si forte, dum sponsalia contrahuntur, de arrhis nulla mentio facta fuerit, sed certa res fuerit tradita usurpato nomine pignoris, tunc quidem arbitrarer, inesse obligationem, non quasi nexum constituti pignoris, sed quasi obligationem arrharum; in dubio enim ea est interpretatio voluntatis capienda, qua actus, quo fieri modo possit, consistat; neque verborum cortici inhæremus semper, sed res potius ipsas consideramus, præsertim quod pignoris nomen et arrhis quoquo modo conveniat.

Sic inspecta natura obligationis, quæ ex sponsalibus nascitur, alios sponsalium effectus recenseo. Inter istos vulgatissimus est, ut apud sponsos oriatur, quemadmodum vocant, publicæ honestatis impedimentum, quod adfinitatis instar obtinet; sicut enim adfinitatis caussa neque uxor consanguineis viri, neque vir consanguineis uxoris usque ad certos gradus soluto matrimonio jungi potest, ita nec sponsus consanguineis sponsæ, nec sponsa consanguineis sponsi solutis etiam quocumque modo sponsalibus; ex eo scilicet, quod in nuptiis contrahendis non solum spectandum sit, quod liceat, sed etiam quid honestum videatur, l. 42 ff. de ritu nuptiar. minus autem honestum sit, eam, quæ semel ex. gr. fuit sponsa fratris, uxorem deinde alterius fratris dici, quasi spon-

*a quandam habeat uxoris imaginem. Ecquidem prima hujus juris fundamenta in jure romano posita sunt; vix tamen concepta erat hæc disciplina de sponsa patris respectu filii, de sponsa filii respectu patris, et de matre sponsæ respectu sponsi, l. 12, § 1 et 2, l. 14 in fine ff. de ritu nupt. Ceterum de fratre sponsi, aut sorore sponsæ, aliisve consanguineis sponsorum, altum est apud antiquos silentium; imo et contrarium probari posset ex can. 18, cau. 27, qu. 2, si ille pro germano Benedicti papæ monumento haberetur. Quod si proferantur in medium canones 11, 14 et 15, cau. 27, qu. 2, quos Gratianus edidit aut sub generali nomine canonum, aut sub nomine Gregorii, aut sub nomine Julii papæ, ego reponam, illos omnes ab iis auctoribus abjudicandos esse, quod demonstravi in meis animadversionibus in Gratianum; in quibus etiam ad dictum can. 14 ostendi, ejus conjugalis impedimenti primam originem non procul a gratianeo sæculo repetendam. Tum vero primum, quoniam non certa lege erat id cautum, ac definitum, sed potius invaluerat ex scolastica disputatione, qua fiebat, ut publica honestas, seu publicæ, uti vocabant, honestatis vinculum adfinitati æquipararetur; illud impedimentum ad eos usque consanguineorum gradus extendebatur, quibus, ubi secutum matrimonium foret, inesset adfinitas. Sed hodie post concilii trid. decretum in ses. 24 de ref. matr. c. 3, receptum est, ne illud conjugii impedimentum primum consanguineorum gradum excedat. Præterea sæculo 12 et 13 quo jam publicæ honestatis impedimentum invaluerat, adhuc ipsum oriri dicebatur, etiamsi sponsalia ab initio irrita fuissent, dummodo non fuissent irrita ex defectu consensus, c. un. de sponsalibus in 6, c. 4 et 6 de desponsat. impub. c. un. eod. tit. in 6 etenim publica illa honestas, qua fit, ut sponsam fratris jungi non liceat alteri fratri, eatenus in hominum opinione fundamentum habet, quatenus sponsa quandam induere incipit uxoris personam, contra quam sit in rei veritate; atque in sponsalibus licet irritis ea uxoris imago adhuc publice saltem in opinione hominum retinetur. Sed rursum notandum est, hodie nos adhærere oportere definitioni trid. concilii, qua decretum est, ut quacumque ratione sponsalia valida non sint, nullum publicæ honestatis impedimentum contrahendis matrimoniis obsit. Observandum etiam est, publicam honestatem statim quidem habuisse, et habere locum in sponsalibus pure, non autem sub conditione contractis, nisi jam conditio evenerit; proindeque si ante eventum conditionis sponsalia dissolvuntur, nullum esse contrahendo conjugio impedimentum, etiamsi forte deinde conditio extiterit, dicto c. un. de sponsalibus in 6.

Habent, ut diximus, sponsalia quandam matrimonii imaginem, et sponsa non longe distat ab uxore. Hinc est, quod aliquando sponsæ uxorum, et conjugum nomine in sacris canonibus appellentur, can. 12 et 14, caus. 27, qu. 2. Hinc etiam est, quod plurima, quæ de uxore statuta sunt, ad sponsam facile vel legibus, vel recta legum interpretatione protrahantur. Hinc Ulpianus in l. 6, § 1 ff. de gradibus et affinibus scribebat: *Generi et nurus appellatione sponsus quoque, et sponsa continentur; item soceri et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur*, et in l. 8, ff. eod. tit. Pomponius: *Servius recte dicebat, soceri, et socrus, et generi, et nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.* Ex hac regula fluit, in legibus, quibus excipitur, ne gener, aut socer invitus testimonium dicere cogatur, generi appellatione sponsum quoque filiæ contineri, item soceri sponsæ patrem, l. 5, juncta l. 4 ff. de testibus. Hinc præterea fit, ut quoniam lege pompeja de parricidiis statutum erat, tamquam parricidam habendum esse, qui uxorem, aut virum occidisset, ita censendus esset parricida, qui sponsam suam occidisset, aut sponsæ parentem, l. 3 et 4 ad leg. Pomp. de parricidis. Hinc itidem est, quod quemadmodum marito actio injuriarum conceditur, si forte in uxorem illata injuria fuerit, ita et sponso concedatur ob injuriam illatam in sponsam, l. 15, § 24 ff. de injuriis. Hinc insuper est, ut, si sponsa jam dotem sponso dederit, nuptiis non secutis, dotem eandem repetere valeat eadem actione, qua dos ab uxore legitima, soluto matrimonio, repeteretur, l. 74 ff. de jure dotium, eademque ratione, quemadmodum lege julia cautum fuit, ne prædia dotalia alienari a marito, aut obligari valeant, ita nec eadem dotalia prædia a sponso alienari queant, vel obligari, l. 4 ff. de fundo dotali. Hinc denique deducunt gravissimi civilis juris interpretes, tacitam hypothecam, ipsum quoque hypothecæ privilegium uxori favore dotis concessum in bonis mariti facile etiam sponsæ, quæ dotem jam sponso tradidit, accommodari.

CAPUT IV.

Quibus ex caussis sponsalia dissolvantur.

Nunc superest, ut caussas pandam, quibus sponsalia jure contracta dissolvuntur. Vulgo plurimæ numerantur. Ut enim omittam, morte alterutrius sponsi, superstitem esse omni obligatione solutum, in primis consensu eorum, a quibus contracta sunt, etiam receptum est dirimi sponsalia; qua in re admissa fuit generalis juris regula, quæ definit, unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est, cap. 1 de regulis juris. Apud romanos veteres obtinebat, patrem sponsæ, quam haberet in potestate, nuncium remittendo sponsalia posse dissolvere, l. 10 ff. de sponsalibus quomodo

enim romano jure constitisset, justumque dici potuisset conjugium, cui pater sponsæ non consensisset? Quod tamen de patre dicitur, locum non habebat in tutore post sponsalia jure a pupilla contracta, l. 6 ff. eod. tit. neque enim sicut patris, ita et tutoris, cujus officium pubertate pupillæ expirat, consensus necessario in subsequentibus nuptiis requirebatur. Sed hodie postquam receptum est, parentis consensum ad conjugia, aut sponsalia valide contrahenda minime requiri, recipi quoque facile debuit, solum parentis dissensum non sufficere ad contracta sponsalia dissolvenda Res redacta fuit ad unum contrahentium consensum, qui si ex utraque parte interveniant, in caussa est, ut obligatio rescindatur, cap. 2 de sponsalibus; imo etiam, uti superius traditum est, in sponsalibus impuberum observatur, sponsum puberem factum posse etiam invita altera parte a data fide resilire, quod tamen omnino singulare est, et inductum gratia pupillaris ætatis, cujus consensus quoque modo imperfectus esse videtur. Quod de mutuo dissensu sponsorum generaliter traditur, adeo verum est ut obtineat, etiamsi sponsalia fuerint jurejurando firmata, dicto cap. 2, de sponsal, etenim cum jusjurandum non aliam ob caussam sponsalibus adjiciatur, quam in contrahentium sponsorum utilitatem, quo scilicet unusquisque magisque alterum sibi devinciat, quid amplius operabitur, ubi unusquisque nexum libere dirimit? argumento cap. 29, vers. *Juramentum* de jurejurando. Ceterum antequam ulterius progrediar, nonnulla adnotare juvat ad capitulum 2 de sponsal, ubi exhibetur Innocentius III tradens, si uterque sponsus a sponsalibus recedendum velit, posse id *in patientia tolerari.* Num exinde inferetur, id minime licere, ex ea regula, quam Innocentius III, tradit in cap. 18 in fine de præbendis, *multa per patientiam tolerantur, quæ si deducta fuerint in judicium exigente justitia non deberent tolerari?* Additur in dicto cap. 2, *ne forte deterius inde contingat.* Num exinde inferetur, ad evitandum majus malum quidquam in proposito indulgeri, remitti, quasi et id malum sit, quod tamen vix mali speciem habeat in conspectu mali gravioris, quemadmodum in argumento capitoli 5 qui clerici vel voventes Alexander III indulsit cuidam mulieri post continentiæ votum emissum, ut matrimonium contraheret, quod *tutius esset, ut mulier post votum simpliciter oblatum matrimonium contraheret, quam fornicationis reatum incurreret?* Non ita concludendum puto. Describendum in primis est integrum capitulum, quale in 1 collectione decretalium legitur utpote in qua nonnulla habentur, quæ apud Gregorium IX desiderantur: deinde inquirendus capituli auctor: postremo ejusdem explicanda sententia. Ita legitur in 1 decretalium collectionem apud Antonium Augustinum in cap. 11 de sponsalibus: *Præterea ii, qui matrimonio contrahendo pure, et sine omni conditione fidem dederint, et juramentum fecerunt, commonendi sunt, et diligentius exhortandi, et omnibus modis inducendi, ut fidem præstitam, vel juramentum factum observent, et se, sicut promiserint conjungant. Si autem se ad invicem admittere noluerint, ne forte deterius inde contingat, ut talem scilicet ducat, quam odio habeat, videtur, quod adinstar eorum, qui societatem juramento, vel interpositione fidei contrahunt, et postea eandem sibi remittunt, hoc possit in patientia tolerari.* Adnotat Antonius Augustinus, rescriptum illud tributum fuisse Innocentio III, sed eidem pontifici tribui recte non potuisse a collectoribus; etenim collectio 1 decretalium edita fuit ante eundem Innocentium, cujus in eadem collectione nulla extant, nec extare poterant decreta, nisi forte respicias ad c. 2 de presbyt. nondum baptizato, translatum in c. 2 eod. tit. apud Gregorium IX, quod ex eadem caussa Innocentio III adscribi a laudato Antonio Augustino non potuit. Hinc qui accuratiores erant in eadem 1 collectione decretalium in dicto c. 11 sicut et in c. præcedente nomen Innocentii II adscribere maluerunt; nescio, an satis apte, quando in capitibus præcedentibus nimirum a primo usque ad nonum, descripta erant decreta Alexandri III, iterum autem in subsequentibus capitulis a duodecimo; et deinceps, plura subjecta sunt ejusdem Alexandrum III decreta; neque est verosimile, collectorem Bernardum papiensem voluisse inter media Alexandri III rescripta interjicere duo decreta Innocentii II, qui Alexandri III præcessit, propterea quod collector idem ordinem temporis, et ætatum rescribentium prontificum in edendis rescriptis servare consueverit. Antonius Augustinus non improbavit in notis ad dictum c. 11 eos, qui legendum mallent Alexandri III nomen, neque injuria, quando scimus, ad Bartholomeum oxoniensem episcopum plura fuisse rescripta ab eodem pontifice directa, c. 6 de fil. presbyt., c. 17 de officio et pot. jud. deleg. c. 4 de pactis, c. 3 de arbitris, c. 6 de judiciis, c. 3 de dolo, c. 6 et 9 de restit. spoliat., c. 18 de testib., c. 1 de appellation., c. 1 de confirmat. ut. vel inut., cap. 3 de pignor., cap. 4 de convers. conjugat., cap. 1 de voto, cap. 6 de jurepatr., cap. 4, 5 et 6 qui fil. sint leg., cap. 4 ne prælati vices suas, cap. 6 de homicid., cap. 3 de excessibus prælatorum. Itaque indulgeamus gravissimæ conjecturæ, et postquam Alexandro III rescriptum vindicamus, ejus sententiam investigemus. Propositum fuerat Alexandro, inita fuisse certa consensione sponsalia, idest pure ac sine ulla conditione, imo et eadem sponsalia fuisse jurejurando firmata; quæ-

situmque, an quoties contrahentes mutuo datam fidem, et vinculum jurisjurandi remiserint, absoluti ab omni vinculo censeretur. Responsum, id posse *in patientia tolerari, ne forte deterius inde contingat.* Hæc loquendi formula ab Alexandro prolata non significat quidem dispensationem quandam, et indulgentiam adversus leges præbitam, sed potius declarationem quandam, qua demonstretur, nihil adversus leges sponsos illos fuisse molitos. Etenim Alexander in cap. 5 de pactis expresse fatetur, *non debere aliqualenus tolerari, quod iniquum est, et sacris canonibus inimicum;* item idem pontifex in epistola ad abbatem Ursi Campi et decanum rhemensem edita apud Mansium in tomo 2 labbeani supplementi pag. 512 proposita specie conjugii inter quosdam contracti, adversus quod quidam adolescentes *ardore potius avaritiæ, et odii livore* perciti in judicio contendebant temere et sine caussa, professus est, esse *tolerabilius,* ut conjugium illud minime dissolveretur, unde grave argumentum capitur, tolerari id dici consuevisse ab Alexandro, quod legibus minime improbaretur; quasi pontifex ille lenioribus et modestis loquendi formulis uti soleret, quemadmodum in c. 4 de convers. conjug. In eadem epist. ad episcopum oxoniensem *dissimulari posse* dixit, quod probandum et admittendum erat, argumento c. 1 eod. tit. Idem Alexander III scripsit, posse *in patientia tolerari*, quod ipse comprobat in cap. 2 de frigid. et malef. Præterea observo, Alexandrum non fuisse de eo potissimum sollicitum, quod vellet, omnino semel datam sponsalium fidem impleri, sed de eo, quod jusjurandum sponsalibus adjectum nunquam violaretur; quamquam enim pro certo haberet, generaliter pacta omnia, exemplo, ut ipse scribit, societatis, mutuo contrahentium dissensu dissolvi, scrupulo tamen non carebat, quoties jusjurandum interpositum pridem fuisset, quasi jusjurandum impleri non tam privatorum, quam publice interesset, a quo propterea non sufficere videretur ad liberandum pactio privatorum. Hinc ipse sibi regulam quandam constituerat juxta summum juris apicem fere custodiendam, ut semper jusjurandum servaretur, nisi in dispendium salutis æternæ quandoque vergeret, cap. 8 de jurejurando, ac si tunc non privatorum conventio, sed religio ipsa jusjurandum irritum redderet. Accesserat ea ætate frequens jurisjurandi contemtus, quem jurandi frequentia et corruptela morum induxerat; unde e re esse censuerat, jurisjurandi implendi gratia summum rigorem servari, etiam in iis caussis, quarum effectus in irritum denique casurus esset, c. 6 de jurejur., c. 16 de sponsalibus, ad cujus interpretationem multa hinc non aliena inferius adnotabo. Itaque quum in dicto c. 2 scripsit Alexander, se *in patientia tolerare*, innuit, non quidem se aliquid indulgere contra generales juris regulas, sed potius ex indulgentia recedere se a strictissimo juris rigore, quem sibi custodiendum ad evertendas ejus sæculi corruptelas in jurisjurandi implendi speciebus constituerat.

Altera caussa sacris canonibus comprobata, qua sponsalia dirimuntur, est mutatio conditionis vel in utroque sponso vel in alterutro tantum contingens, qua fiat ut matrimonium amplius contrahi nequeat; est enim generalis juris regula, quæ trahit, universos hominum actus, eos præsertim, qui nondum absoluti sunt qualia sane sunt sponsalia ad futurum conjugium referenda, irritari, cum in eum casum incidant, a quo incipere nequeunt. Triplex est in proposito conditionis mutatio: prima est cum alteruter ex sponsis monachus fiat, aut sanctimonialis: secunda, cum sponsus ecclesiasticis ordinibus initietur: tertia, cum alteruter cum alio, præterquam cum eo, quocum sponsalia contraxit, matrimonium contrahat.

Dirimuntur sane sponsalia transitione, vel utriusque, vel unius tantum ex sponsis in monasterium, can. 27 et 28, cau. 47, qu. 2, cap. 14 de convers. conjugat., si enim ista ipsum matrimonii rati necdum consummati vinculum dissolvit, facilius dissolvet sponsalium vinculum. Et quidem id generaliter probatur; disputari tamen solet, nomen ex ipso ingressu in monasterium, seu ex susceptione monastici habitus, an demum post emissam professionem dissoluta sponsalia intelligantur. Ego puto, sponsalia necdum professione secuta consistere quidem gratia illius, qui in sæculo, ut ajunt, manet, sed respectu illius, qui monachalem suscepit habitum, pro solutis haberi; ita nimirum, ut, pendente tyrocinio, possit, qui manet in sæculo, alias sibi nuptias libere quærere, aut etiam, si expectare maluerit, professione non secuta possit postulare, ut sponsalia suum effectum sortiantur; at qui tyrocinium ingressus est, etiamsi expresse initio protestetur, se nolle initis sponsalibus renunciare, quamquam adhuc obstrictus teneatur sub conditione, si professionem monasticum non emiserit, jam tamen satis facto suo, contra quod innanis ea protestatio foret, a se liberavisse sponsum in sæculo relictum videatur: neque enim alias repugnat, contractum, qui ex mutuo contrahentium consensu dissolvi potest, ex parte unius dissolvi, consistere ex parte alterius, quemadmodum contingit in societate, l. 65, § 6 ff. pro socio, quo exemplo usus est Alexander III in dicto c. 2 de sponsalibus accommodarentur. Hæc etiam vera sunt, licet sponsalia fuerint jurejurando firmata, quia jusjurandum naturam induit contractus et obligationis, cui accedit; eamque ob rem eo ipso, quo sponsalium, jurisjurandi quoque obligatio dissol-

vetur. His accedit, jurisjurandi religionem semper quidem esse custodiendam, non tamen eousque, ut majus bonum impediat, quale esset præ nuptiis contrahendis religiosa professio; habetur enim, qui jurejurando se ducendæ puellæ obstrinxit, ac si jurasset sub conditione, quæ tacite, et vi legis inest, si monasticam professionem non emiserit. Quod dico de ingressu in monasterium, recipiendum etiam puto in ea specie, qua alteruter ex sponsis non solemne, sed simplex, ut vocant, continentiæ votum emiserit; qui enim post contracta sponsalia continentiam privato quodam spiritu vovet, sponsam non similiter voventem liberare censetur, quamquam se ab eadem minime liberet; ne forte admittamus, ob privata quædam studia, et singulare continentiæ bonum, a quo etiam forte, qui vovit, sit recessurus, fraudem alteri fieri, cui jamdudum fuerat fides voventis obstricta, argumento c. 5 qui clerici vel voventes.

Qui ecclesiasticum ordinem post inita sponsalia suscipit, vel eo ordine initiatur, qui sacer est, et solemnem continentiæ professionem requirit, vel eo, qui non sacer dicitur, seu infra subdiaconatum juxta hodiernam ecclesiæ disciplinam. Quoties sacro ordine sponsus initietur, irrita sponsalia fiunt, quod res incidat in eum casum, quo nunquam conjugium celebrandum sit. At quoties sponsus tantum in minoribus ordinetur, is quidem sponsam a se liberat ob voluntatis mutationem exterius proditam, non tamen ipse liberatur, quousque in pendenti est, eundem ecclesiæ constanter, et perpetuo adscribi, quod hodie fit per solam sacrorum ordinum susceptionem: neque aliud mihi videtur dicendum de eo, qui mutato laicali habitu, et vel clericali, vel religiosa veste indutus certæ ecclesiæ ministerio in inferioribus officiis addicatur, utpote qui facto suo, et saltem tacite sponsalibus renunciavisse censetur.

Irrita etiam sponsalia fiunt, utcumque fuerint jurejurando firmata, per conjugium ab alterutro ex sponsis cum alio de præsenti contractum, licet hujusmodi matrimonia tamquam illicita legibus improbentur, cap. 15 et 31 de sponsal., cap. 1 de sponsa duorum. Quod tamen ita intelligas velim, ut dissolvatur sponsalium obligatio ex parte non illius, qui matrimonium contraxit, sed alterius. Hinc qui matrimonium contraxit, quicumque casus emergat, quo in pristinam libertatem restituatur, non poterit quidem derelictam sponsam obstringere, cum nemo perfidiæ reus jure alienam perfidiam incuset, adhuc tamen tenebitur ad data sponsalium fidem implendam, quemadmodum continget ex. gr. si contractum matrimonium aliqua de caussa irritum fuisse deprehenderetur, aut si morte conjugis dissolveretur. Alter vero sponsus nulla amplius obstringitur obligatione, qui propterea si recedere a sponsalibus velit, plena libertate potitur, ac tum res ita habebitur, ac si mutuo sponsorum consensu a sponsalibus recessum esset. Paullo aliter res sese habet, ubi quis post contracta sponsalia cum una, sponsalia deinde cum alia contraxerit; etenim priora sponsalia ita consistunt, ut statim et insuper habitis posterioribus impleri postulante priore sponsa et possint et debeant, quod verum est, etiamsi utraque sponsalia fuerint jurejurando firmata, cap. 22 de sponsalib., imo etiam verum arbitror, quamvis prioribus sponsalibus, nullum accesserit jusjurandum, sed tantum posterioribus; etenim nemo ob jurisjurandi religionem ad id adstringitur, quod implere sine peccato non potest, cap. 18 et 22 de jurejurando. Interea tamen ego non dubito, quin ea, quæ despecta esse videtur a sponso ad alias nuptias adspirante, nuncium remittendo libera fiat, quasi tunc sponsalia ex utriusque parte dissoluta penitus habeantur.

Tertia generalis dissolvendorum sponsalium caussa est, quoties res incidit in eum casum, quem si contrahentes prævidissent, verosimile admodum est, eos non fuisse contracturos; non quod in proposito jure ipso dissolutio fiat, sed potius quod alterutro sponso postulante irritentur, quod illi sua interesse proponant sponsalia dissolvi. Ad triplex caput caussæ hujusmodi reducuntur. Primum est, cum mores mutantur. Alterum, cum evenit corporis vitium. Postremum, cum mutantur facultates, aut certa rei familiaris adjuncta.

Mutari dicuntur mores ad dissolvenda ex parte unius sponsalia, quoties alteruter ex sponsis in crimen fornicationis inciderit, etiamsi sponsalia fuerint jurejurando firmata, cap. 25 de jurejurando, quod licet de sponsa tantummodo conceptum sit, facile tamen etiam ad sponsum protrahitur, quia æquo jure et sponsus et sponsa propter idem in utroque sponsalium vinculum censentur, cau. 20, cau. 32, qu. 5. Ex parte, inquam, unius; nam qui reus criminis est, nullo modo audiendus erit, si ad se obligatione liberandum suam turpitudinem proderet, ne forte crimen admissum ipsi reo aliquando prodesset: atque hæc jurisprudentia verissima est, ubi agitur de crimine admisso post contracta sponsalia. Quid vero si alteruter sponsus ante contracta sponsalia deliquisset? Ait Innocentius III in dicto cap. 25 non posse præcedens crimen opponi, eam ob caussam, ut puto, quod crimen præcedens honestati quidem morum, non datæ fidei, utpote ante datam fidem admissum, adversetur. Et quamquam sint, qui putent, distinguendum adhuc esse inter eum sponsum, qui præcedens sponsæ crimen ignorabat, et eum, qui noverat, si tamen verbis Innocentii insistamus, non erunt hujusmodi discrimina admittenda; nisi forte ex eo crimine infamis sponsa facta fuerit, quæ sane infamiæ nota cum perpetua sit,

honestum virum jure optimo distrahit a tali uxore ducenda, quam honestam putabat. Potiore sane jure sponsalia, et quidem ex parte utriusque sponsi dissolvuntur, quum post ipsa supervenit alterutri adfinitas ex inhonesto coitu, quemadmodum in ea specie, qua sponsus sponsæ sorori commisceretur; can. 31, et 32, cau. 28, quæst. 1, res enim devenit ad eum casum, quo contrahi inter adfines matrimonium nequit. Fateor, ob supervenientem adfinitatem non dirimi matrimonium jam contractum; sed facilius quam conjugia, dissolvi sponsalia nemo ignorat; et sufficit ad dissolvenda sponsalia, tale objici impedimentum, quod contrahendo matrimonio obsit; licet contractum non dirimat. Sunt nihilominus, qui favore innocentis sponsi ita sponsalia subsistere opinati sunt, ut teneatur reus ad dispensationem petendam a posito impedimento, verum hæc mihi videntur nimis abhorrere a recta canonum disciplina, nisi forte ex æquitate quædam rerum, personarum, seu caussarum adjuncta aliquid in ea re relaxandum postulent, quod prudentis judicis arbitrio relinquitur. Præterea moris alterutrius sponsi corrupti, ac mutati dicentur ad dissolvenda sponsalia, quoties alter alterius odia in se per injuriam provocaverit. Atque id verum est, si in hæresim alteruter incidat, siquidem huc commode refertur sanctorum patrum sententia, qua docemur, hæreticos et infedeles inter fornicarios recenseri, can. 5 et 6, cau. 28, qu. 1. Item verum est, si alteruter minus honestam vitam ducat, quæ ex turpi et impudica conversatione dignoscitur, l. 5, vers. *His illud* cod. de sponsalib. insuper si alteruter tale crimen admittat, unde reddatur infamis: recepta enim est veluti regula generalis, graves istas morum mutationes, sicut utplurimum in matrimoniis contractis divertendi præbent legitimam caussam, ita caussam præbere sponsalium vinculo dissolvendo, quod sane argumentationis genus Innocentius III admisit in dicto cap. 25 de jurejur. in principio. Hinc etiam si talis evadat sponsi asperitas, vel sævitia, ut nonnisi miserabilis sperari possit contractis nuptiis sponsæ conditio, cur sponsæ non concedetur in libertatem proclamare, quando, si nuptias contraxisset, jure divertere posset? cap. 13 in fine de restit. spoliat. Neque contrarium probari potest ex cap. 5 qui cler. vel vov. ex quo liquet, sponsam audita sponsi sævitia non aliter sibi cavisse, quam continentiam profitendo; præterquamquod enim, quod ibidem dicitur, ad factum potius pertinet, non jus constituit, observo, eam sponsam, quæ verebatur, ne terribili sponso nubere cogeretur, non compertam omnino habuisse sponsi sævitiam, sed tantum plura de ejus severitate audivisse.

Quoties fato quodam miserabili vitium corporis sponsus, vel sponsa contraxerint, et tale, ex quo prudentissimus quisque judicet, aut tristem admodum futuram matrimonii celebrationem, aut alterutrim ex sponsis facile statim, et ipso sponsalium tempore non contracturum fuisse, si quod infaustum accidit, prævidisset, sponsalia petente sano dissolventur. Quid enim ex. gr. si sponsa vim passa ab alio fuisset? Quid si morbo gravissimo, præsertim sontico, vel alio quocumque insanabili corriperetur? His sane, ac similibus evenientibus casibus dissolvi sponsalia posse, videtur insinuavisse Innocentius III in dicto c. 25 de jurejurando versiculo *Quod si*, cui addi potest capitulum 3 de conjug. leprosorum.

Non dissimilis est postrema mutationis caussa, quæ vel contingit in facultatibus, vel in adjunctis rei familiaris. Hinc sponsalia dissolventur, quoties alteruter ex sponsis tempore sponsalium dives in gravissimam deinde incidat paupertatem, secus tamen ac contingat in eo, qui cum tempore sponsalium pauper esset, ingentes deinde opes adquisivit; cum aliud sit, quemquam in meliore fortuna collocari, aliud novas emergere odii caussas in eo, cujus fidem quondam obstrinximus. Quæ tamen ita semper intelligenda velim, ut is, in quo nulla immutatio contigit, resilire possit, si velit, non vero etiam resilire valeat alter, qui immutationem, sive infortunium passus est. Ad adjuncta rei familiaris, quibus immutatis sponsalia dissolvi possunt, illud spectat, quod tradi solet, alterutrum ex sponsis excusari, si fidem implere recuset, quoties inter sponsos, vel sponsorum parentes, capitales inimicitiæ subortæ fuerint, nec facile speretur reconciliatio, ne scilicet infelix sit hujusmodi conjugiorum exitus, quod semper avertendum sacri canones voluerunt, can. 3, cau. 31, qu. 2, cap. 2 et 17 de sponsalibus.

Postrema caussa, qua ex parte alterutrius sponsi sponsalia dissolvuntur, est, quum unus ex ipsis obicem ponit, ne legitimo tempore sponsalia contrahantur, quin ulla legitima subsit ponendi obicis ratio. Id ex. gr. contingit, quoties sponsalia diem habent adjectum, dieque eveniente sine æqua caussa sponsus detrectat fidem implere, et differri adhuc matrimonium postulat, c. 22 de spons. quo definitur jurejurando firmata. Item contingit, quoties sponsus diu absit ita, ut spes nulla supersit eum brevi reversurum, cap. 5 de sponsal. ubi cum certum determinatumque tempus non designetur, supplendum erit ex l. 2 cod. de sponsal. ex qua absenti intra eandem provinciam biennii tempus conceditur; quin ullum negotium facessat lex 2 cod. de repudiis; quod enim jam triennii tempus expectatum in proposita specie fuerit, ad factum pertinet, non ad juris regulam, nisi dicere malis, Valeriani et Gallieni prudentiam abrogatam fuisse, seu intra breviora tempora coar-

ctatam, imperatorum Constantii et Constantis constitutione. Imo ego non dubito, ipsam adhuc sponsam, non expectato biennii termino, petere in judicio posse sponsalium dissolutionem, si sua interesse putaverit; qua in re plurimum indulgetur arbitrio prudentis judicis, qui sane non omittet vocare in jus sponsum absentem, iis receptis modis, quibus etiam absentibus indici solet, ut se in judicio sistant; posset enim, qui absens est, proponere legitimas absentiæ caussas, dum se in judicio sisteret, quales sunt ad matrimonium prorogandum jure probatæ, l. 17 ff. de sponsalibus.

Non semper sufficit justas caussas habere, ex quibus dissoluta sponsalia proponantur, sed ut plurimum illæ coram judice allegandæ sunt, atque etiam, ubi opus sit, probandæ, cum nusquam præsumatur obligationis, quam semel contractam fuisse non ambigitur, dissolutio. Dixi utplurimum, ut exciperetur casus, quo tanta esset tam juris, quam facti certitudo, ut nemini venire in dubium posset, quin sint dissoluta sponsalia, quemadmodum contingeret, si alteruter ex sponsis publice vel matrimonium cum altera contraxisset, vel monasticam professionem emisisset, vel sacrum ordinem suscepisset. In allegandis certis caussis, quibus publice interest, sponsalia non sortiri effectum, quando nimirum cognatio sponsorum, aut simile quoddam juris publici vinculum sponsos matrimonio jungi impediat, singulare jus est, ut etiamsi unico teste probentur, iste tamen in judicio totam rem conficere possit. contra quam vigeret, si de celebrati conjugii dissolutione ageretur, cap. 22 de testibus, cap. 12 de sponsalibus; imo nec tum requireretur testium citatio judiciaria, dummodo testes ipsi sponte non se offerant, sed per eum, qui sponsalia dissolvi postulat, coram judice sistantur, argumento cap. 30 de testibus. Aliquando etiam admittentur testes, si æqua id suggerat caussa, qui privatim et clam testimonium ferant, et sine nominis publicatione, dicto cap. 12 de sponsal. necnon deficientibus testibus una publica loci fama in caussa erit, cur sponsalia implenda non sint, nisi fama ipsa contrariis, et aptis probationibus elidatur, cap. 27 de sponsal., cap. 2 de consanguinit. et adfin. contra quam vigeat in matrimonio dissolvendo, cap. 5 de eo qui cognovit. In ceteris autem caussis, in quibus de dissolvendis sponsalibus controversia est, quin publice interest, fiet locus probationibus, et probandi modis ordinariis, dum tamen meminerint judices, in dubio pro dissolutione sententiam ferre debere, ob eam singularem rationem, quod matrimonia publica auctoritate inter contendentes jurgantesque contracta tristes exitus parere soleant. Quod si sponsi ipsi coram judice constituti de caussa impediendi futuri matrimonii consentiant, ubi æqua sit utriusque consensio, per judicem ita recipienda erit, ut ab aliis ulterioribus probationibus abstineatur, quemadmodum, si ex. gr. tam sponsus, quam sponsa fateantur, mutuo dissensu se resilivisse a sponsalibus. At quum unus tantum, qui dissolutionis caussam allegat, suo duntaxat testimonio eandem probare nititur, quod ex. gr. adfinitatis cum sponsa sua impedimentum intercedat, ubi aliæ non subsint graves coniecturæ, etiamsi ad jusjurandum paratus sit, non admittetur: neque enim qui controversiam aut infert, aut patitur, ita suæ voluntati relinquendus est, ut ex ejus adfirmatione, vel juramento caussæ decisio pendeat, argumento dicti capitoli 5 de eo, qui cognovit. Potiore jure puto non admitti eum, qui sponsalia executioni mandari postulet, dum alias non habet contractorum apertas probationes, quam quas suo testimonio firmat; imo neque in hac re fieri potest locus jurijurando, quod suppletivum vocant, ubi probationes non satis per se idoneæ sunt ad instruendum judicis animum, etiamsi alias semiplenæ dicantur, ne in re gravissima, et quæ semel inita dissolvi amplius nequit, qualis est conjugii celebratio, invitam sponsam ad conjugium trahere concedatur unius sponsi potissimum voluntati, quæ facile ob ardens futurarum, quæ sperantur, nuptiarum desiderium eo rapitur, quo minus sollicita sit de non temeranda jurisjurandi sanctissima religione.

Ad ea, quæ hucusque tradita sunt, in nitidiore adhuc luce collocanda, plurimum facere possunt quæstiones aliquot, quas separatim in hunc locum transtuli dirimendas.

QUÆSTIO I.

An sponsalia subsequente copula matrimonii jure habeantur.

Multum interest ad definiendam propositam quæstionem distinguere, an eadem exigenda sit ad juris communis ante tridentini disciplinam, an potius ad recentes tridentini concilii constitutiones. Quoties consistendum sit in veteribus maximorum pontificum decretalibus, eam jam definivisse videntur suis temporibus Innocentius III et Gregorius IX in cap. 15, 30 et 32 de sponsalib. quibus decernitur, secuta copula inter sponsos, non jam meram sponsalium obligationem subesse, sed verum contractum matrimonium intelligi, dummodo vera copula, non tantum nisus in copulam intercesserit, dicto cap. 32. Nolim tamen ita quisquam hæc intelligat, quasi ex conjunctione illicita duorum vi sua matrimonium emergat, quod, uti suo loco dixi, non tam in conjunctione corporum, quam in præstita fide, seu mutua conjugum consensione consistit. Potius ita res sese habebit, ut præsumatur verus in-

ter sponsos inter fuisse consensus de præsenti, statim ac ad ulteriora conjugii officia progressi sunt; atquæ hujus præsumtionis duo sunt gravissima argumenta, quorum primum est contractus sponsalium præcedens, alterum copula subsequens; neque enim aliud censetur sponsi in subsequente copula voluisse, quam executioni demandare, quod in sponsalium contractu data fide spoponderant, quæ sane præsumta matrimonia ante concilio tridentinum sustinebantur. Revera data fides sponsalium ad conjugium refertur, et in ea jam inest conjugii contrahendi voluntas. Hæc tamen nondum ideo conjugium dicitur, quia in futurum actum confertur, quando conjugium tantum dicitur de præsenti. Intercedente sponsorum copula, sublata videtur facto contrahentium omnis adjecti olim temporis mora. Quid igitur obest, quominus ea fides, conjugalis fidei jure censeatur? Neque forte audiendus esset sponsus, si exciperet, se non animo conjugis eo devenisse, ut sponsæ commisceretur: etenim hæc exceptio in judicio admittenda non esset, tanquam bonis moribus omnino repugnans. Hæc observatio non solum utilis est ad recte recipiendam decretalium disciplinam, verum etiam in nonnullis provinciis adhuc necessaria est, nimirum in iis, in quibus tridentina sanctio de clandestinis conjugiis irritatis non est promulgata, et in quibus adhuc viget commune jus decretalium. Quod si ad sanctiones tridentinas hæc disceptatio exigatur, quibus salubriter cautum est, ut conjugia minime valeant, si præsente parocho et testibus non sint celebrata, ses. 25, cap. 1 de ref. matrim., sane concludendum erit, post tridentinum concilium in iis locis, in quibus decretum illud promulgatum est ea sponsalia nunquam matrimonii jure censeri, quousque coram parocho et testibus sponsi consensum suum de matrimonio de præsenti contrahendo non explicent. Sunt qui adhuc putant, tunc contractum matrimonium dici posse, quando et parochus, et testes præsentes in contractu sponsalium fuerint. Verum id esse videtur contra expressum tridentini concilii decretum, quo de præsentia parochi, et testium, dum matrimonium contraheretur, statutum fuit ad majorem rei gravissimæ gestæ solemnitatem; parochus autem, et testes in proposito non de celebrato matrimonio, sed tantum de celebratis sponsalibus testimonium ferre possent, quod satis esse celebrandis rite conjugiis hodie non videtur. Sunt præterea qui putant, adhuc disciplinam decretalium vigere in ea specie, qua conjugium coram parocho, et testibus celebratum esset ab impuberibus nondum celebrando conjugio idoneis, qui deinde post pubertatem copulum habuerint. Verum et heic iterum circumvenitur mens patrum tridentinorum, qui dum statuerunt, conjugio contrahendo parochum et testes præsentes esse oportere, de eo conjugio locuti sunt, quod subsistere posset, non quod irritum ex defectu personarum diceretur; nisi forte ageretur de impuberibus, qui parochum et testes decepissent, vel ex ætatis suæ ignorantia puberes se credidissent, et tanquam puberes in conspectum ecclesiæ accessissent; ad hanc enim veluti extra ordinem contingentem speciem non est verosimile patres tridentinos intendere voluisse, eandemque decreto suo comprehendere, et conjugium illud subsequente copula confirmatum irritum declarare. Ceterum ego non dubito in proposita quæstione, quin, si post celebrata sponsalia copula subsequatur, etiam post tridentinum decretum, et in iis locis, in quibus tridentina constitutio promulgata est, ac viget, sponsi ipsi arctius urgeri, atque omnibus modis adigi debeant ad matrimonium in conspectu ecclesiæ contrahendum, ne forte exinde gravia in rempublicam incommoda oriantur. Statim ac enim sponsi voluntate sua, dum sponsalia contraherent, in matrimonium consenserunt, statim ac deinde voluntatem ipsam non amplius in futurum suspendere secuta copula demonstrarunt, cum perfectus undecumque videatur consensus illorum, sine ulla sunt excusatione, si prætextu non observatæ solemnitatis ecclesiasticæ voluntatem suam nonnisi per dolum et fraudem revocent; quam potius fraudem, dolumque quoquo modo purgarent, si eousque gesta in conspectu ecclesiæ rata haberent.

QUÆSTIO II.

An matrimonium, aut omissis juris solemnitatibus, aut insuper habitis juris regulis contractum, puta hodie sine præsentia parochi, saltem habeat vim sponsalium.

Incidimus hoc in loco in generalem disputationem de vi conventionum, atque pactorum, quorum cum sint diversa genera, si pactum in uno genere non consistit, quasi errando in aliud transire, donec sedem inveniat, nonnulli affirmant; nonnulli etiam de more scholasticorum inficiantur. Mihi placet in primis secernere conventiones, quæ ineuntur ad rescindendas pridem contractas obligationes, a conventionibus, quæ ineuntur ad obligationem inducendam. Quoties conventio initur ad rescindendas pridem contractas obligationes, facilius recipiendum est, ut actus si non in certa specie consistere valeat, aliam speciem induat, et prosit ad liberandum, quia cum debitoribus lenius ac mitius leges agunt, l. 47 ff. de obligat. et action. quamobrem acceptilatio inutilis, nisi contraria videatur mens contrahentium, vires habet pacti, et ad excipiendum plurimum proderit, l. 27, § 9 ff. de pactis, l. 8 et 19 ff. de acceptilatione, l. 5 ff. de rescind. vendit. Quando autem conventio ini-

tur ad inducendam obligationem, mihi semper placuit illorum opinio, qui tradiderunt, certam initam contractus speciem non facile transire in aliam, si forte in ea consistere nequeat, de qua contrahentes ab initio tractaverunt. Quidquod enim Ulpianus in l. 1, § 4 ff. de constituta pecunia ait, eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari valuerit, non constitui sibi, de constituta experiri non posse, quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit? Quidquod idem jureconsultus in l. 1, § 2 ff. de verb. obligat. tradidit, inutilem stipulationem ne naturalem quidem obligationem parere, quod idem est, ac dicere, ne in vim quidem pacti sustineri? Quidquod Celsus in l. 12 ff. de precario nullam omnino esse scripsit, seu irritam precarii concessionem, quoties certus dies precario adjiceretur, quod idem est, ac dicere, ne in aliam quidem conventionis speciem flecti posse? Tantum ad eam regulam exceptionem admitto, quoties de eo negotio agatur, cujus formula, prout ab initio dicta est, æquivoca videtur, nec satis constat, de quo contractu ipsi senserint contrahentes. Tunc enim id præsumuntur voluisse contrahente, quod integræ a contrahentibus expressæ formulæ consonat, ut eam naturam contractum negotium induat, quæ toti rei gestæ conveniat, uti traditur perspicue in l. 22 ff. de præscriptis verbis, in l. 1, § 4 ff. mandati, et in § ult. institut. eod. tit.

Utilissima est ad rem propositam generalis hæc observatio, ex qua tota controversia pendere videtur. Itaque fingamus, hodie post concilium tridentinum duos contrahere matrimonium per verba, ut ajunt, de præsenti parocho non præsente, sive nullis adstantibus, qui testimonium ferant, similiter fingamus, impuberes ad contrahenda sponsalia idoneos per verba etiam de præsenti matrimonium contrahere per errorem vel juris, vel facti; denique fingamus aliam quamcumque similem speciem, in qua matrimonium consistere nequeat. Ego puto generalibus juris principiis inhærendo, conjugia ejus generis non jure sponsalium censeri; plurimum enim distat contractus matrimonii a contractu sponsalium; et quando multum interesse solet matrimonium contraxisse, nihil fere interesse contraxisse sponsalia quando etiam diversa utrobique obligatio nascitur, non facile voluntas contrahentium ab una contractus specie ad aliam deducetur. Hanc ipsam quæstionem romani jurisconsulti veteres discusserunt; in qua et Ulpianus, et Labeo, et Pomponius tradiderunt, non videri sponsalia facta, quemadmodum perspicue liquet ex l. 9 ff. de sponsal. Quando vero hic agitur non de inducenda quadam, ferendaque lege in bonum publicum, sed de interpretatione voluntatis contrahentium, memoratorum jurisconsultorum parvi non erit facienda doctrina, quoniam voluntatis interpretatio non tam ex auctoritate pendet, quam ex sapientia ac consilio, cujus illi maxime compotes existimantur. Qui contra sentiunt, in medium proferunt Innocentii III rescriptum, quod habetur in cap. ult. de desponsat. impub., ad quod ita scribit glossographus: *Et est hic argumentum manifestum quod si minor* (intellige impuberem, seu pupillum septennio majorem) *in contrahendo utatur verbis pertinentibus ad matrimonium contrahendum, contrahit sponsalia.* Ego sane non adeo teneor placitis glossographorum, ut statim ipsis subscribendum putem. Quamobrem potius apud Innocentium III consisto, et in conspectu integri ejusdem papæ rescripti, quale habetur in collectione 3 decretalium cap. 2 de desponsat. impub. Desponsata fuerat quædam necdum viripotens puella cuidam viro nobili, *qui subharravit eandem consensu mutuo accedente, sed nuptiis aliquantulum prorogatis.* Definivit Innocentius, quo caso necdum viripotens puella haberetur, intelligi sponsalia contracta, non conjugium. Facti species longe a proposito distat. Etenim non constabat, consensum contrahentium fuisse de contrahendo matrimonio, sed tota facti dubitatio eo redigebatur ob ambiguas contrahentium formulas, an ab initio contrahere matrimonium, an sponsalia voluissent. Quis prudens non definivisset, consensum vere in sponsalia collatum, quando expresse proponebatur, contrahentes *nuptias aliquantulum prorogavisse?* Erat ea capienda interpretatio, quæ qualitati personarum, et quæ formulis ipsis aptius conveniret, ubi quædam emergeret dubitatio. Qualitas puellæ necdum viripotentis, quæ idonea erat ad sponsalia, inidonea ad conjugium; formula illa *de nuptiis aliquantulum prorogandis*, suadebat, animum contrahentium non in conjugium, sed in sponsalia fuisse collatum. Aliud autem est dubitare de facto, an ab initio contracta sponsalia sint, an conjugium; aliud est disputare, utrum cum constet ab initio non sponsalia, sed conjugium in contractum fuisse deductum, si non potest valere conjugium, flectatur actus in sponsalium obligationem. Iterum objiciunt, qui contra sentiunt, rescriptum Bonifacii VIII in cap. un. § *idem quoque* de desponsat. impub. in 6. Proponitur ibidem species de impuberibus, qui per verba de præsenti contrahendi conjugii voluntatem explicaverant. Definivit Bonifacius, conjugium illud irritum esse, nec convalescere ex eo uno, quod impuberes ad ætatem pubertatis deinde devenerint, nisi nova in conjugium consensio accederet. Addidit autem, *per dictum contractum, qui valuit, ut potuit, non sicuti agebatur, publicæ honestatis justitiam esse inductam*, imo et præfatus est, *sponsalio illa juris interpretatione tantum fuisse sponsalia de fu-*

turo, licet verba consensum exprimentia de præsenti haberent, et matrimonium contrahere intenderent contrahentes. Sanius interpretari debemus Bonifacii mentem, cujus scopus is erat, ut definiret, non illud matrimonium in sponsalium obligationem transire, sed ex eo actu nasci impedimentum, ut vocant, justitiæ publicæ honestatis. Sane hoc impedimentum ab iure publico pendet, sive ex juris publici sanctione, non ex privato contrahentium consensu, ac propterea qualiscumque esset contrahentium mens, potuit auctoritate sua Bonifacius declarare, etiam ex eo actu justitiam publicæ honestatis emergere, hoc usus argumento: Si per impuberum sponsalia id impedimentum inducitur, etiamsi sponsalia sint nulla, dummodo non sint nulla ex defectu consensus, quemadmodum statuitur in principio ejusdem capituli; potiore jure inducetur idem impedimentum per matrimonium licet irritum ab eisdem impuberibus septennio majoribus contractum; non quasi matrimonium in sponsalia transeat, sed quasi matrimonium illud easdem vires habeat ad inducendam publicam honestatem, quas sponsalia haberent; atque hoc est, quod ibidem dicitur, *sponsalia illa juris interpretatione fuisse sponsalia de futuro: juris interpretatione,* quoniam abs jure inducitur illud impedimentum; non interpretatione voluntatis, ex qua una obligatio sponsalium pendet; nam Bonifacius VIII et ipse fatetur, in interpretatione voluntatis aliter se sensisse, cum scribit, *licet verba consensus exprimentia de præsenti haberent, et matrimonio contrahere intenderent contrahentes.* Repones adhuc, Bonifacium VIII locutum præcipue de impedimento publicæ honestatis potuisse a nomine *sponsalium de futuro* temperare, quoniam etiam ex uno matrimonio irrito potuisset idem impedimentum inducere. Istud est, quod ego inficior. Nam Bonifacius in proposito impedimenti publicæ honestatis eam servandam regulam præstituerat, ut et ex sponsalibus, et ex matrimonium licet irritis impedimentum illud emergeret, dummodo sponsalia, aut matrimonium non essent irrita ex defectu consensus, dicto cap. un in fine principii. Matrimonium ab impuberibus contractum irritum erat etiam ex defectu consensus, nam pupillorum consensus tanquam infirmior non sufficit ad conjugium, in quo plena, et perfecta consensio desideratur. At sponsalia ab impuberibus contracta, dummodo septennio majores sint, nunquam irrita dici possunt defectu consensus, qui utut infirmus, jure tamen sufficiens ad eadem creditur. Prudenter igitur Bonifacius VIII, quin recederet a generalibus juris principii de eo impedimento firmatis, dixit, in ea parte conjugium illud impuberum pro sponsalibus habendum esse, idest non abire quidem in sponsalia, sed ad sponsalium similitudinem impedimentum ponere publicæ honestatis. Post hæc nemo, mihi amplius opponet scriptorum nostrorum et pragmaticorum contra sentientium opiniones, quibus aliquot ecclesiasticorum tribunalium placita quandoque suffragata fuisse videntur apud Binium consil. 62, num. 34, lib. 1. Ego enim in contrarium opponam aliorum scriptorum, pragmaticorumque sententias, pro quibus etiam ecclesiasticorum tribunalium placita laudantur apud Emmanuelem Sa in aphorismo confessariorum verbo matrimonium n. 42, et tutius apud Lambertinum, qui deinde fuit Benedictus XIV, in notificationibus tom. 1, notificat. 46, num. 24. Quas sententias si forte conciliare desideres, concludere poteris, non resolvi quidem in sponsalia actum illum, qui velut matrimonium consistere non potuit, sed quandam obligationem nasci ex illegitimis nuptiis certis in casibus, ubi præsertim publica suboriri scandala possent, et de sponsi alterutrius honore non lædendo ageretur; quæ quidem obligatio ex alia caussa nascitur, non ex sponsalibus; quod facile deduci ex eo potest, quod aliquando arctius etiam obstringat, quam sponsalium vinculum, quemadmodum ex. gr. contingeret, si puella contraheret coram eo, quem ministrum legitimum esse crederet, qui revera non esset, et jam ab adolescente, cui nubere rite putavit, tanquam uxor habita fuisset.

QUÆSTIO III.

An valeant sponsalia contracta inter consanguineos, sub ea conditione, si pontifex maximus dispensaverit?

Eam conditionem, quam consanguinei in sponsalibus contrahendis adjiciant, si pontifex maximus dispensaverit, proprie esse non video sacris canonibus improbatam, cum neque quid turpe revera atque exitu inspecto contineat, neque legibus adversetur. In primis nihil turpe revera atque exitu inspecto continet, cum non sit inhonestum, velle eo casu consanguineam sibi jungere, quo publica potestate, atque indulgentia permittatur; nec deinde legibus adversari quisquam censetur in eo actu, in quo dum dispensatio legis petenda proponitur, satis indicatur, leges ipsas, et legumlatorum auctoritatem ab eo coli, et venerari. Sed hæc sufficiunt quidem, ut peccati alicujus rei non censeantur, qui ita contrahunt, non tamen tanti sunt, ut sponsalibus ea ratione contractis vim tribuant; ex quibus propterea de matrimonio quidem contrahendo jam tractatum esse videatur; non tamem nata dicatur, quæ sit conditione suspensa, sponsalium obligatio. Non semel in hanc sententiam itum fuit in ecclesiasticis tribunalibus, quemadmodum testatur Riccius in

praxi matrimoniali decis. 248, et quidem jure optimo. Etenim ut valeat contractus etiam sub conditione celebratus, necessarium est, contrahentes ipsos idoneos esse tempore contractus, nec sufficit tum primum idoneos fieri, quum conditio eveniat. Hujus doctrinæ fundamentum jecit Paullus jureconsultus in l. 26 ff de stipul. servor., qui postquam docuit, usumfructum sine persona esse non posse, propterea que servum hereditarium inutiliter stipulari, præterea tradidit, ne sub conditione quidem factam a servo hereditario stipulationem ususfructus valere, *quia ex præsenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit*. Quod si hæc ipsa regula etiam in ultimis voluntatibus, quarum ceteroqui summus est favor, recipitur, nimirum non valet testamentum aut a servo factum sub conditione, si liber decedat, aut a filiofamilias conditum sub conditione, si sui juris factus moriatur, § ult. instit. quibus non est permiss. fac. testam., l. 8 et 19 ff. quis testam. fac., frustra proponi valeret, recedi facile posse a subtilibus juris regulis in sponsalibus, quasi in negotio, quod singulari favore dignum videntur. Accedit altera non minus elegans ratio. Nimirum ea, quæ ad formam juris publici pertinent, ita sanctissime constituta sunt, ut de illorum mutatione, licet aliquando æquis de caussis auctoritate publica ista contingat, nunquam tamen in contractibus privatorum aut cogitandum sit, aut paciscendum, l. 137, § 6 ff. de verbor. obligat., imo et aliquando conditiones illas, quæ in immutationem juris publici conferuntur, adeo abominati sunt veteres jureconsulti (cur non ita abominari ecclesia debeat, quæ contra jus publicum ab ecclesia firmatum adjiciuntur?) ut veluti tristes, et ominosas rejicerent, l. 49, § 2 et 3 ff. de legat. 2, § 2 institut. de inutil. stipul., atque hoc est, quod ajebat Ulpianus in l. 39, § ult. ff. de legat. 1, ea, quorum dispensatio ex voluntate principis pendet, nullo modo posse privatorum contractibus subjici. Huc facere potest, quod tradebat olim Paullus in l. 35, § 1 ff. de verbor. obligat., proposita specie illius, qui sponsalia cum sorore adoptiva contraxerat; etsi enim conjugium sublata per emancipationem civili cognatione sperari commode potuisset, tamen contra mores id statim esse adfirmabat. Quæ cum ita sint, quid dubitandum superest, inutilem esse eam sponsalium obligationem, in qua talis conditio adponitur, unde immutatio juris publici aliquando futura speretur? Nemo mihi opponat generalem illam regulam, quæ docet, eventum conditionis retrotrahi ad tempus, quo quidquam gestum est, proindeque in proposito obtenta dispensatione pontificia ita rem se habere, ac si consensionis tempore idonei jam fuerint contrahentes. Equidem hæc regula valeret, quoties non ageretur de conditione, quæ idoneitatem afficeret contrahentium, sed ex. gr. de ea conditione, qua rerum dominia transferrentur in eum casum, quo transferri commode possent, item quoties non ageretur de conditione, quæ res afficeret minime ominosas. At in proposito conditio illa personas ipsas minime idoneas afficit, et ad rem mali ominis, et contra leges publicas peragendam refertur. Revera qui sponsalia ita contraxerunt, agere ipsi in persona propria cœperunt, dum et de contrahendo matrimonio ante obtentam dispensationem consenserunt, et conditionem ipsam pacto suo adjecerunt. Hæ actiones non ab aliis fieri poterant, quam ab iis, qui tempore contractus jam idonei essent ad agendum, non etiam ab iis, qui idonei postea fierent, contra quam contingat in re in pactum deducta, quæ dari interea non potest; nam in hac recipitur, ut eveniente conditione, qua dari possit, conditio retrotrahatur, quia sufficit rem posse dari eo tempore, quo danda est, quasi res patiatur tantum quidquam in se geri, non ipsa agat, et contractum informet.

QUÆSTIO IV.

An valeant sponsalia ita contracta, ut paterfamilias alicui generaliter unam ex pluribus, quas habet in potestate, filiam spondeat?

Proposita species longe admodum distat ab ea, quam tractat Alexander III in c. 4 de sponsalib. ubi quis filiam suam uni ex filiis L. daturum uxorem spoponderat, adjecto pacto, quo si sponso designato quocumque casu contingente non nuberet, alteri filio ejusdem L. ducenda concederetur; in hoc enim themate jure rescripsit Alexander, subsistere quidem sponsalia respectu prioris filii, non respectu posterioris, etiamsi non fuissent nuptiæ cum priore contractæ; fit enim perspicuum, per sponsalia certa cum priore filio inita subortum statim fuisse, ut vocant, impedimentum publicæ honestatis, quo sponsa fratrem sponsi ducere legibus prohibetur. Longe, inquam, diversum thema est sponsalium contractorum, quibus paterfamilias nullam ex pluribus, quas habet, determinate filiam spondeat, at generaliter unam ex illis: siquidem nihil obesse videtur quominus ista sponsalia valeant, dummodo supponamus, filiarum omnium in contractum hujusmodi consensionem sive expressam, sive tacitam accessisse, cum hodie receptum sit, non aliter sponsalia valere, quam si consentiant ii, qui matrimonium sunt contracturi. Videtur profecto illis sponsalibus hæc adjecta conditio, ut si non una, altera ducenda tradatur: neque opponatur publicæ honestatis impedimentum, quia si ex. gr. promittens non primam ducendam concedat, sed secundam, non impedit publica ho-

nestas, secundam duci ab eo, qui nunquam sponsus extitit primæ, argumento c. 8 de sponsalib. Id videtur perspicue tradidisse Bonifacius VIII cum definivit, ex sponsalibus incertis, vel sub conditione contractis nullam oriri justitiam publicæ honestatis, c. un. de sponsal. in 6. Ex sponsalibus ita contractis ea nascitur obligatio, ut pater unam, quam ipse maluerit, filiam ducendam exhibere teneatur, cum electio juxta generalia juris principia ad promissorem, non ad stipulatorem pertineat, c. 70 de regul. jur. in 6, ita tamen, ut si unica ex filiabus supersit, ea necessario sit concedenda, argumento l. 34, § 6 ff. de contrah. emt. Quod si sponsus unam ex illis velut uxorem habuerit extra matrimonii caussam, ceterarum sane respectu ob superveniens adfinitatis vinculum nullum effectum poterunt habere sponsalia, quoties tamen de prima agatur, ego non dubito, quin sponsus eam ducere teneatur patre postulante; sed si pater recuset, non dubito etiam, quin pater cogi non possit ad eam tradendam, utpote qui facto sponsi jure eligendi privari, nequiverit; imo nec puto, in iis provinciis, in quibus promulgata non sunt concilii tridentini decreta ses 24 de ref. matrim. c. 1 incipere esse conjugium dissentiente patre celebratum illicite quidem, sed valide inter sponsum et cognitam puellam, quia nulla sponsalia certa præcesserant; imo cum pater ipse puellæ dissentiat, ita res se habet, ac si nunquam sponsalia inita fuerint, quoniam sponsalibus illis ea conditio inerat, si pater eam puellam jungi voluisset, et conditione hac deficiente sponsalium quoque vinculum omnino deficere necesse est. At vero si nulla intelligantur præcessisse sponsalia, frustra hic locum habet ea regula, quam superius in quæstione 1 præstitui sponsalia secuta copula in matrimonium transiisse ante tridentinum concilium, aut etiam hodie transire in illis provinciis, in quibus promulgatum non est tridentinum decretum c. 1 de ref. matrim. ses. 24. Fingamus nunc aliam non absimilem speciem; nimirum non aliquem unam ex pluribus filiabus suæ potestati subjectis ducendam uxorem spondere, sed potius aliquem promittere, se unam ex pluribus in eum contractum consentientibus in uxorem ducturum, ita ut contractus ab hujusmodi promissione incipiat. Valebit quidem sub conditione contractus, in quo sane in ipsum promittentem ab ipsis puellis consentientibus translata videtur eligendi potestas. Quamobrem si una ex istis a sponso cognita proponatur, non dubito tunc, quasi purificata electionis conditione, sponsalia in matrimonium transire potuisse olim ante tridentinas constitutienes, aut transire etiam hodie, ubi memoratum tridentinum decretum non obsistat, videlicet si sermo sit de provinciis illis, in quibus illud non fuit promulgatum.

QUÆSTIO V.

Qualis fuerit sententia Alexandri III in cap. 16 de sponsalibus?

Quidam post contracta sponsalia, eademque jurejurando firmata, ductus privata lege ad frugem melioris vitæ transire anhelabat. Consultus Alexander III rescripsit, *tutius esse ei religione juramenti servata prius matrimonium contrahere, et postea si elegerit, ad religionem migrare, si tamen post desponsationem copula non dignoscitur intervenisse carnalis.* Non defuerunt, qui inde occasionem arriperent notandi Alexandrum, quasi de nimia, et plus æquo provecta religione, dum veritus, ne jusjurandum violaretur, ad contrahendum conjugium obligare voluerit eum, qui in eo ipso conjugio fidem conjugis dare propemodum fingeret, revera non daret, utpote statim a conjuge recessurus, et in monasterium se recepturus. Ferre non possum malignam hanc notam in pontificem prudentissimum. quando novi, Alexandrum perpetua et constanti sapientia polluisse, sive ante susceptum pontificatum, cum difficillimis legationibus fungeretur apud principes, Fridericum imperatorem, et Willielmum Siciliæ regem, sive post susceptum pontificatum, cum inter salebrosa schismata summa prudentia versatus est, usque ad conciliandam publicam et pacem, et securitatem. Blanda nimis verba sunt eorum, qui illud rescriptum notaverunt, et ab iis edita, qui rem propositam tantum in corticè intuiti visi sunt, non intimam rescribentis sententiam consideravisse, eove minus adjuncta illius temporis, ad quæ sane rescriptum exigendum est, investigasse; quæ omnia ubi nos perpenderimus, facile judicabimus, æquissimam fuisse rationem Alexandro, cur eam sententiam pronunciaret. In primis sedulo animadvertendum est, sæculo duodecimo et decimotertio adeo frequens in contractibus, præsertim in sponsalibus, adjici consuevisse jusjurandum, ut vix contractus iniretur, qui non eo sacramento confirmaretur, cap. 4. 5, 9, 10, 12, 13, et passim de sponsal., cap. 3, de condit. adposit., cap. 6, qui cler. vel. vov. cap. 7 et sequentibus de jurejuran. Eam ob rem ob jurandi facilitatem, et fere quotidianum usum contemnebatur vulgo jurisjurandi religio, c. 10 de jurejur. ut enim ait Isidorus in can. 13, caus. 22, qu. 1; *dum jurandi usum facimus, perjurii crimen incurrimus.* Qui vero religiosiores videri volebant, variis prætextibus datam fidem, et jurisjurandi vinculum fallere meditabantur, allegantes inter cetera, se velle ingredi in monasterium, non sane quod serio deliberarent de professione religiosa, sed quod nullum non lapidem moverent, ut quandam haberent perfidiæ suæ excusationem, argumento cap. 5 qui

clerici vel vov. Decebat profecto, gravissimo huic animarum periculo pontifices maximos occurrere, qui quotiescumque sese offerebat occasio, nihil antiquius habebant, quam ut jurisjurandi servandam fidem prædicarent, eo usque, ut etiamsi, aut non efficax esset obligatio, cui jusjurandum accederet, aut fere inutile videretur datam fidem implere, nihilominus, dummodo in implenda fide nihil turpe, aut inhonestum admitteretur, fidem implendam clamarent, quo tandem fieret, ut fideles cautius jurarent, et a perjuriis abstinerent. Egregium exemplum est apud eumdem Alexandrum III in cap. 6 de jurejur. in eo, qui usuras sacris canonibus improbatas se soluturum promiserat. Definitur quidem, eumdem non alias esse cogendum, quam si interfuerit jusjurandum, quamquam deinde solutas usuras tamquam indebitas repetere valeat. Quid juvat, inquies, solvere, quod statim quisquam sit recepturus, l. 55 ff. de solution.? Juvabat tamen plurimum ex maximorum pontificum sententia, si non res contrahentium jurantiumque privatas, publicum revera bonum religionis, cui ex facilitate perjuriorum non mediocre vulnus infligebatur. Hinc idem Alexander in ea materie tanquam principium a se quandocumque sequendum constituerat, semper jusjurandum esse servandum, uno excepto casu, quo jurisjurandi executio vergeret in dispendium salutis æternæ, cap. 8 de jurejur., imo et in proposita specie de sponsalibus jurejurando firmatis, a quibus dissensu mutuo sponsi resilire vellent, tradidit, vix in patientia id se tolerare, cap. 2 de sponsalib., quemadmodum jam superius observabam. Itaque etsi nihil aliud in medium adduceretur, jam solida ratione firmatam Alexandri III sententiam in dicto cap. 16 agnosceremus. Esto, inutile futurum sponso, imo minus opportunum, quod per contractum de præsenti in conspectu ecclesiæ serio ineundum a vita monastica, quam meditabatur suscipiendam, distraheretur; esto præterea, id proximum videri mendacio, quando tamen revera mendacium non est, ubi sponsæ ita duci, ut a conjuge statim dimitteretur. Esto id inutile futurum sponsus eam voluntatem sponsæ pandit, et nihilominus sponsa postulat, fidem datam meliore modo, quo fieri potest, impleri: eminebat super hæc publicum religionis bonum, tunc temporis plurimorum perfidiæ nimis obnoxium; nec novum est, ubi gravissimæ emergunt caussæ, nulla habita boni, et æqui ratione, summum jus, et subtilissimum custodiri, in quo ceteroqui custodiendo quibusdam in casibus nonnihil asperum, forte etiam minus congruum, dummodo non turpe, aut inhonestum, admitti videtur. Ceterum et alia juvat in proposito animadvertere: nimirum cum receptæ essent plurimæ caussæ, ex quibus liceret alterutri sponso a data fide recedere, inter ceteros autem esset probatissima ingressus in religionem, ob quam et ipsum fortius matrimonii necdum consummati vinculum dissolvi traditum non ignorabant, nonnulli post datum sponsalium fidem, eamque jurejurando firmatam, pœnitentia ducti, ut honeste recedere viderentur, sibi legitimas caussas esse profitebantur, inter ceteras se religionis ingressum meditari, non sane quod ita sincere meditarentur, sed quod ea ratione a se aversuros sperabant alterius sponsi animum, imo et prorogando tempora defatigaturos eo usque, donec sponsus alter aliud sibi conjugium quæreret, quo secuto qui monasticæ vitæ olim studiosissimus adparebat, et a conjugali vita alienus, statim et ipse alium sibi conjugem quæreret, et propositum monasticæ professionis non tam abjiceret, quam se nunquam habuisse manifestis indiciis declararet. Non hæc temere dicta sunt, nec conjecturis tantummodo innituntur; etenim rursum exemplum hujus rei perspicuum profero et apud eumdem Alexandrum III, a cujus temporibus ita suadente recta interpretatione non recedo, in cap. 5 qui cler. vel voven. ubi cum mulieri cuidam post sponsalia contracta sponsus semel electus displicuisset, non continentiæ servandæ desiderio, sed ne cogeretur eidem sponso nubere, ipsa in manibus cujusdam eremitæ votum continentiæ elicuit, quin tamen aut locum, aut vestem mutaret; propterea que cum his tergiversationibus sponsum eo adduxisset, ut aliam sibi conjugem sociaret, et ipsa statim animi secretum prodidit, postulans, ut alias nuptias sibi inire liceret. Hæ sane fraudes, quibus et sponso dimisso injuria fiebat, et ementiti continentiæ voti gravis emergebat abusus, religiosique propositi contemtus, non erant ullo modo ferendæ, præsertim ubi jusjurandum sponsalibus accessisset. Quamobrem nemo non videt, in his caussarum adjunctis nonnisi prudentissime stabilitum a pontifice maximo fuisse, eum, qui meditabatur religionem ingredi, postulante sponsa et sponsalium et jurisjurandi fidem datam impleri, teneri primum ad matrimonium contrahendum, deinde si voluerit, posse ad monasterium transire; ita enim fiebat, ut non aliter a sponsalibus resiliret, quam si revera et serio monachus fieri voluisset, imo et si professio non sequeretur ob datam jam conjugii fidem, illi, cui olim fidem suam jurejurando obstrinxerat, et non alii jungeretur uxori. Dicat nunc quisquam, cui satis placere non potuit Alexandri III rescriptum, quacumque et sponsalium et jurisjurandi obligatione solutum esse, qui monasticam vitam elegit, quoniam et a matrimonii esset obligatione solutus, si matrimonium contraxisset. Ego reponam, non aliter sufficere ad solutionem contractæ obligationis monasticæ vitæ electionem, quam si cum effectu monastica professio subsequatur. At

quoties prætextu monasticæ vitæ eligendæ quis a vetere sponsalium vinculo solutum se putet, ut alio se obstringat, non est a sacris canonibus ferenda hujusmodi disciplina, quæ in fide data non in melius commutanda, sed verius in frangenda, violandaque consistat. Atque, ut adhuc clarius constet, eo spectasse mentem Alexandri III in dicto cap. 16, observo in primis, directum fuisse rescriptum ad exoniensem in Anglia episcopum, ad quem alio in loco rescribens Alexander idem III in cap. 4 de convers. conjugat. in notis adjectis testari visus est, in Anglia monasticam disciplinam paullo corruptam fuisse, dum scribit: *aliquando bonus monachus vix bonum clericum facit*. Deinde observo in eodem cap. 16 dici, *sponsum privata lege ductum suspirare, ad frugem melioris vitæ transire*. Legem privatam vocavit Alexander eam, qualis sub nomine Urbani II describitur in can. 2, caus 19, quæst. 2, legem sane nunquam a sacris canonibus comprobatam, imo etiam manifeste improbatam in can. 2 et 3, caus. 19, qu. 3, neque enim laudatus canon. 2, caus. 19, quæst. 2 vere Urbano II tribui potest, quemadmodum alias observavi in meis lucubrationibus in codicem Gratiani. Erat illa lex privata adeo dubia et incerta apud judices ecclesiasticos, ut totum negotium arbitrio ejus dirimendum relinqueretur, qui se eadem lege duci quomodocumque profiteretur, et adeo eidem ampla facultas concederetur, ut nulla cohiberi posset auctoritate, aut judicavi, cujus legis privatæ vis magni fiebat temporibus Alexandri: tanta tunc erat gratianeorum monumentorum auctoritas. Allegabat ergo sponsus apud Alexandrum III legem privatam, qua se duci ad frugem melioris vitæ adfirmabat, legem, inquam, privatam, de qua nemini rationem se reddere credebat ob auctoritatem, ut dixi, canonis gratianei. Qua in re suspicio vehemens suboriri poterat, ut sponsus non serio de amplectenda vita monastica cogitaret, sed potius sponsam fallere meditaretur, quod magis magisque conjicitur ex illis laudati capituli verbis, *ad frugem melioris vitæ*, quæ sane utpote generalia poterant quidem etiam de monastica vita intelligi, non tamen ad unam monasticam vitam necessario referebantur, ut aliam capere non possent non incommodam interpretationem. Prosequitur Alexander, et ait, *tutius ei esse prius contrahere*, neque enim rescribit, omnino ad contrahendum teneri, sed tutius facere, quasi dicat, juxta generales juris regulas per ingressum in religionem dirimi quidem sponsalium vinculum, obligationemque dissolvi: attamen cum satis non constaret de sincero animo religionem profitendi, et potuisset suboriri suspicio, ne a sponsalium fide, et abs jurejurando ideo eo prætextu recederet, ut liber ad alias nuptias convolaret, uti contigisse noverat idem Alexander in specie dicti capituli 5 qui clerici vel voventes, ad hanc suspicionem diluendam satius conducere, si primum sponsus matrimonium contrahat, deinde ad monasterium libere pergat. Duas adjecit conditiones pontifex max. Prior est in illis verbis, *si elegerit*, quæ sane adjectio supponit, Alexandrum in ea mente, aut saltem suspicione fuisse, qua putaret, non satis firmam fuisse sponso voluntatem religiosæ emittendæ professionis. Posterior est, *si tamen post desponsationem copula non dignoscitur intervenisse carnalis;* et quidem recte adjecta; etenim tunc temporis, quo nondum trid. concilii disciplina obtinebat, receptum fuerat, quemadmodum superius tradidi, sponsalia per subsequentem copulam in matrimonium transire; nemo autem ignorat, post consummatum matrimonium non licere conjugi invita conjuge monasterium ingredi, atque ibidem religiosam vitam inter monachos profiteri, c. 2 et 3 de convers. conjug. Denique observo, nihil omnino fraudis admittendum fuisse ab eo sponso in conjugio contrahendo cum injuria uxoris. Puto enim, sponsum illum non primum ad Alexandrum pontificem confugisse, quam voluntatem suam apud sponsam patefecisset, a qua liberari facile potuisset, si consensisset. Non poterat autem conqueri sponsa, si propositi illius conscia petiisset contrahi interea conjugium, post quod sponsus ad monasterium converteretur. Hanc arbitror germanam esse Alexandrini rescripti interpretationem, utpote et temporis illius, et facti propositi adjunctis maxime consentaneam, unde facile intelligitur, quam prudenter pontifex idem maximus interroganti rescripserit.

QUÆSTIO VI.

An violatio alienæ sponsæ tamquam adulterium censeatur.

Alienæ sponsæ violatio uti singulare nomen in jure non habet, a stupro adulteriove distinctum, ita neque singularibus pœnis coercetur distinctis ab iis, quibus adulterium, stuprumve damnatur. Hinc locus aperitur disputationi, an eidem adulterii potius nomen, quam stupri magis congruat, proptereaque adulterii potius, quam stupri pœna censeatur indicta. Primo obtutu positum esse videtur flagitium illud, quasi medium inter utrumque; etenim si dicas, stuprum in virgine, vel vidua, idest in muliere ab omni nexu soluta committi, talis dici nequit violatio sponsæ, quando sponsa jam quodam vinculo respectu sponsi tenetur, utpote cui jam fidem suam obstrinxit; si dicas, adulterium in nupta committi, neque talis dici proprie poterit violatio sponsæ, quando hæc necdum nupta dici potest, sive necdum fidem sponsalium olim datam

implevit. Nihilominus tamen quum vel ad unum, vel ad alterum flagitium referenda est, puto violationem illam adulterii potius, quam stupri jure censeri, propterea quod ita suadeat in primis naturalis æquitas, deinde ita constituerint veteres romanorum leges, denique et id sacrorum canonum definitionibus magis congruere videatur.

Ut primum dicam de naturali æquitate, quæ sane turpitudinem adulterii a turpitudine stupri secernit, et non tam constituit, adulterium stupro gravius esse, quam diversam in adulterio ab ea, quæ in stupro est, speciem criminis fingit, observo, stuprum naturæ lege damnari, quod sit contra naturalem honestatem, minime patientem commisceri mulierem cum eo, cum quo nulla fides conjugii intercedit; ac proinde cum quo tantum libido veluti dominatrix affectum exercetur, non præcipua est suscipiendæ, educandæve prolis ad familiæ propaginem cogitatio; ast in adulterio illud esse amplius turpitudinis, quo data fides violetur; unde fit, ut stuprum sit tantum contra continentiæ bonum, adulterium et contra bonum continentiæ, et contra justitiæ leges. Quæ cum ita sint, violationem alienæ sponsæ simplicis stupri prætergredi speciem, et in adulterii potius speciem abire credendum est, quoniam illam duplicem habet turpitudinem, primum quod sit contra bonum continentiæ, deinde quod sit contra præstitam sponsalium fidem. Forte dices, violationem nuptæ graviora inferre in rempublicam incommoda, sive quod atrocior sit in maritum, quam in sponsum injuria: sive quod per illud flagitium sanguinis jura turbentur, fiant partus suppositiones, adulterinæ stirpes inserantur alienæ familiæ, verisque heredibus hereditates intervertantur, marito sæpe hostis infensissimi sobolem nefaria conjunctione procreatam tamquam suam agnoscente, alente, ad successionem vocante, vel ab intestato heredem habente, qualia incommoda metuenda non sunt, quoties sponsa necdum uxor violatur. Verum quid si ego in contrarium opponam alia æque gravia adversus datam sponsalium fidem incommoda? Quid si etiam dicam, pleraque, quæ in nupta violata contingunt, aut contingere, aut timenda esse in sponsa? In primis gravissimum est, quod in sponsa violata contingit, et quod non æque facile contingeret in nupta; nimirum sponsa cum extraneo congressa eo facilius incipit violandæ fidei assuescere, quo remissior est sponsalibus quidem erga sponsum conciliata, nondum autem conjugio firmata necessitudo, ac benevolentia; imo et exinde verendum maxime erit, ne sponsa post conjugium ei adhærere turpiter pergat, quem præferre sponso non erubuit. Secundo pleraque incommoda, quæ in nupta contingunt, aequis fide sua securum quemquam faciat, ne contingant in sponsa? Solet non diuturnum fluere tempus inter sponsalia, et conjugium. Nonne igitur facile, et supponi partus poterit, et familia turbari, et adulterini heredes pro suis obtrudi, et ipsa, siquæ forte sint, primogeniorum jura ad spurios legitimis postea editis exclusis transmitti? Sed esto: sint illa omnia incommoda in violatione nuptæ singularia. Quid inde? Demonstrabitur quidem, violationem nuptæ majorem in se turpitudinem præseferre, quam violationem sponsæ, non vero violatio sponsæ a nota adulterii vindicabitur. Nonne in una adulterii specie, sicut in aliis quibuscumque scelerum speciebus evenit, sunt adulteria quædam aliis quibusdam adulteriis graviora? Finge nuptam, aut dissociato ante consummationem, ut ajunt, conjugio ob religiosam mariti professionem, aut dissociato conjuge ob privatum contientiæ bonum, aut sterilem, aut eam, quæ ob ingravescentem ætatem nullam amplius spem habeat liberorum. Num adulterium ab ea perpetratum adulterium esse desinet, quod ea omnia designata improba adulterii consectaria locum non sint habitura? Violatio fidei olim datæ præcipua caussa est, ex qua adulterium dicitur: qui ergo voluerit a crimine adulterii corruptam sponsam liberare, doceat primum necesse est, fidem in sponsalibus nullam præstari. Forte iterum dices, sponsalium fidem non esse adeo validam, quam sit fides conjugii, quasi illa facilius, quam isthæc rescindi possit. Et id ego fateor. Ast quando fidei violatio adulterium dicitur, quemadmodum nullum adulterium est, quoties non violetur fides, ita concludi tantum poterit, gravius esse adulterium, ubi validior, minus grave, ubi minus valida fides violatur; semper tamen quamcumque violationem fidei verum adulterium esse. Quid amabo aliud responderent qui contra opinantur, si ego simili argumento demonstrarem, adulterium tantum committi in nupta recentioribus sæculis, non vero commissum fuisse ætate illa, aut apud illas gentes, quibus divortia conjugum permittebantur, ac dicerem: firmius hodie conjugium est, quam esset olim: ergo hodie violatio nuptæ adulterium erit, non erat olim? Damnabunt ipsi mores illorum, qui conjugii fidem sine caussa dirimerent, licet leges publicæ in dirimentes non animadverterent. Damno et ego eos, qui fidem sponsalium sine caussa dissolvant, licet leges publicæ in dissolventes non animadvertant. Forte denique dices, per sola sponsalia nondum factam esse corporum potestatem, et sponsam quasi suæ adhuc potestatis in se delinquere, non in sponsum, unde et adulterium dictum quasi ad personam alterius accessionem; imo, et ex eadem ratione adulterii non damnari sponsam, si neglecto sponso alteri nubat, licet fidem sponso datam etiam tum violet. Neminem, ut arbitror, movebit argumentum a nominis derivatione petitum; ete-

nim nominis derivatio deduci solet ex eo, quod plerumque contingit, non ex eo, quod si locum non habeat, statim tale non habeatur; sic ut exemplum tradam, furtum et manifestum, et non manifestum dicimus, quamquam, ut ajebat Paullus ex sententia labeonis in l. 1 ff. de furtis, furtum a furvo et nigro dicatur, quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte. Addere possem etiam sponsam quoquomodo alterius dici, quod alteri jam fidem suam obstrinxerit. Fateor quidem, in sponsalibus nondum factam corporum potestatem. Adhuc probandum erit, hanc factam potestatem requiri, ut adulterium dicatur. Proposuerat prætor edictum de servo *alieno* corrupto, l. 1 ff. de servo corrupto; cumque quis corrupisset servum hereditarium, quæsitum fuit apud Ulpianum in l. 13, § 1 eod. tit., an ea actione teneretur, quasi servum corrupisset, qui nondum esset in heredis dominium, potestatemque translatus; id nihilominus affirmavit jureconsultus. Ex quo colligo, sæpe etiam alienum dici id, quod quis proxime futurum sperat, ut nanciscatur. Cur non eadem ratione adulterii accusabitur sponsa a sponso, qui jam certum jus, seu magnum spem matrimonii ob datam sponsalium fidem in sponsam quæsivit. Præterea fateor, sponsam alteri nubentem in adulterium minime incidere, licet eo ipso datam sponsalium fidem fallat. At longe diversa est ratio matrimonii cum aliena sponsa contracti, et sponsæ extra caussam matrimonii violatæ. Dum alteri nubit aliena sponsa, non tam datam fidem violat, quam rescindit, et novam fidem priore firmiorem marito præstat, quo fit, ut data sponsalium fides ipso jure resolvatur, cum in eum casum deveniat, quo subsistere amplius nequeat. At cum sponsa aliena extra caussam matrimonii corrumpitur, integra adhuc manente fide sponsalium, in ipsam adhuc consistentem fidem delinquitur, quod proprie adulterium est. Exemplum fere simile proferri potest in eo, qui rem venditam uni, nondum traditione facta, alteri vendit et dat. Furtum sane non committit secundus emtor, cum in re non aliena seu primi emtoris contrahat, sed in re tantum primo emtori promissa, et dominium adquirat legitimo titulo, qualis est titulus emptionis. At si rem alteri promissam furto per dolum subtrahat, furtum non solum admissum censebitur adversus venditorem, sed etiam adversus emtorem, unde emtor actionem furti sibi cedi a venditore recte postulat, ut furem conveniat, l. 14 princip. ff. de furtis, l. 31 ff. de action. emti.

Spectant hæc naturalem æquitatem. At si quæstio exigatur ad veteres romanorum leges; clarius exinde constabit, adulterium in proposito admitti. Non istud expresse constitutum fuerat in lege julia de adulteriis coercendis; eamque ob rem iniri disputatio potuisset ab interpretibus legis, an sponsæ violatio veniret nomine adulterii a lege julia damnati. Primus id perspicue tradidit imperator Alexander Severus in l. 7 cod. ad leg. jul. de adult. his verbis: *Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse cœpit, accusator justus non est, et ideo jure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa ejus fuerat.* Post hoc rescriptum, jureconsulti non amplius dubitarunt, violationem sponsæ adulterii jure censeri. Quamobrem Ulpianus in l. 13, § 3 ff. eod. scribit: *Divi Severus et Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa hoc idem vindicandum; quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii violare permittitur.* Deinde in § 8. *Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque esse uxor, non poterit jure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit, sed vel quasi sponsa poterit accusari ex rescripto divi Severi, quod supra relatum est.* Ad hujus § interpretationem duæ species proponi possent. Prima est, quam ego adfingo, ductam fuisse puellam minorem duodecim annis, quacum tamen sponsalia præcesserant. Irritum erat matrimonium caussa ætatis, sed non irrita erant sponsalia, quæ præcesserant. Si ergo Ulpianus ait, eam puellam violatam accusari de adulterio posse tamquam sponsam, ex rescripto Alexandri; quid dubitationis amplius superest in præsentia, ut concludatur, verum in ea specie adulterium admissum censeri? Altera species est, quæ ab iis fingitur, qui putant, matrimonium irritum jure sponsalium sustineri, ex præsumpta contrahentium voluntate. Id in præsentia ita opinantibus concedatur. Quid inde? Si adulterium dicitur admissum contra sponsalia præsumta, nonne idipsum potius dicetur in data expresse sponsalium fide, ne alias plus operetur præsumtio, quam rei veritas? Istud ipsum legibus suis longobardi definiverunt. Nam in lib. 2 leg. longobard. tit. 1, leg. 2 ita habetur: *Si dixerit sponsus de sponsa sua, postquam eam sponsaverit, quod adulterata sit, liceat eam parentibus purificare.... et si parentes.... mundare non potuerint, tunc sponsus recipiat res suas, quas dederit, et illa patiatur pœnam adulterii, sicut in hoc edicto scriptum est.* Item in lib. 1 earundem legum titul. 31, leg. 14 de raptore alienæ sponsæ, quasi de adultero sententia fertur, ibi: *Raptor vero adulterii criminis reus censeatur.* Sunt istæ perspicuæ juris definitiones, juxta quas etiam glossographi veteres ad laudatas juris romani leges similiter scribere non dubitarunt, imo nec dubitarunt cultiores romani juris interpretes, inter quos merito laudo Cujacium in lib. 6, observ. cap. 16. Non adeo presse ista persequerer, si compertum mihi non fuisset,

Joannem Voetum ad tit. 5, lib. 48. Pandectarum num. 9 in contrariam ivisse opinionem, et in hanc plures ex recentioribus adtraxisse. Ait in primis Voetus, adulterium tantum in matrefamilias et nupta committi, qualis sponsa dici nequit, l. 13, § 6 cui jungi potest lex 6, § 1 ff. ad leg. jul. de adulter., et lex 225 ff. de verbi signif. Secundo ait, verum esse in nonnullis negotiis sponsam uxori in jure æquiparari, non tamen in omnibus, nec propterea in proposita specie, in qua de sanctione pœnali agitur, cujus interpretatio non est facile extendenda, l. penult ff. de pœnis. Adjicit tertio, tradidisse Papinianum in l. 11, § 7 ff. ad leg. jul. de adulter., novam rem instituere eum, qui velit adulterii eam sponsam accusare, quæ alteri nupsit, ex quo concludit, Papinianum miratum fuisse, quod quis crederet, ex sola violatione fidei sponsalium adulterium dici. Denique accedens ad interpretationem tum rescripti Alexandri Severi, tum responsorum Ulpiani, a me superius laudatorum, tradidit, in iis legum monumentis damnari sponsæ factum, non tamen veluti adulterium, sed veluti stuprum, quod etiamsi adulterium diceretur, adulterii nomen latissime sumi, prout et stupra convenit, quoniam lex julia nomina stupri, ed adulterii promiscue usurpavit, l. 6, § 1 ff. ad leg. jul. de adulter., ac tandem rescriptum Alexandri in l. 7 cod. hoc tit. non ad accusationem adulterii pertinere, sed ad privatam injuriæ vindictam, quam sponso concedi caussa injuriæ in sponsam illatæ, traditur in l. 15, § 24, l. 18, § penult. et ult. ff. de injuriis. Cetera non memoro in contrarium prodita argumenta, utpote quæ jam ex iis, quæ superius disputata sunt, satis arbitror confectum iri.

Quod primo loco dicitur, adulterium tantum in matrefamilias, ac nupta committi, sicuti stuprum in virgine, vel vidua, id verum est juxta leg. 6, § 1 ff. ad leg. jul. de adulter., et leg. 225 ff. de verb. signif., seu juxta sententiam Papiniani et Triphonini. Rogo autem eos, qui his monumentis utuntur, ut observent. Papinianum æque, ac Triphoninum coævos jureconsultos scripsisse ante rescriptum Alexandri Severi, argumento l. ult. ff. de jure fisci, quo rescripto siquæ subesse in hac re dubitatio apud jureconsultos potuit, fuit omnino sublata. Quamobrem frustra allegarentur horum jureconsultorum responsa, postquam aliud recentioribus principum constitutionibus quidquam definitum adparet. At neque eo abeundum puto, ut concludam, laudatis jureconsultis aliud visum fuisse. Nam quando Triphoninus tradidit, in matrefamilias adulterium admitti, recte addidit *aliena*, secus et in vidua admitti credendum esset, quod et hæc matrefamilias a Papiniano appelletur in l. 10 ff. ad leg. jul. de adulter. Quid ni igitur quando Papinianus ait, i[n v]irgine stuprum, non adulterium admitti, et ego subaudiam virginem non omnino alienam, sive solutam ab omni vinculo etiam sponsalium? Addo, Papinianum in dicta l. 6, § 1 definivisse et stuprum, et adulterium juxta generales regulas; et quando de sponsa ne verbum quidem adjecit, visus est non sponsam ab adulterii crimine immunem facere, sed de ea nullam instituisse quæstionem, de more illorum, qui dum prima quædam principia, seu definitiones tradunt, abstinent a disputationibus quarundam controversiarum, quæ paullo sint difficiliores, minusque expeditæ. Quod si loquar de sententia Triphonini in dicta l. 225 ad id minime pertinet jureconsulti responsum, totum in illud collatum, ut investigaret, an qui animum tantum haberet matremfamilias violandi, non revera violaret, dicendus esset adulterii reus. Quod spectat legem 13, § 6 ff. ad leg. jul. de adul. nihil aliud ibidem traditum video ab Ulpiano, quam non posse nuptam accusari de adulterio, quod ante celebratas nuptias commisit; ante nuptias inquam, nimirum ante datam quamcumque nuptiarum fidem seu de præsenti, seu de futuro; ita enim interpretari quisque Ulpianum debebit, ne sibimet adversari jureconsultus videatur in eadem lege, in cujus § 4 et 8 statuit, adulterium etiam e sponsa admissum æque ac admissum a nupta vindicari.

Quod secundo loco dicitur, non in omnibus caussis sponsam uxori æquipararari, eove minus in pœnalibus, admitti sane non potest in proposita specie, in qua perspicuam legem habemus, non legem extendendo interpretamur, sed legis ipsius expressa verba proponimus. Et quando liquido id constat ex laudato Alexandri Severi rescripto, quid amplius dici in contrarium potest? Sed et adhuc adjiciendum puto, etiam quandoque evenire, ut leges pœnales ab expressis ad non expressos casus extendantur; quando nimirum licet verba legis expressa non sint, ad eos tamen videtur legis sententia pertinere. Cum enim singulos casus nequeat lex aperte exprimere, bona occasio est, ut ait Ulpianus in l. 43 ff. de legib. cetera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certe jurisdictione suppleri. Neque desunt in hoc ipso proposito similia argumenta: lex pompeja de parricidiis pœnam tulerat in eum, qui occidisset uxorem. De sponsa nihil dictum; at ad sponsam lex pompeja et ipsa pœnalis protracta est. Ita Marcianus in l. 3 ff. ad leg. Pomp. de parricid. *Sed novercæ, et sponsæ personæ omissæ sunt, sententia tamen legis continentur*, erat quoque generalis juris disciplina, qua maritus poterat injuriam in uxorem illatam in judicio persequi. Attamen eam disciplinam utut pœnalem non dubitavit Ulpianus ad sponsam extendere in l. 13, § 21 ff. de injur. inquiens: *Sponsum quoque ad injuriarum actionem ad-*

mittendum puto. Notatu sane dignum est verbum illud *puto*, quod indicat, Ulpianum lege scripta destitui, et in eo se merum legis interpretem agere.

Quod tertio loco proponitur ex Papiniano in l. 11, § 7 ff. ad leg. jul. de adulter. ex iis, quæ hucusque disputata sunt, nihil negotii facessit. Nam in primis etiamsi Papinianus propositam quæstionem tractasset, ejus auctoritas insuper habenda videretur, utpote qui respondebat ante rescriptum Alexandri Severi. Deinde tantum abest, ut Papinianus in contrariam iverit opinionem, quin potius admisisse videatur, in violatione alienæ sponsæ committi adulterium. Propositum fuerat apud Papinianum, an jure mariti posset accusare vir eam feminam, quæ quum ei desponsa fuisset, alii in matrimonio a patre fuisset tradita. Respondit jureconsultus, rem novam propositum iri ab accusatore, qui adulterii crimen objicere desideraret; quia sane longe distat conjugii contractus a violatione facta extra caussam conjugii, quemadmodum ego superius adnotabam; at interea supposuit, rem novam non proponi in ea specie, qua non de matrimonio, sed de turpi conjunctione post inita sponsalia ageretur. Quis sane nisi hebes in proposita specie Papinianum consuluisset, nisi supponeretur, quandoque contingere, ut aliquibus probaretur, accusationem adulterii institui factis sponsalibus posse?

Restat igitur, ut tota disputatio exigatur ad explicationem rescripti Alexandri Severi in l. 7 cod. ad leg. jul. de adulter. quod recensuit Ulpianus in l. 13, § 5 et 8 ff. eod. tit. Ait Voetus, improbatam fuisse Alexandri rescripto, damnatamque violationem sponsæ, non vero tanquam adulterium habitam fuisse, item actionem, quæ exinde competit sponso, non aliam actionem esse, quam injuriarum. Dissonant hæc a sententia Alexandri in dicta l. 7, dissonant præterea a mente Ulpiani in dicta l. 13. Num erat opus peculiari rescripto Alexandri, ut declararetur, turpe flagitium esse, quod ab aliena sponsa admitteretur? Num opus erat argumentis Ulpiani, qui postquam tradidit, in sponsa illud vindicandum ex rescripto Severi, subjunxit, *quia neque matrimonium qualecumque nec spem matrimonii violare permittitur*? Quod si ad privatam injuriæ vindictam a sponso sumendam pertinet imperatoris rescriptum, cur Ulpianus in l. 15, § 24 ff. de injur. adeo castigate scripsit, se *putare*, sponsum ad injuriarum actionem admittendum? In conspectu Severiani rescripti, quod profecto Ulpianum non latebat, potuisset sane ipse id tutius adfirmare, imo et rescriptum ipsum laudando; uti laudavit in dicta l. 13 rem tanquam indubiam, et certam omnino proponere. Ut propius accedam ad rescriptum Severi, dicitur ibidem, ob violatam sponsam sponsum accusatorem justum esse, et ideo jure mariti crimen exercere posse. Verba illa *jure mariti* rescriptum intelligendum esse de vero proprieque dicto adulterio, non de stupro, in quo nulla admittitur jure mariti accusatio, aperte demonstrant. Verba illa *justi accusatoris*, item *criminis exercendi*, ad exercendam actionem injuriarum minime referuntur; nam qui injuriam persequitur sive suam, sive alienam, is agere dicitur, persequi in judicio privatum delictum, non accusare, aut crimen exercere. Qui aliter interpretantur, hallucinati sunt ex subsequentibus rescripti verbis, in quibus ait Severus, violatam puellam nec nuptam, nec sponsam posse injurias suas persequi. Non quidem inde colligendum est, de privata actione injuriarum in toto rescripto factam fuisse mentionem; sed tantum deducendum, puellam nec sponsam violatam posse in judicio agere, sive accusando de vi et stupro, sive privatam actionem proponendo injuriarum; duplex enim jus puellæ competebat, et publicum in accusatione criminis, et privatum injuriam persequendo, quodcumque autem jus appellavit recte Severus persecutionem injuriarum, quod injuriæ nomine veniat quodcumque non jure fit, l. 1 ff. de injur. et quando agebat de puella in judicio actura, modestius injuriæ nomen usurpavit, quod magis deceret, puellam in libello postulantem eo nomine uti, quam turpissimo stupri vocabulo. Rogo nunc, qui contra sentient, ut clarius Alexandri sententiam pandant. Num ponenda species de puella sponsa vi pressa, ac violata, num de puella consentiente? Si fingant, puellam consensisse, quomodo cohærebunt cum prioribus sequentia verba de non sponsa concepta, quæ admittitur ad persequendam illatam injuriam; quando ipsa in se consensione sua potius injuriam intulit? Si fingant, puellam sponsam vim passam a violatore fuisse; nescio quomodo se gerent in interpretando Ulpiani responso in dicta l. 13, § 8, in quo dicitur ex rescripto Alexandri, non violatorem sponsæ, sed sponsam ipsam jure viri accusari, quæ sane non accusaretur, nisi rea, ac proinde consentiens extitisse. Num Voeto, ejusque adseclis patuit Alexandri sententia, eademque latuit Ulpianum? Quod si puella vim passa, et post sponsalia violata, datur sponso contra violatorem actio injuriarum, quod injuria facta sponsæ in sponsi contumeliam vergat, quid erit concedendum sponso, ubi sponsa in flagitium consenserit? Sponsa tunc etiam ipsa injuriam intulit in sponsum; et quando hæc injuria similis ei est, quam nupta infert in maritum, danda erit sponso eadem, quæ marito, accusandi potestas. Aptius ego dixerim, Severi rescriptum ad utrumque casum pertinere, sive sponsa vim passa fuerit, sive consenserit, accusatione jure viri dirigenda in violatorem, si vim intulerit, dirigenda etiam

in sponsam, si ista consenserit. Nunc accedo propius ad Ulpianum, qui Severi rescriptum explicavit in dicta l. 13. Ait ille in § 3 *in sponsa hoc idem vindicandum*. Quid est *hoc idem*, nisi quod in precedente § dixerat? ibi: *sed in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris fuerit; quamvis si vidua esset, impune in ea stuprum committeretur.* Qui in § 2 dixit, *adulterium vindicandum*, dixit in § 3 *hoc idem vindicandum*. Quid aliud ergo vindicandum, quam adulterium? Num dices, adulterii nomine aliquando stuprum venire? l. 6, § 1 ff. eod. Id quandoque contingere fateor: ibidem Ulpianum promiscue iis nominibus usum, nego; quando Ulpianus in ea lege quæstiones de stupro a quæstionibus de adulterio sejungit, neque in ea re accurate se gessisset, uti jureconsultum decebat, si non attendisset ad verborum proprietatem. In § 2 præcedente stuprum aperte ab adulterio distinguit. In § 4 subsequente distinguit accusationem jure mariti, ab accusatione jure extranei; quod et in §§ sequentibus prosequitur. Num in uno § 3 stuprum, et adulterium confudisse censebitur? Quorsum vero illa adjecta ratio, *quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii violare permittitur?* Neque enim ista simplici stupro congruit, sed potius adulterio, quando non ob istam, sed ob aliam caussam turpe stuprum est. At in conspectu hujus ulpianeæ doctrinæ, ad quam adfertur rescriptum Severi, quis dicere poterit, aut conjicere, rescriptum idem pertinere ad privatam actionem injuriarum? Si ita esset, non aliam actionem, quam privatam injuriarum concedendam esse marito post violatam uxorem, dicendum foret, quia *hoc idem* ait Ulpianus vindicandum in sponsa, quod in uxore potest maritus vindicare. Nihil post hæc de § 8 subjicio, in quo et de jure viri expresse agitur, et nomen adulterii occurrit, quod proprie in toto contextu usurpatur, non latiore significatione, ut stuprum in specie designet; in quo denique nomen accusationis exprimitur, ad significandam privatam injuriæ persecutionem minus accommodatum.

Ista profecto sufficerent ad universam controversiam dirimendam. Malo tamen adhuc quædam ex juris ecclesiastici disciplina subjicere, ut liqueat, juxta easdem regulas, canonum etiam sacrorum sententias editas fuisse. Rem altissime repeto, atque ipsa sacrarum literarum testimonia profero. In cap. 22 Deuteronomii capitale fuit adulterii crimen cum nupta admissum, pecuniaria vero pœna coercitum stuprum admissum cum puella, quæ sponsum non haberet. Interea autem definitum fuit, ut capitalis esset pœna adversus eum, qui sponsam violavisset, imo et adversus sponsam crimini consentientem; ex quo liquet, crimen illud potius jure adulterii, quam stupri habitum fuisse. Vetusti ecclesiæ patres optime gnari, adulterium proprie dici, quod adversus datam fidem admitteretur, non dubitaverunt eos adulteros appellare, qui continentiam Deo devotam violavissent; quamquam Augustinus rem hanc non adeo subtiliter investigans non adulteros appellare voluerit, ne conjugia post simplex, ut ajunt, votum contracta dissolveret, can. 41, caus. 27, quæst. 1. Adulteros appellaverunt patres carthaginensis concilii, Cyprianus et Innocentius I in can. 1, 4 et 10, caus. 27, qu. 1, nec non Hieronymus in canone 9 juncto can. 5, dist. 27. Hoc eadem significatione christiani imperatores aliquando adulteria dixerunt ea conjugia, quæ christiani cum judæis inirent, propterea quod eadem conjugia fidem semel Christo in baptismate datam inquinandi occasionem præberent, l. 6 cod. de Judæis. Equidem fateor, hæc adulteria improprie dici, et nonnisi per quædam symbola; ex quo tamen symbola ex similitudine derivantur, deduci facile potest, mentem patrum fuisse eam, ut quamcumque violationem fidei conjugalis adulterium crederent, quando ideo adulteras voto obstrictas puellas fornicantes esse dixerunt, propterea quod contra fidem Deo datam deliquissent. Adhuc ulterius progressa aliquando fuit ecclesia græca, quæ non dubitavit, adulterii notare eum, qui alienam sponsam sibi conjugio sociasset. Ita lego in can. 98. Trullano: *Qui alteri desponsam mulierem, adhuc eo vivo, cui desponsata est, in nuptiarum ducit solemnitatem, adulterii crimini subjiciatur.* Nomine *desponsæ* non uxorem intelligas, sed sponsam, si græcum canonem velis interpretari cum interpretibus græcis, Balsamone et Zonara in notis ad eundem canonem, quibus addere potes græcum aliud scholion ex codice amerbachiano desumtum, et a Beveregio editum in notis ad eum canonem; item addere potes Blastarem in Syntagmate Alphabetico litera *V*, cap. 15. Id sane Græci receperunt, ut etiam adulter haberetur, qui alienam sponsam sibi conjugio sociaret, quia apud Græcos obtinere cœperat, ut sacerdotali prece sponsalibus benediceretur, quod obiit deinde in generalem disciplinam græcorum post constitutionem Alexii Comneni, quæ habetur in fine codicis justinianei. Interea tamen observare juvat, si in ea singulari constitutione nihil Græci dixerunt de nota inurenda adulterii in eum, qui extra caussam conjugii ad alienam sponsam accederet, supposuisse ipsos, jam veteribus legibus in violatorem inustam fuisse adulterii notam, quam ad eum extenderunt, qui alienam sponsam sibi matrimonio jungeret. Tantus honor apud græcos sponsalibus habebatur, tantumque jus in sponsum deferebatur. Juxta hanc disciplinam scribens Photius in Nomocanone tit. 13, cap. 5 ait, dici in legibus, *quod adulterii accusatio non solum ob stupratam legitimam conjugem, verum etiam*

de instabili, atque illegittimo matrimonio, et sponsalibus, et de concubinatu instituatur. Ab his regulis, ubi de sponsa violata ageretur, nullibi constat, pontifices maximos deflexisse, imo et si ad rescriptum Innocentii III, quod extat in c. 25 de jurejurando, respiciamus, liquebit, eundem pontificem distinxisse violationem solutæ puellæ a violatione sponsæ, et licet violationem alienæ sponsæ expresse non nominet adulterium, ex iis tamen, quæ ibidem definivit, pro adulterio habuisse videtur. Quærebatur apud ipsum, an sponsus quasi dissolutis sponsalibus, posset dimittere sponsam, quam noverit turpiter fornicatam. Distinxit Innocentius inter eam, quæ fornicata ante sponsalia fuerat, et eam, quæ post datam sponsalium fidem. In priore specie statuit, non dissoluta fuisse sponsalia, contra dissoluta intelligi in posteriore, *quod in legem conjugii peccavisset.* Quid porro differt inter eum, qui committit adulterium, et inter eum, qui peccat in conjugii legem? Multum autem ex sententia Innocentii distabat fornicatio ante sponsalia admissa a fornicatione admissa post sponsalia, nec propterea utraque fornicatio sub simplicis stupri specie continebatur. Progressus est Innocentius (qua in re visus fuit recepisse maxima in parte novellam constitutionem 93 Leonis philosophi) et regulam generalem præstituit, juxta quam quæcumque caussæ sufficerent ad dissociandam cohabitationem conjugum post conjugium celebratum, eædem sufficerent ad dissolvendum sponsalium vinculum post contracta sponsalia; ex quo deinde concluderetur, quemadmodum fornicatio ante datam fidem conjugii admissa ad dissociandos conjuges minime sufficiebat, sed sufficiebat adulterium post contractum conjugium admissum; ita ad dissolvendum sponsalium vinculum sufficere fornicationem sponsæ post sponsalia admissam, non sufficere fornicationem, quæ sponsalia præcessiset. Ista fornicationis post nuptias, et fornicationis post sponsalia admissæ æquabilitas ad eandem propemodum stabiliendam disciplinam, satis evincit ex sententia Innocentii, utrumque crimen eadem turpitudine notari, et proinde recte adulterium dici. Itaque ut paucis singula colligam, liquet satis abunde, violationem sponsæ alienæ tanquam adulterium habendam esse, sive quod id in primis suadeat naturalis æquitas, sive quod deinde id constituerint expresse romanæ leges, quibus sane singulæ criminum species invicem fuere discretæ; sive quod postremo id et sacrorum canonum definitionibus magis congruere videatur.

DISSERTATIO TERTIA

DE PUBLICIS FUTURI MATRIMONII DENUNCIATIONIBUS.

Non est valde antiqua in ecclesia denunciationum publicarum ante celebrationem conjugii faciendarum, quas modo proclamationes, modo programmata, modo francico vocabulo *banna* vocant, disciplina, cujus scilicet, ne initio quidem duodecimi sæculi, vestigium nullum adparet, quemadmodum deducitur ex toto Gratiani codice eo tempore elucubrato, in quo de eisdem altum silentium est, ut prætercam antiquiores canonum collectiones. Tantum legimus apud Gratianum, consuevisse plurics contracta conjugia dissolvi, quod inter illegitimas personas contracta fuissent, deferentibus ad episcopum viris probis de calumnia minime suspectis, et jurejurando testantibus, quæ suberant impedimenta, ne aut matrimonium contraheretur, aut contractum adversus leges consisteret, idque potissimum occasione visitationis, cum episcopus diœcesim lustraret, et in diœcesanorum mores generatim inquireret, can. 3 et sequentibus, caus. 35, qu. 6 qui canones e collectione Reginonis prumiensis derivati fuerunt, non tamen omnes illorum sunt auctorum, quibus adscripti a Gratiano fuerunt, quemadmodum mihi jam adnotandum fuit in meis lucubrationibus in Gratianum. Cœpit hæc denunciationum disciplina singularis esse in aliquibus provinciis, sollicitudine episcoporum quorundam invecta, qui satius duxerunt, palam omnes rogare, de aperiendis, siquæ subessent, conjugii impedimentis, antequam contraheretur, suspenso interea conjugio, quam passim, et sine discrimine quoscumque ad contrahendum admittere, deinde, si impedimentum proderetur, dissociandos. Id viguisse in belluacensi provincia sub finem duodecimi, aut sub initium decimitertii sæculi, testatur Innocentius III in cap. 27 de sponsal. ubi *bannorum* nomen occurrit, quo denunciationes significantur. Anno primum 1215

in concilio lateranensi sub Innocentio III celebrato singularis ille aliquod provinciarum usus generali decreto ad universam ecclesiam productus est, cap. 3 de clandest. desponsat. quo constitutum fuit, ut cum matrimonia essent contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponerentur, competenti termino præfinito, ut intra illum qui voluerit, et valuerit, legitimum impedimentum opponeret, et ipsi presbyteri nihilominus investigarent, utrum aliquod impedimentum obsisteret; cum autem adparuisset probabilis conjectura contra conjugium contrahendum, contractus interdiceretur expresse, donec quid fieri deberet super eo, manifestis constaret documentis.

Cum vero lateranense decretum decursu temporis negligi cœpisset, tridentini patres e re ecclesiæ esse censuerunt, non solum si decretum illud renovarent, sed etiam si novam formam denunciationibus inderent, quemadmodum revera indiderunt in cap. 1, ses. 24 de ref. matr. statuentes, ut, antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parocho tribus continuis diebus festivis in ecclesia inter missarum solemnia publice denuncietur, inter quos sit matrimonium contrahendum; quibus denunciationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiæ procedatur. Quod si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot præcesserint denunciationes, tunc vel una tantum denunciatio fiat; vel matrimonium rite celebretur, deinde ante illius consummationem denunciationes in ecclesia fiant, ut, si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegantur, nisi ordinarius ipse expedire judicaverit, ut prædictæ denunciationes remittantur, quod illius prudentiæ et judicio sancta synodus reliquit. Itaque hoc jure nos utimur, quod concilium tridentinum invexit, abrogata magna in parte ratione denunciandi, quam concilium lateranense definiverat, licet aliqua in parte retenta, quemadmodum facile dignoscitur ex collatione tum dicti capitis 3 de clandest. desponsat. tum dicti capitis 1 in concilio tridentino; atque hoc est, quod adfirmaverunt ibidem tridentini antistites, se lateranensis concilii sub Innocentio III celebrati vestigiis inhæsisse.

Agendum explicemus tridentinam sanctionem, ex qua recens juris ecclesiastici prudentia pendet. Ajunt tridentini patres, se ita faciendum *præcipere*. Num ergo denunciationes adeo ad formam contrahendi conjugii pertinebunt, ut si etiam sine caussa omittantur, nullaque accedente ordinarii dispensatione, matrimonium omnino irritum sit habendum? Id quidem venire in disputationem potuit statim absoluto, publicatoque tridentino concilio, præsertim apud eos, qui generaliter tradere voluissent, irritum esse, quod lege prohibente fiat, juxta legem 5 cod. de legibus. Verum hodie frustra disputaretur, ob receptam, quæ nemini amplius dubitationem facit, tridentini decreti interpretationem quotidiana etiam praxi firmatam, quæ conjugium ita contractum tanquam illicitum damnat, non tanquam irritum dissolvit: neque generalis regula laudatæ legis 5 in conjugiorum materie in jure præsertim ecclesiastico unquam obtinuit; tum demum enim matrimonia contra leges ecclesiasticas contracta pro irritis existimantur, quando prohibenti legi decretum irritans adnexum est. Jamdiu romani veteres statuerant, in conjugiis servandum esse, non tantum quod liceret, verum etiam quod foret honestum, l. 42 ff. de ritu nuptiarum; eamque ob rem licitum ab honesto distinguere etiam in eo possumus, quod dicamus illicitum quodcumque conjugium a lege penitus irritatum, dicamus autem licitum, sed inhonestum quodcumque conjugium non legibus irritatum, sed indecorum a legibus habitum, quemadmodum jam olim erant nuptiæ intra luctus tempora celebratæ, argumento l. 1 cod. de secund. nupt. Non est hic locus generali disquisitioni, ut observetur, quandonam leges matrimonium irritavisse, quandonam improbavisse quidem, non irritavisse credantur. Opportunius hæc tractabitur in sequente dissertatione. Tantum noto ad hanc rem, patres tridentinos irritum non declarasse conjugium omissis denunciationibus contractum, quod sufficit, ut concludamus, improbata quidem fuisse ea conjugia, non irritata. Revera in eodem ipso capite 1 tridentino cautum præterea fuit, ut conjugium celebretur præsente parocho, et duobus saltem testibus; quum vero voluissent tridentini antistites, aliter celebratas nuptias irritas fore, decretum irritans adjecerunt, ibi: *Qui aliter, quam præsente parocho..... et duobus, vel tribus testibus, matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et hujusmodi contractus irritos, et nullos esse decernit, etc.*, quam decreti, ut ajunt, irritantis clausulam cum omissam viderent, ubi de denunciationibus ageretur, jure optimo jam collegerunt veteres concilii ejusdem interpretes, adhuc omissis denunciationibus matrimonium utut illicite contractum consistere. Addo his, patres tridentinos ita de denunciationibus locutos fuisse, ut non solum illarum numerum, sed et illas universas pro personarum, caussarumque adjunctis voluerint ab ordinariorum prudentia pendere. Ita profecto factum non esset, quoties denunciationes pro forma, ut vocant, essentiali matrimonii celebrandi habitæ fuissent, quibus omissis matrimonium non consisteret. Denique professi sunt tridentini antistites, se in statuenda denunciationum obli-

gatione secutos fuisse concilii lateranensis sententiam, a qua sane non recessisse præsumendi sunt, nisi in eo, quod specialiter expresserunt. At in concilio lateranensi supra laudato non fuit irritum habitum omissis denunciationibus contractum conjugium, quemadmodum et disciplina post idem concilium lateranense recepta demonstravit, et facile colligitur ex formula lateranensis decreti in dicto cap. 3 princ. de clandest. despons. Nemini forte difficultatem faciant verba § *Si quis vero*, in quo pœna statuitur adversus eos, qui contra lateranense decretum, idest omissis denunciationibus, contraxissent, qua fiat, ut liberi ex eo conjugio geniti illegitimi habeantur. Id refertur non ad caussam denunciationum omissarum, sed ad caussam gradus prohibiti, uti indicant verba illa *in gradu prohibito*, quasi non ideo filii illegitimi sint, quod omissæ denuncintiones fuerint, sed quod qui contraxissent, non essent ad contrahendum idonei. Dices: Cui igitur bono erit ea pœnalis sanctio lateranensi decreto adjecta, quando verum est, illegitimos etiam esse liberus in gradu prohibito susceptos, utut factis denunciationibus? Rogo eum, qui ita me compellaret, ut observet, ex conjugio contracto in gradu prohibito ignoranter, licet conjugium irritum sit, liberos tamen susceptos legitimos nasci, cap. 2 qui fil. sint legit., prætexit enim legitimam liberorum nativitatem parentum ignoratio. Et quidem id verum est, ubi ignoratio parentum vacet culpa, secus ac contingat, ubi ignoratio earumdem nullam habeat excusationem. Porro siquis contrahat omissis denunciationibus, et quidem in gradu prohibito etiam ignoranter, est de culpa redarguendus, quoniam si denunciationes fieri curavisset, facile impedimenti notitiam habuisset. Itaque jure optimo caverunt patres lateranenses, liberos illegitimos nasci ex conjugio omissis denunciationibus contracto in gradu prohibito etiam ignoranter, quin exinde deduci valeat, unam omissionem denunciationum per se contractum conjugium penitus irritare.

Ter a proprio contrahentium parocho denunciationes faciendæ sunt. Quid ergo, si sponsus et sponsa non in eadem parochia habitent, sed unus ad unum, alter ad alterum parochum pertineat? Non sane sufficiet, fieri illas ab uno parocho sponsæ, vel sponsi, quemadmodum sufficit coram uno tantum matrimonium contrahi, sed ab utroque parocho erunt faciendæ, quod conformius in primis esse videtur laudato lateranensi decreto, in quo in plurali mentio fit parochorum in iis verbis *per presbyteros*, deinde conformius est menti tridentinorum patrum ea tendenti, ut, quoad fieri possit, nulla omittatur sollicitudo, ne matrimonia inter personas inidoneas contrahantur. Hinc parochus ille, ad quem spectat celebrando matrimonio interesse, non primum intererit, quam constet, factas esse etiam in parochia illius, qui sibi obnoxius non est, denunciationes. Contingit aliquando disputari, quisnam sit proprius contrahentium parochus, ex eo, quod frequenter eveniat, sponsos ex mutatione domicilii modo uni, modo alteri parochiæ subesse. Ego non dubito, servandas esse in hac re regulas generales, quæ traduntur in materia juris contracti domicilii; proindeque eum esse proprium parochum, a quo faciendæ sint denunciationes, in cujus parochia ita sponsi domicilium suum constituerunt, ut non videantur animum illinc abscedendi habere. Quid ergo, si quisquam duo habere videatur domicilia, quemadmodum esset, qui dimidium anni partem in una, dimidiam in altera parochia transigeret? Tutius mihi videtur, utrobique faciendas esse denunciationes, præsertim si parochiæ illæ admodum dissitæ essent, ne forte contingat, eum, qui in una parochia jam uxorem duxit, alteram in altera parochia ducere. Difficilius esset definire, quid agendum parocho sit, ubi vel duo vagantes, qui nullum determinatum habent parochum, sese matrimonio conjungendos sistant, vel unus, qui vagatur, petat nuptias contrahere cum ea, quæ in parochia degit. De his singularis est concilii tridentini definitio in cap. 7, ses. 24 de ref. matr. qua moniti fuerunt ii omnes, ad quos spectat, ne hoc genus hominum vagantium ad matrimonium facile recipiant, parochis etiam præceptum est, ne illorum matrimoniis intersint, nisi prius diligentem inquisitionem fecerint, et re ad ordinarium delata, ab eo licentiam id faciendi obtinuerint. Non dubito tamen, quin si forte vagæ istæ personæ ab aliquo parocho contra tridentini concilii constitutiones jungerentur, validum matrimonium diceretur, licet parochus tridentino decreto inobediens ordinarii arbitrio puniri posset.

Præterea *tribus continuis diebus festivis* denunciandum est. Nemo id ita intelligat; quasi festivi dies ita juncti esse debeant, ut nullo intermedio feriato die alter alteri succedat; imo hoc ipsum esse videretur adversus tridentini concilii mentem, quæ sane ea fuit, ut illi, qui denunciationem excipinat, tempus habeant congruum ad meditandum, investigandumque, num conjugio palam proposito aliqua sint impedimenta. Continuos festivos dies dixerunt, ne inter unam denunciationem, et aliam diuturnum tempus efflueret, ex quo qui secundam ex. gr. audivit, jam potuit, primam verosimiliter oblivisci. Quamobrem si forte contingat, uno die festivo parochum forte memoria lapsum, post jam factam primam aut secundam denunciationem, omisisse tertiam, non puto, adeo rigidam interpretationem esse adfingendam tridentino decreto, ut singulæ denunciationes renovandæ sint, quasi nullæ eousque factæ fuissent. No-

mine dierum festivorum intelligimus dies festivos ex præcepto ecclesiæ, illos nimirum, quibus frequens esse solet fidelium concursus ad ecclesiam; qua in frequentia facilius parochus investigare possit, si quæ sunt propositi conjugii impedimenta. Nemo profecto in contrarium proferat rescriptum Alexandri III in cap. 3 de tempor. ordin., in quo cum legatur, dominicis, et aliis *festivis* diebus clericos posse in minoribus ordinari, nonnulli scripserunt, nomine dierum festivorum non intelligi dies festivos de præcepto. Ut enim omittam, non adeo securos esse posse istos interpretes, ut neminem inveniant, qui contradicat, et quidem ex gravissimis juris ecclesiastici cultoribus; satis erit observare, finem tridentinorum patrum illud postulavisse, qui alias obtineri non poterat, nisi nomine festivorum dierum intelligerentur festivi de præcepto. Non defuerunt, qui putarent, fieri etiam posse denunciationes diebus minime festivis, quotiescumque talis emergeret dies, quo frequentissimus esset, et festivo similis conventus populi ad ecclesiam, quasi tum menti tridentini concilii, si non verbis, satisfactum esse videatur. Ego non puto; adeo latam tridentini concilii interpretationem, quæ manifeste ejusdem verbis refragatur, tutum parochum posse reddere; satius proinde erit, tunc a denunciationibus abstinere; secus periculum esset grave, ne frequentiæ cujuscumque prætextu facile sibi parochi blandirentur, et paullatim tridentini concilii disciplina negligeretur, aut etiam omnino corrueret, quemadmodum ex defectu parochialis sollicitudinis olim corruerat disciplina concilii lateranensis, ita docente quotidiana rerum humanarum experientia, quæ testatur, relaxato paullisper legum rigore, paullatim et sensim leges ipsas penitus aliquando interire.

Prosequuntur tridentini patres, et ajunt, *in ecclesia inter missarum solemnia publice* denunciationes fieri oportere. *In ecclesia* primum, idest in loco sacro ad conventum populi destinato, sive illa sit ecclesia ipsa parochialis, sive alia quæcumque intra parochiæ limites constituta, ad quam missæ solemnis celebrandæ caussa populum parochus advocaverit, populusque de more convenerit. Additur *inter missarum solemnia*, in iis enim solet celebrior esse conventus populi, sive eadem celebrentur ab ipso parocho, sive ab alio nomine parochi cum eadem solemnitate; neque enim repugnat, parochum uti celebrationem matrimonii, ita etiam denunciationes faciendas alteri sacerdoti mandare. Si quæratur, an, ubi ecclesia parochialis sit simul, et conventualis, missarum solemnia ea dicantur, quæ a parocho, an ea, quæ a conventu, seu a capitulo celebrantur, nullibi id definitum novi; quum autem varii in hac re sint ecclesiarum mores, facile concludendum est, parendum esse consuetudini in unaquaque ecclesia receptæ, optandum autem semper, ut id in praxi servetur, quo denunciationes tunc fiant, cum facilius tridentini decreti finis obtineatur, nimirum quum frequentior est populi concursus. Quamobrem improbare non audeo illorum opinionem, qui putaverunt, dignis de caussis a parocho denunciationes omitti posse in missarum solemnis, ut ad aliam publici conventus eodem die habendi majorem celebritatem, atque frequentiam transferantur. Forte dices, me heic non insistere in principiis superius positis, quando tradebam, ita parochum denunciare debere diebus festivis de præcepto, ut nequeat denunciare diebus non festivis, licet tales sint, in quibus maxima sit, et festivæ similis populi ad ecclesiam acressio. Diversa hæc potius sunt, quam contraria. Etenim quidquam facilius indulgendum parochis puto, ubi differendæ sint denunciationes de crastino ex. gr. in vesperas, quia non tantum in hoc proposito tridentinorum patrum scopus attenderetur a parocho differente, verum etiam nullam exinde subesset occasio, paullisper et sensim recedendi a tridentina definitione. At si illud amplius parochis concederetur, ut etiam diebus non festivis de præcepto denunciare valerent, quamquam tum forte scopus concilii attenderetur ob magnam populi frequentiam, paullatim tamen et sensim disciplina concilii in desuetudinem abire posset, quoniam facile esset frequientiam illam popularem prætexere; præterquamquod ubi in missarum solemniis omittuntur denunciationes, et fiunt in vesperis, esset hæc denunciationum dilatio et mera translatio; at ubi etiam aliis diebus non de præcepto festivis fierent; non differrentur illæ, sed citius perficerentur. Dicitur *publice*, videlicet, ut inter denunciandum ita recitentur futurorum conjugum nomina, et agnomina, aut cognomina, ac patria indicetur, et significetur expresse eorum voluntas de matrimonio contrahendo, ut omnes, qui adsunt, commode quid denuncietur, intelligant, et facile possint, si quod norint subesse, pandere impedimentum.

Factis denunciationibus, procedendum esse ajunt tridentini antistites ad conjugii celebrationem, quod ita prudenter intelligendum est, ut neque statim post tertiam factam denunciationem iniri conjugium possit, neque post eandem in diuturnius tempus differri. Quod tempus expectandum sit, neque in lateranensi, neque in tridentino concilio definitum est: igitur erit prudentis viri arbitrio a parocho definiendum, nimirum tantum, quantum sufficere videtur ad hoc, ut, qui denunciationes exceperunt, possint, si quæ subesse noverunt, impedimenta proferre; quamobrem, quoties dispensatione ordinarii contingit, ut non tres, sed una tantum vice omnium fiat denuncia-

tio, prudentissime aget, qui longius quoddam tempus, ex. gr. trium saltem aut quatuor dierum, expectandum diceret. Vulgo traditur generaliter ubi tres factæ denunciationes proponuntur, expectandum esse, donec saltem lapsus sit dies, quo postrema denunciatio facta est. Id passim in synodis episcoporum determinari solet, in quarum aliquibus reprobatam novi illorum disciplinam, qui sub vesperas dici postremæ denunciationis sponsos ad contrahendum admittunt, in aliquibus receptam simpliciter, in aliquibus receptam tum demum, quando instet dies claudendarum, ut ajunt, nuptiarum, et alias sponsis solemnitate conjugii interdiceretur, si in longius tempus nuptiæ differrentur. Quamobrem non dubitandum est, quin in hac parte standum sit receptis in unaquaque diœcesi moribus, et disciplinæ. Idem dicendum erit de tempore, ultra quod post denunciationes conjugii celebratio non differatur: etenim neque hoc abs jure determinatum est, sed potius pro diœceson diversitate in synodis particularibus diversa ratione finitum, alicubi, et ut plurimum, intra bimestre coarctatum, quod consonat regulis romani ritualis tit. de sacramento matrimonii, in quo ita legitur: *Si vero intra duos menses post factas denunciationes matrimonium non contrahatur; denunciationes repetantur, nisi aliter episcopo videatur*, alicubi ad quadrimestre prorogatum, uti testatur Barbose de offic. et pot. episc. allegat. 32, n. 55, quo elapso termino, si sponsi de ineundo matrimonio cogitent, non erunt amplius admittendi a parocho, nisi iterum ad novas denunciationes deveniatur, aut nisi super novis denunciationibus faciendis fuerit ab ordinario dispensatum; evenire enim potuit, ut intra illud tempus, quod sponsi præterlabi voluerunt, nova quædam emerserint impedimenta, quibus matrimonium contrahi prohibeatur.

Concludunt patres tridentini, si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot præcesserint denunciationes, ordinarii prudentiæ et judicio relinqui, vel unam tantum pro omnibus denunciationem faciendam indicere, vel permittere, ut primum contrahatur in ecclesiæ conspectu, conjugium deinde ad denunciationes ante consummationem matrimonii deveniatur, vel demum omnino a denunciationibus dispensare. Ex his multa colliguntur; et primo quidem adparet, ordinario concessam tantum fuisse facultatem a denunciationibus dispensandi, vel in tempus matrimonii contracti denunciationes differendi: non vero alias immutandi denunciationum formam ut ex. gr. fiant denunciationes extra parochiam, vel diebus feriatis. Secundo totam hanc dispensationem ab ordinario pendere, nihilque propterea parochi unius arbitrio concessum fuisse, cum parochus in eo tridentino decreto non veniat nomine ordinarii, imo et in eodem capite 1 expresse tridentini patres parochum ab ordinario distinxerint, etenim dum infra constituerunt, benedictionem matrimonialem esse a proprio sponsorum parocho petendam, addiderunt, *neque a quoquam, nisi ab ipso parocho, vel ab ordinario licentiam ad prædictam benedictionem faciendam alii sacerdoti concedi posse.* Tertio ego non dubito, quin dispensatio obtineri jure possit a vicario episcopi generali, dummodo in literis vicariatus eam facultatem sibi expresse episcopus non reservaverit. Etenim in tridentino concilio nomine ordinarii non excluditur vicarius episcopi generalis, utpote qui una quodammodo persona cum ordinario ipso censetur, et eandem jurisdictionem exercet. Quidquod enim in sess. 24, cap. 6 de ref.; quando concilium tridentinum certam absolvendi facultatem concedendam episcopis voluit, non illorum vicariis, expresse id cavit in illis verbis: *eis tantum non eorum vicariis sit permissum.* Quarto nomine ordinariorum intelligemus etiam eos, qui episcopi non sunt, dummodo gaudeant jurisdictione quasi episcopali, et sint, ut pragmatici vocant, nullius diœcesis; isti enim proprie ordinariorum etiam nomine appellantur. Id tamen verum est, si verbis tridentini concilii tantum inhærendum sit. Ceterum recens disciplina aliud invexit, quibus in locis receptæ fuerunt pragmaticorum traditiones tribunalium præjudiciis confirmatæ. Quinto colligitur, non aliter ab ordinario deveniendum esse ad dispensationem denunciationum, quam si justæ ac probabiles dispensandi caussæ fuerint. Anne vero istæ probandæ erunt in figura judicii, an potius sufficiet, extra judicii formam esse ordinario notas? Quicumque considerabit verba tridentini concilii, quibus totum relinquitur *prudentiæ et judicio* ordinarii, facile intelliget, non requiri, caussas instituta judicii forma probari; etenim quoties eam judicii formam institui voluerunt tridentini antistites, aliis urgentioribus verbis usi sunt, quemadmodum in capite 7, sess. 14 de ref. ibi: *episcopo, qui nonnisi caussa cognita, et probatis precibus ac narratis, nec aliter dispensare possit.* Junge cap. 18, sess. 25 de ref. Ex quo infertur, hanc dispensationem, cum sit actus voluntariæ jurisdictionis, concedi posse ab episcopo extra diœcesim constituto. Sexto, quamquam in tridentino concilio legitima dicatur dispensandi a denunciationibus caussa, si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, nihil tamen impedit, quominus et alias justas caussas esse admittamus, quando tridentini patres totum prudentiæ, et judicio ordinarii reliquerunt. Quid enim ex. gr., si ex denunciationibus publicum scandalum oriretur, quod eveniret, si duo, qui publice ha-

beantur tamquam conjuges, et revera tales non essent, ad contrahendum deinde conjugium adducantur? In his, aliisve similibus caussarum adjunctis poterit ordinarius interponere officium suum, dummodo illud semper in conspectu habeatur, legem tridentinam maxime utilem reipublicæ non esse temere, et ex nulla, aut levissima caussa insuper habendam. Septimo etiam infertur, ordinarium certis in casibus non solum dispensare posse a denunciationibus, sed etiam teneri; quamquam enim dispensatio quælibet pendeat ex gratia concedentis, ubi tamen illa abs jure arbitrio ordinarii committitur, quandam habere videtur aliquando justitiæ imaginem. Dixi certis in casibus, nimirum quotiascumque gravissimæ adsunt conjecturæ, futurum, ut per denunciationes ex quorumdam malitia matrimonium ceteroqui non injuste contrahendum impediatur. Non tamen adeo res sese habebit, ut si ordinarius dispensare detrectet, liceat uti appellationis remedio; id enim locum habet tantummodo in caussis, in quibus res instar judicii ordinatur, non ubi conscientiæ episcopi tota remittitur; quamquam vero si contracturis videatur omnino manifesta ordinarii iniquitas, et pervicacia in dispensatione indulgenda, licebit ipsis per modum, ut ajunt, querelæ rem ad superiorem deferre, et ab eo, quod utilius, et convenientius esse videatur, expectare. Porro superioris partes eæ poterunt, ut primum, si caussa id expostulet, ordinarium commonefaciat, deinde etiam juris remediis adigat ad dispensandum. Octavo animadvertendum est, quotiescumque ordinarius indulgeat, aut duas tantum, aut unam pro omnibus denunciationem fieri, parochum denunciantem teneri ad id indicandum publice, quo qui forte impedimentum noverint, non facile sibi blandiantur, sibi adhuc tempus superesse, quo latens matrimonii impedimentum aperiant. Non observandum est, quod in concilio tridentino definitum fuit, interdum denunciationes fieri post conjugium in conspectu ecclesiæ celebratum, dummodo interea sponsi continentiam servent usu vix fuisse aliquando receptum, quia episcopi data occasione dispensare potius omnino a denunciationibus voluerunt, quam ita sponsorum conjunctionem cum frequenti peccandi periculo interdicere. Decimo denique arbitror, non esse inverosimile, quando agitur de conjugio contrahendo inter diversæ diœceseos personas, sufficere dispensationem denunciationum ab ordinario obtineri diœcesis illius, in qua sit matrimonium celebrandum, quin opus sit, alterius etiam ordinarii dispensationem accedere, ne alias mens tridentinorum patrum effectu suo frustretur, dum ideo denunciationes arbitrio ordinarii remitti posse statuerunt, quod ex dilata matrimonii celebratione multa evenire incommoda possent, quibus sane non satis obviam iretur, quoties utriusque ordinarii esset dispensatio expectanda. Vel una hæc ratio sufficere posset, ut hæc definitio momento gravissimo valeat; ex ea enim statim intelligimus, non aliam fuisse mentem tridentinorum patrum, cum episcopo dispensandi facultatem apertissimis verbis fecerunt. Verum ad adhuc tridentini concilii sententia in clariore lumine collocetur, animadverto, æque in eodem fuisse definitum, ut *ordinarii prudentiæ ac judicio* relinqueretur denunciationes remitti, quoties ipse expedire judicaverit, ac definitum fuerit, nuptias esse *præsente parocho* celebrandas; quemadmodum ergo verba illa *præsente parocho* ex probata interpretatione, ac quotidiana praxi firmata, non ad utrumque parochum referuntur, quoties sponsi duobus parochis subsunt, quid obstat, quominus, verba illa *ordinarii prudentiæ ac judicio*, non referamus ad utrumque episcopum, si duobus episcopis obnoxii fuerint contrahentes? His accedit, considerandam esse matrimonii unitatem et individuam rationem; hæc enim in caussa est, ut dispensatio uni ex contrahentibus concessa, alteri prodesse necessario debeat. Revera dispensatio denunciationum non confertur in contrahentium personas, sed ad ipsum conjugium in diœcesi contrahendum dirigetur. Quemadmodum enim denunciationes ad solemnitatem conjugii pertinent, ita dispensatio, qua denunciationes omittantur, eo tendit, ut conjugium contractum minus solemne dicatur. At moderari qualitates rerum, quæ rebus eisdem insunt ex præscripto legum, ad eum pertinet, in cujus diœcesi res agitur, nulla habita ratione personarum agentium, sive diœcesano subsint, sive non subsint. Quod si, ubi de vagis agitur, iis nimirum, qui nullibi habent certam, determinatamque sedem, quique propterea non aliter episcopo subsunt, quam quod per ejus diœcesim transeant, nihilominus tamen tridentini iidem patres declaraverunt, si matrimonium ab illis sit contrahendum, rem universam moderandam esse ab eo episcopo, per cujus transeunt diœcesim, sess. 24 de ref. matr., cap. 7, idque non alia sane ratione, quam quia matrimonium ipsum est in diœcesi celebrandum; nonne potiore jure universam rem moderandam ab uno episcopo concludemus ex concilii tridentini mente, quando unus ex contrahentibus subest ordinariæ ejusdem episcopi jurisdictioni? Hinc puto, satisfieri abunde iis, qui contra sentiunt, dum opponunt, episcopum dispensantem suæ jurisdictionis fines transgredi, dum in non diœcesanum dispensat; statim ac enim dispensatio dirigitur in conjugium ipsum, quod in diœcesi celebratur, non in personas, nisi secundario, et per consequentiam, uti scholæ loquuntur, difficultas omnis evanescit, eodem modo, quo non transgreditur fines officii sui parochus, dum sponsum non parochianum

cum parochiana sponsa matrimonio jungit. Quod si opponatur adhuc, in denunciationibus faciendis requiri, ut eædem in utraque parochia, et diœcesi fiant; id ultro admittimus; non tamen exinde colligi potest, quoties sit a denunciationibus dispensandum, utriusque ordinarii auctoritatem requiri. Etenim finis faciendarum denunciationum is est, ut de impedimentis, siquæ forte subsint, constare valeat, de quibus sane non satis constare posset, si illæ in alterutra parochia omitterentur. At finis indulgendæ dispensationis alio pertinet, eo nimirum, ne si diutius matrimonium differatur, *matrimonium malitiose impediri posset*, quemadmodum tridentini patres aperte professi sunt. Hunc autem finem quomodo contrahentes obtinerent, si diutius expectandum ipsis esset, donec ab episcopo in remota forte provincia residente dispensaretur? Equidem verum est, cautius in hac specie progredi ad dispensandum diœcesanum debere, nimirum quando aperte liqueat legitimis testimoniis, non diœcesanum nullo impedimento detineri, quominus matrimonium contrahat; at interea episcopus libere poterit indulgere dispensationem. Quid vero fusius rem istam persequar, quando hæc definitio, nemine fere dissentiente, apud omnes generatim pragmaticos recepta est, et posita omnino in prudentia vulgari? Ita Carolus Mallettus in lib. 4 de Hierarchia parte 1, tit. 18, num. 8 Sanchez de matrim. lib. 3, disp. 7, num. 7 Barbosa de offic. et pot. episc. allegat. 32, num 35 cum ibi laudatis, Vincentius de Justis de dispens. matrimon. lib. 2, cap. 19, num. 150 et 151 cum ibi laudatis, atque, ut alios innumeros omittam, Concina lib. 2 de matrim. diss. 2 de spons. c. 5, quæst. 3.

Tradidi in his perspicuam, et analyticam tridentini decreti interpretationem. Aliquæ adhuc supersunt breves enodandæ quæstione, quibus proposita publicarum denunciationum materies absolvatur.

QUÆSTIO I.

De obligatione, qua unusquisque impedimenti matrimonii conscius ad idem impedimentum ecclesiæ prodendum adstringitur.

Satis est intelligere, lateranensibus primum, deinde tridentinis patribus maxime cordi fuisse, ante conjugii celebrationem publicas denunciationes in ecclesia fieri, ut deinde perspicue colligamus, fidelibus omnibus, ad quos futuri conjugii notitia pervenit, obligationem imponi, qua, siquod ipsi norint matrimonii impedimentum inesse, illud ecclesiæ pandant. Cui enim bono saluberrimæ de denunciando constitutiones essent, quando eisdem secuti nemo ad patefacienda, quæ subesse noverit, impedimenta adstringeretur? Fit in denunciationibus legitima auctoritate ecclesiæ generalis totius populi interrogatio, quasi testium; in qua specie testes omnes, quod sciverint, pandere debent, cap. 6 de testibus cogendis cap. 7 de cognat. spirit. Nemini profecto negotium facessant verba illa lateranensis decreti in cap. 3 de. cland. despons. *qui voluerit et valuerit*, quasi lateranenses antistites in voluntatem audientium denunciationem contulerint, nullam autem intulerint obligationem. Etenim verba illa *qui voluerit*, non eo pertinent, ut liberum esse credatur denunciare, sed potius eo, ut aboleretur in hac parte vetus disciplina, juxta quam tradebatur, neminem admitti ad matrimonium ex caussa cognationis accusandum, nisi qui de cognatione contrahentium esset, quasi is, non extranei, apprime conscius cognationis esse præsumeretur, can. 1, 2 et 3, can. 35, quæ. 6, cap. 3, qui matrimon. accusare. Noverant lateranenses patres, multum differre inter accusationem et denunciationem; nam accusatio in publicum judicium matrimonium deferebat, quod ne temere fieret, cavendum erat, ne accusatores quicumque admitterentur, sed tantum ii, quorum testimonium gravissimum haberetur et certum. At denunciatio tantummodo cautiores reddltura erat parochos et episcopos, uti ipsi in personas conjugum solertius inquirerent; eamque ob rem operæ pretium fuit, quoscumque ad denunciandum admittere. Itaque verba illa *qui voluerit*, hunc sensum habent, ut nemo a denunciando excludatur, non ut nemo invitus ad denunciandum obligetur. Non defuerunt, qui conscios impedimentorum liberos ab omni obligatione dimittendos suspicarentur, quoties tale proponeretur impedimentum, ex cujus delatione crimen aliquod grave a contracturis ipsis, vel alterutro ipsorum admissum detegeretur, quemadmodum contingeret; ubi sponsus viduam ducturus esset, sponsique ipsi pactione de futuro conjugio facta mortem prioris conjugis procuraverunt; aut ubi inter ipsos sponsos adfinitatis vinculum ex injusta conjunctione proficiscens intercederet. Non diffiteor: graves istæ sunt caussæ, in quibus detegendis opus est matura deliberatione. Non ideo tamen a delatione prorsus abstinendum erit, ne proborum hominum clementia et charitas eousque protrahatur, quo jura publica tot tantisque ecclesiasticorum patrum vigiliis, ac laboribus sanctissime firmata, effræni improborum ausu violentur. Imputent ipsi sibi, qui gravissimorum criminum conscii interdicta sibi conjugia inire meditantur, et leges sanctissimas fallunt, quibusque non satis fuit, pudenda crimina perpetravisse, sed lubet ulterius, non in matrimonio dixerim, sed in incestis, adulterinisque conjunctionibus perpetuo manere. Deferentes satis excusat, imo etiam laudabiles facit legum sanctarum ju-

stissimus zelus, quo, ubi accedit ecclesiastici superioris jure conscios interrogantis præceptum, unumquemque corripi non tam decet, quam necessarium est. His accedit, denunciantis officium non eo spectare, ut de admisso crimine vindicta sumatur, sed ut in posterum caveatur, ne alia crimina per incestas conjunctiones admittantur, quod vergit etiam in privatam illorum, qui contrahere meditantur, utilitatem. Quod si quis adeo adhuc hæreret, ut cum sponsis humanius agendum putaret, licebit, sane ipsi privatim ipsos contracturos commonefacere, imo etiam terrere, conscios illos reddendo futurum, ut, si non abstineant ab illicitis nuptiis, ipsæ suæ obligationi denunciando satisfaciat; dummodo tamen nihil interea sollicitudinis omittatur, ne ecclesia suo fine frustretur: licebit etiam ipsi, imo consultissimum erit, ita apud parochum impedimentum, quod ipse noverit, aperire, ut parochum roget, nequid famæ contrahentium detrahatur: qua in re parochi deinde partes erunt, quibus omnia moderate, ac prudentissime, et sine detrimento; imo potius cum utilitate spirituali sponsorum eveniant, ita agendo, ut pœna publica admissi criminis non sumatur, sed tantum ut ad contrahendum conjugium non procedatur. Hæc omnino vera sunt, sive impedimentum sit occultum, sive publicum, sive quasi publicum, idest publico quodam rumore vulgatum, sive quisquam impedimentum noverit indubiis, certisque de caussis, sive tantum ab aliquo audiverit impedimentum subesse; imo etiamsi unus tantummodo sit conscius impedimenti, qui propterea illud subesse probare non possit, nihilominus tenetur; quia licet ex ejus delatione non statim certum esse incipiat, impediri conjugium, tamen occasionem exinde accipit parochus, ut magis magisque rei veritatem scrutetur, deliberetque ea meliore, qua potest, ratione, an matrimonium celebrari permittat, an potius vetet, cap. 27 de sponsal. Denunciatio isthæc non est judiciaria, neque ad forum publicum, ac contentiosum pertinet, in qua propterea sit opus denuncianti, in caussam inscribere more accusatoris, et rem probare. Potius spectat admonitionem quandam, et privatam parochorum notitiam, qua dum parochi utuntur, caveant sedulo, ut ab illicitis conjugiis abstineatur. Difficilius est definire, an teneatur quisquam impedimentum deferre, quoties noverit, sponsos dispensationem impedimenti in foro tantum interno a romana pœnitentiaria obtinuisse. Non defuerunt, qui a deferendi obligatione ea in specie conscium liberatum voluerunt, quasi tunc cesset legis publicæ finis. Ego tamen plurimum vereor, ne hæc opinio, licet quandam æquitatis speciem præseferat, absolutionum, seu dispensationum pœnitentialium, quæ tantummodo pœnitenti prosunt, naturam satis exprimat; dum alios etiam romanæ pœnitentiariæ rescripto non comprehensos dispensationem, seu absolutionem afficere posse significat; quasi literæ pœnitentiales non tantum impeditos sponsos idoneos reddant, sed etiam omnes de populo ab obligatione denunciandi liberent. Adde his, in dispensationibus hujusmodi indulgendis esse eam romanæ pœnitentiariæ sententiam, ut rescripto nihil immutetur ex iis, quæ ad externum pertinent christianæ reipublicæ cultum. Quum igitur deferendi obligatio, utpote denunciationum sequela, pertineat ad externum christianæ reipublicæ cultum, eadem romanæ pœnitentiariæ rescripto nullo modo dissoluta censebitur.

QUÆSTIO II.

Quid agendum sit parocho, qui ex una sacramentali pœnitentium confessione novit, contracturos non esse jure ad contrahendum idoneos.

Nemo ignorat, qua legis severitate adstringatur, quicumque sacramentalem fidelium confessionem excipiat, ne secretum ullo modo prodat, can. 2 de pœn. dist. 6, cap. 12 in fine de pœn. et rem. Fingamus tamen, parochum ad celebrationem matrimonii advocatum nosse ex sacramentali ipsorum forte contrahentium confessione, subesse inter eosdem legitimum impedimentum, ne matrimonium contrahatur; puta, quod acceperit a vidua secundo nuptura, aut ab eo, qui illam ducturus est, primum conjugem fuisse necatum ab ipsis ineundi matrimonii caussa, aut quod acceperit, affinitatis vinculum ex illicita conjunctione profectum inter contracturos intercedere. Quoties ea sacramentalis confessio præcesserit, nihilominus tamen ii, de quibus agitur, publice matrimonio se jungi postulant, non est dubitandum, quin parochus de more, et juxta consuetum ritum adesse nuptiis, ac benedicere debeat; habetur enim, ac si impedimentum prorsus ignoret, qui impedimentum ex sacramentali tantum confessione cognovit; alias etiam regula est, iis, quorum privata delicta sunt, non esse sacramenta publice deneganda; uti enim theologi ajunt, licet peccatores occulti jus non habeant sacramenta petendi, utpote quæ petunt indigne, jus tamen habent, ut sibi publice petentibus sacramenta non denegentur, argumento canonis 3, cau. 6, qu. 2 et cap. 4 de tempor. ordinat. Hoc adeo verum est, ut ne possit quidem parochus privatum alterutrum ex contracturis quocumque prætextu ad se accire, eundemque licet sibi alias confessum monere, in memoriam, quod ille admiserat, revocando; hoc enim semper esset sacramentalis secreti religionem modis omnibus cautissime custodiendam violare, cap. 2 de offic. jud. ordin. Finge nunc, alterutrum ex iis, qui proxime contracturi sunt

eo ipso tempore, quo ad ecclesiam ventum est, non sine frequentia personarum conjugii celebrandi caussa, a parocho postulare, ut confessionem suorum peccatorum excipiat; atque in sacramentali confessione aperire, se impedimento ex. gr. adfinitatis detineri, ne matrimonium contrahat, poteritne parochus contracturum graviter monere imo et salutaribus remediis cogere, ut a nuptiis contrahendis abstineat? Prudenti quidem viro superesse possent modi non pauci, quibus sine famæ pœnitentis detrimento eousque differendam saltem matrimonii celebrationem consuleret, donec pontificia dispensatio obtineatur. Duos hujusmodi modos proposuit Perez de matrimonio disp. 44, sect. 6, quorum primus est, ut parochus moneat confitentem ad vovendam ad certum tempus continentiam, quo elicito voto palam proponat, qui vovit, se matrimonium ad certum tempus non posse contrahere; interea autem privatim curet, ut a sede apostolica impedimenti, quo detinetur, dispensationem obtineat. Alter est, ut quoties aliter fieri nequeat, matrimonium juxta externum tantummodo ritum contrahatur, seposito animo consummandi conjugium, donec dispensatio impedimenti a sede apostolica obtineatur. At si res undecumque ad eas incitas redacta forte sit (quod tamen admodum raro, ac ne vix quidem contingere posse videtur) ut nullus superesse possit commodus modus nuptiarum differendarum sine publico scandalo, vel suspicione impedimenti, unde nonnihil confessi famæ detrahatur, hodie communis pragmaticorum opinio invaluit, non contemnendis rationibus confirmata, qua traditur, peti quantocius posse dispensationem impedimenti ab episcopo, cui eadem dispensandi potestas in his caussarum adjunctis denegari non posse videtur. Animadvertunt tamen, qui ita opinati sunt, meminisse debere contrahentes, eam dispensationem sibi in foro interno tantummodo suffragari, ac si in romana pœnitentiaria obtenta fuisset.

QUÆSTIO III.

De pœna eorum, qui neglectis, seu omissis sine ordinarii dispensatione denunciationibus, conjugium celebrant.

Quando denunciationum obligatio tota consistit in laudatis conciliorum tum lateranensis, tum tridentini decretis, ad definiendam pœnam, quæ immineat iis, qui eisdem decretis minime obtemperant, exigenda disquisitio est ad tridentinas ipsas et lateranenses sanctiones. Plane in concilio tridentino nihil expresse in hac parte cavetur. Tantum in versiculo *Insuper Parochum* cap. 1, sess. 24 de ref. matrim. statutum fuit, et Parochum, qui sine testium legitimorum præsentia matrimonio adfuerit, et testes, qui sine præsentia parochi conjugio intervenerint, et contrahentes ipsos, qui sine parochi, vel testium præsentia conjugium inierint, graviter esse ordinarii arbitrio puniendos. At de contracti conjugii omissis denunciationibus pœna altum ibidem silentium est. Ceterum cum tridentini patres professi initio fuerint, in sancienda denunciationum disciplina inhærere se vestigiis concilii lateranensis, investigandum erit, quænam in eo concilio pœna præstituta fuerit, ut cum de ea constet, confirmata eadem a tridentinis patribus intelligatur. Distinguamus triplex personarum delinquentium genus, nimirum parochum, contrahentes, ac testes, qui scientes prudentes ad illud conjugium accesserint. Itaque cap. 3, in fine de clandest. despons. statutum est, parochum decreto inobedientem per triennium ab officio esse suspendendum, nimirum episcopi sententia, data etiam episcopi facultate, eundem parochum gravius puniendi, si culpæ qualitas postulaverit. Prosequuntur ibidem lateranenses patres, et ajunt, etiam contrahentes, licet alias ad contrahendum conjugium omnino idoneos, condignæ pœnitentiæ esse subjiciendos; quæ pœnitentia, cum non expresse definiatur, erit arbitrio episcopi designanda. Quod si contrahentes inidonei fuerint, veluti si in gradu prohibito constituti forent, etiam ignoranter in vers. *Siquis vero* cautum ulterius est, ut soboles ex eo conjugio genita illegitima habeatur. De testibus nihil ibidem dicitur; neque enim temporibus lateranensis concilii testes adhiberi in conjugiis oportebat. Proinde concludendum erit, eorum pœnam omnino ab ordinarii arbitrio pendere, quemadmodum dici solet in ejusmodi argumentis, in quibus pœna non expresse in jura constituitur, ac definitur.

DISSERTATIO QUARTA

DE PERSONIS AD CONTRAHENDUM CONJUGIUM IDONEIS.

Huc referendi sunt tituli decretalium, de desponsat. impub., de frigid. et malef., de consanguin. et affin. de cognat. spir., de cognat. leg., de eo, qui cogn. cons. ux., de sponsa duor., de cleric. conjug. qui cler. vel vov., de eo, qui dux. in matr., quam pol. per adult. de raptor., de conjug. serv., de convers. infid. et de matr. contr. contra interd. ecclesiæ.

CAPUT I.

Generalia quædam præcepta ponuntur de legibus certa conjugia improbantibus.

Regula generalis est, qua omnes ad contrahendum matrimonium admittuntur, nisi prohibeantur, cap. 23, de sponsal. Prohibitio autem contrahendi matrimonii ex multiplici jure proficisci potest, in primis naturali lege, deinde etiam positivo jure, sive divinum sit, sive humanum. Et quemadmodum jus divinum duplex indicari potest, alterum in vetere testamento, quo ex. c. intra certos cognationum gradus vetitum fuit inire conjugia, Levitici cap. 18, alterum in novo, quo ex. c. præceptum fuit, ne uxor a viro dimitteretur, Matthæi cap. 19, ita humanum jus duplex dicere possumus, alterum, quod ecclesiastica auctoritate constituitur, alterum, quod principum legibus confirmatur. De ecclesiastica auctoritate satis constat ex antiquissima et perenni disciplina, juxta quam jure optimo sanxit concilium tridentinum in can. 4, de sacram. matrim. sess. 24 his verbis: *Siquis dixerit, ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse, anathema sit.* Principes præterea aliquando suis legibus præstituisse, quinam possent matrimonia contrahere, quique abstinere deberent, apertissimum fit non solum passim ex vetustis romanorum legibus, verum etiam ex ipsis ecclesiasticis monumentis. Sic Siricius in epist. ad Himerium cap. 6, de vetitis monachorum conjugiis scribens publicarum legum mentionem fecit ibi: *Quod et publicæ leges, et ecclesiastica jura condemnant.* Eadem ratione concilium lateranense sub Callisto II celebratum anno 1123 can. 3, conjunctiones consanguineorum fieri prohibuit, *quoniam eas et divinæ et sæculi legis prohibent;* quamobrem in vetere africano Conc. can. 102, quædam matrimoniorum impedimenta statuebantur, adjecta ea clausula: *In qua caussa legem imperialem petendum est promulgari.* Atque id est, uti arbitror, quod scribebat S. Thomas contra Gentes cap. 78, in Summa ibi: *In quantum est in officium naturæ, statuitur jure naturæ matrimonium; in quantum est in officium communitatis, statuitur jure civili; in quantum est Sacramentum, statuitur jure divino.*

Qualecumque sit jus, quo certa matrimonia prohibentur, vel certa forma in matrimoniis custodienda præstituatur, generales regulæ præjaciendæ sunt, quibus illicita conjugia ab iis, quæ prorsus irrita sunt, secernamus; neque enim in conjugiis recipitur regula, quæ in pluribus aliis viget; et quæ docet, irritum omnino esse, quod fiat prohibente lege, l. 5 cod. de legibus. Equidem matrimonium pactionibus privatorum fit, et contrahitur; at semel initum et contractum caussam habet publicam, et maxime gravem; unde factum est, ut licet legumlatores expedire judicaverint, identidem indicere hominibus, ne ad certa conjugia celebranda deveniant, non semper tamen iidem eadem ipsa conjugia semel inita irritare penitus voluerunt; quasi duplex agnoscendum sit in hac re legum genus, quarum aliæ ad personas contrahentium referantur, aliæ ad contractum ipsum, et priores illicitum tantum, posteriores etiam invalidum matrimonium reddant. Perspicua sunt exempla hujus rei in omni legum genere, naturalium, divinarum et humanarum. Postulat naturæ jus, ut filiifamilias, dissentiente patre, non contrahant. Postulat divinum jus, ut, qui continentiam voverunt, a nuptiis abstineant. Postulat jus ecclesiasticum, ne feriatis temporibus nuptiæ celebrentur. Postulavit jus civile Romanorum, ne intra tempora luctus uxor vidua ad secundas nuptias

convolaret. Interea vero scimus, nuptias adhuc adversus eadem jura contractas irritas non fuisse; concil. trid. sess. 24 de ref. matr. cap. 1, can. 11, can. 27, qu. 1, can. 10, cau 33, qu. 4, l. 1 cod. de secund. nupt. Nemo autem putet, id videri in conjugiis penitus singulare, quod privatorum gesta adhuc sustineantur certis in casibus contra publicas legum sanctiones, imo et quoquo modo repugnare, plus valere, quod a privato gestum est, quam valeat publica legum auctoritas. Siquidem in primis observo, conjugia, quæ licet contra leges contracta quandoque subsistunt, non ideo subsistere, quod privatorum voluntas legi prævaleat, sed quod lex ipsa, ut subsisterent, decrevit, quemadmodum, ne subsisterent penitus, decernere potuisset. Deinde observo, id non esse adeo singulare, ut careat prorsus exemplo, in iis nimirum negotiis, quæ prohibenda fuerunt ob certas caussas, acta tamen non evertuntur, quoties publica expediat non everti. Interdictum ex. gr. fuerat editum a prætore, ne in loco publico quidquam fieret; proindeque non jure quis erat in loco eodem ædificaturus. Quod si quisquam ædificasset, cogendus non erat demolire, quia prohibitorium interdictum erat, non restitutorium, l 2, § 17 ff. ne quid in loco publico. Aliud exemplum est in eo, qui sciens prudens ex alienis cæmentis ædificium construxit. Non jure quidem ædificavit, attamen interea publica utilitas suasit, ne ædificium dejiceretur, § 29 instit. de rer. divis. juncta l. 1. ff. de tigno juncto.

Itaque rei summa in eo consistit, ut indicetur, quandonam leges illicitum tantum matrimonium esse voluerint, quandonam etiam irritum. Amplissima heic aperitur disputandi materies, quæ universa conjugiorum impedimenta complectitur. Quamobrem juvabit initio paucis tradere regulas generales, uberius deinde in singularibus explicandis conjugiorum legibus demonstrandas. Quidquid passim tradere interpretes atque universi pragmatici soleant, ego distinguenda puto triplicis generis jura, nimirum naturale, divinum, et positivum humanum, sive ecclesiasticum sit, sive civile. Quoties agatur de legibus, quas natura præstituit, secernenda sunt quadruplicis generis vetita; alia enim ideo conjugia quædam improbant, quod desit conjugiorum forma substantialis, ut scholæ loquuntur; alia ideo improbant, quod conjugii finis obtineri nequeat; alia ideo, quod conjugiorum honestas abhorreat, alia denique ideo, quod in generalia quædam principia impingant extra conjugii caussam, sive, quod conjugium minus honestum reddant ex accidenti, atque ex adjunctis conjugio ipsi prorsus extraneis. Cum vetita sunt primi generis, quando nimirum ideo conjugia certa improbantur naturæ jure, quia deest forma substantialis, statim conjugium erit irritum; siquidem repugnat rem esse, ubi rei substantia desideratur. Exemplum est in eo conjugio, in quo consensus contrahentium integer non est, quoniam potissimum consensus matrimonium facit. Sic irritum erit conjugium a furioso, ab amente, a coacto, a pupillo contractum. Cum vetita sunt secundi generis, quando nimirum ideo conjugia certa improbantur, quod obtineri nequeat naturalis conjugii finis, quoniam multiplex esse potest conjugii finis, ideo non una regula respectu omnium præstituenda est. Est primus, et præcipuus conjugii finis, caussa perennis adjutorii, quod uxor marito præstat, juxta ea, quæ in prima dissertatione expendebam; qui sane si desit, caussam præbebit irrito pronunciando matrimonio, etenim præcipuus matrimonii finis a substantia matrimonii non longe recedit, imo et ad substantiam pertinet, eamdemque informat, qui propteræ si deficiat, et deficere substantiam necesse est. Quamobrem duorum masculorum consensionem matrimonium non dicemus, quod non ex sexus naturali qualitate demonstretur, quis alteri adjutorium præstet, sed æque principalis videatur utriusque persona. Sunt alii conjugii fines, qui naturaliter insunt conjugiis, non tamen adeo ipsis cohærent, ut consensione contrahentium divelli non possint, uti est susceptio prolis, quæque huic famulatur, ac servit, sedandæ incontinentiæ ratio. Isti autem si desint, irritabunt conjugium tum demum, quoties contrahentes in ipso contractu de eisdem cogitaverint; non vero si contrahentes ipsi prudentes scientes eosdem non curavisse fines professi fuerint. Hæc facile et statim percipiuntur ab illis, qui recte noverunt substantialia contractuum a naturalibus distinguere, optime gnari, substantialia nunquam avelli posse, naturalia consensione contrahentium separari valere. Hinc est, ut qui sibi matrimonio junxerit eum, qui impotentiæ vitio laborat, et quidem ignoranter, petere possit, ut irritum conjugium declaretur, quamquam si sciens prudens vitii contraxerit, naturali juri satisfactum sit, nec jure naturæ inspecto valeat conjugium discindere, quasi liber a quocumque vinculo. Cum vetita sunt tertii generis, quando nimirum ideo certa conjugia improbantur, quod eadem intima conjugii ipsius honestas ab illis abhorreat, neque dubitandum est, irritas habendas esse conjunctiones. Etenim inhonestas illa, quæ intime conjugium ipsum inficit, et fœdat, adeo probrosam exhibet undecumque conjunctionem, ut nihil in ipsa supersit, quod valeat a natura ipsa firmari. Hinc multiplices plurium uxorum conjunctiones irritæ erunt, firma tantum manente prima, quod secundæ uxoris superinductio fœditatem conjugio intime inhærentem exhibeat; eademque ratione irrita conjugia erunt inter eos contracta, qui ob arctissimam necessitu-

dinem, puta sanguinis vinculum, conjungantur, uti sunt pater et filia, mater et filius, et personæ proxime ad has accedentes. Cum denique vetita sunt postremi generis, nimirum quod certa conjugia in generalia quædam principia impingant extra conjugii caussam, sive quod conjugium minus honestum reddant ex accidenti, atque ex adjunctis conjugio ipsi prorsus extraneis; alia regula tradenda videtur, hoc est, conjugia eadem illicita fieri, quod non undecumque præceptis omnibus conveniant, non autem irrita, quod ipsa per se adhuc firma sint juxta singulares naturæ conjugiorum leges, neque enim adeo natura negligit omnia conjugii per se honesti bona, ut ea insuper habenda præcipiat, quotiescumque quædam aliunde emergant extra conjugii caussam improbanda. Hinc est, ut licet perperam agat filiusfamilias sine consensu parentum conjugium contrahens, aut qui vovit continentiam matrimonium celebrans, nihilominus tamen firmum conjugium habeatur; quia duo illa præcepta generalia sunt, non unam matrimonii caussam spectant; et primum ea respicit universa, in quibus obsequium erga parentes exhibendum sit, alterum ea omnia, in quibus data Deo fides nusquam rescindatur.

Quod si de divino jure sermo instituatur, sive illud in vetere, sive illud in novo testamento constitutum proponatur, triplicis generis præcepta secernenda sunt; alia enim naturale jus aut clarius explicaverunt, aut paullo latius produxerunt; alia ad augendam sanctitatem conjugii pertinent; alia denique generalia sunt, nec ad matrimonia singulari jure referuntur, quibus propterea non aliter matrimonio lex dici visa est, quam quia matrimonium sub certo genere contineatur. Si divina præcepta naturæ institutiones clarius pandant, cum legis interpretatio pars legis sit, idem de divinis institutionibus dicendum est, quod de naturalibus modo dicebam, uti statim liquet consideranti, in eisdem divinis institutionibus non novum quid exhiberi, sed potius, quod natura præstituit, luculentius indicari, aut etiam confirmari. Idque ipsum dicendum est, ubi divino jure quidquam adjectum fuit ad extendenda naturæ præcepta; si enim ex. gr. dicas, in cap. 18 et 20. Levitici divino jure positivo extensum esse conjugii interdictum ad eam speciem, qua prohibeatur marito, ne uxorem ducat sororem uxoris, extensum, inquam, naturale interdictum de non ducenda sorore, et similia; ego facile concludo, quemadmodum natura ita aversata fuit conjunctiones fratrum, et sororum, ut irritas omnino redderet, ita divinam positivam legem adeo abhorruisse nuptias inter maritum et sororem uxoris, ut irritas penitus faceret. Siquidem juris extensio illud ipsum operatur, ut eadem obtineant in specie, ad quam extensio fit, quæ obtinent in specie, a qua fit extensio. At si de jure positivo divino agatur, quod conjugii sanctitatem adaugeat, quemadmodum adparet in Evangelio, in quo conjugia ad sacramenti sanctitatem evecta fuerunt, dixero, eos, qui spernunt ejusmodi divinas leges, aut quoquomodo eisdem divinis legibus non utuntur, non ideo irritum conjugium celebrare. Revera leges istæ non ideo latæ sunt, ut conjugium alias contractum abominabile redderetur, sed potius ut daretur occasio contrahentibus, magis magisque merendi apud Deum, proinde qui non utitur divino præparato subsidio, gratiam quidem Dei contemnit, aut insuper habet, non ipsa violat jura conjugii, quasi adversus honestatem. Denique si agatur de divinis positivis præceptis, quæ non directo ad conjugia pertinent, sed possunt ad conjugia pertinere eatenus, quatenus conjugia ipsa sub certo genere continentur, fere non est verum, conjugia irritari, sed tantum illicite contrahi. Proferamus exempla. Divino jure generaliter implenda sunt vota. Siquis ergo post votum continentiæ emissum nuptias contrahat, adversus jus illud divinum contrahere intelligitur. Divino jure generatim jubentur clerici, a secularibus negotiis abstinere. Siquis ergo clericus uxorem ducat, liberisque det operam, quod familiaribus obvolvi negotiis debeat, in divinum jus sane delinquit. Divino jure evitanda est malorum hominum, et in criminibus pervicacium societas. Siquis ergo in crimine pervicacem conjugem sibi jungat, Dei præcepta non servat. Porro in his, ac similibus speciebus non ideo irritum divino jure matrimonium dicemus; quia illa præcepta generalia sunt, nec de conjugiis singulari formula concepta. Quæris hujus regulæ caussam? Duplicem demonstrabo. Prima est, quod licet generalia illa præcepta firmissima sint, atque sanctissima in genere suo, attamen cum singulariter ad conjugia referenda sunt, inveniunt, quoque divinis legibus firmatam conjugiorum stabilitatem, quando divinæ etiam leges, sive ob bonum humanæ universæ societatis, sive ob bonum prolis regendarumque familiarum, conjugia semel inita, utut non omnino recte, consistere voluerunt, eodem fere modo, quo superius tradidi, humano jure statutum esse, non dirui ædificia ex alienis cæmentis erecta boni publici caussa, licet graviter delinquat, qui alienis cæmentis usus fuit in construendo. Quamobrem ibi conflictus quodammodo fit duplicis juris, et utriusque divini, hinc matrimonia firmantis, illinc matrimonia improbantis; propthereaque lex specialis conjugiorum generali principio minime cedit, juxta vulgatam regulam, quæ postulat, ut in concursu generalium, et specialium, specialia præ generalibus attendantur. Altera caussa est, quod ea præcepta matrimonium generaliter improbantia, in quibusdam rerum adjunctis locum habere non videantur ob sin-

gulares quasdam emergentes caussas, quas interpretari quisquam posset a generali lege exemtas esse. Quid enim, si quisquam insigni virtute præditus ideo sibi jungat perditum moribus conjugem, ut eum in meliorem frugem adducat? Quid, si expediat voventi, matrimonium contrahere, juxta Paulli apostoli consilium: *melius est nubere, quam uri*? Divinum illud jus generale non adeo facile dixerim his etiam adjunctis imminere, ut homines quacumque auctoritate, ac consilio præditos vinculo nunquam concutiendo devinciat. Itaque cum hæc, ac similia adjuncta in singulorum conscientia versentur, ac teneantur, non adeo rigide divinas leges iis accommodabimus, ut semper dissolvenda fore conjugia credamus, proindeque tutius est, quidquam contrahentibus indulgere, sibi imputaturis, si forte latius, quam par sit, a divino jure recesserint. Dixi in proposito, *fere* non esse verum, conjugium irritari, indicaturus ad hanc regulam probabilem exceptionem. Nimirum si præter generalem divinam legem, adsit altera divina lex specialis conjugia prohibens, non dubitabo, quin irrita conjugia esse debeant, quasi Deus cum generali legi suæ specialem alteram legem de conjugio addiderit, professus fuerit, se sine discrimine velle, generalem legem in conjugio adamussim servari. Presto etiam sunt gravissima hujus exceptionis exempla. Prodierat in judaico populo divina lex generalis de tribubus minime confundendis, deque non turbandis finibus agrorum singulæ tribui adsignatis. Addidit Deus specialem legem de conjugiis inter personas diversæ tribus, una excepta levitica, non contrahendis, ne occasione dotium, ac legitimarum successionum, prædiorum dominia de una in aliam tribum transferrentur. Quis non dicat, conjugia adversus et generalem, et specialem legem contracta, irrita omnino fuisse? Prodierat apud Judæos divina lex, ne Judæi facile gentibus commiscerentur. Addidit Deus specialem legem de non ducendis alienigenis uxoribus. Hinc ordinario jure alienigenæ ductæ uxores expellendæ fuerunt, conjugio penitus irritato. Etiam in evangelio lex edita fuit, non conversandum cum infidelibus, præsertim ab iis, qui recens baptizati fuissent. Adjecta fuit tradente Paullo apostolo specialis lex connubiorum, qua cautum est, conjugem baptizatum posse recedere a conjuge infideli, quoties conjux infidelis habitare cum fideli nolit sine injuria conditoris. Hinc profectum est, ut in hac specie matrimonium, quod alias firmum esset, irritari facile possit.

Nunc ad jus positivum humanum sive ecclesiasticum sit, sive civile, convertatur oratio. Ecquidem ego non dubito, quin potuerint legumlatores prohibere certa conjugia, modo tantum ita, ut conjugium alias contractum illicitum haberetur, modo etiam ita, ut irritum penitus fieret. Tota quæstio in voluntate legumlatorum sita est. Et quando consueverunt legumlatores, ubi voluntatem haberent conjugium irritandi, prohibenti vel præcipienti legi suæ irritans decretum adjicere, capio exinde gravissimam conjecturam, qua concludatur, conjugia contra leges tum demum irrita esse; quum legi ipsi decretum irritans adjectum est, et e contrario illicitum tantum esse conjugium, quando lex decreto irritante munita non adparet. Unicum et gravissimum hujus rei exemplum profero apud antistites tridentini concilii, qui, uti alias observabam, in cap. 1, sess. 24 de reform. matrim. legem sancientes, qua matrimonia sine denunciationibus, ac sine præsentia parochi, et testium improbarentur, in prima parte, in qua de denunciationibus agitur, decretum irritans non adjecerunt, adjecerunt autem in altera parte, in qua agitur de præsentia parochi, et testium; quamobrem recipi debuit, negligentes tridentinam sanctionem quoad denunciationes, adhuc conjugium revera contrahere; utut illicite; at negligentes tridentinam sanctionem quoad præsentiam parochi, et testium, ne valide quidem contrahere. Res plana foret, si leges humanæ perpetuo aut decretum irritans adjecissent, expresse, aut ab omni formula abstinuissent, quæ vires decreti irritantis habere videatur. Quamobrem heic aperitur latissima disputandi via quoad formulas, quibus decretum irritans continetur. Neque enim necessarium est, ut legislator expresse dicat, se conjugium contra legem contractum irritare: quippe sunt quædam leges, in quibus aut tacite decretum irritans inest, aut decretum irritans adjectum fuisse ex quadam adjecta æquipollenti formula deprehenditur. Expatiabor inferius per varias hujusmodi leges, unde res universa conficiatur. Interea tamen juvabit, certa generalia saltem principia posuisse. Itaque in primis tacite decretum irritans aliquando inesse censetur; etiamsi non expressis verbis adjiciatur. Id primo contingit, si renovetur lex vetus, quæ in desuetudinem abierit, aut confirmetur lex vetus, ne quandoque contemnatur, cui legi veteri decretum irritans adjectum fuerit; lex enim nova renovans, vel confirmans veterem, censetur aut renovavisse, aut confirmavisse veterem in quacumque sui parte, ac propterea etiam in ea, in qua decretum irritans continebatur. Secundo contingit, si lex vetus decreto irritante munita ampliores casus pluresque complectens, ad pauciores coerceatur, etiamsi enim lex nova coercens veterem non adjiciat novum decretum irritans respectu eorum, quæ retinentur, in iis tamen lex vetus omnino firma remanet una cum decreto irritante. Quamobrem in concilio lateranensi cap. 8 de cons. et affin. cum cautum fuit, ut vetus disciplina de septem consanguinitatis gradibus abrogaretur, et interdictum conjugii tantum

intra quatuor gradus contineretur, dicendum est, decretum irritans intra quatuor gradus contrahentibus imminere. Tertio contingit, si lex vetus certos casus comprehendens extendatur in eodem genere ad casus ulteriores, quemadmodum contigit olim in iis legibus, quæ gradus consanguinitatis ad septimum usque provexerunt, in quibus non erat antea interdictum conjugium. Siquidem nova lex veterem producens ad casus ulteriores in eodem genere, etiam producere intelligitur decretum irritans legi veteri adiectum. Exemplum hujus rei etiam in ea specie demonstrari potest, in qua cum olim interdictum esset cognatis, conjugia inter se contrahere, cognatio deinde protracta est ad necessitudinem spiritualem ex baptismate, vel civilem ex adoptione proficiscentem. Deinde aliquando propositas scimus fuisse leges, in quibus non expressum est decretum irritans, sed æquipollens adjecta fuit formula. Quid enim ex. gr., si post certa interdicta conjugia, pœna adjecta fuerit, ut ex iis conjugiis liberi geniti sint illegitimi, quemadmodum in l. 45 cod. de episc. et cler.? Formulam illam arbitror decreto irritanti æquipollere, quoniam regula est, ex conjugio tantum illicito, non irrito, liberos legitimos nasci. Quid vero, si in prohibente lege dicatur, certa conjugia tanquam incestus, et adulteria habenda esse? Idem ego facile recipiendum arbitrabor; quod enim ad adulterii, et incestus turpitudinem refertur lege, pro rata, et firma conjunctione haberi nullo modo potest. Qua tamen in specie notatu dignum est, nomine legis his formulis conceptæ, ardentiores quosdam sanctorum patrum privatas sententias non esse intelligendas; non enim ignoro, quasdam ex vetustis patribus quædam illicita et valida conjugia turpibus his nominibus appellavisse ad horrorem sceleris concitandum, vel inter disputationes alacres de ea re susceptas, vel in familiaribus suis epistolis zelo acri refertis ad redarguendos homines in ea conjugia proclives; quo sensu Augustinus ajebat, eos, qui ita loquuntur, paullo acutius disserere, can. 41, caus. 27, quæst. 1. Præterea decretum irritans per æquipollentem formulam expressum esse censebimus, ubi auctor legis dixerit, conjunctionem, quam ipse prohibuerint, tanquam matrimonium non esse habendam, uti in can. 40, caus. 27, quæst. 1. Quod si auctor legis post interdictum certum conjugium adjecerit, fieri adversus contrahentes dissociationi, seu dissolutioni locum, multum intererit observare, num verba dissociandi, aut dissolvendi, concepta fuerint in matrimonium ipsum, an in contrahentium personas. Quoties enim ita ex. gr. edictum sit: *conjugium ipsum dissolvimus, vel dissociamus*, irritatum matrimonium dixero, non vero quoties ex. gr. edictum sit: *contrahentes dissociari, ac dissolvi mandamus.* Idem discrimen observandum erit, ubi legislator usus fuerit verbo *damnamus*, nam si certis pœnis damnari jusserit contrahentes, aut lege expressis, aut in judicis arbitrium collatis, ex. gr. pœna excommunicationis, tum illicitum tantum, non irritum conjugium dicam; at si statuerit, damnari conjugium ipsum, clausulam istam decreti irritantis vim habere intelligimus, ex eo quod non aliter conjugium ipsum damnari percipitur, nisi quatenus penitus dissolvatur. Exempla damnationis in personas conceptæ, extant in can. 8 et 9, distinct. 27.

Sunt ista generalia veluti præcepta, quibus via planissime sternitur ad leges universas expendendas, quibus matrimoniorum impedimenta præstituta fuerunt. Agedum igitur, et propius accedamus ad rem, investigando, et personas ad contrahendum conjugium idoneas, et solemnitates, ac formam contrahendi conjugii, quibus omissis, aut deficientibus modo irritum conjugium sit, modo tantum illicitum.

CAPUT II.

De iis, qui natura conjugium contrahere nequeunt.

Ex jure naturæ conjugium contrahere prohibentur, quicumque caussa ætatis, aut naturalis impotentiæ, seu caussa furoris, aut amentiæ vel coire non possunt, vel assensum præstare. Ex caussa ætatis prohibentur illi, qui nondum puberes sunt masculi, aut nondum viripotentes feminæ, sive quod in istis nondum præsumi queat vera, perfectaque consensio, quæ conjugiis formam præbet, sive quod desit istis generandi potestas, cap. 8 de despons. impuber., can. 11, caus. 30, quæst. 2, l. 4 ff. de ritu nuptiar., ex quo sequitur, hoc impedimentum, cum ad substantiam matrimonii referatur, in caussa esse, ut matrimonium eo non obstante contractum irritum penitus sit habendum. Forte quemquam turbare poterit capitul. 2 de desponsat. impub., ubi constituitur quidem, nonnisi post legitimam ætatem contrahi posse conjugia, statim tamen adjicitur, aliquando posse eam conjunctionem *tolerari*, quum nimirum *urgentissima necessitas interveniat, utpote pro bono pacis.* Ego in meis adnotationibus in canones gratianeos ad canonem 1, caus. 30, quæst. 2, ex quo dictum capitulum depromptum videtur, jam monumentum istud apocryphum esse judicavi, præsertim vero tamquam recentiore manu adjecta rejeci postrema illa capituli verba, quæ difficultatem inducunt: *nisi forte aliqua urgentissima necessitate, etc.*, quamquam habeantur in prima collectione decretalium, c. 4 de despons. impub. Facile autem est conjicere, ea verba primum irrepsisse in textum

primæ collectionis ex quadam marginali adnotatione, ab eo forte adjecta prope finem sæculi duodecimi, qui nosset, aliquando conjugia impuberum dissoluta non fuisse. Referri huc potest decretum quoddam cantuariensis concilii sub Richardo archiepiscopo celebrati anno 1173 in can. 35 apud Mansium in supplemento labbeano ita conceptum. *Non contrahatur matrimonium inter aliquos infra annos, nisi ex dispensatione inter principes, vel magnos viros, reconciliationis, vel pacis caussa.* Visa fuerat tunc temporis aliquibus hæc exceptio non parum opportuna, quando discisso in frustula imperio occidentali, emergebant in successionibus provinciarum identidem gravissima dissidia, uti nemo ignorat, unde fieret, ut per conjugiorum stipulationes etiam ab impuberibus factas publicæ tranquillitati remedium quoddam adferretur; quamquam dici posset, non ea proprie fuisse conjugia, sed firmiores quasdam desponsationes, a quibus non facile concederetur recedere. Ceterum hæc exceptio, cujuscumque auctoritate prodierit, regulam firmat potius, quam enervet; quamobrem generaliter concludendum erit, sacris etiam canonibus pubertatem esse in contrahendis nuptiis expectandam. Sed heic quæstio emergit vulgatissima præsertim apud veteres, a quo tempore et masculi puberes, et feminæ viripotentes dicendæ sint. Apud priscos romanos jureconsultos acris exarserat controversia in scholis Cassianorum et Proculejanorum: nimirum Proculejani ex annis, Cassiani ex corporis habitu pubertatem existimabant, uti testatur Ulpianus in fragmentis tit. 11, § 28. Visa primum fuit turpis disciplina Cassianorum respectu feminarum, quibus proinde certa determinata fuit ætas, nimirum annorum duodecim, qua completa crederentur viripotentes. Quamobrem Papinianus licet in Cassianorum schola institutus non dubitavit adfirmare, tutorem puellæ esse desinere, si puella duodecimum annum implevisset, leg. 13, § 2 ff. de tutor. et curator. datis. In eandem sententiam ivit Constantinus, statuens, feminas propter verecundiam cætui publico non esse exhibendas, leg. 2 cod. de his, qui veniam ætatis. Et jamdiu ante sua tempora id viguisse, testatur, Justinianus in l. 3 cod. quando tutores, et princ. instit. quib. mod. tut. finitur. Sunt qui putant, temporibus Ulpiani, aut saltem paullo postea, videlicet temporibus Diocletiani et Maximiani, Proculejanorum sententiam præ Cassianorum opinione publice fuisse receptam, imo et legibus confirmatam, et ad eam rem proferunt Ulpiani doctrinam in leg. 2 ff. de vulg. et pupil. substit., ubi legitur, parentes pro liberis impuberibus posse facere testamentum, *donec masculi ad quatuordecim annos perveniant, feminæ ad duodecim;* item proferunt rescriptum Diocletiani et Maximiani in l. 4 cod. qui testam. fac., ubi definitum est, enervari non posse testamentum factum a masculo, qui quartumdecimum ætatis annum complevisset, eo prætextu, quod necdum pubes existeret. Ego tamen vereor, ne qui in hanc descenderunt opinionem, a germana romanarum legum sententia paullisper deflectant. Etenim in primis adversus Ulpiani monumentum ego oppono monumentum Paulli, qui sane erat Ulpiano ipsi coævus. Meminit autem Paullus in l. 32 ff. de minoribus, adspectus corporis, quo minores perfectam ætatem suam in judicio demonstrabant. Deinde adversus rescriptum Diocletiani et Maximiani ego oppono laudatum, et quidem recentius Constantini rescriptum in dicta l. 2, cod. de is, qui veniam ætatis, ubi cum Constantinus in feminis expresse caverit, ne in judicio ob verecundiam se sisterent corporaliter ad demonstrandam perfectam ætatem, nihil autem simile de masculis edixerit, satis indicavit, eam adhuc mansisse disciplinam in masculis, quam Cassiani suis clientibus proponebant. Denique adversus utrumque, et Ulpiani, et Diocletiani ac Maximiani monumentum, oppono Justiniani auctoritatem, qui tum in l. 3 cod. quando tutores, tum in princ. instit. quando tut. fin., expresse testatus est, se primum abolevisse in masculis Cassianorum opinionem, exemplo veterum, qui eam in feminis jampridem improbaverant. Neque vero quisquam poterit de tam turpi mendacio Justinianum redarguere, quasi novam legem se dixisse profiteatur, quæ nova non erat, et quasi se publice ridendum exhibuisset, qui adeo manifeste voluisset, et in evidenti facto nubem ob oculos universorum inducere. Etiamsi enim dare velis egregium quemquam impostorem, poterit quidem ipse antiquarum rerum imagines mutare, turbare, non tamen eveniet, ut tuto profiteri posset, se rem novam invehere, quando res jam ab universo populo tenebatur. Quid ergo, inquies, dicendum erit de monumentis tum Ulpiani, tum Diocletiani et Maximiani? Deprehendo, agi in iis de ultimis voluntatibus, nimirum apud jureconsultum de pupillari substitutione, et apud imperatores de testamento illius, cujus pubertas in controversia erat. In utroque sane casu investiganda erat pubertas non viventis, sed vita functi, et forte jam tumulato cadavere. Turpe erat, ac semper fuit Romanis in cadavera inspicere, imo et turpius, defunctorum requiem, sepulchrorum excavatione turbare. Quod si adjiciam, mortuorum cadavera consuevisse tum igne cremari, qua ratione ex corporis habitu, et aspectu judicari de pubertate potuisset? Quamobrem si in proposito satius duxere et jureconsultus, et imperatores Proculejanorum opinioni adhærere, et insuper habere Cassianorum traditiones, non exinde concludere oportet, in universum Cassianorum disciplinam damnavisse, atque abrogasse,

ut neque locum haberet in nuptiis celebrandis, neque in tutela finienda; præsertim cum novum mihi non sit, pubertatem in diversis caussis diversa ratione fuisse æstimatam. Hujus rei argumento est lex 14, § 1 ff. de aliment. et cibar. leg., in qua cum proponeretur, fuisse relicta alimenta *usque ad pubertatem*, definitum fuit, ut masculis usque ad 18, feminis usque ad 14 annum deberentur, quasi in ea specie pubertas ab iis annis inciperet; adjecta ratione: *Etsi generaliter pubertas non sic definiatur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse observandum, non est incivile.* Quidquod et in l. 40, § 1 ff. de adoption., in adoptionibus plena pubertas ad annum usque decimumoctavum extenditur? Si ergo in aliquibus speciebus pubertas non ex regulis generalibus definienda fuit; quid repugnat, salva nihilominus, et integra remanente in reliquis Cassianorum opinione, in singularibus caussis, in quibus de pubertate defunctorum ageretur, ex annorum ratione potius definitam eandem fuisse, caussa rei quodammodo religiosæ? Amplius dicam. Et quidem si de Ulpiano loquar, nonne in dicta l. 2 ff. de vulgari, et pupill. sequi ipse potuit, aut voluit potius Proculejanorum, quam Cassianorum sectam? Erat ipse jureconsultus, cui in re auctoritate juris necdum definita, liberum erat, quam maluisset opinionem amplecti, argumento l. 5 ff. qui test. fac. Adde, in eo loco non sollicitum fuisse Ulpianum, ut pubertatis tempora definiret, sed ut formulam pupillaris substitutionis exhiberet; in qua exhibenda parum intererat ejus, qui certa juris principia, certamque disciplinam docebat, verba concipere Proculejanorum potius, quam Cassianorum opinionibus accommodata. Quod si de rescripto Diocletiani et Maximiani loquar, observo, illud esse rescriptum omnino privatum, ad Radonem quendam directum consulentem imperatores in singulari suborta controversia, ad cujus definitionem non videntur imperatores iidem novum quoddam, et generale jus constituisse, uti verba ipsa rescripti facile demonstrant; Porro suadet recta interpretatio rescriptorum, non esse ista, præsertim cum privati alicujus propositam caussam spectant, ad alias species extendenda. Propositum erat, solemne factum fuisse testamentum ab eo, qui decimumquartum ætatis annum excesserat, deinde post aliquod tempus obierat. Qui ab intestato hereditatem petebat, allegabat, tempore testamenti nondum in testatore emersisse vigoris vestigia, forte probandi contrarium in heredem scriptum obligationem conferens. Quid mirum, si imperatores rescripserint, frustra agnatum conari? Testamentum erat certum, certa erat testatoris ætas, quæ annum decimumquartum excedebat. An vigoris emersissent vestigia, incertum fuerat. Ubi id versabatur in dubio, favore testamenti alias certi rescribere religiosum erat. At enim etiamsi constitisset, necdum vigoris emersisse vestigia, non id impingebat in certas juris regulas, sed tantum obnoxium erat disputationibus Cassianorum, et Proculejanorum. Eo autem tempore in testamentis prævalere cœperat in foro opinio Proculejanorum; hinc Ulpianus in dicta l. 5 ff. qui testam. fac. scribebat, non quidem certum, sed *verius* esse, illum, qui decimumquartum annum excesserat, testamentum facere posse. Propterea Diocletianus et Maximianus rescripserunt, frustra conari agnatum adversus testamentum, quod judices in foro Proculejanorum placitis adhærere cœpissent. Interea tamen nondum publicis legibus Cassianorum opinio abolita fuerat, sed adhuc fuerunt usque ad tempora Justiniani, qui ad evadenda quæcumque litigia tempora cassianeæ pubertatis observarent, ut tutius agerent, et sine omni discrimine. Adde his, ignorari, an rescriptum Diocletiani et Maximiani omnibus esset perspectum, et passim reciperetur. Duplex est conjectura, ex qua concludi posset, illud non potuisse in generalem disciplinam abire. Prima est, quod, ut modo dicebam, ad privatam caussam pertineret; altera est, quod in codice theodosiano desideretur. Itaque primus Justinianus lege publica pubertatem voluit annorum determinatione finiri, indecoram dicens etiam in masculis cassianeam pubertatem, l. 3 cod. quando tutores, princ. instit. quib. mod. tut. finitur. Quo tempore Longobardorum incursibus romanum imperium turbabatur, sperni cœpit justinianea disciplina, ac tum pueri, tum puellæ ab aliquibus matrimonio jungebantur, licet adhuc impuberes; atque ob eam rem hæc conjugia damnari penitus Longobardorum legibus debuerunt, uti liquet ex l. 2 leg. longobardor., tit. 4, num. 10,, tit. 8, num. 2 et 11. Post hæc et romano et Longobardorum jure perspicue definita, non defuerunt, qui scripserint, juris ecclesiastici auctoribus aliud placuisse, eorumdemque auctoritate cautum, ut non ex annis, sed potius ex facultate generandi ætas contrahentium, et contrahendi potestas sit dimetienda, quasi auctores canonum indecoram reduxerint Cassianorum opinionem; idque putarunt se deducere ex cap. 3 de despons. impub. Non possunt hæc meo judicio sine sacrorum canonum injuria quadam pronunciari. Num enim, quod in feminis olim visum fuerat impudicum, quodque in masculis castitate suorum temporum indignum dixit Justinianus, dicemus, facile sacris canonibus receptum deinde fuisse, quasi non adeo religiosa fuerit ecclesiasticorum patrum verecundia, et honestas, quam veterum jureconsultorum, ac principum? Absit hæc de modestissimis viris suspicari, nedum adfirmare. Equidem verum est, Isidorum hi-

palensem in dicto cap. 3 de despons. impuber. scripsisse, puberes ex habitu corporis appellari. Verum miror, quod hinc argumenta a viris dialecticis proferantur in medium; etenim quod ibidem tradidit Isidorus, pertinet ad simplicem nominis etymologiam, quam sanctus vir explicabat, de vocabulorum derivatione tantum sollicitus, non vero ad juris effectus, quibus ratio haberetur conjugii contrahendi, de quibus Isidorus minime agebat. Adde his, non fuisse compertas Justiniani leges Isidoro, utpote qui in Hispania degebat, in qua solus theodosianus codex observabatur, is, inquam, codex theodosianus, in quo laudatum rescriptum Diocletiani et Maximiani desiderabatur, eamque ob rem apud Hispanos nondum erat publica lege finis impositus disputationibus Cassianorum et Proculejanorum. Non ignoro tamen, illud aliquando in ecclesiastico jure definitum fuisse, ut si post contracta inter legitima ætate minores conjugia certis argumentis demonstrata fuisset pubertas, puta quia quis prolem infra legitimam ætatem edidisset, aut suscepisset, contractus ille conjugii firmus judicaretur, argumentis cap. 6 et ult. de desponsat. impub., quod usuvenire tunc potissimum potuit, quando clandestina matrimonia irrita non habebantur. Sed hi singulares casus nihil habent commune cum generali lege, quæ suadet, non esse ante certam ætatem matrimonia celebranda: neque ipsemet Justinianus, qui castitati suorum temporum convenire decrevit, ut ne ex habitu corporis pubertas æstimaretur, hujusmodi conjuges dissociandos esse dixisset, quando certum est, ipsum edixisse, in hac generationis materie legem obsequi debere, non imperare naturæ, l. 12 cod. de legit hered., juncta l. 27 cod. de nuptiis. In conspectu horum omnium jure optimo concludemus, legem conjugiorum impuberibus dictam duplicem habere partem; in prima jus naturæ versari, quod et consilii expertes, et necdum corpore idoneos a conjugio repellit: in secunda jus positivum versari, quod, ex naturali quadam verecundia corporum inspectione sublata, certa tempora determinavit, quibus primum contrahentes præsumerentur puberes, ac propterea idonei. Prima illa pars, conjugii substantiam spectat, propptereaque adversus illam contrahentes nihil agent. Altera pars, qua pubertas annorum numero designatur, naturam quidem sequitur in iis, quæ ut plurimum contingunt, non semper tamen cum natura consistit, quoniam natura in quibusdam citius, in quibusdam tardius, et animi et corporis vires absolvit, atque in hoc non naturalis, sed positiva lex est mutationi obnoxia. Porro in posteriore hac parte illud erit officium publicum, ut nemo ad conjugium infra designatam ætatem admittatur, quod si ad conjugium jam accesserit, ad dissolutionem conjugii deveniatur, quasi nunquam constiterit, nisi natura ipsa facto, veluti prole suscepta, demonstraverit contrahentes vere idoneos fuisse. Nunquam vero indulgendum est, ut matrimonia contrahantur inter pupillos, etiamsi profiteantur, se idoneos esse, et paratos ad conjugii fines; siquidem, ut utar phrasi Innocentii III, in cap. 6 in fine de frig. et malef. *de talibus, non est facile judicandum, cum finale judicium pendeat ex futuro.*

Non, quemadmodum de impuberibus dictum est, de senibus etiam utut provectissimæ ætatis recepta fuit disciplina. Quamquam enim apud veteres lege Julia, et Papia conjugio interdictum fuerit, viris sexagenario, et feminis quinquagenario majoribus, ea tamen lex non diu viguit, abrogata primum a Claudio Cæsare, uti testatur Svetonius in ejus vita, cap. 13, deinde abs Justiniano in l. 27 cod. de nuptiis: nimirum licet vix ex illis nuptiis sperari soboles possit, experientia tamen constitit, aliquando frustra naturæ viribus generalem ab hominibus legem imponi, quemadmodum tradidit Justinianus idem in l. 12 cod. de legit. hered., quamobrem sicuti Romanorum jure recipiendum fuit, ut senilis ætas nuptiis impedimento non esset, l. 6 ff. de liber. et posth., ita ecclesia nullo unquam tempore senes a nuptiis arcuit. Quod si adhuc quæratur, cur leges temperaverint a definienda provectorum ætate, quando ætatem puberum definiverunt; alias autem utroque in casu jugum quodammodo naturæ viribus imponatur: ego facile dixero, legum auctores in conjugiis potissimum respexisse ad integrum animi judicium, utpote quod præcipue matrimonium facit, istud enim vel in ipsa ingravescente senum ætate vigere solet, licet corporis vires paullatim deficiant, at respectu pupillorum, et corpus æque, et animus sensim adolescere, et perfici videtur.

Natura, seu naturali vitio, etiam prohibentur nuptias contrahere, qui perpetua, et insanabili coeundi impotentia laborant; quod ex duplici caussa proficisci posse vulgo traditur, nimirum vel ex naturali corporis vitio, vel ex improborum hominum maleficio. Hoc est, quo pertinere ajunt titulum illum decretalium de frigidis, et maleficiatis. Mihi sane singula ejusdem tituli capita perscrutanti nihil occurrit, in quo de hujusmodi maleficiis vel levissima mentio fieret. Non ignoro, a pluribus referri speciem capituli ultimi eod. tit., ex eo quod ibidem legatur, conjuges impotentiæ vitio laborantes a viris ecclesiasticis delegatis inductos fuisse, *ut agerent pœnitentiam de commissis, ut sic forte placeret Deo, qui matrimonii fuit institutor, et auctor, ut opus matrimonii consummarent.* In horum conspectu scripserunt illi, non agi de naturali vitio, sed de vitio, quod superstitio malorum hominum induxerit. Ego vero in primis obser-

vo, In iis verbis non contineri sententiam Honori III rescribentis, sed tantum exhiberi per quandam facti narrationem quid prudenter agere se posse censuernnt pontificii delegati, quod sane juris disciplinam minime spectat. Præterea anne non consuevit, præsertim media ætate, ecclesia etiam confugere ad orationes enixe fundendas in Deum ad sananda naturalia ipsa corporum vitia? Sufficit, ut id statim liqueat, respicere ad antiqua romana sacerdotalia, quorum unum ego habeo editum Venetiis anno 1567, ubi pag. 33 et 34 orationes exhibentur *pro fuganda sterilitate mulieris*. Laudanda profecto erat ecclesiasticorum patrum prudentia, qua inductis singularibus, et vere sacris orandi formulis, inanes quædam a vulgo invertæ superstitiones facile abolerentur. Cum enim rude vulgus persæpe putaverit, coeundi impotentiam e malorum hominum præstigiis derivari, curabant ii, quorum intererat, contrariis superstitionibus superstitionem evellere, quemadmodum testatur S. Carolus mediolanensis in parte 3 concilii V provincialis anni 1580 tit. *Quæ ad matrimonium pertinent*. Quis autem in his temporum adjunctis non laudet prudentiam episcoporum, qui, ut plebem a superstitiosis ritibus avocarent, monebant potius, ut ad Deum se totos converterent, et pœnitentiis, atque orationibus, quod optabant, religiose expostularent? Potius nonnihil ad eam rem invenio apud Gratianum in can. 4, cau. 33, qu. 1, qui Hincmaro Rhemensi adscribitur. Ego jam in meis animadversionibus in Gratianum mihi visus sum satis explicavisse, qualis Hincmari hac in re fuit opinio. Ceterum cum Hincmarus ea ætate floruerit, qua non solum vulgo putabatur, fieri posse præstigiis locum ad impediendas conjugum conjunctiones, verum etiam iis præstigiis occurri posse per alias superstitiones æque damnandas, uti liquet ex integro fere pœnitentiali Burchardi Wormaciensis, nil mirum esse debet, si insuper habita vulgari credulitate præstigiorum ad matrimonia impedienda, eo mentem potius appulerit, ut traderet, conjuges non superstitionibus esse sanandos, sed religiosius ad Deum confugere oportere. Meum non esse videtur diutius in his controversiis immorari; tantum generaliter dixero, unam eandemque de iis, qui coire non possunt, recipiendam esse disciplinam, sive impotentia naturalis sit, sive ex maleficiis artibus profecta fuisse credatur, dicto can. 4, caus. 33, quæst. 1, juncto cap. 1 et toto tit. de frigid. et malef.

Itaque in primis ab iis, qui naturali coeundi impotentia laborant, secernendi sunt steriles. Novel. Leonis 98, utpote qui senibus potius, et infirma valetudine adfectis, quam vere impotentibus, æquiparantur; quorum præterea vitium difficilis est probationis, alias autem matrimonia rite contracta dissolvi non debent, quousque probationibus manifestis legitimæ dissolvendi caussæ non demonstrentur. Revera ne apud veteres quidem romanos legimus dissoluta matrimonia ob sterilitatem fuisse, cum Justinianus, ubi certas repudii caussas recenseret, nullam de sterilitate mentionem fecerit, Nov. 22, Nov. 117, c. 8, 9 et 12. Prætermitto sacras ipsas literas, quibus sterilium uxorum a viris sanctissimis retentarum exempla sunt, quibus Deum Opt. Max. scimus aliquando miraculis etiam benedixisse. Quod si dicas, frustra et ex mulierum sterilium conjugiis sperari sobolem, reponam in primis, etiam sine sobolis procreatione consistere matrimonium posse, argumento can. 6, cau. 32, q. 2 adjiciam insuper, non omnino spe carere contrahentes, qui tantum ex eventu se prolem non suscipere intelligunt, et de sterilitate judicant, impedimentum tamen ipsum necdum liquido, et omni dubitatione remota compertum habent, cum quandoque contigerit, ut uxores, quæ steriles habebantur, post quædam tempora fœcundæ adparuerint. Quod si adhuc opponas legem 60 in fine ff. de donation. int. vir. et uxor., dixero, ibidem jureconsulti propositum eo referri, ut investigaretur, quibus in casibus donatio inter virum et uxorem sustineretur, non quibus in casibus matrimonium jure irritaretur. Factum ibi enarratur de marito, qui *commode matrimonium retinere non poterat*, uti legitur in sequente l. 61, ob sacerdotium, ob sterilitatem, ob senectutem, ob valetudinem, ob militiam, quibus scilicet in speciebus olim bona gratia dissolvi matrimonium permittebatur, l. 62 ff. eod. tit., quod tamen tamquam turpe deinde abs Justiniano sanius edocto abrogatum fuit, Nov. 117, cap. 10, quamquam paullo postea Justinus Justiniani filius in Nov. 140, ad avertenda quædam gravissima reipublicæ incommoda duxerit jus vetus restitui, quod tamen vix in urbe constantinopolitana obtinuit, nec unquam in toto imperio receptum fuit.

Qui impotentiæ vitio laborant, ex eo nec naturali, nec divino jure prohibentur, ne nuptias contrahant; etenim in primis jam superius demonstratum est, conjugium esse posse, etiamsi a procreatione liberorum abstineatur; deinde scimus, impotentium matrimonia ab ecclesia romana non fuisse dissoluta, cap. 2 de frigid., et malef., quæ sane dissoluta fuissent, si juri divino, ac naturali adversarentur, argumento cap. 47 in fine de testib., juncto cap. 3 qui matrim. accus. in 1 collect. Hinc fit, ut si contrahentes scientes prudentesque matrimonium contraxerint, aut ignorantes quidem contraxerint, sed post contractum adquieverint, jure antiquo decretalium non dissociarentur, dummodo tamquam fratrem, et sororem invicem se haberent, dicto cap. 2, cap. 4 et 5 de frigid., can. 2, caus. 33, quæ. 1, cap. ult. de frigid. in 1 collect. Quando vero

contingere cœpit, ut ita contrahentes ea conjugii specie abuterentur, bona occasio fuit legumlatoribus conjunctiones illas dissolvendi. Hac de caussa omnino damnavit eunuchorum conjugia Leo Philosophus in Novella sua 98, cujus exemplo consuetudinem suam induxit ecclesia gallicana ab Alexandro III comprobatam, dicto cap. 2 de frigid., quod sane conforme erat S. Augustini præceptionibus apud Ivonem decreti parte 4, cap. 82. Nil propterea mirum esse debet, si recentioribus sæculis Sixtus V in quodam motu proprio, cujus verba describit Sanchez lib. 7 de impedimentis matrimonii disput. 92, num. 27 et disputat. 97, num. 5, novam generalem invehi disciplinam adamaverit, et abrogato vetere more ecclesiæ romanæ dissociari conjuges ejusmodi voluerit, ut turpibus conjunctionibus sub ea matrimonii specie subeundis omnis occasio præcluderetur. Quamobrem hodie passim receptum est, ut ne volentes quidem ad contrahenda conjugia admittantur, et admissi dissocientur, qui, aut quorum alteruter eo vitio sit affectus. Qua tamen in re summa opus est judicii prudentia, si agatur de separatione post contractum conjugium indicenda; non aliter enim ad eam deveniendum est quam si de impedimento publice constet, et qui illud conjugium contraxerunt, præsumantur non obstante publico, et de quo nulla controversia subsit, impotentiæ vitio sese tamquam conjuges habere, non tamquam fratrem et sororem, ut formula utar laudati cap. 4 et 5. At si contrahentes impotentiæ vel suæ, vel consortis minime conscii nuptias celebraverint, deinde conscii facti non adquieverint, ac velint propterea divertere, sedulo cavere debebit judex, ne aliqua exinde fraus ex dolo conjugum conjugio fiat, neve facile declaret irritum, quod rite fuerat celebratum. Qua in re primo judex investigabit, an impotentiæ vitium uterque conjux concordi consensione fateantur, et dissolvi matrimonium ex eo postulent consona voluntate, an unus impotentiæ vitium alleget, et recedere a matrimonio velit, alter inficietur, et consistere in matrimonio postulet. Quoties uterque fateatur impedimentum animo recedendi a conjugio statim credere eorum dicto judex non debebit, quia matrimonia non dissolvi, non tam conjugum ipsorum, quam universæ reipublicæ interest; sed oportebit, ut quod dicto vir et mulier profitentur, solemni jurejurando confirment, et tum demum ad dissolutionem conjugii deveniatur, cap. 5 et ult. de frigid. et malef., abrogata vetere romanæ provinciæ disciplina, juxta quam adhuc vir et uxor simul habitare in fere fraternam societatem tenebantur, cujus disciplinæ vestigia quædem supersunt in cap. ult. de frigid. in 1 collect. decretal., juncto can. 2, caus. 33, quæst. 2. Quoties vero unus dicat, alterum impotentiæ vitio laborare, alter inficietur, dicatque ex. gr. vir ineptam mulierem, quod congressum viri pati nequeat, vel uxor ineptum virum, quod secum congredi ille nequeat, probationibus dandus erit locus, quibus demum factis dissolutionis sententia pronunciabitur. Probationes autem tales esse debent, quæ nulla exceptione elidantur, et quæ cum tales proferantur, statim judicem ad pronunciandum paratum invenient, can. 29, c. 27, quæst. 2; can. 1 et 2, caus. 33, quæst. 1. Neque enim ubi certo constat de impedimento, ferendum est, ut diutius vir cum muliere habitet, ne invicem ea conjugii specie contra honestatem abutantur. Quid autem, si probationes perspicuæ esse non possint, et temporariæ quædam exceptiones proponantur adversus agentem, uti ex. gr. contingeret, si infirma eademque sanabilis valetudo, aut si ætas necdum satis matura impedimentum adferre proponeretur? Sequioribus sæculis in quibusdam provinciis receptum fuit, ut purgationi vulgari definitio committeretur, quo pertinet canon 17 concilii verberiensis anni 752 ibi; *Siqua mulier se reclamaverit, quod vir suus unquam mansisset cum ea, exeant ad crucem, et si verum fuerit, separentur, et illa faciat quod vult.* Alibi obtinuit, ut dicto potius viri, quam mulieris crederetur, uti legitur in can. 17 concilii compendiensis, seu can. 3, cau. 33, qu. 1. Ast hodie, ubi vel controversia dubia est, vel temporarium impedimentum esse excipitur, renovata fuit vetus jurisprudentia, ita nimirum, ut certa tempora ad definiendum expectentur, quibus interea marito liceat cum muliere congredi. Et quidem olim duorum annorum tempora præstituta erant, l. 10 cod. de repud., quæ cum ad triennium prorogata fuerint abs Justiniano, Nov. 22, c. 6 occasionem quoque dederunt recentioribus pontificibus triennium concedendi, c. 1, 5 et ult. de frigidis. Quod si adhuc dicas, hodie in dubio standum potius esse testimonio mariti, quasi Gregorius IX probaverit, quod legitur in c. 1 de frigid. et malef., juxta laudatam concilii compendiensis disciplinam, dixero, id forte verum esse posse, quando mulier longo tempore siluerit, et nonnisi post diuturnam cohabitationem cum marito, conqueri de mariti impotentia cœperit, ita enim suadere videntur laudati capituli 1 verba, juncto can. 32, qu. 1. Ceterum ubi mulier post breve tempus conqueritur, non adeo facile unius mariti testimonio creditur, cap. 4 et 14 de probation., juncto can. 4, caus. 33, qu. 1. Porro, quæ de triennii tempore dico, non facile protrahenda censeo ad speciem, qua impotens uxor dicatur; leges enim tantum de mariti impotentia conceptæ sunt, propterea que, uti in similibus contingit, tempus ad probandum uxoris defectum arbitrio judicis definiendum relinquitur, ita ut brevius sane concedendum fere sit, proptereaquod in muliere facilior sit impotentiæ probatio.

Illud singulare est in hujusmodi caussis, ut si sententia pro dissolutione matrimonii lata fuerit, ea nunquam transeat in rem judicatam, argumento cap. 7, 10 et 11 de sentent. et re judic., cap. 6 de frigid. et malef., quod intellige de caussa principali dissolvendi, vel non dissolvendi conjugii, non autem de caussa expensarum, in quas alteruter ex collitigantibus damnatus fuerit, et intra legitimum tempus non appellaverit. Imo et is, qui sententiam tulit, poterit ex officio caussam dissoluti conjugii retractare, neutra licet parte postulante, ubi certæ emergant retractandi caussæ, quia ad publicum officium spectat, matrimonia per errorem dissoluta restaurare, quin referat, conjuges ipsos sententiæ adquievisse; neque enim, uti cetera negotia, ita dissolutio conjugii a conjugum voluntate pendere potest. Hinc si ex. gr. fingas, episcopum, velut ordinarium, sententia sua irritum matrimonium declarasse, nulla deinde appellatione secuta, et adquiescentibus conjugibus, si facto demonstretur, falsis inniti sententiam fundamentis, quasi errore pronunciatam idem episcopus retractabit, nec opus erit metropolitani, vel alterius episcopi superioris officio. Præterea illud obtinet, ut si forte judex errore facti labatur, et post sententiam, qua declaratum fuerit, conjugium fuisse consummatum, mulier certo sciat, nunquam consummatum revera fuisse, mulier obtemperare minime teneatur, et potius debeat excommunicationem forte adversus se indictam demisso animo tolerare, quam maritum admittere, cap. 44 de sentent. excommun., cap. 13 de restit. spoliat. hujus generis controversias olim ecclesiastici antistites remisisse quandoque leguntur laicorum judicio definiendas, uti factum fuisse in caussa Northildis, liquet ex concilio attiniacensi anni 822, de quo nonnulla legimus apud Hincmarum Rhemensem in opusculo de divortio Lotharii et Theutbergæ interrogat. 5 recentioribus tamen sæculis episcopi judicare consueverunt, c. 4 et 14 de probation., cap. 1 et sequentibus de frig. et malef. Sententia judicis duas habere potest partes, quarum prima spectet matrimonium contractum, altera aliud conjugium contrahendum, vel non contrahendum. Distinguendum erit ad hanc rem inter impotentiam, quam absolutam, et eam quam respectivam vocant. Ubi, et ex qua parte impotentia absoluta proponitur, ut probatur, ita pronunciandum erit, ut non tantum contractum conjugium irritum declaretur, sed et impotenti præcipiatur, ne novas nuptias cum alio contrahat, concessa tantummodo facultate novas nuptias contrahendi illi, qui tali vitio non laboret, can. 29, caus. 27, quæst. 2, can. 1 et 2, caus. 33, quæst. 1. Ubi vero sit impotentia respectiva, non poterit quidem judex indicere invitæ mulieri, ut chirurgicæ artis remediis se subiiciat, quibus viro apta reddatur, sed ita matrimonium dissolvet, ut utrique facultatem alterius contrahendi conjugii faciat, adeo ut, etiamsi uxor novum conjugium experta, videatur apta reddita priori marito, nunquam tamen possit, aut debeat ad priorem maritum reverti, can. 4, caus. 33, quæst. 1 quemadmodum enim prudentissime æque, ac honestissime scripsit Innocentius III in c. 6 in fine de frig. et malef. *de talibus non est facile judicandum, cum finale judicium pendeat ex futuro.*

Hæc omnia vera sunt, si coeundi impotentia ab initio contracti matrimonii fuerit, non vero si post contractum conjugium supervenerit, cum aliud sit irritum dici conjugium ab initio, si alteruter ex contrahentibus impotentiæ vitio laborat; aliud semel jure firmatum vinculum posse dissolvi, can. 25 et 27, caus. 32, qu. 7. Si cui aliter respondisse videtur Gregorius III in can. 18, cau. 32, qu. 7 illud tribuatur cuidam dispensationi, qua cum Germanis recens ad fidem conversis agendum voluit pontifex maximus, cum præsertim sermo esset de conjugiis in infidelitate contractis, non vero generalis exinde inferatur ab omnibus facile custodienda disciplina. Qui uberiorem desiderat hujus canonis interpretationem, adeat meas animadversiones in codicem Gratiani. Imo neque ego puto, dissolvi conjugium posse, quotiescumque impotentiæ vitium præcessit quidem coniugii consummationem, nondum tamen illud suberat tempore contractus, quia jam ab initio, seu tempore nuptiarum, verum fuit, matrimonium constitisse; matrimonium autem, quod semel jure constitit, ea de caussa dissolvi non potest. Juvat ad hanc rem adjicere, quoties de hermaphrodito agatur, eum, qui in eo prævalet, sexum attendi oportere, l. 10 ff. de statu hom. atque ubi par sit utriusque sexus ratio, vel qui prævaleat dubitetur, ad eum pertinere eligere, ut propterea tum demum ad matrimonium contrahendum sit admittendus, quando sexum elegerit, eoque electo juraverit, se nunquam aliter electurum.

CAPUT III.

De iis, quorum nuptiæ irritæ ex defectu consensus declarantur.

Quum ad matrimonium contrahendum natura præcipue postulet animi consensionem, ex qua conjugia hominum a brutorum conjunctionibus distinguuntur, hinc perspicuum fit, eos, qui consentire non possunt, nec posse matrimonia contrahere. Quamobrem nemo dubitat, quin non subsistat matrimonium a furioso, vel amente contractum, cap. 24 de sponsal., nisi initum proponatur tempore, ut vocant, lucidi intervalli, quo consensus et haberi, et dignosci potest. Muti et surdi, etiamsi

utroque vitio una laborent, a contrahendis conjugiis minime arceantur, cap. 23 de sponsal. adhuc enim supersunt ipsis signa certa, ex quibus vera matrimonii contrahendi voluntas eliciatur. Longe diversa est caussa illius, qui a nativitate et surdus et mutus et cæcus fuisset; hic enim cum nunquam percipere potuerit, quænam sit ineundi conjugii natura, frustra in conjugium consentire posse fingeretur. Prodigos in multis casibus, furiosis vel amentibus æquiparatos fuisse non ignoro. Id tamen verum dumtaxat est in administratione bonorum, qua præterea dicitur eis interdici prætoris auctoritate. Quamobrem ad matrimonia contrahenda jure admittentur, licet in iis, quæ pertinent ad dotis constitutionem, vel donationem propter nuptias, curatoris officium necessarium sit, quemadmodum contingit in nuptiis a minore contractis.

Cum nihil magis consensui opponatur, quam error, l. 15 ff. de jurisdict. l. 116, § 2 ff. de reg. jur. l. 57 ff. de oblig. et action. facile intelligitur, non valere matrimonium, quod contrahitur ab errante: qua tamen in re duplex error distingui solet, alius nimirum in persona, alius in qualitate. De errore in persona nulla est dubitatio, cum in eo versetur, quod ad substantiam conjugii pertinet, quemadmodum demonstrat Gratianus in caussa 29, quæst. 1 ubi etiam respondet vulgari objectioni de Jacobo patriarcha, qui Liam duxerat pro Rachele, uti in sacris literis exibetur, Geneseos cap. 29 ajendo conjugium inter Jacobum, et Liam ex subsequente potius consensu, et ratihabitione convaluisse. Addo ego, sine probro non potuisse non consentire Jacobum, qui ex pene simili patris errantis circumventione jura primogenii adversus fratrem Esau obtinuerat, uti legitur in cap. 27 Geneseos; qui enim errantis parentis factum, sui gratia comprobaverat, nonnisi per calumniam conjugium a se per errorem initum dissolvisset. Quod si forte quis dicat, Jacobum, si non facto, saltem jure primogenitum se asserere potuisse, quod jura primogenii a fratre seniore adquisiisset, eoque prætextu parentem fallere; excipio ego, et ajo, simili jure potuisse Liæ parentem Liam Racheli anteferre, quod tamquam primogenita juxta morem patriæ prius erat matrimonio collocanda, quod et Jacobo responsum a socero fuit, dicto cap. 29 Geneseos. Qui exercitationis caussa disputant in hac aut simili specie, opponere adhuc solent legem 5, § 1 ff. de negot. gestis, legem 43, § 2 ff. commodati cum similibus, ex quibus liqueat, aliquando errorem in persona non vitiare contractum. Ego paucis satisfacio, observans, in aliis contractibus aliquando non obesse errorem in contrahentium persona, quia in illis obligatio utut personalis, semper vel ex re potissimum nascitur, vel ad rem potissimum refertur; at in conjugiis nulla res versatur, quæ a persona contrahentium distinguitur; quamobrem in istis magis cavendum est, ne in persona erretur, quam in ceteris contractibus oporteat. Potest autem error in persona bifariam contingere; primum quando quis putans contrahere cum una, contrahit cum alia, secundo quando quis putans contrahere cum aliqua, contrahit cum nemine. Primo casu, vera sunt, quæ initio statuebam, dum tradidi, non valere conjugium. Ad alterum casum pertinet species, quæ proponitur in c. 26 de spons. de eo, qui in matrimonio clam, et sine testibus, quemadmodum aliquando in more fuit, contrahendo hæc verba protulit. *Te Joannes desponsat,* quando ipse non vocabatur Joannes, sed se eo nomine vocari finxit, ut quod alias obtinere a puella non poterat, fictione surriperet. Rescripsit Innocentius III, nullam esse conjugium, quod revera is, qui nomen ementitus fuerat, non consensisset. Id ut apte adpositeque intelligatur, observandum in primis est, non esse hanc speciem confundendam cum altera, in qua quæratur de contrahentibus, qui in nomine erraverint, et consenserint in persona; solus enim error in nomine, ubi de persona constat, conjugium minime vitiat: deinde distinguenda est proposita species ab altera; in qua quæreretur, an qui interiorem consensum se non habuisse allegat, imo etiam probat, possit a data conjugii fide præsertim post secutam copulam resilire, quando tempore celebrati conjugii palam, et verbis id perspicue exprimentibus fidem suam obstrinxit. Etenim consensus per verba perspicua palam expressus ita, ut verba nullam aliam interpretationem apud audientes admittant, sufficiens est, ut matrimonium contractum esse dicatur; neque in contrarium probationes admittuntur, propterea quod cogatur unusquisque verba a se prolata in eo sensu recipere, quem solent recte intelligentibus ingenerare, quemadmodum recte concludit Alexander III in cap. 7 de sponsal. ne alias dolo, et fraudibus locus aperiatur, et passim allegent, non consensisse se interiore voluntate, qui exterius professi sunt perspicue, se consensisse. Sane in laudato cap. 26 aliter sese res habebat, cum verba illa, *te Joannes desponsat*, per se non significarent manifeste, adolescentem proferentem habuisse animum desponsandi, cum nomen Joannis de eo non intelligeretur, nisi eatenus, quatenus finxit se vocari Joannem. Nulli in eo gerendo actu aderant testes, qui forte si adfuissent, aliter intellexissent, quam verbis illis æquivocis exprimeretur. Tantum imprudens puella significationem verbis dedit, qualem dare ipsa cupiebat, non qualis dari penitius consideranti potuisset. Quid ergo mirum, si Innocentius in eam se opinionem procliviorem esse professus est, ut contra matrimonium judicaret? Dixi procliviorem esse,

neque enim quidquam certi ibidem tradit, sed diligentiori inquisitioni facti universa commisit, contentus tantum tradidisse generalia juris principia, quibus doceretur, sine perspicuo consensu non posse matrimonium judicari, quemadmodum liquet consideranti integra capituli verba, juncta l. 30 ff. de ritu nupt.

Error in qualitate a Gratiano in caus. 29, quæst. 1 triplex esse dicitur; distinxit enim collector ille qualitatem a fortuna, et conditione, scribens errorem conditionis esse, cum quis putans ducere liberam, duxit ancillam, errorem fortunæ, cum quis putans ducere divitem, inopem duxit, errorem qualitatis, cum quis putans ducere bonam, duxit malam. Nolo in hac parte de verbis contendere. Generaliter tamen dicam, ex errore vitiari actum oportere, quotiescumque talis error sit, qui si ab initio detegeretur, caussam dissentiendo præberet, quando verum est, consensum ita informare contractum, ut sine consensu nullus contractus iniri dicatur. Quoniam vero consensus, vel dissensus errantis circa eam qualitatem, in qua error versatur, ab initio liquido non adparet, neque alias in contractu matrimonii expedit conditiones certas adponi, in quas conjugium conferatur, uti superius observatum jam fuit, curandum erat legumlatoribus, ut quibusdam erratis gravioribus, et quæ maxime probabilem dissentiendi caussam præbere generaliter soleant venia concederetur, denegaretur aliis; unde fieret, ut in quibusdam declararetur, non constitisse conjugium ab initio, quasi deficiente consensu, in quibusdam declararetur, conjugium ab initio valuisse, quasi consensu adhuc existente. Quotiescumque enim talis esset qualitas, seu conditio, quæ gravissima, eademque certa, in qua erratum foret, et talis, quæ generaliter homines abstrahere solet a contrahendo, cur non præsumeretur juris interpretatione defuisse consensus? At quotiescumque talis esset qualitas, seu conditio, quæ minus gravis foret, eademque ut plurimum in incerto posita, et admodum vaga, seu quæ recipit magis et minus, jure non erat infirmandus contractus, ne passim variis prætextibus sanctissima conjugiorum vincula dissolverentur. Revera si omnis error, quasi consensum excludens, ad dissolvendum actum sufficeret, qualenam conjugium proponeretur, quod passim non subjiceretur querimoniis quorundam conjugum sese liberos ab omni nexu proclamantium? Hic diceret, se nobiliorem, ille locupletiorem, hic moribus ornatiorem, ille valetudine firmiorem credidisse ductam conjugem, quam revera existat, et tot suborirentur dissidii caussæ, quot fingi errata in universis qualitatibus possent. Inanem esse hujusmodi erratorum allegationem jam constituerunt in aliis etiam contractibus romani jureconsulti, l. 9, 10 et 11 ff. de contrah. emt. cum similibus, ne passim actus hominum revocationibus inoportunis obnoxii redderentur; et quamquam forte quandoque contingere possit, ut prudens quisquam judicet, non consensurum contrahentem, si scivisset qualitatem, de qua agitur, in conjuge deficere, publica tamen utilitas probabilem hunc dissensum insuper habet, cujus si ratio haberetur, prætextu boni alicujus privati bonum commune negligeretur; eamque ob rem singulare alicujus detrimentum bono publico abunde sine injuria compensatur. Itaque generaliter statuendum fuit, errorem in qualitate non vitiare conjugium. Ad regulam autem generalem adjecta fuit exceptio in iis tantummodo qualitatibus, quæ graviores essent, quæ certæ, et individuæ, quæ non reciperent magis et minus, quæ forent expeditæ, quæ minus frequentem dissolvendis conjugiis caussam præberent, quæ denique tales essent, ut eæ unæ, si deficiant, animos universorum vel ad contrahendum sine discrimine inducere soleant, vel a contrahendo distrahere. Hujusmodi est in primis exceptio illa, quam suffragio suo probavit S. Thomas in 4 sentent. dist. 30, quæst. 1, art. 2 ad 5 de principe, cui ducenda proponatur filia principis, et heres regni; si enim deceptus princeps eam, quam duxit, talem non esse noverit, jure optimo rescindi matrimonium postularet. Certa est ista conditio, et individua, gravis, et quæ principum animos vel distrahere generaliter solet, vel movere; dicam amplius, et quodammodo ad personam refertur. Simili ratione dici forte posset, nullum esse matrimonium, siquis putans ducere alicujus filiam, quæ vulgo filia ejusdem credebatur, duxit extraneam, si tamen præcipue de ea qualitate actum adpareat, seu si ea qualitas matrimonio caussam dedisse videatur: quemadmodum ex. gr. contingeret, si duæ familiæ nobiles mutuis se odiis agitantes, conjugio pacem inirent, et sese invicem reconciliarent, deinde constaret, conjugem ductam de ea familia non esse, quæ talis esse vulgo olim errore publico credebatur. Altera est, et vulgaris exceptio, quoties deducta ancilla agatur, quam ducens liberam esse putabat, siquidem et ista conditio certa est, individua, et consideratione maxime digna, quandoquidem servilis conditio ex moratarum gentium disciplina hominem adeo deturpat, ut in iis, quæ ad familiarum duces pertinent, servi, et ancillæ pro nullis reputati legantur, quandoque etiam brutis fere æquiparati; unde romano jure ne matrimonium quidem iniri inter servos potuisse nemo ignorat, vix dato illorum conjunctionibus nomine contubernii, l. 3 cod. de incestis, et inutilibus nuptiis. Adde his, talem errorem esse, qui versatur in re, quæ ad substantiam, aut saltem ad naturam conjugii accedit; nimirum afficit ipsam communis vitæ inter virum, et uxorem in-

eundæ consuetudinem. Quomodo enim libere adhærere perget maritus uxori illi, quam deinde, ceu agnitam ancillam; passurus sit a domino vindicari? Quomodo e converso libere adhærere perget uxor illi marito, quem deinde, ceu agnitum servum, passura sit ad domium reverti? Dominica plane potestas post agnitum errorem turbare incipit illam vitæ communionem, de qua potissimum conjuges, dum contraherent, cogitabant. Quod si insuper naturalis conjugii finis spectetur, qualis est procreatio liberorum, hæc etiam in discrimen adducitur. Si enim ancilla sit uxor, quæ olim libera credebatur, dominus facile conabitur, ut ventris nomine, suo juri liberos adroget non sine injuria patris. Si servus sit maritus, qui olim liber putabatur, nec desineret dominus certa jura sibi in liberos vindicare vi dominicæ potestatis, cui omnia paterna jura ex legibus cedunt. Hæc plane omnem omnino consensum excludunt ab illo, qui liber est, et liberum esse censebat eum, quocum ut contraheret, deliberavit. Hanc exceptionem sacri canones expresse probaverunt, can. 4 et 6, can. 29, qu. 2, cap. 2 et ul. de conjug. servor. Idipsum etiam verum puto, si statu liberam quis errans duxisset; ea enim licet eveniente conditione; aut veniente statuto die, in quem collata libertas fuit, libera fiat, interea tamen ancilla est, l. 9 ff. de statu liber. nisi eadem ipso nuptiarum die libera esse inciperet, quemadmodum contingit in ea specie, qua dominus ancillam suam alicui ignoranti nuptui tradit, l. un., § 9 et auth. *ad hoc* cod. de latin. libert. tollen. Quod si quæras, ubi de errore, vel de scientia dubitetur, ad quemnam probatio spectet, ego puto, unumquemque præsumi factum alienum ignorare, proindeque siquis alleget se duxisse ancillam, quam liberam credebat, dummodo probet ancillam revera esse, nihil aliud ostendere tenebitur, sed si ancilla viri scientiam alleget, ipsa debebit demonstrare, cap. 47 de reg. jur. in 6, l. 21 ff. de probation. Non sane e contrario dicemus, irritum fieri matrimonium ex eo errore, quo qui putat ducere ancillam, ducit liberam, cum talis error nullo modo consensum excludere videatur.

Ex eo præterea, quod in conjugium non consenserit, irritum est conjugium illorum, qui vi et metu adacti fuerunt. Verum enim vero heic deliberandum est ob varias emergentes quæstiones, quæ facilius dirimentur, quando primum generalia quædam principia saltem attingendo expendantur, deinde specialiter conjugiis accommodentur. Fere non solent jureconsulti vim a metu distinguere, non sane quod nullum inter vim, et metum discrimen agnoscant, sed quod contractus metu initus post edictum prætorium, quo restitutio in integrum concessa fuit, l. 1 ff. quod metus caussa, habeatur ac si irritum ab initio fuerit. Ceterum vel ipsa necessitas restitutionis in integrum beneficio prætoris concedendæ, satis indicat, non suapte natura vacuum esse contractum initum metu, quemadmodum vacuus est contractus, cui vis caussam dederit. Revera definitur vis *majoris rei impetus, qui repelli non potest*, metus autem dicitur *instantis, vel futuri periculi caussa mentis trepidatio*, eamque ob rem vis in corpus nostrum directo, at e contrario metus in animum injicitur; animus autem noster vi majore externa subjugari non potest ita, ut libertatis facultatem sibi ingenitam exercere penitus impediatur. Etenim dum corpus vi premitur, adhuc animus dissentit, et contradicit, e contrario dum metus incutitur, adhuc animus eligit, et eligendo consentit, quamquam alias non consensurus, si metus non incuteretur. Hinc fit, ut actus suapte natura malus probro non vertatur, si vi eliciatur; et adscribatur crimini, si tantum ex metu fiat, hinc fit, ut qui per vim ad baptismum adducitur, et sacro ritui subjicitur, nullum recepisse sacramentum, qui autem per metum accedit ad sacrum fontem, vere baptizatus credatur, quemadmodum scribit Innocentius III in cap. 3 in fine de baptismo, ubi et eum, qui metu baptizatur, dicit sub conditione velle baptismum, idest revera velle positis iis adjunctis, quæ metum incutiunt, quibusque sublatis simpliciter, et absolute non vellet. Quicumque metum incutit, exterius certa mala proponit sub certa conditione, vel evitanda, vel subeunda, atque is, cui metus incutitur, facultatem habet eligendi conditionem propositam, e cujus electione pendet malum vel pati, vel declinare, quæ sane eligendi facultas vera libertas est, et vera consensio. Equidem fateor, propositum malum procliviorem reddere voluntatem in eum actum, a quo alias abstineret, sed exinde tantum colligitur, imminui eligendi, consentiendique facultatem, minime auferri. Quæ cum ita sint, certissima est ethicorum sententia, qua concluditur, per vim enervari penitus voluntatem, et consensum excludi, per metum vero et voluntatem, et consensum tantummodo imminui, modo magis, modo minus, prout metus qualitas vel procliviorem, vel minus proclivem efficit in rem propositam voluntatem. Ita sese res habet natura inspecta, sed leges hominum certis in casibus actus metu elicitos actibus per vim extortis effectu tenus æquipararunt adeo, ut quemadmodum actus per vim extortus irritus ipso jure esset, ita actus metu elicitus quamquam ipso jure consisteret, legibus eisdem rescinderetur, data in integrum restitutione, odio præsertim illius, qui metum incutit, et in iis præsertim caussis, in quibus reipublicæ interest, non sustineri actum, in quo non fuit undique absoluta, et plena libertas; quamo-

brem quod in actu per vim elicito propætereaque irrito operatur ipsa actus natura, operatur lex in actu per metum extorto, proptereaque rescindendo, ac si principio non constitisset. Istu porro humana lex non eandem voluit metus omnis habendam esse rationem ex eo quod metus vel levis esse potest, vel gravis, quem appellant vulgo metum cadentem in constantem virum. Quoties enim metus levis esset, is nimirum, qui non adeo mentem turbaret, nullam habendam esse ipsius rationem voluerunt prudentissimi legumlatores, ne ex quacumque caussa actus hominum facile rescinderentur. At quoties metus esset gravis (qui levis, quive gravis existimetur, relinquitur prudentis judicis arbitrio definiendum, singula caussarum et personarum adjuncta exploraturi, l. 3 ff. ex quibus caus. major.) heic caussam probabilem constitutam agnoverunt, ex qua rescissioni actus locus fieri posset. Sed iterum heic plurimum interesse consideraverunt, an metus ex caussa naturali proficisceretur, an incussus esset ab homine. Ubi metus ex caussa naturali proficiscitur, non æqualis esse videtur rescindendi actus ratio, sive quod nulla est odii caussa in eum retorquendi, qui metum incussit, sive quod metus ex caussa naturali proficiscens, certum non inferat, ne sub conditione quidem detrimentum, sed incertum omnino, et a casu pendens. At ubi metus ab homine incuteretur, iterum plurimum intererit, an jure incuteretur, puta ab eo, qui legitima polleat auctoritate, et ex caussa jure probata ad metum incutiendum deveniat, an incuteretur injuria. Si jure incuteretur, actus alias suapte natura consistens, non esset rescindendus; cum enim rescissio actus sit opus legis, minime dicendum est, ex una parte legem jubere, ut metus incutiatur, ex altera legem rescindere, quod ex metu incusso gestum fuit, ne lex ipsa semetipsum collidere videatur. Quod si injuria metus gravis incutiatur, tum lex actum exinde secutum rescindit. His veluti generalibus positis principiis plura emergunt in rem propositum consectaria. Primum est, matrimonium ex metu quocumque contractum suapte natura consistere, quousque legis ministerio non rescindatur, propterea quod adhuc supersit consensus, licet pro metus qualitate aut aliquantulum, aut plurimum imminutus, in quo sane consensu naturæ jure matrimonii substantia constituitur; tantum matrimonium irritum ipso jure fore, si vis interveniat, utpote quæ omnino consensum excludit. Quum enim metus matrimonio caussam dedit, quid aliud gestum est in animo contrahentis, quam ut deliberaretur, matrimonium potius celebrandum esse, quam certum periculum subeundum? Ista plane deliberatio supponit eligendi facultatem, positaque eligendi facultate, ponimus etiam libertatem, atque consensum. Secundum consectarium est, matrimonium contractum ex metu levi, ne ex legibus quidem, earumque potestate rescindi; neque enim metus levis videtur satis imminuere eligendi liberam facultatem, ut caussa digna sit speciali legum præsidio. Quid ergo, si puella post celebratum conjugium facti pœnitens alleget, se consensisse pene adactam illa specie metus, quem reverentialem appellant, quod forte non ausa fuerit, patris proponentis voluntati refragari? Non videtur hujusmodi metus obesse conjugio, non tam quod levior videatur, quam quod revera metus dici nequeat, quum nihil pater proponat aperte, quod imminentis cujusdam periculi speciem habeat. Hunc ad rem nonnulli referunt legem 22 ff. de nuptiis, quæ tamen aliam interpretationem pati potest, nimirum de filiofamilias, cujus animus generaliter a nuptiis alienus esset, et qui post gravem patris voluntatem acceptam de nuptiis generaliter contrahendis puellam sibi selegerit, et cum ea juxta juris solemnitates libere contraxerit. Tertium consectarium est, matrimonium contractum ex metu, cui naturalis quædam caussa fuerit, ex legibus non rescindi. Quartum est, ne rescindi quidem, si metus gravis ab homine incutiatur ex justa caussa, et eam habente jurisdictionem, exemplum est in eo, qui puellam sibi desponsam violaverit, et abs judice obligetur metu carceris, aut alterius etiam gravioris pœnæ ad eam ducendam uxorem; aut in eo, qui abs judice ecclesiastico in eadem specie metum sibi inferri sentiens excommunicationis sententiæ, conjugium contraxit, argumento cap. 10 de sponsal. et cap. 2 de adulteriis. Postremum consectarium est, tum demum legis potestate rescindi conjugium ex metu contractum, cum metus et gravis fuerit, et ab homine incussus, et injuria, cap. 28 de sponsalibus.

Disputatio disputationem trahit: quando enim diximus, matrimonium vi contractum irritum esse, statim quæritur, quid dicendum sit, quoties a raptu conjugium cœperit? Sane ubi violentus est raptus, et quousque eadem vis perseverat, dubitari non potest, nullum esse conjugium, in quo nulla fingi raptæ consensio potest. Eo reducitur quæstio, an consistat conjugium, vel cum nulla proprie vis illata proponatur, vel illata quidem vis ab initio sit, sed deinde subsecuta raptæ consensio fuerit. Ratio dubitandi ex eo proficiscitur, quia rapta, utcumque non dissensisse principio, aut postea consensisse dicatur, consensisse credatur non sponte, sed inducta fraudibus, blanditiisque raptoris, quæ sane si consensum non omnino adimunt, imminuunt tamen quammaxime. Si tantum ad tridentinas constitutiones respiciamus, concludendum illico est, valere conjugium, si rapta puella in locum tutum recipiatur, ibidemque se libere consentire profiteatur, interea gravissima anathematis pœna

in raptorem inflicta, imo et in eos qui raptori auxilium præbuerunt. Unde liquet, ecclesiasticos patres generali juris principio adhæsisse, juxta quod tum demum matrimonium jure consistere diceretur, ubi de libera consensione constaret.

Rem altius, atque a suis principiis repetamus. Certum semper fuit, quoties omnia in raptu per vim gesta essent, nullusque adpareret raptæ consensus, nullum omnino fuisse conjugium; sed ubi qualisqualis esset raptæ consensio, non ipso jure matrimonium irritum dici potuisse, propterea quod conjugii substantia non deesset. Hanc legem Judæis dixerat Deus Opt. Max. Exodi cap. 22 ibi: *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, et habebit eam uxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt;* quo etiam referenda sunt verba illa Deuteronomii cap. 22. *Si invenerit vir puellam virginem, quæ non habet sponsum, et apprehendens concubuerit cum illa, et res ad judicium venerit, dabit, qui dormivit cum ea, patri puellæ, quinquaginta siclos argenti, et habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitæ suæ.* Apud Romanos veteres neque irritari debuit conjugium a raptu cœptum, quandocumque de raptæ consensu constitisset, quousque saltem recens memoria extitisset raptus sabinarum puellarum, ex quo primum romana civitas sibi, perennitatique suæ prospexit; unde tradidit Quintilianus primi ecclesiastici sæculi scriptor, fuisse ea ætate Romanorum disciplinam, qua raptæ puellæ manu lictoris ad domum rapientis ducerentur ad conjugii initi solemnitatem. Primus Constantinus imperator, ad quem veluti christianum potissimum spectabat de virtute et integritate virginum, dolo et fraude non lædenda sollicitudinem gerere, severissimas pœnas raptoribus indixit, l. 1 cod. Theodos. de raptu virginum; nondum tamen definitum generaliter fuit, ne matrimonium consisteret, aut si definitum alicui videatur in conspectu legis 1 et 2 cod. de raptu virg., id non perenni disciplina servatum, est, ob legem 3 eod tit. latam anno 374. Nova deinde prodita sexto sæculo imperatoris Justiniani constitutio, it exasperandam pœnam raptus, et primo quidem anno 528 generaliter adversus eos, qui quamcumque virginem rapuissent, statuens, ut capitali supplicio plecterentur, denegata etiam raptis facultate pro ipsis intercedendi, ne eo quidem prætextu, quod libere consentirent in nuptias cum suis raptoribus contrahendas, propterea quod consensus iste aut blanditiis, aut minis a raptoribus ipsis præsumeretur extortus, l. un. cod. de raptu virgin., deinde anno 533 specialius adversus eos, qui Deo dicatas virgines abduxissent, l. 54 cod. de episcop. et cleric. Confirmatæ fuerunt hæ leges, novella 143 et 150 ex quibus omnibus constat, legibus hujusmodi conjugia penitus irritata fuisse, qualiscumque tandem raptarum consensio accessisset. Neque ab hac sententia recessit imperator Leo cognomento Philosophus in nov. 35 et 70, quamquam ibidem pœnas veteres emolliverit respectu eorum, qui raptui indulsissent, aut raptum statutis modis non vindicassent. Ecclesiastici patres, qui post Justinianum canones ediderunt, justinianeam disciplinam ratam habuere, atque juxta illam controversias definiverunt; quemadmodum liquet in conspectu canonis 10 et 11, can. 36, qu. 2, quorum prior nomine meldensis, posterior nomine aquisgranensis concilii a Gratiano laudatur; utrobique autem interdicitur perpetuo raptæ, ne raptori etiam consentiens jungatur, quamquam post certam pœnitentiam indulserint meldenses episcopi tum raptæ, tum raptori, ut cum aliis nuptias contrahere possent, uti recte adnotavit Gratianus post dictum canonem 10. Verum Gratianus hanc ipsam disciplinam turbare cœpit; nam in fine ejusdem caussæ 36, quæst. 2 voluit, insuper habendas esse conciliorum tum meldensis, tum aquisgranensis sanctiones, eo prætextu, quod aliter olim sensisset S. Hieronymus, cujus auctoritas divinæ legis testimonio niteretur. Hieronymum autem auctorem laudavit in can. 8 eod. qu. Ego jam in meis lucubrationibus in Gratianum animadverti, eum canonem falso fuisse Hieronymo tributum; quamquam vero si Hieronymi esset, statim liqueret, auctorem canonis expendisse singularem Judæorum disciplinam a Deo in vetere testamento præstitutam, juxta laudata capita Exodi et Deuteronomii, non vero eam disciplinam, quæ perpetua foret ad christianos etiam ex Dei præcepto obligandos. Denique adhuc observandum esset, Hieronymum non aliter scribere potuisse, quam juxta disciplinam suæ ætatis, cui deinde legibus suis derogavit Justinianus superius laudatus, dum severius in conjugia raptorum animadvertit. Quicumque compertum habet, quanta duodecimo sæculo fuerit auctoritas gratianeæ doctrinæ, facile et statim intelligit, qua de caussa ab Justiniani definitionibus, utut confirmatis sanctionem canonum ecclesiasticorum, recessum fuit post editam Gratiani ejusdem collectionem, adeo ut recipi exinde cœperit, probantibus etiam pontificibus maximis, apud quos plurimum valuerunt Gratiani traditiones, raptam jungi posse raptori, quotiescumque rapta eadem libere in conjugium consensisset, cap. 6 et 7 de raptor. Denique redacta res fuit ad concilium tridentinum, atque in eo sess. 24, cap. 6 de reform. matrim., partim gratianeæ doctrinæ a recentioribus pontificibus comprobatæ morem gesserunt sancti

antistites, partim priscam et romanarum, et ecclesiasticarum legum majorem severitatem renovaverunt. Nimirum decreverunt, ut inter raptorem, et raptam quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum conjugium consistat; quod si rapta a raptore separata, et in loco tuto ac libero collocata, illum in virum habere consenserit, eam raptor in uxorem habere possit; nihilominus tamen ipse raptor, atque omnes illi consilium, auxilium et favorem præbentes, sint ipso jure excommunicati, ac perpetuo infames, omniumque dignitatum incapaces, et si clerici fuerint, de proprio gradu decidant; præterea tenentur raptor mulierem raptam, sive eam uxorem duxerit, sive non duxerit, decenter arbitrio judicis dotare.

Non est adeo plana atque expedita tridentini hujus decreti sententia, ut aliqua non indigeat interpretatione. Cum enim de raptore fiat mentio, et de raptu, statim oriuntur quæstiones, quinam raptoris, et quidnam raptus nomine intelligatur. Itaque dicendum in primis est, raptorem eum vocari, qui puellam non vi facta violaverit, sed vi facta, ut eam violaret, vel uxorem duceret, de uno in alium locum abduxerit, quin referat, an voti compos factus fuerit raptor, an minus, can. 2, caus. 35, qu. 1. Neque obstat can. 48, cau. 27, qu. 2, seu can. 1, caus. 36, qu. 1, in quibus traditur, et stuprum et raptum sumi promiscue posse; præterquamquod enim ibidem cum suis autographis verba non consonant, adnotandum est, Isidorum canonum illorum auctorem, tantum fuisse ibidem sollicitum de origine vocabulorum, argumenta autem a notatione nominum petita parum in jure valere. Addere possumus, Isidoro in Hispania scribenti notas non fuisse leges Justiniani imperatoris, quando hispani adhuc theodosiani codicis legibus regebantur, parumque propterea sanctum virum debuisse esse sollicitum de qualitate singulari raptus investiganda, quod ante Justinianum æque puniretur stuprum vi illatum, ac raptus, quemadmodum æque puniebatur adulterium, ac raptus mulieris nuptæ, una excepta præscriptione quinquennii, l. 5, § 2 ff. ad leg. Jul. de vi publ. Non desunt, qui contra sentiant, quod putent ita visum fuisse Justiniano, dum in dicta l. unic. cod. de raptu. virgin. pœnas adversus raptores exasperas, inquit; *maxime cum virginitas, vel castitas corrupta restitui non possit.* Verum adnotanda in primis ab ipsis erat particula illa *maxima*, quæ sane non postulat, necessario evenire debere, quod sub eadem exprimitur, quemadmodum animadvertitur etiam in eadem lege, ubi dicitur: *maxime si Deo fuerint virgines, vel viduæ dicatæ:* deinde adnotandum erat, Justinianum ad id, quod frequentius accidere solet, respexisse, quasi raptam etiam violatam fuisse præsumatur, juxta illud Ovidii: *ab juvene, et cupido credatur reddita virgo?* Præterea dico, constitutionem tridentini concilii, ceterasque veterum leges de raptoribus latas ad eos etiam pertinere, qui suas sponsas rapuerint; etenim recentiores constitutiones, ubi nihil perspicue in contrarium exprimunt, de iis intelligendæ sunt recta interpretatione, qui raptorum numero apud veteres habebantur; at vero tales habebantur, etiam qui sponsas suas rapuissent, dicta l. unic. princ. ibi: *quibus connumeramus etiam eum, qui saltem sponsam suam per vim rapere ausus fuerit.* Non ignoro, vulgo non esse receptam hanc opinionem, dum passim placuit, raptorem sponsæ suæ extra ordinem tantum puniendum esse, non ordinariæ legum pœnæ subjacere, ex eo quod crediderint ita specialiter definitum in cap. 6 de raptor. Vellem ego, ut ii, qui ita scripserunt, cautius investigavissent Lucii III definitionem; tunc enim cum intellexissent facile, ibi non agi de eo, qui sponsam, sed de eo, qui uxorem suam, cum qua necdum matrimonium consummaverat, rapuerat, argumento can. 10, caus. 36, qu. 2 quemadmodum etiam intelligendus est canon 10, caus. 27, quæst. 2, seu can. 2, caus. 36, qu. 1, et can. 5, caus. 36, qu. 2, tum caussam agnovissent, quare mitius in proposita specie agendum Lucius III voluerit, neque eamdem Lucii sententiam ad raptum sponsæ traduxissent. Difficilius est investigare an pœna raptoris immineat illi, qui non matrimonii, sed libidinis tantum explendæ caussa puellam rapuerit. Non dubito sane, quin et ipse teneatur, cum leges, quæ raptores puellarum pœnis gravissimis afflixerunt, generales admodum sint, nec propterea facile possint ad eos tantum referri, qui caussa ineundi matrimonii rapuerunt; secus enim futurum esset, ut illæ vix locum haberent, allegantibus raptoribus, se, dum raperent, animum nuptiarum contrahendarum non habuisse qui sane in ea re legum præsumtione juvarentur, cum unusquisque in dubio præsumatur id noluisse, quod non ignorat. jure consistere non posse. Adde, istiusmodi raptores, si punirentur non pœna raptus, sed pœna vis illatæ, obligandos tunc fore ad puellam raptam in uxorem habendam, nisi eam dotare maluerint, cap. 1 et 2 de adulter., quod sane a germana legum sententia nemini non alienum videbitur. Vulgo etiam observant, eum a pœna raptus immunem esse, qui non honestam mulierem, qualis esset meretrix, raperet: neque hæc opinio dissonat a legum verbis: In primis enim Justinianus in dicta l. un. tantum meminit virginum honestarum; deinde Ulpianus eum, qui alienam ancillam meretricem rapuit, furti non teneri apertissime scripsit, l. 39, ff. de furtis. Finge nunc, rapi consentientem puellam, dissentientibus ejusdem parentibus, vel, ubi parentes deficiant, curatoribus. Etiamnum puto, raptus pœnæ locum

esse ob perspicuam Justiniani constitutionem, quia consensus ille mulierum ab insidiis nequissimorum hominum, qui rapinam meditantur, extorqueri præsumitur, dicta l. un., § 2, juncto § 1, in quo non tantum parentum mentio fit, sed etiam tutorum et curatorum; unde satisfit alteri quæstioni, num raptus esse dicatur, ubi non vi sed importunis precibus, aut propositis datisve præmiis, femina abducatur; siquidem jura in memoratis pœnis stabiliendis non tantum vim, sed et quod vi simile esse videtur, puniendum voluerunt, ne hostili quodam more in republica matrimonia socientur, dicta l. un. § 1. Potiore ratione raptus pœnæ locus fiet, ubi puella consentientibus parentibus, vel curatoribus per vim ipsa abducatur, cum in conjugiis ducendarum potissimum puellarum consensus liber omnino esse debeat, atque ob eam præcipue caussam leges in raptores animadverterint. Quid vero, si non vir mulierem, sed mulier virum rapuerit? Solius profecto rapientis viri mentio fit, sive in dicta l. un., sive in dicto tridentino decreto, quod infrequens admodum sit, et vix credibile, tantum feminas ausuras esse. Ceterum mihi placere non potest opinio asserentium, in proposita specie pœnis raptus locum non esse saltem in ea parte, qua leges inter raptorem, et raptam conjugium consistere non posse constituerunt; sive ex eo quod legis sententia quæcumque matrimonia hostili more contracta improbentur, sive ex eo quod alias collusionibus locus aperiretur, quibus fraus legi fieret, dum viri puellas rapturi, ut pœnas legum eluderent puellis facile persuaderent, ut ab illarum facto flagitium raptus inciperet. Addo his, sive in dicta l. un., sive in dicto tridentino decreto, ubi de puniendis iis agitur, qui consilium, auxiliumque raptori præbuerint, nullum haberi sexus discrimentur igitur discrimen habebitur, quoties de illis agatur, qui raptum ipsum admiserint? Denique quæri solet, an pœna raptus etiam tum locum habeat, cum non quis sibi, sed alteri conjugio jungendam puellam rapuerit. Ad eum qui rapuit, facile legum sententia extenditur: sed ubi agatur de eo, de cujus nuptiis raptor cogitavit, si ipse conscius raptus fuerit, raptuique consenserit, nec dubito, quin eidem matrimonio cum rapta contrahendo interdicatur, ac si ipse rapuisset; quid enim interest, an per se quis, an per alium gravissimum crimen admittat? At sis conscius criminis minime fuerit, nulli erit pœnæ locus, nisi forte raptum ille ratum habeat, et sub sua potestate vel apud se, vel apud raptorem, puellam abductam detineat, cum nihil intersit, quoad vim inferendam, an puellam abduxerit aliquis, an ab alio abductam vi detineat.

CAPUT IV.

De conjugiis, quibus obstat necessitudo cognationum.

Hucusque disputata ad eos pertinent, qui ex ipsa conjugalis actus natura ad contrahendum minime idonei habendi sunt. Ad alios nunc convertatur oratio, qui licet ex natura contractus a conjugiis non videantur arceri, legibus tamen prohibentur, quæ honestatem quandam variis etiam modis pro varietate temporum definitam, servandam in conjugiis præscripserunt, sive illæ divinæ leges sint, sive ecclesiasticæ, sive publicæ principum, atque hæ omnes sive in naturalis juris quadam interpretatione versentur, sive naturali juri nonnihil adjiciant. Itaque in primis, legibus reprobantur matrimonia illorum, qui jam certo inter se necessitudinis, seu propinquitatis vinculo adstringuntur: quæ necessitudo, seu propinquitas multiplici ex capite oritur; nimirum vel ex consanguinitate, vel ex affinitate, et quæ proxime ad adfinitatem accedit, justitia, ut vocant, publicæ honestatis, vel ex cognatione legali, sive civili, sive ecclesiastico abs jure proficiscatur.

Consanguinitas inter eos intercedit, qui ex eodem stipite, vel proximo, vel remoto descendunt; ejusque duplex est linea, recta et transversa, quam et transversalem, et obliquam vocant. Recta dicitur nexus personarum, quæ sese mutuo respiciunt nomine parentum, et liberorum, uti pater, filius, avus, nepos, atque, ut paucis dicam, ascendentes majores, et descendentes in infinitum. Transversa dicitur, in qua qui sunt constituti, non sese mutuo respiciunt nomine parentum et liberorum, sed communem habent stipitem, veluti duo fratres, duorum fratrum vel sororum filii, et alii hujus generis. In linea recta nullus unquam est consanguinitatis terminus, eamque ob rem iis, qui in ea linea constituti sunt, quocumque gradu remotissimi sint, conjugio interdicitur. Et quidem hoc interdictum non alicujus civitatis singulari jure proditum est, sed, ut Paullus scribebat in l. ult. ff. de ritu nuptiar., *jure gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium, vel descendentium uxorem duxerit*, addatur lex 53 ff. eod. et lex 38, § 2 ff. ad leg. Jul. de adult. Quod jus gentium quum commemoratur, non intelligitur sane illud, quod gentes ex quadam necessitate publica, vel utilitate constituerunt, et quod secundarium appellant, sed quod ex communi hominum in idem consensione naturalem clarius explicat honestatem, et primarium vocant. Quemadmodum enim tractationis initio adnotabam, non solum Deus Opt. Maximus Judæis vetuit singulari præcepto, ut ab hisce nuptiis abstinerent, Levitici cap. 18,

sed etiam dum naturæ institutiones hominibus universis traderet in cap. 2 Geneseos, ex quo statuit, relinquendos esse patrem et matrem, ut adhæreatur uxori, perspicue indicavit, aliam esse parentum et liberorum, aliam, nec bene jungendam cum priore, viri et uxoris necessitudinem. Revera cum inter homines conjugium non tantum ad perennitatem generis referatur, sed ad quandam arctissimam vitæ societatem, in quo a brutorum conjunctionibus distinguitur, debeatque uxor esse veluti socia mariti, in ejusdem adjutorium data, quamquam constituta sub marito tanquam familiæ capite, non satis consonare videtur, eam sociam haberi, quæ si filia sit, non alia præstare possit, quam reverentiæ officia, si mater, ipsa reverentiam a filio postulet, nunquam in filii potestatem aliquam redigenda. Sunt istæ generales naturæ præceptiones, quæ etiam obtinuissent apud homines in statu vitæ innocentis constitutos. At post lapsam humanam naturam, arctius obligare etiam potuerunt ob superveniens aliud etiam naturale præceptum de parentis turpitudine non revelanda, jam in sacris veteris testamenti literis indicatum, et a me jam superius explicatum hujus tractationis exordio. Neque vero ab hoc jure longe dissitum est aliud naturale preceptum, de non conjungendis matrimonio iis, qui licet parentes et filii non sint, filiorum tamen et parentum loco habentur, cujusmodi sunt nepos et amita, vel matertera, neptis, et patruus, vel avunculus, similesque personæ, l. 17, § 2 ff. de ritu nuptiar. Paucis id tradidit Paullus in l. 39 ff. de ritu nuptiar., ubi postquam docuit, sororis proneptem quemquam non posse uxorem ducere, quoniam parentis loco ei sit, addidit in § 1 incestum esse, cum quis ducat eam, quam *moribus* ducere prohibeatur. In conspectu hujus doctrinæ duo observantur: quorum primum est, jureconsultum non ibidem romanam legem quandam singularem explicare, sed potius philosophum agere, et naturalis legis interpretem; alterum est, dici illud non legibus, sed *moribus* introductum, quo indicatur, id ex jure gentium, ut vocant, primario proficisci, quemadmodum Pomponius in l. 8 ff. eod. tit. etiam scribebat, non legibus, sed *moribus* introductum fuisse, ut libertinus libertinam matrem ducere, aut sororem prohiberetur. Id adeo verum est, ut Anastasius imperator ne imperatorio quidem rescripto voluerit, nuptias hujusmodi posse consistere, l. ult. cod. de incestis nuptiis, juncta l. 2 cod. si nupt. ex rescr. pet. Equidem fateor, non adeo rigidum, neque adeo perspicuum esse naturale præceptum, quo inter ejusmodi personas conjugium improbatur, quemadmodum improbatur conjugium parentum et liberorum, et tantum inter utramque speciem intercedere, quantum distat pater abeo, qui loco parentis est, et filius ab eo, qui loco filii habetur. Verum ad eam prohibitionem inducendam jure naturæ, sufficere mihi videtur, ut jure etiam naturæ inductum sit, ut patruus, et avunculus, amita et matertera parentum loco respectu nepotum, et neptum habeantur. Quid enim aliud est, jure naturæ loco parentis esse, quam ut eandem æque ac parens exigat ab iis, qui loco filiorum sunt, reverentiam? Quod si reverentia jure naturæ debetur, quale esse conjugium potest, in quo æquabilem societatem naturali eodem jure intervenire necesse est? Neque his obstat lex 1. cod. Theodos. de incestis nuptiis, quasi ex ea videantur primum imperatores Constantinus, et Constans hæc connubia improbavisse. Nam hæc lex inducta fuit ad revocandum senatusconsultum claudianum, quod favore Claudii imperatoris Agrippinam neptem suam nefario amore deperenntis, concesserat patruis neptes uxores ducere. Quum de personis in transversa linea constitutis quæritur, multo dissimilis ratio est; neque enim respectu earum obtinent, quæ modo dicebam, nimirum reverentiæ debitum, ex quo æquabilis societatis vinculum excludatur. Sed in his, aliis principiis res tota nititur, iis nimirum, quæ tractationis initio posueram, dum naturalia jura in conjugiis contrahendis expenderem, et ad ea, quæ in cap. 18 et 20 Levitici a Deo constituta fuerunt, accommodarem. Paucis rem contrahamus. Duo obstant conjugiis consanguineorum in transversis lineis constitutorum. Primum societati hominum fovendæ, adjuvandæque apprime conveniens, alterum naturali cuidam honestati consentaneum, postquam humana natura peccato originis labefactata non sine quadam fere turpitudinis nota matrimonio usa fuit. Societati conveniens est, juxta ea, quæ scribebat Augustinus supra laudatus in lib. 15 de Civitate Dei cap. 16 ut dum multiplicaretur hominum numerus, mutuaque proinde adfectio ob laxius in dies redditum sanguinis vinculum tepesceret, studiosius curaretur, quo per remotiorum familiarum conjugales conjunctiones, reduceretur amor, et necessitudo restauraretur. Naturali cuidam honestati consentaneum est post naturam peccato originis labefactatam, ut nemo ejus conjugio fruatur, in cujus usu ipsam nativitatis suæ maculam quodammodo præsentem menti suæ faceret, quod contingeret, ubi eam duceret uxorem, aut illi viro jungeretur, in cujus persona facile sibi parentum suorum vividam imaginem ob oculos positam adspiceret, quo pertinere puto phrases illas sacrarum veterum literarum, queis præstituitur, *ne paterna, vel materna turpitudo revelaretur*. Levitici cap. 18 et 20. Quoniam vero duo isti conjugiorum inter consanguineos collaterales ineundorum obices nimis generales sunt, et nec facile, nec æqualiter in variis consangui-

neorum gradibus occurrentes, ideo locum fecerunt prudenti legumlatorum arbitrio, quo fieret, ut naturale jus diversam pro diversitate adjunctorum interpretationem haberet; modo enim prudentia suadebat; ut ex remotiore linea quis sibi conjugem adsciscerot, modo ut in familia parentum suorum matrimonium celebraret; siquidem naturalia hujus generis præcepta certis singularibus caussis innixa, non ita individua sunt, et facile in universis aut personis, aut locis, aut temporibus observanda, ut temperari nusquam vel possint, vel debeant. Quid ex. gr., si fœdera inter duos populos jamdiu divisos paciscenda forent ex publica caussa? Nonne tunc utilitas publica postularet, ut intra gradus plures etiam longe remotos conjugia prohiberentur, quo opportunior et commodior daretur occasio familiarum remotiorum conjugiis sociandarum? Quid e contrario, si publice interesset, ut a familiarum, et populorum longe remotorum consuetudine abstineretur? Nonne et tunc publica postularet utilitas, ut ad paucos gradus consanguineorum, impedimenta conjugiorum coercerentur? En caussam, quare pro diversitate adjunctorum generales illæ naturalis juris præceptiones modo largiorem, modo contractiorem interpretationem acciperent, quemadmodum revera accepisse scimus, si per varias temporum, locorumque vices investigando expatiemur.

Itaque quod pertinet ad fratrum, sororumque conjugia, demtis conjugiis invicem contractis inter filios et filias nostrorum communium protoparentum, utpote quorum respectu natura non de alia caussa sollicita esse poterat, quam de illorum animis arctissime conciliandis, ea deinde perpetuo improbanda fuerunt; neque enim exempla ulla respicimus conjugiorum inter ipsos contractorum, quæ probata a viris prudentibus, et moratis aliquando fuerint; præterea memoratas illas duas naturalis juris præceptiones ita locum habere in fratribus et sororibus intuemur, ut vix emergere casus possit, qui dispensationem admittat. At si de fratrum filiis agatur, eove facilius, si sermo sit de constitutis in gradu remotiore, multa occurrere poterunt argumenta, ex quibus conjugia inter ipsos ineunda modo improbarentur, modo etiam sine discrimine reciperentur. Probatum aliquando in sacris veteris testamenti literis conjugium adparet in Abrahamo et Sara; quamquam enim Abraham dixerit eam sororem suam, Genes. cap. 12, latius tamen eo nomine usus est, ut significaret, eam fuisse ex Nachor communi avo; non ex patre Thare genitam, Genes. cap. 20, vers. 12, quemadmodum et Lot appellatus est frater Abrahæ, Genes. cap. 13, vers. 8 et 11, et cap. 14, vers. 14, licet Lot esset filius Aram, non Thare patris Abraham, Genes. cap. 33, vers. 27, et cap. 12, vers. 5. Istud sane conjugium probandum maxime erat ex singularibus gravissimis caussis, videlicet, quod non deceret, Abrahamum ex aliis familiis, quarum mores erant corruptissimi, et a veri Dei cultu maxime alieni, uxorem ducere, quæ eadem caussa fuit, cur divino præcepto ad exeundum de terra sua urgeretur, uti legimus in cap. 12 Geneseos; quæ itidem eadem caussa fuit, quare iterum Abraham divino consilio de familia patris sui uxorem filio suo quæsierit Rebeccam proneptem suam ex fratre Nachor, Genes. cap. 24, quæ denique caussa fuit, unde generaliter caveretur in cap. 18 et 20 Levitici, ut exceptis paucis quibusdam personis, apud Judæos in eadem familia constitutos conjugia invicem jungerentur, ne forte si in remotiore gradu constitutas conjuges aliqui sibi quærere debuissent, alienigenas sibi quærerent sociandas in detrimentum religionis. His addi potest divinum alterum præceptum Hebræorum populo singulari jure indictum de non quærendis uxoribus ex aliena tribu, una excepta Levitica, ne occasione dotium, et legitimorum successionum, factæ distributionis funiculus rumperetur, idque ad publicam illius populi pacem et tranquillitatem. Atque ut ad recentiora tempora descendamus, et Christianorum disciplinam indicemus, constat, primis ecclesiæ sæculis, quibus ecclesia in hac re publicum romanorum jus sequebatur, fratrum vel sororum filios, ac propterea secunda generatione a communi stipite distantes, inter potuisse se inire conjugia, l. 3 et 67, § 1 ff. de ritu nuptiar., quamquam tamen id admodum raro contingeret, et tum demum, quum communis parens id consilium veluti familiæ optimum præbuisset, uti leges modo laudatæ demonstrant; imo et quoties contigisset, vulgo, utut legitima, non tamen satis honesta habebantur, l. 2 cod. de institut. et substitut. Quo pertinet, quod tradit S. Augustinus in lib. 15 de Civitate Dei cap. 16 ibi: *experti etiam sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec divina lex prohibuit, et nondum prohibuerat lex humana.* Et quidem hasce nuptias Romani facile permiserunt, ut removerentur plures obices nuptiarum, quos summa honestas posuisset, quando ipsi interesse reipublicæ putaverant, ut non aliter consisterent connubia, quam inter cives romanos. Hanc ob rem nemo erit, qui non apocryphos judicabit canones 2, 3, 4, 7 et 12, caus. 33, qu. 2, in quibus exhibentur vetustissimi pontifices Calixtus, Fabianus et Julius consanguinitatis jura ad impediendum matrimonium ad ulteriores gradus produxisse. Primus *Theodosius imperator* (sunt verba Ambrosii in epist. ad Paternum) *etiam fratres patrueles,*

et consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine, et severissimam pœnam statuit, ad quam legem latum circa annum 390 respexit laudatus Augustinus in verbis modo descriptis, *et nondum prohibuerat lex humana*, indicans, suis primum temporibus novam illam imperatoriam legem editam fuisse. Ejus legis pars habetur in codice theodosiano in l. 1 si nuptiæ ex rescripto pet., ejusdemque testimonium fert Tacitus in lib. 42 annalium. Æquissima profecto fuit ejus prohibitionis ratio: siquidem cum Theodosii ætate multi essent populi civitatis romanæ jure donati, commode connubium inter plures familias iniri poterat, neque amplius opus erat adeo relaxare generalis juris præceptiones, et consanguineorum conjunctiones in eo gradu permittere. Retulerunt autem imperatores in l. unica cod. Theodos. si nupt. ex rescript. pet., Theodosium Magnum sibi reservavisse dispensandi facultatem, si forte quædam graves caussæ emergerent, quibus ex petitione partium indulgendum foret ejusmodi conjugiis inter consobrinos contrahendis. Plana res esset, atque constaret, jure romano positos fuisse consanguinitati limites certos, quibus fieret, ut ii, qui ulteriore gradu, quam patruelium, aut consobrinorum positi essent, libere contrahere valerent, patrueles autem, aut consobrini deberent a nuptiis abstinere, nisi recentiores imperatorum constitutiones adparerent, et quod amplius est, rem hanc universam turbarent, unde et recentiores interpretes ad earum explicationem maxime implicantur. Edita adparet anno 396. Constitutio imperatorum Arcadii et Honorii, data ad Eutychianum præfectum prætorio orientis, l. 3 cod. Theodos. de incest. nupt., qua confirmata fuit in parte, paterna constitutio Theodosii Magni, in parte abrogata; confirmata in eo, quod Arcadius et Honorius adhuc voluerint consobrinis et patruelibus conjugio interdictum; abrogata in eo, quod remiserint pœnam ignis iis, qui contra legem contraxerint, indictam olim lege theodosiana. Deinde anno 405 adparet edita altera constitutio eorundem Arcadii et Honorii itidem data ad Eutychianum præfectum prætorio orientis, qua in totum theodosiana lex abrogatur. Extat autem in l. 19 cod. Justin. de nuptiis his verbis: *Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis hujus salubritate indulta est, ut revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi legitimi, et suis patribus successores habeantur.* Denique mirum est sub nomine imperatoris Honorii ejusdem, et Theodosii junioris editam anno 409 adparere aliam constitutionem datam ad Theodorum præfectum prætorio Italiæ in l. unic. cod. Theod. si nuptiæ ex rescr. pet., qua vetitum Theodosii Magni confirmatur, imo et ita exhibetur, ac si nunquam fuisset abrogatum, quasi post Magnum Thodosium nusquam amplius licuerit, patrueles et consobrinos invicem matrimonio jungi. In conspectu harum omnium constitutionum facile diceres, aut gravem esse suspicionem emblematum a consarcinatoribus codicum fictorum, aut maxime inconstantes fuisse imperatores Theodosii Magni filios, quod modo paternam legem confirmarent, modo rejicerent, modo iterum comprobarent; quæcumque autem sit illarum legum ratio, et modus, esse consistendum in lege postrema anni 409, qua restituta fuisse videtur constitutio Theodosii Magni constitutionibus medii temporis abrogatis. Verum graviter heic intercederet Justinianus imperator, qui non solum in codice suo retulit tantum legem Arcadii et Honorii anni 405, dicta l. 19 cod. de nuptiis, verum etiam in suis institutionibus § 4 de nuptiis ita scribendum voluit: *Duorum autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris vel sororis conjungi possunt;* quasi temporibus Justiniani, sive sæculo ecclesiæ sexto, theodosiana lex penitus in usu esse desiisset, et una lex Arcadii et Honorii anni 405 vigeret. Mirum est, quæ, et quanta in hanc rem commenti fuerint juris interpretes, inter quos laudo Brissonium, Contium, Gottofredum et Franciscum Florentem. Alii adversus Justiniani codices insurrexerunt, et Tribonianum incusarunt, quod parum accurate se gesserit, et de referenda tantum laudata constitutione Arcadii et Honorii sollicitus fuerit, imo et ad eam fragmentum institutionum exegerit in dicto § 4. Modestius alii adfirmarunt, dictam legem 19 Gothorum manu fuisse insertam in codice justinianeo, in quo antea desiderabatur, unde etiam eam suspicantur apocrypham; ajunt præterea § 4 Institut. de nuptiis depravatum legi in vulgaribus codicibus, cui potius adjicienda sit particula negativa, propterea quod eandem negativam particulam invenerint in institutionibus Theophili, et apud Ivonem in parte 9 decreti cap. 1. Alii Justiniano et Triboniano faventes scripserunt, parum fidendum esse in hanc parte vulgaris theodosiani codicis exemplaribus, in quibus multa a veritate aliena adjecta sunt ab Aniano, qui jussu Athalarici regis eum compilavit; inter quæ collocant laudata ejusdem codicis monumenta. Alii denique, ut singula commode conciliarent, tradiderunt, in dicta l. 19 cod. de nupt. non quidem generaliter concessum fuisse, ut consobrini et patrueles nuptias inter se quasi nullo jure prohibente contraherent, sed tantum remissam ipsis principem exorandi, dispensationis obtinendæ ergo necessitatem a Theodosio Magno pridem impositam in certis caussis, quasi nova Arcadii

et Honorii lege, gratia singulis fieret, quin opus esset libello supplici porrigendo, ad exemplum remissæ necessitatis supplicandi ad obtinenda jura annulorum aureorum, jura plurium liberorum, jura civitatis romanæ, item jura codicillorum, et fidei commissorum, uti olim in more erat. Prolixa nimis, et propemodum infinita disputatio fieret, si singulas hujusmodi opiniones conficiendo persequerer; aut enim omnes parum verosimiles esse videntur, aut quædam manifestæ falsitatis facile revincuntur. Tantum dicam, bonum interpretem ægre eo adduci debere, nec nisi evidentibus argumentis, ut sanctissimorum codicum fidem elevet atque auctoritatem; neque enim quemquam in contrarium movere debet aut Theophili, aut Ivonis auctoritas superius commemorata. Etenim Theophilus cum scripserit post Trullanum concilium, in cujus canone 52 vetita fuerunt consobrinorum conjugia, facile in suis institutionibus potuit adjicere particulam negativam, atque ita, cum doceret juxta leges suis temporibus receptas, textum justinianeum insuper habere; et Ivo potuit potius Theophilum sequi, quam Justinianum in eare, in qua textus Theophili magis erat ivonianis temporibus accommodatus. Addo, postremam opinionem, qua traditur, in dicta l. 19 cod. de nupt. remissam tantum fuisse supplicandi necessitatem, præterquam quod repugnat legis ejusdem verbis, si non funditus evertit ex eadem l. 19 veterem legem theodosianam, eam tamen ita reddere inanem, ut cortice tenus consistere videatur; fingitur enim, unicuique libere ea matrimonia contrahere licere, dummodo contrahens intelligat, etiam sine rescripto singulari, id ex imperatoris gratia generaliter obtinuisse: neque vero agitur in hac re de evadenda mera juris subtilitate, uti in jure aureorum annulorum, et similibus, cum potius agatur de lege ad naturalem quandam honestatem composita, non facile propterea insuper habenda, caussa non cognita. Adversus eos, qui dictam legem 19 cod. de nuptiis apocrypham putant, adferre possem epistolam Magni Gregorii ad Augustinum Anglum, cujus fragmentum est in can. 20, can. 35, quæst. 2, ubi dicitur, quandam legem in romana republica permittere, ut filii fratrum et sororum invicem conjugio misceantur, quæ sane referri tantum potest ad dictam legem 19. Verum ea Gregorii Magni epistola et ipsa ab eruditis pluribus apocrypha judicatur. Ceterum cum eadem epistola nota fuerit vetustis scriptoribus, ac potissimum Bedæ, satis liquet, jam octavo sæculo eam epistolam circumferri consuevisse, ac propterea jam tum compertam fuisse dictam legem Arcadii et Honorii, nec dici posse recentiorum quorundam figmentum. Quidquod præterea in l. 17 cod. de nupt., ubi personæ memorantur, quarum nuptiæ improbentur, de fratrum, sororumve filiis nulla mentio fit, quam sane Tribonianus fecisset pro auctoritate, et consuetudine sua, si tunc theodosiana adhuc lex viguisset; quemadmodum et in eadem lege addidid mentionem neptis ex fratre, cujus sane nulla mentio fiebat in autographo ejusdem legis, prout erat in codice theodosiano descripta. Quidquod Tribonianus idem cum reduceret in codicem suum legem unicam cod. theodos. si nupt. ex rescript. pet., nimirum in legem 3 cod. justinian. eod. tit., multa resecavit, quibus indicatur, vigere adhuc legem theodosianam, atque ita descripsit, ut videatur actum esse de eadem lege theodosiana? Imo et Justinianus idem in § 3 instit. de nupt. cum scripsit neptem fratris duci uxorem non posse, frustra adjecisset ea verba: *quamvis quarto gradu sint*, si generaliter verum fuisset, ejus ætate matrimonia celebrari potuisse inter duorum fratrum, vel sororum filios, qui quarto esse gradu dicebantur. Agedum ergo, difficultates omnes dissolvamus. Ego habeo tanquam genuinas memoratas leges universas, tum Theodosii, tum Arcadii et Honorii tam Justiniani. Et quando illæ invicem conciliandæ sunt, observo, Arcadium et Honorium divisisse inter se administrationem universi imperii ita, ut Arcadius orientale, Honorius occidentale imperium regeret, solida tamen ratione, quasi indivisum adhuc imperium esset, et unius vice duo principes fungerentur, eamque ob rem alterutrius leges, et rescripta utriusque principis nomen præseferebant. Hinc contingebat, ut quod unus statueret, quandoque repugnaret statutis alterius, utpote qui statuta fratris, utut communi nomine edita, ut plurimum ignorabat. Hinc factum est, ut identidem adpareant constitutiones duorum illorum principum prope sub eadem tempora editæ invicem sibi contrariæ, non sane quod sibi Honorius, aut sibi Arcadius contradiceret; sed quod quæ Honorio placebant in occidente, displicebant Arcadio in oriente, semper tamen legibus ab alterutro latis, utriusque nomine proditis, uti liquet inter cetera ex legibus 359 et 360 cod. Theodos. de decurion. Recentiores legum interpretes parum ad id animadvertentes, tradere non dubitaverunt non sine injuria eorum principum, cereas leges illos constituisse, quas modo figerent, modo refigerent, quemadmodum scripsit Vetranius Maurus in lib. de jure liberor. cap. 23 itaque ut ad rem proxime accedam, post constitutionem Magni Theodosi latam circa annum 390, et ab ejus liberis confirmatam anno 396, l. 3 cod. Theodos. de incest. nupt., Arcadius in oriente edidit dictam legem 59 cod. Justin. de nupt. anno 405, qua paternam legem de prohibitis consobrinorum nuptiis abrogavit, adposito legi suæ etiam nomine fratris Honorii, qui ceteroqui legem fraternam ignorabat. Quod autem ea lex sit Ar-

cadii orientale imperium administrantis, liquet ex eo, quod directa sit ad Eutychianum præfectum prætorio orientis. Viceversa anno 409 edita fuit ab Honorio fratre lex un. cod. theodos. si nupt. ex rescript. pet., quæ confirmavit Theodosii Magni constitutionem, et respiciebat tantum occidentale imperium ab Honorio administratum, cujus rei argumento est, quod lex illa directa fuerit ad Theodorum præfectum prætorio in Occidente, quam legem æque ignorabat Theodosius junior, qui Arcadio similiter successerat, orientale imperium administrans. Quænam fuerint, aut esse potuerint Arcadio caussæ, cur conjugia consobrinorum permitteret, non satis liquere potest. Ait ipse in dicta l. 19, se voluisse *calumniarum fomenta restinguere;* forte enim quidam erant, qui porrecto libello supplici apud imperatorem dispensationis obtinendæ caussa (quod permissum erat lege theodosiana), falsis caussis imperatorem ipsum circumveniebant, et passim contra legum vetita per propositas calumnias conabantur. Ceterum exinde constat, tunc disciplinam aliam apud Græcos, aliam apud Latinos invaluisse, ut dum Græci observarent legem arcadianam, Latini constanter inhærerent legibus theodosianis ab Honorio filio confirmatis. Quamobrem Justinianus et ipse Græcus et Constantinopoli residens imperator, disciplinæ arcadianæ adhærens, Arcadii legem suo codici inseruit, l. 19 de nupt., et juxta eandem suis temporibus adhuc in Oriente vigentem dictum § 4 de nupt concinnavit, quamquam contra disciplina in Occidente custodiretur, quam sane disciplinam intererat Justiniani, integram remanere, ne Græcum olim latissime patens imperium, et tunc in frusta discissum ob atrocium bellorum injurias magismagisque discinderetur, quod contingere facilius poterat, si Græci difficilius apud suos conjugia celebrare voluissent, at invitati fuissent prætextu ineundæ et latius amplificandæ societatis humanæ, ad exterorum imperio infensorum necessitudines per matrimonia conciliandas. Verum non multo postea, idest circa annum 692 auctoritate concilii trullani in can. 52 consobrinorum nuptiæ improbatæ fuerunt, restituta lege Theodosii Magni, et post ea tempora græci legumlatores et interpretes aliter scripserunt, quam in justinianeo codice haberetur. Sic in basilicis lib. 28, tit. 5, et in institutionibus Theophili in § 4 de nuptiis, consobrinorum nuptiæ damnantur. Id verosimiliter trullani episcopi induxerunt, ne, quoniam latinis in pluribus repugnabant, omnino a latinorum disciplina recedere viderentur, præsertim in ea re, in qua naturalis quædam honestas posita erat, utque ea ratione latinorum dicteriis occurrerent. Hæc in Oriente. In Occidente autem, ut dictum est, diu perseveravit theodosiana constitutio, numquam deinde a recentioribus imperatoribus abrogata. Sed postquam occidentale imperium a variis gentibus occupatum fuit, utilitas publica, et populorum regumque advenarum ratio postulabat, caussa ineundarum inter exteros et romanos necessitudinum, ut lex theodosiana perpetuo vigeret, quod statuit rex Rotharios circa annum 650, cujus lex extat in lib. 2 legum longobardorum tit. 8, num. 4. Amplius progressus est Carolus Magnus; cum enim adquisito occidentali imperio curaturus esset, ut omnes sibi subjecti, quacumque tandem ex gente progeniti, mutuis se adfectionibus prosequerentur, quod sane fieri commode sperabatur, si inter remotioris etiam gradus consanguineos conjugia prohiberentur, et cogeretur unusquisque ad sibi conjungendos matrimonio eos, qui longe distarent, statuit, ut matrimoniis interdiceretur consanguineis usque ad septimum gradum, quemadmodum liquet ex lib. 7 capitularium cap. 432, et lib. 6, cap. 80, ex quo depromtus est can. 16, can. 35, quæst. 2, falso tributus Gregorio Magno. Videri quidem poterat Carolus longe recedere a legibus Romanorum, non adeo arctis finibus connubia concludentium. Sed nihilominus adhuc ipsi deesse non poterant romanarum legum præsidia, ad quæ confugeret, quoties dogmata romani juris se adhuc sequi velle professus fuisset, quod romani imperii habenas suscipientem decebat: nimirum romani veteres in successionum caussis ad septimum usque gradum consanguinitatis jura porrigi existimabant, Paullus lib. 4, sentent. tit. 11, § ult., et Modestinus l. 4 princip. ff. de gradib. et adfin. Hanc disciplinam secuta deinde fuerunt plura ecclesiarum concilia, et pontifices maximi, can. 17, 18, 19 et 21, can. 35, qu. 2, donec in concilio lateranen. initio decimitertii sæculi sub Innocentio III celebrato placuit, ut intra quartum gradum, consanguinitatis jura ad finem contrahendi conjugii coercerentur, cap. 8 de consanguin et adfin., imo etiam receptum fuit, ut si unus ex contrahentibus quarto tantum gradu distaret, alter vero quinto, vel ulteriore, tum matrimonium rite celebraretur, cap. ult. eod tit., cessaverant enim temporibus Innocentii III, caussæ illæ gravissimæ, quæ Carolum Magnum ad extendenda conjugiorum impedimenta, et jura consanguinitatis, excitaverant; imo cum decimatertio sæculo in Occidente unaquæque fere provincia singularibus principibus subjaceret, et legibus, e re publica visum est, commodius in provincia sua unicuique concedendum esse uxorem ducere, et ab alienigenarum consortio ac moribus abstinere. Lateranensi disciplinæ nihil fuit in concilio tridentino detractum, eique propterea etiam hodie obtemperamus. Ex his omnibus deducitur, in primo collateralium gradu jure naturæ matrimonium improbari; jus autem naturæ generaliter qui-

dem postulare, exoptandum, ut facilius inter remotiores propagine connubia contrahantur, quousque nimirum id patiatur societatum inter populos ineundarum publica ratio; interea tamen hanc juris speciem obnoxiam esse variis humanæ societatis vicibus; ex quibus interesse potest, modo ejusmodi impedimenta contrahere, modo latius extendere, eo semper præ oculis habito, quo difficilius admittantur conjugia in secundo gradu, quam in tertio, et ulterioribus. Eamque ob rem prudentissime concilium tridentinum in sess. 24 de ref. matrim. cap. 5 statuit, ut *in secundo gradu nunquam dispensetur, nisi inter magnos principes, et ob publicam caussam:* nimirum nunquam fere dispensandum est, propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quod raro per mores etiam olim fiebat, quando lege publica necdum vetitum erat; dispensandum autem est ob publicam caussam, et inter magnus principes, quod neque id vetitum sit certa naturali lege, neque divina, sed id primum prohibuerit lex humana, quemadmodum scribebat S. Augustinus supra laudatus; respectu autem principum ut plurimum subesse solet æquissima generalis dispensandi ratio ex eo proficiscens, quod populorum intersit, eorundem principum animos inter se fortioribus in dies vinculis adstringi, licet alias jam sanguine conjuncti sint, ad fovendam magismagisque, conciliandamque modis omnibus aureum pacem, ac tranquillitatem.

Non est omittenda elegans disquisitio de graduum, ut vocant, computatione, in qua sicut nonnulli ex veteribus hallucinati plurimum sunt in eo, quod recte non computarent, ita complures ex recentioribus meo judicio longe aberrant a veritate, quod credant, in hoc argumento jus ecclesiasticum juri civili Romanorum adversari, atque aliter Justinianum præscripsisse, aliter pontifices maximos, proindeque pontificiam cum imperatoria potestate committentes concludunt, vi quadam facta jus civile vinci a canonico in materie conjugiorum, incolumi manente juris civilis dispositione, quoties agendum sit de tutelis, et legitimis successionibus. Sequantur qui velint, hanc ideam jurium mutuo sese collidentium; ego enim commodiorem viam invenio, qua diversa potius esse agnoscam jura, quam contraria. A sæculo ecclesiæ undecimo repetenda res est. Nimirum sub Nicolao II pontifice maximo celebrata fuit romana synodus anno 1059, in qua ita definitum can. 11. *Ut de consanguinitate sua nullus uxorem ducat usque ad generationem septimam, etc.*, atque idipsum iterum constitutum est in alia romana synodo celebrata anno 1063 sub Alexandro II, can. 9, utraque autem synodus easdem formulas usurpaverat, quas in suis capitularibus expresserat Carolus Magnus, dum vetitum conjugiorum ad septimam usque generationem extendit, et quas plura concilia secuta fuerant, can. 18, 19 et 21, caus. 35, qu. 2. Emersit hinc repente disputatio gravissima, qua ratione interpretari quisque deberet *septimæ generationis* nomen: alii enim ita intellexerunt, ut septem cognationis gradus juxta formam juris civilis computarentur, atque ii dicerentur ultra septimum generationem distare, qui ex juris romani regulis ultra septimum cognationis gradum constituerentur, qua in specie jam videbantur ultra septimam generationem distare illi, quorum uterque esset quarto jam gradu a communi stipite remotus. Alii e contrario duplicandam voluerunt computationem, ex latere scilicet utriusque, de quorum cognatione quæreretur, faciendam, ita ut tum demum inter se septima generatione disjuncti crederentur, qui septima generatione a communi stipite distarent. Potissimum apud Ravennates hujusmodi controversiam acerrime viguisse scimus, quam verbis primum, deinde etiam literis compescere studuit Petrus Damiani, quemadmodum constat ex ejus libro *de parentelæ gradibus* misso ad archidiaconum ravennatem, et ad Joannem episcopum cæsenatem ravennatensis archiepiscopi suffraganeum. Ad omnem disputationem conficiendam concilium celebravit anno 1065. Alexander II et decreto edito, quod habetur in can. 2, cau. 35, qu. 5, sanxit, ut septima generatio computaretur ascendendo ab uno ex iis, de quorum matrimonio agitur, usque ad communem stipitem, et tum demum conjugium permitteretur, quando ipse jam ultra septimum gradum a stipite communi distaret. Vulgus interpretum statim in conspectu hujus decreti clamat. Alexandrum a modo computandi jure civili constituto recessisse. Ego vero in figendo isto principio non possum æque adsentiri; quippe qui utriusque juris regulas contemplatus, non contrarias hac in parte, sed diversas agnovi, neque ex illis sum, qui cum quandam jurium varietatem intuentur, statim de eorundem jurium conflictu, et pugna judicant, gnarus, ut plurimum juris ecclesiastici et civilis regulas mutuam sibi manum, et adjutricem præbere, quemadmodum scripsit Lucius III in cap. 1 de novi operis nunciat. Revera eos qui putabant, hac in re canones veteribus Romanorum regulis adversari, Petrus Damiani tales habuit, ut romanarum legum peritia non pollerent, de iis enim ita loquitur in dicto libro *de parentelæ gradibus*, cap. 4. *Sed, ut de ceteris sileam, miror saltem legisperitos ita potuisse desipere, ut subjectu figura oculis videantur in supputandis gradibus caligare, qui nimirum duo quartum generis gradum octavum faciunt, quid super hac re etiam suæ leges definiant, non attendunt.* Simili ratione eosdem, qui ita sentiebant, redarguit Ale-

xander II, in epist. 27 ad Neapolitanos, ibi: *Sedentes enim in cathedra pestilentiæ dictant jura, quæ nesciunt, et docent illa quæ nullatenus didicerunt.* In quorum conspectu, quomodo dici potest, Alexandrum novam computandi methodum induxisse, sed eum esse romani juris regulis omnino contrarium? Dicam paucis, in quo sita est meo judicio rei veritas. Jus civile Romanorum nunquam mentionem fecit graduum cognationis in matrimoniis contrahendis; tantum in hereditatibus, aut tutelis, ut dignosceretur, quis cognatione proximus esset, vel ut in adeunda intestati hereditate ceteris præferretur, vel ut ad obeundam tutelam legitimam præ ceteris adigeretur. Hujus rei argumento esse perspicuo potest, quod Justinianus de nuptiis sermonem in institutionibus habens, gradus cognationis minime recenset, contentus recensere nominatim personas, quibus conjugio interdictum est; sed potius gradus consanguineorum, dum de successionibus intestatorum ageret, enumeravit. Adde jurisconsultum Paullum, qui in leg. 10 ff. de gradib. et adfinit. militatem memorans, quæ abs jureconsulto percipitur ex notitia graduum cognationis, mentionem quidem facit de dirigendis heredum ordinibus, tutela deferenda, jurejurando exhibendo, ne verbum quidem habet de conjugiis contrahendis. Ubinam in toto romani juris corpore legitur, in matrimoniis celebrandis computandos esse, vel servandos gradus? Dicitur quidem, inter certas designatasque personas locum non esse justis nuptiis, leg. 17, § 2, leg. 39 ff. de ritu nupt., l. 17 cod. de nupt., de gradibus altum ubique silentium custoditur. Quidquod Modestinus in leg. 4, § 5 ff. de grad. et adfin. scripsit, *gradus adfinitati nullos esse*, quando tamen certum erat, etiam inter certas designatasque personas adfinium nuptias prohiberi, nisi concludamus, nullam in specie nuptiarum factam fuisse graduum computationem? Forte oppones Justinianum in § 3 instit. de nupt., ubi traditur, fratris, vel sororis neptem uxorem duci non posse, *quamvis quarto gradu sit*, cui similis formula legitur in l. 17, § 2 ff. de ritu nupt., ubi legitur, non posse uxorem duci magnam amitam, et materteram, *quamvis quarto gradu sint.* Si exinde deducas, vel Gajum, vel Justinianum de graduum computatione sollicitos fuisse, ubi de justis nuptiis quærerent, ego potius deduco contrarium. Si enim inter fratrum sororumque filios olim matrimonia permittebantur, falso dici potuisset, impedimenta conjugiorum in quarto gradu fuisse posita; si vero prohibebantur matrimonia cum nepte fratris et sororis, vel cum magna amita, aut matertera, falso dici potuisset, nulla fuisse in quarto gradu posita conjugiorum impedimenta. Ergo colligitur perspicue, jus civile neque ad quartum gradum porrexisse, neque intra tertium gradum perstrinxisse impedimenta, quasi nulla graduum ratio habenda foret. Dixerunt Gajus et Justinianus, inter amitam, vel materteram magnam, ac nepotem nullum esse conjugium, similiter inter patruum magnum et neptem. En designatas specialiter personas interdicto comprehensas. Addiderunt, *quamvis quarto gradu sint*, eodem nimirum gradu, in quo sunt duorum fratrum filii, quorum conjugium rite contrahebatur. En insuper habitam, contemtamque in nuptiis, graduum rationem. Itaque in celebrandis conjugiis graduum designatio in jure civili Romanorum præstituta non fuit: primum præstitui visa est recentioribus constitutionibus, sacrorum antistitum æque, ac laicorum principum auctoritate firmatis, quibus declaratum est, usque ad certam, nimirum septimam generationem contrahi matrimonia non debere. Notandæ profecto recentiorum harum legum formulæ, quibus non de gradibus, sed de generationibus mentio facta proponitur, can. 3, 12, 16, 17, 18, 20 et 21, cau. 35, qu. 2. Nomen gradus in utraque transversa linea locum habet, sive in ea, qua ascenditur ad communem stipitem, sive in ea, qua a communi stipite descenditur, cum per gradus ascendamus æque ac descendamus; quamobrem ubi graduum mentio fit, tot gradus constituimus, quot sunt personæ in utraque transversa linea, ut ex. gr. duo nepotes ex duabus filiis nati in quarto gradu esse dicantur, cum sint ab uno ex nepotibus gradus duo ascendendo ad avum, et totidem gradus ab avo ad alterum ex nepotibus descendendo. At nomen generationis, quo recentiorum constitutionum, et canonum auctores usi fuerunt, significat primum generantis stipitis actum per varios descendentium veluti surculos, ramosve diffusum, ideoque cum a communi stipite exordium fiat usque ad remotiorem, ut vocant, geniculum, duplicatis personis, quæ per transversalium generationes descendunt, fit computatio. Equidem fateor, post definitam illam disputationem auctoritate Alexandri II in can. 2, caus. 35, qu. 5 promiscue usurpari cœpisse vocabula generationum, et graduum, imo et graduum nomen passim usurpatum ad significandas generationes, cap. 8 de consanguin. et adfin. Id vero evenit, quia post sublatas dubitationes omnes circa germanam vocabulorum, quibus lex prima exprimitur, interpretationem, et controversias universas definitas, parum interesse incipit, quibuscumque vocabulis indiscriminatim uti, dummodo quid scribentes senserint, ex modo vulgari loquendi adpareat. Mea hæc qualiscumque tandem habeatur interpretatio (dixerim etiam utriusque juris conciliationem) consonare videtur cum sententia Magni Gregorii, si tamen ipse auctor est can. 20, can. 35, qu. 2, et relata apud Alexandrum II in dicto can. 2, vers. *hanc computationem.* Vixerat

Gregorius paullo post tempora Justiniani, idest sub finem sexti sæculi Cellebat ergo modum computandi justinianeum scilicet, ut fratrum filii in quarto gradu constituti dicerentur: attamen quartum illum gradum, non quartam generationem appellavit, sed secundam. Erant igitur Gregorio in secunda generatione, qui erant in quarto gradu, et propterea gradus erat a generatione distinctus, et generationum numerus duplicato fere graduum numero computandus. Itaque demonstratum est, diversa potius esse, quam contraria jura, prout initio vel graduum, vel generationum nomina exhibuerunt, et quatenus in jure civili Romanorum nulli designati sunt conjugiis gradus, qui deinde designari paullo diversa ratione jure ecclesiastico debuerunt. Id fere eodem modo contigit, quo sine juris legumque conflictu nomen pubertatis apud romanos veteres diversam accepit significationem, modo enim, ut in nuptiis, tutelis, et testamentis in masculis decimumquartum completum annum designavit, modo ad decimum octavum annum extensa, ut in adoptionibus, l. 40, § 1 ff. de adoption., et in alimentis testamento relictis, leg. 14 ff. de alim. et cibar. leg., exemplo juris, quod competebat parentibus trium liberorum percipiendi pro liberis decimo octavo anno minoribus ex ærario publico alimenta, de quo jure videsis Vertranium Maurum de jure liberorum cap. 16.

Secunda necessitudinis species, qua intercedente conjugia improbantur, est adfinitas, quæ proficiscitur ex matrimonio consummato, et quadam interpretatione proficisci quoque debere visa est ex alia quacumque copula etiam illicita; ea enim fit, ut vir dicatur adfinis cum quibuscumque consanguineis mulieris, cui junctus est, et e converso juncta mulier dicatur adfinis consanguinis viri, quin tamen eveniat, ut consanguinei mulieris, et consanguinei viri sint adfines inter se, eum personam viri, et mulieris non egrediatur adfinitas c. 5 de consanguin. et adfin. Hæc sane necessitudo non procul distant a consanguinitate, neque dissimili ratione conjugiis impedimento est, etenim et ipsa æquabiliter cum in jure naturæ, tum in jure gentium, quod naturale jus interpretatur, tum in jure singulari olim inter romanos cives constituto, deinde in toto imperio romano recepto, caussam positam habet. Jus naturæ insinuatum in fine capitis 2. Geneseos ita virum et uxorem habendos esse perpetuo suasit, ut in duabus personis conjugio junctis una caro esse dicatur; propterea que non fictione quadam, sed revera, iis subjicitur uxor, quibus subjectus est maritus, et e converso; neque enim nomina illa et soceri et generi, et socrus et nurus alio jure inducta sunt, quam quo inducta erant nomina parentum et liberorum, unde Augustinus in can. 15, caus. 35, qu. 2, ait: *si vir, et uxor non jam duo, sed una caro sunt, non aliter est nurus deputanda, quam filia.* Quod si naturæ jure filius parentibus subjicitur, et obsequium ipsis ac reverentiam debet, parem eisdem reverentiam, et par obsequium debet una caro cum filio, qualis est uxor; imo et cum uxor subjiciatur naturæ jure potestati mariti, quomodo et subjecta dici non potest potestati soceri, in cujus potestate, utut diversi generis, maritus est constitutus? Æquabilitas autem servanda in duobus, qui una caro dicuntur, eandem reverentiam et obsequium a marito postulat respectu parentum uxoris; quamobrem quæ impedimento sunt, ne parentibus filii conjugio copulentur, eadem erunt impedimento, ne gener socrui, neve nurus socero misceantur. His addi possunt veterum scripturarum testimonia, quibus dum hæc conjugia damnantur, Levitici c. 18 et 20 dicitur, his conjugiis revelari parentum, vel liberorum turpitudinem, quod esset adversus ipsam naturalem honestatem, juxta ea, quæ superius adnotabam. Hæc ipsa potiore jure dicenda sunt de nuptiis privigni cum noverca, aut vitrici cum privigna, juxta caput 20 Levitici: unde Paullus apostolus, cum audisset, inter Corinthios aliquem extitisse, qui uxorem patris sui haberet, eam talem esse fornicationem dixit, epist. 1, cap. 5 qualis *nec inter gentes* audiretur; quos juris naturalis stimulos sentientes romani jureconsulti, nefariam esse dixerunt conjunctionem filii cum ea, quæ etsi non uxor, concubina tamen patris fuisset, l. 2, § 3 ff. de concubinis. Quod si jure gentium ad naturalis juris interpretationem agnitum est, juxta ea, quæ superius dicta sunt, inter fratres et sorores prohibenda esse conjugia, eove magis inter eos, qui loco parentum sunt, ac liberorum, cur non iisdem ex caussis agnoscendum fuit, ut improbari oporteret conjugia eorum, qui ducerent uxorem patrui, vel avunculi, vel fratris, item earum, quæ maritis materterarum, vel amitarum, vel sororum jungerentur? Æque hæc omnia in libro Levitici damnata fuere, eisdemque formulis ad naturalem honestatem compositis, quibus indicaretur, non singulare jus in ea parte Judæis fuisse propositum; cujus rei etiam argumento est, quod Joannes præcursor Herodi objecerit, non potuisse eum sine turpi probro uxorem fratris habere, uti retulit in Evangelio Matthæus cap. 14 et Marcus cap. 6 quando contra Herodem non aliud jus objici potuisset, quam naturale; atque ab ista traditione non recesserunt romani jureconsulti, naturalis philosophiæ apprime conscii, inter quos Papinianus in l. ult. ff. de condict. sine caussa, ait, inter novercam et privignum, nurum et socerum admitti incestum ex jure gentium. Quod si denique jure romano latius extensa fuerunt jura consanguinitatum ad finem im-

pediendi conjugii, tacite quoque visa fuerunt jura adfinitatum extensa, etiamsi de adfinitate, expressa mentio minime fieret; hæc enim adfinitatum jura eisdem omnino caussis, quibus jura consanguinitatum, perpetuo imitebantur. Quidquod enim Ulpianus, cum sciret, cautum expresse fuisse in jure, ut quis abstineret a nuptiis cum privigna, et filiam uxoris post repudium dimissæ privignam non esse diceret, tamen dixit, ab ejus nuptiis esse abstinendum? leg. 12, § 3 ff. de ritu nuptiar. juncta l 14, § 4 et l. 40 ff. eod. Hinc factum est, ut, quemadmodum perpetuo apud romanus improbatæ erant nuptiæ inter fratres et sorores, ita et improbatæ fuerint nuptiæ inter fratrem et uxorem fratris, inter sororem et maritum sororis, l. 5, 8 et 9 cod. de incest. nupt. et quamquam leges istæ auctores laudent recentiores imperatores, non ideo indicant, tum primum sub iis imperatoribus eam disciplinam apud romanos invaluisse; sed tantum indicant, opus fuisse expressa lege ad improbandam consuetudinem nonnullorum Judæorum, qui putabant, se ea conjugia posse contrahere eo prætextu, quod legalibus preceptis adhærere adhuc possent juxta caput 25 Deuteronom. ad quas sane personas respicere videntur verba dictæ legis 8 de Ægyptiis concepta, et de certis legum conditoribus; cum tempore Zenonis in Ægypto potissimum judæorum scholæ florerent. Ceterum mosaicum illud præceptum alio pertinebat, quam quo vulgo tunc temporis referretur; etenim quod in dicto c. 25. Deuteron. statutum circumferebatur, spectabat curandum fraternæ familiæ perennitatem, cujus servandæ maxima erat apud judæos sollicitudo ante adventum Messiæ, ita ut qui exinde gignebantur, defuncto fratri filii nascerentur, alias autem cautum generaliter erat etiam judaica lege, nequis fratris uxorem sibi duceret, Levitici cap. 20, vers. 21. Recentioribus sæculis cum consanguinitas legibus publicis cœpit esse nuptiis impedimento, primum lege Theodosii Magni inter fratrum sororumve filios, deinde decursu temporis usque ad septimam generationem, idipsum tradi cœpit etiam de adfinitate. Omitto in hanc rem canones 7 et 12, cau. 35, qu. 2 ii enim apocryphi sunt. Potius laudo canonem 13 ead. quæst. licet enim falso tribuatur Julio papæ, legitur tamen apud Theodorum Cantuariensem in cap. 11. Pœnitentialis editi a Petito his verbis: *Æqualiter vir conjungitur his, qui sibi consanguinei sunt, et uxoris suæ consanguineis, post mortem uxoris.* Laudo etiam canonem sequentem 14 cujus verba leguntur in can. 30 concilii moguntini anni 847. ibi: *Sane eadem quæ in viri, hæc nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est; quia ergo constat, eos duos esse in carne una, communis illis utrimque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: erunt duo in carne una.* Eadem habentur in concilio cabilonensi anni 813, cap. 29 et in concilio vormaciensi anni 868, cap 78 quibus addi potest, quod legimus in can. 1, cau. 35, qu. 10, *si una caro fiunt* (videlicet vir et uxor) *quomodo potest aliquis eorum propinquus pertinere uni, nisi pertineat alteri?* Inde colligitur, ut in ulterioribus adfinitatis gradibus non opus fuisset speciali lege, qua conjugia prohiberentur, sed satis esset, jura consanguinitatis ad eum finem extendi, ut tacite intelligerentur extensa jura adfinitatis, quasi eadem ratio foret, et individua. Imo et inde factum est, ut licet olim traderetur, nullos esse adfinitati gradus, l. 4, § 5 ff. de gradib. et adfin. deinde tamen reciperetur, ut iidem gradus in adfinitate computarentur, qui computantur in consanguinitate, et ex. gr. eodem gradu adfinitatis diceretur distare uxor a consanguineis mariti, quo gradu consanguinitatis ab iis distabat maritus, et e converso; eamque ob rem in eodem adfinitatis gradu aut prohiberentur nuptiæ, aut permitterentur inter adfines, in quo consanguinitatis gradu aut prohiberentur, aut permitterentur inter consanguineos, cap. 8 de consanguin. et adfinit.

Prolixior sane, quam par sit, disquisitio fieret, si hoc in loco recensere pro rei merito vellem varias, qua Latinorum, qua Græcorum disciplinas, occasione latius productæ adfinitatis ad consanguinitatis exemplum inductas media Ecclesiæ ætate, idest a temporibus Justiniani usque ad tempora concilii lateranensis sub Innocentio III celebrati. Cum enim passim in ore ecclesiasticorum virorum resonaret vulgare dictum de viro et uxore, *erunt duo in carne una*, fictio illa unitatis personarum, non tam gradus, quam et genera adfinitatum multiplicavit. Apud Græcos non solum numerati fuerunt gradus adfinitatis ad exemplum graduum consanguinitatis, sed etiam receptum, ut ii velut adfines censerentur impediendi conjugii caussa, inter quos nomina per conjugium confunderentur, uti tradit Harmenopulus in promtuario juris civilis lib. 4, tit. 6. Hinc vetitum erat apud ipsos, ne duo fratres patrueles duas sorores ducerent, neve contra duo fratres ducerent duas sorores patrueles, propterea quod nomina confunderentur, et qui duo fratres erant quasi fratrum amisso nomine congeneri, sive duarum sororum mariti, appellari inciperent. Non amplius persequor Græcorum disciplinam latius a me expensam in meis animadversionibus in Gratianum ad canones 12 et 13, caus. 35, q. 2. Tantum dicam de disciplina Latinorum, quam expendere juvat ad germanum interpretationem capituli 8 de consanguin. et adfin. cujus jure etiam in præsentia utimur. Itaque Latini ante laudatum lateranense concilium triplex adfinitatis genus invexerant. Ajebant ipsi: uxor fratris mei est

mihi, consanguineisque meis adfinis, quod facile intelligebant, quia uxor fratris una caro facta cum fratre, necessitudinem habebat cum consanguineis ejusdem fratris; hoc autem primum adfinitatis genus vocabant. Prosequebantur, et ajebant: quod si mortuo fratre meo uxor ejus alteri nuberet, hic secundus ejusdem maritus dicendus quoque est mihi, consanguineisque meis adfinis, quasi secundus maritus una caro factus cum uxore fratris mei, una quodammodo caro sit cum fratre meo; atque hoc secundum adfinitatis genus appellabant. Denique ajebant: quod si eadem uxore mortua secundus ille maritus uxorem duceret, uxor hæc postremo ducta mihi, meisque consanguineis adfinis est, quasi et ista una caro facta cum secundo marito, diceretur una caro facta non tantum cum uxore fratris mei, sed et cum fratre meo; atque hoc tertium adfinitatis genus dicebant, constituta generali regula, juxta quam copula copulæ superveniens adfinitatis genera multiplicaret. Viguit hæc disciplina usque ad laudatum lateranense concilium, quo demum cautum fuit, ut retentis servatisque quatuor adfinitatis gradibus, quemadmodum et consanguinitatis, unum tantum, idest primum, genus adfinitatis retineretur, ceteris adfinitatis generibus, nimirum secundo et tertio, abrogatis, dicto cap. 8 de consanguin et adfin. quod adhuc hodie viget. In conspectu novæ lateranensis constitutionis dubitatio emersit non levis, num hodie vitricus uxorem ducere possit eam, quæ fuit quondam uxor privigni, et e converso noverca privignæ olim suæ marito nubere. Qui generalia lateranensis decreti verba sequatur, facile concludet, nihil istis conjugiis obesse; cum enim ex duplici copula videatur in propositis speciebus proficisci adfinitas, non alia adfinitas esse videtur, quam secundi generis, quæ in concilio abrogata fuit, uti adnotavit Benedictus XIV in lib. 9 de synodo diœcesana cap. 13 cujus opinionem jam anno 1721 mense martio sacra congregatio secuta est in hujusmodi articulo proposito, uti legitur apud Ursajam tom. 4, parte 2, disc. 19, num. 186. Ego vero plurimum vererer, nimis generalem lateranensis concilii sententiam etiam ad duos illos singulares casus extendere, seu definire, species illas singulares in eodem generali decreto comprehendi. Etenim adhuc observandum est, lateranenses episcopos tantum de eo sollicitos fuisse, ut illos tantum auferrent conjugiorum obices, qui passim emergebant ex nimis lata interpretatione vulgaris adagii de viro, et uxore concepti, *erunt duo in carne una*, et qualis invaluerat media ecclesiæ ætate ad producendas regulas adfinitatum, plusquam par esset; neque satis constat, an præterea voluerint iidem episcopi lateranenses etiam auferre obicem nuptiarum respectu illorum, qui nurus et soceri, generi et socrus, dixerim etiam parentum et liberorum quandam haberent speciem, et imaginem; qualis est aut vitricus respectu uxoris privigni, aut noverca respectu mariti privignæ; præsertim quod obex iste conjugiis novercæ aut vitrici præstitutus, in antiquissimo romanorum jure, forte etiam ad interpretationem juris gentium, positum fundamentum habet, l. 15 ff. de ritu nuptiar. Neque enim in nuptiis tantum considerare oportet generales quasdam juris editas præceptiones, sed etiam inspiciendum est, quod honestum sit, quum quædam esse singularia possint, quæ effugerint generalium legum auctores, et ad quæ non facile generalis lex conjugia quædam permittens porrigatur, l. 42 ff. de ritu nuptiarum, l. 144 at 197 ff. de regul. juris. Recte saltem dicam cum Paullo in l. 14, § 3 ff. de ritu nu. *in re dubia certius, et modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere;* quod et statuerat laudata sacra congregatio apud Ursajam, dum anno præcedente, idest 1720 die 3 augusti, monuit episcopum consulentem, ut contracturos a contrahendo conjugio dissuaderet, uti legitur in appendice casuum adjecta operibus De Justis in editione lucensi pag. mihi 37, quamquam contrarium rescripserit anno 1721, uti superius dictum est, mota forte ex singularibus speciei propositæ adjunctis.

Itaque verum est, exemplo consanguinitatis adfinitatem constitutam esse, qua matrimonia impedirentur. Exinde duo statim proficiscuntur consectaria, quorum primum est, etiam ex copula illicita adfinitatem nasci, alterum est, adfinitatem super venientem nuptiis olim contractis impedimento non esse. Primum consectarium perspicuum redditur observanti, consanguinitatem nuptiis impedimento esse, etiamsi consanguinei nati non sint ex legitimis nuptiis, l. 54 ff. de ritu nuptiar., et quidem etiam jure naturæ, quotiescumque de eo gradu consanguinitatis agatur, in quo naturali jure prohibitæ essent nuptiæ inter consanguineos ex justis nuptiis progenitos. Ad rem Paullus jureconsultus in l. 14, § 2 ff. de ritu nuptiarum, postquam tradidit quædam de servili cognatione, quæ sune ex justis nuptiis proficisci non dicebatur, et dixit, *nec vulgo quæsitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale jus, et pudor inspiciendus est, contra pudorem est autem, filiam uxorem suam ducere,* subjunxit præterea in § 3. *Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum est, veluti, ut eam, quæ in contubernio patris fuerit, quasi novercam, non possim ducere, et contra, eam, quæ in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere. Æque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi socrum; cum enim cognatio servilis intelligitur; quare*

non et adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius, et modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere. Revera si adfinitatis jus sequitur indolem consanguinitatis ex eo, quod vir et uxor una caro sint, cur non adfinitas ex illicita copula proficiscatur, quando consanguinitas inter eos intercedit, qui ex quacumque etiam illicita conjunctione gignuntur? cum adhuc in illicitis conjunctionibus, si non jure, saltem facto vir et mulier una caro fiant, quemadmodum ex illicitis nuptiis procreati, si non jure saltem facto eundem sanguinem derivaverunt. Hanc ob caussam Pomponius jam supra laudatus in l. 2, § 3 ff. de concubinis ita scribebat: *Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: non puto eam recte facere: quia prope nefaria est hujusmodi conjunctio, et ideo hujusmodi facinus prohibendum est.* Neque his repugnat Modestinus in l. 4, § 8 ff. de gradib. et adfin. ubi traditur, *neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiæ non interdictæ sint*; hoc enim pertinet non ad jura conjugiorum, sed potius hereditatum, legitimarumque successionum, quibus locus non fit, nisi ex ea consanguinitatis, atque adfinitatis specie, cui legitimæ nuptiæ caussam dederint, l. 4 ff. unde cognati; quo eodem in sensu Modestinus ipse in § 11 ejusdem legis 4 scribebat, capite diminutus et cognationes omnes, et adfinitates, quas antea habuerunt, amittere. An veteres canones hanc ex illicito coitu proficiscentem adfinitatem ad totidem gradus, ad totidem etiam genera extenderint, quot sunt, vel erant respectu adfinitatis ex justis nuptiis proficiscentis, ignoro, cum mihi comperta non sint aliqua decreta in hac parte specialiter edita. Tantum scio, in cap. 7, 8, 9 et ult. de eo qui cognov. cons. ux. suæ, fieri mentionem de matre vel filia, de sorore vel fratre. Consuetudine vero inficiari non possum, similem receptam fuisse disciplinam, donec expressa lege constitutum fuit in tridentino concilio ses. 24 de reform. matrim. cap. 4 ut in primo tantum et secundo gradu adfinitatis ex illicito coitu proficiscentis matrimonium contrahendum impediatur, et contractum irritum habeatur. Alterum consectarium, quo fit, ut adfinitas superveniens nuptias olim contractas minime dissolvat, ex eodem principio etiam profluere posse videtur; cum enim in consanguinitate nunquam evenire, aut fingi casus possit, quo contracto conjugio superveniat, et nunquam propterea eveniat, ut consanguinitate matrimonium jam rite contractum dirimatur, regula prodiit, ut conjugium non dissolvatur adfinitate superveniente, c. 2 et 6 de eo qui cognovit, quamquam reus criminis conjugio sponte uti non possit in pœnam admissi, data ceteroquin innocenti conjugi facultate matrimonio utendi, c. 1, 2 penult. et ult. cod. tit. Idipsum præterea publica postulabat utilitas, juxta quam facilius certa matrimonia impediuntur, ne contrahantur, quam dissolvantur rite contracta, præsertim quoties alias daretur occasio conjugibus, dissolvendi pro lubito sanctissimum matrimonii vinculum per turpes conjunctiones, quod ne aliis quidem honestis caussis dissolvere unquam possunt.

Quamquam naturalis ordo sola hominum voluntate ac consensione immutari non possit, non raro tamen evenit, ut sola hominum voluntate, ac consensione iidem fere ipsi effectus sequantur, quos in suis operibus natura ipsa constituit. Naturam imitantur homines et arte et industria, fictione etiam in similia quædam conantur. Itaque cum natura obicem posuerit conjugiis, cum consanguinitas, vel adfinitas intercederet, naturales istos nexus imitata societas hominum obicem posuit conjugiis celebrandis in certis necessitudinum speciebus, in quibus aliqui inter se non quidem vere adfines essent, vel consanguinei, sed fictione quadam aut adfines, aut consanguinei viderentur; cujusmodi sunt aut necessitudo, quæ appellatur justitia publicæ honestatis, aut cognatio civilis, aut denique cognatio spiritualis. Ad exemplum adfinitatis agnita est necessitudo illa, quæ oritur ex matrimonio rato necdum consummato, et simili propemodum ratione ex sponsalibus. Quænam sint observanda, ubi ex sponsalibus nascitur, jam suo loco superius animadvertendum fuit. Ubi vero nascatur ex matrimonio rato necdum consummato, fateor quidem, apud veteres non editam fuisse expressam legem, qua justitia intercedente publicæ honestatis conjugia damnarentur. Id evenit ex eo, quod vix emergebat casus, qui singulari legi occasionem præberet, infrequensque admodum casus erat rati matrimonii necdum consummati, iis præsertim temporibus, quibus in matrimonio rato contrahendo tot non adhibebantur solemnitates, quot in præsentia fiunt. Verum statim ac legibus expresse cautum fuerat, ut consanguineus sponsi ducere non posset sponsam, vel sponsus ducere non posset consanguineam sponsæ etiam dissolutis sponsalibus, l. 12, § 1 et 2, l. 14 in fine ff. de ritu nuptiar., satis id erat, ut concluderetur, longe potiore ratione idipsum dicendum fore, ubi matrimonium ratum intercessisset; et revera ita rescripsit Zeno imperator in l. 8 cod. de incestis nuptiis, ubi in specie casus emersit ejusmodi, et propositus eidem imperatori fuit. Hæc justitia publicæ honestatis probata fuit variis pontificum maximorum rescriptis, adeo ut ad eos usque gradus protrahatur, ad quos adfinitas protracta fuit, quamobrem hodie usque ad quartum gradum matrimonium impedit, quamquam, uti superius suo loco dictum est, non adeo extendatur ea, quæ ex sponsalibus oritur juxta concilii tridentini con-

stitutiones. Quod si quæras, an etiam ex matrimonio irrito, vel dissoluto ex. gr. per ingressum in religionem, hoc impedimentum locum habeat, adfirmative respondeo; nisi matrimonium irritum fuerit ex defectu consensus, puta, quia vi aut metu, aut errore contractum; quia et id in sponsalibus olim obtinebat, cap. un. de sponsal. in 6. Et quamquam in sponsalibus aliter hodie servetur ex nova tridentini concilii constitutione, ses. 24 de ref. matrim. cap. 3, nihilominus firmum manet jus vetus in iis, quæ ad matrimonia pertinent, quia in ejus juris abrogatione tridentini patres mentionem tantum de sponsalibus, non de matrimonio rato fecerunt. Neque dicas, nullam olim fuisse expressam constitutionem de irritando matrimonio, cui obicem poneret justitia publicæ honestatis ex conjugio irrito extra causam defectus consensus, sed hoc inductum exemplo publicæ honestatis ex sponsalibus proficiscentis: proptereaque satis fuisse tridentinis patribus abrogavisse illud impedimentum in sponsalibus, ut censeretur abrogatum in matrimoniis. Etenim multum hæc distant: nam validius est vinculum matrimonii rati, quam sponsalium; quamobrem statim ac nexus quidam sponsalibus adseritur, fortius adseritur matrimonio rato, etiam facta argumentatione a sponsalibus ad matrimonia, lege nimirum expressa respectu matrimoniorum deficiente; at statim ac deinde nexus quidam denegatur sponsalibus, non exinde veluti per consequentiam denegatum intelligitur matrimonio rato. Non opus probationibus, quando scimus, id perspicue definitum fuisse a Pio V in constitutione, quæ incipit, *Ad Romanum* 62, anni 1568, kalend. julii.

Consanguinitatem quoque ex figmento romani juris imitatur alia necessitudo, confirmata primum imperatorum legibus, deinde etiam jure ecclesiastico comprobata, nimirum ea, quæ ex adoptione proficiscitur, estque ob eam caussam nuptiis impedimento, can. 6, caus. 30, quæst. 3, cap. un. de cognatione legali, l. 14, 17, 55 ff. de ritu nuptiar., l. 23 et 44 ff. de adoption., § 2 et 3 instit. de nupt., juncta l. 4, § 2 de grad. et adfin. Nemo dubitat, quin ante novas Justiniani leges hæc jurisprudentia locum haberet, sive in adrogatione, sive in adoptione, ut vocant, in specie, cum olim adoptatus æque, ac adrogatus in familiam potestatemque adoptantis transiret. Verum cum Justinianus in l. 10 cod. de adoption. statuerit, adoptatos ab extraneis in familiam potestatemque adoptantis minime transire, sed in patris naturalis potestate ac familia permanere, dubitari cœpit, num omnino actum sit de contracta ex caussa adoptionis cognatione, quæ eo usque nuptias impediverat. Ego puto, in proposito adhuc cognationis jura consistere, qualia ante justinianeam constitutionem consistebant; etenim imperator in dicta l. 10, quamquam decreverit, adoptatum in patris familia habendum esse, et ad adoptantis familiam non pertinere, id tamen sanciendum voluit ratione tantummodo habita testamentariæ successionis, qua fieret, ut a naturali patre filius in adoptionem datus præteriri testamento non posset, ne si forte ab adoptante emancipatus esset, utraque successione frustraretur: ea etiam de caussa noluit adoptantem patrem obligari, ut in testamento filium adoptivum heredem necessario institueret. Ceterum quod spectat reliquos adoptionum effectus, ne verbum quidem in dicta l. 10 habetur: quamobrem verosimile admodum est, respectu illorum vetera adhuc jura suam firmitatem habere. Quidquod enim Justinianus idem in eadem ipsa l. 10 adoptivum filium voluit ad bona intestati patris adoptantis posse pervenire, § 1, quidquod in § 2 meminit emancipationis, per quam adoptionis vinculum dissolvatur, nisi adhuc imperator voluisset, vinculum quoddam cognationis ex adoptione suboriri? His accedit, Justinianum, qui post eam editam legem institutiones elucubravit, in dicto § 2 et 3 instit. de nupt. generaliter tradidisse, inter adoptantem, et adoptatam, item inter fratres adoptivos conjugia iniri non posse. Non est autem verosimile, usum illum fuisse generali adoptionis nomine, si indicare voluisset, solam adrogationem, non adoptionem impedimento nuptiis esse. Fateor quidem, post justinianeam constitutionem nullum esse amplius locum patriæ potestati in adoptante: at non ex una patria potestate civilis cognatio pendebat, sed potius ex paterna adfectione, argumento l. 26 in fine cod. de nuptiis.

His generaliter positis, quæri solet, ad quas personas et quos usque ad gradus hæc legalis cognatio referatur. Nihil in hac re recentioribus ecclesiasticis constitutionibus innovatum est, proindeque firma adhuc manent veteris juris romani principia, ex quibus deducitur in primis, in linea recta perpetuo matrimoniis interdici, nimirum inter adoptantem, et adoptatam, etiamsi per emancipationem adoptio sublata sit, § 2 instit. de nupt, l. 55 ff. de ritu nuptiar, at inter adoptantem, et filios adoptati tum demum, quum filii ceterique descendentes adoptati erunt in adoptati familia, dum adoptio consistit, quia quoquomodo et isti etiam adoptati videntur, argumento, l. 15 ff. de adoption, non vero quando filii in familia adoptati non sunt; quamobrem ex. gr. filia adoptata feminæ jure patri adoptanti jungetur, cum ista non sit in adoptatæ, sed in patris sui familia. Eadem ratione dicendum est, patrem adoptantis ducere posse in uxorem adoptatam, quia inter ipsos nulla extitit adoptio, nec paterna proinde aut filialis adfectio, quod tamen tum verum est, cum dissoluta per emancipationem adoptio fuerit, l. 55, § 1 ff. de ritu nuptiar. Præterea deduci-

tur, in linea transversa, sive collateralium, cognationem tantum contractam intelligi inter filium naturalem, et adoptatum, inter filios filii naturalis, et filium eundem adoptatum, inter fratrem, sororem, patruum, et amitam adoptantis, et adoptatum, ac propterea, quousque durat adoptio, conjugia prohiberi, quibus locus erit soluto per emancipationem seu adoptivi, seu naturalis filii nexu patriæ potestatis, dicta l. 55, § 1, juncta l. 17 ff. eod. tit. Num duo filii adoptivi inter sese conjugia contrahere proibeantur, nullibi in jure definitum invenio: ac propterea non dubito, cessante lege matrimonia permitti debere, in hac præsertim specie, in qua merum civilis juris figmentum, non naturalis alicujus juris interpretatio versatur. Deducitur etiam, in cognatione legali suum certis in casibus habere locum adfinitatem, nimirum intra hos gradus coercitam, ut nequeat filius adoptivus ne post emancipationem quidem eam ducere, quæ fuerit adoptantis uxor, utpote quæ novercæ locum tenet; ne pater adoptans possit eam uxorem habere, quæ adoptivi filii uxor extitit, utpote quæ nurui æquiparatur, l. 14 princip. et § 1 de ff. de ritu nuptiar., l. 23 ff. de adoption. Denique illud adjiciendum est, adoptionem supervenientem non posse matrimonium jam rite consistens dissolvere, etiamsi talis esset adoptio, quæ contrahendum matrtmonium impediret, l. 12 princip. ff. de ritu nuptiar., ne prætextu civilis inducendæ adfectionis videatur nuptialis, et quidem validior, dissolvi adfectio, quam naturale jus induxit, ac fovet. Paucis regulas universas ita complector; quarum prima est, hanc ex adoptione proficiscentem necessitudinem esse juris civilis figmentum, ac propterea ad alias species, ne prætextu quidem similitudinis extendi non posse, quam quibus in jure expresse posita fuit. Secunda est, hanc necessitudinem invectam esse exemplo cognationis naturalis, et quando ante legem theodosianam superius explicatam cognatio naturalis intra arctos fines continebatur, ita non ultra eosdem fines extendebatur cognatio legalis, imo ne extensa quidem fuit post legem theodosianam, cum nec lege theodosiana, nec alia lege post theodosianam, quidquam amplius de cognatione legali expresse fuerit constitutum, imo et ex hoc principio proficiscitur, quod nuper dictum est, adoptionem supervenientem matrimonium non dissolvere, quia nimirum nunquam casus fingi potest, quo cognatio naturalis conjugio superveniat, conjugiumque dissolvat.

Non solum civilis cognationis exemplo inducta est alia necessitudo, quæ spiritualis cognatio dicitur, verum etiam ipsa in cognatione civili habuit primum positum fundamentum. Refert Procopius in lib. 1. Historiæ arcanæ, olim in more fuisse christianorum, ut filius sibi adoptarent eos, quos ad sanctam ecclesiam caussa suscipiendi baptismatis adducerent. Vulgaris loquendi formula, qua juxta Evangelium baptizati dicebantur regenerati, sive secundam subiisse nativitatem, occasionem præbebat invehendæ disciplinæ, qua fieret, ut filii æthnicorum et judæorum recederent, a patria potestate, et inciderent ope adoptionis in potestatem illius, cujus manu ad baptismum adducebantur, et e baptismali fonte suscipiebantur, ex eo præterea quod qui adducerent, pro baptizatis sponderent, futurum, ut nunquam baptismate abuterentur, nec recederent ab ecclesia, unde susceptores passim *sponsores* appellabantur, quod sane fieri omnino non poterat, nisi quandam instat paternæ potestatem in baptizatos exercerent. Hæc plane potestas in usu esse desiit, postquam christiana fides amplior reddita fuit, et latissime propagata, unde passim christianorum filii ad baptisma adducebantur perraro æthnicorum, aut judæorum; neque enim tum visa amplius fuit necessaria extraneorum potestas in baptizatos. Nihilominus tamen licet in usu esse desineret adoptio, adhuc videbatur quædam contrahi necessitudo inter baptizatum, et susceptorem baptizati. Non memoro hoc in loco ea monumenta, quæ edidit Isidorus Mercator, et quæ falso tribuit vetustissimis pontificibus, tanquam ea, quibus nulla fides et auctoritas inest. Dicam primum, hanc necessitudinem post exoletam adoptandi disciplinam positam fuisse abs Justiniano imperatore in l. 26 cod. de nuptiis, ob eam caussam, *cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem, et justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus, per quem Deo mediante animæ eorum copulatæ sunt.* Pressior fuit Trullani concilii formula in can. 53, in quo confirmata adparet justinianea constitutio, imo et traditum fuit insuper, *spiritualem adfinitatem conjunctione corporum esse majorem.* Quis non videt, ex hujusmodi rationibus adjectis eam necessitudinem, quæ origine sua vix inter suscipientem, et susceptum continebatur, paullatim produci potuisse, ut quemadmodum in adoptione et adfinitate certi gradus constituti erant, ita et iidem in cognatione spirituali reciperentur, can. 1, caus. 30, qu. 1? Hoc argumento usus fuit Nicolaus I in can. 1, caus. 30, qu. 3, cui adjicere possumus can. 2, 3 et 5, quibus receptum est, ut per varios gradus hæc spiritualis cognatio progrederetur, præ ceteris autem, ut filius naturalis susceptoris susceptam non posset ducere, quamquam non omnes in hanc rem sine discrimine consentirent, ajentibus nonnulis, cognationem hanc spiritu, non sanguine contrahi, can. 7, caus. 30, qu. 3. Ceterum recentiore ætate, præsertim post leges longobardas, quarum fragmentum est in lib. 2 legum longobardarum tit. 8, Nicolai I sententia pas-

sim recepta fuit, et a recentioribus pontificibus confirmata, cap. 1 de cognat. spirit., cap. 1 eod. tit. in 6. An baptizans cum baptizato eam necessitudinem contraheret, quemadmodum et cum parentibus baptizati, olim definitum non fuerat, quia forte aut necdum, aut raro casus emerserat de conjugio baptizantis, utplurimum episcopi, aut sacerdotis. Sed eveniente casu laici baptizantis, et proposito apud Joannem VIII, definiri cœpit; etiam ad baptizantem eam cognationem extendi, recta justinianeæ legis, et receptæ in susceptoribus disciplinæ interpretatione, can. 7, caus. 30, qu. 1. Amplior deinde reddita adhuc fuit disciplina, nam recentioribus sæculis etiam in sacramento confirmationis idipsum receptum est, ut ad exemplum susceptorum baptizati, susceptores etiam confirmati, spiritualem cognationem contrahere dicerentur, cap. 1, § *ex confirmatione* de cognat. spirit. in 6, quod jampridem statutum fuerat in compendiensi concilio anni 757, can. 15 et 19. Eo res redacta fuit nonnullorum opinione, ut ex aliis etiam sacramentis cognatio quædam induceretur, ac potissimum ex sacramento pœnitentiæ, quemadmodum conatus est auctor canonis 8, caus. 30, qu. 1, falso Symmacho papæ tributi. Ast has juris prorogationes coërcuit Bonifacius VIII in cap. 3 de cognat. spirit. in 6, decernens, cognationem spiritualem non oriri, nisi caussa duorum sacramentorum, videlicet baptismi, et confirmationis: baptismi, quod lex expresse ex eo cognationem induxisset, confirmationis, quod habita fuerit, veluti quædam baptismatis perfectio, et complementum, can. 3 de cons. dist. 5 non vero pœnitentiæ, quia, uti deinde observavit S. Thomas, hoc sacramentum nunquam generationis speciem habuit, sed judicii, nec propterea in ea re erat cum baptismate æquiparandum. Vetus fuit quæstio, an qui suscipiebat baptizatum caussa supplendarum ecclesiæ ceremoniarum in baptismate olim collato omissarum, cognationem contrahere diceretur. Id non admiserunt pontifices maximi, quamquam hujusmodi susceptores admonerent, ne contraherent nuptias, cap. 5 de cognat. spirit., cap. 2 eod. tit. in 6, quod nostri appellaverunt *impedimentum catechismi,* illud inter impedientia, ut vocant, non inter dirimentia impedimenta recensentes. Et quidem ante Clementem III nullibi adparet, occasione catechismi aliquod conjugiis subesse potuisse impedimentum. Tantum nonnulli fuerunt, qui argumentis a simili contendentes, irrita post catechismum conjugia esse credebant. Id noluit admittere Clemens III, in dicto cap. 5, ubi addidit, *eam rem vix contrahendo matrimonio impedimentum allaturam.* Visa fuerunt dubia hæc Clementis verba; quamobrem ad eorum interpretationem Bonifacius VIII, in dicto cap. 2 asseruit, per catechismum impedimentum opponi conjugiis, quamquam si conjugia contrahantur, adhuc jure consistant: an in hoc Bonifacius auctoritate sua novam juris disciplinam invexerit: an recte potius interpretatus fuerit Clementis III rescriptum, alii investigent. Multa hodie immutata sunt ex decreto concilii tridentini in cap. 2, ses. 24 de reform. matrim., cujus definitione, hodierna dirigitur disciplina. Nimirum statutum est, ut unus tantum, sive vir, sive mulier, vel ad summum unus et una, baptizatum de baptismo suscipiant, inter quos et baptizatum ipsum, et illus patrem et matrem, nec non inter baptizantem et baptizatum, baptizatique patrem, ac matrem tantum, spiritualis cognatio contrahatur; quod si alii ultra designatos baptizatum tetigerint, cognationem spiritualem non contrahant: demum adjectum est, ut ea quoque cognatio, quæ ex confirmatione contrahitur, confirmantem et confirmatum, illiusve patrem et matrem, ac tenentem non egrediatur, omnibus inter alias personas hujus spiritualis cognationis impedimentis omnino sublatis. Exinde colligitur, hodie inter illos tantum, qui in tridentino concilio expresse nominantur, spiritualem cognationem contractam intelligi, nullam inter ceteros, etiamsi antiquo jure cognati haberentur. Quamobrem nullum hodie dubium superest, quin baptizata, aut confirmata filio susceptoris nubere valeat, item qui sunt consusceptores possint simul matrimonio jungi, et demum nullum amplius supersit hodie impedimentum, quod dicitur catechismi. Imo nec omnes susceptores pro cognatis habebuntur, sed ii tantum duo ad summum, qui fuerint a baptizati, vel confirmati parentibus designati, et tanquam susceptores habiti a baptizante. Quod si forte aut parentes baptizati, aut parochus baptizans, concilii tridentini decretum negligentes sine ulla designatione plures permiserint susceptorum officio fungi, puto, cum nemine contractam esse a baptizato, aut baptizati parentibus cognationem, cum nemo ex illis tamquam susceptor, utpote contra leges accedens, jure habeatur, quidquid in contrarium tradat Fagnanus ad cap. 1 de cognat. spirit. num. 5, et Barbosa in collectaneis doctorum ad cap. 2 eod. titulo, neque enim in hanc rem amplius adferri potest capitulum 3 de cognat. spirit. in 6, quando concilium tridentinum, cujus unius hodie jure utimur, arctius prohibuerit, ne plures susceptoris officio fungantur, quam olim prohiberetur.

Non omnes tamen tridentino concilio disputationes diremtæ sunt, quæ in hac materie olim occurrebant. In primis enim disputatum est, num qui in extrema necessitate infantem suum baptizasset, ab uxore sua, quasi spiritualis cognatus, sejungendus esset? Hanc sane speciem exceptam a generali regula veteres canones voluerunt, can. 7, caus. 30, qu. 1, cap. 2 de cognat. spirit., non enim adeo fa-

cile matrimonia semel jure contracta dissolvuntur, aut abs jure conjugii legitimo arcendi sunt conjuges ex eo, quod filio recens nato periclitanti optime consulere voluerunt. Non ita sane dicendum esset de eo, qui filium suum ex stupro adulteriove susceptum, utut necessitate interveniente, baptizaret; hic enim a contrahendis cum baptizati matre nuptiis omnino removeretur. Præterea disputatum est, quinam proprie susceptorum nomine veniant. Et passim a pragmaticis traditur, neminem proprie suscipere, nec propterea cognationem contrahere, nisi vere baptizatum, vel confirmatum teneat, seu tangat eo tempore, quo sacramentum administratur, et quidem non ut tantum adjutorium ferat accedenti, aut delato ad ministrum sacramenti, sed ut revera tanquam susceptoris officium gerere intendat: quod prudenter deducitur ex sacrorum canonum verbis, quibus ejus cognationis jura firmata sunt; non tamen requiritur, susceptorem respondere pro suscepto, seu fidem ejus nomine profiteri, licet aliquando sacris canonibus id onus impositum fuisse susceptoribus videatur, can. 105 de cons. dist. 4, cum hoc potius ad catechismum pertineat, quam ad sacramenti administrationem, cujus potissimum caussa cognationem contrahi traditum est. Quod si quisquam non per se baptizatum, confirmatumve susceperit, sed per procuratorem, quod fieri posse, vel ipsa quotidiana praxis demonstrat, recepta hodie fuit opinio illorum, qui tradiderunt, non a procuratore, sed a principali cognationem contrahi, cum non procurator, sed principalis vere susceptoris officio fungi intelligatur. Exinde deducitur, siquis civitatem, universitatem, vel collegium velut susceptorem suum designet, nullam spiritualem cognationem contrahi; non sane cum civitate, universitate, vel collegio, utpote quæ corpora sunt cognationis incapacia; non cum syndico civitatis, universitatis, vel collegii; utpote qui non suo, sed alieno nomine suscipiat. Item disputatum est, an is, qui sacris canonibus a susceptoris officio arcetur, si nihilominus eo fungatur, cognationem contrahat, quemadmodum contingeret in eo, qui non est baptizatus, vel confirmatus, can. 102 de cons. dist. 4. Ego puto, nullam cognationis necessitudinem contrahi, quod leges eam inducentes præsumantur de iis tantum fecisse mentionem, qui legitimi sint susceptores. Eadem fere ratione, ubi sacramentum baptismatis, vel confirmationis invalidum fuerit quacunque de caussa, arbitror, nec ullam cognationem intercedere, quod leges cognationem inducentes mentionem fecerint non de externa conferendi baptismatis specie, sed de ipsa sacramenti collatione. Quod si quæras, num qui infantem suscipit, de quo dubitatur, an fuerit baptizatus, quique propterea baptizatur sub conditione, cognationem contrahere intelligatur: ego respondeo, haberi, ac si cognatio contrahatur, quoties res omnino dubia fuerit, et incerta, quemadmodum ex. gr. contingeret in infante exposito; cum enim hac in specie non probetur antea jam collatum, quod sub conditione baptisma confertur, tanquam verum baptisma, et cum effectu collatum habetur. At quoties certum est, infantem baptizatum esse, ac dubitatur tantum leviore de caussa, num in baptismate aliquid omissum fuerit ad substantiam sacramenti pertinens, uti evenire solet, cum infans periclitatus statim baptizatur ab eo, qui non est valde edoctus in sacramentorum administratione, non crediderim, contrahi spiritualem cognationem, cum mens Ecclesiæ in ea specie ad majorem quandam, et pleniorem cautelam baptisma sub conditione conferendum receperit, non ut necessarium omnino sit ita conferre, neque verosimiliter putent qui conferunt, aut collationi intersunt, vere sacramentum administrari. Item ego non dubito, quin pro cognato non sit habendus ille, qui recens natum infantem in extremo vitæ periculo constitutum suscipit, dum sine solemnitate baptizatur, eumque exhibet baptizanti; is enim verum suscipiendi animum non habet, et tantum vult necessarium munus obire, infantem sustinendo, ut commodius sacramentali aquæ subjiciatur. Disputari etiam solet, an qui suscipit in baptismate filium judæi, vel infidelis, cognationem spiritualem contrahat cum judæis infidelibusve baptizati parentibus? Et puto, nullam cognationem contractam intelligi, cum ejus tanquam spiritualis necessitudinis judæi, vel infideles sint incapaces: neque mihi placet opinio illorum qui crediderunt, cognationem esse penes christianum tantum, non penes judæum, aut infidelem, cum repugnet, cognationem fingere, nisi in duabus personis, quæ tanquam cognatæ mutuo habeantur, relativa enim sunt cognomina sicut agnatorum, ita et cognatorum. Atque id adeo verum est, ut licet deinde infidelis, aut judæus ille baptizetur, non convalescat cognatio, utpote quæ ab initio non fuit. Non est sane dubitandum, præsertim post tridentinam sanctionem, qua intra angustiores fines coërcita est spiritualis cognatio, eam cognationem non contrahi ab ignorante, nimirum ab eo, qui certam personam se suscipere putat, dum aliam suscipit; qui enim error impediret, ne adoptio facta crederetur, neve propterea civilis cognatio contracta, impedit quoque, ne contrahatur cognatio spiritualis: et quanquam sub nomine Deusdedit papæ dicatur in can. 1, caus. 30, qu. 1, adhuc contractam cognationem censeri, canon tamen ille utpote apocryphus nullius momenti est, neque dubitavit Alexander III contra eundem manifeste rescribere, cap. 2 de cognat. spirit. Denique observatu dignum est, hodie præsertim, in cognatione spirituali nullam induci

adfinitatem; neque ex. gr. uxorem susceptoris dici posse cognationis quandam speciem habere cum baptizato; *neque enim*, ut scribebat Paschalis II in can. 5, caus. 30, qu. 4, *cognationi carnis cognatio spiritus comparatur; neque per unionem carnis ad unionem spiritus pertransitur*. Sane olim id in disputationem veniebat ex eo, quod vulgo proferebantur Nicolaus I et Innocentius I, item chalcedonense concilium ea conjugia improbavisse, can. 1, 2 et 3, caus. 30, quæst. 4, e contrario proferebantur Paschalis II et concilium triburiense ea conjugia admisisse, can. 4 et 5 ead. caussa, et quæstione. Si Gratianus agnovisset, laudatos canones 1, 2 et 3 apocryphos esse, facile adhæsisset concilii triburiensis, et Paschalis II decreto. Sed quoniam putabat imprudens collector, se eorum omnium canonum auctoritate teneri, post canonem 5 laudatæ quæstionis, facta distinctione conatus est, ut eos invicem componendo conciliaret, tradens, distinguendum esse inter speciem, qua quis uxorem cognovisset post contractam spiritualem cognationem et speciem, qua quis tantum ante contractam eam cognationem cognovisset, ad priorem speciem referens canones 1, 2 et 3, ad posteriorem canones 4 et 5. Nil mirum propterea esse debet, si Clemens III doctrinam Gratiani facile secutus, cognationis spiritualis jura ad adfinitatem etiam extenderit in cap. 4 de cognat. spirit. Verum hodie hæc supervacanea sunt post tridentinum decretum, quo extra casus in eodem decreto expressos cognatio spiritualis minime extenditur.

Nondum recedendum puto ab hac generali cognationum materie, quousque nonnulla subjecero ad investigandum, an quæcumque seu naturalia, seu divina, seu humana præcepta, quibus inter cognatos, cujuscumque tandem generis cognatio fuerit, matrimonia improbata sunt, ita conjugiis obstent, ut conjugia contra ea contracta penitus irrita habeantur. Sane quæ diximus naturali jure vetita inter consanguineos, vel adfines, irrita penitus erunt, propterea quod honestati repugnant, juxta regulas generales in capite 1 præjactas. Id ipsum præterea dicemus, quotiescumque agatur de præceptis divinis, quæ aut explicaverunt præcepta naturalia, aut paullo latius extenderunt. In ceteris autem necessitudinum impedimentis positivo jure constitutis, cur non idipsum dicendum sit, quando qui leges easdem positivas ediderunt, exemplo naturalis juris usi sunt, idest naturalia cognationum, et necessitudinum jura ad alias necessitudines extendentes, voluerunt, quod in illis, id etiam in istis servari? Imo etiam liquet, leges easdem positivas fuisse munitas expresso irritante decreto, aut saltem ea formula, quæ decreto irritanti æquipolleret. Ut a consanguinitate exordiar, quam Theodosius Magnus ad filios fratrum et sororum primus extendit, liquet, eam fuisse imperatoris mentem; etenim quando ejus filii in l. 19 cod. de nuptiis voluerunt theodosianam legem abrogare, professi sunt, imposterum ea matrimonia *legitima* futura, et legitimos filios exinde genitos, quod dici non potuisset, nisi theodosiana lex irritum omnino conjugium dixisset. Quando recentioribus temporibus ad ulteriores generationes extensa consanguinitas fuit, clausula adjecta fuit hujusmodi, *conjugium separetur*. Ita in concilio moguntino can. 54, in concilio vormaciensi can. 78, et in can. 21, cau. 35, qu. 2, quæ sane verba in conjugium, non in conjuges directa, vim habent decreti irritantis. Quamobrem jure cum romanis correctoribus expungemus a canone 16, cau. 35, q. 2, cujuscumque sit auctoris, postrema illa verba non in conjugium, sed in conjuges directa, *quod si fecerint, separentur;* cum ea in integris canonis ejusdem exemplaribus desiderentur. Non erat autem opus in lateranensi concilio, cap. 8 de consanguin. et adfin., novum decretum irritans adjicere, quia de quarto consanguinitatis gradu, quem retinendum mandarunt lateranenses antistites, jam firma erat vetus disciplina. De adfinitate idipsum dicendum est; statim ac enim, ut diximus, tradi cœpit, *æqualiter* inter consanguineos, atque inter adfines, matrimonia improbari, can. 13, cau. 35, qu. 2, concilio moguntino can. 30, concilio cabilonensi can. 29, et concilio vormaciensi cap. 78, idem erat, ac si dictum esset, conjugia inter adfines contracta penitus irrita fore. Exemplo adfinitatis inducta est justitia quædam, ut vocant, publicæ honestatis, l. 12 et 14 ff. de ritu nupt. Cur non, si inter adfines irritæ erant nuptiæ, irritæ quoque essent, ubi justitia publicæ honestatis intercederet? Addo, in l. 8 cod. de incest. nupt. decretum irritans expresse adparere, quemadmodum et in cap. un. de sponsal. in 6. In cognatione civili usurpata verba filiorum, fratrum, socrus, et nurus, nonne indicant animum legumlatorum irritandi conjugii? l. 14, 17 ff. de ritu nuptiar., l. 23 et 44 ff. de adoption., can. 6, cau. 30, qu. 3, imo et decreto irritante munitas fuisse leges veteres, auctor est Nicolaus in cap. un. de cognat. leg. Denique spiritualis cognatio ad exemplum civilis inducta easdem habuit vires; imo et Justinianus decretum irritans legi suæ adposuisse videtur, dum dixit, susceptorem ad baptizati nuptias venire *omnimodo* prohibendum, l. 26 cod. de nupt.

CAPUT V.

De iis, qui aliquo jam voluntario vinculo detinentur, ne conjugium ineant.

Sunt et alii complures, qui legibus a contrahendo conjugio arcentur, quales sunt ii, qui jam fidem suam aliis obstrinxerunt, vel quia jam alteri conjugio juncti sunt, vel quia perpetuo, eoque solenni continentiæ voto se Deo dedicaverunt. Quod in primis ad eos attinet, qui conjugali jam vinculo adstringuntur, non dubito, quin divino jure, et quidem eo ipso, quod initio Creator Deus homini dedit, id definitum fuerit, quoniam ita in sacris literis apertissime demonstratur, Geneseos cap. 1 et 2, Matthæi cap. 19. Si in hoc argumento ea congerere vellem rationum momenta, quæ demonstrarent, unius tantum cum una matrimonium esse debere, multa plane dici possent, ad ostendendum, in multiplici conjugum numero non recte observari posse naturales matrimonii fines, inter ceteros autem honestam liberorum educationem, et firmam inter virum et uxorem animorum conjunctionem. Distinguamus speciem a specie. Non agitur hoc in loco de eo casu, quo quis uxore dimissa, vel marito relicto, novum conjugium contrahat; opportunius enim de hac re sermo inferius instituetur, nimirum in postrema dissertatione de modis, quibus semel contracta conjugia dissolvuntur. Tantum huc pertinet investigare, an retento primo contracto conjugio, alteri contrahendo locus esse possit, quod vulgo simultaneam bigamiam, vel poligamiam appellant. Qua in re observo, unam uxorem pluribus maritis conjungi, universas propemodum gentes improbavisse; in hoc enim multiplicis conjugii genere præter alia absurda, quæ agnoscuntur in specie viri plures uxores ducentis, duo alia emergunt singularia, quorum primum est, quod incerta proles ex eo multiplici conjugio nasceretur, incerta autem proles respectu patris honestam impedit educationem liberorum, cum nemo facile inducatur ad habendam curam liberorum, quos suos esse prorsus ignorat: alterum est, quod in familia vir princeps habetur, et veluti caput, e converso mulier est subdita viro; repugnat autem, uxorem duabus, pluribusve personis æqualiter subjectam dici eodem genere potestatis, quemadmodum repugnat, duo esse in eadem familia solida capita, seu duos principes, unde aut confusio, aut repugnantia imperii proficisceretur. Quod si de marito agatur, atque inquiratur, an plures ipsi repugnet ducere uxores, observo, ex eo multiplici conjugio alia absurda evenire. Quamquam enim vir ex pluribus uxoribus certos de se liberos ipse suscipiat, ipsæ quoque uxores certos, unaquæque de se liberos susceptos intueri valeant, atque exhibere, tamen et vir, et liberi, et uxores variis exinde obnoxii redduntur familiaribus dissidiis, contra bonum conjugii ab ipsis naturæ legibus præstitutum. Quis statim non videat divisam viri benevolentiam, divisos invicem uxorum animos, imo et mutuo repugnantes, divisos propterea liberos inter se, dum unusquisque maternam facile sequitur adfectionem; atque inde litibus, et jurgiis, odiisque ad pœnitentiam usque protractis, latissimam aperiri viam in eo ipso, in quo natura voluit amorem, benevolentiam, atque arctissimam necessitudinem conciliari? Id adeo verum esse gentes omnes agnoverunt, ut quoties aliquæ nimium in hac parte maritali licentiæ indulgere se posse crediderunt, non aliter indulserint, quam ea conditione, ut unica diceretur vera et legitima uxor, quasi materfamilias, et individuam habens cum marito dignitatem, atque præstantiam, ceteræ vero mulieres inferiore gradu constituerentur, dictæ ut plurimum generali nomine concubinæ, et quasi uxoris vicariæ, proindeque uxori eidem subjectæ, et filios non tam sibi, quam legitimæ uxori fictione quadam parientes. Porro ista fictio minuere quidem potuit asperitatem familiarium dissidiorum, quæ paullisper elevare videbatur varius constitutus ordo uxorum et liberorum, nunquam tamen prorsus avertere valuit, uti facile liquet consideranti; aut enim evenit, ut in concubinam, quamquam inferiore gradu constitutam, major sit benevolentia mariti, quam in uxorem, aut evenit, ut etiam major sit benevolentia patris in filios concubinæ, quamquam inferiore loco constitutos, quam in filios uxoris, quando jus, aut juris fictio inducere quidem poterat, ut in hominum opinione uxor et filii uxoris digniores essent, ac præstantiores concubinis et filiis concubinarum, non tamen ut facto dilectiores essent, et acceptiores vel marito, vel patri, quod quantum semper repugnet naturalibus conjugii bonis, nemo non videt.

Verum enimvero has observationes utut maxime opportunas, dixerim etiam optimas, et per se satis idoneas ad imponendum cuicumque controversiæ, finem si non prætereundas omnino, saltem levius attingendas putavi; siquidem durior, et salebrosior disputatio, quæ in hoc proposito emergit, oritur ex facto, et consuetudine plurium populorum, qui multiplex conjugium probaverunt, quorum opinionem, et usum qui allegaret, non adeo sibi facile persuaderet, versari in ea re naturale præceptum, quando naturales præceptiones eæ passim dicuntur, quæ a populis universis saltem cultioribus custodiuntur. Quid ergo? Si tantum de gentibus illis ageretur, quæ divinis præceptionibus neglectis, et nefario etiam idololatriæ scelere obcæcatæ, naturales ipsas institutiones parvi facere et potuerunt, et

consueverunt ex vitio naturæ semel corruptæ, unde fit, ut depravatæ nationes de pravis ruant præcipites in pejora, facile esset, huc revocare ea principia, quæ posui initio hujus tractationis, dicendo nimirum, confugiendum esse ad primigenium matrimonii naturam a Deo creatore institutam, juxta quam Deus unum cum una tantummodo sociavit adjecta clausula: *erunt duo in carne una*; dicendo præterea, Christum Dominum in capite 19. Matthæi, conjugiorum jura ad primigenias naturæ institutiones exigentem ita declaravisse. Quod si in contrarium allegaretur, ex multitudine uxorum emergere etiam quædam in rempublicam emolumenta, nimirum majorem liberorum numerum, incrementum propterea humani generis et societatis, in quo finis obtinetur amplior conjugiorum a natura ipsa intentus; facile etiam dicerem, nihilominus vel ipso mundi nascentis initio, quo necessaria erat humani generis propagatio, naturam nonnisi unicam uxorem sociavisse viro; insuper, numerum liberorum aut parum utilem societati esse, ubi nequeunt honeste ac liberaliter educari, ubi præterea discordia animorum inter ipsos liberos ex ipsa nativitate ex diversis matribus concitaretur, aut ita esse cum pace familiari, et liberali educatione jungendum, ut, dum bonum liberorum multiplicandorum curatur, bonum familiæ pacate regendæ educandæque minime negligatur, quod sane nullo modo evenire potest, nisi unius tantum cum una sit matrimonium. Sed quod gravissimæ disputationis hujus exitum turbare potest, sunt mores veterum sanctorum virorum, ipsorum etiam patriarcharum hebræorum, qui plures uxores una duxerunt, quocumque appellarentur nomine, vel matrumfamilias, vel concubinarum, alias autem Deo acceptissimi fuisse deprehenduntur, et sacris Veteris Testamenti literis gloriose laudantur, quasi illorum vita honestissimo cuique nec pœnitendo exemplo esse possit, quod profecto dici nequit, si naturalia præcepta temeravissent. Id adeo verum est, ut sanctus Ambrosius cum de Abrahamo loqueretur, qui ducta Sara duxit etiam ancillam Agar, inter plures illius patriarchæ excusationes, illam etiam proferret: *Quia Abraham ante legem Moysi, et ante Evangelium fuit, nondum interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit, nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in paradiso conjugium laudaverat, non adulterium damnaverat*, can. 3, cau. 32, qu. 4; quod secutus est Innocentius III in cap. 8, vers. *nec ulli* de divortiis.

Digna est hæc caussa, quæ in præsentia discutiatur. Certa ab incertis sejungamus, et ea, quæ nullam unquam dubitationem admiserunt, ab iis, quæ in dubium cadere possunt ob facta proposita in contrarium. Certum in primis est, nullum unquam in sacris literis factum reperiri, aut probari, quo una uxor pluribus viris juncta deprehendatur; quamobrem facti disputatio eo tantum refertur, an uni marito rite permissum quandoque adpareat, plures uxores ducere. Deinde etiam certum est generaliter in sacris literis fuisse viro prohibitum, ne plures uxores duceret, et quidem ea ipsa lege protoparentibus nostris tradita, quæ sane naturalis est, dum uni viro a Deo juncta tantum fuit una uxor, et quidem eo tempore, quo maxime sollicita natura fuit de multiplicando hominum numero, dum dictum est, arctissimam esse debere inter virum et uxorem necessitudinem, eandemque, et filiali, et maternæ præferendam, dum dictum est, uxorem fore *adjutorium simile* viro, dum denique dictum est, *erunt duo in carne una*, quæ sane nonnisi in uxore unica ducenda, vera esse possunt. Hanc generalem legem renovavit Deus in Deuteronomio cap. 17, vers. 17 ibi: *Non habebis uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus.* In nova autem lege naturalis illa unitatis conjugalis honestas majorem adhuc firmitatem accepit, imo ad eludendos quoscumque prætextus in nitidiorem formam translata est, quando Christus Dominus primum invectos judæorum plurium abusus reprehendens, omnia exigenda mandavit ad protoparentum conjugum formam, ut duo essent in carne una, et recedere deberet vir a quacumque alia etiam parentum necessitudine, ut uxori primo ductæ adhæreret, deinde quum mandaverit, ut abrogato libello repudii nulla alia uxor superinduceretur, potiore jure mandavisse intelligitur, ut ne alia quidem superinduceretur uxor, prima et legitima uxore retenta, Matthæi cap. 19, et Marci cap. 10, denique matrimonium elevavit ad Sacramenti dignitatem, qua juxta phrasim Paulli in cap. 5 ad Ephes. in conjunctione viri et uxoris, conjunctio Christi et ecclesiæ significaretur; unde quemadmodum una erat, et perpetuo una extitura esset ecclesia, quæ Christo jungebatur, ita et una uxor esse deberet a marito ducenda. Postremo certum est, etiam in iis ipsis casibus, in quibus exhibentur in sacris ipsis literis conjugia unius viri cum pluribus feminis, exhiberi præterea emergentia dissidia familiaria inter uxores ipsas plures, item inter filios ex diversis matribus genitos, ipso naturæ jure detestata, unde deducitur, ea, quæ ibidem adferuntur, non esse generaliter probabilia exempla, et quæ in consequentiam facile trahi possent. Generalis dissidiorum caussa, aut occasio exprimitur in cap. 21 Deuteronom., vers. 15 ibi: *Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam*

inter filios suos dividere, non poterit filium dilectæ facere primogenitum, et præferre filio odiosæ, sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de his, quæ habuerit, cuncta duplicia, iste est enim principium liberorum ejus, et huic debentur primogenita. Exempla etiam perspicua sunt simultatum exortarum inter Abraham et Saram occasione alterius uxoris Agar, et ex ea suscepti filii Ismaelis, Gen. c. 21, item simultatum inter Annam et Phenennam uxores Elcana, in l. 1. Regum cap. 1, itidem simultatum inter Liam et Rachelem, utut sorores, utramque Jacobo nuptam, de quibus in cap. 30, Gen. vers. 15 et seq., ut alia prætermittam numero plurima hujusmodi exempla.

Agedum vero facta judæorum veterum, ipsorum etiam patriarcharum, aliorumve, qui in sacris Veteris Testamenti literis commemorantur, expendamus. Viros poligamos in sacris eisdem literis commemoratos ad triplicem censum redigere oportet. Alii enim sunt, quos ex eo ipso sacræ literæ improbant, vel criminis reos proclamant, vel etiam damnant; alii sunt, quos, poligamos fuisse sacræ literæ quidem narrant, quin tamen eorum conjugia expresse improbent, sed ceteroqui veluti aliis vitiis inquinatos, et coram Deo peccatores notaverunt; alii denique sunt, qui feruntur fuisse bigami, vel poligami, una autem non solum ex eo non damnantur, sed et quasi ex absoluta legis observatione perfecti, atque Deo undecumque acceptissimi gloriose laudantur. Ex facto primi, et secundi generis hominum, sine injuria concludi posset, statim ac ipsi, aut improbantur in divinis literis ex multiplicis conjugii caussa, aut generaliter ex prava, quam inierunt, vitæ ratione damnatur, deliquisse eos contra naturalia præcepta, neque jure potuisse sibi plures conjuges jungere, eorundemque propterea factum nullum facessere posse negotium in propositæ controversiæ definitione. Tantum habenda est ratio hominum tertii generis, quorum facta ita expendere juvat, ut aut excusandi illi sint, propterea quod in certis versarentur adjunctis, in quibus id sibi licere arbitrati fueriut, quasi adversus generales naturæ præceptiones proposuissent probabiles exceptiones; aut saltem non omnino damnandi, quod non improbabilem suis temporibus caussam haberent putandi, sibi esse divinitus a generali naturæ regula dispensatum.

Utile est historica quadam narratione facta clariora percurrere. Primus Lamech exhibetur in sacris literis duas duxisse uxores, Adam nimirum, et Sellam, Gen. cap. 4, ver. 19. Is autem de stirpe perfidi Cain, qui et se humani sanguinis effusorem avita Caini exempla secutum confessus est, in vers. 23, tanti haberi non potest, ut dicendum sit, nihil ipsum admisisse adversus præcepta naturæ, ejusquæ impensiorem libidinem notari non posse, quando scimus, ceteros priscos homines ad seram usque Abrahami ætatem a multiplici conjugio constantissime temperasse. Deventum est ad Abrahæ tempora, quando sanctus patriarcha Saræ uxori superinduxit Agar, nomine concubinæ, Gen. cap. 16. (De Cethura non loquor, cujus conjugium huc non pertinet, propterea quod ducta fuerit post mortem uxoris Saræ, can. 1, caus. 32, quæst. 4, forte etiam post mortem Agar, quamquam ea modo uxor, modo concubina dicatur. Gen. cap. 25, juncto cap. 23 et lib. 1, Paralipomen cap. 1). En primum virum eximiæ probitatis, duabus conjugibus junctum, quem tamen quisquam mirari non debet eo adductum, ut generales honestatis conjugalis leges insuper haberet, quando nec ipse aut sponte, aut statim eo adduci potuit, sed tum demum, cum plura menti obversarentur, quibus sibi videri posset, licere ex ancilla Agar liberos quærere sine injuria naturalium præceptionum conjugium duplex abominantium. Erat ipsi sterilis uxor, et jam senio confecta, quæ jam spem omnem liberorum suscipiendorum abjecerat. Eidem promiserat jampridem Deus futurum, ut sicut stellarum cœli, ita et liberorum ejus magnus esset numerus, et talis, qui terram universam Canaam solidam possideret, Gen. cap. 12 et 15. Accedebant his preces Saræ uxoris viro offerentis ancillam Agar, ex qua susciperet liberos, Gen cap. 16. Quis non intelligat, in his adjunctis, turbari potuisse Abrahæ animum, statimque variis fuisse cogitationibus involutum? Hinc novam rem, quæ nullum antea habebat probabile exemplum, horrere poterat, et quæ generalibus naturæ præceptionibus repugnabat. Illinc videbantur ipsi generalia naturæ præcepta in ea singulari specie non habere locum, quando uxor sterilis erat, et jamdudum senectute confecta; alias autem divinas promissiones impleri non posse, nisi miro prodigio, sperabatur, et uxor ipsa ancillam Agar adjectis etiam enixis precibus exhibebat. Ita ego intelligo Ambrosii verba jam superius laudata, et quæ habentur in can. 3, caus. 32, qu. 4. In his adjunctis cum Agar congredi se posse, forte etiam debere, censuit, ut liberis alias insperatis vacaret, ut divinis implendis promissionibus non expectato miraculo occasionem præberet, ut deprecanti Saræ indulgeret, quasi naturale præceptum non superinducendæ secundæ conjugis cessavisse tunc videretur: nam secundum illud conjugium judicio Abrahæ non oberat educationi liberorum, quando nullos ex Sara susceperat, neque ullos suscepturum ex eadem sperabat; neque oberat familiari tranquillitati, seu mutuæ inter se, et uxorem benevolentiæ, quando non sponte, sed uxoris consilio ac precibus, duceret Agar, alias velut ancillam potestati Saræ

uxoris obnoxiam. His animi adfectionibus inclinatus secundum inivit conjugium, in quo non fuit a Deo reprehensus, quod bona fide omnia gesta deprehenderentur, necnisi post diuturnam rei gerendæ deliberationem, ut omittam in ea re altiora supremi numinis arcana scrutari, quam veluti symbolum magnorum, sacrorumque divinorum operum futuræ ætati Deus ipse permisit, juxta observationes Paulli apostoli in cap. 4, Epist. ad Galatas, ibi: *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera: qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem de libera per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta: hæc enim sunt duo testamenta.* Ceterum eo facto conjugio, præsertim postquam etiam de Sara susceptus est filius, permisit Deus, ut statim inter Saram utut dominam, et Agar utut ejus ancillam, simultates suborirentur, Genes. cap. 16, quemadmodum et inter liberos ex utraque uxore exinde natos, Gen. cap. 21 unde statim agnosceret Abraham, frustra se spem concepisse futurum, ut in eo duplici conjugio adhuc naturalis matrimonii finis, quale est inter cetera familiare bonum, obtineretur; exinde etiam successoribus præberetur exemplum, ne similia sequerentur, quamobrem consilio Saræ, probante Deo, eo adduci debuit sanctus patriarcha, ut conjugium illud secundum dissolveret, et quidem quasi minus recte contractum, ac facti pœnitens et ancillam uxorem, et filium ancillæ uxoris ejiceret, dicto cap. 21 Gen., canon 9, caus. 32, quæst. 4 Isaac Abrahæ filius, familiarium exinde emergentiam dissidiorum apprime conscius et testis, una fuit uxore contentus. Non ita Jacob filius Isaac, cui primum mens erat cum una Rachele conjungi, quique nonnisi ex errore conjunctæ Liæ Rachelem deinde superinduxit, duas autem alias veluti concubinas adscivit ancillas uxorum, Balam et Zelpham, Genes. cap. 29, 30, 35 et 37. Non debeo heic iterum altissima divinæ imperviæ providentiæ arcana scrutari, quæ humanas mentes penitus latent, ob magna mysteria a sanctis patribus in hoc facto agnita, inter ceteros ab Augustino in canone 2, dist. 26. Dicam tamen, plurimum valere potuisse apud Jacobum respectu ducendarum ancillarum avita Abrahæ exempla, quæ sequi inde etiam sine ulteriore adjunctorum omnium investigatione turpe illi non videbatur, unde Augustinus factum illud excusans, ait: *Objiciuntur Jacob quatuor uxores, quod quando mos erat, crimen non erat*, can. 7, caus. 32, qu. 4, mos, inquam, qui ab Abrahamo initium ceperat. Respectu vero duarum sororum ducendarum plurimum valere poterat cogitatio, quæ suabebat, non esse abominabile conjugium cum Rachaele ante Liam Jacobo desponsa, neque ratihabitionem conjugii Liæ esse omnino spernendam, ut inter socerum magis sollicitum de conjugio Liæ, et inter generum magis cupidum conjugii cum Rachele ineundi, nulla esset simultas, nullaque contentio, sed arctior fieret totius familiæ necessitudo. Majora incitamenta Jacobo addere poterant divinæ promissiones olim Abrahæ factæ de ejus semine sicut stellis multiplicando, quas promissiones eidem Jacobo Deus ipse confirmaverat his verbis: *Cresce, et multiplicare: gentes et populi nationum ex te erunt; reges de lumbis tuis egredientur*, Genes. cap. 35. Ceterum vel ipsæ sacræ literæ hæc omnia per historiam referentes, satis indicant, naturalia bona conjugii in hoc multiplici Jacobi conjugio non fuisse, sive ex eo, quod simultates inter uxores ipsas Liam et Rachelem, utut sorores subortæ fuerint, Gen. cap. 29 et 30 sive ex eo, quod verus amor inter Jacobi filios ex diversis matribus ortos minime extitit, Gen. cap. 37. Quidquod autem Laban Jacobi socer, Gen. cap. 31, vers. 54 generum rogans, ne alias uxores Liæ et Racheli super induceret, ita locutus est, quasi tum *suas filias afflicturus fuisset?* Quid modo commemorem plures uxores Nachor fratris Abrahæ, de quo legitur in cap. 22, vers. 24 Gen. aut plures uxores Esau fratris Jacobi, de quo sermo fit Gen. cap. 26, ver. 34 et cap. 36, ver. 2 et 6? De facto enim talium virorum, utpote Deo minime acceptorum, minus solliciti esse debemus, de quibus propterea concludere possumus, eos, sicut in aliis caussis, ita in ista, a naturali jure temere, et non sine crimine recessisse. Mores Nachor non satis fuisse Deo probatos, ex eo intelligimus, quod Deus Abrahæ præceperit, ut de cognatione sua, quasi sibi minus accepta, egrederetur, Gen. cap. 12 quamquam Deo deinde placuerint nuptiæ Isaac cum Rebecca, quæ natalia non habebat improbanda, utpote de justa uxore Nachor progenita, non de superinducta Nachor concubina, Gen. cap. 24. Mores Esau fuisse Deo invisos nemo ignorat, qui vel leviter sacram historiam attigerit, quemadmodum et mores uxorum, *quæ ambæ offenderant animum Isaac et Rebeccæ*, ut legimus in cap. 26, Gen. in fine. Equidem fateor, recentiore ætate judæos plures sibi conjuges adscivisse, exempla potissimum prætexentes Abrahæ, et Jacobi patriarcharum, quorum gesta nemo lacessere dictis, imo nec singularibus allegationibus excusare audebat, quasi virorum omni exceptionem majorum. Poterant illa exempla facile in medium ab eo proferri, qui diceret, se in pluribus ducendis uxoribus non novo libidinis genere efferri, sed antiquorum, et majorum mores, ac consuetudinem prosequi. Ceterum ut plurimum adparet, eos, quos constat, plures duxisse uxores, parum acceptos fuisse apud Deum; tantum non ob eam caussam expresse damnatos; ne si forte expresse damnati fuissent, et specialiter ob multitudi-

nem uxorum, judæis eisdem a veri Dei cultu, et majorum suorum fide, ac religione frequentissime deflectentibus daretur occasio, detestandi majores suos, Abrahamum et Jacobum, quos noverant multiplici etiam matrimonio vacavisse; quammaxime autem intererat religionis et pietatis, nihil minui existimationis veterum illorum patriarcharum; unde quæ ab initio providente Deo sacrarum altissimarum rerum symbola extiterunt, quæque Abrahamo et Jacobo deliberantibus, opportuna, et suis temporibus congrua visa olim fuerunt, in quandam veluti dispensationem, aut patientiam inflecti decuit, exemplo libelli repudii ob duritiam cordis judæorum lege mosaica permittendi, in futuræ redemtionis humanæ tempora collata restitutione in integrum naturalium præceptorum. Hinc inter ceteros Gedeon plures sibi uxores junxisse legitur, Judicum cap. 8, vers. 30 et 31 quamquam dicere possumus, Gedeonem non undecumque Deo gratum extitisse, licet olim electo populo præfectus a Deo fuisset. Item Hesron et Caleb plures habuisse liquet uxores, lib. 1 Paralip. cap. 2, vers. 21, 24, 26, 46 et 48 an Deo accepti ipsi fuerint, fateor me ignorare. Itidem in lib. 1 Paralipom. cap. 4, vers. 5 memoratur Assur duabus sociatus uxoribus, cujus mores an integri undecumque fuerint, sacræ literæ non aperiunt. Idipsum dico de Sarai, de quo mentio fit in lib. 1 Paralipom. cap. 8, vers. 8 et 9. Non memoro concubinatum levites illius, de quo mentio occurrit in cap. 19 et 20 Judicum; quæ enim ibi dicitur concubina, legitima erat, et unica levites uxor, quemadmodum ex eisdem capitibus apertissime constat, forte ex eo singulari concubinæ nomine appellata, quod e levitæ familia in paternam domum diverterat, nec adhuc erat in domum mariti reducta. Qui vero præ ceteris sibi licere putabant plures uxores habere, erant vel ii, quibus sterilis uxor fuerat, et probro sibi vertebant nullos habere familiæ successores, vel ii, qui populorum duces erant, ac principes, de quorum propagine amplificanda interesse plurimum videbatur; siquidem duobus his hominum generibus magis accommodabantur exempla veterum patriarcharum Abrahæ et Jacobi, prout modo dicebatur ab ipsis, Abrahamum secundam uxorem duxisse, quod sterilis esset prima, et Jacobum tum demum ad ancillas uxorum accessisse, cum uxores parere desiissent; modo dicebatur, ideo Abrahamum et Jacobum de multiplici generatione fuisse sollicitos, quod erant constituti veluti duces et principes magnæ familiæ, in magnam gentem, et populum ex divinis promissionibus evasuræ. En caussam, quare Elcana post ductam Annam, prætextu sterilitatis ipsius duxit Phenennam, quamquam exitus plenus simultatum inter duas conjuges demonstravit, conjugium illud non omnino potuisse congruere naturali fini conjugiorum, lib. 1 Regum cap. 1. En caussam, quare etiam multi judæorum reges plurimas sibi uxores adsciverunt, sic Saul præter uxorem habuit concubinam, lib. 2 Reg. cap. 3, vers. 7 et cap. 21, vers. 11 qua tamen in re adhuc dici posset, mores Saulis non fuisse Deo probatos; sic David plures sibi conjuges junxit, lib. 1 Regum cap. 25 in fine, cap. 27, vers. 3, cap. 30, vers. 5 et 18, lib. 2, cap. 2, vers. 2, cap. 3, vers. 2 et sequ. præter alias concubinas, lib. 2 Regum cap. 5, vers. 13, cap. 12, vers. 8 et 11, cap. 15, vers. 16, cap. 16, vers. 21 et 22, cap. 19, vers. 5, cap. 20, vers. 3, lib. 1 Paralip. cap. 3, vers. 9 et cap. 14, vers. 3, quamquam multiplex ista et vaga libido eo tandem principem adduxit, ut ad probra adulteria, et impia homicidia progrederetur, exinde a propheta divino jussu gravissime objurgatus, lib. 2 Regum cap. 11 et 12 utinam etiam id filiis David pessimo non fuisset exemplo, quo incesta se libidine maculaverunt, uti legimus in lib. 2 Regum cap. 13. Sic Salomoni legimus septingentas uxores fuisse, et concubinas trecentas, lib. 3 Regum c. 11 de quibus tamen dicitur: *Et averterunt mulieres cor ejus: cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos, nec erat cor ejus perfectum coram Domino Deo suo.* Et quamquam tanta abominatio ex eo profecta fuisset, quod uxores sine discrimine duceret, etiam alienigenas, et idololatriæ superstionibus deditas, nemo tamen inficies ire potest, quin sensim eo adductus fuisset ex nimis vaga, et longe plus æquo provecta libidine, cui uxorum plurium ducendarum licentia occasionem latam præbuerat. Sic Roboamo et ipsi regi paterna Salomonis exempla secuto, fuerunt decem et octo uxores, præter concubinas sexaginta, lib. 2 Paralip. cap 11 quem tamen impium gessisse, et Deo abominabilem principatum nemo ignorat. Sic Abias et ipse rex Roboami filius quatuordecim accepit uxores, lib. 2 Paralip. cap. 13 an vero ejus gesta accepta inde Deo fuerint, ignoramus. Sic Joras et ipse rex multiplici uxorum consortio delectatus est, invisus tamen Deo, quem sensit ultorem, lib. 2 Paralip. cap. 21. Sic denique Joas et ipse rex duas duxit uxores, qua in re parcius sibi indulsit consilio Jojadæ sacerdotis facile non patientis, magnam illam uxorum multitudinem veterum Regum voluntate inductam diutius in usu esse, lib. 2 Paralip. cap. 24. His universis regibus occasionem multiplicis ineundi conjugii præbere etiam potuit gravis sollicitudo multiplicis suscipiendæ prolis, qua fieret, ut domesticos magisque fideles bellatores haberent ad tuendum judæorum regnum adversus exteros principes, quibus etiam erant multi liberi ex multis uxoribus, quas ducere consueverant. Hinc autem forte reges illi pu-

taverunt, magis ea ratione consultum iri bono publico, et consulendum revera fuisse, insuper habito, seu postposito bono privato bene regendæ familiæ, quod sane naturali jure uxorem duci unicam postulavisset. Quid modo recenseam principes alienigenas in sacris literis commemoratos, Balthassarem, qui plures, et uxores et concubinas habebat, Danielis cap. 5, vers. 2, 3, 23, Antiochum et ipsum multiplici conjugio delectatum, uti legitur in lib. 2, Machabæor. cap. 4, vers. 30, et Assuerum eadem consuetudine utentem, uti habetur in lib. Esther cap. 2? Erant isti principes idololatriæ dediti, quos si non puduit a veri Dei cultu longe removeri, neque facile puduit, naturalem conjugiorum honestatem contemnere. Tantum adjiciam, puellam Esther divino consilio passam fuisse, ut et ipsa ad Assuerum adduceretur, unde sperabatur, quod deinde evenit, ut ejus opera judaicus populus jamdiu misere pressus in quandam incipere libertatis speciem proclamare, nec sine speciali divina dispensatione, qua etiam permissum traditur, ut judæa puella alienigenæ jungeretur, cujusmodi conjunctionem alias Deus ipse inter institutiones Moysi datas generaliter improbaverat. Ut paucis universa concludam, dico, apud veteres homines perraro inveniri posse, et vix in Abrahamo et Jacobo, probabile quoddam plurium ductarum uxorum exemplum, et quidem in certis caussarum adjunctæ, quæ cum regulæ generali exceptionem facere viderentur, regulam potius contrariam confirmabant; post hæc frequentius quidem, sed non passim, in populo sancto conjugia ejus generis adparuisse, ubi aut sterilis prima uxor esset, aut ageretur de principibus, vel insignibus quibusdam familiis, quarum respectu major liberorum suscipiendorum numerus videretur caussis ac temporibus opportunus; imo nec ista conjugia fuisse in sacris literis comprobata, quamquam expresse non reprobarentur, ne occasio exinde præberetur carpendi facta veterum patriarcharum, virosque eosdem sanctissimos, qui uni ex ceteris hominibus in Dei cultu perstiterant, contemnendi; imo et sacras ipsas literas, cum ea conjugia enarrarent, statim subjecisse oculis varia incommoda, et naturalium bonorum jacturam, quæ ex multis ductis uxoribus identidem emergebant, unde homines occasionem arriperent, avocandi se ab ea disciplina, ac consuetudine celerum post Christi Domini adventum, quum longe magis præclara fidelibus baptizatis proponerentur exempla sequenda, quum exempla Abrahami et Jacobi; quam Veteris Testamenti tanta non fuit amplius habenda ratio, utpote impletis figuris, et ad elegantiorem formam pietate ac religione in Deum exacta, magis firmatas fuisse naturales præceptiones, atque unitatem conjugii non de novo constitutam, sed ad naturalem simplicitatem restitutam, Matthæi cap. 19, imo et similitudine sacra unitatis Ecclesiæ cum Christo junctæ sanctificatam, epistol. Paulli ad Ephesios c. 5 quod et observavit Innocentius III in c. 8 de divortiis.

Naturalibus institutionibus ita restitutis, atque firmatis, quis dubitet, quin irritum sit secundum conjugium, consistente adhuc priore, quando agitur de naturali præcepto ea respiciente, quæ intime cohærent conjugii naturæ, et quo non servato conjugii fines minime obtinerentur? Quæ in cap. 1 hujus dissertationis præstitui, rem hanc abunde declarant, neque opus pluribus in præsentia. Quid vero contra ista principia, molita non est hominum improbissimorum perfidia, ac libido? Non defuerunt, quin alium superinducere conjugem adamantes, non tantum thalami fidem violare ausi, sed etiam data novi conjugii sponsione in prioris conjugis necem machinati sunt. His obviam iverunt et civiles, et ecclesiasticæ leges. Romano jure etiam antiquissimo generaliter cautum fuit, ut adulter, et adultera invicem nunquam possent, ne soluto quidem priore conjugio, jungi, l. 11, § 11, l. 40 ff. ad leg. Jul. de adulter., l. 13 ff. de his, quæ ut indign., nov. 134, cap. 12. Id ipsum patres ecclesiastici definiverunt, can. 1, 3, 4, 5 et 6, caus. 31, quæst. 1, inter quæ refertur decretum concilii triburiensis anni 895, can. 4 ita conceptum: *non licet ergo, nec christianæ religionis oportet, ut ullus ea utatur in matrimonio, cum qua prius pollutus est adulterio.* Ex quo colligitur, eam disciplinam etiam sub finem noni sæculi fuisse in Ecclesia confirmatam, et quidem ita, ut nullo jure matrimonium consisteret, cum etiam juxta vetustissimam Romanorum disciplinam irrita ea conjugia habita fuerint, dicta l. 11, § 11, ff. ad leg. Jul. de adult., dicta l. 13 ff. de his, quæ ut indign., dicta novel. 134, imo et contractum matrimonium inter eos, qui de adulterio non convicti quidem, sed suspecti olim fuerant, conjecturam præbebat gravem, qua præsumeretur adulterium jam antea admissum, l. 27 et 34 cod. ad leg. Jul. de adulter. Nonnullis visum fuit, aliter placuisse Augustino in lib. 1 de nupt. et concupisc. c. 10, cujus verba ita describuntur apud Gratianum in can. 2, caus. 31, qu. 1. *Denique mortuo viro, cum quo verum connubium fuit, fieri potest conjugium, cum quo præcessit adulterium.* Romani correctores observaverunt, in editionibus operum B. Augustini, et uno vaticano codice, unoque item Gratiani exemplari, ita legi *fieri verum connubium non potest*: quæ sane si ita revera legenda essent, difficultatem omnem penitus submoverent. At subjiciunt iidem correctores romani, in duobus vaticanis recentioribus codicibus negationem desiderari, proindeque in incerto reliquisse videntur, cui lectioni magis adhæserint. Quod

ad Gratianum attinet, ejusque codicem, facile est concludere, collectorem ita scripsisse, uti legitur in vulgatis exemplaribus, nimirum sine particula negativa; secus consistere ea non possent, quæ Gratianus idem ad eundem canonem et superius, et statim inferius adnotavit. Quod spectat codices Augustini, Maurini monachi curiosi librorum Augustinianorum investigatores referunt, se in optimis Augustini codicibus negativam particulam non invenisse. Ut autem sancti hipponensis antistitis germana sententia expendatur, integra erunt huc referenda verba Augustini, quorum pars etiam refertur in can. 28, caus. 32, quæst. 7. Ait ille, postquam generaliter scripsit, conjuges non posse invicem divortio separari: *quod si quisquam fecerit, non lege hujus sæculi, ubi interveniente repudio sine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, quod etiam sanctum Moysem Dominus propter duritiam cordis illorum Israelitis permisisse testatur, sed lege Evangelii reus est adulterii, sicut etiam illa, si alteri nupserit. Usque adeo manent inter viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges, qui ab alterutro separati sunt, quam cum his, quibus aliis adhæserunt. Cum aliis quippe adulteri non essent, nisi ad alterutrum conjuges permanerent. Denique mortuo viro, cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium potest, cum quo prius adulterium fuit. Ita manet inter viventes quiddam conjugale, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre; manet autem ad noxam criminis, non ad vinculum fœderis, etc.* Profecto liquet ex his, sententiam Augustini non pertinere ad propositam quæstionem, sed ad diversam speciem, nimirum ad eam, qua proponebatur, duos conjuges divortio facto fuisse sejunctos juxta veterum disciplinam. Secundum enim conjugium legibus publicis tunc non habebatur tamquam adulterium, quamquam secundum Evangelii leges merito appellari adulterium potuisset. Tum vero primum scripsit Augustinus, dici conjugium posse, quum vir, a quo uxor diverterat obiisset. Nihil adjicio hoc in loco de sequentibus Augustini verbis depromptis ex lib. de bono conjugali, et relatis in § *Posse sane* dicto can. 2, cau. 31, quæ 1, ibi enim sermonem sanctus vir instituerat non de nuptis adulterium passis, sed de concubinis, quarum conditio proxime ad conditionem nuptarum accedebat, de quibus propterea dici poterat, *posse fieri nuptias ex personis male conjunctis, honesto placito postea consequente.* Utrumque Augustini locum rectissime Gratianus interpretatus est, uti liquet ex ejusdem verbis laudato canoni subjectis; sed non ita accuratum se gessit veteris disciplinæ retinendæ custodem, ac vindicem in tota qu. 1, cau. 31, etenim ibidem variis priscis canonibus descriptis, conclusit suffragio suo, tum demum irritum esse adulterorum conjugium; quum viro vivente sponsio inita fuisset inter adulteros de futuris nuptiis jurejurando firmata. Igitur primus Gratianus sponte novam disciplinam invehere voluit, seu veterem generalem disciplinam ad certos tantum casus coercere. At recentiores interpretes neque omnino Gratiano adhæserunt, neque omnino disciplinam veterem sequi maluerunt; siquidem commenti sunt certos casus, quibus inter adulterum et adulteram nullo modo conjugium consistere posset, et extra quos consisteret eo tempore, quo dissolutum prius conjugium proponeretur. Hinc passim tradi cœpit, in his tantum facti speciebus inter adulteros nunquam esse posse conjugium: primo, si inter illos fides, et pactio futuri matrimonii intercesserit, quod et definitum fuit in cap. 1 et 6 de eo qui duxit; secundo, si conscii vitæ conjugis nihilominus palam matrimonium contrahere non erubuerint, sive id contigerit ante, sive post admissum adulterii crimen, cap. ult. eod. tit., quin tamen sufficiat, alterutrum conscium esse altero ignorante; nam si forte maritus puellam nubilem blande pellexerit, fingens se conjugii lege solutum, et sub futuri conjugii spe violaverit ignorantem, traditum est, inter ipsos nuptias soluto matrimonio non prohiberi, dicto cap. 1 et cap. 7 eod. tit. Tertio, si maritus adulter, vel uxor adultera aliquid moliti fuerint in mortem conjugis, sive secuta fuerit mors, sive non, cap. 3 eod. tit, ubi animadvertendum est, morte conjugis secuta, matrimonium iniri inter illos non posse, etiamsi adulterium non præcessit. Imo et traditum est, id adhuc observari oportere, licet forte conjux occisus infidelis esset, et ad alterius conjugis conversionem et secuta occisio fuerit, et initum matrimonium, cum tale damnum cum tali lucro Ecclesia non compenset, cap. 1 de convers. infidel. Verum hæc omnia, quæ diximus de iis, qui fidem conjugii dederunt, alteri conjugio non jungendis, minime pertinent ad eos, qui tantum dederunt sponsalium fidem; licet enim isti delinquant, dum sponsalium fidem non servant, subsequens tamen conjugium cum altera contractum jure consistet, cap. 10 de sponsal. Nihil in hanc rem in præsentia adjicio, utpote superius jam fusius explicatam, cum de sponsalibus verba facerem.

Succedit altera investigatio de iis, qui voto continentiæ elicito fidem suam Deo obstrinxerunt, ne unquam conjugia contraherent. Quicumque generaliter, et sine ulla prorsus exceptione diceret, non licere matrimonia jungi eos, qui votum continentiæ emiserint, quicumque tandem ii sint, et qualecumque sit votum, dummodo libere emissum, ac voluntarie, rem ille traderet in vulgari prudentia positam, quæ consonat naturalibus atque ac divinis præceptis lege publica confirmatis. At

quoties eo res redigatur, ut contracta a voventibus matrimonia irrita fore credantur, intricamur disputationibus acerrimis, quibus sane nisi legum definitionibus finis esset impositus propemodum in incerto, aut saltem inter contradictas opiniones fluctuaremus. Antiqua est de viribus nuptiarum post votum continentiæ contractarum controversia; nam vel ipsi veteres Ecclesiæ patres diversis in hac materie formulis usi sunt, ex quibus in contrarias ivisse opiniones videbantur; aliis, dum publice populum alloquerentur, declamantibus, eas nuptias incestas esse, neque longe ab adulterio remotas, can. 2 et 9, dist. 27, can. 1, 3, 10, 17 et 24, cau. 27, qu. 1; aut ista conjugia contrahentes ad continentiæ propositum esse revocandos, atque a conjugibus separandos, can. 2, 5, 7, 13 et 15, cau. 27, qu. 1, aliis e contrario pœnitentiis quidem expiandos esse prævaricatores mandantibus, conjugio tamen non dissoluto, can. 2 et 9, dist. 27, c. 12, 22, 24, 30, 41, cau. 27, qu. 1. Tota hæc res variis ecclesiarum usibus fuit obnoxia, imo et pro varietate adjunctorum, præsertim pro votorum et voventium qualitate, varias definitiones accepit; imo et quibus in casibus non definiretur quidem, irritum esse conjugium, attamen contrahentes diuturnæ, aliquando etiam perpetuæ pœnitentiæ addicerentur, in qua constitutis conjugio interdicebatur; nonnulli putarunt, conjugium irritum habitum fuisse. Gratianus in codice suo scrutatus canones veteres in cau. 27, qu. 1, post canonem 40 generaliter in primis statuit, *voventes prohiberi contrahere matrimonia, sed quosdam eorum, si contraxerint, juberi separari;* quosdam, inquit, ut indicaret, quorumdam matrimonia etiam irrita fore, quorumdam tantum illicita; et in fine ejusdem quæstionis post canonem 43 discrimina eorumdem conjugiorum dixit se *evidenter ostendisse in capitulo de ordinatione clericorum.* Retulit se ad distinctionem 27, quam qui percurrerit universam, non sane percipiet, qua ratione Gratianus professus fuerit, *se rem evidenter ostendisse;* nam post canonem 1 adnotavit, *Diaconum post susceptam ordinationem, et emissum continentiæ votum contracto matrimonio licite uti posse, si a ministerio cessare voluerit, propterea quod etsi in ordinatione sub castitatis votum obtulerit, tamen tanta est vis in sacramento conjugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum conjugium.* Deinde vero mutata in parte sententia post canonem 8, duplex voventium genus distinxit, primum eorum, qui *simpliciter* voventes sunt, alterum eorum, *quibus post votum beneficium accedit consecrationis, vel propositum religionis;* quod ut verosimilius Gratianus redderet, in can. 3 adjecit vocem illam *simplex*: quæ apud Theodorum desideratur, imo et apud eundem Gratianum non adest in can. ult., cau. 27, qu. 1 ubi idem fragmentum recensetur, nisi dicere malis, vocem illam *simplex* recentiore manu fuisse adsutum codici gratianeo. Qua facta distinctione dixit Gratianus, votum simplex non dirimere matrimonium, et contra contingere in alio votorum genere. Scholastici, qui erant gratianeæ doctrinæ valde studiosi, retento nomine voti *simplicis* a Gratiano invento ad significandam priorum votorum speciem, ut breviorem et scholæ accommodatam phrasim adhiberent, voto simplici opposuere *solemne*, quo posteriorem votorum speciem designarent; statuentes inde, non simplici, sed solemni continentiæ voto conjugium dirimi, quod Cœlestinus III comprobavit, cap. 6 qui cler. vel vov. Post hanc receptam distinctionem non omnis disputatio finita fuit, imo duplex reddita; primum enim in dubitationem venire poterat, quænam simplicia, quænam solemnia vota appellari possent, aut deberent: deinde investiganda erat caussa, quare quod solemne dicebatur, matrimonium dirimeret, non ita, quod simplex votum appellabatur. Prior quæstio quodammodo jam definita fuerat a Gratiano post canonem 8, dist. 27, quando tradidit, dirimi matrimonium, si voto continentiæ *vel beneficium consecrationis, vel propositum religionis accessisset*, unde hujusmodi votum solemne dici poterat, cetera autem simplicia, quæ matrimonia non dirimerent, cap. 3 qui cler. vel vov. Verum perspicua non erat apud scholasticos definitio; quod enim de beneficio consecrationis dicebatur, non videbatur esse certum respectu diaconorum, eove minus subdiaconorum in conspectu gratianeæ ejusdem doctrinæ in can. 1, dist. 27, junctis iis, quæ Gratianus ipse ad eum canonem adnotavit; item quod dicebatur de proposito religionis, adhuc difficultatem facere poterat, num nomine propositi religionis intelligeretur actu elicita religiosa professio, num solum et simplex propositum religiosam vitam certo tempore ineundi. Respectu ordinum accesserat difficultas ex eo, quod recens subdiaconatus ordo sacrorum numero haberi inciperet; respectu religiosæ professionis ex eo, quod duplici modo ea fieri posset, vel tacite, vel expresse. Omnes hujus generis controversiæ deductæ fuerunt ad Bonifacium VIII, qui auctoritate sua definivit, votum solenne in proposito illud dici, *quod solemnitatum fuerit per susceptionem sacri ordinis* (cujus nomine tum etiam veniebat subdiaconatus, cap. 9 de æt. et qual. præf.) *aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem apostolicam adprobatis*, cap. un. de voto in 6. Itaque ex Bonifacio VIII in quamdam lucis perspicuitatem adducta fuit gratianea doctrina, ac confirmata, nimirum, cujuscumque sacri ordinis susceptionem, etiam subdiaconatus matrimonio prorsus obesse,

quemadmodum quamcumque religionis professionem sive expressam, sive tacitam, dummodo fuisset religio per Sedem apostolicam adprobata; jamdiu enim obtinuerat temporibus Bonifacii VIII ut nulla institui religio posset, nisi accedente Sedis apostolicæ auctoritate, cap. ult. de relig. dom. cap. un. eod. tit. in 6. Inde insuper habitæ fuerunt veterum constitutiones, quasi penitus abrogatæ post novam invectam disciplinam; inter ceteros abrogati fuerunt canones 1 et 6, dist. 27. Clarius adhuc bonifacianum rescriptum explicavit edicto suo Joannes XXII in extrav. un. de voto, et voti red., adjiciens, non sufficere religiosam quamcumque professionem in religione a Sede apostolica comprobata, sed ulterius requiri, ut undecumque perfecta religio dici possit, ea nimirum, cujus *professio ad castitatis custodiam, et abdicationem temporalium suos professores adstringat.* Quamobrem sequitur, nihil hodie obesse validitati conjugii ab eo contracti, qui religioni militari eas omnes conditiones non habenti addictus fuerit, eove minus ab eo, qui tertium ordinem S. Francisci, vel S. Dominici extra claustra vivens professus sit, quemadmodum nec ab eo, qui sub vitæ eremiticæ nomine continentiam in manu episcopi voverit, habitumque eremitarum induerit. Addidisse videtur concilium tridentinum, professionem debere esse solemnem, in can. 6 et 9, ses. 24 de ref. matr. unde dubitatum olim ab aliquibus fuit an religiosi societatis Jesu ex priore voto quamquam minus solemniter emisso eadem ratione, qua ceteri solemniter profitentes, ad contrahenda conjugia inhabiles haberentur; sed rem singulari constitutione, quæ incipit *ascendente Domino*, declaravit Gregorius XIII decernens, ita eos habendos esse in proposito, quemadmodum ceteri solemniter professi. Difficilior erat solutu altera quæstio, qua caussa erat investiganda, cur non quidem simplex, sed solemne tantum votum conjugia dirimeret, in qua definienda mirum est, quot et quanta in medium prodita fuerint, nescio an singula ad sanam et sinceram philosophiam accommodata. Gratianus post canonem 1, dist. 27 generaliter tradidit, *tantam esse vim in sacramento conjugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum conjugium.* Verum hæc ratio cum æque vigeat in voto solemni, ac simplici, præsertim autem, quod confirmata videatur in dicto canone 1, in quo species erat de voto continentiæ occasione diaconalis ordinationis elicito, turbat potius et evertit ea discrimina, quæ agnita fuerant inter votum simplex et solemne. Alii dixerunt, in voto solemni majorem esse deliberationem, quam in voto simplici. Verum isti parum animadverterunt meo judicio ad naturam voti simplicis, et solemnis; non enim ex majoris vel minoris deliberationis caussa votum aut simplex dicitur, aut solemne, sed ex aliis caussis, qualis est aut religiosa professio, aut susceptio sacri ordinis, imo et potest aliquando contingere, ut gravior deliberatio sit in simplici, quam in solemni edendo voto, quo tamen in casu dici non potest votum simplex conjugio obicem ponere. Alii tradiderunt in voto simplici meram inesse promissionem, seu meram personalem obligationem, in voto autem solemni præterea fieri quandam veluti corporalem traditionem, adeo ut respectu monasticæ professionis ita quis transformetur, ut pro mortuo habeatur, respectu autem sacræ ordinationis transformetur etiam vovens, et de persona profana incipiat esse sacra; ut exinde mirum non sit, votum solemne irritum fieri nunquam posse, secus ac votum simplex, adducta in eam rem similitudinem sponsalium et matrimonii, propterea quod nuda sponsalium fides non dirimat subsequentes nuptias cum alio contractas, secus ac contingat in data fide conjugii, adjecta etiam similitudine emtionis et venditionis, quæ si nuda conventione celebretur, non obest, quin res in venditionem emtionemque deducta favore alterius cedatur, secus ac contingat, si emptio et venditio jam sit rei traditione perfecta. Sunt magis hæc ingeniosa, quam vera, nimirum referta symbolis et figuris, asceticorum potius meditationibus accommodata, quam philosophorum et jureconsultorum sententiis. Etenim in primis falsum est, ex natura voti solemnis eum effectum oriri, quando scimus aliquando constitutos in sacris ordinibus, si non licite, saltem valide conjugium contraxisse, can. 1, dist. 27, l. 45 cod. de episc. et cler. Deinde non satis perspicitur, quomodo in voto simplici traditio non sequatur eodem fere modo, quo in voto solemni; quando æque corpus suum ad effectum continentiæ servandæ, Deo dicat et dedit, quicumque qualecumque votum emittat; eamque ad rem sponsalium similitudo minime pertinet, cum sponsalia in futuram, votum in præsentem et perpetuam obligationem conferatur; eove minus ad eandem rem pertinet similitudo emtionis et venditionis longe remota; neque enim facile respectu Dei votum acceptantis traditio corporis, seu dedicatio tota sui ipsius ab homine facta a vera traditione distinguitur, quando ea obligatio personalis ad nullam rem, sed ad ipsam personam tota refertur, imo et natura pollicitationis, quæ in voto inest, arctius obligat, quam natura ceterorum pactorum, qui inter homines ineuntur, argumento l. 7 ff. de pollicitation.

Sunt istæ vulgares traditiones, ex quibus concludere quidem oportet; non aliter irrita esse illorum, qui olim voverunt, conjugia, quam ubi votum solemne fuerit, seu ubi votum elicitum fuerit una cum religiosa facta professione, vel una cum sacri ordinis susce-

ptione, in ceteris autem votis, quæ simplicia dicuntur, delinquere quidem conjugia contrahentes, non tamen conjugia irrita fieri. At quoties in caussam discriminis inquirendum sit, altiora juvat principia figere, ex quibus tota hæc controversia definiatur. Itaque dico, votum continentiæ, qualecumque sit, suapte natura matrimonii deinde contracti firmitati minime obesse. Etenim licet divino jure unusquisque votum semel emissum implere cogatur, quoties tamen non impletur, et aliquid fit, quod non tam jure publico, quam jure divino firmatur, ne facile rescindatur; quod contra votum, utut improbe factum est, adhuc revera subsistit. Connubium quidem juris nomen est, multa tamen in facto consistunt legum publicarum providentia digna, quæ jus sequuntur, qualis est inter cetera suscepta familiæ cura et educatio liberorum, quæ sane omnia negligi deberent, si prætextu voti continentiæ pridem eliciti, insuper haberentur. Et quando a similibus argumentantur, qui alias observationes edidisse modo notati sunt, et ego exemplo a simili petito observationem confirmo. Naturali jure quis prohibetur, ne ædificet ex tignis alienis. Si tamen inde ædificaverit, vetat jus publicum, ne petente quidem domino tignorum, everti ædificium, non alia sane de caussa, nisi quod everso ædificio ruinis deformaretur urbs, in quo publicus urbis splendor, et decus minueretur; quasi cum duo detrimenta concurrunt, primum privatum, alterum publicum, potius cavendum sit, ne publicum damnum emergat, insuper habito damno privatorum. Idipsum fere evenit in conjugio eorum qui castitatem voverunt. Urget hinc bonum privatum continentiæ, quam voverunt; illinc bonum publicum matrimonii, quod contraxerunt; istud propterea erit illi anteferendum, can. 2 et 3, dist. 27, can. 2, 24 et 41, caus. 27, quæst. 1. Non ignoro, ex veteribus Ecclesiæ patribus fuisse quosdam, qui conjugia post votum continentiæ contracta, adulterii, vel incestus nomine appellaverunt, imo et dixerunt, conjuges illos adulteris et incestuosis esse pejores, can. 9, dist. 27 et alibi, quemadmodum superius notatum fuit. Verum aut hi sancti doctores ea in specie persequi voluerunt gravitatem sceleris, ajendo, voti violatores fidem Deo datam fefellisse, quod adulterii instar est quin tamen de vi nuptiarum verba facerent; aut si de vi nuptiarum forte eos locutos fuisse putes, non fuit recepta illorum opinio ab aliis patribus, inter quos est Augustinus, cujus monumenta sunt in dicto can. 2, dist. 27, et dicto can. 41, caus. 27, qu. 1, quemque in hac re sequi, idem est ac receptæ ecclesiæ disciplinæ adhærere. Vera est hæc regula. In genere suo; non tamen adeo sancta et inconcussa, ut facultas ac potestas contra certis in casibus statuendi denegetur iis, qui impedimenta conjugiis lege publica objicere possunt. Ergo eadem regula tum demum recipienda non erit, quoties certis in casibus adpareat lex publica edita, quæ voventium matrimonia irrita omnino reddiderit. In simplicibus votis, seu extra caussam monasticæ professionis, et susceptionis sacrorum ordinum, quia singulari lege irritante destituimur, regulæ generali adhæremus. In votis solemnibus, seu in caussa monasticæ professionis, aut susceptionis sacri ordinis, habemus singularem legem irritantem, propterea que a regula generali receditur. Et quidem has singulares leges irritantes jam superius indicavi; ceterum quædam juvat subjicere in præsentia ad universam materiam illustrandam, quæ spectant ad irritata conjugia, qua monachorum qua clericorum in sacris ordinibus constitutorum; multa enim sunt adnotanda ad eorum legum origines et caussas; unde et caussæ, et origines illius, quæ hodie etiam obtinet, disciplinæ perspicue dilucideque pandantur.

Ut de monastica professione primum dicam, designandæ sunt variæ temporum notæ. Nimirum priscis Ecclesiæ sæculis omnino privatæ ut plurimum erant monachorum institutiones, adeo ut fere singuli singulas sibi regulas sequendas proponerent, pro lubitu aut restringendas arctius, aut latius relaxandas, unde Hieronymus ad Rusticum monachum scribens eum monebat, ut certum sibi præfectum constitueret, a cujus jussione penderet, can. 41, caus. 7, quæst. 1. Interea ad evitandam adeo amplam libertatem nonnulli cœperunt institutiones ab aliis monachis factas sequi, ab iis præsertim, quorum magna nominis fama erat atque existimatio, inter quos erant S. Basilius, et nonnulli S. Basilii imitatores. Ceterum hæ regulæ adhuc privatarum præceptionum loco habebantur, needum publica auctoritate probatæ, ac confirmatæ, ut patet ex regulis editis ab Holstenio; quamobrem singuli præpositi monachorum, ubi primum institui cœperunt, easdem pro lubito immutabant. Præterea cum monachi non expresse continentiam voverent, sed tacite, ex eo quod in regula monachis præcipiebatur, ut perpetuam continentiam servarent, et monachi iidem voto sese ad observationem regulæ adstringebant, eam ob rem si relaxari regula poterat in aliis capitibus, putabant nonnulli monachi, etiam relaxari posse perpetuæ continentiæ leges, neque enim sibi ipsi persuadebant, qui illud propositum a se abjicere meditabantur, adeo religiosæ vitæ cohærere individua ratione continentiæ perpetuæ professionem, quemadmodum persuaderi debuisse recentiores pontifices declaraverunt in cap. 6 in fine de statu monach. Difficile est definire, iis temporibus conjugia inita a monachis, irrita omnino fuisse, ex eo quod nec dum pro-

dierat lex publica, qua eadem conjugia penitus rescinderentur. Tantum lege publica ecclesiastica vetitum graviter monachis erat ne conjugia contraherent, indicta adversus contrahentes pœna excommunicationis, quibus etiam nonnisi post diuturnam pœnitentiam reconciliatio concederetur, quod et Siricius papa, et chalcedonense concilium statuit, canone 14, junctis romanorum correctorum notis, et can. 22, caus. 27, qu. 1. Præterea generaliter statuerunt Leo et Anthemius imperatores, ne monachi potestatem haberent monasteria deserendi, alias legum austeritati subjicerentur, l. 29 cod. de episc. et cler., deinde pœna adjecta a subsequentibus imperatoribus, ut res olim monasterio donatas amitterent, l. 39 et 53, § 1, vers. *Quoniam autem* cod. eod. tit., nov. 5, cap. 6, juncta nov. 76 et 123, cap. 37, 38 et 42. Hæ tamen leges, quibus, firmata monachorum consistentia in monasteriis, auferebatur monachis omnis occasio matrimonia contrahendi, non expresse irritaverant contracta ab ipsis matrimonia. In iis adjunctis, monachi, ut pœnas evaderent, curabant, se a monasteriis transferri ad ecclesias, quibus ministrarent, non quidem in majoribus ordinibus, sed in gradu quodam inferiore, ex. gr. cantorum, aut lectorum; cum enim agnoscerent, clericis in gradu inferiore constitutis non esse interdictum conjugio, putabant, rite se tum matrimonia posse contrahere, prætexentes, se speciali non esse continentiæ voto alligatos, votum autem servandæ generaliter regulæ dissolutum fuisse per relationem eorundem in numerum et censum clericorum. Id expresse vetuit Justinanus imperator in nov. 5, cap. 8 statuens, inobedientes et a clericali recens suscepto gradu dejici, atque in pœnas monachorum conjugia contrahentium incidere, ac si in hac parte soluti non essent a monasticæ regulæ observatione: adeo verum semper fuit, monachos ad clerum translatos adhuc regulæ suæ præceptis obstringi in iis, quæ clericæ conditioni non adversantur, potissimum autem in iis, quæ clericam eandem conditionem possunt magis magisque perficere, et reddere honorationem. Verum cum quinto et sexto sæculo caveri inciperet, ut monachi uxorem ducentes ad pœnitentiam adducerentur non alibi, quam in arctiore monasterii recessu subeundam, qua fieret, ut in monasterio severiore lege vitam perpetuo traducerent, nov. 123, cap. 43, can. 15, 16, 18, 19, 59, caus. 27, qu. 1, si non iis legibus matrimonium expresse irritabatur (neque enim tunc temporis irritari ea conjugia opus erat ob receptam justinianeam disciplinam mox commemorandam), ita tamen res erat usu confirmata, ac si matrimonium non valeret, non quasi ab initio irritum, sed quasi per regressum ad monasteria dissolutum. Si enim vel ipsum rite contractum conjugium a personis ab omni continentiæ voto liberis, per subsequentem monasticam professionem dissolvi, tunc temporis credebatur ex legibus justinianeis, l. 53, § ult., l. 56 cod. de episc. et cler., nov. 22, c. 5, nov. 117, c. 12, nov. 123, c. 40, potiore jure dissolutum censebatur conjugium cum injuria religiosæ olim initæ professionis contractum, statim ac conjux iterum ac monasterium vitamque monasticam reducebatur; unde parum, aut vix intererat, decretum irritans legi prohibenti adjicere, quando post regressum ad monasterium, ita matrimonium habebatur ac si nullo modo consisteret. Eodem sexto sæculo in Occidente communis fieri cœpit monachis universis S. Benedicti regula, et una viguit apud omnes usque ad sæculum ecclesiæ undecimum; tum vero ubi quis ex monachis monasterio relicto conjugia inivisset, renovatæ fuerunt veteres leges in concilio triburiensi, can. 11, 12, 13 et 14, cau. 27, qu. 1, cautumque, ut monachi regulæ desertores ad monasterium etiam inviti reducerentur; quod satis videbatur ad eosdem monachos a voluntate ineundi conjugii avocandos; an vero dissolveretur conjugii vinculum, mihi non satis liquet, quia non satis perspectum habeo, quo primum tempore recessum fuerit a disciplina justinianea modo commemorata, juxta quam credebatur, per ingressum, aut regressum in religionem matrimonia rite contracta posse dissolvi. Tandem initio sæculi duodecimi suprema manus adposita fuit huic disciplinæ, et sub Calixto II in concilio lateranensi anni 1123, can. 21 statutum est, ut irrita omnino forent ea conjugia, can. 8, distinct. 27, ubi præter pœnam in personas illas conjugium contrahentes illatam, dicitur, *contracta quoque conjugia disjungi*, quæ verba, utpote in conjugium ipsum collata, vim decreti irritantis præseferunt. Idipsum paullo postea, seu anno 1139 confirmavit in lateranensi concilio Innocentius II in can. 40, cau. 27, qu. 1 ita definiens: *hujusmodi copulationem matrimonium non esse censemus,* atque id expresse ad sanctimoniales feminas extendit. Et quidem ego puto, non novam quidem disciplinam exitu inspecto his constitutionibus fuisse inductam, etenim, uti ajebam, ante hos pontificios canones monachi post initum conjugium ad monasteria revocati ita habebantur, ac si soluti essent a vinculo conjugii: tantum opus fuit novis canonibus ad continendos monachos in officio, quia sæculo undecimo cœperat recedi a disciplina Justiniani, nec tutum erat dicere, per monasticam professionem matrimonia posse dissolvi. Et quidem nemo exinde non colligit, potissimam matrimonii dissolvendi caussam in eo fuisse positam, quod perpetuo monachus in monasterio consistere deberet, eo etiam reducendus, si quandoque recessisset, non simpliciter ex emisso conti-

nentiæ voto, præsertim quod olim monachi non expresse continentiam Deo sponderent, sed tacite tantum, nimirum generaliter pollicentes, se regulam servaturos, et in ejus observatione constantissime perstituros. Primus S Franciscus Assisias voluit, ut suo ordini adscribendi expresse continentiam profiterentur, quo clarius intelligerent illi, se omnem omnino contrahendi conjugii spem abjecisse cujus francescanæ regulæ exemplum et plures alii monachorum ordines secuti fuerunt. Hinc reddita est generalis disciplina ad nostra usque tempora traducta, et hodie vigens, qua certum est, et monachorum et sanctimonialium conjugia esse penitus irrita, dummodo ea intercedant, quæ superius dixi constituta fuisse a Bonifacio VIII in c. un. de voto in 6, abs Joanne XXII in extrav. un. eod. tit., juncto can. 9 concilii tridentini in sess. 24 de ref. matrim.

Difficilius est investigare clericorum disciplinam ab apostolicis temporibus ad nos usque traductam. Divino jure clericis indictam fuisse continentiæ legem, ita ut nec uxores ducere, nec ductis uti possint, adfirmari tuto non potest, quando concilium trident. caute in can. 9 de sacramento matrimonii legis tantummodo ecclesiasticæ fecit mentionem. Revera quoties respicio ad apostolica tempora, quibus non alii clericorum ordines, quam episcoporum, presbyterorum et diaconorum adparent, et inquiro, an constante adhuc conjugio maritorum ordinatio admitteretur, ego rem video in incerto admodum collatam. Non heic memoro fabellam, quam primus ex vulgari sequioris ævi traditione nimis credulus sine testimonio veterum scriptorum narravit Beda, de Joanne apostolo, quem ferunt contraxisse in Cana Galileæ nuptias illas, quibus interfuit Christus Dominus, ibidemque fuisse ab eodem Christo avocatum a conjugio ad apostolatum, antequam uxori conjungeretur. Huc potius pertinet, quod dicitur Matthæi cap. 19 in fine, ex quo nonnulli deducunt, apostolos saltem aliquos, atque inter istos Petrum, de cujus etiam Socru mentio fit in cap. 4 Lucæ, uxores suas dimisisse. Verum exinde adhuc incertum deduceretur argumentum; in primis enim neque ibidem aperte constat, ab apostolis, aut a Petro uxores fuisse dimissas; deinde licet istud aperte constaret, non liqueret tamen, dimissas fuisse caussa suscipiendæ ordinationis apostolicæ, cum dimitti potuissent caussa suscipiendæ christianæ religionis, juxta doctrinam a Paullo apostolo traditam in epist. 1 ad Corin. cap. 7. Memorabile etiam est, quod dicitur apud eundem Paullum in epist. 1 ad Timoth. cap. 4, et ad Titum cap. 1, nimirum episcopum, aut diaconum esse debere unius uxoris virum. Sed iterum hinc nihil certi colligi potest, quod adhuc recte Paulli testimonia interpretetur, qui dicat, eo tantum spectare, ut indicaretur, neminem, qui bigamus extitisset, sacris ecclesiæ officiis addici debere. Praeterea memorari posset, quod dicit Paullus in cap. 9, epist. 1 ad Corinth. nimirum se habere potestatem mulierem sororem circumducendi. At nemo facile ostendet, nomine mulieris sororis uxorem intelligi, maxime quod Paullus apostolus a matrimonii nexu solutus fuisse probetur ex epist. 1 ad Corinth. cap. 7, vers. 7. Neque enim, quod nonnuli aliquando legerunt in cap. 4, vers. 3, epist. ad Philippenses, *germana compar*, cujus nomine uxor significaretur, quam lectionem recepit Erasmus Rotherodamus, placuit S. Hieronymo, qui in vulgata editione epistolæ legit *germane compar*, et in lib. 1 contra Jovinianum scripsit, adfirmari posse, neminem ex apostolis, uno Petro excepto, vinculo conjugii obstrictum fuisse. Denique ubi exemplum proferri solet Philippi diaconi, cui quatuor filiæ virgines et prophetantes fuisse dicuntur in cap. 21. Actorum, ad hanc dirimendam controversiam parum valeret, cum facile observari posset, illas susceptas ante Philippi ordinationem fuisse ex conjuge etiam prædefuncta.

Post has factorum veterum dubitationes, quæ sane in obscuro admodum collocant definitionem disputationis, num divino jure continentia sit a sacris administris præsertim majoribus observanda, nihilominus certa possunt præjaci principia. Nimirum licet de divino ejusmodi præcepto non constet, constat tamen, convenientissimum semper fuisse institutioni divinæ sacrorum officiorum, ut electi ministri, præsertim majores, si forte conjugio obstrincti essent, conjugio non uterentur, et potiore jure a nuptiis, quas nondum contraxerant, abstinerent, quemadmodum intelligo novellam Justiniani 6, cap. 5, ubi dicitur, clericalis continentiæ legem divinis regulis esse conformem. Si enim in vetere lege, in qua ceteroqui sacrorum officiorum potestas successione perpetua leviticæ tribus de parentibus erat in liberos divino jure transferenda, sacerdotes, quo tempore officio fungerentur in ordine vicis suæ, ab usu contracti conjugii temperare debebant, eo potiore ratione perpetuam esse decebat in nova lege sacrorum administrorum continentiam, quorum non interruptæ sunt vices, sed quotidianum est ministerium, quorum etiam officium non est successione filiorum transferendum, quo purior esse debet, et liberior in Deum resque divinas Christianorum administrorum animus, et quo sacramenta novæ legis per sacerdotes administranda digniora sunt illis, quæ a levitis veteribus dispensabatur, can. 4, 5 et 7, dist. 31, can. 2 et 3, dist. 82. Quod si Paullus apostolus cum de laicis ageret, ad tempus illos vacare volebat conjugii usu, quando nimirum orationis tempus instaret, epist. 1 ad Corinth. cap. 7 perspicue etiam indicavit, cle-

ricis esse perpetuo conjugii usu non interdicendum, quorum oratio, et tractatio rerum sacrarum erat sine ulla cessatione constantissima.

Quando igitur verum est, custodiam perpetuæ continentiæ divinis sacrorum ministeriorum institutionibus maxime consentaneam esse, licet de divino præcepto expresse non constet, laudanda ab omnibus est vetustissima latinæ ecclesiæ disciplina, quæ non solum eos, qui sacris essent ordinibus initiati, semper a conjugiis arcuit, verum etiam laicos conjugio alligatos aut numquam, aut perraro, et tunc data fide de non utendo conjugiis ad sacros ordines suscipiendos admisit. Id sine discrimine admissum quocumque tempore fuit in episcopis, presbyteris et diaconis; et quoniam non constat, quo primum tempore canones conditi ad hanc rem fuerint, et usus latinorum, imo et universarum occidentalium ecclesiarum talis adparet, ut ejus initii nulla extet memoria, facile concluditur, eum ab ipsa apostolica ætate, aut ad ipsa apostolica tempora valde proxima invaluisse. Legitur quidem apud S. Cyprianum in epist. 49. Novatum quendam episcopum africanum calce percussisse uxorem suam, quæ exinde abortivum fœtum emisit. At observo in primis, Cyprianum ibidem non memorare grave illud Novati crimen, quasi admissum post adeptum episcopatum, et proinde ex eo probari non posse, Novatum jam episcopum aut contraxisse conjugium, aut fuisse conjugio usum. Deinde observo, Novatum illum tanquam vitiis deditum, et perditum hominem a Cypriano commemorari, et eum, qui inter cetera eo flagitiorum devenerat, ut parentem suum interfecerit; eamque ob rem conjugium illius episcopi tale haberi non posse, ut dicatur legibus ecclesiasticis illius sæculi consentaneum. De subdiaconorum ordine, quia nec semper, nec ubique inter majores, et sacros recensebatur, non idem olim observabatur apud omnes, can. 13, dis. 32. Primum Ecclesia Romana subdiaconis legem continentiæ imposuit, can. 1, dist. 28, can. 1, dist. 31, can. 1, dist. 32. Ecclesiæ autem romanæ disciplina non nisi serius ad alias ecclesias traducta est, nimirum sæculo sexto in Hispaniam, can. 5, dist. 37, sæculo septimo in Siciliam, can. 1, dist. 31, can. 2, dist. 32, et paullatim in alias provincias, donec tandem factum est, ut id in universum, et generaliter ac sine discrimine custodiretur, can. 2, dis. 28, can. 10 et 11, dist. 32, ex quo etiam profectum fuit, ut postularent subdiaconi, se inter sacros administros adcenseri, quoniam exinde sacer ordo subdiaconatus dici poterat. In minoribus ordinibus constitutis licuit semper nuptias contrahere, nisi tamen essent monachi a monasticis ad ecclesiastica officia translati, can. 14, dist. 32, novella Justiniani 5, cap. 8. Et quidem olim minores clerici in minori ministerio consistentes et uxores ducebant, et uxorum consuetudine utebantur, quousque viguit ea disciplina, juxta quam qui in minoribus ordinabantur, in iis perpetuo consistebant; imo et in carthaginensi ecclesia scimus aliquando statutum ad coercendos intra certos continentiæ leges minores clericos, ut lectores juberentur, cum ad annos pubertatis pervenissent (intellige plenam pubertatem,, et quæ vigesimo anno complebatur juxta interpretationem Alexii Aristeni ab Harduino comprobatam) aut uxores ducere, aut continentiam profiteri, ne, si forte continentiam polliceri nollent, justi legitimique matrimonii fines excederent, can. 6, dist. 32. At postquam ii, qui in minoribus ordinantur, putarunt sibi in iis sterni viam ad majores gradus, et ordines, ad quos sine difficultate promoverentur, si postularent, receptum est duodecimo ecclesiæ sæculo, ut minores clerici si conjugia contraxerint, ad peragenda sacra officia ne in susceptis quidem ordinibus admitterentur, quasi ecclesiastico muneri penitus renunciassent, cap. 1 et sequentibus de cleric. conjug. Exceptio est inducta a tridentinis patribus in ses. 23 de reform. cap. 17, ubi decretum est, ut si ministeriis quatuor minorum ordinum exercendis clerici cælibes præsto non sint, suffici ab episcopo possint etiam conjugati probatæ vitæ, dummodo non bigami, ad ea munera obeunda idonei, et qui tonsuram, atque habitum clericalem in ecclesia gestent, quibus etiam aut beneficia ecclesiastica, quæ ordini congruant, aut præstimonia concedi valeant. Disciplina ecclesiæ græcæ consonavit perpetuo cum disciplina Latinorum, quoties de episcopis ageretur; his enim neque licitum aliquando fuit uxores ducere, neque nuptiis ante ordinationem contractis uti, can. 13, dist. 31, nov. 6, cap. 1, at paullo aliter sese habuit, et remissior fuit respectu presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum; his enim quamquam interdictum fuerit matrimoniis post ordinationem contrahendis, indultum tamen, ut conjugiis ante ordinationem contractis uterentur. Atque huic græcæ disciplinæ accommodati sunt vetustissimi canones in græcorum conciliis editi, can. 13 et 14, dist. 31, can. 7, dist. 32, can. 14 et 15, dist. 28, quemadmodum et novella Justiniani 6, cap. 4 et sequentibus, ac nov. 22, cap. 42. Adnotandus quoque est in hanc rem canon concilii ancyrani, quo episcopis permissum fuit cum diaconis dispensatione uti, eisdemque permittere, ut conjugia inde contraherent, si tempore ordinationis protestati fuerint, se velle contrahere matrimonia, can. 8, dist. 28. Displicuit tamen hæc disciplina Justiniano imperatori, qui statuit, diaconum ita protestantem non esse ordinandum, nov. 123, cap. 14 vers. *si vero futurus*. Hinc nemo mirabitur, Martinum Bracharensem, qui suam canonum collectionem

adornavit paullo post editas justinianeas novellas, et quidem instructus in disciplina græcorum, dum editurus esset laudatum canonem ancyranum, contrariam sententiam adscripsisse, uti legimus in can. 1, dist. 27, sive quod amaverit ipse potius adhærere justinianeæ legi, qua tunc Græci regebantur, quam canoni ancyrano, sive quod cum in occidentali ecclesia scriberet, nosset, ancyrani canonis sententiam minus esse opportunam, quæ in suis provinciis ederetur, ac palam fieret. Solet in hanc rem vulgo proferri, quod ex historia tripartita Gratianus descripsit, in can. 12, dist. 31, nimirum nicænam synodum tractatum habuisse de lege introducenda, qua episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis conjugibus ante ordinationem ductis uti liceret, et consilio Paphnutii ab eo edendo canone prudenter abstinuisse. Verum hæc historica narratio decerpta fuit ex historia Socratis lib. 1, cap. 11 et Sozomeni lib. 1, cap. 23 apud Valesium; imo et Socrates Paphnutium appellavit *cujusdam urbis in superiore Thebaide episcopum*, et Cassiodorus auctor historiæ Tripartitæ in lib. 1 eundem Paphnutium commemorare videtur, tanquam acerrimum christianæ fidei confessorem, a Maximiano imperatore, avulso dextro oculo, incisoque sinistra manu in metallum ad opera exercenda damnatum; exinde autem nonnulli deducunt, Paphnutium illum nunquam in concilio nicæno interfuisse, quod et probant ex eo, quia in subscriptionibus episcoporum consignatis in editionibus concilii nicæni, Paphnutii episcopi nomen desideretur. Primus Socrates fabellam illam mendacio finxit, ut serviret caussæ Novatianorum, quorum sectæ addictus fuerat, propterea quod Novatiani passim traderent, nihil licere laicis, quod et clericis non liceret, proptereaque nuptias in clericis venerabiles esse existimarent. Fidem Socratis secutus est Sozomenus; ex Socrate autem et Sozomeno occasionem errandi habuit Cassiodorus. De minoribus clericorum gradibus nihil dico, perspicuum enim est, apud Græcos non solum ipsos contracto conjugio usos, sed et rite matrimonia contrahere potuisse, can. 13, dist. 31, can. 7, dist. 32, qui referendus est ad can. 6 inter Trullanos, item can. 26 ex iis, qui apostolis tribuuntur, l. 45 cod. de episcop. et cleric., nov. 5, cap. 8, nov. 6, cap. 5, nov. 22, cap. 42.

Ex his perspicuum quidem fit, sacris administris interdictum ab antiquissima ætate fuisse conjugio, nondum tamen constat, conjugia a sacris administris non obstante lege contracta, irrita semper ipso jure fuisse. Equidem irrita sunt hodierna disciplina inspecta: sed utrum et id perpetuo receptum fuerit, apud eruditos ecclesiasticæ antiquitatis studiosos disputatum agnosco. Si priorum quinque sæculorum canones legimus, quibus nuptiæ clericorum improbantur, nihil reperiemus, quod expresse ejusmodi nuptias irritaret, tantum statutum adparet, clericos conjugia contrahentes esse ab officio deturbandos, aliquando etiam communione ecclesiastica privandos, et asperrimæ pœnitentiæ subjiciendos, can. 1, dist. 27, can. 9, dist. 28, can. 3 et 4, dist. 82 atque hæc pœna diutissime perseveravit adeo, ut clerici majores conjugia contrahentes inter idiotas, sive laicos referrentur, nov. 6, cap. 5 aut curiæ una cum bonis suis traderentur, juxta novellam 123, cap. 14, quod tamen inde displicuit Leoni philosopho imperatori, qui indignum putans, personas semel Deo sacratas, sacras esse desinere, potius voluit, ut dejecti a majoribus officiis, in minoribus saltem ministeriis deservirent, novellam 79, quæ tamen non ubique recepta fuit, quemadmodum nec ceteræ Leonis ejusdem novellæ. Quando vero in ea re versamur, in qua quod contra leges fit, non statim pro infecto habendum est, et in qua dici non potest, irritari conjugium ex eo tantum, quod conjugium contrahentes, pœnis utut gravissimis subjiciantur, sed tum demum, si legi decretum irritans adjectum fuerit, mihi non videtur dubitandum, quin olim ea conjugia utut illicita, et legibus improbata, consisterent. Primum irritatæ fuisse videntur majorum clericorum nuptiæ lege imperatoris Justiniani, qui cum plurimas edidisset favore ecclesiæ constitutiones, etiam in hac parte nihil omisit, in quo cleri decus a quibusdam sacrilegis neglectum restitui quoquo modo posset. Ipse in l. 45 cod. de episc. et cler. animadvertens, satis non fuisse, pœnis canonicis, quæ in sola gradus amissione consistebant, terrere clericos libidini deditos, amplius progrediendum voluit, nimirum confirmata eadem canonum pœna, decrevit præterea, ut conjugium irritum esset, quod indicavit, cum expresse dixit, liberos, qui ex eo nascerentur, legitimos ac proprios non fore, sed tanquam tales habendos, ac si ex incestis et nefariis nuptiis progeniti essent, ita ut neque naturales, aut nothi, seu spurii intelligerentur, sed prorsus et undique prohibiti, et nihil de paterna successione sperarent. Exinde liquet, non satis probari posse illorum opinionem, qui scripserunt, sæculo primum undecimo ea conjugia irritata omnino fuisse sub Urbano II confirmata disciplina a subsequentibus pontificibus maximis Callisto II et Innocentio II can. 8, dist. 27, can. 2, dist. 28, can. 40, caus. 27, qu. 1. Non nova inducta his canonibus videtur disciplina, sed vetus confirmata, aut restituta, quam ideo confirmare, aut restituere necesse fuit, quod gravissimi essent ferreis illis sæculis clericorum abusus, quorum alii matrimonia passim contrahere non verebantur, alii in turpi concubinatu versabantur, non in eos animadvertentibus ecclesiarum prælatis,

aut parum tunc de sacra disciplina sollicitis; aut in eadem vitia pronis, dicto can. 2, dist. 28, can. 15, dist. 81, can. 1, dist. 83 et alibi pluries.

Ut sacri canones pressius urgerent clericos in majoribus ordinibus constitutos, onus ordinandis imposuerunt, ut continentiam se servaturos Deo promitterent, ac voverent, canones 1, 6 et 7, dist. 28 quasi tunc magis admoniti clerici viderentur, ne spem nuptiarum contrahendarum quandoque conciperent. Hinc profecta quæstio est, an ex vi voti, an potius ex vi susceptæ ordinationis clerici a nuptiis arceantur. Ex iis, quæ hucusque tradita sunt, facile dirimitur quæstio: profluit enim in primis, votum illud per se illicitas quidem reddere nuptias non vero penitus irritare; deinde colligitur, nuptias ipsas non irritari ex vi ordinationis, sed potius ex vi legis ab ecclesia receptæ, ac confirmatæ. Quod si perspectum habuisset Gratianus, non adeo laboravisset in distinctione elucubranda votorum, quorum alia dixit simplicia, alia non simplicia, sive solemnia, distinctione, inquam, toti vetustati prorsus ignota. Veniam demus collectori, qui reparare collapsam studiorum disciplinam obscuro sæculo invectis variis scholæ accommodatis distinctionibus voluit, neque aliter scivit veterum canonum sententias conciliare, quorum aliis post votum irritæ, aliis validæ nuptiæ declarabantur, can. 2 et 9, dist. 27 quam priores intelligendo de solemni, posteriores de simplici voto. Quod si hac invecta distinctione tenebris obscurioribus rem offudit, quoniam solliciti interpretes statim investigare cœperunt, quænam vota solemnia, quænam simplicia dicerentur, Bonifacius VIII disciplinæ veteris puritatem restituit, atque retenta nova illa distinctione, tanquam in scholis vulgata, et pene trita, votum solemne dixit, sive quod in susceptione sacri ordinis, sive quod in professione religionis fieret, cetera esse simplicia declaravit, c. un. de voto in 6 quod idem erat, ac definire, tum demum conjugia post votum irrita habenda esse, cum legibus irritarentur; noverat enim jurisperitus pontifex, non alias voventium nuptias decretis irritantibus a legibus fuisse improbatas, quam eas, quæ vel post susceptionem sacri ordinis, vel post monasticam professionem contractæ fuissent. Exinde etiam colligitur, eum, qui ea mente ad sacram ordinationem accesserit, ut vovere nullo modo vellet, imo et aperte profiteretur, se nolle continentiæ lege teneri, nihilominus, utut nullum sit votum, lege continentiæ obstringi, et contractus postea nuptias in irritum cadere, quemadmodum et dicendum est de eo, qui votum fieri ordinationis tempore debere ignoraverit. E converso siquis ordinatur ita, ut ordinatio deinde irrita dignoscatur, puta, quia ordinator non erat episcopus, licet continentiæ votum emiserit, eo non obstringetur adeo, ut nuptiæ postea secutæ irritæ habeantur. Idipsum dicendum puto, si metu gravi quisquam ad ordinationem sacram accesserit; ad hanc enim speciem pertinere non videntur publicæ leges, quæ sacrorum administrorum nuptias improbaverunt, nisi tamen cessante metu clericus ratum habeat libere, quod egit, quemadmodum contingeret, si officium suscepto ordini adnexum sponte exerceret.

CAPUT VI.

De iis, qui diversæ religioni in Deum, ac fidei nomen dederint.

Cum in nuptiis Romani veteres quandam contrahi tradiderint non humani tantum, sed divini etiam juris communicationem, l. 1 ff. de ritu nuptiar. nolim ego, ut quisquam statim colligeret, ad substantiam matrimonii pertinere, non posse conjugio jungi illos, inter quos divinarum rerum nulla communio est. Erant illa juris romani præcepta disciplinæ familiari priscorum Quiritium accommodata, juxta quæ sicut uxor in familia viri omnino consistere dicebatur, ita et sacrorum familiarium particeps habebatur. Recentioribus sæculis redacto jure ad quandam naturalem simplicitatem, immutatisque maxima in parte veterum concubinorum formulis, præsertim cum familiaria sacra ab usu exoleverunt, et uxor non omnino, uti olim, ad viri familiam pertinere cœpit, nihil prohibuit, quominus etiam sine communione divini juris nuptiæ consisterent, quemadmodum observavit Photius rerum romanarum peritissimus in nomocanone tit. 12, c. 13 quemadmodum etiam deduci potest ex Justiniano, qui in § 1 inst. de patria potestate, veterum nuptiarum definitionem a Modestino in dicta l. 1 traditam descripturus, omisit nonisi sane de industria verba illa, *divini, et humani juris communicatio*, quemadmodum et eadem omisit Alexander III in cap. 11 de præsuntion. Itaque si tantum inspiciamus conjugiorum naturam, quoties Æthnici, vel Judæi cum christianis, idest baptizatis; quoties item hæretici cum catholicis matrimonio jungantur, nuptiæ valebunt. Ceterum non erit eadem generalis recipienda definitio sine ullo discrimine, si divinas, humanasque, præsertim ecclesiasticas, leges spectemus. Non quæro hoc in loco, num propter conversionem judæi, infidelis, aut hæretici matrimonium antea cum judæo, infideli, aut hæretico contractum dissolvatur, hæc enim disputatio inferius commodiorem locum habebit. Potius quæro de conjugio contrahendo inter eos, qui disparem Dei cultum, ut vulgo dicunt, profitentur. Profecto apertissima sunt divini juris monumenta, sive veterem legem, sive novum testamentum inspicias, quibus con-

stat, viris fidelibus interdictum esse conjugio cum infidelibus, quocumque nomine censeantur, ineundo. Hinc judæis præstituit Deus, ne cum alienigenis matrimonio miscerentur, deuteron. cap. 7. Exodi cap. 34. In novo autem testamento habemus testimonium Paulli, in primis in epist. 1 ad corinth., cap. 7 ubi nuptias ait a viduis contrahendas *tantum in Domino*, si tamen hæc verba interpretemur cum nonnullis ex veteribus patribus, qui dixerunt, nuptias *in Domino* celebrari, quum fidelis fideli jungatur, Tertullianus in lib. 2 ad uxorem; deinde in epist. 2 ad corinth. cap. 6 ubi apostolus ita fideles admonet: *Nolite jugum ducere cum infidelibus quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi .... propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus etc.* Quod si caussa infidelitatis, et blasphemiæ in Christum conversus conjux potest, ex doctrina ejusdem Paulli in dicto c. 7, 1 ad corinth. a conjuge infideli recedere dissoluto conjugii vinculo, potiore sane ratione prohibendum erat, ne inter christianum et infidelem conjugia contraherentur; cum difficilius dissolvantur inita matrimonia, quam, ne fiant, præcipiatur. Apostolicam hanc, dixerim etiam divinam traditionem secuti sunt constantissime universi ecclesiæ patres, qui sive in conciliis, sive extra concilia fidelibus etiam sub anathematis pœna indixerunt, ne conjugia cum infidelibus, aut hæreticis celebrarent, concilio eliberitano c. 5, 16 et 17, concilio arelatensi can. 11, concilio laodiceno can. 10, concilio carthaginensi III can. 12, can. 15, 16 et 17, can. 28, quæ. 1 et alibi passim, quibus addi potest lex 5 cod. de judæis. Imo et eadem traditio in jure ipso naturali, seu in naturalibus conjugiorum institutionibus quoddam fundamentum positum habet; cum enim, uti superius diximus, natura etiam ad eum finem ordinaverit conjugia, ut necessitudo, et benevolentia inter homines magis magisque firmaretur, hanc facile conciliare non potest conjugium inter homines diversæ religionis initum, quando diversa fidei professio acriter concitat animos hominum ad divisionem, quousque alter a proposito suo non recedat, et in fide conjugi non consentiat, quod gravissimi periculi esset christiano, quum infideli conjungeretur; valde enim verendum esset, ne christianus fidem Christi desereret, ut conjugi infideli omnino adhæreret.

Memorata divina præcepta, atque ecclesiæ canones non ita generalem et perpetuam caussam habuerunt, ut aut nullus aut ne certus quidem utut infrequens casus emergere potuerit, vel possit, in quo ex ipsa Dei institutoris, et ecclesiæ mente locum non haberent. Cum enim ideo fidelibus interdictum fuerit matrimonio cum infidelibus contrahendo, non quod suapte natura turpe sit, aut minus honestum, sed quod potius gravissima inferre soleat fidelibus pericula, ne a vera Dei fide ac religione secedant, facile intelligitur, ubi illud periculum aut nullum esse videatur, aut valde remotum, dispensatione quadam permitti posse conjugia; imo et aliquando laudari, ubi spes concipiatur non inanis futurum, ut per fidelem conjugem conjux infidelis sanctificetur. Certa esse possunt adjuncta, quibus hæc conjugia nec bono eorumdem conjugum, nec bono liberorum officiant. Quid enim in primis respectu conjugum eorundem, si conjux infidelis profiteatur, conjugem fidelem se nunquam a fide recta avocaturum, imo et laudet conjugem fidelem in semel suscepta fide constantem? Vel ipse apostolus Paullus noluit in specie simili dissolvi conjugia infidelium, ubi unus ex ipsis ad fidem christianam convertatur. Cur igitur facile non patietur ecclesia, ut hæc conjugia contrahantur? Imo initium spei hinc emergere videtur, futurum ut conjux infidelis christianam fidem, quam omnino non odit, paullatim diligere incipiat, ac denique amplectatur. Respectu autem liberorum potest publicis legibus provide consuli, ut ipsi in recta fide educentur, et facile sequantur eam fidem, in quam unus ex parentibus christianus vota omnia sua direxit, spreta alterius parentis infidelis superstitione atque impietate, l. 12, § 1, l. 18, § 1 cod. de hæret. et manich. Hæc ratio est, quare apud christianos memorent ecclesiastici scriptores, piissimas feminas viris infidelibus nupsisse, quin in hac re criminis contraherent notam; sic Monica Augustini mater patricio æthnico nupsit, Clotildis Clodovæo, quem ad Christi fidem convertit, et Cresunta filia regis Merciorum in Anglia nupsit Offæ regi Saxonum occidentalium a fide catholica alieno. Omitto sanctorum veterum hebræorum exempla, qui alienigenis juncti sunt, Moyses Madianitidi, filii Noemi Moabitis puellis, David Maachæ, Salomon filiæ regis Ægypti, Josaphat filiæ regis Achab, et Ester Assuero, quin tamen hujusmodi conjugia sacris eisdem, quibus enarrantur, literis improbentur. Tantum improbatæ fuerunt nuptiæ, quando gravis suspicio suboriebatur, futurum, ut exinde Judæi facile a veri Dei culti averterentur. Qua ratione scimus jussisse Esdram, ut Judæi a captivitate babylonica reversi ejicerent uxores alienigenas, quas captivitatis tempore pridem duxerant. Sancti Ecclesiæ patres non aliter vetitas ejusmodi nuptias dixerunt, quam quod ad societatem idololatriæ frequente inducerent; unde Tertullianus in lib. de corona militis cap. 13 ait: *non nubimus Æthnicis, ne nos ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiæ incipiunt.*

Concilium eliberitanum, cujuscumque tandem sit auctoritatis, can. 15 infirmitati sexus consulens etiam statuit, puellas non esse gentilibus conjugio sociandas, ne *ætas in flore tumens in adulterio animæ resolvatur.* E converso alii, quoties infidelitatis nullum esse periculum animadverterunt, eas nuptias non improbarunt. Unde Augustinus in lib. de fide et operibus c. 19 et lib. 1 de adulterinis conjugiis cap. 25 nihil habuit, quod adversus ea conjugia opponeret, inter cetera ita scribens: *Nostris temporibus jam non putantur esse peccata, quoniam revera in novo testamento nihil inde præceptum est, et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum. Mulier mortuo viro cui vult nubere, nubat, tantum in Domino. Quod duobus modis accipi potest, aut christiana permanens, aut christiano nubens. Non enim tempore revelati testamenti novi in evangelio vel ullis apostolicis literis sine ambiguitate declaratum esse recolo, utrum Dominus prohibuerit, fideles cum infidelibus jungi, quamvis beatissimus Cyprianus inde non dubitet, nec in levibus peccatis constituat, jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, atque id esse ducat prostituere gentilibus membra Christi.* Item in concilio laodiceno can. 10 non simpliciter vetitum est, ne fideles filios suos hæreticis jungerent, sed ne *indiscriminatim*, quasi diceretur, nulla ratione habita periculi æternæ vitæ, quod ex assidua diversæ religionis conjugum conversatione emergit. Ut paucis dicam, eadem ratione et divino et ecclesiastico jure interdictum fidelibus est, conjugia cum infidelibus, aut hæreticis celebrare, qua interdictum est, cum iisdem commorari, conversari, et necessitudines quascumque contrahere, dummodo tamen animadvertas, eo arctiorem esse conjugiorum prohibitionem, quo arctior est conjugiorum necessitudo. Quamobrem quemadmodum pro qualitate, et modo periculi ecclesia modo penitus arcuit fideles a quacumque cum ethnicis vel hæreticis conversatione ineunda, modo eandem conversationem publica quadam suadente necessitate permisit, ita modo conjugio fidelibus cum infidelibus ineundo interdixit, modo nonnihil indulsit pro varietate temporum, locorum, ac personarum. Res eo adducta est, ut aliquando non solum illicitæ, sed etiam prorsus irritæ ejusmodi nuptiæ haberentur, aliquando vero subsistere dicerentur, imposita fideli contrahenti pœnitentia, can. 68 ex Arabicis inter Nicænos, can. 11 concilii arelatensis, juncto can. 72 concilii quinisexti, unde recentiores interpretes ad ecclesiasticos canones respicientes, quorum alii aliis adversari videntur, agnoverunt quidem constantem Ecclesiæ mentem, exoptantis, ne inter christianos, atque infideles, aut hæreticos conjugia ineantur; interea tamen rem tenebris obvolverunt, quoties de vi semel contractorum ejusmodi conjugiorum disputarent. Hodie receptum est, potius generali Ecclesiæ consuetudine, quam jure scripto, ut conjugia cum Judæis, vel infidelibus a christiano contracta irrita penitus habeantur, quamquam irrita non existimentur conjugia a catholicis cum hæreticis contracta; an vero hæc illicita sint, singularum provinciarum moribus inspectis passim judicatur; licet enim ob hæreseos periculum vitanda semper sint, in iis tamen locis, in quibus adeo permixti sunt hæreticis catholici, ut necessario passim invicem conversentur, quandam excusationem habet catholicus, qui hæreticam duxerit, præsertim ubi publicis pactionibus cautum est, ne religionis caussa alicui molestia ingeratur. Oppones forte, nullo modo cuiquam licere cum hæreticis sacramenta, quale est matrimonium, una suscipere, vel ministrare. Sunt quidam ex theologis, qui ab omni culpa catholicos absolverunt, qui cum hæreticis nominatim non denunciatis communicarent in divinis, quoties hæc concurrant. Primo, si adigantur gravissima et urgentissima caussa: secundo, si hæretici, a quibus sacramenta ministrantur, valide sint ordinati. Tertio, si communicatio in divinis non sit externa protestatio falsi dogmatis: quarto demum, si nulli ex ea communicatione scandalum ingeratur. Hæc opinio non omnino tuta esse videtur; quamobrem aliorum potius videretur amplectenda opinio, qui ad evitandam quacumque rerum sacrarum communionem consilium catholico præbuerunt, ut matrimonium iniri curaret uti contractum tantummodo, non uti sacramentum. Ego hanc rem in arbitrio episcopi collocarem, quoniam nullibi certo jure statutam regulam intuemur: is enim utpote de moribus provinciæ satis instructus consilio prudentiaque sua, quæ non ubique eadem operari potest, quid agendum sit, judicabit, dummodo semper præ oculis habeat universalis Ecclesiæ mentem, qua, quoad fieri potest, fidelibus quæcumque spiritualis vitæ pericula declinanda proponuntur.

CAPUT VII.

De iis, qui singularibus ex caussis aut jure ecclesiastico, aut jure civili Romanorum, conjugia contrahere prohibentur.

Superest adhuc, ut ceteras species singulares recenseam, in quibus certis de caussis aut jus ecclesiasticum, aut jus civile Romanorum quædam conjugia improbavit, quæ sane legum, et canonum sanctiones non ubique, neque omni tempore custoditæ fuerunt, eamque ob rem hodie variis provinciarum consuetudinibus obnoxiæ habentur.

Ad duo generalia capita referuntur in proposito sacrorum canonum sanctiones; vel enim tales sunt, quæ certis personis ipso jure desi-

gnatis conjugio interdixerunt, vel tales, quæ conjugio interdicendum judicis sententia, mandaverunt. Ipso jure generaliter interdictum fuit conjugio iis, qui pœnitentiæ publicæ addicti essent, ante finitum ejusdem pœnitentiæ tempus, can. 12, caus. 33, qu. 2, cujus definitionis multiplex ratio reddi potest. In primis enim auferenda erat omnis occasio publicis pœnitentibus, ne rigorem pœnitentiæ per conjugia relaxarent; siquidem si penitentibus indicebatur, ut ab usu conjugii ante susceptam pœnitentiam contracti abstinerent, can. 6 et 13, qu. 4, si insuper christianis universis usus conjugii vetabatur temporibus pœnitentiæ generalis, can. 2. 3, 4, 8, 9, 10 et 11, caus. 33, quæst. 4, unde etiam disciplina ecclesiastica emersit de conjugiis tempore Adventus, vel Quadragesimæ non celebrandis; congruum erat, ut publici pœnitentes a contrahendis matrimoniis abstinerent. Deinde pœnitentibus publicis non erat facile permittendum, ut ad suscipienda sacramenta accederent, quale erat matrimonium. Præterea jure ecclesiastico ita habebantur publici pœnitentes, uti habebantur jure civili deportati, quibus justo conjugio interdictum fuisse scimus. Postremo abominabatur Ecclesia ea conjugia, ex quibus ab hominibus extra communionem ejusdem Ecclesiæ quodammodo ejectis genita proles Ecclesiæ ipsi adgnosceretur, quemadmodum adnotavit Mendoza de confirmando concilio eliberitano lib. 2, cap. 21. Specialiter quoque vetitum fuit, ne conjugia contraherent ii, qui incestum commiserant cum privigna, cap. 4 de eo qui cognovit, etc., vel cum duabus sororibus, aut cum duobus fratribus, vel cum patre et filio, item cum relicta fratris, cum nepte, noverca, nuru, consobrina, filia avunculi, aut ejus relicta, can. 20, caus. 32, quæst. 7, item mulieres adulteræ, etiam post mortem viri; can. 22, caus. 32, quæst. 7, ac denique suorum conjugum interfectores, can. 5, caus. 33, qu. 2, uti enim ii omnes gravissime in conjugium ipsum deliquisse deprehendebantur, ita bono conjugii frui non sinebantur. Judicibus quoque certis in casibus mandatum est, ut sententia sua quosdam continerent, ne connubia celebrarent; tum nimirum, quum novissent, publice interesse, ut a conjugio celebrando abstineatur. Id contingit ex. gr. in ea specie, qua qui matrimonium contraxit, proponat, sibi junctam esse consanguineam, eamque ob rem alias sibi nuptias concedi postulet prioribus dissolutis: siquidem interea, donec de nullitate contracti matrimonii non constet, matrimonio postulanti sententia judicis interdicitur, quemadmodum et in certis casibus huic similibus, cap. 3 de contracto matrim. cont. interdict. Ecclesiæ. Ceterum quotquot sint hujusmodi interdicta, vel abs jure, vel ex sententia judicis proficiscentia, sunt quidem servanda ab omnibus; at si non serventur, quoniam clausulis irritantibus in jure munita non sunt, nihilominus, si nihil aliud obstet, matrimonium consistet, dicto cap. 3, juncto cap. 1 et 2 eod. titulo.

Ex sanctionibus juris civilis Romanorum non probata scimus conjugia, primum inter cives Romanos, et servos, seu ancillas, imo nec mutuo inter servos, et ancillas; secundo inter cives romanos, et peregrinos; tertio inter senatores, ac libertinas: quarto inter rectores provinciarum, et puellas provinciales, quinto inter tutores, aut curatores, ac pupillas, vel adolescentes, sexto denique vetitum scimus, ne conjugia contraherentur a viduis mulieribus, quæ needum luctus tempora transegissent. Hæc singula expendam, et quidem paucis, propterea quod fere universa ab usu exoleverunt.

Itaque in primis cum servis, et ancillis jus connubii ex romana lege non erat: et quoties data conjugii fides fuisset, illud non nuptiæ, non matrimonium, non conjugium, sed contubernium dicebatur, l. 3 cod. de incestis nuptiis, Ulpianus in fragmentis tit. 5, § 5, Paullus lib. 2, sentent. tit. 19, § 3, siquidem soli cives romani inter se legitima conjugia contrahebant, principio instit. de nupt., a quibus propterea servi omnes arcebantur, utpote qui non tam carebant jure civitatis, quam brutis quodammodo æquiparabantur, et pro nullis habebantur, l. 32 ff. de regulis juris, l. 1 ff. de jure deliberandi. Hoc adeo verum erat, ut nonnisi minus honesto contubernii nomine donaretur conjugium illud, quo aut ancilla homini libero, aut ingenua homini servo jungeretur, dicta l. 3 cod. de incestis nuptiis, dicto § 3 tit. 19 apud Paullum in lib. 2 sentent. Hinc nulla patria potestas in liberos ex ea conjunctione natos, nam quocumque casu mater ancilla foret, editi filii potestati dominicæ adcrescebant, dicta l. 3 cod. de incestis nuptiis, quamquam recentiore ætate alii mores in quibusdam provinciis deinde invaluerint, cap. 3 de conjug. serv., et si mater libera fuisset, pater servus, editi filii habebantur veluti vulgo quæsiti, et spurii, seu sine patre nati, uti enim scribebat Ulpianus in fragmentis tit. 5, § 9, *cum his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem:* principio institut. de ingenuis, l. 5, § 2, l. 19 et 29 ff. de statu hominum, l. 6 cod. de suis, et legitimis liberis. Hinc in eadem conjunctione nulla erat de adulteriis quæstio, eo ipso, quod ea conjugii species posita haberetur extra sanctionem legis juliæ de eo crimine latæ, l. 23, 24 cod. ad leg. jul. de adulter., l. 6 ff. eod. tit. Hinc etiam, si in contubernio aut consanguinitatis, aut adfinitatis ratio nulla habita fuisset a conjugibus, vix quidquam sollicitudinis romani suscipiebant, quosque contubernales in servitute manerent, § 10 instit. de nuptiis, juncto principio instit. de servili cognatione,

l. 44, § 2 et 3 ff. de ritu nuptiar., l. 10, § 5 ff de grad. et adfinib, unde Paullus in l. 4 sentent. tit. 10, § 2 ajebat: *Neque servi, neque liberi matrem civilem habere intelliguntur.* At enim hæc vera erant, inspecta tantum ejusdem romani juris subtilitate. Ceterum cum jureconsulti, juxta principia juris gentium, atque juxta bonos mores rem hanc perpenderent, conjunctionum illarum certam rationem habebant, imo et non sine certo juris effectu illas esse voluerunt, quasi multa jure naturæ in iisdem adhuc firma consisterent, quæ temere violari, publica utilitas minime pateretur, l. 13 princip. ff de condict. indeb. Ad rem Ulpianus in l. 32 ff de regulis juris: *Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur; non tamen et jure naturali, quia quoad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt* re namque vera licet in contubernio vinculum illud, quod parentes invicem, et liberos devincit, non attenderetur, ubi tamen contubernales manumitterentur, major habita fuit ratio naturalis illius conjunctionis inter parentes, et liberos, quam vinculi inter patronos, et libertos in caussa legitimarum successionum, l. 4, § 8 et sequentibus cod. de bonis libertorum, princip. instit. de servili cognatione. Præterea, licet ex lege julia contra contubernales non quæreretur de adulterio; adhuc tamen alia ratione vindicta criminis sumebatur, datis actionibus, et legis Aquiliæ et injuriarum, et de servo corrupto, l. 6 ff. ad leg. jul. de adulter. Denique, licet dum contubernia contraherentur, nulla consanguinitatis ratio haberetur; tamen consanguineorum nomina usurpabantur, l. 80, § 1 ff. de gradib. et adfin., et liberorum nomine etiam liberi in servitute suscepti veniebant, l. 88, § 12 ff. de legat. 2, quandoque etiam habebatur, ratio paternæ pietatis, quemadmodum in specie legis 35 ff. de ædilitio edicto, ac legis 41, § 2 ff. de legatis 3, et quo casu contubernales consanguinei vel adfines ad libertatem pervenissent, ea conjunctio jure etiam Quiritium damnari incipiebat, § 10 instit. de nuptiis, non quasi tum primum novo jure ita definiente, sed quasi jampridem improbata naturali pudore, atque honestate, l. 8, 14, § 2 et 3 ff. de ritu nuptiarum. Inde plane liquet, quid sentiendum sit in ea disputatione, quam nonnulli iniverunt, an, et qua ratione, quæ hujus generis conjugia jure civili Romanorum minime probabantur, probata inde fuerint jure ecclesiastico, quo definitum est, et vera conjugia esse, et posse sacramenti dignitatem habere. Equidem Romanis non erant illæ justæ nuptiæ, neque in universis propemodum juris effectibus, juris civilis præsidio gaudebant. Nihilominus tamen non damnatæ conjunctiones erant, sed adhuc intra naturalis juris fines consistere dicebantur, eodem modo, quo pacta, quæ nuda appellabantur, si non civilem, saltem naturalem obligationem inducebant. Conferantur, amabo, quæ traduntur in sacris canonibus, nimirum in can. 1, 2, 5, caus. 29, quæst. 2, et in cap. 1 de conjug. servorum, conferantur, inquam, cum verbis Ulpiani jureconsulti supra commemoratis ex lege 32 ff. de regulis juris, tum vero constabit, utriusque juris, et sacri, et romani principia belle invicem convenire. Post quam observationem, nulla amplius erit dubitatio, quin eadem conjugia inter servos christianos sacramento sanctificari valeant, quemadmodum ex juris scripti disciplina hodie sacramenta judicantur, dicto cap. 1 de conjug. servorum. Siquidem facile intelligimus, ad sacramenti dignitatem elevari potuisse, quod, licet non munitum undecumque esset omnibus juris præsidiis, jure ipso tamen publico minime rescindebatur, sed consistebat, veluti exactum ad juris naturalia simplicitatem, eadem ratione, qua obligationi naturali jure romanorum non confirmatæ, dummodo nec damnatæ, jurisjurandi religio accedens vim majorem addebat, quemadmodum tradunt universi interpretes ad authenticam *sacramenta puberum* cod. si advers. venditionem.

Interea utut ecclesiastici antistites nihil haberent, quod adversus conjugia servorum opponerent, neque a sacra benedictione temperarent, identidem tamen quædam hujus generis conjugia improbaverunt, illa videlicet, in quibus non facile individua vitæ consuetudo inter conjuges consistere posset, aut turbaretur. Quid enim, si servus maritus uni, ancilla uxor alteri domino subjaceret? Ipsa familiarum divisio nonnihil mutuis conjugum officiis oberat, diversa quoque plurium dominorum indoles animos servorum conjugum in contraria non semel distrahebat, servorum, inquam, conjugum, qui vel inviti, quisque in dominica familia, detinebantur. Eam ob rem tum demum ea conjugia probabantur, cum utriusque domini voluntas accessisset, concilio Cabilonensi II anni 813, can 8, caus. 29, qu. 2, quare Hayto episcopus basileensis in suis capitularibus sæculo nono editis cap. 12 ita statuit: *Ubi mancipia non unius, sed diversæ potestatis juncta fuerint, nisi consentientibus utriusque dominis, hujusmodi copulatio rata non erit.* Eadem cautio adhibebatur, ubi ingenuus ancillæ, vel e converso ingenua servo jungeretur, adeo ut passim optaretur, ut ingenui a servorum, atque ancillarum conjunctionibus abstinerent. Sic Theodorus Cantuariensis in suis capitulis anni 688, cap. 17 apud Harduinum in tomo 3 conciliorum statuit: *Ingenuus cum ingenua jungi debet,* et in lege Salica tit. 22, § 3 ita legitur: *Si quis ingenuus ancillam alienam in conjugium acceperit, ipse cum ea servitio implicetur.* Cum ea species proposita fuisset patribus concilii Aurelianensis IV anno 541, definitum

est can. 24, non aliter conjugia servorum duobus dominis subjectorum vim ac firmitatem habere, quam si voluntas eorundem dominorum accesserit. At semel, ac uterque dominus consensisset, nulla amplius erat potestas dominis, conjugium semel rite contractum disjungendi. Atque istud ipsum est, quod tradiderunt commemorati cabilonenses patres in dicto can. 8, caus. 29, qu. 2, improbantes factum dominorum illorum, qui cum in servorum conjugia consensissent, eadem inde *potestativa quadam præsumtione dirimebant.* Hæc ipsa jurisprudentia tradncta fuit in capitularia Francorum, quemadmodum legitur in editione Baluziana tomo 1 capitularium p. 351, cap. 4 ibi: *Conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habuerint, sed in uno conjugio permanentes dominis serviant; sic tamen, ut ipsum conjugium legale sit, et per voluntatem dominorum suorum, juxta Evangelium: quos Deus, conjunxit, homo non separet.* Aliter deinde placuit recentioribus, qui tradiderunt, non licere dividi matrimonia a servis, vel ancillas contracta, etiam ignorantibus, vel invitis dominis, dummodo semper ab eisdem servis, aut ancillis consueta ministeria erga dominos exhibeantur; idque firmaverunt auctoritate Hadriani papæ, cujus tamen monumentum an germanum, et genuinum sit, curiosis rerum antiquarum investigatoribus dijudicandum relinquo. Tantum observo, id in jus commune abivisse, statim ac quod sub nomine Hadriani tradebatur, in decretalibus Gregorii IX locum invenit, cap. 1 de conjugio servorum. Ex quibus constat, disciplinam istam fluxam admodum fuisse inter varia provinciarum, varia etiam temporum adjuncta.

Non est hoc in loco omittendum, etiam jure civili Romanorum generaliter permissum fuisse dominis, ancillas suas ducere uxores, quoties eas manumisissent; quod dicebatur conjugium patroni cum liberta. Gratianus censuit, id abs Julio papa post varias initas disputationes probatum fuisse can. 3, caus. 29, qu. 2. Dixi generaliter: etenim Romani excipiebant ab ea lege quasdam personas clarissimas, quarum conjugia cum libertabus, veluti minus honesta, improbabant, uti inferius tradam, l. 45 cod. de nuptiis. In eo autem conjugii genere duo singularia observabantur. Primum est, ductam libertam arctiore necessitudine fuisse junctam cum marito patrono, quam ceteræ suis viris jungeretur uxores, adeo ut quibus in casibus ceteræ divertere potuissent, uxor liberta a patrono marito divertere non valeret, l. 45, 46 ff. de ritu nuptiarum, l. 8 cod. de operis libert. l. 1 cod. de incest. et inutil. nupt., nov. 22, cap. 37, dummodo tamen non invita ducta fuisset, l. 28 ff. de ritu nuptiar., nisi ideo manumissa fuisset, ut duceretur, l. 29 ff. eod. titul. Alterum est, ne dissoluto quidem conjugio inter patronum, et libertam, non potuisse eandem libertam conjungi liberto ejusdem viri, ac patroni, ne alias videretur libertus in eo conjugio non servavisse reverentiam, et obsequium erga patronum, dum ad ejus uxorem accederet, l. 62, § 1 ff. de ritu nuptiarum. Imo et quod de patrono statutum erat, ad filios etiam patroni productum fuit, cum juspatronatus ipsum de patre transiret in filium, l. 48 ff. de ritu nuptiarum. E contrario vero non permittebatur patronæ, ut libertum suum sibi conjugio jungeret, l. 3 cod. de nuptiis, neque enim honestum visum fuit, eam, quæ domina olim erat, in maritalem servi olim sui potestatem deduci; atque alias credebatur patrona non satis maturo consilio in liberti conjugium consensisse, et nonnisi pellecta blandis liberti ejusdem insidiis. Ceterum si ageretur de patrona minus honesta, officio judicis relaxabatur disciplina juris, et conjugium permittebatur, l. 13 ff. de ritu nuptiarum. Num hoc conjugium semel contractum dissolveretur, non satis apprime constat. Tantum memoria superest, Paullum in lib. 2 sentent. tit. 19, § ult. ita tradidisse: *Libertum, qui nuptias patronæ, vel uxoris, filiæve patroni affectaverit, pro dignitate personæ, metalli pœna, vel operis publici coerceri placuit.*

Ex eodem Romanorum principio, quod suadebat, inter solos cives romanos matrimonium justum consistere, proficiscebatur, conjugia naturali quidem jure valuisse, non tamen justa fuisse habita inter peregrinos, seu inter eos, quorum unus esset civis romanus, alter peregrinus, l. un. cod. Theodos. de nuptiis. Peregrini autem dicebantur liberi homines, quotquot non gaudebant jure civitatis romanæ. Noverant Quirites, utilitati populi plurimum consuli, quoties unusquisque civis averteret animum suum a concilianda benevolentia cum exteris, quos bellorum vi, odioque hostili ad imperii unitatem adducere conabantur, et quoties unusquisque civis fœdera arctiora iniret, renovaretque cum concivibus suis; qui sane finis obtinebatur, illinc conjugia prohibendo cum peregrinis, hinc alliciendo cives ad ineunda tantum inter sese matrimonia, et nuptias celebrandas. Sed recentiore ætate, cum latissime prorogati fuerunt imperii fines, unde plurimæ gentes sub uno imperatore ad animorum unitatem habendam concitandæ fuerunt, pristinus legum rigor relaxatus est. Jam a temporibus Arcadii et Honorii promiscue gentibus universis sub romano imperio constitutis connubiorum jura concessa fuerunt, quod etiam expressum fuit in legibus Wisigothorum lib. 3, tit. 1, cap. 1. Ad rem Prudentius in Symmachum vers. 1422 ita scribebat:

Distantes regione plagæ, divisaque ponto
Litora conveniunt, nunc per vadimonia ad unum

Et commune forum, nunc per commercia et artes
Ad cœtum celebrem, nunc per genialia fulcbra
Externi ad jus connubii; nam sanguine mixto
Texitur alternis ex gentibus una propago;

sic enim populi inter sese connubia celebrantes assuescere incipiebant blandis et suavibus modis imposito jugo Romanorum, ut imperii nomen non tam non horrerent, quam amarent: adeo verum est naturam conjugiorum dirigi etiam maxime ad bonum commune societatis.

Ne clarissimarum familiarum splendor et decus imminueretur, statutum quoque fuit lege julia, ne senatores (quorum qui nomine veniunt, indicavit Ulpianus in l. ult., § 1 ff. de Senator.), eorumve filii, nepotes ex filio, ac pronepotes ex nepote, uxores ducerent libertinas, aut eas, quæ, vel quarum pater materve artem ludricam in scena facerent, vel fecerint; item ne senatorum filiæ, vel neptes ex filio, vel proneptes ex nepote, libertino, vel ei, qui vel cujus pater materve artem ludricam in scena fecerint, jungerentur, l. 23, 32, 44, 49, 58 ff. de ritu nupt., l. 7 cod. de incest. et inutil. nuptiar. Exceptio erat in senatoris filia, si ipsa ob vitam susceptam minus honestam jam decore paternæ dignitatis decidisse visa fuisset, l. 47 ff. de ritu nuptiar., non tamen, si pater ipse senator a dignitate sua fato quodam decidisset, l. 34, § 3 ff. eod., l. 9 ff. de Senator. Vetitas istas nuptias non solum illicitas romani habuerunt, sed nec nuptiarum nomine dignas, l. 16 et 42, § 1 ff. de ritu nupt., unde receptum est, ut ne sponsalia quidem valerent, quod perpetua foret interdicti caussa, l. 16 ff. de sponsal. Ceterum adhuc conjugium illud intra naturæ fines consistere videbatur, et senatores libertinas sibi junctas si non tanquam matresfamilias, justasve uxores, saltem tanquam concubinas habebant, l. 3, § 1 ff. de donat. int. vir. et ux., qui concubinatus aliquando in matrimonium justum evadebat, quod duobus modis contingebat, primo si senator dignitatem amisisset. l. 27 ff. de ritu nuptiar., secundo, si senator indulgentiam a principe obtinuisset, l. 31 ff. eod., tantum enim legum vetita eo respexerant, ne familiarum splendor imminueretur, qui per justas nuptias, non per concubinatum minui credebatur. Fateor, Constantinum imperatorem in l. 1 cod. de natural. liber. has senatorum conjunctiones acrius improbavisse, imo et abstulisse supplicandi potestatem. Verum eam constitutionem *non utendo peremtam* fuisse, testatur Justinianus in nov. 89, cap. ult. Hinc Justinianus idem primum concessit supplicandi facultatem gratia scenicarum mulierum, dummodo istæ pridem initam ludricæ vitæ rationem deseruissent, l. 23 cod. de nuptiis; deinde non multo postea scenicis eisdem ludricam vitam deserentibus generalem facultatem concessit, quæcumque conjugia contrahendi, nulla principali indulgentia impetrata, l. ult. cod. eod. tit. Denique scenicarum exemplo generaliter permisit senatoribus, ut libertinas suas uxores ducerent, etiam speciali venia non obtenta, dummodo nuptialia instrumenta conficerentur, ad abolendam quamcumque antea initi sine ulla solemnitate et forma publica concubinatus minus honestam imaginem, dicta nov. 89, cap. ult. nov. 78, cap. 3, unde sumta authentica *sed novo* cod. de nup., et nov. 117, cap. 4 unde sumta authentica *sed novo* cod. de naturalibus liberis.

Longe dissimilis caussa fuit romanis, ut proiberent nuptias inter rectores provinciarum, ac puellas provinciales, si enim qui magistratum in provincia gerebant, majus imperium post principem in provincia habebant, l. 8 ff. de offic. Procons., l. 4 ff. de offic. Præs., verendum maxime erat, ne puellæ provinciales gravi potius metu adactæ, quam libere in eas nuptias consentirent, l. 63 ff. de ritu nuptiar., l. unic. cod. si rector provinciæ, l. un. cod. si quacumque præd. potest., quas propterea nuptias contrahi, non tam incivile videbatur, quam conjugiorum ipsorum naturæ ac libertati contrarium, l. 38 ff. de ritu nuptiar., l. 3, § 1 ff. de donation. int. vir. et uxor., eadem ratione, qua jussi sunt magistratus a ceteris contractibus in provincia ineundis abstinere, l. un. cod. de contract. judic. Hanc ob rem puto, conjugium non obstante ea lege contractum, irritum omnino fuisse, neque enim valere poterat, quod nec libere, nec pleno consensu fuerat celebratum: imo et si forte uxor ducta heredem maritum scripsisset, hereditas ab ipso tanquam ab indigno auferebatur, et fisco caduca fiebat, l. 2, § 1 et 2, juncto argumento legis 13 ff. de his quæ ut indignis. Quando igitur interdicti caussa in metus, terrorisque præsumptione versabatur, recipi debuerunt quædam ad generalem coercendam regulam exceptiones, quibus nimirum in casibus, aut nulla omnino erat, aut admodum levis incussi metus terrorisque præsumptio. Prima exceptio erat, si rector provinciæ sponsalia cum provinciali contraxisset, antequam ad provinciam administrandam accederet; etenim libere præhabitus sponsalitius contractus omnem suspicionem metus, et nuptiarum inde minus libere contractarum amovebat, l. 38, § 1 ff. de ritu nuptiar. Secunda exceptio erat si rector provinciæ sponsalia tantum in provincia contraxisset, et matrimonium contrahendum in tempus finitæ administrationis contulisset. Quid enim obesse poterat nuptiis inde celebratis eo tempore quo nullus metus inesse poterat; et puella libere consentiebat? l. 38 ff. de ritu nuptiar. Tertia exceptio erat, si uxor provincialis ducta in provincia, libere deinde finita

administratione in conjugio pridem inito consistere se velle profiteretur, l. 6 cod. de nupt., quasi professio illa subsequens uxoris declaret, olim libere omnino matrimonium fuisse contractum; qua tamen in specie non confirmatum vetus, sed veluti novum matrimonium habebatur, l. 65 ff. de ritu nuptiar., l. 6 cod. de nuptiis. Quarta exceptio erat, si de eo ageretur, qui patriam provinciam administraret; quia in primis nemo prætextu administrationis cogendus erat ad quærendam sibi extra patriam suam uxorem, et cum ignotis familiis ac personis necessitudinem ineundam; deinde, quia in eo, qui in patria sua officium gerebat, tanta non videbatur inesse incutiendi terroris præsumptio, sed potius lenitas quædam animi in suos, et mansuetudo, l. 63 ff. de ritu nuptiar. Quæsitum erat de filiis, et filiabus rectoris, an quoque exemplo patris eisdem interdiceretur connubiis cum provincialibus ineundis. Et quando tota ratio interdicti posita fuerat in gravi metus præsumtione, recipiendum fuit, eadem lege prohiberi, ne filii rectoris puellas provinciales ducerent, non tamen e converso ne filiæ rectoris a viris provincialibus ducerentur, quia facilius præsumebatur metus incussus in puellas provinciales a filiis rectorum ducendas, quam in viros provinciales filias rectorum ducturos, l. 38, § 2, et l. 57 ff. de ritu nuptiar. Ab hoc discrimine recessit Leo imperator philosophus in sua novella 23, ubi idem interdictum ad filias etiam rectorum extendit, qua tamen in re parum sollicitus fuit de investigando spiritu veterum jureconsultorum, quoniam statuit, ideo eamdem in filiis ac in filiabus rectorum disciplinam debere servari, quod minora non deceat concedi privilegia masculis, quam feminis, allegans, per masculos uberius curari publicam utilitatem. Ceterum hæc disciplina viguit, donec rectores provinciarum maximam potestatem et imperium in provinciis exercuerunt. Verum cum recentiore ætate mutata imperii forma, minor eorundem potestas haberi cœpit, utpote quod diviso tributoque imperio inter plures principes, facile fuit provinciarum administratores in unoquoque commodius a singulis regno in officio contineri, cum propterea minueretur gravioris metus præsumtio, relaxari illam oportuit; atque inde si rectores provinciarum, eorumque filii puellas ducerent provinciales, matrimonium consistere cœpit, quod hodiernis etiam moribus confirmatur, integra nihilominus manente generali tunc dissolvendi conjugii caussa, quum liqueat, administratorem potestate abusum vi et imperio puellam ad contrahendas nuptias adegisse.

Vetitum insuper fuit romano jure tutoribus, ne cum puellis, quarum tutelam, et curatoribus, ne cum adolescentibus, quarum curam gesserunt, conjugia contraherent, l. 15 ff. de sponsal., l. 59 ff. de ritu nup., toto titulo codicis de interdicto matrim. int. pupil. et tut. seu curat., adeo ut ne sponsalia quidem valeant, dicta l. 15 ff. de sponsal., l. 60, § 5 ff. de ritu nuptiar.; non quidem simpliciter, sed quousque redditæ non fuerint gestæ tutelæ, vel curæ rationes, l. 62, § 2, et l. 67 ff. de ritu nupt. Ex quo deducitur, totam caussam interdicti in eo inniti, quod consulendum ea ratione fuerit pupillarum et adolescentium puellarum indemnitati, utpote quæ si jungerentur conjugio tutoribus vel curatoribus suis ante redditas rationes, vix futurum esset, ut rite atque ex bona fide administrationis ratio redderetur, alias autem tutoribus vel curatoribus daretur occasio negotia potius gerendi propria, spe futurarum nuptiarum, quam puellarum in tutela vel cura exercenda. Quomodo enim nupta puella tutori vel curatori suo, rationes a marito libere exegisset, aut quomodo sperari posset, sine fraude easdem rationes a marito redditum iri? l. 7 cod. de interd. matrim. Quæ si vera sunt, uti verissima demonstrantur, dubitare non possum, quin romani legumlatores prorsus irritas eas nuptias esse voluerint, quod et perspicue expresserunt, l. 1, 3 et 6 cod. de interd. matrim., nisi de nuptiis ageretur contractis ante delatam curam, utpote quas, cum jam rite constitissent, dissolvi ob eam caussam, seu ob supervenientem curam, utile visum non fuit, quamquam tunc consilium curatori præberetur, ut ipse curam dimitteret, et alium puellæ curatorem dari postularet, dicta l. 5 cod. eod. tit. Eadem jurisprudentia protracta fuit ad filium tutoris, vel curatoris, cujus respectu eadem ratio viget. Quis enim non intueatur, tunc rem ita se habere, ac si pupilla, vel minor in potestatem tutoris vel curatoris uti nurus incideret cum eodem rei suæ, et reddendæ rite rationis periculo? l. 15 ff. de sponsal. Id verum est, etiamsi liberi essent adoptivi, dummodo non emancipati, aut naturales aliis in adoptionem dati, l. 60, § 6 et 7 ff. de ritu nupt., aut etiamsi mortuus esset pater, et filii vel heredes patri essent, vel hereditate paterna abstinuissent, ob graves, quæ fraudis esse possunt, dolive suspiciones, l. 67 ff. de ritu nupt. Imo et jureconsulti, quod de filio tutoris vel curatoris statutum fuit, recta interpretatione ad nepotes extenderunt, l. 59 ff. eod., quemadmodum et ad libertos tutorum eorumdem vel curatorum, l. 37 et 66, § 1 ff. eod.; quasi contra officium libertorum esset, adversus patronos uxoris nomine agere caussa reddendæ rationis: item ad extraneos quoscumque heredes, l. 64, § 1 ff. eod., insuper ad patrem tutoris, vel curatoris, atque ad fratres sub paterna una cum tutore ac curatore potestate constitutos, l. 67, § 2 et 3 ff. eod. Non vero idipsum statuendum fuit de filia tutoris vel curatoris nuptui collocanda pupillo vel ado-

lescenti; neque enim id impedimento esse poterat, quominus ratio administrationis reddi commode et postulari a tutore vel curatore valeret, leg. 64, § 2 ff. eod., leg. 5 cod. de interd. matr., quemadmodum neque idipsum receptum fuit de matre pupillæ aut adolescentis tutori vel curatori nuptura, leg. 2 cod. de interd. matrim., juncta leg. ult. cod. de contr. jud. tut. Sed et notandum est, regulam illam generalem, certam et probabilem habuisse exceptionem, videlicet in ea specie, qua ageretur de pupilla, vel minore a patre desponsa tutori vel curatori, eorumve filio, leg. 36 et 66 ff. de ritu nupt., leg. 6 cod. de interd. matrim., siquidem paternum præcedens consilium, quod liberorum gratia omnium optimum esse præsumitur, et generali legum providentiæ antefertur, liberabat tutorem, ac curatorem a quacumque doli, vel fraudis suspicione, eodem modo quo licet tutores et curatores satisdare generaliter ex legis præscripto cogerentur, tamen relaxabatur in hac parte legis rigor, ubi paternum officium tutoris vel curatoris gratia intercedebat, § 1 instit. de satisdat. tut. Similis propemodum exceptio est ob caussam paternæ adfectionis in specie legis 67, § 1 ff. de ritu nuptiar., in qua proponebatur, avum tutelam gessisse neptis ex filio emancipato natæ, et definitum, potuisse avum tutorem eandem neptem collocare nepoti ex altero filio sive emancipato, sive manenti in potestate, quia par adfectionis caussa suspicionem fraudis amovebat. Quæsitum præterea fuit, an generalis regula locum haberet etiam in filia pupillæ, vel adolescentis, quæ nuptias contractura esset cum tutore, et curatore materno. Respondit Triphoninus, nuptias non improbari, quia in hac specie ratio hereditaria est, et simplex debitum; alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi, filioque suo conjungere, leg. 67, § 5 ff. de ritu nupt. Non sunt hæc contraria cum iis, quæ tradebat Callistratus in leg. 63, § 1 eod. tit., sed diversa, etenim aliud dicendum est in herede tutoris, vel curatoris, aliud in herede pupillæ, vel adolescentis, quando lex ea conjugia prohibens personam pupillæ, vel adolescentis contemplata fuerat, non alias personas ab eadem pupilla, vel adolescente caussam habentes; at non contemplata fuerat solam personam tutoris, vel curatoris sed expresse etiam comprehenderat ejus liberos, quorum similitudine ad heredes interdictum recta interpretatione protrahi potuit. Denique quæsitum, an quod de tutore et curatore statutum est, idipsum diceretur de eo, qui pro tutore, aut curatore, aut negotiorum gestore res pupillæ vel adolescentis administravisset, qui tamen neque tutor esset, neque curator; imperatores autem Leo et Anthemius noluerunt, ad eos generale interdictum extendi, l. ult. cod. de interd. matrim. Hæc omnia an etiam hodiernis temporibus vigeant, mihi non est apprime compertum. Tantum scio, recentioribus legibus nihil fuisse romano juri derogatum; propterea non temere diceret, qui concluderet, adhuc hodie eandem esse prudentiam custodiendam, quousque non constet, moribus fuisse abrogatam.

Quæ naturalis ratio perpetuo vetuit, ne mulier pluribus viris matrimonio jungeretur, scilicet ne incerta proles adgnasceretur, vetuit quoque, ne statim post mortem viri viduæ nuptias cum altero viro contraherent. Quamobrem romanæ leges viduis mulieribus certa luctus tempora constituerunt, quibus a nuptiis abstinerent, caventes, ut annus integer continuus a morte mariti computandus laberetur, utpote quo spatio constare poterat, an mortuo viro filius posthumus nasceretur, an nulla spes amplius superesset posthumorum, leg. 11, § 1 ff. de his qui not. infam., l. 53, § 3, vers. *non audente* cod. de episc. et cler., leg. 1 et 2 cod. de secund. nupt. Hinc proficiscitur, non e converso uxore defuncta tempora luctus esse a marito expectanda, quemadmodum neque defuncto sponso expectanda esse tempora ab ea, quæ tantum sponsa, non uxor fuit; eove minus luctum parentum, aut liberorum impedimento nuptiis esse, l. 9 et 11 ff. de his, qui not. infam. Proficiscitur præterea, quo casu mulier vidua post mortem mariti filios peperit, libere statim posse eam ad secundas nuptias convolare, quasi tunc certum esse incipiat, posthumos alios non sperari, et cesset caussa interdicti, dicta l. 11, § 2, quemadmodum et viduam potuisse rescriptum principis impetrare, ut ad secundas nuptias ante statutum tempus convolaret, l. 10 ff. eod., quod non indecore concedebatur iis, quæ nullam spem e priore conjugio suscipiendorum liberorum se habere certis argumentis adfirmarent. Proficiscitur denique, viduas intra luctus tempora sponsalia contrahere potuisse, dicta l. 10, § 1. Quando vero impedimentum istud perpetuam caussam non habet, sed certo tempore circumscriptam, noluerunt romani, eas nuptias contra legem contractas penitus irritari, contenti gravibus pœnis terrere mulieres, ut animum a festinatis nuptiis avocarent. Pœnæ erant, ut mulieres illæ haberentur tamquam infames, una cum iis, qui easdem duxissent scientes prudentes, et cum parentibus, qui nuptiis consensissent, l. 1 et 11, § 3, l. 13 princ. ff. de his qui not. infam., leg. 15 cod. ex quib. caus. infam. irrog., l. 1 et 2 cod. de secund. nupt., l. 4 cod. ad sen. cons. tertull., nov. 22, c. 32 et 40, nov. 39, cap. 2. Secundo non poterant alteri viro ultra tertiam bonorum suorum partem in dotem dare, neque ei ex testamento plusquam tertiam partem relinquere, dicta l. 1, vers. *præterea* cod. de sec. nupt. Tertio neque po-

terant heredes institui, neque aut legata, aut fideicommissa aut donationes caussa mortis, aut quecumque suprema voluntate relicta percipere, dicta l. 1, vers. *omnium*. Quarto amittebant quæcumque aut ex judicio mariti morientis alias habere potuissent, aut etiam quæ lucratæ fuerant caussa sponsalitiæ largitatis, dicta l. 1, vers. *his etiam*, et l. 2 cod. eod. tit. Quinto hereditatum legitimarum sive ex jure civili, sive ex jure prætorio ad se delatarum indignæ habebantur, si ageretur de cognatorum successione ultra tertium gradum, dicta l. 1 in fine. Sexto denique tenebantur prioris matrimonii liberis semissem bonorum suorum largiri, dicta l. 4 cod. ad sen. cons. tertull. Sed postquam romanæ leges recentioribus sæculis negligi cœperunt, inolevit consuetudo, ut viduæ ad nuptias festinantes infames non haberentur. Hinc duodecimo sæculo cum studia juris romani reviviscerent, et nonnulli veterem infamiæ pœnam in viduas intra annum luctus nubentes inferendam docerent, Urbanus III et Innocentius III consuetudini potius indulgendum voluerunt, insuper habita romanarum legum dispositione, cap. 4 et 5 de secund. nupt., eo prætextu, quod Paullus apostolus mulieres mortuo viro a lege viri solutas prædicaverit. Ceterum quamquam moribus inductum sit, ut pœna infamiæ remitteretur, non tamen concludi potest, nuptias illas undecumque honestas dici jure posse, quousque saltem affirmari tuto nequeat, nullam esse spem posthumorum defuncto marito adgnascendorum; agitur enim in hac re de naturali immutabili honestate, contra quam mores, et consuetudines parum valere posse videntur, et contra quam nihil tradidit apostolus ab Urbano III et Innocentio III laudatus. Neque præterea exinde concludi potest, remissa infamiæ pœna, etiam ceteras pœnas censendas esse abrogatas; cum ex unius pœnæ remissione, præsertim gravioris, et quæ ad nominis existimationem pertinet, non liceat ad aliarum leviorum pœnarum remissionem argumentari; præcipue cum si ceteræ remitterentur, remissio cederet in filiorum primi conjugii, vel cognatorum detrimentum; quibus accedit vulgata ratio, quæ postulat, ut non præsumantur undecumque abrogatæ veteres leges, quousque de illarum abrogatione perspicue non constet.

QUÆSTIO I.

Quid sentiendum sit de vulgari interpretum doctrina in impedimentis matrimonii distinguendis, ac numerandis?

Quæ de personis ad contrahendum conjugium idoneis, vel non idoneis hucusque disserui, recentiorum sæculorum interpretes, ac glossographi post institutas scholasticorum se-ctas alia methodo exposuerunt, una etiam adnexuerunt formas, et ritus contrahendi conjugii, quibus omissis modo tantum illicitum, modo etiam irritum matrimonium esse dixerunt. Ut enim agnoverunt, legum certis in casibus matrimonia prohibentium duplicem speciem esse, quarum aliæ conjugium non servata forma contractum irritarent, aliæ tantum adversus contrahentes pœnas tantum infligerent, actumque illicitum facerent, non irritum, et inanem, tradiderunt, duplicis generis esse matrimonii impedimenta, primum genus appellantes impedimentorum impedientium, quibus intervenientibus conjugium illicitum quidem esset, sed firmum, et validum; alterum impedimentorum dirimentium, quibus intervenientibus conjugium prorsus irritum haberetur. Neque hic constiterunt: nam secernentes utrumque impedimentorum genus, quibusdam editis versiculis singula descripsere, parum solliciti de nitidioris musæ cultu, dummodo studiosorum memoriam adjuvarent. Ita de impedimentis impedientibus adnotaverant:

Ecclesiæ vetitum, nec non tempus feriatum.
Atque catechismus, sponsalia, jungito votum,
Impediunt fieri, permittunt juncta teneri.

Deinde impedimenta dirimentia ita recensuerunt, nec dissimili metro:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis,
Raptave sit mulier, nec parti reddita tutæ,
Si parochi, et duplicis desit præsentia testis.

Hanc docendi methodum secuti sunt scolastici propemodum universi, quibus revera contigit in hac parte, quod contingere ipsis aliquando, scripsit Melchior Canus in suo libro de locis theologicis, nimirum primum aliquem ex scriptoribus certam proponere formam, quam deinde recentiores parum perpensam sequuntur, eadem facilitate oppositam secuturi, si decessores suos oppositæ formæ auctores deprehendissent. Ego sane is non sum, qui aliena sequi contemnam, et mea eisdem præferre desiderem: verum mihi venia detur in præsentia, si eam methodum sequi noluerim, propterea quod nec revera salva animi integritate potuerim, utpote quam maturo consilio libratam non solum inconcinnam fore sensi, sed etiam rectæ sacrorum canonum disciplinæ parum accommodatam. Revera, postquam iis versiculis singula conjugiorum impedimenta exhiberi cœperunt, non defuere, qui exinde errandi occasionem arriperent; quotiescumque enim disputandum occurrit, an in certis casibus conjugia prohibita intelligerentur, statim ad eos versiculos respici consuevit; et quemadmodum ubi inter eos impedimentum descriptum agnosceretur, statim interdictum conjugium dictum est; ita non interdictum e converso, quoties nihil ad rem

propositam in eisdem versiculis reperiretur, insuper habitis ceteroqui perspicuis sacrorum canonum sanctionibus. Id dolebat Benedictus XIV in lib. 8 de synod. diœces. c. 34, num. 2, ubi improbavit opinionem illorum, qui adseruerunt, ob solam ignorationem doctrinæ christianæ non posse ab ecclesia removeri sponsos a conjugiis celebrandis, et ait: *Fulcitur hæc opinio quorumdam theologorum auctoritate; qui cum ignorantiam doctrinæ christianæ non invenerint in vulgatis versiculis, in quibus enumerantur impedimenta matrimonium impedientia, asserere proinde non dubitarunt, neminem posse ob illam solam a matrimonio celebrando cohiberi.* Itaque quoties mentem nostram ad eos versiculos conferamus, inveniemus primum, plurima omitti, quæ erant necessario recensenda: deinde, aliqua recenseri, quæ erant penitus omittenda; item ea, quæ enumeranda erant, ut plurimum subobscure indicata, atque invicem omnino inconcinna methodo digesta. De nominibus illis dirimentium, et impedientium impedimentorum verba non facio; eorum enim quædam veluti prima lineamenta sunt apud Cœlestinum III, in cap. 6, qui cler. vel vovent., neque litem de proprietate nominum agendam puto, ubi gravis est de re ipsa, atque, ut puto, ab iis, qui verum amant, nisi ab ea methodo recedant, nunquam diluenda contentio. Exordior ab impedimentis, uti vocant, impedientibus; et statim ac lego *Ecclesiæ vetitum*, quid amplius desiderandum erat, quando cetera, quæ subsequuntur, de tempore feriato potissimum, et de catechismo, non aliter impediunt, quam quod de iis Ecclesiæ vetitum adpareat? Quod si rem in subsequentibus clarius aperiendam esse voluerunt, quæro ab auctoribus versiculorum, cur inter ea impedimenta non recensuerunt omissiones publicarum denunciationum, juxta constitutiones lateranensis, et tridentini concilii, cur etiam non recensuerunt sacerdotalem benedictionem a conjugibus non petitam, quando certum est, conjugia præsente quidem, sed non benedicente, aut etiam contradicente parocho celebrata ab Ecclesia improbari? Sed præterea recensere debuissent obicem, quem contrahentes ipsi ponunt, quoties non bene disposito animo, et qualis ad sacramentum suscipiendum requiritur, ad contrahendum accedant; inter cetera autem memoranda etiam erat notitia rerum ad christianam fidem pertinentium, quæ si deficiat, illicitum conjugium reddit, uti observabat Benedictus XIV modo laudatus. Recensere etiam debuissent dissensum patris in conjugio a filiisfamilias contrahendo; etenim sacri canones licet firmum esse adserant matrimonium a filiisfamilias dissentiente patre contractum, illud tamen improbant, ac damnant, concil. trident. sess. 24 de reform. matrim. cap. 1. Insuper recensere debuissent conjugia inter christianos et hæreticos contracta in iis casibus improbata, quos superius observabam, quemadmodum et conjugia contracta a viduis mulieribus luctus tempore, qua saltem in specie incerta proles nascitura esset, neque omittenda conjugia a publicis pœnitentibus celebrata. Quod de impedimento catechismi traditur, hodie supervacaneum nonnulli censuerunt, quasi concilium tridentinum, si quod antea fuerit, hujusmodi impedimentum omnino sustulerit. Quod item dicitur de voto, admodum ambiguum est, atque indiget explicatione, cum rursus votum inter impedimenta dirimentia recenseatur. Equidem distinxerunt ad rei explicationem votum simplex a voto solemni, ut illud impedientibus, istud dirimentibus impedimentis adcenserent. Verum undenam ista distinctio processerit, jam superius tradidi, ubi adnotabam, votum utut solemne non per se seu ratione solemnitatis, sed caussa publicæ ecclesiasticæ legis, aliquando matrimonium dirimere. Quod si ad impedimenta, ut vocant, dirimentia gradum faciamus, inter ipsa recensetur *conditio*, quando tamen ex caussa conditionis servilis conjugia non irritantur, nisi tum demum, cum in eadem conditione erratur, quemadmodum passim omnes interpretantur; quod cum ita sit, cur impedimentum conditionis ab impedimento erroris distinguitur? Item nomen generale *criminis* frustra pro impedimento dirimente collocatur, cum id in certa tantum criminis specie locum habeat, uti suo loco traditum superius est. Melius erat, si criminis nomen inter impedimenta impedientia descripsissent, quando, uti etiam superius dictum est, multa designabantur apud veteres gravia crimina, quorum reus publicæ pœnitentiæ addicebatur, ac proinde a contrahendis conjugiis arcebatur, eodem modo, quo votum utrique impedimentorum generi adscriptum est, quod quædam vota irritent, quædam non irritent matrimonia. Disparitas cultus, quæ inter impedimenta dirimentia recensetur, æque poterat inter impedientia collocari; nam si ad judæos, vel gentiles referatur, nullum reddet matrimonium, si ad hæreticos, ex recentiore disciplina regulariter tantum illicitum. Mihi quoque placere non potest, quod idem unumque impedimentum semel indicatum, iterum aliis nominibus insinuetur. Sic postquam de voto facta fuit mentio, deinde neque continuo fit mentio de ordine. Si quæras, cur eadem ratione de religiosa professione non meminerint, nescio, quid erunt responsuri. Item in secundo versiculo de vi mentionem fecerunt, deinde in quarto de raptu, quando tamen vis nomen generis est, quod raptum quasi vis speciem comprehendit. Si consideres, quomodo inter se concinnata sint impedimenta illa, quæ ex quadam inita inter contrahentes necessitudine oriuntur, nihil est magis involutum; nam

in primo versiculo memoratur cognatio, cujus nomine intellexerunt naturalem, civilem et spiritualem, quas sane distinguere erat maxime opportunum; deinde post plura impedimenta in fine secundi versiculi numeratur honestas, quam in tertio versiculo subsequitur adfinitas. Interea vero plurima omiserunt, quæ erant necessario recensenda. Hujusmodi est conditio turpis contra substantiam, seu naturam matrimonia contrahentibus adposita, juxta capitulum ult. de cond. adpost. Hujusmodi est metus gravis injuste incussus, qui sane cum vi confundi non debuit, præsertim ab iis, qui raptum a vi distinguere sciverunt. Hujusmodi est ætas nuptiis inepta, sive quod in illa non intelligantur obiri posse nuptiarum officia, sive quod in illa idonea non fingatur lege consensio. Hujusmodi est aut furor, aut amentia, aut morbus amentiæ proximus, qualis in eo esse videtur, qui ab infantia, et mutus et surdus simul, et cæcus fuit. Hujusmodi denique dici potest officium tutoris, et curatoris ante redditam tutelæ, vel curæ gestæ rationem juxta, quæ superius tradita sunt. Dicta hæc omnia velim, non eo animo, ut vulgatas interpretum, et pragmaticorum traditiones videar penitus improbasse, sed ut liqueat saltem, me non injuria in ea ipsa impedimentorum materie pertractanda, a vulgatu metodo recessisse.

QUÆSTIO II.

De matrimonialibus dispensationibus.

Contingit quandoque, ut a generali disciplina legum, quibus certo personarum generi conjugio contrahendo interdicitur, ita postulantibus singularibus caussarum quarundam adjunctis, ex æquo et bono eorum, ad quos pertinet, dispensatione, atque indulgentia recedatur. Qua in re multiplices sunt disputandi caussæ. Et primo quæritur, num in omnibus generaliter casibus sperari dispensatio possit? Nemo non videt, secernendas esse leges a legibus; nimirum naturales, aut divinas ab humanis, inspiciendumque, an quod conjugio contrahendo obest, jure naturali, vel divino firmatum sit, an humano; quemadmodum enim pro certo habetur, humani juris dispensationem ab homine legitima auctoritate prædito peti, obtinerique posse, ita etiam certum est, nullam esse hominis quacumque potestate præditi auctoritatem, ex qua proficisci aut naturalis, aut divini juris dispensatio valeat, nisi tamen in quibusdam gravissimis caussis æquissimus arbiter jus vel naturale, vel divinum non obligare declaret, quod sane nonnisi latissime dispensationem juris, atque indulgentiam appellaremus. Juxta hæc principia Innocentius III in concilio lateranensi concludebat, *tolerabilius esse, aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos, quam conjunctos legitime contra statuta Domini separare,* cap. 47 in fine de testib., cui simile est, quod legitur in cap. 4 qui matrimon accus. in 1 collect. decretal., et quod legitur in cap. 8 de divort. apud Gregorium IX. Hinc autem, ut liquet, aperiretur amplissima disputandi via, et vix finem habitura. Quamquam enim multa statim adpareant conjugiorum impedimenta, quæ humano tantum jure facile dixeris constituta, de pluribus tamen dubitatur, an ex divino, vel naturali jure fuerint in publicas legum tabulas derivata. Verum ex iis, quæ hucusque diximus, atque ex iis, quæ in sequentibus dissertationibus dicenda supersunt, jam liquido constare potest, quæ naturali, divinoque jure interdicta sint, quæ etiam legibus humanis, ut facilis consideranti reddatur universarum inde emergentium quæstionum definitio. De legibus naturalibus ac divinis tantum dicam, eas in diverso genere positas esse, prout modo perpetuam caussam habent, modo singularibus quibusdam adjunctis accommodatam. Profecto ubi caussa perpetua est, frustra dispensatio speratur, secus ac contingat in iis legibus, quæ certis adjunctis accommodatam caussam habent, iis enim cessantibus, auctoritate illius, ad quem pertinet, facile dispensatio impetratur, aut singulari rescripto, aut legibus generalibus, aut etiam consuetudine. Exempla perspicua sunt in vidua tempore luctus nuptura, et in catholico uxorem hæreticam ducturo. Prohibetur, ut diximus, naturali jure vidua, ne nubat intra tempora luctus; quoniam vero caussa naturalis interdicti in eo posita est, ne partus nascatur incertus, cur non probari aliquando poterit conjugium initum a vidua, si caussa cessaverit, et certum esse incipiat, non incertam prolem secundo conjugi nascituram? Prohibetur, ut diximus, divino jure christianus, ne conjugia cum hæreticis ineat, quoniam vero caussa divini interdicti in eo posita est, ne christianus in periculo fidei versetur, cur non probari aliquando poterit conjugium, si cessaverit periculum lædendæ fidei, ac veræ in Deum religionis?

Longe diversa est ratio juris humani, quod uti ab hominibus conditum est, ita ab hominibus dissolvi potest. Hac tamen in re animadvertere juvat, leges omnes ex justa caussa ut plurimum gravissima ferri solere ab eo, qui publica potestate gaudet. Eadem ergo ratione legis vinculum relaxabitur, quum nimirum duo illa concurrunt, auctoritas dispensantis, et justa nec levis dispensationis caussa. Quum enim leges generales ita scribi non possint, ut singularia quæcumque negotia dirimant, omnesque casus, qui quandocumque inciderint, comprehendant, sed tantum ea, quæ plerumque accidunt, contineant, relicta censetur facultas et legumlatoribus eisdem, et legumla-

torum successoribus, legis vinculum relaxandi, quoties casus emergat, aut qui sententia generalis legis comprehendi non videatur, aut qui aliam videatur providentiam postulare. Quod in primis spectat dispensantis auctoritatem, non memoro, quid olim vigeret, dum conjugiorum regulæ jure publico principum Romanorum præstituerentur, ac proinde eorundem auctoritate ab iis dispensabatur juxta leg. un. cod. Theod. si nupt. ex rescr. pet. leg. 1 et 2 cod. just. eod. tit., l. 23 et 29 cod. de nupt. l. 9 cod. de incest. et inut. nupt. quibus addi potest Cassiodorus lib. 7, variar. 46 ubi dispensationum imperialium forma refertur. Etenim multa jam sæcula præterlapsa sunt, ex quo dispensationes petuntur a pontifice maximo, cui ea potestas reservatur adeo, ut episcopis utut eximia jurisdictione præditis generaliter denegetur. Dixi generaliter; etenim regula ista suas habet etiam consuetudine inductas exceptiones, aliquas etiam expressis legibus comprobatas. Siquidem in primis receptum est, episcopum dispensare posse in impedimentis, quæ vocantur a pragmaticis tantum impedientia, eo excepto, quod oritur ex sponsalibus cum altero jam contractis, propterea quod sine gravi detrimento tertii hæc dispensatio indulgeri non posset; item eo excepto, quod oritur ex voto non conditionali perpetuæ continentiæ, vel religionis ingrediendæ, propterea quod vota ista graviorem caussam habeant, dignamque, quæ uni pontifici maximo reservaretur. Item receptum est, dispensare episcopum posse in impedimentis, quæ vocantur dirimentia, quoties agitur de matrimonio jam contracto, dummodo hæc facti adjuncta concurrant, primo, conjugium sit solemniter in facie Ecclesiæ celebratum, imo jam et consummatum; secundo, bona fides contrahentibus fuerit, cui caussam dedisset vel juris, vel facti ignorantia: tertio, impedimentum sit occultum, nec facile sine scandalo deveniri ad separationem conjugum possit; quarto denique, nequeat commode referri res ad pontificem maximum, vel ob locorum distantiam, vel ob conjugum paupertatem, rusticitatem, aliasve similes caussas, ex quibus facile concluditur, episcopalem hujusmodi dispensationem ad forum potius, ut ajunt, internum pertinere, neque in externo ullo modo suffragari, ac si in romana pœnitentiaria obtenta fuisset. Quoties vero agatur de matrimonio necdum contracto, sed proxime contrahendo, nec dubitant pragmatici adserere episcopo facultatem dispensandi ab impedimento dirimente occulto, quum gravissima quædam urgeat caussa, et nec summus pontifex adiri statim possit, nec matrimonium sine scandalo in aliud tempus differri. Itaque his exceptis casibus hodie receptissimum est, matrimoniales dispensationes esse pontifici maximo reservatas, nisi aliter legitimæ postulent singulares aliquarum diœceseon consuetudines, vel singularia quorumdam antistitum, qui præsertim pontificis maximi legatione funguntur, privilegia. Potest autem obtineri dispensatio vel in pœnitentiaria, vel extra pœnitentiariam, nimirum in cancellaria, aut dataria romana. Quoties obtinetur dispensatio extra pœnitentiariam, suam vim exerit in utroque foro, seu interno, seu externo; at si obtineatur in pœnitentiaria, tantum vim habet in foro interno, præsertim quod apostolicus executor munere impleto literas dispensationis lacerare debeat, ut nullum supersit indulgentiæ monumentum. Solet autem in pœnitentiaria obtineri dispensatio secreta, cum agitur de impedimento prorsus occulto matrimonii jam contracti, cujus dissociatio sine scandalo fieri nequeat; atque modus in dispensatione exequenda servandus solet in rescripto ad confessarium regulariter directo præstitui, quem propterea executor adamussim implebit.

Quando vero mei instituti potissimum est de dispensationibus agere, quæ extra pœnitentiariam impetrantur, observa, duplicem esse dispensationum concedendarum formam, aliam nimirum, quæ dicitur forma gratiosa, et sui natura formalem, ut ajunt, seu juridicam caussæ cognitionem non postulat, aliam, quæ dicitur forma commissoria, et formalem, seu juridicam caussæ cognitionem exposcit. Dispensationes, quæ in forma gratiosa conceduntur, quod perraro contingit, nihilominus ex concilii tridentini decreto sess. 22 de reform. cap. 5 ab ordinariis tanquam in hac parte delegatis apostolicis, non tamen nisi summarie, et extra figuram judicii, cognoscendæ erunt, ne forte obreptionis, vel subreptionis vitio laborent. Quæ autem in forma commissoria expediuntur, quod frequentius est, solent ad ordinarium dirigi non oratoris, sed oratricis cujus ordinarii nomine venit episcopus, aut ejus vicarius in spiritualibus generalis; quod si sedes episcopalis vacet, ex stylo curiæ dirigi solent ad viciniorem episcopum, vel ejus vicarium generalem, non ad vicarium diœceseos capitularem. Porro quicumque sit apostolicus delegatus, maxime studere debet, ne apostolicas literas exequatur, priusquam ea, quæ in eisdem continentur, quæque discutienda mandantur, diligenter, non leviter et perfunctorie investiget; hinc inter cetera a testibus, quos ad examen veritatis admittet, jurejurando, quod testificantur, postulabit confirmari, monitione præmissa de jurisjurandi religione; item sedulo animadvertet, an singula, quæ in libello supplici, vel in narrativa, ut vocant, rescripti, in quam libelli supplicis forma traduci solet veritati per omnia consonent, ne forte ab una impedimenti specie, aut ab una ex propositis caussis, ad aliam ut æqualem majorem, vel minorem dispensatio protrahatur.

Caussæ dispensationum, circa quas præcipue munus executoris apostolici versatur, hodie istæ receptæ sunt, nimirum fidei religionisque tuendæ, concordiæ familiarum, aut publicæ tranquillitatis, provectæ ætatis, dotis incompetentis, angustiæ loci, scandali avertendi, item criminis evitandi. Præter has, quarum præcipua ratio haberi solet, et istæ ab aliquibus adjiciuntur, excellentia in ecclesiam merita, conservatio illustris familiæ in eodem genere consanguineorum alias perituræ, ac demum conservatio facultatum in eadem cognatione, ne caussa dotis, aut muliebris patrimonii in aliam familiam distrahantur. Prima caussa fidei, religionisque tuendæ, locum potissimum habet favore illarum provinciarum, in quibus hæretici catholicis permixti sunt, ac propterea subest periculum, ne si duo catholici forte consanguinei, affines, aliave simili necessitudine juncti invicem abstinere conjugio debeant, facile sint cum hæreticis contracturi. Secunda concordiæ familiarum, aut publicæ tranquillitatis locum habet, quando conjugium inter personas, quibus interdictum est, initum conciliare potest civium, aut conjunctorum animos jamdiu diris contentionibus exagitatos. Tertia provectæ ætatis adducitur, cum puella (intellige de ea, quæ nondum nupta fuit, non de vidua) jam vigesimoquartum ætatis annum excedit, neque aliam spem nuptiarum habet, quam contrahendarum cum eo, quocum contrahere prohibetur. Quarta dotis incompetentis est, quum ex. gr. consanguineus paratus est ad consanguineam ducendam et dotandam, alias destitutam competenti dote, qua non consanguineum paris conditionis inveniat. Quinta angustiæ loci adducitur, quum puella in angusto loco nata, atque educata in eodem maritum invenire nequeat paris conditionis, nisi eum, cui nubere prohibetur. Sexta scandali avertendi est, quum ex. gr. consanguineus consanguineam violaverit, sine animo tamen dispensationis ex eo impetrandæ, ut matrimonium iniret; quamobrem famæ reorum aliter occurri nequeat, quam si legitimo conjugio conjungantur. Septima criminis evitandi, locum tantum habet in eo, qui continentiam simplici, ut ajunt, voto servaturum se Deo spopondit, et profitetur, se de voti implemento pene desperare. De postremis caussis nihil adjicio, cum per se perspicue intelligantur. Hæc omnia, uti liquet, dispensationi locum faciunt matrimonio contrahendo. Quid vero, si matrimonium jam contractum fuerit ab illegitimis personis? Si id bone fide contigerit, vel id unum erit caussa sufficiens dispensationis impetrandæ, ut quod ab initio irritum fuerat, valere incipiat dispensatione obtenta. At si contrahentes ab initio conscii fuerint impedimenti, præsertim si solemnitates requisitas in conjugio contrahendo neglexerint, voluit concilium tridentinum, eos separandos esse, et spe dispensationis consequendæ carere, sess. 23, cap. 5 de reform. matrim. quod tamen ita intellige, ut difficilius dispensatio obtineri possit, nec nisi ex maxima et gravissima caussa, et in qua publicum bonum versetur.

In dispensationibus concedendis consanguineis, et adfinibus, diversorum graduum ratio habetur, imo etiam et diversæ qualitatis; nam ex. gr. facilius dispensatur in quarto, quam in tertio gradu, facilius item in adfinitate, quæ ex illicita copula, quam quæ ex matrimonio proficiscatur; quamobrem quæ caussæ ad obtinendam in certo genere dispensationem sufficerent singulares, impetrandæ dispensationi in alio genere non æque facile valerent, nisi plures una concurrerent. Ajunt tridentini patres in cap. 5, sess. 23 de reformat. matrim. *In contrahendis matrimoniis, vel nulla omnino detur dispensatio, vel raro, idque ex caussa, et gratis concedatur. In secundo gradu nunquam dispensetur, nisi inter magnos principes, ob publicam caussam.* Quæ fuerit sanctorum patrem meus, nemo exinde non colligit, proinde cum in secundo gradu nunquam dispensandum sit, nisi inter magnos principes, et ob publicam caussam, liquet, ea, quæ superius diximus de dispensationum caussis, ad tertium vel quartum tantummodo cognationis gradum regulariter pertinere. Qui plura desiderat in hanc rem, pragmaticos adeat, apud quos, cum potius de jure recepto agatur, quam de ea re, in qua certæ sint ecclesiasticorum canonum expresse constitutiones, et supplicationum formulas, et singularum caussarum vires, ac nexus delineatos inveniet. Tantum addam hoc in loco, dispensatione cum effectu impetrata, conjugium, si forte jam contractum antea fuerit, renovandum esse in facie Ecclesiæ, nullis solemnitatibus omissis, cum res ita sese habeat, ac si nihil eo usque actum esset, quod patria sint nihil agere, et contra jus agere, licet tamen aliud observandum prudenter putem, uti dispensatio in romana pœnitentiaria, seu tantum in foro impetrata fuisset.

DISSERTATIO QUINTA

DE FORMA, AC SOLEMNITATIBUS CONJUGII CONTRAHENDI.

Huuc referendi sunt tituli Decretalium, de clandest. desponsat., et de condition. appositis.

Universæ propemodum gentes, eæ potissimum, quæ cultiores, et doctrina, et moribus visæ fuerunt, certas solemnitates, et ritus publicos præstituerunt, quibus decore matrimonia celebrarentur, ne passim obtineret, quod apud agrestes homines et instar ferarum in incertam venerem ruentes in more fuisse tradidit Lucretius, ita scribens:

Et venus in sylvis jungebat corpora amantum,
Conciliabat enim vel mutua quamque libido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido,
Vel precium, glandes, atque arbuta, vel pyra lecta.

Infinitus essem, si varios populorum mores persequerer. Tantum generaliter dicam, vel æthnicos ipsos suis superstitiosis ritibus ita pro modo suo sancta reddidisse conjugia, eorumdemque celebrationes, ut populus agnosceret, nonnihil divinum, seu sub Deorum auspiciis in celebrando conjugio geri; atque hæc etiam ratio fuit, quare Tertullianus in libro de corona militis cap. 13 scribebat, christianos matrimonia cum æthnicis non contraxisse, apud quos *nuptiæ ab idololatria incipiebant.* Ceterum cum de solemnitatibus, et ritibus christianorum, quos Ecclesia instituit, et probavit, agendum sit, necesse est indicare generalem conjugiorum contrahendorum formam a priscis Romanis receptam. Cum enim ecclesia leges suas passim imposuerit iis, qui romano jure, et Quiritium disciplina vivebant; cum etiam christiani facti imperatores constitutiones saluberrimas et christianæ religioni accommodatas ediderint, aut omnino abrogatis, aut reformatis veterum Quiritium moribus, non possunt hæc omnia commode expendi, nisi saltem paucis indicetur prisca Romanorum utut idololatriæ adhuc serventium disciplina.

Itaque Romani veteres non unam contrahendis justis nuptiis formam præstituerunt, sed triplicem, quarum unam qui servaret, vere diceretur nuptias jure celebrare, eas nimirum, quæ omnes obtinerent effectus lege ejus populi præstitutos. Prima forma erat confarreationis, quæ etiam dicebatur atque et ignis adpositionis; altera coëmtionis; postrema usucapionis. Quod Arnobius adnotavit in lib. 4 adversus gentes ita scribens: *uxores enim ii habent, atque in conjugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæsitis, usu, farre, et coemtione genialis lectuli sacramenta conducunt.* Solemniores nuptiæ erant, quæ confarreatione contraherentur, utpote in quibus sacratior ritus apud illos habebatur et pene divinus; eamque ob rem sacerdotes non aliter matrimonia contrahere permittebantur, uti scribit Tacitus lib. 4 annalium. Dicebatur confarreatio ex eo, quod farris sacrificio actus coram sacerdote celebraretur, etenim Romani induxerant, ut specialiter farre, quod erat genus quoddam frumenti optimi et selecti, Diis homines conciliarentur. Arnobius lib. 2 adversus gentes, Valerius Maximus l. 2, memorab. Horat. lib. 3, carminum, ode 23, quod et perspicue indicavit Ovidius in lib. 1 fastorum, ibi.

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, et puri lucida mica salis.

Paucis confar reationis solemnitatem in parte describit Ulpianus in fragmentis, tit. 9. *Farre convenitur in manum certis verbis, et testibus decem præsentibus, et solemni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.* Addebatur his solemnitas velaminis, quo caput nubentis puellæ obnubebatur, unde nuptiarum nomen derivavit, item præferendæ facis, dum uxor ad domum viri adducebatur, quo spectat, quod ait Virgilius in Eglogis.

Mopse novas incide faces tibi ducitur uxor.

Præterea in maritali domo præparabatur aqua et ignis, per quorum elementorum adpositionem non solum significabatur futura inter virum et uxorem rerum omnium communio, sed potissimum significabatur vis generationis, cujus præcipue caussa conjuges conjungebantur, quod erat illorum philosophiæ accommodatum; dum traderent, ex aqua et igne omnia procreari, quemadmodum indicavit Ovidius lib. 1 Metamorphoseon ibi:

Quippe ubi temperiem sumsere humorque calorque,
Concipiunt, et ab his oriuntur cuncta duobus.
Cumque sit ignis aquæ pugnax, vapor humidus omnes
Res creat, et discors concordia fœtibus apta est.

Omitto ceteros minoris momenti ritus, qui

aut in spargendis nucibus, aut in canendis quibusdam versiculis atque his similibus consistebant. Non æque solemnia, sed tamen publico certo ritu non destituta erant conjugia per coëmtionem contracta, de quibus mentionem fecit Cicero pro Murena, et in lib. 1 de oratore, tanquam usu frequentibus sua ætate. Mutuis stipulationibus inter sponsum et sponsam omnia concludebantur, interrogante sponso, *vis mihi materfamilias fieri?* Et respondente sponsa: *volo;* interrogante e converso sponsa: *vis mihi paterfamilias fieri?* Et sponso respondente *volo.* Una autem interveniebat solemnis mancipatio cum libripende ex formula Romanorum in trasferendis dominiis et hereditatibus usurpata, juxta illud Horatii: *si proprium est, quod quis libra mercatur, et ære*, unde nomen conjugii *per coemtionem* derivavit. Neque longe a veritate aberraret, qui crederet, ex hoc matrimonii ritu exortum fuisse disciplinam mutuarum largitionum inter virum et uxorem, quibus mulier dotem, maritus donationem propter nuptias conferebat, unde coëmtionem mutuam quandam factam emtionem et venditionem inter virum et uxorem, quasi utrimque dato vel statuto pretio, dixit Isidorus Hispalensis in lib. 5, originum cap. 4, quamquam nonnulli, et forte verius, contrarium sentiant, et dicant, coëmtionis nomine non mutuam emtionem, sed emtionem plurium rerum simul et semel factum significari, argumento l. 5, § 2 ff. de institutor. act., l. 11, ff. de negot. gest., et l. 2, cod. Theodos. de frumento urbis constantinopolitanæ; ideo autem matrimonium coëmtionem celebrari dictum, quod vir et uxorem, et uxoris bona universa emeret, quin uxor maritum sibi emere diceretur. Tertius conjugiorum ritus consistebat in usu, quum enim legibus duodecim tabularum non aliter possent apud Romanos jura transferri, quam solemni mancipatione per æs et libram, vel usucapione; unde Horatius post verba modo laudata, *si proprium est, quod quis libra mercatur et ære,* subjunxit, *quædam, si credis consultis, mancipat usus*, quemadmodum jura patrisfamilias et matrisfamilias per mancipationem adquirebantur, ita et usucapione eadem jura adquiri posse statutum est. Legem duodecim tabularum ad hanc rem editam ita describunt, qui legum earumdem fragmenta, ac reliquias collegerunt: *Mulieris, quæ annum matrimonii ergo apud virum remansit, ni trinoctium ab eo usurpandi* (usurpare idem erat, ac consuetudinem interrumpere, l. 2, ff. de usucapion.) *ergo abescit, usus esto;* ad quam legem respiciens Aulus Gellius lib. 3 noct. Atticar. cap. 2 scribit, ex sententia Quinti Mucii jureconsulti non esse usurpatam mulierem, quæ kalendis januariis apud virum caussa matrimonii esse cœpisset, et ante diem quartum kalendas januarias sequentes usurpatum isset; non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi caussa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex kalendis. Quando vero generaliter in usucapione inducenda certus quidam titulus necessarius erat, et honestus, ex quo nimirum bona fides præsumeretur immunis a probro, et turpitudine, inductum etiam fuit, ut annalis usucapio uxoris justa non diceretur, nisi de quodam, certoque titulo constaret. Hic autem titulus erat publice facta coram aruspicibus contestatio, qua vir profiteretur se puellam domum ducere liberorum suscipiendorum caussa, quod frequentius fieri debuit post editam legem Papiam, quæ de liberis suscipiendis maxime sollicite fuerat, eamque ob caussa nuptiarum obligationem in cives induxerat l. 220, ff. de verb. sign., l. 4 ff. de fide instrum. l. 9, cod. de nuptiis, l. 15, cod. de postlimin. revers, quod et recte observavit Hotomannus in libro de vetere rito nuptiarum cap. 3. Hinc conjugia etiam usu contracta publicam quandam formam habebant, nec solo consensu perficiebantur, quemadmodum sponsalia, l. 1 et 7 ff. de sponsalibus. Tanti habitu fuit apud romanos hæc contestatio, ut quoties latinis romanæ civitatis jure nondum gaudentes conjugium ea non omissa contraxissent, consecuti deinde ex privilegio civitatem, uxorem antea ductam, et filios antea susceptos veluti justos habere inciperent. Ulpianus in fragmentis tit. 3 § 3. Ex his profecto majus lumen accedit iis, quæ superius dixi de veterum Quiritium concubinatu; nimirum quamquam verum sit, non in omni concubinatu hanc testationem præhabitam fuisse, quoties tamen testatio fieret, ante completam usucapionem mulier dicebatur non uxor, sed concubina, uxoris tum honestiore nomine donanda, cum usucapio completa fuisset. Quod ut clarius percipiatur, notandum est, triplex apud Romanos veteres fuisse concubinarum genus. Aliæ enim erant honestæ personæ, cum quibus propterea non indecorum erat testationem liberorum suscipiendorum habere, atque istæ finito usucapionis anno legitimæ uxores dicebantur, quibus olim ne tales appellarentur, aliud non oberat, quam omissio vel confarreationis, vel coëmtionis. Aliæ erant concubinæ minus honestæ, quales habebantur ancillæ respectu ingenuorum, peregrinæ respectu civium, libertinæ respectu senatorum, provinciales respectu rectorum aut præsidum, unde inæqualis conjunctio concubinatus hujusmodi dicebatur, l. 3 vers. *quod si ad alterutram*, cod. de natural. liber. l. 1 cod. Theodos. de collegiat. Atque istæ nunquam uxorem nomine uti ac dignitate frui poterant, quacumque usucapione non obstante; cum enim non admitterentur cum istis, quasi contra decus, faciendæ publicæ testationes,

argumento l. 1 princ. ff. de concubinis, et l. 24 ff. de ritu nuptiar., deerat justus titulus, qui usucapioni caussam præberet. Sic Apulejus in lib. 5 de Asino aureo ita scribebat: *Impares nuptiæ, ac propterea in villa, sine testibus, aut patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri, ac per hoc spurius iste nascetur*; et Marcianus in lib. 3 ff. de concubin. ajebat: *In concubinatu potest esse et aliena liberta, et ingenua, et maxime ea, quæ obscuro loco nata est, vel quæstum corpore fecit; alioquin si honestæ vitæ et ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur; sed necesse est ei, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere*; cum quo consonat Modestinus scribens in l. 34 ff. ad leg. jul. de adulter., stuprum committere eum *qui liberam mulierem consuetudinis caussa, non matrimonii continet, excepta videlicet concubina;* quasi diceret, præter consuetudinem fieri necessario debuisse testationem, ut quis crimine immunis esset, excepta ea, quæ minus honesta esset, et cum qua testari publice non deceret quam propterea concubinam appellavit. Tertium concubinarum genus erat earum, quæ jam provectæ ætate fuissent, aut ducta ab eo, qui inops esset et jam ex præcedente matrimonio liberorum numero gravatus. In istis autem speciebus etiam testatio omittebatur; siquidem respectu concubinarum ætate provectarum, et de quibus nulla proles sperari poterat nonnisi risu excepta liberorum suscipiendorum protestatio fuisset; respectu autem eorum, qui liberorum numero jam gravarentur, non videbatur decorum testari, se alios velle libere suscipere, quos honeste alere non possent, tum demum admittenda testatione, quum ad meliorem fortunam pervenissent, quo spectat, quod scribebat Hieronymus in epist. ad Oceanum de quibusdam Romanis; *Affectione maritali retinebant concubinas ad evitanda onera et minuendas expensas quas tamen ad ampliores evecti divitias, etiam uxorum non tantum nomine, et dignitate, sed etiam jure dignabantur.* Porro testatio illa, ut dictum est, ab initio fiebat coram aruspicibus; sed deinde ab ea forma paullatim recessum est, visumque fuit sufficere ad titulum usucapionis conjugalis, si coram vicinis testatio facta fuisset, l. 9 cod. de nupt., arg. l. 6, ff. de his, qui sunt sui vel alieni jurius, l. 4, in fine ff. de fide instrum. aut si scriptura interposita fuisset, quod indicavit Augustinus in lib. de moribus Manichæorum ita scribens: *Ad hoc enim ducitur uxor, nam et id etiam tabulæ indicant ubi scribitur, liberorum procreandorum caussa;* et in lib. confessionum, ibi: *Et hoc tabulæ nuptiales indicant, nos jungi in matrimonio, liberorum procreandorum caussa.*

Memoratæ tres conjugiorum contrahendorum formæ, farre, coëmtione, et usu, erant antiquissimæ, et diu viguerunt. Primum aboleri cœpit, veluti nimiis ritibus obnoxia, celebratio conjugii per confarreationem, quæ jam tempore Tiberii Cesaris in usu esse desierat, quamquam sacerdotes æthnici adhuc ea contrahendorum conjugiorum lege usi diutius fuissent, uti idem Tiberius tradit apud Tacitum l. 4 annalium. Paullatim etiam recessum est a formula coëmtionis per æs et libram faciendæ, cum enim in ceteris actibus nimis scrupulosa visa fuerit vetus mancipatio per æs et libram, et in locum illius inventæ aliæ, publicæ, et simpliciores præsertim auctoritate prætorum, solemnitates, in locum coëmtiones successit alius modus nuptias contrahendi, qui dicebatur simplex conventio in manum viri. Hæc autem conventio specie tenus differebat a vetere forma coëmtionum, propterea quod neque æris, neque libræ ritus adhibebatur, re tamen plurimum cum coëmtione conveniebat, quia stipulationibus inter sponsam, et sponsum, et utriusque parentes in quorum potestate illi fuissent; omnia perficiebantur. Conjugium hoc prætorio potius, quam civili jure justum, et legitimum dicebatur. Et quando simpliciar hic a prætore inductus conjugii contrahendi modus receptus passim fuit, ab usu etiam desiit conjugium solo usu contrahendum, remanente ea tantum concubinatus specie in qua nulla fiebat liberorum suscipiendorum publica testatio; qui enim usu cum testatione matrimonium olim contracturi fuissent, comtemta solemni mancipatione nimiis ambagibus obnoxia, adumaverunt potius sequi prætorium modum, utpote qui admodum simplex erat, nec cum tanta juris solemnitate fiebat.

Prout diversus erat contracti conjugii ritus, diversa quoque erant nomina conjugiorum, et conjugium. Nam confarreatione contractum, et matrimonium et nuptiæ proprie appellabatur, sicut et uxor proprie, et materfamilias, et nupta, a velamine ad obnubendam sponsam adposito. Coëmtione contractum proprie non nuptiæ, sed matrimonium appellabatur, quemadmodum uxor dicebatur non nupta, sed materfamilias, seu matrona. Conveniebat hoc nomen formæ stipulandi, et promittendi adhibitæ in ea contrahendi conjugii specie, qua primum mulier incipiebat sub matris nomine alienæ familiæ inferi, et novum munus in se adsumebat, l. 15 § 15 ff. de injur., l. 182 et 195 § 2 ff. de verbor significat., unde ab eadem femina novum munus, et nomen assumente, *matrimonii* vocabulum derivavit. At si conjugium usu contractum fuisset, concubinæ quidem nomine ante annum, et uxoris post annum vocabatur mulier, non matrona, non materfamilias. Ad rem Cicero in Topicis: *Si ita Fa-*

biæ pecunia legata est a viro, si ea uxor materfamilias esset, si in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus est enim uxor, ejus duæ formæ. Una matrumfamilias, hæ sunt, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Sed postquam ab usu recesserunt variæ illæ conjugiorum formæ; et nuptiarum, et matrimonii, et conjugii, imo et connubii, quod olim significabit jus contrahendi more institutoque Romanorum, præterea et nuptæ, et matrisfamilias, et uxoris nomina promiscue sumta fuerunt, l. 33 ff. de negot. gest., Ulpianus in fragment. tit. 5 § 2 et sequentibus.

Insuper prout diversi olim erant contractorum conjugiorum ritus, diversi etiam proficiscebantur juris effectus. Siquidem uxor, quæ farre ducebatur, omnino in potestatem viri de potestate patria penitus liberata transibat. Id expresse indicat Ulpianus in fragmentis tit. 9 ibi; *Farre convenitur in manum*, quod idem est, ac dicere in mariti potestatem transferri, quod et clarius explicat Tacitus lib. 4 Annalium, ubi scribens de flamine, qui farre conjugium contrahere, ut modo notatum est cogebatur, inquit: *Et quando exiret de patrio jure, qui in flaminium adscisceretur, quæque in manum flaminis conveniret etc.* Neque a vero aberraret qui huc quoque referret rescriptum Diocletiani et Maximiani in l. 3 cod. de emancipat. liber., ubi generaliter traditur, liberos *actu solemni* a patria potestate liberari, cuius actus solemnis nomine præter imaginarias illas venditiones, et emptiones, quasi memorat Cajus in suis institutionibus lib. 1, tit. 6, § 4, venire etiam poterat celebritas nuptiarum. Eodem modo quæ ducebatur uxor coëmtione, et materfamilias dicebatur a potestate paterna liberabatur, in potestatem viri deducta. Si enim imaginaria venditio filiæ per æs et libram facta fictitio emptori filiam eximebat a nexu patriæ potestatis, juxta doctrinam Caji modo commemoratam, qui fieri poterat, ut non liberaret venditio non inanis, per quam maritus, et uxorem, et certa uxoris bona sub dotis nomine per es et libram coëmere dicebatur? Ad rem Ambrosius in lib. de exhortatione ad virgines ita scribebat: *Quoniam quæ nupserit, ad servitutem pecunia sua venditur, meliori conditione mancipia, qua conjugia comparantur; in illis meritum servitutis emitur, in istis pretium ad servitutem additur;* et Cicero in Topicis ajebat: *Cum mulier viro in manum conveniebat, omnia, quæ ejus fuerant, viri fiebant dotis nomine*, cui consonant Catullus de parentibus filias suas coëmtione marito tradentibus ita scribens: *Qui genero sua jura simul cum dote dederunt:* Hinc factum est, uti observavit jam Boëtius ad Topica Ciceronis, mulierem materfamilias loco filiæ viro fuisse; quo sensu, et non aliter, ego interpretor Ulpianum, dum in l. 4 ff. de his, qui sunt sui vel alieni jur., postquam tradidit, patresfamiliarum esse, qui sunt suæ potestatis, dixit simili modo matresfamiliarum nominari, nimirum ut indicaret, matresfamilias esse a patris potestate liberatas: quo etiam referendos est idem jureconsultus, dum in l. 46 § 1 ff. de verb. signif. matrem familias dixit eam, *quæ non inhoneste vixit matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt, atque separant: proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina; nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores;* quasi diceret, matrisfamilias nomine donari tantum eam, quæ ob morum honestatem non concubinati, sed solemni formula ducta esset, sive adhuc nuptiæ consisterent, sive nuptiæ jam dissolutæ fuissent; honor enim, et dignitas matrisfamilias honesto conjugio delata, eodem conjugio dissoluto non amittebatur, nisi tum demum, cum mulier ab honestate vitæ deflexisset. Hinc præterea factum est, ut uxore mortua, in ejus bonis quasi in bonis filiæ, maritus succederet, uti notavit Cicero pro Flacco; atque e converso ut marito defuncto uxor veluti filia ab hereditate mariti abstinere diceretur, l. 14 et 41 § 14 ff. de fideicom. libertat. propterea quod et uxor sua heres marito esset, uti scripsit Ulpianus in fragmentis tit. 22 § 14 ibi: *Sui autem hæredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales, quam adoptivi, item uxor quæ in manu est, et nurus, quæ in manu est filii, quem in potestate habemus;* et sua heres adgnascens testamentum rumperet, uti iterum tradit ibidem Ulpianus tit. 23 § 3 ibi: *Agnascitur suus heres, aut agnascendo, aut adoptando aut in manum conveniendo.* Hinc insuper factum puto, ut nulla posset inter maritum et uxorem donatio consistere, exemplo donationis a patre in filium collatæ; ut uxor diceretur in familia viri, et sacrorum familiorum haberet communionem; nec furti conveniri, ac si esset filia, posset si res mariti abstulisset, l. 1 ff. de ritu nupt., l. 1 ff. rer. amot. l. 4 cod. eod. tit., juncta l. 17. ff. de furtis. Hinc itidem factum est, ut quemadmodum quod filio in potestate existenti administrandum concedebatur, peculium dicebatur, ita peculium diceretur mulieris, paraferna ejusdem bona, quæ non sicut dos ad maritum devolvebantur, l. 9. § 3 ff. de jure dot. l. 31 § 1 ff. de donation. Hinc denique puto factum, ut jureconsulti traderent, libertam quæ adhuc esset in familia patroni, l. 195 § 1 ff. de verbor. signif., matrisfamilias honestatem non habere, si non a patrono, sed ab extraneo duceretur, quasi non omnino solutam a nexu patronalis potestatis, l. 41 § 1 ff. de ritu nuptiar. Quæ vero mulier usu

in matrimonium conveniebat, donec completa non esset usucapio, ea manebat in potestate paterna, quod deficeret mancipationis solemnitas; tantum enim videbatur concessum marito officium caussa ducendorum liberorum, quod contestatio significabat; eove minus desinebat in potestate patris esse concubina sine contestatione ducta; nam hujus generis matrimonia uti justa non erant, idest legum publicarum auctoritate non undique probata, ita minime pariebant omnes juris civilis effectus, eandemque ob rem, nec domicilium mariti uxor sortiebatur, l. penult. § ult. ff. ad municipal., neque ad mariti successionem etiam testamentariam admittebatur, l. 41, § 1, ff. de testam. milit., l. 14 ff. de his, quæ ut indign., l. 9 cod. communia de succession., quamquam ei verbis indirectis legati, vel fideicommissi quidquam relinqui posset, l. 35 ff. de auro et argen. leg., atque, si res viri sustulisset, furti actione tenebatur, l. 17, ff. rerum amotarum. Tantum ubi usu matrimonium cœperat, viro concedebatur, quod initio, seu in limine contestationis inter mulierem, patremve ejusdem, et virum pactione conventum fuerat, argumento l. ult., ff. de in rem verso, et l. 60. § 3, ff. mandati. Hæc ratio erat, quare passim parentes, ad quorum potissimum officium pertinebat filias in conjugium dare, caussa retinendæ nec abdicandæ patriæ potestatis curarent, ut filiæfamilias non jungerentur aut farre, aut coëmtione, sed usu, quem etiam identidem interrumpebant, argumento l. 1, § 5, ff. de lib. exib., l. 11 cod. de nuptiis, ne uxor usucaperetur a marito, et in mariti potestatem deduceretur. Quæ omnia cum minus honesta essent, sive quod facile conjugia dirimerentur, aut turbarentur paterna voluntate, sive quod clam, et veluti furtim conjugia fierent, prætor, uti superius adnotabam, novam disciplinam de conjugiis contrahendis induxit, qua fieret ut hinc maritali honori, ac potestati, illinc potestati etiam paternæ consuleretur. Nam omissa vetere formula mancipationis, quæ venditionis instar erat, simpliciter facta fuit conventio in manum viri jure honorario consistens, seu prætoriis solemnitatibus constituta, quibus fieret, ut mera uxoris rerumque uxoriarum possessio in maritum transferretur, non directum dominium, jus aut potestas, quæ penes patrem ex jure Quiritium remanebat, l. 20 ff. ad leg. jul. de adulter., tum vero proprie locari filia marito dicebatur, actionibus tantum utilibus in eum translatis, non tradi et mancipari. Hinc quoad certos juris effectus videbatur uxor in paterna, quod alios in mariti potestate; neque enim repugnabat, filiam duplici jure censeri in diversis caussis, eodem fere modo, quo et duplici jure peculium esse poterat penes servum, l. 19, § 1 ff. de peculio, et duplici jure venire poterat tutor adversus testamentum, l. 22 ff. de his, quæ ut indignis. En caussam, quare tradi deinde cœperit, uxorem ad utramque familiam, paternam scilicet, et maritalem pertinere, l. 1, § 15 ff. ad senat. cons. Silan. Quæ omnia ut accurat distinguantur, observatur primo in iis, quæ matrimonii caussam minime spectabant, mulierem habitam fuisse, tamquam paternæ potestati adhuc obnoxiam. Sic soluto matrimonio reincidebat filia in integram patris potestatem, quasi cessante utili, et prætoria potestate mariti, pater pristina penitus jura recuperaret, unde sine consensu patris vidua filiafamilias non poterat secundas nuptias jure contrahere, l. 18 ff. de ritu nuptiar. l. 7 cod. de nuptiis. Sic etiam filia dicta non fuit amplius sua heres marito, sed patri, l. 12 et 17 cod. de collationibus, quamquam prætor quibusdam in casibus, ut certas juris veteris reliquias conservaret, bonorum possessionem uxori dederit in bonis defuncti mariti, l. un. ff. unde vir, et uxor, ubi nomine justi matrimonii illud intelligitur, quod jure prætorio contractum fuisset, l. un. cod. eod. tit., l. 9. ff. de legat. 3. Observandum est secundo, in iis, quæ ad conjugium pertinebant, aut ex caussa conjugii proficiscebantur, vix attentam fuisse patriam potestatem, et veluti sui juris mulierem habitam; tantum ratio erat maritalis potestatis. Hinc bona uxori quæsita ex liberalitate mariti, patri non adquirebantur, l. 1, cod. de bon. quæ liber., quamquam dos a patre profecta, ad patrem soluto matrimonio reverteratur, l. 4 cod. soluto matrimonio. Item cogebatur mulier esse in mariti officio, data potissimum marito utili actione ad exhibendum contra eum, qui mulierem abduxisset, adeo ut etiamsi abducens esset pater, contra eum quoque competeret utilis actio, quæ in ea caussa potior erat actione directa, quæ patri competere potuisset, l. 1, § 5, l. 2 ff. de lib. exhib. l. 11 cod. de nuptiis. Observandum est tertio, in iis quæ paternum simul, et maritale decus spectabant, et patrem, et maritum una concurrere potuisse, cujus rei exemplum perspicuum est in actione injuriarium adversus nuptam filiamfamilias illatarum, quæ et patri, et marito concedebatur, l. 1, § ult., l. 18, § 2 ff. de injuriis. Quoties hæc singula accurate, uti decet, perpendatur, commodius extricari inde possunt difficultates universæ, præsertim de dominio dotium, in quas cum inciderint jureconsulti disputationes gravissimas concitaverunt quando enim alicubi dicitur, maritum fuisse dominum alicubi uxorem, seu patrem uxoris filiæfamilias, facile poterunt, et explicari, et conciliari varia juris loca, si ad diversa conjugiorum genera respiciatur, quæ in usu apud veteres Romanæ erant, imo et ad diversas

dominiorum qualitates, et causas, quarum apud veteres eosdem Romanos ratio habebatur. Ecquidem fateor, ea, quæ hodie nobis supersunt, juris romani monumenta, et mutila esse, forte etiam recentiorum manu, qui vetera recentioribus moribus adcommodare voluerunt, depravata, et obscuris tenebris pleraque obvoluta, unde nec facile, nec tuto in iis possit ordo temporum deprehendi. Verum id dandum est Triboniano, qui cum ætate sua nosceret, jamdiu in desuetudinem abiisse veterem disciplinam, et varios memoratos conjugiorum contrahendorum ritus, nullum ordinem servavit, minusque accurate se gessit, tantum nobis in iis, quæ reliquit, monumentis quædam exhibuit, ex quibus veterem disciplinam variis vicibus fuisse obnoxiam intelligeremus, quod ex aliorum scriptorum præsidio intelligimus. Hinc autem, quod perspicuis undique testimoniis ad singula demonstranda, quæ tradita sunt, et ad certas consignandas temporum notas in multiplici conjugiorum forma destituamur, veniam mihi datum iri confido si in tanta veterum notitiarum obscuritate quædam tantum indicare potui, non ad rem in luce apertissima collocandam, sed ad densiorem, in qua obruta jacet, caliginem paullisper diluendam.

Itaque, ut ad propositum revertar, quo primum tempore christiani antistites vera religione et Christi servatoris fide romanum populum imbuerunt, conjugiorum formam eam passim servari noverant, qua, uno excepto minus honesto concubinatu, prætorio jure, et cum effectibus a prætore constitutis matrimonia contrahentur. Abolitus jam fuerat ritus farris, quem jam Tiberii Cæsaris tempestate singularem fuisse diximus apud flamines Abolita jam erat coëmtio nimiis juris ambagibus noxia, et a prætore in nitidiorem quamdam et cultiorem formulam immutata. Abolitus denique fuerat usus, et quidem paullatim, et sensim. Siquidem in primis contestatio in ea conjugii forma necessario obeunda, fieri desiit apud aruspices, quorum munus christianis indignum erat, deinde etiam fieri desiit publicis tabulis, ac testimoniis, præsertim post abrogatam legem papiam, quæ unicuique obligationem conjugii, et liberorum suscipiendorum imposuerat; ac tum sufficiebat, conjugum animum vicinis, aut aliis notum fuisse, l. 9 cod. de nuptiis. Tum vero si quod conjugium etiam sine contestatione fieret, facile justum conjugium præsumebatur, quod facile unusquisque sibi persuaderet, conjugium illud, animumque liberorum suscipiendorum, vicinorum, vel aliorum quorumdam conscientia teneri. Et quando matrimonium ad sacramenti dignitatem fuerat Christo Domino elevatum, curaverunt sacri antistites, ut certo vere divino ritu matrimonium sanctificaretur, et sive celebrandum esset prætoria testium solemnitate, ac stipulationibus, sive iisdem solemnitatibus omissis, nuda contestatione seu expressa, seu tacita, quæ solo consensu fiebat, ita ad conjugium celebrandum deveniretur, ut nihil desideratur, quominus vir et uxor gratiam a Christo promissam consequerentur. Jam ergo ab antiquissima ætate viguit; ut matrimonia contracturi se coram sacerdotibus sisterent; apud quos consensum suum exprimerent, et divina nuptiarum benedictionem peterent, impetrarent; quod facile liquet ex iis sanctorum patrum testimoniis, quæ superius exhibui, quum demonstrabam, matrimonium merito inter sacramenta novæ legis recenseri. Inter ceteros Tertullianus in lib. 2 de pudicitia c. 4 ajebat. *Penes nos occultæ conjunctiones, idest priusquam apud Ecclesiam sunt professæ, juxta mæchiam, et fornicationem judicari periclitantur.* Ex eo autem factum est, ut præter concubinatum, de quo mentionem fecit S. Augustinus in can. 6, cau. 32 qu. 2, et cujus nulla fere publica ratio habebatur, duplicis generis conjugia contrahentur, quorum aliud solemne appellaretur, aliud clandestinum; nimirum solemne, quod sacris ceremoniis ab Ecclesia probatis perficeretur, et clandestinum, quod nudo consensu, et sine ecclesiasticis solemnitatibus inter conjuges fieret, etiamsi nihil omitteretur ex iis, quæ publico civili jure præstituebantur, quales erant prætoriæ stipulationes, aut protestatio liberorum suscipiendorum vel expressa, vel tacita ex facto emergens, aut etiam dotales tabulæ, quas licet Gallicani Antistites intercedere exoptaverint aliquando, can. 6, caus. 30 quæst. 5, non tamen generaliter intervenire necesse erat, l. 22, cod. de nupt., l. 11, cod. de repud., nov. 22, cap. 3 et 18, nisi in certis casibus, qui recensentur in l. 23 cod. de nupt., in nov. 89 cap. 8, et in can. 12, caus. 32, qu. 2. Imo tot erant clandestinorum conjugiorum genera, quod fere erat solemnitates, quæ omitti in conjugiis poterant. Hinc clandestinum dicebatur matrimonium, seu si benedictio sacerdotalis desideraretur, seu si ceremoniæ reliquæ sacræ defuissent, seu si omissæ fuissent denunciationes post lateranense concilium receptæ, uti suo loco dictum est, seu si patris consensus in conjugio filiifamilias non accessisset, et in similibus speciebus, quas enumerat Antonius Augustinus in notis ad collectionem 4. Decretalium ad tit. de clandestino matrimonio.

Et quidem quæcumque clandestina conjugia perpetuo ecclesia improbavit, ea præsertim, in quibus nulla sacerdotalis benedictio intercessissent, can. 33, dist. 23, can. 8, cau. 30 qu. 5, adeo ut conjugia sacerdotali prece non consecrata prope ad mœchiam, et fornicationem accedentia ab aliquibus haberentur, juxta phrasim a Tertulliano modo laudato usurpatam; quod qui putant, sacerdotem esse sa-

cramenti ministrum, ideo dictum crediderunt, quia omissa sacerdotali benedictione frustrarentur contrahente Christi beneficio; idest sacramento, et gratia sacramentali. Imo et Ecclesia sacram quandam formam sacro ritui accomodavit, de qua mentionem fecit S. Isidorus, et Nicolaus I, in can. 3 et 7, cau. 30 qu. 5, quibus addi potest concilium Troslejanum anni 909, cujus sententia legitur in can. 4, cau. 60 qu. 5. Apud Francos media ecclesiæ ætate passim in ecclesiasticis comitiis cautum est, ut nonnisi publice, et in ecclesia, nuptiæ fierent. Sic in capitulari vernensi sub Pippino rege anni 755, cap. 15, legimus: *Ut omnes homines laici publice nuptias faciant, tam nobiles, quam ignobiles*; et in capitulis Herardi Turonensis cap. 130. *Ut nullus occulte nuptias faciat;* et in lib. 6 capitularium capite 133. *Nec sine publicis nuptiis quisquam nubere presumat*; et denique in lib. 7, capite 179, cui consonat concilium Troslejanum cap. 8 et Isaac Lingonensis in tit. 5, cap. 6, sancitum est, ut *publicæ nuptiæ ab his, qui nubere cupiunt, fiant.... Sed prius conveniendus est sacerdos, in cujus parochia nuptiæ fieri debent in ecclesia coram populo etc.* Num vero irrita etiam perpetuo conjugia fuerint clam contracta, non una definitione concludi potest. Primis ecclesiæ sæculis adhuc matrimonium consistebat, quæcumque solemnitas defuisset, l. 3, cod. Theod. de nupt. ibi: *Si donationum ante nuptias, vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur, nullus æstimet ob id deesse, recte alias inito conjugio, firmitatem, vel ex eo natis liberis jura posse legitimorum auferri.* Quæ jurisprudentia nondum discisso imperio constituta, ac firmata: in occidentali æque, atque in orientali ecclesia obtinuit. Justinianus imperator in parte a theodosiana lege recessit, in parte eandem confirmavit; nam in nov. 74, cap. 4, in dignitate constitutis nuptiæ fierent, quam publice, et ad quandam orationis domum coram ecclesiæ defensore, intervenientibus tribus, aut quatuor clericis, et facto inscriptis rei gestæ monumento, ita ut si ea forma non intercederet, irritæ nuptiæ forent; ceterum non ita servandum voluit in nuptiis inferiorum, et obscurarum personarum, illorumque, qui armatæ militiæ nomen dedissent. Jungatur novella 117 cap. 4. Hæc jurisprudentia in oriente tantum promulgata, non fuit recepta in ecclesia occidentali. Imo et ipsi orientales ab Justinianea disciplina recesserunt, passim deinde universis sine ulla solemnitate matrimonia contrahentibus. Hinc Leo philosophus imperator non tam justinianeam legem restituit, quam ampliavit ad omnes hominum conditiones, statuens, ut matrimonia sine sacerdotali benedictione contracta nullius momenti forent, una etiam et concubinatus obscuritatem damnavit, nihil amplius medium relinques inter cœlibatum, et legitimum ratumque matrimonium, nov. 89. In occidente, ubi neque novella Leonis recepta fuit, prisca disciplina Theodosii Magni diu servata est, donec Isidorus Mercator sub nomine Evaristi scripserit, omissis solemnitatibus conjugium legitimum esse non posse, et verius *adulterium, contubernium, stuprum, ac fornicationem* nominari, can. 1, cau. 30, qu. 5. Frustra investigaretur, an clausulæ istæ vim decreti irritantis habeant, quoniam non de legitimo monumento agitur, sed de solemni impostoris mendacio. Tantum dico, plurimos recentiorum sæculorum scriptores, qui Mercatoris epistolas tanquam germanas habuerunt, ita credidisse; nimirum non dubitaverunt adfirmare, eos decreto mercatoris irritum factum esse conjugium, si sine solemnitatibus ecclesiasticis celebratum fuisset. Ex his fuit Hincmarus Remensis in opuscolo de divortio Hlotarii, et Tetbergæ; cui morem gessisse videtur Nicolaus I, in can. 4 caus. 31, qu. 2, nonnulli e contrario contra senserunt, quibus scilicet persuasum non erat, aut eam Evaristi epistolam auctoritate pollere, aut eam moribus esse recipiendam; quamobrem sæculo undecimo, duodecimo, et sequentibus usque ad tempora concilii Tridentini, dummodo consensus viri et mulieris non deeset matrimonia consistebant etiam sine ulla solemnitate facta, adeo ut etiam conjugia præsumpta admitterentur, in quibus scilicet conjugum, de quibus ageretur, consensio non appareret expressa, sed ex quibusdam factorum adjunctis præsumeretur, cap. 11, de præsumt., cap. 21 de sponsal., cap. 3 de clandest. despons. Ecquidem lateranense concilium disciplinam publicarum denunciationum induxerat; sed quoniam decretum irritans novæ constitutioni adjectum non fuerat, passim negligi cœpit, iterumque clandestinis conjugiis multi vacabant. Deducta res fuit ad tridentinum concilium, in quo cum agniti fuissent varii, et perniciosi abusus, qui ex clandestinis conjugiis emergebant, præsertim quod qui contraxissent, se contraxisse inficiarentur, et ad secundas, ulterioresque nuptias non sine insigni perfidia libere se posse transire confiderent, quoniam de prioribus non constabat, quod et suis temporibus jam lugebat Justinianus in nov. 74, cap. 5, certa matrimoniis forma statuta fuit, quam omnes sequerentur, nemo negligeret, ses. 24 de ref. matrim. capite 1.

Primam hujus decreti partem superius interpretatus sum, quum de denunciationibus agerem. Nunc expendenda est altera pars, in qua nuptiarum solemnitates, ritusque consistunt. Initio professi sunt Tridentini Antistites, *dubitandum non esse, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata, et vera esse matrimonia, quamdiu ec-*

clesia ea irrita non fecit; ex quibus verbis liquet, caute noluisse antistites illos definire quæstionem, an, et quo tempore, et quibus in provinciis aliquando receptum fuerit in ecclesia, ut clandestina matrimonia irrita haberentur, ne tanquam legitimum habere viderentur monumentum supra a me commemoratum, et Evaristo tributum, neque pro ecclesiastica undique recepta disciplina eorum traditionem haberent, qui eo apocrypho monumento innixi clandestina conjugia tanquam olim irrita existimabant, contenti generaliter definivisse, clandestina conjugia olim vera et rata, idest non irrita, fuisse, *quandiu ecclesia irrita non fecit*. Deinde ad novam instituendam disciplinam progredientes statuerunt, ut factis denunciationibus, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiæ procedatur, ubi parochus viro, et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat: *ego vos in matrimonio conjungo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, vel aliis utatur verbis juxta receptum uniuscujusque provinciæ ritum. Ampla hæc fuit constitutionis forma; sed cum deveniendum foret subjiciendum decretum irritans, conceptum hoc fuit contractioribus verbis, nec nisi ad certus species coërcitum. Nimirum cautum est, ut qui aliter, quam præsente parocho, vel alio sacerdote de ipsius parochi, vel ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus, matrimonia contrahere attentabunt, ii a sancta sinodo ad sic contrahendum inhabiles redditi, et hujusmodi contractus irriti, ac nulli habeantur. Facile exinde colligitur, hodie duplicis generis ritus ex tridentina constitutione agnosci oportere, quorum alii ad assentiam conjugii spectent, quibus nimirum omissis irritum matrimonium sit; alii ad solemnitatem tantum pertineant, quibus omissis illicitum quidem, nisi legitima dispensatio accesserit, conjugium sit, non irritum, et inane. Essentialia conjugio sunt; primum, ut contrahentes consensum suum exprimant, secundo, ut parochus, vel alius sacerdos de parochi ipsius, vel ordinarii licentia præsens sit; tertio, ut tres, vel duo saltem testes interveniant. Cetera, uti est parochi interrogatio, sacerdotalis benedictio, et similia, quæ in manualibus ecclesiasticis præscribuntur, pertinent tantum ad ritus solemnitatem. Concluserunt in fine dicti capitis 1. Antistites tridentini his verbis: *Decernit insuper, ut hujusmodi decretum in unaquaque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat a die primæ publicationis in eadem parochia facta numerandos*. Ex quo deducitur, adhuc in præsentia firmitatem habere conjugia sine solemnitatibus in tridentino concilio præstitutis, nimirum sine præsentia parochi, et testium contracta, in iis locis, in quibus necdum fuit tridentina ista constitutio promulgata; quod adeo verum puto, ut eadem conjugia valeant, etiamsi unus ex sponsis tantummodo de ea provincia sit, in qua tridentina constitutio non est promulgata, dummodo in eadem provincia matrimonium celebretur. Finge nunc speciem. In aliqua provincia promulgatum fuit tridentinum decretum. Qui ibidem commorantur, ejectis catholicis parochis apud hæreticos defecerunt, eamque ob rem universi matrimonia contracturi tridentinas solemnitates minime servant, sed mores sectæ suæ sequuntur. Dicemusne irrita conjugia, ut, si forte conjuges ii ad ecclesiam revertantur, tamquam omnino liberi a conjugali nexu habeantur? Difficilis sane est hujus rei definitio; quoties enim verbis legis inhærendum sit, non erit dubitandum, quin illa conjugia irrita habeantur. Ceterum si æquitatem inspicias, conjicere licebit, ad hanc singularem speciem tridentinos patres non respexisse, nec verosimiliter voluisse generali decreto illam contineri quemadmodum respectu Hollandiæ, et Belgii declaratum est sub Benedicto XIV anni 1741, uti habetur in ejus bullario tom. 1, numero 34. Quod si præterea quæratur, an liceat catholicis qui apud infideles vel hæreticos domicilium habent, post contracta coram parocho suo juxta ritum ecclesiasticum matrimonia, adire confirmandi conjugii caussa publicum infidelem vel hæreticum ministrum, ut legi publicæ in ea provincia obtinenti obtemperent, respondit Benedictus XIV in lib. 6 de synodo diœcesana cap. 7 licere, dummodo tamen infidelis, aut hæreticus ille minister conjugio adsit, ut minister politicus, non vero ut minister addictus sacris, ne catholicis in rebus sacris cum infidelibus, vel hæreticis ullo modo communicent.

Oportet ergo in primis, contrahentes consensum suum exprimere, quam ad rem non amplius hoc in loco commemoro, quæ superius tradita sunt, de iis, qui utpote consensus incapaces, aut consensu libero destituti, matrimonium contrahere dici non possunt, quales sunt impuberes, amentes, furiosi, atque his similes, item qui vi et metu adiguntur. Neque commemoro hoc in loco, consensum debere esse purum, nullaque conditione suspensum, quod superius etiam, cum de consensu sponsalium agerem, uberi oratione explicavi. Tantum addo, nihil in primis referre, an verbis, an signis æquipollentibus, dummodo certis et perspicuis, consus exprimatur, argumento cap. 23 de sponsal. Quod si quisquam certis quidem verbis utatur, quæ deinde ipse subdole dubia fuisse dicat, velitque propterea a conjugio resilire semper adversus ipsum resilire volentem capienda erit interpretatio, quoties quæ protulit verba, palam apud audientes eam acceperunt juxta morem provinciæ significationem, quæ animum

contrahendi conjugii præseferret, cap. 7 de sponsalibus. Deinde adjicio, nihil referre, an præsens quis verbis consensum exprimat, an absens literis, et per procuratorem. Qua tamen in specie quædam sunt observanda; et primum, neminem admittendum esse, tamquam procuratorem ad conjugium alterius nomine contrahendum, si tantum instructus sit generali mandato, propterea quod requiratur mandatum speciale, quo non tantum conjugii contrahendi caussa, verum etiam persona conjugis, quacum conjugium rite contrahendum sit; specialiter demonstretur, cap. ult. de procurat. in 6, quod etiam consonat priscæ Romanorum disciplinæ, l. 34 ff. de ritu nuptiar.; secundo, in hac mandati specie singulari jure receptum esse, ut procurator constitutus alium procuratorem substituere nequeat, nisi et hoc specialiter ipsi concessum adpareat, dicto cap. ult.; tertio, procuratorem nihil agere, si antequam matrimonium celebret, revocatum fuerit mandatum, licet tam ipse, quam ea, quacum contraxit, revocationem ejusmodi penitus ignoraret, dicto cap. ult.; quarto eo etiam minus matrimonium consistere, si ante celebratum matrimonium mandantem mori contigerit, utpote cessante mandantis voluntate; cujus observationis utilitas eo spectat, ut ex eo conjugio, utpote irrito ex defectu consensus nullum oriatur justitiæ, ut ajunt, publicæ honestatis impedimentum; quinto denique, procuratorem quidem admitti posse facilius respectu viri, difficilius respectu fœminæ, quod veteres jureconsulti adnotaverunt: nam Pomponius in l. 5 ff. de ritu nupt. ajebat: *Mulierem absenti per literas ejus, vel per nuncium posse nubere placet, si in domum ejus deduceretur, eam vero, quæ abesset, ex literis, vel nuncio suo duci a marito non posse;* et Paullus in lib. 2, sentent tit. 19, § 5. *Vir absens uxorem ducere potest, foemina absens nubere non potest;* quod cavere maxime erat opportunum, ut fraudibus et circumventionibus, quibus sane facile obnoxiæ ob sexus infirmitatem mulieres redderentur, locus quicumque præcluderetur. Et quamquam ecclesiastici canones nihil in hac parte expresse constituerint, sufficit tamen, nihil eisdem contra decretum fuisse, ut recta juris interpretatione concludamus, adhuc romani juris disciplinam, quousque moribus abrogata non demonstretur, esse servandam. Ex his autem omnibus constat, nonnisi perraro, et gravissima de caussa admittenda esse a parochis hujusmodi procuratorum officia, ob frequentes, quæ ex illis suboriri possent; contentiones, præsertim etiam, quod verosimile admodum videatur, conjugia per procuratores contracta interea sacramenta non esse, uti superius virorum gravissimorum testimonio comprobatum est.

Oportet præterea ex tridentino decreto, aut parochum, aut sacerdotem alium de ipsius parochi, vel ordinarii licentia, esse præsentem, quod ad solemnitatem refertur essentialem, qua deficiente matrimonium irritum est. Parochi in primis nomine usi fuerunt patres tridentini in singulari, uti grammatici loquuntur, non in plurali; proindeque si contingat, duos matrimonium contrahere, quorum unus uni, alter alteri parocho subsit, alterutrius parochi præsentia sufficiet, in utra parochia matrimonium celebretur; quamquam in aliquibus diœcesibus statutum fuerit, ut honestius coram parocho sponsæ conjugium celebretur. Videsis Fagnanum ad cap. *Quod nobis* de clandest. despons. Quod vero dicitur de alio sacerdote de licentia ordinarii, id locum habet in ea facti specie, qua ordinarius dignis de caussis coram parocho non celebrari matrimonium prudenter arbitretur, propterea que illud officium alteri sacerdoti committat. Et quidem tridentini patres parochi, aut alterius sacerdotis de ejusdem parochi vel ordinarii licentia, præsentiam ideo matrimonio essentialem voluerunt, non quod omnino voluerint, ad firmitatem actus, benedictionem sacerdotalem requiri, aut quod certam jurisdictionis speciem parochis exercendam mandaverint, sed ut matrimonium publice fieret, omnino improbatis clandestinis sponsorum conjunctionibus, ex quibus olim multa in christianam rempublicam incommoda emergebant. Quamobrem receptum in primis est, parocho, utut necdum sacerdote; præsente valere conjugium, uti tradit Barbosa de offic. et potest. Parochi parte 2, cap. 21, num. 60, quamquam aliud sit in eo, qui præsens sit ex mandato parochi, vel ordinarii, quem sacerdotio initiatum esse necesse est, ob perspicua concilii tridentini verba, ibi: *vel alio sacerdote.* Nemo autem putet, verba illa *vel alio sacerdote* supponere etiam in parocho sacerdotii dignitatem; nam similes formulæ alibi in concilio tridentino habentur, quæ hunc seu similem sensum minime recipiunt, ut in cap. 19, sess. 24 de reform. ibi: *et aliis singularibus personis.* Item receptum est, valere conjugium, etiamsi parochus rite non institutus fuisset, puta quia forma concursus in adseeutione beneficii servata non fuerit, dummodo contrahentes parochum illum legitime institutum esse putarent: imo etiamsi interdictus esset, suspensus, excommunicatus, aut etiam irregularis, dummodo non depositus, neque a reali beneficii possessione dejectus. Amplius etiam receptum est, ut in hac specie nomen parochi, quo præsente conjugium celebrandum est, latissime accipiatur. Non solum enim siquis in duplici parochia æque domicilium habuerit, coram alterutro parocho, in cujus parochia eo tempore moretur, sed etiamsi quis in alia parochia domicilium utut minime diuturum constituerit, dummodo fraudis suspi-

conforme est regulæ, quam in non absimili specie tradebat Florentinus in l. 209, ff de ver. sign. ibi: *Coram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat .... Scire autem, non etiam velle is debet, nam et invito eo recte fit, quod jussum est.* Consonat lex. 27, § 5, lex. 47, in fine, lex. 49, ff. de receptis, et canon 15, caus. 3, qu. 9.

Oportet denique ex tridentino concilio, tres, aut duos saltem testes præter parochum præsentes esse; præsentes inquam, neque enim requiritur, ut aut sint expresse rogati, aut volentes accesserint, quemadmodum modo dicebam de præsentia parochi tantum sufficit, testes ipsos, quid agatur, humano more intelligere, argumento dicti can. 15, can. 3, qu. 9, l. 27, § 5, l. 47, in fine, l. 49, ff. de receptis, et l. 209, ff. de verb. signif. Quod antem attinet at ceteras testium qualitates, cum nihil singulare definitum fuerit in tridentino decreto, colligere juvabit, quoscumque eo officio fungi recte valere, dummodo natura non prohibeantur, scilicet dummodo mentis compotes sint, et intelligant quid inter contrahentes agatur.

Sunt istæ solemnitates, ut ajebam, conjugio essentiales: alii supersunt explicandi ritus, vel ex eadem tridentina lege, vel ex generali Ecclesiæ constitutione, vel ex diœceseon, ac provinciarum moribus recepti, quibus quidem sine legitima dispensatione omissis illicitum est matrimonium, non tamen irritum et inane. Respiciunt isti vel locum, vel tempus, vel personas contrahentium, et parochorum, vel ipsas contrahendi conjugii ceremonias, quales in vulgatis ecclesiarum manualibus exibentur.

Locum respicit, quod passim traditur, non in privatis domibus, sed in ecclesia, idest in loco sacro, conjugium celebrari oportere, sive ob dignitatem, et cultum sacramenti, sive ut conjugium solemni et publico ritu celebratum videatur; id enim consonat menti tridentinorum patrum, qui in dicto cap. 1, dixerunt, ad celebrationem matrimonii *in facie Ecclesiæ* procedendum esse, nisi parochus prudenter in certis adjunctis expedire videat, ut privatim conjugium fiat. Imo ubi synodalibus constitutionibus episcoporum expresse cautum est, ut non nisi in loco sacro conjugium celebretur, aut ubi etiam sine expressa constitutione synodali idipsum legitima consuetudo induxerit, dispensationem episcopi accedere necesse erit.

Quod ad tempora contrahendorum conjugiorum pertinet, scio quidem, perpetuo constitutum in Ecclesia fuisse, juxta Paulli Apostoli institutiones, ut certis temporibus a conjugio abstineretur; non possum tamen probare illorum traditionem, qui opinati sunt, aliquando irrita etiam fuisse matrimonia eisdem temporibus contracta. In medium ipsi proferunt testimonium Petri Damiani in epist. 11. lib. 5, ita scribentis: *Censura canonica nuptias illicitis temporibus institutas remoto omni scrupolo dividit;* juxta quæ Christianus Lupus in tomo 4 Conciliorum pag. 43, antiquæ editionis adfirmare non dubitavit: *Quod contractum extra tempora coniugium fuerit omnino substantialiter nullum fateor cum Sancto Petro Damiano.* Revera nullum omnino Ecclesiæ Canonem reperire fas est, quo ea conjugia fuerint irritata. Tantum scimus, indictam eo tempore conjugum separationem, nunquam dissolutionem conjugis quemadmodum liquet ex universis propemodum antiquissimis monumentis, quæ congessit Gratianus in cau. 33, qu. 4. Quod si Petrus Damiani familiari stilo, qualis decebat epistolam, usus dixit, iis temporibus *nuptias dividi*, id improprie intelligendum est, quasi diceret, conjuges fuisse divisos; hac enim potius formula usi fuerunt veterum canonum auctores apud Gratianum relati in loco nuper commemorato; neque sufficit ad matrimonium irritandum, præcisum aliquod Scriptoris Ecclesiastici testimonium minus stricta loquendi formula elaboratum in medium proferre. Itaque Ecclesia indixit saluberrime, ne certis temporibus nuptiæ celebrarentur, tum nimirum, ut generaliter dicam, cum pœnitentiæ, et luctui sacro singulari dandam operam a fidelibus ecclesia jubet. Si enim vel apud æthnicos inopportunæ, et mali ominis nuptiæ videbantur publicæ mœstitiæ tempore, quemadmodum tradit Ovidius in lib. 5. Fastorum, referens a nuptiis abstinendum fuisse, cum Majo mense justa ferrentur defunctis, quæ Remuria, seu, uti alii scribunt, Lemuria appellabantur, ibi:

Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora; que nupsit, non diuturna fuit.
Hac quoque de caussa (si te proverbia tangunt)
Mense malas majo nubere vulgus ait;

potiore sane jure, non superstitioso, ut male feriati aliqui tradiderunt, damnati in concilio tridentino ses. 24, de sacr. matrim. can. 11, sed religioso cultu certa tempora ecclesia statuit, quibus a nuptiis abstineretur. Olim ea tempora designabantur a septuagesima usque in octavas paschatis, item tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis Baptistæ, et ab Adventu Domini usque post Epiphañiam, can. 10. cau. 33, qu. 4. Quod dicitur de tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis, intelligendum est de tribus hebdomadibus, quæ incipiunt ab hebdomada dominicæ Adscensionis, et finem habent in hebdomada, quæ sequitur solemnem diem Pentecostes, quemadmodum definitum videtur in cap. 4, de feriis, ex quo præterea deducitur, in variis ecclesiis varios fuisse ritus, ac consuetu-

dines. Hodie utimur jure, quod constitutum est in concilio tridentino ses. 24, de ref. matrim. cap. 10, quo præcipitur, ab adventu Domini usque in diem Epiphaniæ, et a feria quarta Cinerum usque in octavam Paschatis inclusive antiquas nuptiarum prohibitiones diligenter ab omnibus observari, aliis vero temporibus nuptias solemniter celebrari permissum. Ad interpretationem tridentini decreti vulgaris est et theologorum et canonistarum opinio, tradentium, temporibus memorato decreto designatis non prohiberi matrimonium simpliciter coram parocho contrahi, sed tantum prohiberi nuptiarum solemnitates, idest solemnem et publicam traductionem sponsæ ad domum sponsi, et solemnem benedictionem inter missarum solemnia faciendam. Fagnanus ad capitulum *Cappellanus* de feriis. Tantum indicant scriptores aliqui, in nonnullis diœcesibus ob singularia Synodorum statuta, vel probatas singulares consuetudines, receptum esse, ut parochi non audeant, ne minus quidem solemniter, benedicere matrimoniis, iis temporibus, nisi obtenta ab episcopo dispensatione. Vulgarem istam traditionem dicere quidem possum consonare cum generali quadam inducta recentiorum sæculorum consuetudine, quam ob injurias temporum non omnino damnavit concilium tridentinum, quando in ses. 24, de sacram. matrim. can. 11, illud interdictum retulit ad *solemnitatem nuptiarum*, quarum etiam mentionem fecit in capite 10, ejusdem ses. de ref. matrim. Verum si priscos Ecclesiæ canones, quibus spiritus Ecclesiæ panditur, quis investiget, agnoscatque, interdicti caussam meam esse, propterea quod non deceat publicæ pœnitentiæ tempore uxoriæ rei vacare, forte concluderet, exoptandum saltem, ut antiqua saluberrima disciplina restituatur. Quod, si quæratur, a qua ora incipiat tempus adventus Domini, vel feria quarta Cinerum, mihi admodum placet illorum opinio, qui scripserunt, tempus adventus incipere a vesperis, quæ dominicum diem antecedunt; sed feriam quartam Cinerum incipere a media nocte, qua finis est feriæ tertiæ præcedentis; id enim admodum congruit ecclesiastico ritui in divinorum officiorum celebratione. Quamobrem, nisi aliud in aliqua provincia, vel diœcesi singulari consuetudine receptum sit, ita servandum esse videbitur.

Quod personas vel parochi, vel contrahentium spectat, munus imminet parocho, ut denunciationes faciat, nisi fuerit ab episcopo dispensatum, quemadmodum superius dictum est; ut investiget, etiam ipsos contrahentes interrogando, an aliquo detineantur impedimento, an libere ad contrahendum conjugium accedant, an in christianæ fidei rudimentis instructi sint, et ecclesiastica sacramenta statis ab ecclesia temporibus susceperint, insuper eos moneat, ut debita cum reverentia ad sacramentum suscipiendum accedant. Quod si agatur de iis jungendis, quorum uterque licet domicilium in parochia contraxerint, ex aliis tamen locis advenerint aut quorum unus ex alia parochia sit, præsertim si etiam sit ex alia diœcesi, non aliter ad celebrationem conjugii progredietur, etiamsi denunciationes publice in Ecclesia fecerit, quam si certior redditus ab episcopo fuerit, constare, nihil obesse eidem matrimonio contrahendo, propterea quod saluberrima consuetudo hodie recepta est, qua et advenæ, et exteri, antequam matrimonium contrahant, teneantur apud episcopum fidem facere authenticis monumentis, se nullo impedimento teneri.

Denique quod spectat ipsas contrahendi conjugii ceremonias, non opus est, easdem singulas hoc in loco recensere, quando in vulgatis ecclesiæ manualibus apertissime describuntur. Tantum duo sunt singulari observatione digna. Quorum primum est, in rituali romano præcipuam haberi rationem formulæ a parocho pronunciandæ his verbis. *Ego vos in matrimonium conjungo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*; quæ veluti forma sacramenti existimantur ab iis qui parochum sacramenti ministrum esse opinantur; at non exinde improbandæ sunt damnandæve aliæ formulæ, et diversæ, quæ in variis provinciis vigent juxta receptos uniuscujusque diœceseos mores. Quamobrem prudentissime tridentini Patres in dicto cap. 1, sess. 24, de ref. matr., parochis indixerunt, et uterentur illis verbis: *Ego vos in matrimonium conjungo etc, vel aliis verbis juxta receptum uniuscujusque provinciæ ritum.* Alterum est, duplicis generis esse ritus ecclesiasticos ad nitidiorem sacramenti administrationem prestitutos. Alii enim spectant simplicem matrimonii benedictionem, quæ in ipso contrahendi conjugii actu semper est perficienda, et non sine delicto omitteretur; alii spectant benedictionem solemnem, et quæ fit cum oblatione sacrificii statis publicis, et coram populo precibus in missa parochiali. Hæc autem solemnis benedictio in secundis nuptiis omittitur ex antiquissimo ecclesiæ præscripto; quemadmodum et in nuptii tempore feriato contrahendis; etsi enim episcopi cum quibusdam ex caussa dispensent, ut matrimonium contrahant tempore feriato, in dispensatione tamen monent parochos, ut ab ea solemni benedictione abstineant. Item etiamsi saluberrimum consilium sponsis alias non impeditis præbeatur, ut hanc solemnem benedictionem a parocho petant, precepto tamen ad eam petendam non adiguntur, data præterea ipsis facultate, ut eam vel eo tempore petant, quo conjugium celebratur, vel in aliud commodius tempus differant, dummodo non sit diuturnum.

QUÆSTIO I.

An filiifamilias matrimonium contracturi, parentum, in quorum sunt potestate, petere et obtinere consensum necessario debeant?

Reverentia, et obsequium parentibus ipsa præcipiente natura exhibendum a filiisfamilias perpetuo postulavit, ut non aliter filiifamilias conjugia contrahant, quam si eorundem parentum consensus accedat. Hinc jure optimo Justinianus princ. instit. de nuptiis ajebat, non civilem solum, sed *et naturalem rationem suadere*, ut filiifamilias sine præcedente parentum consensu conjugia minime contrahant; neque enim de levi negotio agitur, sed de eo, a quo plurimum res familiaris, ac domestica, patris officio a natura commissa, prope universa, imo et familiæ ipsius si parentibus ex ipso naturæ instinctu sperata perennitas pendet. Eam ob rem etiam miles filiusfamilias, qui ceteroqui solemnitatibus juris Quiritium immunis fere erat, ad contrahendas sine parentum consensu nuptias non admittebatur, leg. 35, ff. de ritu nuptiar., propterea quod militia neminem a naturali erga parentes obsequio liberabat, leg. 1, ff. de obsequ. parent. et patron. præst. Neque alia fuit virorum ecclesiasticorum sententia; nam concilium tridentinum ad perpetuam disciplinam, et constantem mentem ecclesiæ respiciens, can. 1, 3, 4, 5, caus. 30, quæst. 5, can. 12, in fine, can. 13, 14, caus. 32, quæst. 2, cap. 3, qui matrim. accus., epistola 2, Basilii ad Amphilochium can. 4, can. 22, concilii Aurelianensis IV, anni 541, expresse declaravit, ejusmodi matrimonia ex justissimis caussis detestata semper fuisse, atque interdicta, sess. 24, de reform. matrim. cap. 1. Jus civile Romanorum naturalibus institutionibus illud amplius adjecerat, ut non possent iniri conjugia ab iis quorum, parentes non tantum non consentirent, sed nec consentire possent, quemadmodum contingebat in eo casu, quo pater furiosus esset, aut amens, aut longe absens diuturno tempore; tamquam in hac re non constans fuerit Romanorum disciplina: primum enim infirmitati muliebris sexus consultum est, ut nubere puellæ sine patris furiosi aut amentis consensione liceret, deinde et id protractum est ad filios masculos, imo et ad eum casum, quo diuturna, et ultra triennium prorogata parentum absentia fuisset, princ. instit. de nupt., l. 9, princ. et § 1, l. 10 et 11, ff. de ritu nuptiar., l. 12, § 3, ff. de captiv. et postlimin. rev. quod si intra triennium paternæ absentiæ matrimonium contractum fuisset, adhuc licitum habebatur, si certum fuisset, revertentem patrem nuptias non improbaturum, dicta leg. 11, ff. de ritu nupt., quasi sufficeret, patrem non contradicere, l. 7, § 1, ff. de sponsal. Exceptio quoque ad generalem regulam probata est in filiabus, quas pater in matrimonio collocare negligeret, vel detrectaret; ex quo receptum fuit, ut quoties filiafamilias, non tamen vidua, jam vigesimumquintum annum excessisset, libere nubere etiam sine patris consensione valeret, quin opus haberet confugeret ad magistratus quod parum honestum videretur ob ingenitam sexus verecundiam, puellam de ea re in judicio adversus patrem contendere; quasi nonnisi inique pater conqueri de contractis puellæ nuptiis posset, qui de gravi negligentia redarguebatur, leg. 18 et 20, cod. de nupt., nov. 115, cap. 3, § 11. Paullo aliter receptum erat in filiis masculis: cum enim isti in paternam familiam uxores sibi junctas ducturi essent; et filios patri suos procreaturi, necessario patris consensum obtinere debebant; tantum facultas iisdem concedebatur, ut quoties injuria matrimonium contrahere a patre prohiberentur, conquererentur ipsi apud publicos magistratus, quorum officio mandatum erat, ut patrem cogerent ad consentiendum, quemadmodum et ad dotandam filiam, si jam post legitimum vigintiquinque annorum ætatem sponte nupsisset, cui conditionem quærere pater neglexisset, leg. 19, ff. de ritu nupt. leg. ult. ver. *neque enim* cod. de dotis promissione. Parentum nomen in hac re multo latius juxta naturalem honestatem, quam juxta civilis juris effectus, intelligitur. Etenim natura, quæ generaliter rationem habet reverentiæ, et obsequii in parentes præstandi, eos omnes complectitur pro unusquisque gradu et modo, quibus obsequium debetur; ac propterea etiamsi pater filium emancipaverit, vel etiamsi de matre agatur, de avis quoque seu paternis, seu maternis, consensio illorum erit eatenus adhibenda, quatenus invicem non repugnent, et eo honestius, quo propius attinguntur, vel quo majus etiam obsequium unicuique debetur, eamque ob rem passim honestissimum illud habetur, cuique nihil desiderandum supersit, conjugium, quod omnium fuerit unanimi consensione comprobatum. At juris civilis conditores, qui ob difformes hominum animos non adeo facile sperare poterant tantam in unoquoque conjugio animorum consensionem, atque consilii unitatem, contenti fuerunt contractiore quadam regula, qua saltem servata matrimonium justum ac legitimum dici posset. Nimirum concesso singulari jure patri, aut avo paterno, quos tanquam familiæ principes honoratiores haberi decebat, quod jus patriæ potestatis appellaverunt, justum esse matrimonium dixerunt quod celebratum fuisset eo consentiente, qui filium in ea potestate haberet, uti est avus paternus, vel pater; imo nec sufficere consensum

avi paterni, sed requiri præterea consensum patris, si in hujus potestatem filius avo mortuo casurus esset, leg. 16, § 1, ff. de ritu nuptiar., ex qua explicari debet lex. 2, ff. eodem titulo tum demum absolventes filium ab obligatione petendi paterni vel aviti consensus, cum emancipatione sui juris effectus fuisset, leg. 10, ff. de sponsal. leg. 2 et 25, ff. de ritu nuptiar., leg. 3, § 5, ff. de bonor. possess. cont. tab., l. 12, 18 et 20, cod. de nuptiis.

Perspicua hæc sunt, atque extra omnem dubitationis aleam posita; ex quibus deducitur, illicitum esse conjugium a filiofamilias contractum, si temere parentum consensio non fuerit requisita, et si, exceptis memoratis negligentum parentum speciebus non accesserit. Utrum vero conjugium deficiente eadem consensione contractum etiam irritum habitum aliquando fuerit, id in disputationem venire solet. Profecto si hodiernam disciplinam spectemus, quæ in trid. concilio fundamentum habet, non dubitandum est, adhuc ea conjugia consistere, quoniam expresse id definitum legimus in cap. 1, sess. 24, de ref. matrim. Insuper si tantum regulam naturalis juris inspiciamus, nihil erit, quod vim conjugii infirmet, neque enim agitur de illis præceptionibus, quæ spectant aut conjugii substantiam, aut directos conjugii fines, sed potius fundamentum habent in generali lege reverentiæ et obsequii exhibendi. Tota dubitatio refertur ad veteres Romanorum leges, et passim disputatur; an quoniam ab iis statutum est, haberi præcipuam rationem et quidem maximam patriæ potestatis, irritum foret olim conjugium, quod contraxisset filiusfamilias sine ejus consensione, in cujus esset potestate. Non defuerunt viri clarissimi, et in juris romani studio apprime, et magna cum laude versati, qui tradiderunt, ea quidem conjugia non justa fuisse, idest non habuisse omnes juris civilis effectus, qualis erat patria potestas ex jure Quiritium, aut jus suitatis in hereditatibus, atque his similia; adhuc tamen firma constitisse, quasi ad unam naturalis juris simplicitatem exacta, nec ulla positiva lege rescissa, atque damnata cujusmodi, ut exempla proferam, erant apud Romanos conjugia, peregrinorum, servorum, et ancillarum. Ita senserunt Cujacius in lib. 35, Paulli ad edictum ad l. 2 et 10, ff. de ritu nuptiar. et Dionysius Gothofredus ad legem *filius* ff. eod. tit. Hanc opinionem plurimum juvaret liber. 2, sententiarum Paulli tit. 19, in illis verbis: *Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia jure non contrahuntur, sed contracta non solvuntur; contemplatio enim publicae utilitatis privatorum commodis præfertur*, quasi diceretur, prætextu privatorum commodorum, qualia sunt patris gratia jus patriæ potestatis, et liberorum gratia jus suitatis, non esse dissolvendum conjugium contra bonum publicum ex firmitate conjugiorum emergens. Verum qui contra sentiunt ajunt, ex hoc testimonio parum firmum posse elici argumentum, propterea quod ipsi dicunt, ea verba falso fuisse inter sententias jureconsulti Paulli relata, verius autem tribuenda esse Aniano, quia ea inseruit in suis notis at codicem theodosianum editis temporibus Alarici Gothorum regis. Mihi ea opinio admodum placet; atque etiamsi ea verba Aniani sint, non Paulli, quando Anianus veterem disciplinam Romani fori callebat, ejus potius, quam recentiorum, traditionibus morem gerere non indecorum est, ubi præsertim non constat in jure civili romanorum ea conjugia fuisse penitus improbata. Revera certissimum est, apud romanos duplicis generis agnita fuisse conjugia; utraque sane firma, quorum alia justa appellabantur, idest omnes juris Quiritium effectus sortita, alia injusta, quæ ad normam naturalis juris exigebantur, quin damnarentur, etiamsi juris Quiritium effectus non haberent. Hanc distinctionem expresse tradidit Ulpianus in l. 13, § 1, ff. ad leg. Jul. de adulter., cum scripsit: *Plane sine justa uxor fuit, sive injusta, accusationem instituere vir poterit; nam et Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia matrimonia pertinet.* Quid igitur prohibet, quominus uxorem a filiofamilias patre non consentiente ductam, veram uxorem utut injustam, fuisse dicamus? Neque his repugnat Ulpianus idem, dum in eadem lege § 6, scribit, non posse filiamfamilias sine consensu patris ductam accusari jure viri de adulterio, quando post conjugium admisisset adulterium, deinde vero ob subsequentem patris consensum justum matrimonium esse cœpisset. Non enim tradidit Ulpianus, eam muliere adulterii insimulari non potuisse, sed potius denegandam accusationem, propterea quod in ejus justas nuptias consentiente patre iterum consentiendo, vir reducendo eam prioris matrimonii delicta abolevit, uti in non absimili specie idem Ulpianus respondit in § 9 et 10, ejusdem legis. Profecto, quæcumque juris loca adparent, ex quibus illud conjugium non probari deducitur, omnia de justis nuptiis concepta sunt, quin proferri in medium possit monumentum quo conjugium dicatur omnino damnari. Ait Paullus in leg. 11 ff. de statu hominum, eum qui vivente patre et ignorante de conjunctione filiæ conceptus est, licet post mortem avi natus sit, *justum* filium ei, ex quo conceptus est, esse non videri. Ait Gajus in leg. 3, ff. de his qui sunt sui, vel alieni juris, in potestate nostra esse liberos nostros, quos ex *justis* nuptiis procreaverimus *quod jus proprium Civium romanorum est.* Ait iterum Paullus in l. 2, ff. de ritu nuptiar. *nuptias*

consistere non posse, nisi consentiant omnes, idest, qui coeunt, quorumque in potestate sunt. Nuptiarum autem nomen tantum ad conjugia justa refertur, argumento l. 24, ff. eod. tit., quod et clarius expressit Julianus in l. 18, eod. tit. ibi: *Nuptiæ inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renovatæ, justæ non habentur*, et Modestinus in l. 25, eod. tit. dum scripsit filium emancipatum sine consensu patris posse uxorem ducere, ad juris civilis effectus respexit, cum subjunxit, eam ob caussam filium ei heredem extiturum. Similiter interpretari debemus Justinianum in princ. instit. de nuptiis, dum docebat, sine consensum parentum nuptias iniri non posse, præsertim quod *justarum* nuptiarum se tradere regulas initio profitebatur; quin negotium facessat § 12, eod. tit. ubi concludebat imperator: *Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint, nec vir, nec uxor, nec nuptiæ nec matrimonium, nec dos intelligitur.* Aut enim hæc verba non omnes casus in eo titulo commemoratos comprehendunt, sed eos tantum, qui ad cognatorum conjugia referuntur in § 1, et sequentibus, aut de justis tantummodo nuptiis intelligenda sunt, ut conveniant cum exordio Justiniani, de *justis* nuptiis se sermonem habere profitentis; secus dicendum esset, neque ullo modo constitisse ex doctrina Justiniani aut servorum, aut peregrinorum conjugia, quando ea sanctio æque refertur ad conjugia servorum, et peregrinorum, ac ad conjugia filiorumfamilias sine parentum consensione contracta. Itaque nullibi constat, ea conjugia fuisse espresse damnata, aut irritata, tantum justorum conjugiorum nomine non donata. At in ea re, quæ sine decreti irritantis adjectione firma semper est, ubi ex sui natura non in irritum cadat, nunquam dicere possumus, nihil actum esse, ubi de decreto irritante non constat. Unum adhuc argumentum meo judicio non leve adjicio depromptum ex l. 3, § 5, ff. de bonor. posses. cont. tab., juncta l. 6, § 1, ff. de bonor. possess. Species proponebatur in l. 3, de filio emancipato, qui uxore ducta sine consensu patris filium susceperat, et susceptus filius ad bonorum possessionem avi defuncti prædefuncto patre venire volens admissus est. Cum autem in bonorum possessione concedenda Prætor emancipationem insuper haberet, imo et officio suo rescinderet, ut dicitur in dicta l. 3, et dicta l. 6, non quidem ad civiles effectus, sed ad naturalem æquitatis caussam, et eo res reduceretur, quemadmodum si nunquam filius e potestate paterna exisset, si nepos ex nuptiis ignorante avo contractis susceptus adhuc admittebatur ad bonorum possessionem; colligere recte possumus, naturali saltem jure, quod prætor sequitur, rescissa emancipatione, matrimonium constitisse. Quæ cum ita sint, facilius intelligitur, quare Ecclesia tanquam sacramenta, si nihil aliud obsit, agnoverit conjugia filiorumfamilias sine parentum consensione contracta; ut enim id fiat, sufficiebat, contractum conjugii non irritari legibus, et consistere intra naturæ fines, etiamsi non haberet omnes civilis juris effectus, quemadmodum superius adnotabam, quum de servorum et peregrinorum conjugiis agerem.

QUÆSTIO II.

De occultis matrimoniis, quæ paucorum conscientia tenentur, seu quæ matrimonia conscientiæ *vulgo dicuntur.*

Expedit quidem generaliter, matrimonia solemniter celebrari, adeo ut nihil desideretur quod aut sacramenti dignitati conveniat, aut decori familiari, quod enitet in uxore ducta et matrefamilias constituta, nec non in liberis susceptis, paterne nobilitatis et jurium aliquando futuris successoribus. Id tamen perpetuum non est, cum certa identidem emergant in familiis adjuncta, quæ postulant, generalem solemnitatum legem remitti. In pluribus Germaniæ locis recepta sunt conjugia quædam, quæ appellantur *ad morganaticam*; eaque ut plurimum contrahuntur a nobilibus viris, qui defuncta uxore, post liberos ex ea susceptos, aliam sibi conjugem inferioris generis adsciscunt ea lege, ut ea conjux, liberique ex eo matrimonio suscipiendi nihil sibi juris ex eo conjugio adquirant, præterquam ad ea, quæ eorum alimentis sunt necessaria; propterea que excludantur ab honoribus, muneribus, et titulis, quæ ex matrimonio undecumque justo adquiri alias possent, lib. 2 feudor. tit. 26, § 5, vers. *filii.* et tit. 29. Privatim hæc conjugia contrahi solent, obtenta a publicis denunciationibus dispensatione, quamquam coram parocho, et testibus, ut decretis tridentinis satisfiat. Non multum ab eisdem distant ea matrimonia, quæ appellantur *conscientiæ*, et quandoque contrahuntur in variis provinciis. Nimirum ea sunt, in quibus non tantum omittuntur legitima interveniente dispensatione denunciationes, verum etiam privatim contractus initur coram parocho vel sacerdote ad eam caussam specialiter delegato, item duobus testibus familiaribus, ac fidelibus amicis, fide ab eisdem præstita, ut secretum illum conjugii actum nemini patefaciant, ob quasdam, quæ subesse possunt, gravissimas caussas. Fiunt hæc vel obtenta ab episcopo facultate, vel obtenta indulgentia in romana pœnitentiaria. Non est dubitandum, quin ex his conjugiis plura olim incommoda emergerent. Nam cum nullum in scriptis fieret contracti matrimonii monumentum, sed omnia penes fidem parochi, aut sacerdotis, et testium, qui conjugio præsentes fuerant, remane-

rent, occultum omnino matrimonium erat, seu quod mortuo parocho, aut sacerdote, item defunctis testibus, de conjugio constare non poterat, seu quod parochus, aut sacerdos, et testes juxta fidem secreti datam nemini conjugium patefacerent. Nonnulli inde ob eam caussam post contractum hujusmodi matrimonium alia publice contrahere nemine facile opponente audebant; alii vitæ communione, quæ conjugio natura cohæret, abstinebant, vel ubi communem vitam cum uxore ducerent, vulgi factum ignorantis obtrectationibus obnoxii erant. Præterea liberi ex eo conjugio suscepti, præsertim semoti a parentibus, minus pie, minusque liberaliter educabatur, et incertis fortunæ casibus subjiciebatur, præteriti parentum testamentis, atque ad intestatas successiones ob defectum probationis natalium non admissi; nisi etiam parentes ipsi contra naturæ leges ausu nefario illorum vitæ insidiarentur. Quandoque etiam contingebat, ut clerici in minoribus ordinibus constituti ita conjugia contraherent, et nihilominus beneficia aut pensiones pridem obtentas retinerent, non facile spoliandi, proptereaquod in judicio demonstrari non poterat, iis juribus ob contractum matrimonium cecidisse. Non visum est opportunum, ob istas utut gravissimas caussas hæc conjugia penitus abolere, quum aliquando contingat, ut expediat, eadem ob certa gravia adjuncta permitti. Ceterum quasdam cautiones constitui saluberrimum visum est, quibus, quoad fieri posset, memoratis abusibus consuleretur. Quamobrem Benedictus XIV, in sua constitutione anni 1741, die 17, novembris, quæ est. 35, in tomo 1. Bullarii, decrevit, ut episcopi in primis ea matrimonia permissuri sedulo invigilarent, nequid contra honestatem, aut disciplinam ecclesiasticam, præsertim clericalem, admitteretur, deinde ut in libro secreto in episcopali curia adservando, et sigillis obsignato, acta matrimonii adnotarentur, quo pro rei opportunitate uti possent ii, quorum interest, imo et episcopi ipsi, quoties expedire bono publico noverint. Imo et eam formam servari mandavit, ubi dispensatio petita et impetrata fuerit in pœnitentiaria romana, in sua constitutione anni 1744, idibus aprilis num. 95, in tomo 1, ejusdem Bullarii. Quod si in Pænitentiaria Romana petatur, non solum ut hujusmodi conjugium contrahi possit, sed etiam ut dispensetur in foro conscientiæ ab aliquo impedimento, quod contrahendo conjugio obesset, præsertim ex crimine proficiscente, obtinet, ut duplex rescriptum a romana pœnitentiaria impetretur, quorum primo dispensetur ab occulto eodem impedimento, et quo executioni mandato, atque juxta morem lacerato, nullum supersit monumentum dispensationis; altero permittatur celebratio occulti matrimonii, et quod supersit in archivio episcopali relatum in laudatum librum secretum, et sigillo munitum, ad perennem rei gestæ, ubi opus sit, demonstrationem.

DISSERTATIO SEXTA

DE CONJUGII RITE CELEBRATI EFFECTIBUS.

Contracto legitime conjugio nonnulla proficiscuntur jura, quæ vel ipsos invicem conjuges, vel prolem inde susceptam respiciunt. Ad conjuges ipsos primum spectat, quod scribit Apostolus in epist. 1, ad Corinth. cap. 7, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*: ad quam rem utar formulis S. Fulgentii in epist. ad Gallam cap. 3, ita scribentis: « Justitia utendi conjugio hæc est, ut non explendæ libidinis, sed substituendæ prolis obtentu sibi conjuges congruo tempore misceantur. In illis namque bonis, quæ fecit Deus, invenitur casta copulatio uxoris et viri, in quibus Dei operibus libido non potest inveniri; nec aliquando justitiæ congruit, quæ non hominibus ex dono conditionis, sed peccatoribus ex vitio primæ prævaricationis accessit. Sed quia sine illa in corpore mortis hujus proles humana non seritur, non eam affectant conjugia casta, sed tolerant, eique imponit nuptialis honestas modum, sine qua non potest in carne peccati, naturalis explere fœcunditatis officium... Quocirca si conjugalis usus eatenus temperetur, ut proventum nasciture prolis attendat, et cum nata fuerit, diluendam celerius spirituali regeneratione non negligat, non deputatur fidelibus conjugibus ad peccatum,

« carnis indulta commixtio, quia et conjuga- « lis servat confœderatio castitatem, et vere- « cundia custodit modesta temperiem, et Deo « dicandam conjugalis exhibet fœcunditas pro- « lem, ut Redemptoris ope homo jam natus « reformetur baptismatis sacramento, cujus « opere prius formatur in utero et illum ha- « beat humana natura beneficio secundæ na- « tivitatis patrem, quem in prima nativitate « suæ conditionis agnoscit auctorem. » Multa paucis complexus est sanctus vir, quæ et in eadem epistola persecutus est, verbis sane ad modestiam gravitatemque compositis ad quæ unusquisque confugere commode poterit, ubi in hujus generis quæstionibus versaretur. Ad duas generales præceptiones res hæc universa reducitur; quarum prima est, ut honeste, altera, ut temperanter conjuges matrimonio utantur. Honeste in primis, quo spectat, ut noverint ipsi, se sine culpa alio spectare non posse, quum ad bonum nasciturae prolis, cujus si voluntas desit, nemo a delicto penitus immunis habendus est; deinde temperanter, quo spectat, ut noverint iidem, certa esse tempora, quibus ab usu conjugii sit abstinendum. Non mea hæc est, sed Paulli apostoli, sanctorumque patrum apostolum communi consensione sequentium doctrina; in cujus conspectu qui tradiderint, consilium in hac re potius, quam præceptum versari, ipsi viderint; ego enim plurimum vereor. ne forte nimium conjugibus blandiantur. Non omittam quasdam sanctorum virorum sententias heic describere, ex quibus quid judicandum sit, studiosum lectorem omnino latere non possit. Ait Apostolus in epist. 1, ad Corinth. cap. 7, allocutus uxorem et virum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi;* ut indicet, conjugii usum impedire, ne animus libere in Deum, et res divinas intendat; quod autem dicit *ex consensu*, eo refertur, ut tum consensus utriusque conjugis requiratur, quum ex consensu tempus sit eligendum, quo liberius orationi vacetur. Ceterum ubi tempora hæc abs jure præstituta sunt, frustra consensus privatorum exquiritur. Ita mentem Paulli interpretati fuerunt ecclesiæ patre, et pontifices maximi Innocentius I, in can. 2, dist. 82, ita docet inter cetera: *B. Paullus apostolus ad Corinthios scribit, dicens: abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi, et hoc utique laicis præcipit.* Exhibatur in can. 1, caus. 33, quæst. 4, similis Hieronymi sententia depromta ex quodam sermone de esu Agni, cujus hæc verba sunt: « Ut autem sciatis, fratres « charissimi, quoniam quicumque uxori de- « bitum reddit, vacare non potest orationi, « nec de carnibus Agni comedere; Moysi præ- « cipitur, ut populus, qui adscensurus erat « ad montem Oreb, ante tres dies purifice- « tur, et David cum venisset ad Abimelec « sacerdotem, interrogatus, si mundi essent « pueri, respondit, purificatos esse ab heri, « et nudius tertius. Si autem panes proposi- « tionis non poterant ab his, qui uxores suas « tetigerant, comedi, quanto magis panis ille, « qui de cœlo descendit, non potest ab his, « qui conjugalibus paullo ante hæsere comple- « xibus, violari, atque contingi? Non quod « nuptias condemnemus; hoc enim non dici- « mus; sed quod eo tempora, quo carnes « Agni manducaturi sumus, vacare operibus « carnis non debeamus ». Equidem fateor, hanc homiliam vere Hieronymi non esse; verum quæ ibidem adferuntur ad sententiæ probationem ex sacris literis depromta magnam vim habent: deinde si ad germana Hieronymi opera respiciamus, in iis similia quædam inveniemus, dum sanctus vir in sua apologia pro libris editis adversus Jovinianum ita scribebat: *Paullus apostolus dicit, quando coimus cum uxore, nos orare non posse. Si per coitum, quod minus est, impeditur, idest orare, quanto plus, quod majus est, idest Corpus Christi prohibetur accipere?... Diximus in eodem volumine, panes propositionis non potuisse comedere David, et socios ejus, nisi se triduo mundos a mulieribus respondissent; non utique a meretricibus, quod damnabatur a lege; sed ab uxoribus, quibus licite jungebantur.* In canone 2, cau. 33, quæstio 4 generalis est aut Augustini, aut Cæsarii Arelatensis (cum verosimilius adscribendus erat) doctrina, cum dicitur, advenientibus, aut die Natalis Domini, aut reliquis festivitatibus, non solem esse *ab infidelium concubinarum consortio* (legunt alii *ab infelici concubinarum consortio*) *sed etiam a propriis uxoribus abstinendum.* Non memoro canonem 3, eadem caussa et quæstione, ubi sub nomine Ambrosii eadem traduntur, propterea quod viri eruditi sermonem illum ab Ambrosio abjudicant; quemadmodum et ob eandem rationem a referendo canone 4, supersedeo. Potius memorabo alia verba Hieronymi, cujus sententia sub nomine Ioannis Chrysostomi laudatur in can. 6. ead. cau. et quæst. Ita scribit Hieronymus ad caput 2, Joelis. « Egre- « diatur quoque sponsus de cubili suo, et « sponsa de thalamo suo, ut in tempore je- « junii vocationis, et cætus, sanctificationis « ecclesiæ, electionis senum, congregationis « parvulorum, et sugentium ubera, non ser- « viat sponsus et sponsa operi nuptiali, qui- « bus et lege permissum est, ut ad bella non « procedant; unde et apostolus recenden- « dum parumper a coitu præcipit, ut vacare « possimus orationi. Ergo qui in castigatione « victus, et jejunio, atque eleemosynis dicit, « se agere pœnitentiam, frustra hoc sermone « promittit, nisi egrediatur de cubili suo, et « sanctum parumque jejunium pudica expleat « pœnitentia. » Insuper memorabo capitula

Herardi turonensis episcopi, inter quæ legitur cap. 62. *Ut diebus festis jejuniorum a conjugibus se abstineant, et quia non est concessa uxor caussa libidinis, sed filiorum, et omnia prohibeantur illicita, parcaturque a licitis.* Denique inter interrogationes facta Sancti Theophylo episcopo alexandrino, ejusdemque responsiones, hæc habetur: *Interrogatio: Iis, qui matrimonii societate junguntur, in quibusnam septimanæ diebus proponere oportet, ut a mutuo congressu abstineant, et quibusnam potestatem habeant? Responsio: Quod ante dixi, nunc quoque dico; dicit apostolus; Ne fraudate vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, et rursus ad idem conveniatis, ne vos tentet Satanas propter incontinentiam vestram. Necessario autem sabato, et die dominico abstinere oportet, quod spirituale sacrificium in eis Domino offeratur.* Quicumque hæc gravissima sanctorum Patrum dicta consideret, nescio, an tuto adhærere possit Gratianæ traditioni, qui post aliquos relatos hujusmodi canones indicta cau. 35, qu. 4, post canon. 11 ita adnotavit: *Hæc autem servanda sunt, si uxor consensum adhibere voluerit; ceterum sine ejus consensu, nec caussa orationis continentia servari debet;* putavit enim imprudens collector id facile se ostendere posse ex duobus canonibus 12 et 13, quos inde commemoravit, quorum prior sancti Augustini est, posterior concilii II arelatensis. At huc non spectat sanctorum antistitum sententia. Imprimis S. Augustinus in dicto can. 12, depromto ex lib. 1, cap. 12, de adulterinis conjugiis, nihil aliud docet, quam libere et ex privata voluntate non licere uni conjugi altero dissentiente abstinere, non vero sermonem instituit de temporibus feriatis publica ecclesiæ lege præstitutis Deinde patres arelatenses de alia caussa loquuntur. Statuerant ipsi in canone 21, publicæ poenitentiæ addictos non solum ab uxoribus abstinere debere, sed et uxoribus mortuis secundas nuptias non posse ullo unquam tempore contrahere. At in sequente can. 22, qui idem est cum dicto canone 13. Gratianeo, statuerint, hujusmodi poenitentias nonnisi consentientibus indicendas esse, eas nimirum, quibus quis perpetua continentiæ lege obstringatur.

Opportunus hic esset locus disserendi de potestate mariti in uxorem, quæ in sacra genesi cap. 2, veluti in adjutorium viri data dicitur caussa regendæ familiæ; ita tamen quemadmodum explicavit apostulus in epist. 1, ad Corinth. cap. 11, et ad Ephesios cap. 5, ut mulier viro tanquam capiti, et familiæ principi subsit, can. 11, 12, 15 et 17, caus. 33, qu. 5, nisi de hac potestate jam in præcedente dissertatione egissem, ubi varias conjugiorum, præsertim apud veteres romanos, contrahendorum formas expenderem. Tantum quasdam enucleabo quæstiones, quæ facile diluentur, si ab eadem superius jacta principia respiciatur. An sponsio ab uxore sine consensu mariti, nam sacri canones eam aliquando resciderunt, ubi quidquam obesse maritali juri, aut ubi mariti aliud interesse deprehendatur, can. 16 et 18, caus. 33, qu. 5, et quidem eodem modo, quo pater certas obligationes a filiisfamilias contractas dissolvere potest, ubi istæ patriam læderent potestatem, quandoquidem, uti diximus, olim pater in maritum jure potestatis patriæ transferebat, deinde vero ob inductam prætorium contrahendi conjugii formam, utiliter saltem eadem jura maritus potuit explicare. An autem ea de caussa uxor virum quocumque abeuntem sequi teneatur, maxime dubitant pragmatici ob varia, quæ emergere possunt, caussarum adjuncta. Si ab initio, dum conjugium contraheretur, pactum fuit de habitando in certo loco, tum pactioni standum esse videtur, cum legibus eadem non sit improbata, quin obstet lex 71, § 2, ff. de condition. et demonstr., ubi videtur rejecta conditio, ut in certa civitate domicilium legatarius habeat, tamquam ea, qua jus libertatis imminuitur. Siquidem id tum demum verum est, quum illius, qui eam conditione adjecit, nihil interest: Ceterum ubi certa id postulent contrahentium commoda, nihil est, quod conditioni obesse possit; quamobrem ibidem jureconsultus eandem conditionem, si de liberis ageretur, admisit, quia interesse potest patroni, libertum in una potius, quam in alia urbe habitare; quod sane eo convenientius de uxore dicitur, quo aptius dicitur, uxorem esse in familia viri, quam de libertis apud veteres diceretur, argumento l. penult. cod. de oper. libert., juncta l. 2, ff. de libero homine exhibendo. Quod si caussa conventionis tempore celebrati conjugii initæ cesset, aut urgentior alia caussa alio maritum avocet, nihil erit, cur ea conventio adhuc sustineatur, argomento l. 14, 15, et 16, ff. pro socio. At si nullum pactum tempore celebrati conjugii initum proponatur, regula generalis est, uxorem ita teneri, ut maritum quocumque abeuntem sequatur, can. 3, caus. 13, qu. 2, can. 12, et sequentibus caus. 33, qu. 5, argomento leg. 48, ff. de oper. libertor, quæ tamen regula suas habet exceptiones. Quid enim, si maritus, qui tempore nuptiarum certum domicilium, aut sedem habebat, non alio velit domicilium transferre; sed instabili quodam animo huc illuc vaganti corripiatur. Quid si uxor eadem verosimilem capiat conjecturam, futurum, ut, si extra provinciam, in qua degit, proficiscatur, vitæ insidiis, aut ab extraneis, aut etiam a marito paratis fiat obnoxis, aut, quod his proximum est, mutandi domicilii caussa, in gravissimum vitæ, vel salutis discrimen, sive ob itineris difficultates; sive ob compertam aeris inclementiam ad-

ducatur? Quid item, si ad brevissimum tempus maritus sit discessurus? In his aut similibus casibus, non est, cur uxor ad maritum sequendum facile adigatur. Nonnulli addunt aliam exceptionem gratia uxoris, cujus maritus ob crimen admissum in exilium mittitur. Verum non videtur hæc exceptio generaliter admittenda, cum pœna in maritum inflicta, societates atque individua vitæ communione uxorem minime liberet, argumento can. 103, caus. 11, qu. 3, et cap. 31, de sentent. excommunec., neque satis æquo consilio recederet uxor, dum miserabilem damnati conditionem divertendo redderet multo asperiorem, argum. l. 22, § 8, ff. soluto matrimonio.

Ex eo, quod vir uxorem quodammodo habeat in potestate, illud etiam sequitur, uti superius traditum est, ut possit illam adversus detinentem, etiam patrem, vindicare, cap. 11, de sponsalib., item bona dotalia administrare, eisdemque uti ad matrimonalium onerum administrationem, de que jure abunde disserentes juris civilis interpretes unusquisque facile inveniet. Sed et maritus tenetur uxorem alere, argum. cap. 11, de præsumtion., l. 20, § 2, ff. famil. ercisc. l. 7, ff. de jure dotium, l. 20 cod. eod., l. 22, § 8, ff. solute matrim., l. 21, ff. de donat. inter vir. et uxor., l. 14, ff. ut in possession. legator., quod tamen intellige, si uxor a marito non divertat: aut divertat quidem, sed ex justa, probataque legibus caussa, aut demum divertat sine caussa, sed ad maritum deinde redeat, quo postremo in casu a die reditus tantum alimenta a marito seu recipiente, seu reijciente eandem conjugem debebuntur. Hæc quidem certissima sunt, si maritus dotem acceperit, eademque utatur fruatur. Quid vero, si aut nulla ab initio promissa dos fuerit, aut eam dotem, quæ promissa est, nondum maritus acceperit, aut dos, quæ fuit accepta, perierit? Sane cum in nuptiis contrahendis de dote conferenda nihil actum est, eadem marito imminet uxorem alendi necessitas; sibi enim imputet qui duxit indotatam; quod verum est, etiamsi uxor, vel uxoris parentes locupletes sint; quamquam hac in specie nonnulli ex pragmaticis doceant, maritum ex æquo et bono agere posse adversus uxorem, vel ejus parentes (si tamen parentum consensione ducta uxor fuerit minorennis) ut certam dotem marito conferendam constituant, argumento leg. 1, ff. solut. matrim., et l. 28, ff. de relig. et sumt. funer. Cum autem promissa dos fuit, non tamen soluta, plurimum interesse vulgo putant, an ad domum mariti traducta uxor fuerit, an adhuc apud eum maneat, qui dotem promisit, vel ab alio promittendam curavit; primo enim casu, cum non deceat, uxorem jam in familiam a viro receptam expelli, asserunt, maritum ad alimenta teneri; altero autem casu scribunt, nihil imputandum esse marito, qui ideo non traducit alendam uxorem, quia non paritum fuit conditioni tempore nuptiarum adpositæ, quod tamen intelligunt, nisi in diem suspensa dotis obligatio fuerit. Ego vero non possum simpliciter huic opinioni subscribere. Quamquam enim maritus possit agere ad id, quod interest, adversus eum, qui dotem promisit, vel qui ab alio promittendam curavit, interea tamen ab alimentis præstandis excusari non potest, quando ex natura conjugii maritus ad traducendam uxorem adstringitur, et ad eam in consortium omnis vitæ recipiendam; imo et ad maritum pertinet, cui et uxor, et uxoris bona commissa sunt ex vi contracti conjugii, jure ex suo, et uxoris adversus promittentem experiri. Neque in contrarium opponatur, aut capitulum 7, de donat. int. vir. et uxor., aut lex ult. cod. de senat. cons. Vellejan., quod enim ibidem supponi videretur, dote non soluta posse uxorem a marito repelli, factum respicit mariti repellentis, quin tamen id certam juris definitionem exibeat. Quod si dos semel accepta perierit, eadem erit habenda ratio, quæ in uxore ab initio indotata, sive perierit fato quodam, sive ob publicationem ex delicto ab uxore admisso; humanum enim est, sicut uxorem viri ita virum uxoris fortuitis casibus participem esse, leg. 22, § 7, ff. solut. matrimon. Hæc profecto ita dicta velim intelligas, ut non tantum favore conjugis bene valentis locum habeant, sed etiam favore conjugis infirmæ, quæque ob adversam valetudinem in officio viri amplius esse non potest; neque enim mihi placere potest illorum opinio, qui scripserunt, maritum tantum teneri pro rata, ut vocant, dotalium fructuum quantitate, siqui sunt, alias non teneri, nisi in subsidium, idest tum demum, cum de suis, vel paternis bonis uxor ali non potest; cum generalis sit, et nullis circumscripta caussis et civilium, et ecclesiasticarum legum definitio, can. 18, caus. 22, qu. 7, l. 13, cod. de negot. gest. Id ex eo confirmatur, quod maritus teneatur, sine ulla dotis diminutione servum dotalem ægrum curare, l. 7, § ult. ff. soluto matrimonio, quod sane perspicue indicat, suo quoque impendio ad occurrendum ægræ conjugi potiore jure teneri. Neque me in contrarium movet argumentum, quod nonnulli deducunt ex l. 22, § 8, ff. solut. matrim., ubi legimus, nihil a marito prætermittendum esse *secundum dotis quantitatem*, id enim non ita intelligendum est, ut teneatur maritus in id tantum, quod ex dote redigitur, sed ne ita gravetur impendiis, ut nulla sit omnino ratio inter dotem, feminæque conditionem; et quæ forte ab ipsa postulantur impendia; quomodo etiam in simili propemodum specie intelligitur jureconsultus in l. 10, § 2, ff. de alim. et cibar. legat., ubi pro modo legatæ dotis alimenta filiæ a patre legata debentur, non ta-

men adeo, ut dotis designatæ redditus in alimenta convertatur. Juxta ea, quæ hucusque tradita sunt facile est deducere, virum ad inopiam redactum a locuplete uxore alendum etiam esse, nihil enim honestius est, quam æqualitatem officiorum inter virum, et uxorem servari, nov. 2, c. ult., præsertim cum viri mendicitas non leve etiam uxori dedecus adferret, argumento legis un., et authent. *præterea* cod. unde vir et uxor, l. 22, § 7, vers. *quid enim* ff. soluto matrimonio.

Respectu ad liberos ex matrimonio susceptos habito, romanis moribus receptum est, ut illi in patris, non in matris sint potestate, quod sane ex veterum stoicorum philosophia derivatum esse intelligimus, tradentium, fœtus humanos a patre substantiam, a matre incrementa tantum accipere. Non memoro hoc in loco civiles patriæ potestatis effectus, qui potissimum in adquirendo rerum dominio patri per filium siti sunt; varia enim discrimina profectitii, adventitii, castrensis, vel quasi castrensis peculii explicare ad civilis potius juris interpretes pertinet. Tantum dicam, naturalem obligationem parentibus inesse filios alendi et educandi, can. 7, dist. 1, hoc regulariter inter patrem. et matrem intercedente discrimine, quod matris officium sit alere usque ad triennium, nimirum adhuc lactentem prolem, trimum vero puerum alere debeat pater, l. 4, 5, et passim de agnosc. vel alend. liber. l. 9, cod. de patria potest, juncta l. 41, cod. de negot. gest., atque id verum est, sive agatur de liberis in potestate retentis, sive emancipatis, cum iis, quæ ex naturali jure proficiscuntur, nihil emancipatione detrahatur. Quæ vero attigimus inter patrem, et matrem, discrimina, regularem continent disciplinam. Nam si ex. gr. pater inops sit, mater locuples, nulla dubitatio est, quin officio judicis mater in subsidium filium alere teneatur, dicta l. 5, § 2, ff. de liber. agnosc. Quæ caussæ parentes a liberis alendis excusent, apud pragmaticos fuso stilo explicantur. Ad canonum disciplinam pertinet, quod dici solet de patria potestate; nimirum tantam eam haberi, ut nemo possit a parentibus non christianis invitis infantes avellere, quocumque etiam baptismatis conferendi prætextu; ac tum demum infidelium parentum liberos esse in ecclesiam recipiendos, quando ipsi liberi consentiendi capaces sponte a parentibus sui, recesserint, et baptizari se postulaverint, can. 5, distinct. 45, cap. 9, de Judæis.

QUÆSTIO I.

Ad titulum de coniugio Leprosorum.

Decretal. lib. 4, tit. 8.

Nemo dubitat, ex ipsa antiquissima Mosis disciplina leprosus a ceterorum consortio adeo fuisse semotos, ut nec sacrorum partecipes fieri possent, donec legali fuissent expiatione purgati, Levitici cap. 13, numerorum cap. 5. Quamquam vero Mosaicæ illæ expiationes per Christi adventum cessaverint, adhuc tamen ob publicam utilitatem, et apud Christianos receptum fuit; ut eo morbo laborantes a ceteris separarentur, ne ex mutua cohabitatione, aut conversatione eorum infirmitas latius serperet uti legitur in capitulari Caroli Magni anni 789, cap. 20. Imo et aliquando obtinuit, ut leprosi in communem vitam, segregati a ceteris, adducerentur, separataque ecclesia constructa, proprium haberent sacerdotem, a quo sacramenta perciperent sine parochorum contradictione, dummodo veteribus parochialibus ecclesiis nulla injuria inferretur; cap. 2, de eccles. ædific. Ad hos leprosos pertinet laudatus decretalium titulus, in quo nonnulla expendenda occurrunt. Primum est sponsalia de futuro, superveniente alterutri ex sponsi lepra, seu morbo sontico gravissimo et diuturno, ab altero sponso, qui sanus est, posse dissolvi, cap. ult. hoc tit., quod nolim quisquam interpretetur non de sponsalibus, sed de matrimonio rato, nondum tamen consummato dissolvendo, ex eo, quod ibidem quæsitum proponatur, *an ad consummandam maritalem copulam compelli debeat sanus*. Etenim ex ipsis prioribus capituli verbis perspicue liquet, agi ibidem de sponsalibus de futuro. Secundum est, post contractum matrimonium, si lepra uni conjugi superveniat, matrimonii vinculum non dissolvi, propterea non licere sano, alteri conjugi sociari, cap. 1, vers. *si vero* hoc tit., quod sane consentaneum est veterum Patrum doctrinæ tradentium, ex quacumque infirmitate conjugia, rite contracta non irritari, can. 16, 17 et 18, caus. 32, quæst. 5, can. 25, caus. 32, qu. 7, cap. 25, de jurejur., cap. 14, de convers. conjugat. An vero possit sanus ab infirmo divertere, non una est omnium sententia, cum rescripta Pontificum in cap. 1 et 2, hoc tit., variis interpretationibus sint obnoxia. Verosimilius videtur morbum a morbo distinguere, eum nimirum, ex quo periculum in alterum conjugem infirmo cohabitantem, vel in infirmi officio consistentem, vitæ vel salutis gravissimum emergat, ab eo, ex quo nihil tale timetur; quod quomodo contingat, a medicorum potius judicio expectandum est. Interea, qui quandam hujus rei notitiam desiderat, poterit adire Gonzalezium ad dictum cap. 3. Hoc observato morborum discrimine, non dubium esse debet, teneri sanum infirmo quacumque demum infirmitate correpto cohabitare, atque in ejus officio esse, si tempore contracti conjugii alter erat conscius infirmitatis alterius, dicto c. 2, vers. *leprosi*. At si infirmitas contracto conjugio supervenerit, sitque

admodum gravis, ex qua scilicet a consortio hominum libero medicorum judicio removetur infirmus, quemadmodum aliquando in usu fuisse dictum est, c. 13 et 14, Levitici, c. 12, Deuteronom., c. 26, lib. 2, Paralipomen., c. 2, de eccles. ædific., c. 4, de cler. ægrot., licet optimum consilium sit, sanum conjugem exhortari, ut cum infirmo cohabitet, et necessaria subsidia præstet, non est tamen penitus adigendus, dicto c. 1, hoc tit. Quamobrem potiore jure non tenebitur debitum infirmo reddere, quin contrarium deduci possit ex dicto c. 2, vers. *Quod si virum*, quod ut præcedenti capitulo cohæreat, interpretaberis de conjuge infirmo, ad quem sanus sine gravi salutis, vel vitæ discrimine possit accedere, quemadmodum passim universi propemodum interpretes; ac pragmatici intellexerunt. Neque iterum difficultatem faciat rescribentis pontificis subjecta ratio nimirum quod nulla sit in hac specie apostoli exceptio; nemo enim ignorat, aliquando rescriptis generales rationes adjectas fuisse, quæ tamen ad propositam speciem sunt restringendæ, non ad stabiliendam generalem regulam, et ad alios casus rescripto non comprehensos producendæ.

QUÆSTIO II.

Ad titulum qui filii sint legitimi.

Est titulus 17, libri 4.

Cum de filiis legitimis certæ regulæ tradendæ sunt ad interpretationem propositi tituli gregoriani; nomine legitimorum hoc in loco minime veniunt illi, qui eatenus legitimi dicuntur, quatenus eos sola hominis voluntas legum accedente præsidio, et sine naturæ officiis, juxta adoptionum jura filios fecerit, sed veniunt illi, qui legitimi dicuntur jure natalium, quos scilicet sicut jus civile ad legitimas agnatorum, vel cognatorum hereditates vocat, ita jus ecclesiasticum, et ad suscipiendos ordines, et ad adipiscenda beneficia idoneos esse decrevit, argumento cap. 1 et 2, de fil. presbyt. Triplex est liberorum genus, quorum alii ex justis nuptiis procreati sunt; alii progeniti non ex justis nuptiis, sed ex ea conjunctione, quæ ideo justa dici non potest, propterea quod non sit lege publica probata, ac confirmata, interea tamen adhuc naturali jure consistit, legibus positivis non improbata, seu non damnata; alii denique nati ex damnato coitu. Primi sine ulla prorsus dubitatione legitimorum nomen habent: alteri naturales proprie appellantur: postremi spurii, seu vulgo quæsiti.

Itaque in primis liberos ex justis nuptiis procreatos nominamus legitimos, atque hoc nomine eosdem a naturalibus, spuriisque distinguimus. Qua in re nomine justarum nuptiarum, eas intelligimus non solum, in quibus celebrandis omnes adamussim legum solemnitates observatæ sint, sed etiam illas, in quibus tantum satisfactum fuerit legibus certa conjugia irritantibus. Quamobrem si forte quisquam in matrimonio contrahendo aut culpam, aut crimen admiserit, dummodo non irritum conjugium exinde sit, nihilominus filii ex eodem conjugio suscepit, legitimi habebuntur. Etenim legitimorum filiorum conditioni nihil obest factum parentum, qui legibus obsequentes minime fuerint, quando alias conjugium sustinetur. Hinc liberi geniti ex conjugio contracto a filiofamilias sine consensu patris, liberi ex aliena sponsa ducta uxore suscepti, liberi procreati ex conjugio aut omissis denunciationibus, aut feriato tempore, aut contra interdictum ecclesiæ celebrato, et his non absimiles, dummodo nihil aliud obsiti omnes sine discrimine legitimi existunt, c. 9 hoc tit. Adjicio, etiam quandoque si conjugium ipsum in leges impingat, liberos legitimos nasci, tum nimirum, cum qui conjugium contraxerint certis de caussis non adeo legibus obstringantur, quemadmodum evenit, si infideles, seu non baptizati, conjugium contraxerunt in tertio, vel etiam in secundo consanguinitatis gradu, et liberos inde susceperint, propterea quod infideles legibus ecclesiæ eadem conjugia damnatibus minime subsint, cap. ult. hoc tit., juncto cap. 8. de divortiis. Plane æquitas et benignitas eo semper proclivis esse debet, ut quicumque casus emergat, quo in dubio positum esse videatur judicium; semper sententia pronuncietur pro legitima filii nativitate; quam æquitatem et benignitatem jura ipsa, legesque suaserunt, ad avertendam, quoad fieri possit, turpem aut naturalis, aut spurii filii notam, l. 6, ff. de his qui sunt sui, vel alieni juris.

Fingamus vero, conjugium quidem ipsum esse legibus improbatum, atque damnatum, sed a parentibus bona fide, nimirum ex impedimenti ignoratione contractum, num filii inde geniti legitimi censebuntur; multiplex esse potest impedimenti ignoratio, modo nimirum vel facti, vel juris, modo insuper escusatione digna, modo inexcusabilis. Quoties ignoratio in facto consistat, sive ad factum referatur, eademque excusabilis sit, definitum est, liberos inde natos legitimos esse. Exemplum est in eo, qui cum consanguinea, vel affine conjugium rite, ac servatis juris solemnitatibus contraxerit, ignorans, consanguineam vel affinem esse illam, quam ducebat uxorem, cap. 2. hoc tit. Simile exemplum est in eo, qui mortuum conjugem esse certis argumentis credebat, et post adhibitam omnem diligentiam bona fide secundum conjugium contraxit palam, et publice, cap. 8, hoc tit. Secus tamen dicendum est, quoties qui factum ignorat, conjugium contraxisset omissis denunciatio-

nibus; eo enim ipso, quo in legem denunciationum deliquit, excusandus non est, qui ignorationem prætexit, ignorationem inquam, quam vincere et potuisset, et debuisset, et quam favore potius voluit negligentia, quando declinavit legem sibi dictam ad investiganda, quæ subesse possent, conjugii impedimenta, cap. 2. hoc tit., cap. 3, § *Si quis vero* de clandest. desponsat. Item inexcusabilem prorsus ignorationem allegaret, qui liberos ex matrimonio ignoranter cum sanguinea etiam rite contracto, post indictam ab ecclesia conjugum separationem adhuc gignere pergeret; siquidem ipsa abs judice indicta separatio bonam olim habitam fide abrumpit, dicto cap. 2. hoc tit. Quod si ignoratio non ad factum, sed ad legem refertur, certissimum est apud omnes, non posse ullo modo excusabile conjugium reddi, quotiescumque agatur de jure naturæ, utpote quod omnibus apprime perspectum esse debet, improbata quamcumque ignorationis allegatione. Sed et illud adjicio, neque ullum excusationem admitti, etiamsi ignoratio versetur in jure positivo aut divino, aut humano, nisi talis ac tanta ignoratio sit, ut falere prudentes possit, seu invincibilis esse credatur, et ab omni culpa excuset. Siquidem jura, quibus regimus, ac vivimus, unusquisque scire tenetur: et redarguendus de negligentia est ille, qui dum certa negotia gerit, addiscere negligit, quo ritu, qua formula, quibusque cautionibus gerenda sint, et sollicitudinem non adhibet, ut ritus, formulas, et cautiones calleat, præsertim vero cum de conjugio agitur, in quo et contractus gravitas, et sacramenti dignitas ac majestas satis unumquemque de suo officio monet. Præterquamquod generales juris regulæ docent, ignorationem juris nemini prodesse, atque ab his generalibus regulis nulla est in jure probata exceptio in conjugiis recepta; aperta est definitio in cap. 10, hoc tit., ubi illegitimi declarati sunt liberi suscepti ex eo conjugio, cui oberat publicæ honestatis impedimentum, licet qui contraxerant allegarent, se ejusdem impedimenti disciplinam ignorare. Veteribus Romanis id persuasissimum fuit, quemadmodum colligitur ex l. 57, § ff. de ritu nuptiarum. Quod tempore conjugia inter fratrum sororumve filios licita erant, avunculus neptem uxorem duxerat, et quidem juris prohibentis ignaram: avia ipsa fuit istarum nuptiarum conciliatrix, non mediocris erat inde susceptorum liberorum numerus: bona fide per annos quadraginta conjuges in ea matrimonii specie perstiterant; nihilominus liberi illegitimi habit sunt; atque ut legitimorum jura nanciscerentur, opus fuit singulari rescripto Marci et Lucii imperatorem, qui et professi sunt, se quidquam universis propositæ caussæ adjunctis indulgere, ibi: *Cum hæc omnia in unum concurrant.* Rem hanc ipsam apertius explicaverunt Imperatores in l. 4. cod. de incestis nuptiis, ubi postquam indignos omni legum beneficio declaraverint eos, qui contra jus conjugium contraxissent, exceptiones qua ignorantium, qua errantium his verbis expresserunt. *Exceptis tam fœminis, quam viris, qui ex errore acerrimo, non affectato, insimulatove, neque ex vili caussa decepti sunt, aut ætatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostræ laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos pervenerint annos, conjunctionem hujusmodi sine ulla procrastinatione diremerint.* Profecto si jus non adeo sit exploratum contrahentibus, ut omnem dubitationem certis in casibus amoveat, cum errore juris etiam concurrat facti ignoratio legitimæ liberorum conditioni facile proderit. Id agnoscitur in specie capituli 8, hoc tit., ubi conjux putans, conjugem alterum vita functum fuisse novum conjugium contraxisse proponitur. Ad hunc errorem facti accesserat juris dubitatio, an ad eam propositam speciem pertineret, quod de certo expectando tempore statutum fuerat in cap. 19, de sponsal., et quidem non generali lege, sed singulari rescripto. In hac et facti, et juris gravissima dubitatione, si ignoratio, et error conjugio solemniter contrahendo caussam maxime probabilem præbuit, nihil prope erat; quod adversus legitimam nativitatem odio liberorum proponeretur. Denique legitimæ nativitatis gratia definitum est, quo casu parentum ignoratio liberos potest legitimos reddere, sufficere ignorationem unius ex parentibus, sive pater, sive mater sit, licet alter de mala fide convincatur, cap. 14, hoc tit., juncto cap. 1, de eo qui duxit in matrimonium etc.

Quotiescumque in discrimen adducitur legitima filii nativitas ab extraneo, certum in primis est, probato matrimonio inter patrem et matrem, item probata nativitate ex matre, filium censeri legitimum, nisi diuturna nec interrupta mariti absentie omnem præsumtionem excludat, l. 6, ff. de his, qui sunt sui vel alieni juris. Deinde singulare illud receptum est, ut patris et matris testimonio deferatur quoties ipsi legitimum esse filium fateantur, vel negent, nisi is, qui parentum dicto adversatur, certis argumentis contrarium ostendat, cap. 1, hoc tit. Insuper observandum est, satis non esse alicui, qui se filium alicujus dicat, allegare, se quandoque filii nomine appellatum fuisse ab eo, quem sibi parentem agnoscit, nisi alia adminicula concurrant; quandoque enim evenit, ut cuidam ex singulari alterius benevolentia, nomen filii tribuatur, § 11, instit. in fine de adoption., novella 117. cap. 2., cap. 10, de probation. Inter adminicula illud validum est, quo demonstretur, matrimonium fuisse secutum inter matrem, et eum, qui filium nominavit, licet

matrimonium illud occultum pridem foret, cap. 9, hoc tit. Parentibus autem defunctis, non licet extraneis, illegitimos filios dicere, cap. 11, hoc tit., ne semel contracta matrimonia, et quæ usque ad conjugium amborum mortem firma constiterunt, notis turpibus, aut minus honestis afficiantur, nisi qui illud proponunt, parati sint ad edocendum, defunctos conjuges mala fide conjugium irritum contraxisse, cap. 7, in fine, et cap. 11 eod. Quod si quis in judicio probaverit adulterium matris, non statim exinde demonstrata videbitur illegitima filii nativitas, leg. 11, § 8 et 9, ff. ad leg. Jul. de adulter. Imo et in hac parte adeo prævalet legitimæ nativitatis favor, ut si vel mater ipsa contra legitimam filii nativitatem testimonium in judicio tulerit, nec ista quidem confessio pro rei veritate habeatur, argumento capituli 9 de pœnit. et remis., l. 29, § 1, ff. de probation., l. 27, § 1, ff. de inoffic. testam. præsertim si mater eum tanquam filium alias agnoverit, cap. 10 de probationibus.

Nomine filiorum naturalium veniunt illi, qui gignuntur ex conjunctione legibus nec omnino probata, nec damnata, seu ex conjunctione a legibus ita relicta, ut intra naturæ fines adhuc consistat. Hinc naturalium liberorum nomine scimus a Romanis donatos servorum filios, qui non in matrimonio, sed in contubernio geniti dicebantur, l. 88, § 12, ff. de legat. 2., potissimum vero eos, qui ex concubinis suscipiebantur, quasi et ipsi ex contubernio nati viderentur, l. 8, cod. de natural. liberis. Et quidem distinguenda species a specie est. Si ex servo et ancilla in contubernio filii nascebantur, ii naturales erant, non legitimi, quousque servi et parentes et filii forent. At si filii iidem una cum parentibus manumitterentur, filii iidem incipiebant legitimorum jure censeri, renovato saltem a parentibus matrimonio, argumento legis 13, in princ. ff. de condict. indeb., l. 88, § 12, ff. de legat. 2, et l. 4, § 8, et sequentibus cod. de bonis libertorum. Nonnihil profecto indulgendum erat parentibus illis, qui cum in servitute essent, tum non aliam conjugii speciem, quam contubernalem inire poterant. Quod si liber homo concubinam duxisset, et quidem ea, quam uxorem ducere perpetua lege prohibebetur, non solum liberi exinde nati illegitimi natalibus dicebantur, sed etiam frustra sperabant futurum ut subsequente conjugio legitimi fierent, cum perpetuo verum esset, ab ejus concubinæ nuptiis esse abstinendum. At si liber homo concubinam duxisset eam, cum qua potuisset nuptias justas inire, liberi quidem illegitimi nascebantur, modo tamen sine spe, modo spe concepta legitimi nominis, juxta varias ætates, quibus varia jura constituta fuerunt, ac recepta.

Viguit usque ad tempora Constantini Magni, disciplina juris, qua siquis legitimas justasque nuptias contraheret cum ea, quam jam concubinam habebat, legitimos quidem susciperet liberos post nuptias jure contractas genitos, non tanquam legitimos agnosceret liberos pridem in concubinatu procreatos, nisi istorum adrogationem faceret, quasi tunc non caussa natalium, sed caussa adoptionis legitimos habere inciperet, nov. 117, cap. 2, juncta l. 11, ff. de his, qui sunt sui vel alieni juris. Imo nec facile semper hæc adrogatio locum habebat, propterea quod naturales iidem liberi, quorum consensus requirebatur, dicta l. 11, et nov. 89, cap. 11, repugnabant, veriti jura patriæ potestatis, quæ certis in casibus aut parum utilia, aut etiam noxia eisdem liberis esse poterant. Itaque si filiusfamilias ignorante aut contradicente patre puellam sibi junxisset, non matrimonio (neque enim poterat), sed inito concubinatu, filios tantum ex ea suscipere legitimos poterat, vel defuncto patre, ac tum instaurato conjugio, vel vivente patre, et nuptiis consentiente, quemadmodum intelligenda est lex. 5, cod. de nuptiis, juncta l. 68, ff. de jure dotium. Eadem de caussa filii nati præsidi ex puella provinciali, quam concubinam quidem ante depositum officium habere poterat ille, non uxorem, nunquam legitimi exitituri erant, legitimorum jure tantummodo habendis iis, qui post depositum officium, et quo tempore veræ nuptiæ intercederent, gignerentur, l. 65, § 1, ff. de ritu nupt., l. 6, cod. de nuptiis. Atque hæc caussa erat, quare jureconsulti veteres ante Constantini tempora identidem disputabant in hac re, an conceptionis potius, an nativitatis liberorum spectari tempora oporteret, cum frequens contingeret, ut concubinam utero gravis materfamilias justis nuptiis fieret. Putabat Paullus, attendenda tempora conceptionis, l. 11, ff. de statu hominum; Ulpianus e contrario, sufficere, si partus tempore matrimonii ederetur, idque exemplo libertatis, tit. 5, § 11, in fragmentis. Imo cum Paulli doctrina multos pervasisset, nova sollicitudo tangebat jureconsultos de septimo mense, disputantes, utrum qui septimo mense natus fuisset post celebratas cum concubina nuptias, conceptus non in concubinatu, sed in matrimonio videretur, l. 12, ff. de statu hominum, juncta l. 3, § 12, de suis et legit. hered. Ex quibus colligitur, jureconsultos conatos fuisse, quod fieri posset, ut incolumi manente legum disciplina, in dubio saltem pro jure legitimorum liberorum responderent, præsertim postquam legitimam liberorum nativitatem rescripto suo in hac parte edito juvare voluit Pius Imperator, dicta l. 3, § 12, ff. de suis et legit. hered.

Primus Constantinus imperator hanc veterum Quiritium disciplinam immutavit, voluitque, liberos ex concubina, quæ tamen

ingenua fuerit, susceptos fieri legitimos, si cum eadem concubina justæ nuptiæ inde contraherentur, uti testatur Zeno in l. 5, cod. de natural. liberis. Sic decuit christianum imperatorem, allicere cives romanos, ut tandem aliquando minus honestam concubinatus rationem desererent, et eam cum justo conjugio commutarent. At enim hæc lex præterita tantum tempora respicere videbatur consulereque iis, qui cum eadem constitutio ederetur, tum adhuc in concubinatu erant, liberosque susceperunt, ne alias favere potius concubinatui quam concubinatum de medio tollere certis, utut blandis rationibus voluisse Constantinus ipse intelligeretur. Et revera anno 476 Zeno imperator eod. spiritus concitatus aliam legem constantinianæ similem se edere professus est in dicta l. 5, statuens expresse, liberos susceptos ex concubina legitimos fieri, si cum concubina nuptiæ sequerentur; ex quo gravis conjectura emergit, post Constantinum respectu illorum, qui concubinas sibi junxerunt, nullum ejus generis privilegium subsecutis post concubinatum nuptiis fuisse concessum. Imo et Zeno renovans Constantini legem, expresse professus est, iterum se præteritis, non futuris casibus velle ea ratione prospicere, ibi: *Illi vero, qui tempore hujus sacratissimæ jussionis necdum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum consortio meruerint, minime hujus legis beneficio perfruantur, cum liceat easdem mulieres sibi prius jure matrimonii copulare, non extantibus legitimis liberis, aut uxoribus, et legitimos filios, utpote nuptiis præcedentibus, procreare, nec audeant quos ex ingenua concubina dilato post hanc legem matrimonio nasci voluerint, ut justi, ac legitimi postea videantur, magnopere postulare.* Quod si Anastasius imperator iterum quidquam remittendum censuit anno 508, in l. 6, cod. eod. tit., statim tamen successor Justinus anno 519, in l. 6, cod. eod. decrevit, legem Anastasii in iis tantum valere casibus, qui eo usque evenerant, hac adjecta cautione: *In posterum vero sciant omnes, legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quærendam, ac si prædicta constitutio* (nimirum Anastasii) *lata non esset.* Verum Justinianus in l. 10 et 11, cod. eod. tit. perpetuas constitutiones edidit, quibus voluit, liberos ex concubinis genitos subsequente matrimonio, legitimos quandocumque fieri, dummodo tamen concubinæ liberæ essent, atque eæ, quibuscum matrimonium non esset legibus interdictum; imo et gratia liberorum veteres illas a me superius memoratas disputationes sustulit, statuens, in quæstionibus de statu liberorum non conceptionis, sed editionis tempora esse spectanda, iis tantum exceptis casibus, in quibus conceptionem magis adprobari, infantium conditionis utilitas expostulet. Hanc ipsam constitutionem ita deinde explicavit Justinianus, ut locum haberet, etiam, existentibus filiis ex justis nuptiis procreatis ex justa uxore, post cujus obitum concubina primum ducta fuisset, inde materfamilias reddita, nov. 12, cap. 4. Idipsum extendit ad filios natos ex ancilla concubina, quam deinde, manumissam una cum liberis, uxorem quis duxerit, nov. 18, cap. 11. Iterum ea omnia confirmavit in nov. 19, necnon in nov. 78, c. 3 et 4, ubi adjecit insuper sufficere manumissionem matris ab eo factam, qui ancillam pridem concubinam uxoris titulo decoraverit, ut filii in concubinatu ab ea geniti etiam manumissi, proptereaque statim legitimi censerentur. Addi his omnibus potest novella 89, cap. 8.

In conspectu harum legum, passim docent interpretes, matrimonium cum concubina contractem retrotrahi ad tempus quo primum iniri cœpit concubinatus. Mihi id satis placere non potest, consideranti, si ita res sese haberet, induci oportere quandam juris fictionem, qua nimirum fingatur, matrimonium ab initio, et tempore initi concubinatus jam constitisse. At apud Justinianum ipsum, qui favorem hunc præ ceteris amplificavit, nulla dicitur esse juris fictio; imo et in suis legibus definivit imperator expresse, in quæstionibus hujus generis inspiciendum esse tempus nativitatis, non conceptionis liberorum, dicta l. 11, cod. de natural. liber., et dicta nov. 89, cap. 8, quæ sane definitio eam fictionem prorsus excludere videtur. Plane ubi agitur de imperiali privilegio huic liberorum generi dato, quid opus esse potest fictione juris? Fictione juris erant modi singulares inventi abs jureconsultis carentibus potestate legum ferendarum, qui in certis æquissimis adjunctis, in quibus legum severitas oberat, conabantur a lege recedere, a qua tamen cum recedere ipsi sine egregia temeritate privata opinione non possent, ingeniosos colores prætexebant, quibus cum leges paullo asperas revera atque exitu inspecto emollirent, tum nihilominus legum ipsarum sententias, quas interpretabantur, adhuc servare incolumes viderentur. Quænam absurda emergere potuissent, inducta hujus generis fictione, facile est demonstrare uno proposito exemplo. Nimirum proponatur filiusfamilias eam in concubinam sibi abscivisse, quam ideo uxorem non duxerat, quia pater nuptiis cum ea contrahendis dissensisset. Interea ex ea concubina nati sunt liberi, iidemque juxta juris romani etiam justinianei principia naturales. Mortuo patre, filius sui juris effectus, cum concubina sua nuptias contraxit. Quoties in specie fingeretur, ad tempora concubinatus retrotrahi nuptias, qui non videret, filios in concubinatu susceptos habitum iri tanquam suos avo, eidemque quasi posthumos agnasci? At vero hoc posthumorum genus toti romanæ vel ipsi recentiori Justinianeæ

jurisprudentiæ prorsus incognitum est, et novis inauditisque controversiis occasionem præberet.

Jamvero indicemus jurisprudentiam, quæ viguit ratione habita filiorum, qui nec naturales dici poterant, sed spurii, et vulgo quæsiti appellabantur, quales erant ex stupro, ex adulterio, ex incestu concepti. Hos omnes et illegitimos esse, et sine ulla spe legitimi nominis, non veteres modo, verum et recentiores romanorum principum leges voluerunt, l. 23, ff. de statu homin., novella 89, capiti ult. At successionem temporum nonnihil in hac re immutatum fuit: etenim qui gignerentur etiam extra concubinatus formam, dummodo ab ea matre, quacum conjugium eo tempore contrahi potuisset, legitimi fieri visi sunt, nuptiis inter patrem et matrem rite subsecutis. Viri eruditi passim putant, id ex eo fuisse receptum, quod, cum sequioribus sæculis vulgo traderetur, naturales filios posse fieri legitimos subsequente matrimonio juxta disciplinam romanorum, naturalium liberorum nomine juxta communem loquendi illorum temporum consuetudinem filii etiam ex stupro geniti intelligerentur, argumento capituli 13, qui filii sint legitimi. Mihi verosimilius est, novam hanc disciplinam referendam esse in singularem prudentiam, eademque maxime illis temporibus opportunam, qua et religiosi principes, et pontifices maximi curaverunt, ut concubinatus tandem aliquando e republica eliminaretur. E re publica erat sæculo duodecimo, et decimotertio turpem notam concubinatui propter graviores in dies emergentes abusus inurere, quemadmodum superius observavi, et non procul a stupri scelere alienum prædicare. Id sane facile eventurum sperabatur, si ea, quæ de filiis in concubinatu susceptis jure romano statuta fuerant, filiis etiam ex stupro genitis communia redderentur, quemadmodum revera communia reddi placuit, cap. 1, qui filii sint legitimi. Cum in hanc opinionem, quam prudentia suadet, facile descendo statim mihi videor intelligere, ac percipere intimam mentem Alexandri III, quando in cap. 6, qui filii sint legitimi ita scripsit: *Tanta est vis matrimonii, ut qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium legitimi habeantur.* Maluit Alexander caussam, quare legitimi liberi reddantur ex subsequente conjugio, conferre in vim matrimonii, ad quod, tanquam ad sacramentum novæ legis, advocabat quotquot erant concubinariis conjunctionibus dediti; quem ad finem multum intererat, persuadere ad concubinatus abominationem, nihil inter concubinatum, et stuprum differre, et quæ filiis concubinarum inde matrimonio junctarum competebant, eadem competere filiis ex stupro genitis, matre in conjugium adscita. Hinc insuper intelligo, quare nihil detractum fuerit veteri jurisprudentiæ in filiis vel ex adulterio, vel ex incestu natis, utut inde inter parentes conjugium justum, etiam dispensatione accedente, celebratum fuisset. Licet enim et in hoc conjugio sacramenti dignitas existat, satis tamen erat providis Ecclesiæ Patribus, quæ de filiis naturalibus concubinarum veteres leges sanxerant, filii etiam ex stupro genitis communia reddere, ut non major haberetur concubinatus, quam stupri ratio, quin opus esset, eandem jurisprudentiam extendere etiam ad eos casus, in quibus non stuprum, sed adulterium, aut incestus, aut alia ejusdem generis flagitia longe stupro graviora intercessissent. Itaque decretum est, nunquam eos legitimos fieri posse, qui gignerentur vel ex incestu, vel ex adulterio, cap. 4 et 10, qui filii sint legit., vel quicumque gignerentur ex alia nefaria conjunctione, quæ adulterio æquipararetur quoad juris effectus, quale esset conjugium inter christianum, et judæam celebratum, l. 6, cod. de nupt, aut conjugium contractum a clerico in majoribus ordinibus constituto l. 45, cod. de episc. et cleric. Tantum exceptio recepta fuit in filiis ex stupro procreatis, qui exemplo filiorum naturalium ex concubinatorum, subsequentibus justis nuptiis legitimi redditi sunt, cap. 1 et 6, qui filii sint legitimi.

Recens hæc disciplina, quæ legum Justinianearum beneficium naturalibus liberis concessum, etiam ad filios spurios, et vulgo quæsitos ex stupro genitos extendit, adeo recepta est, ut iidem filii legitimi ex subsequentibus nuptiis facti concurrant cum liberis ex eisdem parentibus post secutas nuptias natis, imo et decorentur nomine et dignitate primogenitorum; quod fundamentum habet in legibus Justiniani supra commemoratis, quibus iidem primogenitorum honores filiis e concubina deinde uxore legitima ante nuptias natis decreti sunt; nisi tamen in institutione primogenii cautum expresse fuerit, ut tantum admittantur ad illud, qui sunt ex justis nuptiis procreati, quales profecto dici non possunt, qui legis beneficio legitimi habentur. Imo et exceptio est, ubi aliæ nuptiæ intercessissent. Finge enim vero, spurium nasci ex Cajo et Titia; deinde Cajum uxorem ducere Sejam, atque ex ea suscipere justos liberos; denique mortua Seja Cajum eundem sibi jungere Titiam uxorem. Spurius ille olim ex Titia natus meo judicio ne legitimus quidem filius ex subsecutis illis nuptiis fieri poterit: ac certe nunquam præferri poterit liberis prioris conjugii ex Seja susceptis. Etiam qui putant, per nuptias secutas post concubinatum, aut stuprum, retrotrahi fictione quadam juris nuptias ipsas ad tempus initi concubinatus, aut stupri admissi, id facile intelligunt; nulla enim potest admitti juris fictio, ubi intermediæ aliæ nuptiæ extitissent; nisi aut fingatur insuper,

matrimonium interrumpi variis legitimis conjunctionibus posse, quod absonum est, et prorsus a recta ratione alienum, aut nisi fingatur insuper nullum omnino matrimonium intercessisse, quod tamen repugnaret apertissime veritati, quam in ipsa familia assidue demonstrarent legitimi liberi ex intermediis nuptiis jure procreati; in pari autem caussa beneficii unius, alicui ex liberis concedendi, nimirum vel filiis legitimis jure natalium, vel filiis jura legitimorum natalium non habentibus, prævalere debet veritas fictioni, ne dum uni favere velimus, gravissimum detrimentum aut injuriam minime levem in alterum inferamus. Ego plane, qui jam superius professus sum, me ab inducendis hujus generis fictionibus esse alienum, simplicius dixero, beneficium naturalibus liberis concessum, quo tanquam legitimi habeantur secutis nuptiis, ex lege descendere. Duo hinc oriuntur consectaria: primum est, tum hoc beneficium indulgeri, cum lex indulgendum expresserit. Ex hoc consectario fluit, tum primum naturales liberos legitimos effici, cum lex legitimos effici constituerit, nimirum quando quis uxorem sibi junxerit eam, quæ pridem concubina fuerat, juxta leges justinianeas, aut quando quis uxorem sibi junxit eam, in qua stuprum admissum fuerat, juxta recentiorem disciplinam, non aliter receptam, quam exemplo vetustioris. Alterum consectarium est, iis, et non aliis modis hoc ipsum beneficium liberis concedi posse, quam quibus modis, et rationibus, et caussis legibus datum est. Plane justinianeæ; eisque antiquiores leges filiis naturalibus concubinarum prospicientes, ad eum tantummodo casum pertinent, quo concubinatus illico, et nullis aliis intercedentibus nuptiis in matrimonium flectatur, quod facile probari potest ex novella 42, cap. 4, in qua Justinianus, quamquam naturalibus liberis maxime favens, tantum meminit naturalium liberorum, qui editi fuerint a concubina post mortem legitimæ uxoris. Imo et imperatores proposita spe legitimæ habendæ sobolis parentes ipsos a concubinatu ad nuptias invitarunt, quemadmodum superius adnotabam, nec esse poterat tam benigna principum voluntas adversus eos, qui vaga ita dixerim libidine ducti modo concubinis adhærebant, modo abjiciebant alia superinducta legitima uxore, modo ad easdem maritali adfectione tertiis, ita dicam, nuptiis revertebantur. Quod si ad hanc speciem minime pertinere possunt beneficia naturalibus liberis Justinianeo jure concessa, quid caussæ esse potest, cur ea beneficia concedantur in non dissimili specie filiis ex stupro genitis, cum intermediæ aliæ nuptiæ proponuntur? Beneficium datum liberis ex stupro genitis traductum fuit recentiore ætate, quasi facta similitudine quadam, ex æquali beneficio concesso olim jure romano filiis naturalibus ex concubina susceptis. At beneficium interpretatione legis ad alios casus productum ita saltem coërcendum est, ut modum, et formam a lege in expresso casu designatam minime excedat.

Est alter modus, quo filii legitimi fiant, nimirum ex rescripto principis. Primum refert. Anastasius Imperator in l. 6, in fin. cod. de natural. liber. anni 503, consuevisse ex principali rescripto naturales filios adrogari a Patre, eaque ratione legitimos effici. Sed hæc adrogationis forma anno 519, displicuit imperatori Justino, lib. 7, cod. eod. tit. ut sic sine spe legitimæ sobolis ii essent, qui cum possent nuptias celebrare, in concubinatu potius manere volebant. Idipsum visus est confirmare imperator Justinianus in nov. 89, c. 7, qui tamen miseratione quadam, et clementia concitatus in cap. 9, permisit patri, ut rescripto principis naturales liberos adrogare valeret, quo in casu, et liberi legitimi nulli existerent, et vel ea concubina foret, quæ honeste in conjugeum adsciscí non posset, vel res incideret in eum casum, quo matrimonium consistere, aut instaurari non valeret, ceu si pater sacris Ecclesiæ ordinibus initiaretur, aut concubina defuncta esset, aut eadem concubina continentiam Deo vovisset. In conspectu harum legum nemo non videt, hanc juris romani disciplinam locum tantummodo habuisse in filiis naturalibus. Sed successione temporum obtinuit, ut intercedente rescripto principis liberi omnes sine discrimine ex quacumque illicita conjunctione suscepti legitimi fierent, tota re in principis arbitrium collata, cap. 13, qui filii sint legitimi, quin referat, an mater, an pater vivant, an mortui sint, an cum vivant assentiant, vel dissentiant, an rescriptum petatur a patre, vel a matre, vel a liberis. Quoties de ecclesiasticis constitutionibus agatur, quibus spurii a certis officiis arceantur, obtinuit jamdiu, ut dispensatio a Pontifice Maximo impetretur, quemadmodum contingit in ea specie, qua spurius sacris Ordinibus sit initiandus, cap. 3, hoc tit. cap. 20 et 25, de electione; quamquam et unius episcopi dispensatio sufficiat, ubi agatur de minoribus ordinibus suscipiendis, aut de beneficio, quod curam animarum non habeat adnexam, cap. 1, de filiis presbyter. in 6. Illud ad hanc rem adhuc observandum est, nulla dispensatione eos indigere, qui licet defectu natalium habeant, monasticam tamen vitam amplexi, vel in Congregatione Canonicorum regularem vitam professi fuerunt, dummodo a prælationibus abstineant, cap. 1, de filiis presbyt. apud Gregorium IX. Sed de hac parte, in qua irregularitas versatur, commodior erit alibi disserendi locus, nimirum in Commentariis in librum V. Decretalium.

QUÆSTIO III.

Ad titulum de purificatione post partum.

Decretal. lib. 3, tit. 47.

Vetus jam fuit Judæorum disciplina, juxta quam mulieres recens enixæ per certos constitutos dies nec sancta contingere, nec in sanctuarium ingredi possent; expletis autem purificationis diebus ad sacerdotes accederent oblationes quasdam et Deo, et eisdem sacerdotibus collaturæ, cap. 12, Levitici. Quoniam vero præceptum illud divinum non ad morales, sed potius ad ceremoniales institutiones pertinebat, nemini venire in dubium potest, qui nova Christi Servatoris lege cessaverit, quemadmodum alia numero plura ejusdem generis abolita fuisse nemo ignorat, cap. 3, de constitution. Ceterum neque ecclesiæ patres, neque Pontifices Maximi improbanda voluerunt, sed potius laudaverunt religiosarum mulierum devotionem, quæ non primum sacris communicent post editam prolem, quam per sacerdotes postulent sibi a Deo bona precari, unaque datis oblationibus religionem suam, pietatemque testentur, can. 1 et 2, dist 5 cap. unic. hoc tit. Non est, cur quisquam hunc sacrum ritum, quasi Judaicum carpat; etenim licet verum sit, veteris legis ceremonias nova Christi lege expiravisse, neque ullam amplius obligationem inducere, non tamen verum est generaliter, omnes omnino ritus, qui apud Judæos veteres in usu erant tanquam mortiferos et lethales habendos Christiano populo esse. Mortiferi sane illi sunt, qui olim ideo in usu erant, ut Christi Servatoris futurum adventum, futuramque redemtionem præfigurarent, qualis habenda est ex. gr. circumcisio, velagnus Paschalis. Nimirum ii impletis figuris aboleri penitus debuerunt, neque hodie facile admitti possent, nisi ab eo, qui temere quandam adhuc implendam in ipsis figuram cum judæis agnosceret. Ast illi ritus, in quibus nulla singularis erat implendarum rerum præfiguratio, apud christianos recipi sine religionis injuria potuerunt, neque enim, ut exempla proferam, quisquam dixerit, aut templa hodie non esse summo Deo erigenda, quod apud Judæos erecta sciverit, aut non esse celebrandas templorum dedicationes, quod apud Judæos veteres celebratas agnoverit, can. 1 et 2 de cons. dist. 1, aut demum non esse decimarum jura recipienda apud legis evangelicæ administros, quod olim decimæ Leviticæ tribui luerentur, cap. 1 et 14 de decimis. Dummodo apud christianos absit animus Judaizandi, seu Judæorum superstitiones ea occasione fovendi, nihil est, quod in his, aut similibus improbetur; quod præsertim locum habet in proposito, quum Ecclesia statis formulis, et christianæ fidei accommodatis ritum eundem sanctificaverit, et omnis superstitionis suspicione vacuum omnino reddiderit, uti constat ex vulgatis ecclesiarum manualibus. Revera plura sunt apud christianos a veteribus Judeorum ritibus derivata, quæ potissimum ubi novam formam, et religioni christianæ accomodatam receperunt, sacratissima evadere potuerunt, quemadmodum contingit in solemni paschatis aut pentecostes celebratione, quæ aliam formam aliumque ritum in Ecclesia obtinuit, quam apud Judæos veteres obtineret, can. 7, inter vulgo apostolicos. Quæ cum ita sint, jure concludere poterimus cum Innocentio III, tantum abesse, ut quisquam improbare valeat ecclesiasticum illum benedicendarum mulierum ritum, quin etiam iste laudari omnino debeat, tamquam ceremonia fovendæ pietati adversus Deum, atque in res ipsas divinas devotione maxime utilis et opportuna, dicto cap. un. hoc tit.

Quod si de origine ecclesiasticæ istius disciplinæ quæratur, ego sane video quædam ejusdem rudimenta adparere apud S. Dionysium episcopum alexandrinum, qui sæculo ecclesiæ tertio floruit, eatenus nimirum, quatenus ipse in can. 2, epistolæ ad Basilidam docuit, immundas mulieres ab ecclesia abstinere debere, at vero si de forma et ritu purgationis sermo sit, non puto, eam esse sexto sæculo antiquiorem, quamquam certo non possit definiri, quo primum tempore emerserit: etenim apud ecclesiasticos scriptores quinque priorum sæculorum de ea re altum silentium observatum agnosco. Circa tempora Justiani imperatoris apud Græcos institui cœpit festum Purificationis B. Mariæ, uti refert Baronius in notis ad martyrologium ad diem 2 februarii; qua occasione orientalis populus profanis quibusdam ritibus cœpit eam solemnitatem celebrare, quos operæ pretium fuit amovere in synodo trullana, qua præterea statutum fuit, ut religiosi homines sacris tantummodo canticis, hymnisque diem illum transigerent, can. 79, junctis commentariis Balsamonis et Zonaræ. Eodem tempore piæ mulieres B. Mariam imitatæ, dum prolem edidissent, ad ecclesiam accedere consueverunt, se Domino oblaturæ, et sacerdotalem benedictionem acceptturæ, quarum etiam nonnullæ piaculam esse credebant; si ritum illum prætermitterent, quasi viderentur tunc sanctiores purissima Virgine, quæ expiationi legitimæ se subjecerat, utut expiatione non indigeret, cap. 2, evangelii Lucæ. Paullatim ad Orientali in occidentalem Ecclesiam producta fuit consuetudo, in Francorum capitularibus confirmata, lib. 6, capitular. cap. 207, capitularis Herardi Turonensis cap. 60, imo eo tempore ita recepta erat, ut crederetur a Gregorio Magno probata, propterea quod sub nomine Gregorii Magni edita fuisset epistola ad Augustinum

Anglorum episcopum, in qua nonnulla ad eam rem pertinentia adparebant, dicto can. 1 et 2, dist. 5. Sub finem noni sæculi eo progressa res est, ut etiam dubitaretur, an mulier recens enixa puerperii tempore ad baptismum, utut sacramentum maxime necessarium, esset admittenda. Verum emergentes istas quæstiones opportunum duxit Leo Sapiens omnino supprimere declarans, nihil penitus difficultatis subesse posse, quominus mulier ad baptismatis sacramentum suscipiendum, admitteretur, nov. 17. Tandem temporibus Innocentii III, probatus est publicis constitutionibus vetus idem ritus, non quidem ita, ut mulieres illum omittentes criminis reæ dicerentur, sed potius ita, ut si quæ receptæ consuetudini morem gerere desiderarent, pia illarum devotio minime improbaretur, dicto cap. unico hoc titulo.

QUÆSTIO IV.

Ad titulos, de his qui filios occiderunt, et de infantibus, et languidis expositis:

Decretal. lib. 5, tit. 10 et 11.

Amplissima illa potestas, quæ legibus duodecim tabularum data fuit patri in filios ex justis nuptiis procreatos, qua fiebat, ut filius in vitæ discrimen a patre adduceretur impune, l. 11, ff. de liber., et posth., l. ult. cod. de patria potestate, ob frequentes parentum excessus publicis legibus cohibenda fuit; quamobrem recentioribus sæculis receptum est, ut patria potestas in pietate potius, quam in sæva tyrannide consisteret, l. 6, ff. ad leg. Pompej. de parricid., et quamquam permissum sit patri filium moderate corrigere, nusquam tamen licet in eum utut inobedientem, et in malo pervicacem ad interitum usque animadvertere, hujusmodi pœnæ illatione, quoties opus sit, publicis magistratibus reservata, l. 3, cod. de patria potestate, l. un. cod. de his, qui parent. vel liber. occid., ex qua sane liquet, quanam pœna suorum liberorum occisores plectendi sint. Potiore ratione gravissimis eisdem pœnis subjiciuntur matres, utpotequæ eam, quæ olim patribus concedebatur, potestatem nunquam habuerunt, l. 1, vers. *Sed, et mater* ff. ad leg. Pompej. de parricid Quid de matribus, quæ infantes suos necant, iisque, qui impio facinori consilium, vel operam præstant, hodie apud nos statutum sit, colliget unusquisque ex lib. 4, Regiar. Constit. t. 34, cap. 4 § 1, 2 et 3. Apud ecclesiasticos viros id crimen gravissimis pœnitentiis subigitur, can. 20, cau. 2, qu. 5, cap. 1 et 3, de his, qui fil. occid., non tamen erit caussa sufficiens, ut uxor filium occidens a marito sit separanda, dummodo alias salutaria pœnitentiæ remedia suscipiat, et bono liberorum superstitum consulatur, capit. 2, eod. tit.

Atrox quoque est parentum flagitium, et natura ipsa horrente admissum, quum ab illis infantes, vel languidi filii exponuntur, cui propterea sceleri nunquam pepercerunt ne ipsi quidem romani veteres, qui ceteroqui jus vitæ et necis parentibus non denegaverant. Etenim ubi proponeretur pater filium occidisse, præsumebatur occidisse ex publica et gravissima caussa, quasi quodam usus domestico magistratu ad præveniendum officium magistratuum publicorum ad animadvertendum in scelestos et facinorosos homines; neque aliam facti interpretationem paterna pietas admittere videbatur; ast infante, vel languido esposito necessaria vitæ subsidia extrema necessitate presso, et insonti denegabantur, quod parum distat a nece in insontem illata, l. 4, ff. de agnosc. et alend. lib.; unde Lactantius in lib. 6, divinarum institutionum cap. 20, scribebat. *Tam igitur nefarium est exponere, quam necare. Etenim parricidæ facultatum angustias conqueruntur, nec se pluribus liberis educandis sufficere posse prætendunt; quasi vero aut facultates in potestate sint possidentium, aut non quotidie Deus ex divitibus pauperes, et ex pauperibus divites faciat. Quare siquis liberos ob pauperiem non poterit educare, satius est, ut se ab uxoris congressione contineat, quam sceleratis manibus Dei opera corrumpat.* Hujus criminis pœna duplex lege indicitur, criminalis et civilis. Prior modo asperior, modo lenior est, prout vel atrocius, vel miserabilius parentum facinus existit. Quis enim non videat, durissimas ex. gr. infligendas esse pœnas, quoties infans in sylvis remotis ab hominum consortio exponatur, quasi ad pabulum animalium et ferarum? De his ita scribit Lactantius loco modo laudato: *Quid illi, quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari, qui viscera sua in prædam canibus objiciunt, et quantum in ipsis est, crudelius necant, quam si strangulassent.* E converso gravibus quidem, non tamen æque aspersis subjiciuntur pœnis, qui liberos exponunt in iis locis, in quibus facile de alicujus pietate speretur, futurum, ut aliqua ratione infanti, vel languido occurratur. Videantur ad hanc rem Regiæ leges loco superius laudato § 4. Posterior pœna, seu civilis consistit in amissione patriæ potestatis, si a patre, vel ab extraneo, patre sciente, aut mandante filius exponatur. Qua in re observandum est, non eandem semper fuisse juris disciplinam. Romæ olim si filius in Insula Tiberina Æsculapio sacra exponeretur, in ejusdem Æsculapii, ut dicebant, divinam potestatem filius deducebatur, a qua nunquam exiret, ibidem altus et educatus in nosocomio ad id parato, de quo mentionem fecit

S. Hieronymus, nisi ageretur de filio quem pater non exposuisset, sed Xenoni commendasset, quasi sub numine Æsculapii tutius alendum, et educandum; putabant enim Romani æthnici insulam illam esse Deo plenam, argumento legis unicæ § 3, cod. de latina libert. tollen. Extra hunc casum filius expositus, licet alieno beneficio altus, et educatus, nihilominus in patris potestate consistere videbatur, leg. 29, ff. de manum. testam., juncta l. 1 § 2 ff. de juris et facti ignor., saltem quoad eos effectus, qui filio utiles erant; nam quoad eos, qui favore patris a lege inducebantur, non aliter in potestate patris esse credebatur, quam si, quod in alimenta filii ab extraneo præstitum fuisset, restitueretur, l. 16, cod. de nuptiis; neque enim apud Romanos recepta fuit, quæ apud græcos in usu aliquando erat, abdicatio liberorum, l. 6, cod. de patr. potest. Primus Constantinus Magnus in l. 1, cod. Theodos. de exposit voluit, patrem infantem recens natum exponentem, aut exponi patientem, omni jure privari, data facultate ei, qui pietate motus expositum receperit atque aluerit, receptum altumque habendi tanquam filium, vel tamquam servum pro ipsius arbitrio, quod confirmaverunt imperatores Valentinianus, Valens, et Gratianus in leg. 2, cod. Justinian. de infant. expos. Circa annum 412. Honorius, et Thodosius Augusti voluerunt quidem, patrem exponentem omni jure patriæ potestatis cadere. et recipientem alentemque jure parentis, vel domini haberi, non aliter tamen; quam si omnia testibus probarentur, et testimonia subscriptione episcopali firmata adparerent, unde nulla facti superesse dubitatio potuisset, l. 2, cod. Theodos. de expositis. Majore pietate, ac favore expositos prosecutus est Justinianus, qui in suo cod. l. 3 et 4, de infant. expos. voluit, eos omnino liberos evadere, neque ulla ratione subjici recipientium et alentium potestati, idemque confirmavit in nov. 153. Hinc facile quisque intelliget canonem 9, concilii Vasensis, et canonem 32, Concilii Arelatensis II, quibus datur facultas illis, qui expositos collegerent, in suam potestatem expositos vindicandi, dummodo apud ecclesiam id contestati fuissent. Ista enim concilia celebrata, quo tempore necdum editæ, aut necdum promulgatæ Justinianæ leges erat, ad veterum imperatorum disciplinam commode respexerunt, can. 9, dist. 87. Eadem fere ratione ecclesia Gallicana retinuit recentioribus etiam sæculis disciplinam veterum imperatorum, propterea quod codex Justinianeus diu ignotus fuit Francis. Hinc idipsum firmatum fuit in capitulari incerti anni, quod Baluzius putat editum circa annum 744, tomo 1, Capitularium Francorum p. mihi 151, cap. 1, cujus verba translata sunt in librum 6 capitularium cap. 144, et inter canones Isaac Lingonensis cap. 16. At duodecimo sæculo quum Justinianeorum codicum studium instauratum est, abolitis ceteris, Justiniani leges servandæ proponi cœperunt. Quamobrem nemo non videt, summo jure rescripsisse Gregorium IX, in cap. un. de infant. et langu. expos., expositos quidem potestate patria liberari, expositorum autem collectores non posse ob præstitum pietatis officium in eorum personas sibi jus aliquod vindicare. Interea tamen non erit dubitandum, quominus qui expositum aluit, actione negotiorum gestorum repetere possit, quod impensum fuit in alimenta, dicta l. 1, cod. de infant. expos., l. 4, § 9 ff. de doli mali et metus exceptione, nisi animo furis alendum expositum susceperit, dicta l. 1, aut nisi gratioso pietatis intuitu, quod idem est, ac sine animo repetendi, impensum fuerit, l. 27, § 1, l. 34, ff. de negot. gest., l. 32, § 2, ff. de condict. indeb., pietatis autem caussa factæ censebuntur impensæ, et animus fuisse non repetendi, quoties de expositi inopia conscius est suscipiens, nec habet, unde repetitionem impensarum sperare commode possit, arg. l. 27, § ult., l. 28, 29, et 38, ff. de rei vindicatione. Denique animadvertere juvat, liberos expositos, si aliud expresse non constet, in dubio sicut non servos, sed ingenuos, ita non spurios, sed legitimos habendos esse; maximus enim est, sicut ingenuorum, ita et legitimorum natalium favor; quamquam alias verum sit, non præsumi baptizatos, ideoque baptizatos, esse saltem sub conditione, ne forte necessario ad salutem æternam consequendam subsidio destituantur, cap. 2 de baptismo. Quamobrem expositi, de quorum conditione non constat, poterunt libere ad sacros ordines promoveri, et beneficiis ecclesiasticis donari, nisi forte de illis beneficiis agatur, quæ ex singulari statuto, et prærogativa illustribus tantum personis sint concedenda.

DISSERTATIO SEPTIMA

DE VARIIS MODIS, AC CAUSSIS, QUIBUS LEGITIMA SEMEL CONTRACTA CONJUGIA DISSOLVUNTUR.

Huc referendi sunt tit. 18 et 19, lib. 4, tit. 32, lib. 3 et tit. 16, lib. 5. Decretalium.

CAPUT I.

Generalia quædam proponuntur præcepta in dissolvendis conjugiis observanda.

In legitimis conjugiis semel contractis tria consideramus: primo vinculum, quo veluti nexu quodam ex fide præstita vir et uxor invicem junguntur, quo fit, ut interea nec maritus aliam superinducere uxorem possit, neque uxor alteri jungi marito: secundo cohabitationem, quæ in individua vitæ consuetudine consistit: tertio thorum, cujus scilicet usu liberorum procreationi conjuges vacant. Quamobrem aliquando contingit, ut dissolvantur conjugia quoad thorum tantum, qui ab individua vitæ consuetudine recedatur, eove minus matrimonii vinculum disrumpatur, aliquando contingit, ut dissolvantur conjugia quoad thorum simul et cohabitationem, integro manente matrimonii vinculo; aliquando denique contingit, ut dissolvantur conjugia etiam quoad vinculum, ita ut liceat alterutri conjugi alias nuptias celebrare, generalis quidem regula docet, indissolubilia esse conjugia, quod vel ex ipsis naturæ institutionibus derivari commode potest, præsertim si consideremus firmitatem illam, quam inditam videmus primo protoparentum conjugio, cap. 2, Geneseos, quamque validiorem adhuc reddit in evangelio Christus Dominus, ubi abrogato repudio veterum, nunquam voluit regulariter conjuges dissociari: nihilominus tamen singulares sunt exceptiones, quas vel ipso divino jure expresse traditas scimus, vel ex ecclesiasticis institutionibus ad juris divini explicationem formatis accipimus.

Modis et caussis dissolvendorum conjugiorum modo indicatis addi potest, aliquando fieri locum dissolutioni conjugii, non quod proprie dissolvatur, sed quod declaretur, ab initio irritum fuisse, quemadmodum contingeret, si proponeretur, tale in contrahendo conjugio impedimentum fuisse, quo contrahi conjugium nullo modo posset, quodque pragmatici vulgo dirimens impedimentum appellant. Hac in specie competens judex, antequam declaret, irritum matrimonium fuisse interdicet conjugibus dissolutionem petentibus ne interea alias nuptias celebrent; item ne invicem cohabitent, eove minus conjugio utantur, donec quæstio per sententiam definiatur, cap. 4, de sponsa duor., cap. 4, de conjug. serv. cap 1 et passim de matrimon. contr. interd. eccl. Quod autem dicitur de cohabitatione interdicenda, ita intellige, si notorium sit impedimentum, aut jam idoneis testibus comprobatum, cap. 3, de eo, qui cognov. consanguin., quemadmodum quot dicitur generaliter de inter dicendo usu conjugii, exceptionem habet in ea specie, qua agatur de impedimento impotentiæ viri, quousque legitimum tempus prælerlapsum non est experiendi vitii caussa, juxta ea, quæ superius suo loco tradita fuerunt.

Quæcumque sit dissolvendi conjugii caussa, vel ratio, si unam excipians dissolutionem thori ex consensu factam, aliter rata esse non potest, nisi publica auctoritate firmetur, Judice, ad quem pertinet, cognoscente; etenim non privata, sed publica caussa in eo versari videtur. Quamobrem apud veteres Romanos nullum divortium valere poterat, nisi coram septem testibus fieret, l. 9, ff. de divortiis, exemplo, ut puto, testamentorum, quæ pari solemnitate indigebant, quod publicam similiter in iis versari caussam existimarent, l. 3, ff. qui testam. facere. Recentiore ætate, ubi non a conjugum arbitrio divertendi caussæ pendere cœperunt, sed jure publico determinari, non satis fuit coram testibus dissolutum conjugium dicere; ut enim omittam, quæ in hac parte in legibus Justiniani traduntur, novella 117, cap. 13, et nov. 134, cap. 11, ad quas respiciens Balsamon in canonem 48, ex apostolicis ait: *Antiquitus quoque non fiebat libere divortium, nisi cum cognitione judicis*; et Blastares in syntagmate alphabetico litera G. cap. 13, ait: *Non tamen aut mulier arbitratu suo divertere potest a marito, aut maritus ab ipsa*

sine judicio et sententia judicum, quemadmodum diversæ Justiniani Novellæ statuunt; Ecclesia jamdiu decrevit, nonnisi caussa cognita divortia conjugum admitti, qualescumque subesse divertendi caussæ proponetur. Primum adparet in concilio Agathensi decretum, ut caussæ dissidii in provinciali concilio examinerentur, can. 1, cau. 33, qu. 2, deinde cum ob temporum injurias provincialia concilia vix celebrari identidem juxta veterum canonum disciplinam possent, argum. cap. 25, de accus. receptum est, ut coram episcopo rei discussio fieret, et illius sententia aut divortium indiceretur, aut etiam, ubi caussa sufficiens esset, matrimonium aut rescinderetur, aut irritum declaretur, cap. 7, de sent. et re judic. cap. 3 et 6, de divort. cap. 1, 2 et 4 de conjug. serv., cap. 5, de procurat. cap. 2 et 3 de donat. int. vir. et ux. cap. 16, de offic. et pot. jud. deleg. quod etiam tum verum est, cum notoria sit divortii caussa, cap. 3 de divort. Illud cognoscentibus episcopis in hac re observandum imminet, ut summario judicio de caussa cognoscant, idest, ut ajunt pragmatici, controversiam dirimant sine strepitu, et figura judicii, ne forte odiosas dissidii caussas diutius et forensibus ambagibus fovere aliquando videantur, cap. 1, ut lite non contestata, Clement. 2, de judiciis. Concilio tridentino hujusmodi caussarum cognitio denegata fuit archidiaconis, aut decanis, et episcopis reservata, cap. 20, sess. 24 de ref. visæ enim sunt matrimoniales caussæ admodum graves, et nonnisi a majoribus judicibus dirimendæ, argumento capituli 9, de integr. restit. capituli 1, de consanguin. et adfinit. juncto cap. ult de procurat. in 6 Non inde tamen inferes, de eisdem caussis judicare non posse prælatos alios non episcopos jurisdictionem habentes episcopalem, seu quasi; nam in cap. 1, de consang. et adfin. licet concludatur, matrimoniales caussas per quoslibet indiscriminatim non esse tractandas, tamen abbati cassinensi ea jurisdictio non denegatur; et in cap. 12 de excess. prælat abbatibus facultas fit de caussis matrimonialibus cognoscendi, quoties *quisquam eorum speciali concessione, vel alia legitima caussa hujusmodi valeat se tueri.* Neque inde inferri potest, vicarium generalem episcopi non posse ex episcopi mandato cognoscere, et judicare; etenim tridentinum concilium tantum in hac re voluit vindicare episcopale munus, exclusis prælatis inferioribus in Diœcesi constitutis, qui singulari titulo jurisdictionem sub episcopo quidem, sed ab episcopali jurisdictione distinctam exercent; non eos excludere, qui unum et idem habent cum episcopo tribunal, eandemque cum episcopo explicant potestatem.

Observandi præterea sunt modi, quibus dissolvendorum conjugiorum controversiæ in judicio instituantur, ac finiantur. Qua in re duo præcipue consideranda occurrunt. Primum est de eo, ad quem in judicio agere pertinet; alterum est de probationibus, quibus mens judicis rite instruatur. Si quæras de iis, qui possunt matrimonium dirimendum vel dissociandum proponere, distinguendum est inter caussas illas, quæ jure probantur beneficio conjugum, quemadmodum contingit, si ex. gr. proponatur matrimonium nullum esse ex errore, vel metu; item irritandum esse caussa ineundæ religiosæ vitæ; item dissociandam habitationem ob mariti sævitiam, vel quid simile; atque inter caussas illas, in quibus publica res versatur, quod nimirum publice intersit, matrimonium diutius non consistere, uti contingit, cum duo consanguinei, vel adfines conjuncti sunt, vel cum sine præsentia parochi et testium ad cohabitationem sponsorum deventum est omissis solemnitatibus conjugii, aut quid simile. Etenim in prima specie solis tantum conjugibus permittetur agere in judicio ad dissolutionem conjugii pro qualitate rei, exclusis extraneis quibuscumque, proptereaquod tantum intersit ipsorum, argum. c. 26, de sponsal., cap. 2 et 4 de conjug. servor., cap. 5, de frigid., et alibi passim. At in altera specie quicumque extranei, dummodo legitimis documentis sint, quod proponunt, probaturi, dummodo præterea non sint suspecti de dolo, aut mala fide, ut in specie capituli 5 et 6, qui matrim. accus, ad accusandum admittentur. Agitur enim de caussa publica, in qua non actio, sed accusatio proponi videtur, ut docet vel ipse titulus decretalium qui matrimonium accusare. Quod adeo verum est, ut etiamsi agatur de personis, quæ conjugibus ipsis, de quorum dissociatione agitur, sanguine sint conjunctissime, nihilominus denunciaturæ apud competentem judicem audiantur, can. 1, et sequ. caus. 35, qu. 6, cap. 3 et 4, qui matrim. accus. præsertim autem consanguinei audiendi erunt, ubi irritum conjugium proponatur caussa consanguinitatis, vel adfinitatis conjugum; hæc enim vincula consanguinitatis, et adfinitatis magis comperta propinquioribus præsumuntur, quam extraneis.

Probandi ratio quadruplex proponi potest. Etenim, quæ in judicium deducuntur, probantur, vel scripturis, vel testibus, vel confessione partium, vel earundem partium jurejurando. In primis quod spectat ad scripturas, nihil in hac materie singulare occurrit in sacris canonibus cautum. Hinc quoties tale gestum per scripturas ostendatur, quod per se matrimonium irritat, probatio admitteretur, quoties nihil sit, quod tabularum condictarum auctoritati juxta generales instrumentorum leget opponatur, quemadmodum ex. gratia si proponeretur literis episcopalibus ostensis, quemquam in sacris ordinibus con-

stitutum matrimonium celebravisse. Animadvertendum tamen erit judici, ne facile scripturis minus authenticis credat, ne forte illarum occasione legitima conjugia facile dissolvat. Quid enim, si ex. gr. ignota manu illius, qui pietatem ac religionem simulat, moneretur episcopus, ne patiatur diutius quosdam in conjugio consistere? Habenda quidem erit gravissima doli fraudisque suspicio, et rejicienda epistola, cap. 1, qui matrim. accus., et tantum licebit conjecturam capere, cui tum demum accedentibus aliis perspicuis, probationibus, indulgeatur.

Discutienda erit diligentissime etiam testium fides, si qui ab agentibus producantur, vel si qui judicis officio vocati sese exhibeant. Etenim cum dissolutio conjugii, vel dissociatio conjugum res sit momenti gravissimi, non facile ejus caussa sine discrimine personarum testimonia recipientur. Primum investigandum erit, an tales sint testes, qui verosimilem rei, de qua testantur, notitiam habere potuerint; atque hinc profectum est, ut etiam consanguinei admittantur, ubi agatur de investiganda cognatione, quod ipsi cognationis notitiam habere præcipue præsumantur, licet alias verum sit, consanguineos excludi a ferendo testimonio in caussis consanguineorum, can. 1 et sequentibus, caus. 35, qu. 6, cap. 3 et passim qui matrim. accus., cap. 5, de testibus. Sæcundo observandum erit, testes debere esse præclaros, et bonæ opinionis, cap. 4, qui matrim. accus., cap. 4, eod. tit. in 1, collectione. Tertio observandum, ne forte ad accusandum matrimonium accesserint spe præmii proposita, vel similibus de caussis, cap. 5, eod. tit. apud Gregorium IX. Quarto non aliter admittentur testes, quam si jurejurando profiteantur, se accessisse ad testimonium ferendum studio pandendæ veritatis, ac religionis cujus jurisjurandi formulæ leguntur apud gratianum in caus. 35, qu. 6, can. 5, et sequ. Quinto cum testimonium fertur, quamquam olim admitterentur testes ex auditu, quando ante concilium lateranense cognationis gradus ad septimum usque extenderentur; postquam tamen cognatio quarta generatione concluditur, testimonium de auditu non facile recipitur, nisi testis graduum notitiam et ipse præseferat; cum non adeo difficilis esse videatur quatuor graduum computatio, cap. 47 de testibus. Denique testes ipsi, ubi gradus consanguineorum computant, non aliter erunt audiendi, quam si a communi conjugum stipite ad ipsos conjuges usque descendant, aut saltem incipiant a germanis fratribus, vel sororibus; neque enim sufficeret, a secundo tantum gradu cognationis jure exordiri, c. 7, de consanguin. et adfin. Non memoro, sicut in ceteris, ita et hac in parte, uno tantummodo testi non facile esse credendum; quamquam enim unicus testis sufficere possit, ubi needum contractum conjugium fuerit, ne inde ob certa impedimenta opposita contrahatur, aliud tamen observandum est, ubi agatur de dissolvendo conjugio jam contracto, cap. 22, de testibus.

Partium, seu conjugum spontanea confessio, etiamsi sit sacramento jurisjurandi firmata, in hoc proposito minime sufficit, cap. 2, qui matrim. accus. in 1. Collectione decretalium, nisi alia gravissima testimonia concurrant, can. 3, caus. 33, qu. 6. Quamquam enim verissimum sit, aliquando ex unius conjugis confessione matrimonium, de cujus vi disputatur posse consistere, quemadmodum in specie canonis 3, caus. 33, qu. 1, et capituli 1, de frigid. et malef., nunquam tamen definitum scio, simili conjugum confessione posse dissolvi, nisi et alia concurrant veritati edocendæ argumenta, can. 1 et 2 caussa 33, qu. 1, cap. 5 et 7, de frigid. et malef. cap. 3 et 5, de eo qui cognovit, cap. 11, de sentent. et re judic., siquidem proniores esse debemus ad sententiam ferendam favore matrimonii semel contracti, quam simus ad conjugium dissolvendum alias autem plura suborirentur in republica incommoda, quod non deessent conjuges, qui amore secundi conjugii contrahendi facile faterentur, sibi subesse justas caussas initi conjugii dissolvendi. Neque est, cur opponas capitulum 2, de consanguinit. et adfinit., etenim siquando creditur sponsorum confessioni, id locum tantum habet in conjugio nondum contracto, in quo contrahendo si sponsus inesse impedimentum adfirmet, non erit celebratio conjugii ab ecclesia probanda, secus autem sese habet res in dissolvendo contracto conjugio, cum ecclesia sit æque sollicita, ut nonnisi jure dissolvantur contracta matrimonia. Eodem modo interpretaberis capitulum 12 de sponsalib., ad quod tamen posses animadvertere, agi ibi non de conjug. tantum confessionem, sed etiam de alterius de crimine conscii testimonio. Ex istis facile colliges, non esse favorabilem divortii caussam, neque alias pro divortii admittendas probationes, quam quæ sint omnium gravissimæ. Quod verum est præcipue in iis caussis, quæ ex jure ecclesiastico proponendo divortio occasionem dederunt. Nam si ageretur de divortio, quod certis in casibus ex juri divini auctoritate faciendum proponeretur, majore prudentia opus erit judici, quemadmodum etiam cautius agendum erit, ubi agatur de dissolvendo conjugii vinculo, quam de conjugibus tantum dissociandis. Nam est omittendum postremo loco, Benedictum XIV, in sua costitutione *Dei miseratione* anni 1741, 3 novembris statuisse, ut in singulis diœcesibus designarentur matrimonium defensores. Quemadmodum enim Judex ex officio procedere potest ad dirimenda conjugia, contra quæ denunciatio proposita fuerit, etiam sine accu-

satione, ubi legitima sit dirimendi conjugii caussa; ita e converso adjuvandum est judicis officium dato conjugii defensore, ubi forte conjuges ipsi dissolvendum conjugium proponant, ne certas caussas, forte inanes, etiam colludendo prætexant, ut conjugium rite contractum defensoris opera, ubi opus sit, confirmetur.

CAPUT II.

De dissociatione conjugum, vel quoad thorum tantum, vel quoad cohabitationem.

Quoties tantum agatur de thori separatione, nulla dubitatio est, quin ex mutuo consensu sponte conjuges ad eam devenire possint; quod vel ipse Paullus apostolus quandoque expresse suasit in cap. 6, epist. 1, ad Corinth., et certis statisque temporibus jubere visi sunt ecclesiastici patres, quorum monumenta plurima extant in caus. 33, qu. 4, a me alias superius explicata. Item thori separatio fit, quoties alteruter ex conjugibus vitio laboret impotentiæ, vel quæ ab initio fuit, sed utrique conjugi cognita, juxta capitulum 4, de frigid. et malefic., vel quæ post initum matrimonium supervenerit, can. 28, caus. 32, quæst. 7. Item necessario thori separatio injungenda est, quoties dubitatur, an matrimonium jure contractum fuit, puta quia suspicio est intercedentis inter conjuges affinitatis, atque alterius cujusquam impedimenti; atque cum occulta adhuc res sit, nondum dissociantur conjuges quoad cohabitationem; item, quoties certum est, conjuges illegitime fuisse conjunctos, atque ob privatum, seu non publice patens impedimentum petita est necdum obtenta superioris ecclesiastici dispensatio. Qua in re aliquando evenire potest, ut ex conjugibus unus ad thori dissociationem teneatur, alter vero jure thori uti licite possit. Quid enim ex. gr., si unus voto continentiæ ignorante, vel invito altero conjuge se obstrinxerit? Ipse quidem vovens a debito petende abstinebit, quod tamen tenebitur reddere postulanti, can. 1, et passim cau. 33, qu. 5, cap. 11, de convers. conjugat. Quid si maritus consanguineam uxoris, aut uxorem consanguineus viri cognoverit? Ob hanc supervenientem adfinitatem reus jungi insonti non poterit, licet insons non debeat jure suo carere. Eadem ratione si forte unus ex conjugibus conscius sit impedimenti matrimonium dirimentis, ut loquuntur nostri, quod alter conjux ignoret, nec probare conscius in judicio possit, a thoro penitus abstinebit, qua in specie adeo obligabitur conscius, ut teneatur alteri debitum ex ignorantia petenti denegare; imo etiamsi judicis officio obstrictus ad reddendum debitum declaretur, quod propositum in judicio impedimentum non potuerit demonstrari, nihilominus jure refragabitur, dummodo omnino certus sit de impedimento, nec levi quadam credulitate adducatur, atque huc pertinet, quod rescripsit Summus Pontifex in cap. 44, de sentent. excommun., conscium illum conjugem *debere potius excommunicationis sententiam humiliter sustinere, quam per carnale commercium peccatum operari mortale.*

Difficiliore sane ratione quoad cohabitationem dissolvitur matrimonium, scilicet nonnisi ex caussis lege probatis, quæ ad paucas sequentes reducuntur. Prima est caussa adulterii, quod si uxor admiserit, poterit a viro repelli juxta evangelicas regulas, Matthæi cap. 5, vers. 32. Neque in hac parte diversa est uxoris conditio, utpote quæ a viro propter viri adulterium sejungi se jure postulabit, can. 19, 20 et 23, cau. 32, qu. 5, can. 4 et 5, cau. 32, qu. 6. Exceptio est, si uterque conjux simili delicto inquinatus fuerit, can. 1 et 2, cau. 32, qu. 6, cap. 4 et 5 de divort., c. 6 et 7, de adulter. non quidem quod, uti nonnulli perperam scripsere, paria delicta mutua compensatione abolita censeantur, sed quod non mereatur audiri in judicio accusator illius criminis, quo et accusator ipse inquinatur, quemadmodum habetur in rescripto imperatoris Antonini apud S. Agustinum in lib. 2, de adulterinis conjugiis cap. 18. Alia exceptio est, si conjux insons conjugem adulterii reum sibi reconciliaverit, quasi oblitus injuriæ in thorum illatæ, præsertim ubi reus criminis pœnitentiam egerit, can. 3 et 5, caus. 32, qu. 7, l. 13, § 9, ff. ad leg. Jul. de adulter., quasi in hac specie frustra injuria semel remissa opponeretur. Ex generali principio sequitur, insontem maritum ita dimittere posse adulteram uxorem, ut rite valeat monasticam vitam profiteri, aut at sacros Ordines promoveri, contra dicente etiam uxore, cap. 15 et 16 de convers. conjugat., non tamen sequitur, privata auctoritate in uxorem ream posse animadvertere, ut mortem inferat; quamquam enim legibus publicis Romanorum olim pœna ordinaria legis Pompejæ vel Corneliæ non plecteretur maritus uxorem adulteram occidens, l. 24, ff. ad leg. jul. de adult., nunquam tamen id probatum fuisse legimus, argumento l. 22, § ult. ff. eod tit., a sacris autem canonibus manifeste novimus improbatum, can. 6 et 9, cau. 33, qu. 3. Qua in re non videretur mihi longe recedere a sententia veterum legum romanarum, qui diceret, ideo eisdem legibus non damnatum fuisse maritum adversus uxorem adulteram ad necem usque incitatum, propterea quod, uti superius observabam, per matrimonium patria potestas in maritum transferebatur, et uxor veluti filiafamilias marito suberat; patri autem ratione patriæ potestatis jus adferebatur liberorum occidendorum. At recentioribus sæculis sublata a parentibus ejusmodi potestate, eam quoque

maritis auferri necesse fuit, ne quidquam magis fictitio patri, qualis erat maritus, quam patri naturali concederetur; præsertim etiam postquam usu temporum inolevit, ut patria potestas in maritum non pleno jure transiret, quemadmodum etiam fuit superius observandum.

Non defuerunt aliquando, qui opinarentur, ex adulterio conjugis non tantum dissolvi conjugium quoad thorum et cohabitationem, sed etiam dissolvi ipsum matrimonii vinculum, quasi liceat insonti nuptias, vivente rejecta adultera, cum alia contrahere. Latius hæc opinio vagata fuit in ecclesia græca, atque in Tridentino concilio a nonnullis propugnata: sed post diuturnam disputationem prævaluit Latinorum sententia, utpote et Sacris Literis, et sanctorum patrum monumentis firmata; quamobrem, uti refert cardinalis Pallavicinus in sua historia lib. 22, cap. 4, paratus jam fuerat canon edendus, quo definiebatur, vinculum matrimonii ex adulterio alterutrius conjugis non dissolvi. Cum vere decretum istud Græcis, qui in eam sententiam ire se non posse profiterentur, displicere posse videtur, tridentini patres leniore concepta formula rem definiverunt his verbis, quæ habentur in canone 7, de sacram. matrim. ses. 24. *Si quis dixerit, ecclesiam errare, cum docuit, et docet juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum, matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque, vel etiam innocentem, qui caussam adulterio non dedit, non posse altero conjuge vivente aliud matrimonium contrahere, mæcharique eum, qui dimissa adulteram aliam duxerit, et eum, quæ dimisso adultera alii nupserit, anathema sit.* Hæc definitio consonat vetustissimæ patrum traditioni, quorum monumenta plurima extant in can. 32, qu. 7. Quod vero apud Græcos negotium facessere potuit, spectabat germanam interpretationem evangelicorum verborum apud Matthæum cap. 5, ubi postquam enarravisset Christus Dominus, apud Judæos veteres in usu fuisse, ut quicumque dimitteret uxorem, libellum repudii daret, ita subdidit: *Ego autem dico vobis: quia omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis caussa, facit eam mæchari, et qui dimissam duxerit, adulterat.* Nimirum, si caussa fornicationis excepta a Christo proponitur, videbatur Græcis, tum demum in dimissæ nuptiis admitti adulterium, cum non caussa fornicationis dimissa fuisset. Verum non fuit admittenda hæc interpretatio jamdiu et passim rejecta a vetustis ecclesiæ patribus, can. 3, 4 et sequentibus caus. 32, qu. 7, etenim illa Christi verba *excepta fornicationis caussa* ad priorem tantum sententiæ partem spectant, in qua de dimissione mulieris, seu dissolutione conjugii quoad cohabitationem agitur, non ad posteriorem, in qua secundæ nuptiæ dimissis interdicuntur. Profecto Marcus, qui Matthæi breviator dicitur, telaturus eandem Christi Domini sententiam in cap. 10, quod de vinculo matrimonii formam conceperit, illam exceptionem omisit, ibi: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam, et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, mæchatur.* Eodem modo Lucas in cap. 16, ita scripsit: *Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, mæchatur, et qui dimissam a viro ducit, mæchatur;* quibus addi possunt generalia Paulli verba sine ulla exceptione descripta in ep. 1, ad Corinth. c. 7, ibi: *Iis autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Forte quemquam turbabit canon 17, caus. 32, qu. 7, ubi et nuper laudata Pauli verba exhibentur ea exceptione adjecta, *nisi caussa fornicationis,* et traditur, adulteram uxorem dimissam innuptam manere debere, dimittenti vero secundum conjugium permitti. Torquetur Gratianus ipse in ejus canonis interpretatione, quemadmodum liquet ex ejusdem verbis post canonem 18, ead. caus. et quæst. Ceterum hodie eruditis persuasissimum est, commentaria in epistolas Pauli Ambrosio tributa, ex quibus laudatus canon decerptus est, non esse Ambrosii; imo nec in eisdem commentariis omnes codices exhibent, quod habetur in versicul. *Ideo non subdit,* quem versiculum Maurini monachi ambrosianorum operum revisores testantur desiderari in pluribus codicibus, eaque propter suspicantur, hæretici cujuspiam manu fuisse adjectum. Sanctum mediolanensem antistitem aliter omnino sensisse, jamdiu indicaverunt romani correctores ad calcem dicti canonis 17. Gravior est difficultas, quæ proficiscitur ex canonibus 19 et 24, eadem caussa, et quæstione. Canon 19, referendus est ad canonem 8, concilii compendiensis anni 767, et canon. 24, referendus est ad canonem 10 et 11, concilii vermeriensis an. 752. Eo autem tempore multi erant ecclesiastici viri imbuti disciplina græcorum, apud quos propterea non satis constare poterat, num adulterio conjugis vinculum conjugii dissolveretur: hinc si post adulterium conjugis innocens conjux aliam duxisset uxorem, non laudabant quidem factum, sed non penitus improbabant, quod non apud omnes peræque provincias improbaretur. Sane notanda sunt ipsa concilii Vermeriensis verba, a quibus recessit Gratianus in descriptione dicti canonis 24; erat enim ita scribendum: *Siquis cum noverca sua uxore patris sui dormierit; nec ille, nec illa possunt ad conjugium pervenire. Sed ille vir, si vult, potest aliam uxorem habere, sed melius est abstinere. Siquis cum*

filiastra sua dormierit, simili sententia stare potest, et cum sorore uxoris suæ, simili modo stare potest. Itaque quotiescumque quis cum noverca, *filiastra*, aut sorore uxoris concubuisset, conjux innocens tria peragere poterat, et primum quidem, perpetuæ continentiæ vacare, alterum, conjugis rei societate discissa novas celebrare nuptias; postremum, conjugis rei conjugio frui. Patres Vermerienses primum faciendum laudarunt, potius vero, quam ad postremum res reduceretur, tamquam minus malum secundum permiserunt. Forte vero patribus latinis octavi sæculi in quibusdam provinciis admodum gravis videri potuit auctoritas Theodori Cantuariensis, cujus documenta tunc erant vulgatissima, et maxima in existimatione. Hic autem vir apud græcos eruditus in latinas plures provincias græcam disciplinam facile traduxit; ac cum inter cætera docuisset juxta institutiones græcorum, ex adulterio conjugis matrimonii vinculum dissolvi, veteri plurimum potuerunt compendienses episcopi, ne penitus eam doctrinam damnarent, si contrarium statuissent; quamobrem modestius scribere voluerunt, ajentes, melius agere conjugem, qui perpetuo conjugiis abstineret. Videatur pœnitentialis liber Theodori Cantuariensis, c. 11. Sed aliter sese habuerunt generales latinæ ecclesiæ constitutiones, quibus rejectis ceteris, omnino parendum est, postquam præsertim fuerunt in Tridentino confirmatæ.

Altera dissociandæ cohabitationis caussa est, si alteruter ex conjugibus fidelibus a fide deficiat, seu vel ad hæreticos pergat, vel judæorum, æthnicorumque superstitionibus se dedat, cap. 6, de divortiis, cap. ult. de convers. conjugat., non tamen ea de caussa solutum intelligetur ipsum conjugii vinculum, cap. 2 et 7 de divortiis, concil. Trident., sess. 24, de reform. matrim. can. 5. Rationem, quare dimitti, aut relinqui conjux hæreticus possit, aliqui in eo collocant, quod sub nomine fornicationis, qua interveniente dissociari posse conjuges diximus, hæresis comprehendatur, can. 5 et 6, caus. 28, qu. 1. Ego puto, in eo potius collocandam, quod subsit ex individua vitæ consuetudine periculum gravissimum fideli conjugi, unde et ipse in conjugis hæretici crimen facile trahatur, dicto cap. 2, de divortiis. Ex quo sequitur, conjugem fidelem teneri ad recipiendum, et sibi reconciliandum hæreticum, si iste pœnitentia ductus ad ecclesiam reversus fuerit, et in ecclesia per manus impositionem admissus, dicto cap. 6 et 7, de divortiis, nisi tamen in ea conditione esse cœperit fidelis, qua jungi amplius reverso non possit, quemadmodum contingeret, si jam religiosam vitam in monasterio inivisset, dicto cap. ult. de convers. conjugat. Atque hoc est discrimen, quod intercedit inter crimen hæreseos, et crimen adulterii a conjuge admissum, etenim dimissam semel adulteram uxorem ne pœnitentem quidem recipere vir innocens compellitur, ex ea forte ratione, quia adulterium directo adversatur fidei in contrahendo conjugio præstitæ, ideoque difficilius aboletur. Non ignoro, vulgo in contrarium adferri capitulum 3, de adulteriis, ubi sub nomine arelatensis concilii ita definitum legitur: *Si vir sciens uxorem suam deliquisse, quæ non egerit pœnitentiam, sed permanet in fornicatione, vixerit cum illa, reus erit, et ejus peccati particeps. Quod si mulier dimissa egerit pœnitentiam, et voluerit ad virum suum reverti, debet, sed non sæpe, recipere peccatricem.* Pithæus ad hoc capitulum adnotavit, laudari potius debuisse ex concilio aurelianensi. Verum neque in aurelianensibus, neque in arelatensibus conciliis editis istud monumentum reperitur. Imo et si ecclesiasticos canones evolvamus, passim quidem traditum agnoscemus, posse virum sibi reconciliare adulteram uxorem post pœnitentiam, si voluerit, non tamen teneri; imo et nec posse eam sibi statim reconciliare, sed tum demum, cum pœnitentiam uxor absolverit. Ita statutum est in canone 102, codicis africanæ ecclesiæ. Ita etiam in can. 12, concilii Nannetensis, cujus verba relata sunt in librum 7. Capitularium Francorum c. 332, ibi: *Si cujus uxor adulterium perpetraverit, et hoc a viro deprehensum fuerit, et publicatum, dimittat uxorem, si voluerit, propter fornicationem. Illa vero, secundum quod superius insertum est, publice agat pœnitentiam. Vir vero ejus illa vivente nullatenus habebit licentiam aliam ducere uxorem. Quod si voluerit adulteram sibi reconciliare, licentiam habeat, ita tamen, ut pariter cum illa pœnitentiam agat, et exacta pœnitentia ad communionis gratiam, sicut superius continetur insertum, utrique accedant.* Similia leguntur in pœnitentiali Bedæ, quod evulgavit Munsius in tomo 1. Supplementi Labbeani pagin. 573, ibi: *Vir qui uxorem suam invenit adulteram, et non vult dimittere eam, sed in matrimonio suo adhuc habere, annos duas pœniteat, et jejunia religiosa exerceat. Et quamdiu ipsa pœniteat, abstineat a se matrimonio ejus, quia adulterium illa perpetraverit.* Addo canonem alterum inter adscriptos S. Patricio apud eundem Mansium num. 5, loco citato pag. 337, ibi: *Si alicujus uxor fornicata fuerit cum alio viro, non adducet aliam uxorem, quamdiu viva fuerit uxor prima. Si forte conversa fuerit, et agat pœnitentiam, suscipiet eam, et serviet ei in vicem ancillæ, et annum integrum in pane et aqua per mensuram pœniteat, nec in uno lecto permaneant.* Multa alia monumenta non memoro sane similia, quæ in medium ad hanc rem proferri possent, ex quibus deducatur, non esse verosimile, arelatenses, aut aurelia-

nenses episcopos in eam ivisse sententiam. Quod si Gregorianæ collectionis auctoritas tanti habenda sit, ut nihil omnino in ea legi dicatur, quod ex germanis monumentis depromtum non sit, propterea que dictum capitulum interpretari potius malis, quam rejicere, non dissentiam, eam ipsi interpretationem affingendo, quæ vulgatae aliorum canonum sententiae conveniat. Nimirum dicam, ideo tradi in eo loco, maritum debere recipere pœnitentem, ut insinuetur, non aliter debere recipere, quam si pœnitentiam exegerit; atque huic interpretationi consonant illa verba, *sed non sæpe*, quasi quæ sæpe in idem crimen inciderit, inania pœnitentiæ argumenta exhibuerit.

Hæreseos, seu infidelitatis exemplo, nonnulli scripserunt, idem esse de aliis, gravissimis saltem, criminibus sentiendum, ut ex. gr. uxor innocens a viro scelesto divertere possit. Ego puto, non esse admittendam dissociationem, quoties maritus uxorem minime pertrahit in criminis societatem; videtur enim pœna illa esse singularis in crimine hæreseos ob gravius, quod exinde imminet animæ periculum ac detrimentum, c. 2, de divortiis, can. 17, 18 et 21, can. 32, qu. 5. Quoties vero mulier in consortium sceleris a marito vocatur, et pene trahitur, ego non dubito, quin indulgendum sit uxori sibi per dissociationem consulenti, quousque vir non resipiscat, quemmadmodum contingeret, si maritus leno proponeretur, vel si fur, aut latro domum adferret furtivas res, et uxori custodiendas committeret. Hæc suadet naturalis quædam ratio, qua distinguuntur depravatio voluntatis, et depravatio intellectus. Duæ istæ animi facultates ubi depravatæ fuerunt, non æque alios inficiunt. Nam prava aliena voluntas, et operatio quamquam mali exempli sit, non tamen adeo facile ceteros movet, ut similia persequantur; at pravus alienus intellectus, cujus vis potissimum in suadendo consistit, procliviores ceteros reddit ad sequenda aliena vestigia. Itaque hæresis intellectum inficit, ac vitiat, inficiunt quoque ac vitiant intellectum cetera scelera, quando eorum reus ceteros urget ad eadem, atque impellit; quamobrem mirum non est, si in his adjunctis conjux innocens a reo conjuge divertere valeat, quamquam in aliis caussis adhuc individuæ vitæ ineundæ rationis obstringatur.

Caussam quoque dissociandis conjugibus integro manente conjugii vinculo præbet gravissimus metus; ne alteruter subjaceat discrimini vitæ, vel salutis, si conjugi adhærere pergat, quod primum ex morbo sontico proficisci potest, quemadmodum superius observandum fuit ad titulum de conjugio leprosorum: deinde evenire potest ex furore conjugis, qui identidem morbo percitus facile sit sano conjugi graviter nociturus; item ex insidiis clam ab uno conjuge paratis, puta venenum conficiendo et subministrando; hac demum ex inferenda mariti sævitia; quæ sane omnia erunt in prudentis judicis æstimatione; etenim ubi de divertendo, agitur res maxime gravis est æstimanda, nec facile ob levinsculas caussas eo erit deveniendum, c. 8 et 13, de restitut. spoliator., atque ita interpretandum censeo Nicolai I, rescriptum ad Bulgaros, cujus verba sunt in can. 22, caus. 32, qu. 5, neque enim Nicolaus aliud innuere volebat, quam non esse facile, et levibus de caussis conjuges odio habendas, vel dimittendas, quemadmodum eousque de more Æthnicorum Bulgari consueverant. Sane in his caussis temporale divortium erit, nimirum quousque morbo sontico, furore, vel vitio conjux laboret; quod si de sævitia, aut paratis insidiis agatur, ex arbitrio judicis pendebit ea cavere, quæ pro personarum adjunctis opportuna videbuntur, ne forte sub specie boni gravissima iniquitas lateat, et reconciliatione simulata irreparabile malum emergat; atque hoc est, quod ait Alexander III in dicto c. 8. *Recepta sufficienti cautione*, et Innocentius III, in dicto c. 13, in fine, *Sufficienti securitate provisa*, uxorem ad redeundum cum viro cohabitaturum compelli.

CAPUT III.

De dissolutione conjugii quoad vinculum.

Cum de dissolvendo ipso conjugii vinculo agatur quo nimirum dissoluto aut uterque, aut alteruter conjux novis possit nuptiis copulari, vix opus est in primis monere, illud morte alterutrius dissolvi; id enim expresse docuit apostolus in epist. 1, ad Corinth, cap. 7, ibi: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est, cui vult, nubat* Hanc regulam Romani veteres latius quam par est, in suis legibus extenderunt, sancientes, eam habere locum, etiam ubi non naturalis, sed civilis, seu fictitia mors intercessisset, qualis intercedere dicebatur, ubi quis in captivitatem, seu servitutem redigeretur, leg. 45, in fine ff. de ritu nuptiar., leg. 1, ff. de divortiis, leg. 56, ff. solut. matrim., adeo ut Triphoninus in leg. 12, § 4, ff. de captivis, scribere non dubitaverit, captivi uxorem ne in matrimonio quidem esse posse, etiamsi animum habuerit, et retinuerit permanendi in conjugio, et in domo mariti habitet.

Eadem ratione tradiderunt, dissolvi quoque conjugium per deportationem, quasi deportatus effectus fuerit servus pœnæ, dicta leg. 56, ff. solut. matrimon. Equidem Justinianus imperator in deportatis eam disciplinam abolevit statuens, servos pœnæ eos non effici, novella 22, cap. 8, at in captivis adhuc vete-

rem traditionem retinuit, novella 22, cap. 7, nov. 117, cap. 12. Quænam caussæ esse potuerint romani juris conditoribus, ut ista reciperent, inferius pandam quum nonnulla tradam de veteribus Quiritium repudiis. Tantum dicam hoc in loco, Justinianum imperatorem ex jure consultorum philosophia putavisse, non aliter matrimonium consistere posse, quam inter eos, quorum conditio esset æqualis, longe autem distabat conditio servorum a conditione civium romanorum, dicta nov. 22, c. 7, Ceterum id displicuit Leoni philosopho, qui in sua nov. 33, eam disciplinam penitus voluit abrogatam et quando in ecclesia expressis canonibus definitum est, conjugia servorum esse etiam sacramenta, dummodo ea concurrant, quæ ad sacramenti celebrationem necessaria sunt, prævaluit, atque adhuc hodie observatur Leonis imperatoris traditio, ut per captivitatem matrimonia non dirimantur.

Olim quoque ex romanis legibus scimus aliquando permissum, ut mutua dissensione conjugum matrimonii vinculum dissolveretur, eodem modo, qui mutuo consensu nectebatur, juxta vulgarem juris regulam, quæ suadet, unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est. Nihil dico de legibus eisdem Romanis, de iis enim inferius sermo instituetur. Quod si de regula quæratur, suadente, unumquodque eo modo dissolvi, quo est colligatum, ista quidem generaliter recipi potest, ubi actum dissolvi tantum intersit privatorum, nihil autem intersit rei publicæ. At dissolvi conjugia, vel non dissolvi, non tam privatorum interest, quam reipublicæ, et religionis, adversus quam non licet privatis contrahentibus, vel distrahentibus pacisci. Res perspicua esset nisi in medium proponeretur can. 4, caus. 27, qu. 2, ita conceptus sub nomine Joannis Chrysostomi: *Omnis res per quascumque caussas nascitur, per easdem dissolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas, et ideo non solvit illud separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore iam separatus est; tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plane dimittet. Non ergo qui dimittit, mœchatur, sed qui alteram ducit.* Quid ad hunc canonem dicendum sit, jam in meis animadversionibus in gratianeum codicem adnotavi. Tantum dicam, opus imperfectum in Matthæum non esse Chrysostomi, sed viri involuti erroribus Marcionis, Tatiani et Montani, propterenque neminem ejus monumenti auctoritate teneri.

Ex doctrina apostoli Paulli dissolvi conjugii vinculum potest, quod fuit in infidelitate contractum, quando alteruter ex conjugibus ad Christi fidem convertitur, altero in infidelitate permanente. Verba Paulli leguntur in epist. 1, ad Corinth. cap. 7, ibi: *Siquis frater habet uxorem infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et siqua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum; sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem; alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat, non enim servituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi.* Considerabat apostolus, tria esse naturalia hominum aut inter se, aut adversus Deum officia; quorum primum est hominum in Deum, alterum conjugis in conjugem, postremum filiorum in parentes, vel e converso parentum in filios. Hæc sane officia certo ordine discreta invicem sunt, quorum nimirum aliud alio præstantius est ac nobilius, proptereaque aliud alii anteferendum. Nobilius sane est officium hominum in Deum, cujus caussa, ubi opus sit, et liberi et conjuges sunt dimittendi, quum gravissimo sint offendiculo, quo spectat evangelicum præceptum, quo jubemur, ut propter nomen Christi et uxorem et filios relinquamus, Matthæi cap. 19, in fine. Imo et cum Christus Dominus etiam jusserit, ut projiceremus a nobis pedem, aut oculum, si in iis scandalizaremur, præceptum eo ipso fuisse videtur, ut si scandalo uxor esset, ea quoque abjiceretur; neque enim alia ratione in cap. 2, Geneseos uxorem non abjiciendam esse a viro traditum est, quam quod uxor esset unum os ex ossibus viri, et una caro cum viro. Post officia hominis in Deum succedunt officia viri in uxorem, et uxoris in virum, et ista anteferuntur officiis parentum in liberos, et liberorum in parentes, unde profluxit alterum naturale præceptum a Deo expresse confirmatum in c. 2 Genesos, *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ.* Quemadmodum igitur insuper habenda sunt officia parentum et liberorum, quando aliud postulant officia viri et uxoris, ita insuper habenda erunt officia viri, et uxoris, quando aliud postulant officia in Deum exhibenda. Neque dicas, in horum conspectu similem recipiendam fore disciplinam, ubi de conjuge alterutro hæretico, aut a fide apostata agatur, aut etiam ubi talis sit conjux, qui in crimina alterum conjugem inducat. Etenim observo in primis, satis prospectum esse in his speciebus conjugi catholico, et insonti, si cohabitatione tenus vitæ rationem dissociet: deinde observo, non adeo facile trahi posse conjugem in fide et proba doctrina altum et educatum in errores, et crimina conjugis apud hæreticos, aut extraneos quoscumque deficientis, quemadmodum trahi posset, qui post conjugium in infidelitate contractum, educatus olim apud infi

deles recens baptismate ablutus est, et Christo regeneratus.

Ex his liquet, non quidem ipso jure dissolvi matrimonium in infidelitate contractum, statim ac quis ad fidem Christi convertitur; sed teneri primum baptizatum conjugem sciscitari ab infideli, an velit et ipse converti, aut saltem velit cohabitare quin injuriam in christianam religionem inferat ullam, baptizatumque a fide removere conetur. Etenim si infidelis conjux aut converti ipse velit, aut habitare consentiat sine molestia, libenter, et sine mærore patiendo, baptizatum in fide susceptа constantissime perseverare, matrimonii vinculum dissolvi nullo modo poterit. Tum demum autem dissolvetur, quum conjux infidelis et pervicax sit in infidelitate, et non alio animo habitare velit cum baptizato, quam ut eumdem a fide dimoveat. Quid ergo, si infidelis interrogatus nihil respondeat? Erit ab judice præfigendus dies, quo elapso, et nullo dato responso; res sese habeat, ac si molestum christiano futurum se infidelis profiteretur. Quid item, si infidelis et diu et procul absit, et eo in loco, in quo facile interrogari nequeat? Usus obtinuit, ut hac in specie dispensatio obtineatur a pontifice maximo, ut baptizatus nulla præcedente interrogatione nuptias alias contrahat dissoluto priore vinculo, uti testatur Benedictus XIV, in lib. 6, de synodo diœcesana cap. 4, num. 3, ubi etiam tradidit num. 4, conjugium primum idest in infidelitate contractum, tum demum, cum secundæ nuptiæ contrahuntur, dissolvi. Itaque si interrogatus infidelis respondeat, se habitare nolle sine injuria Christi, poterit baptizatus secundas contrahere nuptias, votum solemne continentiæ elicere, seu suscipiendo sacros ordines, seu religiosam vitam profitendo, ac tum a priore conjugio liber esse dicetur. Quod si nec nuptias ineat alteras, nec solemni continentiæ voto se interea obstringat, nondum omnino dissolutum est primum conjugium; eamque ob rem si re integra conjux infidelis abjecta pervicacia baptismum petat, et convertatur ad fidem consolidari, ac restaurari idem conjugium debet etiamsi forte conjux infidelis, dum fidelem sequi detrectavit, secundum jam conjugium inivisset. Finge nunc eum converti, qui nuptias contraxisset in infidelitate cum ea, cum qua apud nos nullum esse connubium potest, licet apud infideles consistat. Ubi ambo conjuges, vel alternter convertatur, tanquam irritum omnino illud conjugium declarabitur, si juri naturali, aut divino adversetur; at si tantum refragabitur jus ecclesiasticum, non ideo pro irrito conjugium habendum erit, quod vulgatissimum sit adagium, legibus ecclesiasticis non teneri non baptizatos, cap. 8, de divortiis. Finge aliam speciem: Infidelis quidam juxta morem patriæ suæ plures duxit uxores, deinde ad fidem christianam convertitur. Primam tantum conjugem habere poterit, a ceteris abstinebit. Quod si prima converti nolit nec velit sine injuria christiani nominis cohabitare, nihilominus liber erit a ceteris, cum quibus nullum unquam fuisse matrimonium intelligitur, quod divino jure interdictum in evangelio fuerit pluribus jungi, dicto cap. 8, de divortiis. Denique quæri potest, an liberi ex eo matrimonio suscepti in infidelitate, converso uno ex conjugibus, sint baptizandi? Sane si liberi jam infantiam egressi proponantur, sintque jam septennio majores, voluntati suæ relinquendi esse videatur, neque enim quis invitus ad religionem adducendus est christianam: At si infantes adhuc sint, possunt quidem baptizari, nullo habito discrimine inter patrem conversum, aut matrem, dummodo ita res fiat, ut liberi apud conversum educentur ad evitandum gravissimum apostasiæ periculum, canone 10, caus. 28, qu. 1, cap. 2, de convers. infidelium.

An per professionem religiosæ vitæ in monasterio factam matrimonium jure antea contractum dissolvatur quod vinculum, disputatio fuit celeberrima, quæ juris ecclesiastici studiosos plurimum defatigavit. Quoties de matrimonio consummato agatur, constantissimam habemus ecclesiasticorum patrum traditionem, quæ docet, viro non licere uxori invita aut ignorante, seu e converso non licere uxore invita, vel ignorante marito monasticam vitam profiteri, quam si forte profiteatur, debere conjuge postulante reverti, can. 1, et sequentibus cau. 33, qu. 5, quod adeo verum est, ut etiamsi mortuus sit conjux, redire ad monasterium minime teneatur, cap. 3 et 12, de convers. conjugat. Verum uxore consentiente poterit maritus religionem profiteri, dummodo ipsa uxor sanctimonialium vitam profiteatur, aut saltem perpetuæ continentiæ voto se obstringat, cap. 1, de convers. conjug., quod sane ex episcopi arbitrio pendebit, judicaturi pro personarum adjunctis, an expediat, uxorem potius monasterio addici, an ferendum sit tantum eam voto continentiæ obligari remanentem in sæculo, can. 22 et 23, cau. 27, qu. 2, cap. 4, 8 et 18, de convers. conjugat., quamobrem liquet, hac in specie non dissolvi penitus conjugii vinculum, sed potius conjuges perfectioris vitæ ineundæ gratia dissociari. Neque his opponatur aut lex 53, cod. de episc. et cler. § ult, aut novella 123, cap. 40, quibus constitutionibus conjugi in sæculo remanenti concessum videtur secundas nuptias contrahere; etenim constitutiones illæ a sanctis patribus nunquam probari aut recipi potuerunt, quasi divino juri contrariæ, quemadmodum ratiocinatur Gregorius Magnus in can. 19 et 21, cau. 27, qu. 2, quamquam in eo videatur excusandus Justinianus, quod crederet, in divini juris interpretatione locum esse posse fi-

ctioni, sicuti locus aliquando factus est in interpretatione juris humani. Siquidem cum vulgare esset adagium, monachos pro mortuis haberi, putavit ille, marito monasterium ingrediente, eodem modo dissolvi conjugium, ac si eo mortuo dissolveretur, uti ex laudatarum constitutionum verbis adparet. Atque ea fictio eo facilius ab imperatore fuit admissa, quo frequentius ex aliis caussis divortia conjugum tum permittebantur ex juris romani disciplina. Aliud sane traditum est, quoties agatur de matrimonio legitimo quidem et rato, nondum tamen consummato; hoc enim conjugium omnino dissolvi etiam quoad vinculum placuit, si alteruter ex conjugibus monasticam vitam profiteatur, et licere conjugi relicto alias nuptias celebrare, cap. 2 et 7, de convers. conjugat.; quæ traditio confirmata fuit in tridentino concilio sess. 24, de sacram. matrim. can. 6, ibi. *Siquis dixerit, matrimonium ratum, non consummatum per solemnem religionis professionem alterius coniugum non dirimi, anathema sit.*

Plurimum interest hanc ecclesiæ definitionem accurate explicare; novi enim, quam obscura sint, et parum apta, quæ a nostris interpretibus in hac re proferuntur argumenta. Siquidem vulgo traditur a nonnullis, magis firmum esse conjugium consummatum, quam sit ratum tantum quasi secuta traditione, utentibus similitudine emtionis venditionis traditione firmatæ, quæ difficilius rescinditur, quam emtio venditio nudo celebrata consensu. Interea vero cum sentiant facile demonstrari posse, firmitatem vinculi conjugalis oriri potissimum ex contractus celebratione, in qua sacramentum perficitur, et mysterium inest individuæ conjunctionis Christi et ecclesiæ, verba, ut verum fatear, congerunt verbis, germanam ecclesiæ sententia vix attingunt, præsertim in conspectu c. 5, de sponsa duorum, quo reprobata fuit consuetudo Mutinensium, qui putabant conjugium consummatum, ubi corporum traditio facta dicebatur, præferri alteri conjugio præcedenti tantum rato; quasi sine corporum traditione conjugium esset infirmius, allato etiam memorato emtionis venditionis exemplo. Non defuerunt etiam, qui mysteria mysteriis compararent, et sacris sacratiora præferendo, consummatum rato conjugio prætulerint, quod crederent, in conjugio tantum rato esse mysterium conjunctionis Christi et Ecclesiæ, et in conjugio consummato esse mysterium conjunctionis duarum naturarum, divinæ et humanæ in una Christi Persona. Condonanda esset hæc observatio asceticis hominibus, qui plus æquo proveherent rerum divinarum meditationes, quas minus apte certis hominum actibus veluti figuris accommodarent; at jurisconsultorum prudentiæ parum apta esse videtur. Ceterum opinio hæc, qua credatur majorem esse vim consummati matrimonii, quam rati, quæcumque caussa aut ratio fingatur, pervasit duodecimo sæculo plurium animos imo etiam recepta fuit singularibus aliquarum provinciarum consuetudinibus, juxta quas aliquot pontifices maximos respondisse, testatur Alexander III, in cap. 3, de sponsa duorum, et clarius in cap. 3, eod. tit. in 1, collectione decretalium in illis verbis. *Quamvis quidam alii aliter sentiant, et aliter etiam a quibusdam prædecessoribus nostris sit aliquando judicatum.* Verum postquam veniam dederimus ita opinantibus, quod tunc temporis vulgaris esset clandestinorum, et quæ ex præsumptione emergerent, connubiorum consuetudo, nec facile esset ostendere, consensum de præsenti interfuisse in primo conjugio, ubi aliud conjugium secundo loco initum, et consummatum adpareret, concludemus, et opinionem, et consuetudines illas singulares omnino fuisse damnatas, nec generaliter majorem datam fuisse consummato, quam rato tantum conjugio firmitatem, dicto cap. 3 et ult. de sponsa duorum. Alii Justinianum secuti in dicta leg. 5, cod. de episc. et cler., et dicta nov. 22, tradiderunt, ideo dissolvi conjugium ratum per ingressum alterutrius conjugis in religionem, quia religiosus mortuo æquiparatur, argumento canonis 53 et 54, caus. 2, quæst. 7. Sed nemo statim non videt, hac in re fictioni prævalere veritatem debere, atque eandem fictionem, quoties admittatur, facile operaturam eundem effectum in matrimonio consummato. Alii secuti, et Gregorium Magnum in can. 19 et 21, caus. 27, qu. 2, et Alexandrum III, in c. 2, de convers. conjugat. tradiderunt, tum demum repugnare, alterum conjugem monasticam profiteri vitam, quando facti sunt una caro, ne illud absurdum eveniat, ut una eademque caro uno eodemque tempore in monasterio sit, et extra monasterium. Verum quousque ista ratio nobis indicat, et Alexandri, et Gregorii eam fuisse sententiam, ut conjugium consummatum non dissolvatur, quando dissolvitur ratum religiosa secuta professione, facile admittetur; sed si quisquam eo ulterius contendat, ut persuadere velit, his veluti fundamentis ecclesiæ doctrinam stabilitam a laudatis pontificibus maximis fuisse, facile adsentiri non possumus, siquidem non ignoramus, sicut in conjugio consummato una fit conjugum caro, ita in conjugio rato unum fieri consensione conjugum animum; quo supposito jure postulabimus, quomodo fieri possit, ut unus factus animus possit esse intra et extra monasterium, quando admittunt, conjugium ratum religiosa professione dissolvi, si non percipiunt, quomodo una facta caro intra et extra monasterium esse possit. Non persequor ulterius hoc et similia argumenta statim enim multa emergerent, quibus tempus terere inanibus tricis viderer.

Itaque solidiora aperiamus gravissimæ doctrinæ fundamenta. Jure divino indissolubile conjugium est; major etiam tum accessit conjugio firmitas, cum in evangelio in conjunctione viri et uxoris figura fuit proposita conjunctionis Christi et Ecclesiæ, quod sane potissimum in conjugio rato adparet. Hinc ajebat Christus Dominus: *Quod Deus coniunxit, homo non separet*. Quum igitur præceptum est, ne homo sejungeret conjunctos a Deo, perspicue innuitur, sejunctionem ejusmodi Deo reservari, quemadmodum observavit Innocentius III, in cap. 2, de translat. episcop. Deus autem nullibi verbo suo testatus est, se nunquam conjugia legitima, et a se semel juncta dissoluturum; imo et constat aliquando voluisse disjungere, quando per apostolum Paullum permisit infideli accedenti ad christianam fidem conjugio in infidelitate contracto liberari, ubi suscipiendæ, vel recens susceptæ fidei ratio id postularet. Quamobrem si alterutrum conjugem Deus ad ineundam vitam monasticam vocet, Deo jubenti erit obtemperandum: atque conjugium tunc dissolutum non alia, quam divina auctoritate rescissum videtur, ut ait Alexander III, in c. ult. de convers. conjug. in 1, collectione decretalium. Porro divina voluntas aut generalis est, quæ in sacris literis exprimitur generalibus propositis institutionibus, quemadmodum illa, qua traditum scimus, conjugia infidelium aliquando baptismo suscepto rescindi; aut singularis, quæ vulgo divinæ inspirationis certum hominem illustrantis nomine appellatur. In hac specie dissolvendorum conjugiorum ineundæ monasticæ vitæ caussa, generalem Dei præceptum non habemus, quemadmodum habemus, de dissolvendo conjugio caussa fidei christianæ, siquidem christianæ fidei caussa præterquamquod omnium maxima et gravissima, omnibus etiam hominibus communis erat, et digna propterea fuit, quæ ex Dei clementia generalibus institutionibus promoveretur. At caussa monasticæ vitæ singulares quosdam a Deo selectos homines solummodo respicit, quos propterea concitat interior singularis mentis illustratio, et divinus impulsus. Hic autem divinus impulsus duplex esse potest, nimirum ordinarius, quem regulariter in eo præsumimus, quicumque ad monasticam vitam se vocari sentit, ac profitetur; et extra ordinem datus, qui ex gravioribus quibusdam argumentis adparet, quem mira quædam, et præter naturam emergentia, procul omni dubitatione demonstrant. Posterior hæc ratio vocandi homines ad vitam monasticam infrequens admodum est, atque instar miraculi, quam propterea superare omnem legem, adfirmavit Innocentius III, in cap. 14, de convers. conjugat.; ubi vero de ea constet judicio ecclesiæ, non dubito, quin statim ad dissolutionem etiam consummati conjugi deveniendum sit, non hominem tunc, sed Deo conjugium dissolvente, quemadmodum de conjugio Sancti Theonas refert Cassianus collat. 21, cap. 20. Quid enim repugnat, ex iis, quæ extra ordinem divina potestate fiunt, extraordinarios effectus proficisci? At quoties agitur de priore, seu ordinaria divinæ vocationis specie, hæc quidem explorari solet variis institutis probationibus, sed humano tantum modo attingitur ita, ut probationibus positis gravissimæ ad summum conjecturæ divinæ voluntatis emergant, non de eadem divina voluntate certo adeo constet, ut nulla omnino superesse ne levissima quidem dubitatio possit. Hinc sequitur, quoniam præcipuus divinæ voluntatis interius moventis testis est ille ipse, qui ad religionem adspirat, plurimum ipsius testimonio tribui, quoties tales conjecturæ sunt, ut verosimiliter adpareat, illum revera divina voluntate moveri; neque in contrarium gravis esse suspicio potest, ne forte alia de caussa, quam divino impulsu, ad monasterium accedat. Quod si suspicio nec levis suboriatur, ne forte monasticam vitam quærat aliis de caussis, ordinaria divinæ voluntatis exploratio non sufficit, neque ecclesia divinam voluntatem, facile existere judicat, nisi de ea aliter, et clarius constet. Itaque cum matrimonium est consummatum, si conjux ad monasticam vitam amplectendam a Deo moveri se dicat, ex ordinariis tantum probationibus divinam voluntatem non satis ecclesia colligit, quod plurimas subesse posse caussas agnoscat, quibus præter Dei voluntatem conjux ad vitæ mutationem adducatur. Quid enim, si tædeat illum aut maritalis in uxorem, aut paternæ in liberos curæ? Nonne etiam metu electio religiosæ vitæ extorqueri a marito facile poterit? can. 2, caus. 33, qu. 5. Non memoro alia similia bene multa, quæ emergere possunt post diuturnam conjugum conversationem; unde dubitare jure ecclesia possit de divina vocatione, quidquid unus ex conjugibus serio adfirmet; atque in dubio optimum consilium est, ut firmum tueatur conjugium, quod fuisse a Deo junctum certissime constat. In matrimonio needum consummato, ubi alteruter conjux dicat, se moveri a Deo ad religiosam ineundam vitam dicenti facilius creditur; cum enim nulla esse videantur, quæ contrarium indicent, conjecturæ, satis est ecclesiæ, ordinario more divinam explorare, voluntatem, qua ordinario more explorata declarat, vere a Deo vocatum conjugem, ac proinde contractum conjugium auctore Deo dissolvi.

In claro lumine, uti liquet, collocata est ratio, quare per religiosam professionem dissolvatur rati, non consummati conjugii vinculum. Ex quo facile etiam colligitur ratio, quare non similiter dissolvatur per sacri ordinis susceptionem. Etenim divina voluntas, ubi agatur de ministris sacris ordinandis, non

pendet præcipue ex testimonio illius, qui est ordinandus, sed potius pendet ex judicio ecclesiæ, quo quis ad sacram ordinationem vocatur; hinc neminem novimus ad monasticam vitam reluctantem adductum, scimus autem sanctissimos viros etiam invitos ad ordinationem clericalem attractos ecclesiæ suffragio, quemadmodum de eligendis episcopis ajebant imperatores Leo et Anthemius in l. 31, cod. de episc. et cler. quos amabant ita ab ambitu esse sepositos, *ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusandi; profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus.* Profecto ecclesia eos, qui matrimonium contraxerunt, non solet ad sacros suscipiendos ordines invitare. Quod si divina voluntas specialiter id aliquando ab ecclesia postularet, ecclesia ipsa, quæ divina oracula optime sentit, agnoscitque, tunc sine dissolutione conjugii vocatos a Deo maritos ordinaret, uti contingit apud Græcos; non enim æque conjugum conditioni ecclesiasticus status, ac religiosa professio adversatur, extrav. un. de voto apud Joannem XXII. Non est tamen dubitandum, quin etiam apud Latinos recipi possit, ut maritus sacris ordinibus initietur, dummodo uxor consentiat, et continentiam perpetuam profiteatur, eodem sane modo quo superius diximus, maritum etiam consummato matrimonio uxore consentiente posse vitam monasticam profiteri, can. 14, dist. 32.

Quoties conjux ante conjugii consummationem ait, se deliberare adhuc, an velit monasticam professionem emittere, potest adstringi intra certum tempus postulante altero conjuge ad professionem emittendam, qua non secuta ad consummandum matrimonium obligetur. Hoc tempus olim determinatum non erat; cum vere proposita fuisset hujusmodi species Alexandro III, idemque pontifex in singulari caussa rescripsisset, expectandum bimestre tempus, cap. 7 de convers. conjugat. receptum est, ut regulariter duorum mensium spatium sit petenti conjugi concedendum. Dixi receptum esse; neque enim id generaliter statuit Alexander III in dicto cap. 7, tantum duos menses præstituit, quum jamdiu diuturna lis instituta fuisset, unde colligitur, diuturnius adhuc tempus præterlapsum in proposita specie fuisse. Ceterum vulgaris illa traditio planam invenit, ac facilem executionem usque ad tempora Tridentini Concilii, cum annus probationis caussa ineundæ vitæ monasticæ non necessario requireretur, sed posset eidem probationis anno quasi beneficio cuidam lege concesso renunciari, cap. 16. de regularibus. Postquam tamen Tridentino Concilio cautum est, ut ab omnibus sine discrimine probationis annus impleatur, quacumque renunciatione irritata, sess. 25, de regular. cap. 15, fieri cœpit locus disputationi inter interpretes. Quidquid alii dicant, mihi probabilissimum videtur, pristinam illam duorum mensium designationem concedendam esse, antequam habitum induat conjux, sed et præterea annum novitiatus esse expectandum, imo etiam longius adhuc tempus, quoties singulares nonnullorum monasteriorum leges diuturnius tyrocinium emetiendum præstituant. Idipsum dico, si puella duodecim annos tantum nata nuptui data sit; erit enim expectandum eo usque, donec annus decimusextus impleatur, juxta tridentinam constitutionem sess. 25, de regularibus cap. 15. Neque enim verosimile est, Tridentinos Patres aut voluisse veterem jurisprudentiam abolere, ut nusquam amplius contingere posset, matrimonium ratum per monasticam professionem dissolvi, quando et id speciali decreto confirmaverunt, can. 6, de Sacram. matrim. sess. 24, aut voluisse in proposita specie annum tyrocinii relaxare, quando de eodem anno sine ullo discrimine statuendo maxime solliciti fuerunt, dicto cap. 15, imo et in eo, qui post contractum conjugium ait, se ad religiosam vitam vocari, maturior videtur facienda esse deliberatio, quam in aliis casibus, ob fluctuantem, qualis ex iis adjunctis adparet, animi sententiam. Neque dicas, id obesse plurimum conjugi in sæculo remanenti, quoties tamdiu expectare cogatur, etenim æquo animo sustinere debet, conjugem, quem sibi amanter sociavit, nonnisi matura deliberatione, et quæ ab ecclesia regulariter præstituitur, perfectiorem statum arripere. Quid enim, si idem conjux infirmaretur? Quid, si caperetur ab hoste? Quid, si aliquid simile contingeret, quo dissociari invicem oporteret?

Quæri ad hanc rem posset, quid juris, si cognita a marito uxor fuerit ante celebrationem nuptiarum, item si per vim fuisset matrimonium consummatum? Neutro in casu puto dissolvi conjugium monastica professione; etenim in prima specie conjugii celebratio quodammodo ad præteritum tempus retrotrahi videtur, vel favore liberorum, uti superius traditum est, vel ut nihil inter conjuges supersit, quod præferat turpem et inhonestam imaginem: atque in secunda specie verum est dicere, conjugium consummatum fuisse, et quidem non omnino injuria, ob factam conjugibus mutuam corporum potestatem; alias autem verum est, consummata conjugia per professionem religiosam dissolvi non posse. Si præterea quæras, quænam ad hunc effectum dicatur religiosa professio, paucis dicam, eam in proposito appellari, qua superius diximus, impediri omnino conjugia ne contrahantur, et postquam contracta sunt ea præcedente dissolvi, juxta extravagantem unicam de voto et voti redemtione apud Joannem XXII.

QUÆSTIO I.

De vetere repudiorum disciplina, qualis apud Judæos, Romanosve obtinebat.

Mores Judæorum veterum, item Romanorum, quibus permissum legimus facile conjuges dissociari, gravissimam, ut verum fatear, semper ingesserunt difficultatem iis omnibus, qui de conjugiorum indissolubilitate sermonem instituerunt. Ut de Judæis primum loquar, legem ipsi proponunt a Mose acceptam, quæ his verbis exprimitur in cap. 24. Deuteronomii. *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudii, et dabit in manu illius et dimittet eam de domo sua; cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino.* Ex quibus liquet, judaici repudii has fuisse leges. Primo, vir quidem uxorem repudiare poterat, non uxor a viro recedere. Secundo, non opus erat marito certas repudii caussas allegare, satis erat illi, si displiceret consortium uxoris. Tertio, repudium non voce tenus, sed libello, et scriptura indicendum erat. Quarto, si repudiata alteri nupsisset, non poterat, ne post repudium quidem a secundo viro datum, imo nec post secundi viri mortem, ad priorem conjugem reverti, licet prior conjux eam sibi sociari iterum postularet. Sunt, qui addunt, eam fuisse etiam repudii legem, qua repudiatæ permitteretur jungi secundo viro, et repudianti alteram sibi uxorem sociare. Verum fateor quidem ego, ita facto suo demonstravisse Judæos, quemadmodum etiam hodie in suis libelli repudii formulis demonstrant, cum in libello scribant, licere dimissæ aliud conjugium contrahere, quemadmodum liquet ex formula ejusdem libelli, quam exhibet Sixtus Senensis in lib. 2. Bibliothecæ sanctæ verbo *repudium* his verbis: *In sexta Sabbati, in duodecima mensis Adar, anno a creatione mundi etc. in urbe N. in Italia. Ego N. N. filius N. N. sponte mea, et ex animo, et citra ullam coactionem dimitto a me N. filiam N. et concedo ei licentiam et potestatem, ut ad arbitrium suum abeat, quo ei visum fuerit, denique possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere præsumat. In cujus testimonium dedi ei hunc librum repudii, et schedam dimissionis, atque signaculum divortii juxta constitutionem Moysi, et Israel, præsentibus testibus infrascriptis.* (Subjiciuntur hic trium testium signacula) Interea tamen ex lege Mosis nihil tale deduci videtur; quinimmo ibidem secundo ducta *polluta dicitur, et abominabilis coram Domino.* Ad summum concedam, secundo nubentem non subjectam fuisse legitimis adulterii pœnis, at scelere immunem fuisse, nec facile nec tuto audeo adfirmare. Quod omni dubitatione caret, illud est, quod generali consensione tradiderunt Sancti Ecclesiæ Patres, nimirum totam, atque integram Mosis legem, non repudii disciplinam probavisse, sed dispensatione quadam permisisse, ut graviora mala evitarentur. Ad rem Hieronymus in cap. 5, Matth. vers. 3. *Moyses libellum repudii dari jussit propter duritiam cordis maritorum, non discidium concedens, sed auferens homicidium; multo enim melius erat lugubrem evenire discordiam, quam per odium sanguinem fundi.* Idem Christus Dominus perspicue hoc ipsum in evangelio explicavit; etenim Matthæi cap. 19, interrogantibus Pharisæis, an liceret homini dimittere uxorem suam quacumque ex caussa, atque ad eam rem subjicientibus Mosis exemplum, qui libellum repudii dare, et dimittere mandaverat, postquam respondit, non esse ab homine separandum, quod fuit a Deo conjunctum, ait: *Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.* Ad mosaicæ legis interpretationem duo necessario sunt distinguenda. Primum est, potuisse maritos uxorem dimittere; alterum est, maritos uxorem dimissuros libellum repudii dare debuisse. In primo nulla legis potestas inerat, tantum dispensatio quædam, seu indulgentia, dixerim etiam patientium, qua fiebat, ut dimittens pœnam legis evaderet. In altero præceptum gravissimum continebatur; noverat enim Moses, ea ratione difficiliores fieri et rariores divortiorum caussas, quod maxime erat in Judæorum Republica exoptandum, quoniam vix obtineri poterat, ut repudia abolerentur, quin graviora emergerent incommoda. Quis statim non videt, Judæos ad conscribendum libellum repudii adstrictos in primis serio de dimittenda uxore cogitare, ac deliberare debuisse? Dum hæc deliberatio fieret, sperari poterat, ut quiesceret præceps animi flagrans impetus, qui forte maritum corripuisset, et ad dimittendam uxorem adduceret. Deinde quoniam acta publica a scribis publicis pendebant, et scribæ viri essent in populo selecti prudentissimi, facile evenire poterat, ut concitati conjugum animi interpositis amicorum, et prudentum virorum officiis conciliarentur, et quod gerendum erat in conscribendo libello, in irritum omnino caderet. Prudens hæc erat œconomia, qua sane opus non fuit in novo Testamento, in quo sicut conjugium majorem accepit firmitatem ob figuram conjunctionis Christi et ecclesiæ, majorem etiam Dei gratiam fidelibus conci-

liavit ob dignitatem Sacramenti accedentem, qua sanctior redditur mutua conjugum charitas, ita facilius sperandum erat, futurum, ut nulla suborirentur incommoda, quibus ad similem dispensationem esset aliquando deveniendum.

Non procul a moribus Judæorum distabat Romanorum veterum disciplina, apud quos et repudia, et divortia vigebant. Repudiorum nomine proprie intelligebant quamcumque revocationem, seu dissolutionem sive jam initi, sive futuri ineundi conjugii; sed nomine divortiorum tantum dissolutionem jam initi matrimonii significabant; eamque ob rem repudiatas, vel sponsas, vel uxores dicebant, divertisse non sponsas, sed uxores, l. 2, ff. de divortiis, et repudiis, l. 101, § 1, et l. 191, ff. de verbor. signif. Non est, cur de sponsorum repudiis hoc in loco sermonem instituam, de quibus superius actum est. Tantum de repudiis conjugum agendum superest, quæ proprie divortia dicimus. Horum plane origo non adeo antiqua fuit apud Romanos, ut eorum nequeamus prima vestigia indicare. Etenim refert Aulus Gellius in lib. 4. Noctium Atticarum cap. 3, per quingentos et amplius annos post Romam conditam nulla unquam fuisse conjugia divortiis dissoluta, et primum Spurium Carvilium, cui Ruga cognomentum fuit, virum nobilem divortium ab uxore fecisse, quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, anno urbis conditæ 523, atque is Carvilius traditur, uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse, carissimamque morum ejus gratia habuisse; sed jurisjurandi religionem animo atque amori prævertisse, quod jurare a censoribus coactus erat, uxorem se liberorum quærendorum gratia habiturum. Paullatim eodem urbis conditæ sæculo illud Romani receperunt, ut facile, atque etiam pro lubitu uxores dimitterent, quibus puto plurimum stimuli adjicere potuisse exemplum Judæorum, quibuscum circa annum ab urbe condita 580, fœdus inierant, quemadmodum legimus in 1. libro Machabæorum cap. 8, neque enim inverosimile est, divortiorum disciplinam Romanis eo usque fere inauditam ad eosdem fuisse a populo Judæorum fœdere juncto derivatam. Ex eo paullatim factum est, ut duplex esset divortiorum genus, quorum alia ex caussa dicebantur, alia bona gratia fieri; atque in eisdem distinguebantur abs Judæis Romani, quod apud Romanos æque vir uxorem dimittere poterat, atque uxor a viro recedere. Ex caussa dicebatur divortium fieri, quando non sponte, et pro lubito conjuges dissociabantur, sed legitimis intervenientibus caussis, quæ sane a principio ex prudentis judicis arbitrio pendebant, deinde jure determinatæ fuerunt, quemadmodum in l. 8, et 11, cod. de repud., nov. 22, cap. 15, et nov. 117, cap. 8, et sequentibus; quibus addi potest lex 1, cod. Theodos. de repudiis; atque ejus divortii effectus erat, ut qui caussam divortio dederat, si vir esset, donationem propter nuptias, si uxor, dotem amitteret. Divortia bona gratia fieri dicebantur, quoties conjuges mutuo consensu, et sine ulla caussa dissociabantur, sine ulla pœna, idest recuperante dotem uxore, et donationem propter nuptias retinente marito, quod liquet potissimum ex ejusdem divortii formula, cum diceret maritus uxori; *res tuas tibi habeto*, responderet uxor marito; *res tuas tibi agito*, l. 2, § 1, ff. de divort. et repud. Ne vero per hunc conjugum consensum fraus alteri fieret, cautum erat, non valere divortium, quoties patri mariti filiifamilias obfuturum esset. Quid enim, si pater in potestate filium habens dotem recepisset, et filius conjugem suam patre ignorante, vel contradicente dimitteret? Non valebat actus in fraudem patris elicitus, quemadmodum ab initio matrimonium sine consensu patris contractum nec justum, nec legitimum habebatur, l. 5, et ult. cod. de repud. Item cautum fuit, ut ne mariti, vel uxoris pater dissentientibus conjugibus divortium indiceret, etiamsi pater filium, vel filiam, cujus divortium desiderabat, in potestate haberet, l. 5, cod. eod. tit. Præterea caverunt Romani, ut cum divortia fierent, de illis publice constaret, ne passim is ad secundas nuptias admitteretur, qui in primo adhuc esse conjugio videretur; quamobrem non aliter divortium ratum habebatur, quam si septem testes, et romani cives, et puberes interfuissent, l. 9, ff. de divort. et repud. Sed hæc divortia, quæ bona gratia fieri dicebantur, Justinianus tandem abolevisse videtur in nov. 117, cap. 10, nisi tum demum, quam uterque conjux de servanda continentia deliberaret, qua in specie non conjugii vinculum dissolutum fuisse credimus, sed tantum dissociatam communis vitæ olim initæ rationem; quamquam Justinus Imperator Justiniani filius voluerit veterem divortiorum bona gratia faciendorum reduci disciplinam, modo libellus repudii conscriberetur, nov. 140, quæ tamen veluti jus commune in toto romano imperio recepta non fuit.

Nemo non videt, hanc romani juris disciplinam displicuisse ecclesiasticis patribus, can. 17, 18, can. 32, quæst. 5, can. 1, caus. 32, quæst. 7, can. 2, caus. 33, quæst. 2, quod et adnotavit, imo et demonstravit Jacobus Gotofredus in notis at legem 1, cod. Theodos. de repudiis. Et quidem quousque de romanis legumlatoribus loquimur, qui christianam fidem necdum amplexi fuerant, nimirum a temporibus Carviliani divortii usque ad tempora Constantini Magni, nihil est, quod miremur, si, qui Christum aut minime noverant, aut insequebantur, a Chri-

sti institutionibus recesserunt. Quod si nonnulli hinc occasionem arripiant, damnandi memoriam religiosissimorum Imperatorum, Constantini præsertim, Theodosii seu Senioris, seu Junioris, nec non Justiniani, quod vel repudiorum disciplinam non penitus aboleverint, vel eamdem statutis novis legibus confirmasse visi fuerint, ego potius excusatos quoquo modo haberi vellem; in primis, quod leges dicendæ essent non solis christianis, sed etiam alienæ religionis hominibus, qui tunc latissime diffuso Imperio suberant; atque cum optime scirent, christianis interdicta fuisse divina lege repudia, facile sibi persuadebant, latas de repudiorum caussis, et formulis leges tanquam ceteris minime christianis accommodatas habitum iri. Ut enim leges illæ non repudia laudabant, nedum non præcipiebant, uti scribit S. Augustinus in lib. de bono conjugali cap. 7, unde detromptus est canon. 1, caus. 32, qu. 7, sed tantum modum faciendorum repudiorum indicabant, facile intuebantur christiani, easdem ad se non pertinere, sed ad eos tantum, qui nondum potuerant ad Christi fidem, ac legem adduci. Deinde in eisdem legibus quid aliud adparet, quam veterem repudiorum agendorum libertatem jamdiu vigentem angustioribus paullatim et sensim terminis circumscriptam a christianis imperatoribus fuisse, dum cautum est, a solis conjugum parentibus non potuisse repudium indici, dum cautum est, non omnes caussas ad repudium faciendum sufficere, dum denique cautum est, repudia, quæ bona gratia fieri dicebantur, in posterum non licere? Tantum reprehendi posset laudata constitutio Justiniani in nov. 140, qua iterum reducta sunt divortia bona gratia, quæ jam fuerant abs Justiniano abrogata. At de Justino ita dicentem Evagrium exhibet Baronius ad annum 566 num. 11. *Quod ejus vitæ rationem attinet, deliciis revera defluxit, et mollicie, in voluptatibus obscœnis volutatus, alienæ pecuniæ adeo ardenter appetens, ut omnia iniqui quæstus gratia divenderet, imo vero etiam ipsa sacerdotia, divinum numen minime reverens, plebeis hominibus venalia palam exponeret.* Ceterum ubi de religiosis imperatoribus, qui Justinum antecesserunt, sermo sit, erat illa prudens quædam eorumdem œconomia, qui corruptos populi lati diffusi, et innumeræ gentium multitudinis mores paullatim et sensim ad evangelicas institutiones efformare conabantur, quoad fieri posset, nec novum est, dum nequissimos abusus diuturnum tempus in magna multitudine invexit ac fovit, interea providos principes gravioribus occurrere, futurum sperantes, ut aliquando depereunt omnes, atque evanescant. Tandem observari adhuc potest, apud Romanos disciplinam fuisse, qua patrifamilias quoddam officium fere publicum respectu familiæ regendæ demandatum videbatur, quod adparet in potestate illi concessa coërcendi etiam corporalibus pœnis eos, qui in familia delinquunt, quasi domestico judicio condemnatos; quam sane potestatem, licet recentiore ætate circumscribenda fuit, olim tamen nemo ignorat amplissimam fuisse; neque enim suspicio erat, patrem improbe de suis, seu in familia existentibus judicaturum, eamque ob rem de judicio patris nulla quæstio proponebatur. Hinc forte evenit, ut, quoniam uxor in manum viri convenire dicebatur, et ad viri familiam pertinere, si forte ab eodem viro dimitteretur, præsumeretur nonnisi ex magna et gravissima caussa dimitti, quin de ea judicio publico quæreretur. At primis ecclesiæ sæculis nondum definita quæstio erat, an nulla unquam proponi caussa possit, qua conjugium dirimatur, cum ne quibusdam gravissimis caussis, ac specialiter de adulterio, disputatum etiam apud ecclesiasticos patres aliquando sciamus, quemadmodum fuit superius observandum. Quibus recte consideratis, excusandos saltem putos veteres illos legumlatores, qui non eas de repudiis omnino abolendis leges sanxerunt, quæ recentioribus temporibus palam edi ac proponi commodius potuerunt.

QUÆSTIO II.

De secundis Nuptiis.

Huc referendus est titulus 21, lib. 4, juncto titulo 21, lib. 1. Decretalium.

Nomine secundarum nuptiarum proprie non hic eas intelligo, quæ contrahuntur, postquam declaratum est, primo contractas non valere; istæ enim licet facto secundæ dicantur jure tamen sunt primæ: neque hic intelligo illas, quæ prioribus adhuc consistentibus perperam contrahuntur; istæ enim adulterii potius, quam nuptiarum nomine dignæ sunt, etiamsi tunc initæ proponantur, quando divortium inter conjuges primo conjunctos celebratum fuerit. Illas potius intelligo, quæ contrahuntur a conjuge post mortem conjugis, vel vivente quidem adhuc conjuge, sed matrimonio etiam quoad vinculum rite dissoluto, in iis nimirum specibus, quas superius expendebam. Sane cum de talibus nuptiis agimus, nulla dubitatio est, quin divina, et ecclesiastica lege non damnentur, cum vel ipse apostolus Paulus id expresse declaraverit in epist. 1, ad Corinth. cap. 7. Ceterum plurima sunt apud veteres ecclesiæ patres monumenta, quibus fideles a secundis nuptiis arceri, quasi a flagitio quodam jubentur. Non enim ignoro, modo bigamos fuisse pœnitentiæ publicæ addictos, modo a sacris or-

dinibus exclusos, modo secundis nuptiis sacerdotalem benedictionem, quæ primis concedebatur, negatam, can. 4 et 5, dist. 16., can. 13, 14, 15, dist. 34., cap. 1, et passim de bigam. non ordin., cap. 1 et 4 hoc tit., can. 8, caus. 31, quæst. 1, can. 4. S. Basilii ad Amphilochium, et alibi quam frequentissime. Addo, quosdam ex Imperatoribus Justiniano recentioribus abominabiles habuisse tertias nuptias, et gravibus pœnis obnoxias reddidisse, uti liquet ex novella 2 Constantini Porphyrogenetæ, quæ habetur ad calcem codicis Justinianei, atque ex novella 90. Leonis philosophi. Non sunt hæc ita in medio relinquenda, ut singulari observatione non explicentur.

Itaque ego in primis animadverto, veteres illos canones, ac legum definitiones tunc temporis præsertim conditos fuisse, cum vigebat apud Christianos Romanarum legum disciplina, juxta quam qui divortium a conjuge fecisset, sibi blandiebatur, posse se aliud inire conjugium despectis Evangelii legibus: quamobrem secundas se nuptias celebrare dicebat, qui non nuptias celebrabat, sed turpe adulterium admittebat; quod, si Romanis legibus sine pœna erat, non erat tamen Ecclesiæ canonibus tolerandum. Deinde animadvertere oportet, secundis nuptiis, quæ solutis omnino prioribus celebrandæ essent, Ecclesiam non eodem modo favisse, sicuti primis, quamvis nec secundas ipsas nuptias, nec ulteriores damnaret. Agnovit Ecclesia in secundo nubentibus, vel secundam uxorem ducentibus, miserabiliorem quandam infirmitatem, cui per secundas nuptias, vel ulteriores occurrebatur; quemadmodum enim in maxima erant existimatione, qui virginitatem profitebantur, nec nisi inferiore gradu erant, qui primas nuptias contrahebant; ita nonnisi tertio gradu, aut etiam post tertium, qui secundas, vel ulteriores nuptias contraxissent, collocabantur, quasi longe imparis meriti atque virtutis. Neque tantum in istis quædam gravis adparebat infirmitas; verum etiam secundæ ipsæ, vel ulteriores nuptiæ non adeo perfecte videbantur significare divina mysteria, quæ sub matrimonii specie latent, quemadmodum primæ significant. Nimirum in primis nuptiis junctus uxori maritus junctum Christum Ecclesiæ repræsentat, juxta doctrinam Apostoli; at secundæ, vel ulteriores nuptiæ licet idem repræsentare etiam possint, aliqua tamen ex parte, scilicet in ea, qua respiciunt præcedens conjugium dissolutum, indicant dissociatum fuisse fœdus, quod ceteroqui indivisam Christi et ecclesiæ conjunctionem olim significabat, unde non undecumque perfectum in secundis nuptiis videtur esse mysterium. Præterea quicumque in veterum Patrum monumenta accuratius intendat, commode observabit, sacerdotalem benedictionem, qua conjugia consecrantur, multiplicem fuisse; erat enim benedictio illa nuptiis omnibus communis, quæ consentientibus sponsis in ipso contrahendo conjugio statim, et sine intervallo concedebatur, quam nonnulli veram sacramenti formam putant a sacerdote quasi a ministro pronunciatam; erant itidem aliæ benedictiones, quæ ceremonias celebrandi conjugii solemniores reddebant, dum sacerdos etiam inter ipsa missarum solemnia publice sponsis bona omnia a Deo nuptiarum auctore, a Christo Sacramenti institutore, precabatur, quæ sane omnia vivus est notis singularibus perspicue distinxisse Tertullianus, dum nuptias memoraret, quas *Ecclesia conciliat, confirmat oblatio, obsignat benedictio,* lib. 2., ad uxorem cap. ult. Recentioribus demum sæculis a scholasticis dubitari cœpit, num semel suscepta conjugalis benedictio iteranda esset, quam perpetuo in personis, quibus benedictum fuerat, consistere nonnulli credebant, quemadmodum arbitratus fuisse videtur Urbanus III in cap. 3 de secundis nuptiis, dum ideo bigamis benedictione suscipienda interdicit, *quia cum alia vice benedicti sint, eorum benedictio iterari non debet.* Atque id facile nonnulli recipere potuissent, etiamsi ex duobus contrahentibus unus tantum bigamus esset, quod bigamus ipse cum secunda conjuge benedictionem suam communem habere videretur, eodem modo, quo jura adfinitatis contractæ olim in secundum conjugem transmittebantur, dum adhuc vigerent tria illa adfinitatum genera, de quibus mentio est in cap. 8 de consanguin. et adfinit., propterea quod illud, quod dici solet de viro et uxore *Erunt duo in carne una,* ita ex scolasticorum provecta interpretatione intelligebatur, ut quæ uni congruerent, in alterum transferrentur, juxta ea, quæ superius expendebam, quum de variis adfinitatum generibus agerem.

His præjactis, commode explicantur propositi canones, aut constitutiones. Si enim ex illis adparet, bigamos ab ordinatione sacras fuisse rejectos, constabit statim, non ideo fuisse rejiciendos, quod criminis rei haberentur, sed quod essent infirmiores; ecclesiam vero consuevisse ad clerum promovere non innoxios quoscumque, sed eos, qui digniores præ ceteris existerent. Si ex illis adparet, non consuevisse ecclesiam secundis nuptiis benedicere, nomine benedictionis non generalem illam, et nuptiis omnibus communem intelligemus, sed maxime solemnem, quæ etiamnum nostris temporibus omitti solet non omissa communi; atque ubi de canonibus recentioribus sermo sit, dicemus, ideo non adhibitam aliquando fuisse in secundis nuptiis benedictionem, quia nonnulli piaculum putarent, eam bis recipi, ac bis concedi. Si demum ex illis adparet, inter pœnitentes bigamos admissos fuisse, gravioribus autem pœnis, seu, ut magis proprie loquar, pœnitentiis addictos fuisse, qui matri-

monia ulteriora contraxissent, pœnitentias intelligemus non ad pœnam admissi delicti luendam, sed ad infirmitatem juvandam, fuisse eisdem impositas. Additur his, vetustioribus patribus rigidiores fuisse formulas, quibus bigamos insequerentur, quod tunc temporis bigami erant passim, qui primo conjugio adhuc consistente, sive secuto divortio, conjugia secunda, vel ulteriora contrahebant, quam sane secundarum, aut ulteriorum nuptiarum speciem detestabilem omnino censemus.

Difficilius esset interpretari canonem 5 concilii toletani XIII, anni 683; quo a christianorum communione seclusi fuerunt, quicumque viduatas principum, aut regum uxores duxissent, nisi statim observandum occurreret, constitutionem illam fuisse omnino singularem, ad quam edendam devenerunt Toletani antistites suasione regis Ervigii; qui in eo concilio præsens aderat, quique verebatur, ne vidua uxor post regis mortem alii sociata extraneum quendam principem in regni possessionem induceret in suæ posteritatis, sive filiorum, et ex eis descendentium detrimentum. Non hæc odio secundarum nuptiarum edita sunt, sed ex aliis æquis causis, qualis etiam esse poterat publica quædam honestas, qua non deceret, regiæ potestati subjectos sui regis olim uxorem sibi conjugio jungere, eadem fere ratione, qua apud romanos veteres *mulier liberto viri, ac patroni sui mala ratione conjungebatur*, uti tradidit Papinianus in l. 62, § 1, ff. de ritu nuptiarum.

Non vero primum ad secundas nuptias contrahendas accedere permittendum cuipiam est, nisi iste manifestis probationibus demonstret, prioris matrimonii vinculum fuisse dissolutum, cap. 2 de secundis nuptiis; hinc si dubitaretur de morte conjugis, is, qui se exinde liberum putat, non erit ad secundas nuptias admittendus, quamquam tamen semel admissus, superveniente dein dubitatione, non sit statim dissociandus, quousque de rei veritate non constet, dicto cap. 2 vers. *Si vero*. Quoniam autem non semper idem modus in promtu est, quo mors conjugis probetur, ubi præsertim susceptæ proponantur diuturnæ peregrinationes, necessario modus idem admittendarum probationum in arbitrio judicis positus est, cujus tamen officium erit, ubi dubium etiam leve emergat, nuptiarum secundarum contractum impedire. Fuit olim romani juris disciplina, qua ubi de morte alicujus dubitaretur, si per quinquennium non constitisset de ejus vita, haberetur, ac si mortuus esset, l. 6, ff. de divortiis. Deinde etiam cautum est, ut sufficeret quadriennium expectare, l. 7 cod. de repudiis. Sed hæc fuerunt abs Justiniano abrogata, nov. 117, cap. 11., ubi statutum est, nunquam ad secundas nuptias transiri posse, nisi de absentis morte certa sint testimonia. Atque Justiniani providentiam confirmavisse visi sunt pontifices maximi, qui voluerunt, certo de morte absentis constare, cap. 19 de sponsalibus, ex quo supplendus est canon. 1 vers. *Nec tamen* caus. 34, quæst. 1, et capitulum 5, § *Si autem* ut lite non contestata. Hinc si quæratur, an uni tantummodo testi credatur, de morte conjugis testimonium perhibenti, non aliter sufficere puto, quam si agatur de teste integerrimo, atque in ea specie, qua aliæ conjecturæ concurrant, puta mortis in remota provincia evenientis, et testimonio ita coram judice edito, ut pensatis caussarum adjunctis admodum verosimile adpareat, nec aliter major, et uberior eventus certitudo haberi commode possit, argumento l. 50, § 6, ff. de re militari. Eodem modo si quæratur, an sufficiat probatio vulgaris famæ, ferentis, conjugem mortuum esse; neque aliter sufficere puto, quam si fama eadem aliquot adminiculis juvetur, nimirum iis, quibus judex nullam amplius dubitationem superesse prudenter existimet, argumento cap. 24 de accusationibus.

CONCLUSIO.

Quæ persecutus hucusque sum, ea non tam integrum exhibere videntur quartum gregorianarum Decretalium librum commoda interpretatione illustratum, quam pandere altissima illa principia, quibus innituntur multiplices leges matrimonia dirigentes, modo naturales unicuique insitæ, modo divinæ, qua in vetetere, qua in novo Testamento expressæ, qua insuper perenni patrum traditione ad nos traductæ, modo humanæ, istæque seu in jure communi Quiritium demonstratæ seu ecclesiasticæ et temporum et locorum, ceterisque id genus adjunctis accommodatæ, picta a me ut plurimum imagine variarum ætatum, quæ variam disciplinam, iisdem tamen semper principiis mirum in modum hærentem, identidem postulaverunt. Ecquidem fateor, multa me in his commentariis omisisse singularia, quæ adjici belle potuissent; id tamen concedant viri prudentes sapientesque proposito meo, propterea quod deliberavi (puto autem uti considerate, ita et caute) de rebus hisce parcius ac moderatius verba facere, contentus, generales conjugiorum præceptiones expendisse, alias vero apprime gnarus, generales ipsas præceptiones posse ad res et facta, quæ multa incidunt, nullo pene negotio adhiberi. Quod in conjugiis præstantius est, quod dignius, quod homini ratione prædito et utenti etiam in iis ipsis, in quibus communia quædam cum ceteris animantibus habet, convenientius esse potest, id potissimum exornandum curavi; nihilque antiquius habui, quam ut disputationes universas, imo et certas legum ipsarum sententias exigerem ad eos fines quos natura

posuit sanctissimos, ad quos divina voluntas mentes ipsas conjugum clementissime elevavit, quos denique non aliter metiti sunt aut religiosi principes, quam si una et publicæ societatis, aut ecclesiastici antistites, quam si una et boni et ecclesiastici fines metirentur, quasi universos eodem omnino ambitu concluderent. Re enim vera qui hos ipsos commentarios legendo percurrat, inveniet passim primigenia illa sæpe inculcata naturæ dogmata, quibus insinuatum est, quotquot conjugia ineuntur totidem esse debere vincula humanæ benevolentiæ, et societatis. Non de ea benevolentia tantum dico, quæ invicem sancto fœdere devincit conjuges; sed de ea benevolentia potissimum loquor, qua parentes liberis, fratres fratribus, familias familiis, gentes ipsas longe lateque diffusas inde mutuo, utut difformi, nexu conciliat. Hæc illa charitas est, quæ infra Deum, resque divinas suprema lex est inter homines, cujus præceptum in Evangelio secundum quidem dicitur, sed simile primo, videlicet præcepto charitatis in Deum. Ad hanc benevolentiam jura universa, et ea quæ natura inseruit mentibus omnium, et ea quæ gentes sibi ipsis communi voluntate constituerunt, facile referuntur. Ad hanc conjugii institutor Deus leges conjugiorum direxit, ne dicam illam adhuc voluisse ex primo conjugio ceu e fonte dimanare, aut certe fieri multo firmiorem quando Deus ipse voluit ex uno viro, e cujus etiam latere uxorem eduxit, ceteros homines procreari, quasi in fraternam societatem invicem advocandos. Ad hanc positiva Levitici præcepta formavit idem Deus, ut cum in Abrahæ filiis unum sibi populum instar familiæ dirigendum singulari ratione ac clementia susciperet, tum certis conjugiorum legibus institueret. Ad hanc hominum universos mores reduxit Christus Dominus in Evangelio, quando non solum quidquid in nuptiis ab ea alienum induxerant temporum corruptelæ, id totum renovatis vetustis præceptionibus improbatum voluit, atque damnatum; verum etiam ut eadem charitas cum solidior, tum etiam purior foret, ipsam erexit in symbolum charitatis et Christum et ecclesiam devincientis, unde conjugium ad sacramenti dignitatem evexit. Quid aliud insuper exhibent humanæ leges sive sacræ sint, sive civiles, in excludendis, a conjugio illis præsertim, qui arcto jam necessitudinis vinculo junguntur, quacumque sit necessitudinis caussa, non sanguis modo aut adfinitas, sed etiam quæ consanguinitatem imitatur adoptio, aut quæ adoptionem imitari visa fuit cognatio spiritualis; ut hac ratione ibi per conjugia plurium familiarum cieretur amor, ubi per remotas propagines, oblivione quadam parentum communium tepuisset? Quod si etiam inter propinquos instauranda, aut confirmanda benevolentia certis de causis sit, leges ipsæ viam minime occluserunt providæ dispensationi. Hæc erant intima hujus universæ rei principia, quibus jactis multa veluti consectaria fluerent, et quæ consectaria non essent, certe veluti adminicula quædam existere cernerentur. Itaque dum his finibus opus meum, laboremque totum concludendum censui, mihi visus sum et nemini fuisse gravis, una etiam satis proposito meo fecisse, quando in lucubrationibus hujus generis curavi, ut altissimarum caussarum adjectione lectorum fastidium si non omnino abjicerem, saltem levarem, et certe ingenitam illam aversionem minuerem, quam pati solent viri de pudicitia, de verecundia, et de castimonia universæ vitæ, uti honestum quemque decet, solliciti, dum agentes inter homines non possunt non impendere quandam operam in studia istarum rerum, regularum, et jurium; imo et mihi videor non sine quadam jucunditate imitatus pro viribus meis prudentiam legumlatorum, quorum cum in hac parte recensere debui, atque expendere constitutiones, et constitutionum formulas in juribus conjugiorum palam et publice proponendis, tum observare potui, imo et mirari singularem dexteritatem, et artem cum sagacitate conjunctam. Si eo usque ex imbecillitate ingenii mei pervenire non potui, ut lectores benevoli saltem conatus meos, voluntatemque enixam æqui boni faciant, opto, precor.

IN QUINTUM DECRETALIUM
GREGORII IX. LIBRUM
COMMENTARIA

PRÆFATIO.

Quanto dulcius atque jucundius detinuit me in prioribus suarum decretalium libris Gregorius IX, tanto asperior et tristior ad interpretationem libri quinti videtur in præsentia juxta ordinem suscipienda tractatio, quæ terribilem juris ecclesiastici partem continet, dum in atrocioribus criminibus recensendis, et severioribus pœnis in reos eorundem infligendis versatur. Quamquam enim in hac re non exuat ecclesia erga homines scelerum conscios maternam, ita dixerim, pietatem, quando vel in ipsis inferendis pœnis clementiam sequitur Dei optimi maximi, qui non mortem vult, sed vitam conversionemque peccantium, quemadmodum sacræ literæ passim docent; nihilo tamen minus non severitatem gravitatemque deponit, sed istam tantum misericordia mitigat, ne facilitas ipsa in divinorum mandatorum contemtionem, atque in salutis æternæ periculum torqueatur. Hæc illa est ingenita et summa ecclesiæ majestas nunquam a benignitate sejuncta, qua divina sponsa egregie decoratur, et Christi Redemtoris, cui miris modis injuncta est, jure ac potestate sibi veluti mutuata, personam ac dignitatem per suos antistites, et majores sacrorum administros exercet, hinc lenis, illinc terribilis, hinc bona spe fideles erigens, illinc metum acerbissimarum pœnarum incutiens, ne aut clementia sine justitia contemnatur, aut justitia sine clementia humanam premat infirmitatem, ac frangat. Aureæ sunt in hanc rem Gregorii Magni sententiæ in libris Moralium. Sic lego in primis in Can. 9, dist. 45. *Disciplina, vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed circa subditos suos inesse rectoribus debet, et juste consolans misericordia, et pie sæviens disciplina.... Miscenda est ergo lenitas cum severitate, faciendumque quoddam ex utraque temperamentum: ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur... Sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate sæviens, sit pietas, sed non plus, quam expediat, parcens etc.* Sic insuper lego in Canone 14 ejusdem distinctionis: *Sunt namque nonnulli ita districti, ut omnem etiam mansuetudinem benignitatis amittant; et sunt nonnulli ita mansueti, ut perdant districti jura regiminis. Unde cunctis rectoribus utraque summopere sunt tenenda, ut nec in disciplinæ vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursum mansuetudine districtionem deserant disciplinæ, quatenus nec a compassione pietatis obdurescant, cum contumaces corrigunt, nec disciplinæ vigorem molliant, cum infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplinæ vigor mansuetudinem, et mansuetudo ornet vigorem, et sic alterum commendetur ex altero, ut nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta.* Proficiscuntur hæc ex natura ecclesiastici regiminis, quod si compares cum regimine magistratuum publicorum, facile intelliges, quare publici magistratus reos graviorum scelerum jure ac merito puniant eo usque, ut eosdem in interitum aliquando adducant, ac perdant; ecclesia vero etiam ubi asperiores quasdam potestati suæ congruentes pœnas inferendas devenerit, jure ac merito paratam se ad miserendum semper parcendumque demonstret. Curant magistratus publici tranquillitatem societatis, ac reipublicæ salutem, atque incolumitatem, ad quam unam universa vota sua, et officia dirigunt. Cum autem illa nonnisi incommode, et cum gravi perturbatione patiatur, reos graviorum flagitiorum aut libere in civitate manere, aut etiam vivere, nihil est, quod sollicitos faciat magistratus de reis eisdem servandis. Ecclesia e converso non tam societatem fidelium regit, quam singulas fidelium animas, quas ad aliam, nimirum ad æternam, et lætissimam beatorum cœlestem

societatem, præparat; imo et qua in parte terrenam hanc fidelium societatem regit, agnoscit istam veluti partem ecclesiæ christianæ nondum expurgatam, in qua, juxta phrasim evangelicam, cum tritico zizania succrescunt, zizania, inquam, non statim eradicanda, ne eradicetur simul et triticum, in diem messis differendo separationem. Quid igitur mirum, si ecclesia aut malos toleret, aut cum malis mitius agat, de quibus spem adhuc concipit, futurum forte, ut in bonam frugem adducantur? Itaque ecclesia et judicis æque, et matris agit partes; judicis ad terrendum, matris ad miserandum, ut matris officium fovere in sinu pergat, quos solum officium judicis foret perditurum, et judicis officium concutere non desinat, quos materna pietas forte molliores efficeret. Non possum ego continere in hac parte a laudandis quorundam canonum conditoribus, qui cum leniores quasdam pœnas in reos criminum decernerent, pœnis eisdem, quæ potius erant suaves pœnitentiæ, terrifica nomina indiderunt, qualia publicis in legibus ad significandas capitales, capitalibus proximas pœnas usurpantur, veluti deportationis, exilii, carceris, et verberum, can. 9, dist. 35; can. 7, cau. 2, qu. 1; can. 13, caus. 17, qu. 4; can. 10 et 13, caus. 26, qu. 5; cap. 35 de sent. excom.; cap. 27, in fine de verb. signific.; cap. 1 de calumniator., et alibi pluries. Quæ enim pœnæ his nominibus designantur, longe diversæ sunt ab iis, quæ proprie eisdem nominibus designarentur, neque longe sunt a salubribus pœnitentiis ad expiationem indictis remotæ. Verberibus castigari consuevisse in ecclesia reos aliquot pœnitentes, præsertim si juniores essent, docet Augustinus in can. 1, caus. 23, quæst. 1. Ibidem autem sanctus vir ait: *Vocatur quidem et ista damnatio; sed quis non intelligat, magis beneficium, quam supplicium nuncupandum, ubi nec sæviendi relaxatur audacia, nec pœnitendi medicina subtrahitur?* Imo et subjicit, modum istum coercitionis, et a parentibus erga liberos, et a magistris erga discipulos adhiberi. Quod si aliter intelligeres Gregorii Magni sententiam in dicto canone 10, caus. 26, quæst. 5, aut similes, inveniret statim contradicentem Gregorium ipsum Magnum in can. 1, dist. 45, et quotquot patres ecclesiastici in eadem distinctione a Gratiano commemorantur. Deportatione, exilio, carcere plures etiam a viris ecclesiasticis damnatos cum legimus, apud veteres, iis omnibus intelligimus, aut peregrinationes pœnitentiæ caussa suscipiendas ad loca quædam sacra, et templa honorabilioris famæ, aut ejectiones de gradu clericorum vel in alium inferiorem clericalis ordinis gradum, vel etiam in laicam communionem, sive ejectione de gradu communi fidelium in ordines pœnitentium, aut missione in monasteria, vel collegia clericorum, quibus qui pœnitentiæ caussa adscriberentur, vigiliis, orationibus, jejuniis, solitudine, et alienatione a sæcularibus negotiis, et maculas contractas scelerum ex imo delerent, et Deum facilius sibi placerent. Et revera antequam clerici communem vitam inivissent, monasteria designari solebant tanquam loca clericorum pœnitentiæ aptiora. Inita communi vita inter clericos, certa loca secreta erant in clericorum cœtu ac domicilio, austerioris ineundæ vitæ ac pœnitentiæ gratia, in quæ superiorum consilio, et auctoritate rei clerici se reciperent, canon. 8, dist. 81. En caussam, quare canon. 7, caus. 2, qu. 1, depositio clericorum, et exilium, dicantur pœnæ non longe dissitæ, legeres etiam in Gratiani codice junctum ibidem nomen *deportationis*, si romanorum correctorum industria deletum non fuisset. En caussam, quare in canon. 13, caus. 26, quæst. 5, depositio et exilium perpetuum promiscue sumantur. En caussam, quare inter aquisgranensia præscripta regulæ canonicorum editæ anno 816, cap. 134, ita legitur: *Si uterque, et qui flagellatur, et quem flagellari ætas, aut qualitas personæ prohibent* (confirmant hæc, quæ modo tradebam ex Augustino de pœnitentia flagrorum clericis junioribus illata) *adhuc incorregibiles extiterint, sit locus intra claustra canonicorum, sicut multis in locis noscitur esse, quo ad tempus retrudantur, et secundum modum culpæ castigentur.* Sæculo 12, viguit alicubi, ut in civitatibus construerentur domicilia ad correctionem pœnitentium, uti constat ex canone 50, concilii Strigoniensis anni 1114, ibi: *Episcopi in unaquaque civitate duas domos ad coercendos pœnitentes faciant.* Hoc eodem in sensu ita scribebat Anastasius in Stephanum IV. *Sergius vero in monasterium D. Scauri deportatus*, etc., et Platina in Christophoro: *In monasteria tanquam in insulas, clerici male de ecclesia Dei meriti tum relegabantur.* Atque ita intelligendus est canon 2 de pœnit. dist. 6, canon 9, caus. 30, quæst. 1, capitulum 6, § ult. de homicid., capitulum 35 de sent. excomm. cum similibus. Ceterum generalis est sententia, quam ecclesiæ nomine protulit Gregorius II, in ep. 2 ad Leonem Isauricum, ubi imperatorem alloquens ita diversos coercendi modos, et publicæ, et ecclesiasticæ potestatis exponit: *Vides imperator pontificum, et imperatorum discrimen? Si quisquam te offenderit, domum ejus publicas, et spolias, solam illi vitam relinquens, tandemque illum etiam vel suspendio necas, vel capite truncas, vel relegas, eumque longe a liberis, et ab omnibus cognatis, et amicis suis amandas. Pontifices non ita: sed ubi peccavit quis, et confessus fuerit, suspendii, vel amputationis capitis loco, evangelium, et crucem ejus cervicibus circumponunt, eumque tanquam in carcerem in secretaria, sacrorumque vasorum æraria conjiciant in ecclesiæ diaconia, et in*

catechumana ablegant, ac visceribus ejus jejunium, oculisque vigilias, et laudationem ori ejus indicunt. Quæ cum ita sint, ex ipsa rei, quæ agenda suscipitur, natura criminum, et reorum tractatio non adeo aspera existit. Quod si non æque jucunda, et amœna, uti ceteræ tractationes, sentiatur, in meam suscipio sollicitudinem, ea ratione ac methodo ipsam dirigere, qua elegantior, quoad fieri possit, cultiorque reddatur; neque enim id oneris gravate suscipio, dum una et operam meam in lucubrationibus meis perpetuo æquabilem facio, et molestiam, qua aspersa esse potest oratio, curo ut levem. Quod ut ex voto eveniat, abstinebo in primis ab iis omnibus exhibendis, quæ sunt civili etiam disciplinæ communia, nisi in quibusdam dare veniam oporteat necessitati, et arctissimæ conjunctioni caussarum. Deinde satagam, ut quidquid elegans est in ecclesiastica delictorum pœnarum historia, cultiore quadam oratione, siquid ego valeo, proponatur. Denique ne informis et aspera tractatio videatur, a collectoris decretalium methodo recedam, cujus loco planiorem, et magis perspicuum de more meo ordinem agendorum instituam. Duas partes habebit tractatio, in quarum priore de criminibus, posteriore de modis, quibus rei criminum coercentur, agetur, variis dissertationibus utraque divisa, istis etiam fere singulis in sua capita distributis, ad quæ fere universis nimirum utiliores, decretalium tituli exigantur. Quinque dissertationibus pars prior constabit. In prima, quæ erit fere procemii loco, agam de criminibus generatim. Secunda explicabit crimina directo adversus Deum admissa. In tertia expendentur graviora delicta, quibus injuria in res Deo sacras infertur. Quarta exhibebit crimina, quæ propria sunt, et singularia clericorum. In quinta observabuntur crimina, quæ sunt unicuique sive in clero, sive extra clerum constituto communia. Quatuor dissertationibus pars posterior constabit. Prima generalia præcepta tradet de modis, quibus ecclesia utitur in reis criminum coercendis. In secunda agam de reis per pœnitentias expiandis. In tertia de reis per censuras coercendis. In postrema de reis per pœnas puniendis. Si forte in mea hæc commentaria inciderent improbi homines, quos non pigeret in eisdem paullisper meditari, futurum forte sperarem, et ex sedula rerum propositarum consideratione anteactæ pœniteret vitæ, tum etiam in posterum a gravioribus saltem ejusmodi flagitiis temperarent. Sed tanta non est apud me fiducia de perditis hominibus, quibus alia placent otia, hæc molestiam ingerunt ac fastidium. Vos vero, studiosi lectores, eum fructum, ut auspicor, percipietis, ut lætemini in primis, ab omni vos impietate, ab omni scelere sano consilio declinavisse; deinde impietatem ipsam, scelera universa magisque abominari, detestari, horrere pergatis.

PARS PRIMA.

DE CRIMINIBUS.

DISSERTATIO PRIMA.

DE CRIMINIBUS GENERATIM.

CAPUT I.

Quid sit crimen.

Fecerunt civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemtum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemtum sui: Paucis ita in libro 14 de civitate Dei cap. 28 delictorum omnium originem, caussas, et naturam ipsam expressit Augustinus, philosophica sane ratione. Siquidem philosophi meo judicio saniores totum naturæ jus, imo et universa jura, quæ ad naturale adjecta sunt, in recta amoris ordinatione constituerunt, qua fiat, ut primum et præ ceteris diligamus Deum, infra hanc dilectionem locum demus reliquis amoribus, in societatem primum, deinde in nosmetipsos, denique in singulos naturæ nostræ consortes pro modo universorum. Hinc civitatem cœlestem et sanctam eam dixit, quæ coaleret ex hominibus, qui divini amoris ardore concitati sollicitudinem sui nonnisi inferiore loco haberent, in quo consistit rectus ordo amandi; civitatem autem terrenam, et labe confectam appellavit, quæ coaleret ex hominibus, qui nimium sibi indulgentes Deum temnerent, in quo amoris ordo turbatur atque pervertitur. Nimis forte subtilis alicui videbitur hæc observatio, juxta quam peccatum definiretur amor quicumque inordinatus; quare clarius iterum cum Augustino in libr. 22 contra Faustum cap. 27 dicam, peccatum esse *factum, dictum, vel concupitum contra legem æternam Dei*, cui consonans Ambrosius in libro de Paradiso cap. 8 ait: *Quid est peccatum, nisi prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia præceptorum?* Clarius adhuc juvat Augustini mentem attingere, cum *legem æternam* Dei nominavit, ex quo etiam intelligatur Ambrosius cum *legem divinam* dixit, et *cœlestia præcepta*. Eo in loco Augustinus legis æternæ nomine fassus est, intellexisse se *rationem divinam, vel voluntatem Dei, ordinem naturalem conservari jubentem, perturbari vetantem*. Hinc est, quod divinæ legis nomine non ea tantum veniat, quæ divino oraculo perspicuo revelata fuerit, idest aut scripto, aut tradito verbo Dei, sed etiam quam aut naturalis ratio a Creatore Deo honesti sane, et inhonesti præceptis imbuta suadet, aut homines potestate legitima præditi ad publicæ seu sacræ, seu civilis societatis emolumentum proponunt; non enim est potestas, nisi a Deo, ut ait Paullus in cap. 3 epistolæ ad Romanos, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, can. 45, caus. 23, qu. 4; can. 27 et 29, cau. 23, qu. 5.

Generalia hæc sunt, et omni delictorum etiam leviorum generi accommodata: Verum agnoscenda initio est varia delictorum ratio. Omnia quidem delicta utpote adversus Deum admissa, Deum eundem vindicem sunt habitura, quousque legitimis modis non expleantur; proindeque delicta omnia subjacent ecclesiæ clavibus in foro, ut ajunt, interno, sive pœnitentiali, quo vere pœnitentibus absolutio datur, et coram Deo indicitur operum satisfactio, quoties necdum satisfactum sit; non tamen generaliter de peccatis omnibus sumitur in foro externo publica hominum Dei ministrorum auctoritate vindicta; sed tantum de gravioribus nonnullis, et quidem indictis modo asperioribus, modo lenioribus pœnis pro admissi qualitate. De posteriore hoc delictorum genere tantum agere, mei est instituti, sive de delictis illis, quæ in externo foro puniuntur, et quæ proprie criminum nomine veniunt. Distinctionem istam aperte tradidit Isidorius hispalensis ita scribens in libro 2 sententiarum cap. 18. *Multi vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt . . . . Joanne apostolo attestante, qui ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est;* et synodus Romana anni 1074 can. 15, dum ex apostolica doctrina voluit ad clerum admittendos esse, qui sine crimine essent, licet non sine peccato, quoniam crimen est *peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum;* quod et perspicue docuit Augustinus in can. 1, dist. 81. Itaque in proposito nostro crimen

esse dicemus, non quodcumque peccatum, idest non quodcumque aut admissum adversus legum vetita, aut prætermissum adversus legum præcepta; sed illud quod pœne sequitur abs judice inter homines indicenda; adeo ut legitima pœnæ indictio crimen a peccato distinguat. Observandum tamen est, nihil in hac re interesse, an pœna lege specialiter definiatur, an prudentiæ et æquitati judicis definienda mandetur; semper enim pœna dicitur legitima, quam ex præscripto legis judex infligit, utut modus et quantitas pœnæ plurimum pendere ex ejusdem judicis arbitrio videatur.

Itaque crimen proprie dicitur, contra quod pœna decernitur. Sed in hac positione ceteroqui perspicua et plana nonnullæ instituendæ sunt observationes, quibus palam etiam fiat, qualia sint delicta, contra quæ pœna statuenda fuerit, et qualia sine pœna relinquenda. Id clarius demonstraretur exemplis, quam generalibus regulis, imo et demonstrabitur in integra tractatione. Ceterum juvet initio generalia quædam præcepta stabilire, quæ cum norma esse consueverint legumlatoribus, esse præterea possunt interpretibus legum, veluti lumen ad intimum legum spiritum adsequendum. Sunt ista, uti nemo non videt utrique juri communia: quamobrem opportunum est, suspicere animo ad placita prudentum virorum, sive illi sint civilis sapientiæ, sive disciplinæ ecclesiasticæ præceptores, quorum sententias ubi contulerimus, agnoscemus mutuo consonare; tantum apud viros ecclesiasticos quædam singularia inveniemus, quia isti, dum regulas traderent, multa, quæ ad forum internum pertinent, cum iis, quæ ad forum externum attinent, congesserunt, uti congerere debuerunt illi, qui utriusque fori regimen nacti sunt. Porro utrique generaliter constituerunt, tum esse reos pœnis coercendos, quum tale foret admissum, quod societatem, remve publicam turbaret; interea tamen in hoc explicando, non quidem contrarias, sed paullo diversas regulas proposuerunt, quasi incedentes per diversas semitas, ad unam eandemque metam ac finem collinearent.

Civilis sapientiæ seu philosophiæ dogmata explicavit Aulus Gellius in lib. 6, noctium atticarum cap. 14, ubi ait, tres esse caussas, quibus existimatum est, certa delicta puniri. Prima est, quum pœna adhibetur castigandi, atque emendandi gratia, ut is, qui fortuito deliquit, attentior fiat, correctiorque; altera est animadvertendi caussa, cum dignitas, auctoritasque ejus, in quem est peccatum, tuenda est, ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat, et honorem levet: tertia ratio vindicandi est, quum punitio propter exemplum est necessaria; ut ceteri a similibus delictis, quæ prohiberi publice interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur; idcirco veteres *exempla* pro maximis, gravissimisque pœnis dicebant. Quando igitur, aut spes magna est, ut is, qui peccavit, citra pœnam ipse sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est, emendari eum posse et corrigi; aut jacturam dignitatis, in quam peccatum fuit, metui non necessum est; aut non id peccatum est, cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quidquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendæ pœnæ studium visum est. Hucusque Gellius, qui et philosophos, præcipue Taurum et Platonem, ita disseruisse commemorat. Hinc primo infertur, etiam attenta jureconsultorum philosophia, multa esse delicta, quæ uti talia in foro non attenduntur, idest, quæ non puniuntur, quo pertinet sententia Paulli in l 144, ff. de reg. juris: *Non omne, quod licet, honestum est*, quasi dicatur: multa sunt, quæ licent, idest, quæ non puniuntur, quæ tamen non sunt honesta. Hujusmodi sunt delicta leviora, quæ rempublicam aut nihil, aut parum turbant; neque enim congruit ob res minimas rempublicam inquietari, argumento l. 4, ff. de integr. rest. Hinc jureconsulti actionem de dolo denegaverunt, ubi de re modica ageretur, idest quæ duobus aureis minor esset, l. 9 in fine, l. 50 et 11 principio, ff. de dolo malo. Hujusmodi etiam sunt illa delicta, quæ humanitati quidem, et benignitati repugnant, non tamen justitiam lædunt, a quibus siquis abstineat, laudandus est, quæque si admittat, non damnatur, ut in specie lib. 1, § 3, ff. de peric. et com. rei vend. Hujusmodi quoque sunt illi actus, de quorum pravitate satis non constat, et gravis difficultas esset in sumenda cognitione; veluti siquis citra metum, aut dolum curaret testamentum sui gratia condi, juxta l. ult, ff. siquis aliquem testari, et leg. cod. eod. tit. secundo infertur, non omnia delicta gravia, et quæ rempublicam turbant, legibus puniri; sed tum demum, cum aut corrigendi sunt rei, et emendandi, aut vindicanda publica auctoritas, aut pœnarum exemplo ceteri terrendi juxta doctrinam Gelli modo laudatam. Hinc scimus, gravissimum assentationis crimen fere non puniri, quia hæ puniendi caussæ deficiunt: dixi *fere*, ut exciperem speciem legis 1. cod. de statuis et imaginib., in qua publica principum auctoritas violata perhibetur. Scimus insuper, in solam delictorum cogitationem, sive propositum pœnam non inferri, l. 18, ff. de pœnis, quia sola cogitatio necdum manifestata in eas caussas non incidit, præterquamquod difficilis esset probationis. Scimus denique, sæpe non puniri in republica luxum, utut sæpe perniciosum, quia eædem desunt puniendi caussæ. Hinc Tiberius apud Tacitum lib. 3, annalium cap. 53, quum de luxu urbis tollendo consilia agitarentur, ajebat: *Suasurus fuerim, omittere potius prævalida et adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus.*

Dum hæc philosophorum et jureconsultorum

placita ipse considero, video, ab illis ecclesiasticos patres minime recessisse. Invexerunt ipsi triplex coercendorum reorum genus, idest pœnitentias, censuras et pœnas. Pœnitentiarum finis est emendatio reorum. En primam puniendi delicti caussam a Gellio commemoratam. Censurarum finis est animadversio in contumaces, qui ecclesiasticam temnunt auctoritatem. En secundam puniendi caussam apud Gellium. Pœnarum finis est terror incutiendus in universos, quo omnes exemplo damnati rei a flagitiis temperent. Quis et in hoc non agnoscit tertiam puniendi caussam a Gellio demonstratam? Hinc non semper patres ecclesiastici pœnam inferendam voluerunt, uti scribit Ambrosius in can. 26, caus. 23, qu. 4, quoties nimirum eæ caussæ deficerent, ac præsertim cum per se leviora peccata sunt, neque adeo christianam rempublicam turbant, ut sint necessario punienda; qua in specie dum homo in hominem infirmitatis consortem miserationem congruam exhibet, universi invicem ex divina clementia indulgeri sibi veniam optant, demisseque precantur. Hinc insuper a pœnis inferendis abstinuerunt, quum delicta, utut per se, et ratione objecti, uti loquuntur scholæ, gravissima, non tamen a delinquente absoluta omnino fuerint, et consummata, can. 2 et 3, dist. 6. Ad rem Balsamon et Zonaras ad canonem 4, concilii neocæsariensis ita scribunt: *In peccatis quatuor esse gradus, dicunt sancti patres, impressionem, seu primum motum, luctationem, assensionem et actum; quorum duo quidem prima non esse pœnæ obnoxia, in duo autem, quæ sequuntur, pœnam cadere.* Ecquidem fateor, hoc in loco paullo variam esse disciplinam antistitum ecclesiæ a disciplina jureconsultorum; quando sola assensio necdum executioni mandata ab ecclesia puniri potest, quæ apud jureconsultos pœna immunis existimatur. Sed heic agnoscenda singularis ecclesiæ ratio, quæ in hac specie potius in foro interno, et pœnitentiali punire dicitur, non in externo, in quo easdem cum jureconsultis regulas sequitur.

Addi solet alia caussa non infligendæ in facinorosos homines pœnæ, quando nimirum magna est delinquentium multitudo, et majus reipublicæ detrimentum pœna in omnes inferenda, quam pœnæ ejusdem remissio adferret, can. 25, dist. 50, can. 14, caus. 1, quæst. 7, can. 5, caus. 9, qu. 1, can. 24 et 32, caus. 23, qu. 4, juncto cap. 1, de paroch. Sed ego in primis observo, in his monumentis non generalem regulam constitui, sed potius contrariam generalem regulam æquitate ac prudentia ex utilitate publica temperari. Et revera si ad eas incitas res redigatur, quibus maxime enormia flagitia sint, et periculum emergat, ne pietas et clementia non prosit, imo et futurum timetur, ne ad similia perpetranda ceteri indicantur, peccantis multitudinis nulla ratio habebitur, can. 37, caus. 23, quæst. 4, cap. 4, de clerico excom. minist. Deinde observo; hanc caussam non puniendorum scelerum non esse facile cum prioribus comparandam. Etenim ubi agatur de prioribus caussis, delictum quidem dicetur, quod admissum est, non crimen, quia illud nulla pœna ex legis potestate punitur; at ubi de peccante multitudine sermo sit, adhuc proprie crimen appellatur, quod admissum est, quia pœna remissa potius ex dispensatione, seu executioni, non demandata, quam non indicta ab initio deprehenditur; cujus rei argumento gravissimo est, quod peccante multitudine non semper omnibus ad unum usque pœna remittitur, sed adhuc in eos, qui præcipuam caussam delicto dederint, animadvertitur, dicto cap. 4, de cleric. excomm. min. Idem dici potest juxta romanas leges de marito uxorem suam adulteram occidente, cujus flagitium adhuc crimen dicitur, nec sine pœna est, quamquam nonnihil rigoris lex ipsa remittat parcens justo dolori, juxta legem 38, § 8, ff. ad leg. Juliam de adulter., leg. 1, § ult, ff. ad legem Cornel. de sicariis, et leg. 3, § 3, ff. ad Senat. Silanian.

CAPUT II.

Quotuplex sit crimen?

Vulgatissimum adagium est, extrema quæque vitari oportere; sive enim in unam, sive in alteram partem eo abeamus, quo longius iri nequeat, sine vitio fere esse non possumus. Utinam id servavissent, qui singulorum criminum qualitates et species invicem contulerunt, quorum aliqui definiverunt, omnia peccata esse paria, nullumque omnino inter ea discrimen intercedere; alii e contrario tantam inter nonnulla scelera voluerunt esse distantiam, ut vix commune aliquid superesset. Primi generis fuere stoici, quorum tamen opinio explosa fuit quorumcumque legumlatorum sententia; et post institutam a Christo ecclesiam nunquam amplius audita fuisset, nisi eam iterum excitavissent olim, renovata quidem, sed inani contentione, hæretici novatiani, uti referunt Ambrosius in lib. 1, de pœnitentia cap. 1 et 2, Augustinus in epist. 29, ad Hieronymum, Marcus Antoninus imperator cognomento philosophus lib. 2, de rebus suis, ac Cicero academicarum quæstionum lib. 2, et de finibus bonorum lib. 4. Posterioris generis fuerunt iidem novatiani, qui temporibus Ambrosii, eodem Ambrosio teste in lib. 1, de pœnitentia cap. 2, tradebant, quædam esse peccata, quorum veniam possumus a Deo sperare, quædam e contrario, quæ nunquam sint a Deo pœnitentibus remittenda. Miraris forte hanc novatianorum tergiversasionem, modo cum stoicis paria esse peccata tradentium,

modo tantam peccatorum differentiam adsignantium. Præterquamquod hæc est hæreticorum consuetudo, qui nunquam sibi concinere constanter potuerunt, et dummodo adversus ecclesiastica dogmata pugnent, non dubitant, se contrariis doctrinis involvere; id expediebat Novatiano olim stoicorum sectæ addicto, qui ubi se junxit Novato, mutavit opinionem, ut ego observavi in meis notis in canones gratianeos ad libros Ambrosii de pœnitentia parte 3. Utrumque autem opinionis genus jam satis firmissimis argumentis confoderunt ecclesiæ patres, nec quidquam adjiciendum superest.

Adversos stoicos, et quotquot stoicorum opinamento adhæserunt, pugnaverunt, ut modo dicebam, legumlatores universi; statim ac enim isti diversas seu modo leniores, modo asperiores pœnas peccatis indixerunt, perspicue indicaverunt, se peccata alia aliis graviora agnovisse, sancti patres eadem ratione, qua pugnaverunt contra Jovinianum dictitantem, omnes virtutes pares esse, contra quem videtur esse sententia Augustini can. 11, de pœnit. dist. 4, pugnaverunt etiam contra eos, qui nullum inter delicta discrimen agnoscerent, et ad hos confutandos vel unum satis fuisset Christi responsum, Joannis cap. 29, dum ait romano præsidi : *Qui me tradidit tibi; majus peccatum habet.* Posterior quoque novatianorum doctrina evangelicis Christi institutionibus adversatur, cum noverimus datam apostolis, et successoribus apostolorum sine discrimine quæcumque solvendi facultatem, Matthæi cap. 18, Joannis cap. 20, hodie autem vix locus esset improbo cuique aliter interpretandi evangelica testimonia, utpote quæ ad quæcumque crimina referri, perpetua patrum traditio docet. Gravissimum inter cetera fuit argumentum Ambrosii in can. 51, de pœnit. dist. 1, ubi cum adnotasset, a Christo factum fuisse apostolis æque et ligandi et solvendi potestatem, jure postulabat, quomodo non æque per ecclesiam Dei ministram peccata omnia sine discrimine remitterentur, quando retineri per ecclesiam peccata omnia sine discrimine potuissent. Equidem non ignoro, novatianos, cum aliqua peccata irremissibilia dicerent, provocavisse ad quædam sacrarum literarum testimonia, quæ aut non intelligebant, aut sana ratione intelligere detrectabant. In primis affirmarunt, remitti peccata posse ante baptismum admissa, post baptismum nullo modo, in medium proferentes testimonium Paulli in epist. ad hebræos cap. 6, ibi : *Impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cæleste, et participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari per pœnitentiam*, et cap. 10, ibi : *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis jam non relinquitur pro peccatis hostia.* Inde vero mutata sententia, dixerunt, irremissibilem esse blasphemiam in Spiritum Sanctum, utentes Christi Domini verbis illis apud Matthæum cap. 12. *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Abuti quoque potuerunt doctrina Joannis, dum apostolus in epistola 1, cap. 5, prope finem, quædam ait esse peccata *ad mortem*, pro quorum reis orandum non sit apud Deum, quasi et id concinat cum sententia, quæ habetur in lib. 1, reg. cap. 2. *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* et quæ paullo aliter exprimi visa est sub nomine Hieronymi in can. 89, de pœnit. dist. 1, ibi : *Si sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?* Hæc tamen omnia et his similia, ad difficultatem potius, quam ad desperationem impetrandæ veniæ pertinent. Et revera ut ab apostoli Paulli testimoniis exordiar, postquam ille in dicto capite 6, epistolæ ad hebræos tradidit, *impossibile esse eos, qui sunt semel illuminati, rursus renovari per pœnitentiam*, subjicit statim : *Confidimus tamen de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri etc.* Quod ergo initio ad terrendum impossibile dixit, sperari adhuc posse conclusit, unde intelligeretur esse valde difficile, quod impossibile dicebatur. Quod subjicitur in cap. 10, non relinqui hostiam pro peccatis post acceptam notitiam veritatis, alio spectat; uti enim ex toto contextu deducitur, scopus Paulli erat, ut traderet, non aliam hostiam pro peccatis post novam editam promulgatamque legem esse posse, quam Christum, qui una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos, ac proinde frustra confidere pervicaces judæos in suarum hostiarum oblatione, per quas ex ritu mosaico sibi peccata remitti putabant. Evangelicam Matthæi sententiam in dicto cap. 12, commode jam explicaverunt veteres patres, Athanasius, Pacianus, Ambrosius et Augustinus, quorum postremus in cap. 32, enchiridii, et in epist. 50, ad Bonifacium contra donatistas, qui eo ipso Matthæi testimonio abutebantur, inquit, tum demum non remitti blasphemiam in Spiritum Sanctum, cum ejus criminis reus usque in extremum vitæ de misericordia divina desperat, aut corde non flectitur, ut divinam pietatem imploret, quod criminis genus proprie blasphemia in Spiritum Sanctum dicitur. Ad eandem rem ita scribit Chrysostomus in homilia 42, in Matthæum : *Spiritusne*, inquies, *blasphemiæ non dimit-*

titur pœnitentibus? Quod omnino falsum esse patet, nam et hoc peccatum dimissum scimus cum multis eorum, qui talia in Spiritum Sanctum dixerant. Quid igitur est, quod dicit? Significare voluit, multo minus ceteris hoc esse ignoscibile. Quamnam ob rem? Quia videlicet quisnam esset Christus, ignorabant. Spiritus autem Sancti gratia multis et magnis signis seipsam manifestaverat. Chrysostomi verbis lumen adferunt duo Ambrosii monumenta, quæ recensentur apud Gratianum in can. 19, caus. 1, quæst. 1, et in can. 54, de pœnit. dist. 1, ubi Ambrosius adversus novatianos pugnans notabat, Simonem magum deliquisse in Spiritum Sanctum, veniam tamen, si pœnituisset, illi non fuisse ab apostolo denegatam. Quod ajebat Joannes in epist. 1, cap. 5, de peccato ad mortem, intelligendum est de cæcitate animi et pervicaci obstinatione, quæ sane si irremissibilis a Deo est, non ex qualitate criminis proficiscitur, sed ex prava peccatoris adfectione, qui velit in peccato manere. Quæ denique leguntur, aut in lib. 1, regum cap. 2. *Si vir peccaverit in Dominum, quis orabitur pro eo?* aut in vulgato illo dicto: *Si sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?* quod sub nomine Ambrosii refertur in dicto can. 59, de pœnit. dist. 1, jamdudum explicavit Ambrosius adversus novatianos in lib. 1, de pœnitentia cap. 9, scribens, his, aut similibus interrogationibus non subaudiendum esse: *nullus orabit*, sed potius, non adeo facile inveniendum, qui oret, quasi difficilius venia sit impetranda. Clarius pandam, et divinarum literarum testimonia, et sententias patrum. Clamant divinæ literæ, prædicant sancti patres, omnium criminum veniam sperari a Deo sine discrimine posse. Clamant divinæ literæ, prædicant sancti patres, nunquam remitti crimina, nisi per pœnitentiam. Duo hinc colliguntur consectaria. Primum est, ubi quis proclivis ad pœnitentiam sit, sperare ipsum facilem veniam posse. Alterum est, ubi quis adduci nequit ad pœnitentiam, aut ad eum difficile inducitur, vel impossibilem esse, vel difficilem remissionem. His principiis positis, notari necessario debuit, tres esse delinquentium personas, quarum aliæ delinquunt ob infirmitatem, aliæ ob ignorantiam, aliæ dolo malo, idest scientes prudentes. Delinquentibus ob infirmitatem, vel ob ignorantiam, faciliorem veniam spoponderunt; quia et juvari infirmitas novis præsidiis, et dissipari ignorantia novis doctrinæ luminibus facile potest; tum vero delinquentes etiam facile ad pœnitentiam adduci. At delinquentibus dolo malo, difficilem, et pœne impossibilem veniam concedendam esse dixerunt; quia isti duriores cervice sunt, et firmo deliberatoque animi proposito tenacius criminibus hærent. En caussam perspicuam, quare peccata baptizatorum difficilius remittuntur, quam non baptizatorum, quia baptizati nec adeo infirmi sunt, nec adeo in rebus divinis cæcutientes, uti non baptizati. En caussam, quare peccata sacerdotum difficilius remittuntur, quam delicta ceterorum; quia sacerdotes selecti sunt in ecclesia viri, et seu sanctitate, seu doctrina præ ceteris probati. En denique caussam, quare peccata in Spiritum Sanctum difficilius remittuntur; quia in Spiritum Sanctum blasphemare dicuntur, qui prudentes scientes, et dolo malo, manifestatæ cognitæque veritati resistunt. Ecquidem tres divinæ personæ, quæ in eadem divina natura subsistunt, æquales sunt, neque una naturalis proprietas de una prædicari potest, quin de altera prædicetur, docet tamen traditio ecclesiastica, singulari quodam jure tribui Patri potentiam, Filio sapientiam, Spiritui Santo bonitatem, propterea quod in externis divinis operibus eædem divinæ personæ pressius manifestaverint singulæ singulas illas proprietates. Cum autem potentiæ opponatur infirmitas, sapientiæ ignorantia, bonitati dolus malus, traditum est, eum, qui ex infirmitate delinquit, contra Patrem, eum, qui ex ignorantia delinquit, contra Filium, eum, qui ex dolo malo delinquit, contra Spiritum Sanctum peccare. Itaque si peccatum contra Spiritum Sanctum difficilius remittitur, id non est ex natura criminis, et ex divina voluntate veniam denegante; sed potius ex prava delinquentis affectione, qui difficilius pœnitentiæ se subjicit, et vix ad veniam demisse a Deo petendam inducitur.

Dicta hæc generaliter sint, ut in primis statueretur, varias criminum differentias adsignari oportere, quum peccata non esse inter se paria contra stoicos diximus; deinde statueretur, non admittendam esse illam criminum distinctionem, quam tradiderunt novatiani ajentes, alia esse peccata remissibilia, alia irremissibilia. Indicemus nunc receptas criminum partitiones. Non memoro illam, quam tractationi tribuendæ accommodatam exhibui, tradens, alia esse crimina directo adversus Deum admissa, alia adversus res Deo sacras, alia singularia clericorum, alia communia universis, hæc enim omnia ex ipso tractationis ordine sponte, et per se patefient. Memoro in primis, alia esse crimina, quæ qualitate, alia, quæ quantitate differunt, sive uti loquuntur theologi, vel specie, vel numero distinguuntur. Utilis est observatio hujus partitionis et in pœnitentiali secreto, et in judiciorum publico ecclesiæ foro. Nimirum si de foro pœnitentiali agatur, perspicuum est Tridentini concilii decretum in cap. 5, sess. 14, quo cautum est, ut a pœnitentibus apud sacerdotem absolutionis obtinendæ caussa pandantur peccatorum mortalium et numerus et species, unde congruæ et salutares pro modo singulorum pœnitentiæ indicantur. Et si de foro externo sermo sit, quis ignorat, statim

occurrere in legibus varios coercendi modos pro varietate specierum, sub quibus crimina continentur: item disputari posse, an exasperandæ sint pœnæ, ubi reus in eadem criminis specie crimina multiplicaverit, et habitum habuerit delinquendi? Incidimus in disputationes scholasticorum, quoties disceptamus de tradenda regula, ad quam exigantur diversæ species delictorum et criminum. Alii enim ex diversitate præcepti, diversam peccatorum speciem constituunt; alii ex diversa specie objecti, in quod tendat peccatum; alii ex diversa specie virtutis, cui peccatum opponitur. Ex diversitate præcepti videri non potest satis erui distinctio specifica peccatorum; ne forte quis dicere cogatur, in homicidio admisso triplicem peccati speciem contineri, propterea quod triplici lege homicidium damnatur, naturali, divina et humana; aut eum, qui simul et contra sextum et contra nonum, aut et contra septimum et contra decimum decalogi præceptum agit, duplex specie crimen admittere. Neque enim præceptum præcepto additum in eadem re novam peccati speciem inducit; non innovat, aut immutat, sed potius firmat obligationem; quemadmodum promissio aut Deo, aut homini sæpe facta nullam novationem facit, tantum ratam habet olim factam pollicitationem. Neque ex specifica, uti scholæ loquuntur, diversitate objectorum, criminum species secernuntur, sive quod in diversis specie objectis sciamus unum specie esse peccatum; sive quod in uno eodemque objecto admitti diversa specie crimina possunt. Unum specie peccatum est ab eo admissum, qui servum cum peculio furetur, quamquam servus, et peculium specie differant, et in utroque furtum dicitur. Diversa specie peccata sunt in eo, qui pecuniam clam aurriperet, et in eo, qui pecuniam per vim a domino raperet; furtum illud, hæc vis bonorum raptorum, seu rapina vulgo appellatur, quamquam utrumque crimen in eadem pecunia versetur. Restat igitur, ut concludamus, potius ex specifica diversitate virtutum, quibus crimen opponitur, diversas criminum species esse eruendos. Qua in re duo sunt observanda: primum est, nomine virtutis, non intelligi virtutem quandam generalem, quæ omnes in se virtutes complectitur, qualis e. g. est virtus obedientiæ, quæ in omni crimine violatur, aut qualis est virtus justitiæ in sua latitudine amplissime dicta, quam lædere dicitur quicumque quodcumque delictum admittat. Virtutis nomine intelligitur ea, quæ certam specie virtutem ab altera distinctam constituit. Alterum est, nomine virtutis intelligi debere eam, quæ sub obligatione sunt. Quibus positis, ut exemplum tradam, furtum rerum sacrarum, quod virtuti singulari justitiæ adversatur, et non tam furtum, quam sacrilegium appellatur, et singulari pœna legibus plectitur, leg. 6 et 9, ff. ad leg. jul. peculat., leg. 16, § 4, ff. de pœnis. Quantitate, seu numero differunt crimina, quæ eidem virtuti opposita per actus, ut ajunt scholæ, moraliter interruptos, iterum admittuntur, idest, si interna sint, per novam consensionem, aut deliberationem voluntatis, si externa sint, per novum actum a priore distinctum, sive id objectum sit, sive diversum. Ubi multa admissa sint crimina non specie quidem, sed tantum numero differentia, regula generalis est, quæ tradit, pœnam non ideo augeri, aut immutari. Quinque tamen sunt ad hanc regulam exceptiones. Prima est, si aliud expresse cautum lege fuerit, uti in leg. 28, § 3, ff. de pœnis. Secunda est, si agatur de pœnis levioribus ad rei emendationem potius, quam ad læsæ reipublicæ satisfaciendum indictis, leg. 3, cod. de patria potest. Tertia est, si agatur de pœnis nonnisi adversus eos indictis, qui consuetudinem habeant delinquendi, uti in cap. 1, de usuris. Quarta est, si agatur, non de pœna inferenda, sed potius remittenda, quæ sane facilius iis qui semel, quam iis, qui iterato, et ex consuetudine delinquerunt, remittitur, l. 3, vers. *his ergo* cod. de episc. audient. Quinta est, si agatur de foro pœnitentiali, sive de pœnitentia infligenda, can. 10, caus. 6, quæst. 1, can. 60 et 78, de pœnit. dist. 1, cap. 8, de pœnitent. et remission., siquidem pœnitentia inducitur non solum, ut Deo et christianæ reipublicæ satisfiat, sed etiam ut pravis delinquentis adfectionibus medela porrigatur; eamque ob rem salubrius est peccatori, eo diuturniori atque asperiori pœne subjacere, quo pluribus delictis animo infirmatur.

Altera, et quidem vulgaris criminum divisio est, qua alia publica dicuntur, alia privata, quod aliter civilis, aliter ecclesiastici juris cultores explicant. Etenim civilis juris studiosi privata appellaverunt, quæ privatis damnum, vel injuriam adferunt; publica, quibus in rempublicam directo peccatur, data in his unicuique de populo reos accusandi facultate, l. 3, § 1, ff. de publicis judiciis. Ast ecclesiastici juris studiosi publica dixerunt; de quibus palam constat, et publico judicio quæritur, publice propterea punienda, can. 33, dist. 50, cap. 1, de pœnit. et remission., privata, quæ occulta sunt, seu quæ unius rei, non aliorum conscientia tenetur, et vix sacerdoti secretam pœnitentiam indicturo produntur, can. 34, dist. 50, can 31 et 32, de pœnit. dist 1. Præterea alia crimina sunt ecclesiastico foro, alia civili privative subjecta, alia mixta, quæ tum civili tum ab ecclesiastico judice coercentur, in quibus propterea qui judex prævenit alterum excludit, cap. 19, de foro compet., cap. 8, de offic. et potest. jud. delegat, in 6, l. 7, ff. de judiciis. Horum perspicua sunt in sacris canonibus exempla, ac præcipue in iis, quibus

unaquæque gens instruitur, utriusque potestatis concordatis. Item alia ordinaria sunt, quibus jure communi definita est, alia extraordinaria, quibus judicis arbitrio definienda pœna mandatur. Atque ut paucis utiliora complectar, alia aut speciale nomen habent, aut speciali nomine carent; alia aut dolo admittuntur, aut impetu, aut negligentia, aut casu; alia denique vel adversus nosmetipsos, vel adversus proximum, vel adversus Deum perpetrantur, quemadmodum indicavit Paulus ad Titum cap. 2, ibi: *Sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo*: nimirum in primis *sobrie*, ne adversus nos, deinde *juste*, ne adversus proximum, denique pie, ne adversus Deum delinquamus.

CAPUT III.

Quinam rei criminis habeantur.

Huc inter cetera referendus est tit. 23, lib. 5.

Quamquam quod ad pœnam attinet in foro externo subeundam, non solus peccandi animus quemquam reum constituat, nisi voluntas exterius se ipsam quoquo modo prodiderit, quia, ut ait Cicero lib. 3, de officiis, *aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias, leges, quatenus manu tenere res possunt, philosophi, quatenus ratione et intelligentia*, non tamen ex factis, sed potissimum ex animo dicimus crimen. Hinc tria statim colligimus, veluti summa disciplinæ principia. Primum, nullo modo reos criminum habendos esse, qui nullo voluntatis vitio, non dolo, non lascivia, non culpa, aliquid sui natura turpe, aut inhonestum admiserunt; secundo, si non a flagitio, saltem a gravitate flagitii excusari, ac propterea mitiore pœna puniri eos, qui leviore et minus firmo consilio peccaverunt; postremo, eos proprie dici criminum reos, et pœnæ legum ordinariæ subjacere, quibus grave fuit, et solidum delinquendi propositum, ac voluntas. Juvat singula paucis explicare.

Ex prima regula proficiscitur, nec criminis reos dici, neque ulla admissi pœna teneri infantes, aut, qui infantibus æquiparantur, amentes, furiosos, ac dormientes, Clement. unic. de homicid., et eos, qui vi ad aliquid faciendum, vel non faciendum adiguntur. Dixi vi; etenim si tantum metus intervenerit, utut gravissimus, iste quidem crimen imminuet, non delebit cum metus non auferat, sed tantum elevet libertatem, quam sane demonstrat, quæ integra manet vis, ac potestas eligendi, argumento capituli 3, § ult., de baptismo, cap. 5, de his, quæ vi metusque caussa fiunt. Revera infantes, furiosi, amentes, dormientes, ac vi adacti, aut dicuntur voluntate carere, aut voluntate non uti, sive nullam habere deliberandi facultatem, in voluntate autem, aut voluntatis usu, seu in facultate deliberandi, præcipua sedes delicti est; et non alia de caussa res inanimes, aut bruta delicti expertia nuncupamus, nisi quod careant voluntate. Quod si in furiosos, iisque similes animadverti aliquando videamus, quod vinculis detineantur, non est hæc flagitii pœna, sed cautio, qua pericula avertuntur, veluti cum venenatas fruges herbasque aut projicimus, aut seponimus, ne passim obesse possint, graviterque nocere. Idem dicendum est de iis, qui casu deliquerint, dummodo casum nulla, ne levis quidem, culpa præcesserit. Adde his illos, qui ex ignorantia vel juris positivi, vel facti, adversus legem quidquam admiserint, dummodo tamen distinguas crassam et supinam ignorationem ab ea, quæ vinci facile non potuerit; est enim quod imputetur illi, qui aut facti adjuncta, cum possit, minime investigat; aut, dum juris ignoratione laborare vult, non eo animo est, ut delicta declinet, sed potius, ut prætexendo delictorum excusationem delinquat impune, cap. 9, de cler. excom. min., cap. 2, de costitut. in 6. Sunt etiam, qui certis in casibus non solum delicto immunes sunt, sed et bene merentur, utut adversus generales; ipsas quoque naturæ leges facere videantur; nimirum qui speciali divino jussu excitantur ad aliquid admittendum, quod tamen quam rarissime contingit. Paucis id explicat Augustinus in can. 15, cau. 23, qu. 5, de lege æterna Dei ita scribens: *Lex æterna ita medio quodam loco posuit aliqua hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis autem jure obedientia laudatur. Abraham, si spontaneus in occidendo filio motus fuisset, execrabilis haberetur: at jubenti Deo obsecundans famulatus est.* Recensui verba Augustini, prout apud Gratianum descripta sunt: ceterum cohærent cum sententia Augustini in lib. 22, contra Faustum.

Profluit ex secunda regula, eos, qui judicii infirmitate laborant, adhuc reos criminis haberi, licet a magnitudine facinoris excusentur, proindeque extra ordinem puniantur. Hujusmodi sunt primo, quibus animus caussa ætatis imbecillis est; secundo, quibus animus ægritudine quadam, aut lascivia est corruptus; tertio, quibus animus exteriore quadam caussa est impeditus; quarto, quibus animus est interiore ignoratione obcæcatus. Itaque in primis observo, etsi anima nostra sit immortalis, et natura sua incorporea, ex quo tamen ipsa corpori alligatur, videri eam quodammodo cum corpore ipso adolescere, ac perfici. Hinc in infantia, uti modo adnotabam, vix explicari potest facultas deliberandi, quod necdum discerni potest lex, nec propterea bonum a malo. Ex eo sequitur, ut infantes veluti doli prorsus expertes, omnino a crimine dicantur

immunes: Quid tamen de iis, qui infantiam egressi sunt, idest vel septennium proxime attingunt, vel septennium excesserunt, et pupillarem adhuc ætatem agere dicuntur, aut pupillari jam exacta ætate nondum dicuntur majores? Ut ego verum fatear, varia in hac parte sunt, et ecclesiasticarum et civilium legum monumenta, quæ forte etiam dixeris invicem adversari. Certa lex universis casibus accommodari non poterat; neque enim definiri ullo modo potest, qua primum ætatis parte, quo die, quove anno quis incipiat veri, et pæna ordinaria damnandi doli capax esse; et quemadmodum operam perderet legislator, qui vellet corporibus modum adolescendi statuere, ita et is, qui definiret, quo primum tempore animus induat consilii firmitatem. Solet quidem ut plurimum a septennio usus fieri judicii, ac voluntatis; imperfectus tamen adhuc est usus: liberior etiam usus fit, cum ætas in dies, menses, annosve producitur; sed quis gradus in hominibus in universum ita definire possit, ut in certa ætate liberiores, atque expeditiores facultates dicat, aut minus, unde de majore, vel minore, de absoluto et imperfecto dolo judicetur? Hanc ob caussam rem universam prudenti judicis interpretationi, et arbitrio singula pro adjunctorum diversitate moderanti relinquendam censerem, cum modo firmius, modo imbecillius dignoscatur aut pupilli cum altero pupillo, aut minoris cum altero minore comparati consilium, quod vel paullo provectior ætas, vel insignis quædam in re gesta audacia, et dominans præter modum impensa libido quandoque patefecit. Itaque de pupillis generalis regula est, quæ docet, eos doli capaces esse, si proximi sint pubertati, cap. 1, de delict. pueror., l. 111, ff. de regul. jur., l. 23, ff. de furtis, et licet senatusconsulto silaniano excusationem illorum ætas habuerit, ubi tamen gravissimum flagitium admisisseut, dum præsertim proxime pubertatem attingerent, a capitali pœna immunes non evaserunt, l. 1, § 32 et 53, juncta l. 14, ff. ad senat. cons. silan. Item apud Gregorium IX scimus, eosdem excommunicationis pœnæ obnoxios fuisse; quamquam facilior deinde præbita fuerit petendæ absolutionis, ac veniæ ratio, cap. ult., de sent. excom., can. 118, in fine de cons. dist. 4. Quis tamen interea dicet, in conspectu horum monumentorum, ætatem fuisse generaliter definitam, qua primum constitueretur, doli capacem esse quempiam et damnandum? De minoribus servato ætatis modo eadem fere recepta regula est, ut scilicet quidquam indulgeatur, can. 8, caus. 26, qu. 7, can. 8 et 14, caus. 33, qu. 2, l. 16, § 3, in fine ff. de pœnis; interea tamen remissius agatur cum eo, qui vix pupillarem ætatem egressus est, asperius cum eo, qui prope ad majorem ætatem accedat; deinde in criminibus atrocissimis vix inspecto annorum discrimine severius animadvertatur, l. 36 et 38, § 4, ff. ad leg. jul. de adult., can. 3, caus. 21, qu. 5, in minus atrocibus, in quibus tamen gravis imminet, qualis esset infamiæ pœna, clementius parcatur, l. 21, cod. ex quib. caus. infam. irroget, in levioribus quasi majores coerceantur, præsertim ubi pecuniaria pœna sit, l. 9, § 2, ff. de minor., l. 4, cod de servis fugit., atque hoc est, quod dicitur, tum in l. 108, ff. de reg. jur., tum in l. 37, § 1, ff. de minorib., minori *fere* in omnibus delictis, et *interdum* occurri.

Si denique de illis agatur, quibus animus ægritudine quadam, aut lascivia corruptus est, triplex in hoc delinquentium genus secernendum est, quorum alii ebrii sunt, alii prodigi, alii justo quodam dolore perciti ad delinquendum excitati deprehenduntur. Qui in ebrietate delinquunt, dicuntur a Marciano delinquere impetu, l. 11, § 2, ff. de pœnis. Æquiparantur autem iis, qui lascivia labuntur, l. 6, § 7, ff. de militari; propterea que, ut ibidem dicitur, ordinariam pœnam evadunt, et extra ordinem puniuntur, attenta qualitate culpæ, quam se inebriando admiserunt. Hinc recte ajebat Augustinus in can. 9, caus. 15, quæst. 1, de Loth incestuoso: *Culpandus est quidem, non tamen, quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas*, et Ambrosius in can. 7, ead. caus. et qu. *Si qua per vinum deliquerint, apud sapientes judices venia quidem facta donantur, sed levitatis damnantur auctores.* Prodigorum delinquentium nulla singularis est excusatio, qua ordinariam pœnam evadant, utut curatorem acceperint; non enim est verisimile, leges, quæ curatorem dando prodigorum lasciviam cohibere voluerunt in rebus administrandis, aliquam ipsis reliquisse doli exercendi facultatem. Neque obstat lex 40, ff. de reg. jur. ubi prodigi nulla voluntas esse dicitur, ejusdemque fit cum furioso comparatio; siquidem id tantum spectat vim civilium obligationum, de qua Ulpianus agebat in libris ad Sabinum, l. 6, ff. de verbor. obligat. Qui justo dolore perciti excesserunt modum, et deliquerunt, venia quidem digni sunt, ita, ut ordinariam pœnam evadant, adhuc tamen extra ordinem puniuntur, pro qualitate adjunctorum. Huc referre possum can. 47, can. 23, quæst. 5, ubi quidquam remissius agitur cum iis, qui ex zelo disciplinæ fervidiores, et acriores sese gessissent adversus excommunicatos. Exemplum etiam proferunt jureconsulti in l. 3, § 3, ff. ad Senat. cons. silan., l. 38, § 8, ff. ad leg. jul. de adulter., ubi marito parcitur occidenti uxorem in adulterio deprehensam. Hinc etiam tradi solet, homicidium inter rixantes, et graviter contendentes admissum, cui subita ardens ira caussam dederit, mitius puniri.

Ii deinde, qui dicuntur exteriore quadam

caussa impediti, ne legi pareant, sunt quicumque metu ad certam rem faciendam, vel non faciendam quodammodo adiguntur. Profecto licet metus voluntatem minime excludat, minuit tamen, modo magis, modo minus pro metus ejusdem qualitate, libertatem, seu eligendi facultatem. Hinc est, ut si metus gravis fuerit, et cadens in constantem virum, et ex eo peccatum a quoquam sit, reus criminis ordinariam pœnam evadat, quamquam adhuc extra ordinem puniatur, can. 7, vers. *Si autem episcopi* caus. 2, qu. 1, c. 5, de his quæ vi met. caus. fiunt. Similiter denique dicendum est de iis, qui interiore ignoratione obcæcantur, sive illa sit juris, sive facti. Ignorantia, quidem invincibilis a crimine prorsus excusat, et a quacumque pœna; at si talis sit ignorantia, quæ vinci potuisset, quæque non doli, sed culpæ, ac negligentiæ speciem habet, can. 41, caus. 24, qu. 1, pro modo ejusdem culpæ, vel negligentiæ crimen adhuc dicitur, vel gravius, vel minus grave: quod ipsum dicendum est de illis admissis, quæ perpetrantur ex minus accurata rerum observatione, idest quibus inadvertentia caussam dederit: in quibus sane casibus plurimum prudentis judicis arbitrio tribuitur, pro modo culpæ, et intelligentiæ pœnam extra ordinem indicturi.

Juxta postremam regulam, quænam dubitatio esse potest, quin is ordinariis criminis pœnis coercendus sit, qui deliberato animo, et dolo crimen admittat? Siqua iniri disputatio potest, ad eos pertinet, qui crimen admittenti quoquo modo consenserint. Quinque distinguenda sunt personarum genera. Primum est illorum, qui opera impenderunt; alterum eorum, qui mandaverunt; tertium eorum, qui consilium dederunt; quartum eorum, qui ratam rem habuerunt; postremum eorum, qui cum impedire possent, non impediverunt. Quicumque opera delinquentem juvaverunt, aut ministerium præbuerunt scientes prudentes, eodem crimine, eademque pœna tenentur, can. ult., caus. 23, qu. 8, cap. 8, 11, 13, vers. *credentes* de hæreticis, cap. 7, de crimine falsi, cap. 6, vers. *hi quoque* de homicid., et albi passim. Qui mandavit, ut certum crimen admitteretur, reus ejusdem criminis est, ac si ipse admisisset, est enim mandatarius, quasi mandantis instrumentum, veluti in homicidio manus occisoris, dicto cap. 7, de crim. falsi, cap. 2, de cleric. pugnant. in duello, l. 1, § 12, ff. de vi et vi arm.; imo et mandans proprie est caussa criminis, quicumque autem caussam delicto præbet, is reus delicti jure deprehenditur, cap. 11, de homicid. Id imo verum est, etiamsi mandatarius aut mandatum executus minime fuerit, aut in exequendo mandato non servaverit formam sibi a mandante præstitutam; quemadmodum si mandans telo hominem occidi mandasset, vel clam; et homo occisus fuerit fustibus, vel publice; quidquid enim secutum est, cum a mandante originem duxerit, totum mandanti tribuitur. Et revera casus emergens præter opinionem in re dolo facta agenti semper adscribitur, quemadmodum contigit in ea specie, qua quis dolo velit occidere Titium, et dum putat Titium occidere, Cajum occidit. Non idem evenire puto respectu eorum, qui consilium dederunt. Quod ut perspicue tradatur, observandum est præprimis, quid inter mandatum et consilium differat. Proprie in contractibus mandatum dicimus, quod interest vel mandanti, aut extranei cujusquam præter mandatarium: quod si tantum mandatarii intersit, tunc consilium appellatur, § 6, instit. de mandato. Plane sicut in contractibus illud, quod interest, sive privata utilitas, ea est, quæ movet ad contrahendum; ita in delictis movent ut plurimum ad delinquendum privata quædam adjuncta, iracundiæ, lasciviæ et his similia; ac propterea quemadmodum in contractibus is dicitur consilium præbere, non mandatum facere, qui non quæ sua, aut extranei commoda quærit, sed potius quodammodo induit personam illius, cui consilium præbet, traditque quid ipse facturus esset, si in talibus esset caussarum adjunctis constitutus; ita in delictis, dicitur non mandavisse, sed dedisse consilium, qui non privata iracundia, aut lascivia, aut simili animi vitio motus delictum suadet, sed potius proponit, quid ipse esset in iisdem adjunctis positus admissurus. Posita hac generali doctrina, dico, eum, qui consilium dedit delinquendi caussa, teneri de crimine, et pœna criminis, si crimen secutum fuerit, cap. 6, vers. *Qui vero* de homic., can ult., caus. 23, quæst. 8, l. 12, ff. ad leg. jul. de adulter. At si crimen secutum non fuerit, consulens non tenebitur, idest in foro externo pœna criminis non punietur. Neque enim qui crimen consulit, caussam crimini præbet: tantum incipit movere animum, ut in criminis deliberationem feratur. Crimine secuto, consideratur tanquam unica actio; quæ cum a consilio initium ceperit, aut incrementum, tota una cum consilio in judicium deducitur: sed ubi non habuit effectum, res coerceretur intra fines meræ deliberationis et propositi; alias autem verum est, non puniri in externo foro merum propositum, aut deliberationem. Clarius loquar, collatione facta interni cum externo foro, quod tamen velim accipiatur, non ut æqua undecumque sit comparatio, sed ut, quod propositum est, nitidiore in lumine collocetur. Devenitur ad peccatum internum, prout subjacet foro pœnitentiali, per quatuor gradus; quales sunt impressio primum, deinde luctatio, cui succedit assensus, ac postremo executio. Quoties ad assensum, multo magis quoties ad executionem deventum est, incipit unum esse pec-

cutum, ita ut ex unitate actus, non solum mala dicatur voluntas in assensione et executione, sed etiam mala voluntas in impressione et luctatione; mala in impressione, quia impressionem non ægre recepit, mala in luctatione, quia luctationem non bene sustinuit. At quoties ad assensum deventum non est, eave minus ad executionem, nec mala impressio dicitur, nec mala luctatio, propterea quod utraque ad meritum profecta est. Accommodemus hanc ipsam doctrinam, sana tamen traductione, ad rem propositam. Ubi quis consilium criminis dedit, secuto scelere, scelus ipsum in externo foro cum consilio jungitur, quasi una sit actio, quæ a consilio aut originem cœpit, aut incrementum. Nil ergo mirum, si et consilium puniatur. Quod si delictum non sequatur, nihil est criminis, cui jungatur consilium, et sistit intra fines meri propositi et deliberationis, quæ in externo foro aut vix, aut parum attenditur, secus ac contingit in mandato, utpote quod per se jam est actio consummata. Si contrarium dicas, in contractibus neminem ex consilio obligari, ex quo deducas, neque criminibus ex consilio quem posse accusari, reponam ego, longe aliam esse et contractuum et criminum rationem. Nam in contractibus si obbligatio nasceretur, actio esset gratia illius, qui consilium accepit; huic autem est actio deneganda, quia est, quod eidem imputetur, quum minus prudens consilium secutus est. Verum in criminibus quæ vindicta sumitur, quæque conceditur accusatio, tota est gratia reipublicæ, quæ curat diligentissime, ne prava consilia civibus præbeantur. Si iterum in contrarium opponas, romanas leges actionem furti non concessisse adversus eum, qui furandi consilium præbuit, leg. 36, ff. de furtis, § 11, in fine instit. de obligat. quæ ex delicto, iterum ego reponam, id esse in furto singulare ob romanorum principia, juxta quæ nullibi furtum intellexerunt, ubi nulla esset contrectatio, quam contrectationem deesse in eo, qui consilium tulit, manifestum est. Quicumque ratum habuerunt, vel laudaverunt crimen ab alio admissum, rei etiam criminis dicentur, si crimina in solo consensu consistant, et sola comprobatione perficiantur; non enim tunc proprie est ratihabitio alieni criminis, sed proprium et singulare, imo et novum crimen illius, qui dicitur laudare et ratum habere. Exemplum est in crimine hæreseos, in quod incidit, qui hæreticam doctrinam ab alio prolatam laudat et ratam habet, cap. 2, 8, 11, et passim de hæreticis. Ceterum si de criminibus sermo sit, quæ solo consensu non perficiuntur, sed aliquid extra voluntatem adhuc desiderant absolvendum, distingui solet inter leviora delicta, quæ levioribus et graviora crimina, quæ gravioribus pœnis reum obnoxium faciunt; ita ut in gravioribus criminibus, et pœnis nunquam ratihabitio æquiparetur mandato, argumento leg. 13, de his, qui not. infam., et in levioribus facile æquiparetur, leg. 152, § 2, ff. de reg. jur., quod ego ita intelligo, videlicet cum caussa pecuniaria est, et ex delicto aliquid lucri devenit ad eum, qui ratum habuit: neque vero dicendum, generalem esse Ulpiani regulam in dicta l. 152, scribens: *In maleficio ratihabitio mandato comparatur*, liquet enim, Ulpianum in libro 69, ad edictum, unde deprompta lex fuit, egisse de interdicto de vi et vi armata, quemadmodum et magis perspicuum fit ex collatione legis 1, § 14, ff. de vi et vi armata, et legis 3, § 10 et 11, eod. tit. In his casibus, cum qui ratum habet delictum alienum, ex eodem delicto emolumentum sentit, facilius tenebitur, æque ac si de contractibus ageretur, in quibus dubium non est, generaliter ratihabitationem mandato æquiparari, l. 22, in fine ff. de solution., l. 6, § 9, ff. de negot. gest., l. 66, ff. de judic., l. 60, ff. de reg. jur., l. 16, § 1, ff. de pignor. Imo et observatur in hac re, olim etiam in pecuniariis, ac civilibus caussis non convenisse in hoc principium universos jureconsultos, nam Ulpianus in dicta l. 1, de vi et vi arm. scribit, se Sabini et Cassii opinionis adhærere, Sabini, inquam, et Cassii, qui summum jus æquitate temperabant adversus Proculejanos, et Pegasianos summo juri constanter adhærentes. Immo et adhuc Justiniani temporibus in his, ac similibus argumentis jureconsulti distinguere solebant jura a factis, distinctione, quam subtilem appellavit Justinianus, atque uti talem rejecit in l. 25, cod de donat. int. vir. et uxor., unde tandem ad stabiliendam generalem regulam deventum est, qua retrotraheretur ratihabitio, et mandato æquipararetur, l. 7, cod. de senat. cons. macedon. Sacri canones hæc ipsa principia receperunt in pœnis illorum delictorum, in quibus ratum habens aliquid emolumentum sentiret, veluti in ea specie, qua quis pecunia ab extraneo donata beneficium consequeretur, si deinde ratam simoniam haberet, cujus conscius antea non fuisset, cap. 59, de elect., adde capitulum 23, de sent. excom. in 6, ubi qui ratum habuit, quod suo nomine gestum erat, visus est declaravisse, quid sua interesset. Denique si de illis agatur, qui cum crimen impedire facile possent, minime impediverunt, scio, passim generalem regulam proferri, qua traditur, eum, qui impedire negligit, cum possit, crimine teneri, quasi is consentire videatur, can. 8, caus. 23, qu. 3, cap. 2, de hæreticit, cap. 47, de sent. excom. Verum hæc regula non adeo generalis est, ut ad certos casus restringi non debeat. Obtinebit illa tantummodo, quoties agatur de illis, qui in delinquentem certam potestatem exercent, aut necessitudine quadam cum delinquente junguntur, et ratione potestatis imperare delinquenti possunt, aut ratione neces-

situdinis suadere vehementer et acriter, ut a delicto abstineat, can. 12, caus. 23, qu. 8, cap. 17, de homicidio, cap. 13, vers. ult., de hæreticis, cap. 6, vers. *et quidem*, de sent. excom. in 6. Ceterum quoties aliqui nullam in delinquentem exercent potestatem, aut tali necessitudine cum eo non junguntur, ut facile sperent futurum, ut a delicto abstineatur, non ideo ipsi criminis rei erunt, quod non impediverint, utut præsentes fuissent in eo loco, atque eo tempore, quo crimen admittebatur, can. ult. in fine, caus. 23, qu. 8.

CAPUT IV.

De modis, quibus crimina in judicium deferuntur.

Huc referendus est titulus 1, libri 5.

Non ego quidem ex iis sum, qui toti consistunt in investiganda antiquitate, res vero sui temporis ignorare indecore delectantur; ut enim nati sumus præcipue ad juvandam pro virili parte eam, in qua vivimus, societatem, ea potissimum curare debemus, quæ ad nostræ ætatis utilitatem felicitatemque conducunt. Ceterum ubi nonnullæ res veterum in medium proferantur, quarum cognitio aut necessaria, aut maxime utilis est, non ideo ab iis mihi abstinendum censeo, utpote quas ignorare pudor esset. Quatuor olim modis crimina in judicium deferebantur, accusatione, denunciatione, exceptione, et inquisitione, cap. 31, de simonia, cap. 11 et 24 de accusationibus. Hodie ordinarius modus in inquisitione situs est; pluribus in casibus denunciationes admittuntur; minus frequens est exceptio; prorsus autem videtur ab usu recessisse accusatio. Num ergo aut de denunciatione, aut de inquisitione tantum agendum erit, nihil de exceptione, quia infrequens, nihil de accusatione, quia ab usu recessit? Juvat quammaxime et istarum, ac præsertim accusationis veterem disciplinam agnoscere; sive quod totum Romanorum jus, in quo multa hodiernæ etiam scientiæ dogmata fundamentum habent, et caussas, hoc argumentorum genere abundat; sive quod in codice Gratianeo a caussa præsertim 2, usque ad septimam, hæc materies versatur, et apud Gregorium IX, multa ad eandem rem inveniuntur; sive denique quod vetus accusandi ratio tota hodie in denunciationes, et inquisitiones translata est; unde nec apprime dignosci potest denuntiationum, inquisitionumque doctrina, nisi comperta sit ratio priscarum accusationum.

Erat accusatio delatio criminis ad vindictam publicam, legitima interveniente accusatoris inscriptione, cujus vi accusator fiebat quasi actor, et judicium usque ad definitivam sententiam sustinebat, c. 5, de procurator., l. 10, ver. *Qui nomen* ff. de jurepatr., l. 14, § 8, ff. de bonis libertor., l. 3 et 7, § 1, ff. de accusation., l. 3, cod. de his, qui accusare. Quod ergo in civilibus caussis actio, id in criminalibus accusatio appellabatur, hinc fit, ut in aliquibus et actio, et accusatio congruerent; in multis distinguerentur. Congruebant in eo, quod accusator æque ac actor judicium inciperet, persequeretur, absolveret, etiam, ubi expediret, proposita, introductaque appellatione. Distinguebantur in caussa et in fine: in caussa primum, quia actio ex civili obligatione proficiscebatur, accusatio ex crimine publico; deinde in fine, quia finis actionis erat persequi, quod actori debebatur, accusationis finis erat publica coercitio, et vindicta. Ex diversitate autem caussæ ac finis, aliud discrimen ex rei natura emergebat in eo, quod accusator esse poterat unusquisque de populo, cum uniuscujusque intersit rempublicam salvam fore, eamque ob rem accusatio appellabatur actio popularis, idest unicuique de populo concessa nisi de iis ageretur, qui alias specialiter abs jure, aut moribus removerentur; contra actio illi tantum dabatur, cujus interesse privatim poterat, seu cui aliquid ex civili obligatione debebatur. Quando autem dicitur, unumquemque accusare potuisse, non ita intelligitur, ut post accusationem ab uno intentatam, alii ulteriore judicio accusare valeret, sed ut quicumque de populo alium præ veniret, ipse legitimus esset criminalis judicii institutor, ipse loco actoris haberetur, et ceteros deinde ad accusandum accedentes excluderet; ubi vero plures una concurrerent, is præferretur, qui magistratus arbitrio magis idoneus haberetur, leg. 2, ff. de popular. action. Hinc jure ajebat Paulus in leg. § 1, ff. eod. tit., eum qui habet populares actiones, non intelligi locupletiorem, etiam in iis caussis, in quibus pœna pecuniaria in reum probato delicto esset inferenda, et accusatori applicanda nimirum antequam accusatio institueretur cum præveniri ab altero posset; quod clarius explicat Ulpianus in l. 12, ff. de verb. signif., cum ait, accusatorem in populari caussa ante litis contestationem *recte dici, creditoris loco non esse postea esse.* Quæri potest, an accusatio in jure, seu facultate consisteret, et in arbitrium conferretur, an potius in obligatione posita foret. Equidem postulare videtur utilitas publica, ne a pœnis atrocia crimina immunia evadant, ad cavenda reipublicæ pericula. At obligationem inducere accusandi in unumquemque de populo, asperum visum fuit, ne forte etiam mansueti, et judiciorum inexperti homines in suam fidem caussam publicam recipere tenerentur, aut ne periculo suo judicium grave instituerent, et minus instructi, prout rem deceret, probationibus de

calumnia damnarentur. Alias autem spes erat, ut si accusatio arbitrio uniuscujusque remitteretur, quisquam futurus esset, qui crimen opponeret ad vindicandam rempublicam, et probationibus solertius quæsitis, relatisque vividius ad judicium accederet, quod et alacrius ac firmius persequeretur. Imo et aliquando ad provocandos accusatorum animos, etiam præmia quandoque accusatoribus decreta fuerunt. Imo et si hæc sufficere non videbantur ad bonum societatis, poterant quædam personæ publica auctoritate designari, ad quorum officium deficientibus ceteris accusatio pertineret; quemadmodum recentioribus sæculis factum est, quando designati fuerunt procuratores, seu, ut vocant, promotores fiscales, quorum denique institutio disciplinam actionum popularium abolevit. Ceterum quibus temporibus accusationi judiciis publicis in usu erat, tres erant singulares casus, in quibus accusatio erat in obligatione. Primus erat, cum quis jam judicium instituisset, et præveniendo ceteros de populo ab accusatione exclusisset; vel enim falsum erat crimen, quod objiciebatur; tum vero æquum non erat, contumelia affectum relinqui accusatum, atque accusatorem calumniæ reum pœna vacuum abs judicio secedere. Vel verum erat objectum crimen; tum vero intererat reipublicæ controversiam definiri, et sumi de accusato vindictam; alias enim ex voluntate privati, qui ceteros ab accusatione exclusit præveniendo, publica sublata fuisset utilitas; imo et fraudibus locus fieri potuisset, quando accusator facile collusisset cum reo, instituendo judicium ad excludendos ceteros, cœptumque judicium ad rei commodum deserendo. Secundus casus erat, cum quis suppresso nomine suo crimen alicujus palam vulgasset ad inurendam reo infamiæ notam; tunc enim si palam se prodidisset, et accusationem in judicio non instituisset, et gravissimis pœnis coercebatur, tamquam insignis calumniæ reus, Can. 1 et 2, caus. 5, q. 1. Ad tertium casum spectat salubris disciplina, qua traditur, licet potestas accusandi in arbitrium cujusque collata videretur, non tamen potuisse eum, qui talem facultatem haberet, accepta pecunia pacisci, ne accusaret, c. 14 de simonia. Id enim in primis vergeret in reipublicæ detrimentum, quia facile rei quicumque scelerum admissorum pœnas pecunia data redimerent; deinde non licet alicui privata pactione renunciare iis, quæ competunt unicuique non uti privato, sed uti uni de populo, quasi ad agendum publice electo argumento cap. 12, de foro competenti.

Itaque dabatur unicuique de populo reos accusandi facultas, nisi de eo ageretur, qui vel lege, vel moribus ab accusando repelleretur. Habet hæc exceptio duplicem observationem. Prima est respectu eorum, qui generaliter in judiciis publicis accusare non poterant, ita præcipiente, aut probante jure etiam vetustissimo Romanorum. Secunda est respectu eorum, qui singulari jure in ecclesia, vel ab ecclesia ab accusando fuere remoti. Jus civile vetustum Romanorum, a cujus disciplina in hac parte fere recessum non fuit in Ecclesia, excluserat ab accusando eos, qui de publico crimine accusati sunt, pendente judicio, vel qui de calumnia convicti alias fuerant, facile litigantes, et quomodocumque suspecti, quorum numero recenseri jure possunt, qui graves cum accusato inimicitias gerunt, denique omnes infames, quod etiam fuit sacris canonibus comprobatum, can. 4, caus. 3, qu. 5., can. 1 et seq. caus. 3, qu. 10., can. 1 ed seq. can. 3, qu. 11., can. 1, can. 4, qu. 1., cap. 7, 10 et 13, de accusation. Præterea erant, qui non admittebantur ad accusandum ex caussa reverentiæ in reum debitæ, aut singularis necessitudinis inter reum et accusatorem. Hinc nec parens filium, nec filius parentem, nec servus dominum, nec familiarem accusare poterat, leg. 20, cod. de his, qui accusare, imo nec frater fratrem, sororemve, nisi ageretur de levioribus delictis, leg. 8, cod. eod. tit., aut de hæreseos. crimine, in cujus accusatione multa singularia recepta sunt ad exemplum criminis læsæ majestatis, c. 14, de præsumption. Singularis etiam benevolentia, ac necessitudo impediebat, ne maritus uxorem accusaret, excepta tamen adulterii caussa, in qua sine ulla dubitatione etiam singulari jure mariti vir accusare uxorem poterat; et quamquam eadem facultas civili Romanorum jure denegaretur uxori adversus maritum adulterum, leg. 1, cod. ad leg. Jul. de adulter., aliter tamen receptum deinde fuit ex canonum disciplina, can. 4, caus. 32, quæst. 4, de feminis generaliter cautum erat, ne ad accusandum admitterentur, nisi suam, aut suorum injuriam prosequerentur, can. 1, 2 et 3, caus. 15, 4., l. 4, 9 et 14, cod. de his, qui accusare. Quod si de jure in Ecclesiam, vel ab Ecclesia invecto sermo sit, quæri primum potest, an excommunicati, inde, an monachi possint ad accusandum admitti, denique, an clerici prælatos suos, an laici clericos, an e converso clerici laicos valeant accusare.

Ut de excommunicatis primum loquar, generale principium est, eos, qui ad universitatem minime pertinent, accusare non posse; quod pendet ex altiore principio: nimirum accusatio, quæ datur unicuique de populo, ideo datur, ut nomine universitatis adversus reos agatur. At nomine universitatis agere nequit, seu universitatis personam sustinere non potest, qui non est in universitate. His positis, tota quæstionis definitio pendet ex investigatione, an excommunicati sint in ecclesia, an minus. Distinguendum profecto est inter eos, qui proprie anathematizati dicun-

tur, quales sunt hæretici, aut qui ex aliis caussis extra caussam hæreseos post excommunicationis censuram in eadem insorduerunt; atque inter eos, qui non anathemate, sed censura excommunicationis notati sunt, et proprie ac simpliciter excommunicati necdum insordescentes appellantur. Ista distinctio clarius tradetur in posteriore tractationis parte, ubi erit de excommunicatione disserendum. Igitur qui anathematizati sunt ob hæresim, vel qui ob alias caussas post excommunicationis censuram per annum in ea insorduerunt, penitus extra ecclesiam sunt. Etenim excommunicati insordescentes hæreticis æquiparantur: proindeque non admittuntur ad accusandum, can. 36, 37, caus. 11, q. 3, cap. 13, vers. *Qui autem* de hæreticis, cap. 7, eod. tit. in 6. Ad hos autem pertinere puto canones 6 et 7, caus. 3, q. 4, uti canonum ipsorum, quæcumque sit illorum auctoritas, verba demonstrant. Ad rem Constantinopolit. I. Synodus, et generalis ita definivit in can. 3. *Ut primum quidem haereticis non liceat orthodoxos episcopos de rebus ecclesiasticis accusare. Hæreticos autem dicimus, et qui olim ab ecclesia ejecti sunt, et qui sunt postea a nobis anathematizati.* Addit idem concilium, idipsum esse et de schismaticis dicendum; et enim vix schisma esse potest, aut olim vix schisma erat, quod non foret cum hæresi junctum. Dubitari tantum potest de iis, qui censura tantum excommunicationis perculsi sunt, et nec hæretici sunt, nec hæreticis ob insordescentiam comparati. Ecquidem isti adhuc communionis ecclesiasticæ jura in radice, ita dixerim, retinet, argumento capituli 3, 4 et 5, de cler. excomm. ministr. usu tamen eorundem jurium interdicuntur. Eam ob rem, licet jus accusandi adhuc habere videantur, accusare tamen nequeunt, quasi quodam facti impedimento irretiti. Ad rem ita prosequuntur constantinopolitani Patres in can. 3, modo laudato: *Præterea autem etsi aliqui eorum ab ecclesia ob aliquas caussas prius condemnati, et ejecti, vel excommunicati fuerint, sive ex clero, sive ex laicorum ordine sint, nec iis licere episcopum accusare, priusquam proprium crimen absterserint.* Idipsum statuerunt patres carthaginenses in can. 1, caus. 4, qu. 1 et recentioribus sæculis rescripsit Innocentius III in cap. 20, de accusat. Liquet inde, exitu quidem inspecto æque removeri, excommunicatos, atque anathematizatos ab accusando; interea tamen discrimen inter utrosque intercedere, quod anathematizatus removentur ex natura judicii publici, quod non admittit constitutos extra universitatem, excommunicatus autem removeatur impedimento quodam, quo, utut agendi jus habent, detinentur tamen interea, ne in judicio agat.

An monachi ab accusando repellantur, Gratianus quærendum censuit post canonem 52, caus. 2, quæst. 7 et postquam duo recensuit monumenta in can. 53 et 54, quorum primum Hadriani collectioni, alterum Pelagio II tribuitur, et ex quibus deduci videbatur, monachos accusare non posse, de more suo ad distinctiones confugit, concludens, monachum accusare valere *ex necessitate charitatis, non ex præsumtione temeritatis.* Nolo inquirere in Gratiani doctrinam: nam forte exinde deduceretur, aut Gratianum nihil singulare de monachis ad accusandum accedentibus tradidisse; aut, si singulare quidquam censuit a monachis veluti in solitudine consistentibus observari oportere, concessisse ceteris accusandi facultatem etiam *ex præsumptione temeritatis*, quod nedum a scriptis canonibus, sed et a recta ratione perquam alienum est. Potius consisto in monumentis a Gratiano descriptis. In canone 53, sub Hadriani nomine legitur: *Placuit eorum accusandi sacerdotes, et testificandi in eos vocem obstruere, quos non humanis, sed divinis vocibus mortuos esse scimus, quia vocem funestam intercidi* (ita legendum est, non *interdici*) *potius, quam audiri oportet* An de monachis concepta hæc verba sint, divinantis est: tantum dicitur, non esse audiendam in judiciis vocem funestam eorum, qui divinis legibus mortui sunt. Symbolica hæc mortuorum mentio de hæreticis potius, aut similibus perditis hominibus facta intelligeretur. Hæc sententia legitur in Capitularibus Francicis lib. 7, cap. 440, quin tamen adpareat, eam quoquomodo ad monachos pertinere. Quod si collector capitularium id derivavit ex capitulis Hadriano tributis, et capitula Hadriani vulgo habentur veluti fragmenta, et centones mercium Isidori Mercatoris, quid mihi elaborandum est, ut in id curiosius inquiram? Correctores Romani jam adnotaverunt, similia verba reperiri in epistolis, et Stephano, et Melchiadi a Mercatore adscriptis, imo adjecerunt in capitulis Hadriani hæc verba esse subsequentia: *Quoniam infidelis homo mortuus est in corpore vivente*, quibus indicatur, auctorem illius monumenti nomine mortuorum symbolice intellexisse non monachos, sed infideles, aut similis generis perditos homines, argumento canoni 6, caus. 3, qu. 5. Video tamen, unde verba mutuatus fuerit auctor canonis, scilicet ex l. 3, cod. Theodos., ne præter crimen majestatis, translata in codicem Justinianeum, l. 20, de his, qui accusare, ubi cum familiaribus, aut servis prohiberetur, ne crimen domini in judicium deferrent, excepto crimen læsæ majestatis, additum est: *Vocem enim funestam intercidi oportet potius, quam audiri.* Quæ leguntur in can. 54, sub nomine Pelagii, præterquamquod laudata pelagii epistola est commentum Mercatoris, ne in eadem quidem Pelagii epistola habentur. Tantum ibidem ista leguntur:

Similiter et omnes, quos divinæ leges mortuos appellant, submovendos esse ab eadem accusatione, et publicæ pænitentiæ submittendos judicamus; can. 6, cau. 3, qu. 5. quæ sane verba consonant cum verbis canonis præcedentis, et longe positæ sunt a proposita disputatione. Quidquid tamen sit de monumentis hujus generis, monachos ab accusationibus removeri, receptum fuit, cap. 11, de accusat. nec injuria, proptereaquod in recessu et solitudine tota sita est illorum vita, nunquam judiciis publicis implicanda; ac licet monachi pars sint universitatis, universitatis tamen negotia gerere, et in accusando universitatis sustinere personam, non visum fuit solitariis hominibus accommodatum. Interea tamen exceptio probanda fuit, si de criminibus ageretur ab abbate, seu a præposito monasterii, ceterisque monachis admissis præsertim ubi utilitas monasterii, aut monachorum graviter læderetur, cap. 3, 11 et 26, de accusation. Id enim singulari jure interest eorundem monachorum, et consentaneum visum est, uti in ceteris caussis, ita et in hoc accusationum genere monachos vice monasterii fungi, et deferendo agere. Quod adeo verum est, ut officio judicis cogi prælatus possit, ut de rebus monasterii accusanti monacho expensæ necessariæ tribuantur, ad controversiam sustinendam, dicto cap. 11.

An clerici prælatos suos gravium criminum reos accusare valerent, disputatio fuit primum concitata, quum lucem adspexerunt Mercatoris pseudodecretales. Ut enim certissimus est, hanc accusandi facultatem usque ad sæculi septimi finem clericis fuisse concessam, ita certum est, passim in epistolis isidorianis eandem fuisse denegatam. Num ergo dicere sufficiet, disciplinam ab Isidoro insinuatam rejici oportere, et veteri potius judiciorum ecclesiasticorum consuetudini adhærendum? Declamantis id esset, non interpretis, imo et declamantis in inanem aerem, cum, licet Mercatoris decretales spuriæ sapientum omnium judicio sint, in parte tamen novæ stabiliendæ doctrinæ occasionem præbuerint. Itaque pro certo ponens, quod in confesso apud eruditos est, isidorianas epistolas supposititias existimari, demonstrabo potius, primum, quænam occasio esse potuerit Mercatori, ut clericos a prælatorum accusatione rejiceret. quod deinde ambagibus rem Isidorus involveret, dum foret disciplinam veterem eversurus; postremo, quis exitus fuerit tantæ contentionis: his enim inspectis, uno obtutu et antiqua, et media, postrema ecclesiæ disciplina observabitur. Primis ecclesiæ sæculis passim vigebat, ut ad continendos prælatos in officio ipsi a clericis, dum criminum rei forent, accusarentur; atque eo potissimum pertinebat conventus episcoporum in conciliis provincialibus, in quibus deferentibus clericis coram metropolitano, et suffraganeis caussæ episcoporum agitabantur, nec dubitabant provincialia concilia, ubi utilitas publica postularet, etiam reos episcopos de gradu dejicere. Sexcenta possent in hanc rem referri veterum synodorum monumenta. Erit tamen pro omnibus canon sardicensis in can. 36, caus. 2, qu. 6, ubi datur episcopo in provinciali concilio damnato, ac dejecto facultas romanum pontificem appellandi. Id ægre tulerunt episcopi quidam sibi nimium indulgentes, proindeque isti moliti sunt, ut, si fieri posset, severam hanc, ut ipsis videbatur, disciplinam evaderent. Qui Isidori Mercatoris nomen assumsit, aut fuit unus ex istis episcopis, aut certe voluit alicui ex his episcopis rem gratam facere. Commentitias ipso edidit veterum pontificum epistolas, quas pene universas talibus sententiis respersit, quibus traderetur, episcopos non esse a clericis accusandos. Has decretales statim vulgavit Ingilramnus Metensis, et ipse episcopus, ex quo latius per episcoporum manus vagari cœperunt. Quidam interea eas festive exceperunt, ut liberius ecclesiastica in clero negotia gererent, nullas veriti clericorum inferiorum accusationes. Multi ad honorem episcopalis ordinis rati id pertinere, facile comprobarunt. Plerique decepti inscriptionibus nominum, quibus eædem epistolæ decorabantur, fictionis ignari, contradicere non audebant, ut antiquitati et sanctitati illorum pontificum, quibus tribuebantur, nihil detraherent. Profuerunt impostori adjuncta temporum: videlicet tum primum occidentale imperium mutavit faciem, illud suscipiente Carolo Magno, qui et de episcopali dignitate magnifice sentiebat, et quidem jure; et facile censuit, eas epistolas vere esse pontificum, quorum nomina præseferebant. Soli archiepiscopi numero pauci conquerebantur, qui exinde intuebantur, et suam, et provincialium synodorum auctoritatem non leviter minui, quamquam et nonnulli episcopis conniverent, rati exinde se subtrahi ab accusationibus, quæ deferri coram primate ad nationale concilium potuissent. Viguit diutius controversia, uti liquet in conspectu canonis 1, dist. 19 et ex celebribus dissidiis, quæ interfuerunt inter duos Hincmaros, patruum et nepotem, unum rhemensem archiepiscopum, alterum episcopum Lugdunensem. Mirum est, quot figuris novam hanc disciplinam adumbraverit Mercator: modo enim ajebat, clericos esse veluti episcoporum filios, episcopos venerandos esse veluti patres, inhonestum autem filio esse adversus patrem accusationem intendere, exemplo Cham filii Noe, ideo divina maledictione damnati, quod paternum delictum minime texerit, can. 9, 12, 16, caus. 2, qu. 7, can. 8, caus. 6, qu. 1. Argumentum urgebat ex eo, quod summa iniquitas esset accusare fratres, can. 16, cau. 6,

qu. 1, ut concluderet, iniquiorum esse accusationem in patrem. Adjiciebat his, majorem natu a minoribus accusari non posse, juxta præceptum apostoli 2, ad Timoth. cap. 5. *Seniorem ne increpaveris*, can. 11, 52, cau. 2, qu. 7, can. 20, cau. 5, qu. 1. Insuper ajebat, ab ovibus pastores reprehendi non posse, quasi episcopi mutorum essent animalium duces, can 13, cau. 2, qu. 7, can. 9, 9, cau. 6, qu. 1. Abutebatur insuper passim Christi mandatis, vel ubi dictum est in evangelio: *Qui vos tangit, me tangit*, vel ubi dictum est in sacris literis: *Nolite tangere Christos meos*, can. 15, cau. 2, qu. 7, ac denique ajebat, aliquando ex divina providentia fieri, ut a malis episcopis regantur ecclesiæ ad puniendos populos, aut cleros, qui propterea id debent demisso animo sustinere, can. 1, caus. 2, qu. 7, can. 8, 13, 15, caus. 6, qu. 1. Hæc et alia similia urgebat Mercator, unicam tantum subjiciens exceptionem, cum scilicet episcopi a fide erravissent, can. 8, 13, cau. 2, qu. 7. Interea vero Mercator, quasi in rebus omnino novis producendis adversus communem disciplinam hæsitans, variis sese involucris implicabat; neque enim potuit in eo proposito ubicumque consistere, identidem scribens, difficilius admittendas esse episcoporum accusationes, seu tum admittendas esse, cum qui arcusat bonæ sit opinionis, et jam privatim episcopum admonuerit, et non odio, non calumnia, non temeritate accesserit ad accusandum, can 16, 17, 18, 19, 21, 23, 39, 52, caus. 2, qu. 7. Majoribus involucris irretiti fuerunt recentiores in conspectu tot monumentorum, quorum aliqua vel ab Isidoro depromto, vel isidorianis mercibus consentanea clericos ab antistitum accusatione removerunt, aliqua e contrario clericos ad id officium admiserunt, qualia erant monumenta Isidoro antiquiora, can. 20, 22, 28, 43, 44, 45, 46, 48, 49 et 57, caus. 2, qu. 7, can. 12, qu. 2. Imo et recentioribus sæculis fuerunt receptæ hujus generis accusationes, quamquam obtinuerit, episcoporum crimina ad pontificem maximum deferri, quemadmodum liquet passim ex collectionibus decretalium, inter cetera ex cap. 15, de accusation., adeo ut interpretes in conspectu Isidorianæ disciplinæ passim tradiderint, ac receperint, eam ita esse temperandam, ut ad eas demum species contraheretur, quibus clerici adversus episcopum odio quodam, aut obedientiæ tædio ad accusandum devenissent, quod sane non est novam Isidori disciplinam in hac parte clericorum admittendorum vel rejiciendorum recipere, sed perpetuam disciplinam canonum confirmare, aut instaurare.

Ea ipsa principia, quæ jaciebat Isidorus Mercator ad clericos minores seu subditos a majorum seu prælatorum accusationibus repellendos, suadebant, ne laici clericos accusarent. Proinde Mercator, ne sibi minime constans videretur, manifeste tradere debuit, non esse excipiendam laicorum adversus clericos accusationem, can. 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9 et passim, can. 2, qu. 7, ubi multa recensentur pseudodecretalium isidorianarum fragmenta. Mutari exinde cœpit sæculo octavo vetus judiciorum disciplina. At inde gravissima in christianam rempublicam incommoda derivaverunt. In primis enim clerici plures nullas amplius veriti laicorum accusationes, ansam liberius delinquendi arripuerunt; neque inverosimile est, ex hac etiam caussa profluxisse morum depravationem, ac corruptelam, qualem in clericis sæculo nono, decimo et undecimo lugere ecclesia debuit, quemadmodum historici universi testantur. Secundo cum laici nossent, sibi interdici accusationes clericorum, alias autem sua interesse putarent, certos quorundam clericorum excessus puniri, ipsimet sine judice vindictam sumebant, unde undecimo sæculo eo usque deventum est, ut Arnaldus Brixiensis prædicaret palam, insequendos esse clericos, percutiendos, cædendos, atque mactandos, qua in re multos habuit traditionis suæ sectatores; quod occasionem dedit ferendo canoni 29, can. 17, qu. 4, in concilio lateranensi Innocentii II adversus percussores clericorum. Imo et temporibus Innocenti III inventi fuerunt ecclesiarum patroni, advocati, seu vicedomini, qui clericos in beneficiis institutos mutilarent, atque occiderent, uti refertur in cap. 12, de pœnis. Tertio cum laici nossent, in episcopalibus judiciis se non audiri, si clericos accusarent, episcopalia judicia declinabant, et coram publicis magistratibus clericos accusabant, gnari apud publicos magistratus nullam habitum iri rationem pseudodecretalium Isidorianarum, c. 17, de judiciis. Interea duodecimo sæculo viri ecclesiastici non audebant ab Isidoriana disciplina recedere vel quod jamdiu in foro recepta fuerat, vel quod multi sibi persuadebant, non supposititias, sed genuinas esse decretales epistolas a Mercatore evulgatas; atque inter ceteros Alexander III in rescriptis suis respondit, non esse laicos ad accusandos clericos admittendos, cap. 13, de testibus, cap. 10, de accusationibus, quamquam identidem quædam exceptiones adversus generalem regulam admitterentur. Primum Innocentius III Isidorianam disciplinam relaxandam duxit in cap. 17, de judiciis, ne distraherentur judicia clericorum, et a foro ecclesiastico ad fora publica deducerentur, ita rescribens: *Præcipiatis ex parte nostra prælatis, ut laicis de clericis conquerentibus plenam faciant justitiam exhiberi .... ne pro defectu justitiæ clerici trahantur a laicis ad judicium sæculare, quod omnino fieri prohibemus.* Ac tandem duce Innocentio III relaxari adeo cœpit Isidori disciplina, ut multæ exceptiones in-

ducerentur, et fere tot, quot sufficerent ad restituendam veterem disciplinam, et Isidori traditiones fere abolendas. Hinc primum vulgare fuit dicere, quod etiam ante Innocentium III tradebatur, posse laicos adversus clericos instituere accusationem, si laici suam, aut suorum injuriam persequerentur, can. 1, caus. 4, qu. 6, dicto cap 14, de testibus; secundo eam facultatem fieri laicis in crimine hæreseos, can. 8 et 13, cau. 2, qu. 7, tertio in crimine læsæ majestatis, can. 4, cau. 13, qu. 3, quarto exceperunt crimen sacrilegii, recepta Gratiani doctrina tradita in vers. *qui autem* post can. 29, caus. 17, qu. 4, quinto adjecerunt crimen simoniæ, argum. cap. 7, de simonia; sexto fundatoribus vel fundatorum heredibus concessa facultas accusandi clericos, aut prælatos impositis fundationum legibus non satisfacientes, can. 60, caus. 16, qu. 1, can. 32 et 34, caus. 16, qu. 7. Septimo denique traditum est, potuisse a quocumque clericos accusari de crimine notorio, ex quo clerici ipso jure infamiam contraxissent, argum. cap. 24, in fine de appellation., et l. 1, cod. de quæstionibus.

An e contrario clerici admittantur ad laicos accusandos, vix disputari posse videtur, cum aperta sint canonum monumenta. Distinguere oportet, an in ecclesiastico, an in publico civili foro sit instituenda accusatio. In foro ecclesiastico, ubi pœnæ, aut censuræ ecclesiasticæ reorum coercendorum caussa infliguntur, nullibi prohibetur clericis, ne laicos accusent, imo et id expresse permittitur, can. 7, caus. 2, quæst. 7, can. 1, 2, 3, caus. 6, quest. 2. Neque in contrarium adferri potest, aut canon 6, cau. 2, qu. 7, aut canon 9, cau. 11, qu. 1, præterquamquod enim hæc monumenta sunt Mercatoris, liquet, in dicto canone 9, non agi de judiciis ecclesiasticis, sed de judiciis publicis laicorum, in dicto autem canone 6, præcipuus scopus auctoris erat demonstrare, non esse admittendos laicos ad accusationem clericorum, ex eo quod clerici non admittentur ad laicos accusandos: quasi ita diceretur, ante laicos magistratus non licet clerico laicum accusare; ergo a converso ante episcopos non licebit laico clericum accusare. De vi hujus argumentationis non est, quod quæram. Sufficit indicavisse Mercatoris voluntatem, ut qualis ejusdem sententia fuerit, colligatur. Quod si agatur de publico civili foro, cum ab hoc vacare clerici jubeantur, nec pro alio postulare sinantur etiam in caussis civilibus, nisi suam, aut suorum, aut ecclesiæ caussam agant, cap. 1, 2 et 3, de postulando, potiore jure removentur in criminalibus negotiis vice reipublicæ sustinere personam accusatoris, ne a lenitate clericali deflectant; cum semper consueverint clerici pro reis criminum apud magistratus intercedere potius, quam de sumenda vindicta sollicitudinem gerere, can. 30, caus. 23, qu. 8. Exceptio tamen est, quum clericus vellet aut suam, aut ecclesiæ injuriam persequi, et periculum, quod ex aliena pravitate aut sibi aut ecclesiæ imminet, evadere querela apud judicem proposita, c. 8, de foro compet. dummodo tamen protestetur, se pœnam sanguinis non intendere, quidquid deinde judex ex officio suo sit pronunciaturus, uti saluberrime cavendum voluit Bonifacius VIII in c. de homicid. in 6.

Quando vero superius dictum est, accusationem non aliter fieri consuevisse, quam interveniente legitima accusatoris inscriptione, colligitur, absentes per literas, aut per procuratores accusare non potuisse, can. 8, cau. 2, qu. 8, can. 1 et seq., cau. 3, qu. 9, c. 15 et 16, de accusation., c. 31, de simonia, nisi tamen ageretur de criminibus, uti vocant Pragmatici, mixtis, qualia sunt, in quibus et publica et privata vindicta versatur, quemadmodum est crimen adulterii, ubi vir, aut uxor accusent, cap. 15, de procurator., et crimen abigeatus, l. un., cod. de abigeis, at nisi ageretur de criminibus levioribus, argumento leg. 6, ff. de accusation, juncta leg. 9, § 3, ff. de offic. procons. Multa alia non memoro ad Romani juris disciplinam pertinentia, quæ commodius tradenda relinquo civilium legum interpretibus.

Hæc, quæ ex vetere judiciorum disciplina vigebant, hodie fere exoleverunt, quoniam tres tantum posteriores supersunt modi deferendi in judicium crimina, denunciatio, exceptio et inquisitio. Denunciatio est simplex delatio criminis sine inscriptione, cap. 16, de accusation., unde fit, ut competens judex ex officio in crimen inquirat, quin denunciator vices actoris sustinere cogatur. Et quidem denunciatione facta, ex arbitrio prudentis judicis pendebit, an ad inquisitionem procedendum sit, an minus, quod facile erit augurari, seu ex qualitate denunciantis, seu ex qualitate illius, contra quem denunciatum fuerit; et cum inquisitioni locus fiet, actoris vices geret ex officio qui vulgo a Pragmaticis promotor fiscalis appellatur, seu procurator, seu advocatus fisci, derivato nomine a veteribus advocatis fisci, quorum mentio fit, in l. 5, § 13, ff. de his, quæ ut indignis, l. 8, cod. de advocatis diversorum judicum, et in l. 8, cod. de advocatis diversorum judiciorum. Si denunciatio cum accusatione conferatur, adparet statim, utramque in paucis congruere, in pluribus distare. In eo uno utraque congruit, quod quemadmodum personæ infames, et extra ecclesiæ communionem sitæ, aut ejectæ, imo et quæcumque de calumnia evidenter redargui possunt, aut etiam gravi calumniæ suspicione notantur, ab accusando repelluntur, ita repellantur quoque a denunciando, c. 19 et 20, de accusation. Quod tamen de infami-

bus, et excommunicatis dictum est, exceptionem habet in gravissimis quibusdam facinoribus, quorum respectu publica utilitas denunciationum leges paullo relaxandas suasit, ut illa facilius detegerentur ad avertenda gravia in christianam rempublicam emergentia pericula; quoties nimirum id speciali lege statutum est, uti contingit in crimine hæreseos, can. 26, caus. 2, qu. 7, et in crimine simoniæ, cap. 3, 7, 34, de simonia. Distat utraque in eo primum, quod licet accusator teneatur nomen inscribere, et actoris loco caussam instituere, et persequi usque ad sententiæ pronunciationem, denunciator tamen denunciatione facta ob omni hujusmodi obligatione sit immunis, cum denunciationem excipiat inquisitio, in qua ex officio vices actoris gerit promotor fiscalis. Tantum exceptio est respectu ejus, qui non ex officio denunciat; nam postulante reo debet monumentum suæ denunciationis scripto nomine in curia saltem clam et in occulto exhibere eatenus quatenus rei absolutione secuta extra ordinem puniatur, si adparuerit, per calumniam denunciavisse, argumento cap. 2, de calumniator., nisi crimen opponatur non caussa inferendæ pœnæ, sed nequis ad sacra officia promoveatur, cap. 16, de accusat. Distat secundo in eo, quod accusator quomodocumque suspectus removendus sit ab accusando; non tamen removeatur a denunciando, qui non gravissime suspectus sit; siquidem etiamsi des mihi denunciatorem valde quidem, sed non omnino suspectum, adhuc recipi poterit denunciatio, ita tamen, ut judex exinde examinet rerum et personarum, ceteraque hujus generis adjuncta, quibus pensatis ad judicium inquisitionis progrediatur, non ut statim inquisitionem incipiat. Distat tertio in eo, quod finis præcipuus accusationis est publica vindicta, sue pœnæ illatio; finis autem denunciationis potius est emendatio rei, atque correctio, cap. 16, de accusation. Quamobrem erit in hac parte observandum evangelicum fraternæ correctionis mandatum, de quo apud Matthæum cap. 18, et apud Lucam cap. 17, juxta quod, si spes emendationis sit, privatim primum monendus erit reus, et tum demum, nisi resipiscat, deferendus, cap. 20, de accusat., cap. 34, de simonia, nisi tanta sit, et adeo urgens ecclesiæ necessitas, et utilitas, ut denunciatio in longius tempus differatur. Distat denique in eo, quod accusare unicuique licet, nemo fere tenetur; denunciare autem semper licet, sed aliquando quisque conscius etiam debet, quotiescumque quis aut generali lege, aut singulari præcepto: seu edicto publico admonetur, et obligatur. Generali lege præceptum est, ut denuncietur crimen simoniæ, extrav. 2, in fine de simonia: item crimen hæreseos ex constitutione *Noverit* 10, Innocentii IV in Bullario, ac denique crimen sollicitationis juxta constitutionem famigeratam Gregorii XV die 30 augusti anni 1622. Hanc ad rem adnotanda est regula a S. Thoma præstituta in 2, 2, quæst. 33, a. 7, in corpore scribentis, in criminibus etiam occultis fraternam correctionem judiciali denunciationi minime præmittendam, quinimo illa confestim iudici deferenda esse, quoties ejus generis sint, ut etiam in occulto ad spiritualem proximorum perniciem tendat. Singulari præcepto, aut edicto publico quis ad denunciandum obligatur, quando in Ecclesia proclamationes, aut caussa matrimonii, aut caussa suscipiendorum ordinum, aut caussa rerum furto subreptarum, quas postremas *monitoria* nostri appellant, de quibus inferius sermo habebitur, argumento capituli 3, de clandest. desponsat, can. 11, dist. 61, et cap. 4, de furtis.

Exceptio est oppositio quædam aut similis, aut alterius criminis a reo facta adversus accusatorem, aut testem, ut eum ab accusando vel testimonium ferendo repellat. Id contingere solet, quum ex. gr. maritus uxorem de adulterio accusat ad finem divortii, et uxor e contrario allegat, maritum pari fuisse crimine inquinatum, cap. 6 et 7, de adulteriis. Hinc liquet, finem exceptionis non illum esse, ut ab eo, contra quem excipitur, publica vindicta sumatur, sed ut ne contra accusatum quidquam agere valeat; quamobrem etiamsi crimen ab excipiente probetur, non erit ad ordinariam criminis pœnam inferendam deveniendum; sed tantum cohibetur reus criminis, ne susceptam controversiam prosequatur, cap. 2, in fine de ordine cognationum, cap. 1, de exception. Ad hanc rem jure optimo rescripsit Innocentius III in cap. 23, de accusation., non esse abs jure beneficii quæsito repellendum eum, adversus quem non instituta criminis accusatio fuisset, sed crimen in modum tantum exceptionis oppositum.

Denique inquisitione crimina in judicium deferuntur, quum judex ex officio nemine accusante, vel denunciante, in reum criminis quæstionem facit, et jurisdictionem suam exercet. Duplex autem est inquisitio, nimirum generalis et singularis. Generalem inquisitionem appellant nostri quam faciunt ecclesiarum prælati statutis temporibus, seu diœcesin visitando, seu synodum celebrando, palam investigantes, imo et populum clerumve interrogantes de admissis criminibus, et de rei, quos puniant, aut certa ratione coerceant, can. 11, caus. 10, quæst. 1, cap. 25, de accusation., cap. 20, de præbend., cap. 13, vers. *adjicimus* de hæreticis, et cap. 13, de offic. jud. ordinar. Et quidem invicem cohærent duo illa antistitum officia, primum visitandi ecclesias, alterum celebrandi synodum, et dum utroque singuntur, rite recteque modo in visitatione singulis consulunt, modo in synodo ecclesiarum universitati prospiciunt,

quod utilissime fit in crimina, et reos criminum inquirendo, atque animadvertendo. Quum vero olim singulis saltem annis et visitatio fieret, et synodus celebraretur singulis quoque annis generalis inquisitio fieret. Atque antiquissimis sæculis res hæc universa in prudentiam antistitis conferebatur, nulla certa præstituta inquirendi formula. At deinde ad magis magisque excitandum antistitum officium operæ pretium duxere nonnulli canonum collectores certam formulam describere, quam antistites aut visitando, aut sinodum habendo sequerentur Non memoro canonem 7, caus. 35, quæst. 6, in quo inquisitionis in synodo habendæ mentio fit, etenim perperam hic adscriptus fuit Eutychiano papæ, quando depromtus erat ex collectionibus canonum longe recentioribus. Primum, quod ego novi, adparet certa inquisitionis generalis formula apud Reginonem Prumiensem noni sæculi collectorem, qui eam exhibet initio libri 1, de ecclesiasticis disciplinis, in quinque supra nonaginta capita distributa, ex qua liquet, duplicem fuisse ejus inquisitionis finem, nimirum in primis, ut clerici et laici, de quorum moribus identidem inquirebatur, in officio continerentur, deinde ut rei, siqui reperirentur, pœnam luerent. Placuit passim Reginonis industria, quem propterea multi imitati sunt, similes formulas describentes adjuvandorum antistitum gratia. Unde et sæculo undecimo Burchardus Wormariensis parem formulam descripsit initio sui decreti distributam in 67 capita; nec defuerunt, qui similem etiam ederent, et Leoni IV pontifici maximo adscriberent. Ceterum a sæculo undecimo dici potest, disciplinam hujus generalis inquisitionis fuisse in tota fere occidentali ecclesia receptam. Specialis, seu singularis inquisitio dicitur, cum prælatus ex officio in certum crimen admissum, vel in certam personam delinquentem inquirit, vel post alicujus denunciationem, vel post inquisitionem generalem factam indicato reo, vel ex fama, seu rumore publico ferente, aliquem gravis criminis reum extitisse, qua in specie nemo non videt, procuratorem, ut vocant, fiscalem vice fungi accusatoris, juxta ea, quæ modo observabam, can 6, caus. 2, quæst. 5, cap. 22, de sent. et re judic., cap. 1, in fine de officio custodis, cap. un, vers. *sane* de sensib. in 6. Adeo autem verum est, publicam famam inquisitionis judicio caussam dare, ut licet duo, vel tres, vel etiam plures testes dixerint aliquem diffamatum, non inde tamen locus inquisitioni fiat, nisi aliquid sinistri de reo in publico audiatur. cap. 19, 21, § ult., et cap. 21, de accusation., quamquam in ea specie locus fiat indirendæ purgationi secundum arbitrium judicantis. Hodie hæc inquisitio ex generali consuetudine facta est ordinaria, cum olim extra ordinem fieret in subsidium accusationis, idest cum accusator deficeret, ita ut accusatore accedente inquisitio irritaretur, argumento capituli 19, de accusation. In hoc ipso inquisitionis judicio observandum est, fieri locum pœnæ ordinariæ per judicem infligendæ in reum, quoties tale crimen admissum proponatur, quod suscepti ordinis executionem, aut retentionem beneficii etiam post peractam penitentiam impediret; alioquin universa ex judicantis arbitrio et humanitate pœnam moderaturi pendere. Perspicue id definitum fuit ab Innocentio III in cap. 21, de accusationib. Quæsitum fuerat, an ecclesiasticus judex inquisitione suscepta, probatoque in judicio crimine, pœnam a canonibus indictam moderari ex æquitate valeret. Distinguendum voluit Innocentius, et ait, ubi tale sit crimen, quod ipso jure executionem suscepti ordinis, ac beneficii retentionem perpetuo impediret, quemadmodum contingit in crimine homicidii, aut simoniæ, non esse in potestate episcopi moderari pœnam: ubi enim pæna ipso jure indicta est, et reus statim ac crimen admisit, in pœnam incidit potestate legis, lex ipsa quodcumque officium judicis prævenit, ac sententia judicis tantum declaratoria est, idest indicans, quam reus ex lege pœnam incurrerit. Notari debet Innocentii formula, dum ait, *hoc casu erit, sicut in accusationis judicio procedendum.* Supponit enim, in judicio accusationis judicis officium esse omnino ad summos juris apices exigendum, ita ut judex pœnam nequeat moderari, sine ullo delictorum discrimine, sed debeat in universis criminibus eam pœnam infligere, quæ lege decernitur. Contra tamen respondit esse observandum in judicio inquisitionis, quoties talis pœna abs jure præstituatur, quæ nec ordinis suscepti executionem, nec retentionem beneficii perpetuo impediret, in his enim caussis inquit, discretioni judicantis, si pœnam moderari voluerit, nonnihil esse indulgendum. Si caussam quæras, quare in judicio inquisitionis mitius agatur, ego dicam, in judicio accusationis non tam æquitatem, quam æquabilitatem esse servandam; et quando accusator, si in probatione deficeret, talione puniebatur, seu plecti poterat ea pœna, quam in reum inferendam dicebat, minime decuit, reum convictum mitius plecti; ne rei gravis criminis melior caussa videretur, quam accusatoris ad tuendam rempublicam periculo suo conantis. At in judicio inquisitionis, cum deficiat accusator, qui suo periculo crimen objiciat, nulla est ratio, ex qua æquitas et prudentia rerum et pœnarum moderatrix locum habere nequeat. Quod si adhuc urgeas, usuvenire in judicio inquisitionis, ut sint in eo denunciatores caussam judicio dantes etiam puniendi, si per calumniam ad denunciandum accedant; reponam ego, in primis non semper denuciatores puniri, sed tum demum, cum de calumnia constet. Quid enim, si reus ab-

solvatur ex eo tantum, quod liquidæ non fuerint criminis probationes? Accusator in hac specie olim puniebatur: punitos denunciatores minime legimus. Deinde pœna denunciantium calumniatorum ex arbitrio judicis plurimum pendet. Ergo etiam pendere ex judicis arbitrio poterit pœna reorum, ubi judicium ab inquisitione cœperit, utut inquisitionem denunciatio præcesserit, quin judicii æquabilitas dissolvatur.

CAPUT V.

De condemnatione, vel absolutione, vel purgatione reorum.

Huc referendi sunt titulus 18, lib. 2, tituli 2, 22, 34 et 35, lib. 5.

Et facile est, et plenum publicæ utilitatis negotium leges pœnales ferre adversus reos scelerum, aut delictorum. Difficile autem semper visum fuit, et plenum periculi, post latas leges in singulares criminum delictorumve reos pronunciare sententiam, ob varias, quæ occurrere passim solent, facti dubitationes; qua in re jamdiu in adagium abivit, satius esse in dubbio non damnare eum, qui reus forte sit, quam pœnis innocentem affligere. Ut caute ad damnationem reorum procedatur, tria sunt generalia jacienda principia. Primum est, damnari jure reum, cum propria sincera confessione se reum esse adfirmavit. Alterum est, tunc etiam jure reum damnari, cum est convictus. Postremum est, sententiam damnationis non statim paratam executionem habere, quousque aliqua appellationis caussa proponatur. Merentur hæc singulares observationes.

In primis generaliter verum est, reum in judicio confessum jure damnari, cap. 4, de judiciis, cap. 2, de confessis, cap. 1, de accusationibus in 6. Tria tamen requiruntur, ut regula locum habeat. Primum debet confessio scienter prudenter elicita esse: nam si per errorem facta deprehendatur, nihil accusatori proderit, cap. ult., de confessis. Secundo confessio debet esse verosimilis, et quæ non repugnet adjunctis facti, quæ crimen delatum undecumque circumstant: hinc ajebat Paulus in l. 43, ff. de interrogat. in jure faciend., confessiones naturalibus convenire oportere, et Javolenus in l. 14, ff. eod., confessiones ita ratas esse, si id, quod in confessionem venit, et jus et naturam recipere potest. Sic, ut exemplum proferam, qui profiteretur hominem occidisse, qui vivus sit, pœna homicidii puniri non deberet, l. 23, § ult., l. 24 et 25, ff. ad leg. Aquil. Tertio confessio metu extorta non sufficiet, ut reus damnetur, can. 1, can. 15, qu. 6, can. 4, can. 31, qu. 2, quod absolute verum est, ubi confessio extorta per metum fuerit ab accusatoribus, aut ab iis, quorum quoquomodo interfuit reum damnari, aut etiam a quibuscumque privatis. Quid tamen, si judicis auctoritate torqueri debuit reus caussa eliciendæ confessionis, et reus tormentorum atrocitate pressus, ac subjugatus crimen fateatur? Sunt qui adversus hanc torquendorum reorum disciplinam declamant. Verum jureconsulti fatentur quidem esse rem hanc periculi plenum et fragilem, quæ sæpissime fallit; nam plerique ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo possit, alii tanta sunt impatientia, ut in quovis mentiri, quam pati tormenta velint, l. 1, § 23, ff. de quæstion., non esse tamen in judiciis criminalibus abolendam, ubi gravissimæ sunt admissi criminis conjecturæ, quousque non utilis eliciendæ veritatis præsidium inveniatur. Hinc factum est, ut tum demum reo, dum torquetur, confessio credatur, cum reus quod, dum torquetur, asseruit, post tormenta confirmet. Quid vero, si reus non solum crimen a se, sed etiam ab alio consorte criminis admissum profiteatur? Generalis regula est juris Romani, neminem reum de aliorum conscientia interrogari, l. 16, § 1, ff. de quæstion., l. ult., cod. de confessis: caussam adjicit Paulus in lib. 1, sententiar. tit. 12, § ult., *ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua disperavit.* Exceptio tantum erat in delictis a familia servorum admissis, in quibus præsumtio oriebatur de mandato alicujus, et servi rei de mandantis persona interrogabantur, l. 6 et 17, ff. ad senat. cons. silan. Exceptio etiam erat in latronibus, qui instructa veluti classe in viatores irruerent; hos enim de sodalibus permissum fuit interrogari, l. penult., cod. de feriis. Exceptio denique erat in crimine falsæ monetæ, ad quam cudendam argumenta erant, plurimos operam contulisse, l. 1, cod. de falsa moneta. Non absimilis est decretaliùm disciplina. Generaliter enim traditum est, reos confessos non esse de consortibus interrogandos; siquidem si accusatus de crimine non admittitur ad alios de eodem crimine accusandos, neque admittitur ad testimonium in eadem caussa ferendum, cap. 10, de testibus. Clemens III in cap. 1, de confessis excepit crimen læsæ majestatis, quod derivavit ex canone 5, can. 15, quæst. 3, qui tamen canon depromtus est ex epistolis Isidori Mercatoris. Hodie in foro publico hujusmodi quæstiones pronunciata demum sententia admittuntur ad capiendas conjecturas, ex quibus in alios inquiri possit, non ad testimonia perhibenda, cum damnati sint plerumque infames, semper autem suspecti, ne pœnam quam ipsi declinare non potuerunt, in alios etiam inferant.

Præterea vera est altera regula, convictum in judicio jure damnari, etiamsi crimen confessus minime fuerit, cap. 4, de judiciis. Di-

citur autem convictus, qui manifestis et apertissimis probationibus, crimen admisisse demonstratur, l. ult., de probation. Primo id contingit, cum quis in flagranti, idest, in ipso actu criminis deprehenditur. Secundo, cum talis est rei evidentia, quæ nulla potest tergiversatione celari, cap. 24, in fine ff. de verb. signific. Tertio cum testibus probatum est, crimen a reo fuisse admissum: qua in re obtinet, ut testium numerus quadragenarium non excedat, ne criminalis processus in infinitum protendatur, cap. 37. de testibus, saltem vero duo testes concordi testimonio id adfirment, dummodo alias integerrimi sint, et de quorum calumnia, vel mendacio nulla possit suboriri suspicio, can. 1, caus. 2, qu. 4, cap. 23, de testibus. Frustra autem hodie quis allegaret in contrarium canonem 2, caus. 2, quæst. 4, ubi traditur, duos supra septuaginta testes ad episcopi, quatuor supra quadraginta ad presbyteri, septem supra viginti ad diaconi, septem ad ceterorum minoris gradus administrorum damnationem requiri. Sunt hæc figmenta Isidori Mercatoris, qui, uti superius observatum est in capite præcedente, nihil antiquius habuit, quam ut accusationes episcoporum de medio tolleret; quam ob rem cum ista sub nomine Romani concilii sub Sylvestro celebrati traderet, subdidit statim: *Testimonium laici adversus clericum nemo recipiat*, can. 9, caus. 11, qu. 1. Si hæc recipi quandoque potuerunt, ignoro plane, an aliquod in caussis clericorum, præsertim majorum, criminale judicium institui potuisset; nam semotis a ferendo testimonio laicis, inverosimile est, tot numero testes in uno clero inveniri, præsertim cum idem Isidorus et in ipsa sua Romana synodo Silvestro tributa rejecerit testimonium clerici inferioris gradus adversus clericum majoris ordinis, caus. 10, caus. 2, quæst. 7. Quid ad hanc rem diceret Alexander III, qui in c. 10, de testament. Romanarum legum consuetudinem probare non potuit, juxta quas septem testium numerus in testamentis requirebatur, ea ductus ratione, quod *a divina lege et sanctorum patrum institutis, et a generali ecclesiæ consuetudine id noscitur esse alienum, cum scriptum sit, quod in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum?* Equidem scio, traditionem hanc Mercatoris laudatam fuisse a Leone IV in epistola ad episcopos Brittaniæ, cujus monumentum extat in can. 3, caus. 2, qu. 4, eamque ipsam Leonis IV sententiam visam fuisse confirmatam a Nicolao I in epistola ad Salomonem regem Brittonum. Verum et Leo IV et Nicolaus I prudentissime, et ex æconomia quadam usi sunt isidorianis hujusmodi mercibus, non quod, ut arbitror, crederent magno momento valere, sed quod adjunctis illius temporis opportunæ erant, cum non omnino apud Brittones contemnerentur. Erant Brittones temporibus Caroli Magni obnoxii potestati ejusdem Caroli, uti colligitur ex can. 37, cau. 11, qu. 1. Petierunt paullo postea, ut sibi rex constitueretur imperatori subjectus, quod obtinuerunt necessitate quadam exigente, uti professus est Carolus Calvus in capitulari anni 877 apud Carisiacum cap. 23. Hac tamen adjecta conditione, ut ex certa tantum familia progeniti regio nomine, ac dignitate potirentur: Primus inter Brittones regnum sibi concedi amabat Numenojus quidam, qui, ut facilius voti compos fieret, post occupatas armorum vi plures urbes, ejecit ab iis episcopos universos, in quorum locum totidem antistites sui ambitus conscios subrogavit. Id ut liberius moliretur, sparsit in vulgus, episcopos olim constitutos gravibus criminibus esse inquinatos, quorum caussa ut removerentur a dignitate sua, nullum non lapidem movebat. Atque ut rite novi episcopi a se electi consecrarentur, veritus ne archiepiscopi, seu Metropolitani, qualis erat Turonensis, querela gravissima fieret, ipse Metropolitanum in sua ditione constituit, allegans, Turonensi archiepiscopo Brittones nunquam fuisse jure subjectos. Ejecti episcopi qua apud regem Francorum, qua apud pontificem maximum conquesti sunt; nec querelas inferre similes de turbata jurisdictione sua omisit archiepiscopus Turonensis, Numenojo successit Salomon in regno, qui prædecessoris sui gesta tueri pergebat. Hæc fuit Brittonum conditio, et ecclesiarum status temporibus Leonis IV, Nicolai I et Joannis VIII, atque juxta hæc adjuncta explicandi sunt, tum laudatus canon 5, cau. 2, qu. 4, qui est Leonis IV, tum can 10, caus. 3, qu. 6, qui verosimiliter tribui posset Joanni VIII, verius autem Nicolao I, quemadmodum ego ostendi in meis animadversionibus in Gratianum. Porro laudati pontifices in his factorum adjunctis, ut ejectorum antistitum caussas, et Turonensis archiepiscopi jura tuerentur, rati sunt opportunum, ut a dirimendis in specie subortis controversiis abstinerent; noverant enim prudentius fore, si quasdam forte in Brittania receptas traditiones allegarent, ex quibus Brittones ipsi sponte eo adducerentur, ut et irregulare adversus ejectos episcopos susceptum judicium crederent, et lubentius archiepiscopo Turonensi se subjicerent. Prodierant tunc Isidori Mercatoris decretales, ac passim de provincia in provinciam traductæ, si non ubique receptæ statim sunt, aliquam saltem reverentiam apud legentes inveniebant. His uti se fidenter posse duxerunt Leo IV, Nicolaus I et Joannes VIII inter cetera duo ex mercibus Isidori stabilientes principia; quorum primum erat, episcopum damnari non posse, nisi crimina probantibus ingenti numero testibus, et eo, qui apud Mercatorem in laudata synodo Sylvestri statutus ferebatur. Hinc putabant, inferri

facile posse, episcopos a Brittonibus electos nonnisi per injuriam, idest informi judicio fuisse damnatos; alterum erat, episcopos damnari tantum posse in concilio episcoporum, in quod saltem duodecim antistites convenissent. Hinc putabant, inferri facile posse, episcopos Brittones non potuisse ejicere episcopos veteres, utut sub archiepiscopo electo a Numenojo constitutos, cum numerum duodenarium non attingerent, et facile adduci posse Brittones episcopos, ut se Turonensi metropolitæ subjicerent, propterea quod duodecim essent in Turonensi Provincia episcopatus. Itaque quod Leo IV in singularibus adjunctis versatus prudentissime, et ex quadam æconomia tradidit, ad generalem disciplinam traduci haud facile poterit. Potest addi, id definitum esse ex concilio carthaginensi vulgo I, can. 11, 12, in collectione canonum ecclesiæ africanæ.

Denique postremum principium erat, sententiam damnationis non statim paratam habere executionem, quousque aliqua appellationis caussa proponatur; est enim appellatio species quædam naturalis defensionis nemini deneganda, nisi cum appareat, frustra appellationem interponi, et tergiversationis ergo, qua reus pœnam ceteroqui sibi jure debitam declinet. Hinc denegatur appellatio primum, si reus fuerit propria et sincera confessione damnatus, cap. 9, de excess. Prælat., l. 2, cod. quorum appellat. non recip., secundo, si reus in flagranti, et per evidentiam facti deprehensus in crimine fuerit, cap. 61, § *porro* de appellation., nisi tamen quædam adhuc supersit dubitatio, an possit alia probabilis exceptio proponi, cap. 3, vers. *si autem* eod. tit. in 6, tertio, si eo gravitatem alicujus flagitii, cujus memoriam quantocius aboleri, et quod statim vindicari, publice intersit, leges publicæ appellandi facultatem sustulerunt, uti cautum est in crimine hæreseos, cap. 18, de hæret. in 6, quod et in crimine falsæ monetæ in jure romano olim constitutum scimus, l. 1, cod. de falsa moneta.

Pertinent hæc ad condemnationem reorum. Certæ quoque regulæ præstituendæ sunt, tum observandæ, cum reus absolvitur. Ex parte rei, qui controversiam passus est, obtinet, ut reo semel absoluto, nequeat regulariter novo judicio iterum de eodem crimine inquiri. Dixi regulariter, etenim duæ proferuntur vulgares exceptiones. Primu est, si reus fuerit absolutus, non quod ejus demonstrata innocentia fuerit, sed quod satis aptæ non extiterint probationes; tunc enim novis emergentibus caussis nihil oberit, quominus ad novum judicium, et caussæ cognitionem procedatur. Altera est, si accusator cum reo collusionem fecisset; siquidem tunc, colludente accusatore extra ordinem punito, judex ex officio adversus reum inquiret, cap. 1 et sequentibus, de collusione detegenda. Non tamen hic concluditur judicis officium, nimirum ut reo tantum prospiciat absolutione, sed quandoque animadvertendum erit in eum, qui crimen in judicium detulit, et caussam controversiæ adversus reum instituendæ præbuit. Si judicium criminis ab exceptione cœpit, perspicua res est, reo absoluto, permittendum esse eidem, ut libere accusationem persequatur, vel testimonium ferat, quasi irritata adversus accusantem vel testimonium ferentem exceptione. Difficilius est quærere, quid sit observandum, ubi judicium cœperit, aut ab accusatione, aut a denunciatione, aut ab inquisitione.

Jamdiu caverant Romani veteres, aut, ut nonnulli volunt, legibus duodecim tabularum, aut lege Remmia, aut senatusconsulto Turpilliano, ut qui falsum crimen in judicium detulissent accusando, pœnam infamiæ subirent, inusta in fronte turpi nota, seu litera *K*, quæ *Kalumniatorem* significabat, ad quam disciplinam respexit Cicero in oratione pro Sexto Roscio Amerino num. 57, dum scriberet: *Sed si ego hos bene novi, literam illam cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis*; quam pœnam qui non subivisset, homo integræ frontis dicebatur, l. 13, ff. de testibus, imo et calumniatores, eadem pœna plectebantur, qua accusatos plecti a magistratibus postulavissent, quæ talionis pœna dicebatur, l 10, cod de calumniator., leg. ult. cod. de accusation. Meum non est in præsentia investigare, quibusnam specialiter legibus duæ istæ pœnæ indictæ fuerint; aut utrum æque infligerentur in calumniatores, qui scilicet odio, inimicitia, aut simili de caussa, crimina falsa detulissent, ac in moratores, qui intra annum non probabant crimina illata, et in desertores, qui de probatione criminis desperantes ab accusatione persequenda cessabant. Tantum dixero, primum pœnam literarum in fronte conscribendarum ab usu exolevisse post legem Constantini, quæ, extat in l. 17, cod de pœnis, pœnam autem talionis nonnisi serius cessavisse, forte post tempora Justiniani, quum nimirum Romanarum legum disciplina sperni cœpit. Non potuit profecto ecclesiis suis judiciis accommodare talionis disciplinam etenim cum clerici accusarentur, et pœna accusatis immineret aut suspensionis, aut dejectionis ab officio, eadem pœna non omnibus infligi poterat, cum possent esse aut laici clericorum, aut clerici minores clericorum majorum accusatores, argumento canonis 3, cau. 5, q. 6. In veteribus ergo canonibus traditum est, ut qui probare non valuerit crimen, ab accusando in ceteris removeretur, imo et excommunicatione plecteretur, si laicus esset, aut, si clericus, dejiceretur a proprio gradu, can. 1, 2 et 3, cau. 3,

qu. 10, can. 4 et 8, can. 5, qu 6. Isidorus Mercator, dum suas pseudodecretales epistolas sub nomine veterum Pontificum concinnaret, cujus scopus is erat, quemadmodum superius observatum est, quo accusationis judicia difficiliora redderet, ad terrendos accusatores statuit quammaxime, ut pœnam talionis in disciplinam ecclesiasticam inveheret nec dubitavit sententias imperatorum veterum de talione conceptas, præsertim in codice Theodosiano descriptas, pontificibus priscis adtribuere, uti adparet ex can. 3 et 4, cau 2, q. 8. Non memoro canonem 2, cau. 5, q. 6, non enim est Gregorii, cui ceteroquin inscribitur, sed est veluti breviarium minus apte compositum canonis 3, subsequentis, quemadmodum observaverunt correctores romani. Non potuit tamen recipi in ecclesiastico foro ob caussas modo indicatas disciplina Mercatoris e Romano foro deprompta: proindeque recipi necessario debuit, accusatorem calumniantem condemnari primum in expensas, deinde in id, quod accusati interfuit caussa suscepti judicii, argumento capituli 23, in fine de accusation., quod si insignis accusantis improbitas, et perfidia videretur, receptum est, ut accusator pœna extraordinaria pro modo improbitatis et perfidiæ plecteretur, c. 1, de calumniator., nisi tamen quidquam justo dolori accusantis indulgendum fore, ut in specie legis ultimæ ff de public. judic., et legis 2 ac 4, cod. de calumniatoribus.

Quoties de denunciatore quæratur, nollem in primis, huc adferretur canon 6. caus. 5, quæst. 6, nam, cujuscumque is sit auctoritatis cum ceteris Eliberitani concilii canonibus species, quæ ibidem fingitur, spectat delatores christianos, qui ejusdem christianæ fidei consortes odio christianæ fidei ad magistratus ethnicos deferebant. Nollem deinde, huc adferretur canon 7, caus. 5, quæst. 6, pertinet enim ad monachos deferentes crimina monachorum apud præpositos monasterio, penes quos nulla tunc erat publica ecclesiastica potestas, ac juridictio. Et revera utut canon ille tribuatur octavæ synodo, monuerunt tamen correctores romani, verius tribuendum fuisse regulæ monachorum s. Isidoro adscriptæ. Utrumque canonem ego expendi in meis animadversionibus in codicem Gratiani. Potius huc referri posset canon 5, cau. 5, q. 6, in quo non Hadriani sententia agnoscenda est, sed constitutio Constantini imperatoris adhuc ethnici, edita anno 319 quæ habetur in l. 2, cod. Theodos. de petitionibus, recentioribus sæculis Gothorum manu depravata. Verum et ista lex singularis erat, et spectabat delatores illos, qui post victum a Constantino, et fractum Maxentium tyrannum deferre voluissent ex odio et inimicitia apud imperatorem victorem eos, qui pridem Maxentio adhæsissent; quemadmodum docet Gothofredus in suis animadversionibus in laudatum titulum codicis Theodosiani de petitionibus. Revera hæc ipsa le quamquam deinde in libros capitularium Francorum relata fuerit, tamen aut numquam usu recepta est, aut, si aliquando recepta, non diu viguit; nam Innocentius III in c. 2, de calumniat, præcepit, ut si denunciator canonice purgavisset innocentiam suam, idest demonstravisset, se non calumniandi animo ad denunciandum accessisse, pœnam omnem evaderet, si vero de calumnia constaret, ab officio et beneficio suspenderetur. Hodie in tribunalibus obtinet, ut denunciator ad expensas teneatur, quoties adparuerit, eum per calumniam denunciavisse, juxta ea, quæ tradit Faber in codice lib. 8. tit. 2, defin 9 et 10, unde colligitur, denunciatorem, quamquam, uti supra traditum est, nomen inscribere non teneatur, postulante tamen reo debere monumentum suæ denunciationis in curia relinquere, ut, absolutione secuta, adversus calumniatorem agi sine tergiversatione possit, argumento dicti capituli 2, de calumniator.

Quod si ab inquisitione judicium cœperit, sive præcesserit, sive non præcesserit denunciatio, neque ipsas judicii impensas ab inquirente repetet reus absolutus, nihil enim imputandum est inquirenti prælato, dum ad animadvertendum in facinorosos homines gravissimo officio suo tenetur, nec facile de eo capi potest conjectura calumniæ. Id fere ipsum recipiendum est in eo, qui ex officio publica auctoritate sibi mandato accusat, vel denunciat, vel post denunciationem ab alio factam, actoris partes in judicio sustinet, quales sunt promotores, ut vocant, fiscales, quos satis a calumnia excusat, et liberat necessitas muneris, argumento l. 13, § 5, ff. ad l. Jul. de adulter., nisi calumnia maxime evidens fuerit, argumento l. 2, cod. de his, qui accusare.

Jamvero, si ubi certo constat aliquem esse reum criminis, reus est sententia definitiva damnandus: si e contrario nullo modo probatur, aliquem reum fuisse, qui convenitur est absolvendus; quænam erit ferenda sententia, ubi aliquæ quidem, sed non plenæ probationes, aut gravissimæ conjecturæ, quæ prope ad probationem accedunt, in judicio editæ fuerint, unde judicis animus hæreat in incerto? Salebrosa semper res fuit ista, quæ apud nullas, quascumque etiam excultissimas gentes aut legum aut magistratuum providentia sine ulla juris aut prudentum invidia definiri potuit. et manet adhuc sine spe certæ, et omnem omnino notam evasuræ definitionis. Sane in civilibus caussis inducta fuerunt in forum juramenta suppletiva, ita dicta, quod semiplenas probationes suppletent, sive redderent firmiores. Sed ista recipi quidem potuerunt in civilibus caussis, utpote pecuniariis, ac propterea levioribus. In criminalibus autem caussis, utpote gravissimis, in quibus de atroci

inferenda pœna agitur, non erant facile permittenda. At enim cui danda essent? Non accusatori, qui pœnam iniquæ accusationis evadere studens, judicio et adsertione sua facile accusatum ad supplicium duceret. Non reo, qui de improbitate admodum suspectus, præsumendus est pœnam potius velle, quam perjurium declinare, imo et in perjurium eo pronior esse potest, quo infirmior est ejus voluntas metu atrocis pœnæ perterrita, turbata, et veluti contremiscens. Equidem torqueri reos conjecturis gravatos, fere receptum est. At vel ipsi jureconsulti hujus generis quæstiones periculi plenas esse inficiari non potuerunt, uti supra observabam; neque alia potest reddi ratio, quam quod alius huc usque nequiverit induci utilior modus eruendæ veritatis. Sacri canones mitius cum reis agendum præstituentes, reis eisdem valde gravatis purgationem induxerunt, cap. 34, de testib., cap. 15, de purgat., can. de qua cum adhuc agendum supersit, notandum initio est duplex purgationis genus, cum alia appelletur purgatio vulgaris, alia canonica. De purgatione vulgari tria discutienda sunt: primum, in quonam illa consisteret alterum, quænam fuerit ejus origo, et progressus: postremum, quænam da illa fuerit ecclesiæ sententia.

Media ecclesiæ ætate, cum præsertim Longobardi multas Europæ provincias occupabant, duplicis generis purgationem, ut ajunt, vulgarem invexerunt, quorum unum observaretur in judicio accusationis, alterum in judicio aut denunciationis, aut inquisitionis. Cum judicium ab accusatione cœpisset, et in dubio controversia hæreret, fiebat rei purgatio indicto initoque privato certamine (*monomachiam* alii, *duellum* alii appellaverunt) ita, ut qui eo victus fuisset, a caussa cecidisse crederetur, idest victus accusator haberetur quasi convictus de calumnia, victus accusatus, tanquam convictus de crimine, c. 2, de purgat. vulg. Cum judicium cœpisset ab officio judicis inquirentis, seu ex denunciatione alicujus, seu ex fama publica, monomachiæ non fiebat locus, ne judicis persona gradus, et dignitas in illud discrimen adduceretur. Fiebat tunc purgatio vel per aquam frigidam, vel per aquam calidam, vel per ferrum candens, ita ut reus periculo aquæ frigidæ expositus si submersus fuisset, tanquam noxius damnaretur, e contrario absolveretur, si supernataret; item judicio aquæ fervidæ purgandus nudatum brachium in aquam ferventem immitteret, innocens judicandus tum demum, cum illæsus evaderet; et similiter reus per ferrum candens purgaretur, nuda manu ferrum candens arripiendo, manu ipsa facinus admissum, vel non admissum indicatura; nimirum si manus illæsa evasisset, reus pro purgato haberetur, si læsa fuisset, plene probatum crimen judicaretur.

Non est æqualis duplici hujus generis purgationum origo. Antiquissima omnium est, quæ ferro candente fiebat, et in indiciis græcorum aliquando viguit etiam ante Christi nativitatem. Nam Sophocles priscus poeta græcus ejus mentionem perspicuam facit, dum retulit, Creontem regem Corinthiorum vetuisse, ne corpus Polinicis tumularetur quod tamen clam a fratre Antigone sepultum fuit; hinc in milites ad cadaveris custodiam designatos motam fuisse quæstionem, quos inficiatos crimen ita loquentes inducit: *Sumus vero parati. et candens ferrum manibus tollere, et per ignem serpere, Deosque jurare.* Ex ethnicorum sententia erat hæa sacra quædam cerimonia, et instar solemnis jurisjurandi maxime religiosi. Ut enim ipsi Solem venerabantur, sub nomine modo Jovis, modo Apollinis, suumque Deum in sole agnoscebant, quem philosophus Anaxagoras græco vocabulo *Mydron*, idest candentem laminam, appellabant; dum candentem ferri laminam manu arripiebant, aut dum super candentem laminam incedebant juraturi, præsente Deo suo superstitiosa quidem, sed acri persuasione jurare se profitebantur, quasi pleni religione, et reverentia Deum suum aut manu apprehensum, aut toto homine incedente occupatum testarentur. Plurimi extiterunt, qui cum Sole Deo sub Jovis nomine et Junonem deam colebant, quam aeris et nimborum dominatricem prædicabant. Isti, ut præsente Dea paratos se ad confirmandam veritatem jurejurando dicerent, aquam aut fervidam aut frigidam adhibebant, quasi Junonem perjurii vindicem in eo elemento, aut tutricem innocentiæ constituerent. His ethnicæ superstitionis præstigiis inquinatos fuisse puto Gothos, Vandalos, Longobardos, quasi reliquiis præjudicatæ parentum suorum religionis. Ea adtulere in Europam, et cum moribus suis pervicaciter custodirent, tum aliis eadem recipiendi occasionem facilem præbuerunt, præsertim cum unicuique populo, ac familiæ liceret, sibi seligere pro lubito certas leges, et consuetudines, quæ in Occidente variis commixtis gentibus occupato variæ erant. Ab eisdem gentibus efferatis arbitror derivatam monomachiæ, sive duelli disciplinam. Ut enim Gothi, et qui ex Gothis nati sunt Longobardi, profugi erant a suis provinciis, occidentales provincias occupaturi sive jure sive injuria advenissent, omne jus in armorum vi collocabant, et passim venditabant, ejus justam esse caussam, qui in conflictu vicisset. Initio quidem tantum penes illos, ea traditio consistebat, sed paullatim initis conjugiorum, aliarumque arctarum societatum, fœderibus, partim ex eo, quod occidentales Europei Longobardis assuescerent, partim ex eo, quod pueruli ex matribus Europeis occidentalibus nati, paterna vestigia facile premerent, mono-

machia, seu duellum passim obtinuit, probantibus præsertim magistratibus ut plurimum Gothis, ac Longobardis. Forte etiam hujusmodi hominum genus pervasit ea agendi ratio, qua putarent, homines ad arma procliviores, hostibus terribiliores, et nobiliores ferocia reddi, dum frequens monomachiis occasio præberetur.

Hæc nonnisi cum dolore maximo intuebantur ecclesiarum antistites, qui in monomachia quotidiana homicidia spreto divino ac naturali jure, in ferri candentis, et aquæ seu fervidæ, seu frigidæ purgatione non superstitionis tantum, sed veræ idololatriæ deplorabilem cultum non detestari, non horrere non poterant. Hinc monomachiam perpetuo improbaverunt, damnarunt, can. 22, caus. 2, qu. 5, cap. 1 et 2, de cleric. pugnant. in duello. In purgatione autem seu aquæ fervidæ, seu aquæ frigidæ, sue ferri candentis, duplicem improbitatem unam altera detestabiliorem agnoscentes, utramque quidem statim detestati sunt, et abolendam solerti vigilantia curarunt; sed in quibusdam provinciis cautius acta res est, ut quod levius esset, interea toleraretur quadam cum patientia, dummodo quod gravius erat de medio tolleretur. Erat primum insignis improbitas in eo, quod qui ferrum candens arriperet, Solem veluti Deum, qui periculo aquæ seu ferventis, seu frigidæ se subjiceret, Junonem veluti Deam jurejurando testaretur. Hanc nefariam idololatriam eradicare statim, et ubicumque voluerunt, et facile potuerunt. Erat altera, nec tamen levis improbitas in eo, quod in purgatione ferri, et aquæ fato quodam dirimenda relinquerentur judicia criminum per impietatem, aut, si divino judicio commissa videbantur, nihil aliud id esset, quam tentare Deum, et singularibus miraculis finem contentionibus imponendum non sine impudentia, nisi simplicitatem dixeris, desiderare, can. 22, cau. 2, qu. 5. Hanc quoque abolendam improbitatem illico sollicitudo plurium Antistitum curavit. Non tamen ubique vota episcoporum impleri potuerunt. Hinc quidam extiterunt ferreis, et obscuris sæculis, qui dummodo omnia Idololatriæ germina eradicarentur, ita demum permiserunt, ut et ferri candentis, et aquæ seu fervidæ, seu frigidæ pericula fierent, cum statis in ecclesia, et ante verum Deum precibus quoquo modo sanctificarentur, rati ea ratione commodius idololatriam deleri, et decursu temporis et has superstitionis veteris reliquias deletum iri. Ita fieri solet, ubi vitia multa sunt, et graviora suffocari possunt, toleratis interea levioribus, de quibus extinguendis spes etiam incipit affulgere. Ex his excusatos puto nonnullos ecclesiarum quarundam ritus, qui tamen nunquam generales, in occidentali quidem ecclesia, extiterunt, juxta quos fiebat in ecclesia inter Missarum solemnia purgatio per ferrum, aut aquam, argumento Canonis 15, caus. 1, qu. 5, uti probant plura veterum monumenta, apud sacræ antiquitatis collectores exhibita, inter ceteros apud Baluzium in tomo 2, capitularium Francorum pag. mihi 639. Ceterum ubi primum dissipari caligo cœpit, quæ ferrea sæcula obtegebat, et cultiora reddita sunt hominum ingenia, disciplina isthæc, quæ paucas sane diœceses tenebat, curantibus præsertim et urgentibus pontificibus Maximis, interire visa est, can. 7. vers. *purgationem*, et can. 20, caus. 2, quæst. 5, c. 9, ne clerici vel monachi, cap. 8, de purgation. canon. cap. 1, 2 et 3, de purgat. vulgar. adeo ut hodie vix memoria supersit, qua recolatur apud eruditos vetustatis studiosos, hujus generis purgationes aliquando extitisse.

Nulim vero, in purgationis vulgaris exemplum, aut probabilem caussam, in medium proferatur mosaica disciplina, qualis exhibetur in capite 5. Numerorum, et apud Gratianum in can. 21, caus. 2, qu. 5, de muliere adulterii suspecta, quæ ad sacerdotes adducebatur, per aquas amaritudinis, et maledicta in iis congesta se purgatura. Etenim ista purgatio præterquamquod singularis erat in suspicione adulterii, et quidem ad privatam mariti querelam, longe a quocumque vitio erat apud Judæos, nec debet ullo modo cum vulgari purgatione aquæ frigidæ, aut fervidæ, aut simili comparari. Erat in vulgari purgatione apud Longobardos recepta veteris Græcorum idololatriæ vestigium sane damnandum; quod in ea purgatione, aut Juno, aut Jupiter sub Solis nomine in testimonium innocentiæ advocaretur: at id in purgatione judaica non erat. Erat deinde in vulgari purgatione Longobardorum gravis in Deum temeritas, propterequod non sine miraculo innocentia demonstrari potuisset; id autem erat tentare Deum, et sibi audacter persuadere, Deum illico miraculis cujuscumque innocentiam demonstraturum. At et istud vitium aberat a purgatione judaica; cum non humana, sed divina esset judaicæ purgationis institutio; neque judæi ipsi Deum tentabant, sed Deus idem se innocentiam testaturum spoponderat. Postquam vero quum universa judiciorum disciplina, hæc quoque disciplinæ pars in nova lege cessavit; etiam divina promissio, et quod olim sine ulla temeritate fiebat, non temere deinde fieri non potuit.

Nova potius successit in ecclesia, et simplicior purgandorum reorum ratio, ubi gravis esset criminis objecti suspicio, quæ cum canonibus ecclesiasticis comprobata fuerit, purgatio canonica appellata est. Non tamen eadem semper fuit hujus purgationis ratio. Primum fieri cœpit ad sepulchra Martyrum; vel ad reliquias eorundem, vel ad crucem consecratam, aut ad Evangelium. Successit deinde, quamquam nec ubique, nec diu recepta fuerit moribus, purgatio ad sacram eucharistiam:

ut plurima media ecclesiæ ætate, ac præsertim temporibus decretalium invaluit, ut fieret adhibitis pluribus innocentiæ testibus in eodem gradu et ordine constitutis, puta coepiscopis, aut consacerdotibus; ac fere semper in omni purgationis genere jusjurandum intercedebat. Antiquissima fuit purgatio ad reliquias martyrum, quam noscimus jam indictam a s. Augustino in epistola ad clerum et populum hippouensem, ex qua depromtus est canon 12, caus. 2, quæst. 1. Fuerat in hipponensi ecclesia a Bonifacio presbytero de gravi crimine accusatus quidam clericus nomine Spes, qui crimen ipsum in accusatorem retorserat. Ubi res dubia erat, jussit eos Augustinus, ut uterque ad sepulchrum s. Felicis Nolani frequentia miraculorum celebratissimi congrederetur, ibidemque suam quisque innocentiam testaretur. Facile autem sibi persuadebat sanctus antistes, animos accusatoris, et rei ad illud sepulchrum constitutorum territos magnitudine frequentium miraculorum, sine calumnia, aut mendacio confessuros. Neque levis erat ista persuasio, propterea, quod, uti scribebat Gregorius Magnus in homilia 32, in evangelia, *ad extincta martyrum corpora viventes ægri veniunt, et sanantur, perjuri veniunt, et a dæmonio vexantur.* Eandem ob caussam Gregorius idem Magnus in can. 8 et 9, caus. 2, quæst. 5, voluit maximum de simoniaca hæresi suspectum ad corpus s. Apollinaris purgari: et Leonem, ac Meunam ante corpus apostoli Petri purgatos fuisse commemorat in can. 6 et 7, caus. 2, quæst. 5. Quod de reliquiis martyrum receptum erat idipsum recipiebatur proposita Christi servatoris cruce, præsertim si ab episcopo consecrata fuisset, ob majorem reverentiam, quæ ad illam exhibebatur; unde scimus, aliquando gravissimas pœnitentias indictas fuisse in eos, qui ad crucem consecratam pejeravisse deprehensi fuissent, cau. 2, caus. 22, quæst. 5: idipsum etiam recipiebatur propositis Evangeliis, uti in can. 17, caus. 2, q. 5 Interea ob frequentem usum istarum purgationum hominum perfidia falsis protestationibus assuevit, nec tantus fuit timor pejerandi ad reliquias martirum, ad crucem et evangelia: quamobrem sæculo nono invectus est alius purgationis modus gravior, nimirum ita, ut reus ante sacram eucharistiam constitutus testaretur Christi corpus et sanguinem de innocentia sua, et testatus statim communicaret; sibi enim persuadebant episcopi illius ætatis, neminem nisi cautissime, et cum protestatione veritatis ad tantum sacramentum accessurum, ne judicium juxta phrasim Apostoli sibi manducaret et biberet. Primum id constitui cœpit in capitulari aquisgranensi Ludovici Pii anni 817, cap. 14, et in monasteriis penes monachos, ibi: *Ut de furto incerto oratio, et excommunicatio a corpore et sanguine Christi fiat, quousque culpabilis confiteatur.* Clarius deinde id constitutum est in concilio vormaciensi tam respectu monachorum, quam respectu clericorum, uti liquido constat ex canone 23 et 26, caus. 2, quæst. 5. Neque minus commoda videretur interpretatio canonis Triburiensis in can. 4, caus. 3, quæst. 5, si quis diceret; nomine *Sanctæ consecrationis*, per quam episcopi de crimine suspecti interrogari dicebantur, venire sacram eucharistiam. An etiam extra Germaniam et Galliam latius producta fuerit hæc disciplina, mihi satis compertum non est. Tantum scio, eadem ipsa media ecclesiæ ætate invaluisse alium purgationis canonicæ modum faciendæ per contestes integerrimos innocentiæ, quales præsertim erant coepiscopi, consacerdotes, conclerici. Induxerant Longobardi feudorum inventores, ut cum vassalli apud Dominum jurejurando fidem suam obstringerent, adhiberent ad jurisjurandi celebritatem pares curiæ, idest convassallos. Displicere non poterat gravis hæc jurandi ratio, quæ nonnisi cautissime fiebat, proptereaque, cum purgatio per eucharistiam non ubicumque reciperetur, nec quibuscumque placeret, purgatio per conjuratores facilius in ecclesiastico foro probata est, et quotiescumque gravis suspicio criminis in alio suboriretur, suspectus purgari cœpit jurejurando, una cum ipso jurantibus pluribus ejusdem ordinis, aut gradus, quorum testimonium recipiebatur, et plurimum valebat, sive quod essent viri fama et instituto vitæ integerrimi, sive ex eo quod de accusati moribus notitiam haberent. Origo hujus purgationis repetenda videtur a fine sæculi octavi, idest a temporibus Leonis III papæ, et Caroli Magni imperatoris. Cum Leo III diu vexatus fuisset a romanis clericis, a quibus de atrocibus quibusdam criminibus insimulabatur, convocavit Romæ Concilium plurium episcoporum, coram quibus se jurejurando testatus est esse objectorum scelerum purum. Formula purgationis habetur in can. 18, caus. 2, quæst. 5, ubi tamen adjicitur, id non ex necessitate a Leone factum fuisse, sed potius, ut certius se a suspicione qualibet liberaret. Exemplum Leonis normam inferioribus episcopis et clericis præbuit: nam in capitulari anni 779 a Carolo Magno edito, cujus verba referuntur in cap. 35, lib. 5, capitularium, tractatum adparet, quid agendum esset de sacerdotibus, qui graviter suspecti de crimine forent, et dicitur, *hoc sæpissime a nobis, et progenitoribus, atque antecessoribus nostris ventilatum est, sed non ad liquidum hactenus definitum.* Eam ob caussam missi fuerunt legati ad Leonem pontificem, a quo id definiretur. Definitione a Leone facta anno 803, capitulum editum est in Gallia, quod legimus in canone 19, caus. 2, quæst. 5, qui perperam tribuitur Leoni papæ ad Carolum scribenti, et potius tribuendus Carolo in

comitiis episcoporum definienti modum purgationis ex rescripto Leonis papæ. Videsis, quæ ego jam observavi ad hos canones in meis animadversionibus in Gratianum. Hinc sane falsitatis redarguitur epistola Isidori Mercatoris, unde depromptus est canon 10, caus 2, qu. 5, tributus Sixto III, quibus ibidem proponitur se purgavisse coram testibus in romano concilio de criminibus a Basso accusatore objectis. Non solum apocrypha epistola est, sed et apocripha sunt acta integra illius concilii adeo barbara et squallida, ut stomachum legenti facile moveant, minime sane convenientia adjunctis quinti sæculi ecclesiastici, cujus initio Sixtus tenuit pontificatum. Hinc quoque falsitatis redarguitur inscriptio canonis 12, caus. 2, qu. 5, qui tribuitur agathensi concilio sexto sæculo celebrato, et in quo fit mentio purgationis sacerdotis cum septem, diaconi cum tribus sui ordinis sociis faciendæ. Primus Burchardus eam sententiam tribuit agathensi concilio, quam elucubraverat ex variis monumentis capitularium Francorum, et juxta mores suæ ætatis edendam curavit, quod etiam observavi in meis animadversionibus in Gratianum. Hinc denique falsitatis redarguitur canon 13, caus. 2, quæst. 5, tributus concilio Ilerdensi aut anno 524, aut anno 546 celebrato, qui potius referendus est ad capitularia Francorum, quemadmodum et ego ostendi in laudatis animadversionibus in Gratianum. Itaque primum in capitularibus Francorum tradita est ejus purgationis forma, in qua statim non certus numerus conjuratorum constitutus est, sed *vel trium*, *vel quinque, vel septem*, *exemplo Leonis papæ, qui duodecim episcopos in sua purgatione habuit*, uti legitur in dicto can. 19, caus. 2. quæst. 5. Eam ob rem in arbitrio erat episcoporum, modo majorem, modo minorem conjurantium numerum designare, pro suspicionis, ut arbitror, gravitate. Factum inde fuit, ut in subsequentibus conciliis modo major, modo minor numerus designaretur, modo etiam generaliter diceretur, suspectum esse jurejurando purgandum, quin de numero contestium mentio fieret, uti legitur in concilio tiburiensi can. 22, ibi: *Si quis.... aliquo crimine, aut infamia deputatur, utatur jure, juramento se excusare. Si vero tanto talique crimine publicatur, ut criminosus a populo suspicetur, ac propterea superjuretur, aut confiteatur, et pœniteat, aut episcopo vel misso suo discutiente, per ignem candenti ferro caute examinetur.* Descripsi canonis verba, ut agnoscatur mendum, quod ex collectione Burchardi derivavit in canonem 15, caus. 2, quæst. 5, ubi perperam legitur, faciendam esse *cum duodecim ingenuis* purgationem. Generaliter quoque in canone 16, caus. 2, qu. 5, sub nomine Hincmari Rhemensis legimus constitutum, ut testes recipiantur ad purgationem, eo adjecto in integris capitulis Hincmari, ut tres saltem contestes adhibeantur, uti demonstravi in meis adnotationibus in Gratianum. Alexander II in epist. ad Ramaldum Cumanum episcopum, cujus fragmenta sunt in can. 11 et 7, vers. *purgationem,* caus. 2, qu. 5, contentus fuit, purgationem fieri duobus tantum sacerdotibus adscitis, et Innocentius, sive II sit, sive III in can. 17, caus. 2, quæst. 5, seu in cap. 5, de purgat. canon. voluit, episcopum de simonia accusatum cum tribus sui ordinis, et quatuor abbatibus, et religiosis sacerdotibus esse purgandum. Lucius III in cap. 8, de purgat. canon. purgationem fieri jussit *cum septima, aut quinta manus sui ordinis;* quamquam Innocentius III extra ordinem in singulari casu quatuordecim conjuratores esse voluerit in cap. 30, eod. tit., ex quibus omnibus aliisque similibus, quæ in decretalibus occurrunt, concludi potest, quoad numerum testium, purgationem canonicam indici consuevisse *secundum arbitrium judicantis*, uti legitur in c. 21, § ult. de accusation. Porro officium conjuratorum illud erat, ut postquam accusatus, et de crimine suspectus sit criminis purum esse jurasset, jurarent illi se credere, accusatum, et suspectum verum jurejurando adfirmasse, cap. ult. in fine de purgat. canon. Adde his capitulum 1. de confessis, cap. 10, de accusat., cap. 5, de adulter., cap. 13, vers. *Qui autem* de hæreticis. Hæc autem disciplina hodie ab usu fere exolevit, et in locum purgationis successit simplex jusjurandum, quod reo defertur, cum interrogatur; nisi tamen de gravissimis quibusdam criminibus agatur, in quo reipublicæ christianæ plurimum interest, canonicas admitti purgationes, quale est crimen hæreseos, de quo quis suspectus deprehendatur, juxta dictum capitulum 13, vers. *Qui autem*, et capitulum 9, § *Qui vero* de hæreticis. Non immoror diutius in expendendis generalibus criminalis rei præceptis, contentus singularia quædam exposuisse ex canonum disciplina maxima in parte collecta, cetera pro certo habens unumquemque facile ex civilis Romani juris interpretibus derivaturum.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE CRIMINIBUS DIRECTO CONTRA DEUM ADMISSIS.

Quamquam in omni criminum genere graviter peccare humana perfidia possit, gravissima tamen, et præ ceteris atrociora habenda sunt scelera, quibus directo adversus Deum delinquitur, quorum propterea conscii merito rei divinæ lesæ majestatis in ecclesiasticis canonibus appellantur. Hujusmodi flagitiorum immanitatem considerans Samuel ita exclamat in libro 1, Regum cap. 2. *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus: Si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* Paucis singulos tantorum criminum reos recenseo. Videlicet ii sunt in primis, qui Christum et Christi fidem penitus aversantur, vel pagani, vel judæi: secundo apostatæ et hæretici, quibus proxime accedunt schismatici; tertio blasphemi et sortilegi; quarto denique jurisjurandi et votorum violatores.

CAPUT I.

De iis, qui Christi fidem penitus aversantur.

Huc referendus est titulus 6, libri 5.

A duobus Abrahæ filiis, Isaaco ex Sara, et Ismaele ex Agar ancilla Saræ, natis duæ gentes originem suam traxere, nimirum Saraceni, qui et Agareni, atque Hebræi, qui et Judæi nominantur, quorum priores nomen Saracenorum a Sara legitima, et Agarenorum ab Agar naturali matre duxerunt, posteriores Heber inter majores Abraham Patriarchæ nomen retinuerunt, quibus deinde ex Juda Abrahami pronepote Judeorum nomen accessit. Cum vero hebræi ita invicem arctissimam necessitudinem pepigissent, ut non quasi populus: sed quasi una familia viderentur; alii populi non tam regione, quam voluntate legibusque discissi, quicumque hebræi non erant, gentes, seu gentiles appellari cœperunt, quasi ex variis gentibus, et multiplici propagine procreati, apud græcos ethnici, quod idem sonat; ac tandem postquam a christianis imperatoribus sub finem quarti, vel initium quinti sæculi jussi sunt ab urbibus exulare, pagani vocati sunt, quod pagos, seu loca agrestia incolerent. Hodie indiscriminatim, quemadmodum hebræos dicimus, quoscumque scimus vetus adhuc testamentum servare, et evangelium abhorrere, ita Saracenos vocamus, paganos, ethnicos, gentilesve, quoscumque idolorum superstitio detinet, seu supina misere obruit veri Dei ignoratio, quos jamdiu ferme omnes ab anno 630, aut circa eum annum, impia Mahometis doctrina pervasit, Persas dico, Tartaros, Arabes, Ægyptios, Africanos, Mauros, et ceteros, quos nec circumcisio Abrahæ filios fecit, nec baptismatis unda Christo regeneravit. Nemo inde non colligit, gentiles idolorum superstitionibus servientes perpetuo fuisse detestabiles apud Deum, judæos autem usque ad Christi adventum Deo gratos, atque dilectos, tum primum vero abominabiles factos, quando Christi servatoris præcepta, in quibus figuræ veteres complebantur, recipere detrectaverunt. Siquidem a Christi servatoris adventu una christiana religio veram semper habuit, et germanam fidem judæis æque, ac universis gentibus prædicandam, quod divina sane illustratione perfecturi apostoli, Petrus præsertim ac Paullus, et gentes, et judæos in Christi fide erudiendos tributo evangelizandi officio susceperunt, uti Paullus idem testatur in epistola ad Galatas cap. 2, non quidem ut invitos cogerent ad suscipiendum baptismatis sacramentum, et nomen Christo dandum, sed ut exemplo, prædicatione, ac monitis invitarent, cap. 9, de judæis.

Præcipua hæc semper fuit ecclesiasticorum antistitum cura, ac sollicitudo, qua fieret, ut Christi fides quam latissime extenderentur, juxta evangelicum illud mandatum: *Ite in universum mundum, prædicate evangelium omni creaturæ.* Dixi ecclesiasticorum antistitum, ut excluderentur ab hoc officio aut clerici inferiores, aut potiore jure laici; nisi agatur de clericis illis, qui legitimum antistitum mandatum habuerint. Hinc jure optimo recentiore ætate cavendum fuit, ubi ad prædicandum gentibus evangelium instituta fuerunt collegia clericorum, aut monachorum, non aliter episcopi, vel prælati regulares admitterent ad evangelicæ prædicationis officium clericos, vel monachos, quam si isti antistitum suorum expressam, et in scriptis facultatem obtinuissent, cap. 10, de judæis, extrav. 2, de regular. int. communes. Non aliud sane postulat, et postulavit semper ingenita veræ ecclesiæ ratio, quæ et una esse debet unitate potissimum fidei, et apostolica propter divinam missionem. Quomodo enim una fides esse posset, si unicuique, ignoto etiam et minus probato, prædicandi evangelii potestas sine discrimine fiat? Quomodo apostolica ec-

clesia, nisi ab eo instituta, qui missus a viro apostolico et ecclesiæ regimini præposito sit, juxta illud apostoli cap. 10, ad Romanos: *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Sunt episcopi apostolorum successores, quos propterea missos ab apostolis dicere possumus, apostoli fuerunt missi a Christo Deo, unde ecclesiam nostram apostolicam prædicamus, quasi perpetua divina missione gaudentem.

Ecquidem quousque divisæ non fuerunt apostolicis temporibus diœceses, passim viri ecclesiastici missi ab apostolis, ab iis etiam episcopi ordinati nullis locorum limitibus circumscriptis evangelium prædicabant: verum adsignata unicuique episcopo diœcesi, opportunum fuit, certos episcopali potestati fines constituere; ne forte episcopus certæ ecclesiæ, certove populo regendo addictus prætextu amplificandæ latius fidei, et in alias provincias traducendæ, diœcesanam curam negligeret, aut desereret, ac proinde ad unum pontificem maximum jamdiu pertinuit, et pertinet, mittere sacros administros caussa propagandæ latius fidei, et evangelicæ prædicationis apud extraneæ communionis homines promulgandæ. Præterquamquod enim agitur in hac caussa negotium universæ ecclesiæ, quæ sane, præsertim post factas divisiones diœceseon, pontificis maximi tanquam supremi pastoris curæ commissa est, singulis episcopis singularum diœceseon regimini addictis, facile est indicare vetustissimam ecclesiæ consuetudinem, ex qua liquet, perpetuo auctoritate pontificis maximi missos fuisse evangelicos administros, qui novas provincias ecclesiæ adjicerent. Jam a sexto sæculo scimus a sede apostolica missum Augustinum ad Anglos, octavo sæculo Bonifacium ad Germanos, et nono sæculo nonnisi auctoritate apostolica Bulgaros fuisse in fide christiana eruditos; ac denique a Gregorio XV in bulla *Inscrutabili* 26, instituta fuit congregatio propagandæ fidei, apud quam pontificia auctoritate officium apostolicæ prædicationis apud extraneæ religionis homines regitur, et mundum omnem capit.

Duæ sunt probabiles regulæ hujus exceptiones. Prima est in ea specie, qua in certa diœcesi cum christianis viris incolunt certas urbes, aut oppida alienæ religionis homines: etenim in hac specie ad episcopum jure optimo pertinebit, judeos, aut ethnicos in sua diœcesi consistentes, si fieri possit, ad catholicam fidem adducere Quid enim repugnat, episcopos jurisdictionem, utut certis limitibus definitam, intra eosdem limites caussa religionis sicut tuendæ, ita in plures homines propagandæ exercere? Neque in hoc officio a cura diœcesana episcopus avocaretur; imo et diœcesim suam a superstitiosis hominibus expurgaret; neque ex usu unquam obtinuit, ut hæc potestas superiori reservetur. Altera exceptio est in ea specie, qua certa diœcesis sit extraneæ religionis hominibus contermina; tunc enim et ad episcopum jure pertinere poterit, in eas finitimas regiones a nullo adhuc episcopo conversas diœceseos suæ pomæria, quasi, ita dixerim, contingente alluvione, protendere. Quid enim obesse potest episcopo, ne ampliorem diœcesim reddat in ea parte, in qua non ab ecclesia positi sunt fines gratia aliorum episcoporum, sed potius ab oppositis regionibus infidelium injuria impedimentum objicitur, ne ulterius episcopus idem progrediatur? Sublato obice ab infidelibus, quorum animos evangelica prædicatio emolliverit, ac flexerit: jure suo diœcesis extenditur, sine fraude, atque injuria aliorum antistitum, quorum potissimum caussa intra certos terminos coerceretur episcopus, si diœcesis christianis provinciis undique circumcluderetur. Neque tunc episcopus diœcesanam curam negligeret, imo et diœcesim ipsam nobiliorem augendo faceret: neque constat, aliquam esso in hac parte singularem reservationem; imo et in can. 50, cau. 16, qu. 1, argumentum est, ex quo concluditur, diœceses recens conversas ad ejus episcopi curam pertinere, cujus diœcesim attingunt, et nonnisi ejusdem consensu proprium, et singularem episcopum, cum populus fidelis ibidem multiplicatus fuerit, postulare.

Vix contingit, ut unam diœcesim incolant christiani, et ethnici idolis servientes, quando tamen contigit quandoque, ut unam diœcesim, aut urbem incolant et christiani et judæi. Ecquis ignorat, etiam in republica christiana ex pessimis priscæ sanctæ synagogæ reliquiis bona aliquando suboriri posse non contemnenda? Impii sint, et corruptissimi moribus suis pene universis judæi; sint illi, quantum velis, infensi christianæ fidei et nominis inimici; sint etiam publicæ fidei violatores, sint superstitionibus involuti; si non aliud, illud saltem lucrum reportabit ecclesia, ac religio nostra, quo ex eorum testimonio, velint nolint, christiana ipsa fides confirmetur. Illi ipsi sunt, ex quorum libris, atque avitis caulsque traditionibus ethnicos facile convincimus, et quidem eo validioribus argumentorum præsidiis, quo infensiores sunt inimici, e quorum scriniis argumenta eadem derivamus. Illi ipsi sunt, qui prophetas et vaticinia Christi redemptoris nobiscum custodierunt, et vindicant ita, ut nos de obtrusa falsitate a nemine redargui possimus. Illi sunt, qui Christum servatorem adhuc hodie se occidisse testantur. Illi sunt, qui post Christi crucifixionem se sine duce, sine rege, calamitates omnes per diuturna sæcula secum traxere profugi in universam terram in certum æque ac perspicuum divinæ maledictionis monumentum. Quid exinde deducendum est? Duo sane consectaria observatione dignissima; quorum primum est, esse quidem christiano viro

maxime cavendum, ne forte judæorum aut superstitionibus, aut morum corruptela seducatur; alterum est, privato homini non licere in eos, ubi auctoritate publica in certa urbe oppidove consistant, quasi tyrannidem exercere, ut perdantur; sed potius esse illos cum humanitate quadam ad ejurandam synagogam invitandos. Hinc collineant, et religiosorum principum, et ecclesiasticorum antistitum vota, qui ita junctis consiliis unaquæque composuerunt, ut hinc animarum fidelium pericula caveantur, illinc comitas, et benignitas christiano homine digna ergo miseros homines superstitionibus obrutos exhibeatur, ita tamen, ut non eorum foveatur audacia, sed ut, dum pietas exercetur in eos, ipsorum impietas certis finibus coerceatur, ne aut latius ex nimia conniventia serpat, aut in veram fidem injuriam inferat. Generalis hæc observatio triplicem habet partem; prima respicit familiarem quandam, et socialem conversationem; altera cultum sacrorum; postrema munera publica.

Itaque in primis ratione socialis, aut familiaris conversationis, et cavenda sunt christiano pericula, ne seducatur, et sunt judæi cum humanitate, non cum asperitate tractandi. Qua in re generaliter animadvertendum est, judæos in iis locis, in quibus degere auctoritate publica permittuntur, pro civibus considerari, uno excepto honorum jure, proindeque non esse habendos, quasi extra omnem communionem positos, et vix injuris non lacessendos, propterea licebit cum ipsis inire honesta, et civi convenientia pacta, ac conventiones; dummodo ab arctissima conjunctione abstineatur; in hac enim periculum versatur a christiano nomine declinandum, atque ob hanc caussam prudentissime legibus publicis caveri consuevit, ut signo quodam exteriore judæi a ceteris distinguerentur, cap. 15, de judæis. Primum igitur constitutum est, ne christiani cum judæis convivia celebrent, can. 12, 13 et 14, cau. 28, qu. 1, in his enim arctissimæ necessitudinis existerent argumenta, quemadmodum in usu fuit apud Romanos veteres, qui dum servum suum ad mensam admitterent, statim a servitute liberatum, et manumissum inter amicos dicebant, quod turpe crederent, et indecorum, Romanum civem mensæ una cum servo adsidere. Secundo constitutum est, ne christianus servilem operam judæo præstaret, non solum ita, ut nemo christianus in servitute judæi consisteret jure veræ ac propriæ servitutis, lib. 56, § ult., cod. de episc. et cler., l. 1 et 2, cod., ne christianum mancipium, cap. 1 et ult. de judæis, sed etiam ita, ut nemo christianus operas suas ad serviendum in domo ac familia judæi locaret, cap. 8 de judæis. Quomodo enim ferendum est, christianos sese subjicere iis, aut eos reverentia colere, qui ex Dei ultrice providentia potius et serviendum relicti sunt in pœnam apostasiæ, atque perfidiæ? Adde his, familiarem hanc servitutem, aut operarum præstationem assiduam ac domesticam esse christiano maximi periculi plenam. Huc pertinet cap. 2, de judæis, ubi cum Gregorius initio statuerit, non esse ferendum, ut christianus quasi mancipium judæo serviat, subjicit tamen, servos judæorum, qui in prædiis eorundem sunt quasi coloni et originarii, in eisdem prædiis utut christianos posse consistere, et consueta officia judæi præstare. Quis vero non videat, agi ibidem non de servis proprie dictis, et operas suas domi apud herum præstantibus, sed de adscriptitiis fundo dominico addictis, quos ne domino quidem licebat a prædiorum cura, et cultura avocare, l. 13, cod. de agricolis et censisis. Utile erat, hos adscriptitios, seu colonos utut christianos prædiis judæorum addictos non liberari ab officio, propterea quod si liberarentur, occasio data fuisset judæis, mittendi ad ea prædia caussa colonatus totidem judæos, atque ita judæis hominibus loca plura agrestia replendi in detrimentum christianorum ac præsertim eorum rusticorum, qui vicina prædia excolerent; alias autem christiani illi adscriptitii, et coloni judæorum longe erant abs judæorum conversatione semoti. Ceterum Gregorius idem Magnus in can. 13, dist. 54, expresse docuit, nullum christianum mancipium posse judæo servire. Tertio constitutum est, ne aut christiana judæo nuberet, aut christianus judæam uxorem duceret, ne facile christianus ex familiari, et maxime necessario tali consortio superstitionibus judæi conjugis corrumperetur, l. 6, cod. de judæis, can. 15 et 13, cau. 28, qu. 1. Quarto cavendum fuit, ne christiana mulier nutricis officium judæorum filiis præstet, est enim nutrix quodammodo loco matris, et facilem benevolentiam veluti maternam in altum et enutritum contrahit, qualem benevolentiam actissimam christianam feminam dedecere visum est, c. 8, de judæis. Quinto jubentur christiani, ne in contractibus, sive in commerciis ineant cum judæis societates, argumento, cap. 12 de judæis. Etenim in primis est societas non una bonorum, juriumve communio, sed communio cum singulari personarum affectione conjuncta, l. 31, ff., pro socio, adeo ut scripserit Ulpianus in l. 63, princ. ff., eod. tit., *societatem jus quodammodo fraternitatis in se habere*. Deinde societas ista facile christianum traheret in usurarias pactiones, aut in commoda usurarum communicanda, quibus passim student judæi; utrumque autem christiano indignum est, ac præsertim nulla societas est, quæ delictorum turpis sit atque fœda communio, l. 53 et 57, ff, pro socio.

Sexto denique odio judæorum constitutum est, ut ipsorum universitas nihil ex christianorum testamentis, codicillis, aut donationibus inter vivos capere possit, l. 1, cod. de judæis, imo ne singulares quidem judæorum personas licet hodie christiano instituere heredes, aut legatis, fideicommissis, vel donationibus locupletare, admissa tantum inter ipsos judæos aut testamentaria, aut legitima successione, argumento, cap. 5 et 6, de hæreticis ; essent enim hæc omnia non mediocria benevolentiæ argumenta a christiano in judæos exhibita, imo et in institutione hereditaria observeretur, judæum hæredem christiani defuncti personam repræsentare, cum heres defuncti personam induere dicatur Exceptio est, si christianus legaret judæo, quod ipsi olim ex qualibet causa debebat ; non enim in ea specie liberalitas ulla, benevolentia exhibetur, sed tutius prospicitur, nequis suo jure fraudetur. Sunt qui putant, judæum posse a christiano hæredem institui sub conditione, si baptizetur. Ego tamen vereor, ne hæc institutio adversus generales juris regulas impingeret, quæ postulant, ut heres tempore testamenti jam sit idoneus, § 4, inst. de hered. qual. et differ., l. 59, § 1, de hered., instit., nisi tamen quisquam dixerit, et quadam æquitate, seu favore religionis sustineri, quod summo jure non consisteret, nec novum esse ex singulari benevolentia aliquando recipi hujus generis testamentarias conditiones, argum., l. 62, ff. de hered. institut. Ceterum nihilominus dicendum potius videretur, non esse facile hujusmodi institutiones admittendas, ne forte iis blanditiis allicerentur judæi ad christianam fidem, quam nos tam reciperent, quam se recipere simularent, præsertim cum de hominibus agatur ad simulandum et fallendum valde pronis. Pertinent hæc ad cavenda christianorum pericula, cujus rei caussa multa indicata sunt judæorum odio constituta. Ut vero humanitas quædam, et clementia in judæos exhibeatur, præceptum quoque fuit christianis, ne in judæos injuriam inferant ullam, aut in eorum personas, aut res, aut jura quæcumque, l. 6, cod. de paganis, c. 9, de judæis. Deinde non erunt judæi expellendi a publicis christianorum cætibus, quoties ad eos prædicationis evangelicæ audiendæ caussa accesserint, se potius erunt æquo animo admittendi, imo etiam invitandi; dixerim insuper pertinere ad episcoporum officium, judæos eosdem ad fidem christianam suscipiendam prædicatione publica hortari, pro mandato Christi Domini, qui omni creaturæ evangelium prædicari apostolis, et apostolorum successoribus præcepit.

Quoties de cultu sacrorum sermo sit, iterum idem modus servandus erit, ut rigor cum humanitate temperetur, idest, exhibeatur humanitas in eo, ut judæi suos ritus de more exerceant, rigor etiam præsto sit, ne illorum fovere superstitiones videamur, atque ut noscant ipsi, abuti superstitione sua, aut gloriari nullo modo posse. Ad humanitatem in primis pertinet, ut cum judæi de more suo ritus, ceremonias, solemnitates ac festivitates celebrant, non turbentur a christianis, l. 14, cod. de judæis, l. 16, cod. de paganis, neque a christianis invadantur, aut disrumpantur cœmetria judæorum, cap. 9, de judæis. Secundo vetitum est christianis, ne in synagogas facta judæis facultate erectas quasi in profana habitacula irruant, l. 4 et 14, cod. de judæis. Tertio nec licebit christianis, judæos vocare in judicium eo tempore, quo judæus juxta mores suæ gentis festivitatem celebrat, ex. gr. die sabbati, l. 2 et 13, cod. de judæis, can. 3, dist. 45; imo etsi judæus eodem die vellet in judicio adversus christianum agere, neque erit ullo modo ferendum, ne singulare jus judæo concessum contra christianum torqueatur, dicta, l. 53, argumento, l. ultimæ, cod. de fructib. et lit. expens. Rigor deinde adhibendus est in eo primum, quod non sit ferendum, judæos novas synagogas construere, quamquam permittantur veteres habere, tueri, sarcire, l. ult., § 1, cod. de judæis, cap. 3 et 7, cod. tit. Secundo in eo, quod severissimis pœnis judæi puniantur, quotiescumque proferant blasphemias in Christum, aut Deiparam Virginem, aut quoties libros sive clam teneant, sive palam edant hujusmodi blasphemias continentes. Tertio in eo, quod capitali pœna judæi damnentur, si christianum quemquam in suam sectam abduxerint, aut circumcisione initiaverint, l. 16 et 18, cod. de judæis. Quarto in eo, ut aliquando coacti fuerint ad restituendas immodicas usuras quas a christianis extorserant, c. 28, de usuris. Quinto in eo, quod judæi in festivitatibus christianorum teneantur tabernarum, officinaroumve ostia claudere, ne publicæ mercaturæ, aut contractuum cujusvis generis detur occasio, quemadmodum diebus, quibus anniversaria passionis dominicæ celebrantur, ne extra habitacula sua in publicum prosiliant, interdicitur, cap. 4 et 15, de judæis. Et quamquam satius esset, per vicos judæorum sacras processiones non ducere, in quibus præsertim sacrosanctum Eucaristiæ Sacramentum cum celebritate gestatur, uti tradit Barbosa de episcopis allegat., 22, num. 4 et de parochis, c. 20, num. 33, si tamen ex antiqua consuetudine, aliave caussa id fieri, expediat, obligari judæi poterunt ad ornandos de more loci parietes, prout ceteri obligantur, non quod tunc ipsi cogantur ad colenda fidei nostræ mysteria, sed quod tempore publicæ lætitiæ, et ipsi lætitiæ signa edere debeant, sicuti in

publicis minime sacris solemnitatibus faciendum est: eo sane minus poterunt judæi quoquo modo officere christianis, aut injuriam inferre in christianorum religionem, sacrosque ritus, gravissimis pœnis coercendi, ubi in tantam temeritatem eruperint, l. 11, 14, 16 et 18, cod. de judæis. Aliquando etiam evenit, ut parochi certas exigant abs judæis annuas pensitationes, nimirum quoties in parochia siti judæi vicos tenent olim a catholicis occupatos, quasi in damni compensationem, cap. 17, de exces. Prælator., quod tamen non omnino probandum videretur, nisi singularis ratio aut consuetudinis, aut statuti id confirmaret. Quoties judæi hæc transgressi fuerint, gravissimas corporales pœnas religiosi principes indicerunt, uti liquet ex romanis legibus supra laudatis. Adjecerunt pontifices maximi identidem pœnam, quæ speciem quamdam exhibet excommunicationis, non sane quod vere judæi excommunicarentur, utpote qui excommunicationis censuræ sunt incapaces, sed quod prohiberetur christianis, ne ullo modo cum judæis communicarent. Hujus pœnæ mentio fit, in cap. 13, 14 et 16, de judæis, et in cap. 18, de usur.

Ratione publici regiminis, et munerum publicorum rursum et humanitas quædam et rigor adversus judæos exibetur. Est hac in re habenda ratio in primis legum, quæ judæis observandæ imminent, deinde officiorum, et munerum, quibus obnoxii judæi sunt, aut a quibus excludentur. Generaliter verum est, quotiescumque judæi in certam urbem publica auctoritate admissi sunt, eos jure civitatis gaudere, et veluti cives considerari. Quando vero legem suam singularem ipsi profitentur, dijudicandum erit, utra lege teneantur, ubi concurrat observanda hinc lex ipsa eorum singularis Judaica, illinc lex publica et civilis. Receptum est, judæos in civitatem admissos publico et civili jure potissimum obstringi, nec adversus istud aliquid agere posse prætextu suæ singularis legis, nisi ea conditione admissi in urbem fuerint, qua possent insuper habita in certis capitibus lege civili, et publica, singulares suas consuetudines sequi. Quod si quæratur, in quibus caussis erga judæos indulgeri soleat, ut possint suis moribus vivere, distinguendum est inter negotia mere civilia, et res vel sacras, vel religiosas, vel aut sacrarum, aut religiosarum speciem habentes. In negotiis mere civilibus, obtinet, ut ista ad publicas civiles leges exigantur, uti sunt contractus, testamenta, modi ac rationes adquirendorum dominiorum, judicia, atque his similia, l. 8, cod. de judæis. Absurdum enim foret, eos, qui civium sibi nomen adsciscunt, a civitatis, in qua degunt, legibus esse immunes. Tantum in iis locis, in quibus bona immobilia possidere non possunt, jus quoddam singulare suis moribus invexerunt quod ipsi vocant jus *Kasagà*, in eo consistens, quod judæus in ædibus generaliter judæorum universitati habitationis caussa concessis, ubi sortitus fuerit certa cubicula, nequeat ab eisdem cubiculis ab alio judæo turbari, atque hoc jus personale non est, sed in heredes transfertur, et inter judæos est in commercio. Rabbini judæorum, fondamentum et caussas hujus juris collocant in c. 27, Deutoronomii vers. 17, in illis verbis: *maledictus qui transfert terminos proximi sui,* quorum verborum interpretatio an sit recte accommodata, meum non est judicare. In rebus vero sacris, sive sacræ sint respectu christianorum, sive sacræ habeantur apud eosdem judæos, suis moribus relinquuntur. Hinc in celebratione conjugiorum non avocantur a suis ritibus, dummodo pluribus simul uxoribus non copulentur, dummodo non contrahant intra gradus naturali, vel divino jure prohibitos, l. 7, cod. de judæis, cap. 8, de divortiis. In muneribus, et officiis exercendis nulla jurisdictio judæis competit, ne judæorum quidem Rabbinis, aut senioribus, ita ut judicium non solum inter christianum et judæum, sed et inter judæum et judæum ab ordinariis christianis judicibus dirimatur, l. 8 et 15, cod. de judæis; et quamquam judæus in caussa judæorum olim arbiter eligi potuisset, dicta, l. 8, usu tamen obtinuit, ut ne ea quidem notio competere amplius possit, vix hodie explicantibus rabbinis quandam inanem potestatis imaginem in moderandis ritibus, et ceremoniis ex suæ legis præscripto. Insuper arcentur judæi a muneribus publicis advocationis, procurationis, et tutelæ, l. ult., princ. cod. de judæis, l. ult., cod. de postulandu, l. 15, cod. de episc. audient., nov. 144, cap. 2, can. 7 et 8, de pœnit, dist. 1, can. 14, dist. 54, quibus abrogata est vetus jurisprudentia legis 3, § ult., ff. de decurion. et legis 15, § 6, ff. de excusat. tutor. Illud tamen singulare in tutela obtinet, ut judæis pupillis judæi tutores deutur, quia etsi munus illud auctoritate publicum esse dicatur, tamen ex parte tutoris onus, non honor est, et respectu pupilli directio, et præcipue spectat privatam pupilli ipsius utilitatem, ac favorem. Visi autem non sunt judæi absolvendi a gravi onere erga suos, nec tantus judæorum pupillorum habendus favor, ut eorum gratia christiani obligentur. Adde his singularem educationis caussam; neque enim dignum visum fuit, christianum tutorem judaico in ritu educare pupillum suæ curæ commissum; alias autem injuria inferretur in judæos, si eorum pupilli christiano more educarentur, Præterea quamquam in contractibus, et testamentis judæus a ferendo testimonio non repellatur, ubi saltem christiani testis co-

pla desit, ex eo tamen, quod persona judæi christiano semper infensa præsumatur, non recipitur in judiciis testimonium judæi adversus christianum, l. 21 cod de hæreticis, cui sane traditioni non refragatur summus pontifex, in cap. 21, de testibus, utpote qui non quid juris fuerit indicet, sed qui judæi facto suo aliquando præsumserint. Profecto judæi adversus judæum testimonium, utpote nullo modo suspectum, etiam in judiciis recipitur. Denique cautum est, ut christiani judæorum medicorum opera non utantur, nisi forte urgens necessitas id postulet, veluti si casus emergat, quo infirmus in gravi vitæ discrimine constitutos ab alio juvari nequent, quam abs judæo, can. 13, caus. 28, q. 1. Id recentioribus sæculis eo opportunius observari cœpit, quo cautius præstitutum est, ut medici ad ægrotantes advocati monere eos debeant, et hortari ad receptionem sacramentorum, c. 13, de pœnit. et remis., quod sane abs judæo medico sperari nec potest, nec debet. In conspectu horum omnium si judæis rigida videatur constituta a christianis legumlatoribus jurisprudentia, non est sane, cum iidem judæi conquerantur, adversus quos responderi posset, quod contra Donatistas Augustinus ajebat, in can. 33, caus. 23, q. 5. *Cum aliquid adversus vos reges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis, quare ista patiamini, etc.*

Quoties judæi christianæ fidei sociandi sint, plurimum in primis interest nosse, an de infantibus agatur, an de infantiam egressis. Infantiam egressi intelliguntur quicumque sunt septennio majores, aut etiam septennio proximi, quotiescumque consensus capaces sese exhibeant, quod prudentis judicis arbitro relinquitur. Ecquidem interest christianæ reipublicæ, pertinet etiam ad curam ecclesiasticorum antistitum, dicam præterea, curare posse fideles universos, ut quicumque et ex quocumque genere originem traxerit, det nomen Christo, et Sacramento baptismatis regeneretur, quod primum in cultum Dei summi, deinde in incrementum ecclesiæ, ac denique in privatam ipsorum baptizatorum utilitatem vergeret. Non tamen exinde deducitur, æque baptizandos esse judæorum etiam filios, seu adhuc voluntatis expertes, seu propria voluntate volentes, seu detrectantes. Altius repetenda res est, ut generalia principia jaciantur, qua in re duæ distinguendæ erunt disputationes, non sane invicem confundendæ: nimirum aliud est quærere, an baptisma collatum vere collatum seu respectu characteris, seu respectu ceterorum ex eo Sacramento pendentium effectuum intelligatur, aliud, an baptisma licite conferatur. Itaque dico, irritum esse baptisma collatum adulto, idest ei, qui consensus capax est, seu infantiam egressus, quoties ipse in baptismum propria non consenserit voluntate; e contrario firmum esse, validumque baptismum, omnesque effectus suos parere collatum ei, qui intra infantiam adhuc est constitutus, seu needum est propriæ voluntatis, ac consensionis capax. En perspicuam discriminis rationem. Institutum fuit a Christo Sacramentum baptismatis, ut quando vi ipsius, ubi nil aliud obstet, omnia peccata, quæ animam inficiunt, deleantur, tum anima eadem Christo agnoscatur, et ecclesiæ inferatur. Qui consensus capaces sunt, si baptismum non petant, præterquamquod peccato originis aliena, idest protoparentum, voluntate contracto inficiantur, vel ex eo uno, quod baptisma negligant, jam crimen propria voluntate, et actu contraxerunt. E contrario infantes, seu qui consensus capaces adhuc non sunt, tantum peccato originis detinentur. Divina autem providentia ita cuncta disposuit, ut quemadmodum qui propria voluntate deliquerunt, propria voluntate remedia querant, quibus gratiam Dei sibi concilient, ita qui aliena tantum voluntate, idest protoparentum, peccarunt, ipsi etiam aliena voluntate salvi fieri possint, quia et pro ipsis mortuus est Christus, et qui nati sunt ex vitiosa origine, renasci in Christo Redentore possunt, propterea quod ubi abundavit delictum, ibi superabundavit et gratia. Hinc passim Sancti Patres constanti ac perpetua traditione docuerunt, parvulos propriæ voluntatis expertes offerentium voluntate posse salvari, dum ad baptisma adferuntur; imo etsi offerentur adhuc in ea voluntate deficerent, dummodo baptisma rite conferatur, et juxta mentem ecclesiæ, vel ipsam ecclesiæ voluntatem sufficere, can. 7, 33, 74, 76, 77 et 129, de cons. dist. 4. Neque dicas, infantes non posse paterna voluntate, aut extraneorum actu salvari per baptismum, ex eo, quod nequeunt paterna aut extraneorum prava affectione damnari. Etenim notandum est, crimina aliena non contrahi, excepto peccato originis; quia excepto vinculo voluntatum, quod fuit inter protoparentes, et descendentes ab eis, unde peccatum originis omnes infecit, nullum aliud est vinculum voluntatis inter filios Adæ, ex quo alter alterius labe inquinetur. At ex beneficio Christi omnes consecuti sumus commune vinculum unitatis fidei, aut unitatis in fidem, uti explicat Augustinus in dicto can 129, quo fit, ut unus alterius voluntate fidem ipsam profiteri possit, si propriæ sit expers voluntatis et per hanc professionem baptizari. Plane vinculum hoc generale est, quod non tantum devincit parentes, et liberos, aut personas sanguine conjunctas, sed universos homines inter se sociat, et ligat; propterea que ut baptismus infantium valeat, non requiritur, ut a parentibus aut conjunctis

infans offeratur, sufficit voluntas extranei offerentis, aut ecclesiæ christianæ, cujus voluntas est generalis, et omnibus prodest. Dixi in adultis, sive capacibus propriæ consensionis illorum voluntatem requiri, quin tamen referat, an actu baptismum petant, an aliquando petierint voluntate non retracta. Etenim etiam valebit baptismus dormienti, ægrotanti, torpedine quadam correpto, amenti, furiosove collatus, si ante somnum, ægrotationem, amentiam, vel furorem petitus fuerit. Quod si metus intercesserit etiam gravis, quo quis perculsus baptizari se postulet, definitum etiam scimus, baptisma valere, quamquam enim non omnes effectus habeat hoc Sacramentum, ob minus dispositum suscipientis animum, vi tamen sua baptismus consistit, characterem Christi interea imprimens, tum demum anima a crimine expianda, et gratia Dei santificanda, cum baptizatus veram et sinceram voluntatem induerit, et sponte ecclesiæ, cui adscribi cœpit, clavibus sese subjecit, can. 5, dist. 45. Uti enim ratiocinatur Innocentius III, in cap 3, de baptismo, metus voluntatem quidem minuit, non tamen, etiamsi gravis sit, penitus aufert, et is, qui metu vult, sub conditione velle deprehenditur, idest, vult posito instante periculo, sine quo simpliciter et absolute non vellet; sufficit autem velle baptismum, ut baptismus valide conferatur. Non idem sane dicendum esset, si non metus, sed vis intercederet, cum vis omnino voluntatem excludat. Nemo ad hanc rem in contrarium adferat canonem 1, caus 23, q. 6 ibidem enim Augustinus non de judæis agit, sed de hæreticis, aut de schismaticis, quos adduci vi posse tradit ad hæresim, vel schisma ejurandum, ob potestatem, quam in ipsos veluti subditos suscepti baptismatis caussa ecclesia exercet.

Pertinent hæc ad vim firmitatemque baptismatis. An vero quotiescumque baptisma collatum validum et firmum est, etiam licite conferri dicatur, altera est disputatio, in qua certum est in primis, adultis sponte baptisma petentes, cujuscumque sint gentis, et a quocumque parente descendant, vel christiano, vel judæo, vel ethnico, indiscriminatim rite admitti, dummodo, si de judæorum, ethnicorumve filiis agantur, exploratum sit illorum desiderium, et voluntas certis cautionibus adhibitis, cum aliquando contigerit, eos non sincero excipiendæ fidei proposito, sed aliis minus dignis caussis moveri Imo explorata voluntate, instrui eos in fide ante baptismatis susceptionem oportet; quamobrem olim nonnisi emenso octo mensium catechumenatu ad Sacramentum admittebantur, can. 93, de cons. dist. 94, quod temporis spatium a Gregorio Magno ad quadraginta dies redactum est, can. 93, de cons. dist. 4, quod sane congruebat disciplinæ veteri ecclesiasticæ, juxta quam in feriis quadragesimæ præparabantur catechumeni ad baptisma suscipiendum in solemnitate pascali; nisi tamen urgens necessitas, seu imminens vitæ periculum non ditius differri baptisma suaderet. Præterea respectu adultorum observandum est, non omnino fuisse probatum sacris canonibus, ut metu quis ad suscipiendum baptisma adigatur, propterea quod qui ita baptizantur, vix animo adducantur, ut Christum sincere sequantur, atque ut plurimum in Sacramenti et Christi injuriam baptismate abutantur, can. 5, dist. 45. Quod si de infantibus christianorum agatur, nemo unquam dubitavit, quin sive volentibus, sive etiam invitis parentibus, licet baptizentur. Cum enim parentes christiani teneantur filios suos ad baptismum offerre, fraus nulla ipsis fit, ubi etiam sine eorum consensu filii baptizentur. At si de infantibus ex judæis parentibus progenitis sermo sit, generalis regula est, non licere eos baptizare. Regulæ caussam multi in eo collocant, quod infantes propriæ voluntatis expertes naturali ipso jure a parentum voluntate omnino pendere debeant, idemque esse baptizare infantem invitis parentibus, ac parentes ipsos naturali jure exuere. Si hæc simpliciter ita tradantur, forte nimis aspera videbuntur, et eo disserentem adducent, ut tradat, naturalem parentum potestatem in filiis etiam perdendis, et in negligenda eorundem salute consistere. Moderatius dicerem, eam disciplinam ideo servandam esse, partim ex eo, quod fraus fieri parentibus non debeat, partim ex eo, quod baptizati infantes salvo parentum jure apostasiæ periculo gravissimo obnoxii futuri sint. Finge enim vero, infantem judæum baptizari. Vel est in potestate parentum educationis caussa relinquendus: vel ab eadem penitus eximendus. Si primum, quis fidejussor eris, ne adolescentior factus ejuret Sacramentum quod suscepit, et blasphemet Christum, cui ceteroqui nomen dedit, utut ignorans? Si alterum, fraus parentibus fiet ab eo, qui baptizavit, dum patria potestas in totum irritateur. Si ista ratio placeat, facile recipietur, licere infantes judæorum baptizare, quoties infantes in extremo periculo constituti sint, nec spes ulla supersit vitæ, quia in hac specie et nullum subest probabilis futuræ apostasiæ periculum, et nulla injuria in parentes infertur. Ceterum plures extant generalis illius regulæ exceptiones, quarum prima est, si parentes facti fuerint christiani, secunda, si parentes, licet non christiani, filios ecclesiæ obtulerint, tertia, si parentes a se filios abdicaverint.

Si uterque parens a synagoga recedentes ad christi fidem conversi sint, nulla dubitatio

est, quin rite baptizentur infantes illorum filii. Neque ulla dubitatio esse potest, si baptizetur pater, non mater; quum penes patrem præcipue sit potestas in liberos, et novum non sit etiam in jure Romanorum, voluntatem patris pro voluntate filii impuberis haberi, uti contigit in substitutione pupillari. Quid tamen, si mater, non pater, ad fidem Christi venerit et fuerit baptizata? Receptum est, ut etiam in hac specie filius infans rite baptizetur, tam romanorum imperatorum constitutionibus, l. 12, § 1, et l. 18, § 1, cod. de hereticis, quam sacris canonibus, can. 10, 11, 12, cau. 28, qu. 4, cap. 2, de convers. infid. Non est, cur hæc disciplina videatur a recta ratione aliena, quasi in ea stabilienda maximam partem sibi vindicet favor christianæ religionis, et odium superstitionis judaicæ eo usque provectum, ut summum jus evertatur. Ego enim in primis observo, attentis etiam juris Romani principiis, voluntatem matris, quasi voluntatem filii certis in casibus haberi, ut exemplum est in substitutione exemplari, cujus faciendæ facultas etiam matri conceditur; ex quo fit, ut testamentum matris quandoque pro testamento filii sit, l. 9, cod. de impuberum, et aliis substitut. Quod si receptum est, decoris et majoris honoris caussa, propterea quod decentius sit et honestius decedere testatum, quam intestatum, quid ni recipiendum est, voluntate materna filium baptizari, cum agatur de sacramento maxime necessario, sine quo filius æternis pœnis damnaretur? Deinde etiam ex romani summi juris principiis receptum est, ut ubi servus pater sit, mater libera, filius liber nascatur. Quid in hujus disciplinæ conspectu repugnabit, filium judæi et baptizatæ sequi maternum conditionem? Adde his, in baptismate infantium non tam versari vim patriæ potestatis quam onus educationis. Onus autem educationis æque ad utrumque parentem pertinet, l. 1, § 1, ff. ubi pupillus educari, l. 5, § 2 et sequentibus, de agnoscend. et alend. liberis. Denique etiamsi velis ad controversiæ diremtionem de vi patriæ potestatis disputare, dicam, patriam potestatem oriri ex justis nuptiis, quarum effectus est, ut vir familiæ princeps habeatur, mater viri potestate subsit, eamque ob caussam mater non possit habere filios in potestate, quum repugnet, eam habere potestatem familiæ, quæ in familia est, et patrifamilias subest. Cum vero baptizata mater divino jure liberata sit a potestate mariti, et conjugium dissolvere valeat, incipit ipsa sui juris effici, et potest quandam potestatis speciem, si non romanam, naturalem saltem, libere explicare, quasi æqualis incipiat tum esse potestas patris, ac matris in liberos. Ubi autem duo sunt æquali potestate potiti, nobilioris facultas præstantior habetur, et prærogativam nanciscitur, qualis est præ judæo mulier baptizata, præsertim quod baptizata mulier utilius negotium pro infante filio gerat. Hæc qui rite considerat, facile etiam idipsum reciperet, quoties avus, vel avia, seu paterna, seu materna religionem christianam amplectatur, etiam vivis patre et matre, et quidem in judaica perfidia consistentibus. Quod si pater in judaismo perseverans filium infantem baptizari postulet, vel consentiat, tunc sane baptizari infans rite poterit, et etiamsi pater sententiam inde mutaverit; neque enim jus ecclesiæ semel ex consensu paterno quæsitum, potest ex ejusdem dissensu tolli. Si denique judæi parentes infantes suos exposuerint, poterunt iidem infantes suos baptizari, quasi post expositionem patria omnis potestas evanuerit; atque eadem ratione baptizandi erunt infantes ethnicorum, aliarumve gentium, quos christiani a parentibus suis emerunt; et potiore jure infantes judæorum baptizatorum, qui per apostasiam ad synagogam reversi fuerunt.

Cum judæus quisquam baptizatus est, sive infans sit, sive adultus, sive licite, sive illicite, dummodo firmum et validum baptisma habeatur, quatuor præcipue sunt observanda: primum respectu baptizati, alterum respectu parentum baptizati, tertium respectu extraneorum, postremum respectu ecclesiæ. Respectu baptizati, sive filiusfamilias sit, sive paterfamilias, sive infans, sive infantiam egressus, observandum est, eum removendum esse, quoad fieri possit, a consortio judæorum, etiam parentum, ne forte persuasione judaica deficiat imprudenti consilio a fide christiana, quam semel susceperat. Id adeo verum est, ut locum etiam obtineat, quo casu infans quidam judæus dissentientibus, aut ignorantibus parentibus ab aliquo forte imprudenter baptizatus fuerit; erit enim iste in loco tuto collocandus, et custodiendus tanquam matris ecclesiæ filius, et omnibus modis satagendum, ut fidem, quam ignoranter cum sacramento accepit, sciens deinde prudensque, cum per ætatem poterit, profiteatur. Porro in his speciebus in sollicitudinem confertur ecclesiasticorum administrorum, ut neophyti judæorum etiam parentum conversationem veluti gravissimi periculi plenam omnino declinent, can. 11, caus. 22, qu. 1, alias enim diris suppliciis punientur ex legibus publicis judæi, qui neophytos eosdem ad se reverti minis, blanditiisve procurent, l. 3, cod. de judæis. Potissimum autem habenda est pupillorum neophitorum, utpote infirmiorum, ratio, qui apud honestos christianos viros erunt educandi episcoporum arbitrio. Neque est, cur judæi parentes conquerantur, cum jure suo ceciderint, uti modo ostendam.

Respectu parentum judæorum, ubi filiusfamilias judæus baptizatus est, observatur,

parentes omni jure ac potestate cadere. Plane si de filiofamilias agatur, qui propria voluntate baptismum petiit, gravissima hujus rei sunt argumenta. Etenim in primis Christus Dominus et patrem et matrem fidei caussa relinquendos esse perspicuo evangelico præcepto suo mandavit; docet idipsum naturalis ratio, qua facile persuademur, Deum esse super omnia diligendum, et charitatem in Deum paternæ charitati esse anteferendam. Docuit ipsum facto suo Christus idem Dominus, dum conquerentibus parentibus, utut justissimis, quibus olim subjectum sese exhibuit, quod fuga lapsus esset, dixit, nescire illos, quod in iis, quæ patris sui erant, se esse opporteret, eumque esse patrem suum et matrem, qui verbum Dei audivisset. Additur his, etiam potestatem maritalem amitti in uxorem ab judæo, si judæa uxor baptizetur, juxta apostolicam traditionem. Cur non eadem ratione amittetur paterna? Ne dicas, ex apostolica doctrina, matrimonii vinculum adhuc consistere, si maritus judæus velit sine Creatoris contumelia cum baptizata conjuge habitare; eademque ratione recipi posse, ut paterna potestas penes judæum retineatur, si velit cum baptizato filio sine injuria baptismatis agere. Non eadem habenda est patris ratio, ac mariti. Paterna enim adfectio, et filialis benevolentia, utraque sane in vi sanguinis naturale fundamentum habens, gravius periculum baptizato inferret, quam necessitudo conjugii, quam sola peperit et animorum et corporum conjunctio. Quod si de filiofamilias agatur, qui cum infans esset, minus rite, et imprudenter baptizatus fuerit ignorantibus, aut dissentientibus parentibus, ratio etiam reddi potest, cur parentum judæorum potestatem evasisse dicatur. Sunt baptizati per sacramentum regenerationis Deo et Christo consecrati, cujuscumque tandem etiam tale jus non habentis facto consecrati deprehendantur, et persona semel Deo consecrata facile antiquam non similiter consecrati hominis potestatem evadit; eodem fere modo, quo siquis rem alienam profanam invito vel ignorante domino imprudenter Deo dedicavisset, non eo minus sacra esse desinit, sed perpetuo sacra est, nunquam evasura profana, nunquam in potestatem domini reversura, argumento canonis 2, caus. 11, quæst. 6 His generaliter positis, deducitur primo, filiumfamilias baptizatum consequi pleno jure adventitium peculium, quod possidebat, semoto patre judæo ab usufructu; secundo, non posse impuberibus baptizatis a parentibus judeis substitui pupillariter, quando certum est, fundamentum pupillaris substitutionis in patria potestate consistere, l. 2, ff. de vulgar. et pupil. subst., l. 7 et 8, cod. de impuber. et aliis substit., imo nec locum fieri substitutioni exemplari; etenim licet ista fundamentum non habeat in patria potestate, tota tamen in humanitate innititur; propterea quod fere præsumitur optimum esse consilium, quod a parentibus pro filiis capitur; at hæc præsumtio in parente judæo cessat respectu bonorum, quæ pertinent ad filios christianos: uno verbo deducitur, cessare universos patriæ potestatis effectus. Non tamen e contrario cessant paterna munera et obligationes. Nimirum tenentur parentes pro modo facultatum interea legitimam portionem, aut alimenta baptizato filio dare, dotem etiam congruam, si agatur de puella nuptura, aut monasterium ingressura; filiis eisdem baptizatis habituris deinde post mortem parentum integram hereditatis partem, quam habituri essent, si parentes ab intestato decederent; neque enim datur parentibus judæis baptizatos exheredandi facultas, etiamsi forte legitima exeredandi caussa extitisset; imo ne fraus baptizatis fiat, solet tempore baptismatis bonorum omnium paternorum fieri inventarium, cujus ad portionem hereditariam computandam tempore paternæ mortis ratio habeatur, ne alias occasio detur parentibus, bona subdole distrahendi, argumento capituli 5, de judæis.

Respectu extraneorum observatur, ut judæus baptizatus, seu paterfamilias sit, seu filius-familias, quemadmodum omnia bona, et jura retinet in judaismo quæsita, ita teneatur ad æs alienum antea contractum, et ad restitutionem usurarum, ex quibus judæorum peculium ut plurimum fit, redigitur, et augetur; imo si forte reus criminis capitalis fuerit, nec post baptismum pœnam legitimam, evadet, ne forte si aliud ex quadam indulgentia obtineret, judæi his potissimum de caussis conversionem meditarentur, ac fingerent, argumento legis 1, cod. de his, qui ad eccles. confugiunt. Animadvertendum tamen est, quod ad pecuniam attinet ex usuris quæsitam, multum interesse discriminis inter eam speciem, in qua constat, ad quos illa determinate pertineat, atque eam in qua pecunia incertis sit personis restituenda. Siquidem in priore judæus conversus pecuniam restituere debebit: in posteriore obtinuit, ut quoniam res incertis personis debita, aut in ecclesia, piave loca, aut in pauperes esset tribuenda, eadem baptizato ex indulgentia concedatur, non quasi domino rei, sed quasi pauperi, et ex caussa piissima, qualis est favor christianæ religionis, et ne territi alias judæi suorum bonorum jactura, a baptismate suscipiendo declinent.

Denique respectu ecclesiæ observatur, ut si judæus, baptismate semel suscepto; iterum revertatur ad superstitiones suorum, tanquam apostata habeatur, et apostasiæ pœnis gravissimis puniatur, can. 94, c. 4, de apostatis, licet forte ad baptismum fictus accesserit, dummodo non vi fuerit adactus, argumento

capituli 3, de baptismo, c. 13, de hæret. in 6. Qua in re singulare est, ut quamquam testimonium judæi adversus christianum regulariter non recipiatur, admittatur tamen, si testificetur, baptizatum ad judæorum superstitiones divertisse, argumento capituli 5 et 13, de hæret. in 6. Adnotandum nihilominus est, in pœnis apostasiæ infligendis lenius agi cum iis, qui infantiæ proximi baptizati fuerunt, ob infirmitatem judicii, et priore ratione cum iis, qui in infantia baptizati fuisse insciis parentibus proponuntur, nisi isti adolescentiores facti libere ratum habuerint, quod in ipsis ignorantibus gestum fuerat.

CAPUT II.

De apostatis, hæreticis et schismaticis.

Huc referendi sunt, tit. 1, lib. 1, tit. 7, 8 et 9, lib. 5, decretalium.

Quicumque Christi fidem detestantur, ac sive judæorum, sive gentium superstitionibus obvolvuntur, sine pœna sunt apud ecclesiam, cum nunquam ecclesiasticæ jurisdictionis subditi fuerint, pœnas in altera vita apud summum judicem Deum luituri. Alia sane ratio est eorum, qui semel Christo nomen dederunt; isti enim si post susceptum baptisma ab ecclesia non recedunt tantum, sed et fidem fallunt, quam semel præstiterunt ut fidei violatores in ecclesia puniuntur. Appellantur autem vel apostatæ, vel hæretici, quibus proxime accedunt schismatici. Sunt hæc nomina a græcis dictionibus derivata, quorum si ingenitam significationem attendas, latius accipiuntur, quam vulgaris loquendi usus induxerit. Apostatæ nomine græci significant desertorem, eum scilicet, qui a suscepta agendi, aut vitæ ratione recedit: quamobrem lata significatione non solum Donatistas hæreticos apostatarum nomine vocavit Cyprianus in epistola ad Cornelium papam, sed et aliquando apostatæ appellati fuerunt clerici majores, qui a clericali militia, vel monachi, qui a monasterio recesserunt, vitam inter laicos, et laicorum conditionibus traducturi, cap. 1, 3, 5 et 6, de apostatis. Vulgaris loquendi usus latissimam hujusmodi significationem contraxit; quo fit, ut proprie eos apostatas nominemus, qui a fide omnino defecerunt, et non in uno, aut altero fidei christianæ dogmate ab ecclesia discrepant, sed in eorum conditionem sese recipiunt, in qua ante baptismum erant, aut esse potuissent, cap. 4, de apostatis, quemadmodum explicavit Isidorus Hispalensis in lib. 8. Originum cap. 3, ita scribens: *Apostatæ dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum, et sacrificiorum contaminationes revertuntur.* Et nomen hæreseos latissime significat factæ cujusquam electionem ab iis, qui in aliquam facultatem tributis studiis cum divisione animorum incumbunt. Hinc. in l. 6, § 2, ff. de excusation. tutor. memorantur hæreses rethorum, idest variæ rethorum sectæ, in quas qui rethoricæ artis studiosi erant, dividebantur. Unde iterum Isidorus in dicto lib. 8, cap. 3, ait: *Hæresis græce ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod, melius sibi esse videtur,* et Hieronymus in can. 27, caus. 24, quæst. 3, scribit: *Hæresis græce ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem.* Apud viros ecclesiasticos contracta quoque fuit hujus nominis significatio ad designandos eos, qui se quidem Christo obedire, et in ecclesia Christi esse verbo profitentur, in ecclesia tamen vere non sunt, propterea quod nova et falsa dogmata in fidem suam inducant; quo sensu hæreticos in ecclesia esse scribebat Hieronymus ita pergens in dicto can. 27. *Quicumque igitur aliter scripturam intelligit, quam sensus spiritus Sancti flagitat, quo scripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen hæreticus appellari potest;* quod ipsum explicat laudatus Isidorus, dum in libro 1, sententiarum cap. 16, ait: *Qui sunt hæretici, nisi qui relicta Dei ecclesia privatas elegerunt societates?* In conspectu traditionis tantorum virorum, mihi placere non potest subscribere illis Grammaticis, qui vel quod errent a recto, vel quod hærciscantur fidem, vel quod hæreant nimis, et cum pertinacia doctrinæ suæ, vel similibus de caussis nominatos hæreticos ajunt. Hæreticis proxime accedunt schismatici, quod nomen si late sumatur, significat eos, qui se ab aliorum societate, ac communi consortio dividunt. Stricte autem accipitur de iis, qui et Christum sequi se profitentur, qua in re ab apostatis, et universa ecclesiæ catholicæ dogmata recipiunt, qua in re ab hæreticis distinguuntur, tamen obedientia tenus ab ecclesia se dividunt, prælatis suis obedire, aut obsequi detrectantes, canon. 7, caus. 7, quæs. 1, can. 20, caus. 24, quæst. 3. Quamobrem iterum Isidorus in dicto cap. 3, libr. 8. Originum scribit: *Schisma a scissura animorum nomen accepit, eodem etiam cultu, eodemque ritu credit, ut ceteri, solo congregationis delectatur dissidio.*

Apostatæ, ut de iis primum dicam, cum omnia fidei dogmata rejecerint, imo et ipsa christianæ fidei fundamenta a se avellere studuerint, tanquam læsæ divinæ majestatis rei judicantur, iisdemque pœnis puniuntur, quæ adversus detestabiliores hæreticos sunt præstitutæ, l. 1, 2, 3 et 4. cod. de apostatis, cap. 13, de hæreticis in 6. Quid vero de iis dicendum est, qui cum ab extraneæ religionis hominibus captivi vi armorum metu adacti deprehenduntur, ut christianam fidem ab-

negarent? Mitius enim videtur agendum, quasi cum iis, qui voluntate non omnino libera et expedita ab ecclesia defecerunt, can. 52, de pœnit. dist. 1. Isti sane si sponte ad ecclesiam revertantur, interrogandi in primis erunt, an ex animo fidem abjecerint, an fidem se abjecisse simulaverint, ut cruciatus evaderent. Quum profiteantur, se tantum infidelitatem simulavisse, tum reconciliandi erunt, tanquam ii, de quibus gravis veræ apostasiæ suspicio suborta fuerit, pœnitentiis impositis salutaribus, unde Deo et ecclesiæ non leviter læsis satisfiat, habita ratione personarum, prout rudiores sunt, seu imbecilliores vel ætate, vel sexu, aut cultiores doctrina, vel viribus firmiores. At quum profiteantur, se animum abnegandi fidem habuisse, tum eodem modo recipientur ab ecclesia, quo insignes hæretici reconciliantur, gravissima et asperrima pœnitentia indicta. Quod si sponte non sese in ecclesia sistere festinaverint, cum suspicio veræ apostasiæ augeatur, torqueri per competentem judicem potuerunt, ut qualis, in externa abdicatione fidei fuerit illorum animus eliciatur. Quamquam enim si se ex animo fidem non abnegavisse constanter adfirment, ad abjurandam apostasiam, tanquam more vehementer suspectorum de apostasia, imposita salutari pœnitentia admittantur, si tamen fateantur, se misere animo lapsos fuisse, nonnisi ut veri apostatæ recipiuntur, arbitrio judicis puniendi, considerata delinquientium conditione, et metus olim incussi qualitate, uti passim pragmatici doceant. Atque ita interpretandus est Ambrosius in dicto canone 52, de pœnitent., dist. 1, in quo sane attendi oportet sancti viri scopum, qui in libris de pœnitentia totus erat adversus Novatianos, qui peccatum apostasiæ a Deo nunquam remissum iri prædicabant; quamobrem quod ibidem traditur, apud gentes victos athletas coronari etiam consuevisse, eo pertinet, ut inde inferret Ambrosius, non pœna, aut pœnitentia immunes esse, qui victi cruciatibus fidem Christi oretenus abnegavissent, sed eos venia, ac clementia excipiendos esse, cum reversi ad ecclesiam fuerint, data spe remissionis post exactam legitimam pœnitentiam.

Antequam explicanda sit disciplina, quæ generaliter adversus hæreticos in ecclesia obtinet, opportunum, atque utile videri posset, singulas, aut saltem celebriores, hæreticorum sectas, quæ hucusque prodierunt, quasi per indicem demonstrare, ex quo in primis addisceret unusquisque, quid evitandum, quid e contrario tenendum sit viro catholico, deinde sciret, ecclesiasticos canones identidem in caussis fidei editos, et personis, et temporibus accommodare. Verum ne extra propositum meum vagari latius videar, satis mihi sit, laudare canonem 39, caus. 24, qu. 3, ubi Isidorus Hispalensis brevem quidem, sed accuratum hæreticorum catalogum texuit, atque ab ipso nascentis ecclesiæ initio ad sua usque tempora produxit. De recentioribus hæreticis, plena undique est ecclesiatica historia, quam viri complures, iidemque celeberrimi exornaverunt, et hanc ob rem supervacaneum laborem impenderem, si vellem singulas hæreticorum sectas recensendo commemorare. Tantum obiter attingam, quæ in universum ad confutandas omnes hæreses plurimum valent; et generaliter dicam, vel unum argumentum sufficere posse demonstrandam nostræ fidei veritatem, ad sanctitatem. Nimirum fides nostra a Deo ipso originem trahit perspicuam, certissimis divinæ voluntatis oraculis indicatam. Primum illa fuit Deo auctore proposita, deinde a viris integerrimis promulgata, promulgationem ipsam eodem semper Deo signis evidentibus confirmante. Ista fuit forma mosaicæ legis, cujus testes, vel ipsos infensissimos inimicos nostros adducimus judæos. Ista forma evangelicæ legis, quam Christus ipse palam fecit, Christum dico, quem si vel nequissimæ et perditæ ceteræ gentes pium et religiosum virum fuisse non potuerunt non confiteri, Deum credere necesse est, quando ipsemet Filium Dei, propterea que Deum esse se dixit, ne concludamus, pium et religiosum haberi, vel apud extraneos, et alienos homines potuisse, qui divinam sibi naturam non sine atroci blasphemia adseruisset. Quod si quidam fidei, et morum restauratores mitti a Deo extra ordinem debuerunt, quod aliquando in vetere lege contigisse scimus, non aliis Deus eam gerendam provinciam mandavit, quam viris morum in primis integritate probatis, deinde prophetia et miraculis plane magnificis, suæ missionis testimonia perhibentibus, uti observavit Innocentius III, in cap. 12 de hæreticis. Sistant hæretici universi, sistant, amabo illos, quocumque nomine censeantur, sectarum suarum auctores. Tum vero tantum aberit, ut in eis divinorum legatorum qualitates miremur, quin potius vitiosos homines, seditionis amatores, turpissimis flagitiis inquinatos, nec alia de caussa, quam vel ambitu, vel invidia, vel iracundia, vel animi ægritudine concitatos deprehendamus: nos e converso recto neque interrupto ordine exibebimus viros perpetua successione ab apostolis descendentes, apostolos exhibebimus missos a Christo; Christum a Deo in testamento vetere jamdiu promissum, et tandem hominibus in tempore datum, ita ut divinas revelationes mutuo nexu ita dixerim colligatas, ordinatasque a protoparentibus ipsis ad nos usque derivatas, et constantissime custoditas gloriose pandamus. Hinc sane fluit, apud nos esse unitatem, qua eadem, quæ olim, et in præ-

sentia adparet morum fideique doctrina, quæ sane est præcipuum veræ ecclesiæ fundamentum, contra quam in extraneis societatibus videntur; in quibus vix pater, et filius, maritus, et uxor in uno domo, familiaque consentiunt. Revera id non apud alios, quam apud nos evenire potest, qui soli ubi obscura quædam emergunt definienda, divina oracula per publicam ecclesiæ definitionem aperienda expectamus, ab illa animo demisso universi pendemus, illi obsequimur sine calumnia, nec unquam sanctissimum religionis vinculum dissolvimus. Paucis summa argumentorum capita attigi, quæ fusius a viris dogmaticis expendi solent: ista tamen quicumque attento animo, et sepositis partium studiis considerant, adeo premi se sentiunt, ut quo se vertant, prorsus ignorent. Tantum superest, ut vel cum ecclesia nostra consentiant; aut, si, ne consentiant, ab iis, quæ contraxerunt, depravatæ naturæ vitiis, distrahuntur, omni se fore religione vacuos candide profiteantur, quorum tunc conditionem, et statum lugebimus: neque enim aliquod in medio relictum videtur inter atheismum, et religionem, quam profitemur.

Jamvero quod nostrum præcipue est, prosequamur. Hæretici nomen aut de homine pronunciamus, aut de libro, opinione, sententia. Quum hominem hæreticum dicimus, duo hæc concurrere oportet: primum, ut quis aliquid proferat adversus definitiones fidei ab ecclesia aditas: alterum, ut sciens prudens id faciat, seu cum noverit, aliam ab ea, quam profert, ecclesiæ esse sententiam, can. 27 et 31, can. 24, qu. 3. Si enim ex. gr., quisquam ignorans definitionem ecclesiæ aliquid contra pronunciet, alias paratus ad professionem illorum, quæ proposita ab ecclesia noverit, falsam quidem habere doctrinam intelligetur, non in hæresim indicisse, can. 29, can. 24, quæst. 3. Quod siquis dubitet, an iis, quæ ab ecclesiæ proposita esse sciverit, debeat assensum præstare, is nihilominus tanquam hæreticus habendus erit, cum catholicum virum confiteri, et credere oporteat, non tantum non contradicere, cap. 1, de hæreticis; quemadmodum et is hæreticus dicendus esset, qui tum demum se paratum exhiberet ad obediendum ecclesiæ, cum de veritate propositi dogmatis convincantur, argumento, canonis 2, can. 24, quest. 1 et canonis 30, can. 24, qu. 3. Librum autem, opinionem, sententiam statim dicemus hæreticam, ac deprehendemus ecclesiaticis dogmatibus adversari, etiamsi auctor ex ignorantia scripserit, vel pronunciaverit. Quod ut clarius explicetur, obervandus est, multiplex designari genus propositionum censura dignarum; aliæ enim propriæ hæreticæ appellantur, aliæ sapientes hæresim, aliæ male sonantes, aliæ blasphemæ, aliæ impiæ, aliæ erroneæ tantum, seu falsæ, aliæ temerariæ, aliæ scandalosæ, aliæ schismaticæ, aliæ injuriosæ. Hæreticas proprie dicimus, quæ adversus dogmaticas ecclesiæ definitiones directo pugnant veluti ista: Christus non est Deus; sapientes hæresim, quæ primo obtutu videntur hæreticæ, adhuc tamen possunt juxta sanam ecclesiæ doctrinam explicari; male sonantes, quæ per se quidem a catholica fide non dissonant, non sunt tamen ferendæ in eo, qui de hæresi sit suspectus, veluti siquis, quem Arianum esse suspicamur, dixerit, Patrem Deum esse Christo majorem; blasphemas, quibus injuria, aut contumelia irrogatur in Deum, veluti siquis Deum injustum diceret; impias, quæ adversus pietatem proferuntur, quemadmodum siquis prædicaret, eleemosynas non esse largiendas; erroneas tantum, seu falsas, quæ veritati repugnant extra caussas fidei, aut morum; temerarias, quæ temere et sine caussa proferuntur, veluti siquis prædiceret, post centum annos futurum supremi judicii diem; scandalosas, quæ audientibus præsertim infirmioribus et minus eruditis in doctrina fidei scandalum ingenerant, et præbent facilem errandi occasionem; schismaticas, quæ seditiones et turbas movent, veluti siquis diceret, malo prælato non esse obtemperandum; injuriosas denique, quæ detrahunt aliquid cuidam fidelem statui, vel conditioni. Non repugnat autem, unam eandemque propositionem pluribus hujusmodi notis adfici posse. Hinc plane colligitur, non statim ac damnatus est alicujus liber, aut propositio, censeri damnatum et illius auctorem, quem forte vel ignorantia, vel alia non improbabilis caussa excuset, cap. 2, de summa Trinitate, extravag. 2, de hæret. int. com., e contrario damnato auctore, statim ejus codice damnatos intelligi, cap. 4, de hæret., lib. 6 et 8, § 5, cod. eod. tit., nov. 42, cap. 1, § 2, nisi alias de libris ageretur, in quibus nulla hæreseos esset suspicio, vel ab ecclesia probatis, quemadmodum vulgo traditur de libris Origenis et Tertulliani. Quando vero recentioribus sæculis immanis prodiit multitudo librorum, Tridentini patres e re fidelium esse censuerunt, si de perniciosis delendis, et manu studiosorum subtrahendis deliberarent, uti liquet ex sessione 18. At cum omnia concilii tempore perfici non potuissent, absoluturi synodum in fidem romani pontificis et vigilantiam omnia contulerunt; quamobrem jamdiu obtinuit, præsertim post constitutionem *cum hebræorum* Clement. VIII, anni 1593, ut librorum fidei, et moribus perniciosorum censura ab apostolica sede expectetur. De libellis famosis in contumeliam scriptis antiquæ extant romanæ leges, quibus et auctores capitali sententia damnantur, et corrumpi libros debere præcipitur, leg.

unic., cod. de famosis libellis. Item in concilio eliberitano anathemate perculsi sunt ii, qui libros ejusmodi in ecclesia posuissent, can. 3, cau. 5, q. 2.

Cum nihil aliud sit hæreticum esse, quam fidei dogmatibus adversari, juvat animadvertere, quid dicatur dogma fidei, ut facilius quisque dignoscat, in quem nota hæretici inuratur. Ex duobus pendet fides nostra: primum ex divinis oraculis seu revelatione, quæ in verbo Dei vel scripto, vel tradito continetur; deinde ex declaratione ecclesiæ, qua proponatur, aliquid divino oraculo revelatum fuisse juxta vulgarem illam Augustini sententiam contra epistolam fundamenti, cap. 5. *Evangelio non crederem, nisi me ecclesiæ commoveret auctoritas.* Igitur ex. gr., ubi aliquid aperte in sacris literis exhibetur, quicumque refragabitur, statim dicetur hæreticus, quia ecclesia quidquid sacris eisdem literis continetur, tanquam divinum oraculum fidelibus, proposuit. Ast ubi aut de obscuris divinarum earundem literarum sententiis interpretandis agatur, aut de alio nondum ab ecclesia probato oraculo Dei, nemo hæreticus dici poterit, quousque ecclesia testimonium non accesserit: quam sane fidei rationem Deus ipse habendam voluit in institutione ecclesiæ suæ, ne forte fideles prætextu divinorum oraculorum, quæ privato spiritu ducti præseferrent, facile circumferrentur juxta phrasim apostoli omni vento doctrinæ.

Adversus hæreticos, quocumque nomine censeantur, gravissimæ constitutæ sunt pœnæ. Et quando hæretici non solum ecclesiasticam unitatem discindunt, verum etiam gravissime turbant rempublicam, cujus incolumitatem præcipue fovet sanctitas, ac soliditas religionis, optimum fuit, ut æque ecclesiastici antistites, ac pii principes in illos severas pœnas indicerent. Ut primum dicam de pœnis, quas pro jurisdictione sua ecclesiastici antistites induxerunt, nemo dubitare potest, quin jure hæretici universi anathemate damnati fuerint, cujus vi extra ecclesiam penitus ejiciuntur; non simplici excommunicationis censura; c. 13, de hæreticis. Re enim vera universi hæretici statim ac palam et publice a fide recesserunt, vinculum christianæ communionis facto suo resciderunt, adeo ut sententia canonum, qua anathema indicitur, declaratoria tantum sit, si de jure sermo instituatur, et siquid adjicit, totum in facte consistit; nimirum vel hæreticos excludit a cætu ecclesiæ, si forte ipsi sese audacter in cœtum intrudant, vel catholicos jubet, ut a consortio hæreticorum abstineant. Duo potissimum vincula sunt, ex quibus christiana communio ac societas coalescit, videlicet vinculum charitatis, et vinculum fidei; quo utroque vinculo quoties quisque jungatur, ad ecclesiam undecumque pertinet, et de bonis societatis christianæ operibus omnino participat ad meritum; et siquis dissoluto vinculo charitatis adhuc retineat vinculum fidei, nihilominus in ecclesia adhuc est, quamquam in ecclesia, et de bonis ecclesiæ mereri non possit, quousque non iterum se eo vinculo jungat; at siquis præter charitatis vinculum etiam dissolvat vinculum fidei, distinguendum est inter eum, qui hæresim internam sive tantum in animo fovet, adhuc exterius fidem profitens, et inter eum, qui nec externam tenet fidei professionem, et exterius ecclesiasticis dogmatibus contradicit. Hæretici sane animi interioris sententia, sed adhuc exterius fidem profitentes, in ecclesia sunt, utpote quæ natura sua visibilis esse debeat, et nonnisi externa fidei professione discernatur, quamquam illi veluti membra mortua, et vix non recisa a corpore habeantur. Secus dicendum est de hæreticis manifestis, qui neque exterius fidem profitentur, quorum respectu nullum superest vinculum, ex quo cum ecclesia uniantur. Hoc sensu, in can. 29, caus. 24, quæst. 3, dicitur hæreticus esse *semetipso damnatus*. Hinc jure optimo Alexander IV, in cap. 2, de hæreticis in 6, declaravit, hæreticos vita functos non esse ecclesiasticæ sepulturæ tradendos, insuper adjiciens, sepelientes in excommunicationem incurrere sine spe absolutionis, quousque propriis manibus non extumulent, atque projiciant corpora damnatorum, denegato in perpetuum loco illi jure sepulchri. Equidem novi, in lib. 9, cod. de hæreticis sub nomine Marciani imperatoris definitum inveniri, anno 457. *Humanum, et pium hoc arbitrati, hæreticos permittimus sepeliri legitimis sepulchris*, cui legi subjecta fuit epitome ex Photii nomocanone his verbis: *Hæretici legitimo modo, ut ceteri, sepeliantur.* Verum observo in primis, legem illam in vetustis codicis editionibus desiderari, et recentiore manu adsutam fuisse. Ceterum in lib. 1. Basilicorum, tit. 1, cap. 24, legitur: *Legitimis hæretici traduntur sepulturis*, et Photius in nomocanone, tit. 12, cap. 2, de hæreticis scribit: *Item quod legitime sepeliantur.* Quidquid tamen sit de hujus constitutionis fide, notandum est, apud veteres jureconsultos romanæ disciplinæ testes traditum fuisse, etiam eos, quorum bona tanquam ab indigno avocabantur, et Fisco addicebantur, adhuc jura legitimorum sepulchrorum retinuisse, lib. 33, ff. de religiosis. Tantum in eo causa rei a legitimo sepulchrorum jure excludebantur, quo perduelles essent in rempublicam, seu, ut recentiores locuti fuerunt, crimen læsæ majestatis admisissent, l. 1, § 3, ff. de suis et legitim. hered., propterea quod nec perduelles apud Romanos lugerentur, l. 35, de religios.,

imo nec sepulchra hostium religiosa haberentur, l. 4, ff. de sepulchro violato. Hæc erant juris romani principia temporibus Marciani, quibus primum quæri potuit, an hæretici tradi possent legitimis sepulturis. Ecquidem ex præcedentium christianorum principum constitutionibus caveri jam cœperat, ut aliquorum hæreticorum bona publicarentur. At non satis id erat, ut concluderetur, esse illos legitima sepultura privandos, quum aliud esset nudari bonis, aliud sepultura carere, dicta, l. 33, ff. de religios. Insuper caveri quidem cœperat ex præcedentibus christianorum principum constitutionibus, ut hæretici quodammodo læsæ majestatis rei haberentur, propterea quod divinæ majestati directo obstitissent. At neque id satis erat, ut concluderetur, hæreticos esse sepultura privandos; quamquam enim verum esset, perduelles sepultura carere, non tamen generaliter cautum erat, ut omnes pœnæ, quæ perduellibus, eædem et hæreticis sine discrimine imminerent, ut liquet ex toto titulo codicis Theodosiani de hæreticis, et quod dicebatur, hæreticos læsæ majestatis reos haberi, usurpabatur ad demonstrandam criminis hæreseos atrocitatem, non ad extendendas universas legitimas pœnas, quæ perduellibus a legibus publicis indicebantur. Opus ergo videbatur singulari constitutione hæreticos hac etiam in parte plectente. Verum Marcianus, si germana et vera est laudata lex 9, humanitatem, et pietatem secutus jussit, ut hæretici legitimis sepulchris gauderent. Licet profecto augurari, quænam Marciano fuerit, aut esse potuerit caussa ita definiendi. Agitabatur tunc temporis acerrima controversia definita in concilio chalcedonensi, in quo idem Marcianus præsens adfuit, trium capitolorum, ex quibus primum erat, an damnanda esset persona Theodori Mopsuesteni in pace ecclesiæ defuncti; uno et in eo concilio definitum (qualiscumque demum auctoritatis acta ejus concilii in hac parte haberi debuerint), ne Theodori vita functi manes inquietarentur. Theodoro, et Theodori caussæ patrocinabatur Marcianus, cui præterea congruum erat in eam ire sententiam, qua declararet, hæreticis vita functis non esse denegandos legitimi sepulchri honores. Temporibus Justiniani in concilio generali V. Constantinopolitano damnata fuerunt tria capitula, ac pro inde etiam damnatus Theodorus; hinc ego puto fuisse caussam Justiniano, ut eam Marciani legem suo codici non insereret, quamquam recentibus sæculi opera quorundam eruditorum adsuta fuerit. Quod si adhuc quæratur, quare sacri canones recentioribus sæculis a Marciani disciplina recesserint, dum statuerunt, ne hæretici sepultura donarentur, c. 8, de hæret., dicto, c. 2, eod. tit. in 6, facile est respondere: nimirum temporibus Marciani nec dum mos invaluerat, nisi ageretur de martyrum exuviis, ut cadavera piorum fidelium in ecclesiis tumularentur. Tantum id obtinuit recentiore ætate, qua primum sepultura inter jura christianæ communionis recenseri aptius potuit; unde sepultura, quæ olim res religiosa dicebatur, dici deinceps cœpit res ecclesiastica; ac proinde si olim hæretici sepultura donati fuerunt, id argumentum non erat christianæ communionis, cujus argumentum fuisset, si posteriore ætate id fuisset indultum. Hæc generalia erant hæreticis universis. Singularia quædam observanda sunt respectu clericorum, qui si in hæresim inciderint, cum et ipsi anathematis pœnam ipso jure incurrant, statim etiam ab omni officio, et beneficio cadunt, cap. 9 et 15, de hæreticis, adeo ut libera fiat beneficii tanquam vacantis collocatio, quin sit facultas penes judicem bona beneficiaria ab hæretico possessa ne ad vitam quidem hæretici aliter applicandi, Clement. 2, de hæreticis. Imo licet regulariter ad degradationem clericorum unus tantum episcopus procedere nequeat, c. 2, de translat. episc., poterit tamen convocatis abbatibus, aliisque prælatis, et religiosis personis ac literatis suæ diœceseos, si clericus ex caussa hæresis de gradu suo sit dejiciendus, cap. 1, de hæreticis, in 6.

Hæc de pœnis ecclesiasticis. At enim si de pœnis imperiali jure constitutis sermo sit, vetus sane disciplina variis vicibus obnoxia fuit, et quidem non solum pro temporum varietate, verum etiam pro diversis hæreticorum generibus: modo enim, si ingens esset hæreticorum multitudo, ac veluti colluvies quædam numeri majoris, mitius cum ipsis actum est, ut lenius ad unitatem reducerentur, e contrario ubi pauci essent, severius puniebantur, ut quantocius emergentis hæreseos semina suffocarentur: modo si tales hæretici essent, qui turbas seditionesque in societate moverent, præsto erant acerrimæ leges ad pœnas atrocissimas infligendas, levioribus inflictis, si hæretici leniores animos exhiberent. Ex his rerum adjunctis fluxa erat disciplina juris, et inconstans, idest et sectis hæreticorum, et numero eorundem, et temporibus accommodata, aliquando etiam ex mutatione hujusmodi adjunctorum immutata. Quod ut paucis tradam, frustra in primis investigaretur, an ante Constantinum imperatorem certæ pœnæ in hæreticos inflictæ fuerint; eo enim usque in ecclesia variis vexationibus obnoxia tuitores, ac patronos principes utpote ethnicos habere non potuit. Deinde distinguenda sunt duo pœnarum genera, quarum aliæ jura respiciunt, et bona hæreticorum; aliæ hæreticorum personas, quæ pœnæ capitales appellantur. Frequentius illæ, rarius istæ indictæ sunt.

Itaque primus Constantinus imperator in

leg. 1, cod. de hæret. constituit, ut quæ privilegia dudum contemplatione religionis indulta fuerant, hæreticis nullo modo competerent. Edita fuit hæc lex anno 326. Kalendis septembris, sed nono kalendas octobris ejusdem anni aliam legem edidit, qua cum Novatianis Romæ degentibus mitius agendum sanxit, ut scilicet ipsi ecclesias suas cum cœmeteriis jamdiu possessas pacifice retinerent, dummodo nequid usurparent de domibus sacris, aut locis religiosis catholicorum, l. 2, cod. theodos. de hæret. Hanc voluit imperator rationem Novatianorum habendam, quia, si vera testatur Socrates l. 7, cap. 11. Novatiani usque ad Innocentii papæ ætatem pacate in urbe vivebant, alias autem potissimum de tranquillitate publica sollicitus fuerat Constantinus. Addi potest eorum hæresim ex animi austeritate, ac gravitate nimia prodiisse, cum assererent lapsos non posse ulla pœnitentia restitui, ceterum viri erant virtutis et integritatis severi cultores. Quando vero Constantini temporibus non alia catholicos vexabat hæreticorum, aut schismaticorum secta, quam arianorum, et meletianorum, ad eos potissimum ea constitutio, seu lex 1, cod. de hæret. pertinebat, hinc, in l. 1, cod. theodos. eod. tit. legimus: *Hæreticos autem, atque schismaticos non tantum ab his privilegiis etc.*, licet in codice Justiniani schismaticorum mentio omissa fuerit. Et quidem mitis fuerat ea pœna a Constantino indicta, sive quod pius imperator vix absoluto nicæno concilio facile sperabat futurum, ut et arianorum hæresis, et meletianorum schisma interiret, sive quod in magna arianorum, et meletianorum multitudine lenius agendum videretur, sive quod non videretur opportunum ea ætate, qua primum ecclesia pace frui visa est, intestina certamina fieri inter catholicos, et hæreticos in provinciis christianis intermixtos, quibus pœnarum gravitas, aut metus occasionem præberet. Successores imperatores graviores indixerunt pœnas, non quidem semper generatim in hæreticos universos, sed aut in illos, qui olim damnati renovatis dissidis turbas cierent, aut in illos, qui publicam pacem quoquo modo turbarent, et pro modo initæ seditionis. Hinc cum arianorum nomen probrosum esse cœpisset sub finem quarti sæculi, et Ariani novo assumto Eunomianorum nomine veterem hæresim tuerentur, Theodosius magnus, in leg. 5, cod. theodos. de hæret., anni 381, sanxit, ut Ariani, Eunomiani, aut Aetiani abstinerent ab ecclesiis ædificandis, fundo, ubi ecclesia ædificata fuisset, fisco principis addicendo. Initio autem ejusdem anni statuerat idem Theodosius, ut ubique Nicæna fides sustineretur. Arianis quibuscumque, eunomianis, ac photinianis ea lege imposita, ut si intra oppida hæretici illi congregationes fecissent ab ipsis etiam urbium mœnibus expellerentur, l. 6, cod. theodos. de hæreticis. Amplius itum est in leg. 17, cod. theodos. eod. tit., anni 389, qua cautum, ut Eunomiani non testamentum condere possent, non ex alieno testamento capere, et omnia, quæ illorum essent, aut futura sperarentur, veluti caduca fisco vindicarentur: sic enim gliscens in dies arianorum perfidia coercebatur. Refert tamen Sozomenus, l. 7, cap. 12, Theodosium magnum ad terrorem potius incutiendum hanc legem adversus Eunomianos edidisse, quam ad eam exequendam. Eam ob rem legem eandem inde revocavit, anno 394, tradita Eunomianis facultate, seu testamenta condendi, seu capiendi ex testamento, l. 23, cod. theodos. eod. tit. Anno sequente Arcadius et Honorius abrograta paterni Theodosii lege iterum Eunomianos a testamento condendo, et a capiendo ex testamentis alienis rejecerunt, l. 25, cod. theodos. eod. tit., sed necdum quatuor mensibus elapsis iterum facultas fuit et testandi, et ex alieno testamento capiendi, l. 27, cod. eod. tit. lata, anno 395. octavo kalend. julii. Hinc audaciores facti Eunomiani turbas seditionesque movebant, unde iidem imperatores, anno 396, sancire boni publici caussa debuerunt, ut eunomianorum auctores, doctoresque, ac præcipue clerici e civitatibus pellerentur, l. 31 et 32, cod. teodos. eod., et pressius, in l. 34, anni 398, cod. theodos. eod. Clarius, in l. 36, cod. theodos. eod. tit., anni 399, statuitur, ut Eunomianis, et cum Eunomianis sit testamenti factio; abstineant autem iidem a publicis cœtibus, et si publicos cœtus egerint, antistites amissis bonis deportentur, et fundi possessor ultimo supplicio feriatur, ipsa possessio fisco vindicetur. Anno 410, iterum cautum est a Theodosio juniore, in leg. 49 et 50, cod. theod. eod. tit., ut Eunomiani neque possent testamenta condere, nec capere testamento, imo nec posse invicem sibi donare, nec ex donationibus quidquam adquirere, omnibus lucris in fiscum collatis, quod si in hæresi decessissent, adjectum est, ut ab intestato succederent legitimi heredes, quibus deficientibus, ad fiscum hereditas devolveretur; quod et confirmavit, anno 415, idem Theodosius junior, in leg. 58, cod. theod. eod. tit. Fuerunt quarto sæculo hæretici quidam dicti Tascodrocitæ, qui superstitionibus quibusdam inter orandum utebantur, de quibus scripsit Epiphanius hæresi 48. Adversus istos, anno 383. Theodosius magnus statuit, ne conventicula inirent, quin tamen a suis sedibus moverentur, quia vix turbas seditionesque concitabant, l. 10. cod. theodos. de hæret. Eodem quarto sæculo adversus Apollinaristas statutum fuit ab Arcadio imperatore, in l. 33, cod. theod. eod. tit,

anni 397, ut eorum doctores, qui nimirum urbem constantinopolitanam turbabant, ab eadem urbe discederent, ita ut si privatim in urbe conventicula fecissent, loca ipsa cœtui destinata fisco vindicarentur. Similia quædam statuta sunt. anno 415, a Theodosio juniore adversus Montanistas, in leg. 57, cod. theod. eod. tit. ubi cautum est, deportandos esse eorum clericos, qui conventicula celebravisseut, bonis quidem privatorum relictis unicuique domino, tantum devolutis in ecclesiam locis sacris una cum donariis religionis caussa collatis. Adversus Nestorianos, anno 435. Theodosius et Valentinianus statuerunt, ne conventicula facerent, seu cœtus publicos, indicta adversus inobedientes pœna publicationis bonorum, l. 66, cod. theodos. de hæret., lib. 6, cod. justin., eod. tit. Valentinianus et Marcianus, anno 457, in l. 8, cod. justin. eod. adversus Eutychianos statuerunt, ut nequirent clericos ordinare vel habere, tam ordinantibus, quam ordinatis pœnam exilii cum bonorum amissione indicentes, item addicentes fisco domos, in quibus cœtus celebrarentur, conventicula celebrantibus indicta pœna fustium, si viles essent, si honesti, pœna pecuniaria; imo et pœna ultimi supplicii iis, qui hæresim docuissent. Asperiores sane ac duriores pœnæ inflictæ fuerunt in Donatistas, Manichæos, ac Priscillianistas, eosque, qui eisdem erroribus involuti modo phryges, modo cataphryges appellabantur. Suam ipsi sedem potissimum in Africa constituerant, ibidemque præcipue omnia susdeque turbabant, moventes quotidianas sediliones, armis etiam universa vastantes. Catholici, ac præsertim Antistites sæpe ad principes confugerunt, opem ac subsidium imploraturi; unde factum est, ut identidem leges imperatoriæ ederentur, quibus illorum hæreticorum sævitia pressius coerceretur. Primi Valentinianus et Valens, anno 372 et 377, caverunt, ut domus publicorum cœtuum seu a manichæis, seu a donatistis frequentatæ publicarentur, l. 3 et 4; cod. theodos. de hæret., l. 2, cod. theodos. ne sanctum baptisma, l. 2, cod. justin. de hæret. Deinde Theodosius magnus anno 381 voluit, manichæos, quocumque nomine appellarentur, nec testamentum condere, nec ex testamento capere posse, fisco addictis hereditatibus decedentium, et lucris testamento honoratorum, tantum servata liberis successione legitima, si liberi eam hæresim non sequerentur, l. 7, cod. theod. de hæret. Item Theodosius anno sequente, seu 382, renovavit easdem pœnas, instituto adversus manichæos judicio publico, etiamsi privatim, et extra urbes cœtus facerent, l 9, cod. theodos. eod. tit. Insuper anno 389 Valentinianus et Theodosius adjecerunt, manichæos esse præcipue ab urbe Roma pellendos, leg. 18, cod. theod. eod. tit. Honorius imperator anno 407, l. 40, cod. theod. de hæret., l. 4, cod. justin. eod., et manichæos, et phrygas, et priscillianistas bonorum publicatione damnavit, ita ut etiam fierent civilium jurium expertes, nec contrahere quidem, aut donare valerent, eove minus testari, aut capere ex testamento; pœna hac et accusandi facultate etiam post mortem data, salvis tantum legitimis successionibus gratia descendentium, vel ascendentium, vel venientium de latere cognatorum ad secundum usque gradum; quæ et confirmata fuerunt ab eodem Honorio anno 408, l. 43 et 44, cod. theodos. eod. tit. Ad hæc tempora, seu initio quinti sæculi cum donatistæ Africam gravissime commoverent, refert Augustinus in epist. 50 ad Bonifacium, imperiali constitutione hæreticos illos pecuniaria tantum mulcta fuisse damnatos, ut facilius ad unitatem converterentur. Id cautum fuit anno 412 ab Honorio augusto in l. 52, cod. theod. de hæret., ubi tamen adjectum est, ut eos, quos pecuniaria mulcta non correxisset, facultatum omnium publicatio subsequeretur. Deinde anno 414 ab eodem Honorio cautum est, ut donatistæ intestabiles essent, et infames, et omni potestate carerent, sacerdotibus eorum etiam deportatis; tantum exceptis viris quibusdam civili dignitate præclaris, quibus imposita fuit mulcta pecuniaria, l. 54, cod. theodos. eod. tit. Manichæi autem præ ceteris, cum ad summum nequitiæ et scelerum devenissent, non tantum e civitatibus expulsi, sed etiam ultimo supplicio damnati sunt anno 428 a Theodosio et Valentiniano in l. 5, cod. justin. de hæret., quod et recentiores imperatores confirmaverunt, l. 11, 12 et 16, eod. tit.

Sunt hæc specialia in conspectu juris Romani adversus singulares quasdam hæreticorum sectas constituta. Generaliter autem adversus omnes hæreticorum sectas primus Theodosius magnus anno 383 statuit, ut quoties cœtus publicos celebrarent, aut vel publice, vel privatim aliquid gererent, quod sanctitati catholicæ ecclesiæ officere posset, expellerentur, leg. 11, cod. Theodos. de hæret., et clarius in leg. 12, ejusdem anni, et, in leg. 13, anni 384 cod. Theodos, eod. tit. exilio pulsi sunt, quicumque cœtus publicos celebrarent, domo, vel loco ad solemnem eorum cetum selecto fiscali juri supposito. Item Theodosius anno 388 eos omnes generaliter voluit ab urbibus exulare, et ita secedere, ut segregati a ceteris quasi vallo quodam in locis agrestibus ipsi tantum inter se invicem conversarentur, denegata adeundi, et interpellandi imperatorem facultate, l. 14, cod. theodos. de hæret. Cum autem hæretici in loca suburbana sese conferrent, vel in minores urbes majori urbi finitimas, idem Theodosius anno 389 et 391, ab eisdem et suburbanis, et vicinis urbibus pelli hæreticos jussit, leg. 19

et 20, cod. theodos. eod. tit. Anno 392 vetuit Theodosius, ne ab hæreticis clerici ordinarentur, imposita pecuniaria pœna tam adversus ordinatores, quam adversus ordinatos, et loco ordinationis fisci juribus addicto, si loci dominus consensisset, leg. 21, cod. theod. eod. tit. Præterea Arcadius et Honorius anno 395 et 396 hæreticos ab universis militiis arcuerunt, ac sic diaconica quidem in urbibus habere voluerunt, leg. 29 et 30, cod. theodos. eod. tit., l. 3, cod. justin, eod. titul., quod Honorius et Theodosius anno 408 confirmaverunt, leg. 42 et 45, cod., theod. eod. tit. Anno 410 iterum cavendum fuit ab Honorio, ut si hæretici publicos conventus facerent, et proscriptione, et summo supplicio punirentur, leg. 51, cod. theodos. eod., quod ed renovatum est anno 415, l. 56, cod. theod. eod, ex quo liquet, legem illam ad terrorem potius incutiendum latam fuisse, quam ab pœnam revera infligendam. Anno 425 Theodosius et Valentinianus jusserunt, ut hæretici ad centesimum usque lapidem ab urbe Roma remoti solitudines sibi eligerent, et paucos post dies jusserunt. ut longe ab aspectu universarum urbium aufugerent, l. 62 et 64, cod. theod. tit. Plurima iidem imperatores collegerunt in l. 65, cod. theodos eod. tit., ex qua deprompta est lex 5. cod. justin. eod. anni 428. Verum ibidem fassi sunt, *non omnes hæreticos eadem austeritate plectendos esse* designatis variis pœnis, prout supra laudatis constitutionibus cautum deprehenditur, Anastasius imperator anno 511 vetuit, ne prædia, in quibus horthodoxæ fidei ecclesiæ, vel oratoria existerent, venderentur, irritata venditione, et prædiis in fiscum collatis, leg. 10, cod. justin. de hæreticis. Item in l. 14, cod. eod. ultimum supplicium indictum est in hæreticos, qui cœtus inirent, aut ecclesias, aut religiosas domos construerent, aut Sacramenta administrarent, aut antistites sibi constituerent. Denique Justinianus vetuit, ne hæretici quoquo modo hereditatem, aut legatum, fideicommissum acciperent, ne ex militari quidem testamento, leg. 22, cod. de hæret., et in nov. 109, mulieribus hæreticis dotium privilegia ademit. Imperator Justinus etiam illud adjecit, ut hæretici quicumque nec testamento capere possent, nec testari, publicatis defuncti bonis veluti caducis, nisi qui percepturi essent, catholicam fidem sequerentur, nov. 144, cap. 1. Sic producta est usque ad sæculum sextum, ecclesiæ et imperii disciplina adversus hæreticos; ex qua constat, multos quidem olim, multos nonnisi posteriore ætate civilibus aut infamiæ, aut amissionis quorundam jurium pœna punitos; capite damnatos tantummodo manichæos, aut extra ordinem hæreticos alios, qui rempublicam vehementius turbavissent; generaliter quidem obstrictos, ut ecclesias, et loca religiosa ab illis contra catholicos occupata catholicis restituerent; fisco addictis locis, in quibus contra principum interdicta cœtus ab hæreticis celebrarentur; multos quidem ab initio exclusos fuisse a testamentis condendis, a testamentariis successionibus, aliquos deportatos; omnes quidem exilio damnatos, sive ab urbibus exulare jussos; non vero generaliter testamenti factione privatos, nisi ex laudatis aut Justiniani, aut Justini constitutionibus, eove minus generaliter suis bonis spoliatos, quo casu publicam non turbarent tranquillitatem. Primum generaliter exilio pulsi fuerunt, et passi bonorum publicationem universi hæretici sub finem anni 1220 auctoritate Friderici II ea constitutione, quæ post libros feudorum adjecta fuit ab Hugolino Bononiensi jureconsulto, unde deprompta est autentica *Gazaros* cod. de hæreticis. Ea ipsa tempestate, eove magis post editam hanc constitutionem pontifices Maximi statuerunt, ut cum hæretici anathemate damnati per ecclesiasticos antistites essent, brachio, ut ajunt, sæculani traderentur, pro qualitate facinoris puniendi, cap. 9 et 15, de hæreticis, exasperata etiam qualitate supplicii pro conditione delinquentis, et criminis atrocitate, cap. 8, § ult., eod. tit. in 6. Quando vero Fridericus in laudata constitutione certas constituit pœnas adversus hæreticos, adjecta ratione, *cum longe gravius sit, æternam, quam temporalem offendere maiestatem*, receptum deinde facile fuit, ut hæretici pœna capitis damnarentur, exemplo criminis læsæ majestatis. Si quæras, cuinam addicenda sint publicata hæretici damnati bona, scio quidem, Lucium III in dicto cap. 9, de hæret. vers. *Bonis damnatorum* in notis, bona clericorum addixisse ecclesiis, quibus clerici hæretici ministrabant. Verum generaliter, et communi jure nihil in hac parte definitum est, et unaquæque provincia suas sequitur consuetudines. Hinc alicubi fisco publico fit addictio, alicubi ecclesiæ, seu apud ordinarium, seu apud apostolicum delegatum, seu apud ipsam apostolicam sedem, alicubi fiunt bonorum divisiones tum fisco publico, tum ecclesiæ addicendorum, cap. 13, vers. *damnati* de hæreticis, cap. 19, eod. tit. in 6, extravag. 1, de hæret. int. communes.

Constitutio Friderici imperatoris modo laudata, ac relata in auth. *Gazaros* cod. de hæret. ea fuit, quæ normam judicibus, et pragmaticis universis præbuit instituendi caussas hæreticorum, ac dirimendi. Quando autem ibidem expresse cautum est, ut adversus hæreticos omnes fiat publicatio bonorum ita, ut *filii ad successiones eorum pervenire non possint*, atque id exemplo criminis læsæ majestatis, actum penitus est de veterum legum providentia, quæ olim, etiam ubi hæreticorum bona publicanda erant, legitimas successiones præsertim liberorum servaverant, l. 49, 50,

58, cod. theodos. de hæret., l. 4, 15 et 19, cod. justin. eod. tit., novel. 115, cap. 3, § 14, Ut id perspicue tradatur, distinguere oportet inter filios hæreticorum paternam hæresim sequentes et filios orthodoxos. De filiis hæreticorum damnatorum, qui paternam sequuntur hæresim nulla est dubitatio, quin non solum paterna successione priventur, verum etiam ipsi tanquam hæretici, et proprii seu personalis criminis rei plectantur. Exceptio est in infantibus, vel post hæresim paternam natis, vel in infantia constitutis, dum pater in hæresim incidit, qui deinde dum adoleverint, a patre hæretico educati fuerunt: etenim isti licet hodie parentibus non succedant in hereditate ne legitima quidem, non tamen statim tanquam hæretici damnandi sunt, si dum ad usum rationis pervenerint, pertinaces in hæresi non consistant, sed *quærant cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum veritatem invenerint*, uti de donatistarum filiis ajebant Augustinus in can. 29, caus. 24, qu. 3. Quod si filii orthodoxi sint, certum in primis est, et jamdiu receptum, eos ipso jure liberari patria potestate, ita ut nec emancipatio valeat a parentibus facta, cap. 2, § ult., de hæret. in 6, hinc si adventitia bona habuerint, ipsorum pleno jure fiunt, quin hæc publicationi subjaceant. Neque in contrarium dicas, legem Friderici filios a successione paterna exclusisse exemplo criminis læsæ majestatis, quod et tradidit Innocentius III in cap. 10, de hæret.; quemadmodum autem in crimine læsæ majestatis nihil præter vitam filiorum gratia reservatur, ita et quodcumque peculium esse ab hæreticorum filiis auferendum, argumento l. 5, cod. ad leg. jul. majest. Etenim observandum est, comparationem illam inter crimen læsæ majestatis, et crimen hæreseos non omnigenam esse, nec ita factam, ut quidquid in uno obtinet, in altero crimine obtineat, sed tantum, ut comparatione facta demonstretur, exclusionem liberorum a paterna successione exemplo legitimo non carere. Similis ratio exhibetur in l. 4, cod. de hæret., ubi cum definiretur in § 4, etiam institui judicium posse contra manichæos post mortem, exemplum allatum est judicii instituendi contra reos criminis læsæ maestatis; quamquam in § 6, ejusdem legis subjiciatur, filios orthodoxos ad parentis manichæi legitimam hereditatem admitti, quamquam id non recipiatur in crimine læsæ majestatis. Profecto ad auferenda a filiis adventitia peculia opus esset expressa lege, nec sufficit argumentatio petita ab exemplo aliorum criminum, utut leviorum; leges enim pœnales coercendæ potius sunt, quam extendendæ: alias autem certum est, leges, ac pontificias constitutiones hæreticorum filios a paterna successione exclusisse, non propriis facultatibus exulsse, dicta lege Friderici, et cap. 19, de hæret. in 6. Potiore igitur jure uxores hæreticorum damnatorum dotem veluti peculium proprium libere vindicabunt, et quidquid ad ipsa ex debito pertinet in bonis mariti, cum nullum sentire debeant ex mariti crimine detrimentum, nisi tamen uxores, aut marito in hæresi consenserint, aut scientes prudentes cum hæretico illicite conjugium contraxerint, cap. 14, de hæret. in 6. Itaque si de filiis agatur orthodoxis ad bona patris hæretici adspirantibus, olim quidem vigebat, ut parentes hæretici tenerentur filiabus elargiri congruas dotes, et filiis omnibus alimenta, quos nullo modo exheredare liceret, aut orthodoxos hæreticis posthabere, l. 13, 19, et authentica sequente cod. de hæret., nov. 115, cap. 3, § 4, can. 7, caus. 1, quæst. 4. Sed a sæculo decimotertio, eove magis post legem Friderici, ita publicantur bona paterna, ut nihil liberis utut orthodoxis reservetur, cap. 10 et 13, vers. *damnati* de heret., cap. 19, eod. tit. in 6. Imo neque admittenda est distinctio, an ante paternam hæresim, an post hæresim nati filii fuerint, ob generalia constitutionum verba; item an pater in hæresim inciderit, an mater, propterea quod constitutio Friderici de hæreticis *utriusque sexus* espresse concepta sit. Ad similitudinem hujus pœnæ, quæ hæreticorum filiis utut orthodoxis quodammodo indicta est, similem pœnam indixit Alexander IV in cap. 2, de hæreticis in 6, versic. *Hæretici autem*, ubi statuit, ne hæreticorum filii usque ad secundum generationem ad ullum ecclesiasticum beneficium, seu officium publicum admitterentur, quam constitutionem ita explicavit Bonifacius VIII in cap. 15, ut si de paterna linea ageretur, usque ad secundum, si de materna, ad primum tantum gradum referretur. Memoravit ibidem Bonifacius constitutionem Innocentii et Alexandri suorum prædecessorum, qua in re constitutio Alexandri adparet in dicto cap. 2., at constitutio Innocentii alia esse nequit, quam quæ laudatur apud Gregorium IX in cap. 10, de hæret., ubi generaliter traditur, non repugnare, filios ob crimen paternum quandoque puniri. Non tamen ego censerem, dejiciendos a gradu ecclesiastico jam adepto filios hæreticorum orthodoxos ob paternum maternumve crimen, quousque expresse in jure cautum id non demonstretur, cum aliud sit aliquem ad beneficia non admitti, aliud, et quidem acerbius, aliquem jam rite admissum suo jure sine propria culpa spoliari, atque ob hanc rem, ubi expressa pœnalis constitutio deest, non licet ab una ad alteram speciem argumentari. Adde his, quod quis non admittatur ad beneficia, irregularitatem dici, quæ non semper pœna est, sed quandoque simplex impedimentum; quod vero quis ab adepto beneficio deturbetur rite suscepto, nonnisi pœnæ, et quidem gravissimæ speciem præseferre. Nemo sane adversus lau-

datas constitutiones Alexandri IV et Bonifacii VIII objiciat generalem juris Romani disciplinam, qua definitur, crimen, vel pœnam paternam nullam maculam filio infligere, can. 6, caus. 1, qu. 4, seu l. 26, ff. de pœnis. Continet illa regulam generalem, adversus quam in gravissimis quibusdam criminibus singularis exceptio non improbatur. Nemo item opponat canones 1, 2 et 10, caus. 1, quæst. 4, nam Augustinus, cujus hæc monumenta sunt, in dicto can. 1 et 2, tantum demonstrare volebat in epistola ad Vincentium, non esse redarguendos illos, qui communicarent cum reo, cujus crimen ignorabant, quod sane longe est a proposita quæstione; et in can. 10, tantum improbavit factum cujusdam africani episcopi, qui ob paternum crimen filios excommunicaverat. Plane excommunicatio utpote pœna spiritualis, qua quis ab ecclesia, seu a mystico Christi corpore separatur, ob paterna crimina infligi nequit, neque ab hac pœnæ specie ad irregularitatem argumentandum est. Nemo denique opponat canones 3 et 4, caus. 1, qu. 4. In primis enim nullibi invenitur in africanis conciliis, quod ibidem legitur, idest, paternam hæresim impedimento non esse liberis, ne ad sacros ordines promoveantur. Tantum ex codice ecclesiæ africanæ can. 47, constat, dubitavisse africanos antistites de filiis orthodoxis donatistarum, an essent in clericum recipiendi, et de ea re interrogasse Siricium et Simplicianum, quin liqueat, quid inde definitum fuerit aut receptum. Ceterum scimus, in Africa cum donatistis clementissime actum esse, ut lenius ad unitatem adducerentur, adeo ut hæreticis ipsis clericis aliquando permissum fuerit, in proprio gradu ministrare, cum reverterentur, cap. 1, de parochis; quæ sane fuit indulgentia singularis, quæ trahi in exemplum minime potest.

Memoratæ adversus hæreticos constitutæ pœnæ executionem paratam inveniunt, si rei hæreseos sint in crimine pervicaces. Ceterum si resipiscant, favore christianæ fidei singulari jure receptum fuit, ut pœnitentibus ignoscatur. Siquidem pro pœnitentibus, et ad ecclesiam demisso animo reversis jamdiu apud principes intercedere consuevit ecclesia, uti liquet ex epistola Joannis II papæ, quæ extat in fine codicis de Summa Trinitate. Ipsi etiam religiosi principes testati sunt, se pœnitentibus indulgere, ac remittere pœnas in hoc crimine, quamquam generaliter verum sit, sola pœnitentia neminem desinere esse nocentem. Hinc Arcadius et Honorius de filiis hæreticorum etiam manichæorum decreverunt anno 407, ut venia pœnitentibus concederetur, l. 4, § 6, cod. de hæret., et paucos post menses eodem anno 407 idipsum indulserunt hæreticis ipsis parentibus, utut sera esset illorum pœnitentia, l. 41, cod. Theod. eod. tit. Materna in hac re etiam patere debuit erga pœnitentes hæreticos ecclesiæ clementia, qua sane in ecclesiasticis judiciis leniter excipiuntur, adeo ut si sponte, et ante cœptum judicium hæretici pœnitentia ducti revertantur, illis salutarem tantum, et qualitati admissi respondentem indicat satisfactionem, imo etiamsi judicium sit cœptum, adhuc extra ordinem moderetur pœnas, ac minuat, quousque nondum est promulgata sententia, et quidem prudentis viri arbitrio juxta singulares pœnitentis adfectiones, cap. 9, de hæret., cap. 12 et 15, eod. tit. in 6. Quoniam vero singularis ista clementia est, qua neminem abuti decet, eo non fuit protrahenda, ut iterum, forte etiam atrocius delinquendi occasio præberetur. Hinc est, ut hæreticis non patrocinetur ecclesia, si post hæresis ejurationem, vel ad eandem, vel ad aliam hæresim sese vertant, cap. 9, vers. *illos quoque* de hæret., cap. 8 et 11, eod. tit. in 6. Si enim iterum resipiscere se profiteantur, eatenus audiuntur, quatenus necessariis spiritualibus ad æternam vitam consequendam subsidiis non destituantur, idest absolvantur pœna anathematis, sacramentis pœnitentiæ et eucharistiæ donentur, si pœnitentiæ evidentia signa præbuerint, cap. 4, eod. tit. in 6. Ceterum aliis ordinariis juris pœnis subjacebunt.

Quum hæreticus pœnitentia ductus absolvi se postulat ecclesiastica auctoritate, tenetur hæresim abjurare, can. 20 et 21, caus. 1, quæst. 7, cap. 9, de hæret., cap. 10, de purgat. canonica, videlicet jurejurando profiteri, se nunquam ab ecclesia, ecclesiæque doctrina in posterum recessurum: id enim significat hæresim abjurare, quemadmodum dicitur abjurare ecclesiam, qui spondet, se a possessione ecclesiæ recessurum, in cap. 3 et 4, de restitut. spoliat., eodemque sensu abjurare beneficium in cap. 5, de renunciat. abjurare jura in cap. 6, de institut. abjurare uxorem in cap. 2, qui cler. vel vovent. abjurare adulteram in cap. 5, de eo, qui dux. in matrimon. et in cap. 6, de adulter. et abjurare provinciam in cap. 3, de crimine falsi. Et quidem abjuratio hæresis in scriptis fieri debet, can. 4, vers. *Constitutio,* et can. 8, caus. 1, qu. 7, et publice, si de hæresi publica agatur, quod aliquando in concilio fieri consuevit, can. 22, caus. 1, qu. 7, aliquando libello coram pontifice maximo edito, can. 19 et 20, ead. caussa et quæst. sed juxta recentiorem disciplinam hæc forma judicis arbitrio relinquitur, ut singula personarum, caussarumque adjuncta pensentur. Duas habet abjuratio partes, quarum prior continere debet ejurationem hæreseos illius, in quam pœnitens incidit, imo maxime convenit adjici ejurationem ceterarum hæreseon, ut abjurans magis magisque in officio contineatur; propterea quod si ceteras hæreses una cum ea, in quam incidit, ejuraverit, puniendus esset pœna rela-

psorum, quoties in aliquam ex ejuratis hæresibus, utut non eandem, in quam lapsus olim fuerat, incidisset. Altera pars continere debet catholicæ fidei expressam professionem: neque enim sufficit catholico viro non adhærere hæreticis, si catholicam fidem non amplectatur, can. 112, caus. 1, qu. 1, can. 20 et 21, caus. 1, qu. 7, can. 42, de consecrat. dist. 2.

Adeo atrox et immane natura sui, adeo impietatis et injuriæ plenum adversus Deum, adeo perniciosum in christianam rempublicam hæreseos flagitium est, ut non tantum pœnis coercendi visi fuerint illi, qui proprie hæretici existerent, verum etiam illi, qui vel hæreticis faverent, vel suspecti de hæresi viderentur; quamquam enim isti si hæreticorum sententiis non adhæreant, hæretici proprie dici non possint, interea tamen gravissime delinquunt, quod et hæreses, et hæreticos declinare debeant. Non in individuo consistit favor in hæreticos exhibitus, aut suspicio hæreseos; modo enim potest esse in aliquo major, modo minor, modo impensior, modo lenior hæreticorum tutela, seu patrocinium, aut hæreseos suspicio. Quamobrem in pœnis designandis certa nequit præstitui regula, sed debent illæ ex arbitrio judicis modum accipere. Sane, quoties liquet aliquem hæreticis favere, idest illos tueri patrocinio, juvere facultatibus, recipere hospitio, occultare domi, is sane, si clericus sit, interea ab omni officio et beneficio ecclesiastico cadit, si laicus sit, excommunicationem incurrit, ita ut et ceteris etiam hæreticorum pœnis damnetur, si intra annum ecclesiæ non satisfaciat, cap. 8 et 13, vers *credentes* de hæreticis. Revera qui hæreticos fovet aut recipit, incipit esse de hæresi graviter suspectus, proindeque gravibus etiam pœnis terreri potest, ut animum ab illis avertat. At si per annum in suscepto consilio contumax perseveret, augetur suspicio, et prope demonstrata est hæresis etiam in eodem, quo fiat, ut velut hæreticus et ipse damnetur. Hæc ipsa ratio est, quare siquis in hæresim inciderit, deinde eandem hæresim abjuraverit, iterum autem hæreticis favere pergat, puniatur pœna relapsosum, cap. 8, vers. *ille quoque* de hæretic. in 6 Etenim subsequens animus favendi hæreticis injunctus cum præcedente hæresi utut abjurata, in caussa est, ut præsumatur simulata abjuratio, et pervicacia in hæresi pene demonstretur. Ut hæreticis patrocinium omne denegaretur, jam caverant olim imperatores, ut defensore destituerentur, l. 5, cod. de hæret. Eam ob rem Innocentius III advocatis et scriniariis inhibuit, ne in caussis hæreticorum patrocinium aut operam præberent, cap. 11, de hæret. imposita infamiæ et depositionis ab officio pœna, quam sane evasuros interpretes ajunt; si aut ignoraverint hæreticum illum esse, cui patrocinantur, aut qui casu contra absentem hæreticum proceditur, velint tantum allegare quasdam justas absentiæ caussas ad suspendendum judicium, vel intercedendum pro eo, qui paratus sit ad abjurandum; quibus tamen in speciebus tutius consilium iidem pragmatici proponunt advocatis, quo postulent abs judice, ut ex officio deputentur, ac vocentur ad allegandas, quæ reo competere possent, exceptiones; tunc enim futurum scripserunt, ut pœnas omnes evadant. Si de iis agatur, qui non quidem hæreticis favent, sed alia de caussa suspecti sunt de hæresi, etiamsi gravis suspicio sit, pœnis hæreticorum non subjiciuntur. Verum quousque judicis animus in dubio versetur, accusatus vel inquisitus erit ad purgationem criminis admittendus adeo ut si canonice purgetur, pœnas omnes evadat. Quod si judici videatur gravissima esse hæreseos suspicio, nec reus satis purgatus adpareat, reus idem pro conjecturarum qualitate arbitrio judicis extra ordinem pœna, pœnitentiave plectetur; cap. 9, vers. *qui vero* de hæret., cap. 8, eod. tit. in 6, cap. 14, de præsumtion. quoquo enim modo et ipse sub hæretici nomine continetur, l. 2, § 1, cod. de hæret. adeo ut si gravissimæ sint suspicionis caussæ, possit et pœna excommunicationis puniri, aliis deinde puniendus hæreticorum pœnis, si per annum pervicax in excommunicatione perstiterit, et ecclesiæ non satisfecerit, cap. 13, vers. *qui autem* de hæret., cap. 7, eod. tit. in 6, dicto. cap. 14, de præsumtion., uti enim superius observabam contemtus ecclesiæ apud contumacem una cum præcedentibus suspicionis argumentis pene demonstrat animum hæretici hominis, sive hæreticis adhærentis. Interea vero qui suspectus habetur, sive dum purgationem canonicam subiit, sive dum extra ordinem corrigi debuit, ad evadendam hæretici notam ad hæresim abjurandam obligatur, cap. 10, de purgat. canon. in fine; et si post abjurationem in hæresim lapsus fuisse deprehendatur, relapsorum pœna puniendus erit, dummodo non levis, sed gravis fuerit suspicio, ob quam ad abjurationem devenerat, cap. 8, in princip. de hæret. in 6. Non tamen pro suspecto de hæresi statim habendus erit, qui semel, et casu quodam, aut curiositate, sine animo hæreticis adhærendi, hæreticorum prædicationem audiverit, aut in eorum se conventum immiserit, nisi aliæ concurrant suspitionis caussæ, argumento canonis 111, cau. 1, qu. 1, et capituli 3, de præsumtion., quemadmodum nec statim pro suspecto habendus erit, qui exercendæ doctrinæ gratia cum hæreticis disputationem iniverit, quamquam et iste, si alias facultatem disputandi non habeat, non sine pœna esse debeat, l. 8, 5, ultimo vers. *Eos vero* cod. de hæreticis.

Non solum purganda respublica est flagitiosis hæreticis hominibus, verum etiam pros-

piciendum ita catholicis est, ne in discrimen fidei aliquando adducantur. Pertinent ad hanc rem saluberrimæ illæ leges, quibus cautum est, ne passim et generaliter unicuique liceat de fide disputare. Jam veteres imperatores christiani cum nossent turbas passim ab hæreticis agitari, palam et publice conquirentibus argumenta, quibus hæreses suas probabiles edocerent, sub gravissimis pœnis vetuerunt generaliter, ne in publicis conventibus et fides et populus turbaretur, l. 1, 3 et 5, cod. theod. de his, qui super religione contendunt. Specialiter Theodosius Magnus anno 388, in l. 2, cod. theod. eod. tit. ita caverat: *Nulli egresso ad publicum, vel disceptandi de religione, vel tractandi, vel consilii aliquid deferendi patescat occasio, et siquis posthac ausu gravi, atque damnabili contra hujusmodi legem veniendum esse crediderit, vel insistere motu pestiferæ perseverationis audebit, competenti pœna, et digno supplicio coerceatur.* Idipsum statuit Marcianus imperator anno 459, in l. 4, cod. justin. de sum Trinit. et fide cath. utraque autem lex, uti liquet in earum conspectu, ad publicas pertinet disputationes partim studio ineundas; neque enim intererat sine publica auctoritate iterum disceptando agitare, quæ in conciliis auctoritate antistitum, ad quos ea jurisdictio spectabat, definita fuissent. Revera admissis publicis disputationibus, primum gravis illata fuisset injuria in ecclesiam, quæ olim certa dogmata fidei certo præstituerat in Concilils. Deinde via latissima strata fuisset artibus calumniantium hæreticorum ad illaqueandos infirmiores, quorum etiam plures facile in sertam suam versutis fallaciis abduxissent. Quamobrem etiamsi legibus publicis necdum cautum fuisset, nequis privatim cum hæreticis disputaret, semper tamen propositum fuit saluberrimum consilium unicuique minus erudito in rebus fidei, ut ab his disputationibus abstineret, ac generaliter id laicis interdici consuevit, utpote qui divinarum literarum studiis non eam navabant operam, qualem clerici impendebant. Quamquam enim, uti observat Garnerius in præfatione in omnia opera Marii Mercatoris, aliquando contigerit non sine singulari providentia Dei, qui humilia mundi eligit, ut fortia quæque confundat, ut hæresibus laici homines primi opponerentur, Constantius ex Vicano Romæ habitans pelagianos contuderit, Eusebius rethor, vel, uti alii volunt, judex forensis nestorianam hæresim confecerit, Hilarius et Prosper ambo laici adversus massilienses seu semipelagianos invicti pugnaverint, imo et palmam retulerint; sancti tamen viri regulariter laicos, utpote minus eruditos in doctrina sacrorum, a disputationibus adversus hæreticos ineundis remotos voluerunt. Quare Isidorus hispalensis ad Claudium Ducem scribens, ajebat: *Sed quod subjecisti, habere te hæreticos, cum quibus assidue disputas, et quos ad fidem catholicam suades revocare, laudamus zelum, sed audaciam reprehendimus. Dicit namque Scriptura divina, qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Cave igitur, dilectissime fili, ut quia Deus triumphabilibus trophæis armorum strenuitate prostratis inimicis te fecit victoriosum, hæreticis suasionibus ignominiose ne victus succumbas; te enim laborante eos ab errore mortis eruere ipsi invigilant, te in præcipitium erroris demergere, a quorum confabulatione, et solatio quemlibet christicolam tanquam a lethifero veneno sub oblestatione divini judicii præcipimus abstinere, nisi fuerit in divinis præceptis experientia operum probatus, et sacris eruditus scripturis.* Hinc sane laudanda est Alexandri IV, prudentia, dum sub pœna excommunicationis laicis generaliter interdixit, ne aut publice, aut privatim contra hæreticos disputarent, c. 2, vers. *inhibemus* de hæret. in 6. Id postulabat præterea rectus ordo, cum sint in ecclesia præstituti sacrorum doctores, quibus id muneris reservatur ad utilitatem reipublicæ christianæ. Quod si laicis facultas prædicandi denegatur, non erit sane illis concedenda potestas suis disputationibus curandi, ut hæretici convertantur, ne nimius iste fidei zelus tristem aliquando exitum sortiatur, c. 12 et 14, de hæreticis. Torquentur nonnulli in interpretatione laudatæ constitutionis Alexandri IV scribentes, se non percipere, qua ratione laicus in sacris rebus edoctus ab hujus generis disputationibus arceatur, e contrario clericus quilibet etiam minus eruditus sit admittendus: nec defuerunt glossographi, qui putarunt, mentem potius sequendam esse Alexandri, quam verba, quasi statuerit Alexander, indoctos tantum viros excludi, non doctos, sive laici sint, sive clerici et laicorum nomen usurpaverit pro indoctis quibuscumque. Ego sane non video, cur a germana et propria vocabulorum significatione sit recedendum. Etenim in primis pœna excommunicationis, quæ ibidem indicitur, proprie laicorum duntaxat pœna est, quando scimus, clericos iis in casibus, quibus laici excommunicantur, a gradu suo dejici, et tum demum excommunicari, cum post dejectionem a gradu, sint in crimine pervicaces, nisi de atrocissimo flagitio sermo sit, in quo reipublicæ intersit, statim clericum omnino et a clericorum, et ab universorum fidelium cœtu eliminari. Deinde observo, in conspectu illius canonis, non illud absurdum sequi, ut indiscriminatim clerici etiam minus eruditi ad disputandum cum hæreticis admittantur. Tantum Alexander disputationem laicis interdixit sub pœna excommunicationis, non generaliter eam clericis universis indulsit. Quod si clerici noverint se hac constitutione non comprehendi, quoties tamen minus eruditi sint, generalibus præ-

ceptionibus prohibitos se perpendent, ac si nihilominus disputare ausi fuerint, non deerit antistitum censura, imprudentiam et redarguentium, et damnantium. Denique si aliquando laici docti sint, qui valeant acriter, et forte vividius, quam clericus in diœcesi existens, de fide disputare, non deerit tunc episcoporum prudentia, qui hanc facultatem illi laico faciant, ubi necessitas, aut utilitas ecclesiæ id postulet. Interea ut lex æquissima existat, satis est, ut iis, quæ frequentius emergunt, consulat, neque enim casus omnes singulares legibus comprehenduntur, sed leges iis, quæ frequentius accidunt, accommodantur. Frequentius autem est, aut esse debet, quemadmodum præsumere poterat Alexander, in rebus fidei clericos doctores esse, quam laicos. Nemo autem in hanc rem opponat canonem 36, in fine caus. 24, quæst. 3, ubi sub nomine Gelasii papæ in commonitorio ad Faustum scribentis ita legitur: *canonum magistris, atque custodibus nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienæ*. Num forte quisquam deducet exinde, non licuisse pontificibus canonum præceptoribus adversus hæreticos disputare? Omitto, non deesse viros eruditos, qui commonitorium ad Faustum a Gelasio abjudicent. Concedatur illud esse Gelasii. Primum observanda erunt ipsa Gelasii verba a Gratiano paullisper depravata; deinde eruetur germana Gelasii sententia. Instruebat Gelasius Faustum, Theodorici gothorum regis legatum Constantinopolim profectum ad Anastasium imperatorem, qua ratione impetrare debuisset Faustus, ut damnarentur Acacius et Euphemius Acacii successor, qui constantinopolitanam episcopalem sedem romanæ præferendam contendebant. De his ita scribebat Gelasius. *Sed religiosi viri, atque perfecti* (sic græcos schimaticos ironice nominabat) *secundum canones concessam sedi apostolicæ potestatem nimirum conantur eripere, et sibimet eam contra canones usurpare contendunt. O canonum magistros, atque custodes! Nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienæ, etc.* Itaque Gelasius postquam demonstravit, prærogativam apostolicæ sedis jam sacris canonibus agnitam fuisse, redarguit græcos, quod a definitionibus ecclesiæ recessissent; ac propterea subdit, nolle se certamen novum inire cum hominibus alienæ communionis, qui scilicet ecclesiasticas definitiones minime attenderent. Erant græci jamdiu disputationibus confecti, et de illis nulla omnino spes supererat, futurum, ut novis susceptis disputationibus ad unitatem reducerentur. Cum hoc hominum genere inanis disceptatio fuisset, si non etiam perniciosa. Mihi etiam videtur latere in hac parte commonitorii mira quædam Gelasii prudentia. Euphemius Acacii successor, ut Gelasium infensum faceret imperatori Anastasio, passim tradebat in urbe constantinopolitana, Gelasium eumdem ab imperatoris juribus alienum esse, romanæque urbis senatum ad proclamandum in libertatem, et excutiendum imperiale jugum suasionibus crebris impellere. Ut hanc calumniam a se Gelasius averteret, insinuavit Fausto, se certamen inire nolle cum hominibus communionis alienæ, idest de hæresi damnatis, ita enim professus, tacite fatebatur, se adhærere imperatoriis constitutionibus pridem latis de non disputando de dogmatibus semel definitis, quemadmodum Theodosius Magnus, et Marcianus caverant, dicta, l. 2, cod. Theod. de his qui sup. relig. contend. et dicta, l. 4, cod Justin. de Summ. Trinit. et fide cathol. quod idem est ac fateri, se colere imperatores constantinopolitanos, eorundemque judiciis morem gerere.

Præterea ad præcavendum hæreseos periculum, cautum fuit ecclesiasticis constitutionibus, ut fideles certis in temporum, et caussarum adjunctis actum fidei elicere tenerentur. Non hic loquor de actu fidei interno, cujus necessitatem theologi explicant, vel cum quis rationis lumine expleta infantia illustratur, vel cum adversus fidei dogmata cogitationes irrepunt, aliæve similes caussæ emergunt. De externa professione fidei sermonem instituo, cujus obligatio, aut jure communi, aut concilio trid., aut singularibus constitutionibus, vel diœceseon statutis inducitur, aut firmatur. Jure communi elicere externam fidei professionem in primis tenentur universi, qui ad sacramentum baptismatis suscipiendum accedunt, can. 55, 56, 58, 59 et 61 de consecrat. dist. 4, adeo ut etiamsi de parvulis agatur, per alios, qui præsentes sint, professio fieri debent. Secundo tenentur quicumque in majoribus ecclesiæ ordinibus, seu dignitatibus instituuntur, juxta antiquissimam romani ordinis disciplinam, can. 8, dist. 16. Ex concilio tridentino ad externam professionem fidei obligatur quicumque beneficium curam animarum adnexam habens obtinuit, et quidem intra duos menses a die adeptæ possessionis coram episcopo, eove impedito, coram vicario generali, seu officiali; item quicumque obtinuit canonicatum, vel dignitatem in ecclesia cathedrali, non solum coram episcopo, aut ejus vicario generali, sed etiam in capitulo sub pœna amissionis fructuum beneficii, quin ullo possessionis jure juvetur, sess. 24, de reform. c. 12. Cautum præterea fuit in eodem Tridentino concilio, ut dum synodi celebrarentur, etiam publica fieret fidei professio, sess. de reform. cap. 2. Denique singularibus constitutionibus præceptum est, ut externam fidei professionem eliciat, quicumque traditurus est liberales artes, majoresve disciplinas, item quicumque ad prolytarum, doctorumve gradus promovetur, cujus professionis formulam edidit Pius IV,

anno 1564, idibus novembris. Omitto varios diœceseon mores, ac statuta, juxta quæ alii plures professionem fidei edere teneatur, veluti sacri oratores, confessarii, et alii ecclesiasticis hujusmodi officiis addicti, vel addicendi.

Singularia nonnulla sunt in caussis hæreticorum statuta, ac recepta. In primis vix opus est adnotare, hæresim inter publica crimina recenseri, contra quam popularis est accusatio, et actio, leg. 4, § 1, cod. de hæret. quæ lex quamquam dicta fuerit adversus Manichæos et Donatistas, contra quos tum primum pœna publicationis bonorum constituta est, postquam tamen recentioribus sæculis etiam publicatio bonorum fieri cœpit adversus hæreticos omnes, et ad hæreticos omnes facile popularis actio commeavit. Imo non solum datur unicuique accusandi facultas, sed et inest denunciandi obligatio sub pœna excommunicationis, juxta constitutionem *Noverit* 10. Innocentii IV. Singulare illud est, ut adversus hæreticum etiam hæreticus ad accusandum admittatur, eademque ratione ad testimonium ferendum, can. 26, caus 2, qu. 7, nisi alias constet, odio quodam, aut invidia fuisse ad accusationem temere inductum Præterea etiam adversus absentes judicium institui potest, c. 7 et 12, de hæret. in 6. Item cum crimini læsæ majestatis in pluribus æquiparetur hæresis, imo et longe gravior sit, utpote quæ non contra humanam, sed contra divinam majestatem directo efferatur, leg. 4, § 4, cod. de hæret. cap. 10, eod. tit. definitum est, ut pœnæ ipso jure, non demum ex sententia judicis locum habeant, et sententia declarandi potiùs, quam puniendi vim exerat, cap. 19, de hæret. in 6. Singulare quoque est, exemtos ab episcoporum jurisdictione ab episcopis ipsis in caussa hæreseos posse damnari, sive quod privilegio suo ceciderint, sive quod ordinariæ episcoporum jurisdictioni delegata jurisdictio ex mandato apostolicæ sedis aderescat, cap. 9 in fine de hæret. nisi agatur de nunciis, vel officialibus apostolicæ sedis, extravag. 3, de hæret. in comm. qui si tanquam hæretici deprehendantur, munus erit ordinariorum de eo pontificem maximum reddere certiorem, ejusdem expectata sententia. Adjicio his, singularem videri hujus judicii formam, sive quod judex simpliciter, et non servata ordinaria judiciorum figura procedere possit, quin testium nomina opus sit publicari, quoties testes in aliquod discrimen adducerentur, c. ult. de hæreticis in 6, dummodo in recipiendis testimoniis duo saltem religiosi et probi viri interveniant, cap. 11, vers. *verum* de hæret. in 6, sive quod ii etiam testes adversus hæreticos admittantur, qui antea hæreticos celavissent, utut jurejurando interveniente, dummodo non odii aliave simili caussa ad prodendos hæreticos accessisse perhibeantur, cap 8, versic. *licet* cod. tit. in 6, sive quod plures judices vel junctis, vel divisis studiis possint in eadem caussa procedere, dummodo ante condemnationem acta communicent invicem, et una sententiam proferant si in eadem provincia degant; qua in specie ad summum pontificem devolvetur caussa, si in diversas partes distrahantur, cap. 7, de hæret. in 6. Clement. 1, eod. tit. quamquam si non in eadem provincia degant, prævaleat sententia ejus, qui prævenit, argumento l. 8, ff. judiciis, et l. 19, ff. de jurisdictione; sive quod tabularii munere fungi possit etiam sacerdotio initiatus, dummodo alias idoneus habeatur, dicto cap. 11, vers. *verum* de hæret. in 6, sive quod judices etiam pronunciata sententia valeant eam immutare, pensatis rerum, et personarum adjunctis, ac moderari, cap. 12, vers. *nec non* de hæret. in 6, sive denique, quod post definitivam sententiam regulariter denegetur damnatis appellandi facultas, cap. 18, de hæret. in 6. Dixi a definitiva sententia; etenim ab interlocutoria non denegatur, quod tunc nondum pro hæreticis habeantur, imo et aliquando non erit appellationis remedium a definitiva denegandum, quoties nimirum reus alleget, judicem aut odio pronunciavisse sententiam, aut alias fuisse corruptum, argumento, l. 27, § 2, l. 31 et 32, § 14, ff. de arbitris. Duo vero præcipua sunt argumenta, ex quibus adparet, singulare jus recipi in caussis hæreticorum, primum in persona hæretici damnanda, alterum in persona judicis competentis.

Itaque in primis singulare illud est, ut adversus hæreticos, non viventes tantum, sed et vita functos et institui, et absolvi judicium possit, nec morte hæretici crimen aboleatur. Duas habet partes hæc observatio. Prima sita est in ea disputatione, an hæreticus vita functus damnari valeat, altera in ea disputatione, an non obstante quocumque temporis lapsu et accusatio institui, et judicium absolvi adversus hæreticos possit. Jam olim adversus Manichæos statutum scimus, in l. 4, § 4, cod. de hæret., ut etiamsi obiissent, accusari damnarique valerent, ex eo quod adversus illos graviores, quam contra ceteros hæreticos pœnæ ab imperatoribus indictæ fuerant. Cur non similis jurisprudentia recipi deinde potuit in hæreticis universis, præsertim postquam adversus omnes, et quoscumque hæreticos pœna capitalis est præstituta? Ecclesiastici canones in quibus caussis de anathemate quæstio erat, quæstionem ipsam, sive ageretur de illatione anathematis, sive de absolutione ab anathemate, etiam post mortem accusati, dirimi instituto judicio comprobaverunt. De absolutione exemplum est in can. 13, dist. 50, ubi initio refertur, Joannem Chrysostomum a Theophilo Alexandrino in concilio apud Quercum inique damnatum,

deinde etiam post mortem fuisse Romæ ab Innocentio pontifice Maximo absolutum, nomine illius in dypticis ecclesiæ constantinopolitanæ descripto, ac si numquam a suo gradu, et ecclesiæ communione sanctus vir decidisset. Fere similis caussa fuit Flaviani constantinopolitani episcopi olim damnati opera Eutichianorum, deinde post mortem restituti. De condemnatione sufficit respicere ad acta concilii constantinopolitani II, seu V generalis, in quo versata fuit famigerata caussa trium capitolorum, quorum unum erat, an post mortem damnari posset Theodorus Mopsuestenus, utut in pace ecclesiæ obiisset. Ibidem autem, et statutum fuit, rite recteque damnari posse, et id ex perenni traditione ecclesiæ comprobatum, uti liquet ex canone 6, caus. 24, quæst. 2. Revera, uti ajebant iidem patres constantinopolitani, in can. 9, caus. 24, quæst. 3, anathemizatio post mortem pronunciata nihil aliud est, quam declaratio, ex qua liqueat, quemquam fuisse a Deo damnatum; eadem propterea jure id fieri ab ecclesia potest, quo ecclesia ipsa declarare consuevit, defunctum aliquem justum in beatorum societatem fuisse admissum. Eadem disciplina confirmata fuit recentioribus sæculis ab Innocentio III, in cap. 28, de sentent. excomm. Interea vero cum adversus hæreticos præter anathematis pœnam recepta fuerit altera pœna publicationis bonorum, factum est, ut exemplo pœnæ anathematis, etiam judicium institueretur post mortem de publicatione bonorum, cap. 8, vers. *in eo* de hæret, in 6. Num autem hæc accusatio post mortem in perpetuum concedatur, adversus quam nulla temporis exceptio utut longissimi proponi valeat, a nostris disputari solet. Sunt qui putant, illam accusandi facultatem quinquennio præscribi, l. 2, de apostatis; alii tantum ad quadraginta annos accusandi prorogant facultatem ex, c. 2, in fine de præscript., in 6. Mihi distinguendum videtur, an agatur ad pœnam anathematis infligendam adversus defunctum ne ejus nomen in ecclesia recitetur, neve pro eo fiant orationes; an vero ad defuncti hereditatem vel fisco, vel ecclesiis juxta varios provinciarum mores addicendam. Quoties judicium instituatur ad pœnam anathematis infligendam puto, actionem nullo unquam tempore circumscribi; Id enim in primis postulat natura juris ecclesiasticæ communionis, quæ defunctis in hæresi divino jam irrevocabili judicio damnatis aquiri per tempora utut longissima nequit; deinde idipsum confirmavit constans disciplina ecclesiæ, quæ in excludendis a christiana communione vita functis hæreticis nullam unquam temporis rationem servandam esse duxit, can. 6, caus. 24, qu. 2, edito ad damnationem Theodori Mopsuesteni jam ante sæculum vita functi. At si judicium instituatur ad pœnam publicationis bonorum, in qua non tam defuncti, quam possessorum caussa versatur, non est, cur præscriptioni non fiat locus, ita ut adversus fiscum publicum possessoribus ordinaria juxta leges romanas prodesse exceptio valeat, l. 1, § 3, ff. de jure fisci cum similibus, et adversus ecclesiam etiam romanam, quæ in hac parte nullo utitur singulari privilegio quadraginta annorum præscriptio, dicto, cap. 2, in fine præscription., in 6. Quid vero est, quod opponitur ex dicta, l. 2. cod. de apostatis, ubi definitur, intra quinquennium agi oportere? De apostatis concepta lex est, non de hæreticis, quorum alias ratio habebatur; ut enim superius adnotatum est, generaliter serius pœna publicationis bonorum adversus hæreticos recepta fuit. Itaque observandum est, olim Constantinum imperatorem, anno 357, prohibuisse christiano, ne judæus efficeretur, secus autem facultates ejus dominio fisci vindicarentur, leg. 7, cod. theodos. de judæis, seu leg. 1, cod. justin. de apostat. Verum facile est conjicere, hanc constitutionem non diu viguisse, cum Constantino successerit Julianus, qui a Christi baptismate defecit ad idololatriam, et superstitiones gentium acriter etiam christianos insecutus, unde Julianum passim historici apostatam nominant. Post Juliani obitum opus exinde fuit novis legibus, ut apostatæ punirentur, præsertim quod non multo postea Valentinianus, Valens et Gratianus, anno 371, unicuique liberam fecissent facultatem colendi factam seu religionem, quæ placuisset, lib. 9, cod. theodos. de maleficis. Igitur primus Theodosius magnus, anno 381, in l. 1, cod. theodos. de apostatis ita cavit: *His, qui ex christianis pagani facti sunt, eripiatur facultas, jusque testandi. Omne defuncti si quod est testamentum, sublata conditione rescindatur.* Idem autem imperator, anno 383, amplius progressus est, in l. 2, cod. theodos. eod. tit., ubi distinxit inter baptizatos, et catechumenos, quorum magna tunc temporis erat multitudo, sanciens, ut si de baptizatis ageretur, qui ad paganos ritus migrarent, illi omnino testamenti factione carerent in quamcumque personam, et essent *absque jure romano;* at si ageretur de catechumenis, tantum testari possent gratia filiorum, aut fratrum germanorum. Hæc Theodosius in Oriente, qui visus fuit immutavisse præcendentem legem idest dictam legem 1, cod. theodos. de apostatis; cum enim in illa dumtaxat caveretur ut testamentum *rescinderetur*, quod tantum juxta jus romanum fieri poterat proposita inofficiosi querela, in altera deinde subsequente lege, anni 383, voluit, testamentum omnino irritum esse. Porro eodem anno, et post unum diem a constitutione posteriore

edita a Theodosio, Valentinianus junior in Occidente, qui sane necdum conscius esse poterat posterioris theodosianæ constitutionis utpote pridie editæ, sanxit, in l. 3, cod. theodos. eod. tit., ut in primis eadem ratio haberetur christianorum seu apud paganos, seu apud judæos, seu apud manichæos deficientium; deinde, *ut siqui defunctum violatæ, atque desertæ christianæ religionis accusat; eumque in sacrilegia templorum, vel in ritus judaicos, vel ad manichæorum dedecus transisse contendit, eaque gratia testari minime potuisse confirmat, intra quinquennium juge, quod inofficiosis actionibus constitutum est, proprias exerat actiones. futurique judicii hujuscemodi sortitur exordium, ut eodem in luce durante, cujus prævaricatio criminanda est, flagitii hujus, et sceleris particeps fuisse doceatur publica sub testificatione testatus, probet indicium, neque quam superno nomini tacitus præstitit perfidiam, sceleribus adquiescens: prævaricatione deinceps, tanquam ignarus accuset.* Hæc sunt ipsa Valentiniani verba, quæ depravata descripsit Tribonianus, in dicta, l. 2, cod. justinian. de apostatis; ex quibus manifeste constat, in Occidente tunc necdum irrita declarata fuisse testamenta apostatarum, sed tantum rescindi proposita inofficiosi querela potuisse, secus ac vigeret in Oriente ex constitutione Theodosii eodem anno, et pridie edita. Verum non multo post et idem Valentinianus II, anno 391, expresse in Occidente sanxit, ut quicumque apostatæ nullam testamenti factionem haberent, l. 4, cod. theod. de apostat., l. 3, cod. justin. eod., ex quo tempore actum est de meta quinquennii ad posponendam inofficiosi querelam. Arcadius in Oriente, anno 396, addidit, apostatis decedentibus patrem, matrem, fratrem, sororem, filium, filiam, nepotem, ac neptem ab intestato succedere, lib. 6, eod. Theod., eod. tit., et Valentinianus III, in Occidente, anno 426, postquam confirmavit veterem constitutionem, qua apostatis adempta fuit testandi facultas, statuit, ut nullis temporibus apostatarum, et apostasiæ accusatio concluderetur, et apostatis decedentibus fieret locus legitimis proquinquorum successionibus, l. 7, cod. theodos. de apostatis, l. 4, cod. justin. eod. Itaque his observatis juxta temporum ordinem, concludendum est, leges istas universas non ad hæreticos spectare, sed ad apostatas, quorum odio graviores præstituebantur pœnæ, præsertim vero statutum denique fuit, ut testamenti factione carerent, nisi quo tempore, aut quibus in locis viguit laudata lex 2, cod. justin. de apostatis. Ceterum recentioribus temporibus non solum hæc facta communia sunt hæreticis universis, ut scilicet testamenti factione careant, verum etiam, ut nec legitimis eorum successionibus locus fiat; eamque ob rem quod de quinquennii spatio in dicta, l. 2, cautum est, jamdiu abrogatum fuisse tam respectu apostatarum, quam respectu hæreticorum deprehenditur. Igitur nova emersit adversus hæreticos disciplina juris post indictam adversus eos pœnam publicationis bonorum; inde enim aliis regulis subjacere ejusmodi judicia debuerunt. Illud tamen judici post mortem hæretici judicium instituturo observandum erit, ut non primum ad damnationis sententiam deveniat, quam urgentibus argumentis commoveatur, et longe gravioribus, quam si contra viventem negotium gereretur, præsertim si jam diuturnum tempus præterlapsum fuisset.

Alterum, quod observatione dignum est, eo pertinet, ut dignoscatur, quis judex competens sit habendus. Qua in re multum interest investigare, an disputatio in jure, an in facto versetur, seu, quod idem est, an sit de hæresi, an sit de hæretici persona judicandum. Juris, sive de hæresi dicitur controversia, cum disputatur, an hæretica, necne, sit propositio, quæ judicio caussam præbet, facti, seu de hæretici persona, cum disceptatur, an aliquis propositionem, quam certo esse hæreticam constat, ediderit, pronunciaverit, eamque ob rem sit ordinaria pœna damnandus, aut extra ordinem coercendus. Si juris, et de hæresi controversia sit, generaliter in primis statuendum est, in iis, in quibus necdum ecclesiæ definitio prodita sit, gravissimum negotium versari, quod propterea perquam cautissime gerendum est, uti scribebat Augustinus in præfatione libri de hæresibus, ne forte contingat, ut hæretici habeantur, qui revera hæretici non sunt, uti aliquando contigisse testatur Gregorius Magnus, in lib. 9, epist. 39. Agitur hac in re de fide proponenda, quæ et generalis et una in universa ecclesia esse debet, et quocumque tempore immutabilis, proindeque ad eam definitionem ejus requiritur auctoritas, cujus sit certum atque infallibile judicium. De generali concilio nulla esse dubitatio potest, quin definire fidei dogmata possit; adeo enim certa et immutabilis ejus sententia est, uti certum est, ecclesiam universam errare aut deficere in fide non posse, quando generale concilium universam ecclesiam repræsentat. Quoniam vero aut non semper opportunum est, aut difficile ob vario temporum adjuncta admodum videtur, œcumenicas synodos celebrari, solebant veteres, ubi expediret, ad coercendas novas in ecclesia emergentes opiniones concilia particularia convocare, in quibus aut sacræ literæ, aut patrum, ac majorum traditiones explorarentur, atque juxta eas definitio fieret. Quod adeo verum erat, ut vix in tota ecclesiastica antiquitate reperias hæresim ab universa ecclesia damnatam, quæ pridem in particularibus

conciliis exagitata, ac damnata non foret. At enim dogma fidei in particulari concilio definitum quousque generalis ecclesiæ consensus non accessisset, proprie dogma fidei dici non poterat, propterea quod particularis concilii definitio retractari valebat, et aliquando eveniebat, ut in diversis provinciis in contrarias opiniones concilia ipsa particularia distraherentur; neque enim proprie dogma fidei dici potest, quod non est ubique ecclesiarum unum, neque est inconcussum apud universos, qui in christiana communione consistunt. Erant illa judicia conciliorum particularium veluti graves sententiæ, quibus qui ejus generis conciliis suberant, adquiescere, morem gerere, aut saltem non contradicere debebant, ne schismata interea suborirentur, et contentiones fierent acriores; nondum tamen ad fidem ipsam pertinebant, quousque ceterarum ecclesiarum consensus non accessisset; adeo ut quicumque privato judicio concilio ex. gr. provinciali in provincia ipsa contradiceret, moti schismatis, seu inobedientiæ reus dici potuisset, non proprie in hæresim incidisse: tantum hæreticus erat, quotiescumque propositio in particulari concilio definita, deinde in concilio generali confirmata, aut tacite consensione ecclesiarum omnium in unitate consistentium comprobata fuisset; quid enim interest, an ecclesia universa expresse in œcumenico concilio sententiam suam aperiat, an tacite sine convocatione concilii œcumenici quidquam comprobet, ac recipiat? Hæc ratio est, quare episcopi provinciale concilium celebraturi adversus novas emergentes sectas, ad præcavenda quæcumque schismata passim olim consueverint interrogare variarum ecclesiarum antistites, a quibus percunctarentur, quid ipsi sentirent, ac crederent, præsertim vero percunctabantur majores episcopos, nimirum patriarchas, atque inter ceteros pontificem maximum apostolicarum traditionem custodem vigilantissimum. Si enim id in more erat, ubi ageretur de ecclesiastica disciplina; unde Africani antistites, in can. 47, codicis africani consuluerunt Siricium papam, et Simplicianum episcopum de admittendis in clerum filiis hæreticorum, potiore jure id recipiebatur in caussis fidei, unde Augustinus, in lib. 2, cap. 3, contra duas pelagianorum epistolas sermonem habens de pelagianis, quorum opinamenta ad apostolicam sedem deducta fuerant, ita scribebat: *Per papæ rescriptum caussa pelagianorum finita est, totoque orbe post ejus damnationem damnati sunt, ac literis Innocentii* (pontificis Maximi) *tota de hac re dubitatio sublata est.* Exempla hujus rei antiquissima sunt, adeo ut ab ipsis apostolis possint facile repeti. Revera ipse apostolus Paulus, in cap. 2, epistolæ ad Galatas profitetur, se ascendisse Jerosolymam cum Barnaba et Tito, ut cum apostolis evangelium a se prædicandum conferret. Scimus insuper, quinto sæculo, africanam ecclesiam percunctatam fuisse romanam, antiochenam et alexandrinam, ubi de nicæni concilii definitionibus discutiendis ageretur. Atque ad id respexerunt religiosi imperatores, quum in l. 1, cod. de summa trinitate profitentes se ab omni hæresi alienos, palam protestati sunt, velle se *in tali religione versari, quam divum Petrum apostolum tradidisse Romanis, religio usque adhuc ab ipso insinuata declarat, quamque pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriæ episcopum, virum apostolicæ sanctitatis.* Hæc erat vetus ecclesiæ disciplina. Interea generalis regula tradi, recipique consuevit, ut a majoribus caussis dirimendis episcopi universi abstinerent, in quibus magis magisque firmatum est, quod olim tradebatur, caussa fidei ad sedem apostolicam referri oportere, ut inde unitas fidei originem ducat, unde etiam ex. unitate capitis unitas christianæ societatis demonstratur, can. 12, 14, can. 24, qu. 1, cap. 1, in princ. de baptismo; unde hodie obtinuit, ut cavere episcopi debeant, ne caussas ad fidem pertinentes, in diœcesi ipsi diramant, sed negotium ad sedem apostolicam referatur, a qua definitio expectetur.

Quod si in facto controversia versetur, idest dirimendum judicium sit de hæretici persona, ecclesiasticam jurisdictionem olim usque ad sæculum decimumtertium exercuevunt episcopi singularum ecclesiarum, et capitula cathedralium sede episcopali vacante, cap. 9 et 13, § ult., de hæreticis. Primus Innocentius III sub initium sæculi decimitertii occasione subortæ hæreseos albigensium, et late serpentis in Gallia, anno 1204 misit in provinciam tolosanam, et illi adjacentes, tres cistercienses monachos, nimirum Arnaldum abbatem, Petrum de Castronovo et Radulphum, veluti delegatos apostolicæ sedis, qui in eos hæreticos inquirerent, pœnasque indicerent. Parum felix, et pene sine exitu fuit hæc delegatio, conquerentibus episcopis in ea vicinia constitutis, id potius in sollicitudinem suam referendum fuisse, adeo ut laudati monachi de abdicando legationis munere deliberarent. Contigit tunc, ut Romam venisset ab Hispania Didacus episcopus oxomensis una cum s. Dominico ecclesiæ illius canonico. Hos Innocentius misit in tolosanam provinciam, ut junctis studiis cum laudatis tribus monachis delegatis hæreticos Albigenses prædicatione, ac jurisdictione insequerentur. Et Didacus, et Dominicus mandatum pontificis executi sunt. At Didacus post biennium ad episcopalem ecclesiam suam reversus, opus universum absolvendum Dominico reliquit. Do-

minicus ut impensius in eam curam incumberet, aliquot sibi sæculares sacerdotes adjunxit, obtentaque circa annum 1215 ab episcopo tolosano s. romani ecclesia, ibidem sui ordinis jecit fundamenta, quem paullo postea Honorius III. Innocentii III successor confirmavit. Adversus albigenses instructi quoque fuerant exercitus religiosorum principum auctoritate, quam excitaverat lateranense concilium sub Innocentio III celebratum; atque in his adjunctis Dominicus cum sociis nihil diligentiæ omittebat, monitis, prædicatione, et intercessionibus apud principes, quibus albigenses conficerentur. Anno 1229 ex mandato Gregorii IX sub cardinale S. Angeli pontificio legato celebratum fuit concilium tolosanum, in quo multa contra ereticos constituta adparent, omni tamen sollicitudine in ordinarios collata. Sed anno 1231 dominicanis officium inquisitionis adversus hæreticos a Gregorio IX mandatum est, quod et confirmatum est ab Innocentio IV anno 1251 in constitutione, quæ incipit *Ad extirpanda*, ubi tamen etiam episcopis inquirendi facultas adseritur. Imo recentioribus sæculis, temporibus nimirum Pii IV, Pii V et Sixti V. Romæ instituta congregatio fuit sub nomine Sancti Officii, a qua inquisitores in provinciis constituti penderent, data facultate inquirendi, et judicandi non solum de ipsis hæreticis, sed et de criminibus ceteris quibus admissis quisquam in gravem suspicionem hæreseos inducatur, quale est schisma, sortilegium, divinatio, magia, abusus sacramentorum, et his similia, uti deducitur ex constitutionibus Gregorii XIII, Innocentii VIII, Paulli III et Clementis VIII. Quod inquisitorum officium ut rite appositeque obiretur, saluberrime caverunt pontifices maximi, ut illud non demandarent, nisi viris spectabilibus atque gravissimis, quorum probitatem, integritatemque nulla omnino suspicio læderet; alias enim eo munere abutentibus voluerunt excommunicationis pœnam imminere, a qua nonnisi a pontifice maximo absolvi possent, clement. 1, vers. *verum*, et clement. 2, de hæreticis. Voluerunt præterea aliquando, ut nemo ad illud gerendum munus advocaretur, nisi ætate gravis, et annorum saltem quadraginta, dicta clement. 2, quamquam deinde Paulus III in constitutione 34, § 8, triginta annorum ætatem satis idoneam esse decreverit. Idem autem non tam romani antistitis, quam apostolicæ sedis legatione funguntur, eamque ob rem etiam mortuo romano antistite in munere perseverant, utut judicium minime cœperint, cap. 10, de hæret. in 6, argumento capituli 5, de rescriptis in 6. Hæc tamen ita intelligenda voluerunt iidem pontifices maximi, ut per delegatos inquisitores non excluderentur episcoporum officia; etenim in primis gratia episcoporum cautum scimus, ne delegati pontificii sine speciali mandato adversus eosdem episcopos licet hæreticos judicium instituerunt, concessa tantum ipsis facultate caussam hæreseos ad pontificem maximum deferendi, a quo censura expectetur, cap. 16, de hæret. in 6, deinde scimus, definitum fuisse, ut junctis quoad fieri possit, animis et inquisitor delegatus, et ordinarius ad dirimendas hæreticorum caussas una concurrant, nisi forte ordinarii ipsi reis criminum impie favere deprehenderentur, cap. 12, eod. tit. in 6, ita ut si invicem dissentiant in ferenda sententia, quemadmodum prænotatum est, ad pontificem maximum caussa referatur, cap. 7, eod. tit. in 6.

Pauca nunc subjicenda sunt de schismaticis, quorum nomine veniunt illi, qui in fide, et dogmatibus fidei consentiunt, sed sese a prælatorum obedientia submovent, ac propterea ecclesiam dividere deprehenduntur. Siquidem unitas ecclesiæ in duobus agnoscitur; quorum primum est, ut fides eadem sit et ubicumque, et quandocumque, alterum, ut ordinum et graduum ratio habeatur, et inferiores prælatis suis obtemperent. Primum unitatis fundamentum hæretici, schismatici alterum concutiunt, can. 7, caus. 7, quæst. 1, can. 42, caus. 23, quæst. 5. Non una tamen eademque est schismaticorum omnium ratio. In primis alii sunt, qui tantum ab episcopi sui obedientia recedunt profitentes se in antistitum majorum, præsertim pontificis maximi obsequio esse. Hos etiam schismaticos dixeris, can. 7, caus. 7, quæst. 1, neque enim licet, prælati jurisdictionem potestatemque declinare, cum siquis a prælato suo gravari se sentiat, parata habeat juris auxilia, can. 30, caus. 11, quæst. 3, cum similibus. Alii sunt, qui non singularis tantum prælati sui potestatem excutiunt, sed et pontificem ipsum maximum aversantur, sese ab ejus obedientia generaliter subducentes. Hos detestabiliores schismaticos dixeris, et parum ab hæreticis distantes; vix enim schismatici hujus generis esse possunt, quin et quoquo modo dicantur hæretici, can. 26, caus. 24, quæst. 3. Quale enim demonstrari in ecclesia potest subortum schisma adversus sedem apostolicam, cui adhærentes in aliquam hæresim non declinaverint, si eos casus excipias, quibus inter plures ad apostolicam sedem electos divisis eligentium suffragiis contendebatur? Imo et hæretici ipsi in more illud habuerunt, ut dum novis opinionibus christianam fidem turbaturi essent, statim se ab apostolicæ sedis auctoritate subducerent. Deinde alia commode tradi potest schismatis partitio, quæ præcedentem partitionem clariorem facit. Videlicet triplex distinguitur schismatis genus, aliud sane alio damnabilius. Primum est, quod sine hæresi esse nullo modo potest, quando qui se ab ecclesia dividunt, non facto tantum se dividunt, sed et putant ecclesiam dividi posse.

Errant isti in fide, quæ docet, unam et individuam Christi ecclesiam esse. Alterum est; quando quidam facto tenus se dividunt, licet revera non posse ecclesiam dividi profiteantur: quod sane si non hæreticorum aperte dixeris, hæresi tamen proximum esse videtur ob gravissimam hæreseos suspicionem, præsertim si schismatici in concitato schismate perseverent. Quid enim schismatici isti responderent, si interogarentur, quare se diviserint, et ad unitatem reverti nolint; nisi aut se omnino extra ecclesiam velle consistere, aut censere etiam divisionem ecclesiam pati? Igitur ab hoc schismate ad hæresim non nisi unus est, et quidem facilis gradus. Postremum est, quando quis ecclesiam dividit, ignorans quis de pluribus contendentibus de episcopatu, vel pontificatu maximo vere sit illam dignitatem adeptus. Non hic putat ecclesiam posse dividi, ita ut aut acephalus, seu sine capite et pontifice esse velit, aut pluribus pontificibus æque subesse: neque hic facto se a prælato segregati; tantum ignorat, quis sit prælatus, cui jure obsequium et obedientia debeatur; imo forte etiam ipse unitatis amore, aut nemini ex electis parebit, quod neminem tanquam legitimum pastorem pensatis adjunctis agnoverit; aut uni ex electis potius obtemperabit insuper habitis ceteris, quod eum tanquam legitimum antistitem probabilioribus argumentis crediderit. Refert Theodoretus lib. 5, cap. 23, hujus generis schisma fuisse concitatum in antiochena ecclesia; qua vacante divisis eligentium suffragiis electi duo fuerant, Flavianus et Evagrius, et de alterutrius prærogativa gravissime dubitabatur, interea vero excusatos fuisse quoscumque alterutrius parti studia traxissent. At enim observandum est, excusatione dignos fore, aut saltem indulgentia, ac clementia schismaticos hujus generis, ita ut a schismaticorum pœnis facile absolvantur, quoties, quo Deus avertat, controversia maxime dubia etiam apud probos et religiosos viros haberetur, uti aliquando contigisse ferunt; ceterum ut excusationem, vel veniam mereantur, oportet primum, uti saniori parti adhærere conentur, deinde ut parati sint pacato animo, et sine seditione in eam partem transire, quam deinde noverint saniorem. Avertat Deus ab ecclesia sua hujus generis dissidiorum caussas, in quas si forte quædam ætas incideret, exemplar egregium vetus ad pacandas controversias proponi posset. Nimirum, sub finem anni 418 post obitum Zozimi papæ miserando schismate discissa fuerat ecclesia romana, ad quam ab aliis evectus fuerat Bonifacius, ab aliis Eulalius. In gravi facti dubitatione ad synodum episcoporum deleta controversia fuit, quorum judicio definitum est, prævalere Bonifacii electionem. Nec mora: statim parati omnium animi Bonifacium receperunt. Imo et Eulalius ipse, et Bonifacius insignis moderationis exemplum præbuerunt. Nam Eulalius non quievit modo, nec paruit, tantum, sed et post mortem Bonifacii utut a Romanis rogatus, si fides est libri pontificalis auctori, pontificatum maximum recusavit. Bonifacius autem diu doluit, tantum schisma occasione electionis suæ concitatum fuisse, et rogare non dubitavit Honorium augustum, ut auctoritate etiam sua futuris hujusmodi casibus provideret. Epistola Bonifacii habetur in can. 1, dist. 97. Rescriptum Honorii legitur in can. 2, dist. 97, et in can, 8, dist. 79.

Itaque si de pœnis adversus schismaticos infligendis sermo sit, legum sanctiones ad schismaticos tertii generis minime pertinent, quoties isti aut omnino in dubitationem adducti fuerint una cum viris pluribus vitæ integritate, et doctrina præstantibus, et dum ignorant cui potius parti adhæreant, interea in suspenso ita dixerim manent, aut arbitrati una cum viris et integritate vitæ, et doctrina præstantibus, potiorem esse unus quam alterius caussam, uni potius quam alteri adhærent, parati animo ad obsequendum illi, cujus deinde legitimum jus in ecclesia asseratur. Tantum imminent illis pœnæ schismaticorum, qui in primo, vel in secundo schismaticorum genere sunt constituti. Nemo sane ex istis juxta veterum canonum sanctionem in ecclesiæ communione consistit, ob individuam fidelium in ecclesia consistentium unitatem, eamque ob rem anathemate damnati ipso jure dici possunt, can. 5, 6 et 9, caus. 7, qu. 1, can. 19, caus. 16, qu. 7, can. 42, 43, caus. 23, qu. 5, can. 19, 23, 31 et 34, caus. 24, qu. 1, propterea que ad obtinenda, vel retinenda ecclesiastica beneficia, et ad quæcumque jura christianæ communioni cohærentia inidonei. Sunt qui distinguunt inter eos schismaticos, qui a pontifice maximo, et inter eos, qui ab episcopo suo recedunt; et priores dicunt quidem ipso jure anathemate damnatos, posteriores non anathemate damnatos ipso jure, sed sententia judicis posse anathematis pœna damnari. Discriminis caussam in eo collocant, quod sejunctus ab obedientia pontificis maximi vinculum unitatis omnino dissolverit; at qui tantum ab episcopo suo se segregaverit, et adhuc adhæreat cum pontifice mexímo, adhuc unitatem retineat in ea parte, qua pontifici maximo subest. Mihi placere non potest hæc opinio; quamquam enim fatear, gravius delinquere eum, qui supremi ecclesiæ pastoris, quam qui prælati sui singularis potestatem declinat, tamen alterutrum sufficit, ut quis ab ecclesia alienus dicatur. Revera in pontifice quidem maximo veluti Christi vicario positum est primum ecclesiæ fundamentum; nihilotamen minus etiam ex divino jure unitas fidelium variis in diœcesibus ac provinciis constitutorum coale-

scit ex eo, quod unusquisque episcopo suo subjiciatur, et per episcopum pontifici maximo subjectum etiam pontificis maximi auctoritati fiat obnoxius; et satis est in parte rescindere unitatem ordinis, licet non undecumque recissa sit, ut extra ecclesiam, quæ una undecumque, et necessario est, abiisse quisquam credatur. Iterum hic observo, quod superius observabam, unitatem ecclesiæ ex duobus pendere, quorum primum est professio unius ejusdemque fidei, alterum est subjecto sacris potestatibus a Deo ipso ordinatis. Quemadmodum ergo qui unitatem fidei dissolvit, et hæreticus dicitur, non solum recedit ipso jure ab ecclesia, si fundamentalibus fidei articulis non adsentitur, puta iis, qui in apostolorum symbolo continentur, sed etiam si retenta fundamentalium fidei articulorum professione alia dogmata respuit, diciturque fidei unitatem rescindere, licet unitatem servet professionis in primis fidei principiis; ita recedit ipso jure ab unitate ecclesiæ, non solum qui primarum potestatum a Christo institutarum, sed etiam qui ceterarum jugum a se excutit. Video, quid caussæ fuerit, cur nonnulli ex pragmaticis in hac disputatione dubitare visi fuerunt. Nimirum in cap. 1, de schismat. observarunt constitutum, eos, qui *sponte de tenendo schismate juramentum præstiterunt, ab ordinibus, et dignitatibus manere suspensos*, et in cap. 2, eod. tit. decretum, schismaticos posse ab ordinis exercitione repelli, quæ profecto dici de iis non potuissent, qui in ecclesia amplius non consisterent. At enim observare potius debuissent, ea capita ad singulares caussas pertinere, et generalem disciplinam præseferre non posse. Quod in primis spectat capitulum 1, de schismat. editum in lateranensi concilio Alexandri III, certum est, de iis esse conceptum, qui adhæserant electioni Octaviani electi in pontificem maximum contra electionem Alexandri III, item conceptum esse de schismate Guidonis, qui modo Octaviani partibus adhærebat, modo renovata electione sibi a pluribus delatum pontificatum maximum acceptaverat. Per plures annos hoc schisma turbaverat ecclesiam romanam, unusquisque ex electis contendentibus pœnis depositionis in clericos, et anathematis in universos sibi contradicentes sua jura vindicabat, adeo ut celebratis ad sedandas controversias conciliis, modo Alexandri, modo Octaviani gratia res definiretur, nec nisi post viginti fere annos prævaluerit caussa Alexandri, definita in concilio turonensi, ac serius confirmata in conc. lateran. anni 1179. Porro quousque caussa definita non fuerat in ecclesia, cum schismaticis indulgentius agendum erat, utpote qui in dubio versarentur, et plurimi saltem eorum ignorarent, cui potius adhærerent. Quid mirum igitur, si tum demum excommunicarentur schismatici, aut suspenderentur, cum contumaces existerent? Statutum, quod legitur in dicto cap. 1, editum primum fuit in canone 9, concilii turonensis adversus schismaticos, qui adhærebant electioni vel Octaviani, qui nomen Victoris IV, vel Guidonis, qui nomen Paschalis III, assumserant; deinde confirmatum est in Concilio lateranensi Ibidem autem legimus, *eos, qui contraire præsumserint, excommunicationi subjiacere.* Ac revera post statuta Turonensia, et Lateranensia agnita fuit in ecclesia tanquam legitima Alexandri III, electio, et post hanc agnitionem, tanquam excommunicatus veluti omni dubitatione cessante habendus erat, qui Alexandro non paruisset. Quod si subjicitur, eos *manere suspensos, qui juramentum de tenendo schismate præstiterunt,* ad eos pertinet, qui jurejurando se obstrinxerant Octaviano et Guidoni, antequam compertum habuissent jus Alexandri; et quando futurum sperabatur, ut Alexandro parerent, suspensionis tantum erunt censura terrendi, ut quantocius ad unitatem revertereutur. Addidit Alexander III, se in ea re innovavisse decretum sui prædecessoris Innocentii; quod refertur ad Innocentium II, contra quem facto in romana ecclesia schismate electus erat a nonnullis in pontificem maximum Petrus Leonis. Statutum autem fuerat in lateranensi concilio, anni 1139, ut ordinationes a Petro Leonis antipapa factæ tanquam vacuæ et irritæ haberentur. Venio nunc ad capitulum 2, de schismaticis. Sed ibidem non de pœna schismatici agitur, sed de pœna illius, qui a schismatico episcopo ordinatus fuisset. Is sane dicitur deponendus ab officio, quousque cum eo non fuerit ex indulgentia dispensatum. Multum autem interest inter pœnam schismatico inferendam, et pœnam inferendam illi, qui a schismatico fuerit ordinatus. Non enim certum est, ordinatum a schismatico schismati adhærere, tantum suspicio schismatis suboriri potest. Itaque schismatici ipso jure anathemati subjiciuntur; extra ordinem etiam pro modo seditionis coerceri possunt, non tamen ceteris pœnis, quibus plectuntur hæretici, puniuntur. Quando vero in unoquoque damnabili schismate suboriri solet suspicio hæreseos, receptum est, ut schismatici etiam pœnis hæreticorum subjaceant, si, postquam ad unitatem legitime vocati fuerint, redire contemserint, cap. un. de schismaticis in 6. Quod si pœnitentia ducti revertantur ad unitatem, non erunt sine abjuratione sui schismatis recipiendi, hæreticorum exemplo, cujus abjurationis formula exhibetur in can. 9, cau. 1, qu. 7, et reversi tum demum poterunt adepta olim officia, aut beneficia recuperare, vel ad alia promoveri, cum fuerit cum ipsis ex indulgentia dispensatum, can. 5, caus. 9, qu. 1, cap. 5, de elect., cap. 5, de donationi, dicto cap. 2, de schismat., extravag. un. eod. tit. inter communes.

CAPUT III.

De blasphemis et sortilegis.

Huc referendi sunt tit. 21 et 26, lib. 5.

Omnes quidem hæretici, rei blasphemiæ dici merito possunt, can 70, caus. 1, quæst. 1, non tamen e converso omnes blasphemi hæreticorum nomine appellari: est enim blasphemia convicium quoddam, vel maledictum, sive directo in Deum, aut Christum, sive in Christi sacramenta, crucem, evangelia, aliave redemtionis monumenta, sive in deiparam Virginem, sive in beatos, aut sacras imagines, sive in ecclesiam, ordinesve ecclesiasticos, eorum præsertim, qui ex divina institutione universæ ecclesiæ præsunt, cap. 1 et 2 de maledicis, cap. 2, de offic. jud. ordinar., juncta, l. 6 et 7, cod. ad leg. Jul. majest., argumento legis unicæ cod. nemini licere signum Salvatoris. Quadruplex esse vulgo traditur blasphemiæ genus: primum est, quum Deo tribuitur, quod Dei non est; quod tamen ita intellige, ut non improbemus symbola quædam in ecclesia jamdiu probata, veluti cum spiritum Dei pingimus sub specie ignis, vel columbæ aut Verbum Dei sub specie agni; hæc enim ideo exhibemus, non ut indicemus, veras illas esse Dei formas, sed quia cum sub formis sensibilibus facilius suspiciamus in Deum, illa potius figuras proponimus, sub quibus singulari clementia Deus manifestare se hominibus voluit. De agni figura, sub qua Christus exhiberetur tanquam apud veteres usu recepta, conceptus est canon 82. Concilii Trullani, quo statutum est, ut deinceps convenientius in sacris ædibus præ agno Christus homo pingeretur, quasi rei veritas, qualis erat in forma humana, typo et symbolo, qualis erat agnus præferenda jure ac merito foret. Alterum blasphemiæ genus est, quum Deo denegatur, quod revera Dei est. Tertium, quum creaturis tribuitur, quod Dei est proprium et singulare. Postremum, quum aut convicia in Deum, et Deo adsidentes in patria beatas animas ore impio jaciuntur, aut facto rebus divinis, vel religiosis fit contumelia. Tantum hominis ausum in lege vetere voluit Deus capitali, et quidem acerbissima pœna puniri, qualis erat mors blasphemorum conjectis lapidibus obruendorum, Levitici, cap. 24. Capitale quoque edicto suo esse voluit Nabuchodonosor hujusmodi crimen, statim ac veri Dei notitiam habuit, Danielis, cap. 3, vers. 46, can. 41, caus. 23, quæst. 4, can. 98, caus. 11, qu. 3, Capitale demum esse voluit Justinianus in Nov 77, cap. 1, § 1 et 2. Media ecclesiæ ætate cum non ubique vigerent leges justinianeæ, recessum passim est a pœnis capitalibus. Hinc, anno 826, in capitulari ingilenheimensi sub Ludovico Pio cap. 5, ita decretum fuit: *Siquis quolibet modo blasphemiam in Deum jactaverit, ab episcopo, vel comite pagi ipsius carceri usque ad satisfactionem tradatur, et publica pœnitentia multetur, donec precibus proprii episcopi publice reconcilietur, ecclesiæque gremio canonice reddatur.* Latius recipi potuit hæc sanctio, postquam traducta fuit in collectionem capitularium, lib. 6, cap. 101. Hodie vero juxta varias provinciarum constitutiones variæ pœnæ esse solent, eæ præsertim, quæ a publicis magistratibus infliguntur, habita ratione tum qualitatis blasphemiæ, tum adjunctorum. Apud nos præstitutæ pœnæ leguntur in lib. 4, tit. 34, cap. 1. Regiarum constitutionum, in quibus etiam asperiores pœnæ indicuntur adversus judæos blasphemantes, lib. 1, tit. 8, cap. 6. Generaliter in hac re multa sunt posita in arbitrio Judicis, pensaturi varias proferentis adfectiones et modos, quos ut plurimum explicare solent variæ loquendi consuetudines, quæ certis in regionibus passim apud plurimos invaluerunt, atque juxta illas modo asperiores, modo leviores pœnas illaturi. Jure ecclesiastico distingui solet blasphemia, quam hæreticalem appelant, a simplici. Si hæreticalis blasphemia sit, instituitur, judicium adversus reos, ac si essent hæretici, de qua re optimum erit respicere ad instructionem Benedicti XIV, pontificis max. ad nostrates episcopos missam § 7. Hinc ubi executionem habuit constitutio *In multis* 23. Julii III, etiam inquisitores hæreticorum in ea caussa ex officio procedunt. At si blasphemia simplex sit, olim obtinebat, ut clerici ab officio et beneficio, laici ab ecclesiastica communione removerentur, can. 13, caus. 24, qu. 3, can. 10, caus. 22, qu. 1. Recentioribus sæculis mitior dicta fuit pœna. Siquidem Gregorius IX, propemodum secutus laudatam francorum capitularium disciplinam clementer blasphemis indulsit, ut suscepta publica pœnitentia Deo; et ecclesiæ reconciliari valerent, cap. 2, de maledicis; quam tamen si devote rei non expleant, excommunicationi infligendæ locus adhuc superesse videtur, in qua si per longum tempus contumaces blasphemi persistant, poterit adversus eos, tanquam in hæreticos, aut saltem de hæresi vehementer suspectos inquiri, can. 31, caus. 24, quæst. 3. Imo etsi pœnitentia publica devote et suscipiatur, et expleatur, non excluduntur magistratus publici a publica pœna inferenda, cum crimen illud adeo mixti fori esse dicatur a pragmaticis, ut utraque jurisdictione et ecclesiastica et civili, rei possit una damnari, quia pœna ab ecclesia indicta potius, quam veræ pœnæ, locum teneat censuræ, aut pœnitentiæ salutaris. Quoniam vero dictum capitulum 2, ad laicos tantum pertinet, cum publica pœnitentia ex ecclesiæ

disciplina in clericos infligi non soleat, can. 5, dist. 82, non dubito, quin vetus adversus clericos blasphemos pœna canonum, videlicet e gradu dejectio, sit infligenda, quemadmodum statutum est in Concilio lateranensi sub Leone X, sess. 9. Hinc facile colligitur, blasphemiæ crimen publicum esse, in quo propterea non solum unicuique datur accusandi facultas, sed imminet etiam denunciandi obligatio, canon. 10, vers. *Siquis autem* caus. 22, quæst. 1, quod et recentiores pontifices suis constitutionibus confirmaverunt.

Quod majores nostri idololatriæ superstitionibus misere obvoluti jacuerint, vestigia quædam impietatis apud nepotes etiam seros remanserunt, obscuris præsertim sæculis pressa ab improbis de trivio hominibus utut Christo regeneratis, qui insigni perfidia ad dæmones, quasi opem ab ipsis ad varias caussas imploraturi, et oracula idolorum, quibus silentium a Christo indictum altissimum fuit, ex erebo excitaturi, confugere non dubitaverunt, can. 9, caus. 26, q. 2. Varias horum hominum turbas, et varias illorum nomina dolens recensuit initio septimi sæculi Isidorus Hispalensis in libro 8. Originum, c. 9, unde multa translata sunt in canonem 1, caus. 26, q. 3, et canonem 14, caus. 26, q. 5, juncto canone unico, caus. 26, qu. 1 Generaliter autem universi ecclesiarum Antistites omnem sollicitudinem impenderunt, ut tristes illas veteris idololatriæ reliquias penitus ab animis christianorum eraderent. Inter ceteros laudare possum Agobardum Lugdunensem episcopum sæculi noni scriptorem cujus opera extant in Bibliotheca patrum; hic enim eruditus Antistes inter sæculi illius vulgares crassasque caligines totus fuit in libro *de Grandine et Tonitruis*, ut ex animis plebejorum hominum præjudicatas opiniones avelleret, quæ passim inoleverant, de magis, qui pro lubito tempestates immitterent, et aerem turbarent, ridens aniles fabellas, quæ indiscriminatim in populo recensebantur. Huic adjicere possum Burchardum wormaciensem, qui obscuriore adhuc ætate floruit, et plane ferrea, idest initio sæculi undecimi: nihilominus autem in libro 19, sui decreti, qui instar pœnitentialis est, totus in illud incubuit, ut gravissimas pœnitentias indiceret non tam in eos, qui magicæ artis præsidio aliquid molirentur: quam in eos, qui moliri aliquid posse crederent. Optandum sane foret ingenuo, et præjudiciis experti viro, ut tot Danieles in medium prodissent; dolos et fraudes patefacturi, quot sacerdotes Belis monstra hujusmodi exhibuisset, forte enim evenisset, ut deceptorum insignium ars, et perfidia perpetuo adparuissent, exemplo illius, quod legitur Danielis, cap. 14, quod ipsum contigit apud regem Persarum, qui monente sancto Marutha suorum magorum fraudes non dissimiles agnovit, uti refert Socrates, lib. 7, cap. 8. Superis grates sint, quod in eam ætatem inciderimus, qua hoc superstitionis genus eversum jamdiu videtur. Laudanda tamen est veterum legumlatorum prudentia, qui in sortilegos pœnas gravissimas indixerunt; etenim licet inania essent illorum præstigia, quando tamen qui artem illam profitebantur, illud in animo versabant, ut sub specie vis majoris perimerent homines, pudicitiam honestarum mulierum attentarent, agros vastarent, annonam redderent cariorem, et rudioribus saltem hominibus metum inculerent, non fuerunt impune dimittendi. Episcopi veteres in reos sortilegii pœnam anathematis inflixerunt, can. 1, 4, 6, 8, 9 et 11, caus. 26, quæst. 5, licet aliquando contra eos, qui ex rusticitate quadam sine expressa dæmonis invocatione divinorum artem exercuerint mitius agi visum fuerit, clericis ad annum suspensis, cap. 2, de sortilegis, laicis extra ordinem corporali pœnitentia afflictis, can. 10, cau. 26, quæst. 5. Religiosi quoque imperatores severissimis pœnis subjiciendos delinquentes voluerunt, tanquam eos, qui rempublicam universam atrocissimis facinoribus turbarent, toto titulo codicis de maleficis. Hinc passim cavendum fuit, ut crimen illud capitale haberetur, publicatis bonis, et supremo supplicio affectis reis, illisque omnibus, qui cum iis nefariam inivissent societatem, l. 3 et 5, cod. eod. tit. Recentioribus sæculis ex disciplina tribunalium extraordinariam pœnam pro admissi qualitate et conditione personarum modo leniendam, modo exasperandam, infligi solere, pragmatici universi testantur, quod invaluit ex rescripto Gregorii magni in dicto can. 10, caus. 26, q. 5. Ecclesiasticam jurisdictionem adversus ejus criminis reos soli episcopi olim in singulis diœcesibus exercebant, ita ut inquisitoribus a sede apostolica delegatis ea facultas non competeret, nisi crimen hæresim saperet manifestam, c. 8, vers. *Sane* de hæreticis in 6. At recentiores pontifices constitutionibus suis eam quoque potestatem delegatis inquisitoribus fecerunt, ac si adversus suspectos de hæresi agendum sit. Porro ad avertendam quamcumque hæreseos suspicionem ulterius progrediendum fuit ecclesiasticis constitutionibus; nimirum licet civili jure romanorum in casibus dubiis, et incertis non improbetur, rem sortibus committi, l. 14, ff. de judiciis, l. 5, ff. famil. ercisc. l. 3, cod. comm. de leg. sacris tamen canonibus suffragia eligendorum sorte committi vetitum est, cap. 3, de sortilegis; eo etiam potiore jure damnatæ jampridem fuerant sortes illæ, quas appellabant sanctorum, cum videlicet quis ad evangelicas paginas confugeret, ut illarum æque curiosa investigatione, ac superstitiosa interpretatione futura prædiceret, can. un., caus 26, qu. 1, can. 3, caus. 26, q. 2.

CAPUT IV.

De violata jurisjurandi, aut voti religione.

Huc referendus est titulus 24, lib. 2, et tit. 34, lib. 3.

Quemadmodum religiosum esse debet fideli viro, Deum ad confirmationem veritatis jurejurando testari, ita mendacibus impium est, Deum quasi mendacii sui patronum advocare perjurio; quod veluti immane scelus expresse a Deo in veteris testamenti literis damnatum fuit, Levitici, c. 5, can 12, caus. 22, q. 1. Non defuerunt olim, qui putarent, omne jusjurandum illicitum esse, aut saltem dubitarent, an in conspectu evangelicæ doctrinæ indiscriminatim, et generaliter improbandum sit. Verba evangelii sunt apud Matthæum in c. 5, ibi: *Dictum est antiquis, non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua: Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis: neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum: Sit autem sermo vester, est, est, non, non: Quod autem his abundantius est, a malo est.* His consonat apostolus Jacobus in c. 5, epistolæ ita scribens: *Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester est, est, non, non, ut non sub judicio decidatis.* Supervacaneum hodie foret elaborare in interpretatione hujus divinæ sententiæ, propterea quod eadem exposita jamdiu fuit a veteribus patribus, uno suffragio definientibus, ex mandato Christi Domini non per se vetitum esse tanquam illicitum jusjurandum, sed potius cavendum, nequis jurejurando abutatur. Interpretatio patrum legitur apud Gratianum in tota fere quæstione 1, cau. 22. Observatur in primis in canone 4. Apostolum Paulum juravisse, quod sane non fecisset, si in eo se ab evangelica Christi doctrina recedere credidisset. Deinde observatur in can. 3, non ideo dictum videri in Evangelio, ne omnino juremus, quia verum jurare peccatum sit, sed quia pejerare immane peccatum est, a quo longe nos esse voluit, qui omnino, ne juremus, admonuit. Consonant canones 5 et 13. Iterum observatur, verba illa Evangelii; *Quod autem his abundantius est, a malo est,* pertinere potius ad laudandam animi simplicitatem, quam ad redarguendam jurisjurandi rationem, quasi diceretur; ideo identidem exigi jusjurandum inter homines, quia dolus et fallacia esse solet apud eos, qui simpliciter adfirmant, aut negant; a quibus propterea postulatur, ut quod proferunt, jurejurando confirment. Id legitur in can. 2, 5, 6 et 14. Denique observatur in can 7 et 8, non juramentum quodcumque in Evangelio improbari, sed quod fieret per cœlum, per terram, per Jerosolymam, aut per caput jurantis, quasi totius esset, directo jurare in Deum, quoties justa jurisjurandi caussa occurreret. Hæc omnia complexus est Innocentius III, in cap. 26, de jurejurando. Laude dignæ sunt universæ istæ evangelicæ doctrinæ interpretationes, neque nobis ab eisdem recedendum est, cum ex unanimi veterum Patrum traditione profluxerint. Quoties vero invicem observationes illas confero, mihi præcipua illa videtur qua traditum est, ideo nos ab jurejurando abstinere debere, ne in perjurium ex facilitate jurisjurandi incidamus. Etenim exinde fluit generalis jurandi doctrina, quæ suadet, non facile et passim apud christianos viros jurandum esse, sed tum demum, cum aut rei gravitas, aut publicæ formæ ratio id postulat, can. 1, 2, 5 et passim dicta caus. qu. 1. Itaque jusjurandum, uti ait Hieronymus in can. 7, caus. 22, quæst. 1 et in can. 1, caus. 22, quæst. 2, juncto, cap. 6, de jure jurando, tres debet habere comites, veritatem, judicium, atque justitiam, juxta verba Jeremiæ, cap. 4. Veritatem, ut juremus non solum, quod in se verum est, sed et quod verum esse sincere, simpliciterque credamus, item non tam quale interno mentis proposito retinemus, quam quale intellecturos audientes prævidemus, can 9, cau. 22, q. 5 atque si de re futura agatur, quæ a nostra pendet voluntate, ut non juremus, nisi, quod nos facturos sine fallacia, et constanti implendi animo spondeamus. Judicium, ut non imprudenter, non temere, non sine gravi caussa Deum testemur, ne de rebus inanibus sacratissimum Domini nomen invocemus. Justitiam, ut nihil turpe, aut minus honestum datam jurisjurandi fidem polluere quoquo modo possit; istæ enim promissiones uti sunt detestabiles apud Deum, ita ipso jure solvuntur, can. 1, 2 et sequentibus, cau. 22, q. 4, cap. 18, 19, 21, 23 et 27, de jurejuran. Cum vero jusjurandum fiat ex sententia animi jurantis, certissimum est, perjurium veluti gravius mendacium jurantis animam inquinare. Hinc proficiscitur, universitatem neque jurisjurandi, neque perjurii capacem esse per se, cum nec animum habeat, cujus sententia Deum de rei veritate testetur, et in quem perjurium referatur, argumento, c. 5, de sentent. excommun. in 6, quamquam possit intelligi jurare per administros ex animi sui sententia jurantes, et animam suam perjurium referentes, l. 97, ff. de condition. et demonstrat., cap. 4, de juram. cal. Hinc præterea proficiscitur, procuratorem non aliter pro mandante ad jurandum admitti, quam

si mandato ad id speciali suscepto in animam juret sui principalis, l. 2, § 2, cod. de jurejurand. propt. calumn., cap. 3, de juram. calumniæ, cap. 3, eod. tit. in 6.

Variæ et olim fuerunt, et hodie sunt jurisjurandi formulæ; neque enim solum jurare intelligitur, qui Deum expresse, et directo testatur, sed etiam qui ea, in quibus Dei nomen tacite vocari intelligitur. Hinc judæi, uti liquet ex laudato evangelii monumento, jurabant per cœlum, per terram, per caput suum. Christianis minime placuerunt istæ formulæ, sive quod improbatæ in evangelio fuerint, quemadmodum supra laudati Patres observaverunt, sive quod non videbatur opportunum, jurantes in elementorum, corporumque specie consistere, ad evadendam, quamcumque idololatriæ suspicionem, quam contrahebant judæi juxta eas formulas jurantes, can. 7, caus. 22, qu. 1. Potius juratum est, ubi opus, vel per Deum, vel per Christum, vel per monumenta reparatæ salutis, veluti per evangelium, per crucem, per sacramenta, per altare, ceterasve res Deo sacras, can. 11, 12, cau. quæst. 1, can. 2, cau. 22, q. 5, quibus addi potest argumentum Matthæi, cap. 23, evangelii. Huc etiam pertinet recens judiciorum disciplina, qua obtinet, sacerdotes juraturos manum ad pectus admovere, quasi quod Deo singulari sit jure dicatum. Qua tamen in re notandum est, jam quarto sæculo obtinuisse episcopos, ut ad testimonium in jure dicendum non advocarentur, l. 7, cod. de episc. et cler., quod Justinianus, in nov. 133, cap. 7, ita voluit intelligendum, ut judices mittant ad episcopos *quosdam ex personis ministrantium sibi, ut propositis sanctis evangelii, secundum quod dicet sacerdotes, dicant, quæ noverint.* Ad proposita sancta evangelia fieri consuevisse jusjurandum, nemo est, qui inficias ire possit in conspectu legis 2, in principio, et § 1, cod. de jurejur. propt. calumn. De presbyteris cautum erat, ut tantum remitteretur injuria quæstionis, dum ad judicium accederent; ceteri autem clerici communi jure ad testimonium dicendum audiebantur, l. 8, cod. de episc. et cler. Diu viguisse puto hanc disciplinam, donec Isidorus Mercator, in pseudo-epistola 2, ad Ruffum sub nomine Cornelii papæ edita tradidit, sacerdotes divino jure prohiberi, ne jurent, sese referens ad laudata Matthæi, et Jacobi monumenta. Hinc nono sæculo clericorum juramenta veluti a Christo interdicta a pluribus improbari cœperunt, uti liquet ex capitulari francorum, anni 858, cap. 15, ubi rhemensis provinciæ episcopi tradiderunt non decere manus sacro chrismate perunctas, et Christi corpore consecratas, *ullo modo tangere sæculare sacramentum.* Hinc sequentibus tribus sæculis nonnulli canones editi sunt, quibus videbatur clericis jurejurando interdici, an. 22 et 23, caus. 22, qu. 5. Equidem iis temporibus Gratianus in dicta caus. 22, q. 1, ex traditionibus veterum patrum evangelica mandata illustraverat, interea tamen vulgare erat adagium clericos saltem abs jurejurando abstinere oportere, vix quibusdam exceptionibus adjectis canonum auctoritate, uti in dicto, can. 23. Adeo pervasit hæc opinio plurimorum animos, ut qui authenticas codici inseruit, ubi referre volui laudatam Justiniani novellam de episcopis testimonium laturis propositis sanctis evangeliis, adjecerit in authentica *sed judex* cod. de episc. et cler. *Non tamen jurant*, quando tamen nihil tale legitur in novella justinianea. Delata fuit controversia ad Honorium II, vel, uti aliis placet, III, qui in cap. 1, de juram. cal. totam eam rem moderandam duxit ita, ut episcopo, ne inconsulto romano pontifice, et clerico, ne inconsulto episcopo suo jurare auderet; interdiceretur. Hinc Lucius III, clericos in judicio jurare oportere rescripsit, in cap. 5, eod. tit utut consuetudine se ab jurisjurandi obligatione immunes adsererent, Gregorius IX, in cap. ult., eod. tit. episcopos jurare jussit in caussis judiciariis, non quidem tactis, sed propositis evangeliis; unde profluxisse puto admotionem manus ad pectus, quoties ab episcopo jurandum esset, et hanc deinde ad sacerdotes universos usu fori in plures provincias traductam. Quæsitum olim fuerat apud s. Augustinum a quodam Publicola, utrum christiano viro liceret jusjurandum recipere a viris idololatris, qui per dæmones, aut idola, quæ colerent, essent juraturi. Responsio sancti antistitis extat apud Gratianum, in can. 16, caus. 12, qu. 4, ad quem non nulla Gratianus idem explicationis caussa subjecit. Hodie in judiciis duplex distinguitur jusjurandum illud, quod suppletivum, aut purgativum appellatur, nimirum aliud simplex, aliud solemne, idest execrationibus adjectis pronunciatum, quorum diversa formula extat, in lib. 3, tit. 14, § 4 et 6, regiarum constitutionum. Receptum autem est, ut jusjurandum quidem simplex per procuratorem fieri possit, uti superius notatum est, ad jusjurandum solemne debeat semper fieri ab ejus persona, cujus est caussa, et recte, etenim cum jusjurandum illud solemne in gravioribus caussis indici soleat, interest maxime, ut is, cujus principaliter caussa versatur, et monita judicis, et pressas formulas arrectis auribus, attentoque animo excipiat, ut terreatur gravitate rei, et cautius juret, semper autem a perjurio recedat.

Vulgaris est jurisjurandi partitio, qua alterum assertorium, alterum promissorium a pragmaticis appellatur. Assertorium vocant, quum quod in præsentia est, aut aliquando

fuit, asseritur, admissi statim perjurii crimine ab eo, qui mendacium protulit. Promissorium dicunt, quando aliquid dandum, vel non dandum, faciendum, vel non faciendum promittitur, in qua specie imminet adhuc futuri prejurii periculum, quousque certum non est, datam fidem impleri Est hæc regula generalis, quæ tamen suas habet exceptiones, adeo ut aliquando contingat, ut jusjurandum irritetur, quod in primis fieri potest juris auctoritate, deinde jurisdictione judicis, postremo etiam facto hominum privatorum. Quod spectat in primis legis auctoritatem, non memoro veterem Romanorum providentia, qui remiserunt jurandi obligationem, utut vel legis potestate, vel voluntate testatoris impositam, quotiescumque non legibus conjecturis colligeretur facile futurum, ut jusjurandum non impleretur. Remisit jusjurandum legis potestate impositum Justinianus imperator tum in novella 22, cap. 43, tum in novella 94, cap. 2. Remiserat etiam olim prætor jus jurandum a testatore impositum in ea specie, qua testator aut hæredem instituisset, aut liberalitate quadam legati titulo, vel fidei commissi quemquam honoravisset sub conditione jurisjurandi, l. 8, ff. de condit. instit., l. 29, § 2, ff. de testam. milit., l. 112, § 4, ff de legat. 1, l. 20 et 26, de condition. et demonstrat. Cum enim (ait jureconsultus in dicta, lib. 8, ff. de condit. inst.) faciles sunt nonnulli homines ad jurandum contemtu religionis, alii perquam timidi metu divini numinis usque ad superstitionem, ne vel hi, vel illi aut consequerentur, aut perderent, quod relictum est, prætor consultissime intervenit; quod ipsum in alia specie, observavit Justinianus, in l. 21, vers. *neque enim* cod. de fide instrument. Non, inquam, hanc providentiam memoro, utpote quæ potius vetat, ne juretur, quam jusjurandum semel elicitum diramat. Potius dico juris, potestate irritari jusjurandum emissum, quoties sub jurisjurandi vinculo spoponderit aliquis, quod divinæ legis et bonis moribus adversetur; irritas enim ipso jure hujusmodi pollicitationes esse diximus, tamquam in quibus justitia jurandi deficiat, imposita salutari pœnitentia in eum, qui temere jusjurandum ejusmodi interposuit; unde passim in decretalibus pontificiis legimus, nunquam jusjurandum implendum esse, ubi vergat in dispendium salutis æternæ. Neque vero aliud ego dicendum censeo, quoties agatur de jurejurando contra publicas leges ab hominibus editas bono publico societatis, vel ecclesiæ. Qua tamen in re juvabit duas legum publicarum distinguere species; quarum aliæ directo publicam, privatorum aliæ utilitatem respiciunt. Quoties publica versetur utilitas, ipso jure nullam vim jusjurandum habebit, cap. 21, de jurejurando; neque enim Deus ex privata invocatione sui nominis publicam voluit unquam tranquillitatem pacemque turbari: ast ubi privata tantum utilitas inest, cum liceat unicuique favori pro se introducto renunciare, lib. 29, cod. de pactis, quemadmodum pactum insuper habitis legibus consistit, ita, imo et potiore jure, valebit jusjurandum, cap. 28, de jurejurando, c. 2, de pactis, in 6. Verum enim vero licet regulæ hæ generales probabiles, atque optimæ sint, periculum tamen frequenter ingerere solent judicaturis, sæpe ac sæpius dubitantibus, quibusnam in legibus privata potius, quam publica, quibusnam publica potius, quam privata utilitas contineatur. Ut exemplum proferam, scimus definitum ecclesiasticis legibus, nequis ad professionem monasticam admittatur, nisi absoluto probationis anno. Fuit aliquando definitum, ut huic legi sive a monachis novitium recipientibus, sive a novitio professuro renunciari valeret, quasi ea lex favore singulari monarchorum et novitii lata fuisset, cap. 16, de regularibus; aliter tamen deinde visum fuit tridentino concilio, in cap. 15, sess. 25, de regular., quasi non tam privatam, quam publicam inesse utilitatem in ea lege tridentini antistites noverint. Undenam, amabo, orta est antinomia illa, quæ habetur inter legem Justiniani, in l. 29, cod. de pactis, et rescriptum Innocentii III, in cap. 12, de foro competente, statuente Justiniano, valere, statuente e contrario Innocentio, non valere pactum utut jurejurando firmatum, quo sacerdotes renunciarent sui fori privilegio, nisi quod Justinianus privilegium censuerit ad privatam, e contrario censuerit Innocentius ad publicam utilitatem referri oportere? Ad evitandas hujus generis controversias optimæ in hanc rem sunt, et saluberrimæ regum nostrorum leges, dum ad eludendos temere, aut minus deliberate jurantium actus, ad præcavenda præterea frequentiora perjuriorum pericula, constituerunt, ut quodcumque jusjurandum instrumentis adjunctum pro non interposito haberetur, lib. 5, tit. 10, § ult., regiarum constitutionum. Præterea ipso jure non consistunt juramenta illorum, qui judicio carent, cum proprie juramenta dici nequeant deficiente consensu, et proposito voluntatis. Sane si de parvulis agatur septennio majoribus, quorum consilium infirmum adhuc est, ego non dubito, quin ipso jure valeant, cum isti naturalis saltem obligationis ineundæ capaces sint. Verum in primis observandum est parvulos in pupillari ætate constitutos nunquam esse ad jusjurandum cogendos; jam enim abrogata non solum est, ubi aliquando viguit, sed etiam improbata ubicumque fuit lex Gundobada, quæ parvulos etiam jurare cogebat, can. 14, caus. 22, qu. 5. Deinde si sponte parvuli juraverint, inducendi quidem

sunt, quoad fieri possit, et ubi nemini fiat fraus, ad jusjurandum impiendum, non tamen pro prejuro habebitur, quod spectat ad perjurii pœnas, qui illud non servaverit, l 36, ff. de jurejurj., cap. 9, de probation., can. 19, caus. 22, qu. 4, dicto can. 14, can. 24 et 16, caus, 22, qu. 5. Officio judicis ecclesiastici etiam jusjurandum relaxatur, quasi per absolutionem; qua in re ea est prœlato cognitio, ut divinam voluntatem interpretetur, et declaret, et quo casu noverit minus expedire, ut jusjurandum impleatur, illud divina veluti auctoritate remittat. Prælati nomine ego ordinarium intelligo, idest episcopum unumquemque in sua diœcesi, quin opponatur versiculus *utrum vero*, cap. 34, de elect., ubi Innocentius III, caussam juramenti ad se pertinere definit.; etiam ibi agitur non generaliter de quibuscumque jurantibus, sed de iis, qui juraverunt in caussa electionis imperatoris, quod sane negotium apud episcopos inferiores minime gerebatur, ut liquet ex integro capituli contextu. Porro auctoritate ordinarii jusjurandum relaxatur, ubi minus caute, minusve deliberate elicitum fuerit quemadmodum contingit, quoties qui juravit, non omnino libera voluntate consensit, puta metu adactus, cap. 8 et 15, de jurejurando, aut quoties agitur de parvulis infirmo consilio jurantibus, uti enim legimus, in can. 17, caus. 22, quæst. 4, *definitio incauta laudabiliter solvenda est*; *nec est prævaricatio, sed temeritatis emendatio;* aut quoties jurisjurandi implementum noxium esse alicui potest, uti contingit in eo, qui se ad usuras præstandas obstrinxit, cap. 1, juncto, cap. 6 et 12, § 1, de jurejurando. Denique etiam voluntate privatorum potest aliquando jusjurandum irritari; et quidem in primis ex parte jurantis certis in casibus, videlicet vel cum jurans velit promissionem suam jurejurando firmatum in aliam et quidem meliorem commutare, can. 9, caus. 22, quæst. 4, cap. 3, de jurejur., vel cum jurans prævideat, rem, quam jurejurando spopondit pejorem in exitum vergere, can. 16, caus. 22, quæst 4. His tamen in speciebus id privatæ voluntati jurantis conceditur, quoties res evidens sit ac perspicua: si enim vel minimam dubitationem patiatur, tutius semper est, superioris dispensationem, seu relaxationem petere, atque expectare, ne facile unusquisque arbitrio suo relictus sibi blandiatur, et declaret se ab omni obligatione solutum. Deinde jusjurandum irritari poterit ex parte illius, cujus gratia juratum est, qua in specie remissionem jurisjurandi fieri dicitur, veluti si stipulanti sub jurejurando decem promitterem, et stipulator accepto ferret; si enim remissione creditoris tota extinguitur obligatio principalis, jurisjurandi accessionem etiam extingui necesse est, cap. 1 et 16, de jurejur. Insuper jusjurandum aliquando etiam irritatur ex parte illorum, qui jurantem et obligatum in sua habent potestate, qualis est dominus respectu servi, abbas respectu monachi, pater respectu filii, et vir respectu uxoris, quoties nimirum jusjurandum a subdito emissum fraudem faceret potestati, can. 15, cau. 22, qu 5.

Rem admodum in obscuro positam esse video, cum quæritur, an romanis legibus perjuriis certa indicta fuerit pœna. Scio quidem singularem fuisse editam constitutionem a Tiberio imperatore, qua perjuri pœna publica coercerentur, si juravissent *per genium principis*, ut refert Dio in Tiberio, Svetonius in Caligola, et Tertullianus in Apologetico, cap. 28, juncta, leg. 13, § ult., ff. de jurejur., nisi forte iracundiæ calor perjurum quodammodo excusaret, l. 2, ver. *periculum* cod. de reb. creditis. Neque ignoro, singulares etiam pœnas præstitutas fuisse adversus perjuros, aut in specie legis 41, cod. de transactionibus, quando nimirum quis transactione jurejurando firmata controversiam omnes diremit; is enim et infamis fiet, et rerum proprietatem, atque emolumenta sibi parta vi transactionis ejusdem amittet; aut in specie legis 17, cod. de dignitat, quum viri illustres juratoriæ tantum cautioni relicti fidem non servant; aut in specie legis ultimæ, cod. ad leg. jul. repetund., quum rectores provinciarum perjurio professi fuerint, se caussa muneris adipiscendi pecuniam non dedisse, data illos accusandi unicuique de populo facultate. Ceterum generaliter adversus perjurii reos pœnam publicam nullibi præfinitam invenio. Nec quisquam in medium proferat legem 4, ff. stellionatus, ubi qui pejeravit, affirmans suas esse res pignori datas, stellionatus reus dicitur, ideoque ad tempus exulare compellitur: siquidem Romani legumlatores et eadem stellionatus pœna plectendum eum voluerunt, qui sine jurejurando pignus esse suum falso adfirmavisset, l. 1, 2 et 4, cod. de crim. stellionat. Insuper infirmum esset argumentum, quod deduceretur ex leg. 21, ff. de his qui not. infam., etenim ibi pena infamiæ falsitatem potius testimonii, quam perjurium sequitur. Nihil denique evinci potest ex leg. 22, ff. de dolo malo, in qua mentio fit pœnæ perjurii; præterquamquod inde non liqueat de qualitate, aut quantitate pœnæ, interpretari illam possumus de pœna non a publicis magistratibus, sed ab ultore Deo expectanda, leg. 2, principio cod. de reb cred., formula jurisjurandi subjecta post novellam 8, in fine. Neque e contrario facile quis probare poterit omni pœna immunes fuisse perjuros, aut ex leg. 21, ff. de dolo malo, aut ex leg. 15, ff de exception., aut ex leg. 11, ff. de in litem jurando; istæ enim leges cum simili-

bus tantum pertinent ad jusjurandum, quo iis decidatur in civilibus caussis, in quibus statim ac juratum est, nihil aliud quærendum superest, leg. 28, § ult., ff. de jurejur., quamquam nonnihil novi in hac specie statuerit Justinianus, in leg. ult, cod. de reb. credit. Atque ego ita intelligenda puto verba illa Alexandri in dicta leg. 3, cod. eod. titul., *jurisjurandi contempta religio satis Deum ultorem habet;* cum ea lex aliis cohæreat constitutionibus, in quibus de jurejurando in litem sermonem fieri apertissime constat.

Recentioribus temporibus apud principes christianos intercesserunt religiosi antististes; ut certæ pœnæ adversus perjuros clarius ederentur, inter ceteros auctor canonis 40, cau. 23, qu. 5, quamobrem paullatim factum est, vel moribus, vel latis legibus, ut quicumque in damnum alterius perjurii reus dignosceretur, infamis haberetur, nec amplius ad jurandum in judiciis admitteretur, quemadmodum apud nos servatur ex § 11, lib. 3, tit. 14, regiarum constitutionum. Sacri vero canones jamdudum graves pœnitentias in perjuros indixerant, can 18, caus. 6, quæst. 1, can. 17, caus. 22, qu. 1, can. 2 et sequentibus caus 22, qu 5, eosdemque infames, seu ab officiis ecclesiasticis arcendos esse voluerunt, can. 17, caus. 6, q. 1, laicis a communione ecclesiastica, donec satisfecerint, exclusis, clericis gradu suo aut in perpetuum dejectis, aut ad certum tempus pro admissi qualitate suspensis, can. 12, d. 81, can. 17, caus, 22, q. 1, can. 19, caus. 22, quæst. 5, c. 10, de judiciis, c. 10, de jurejurando, c. 2, in fide fidejussor., sublata facultate in eadem caussa, in qua perjuri fuerunt, actionem instituendi, aut persequendi coram prælato, argumento, c. 3, de jurejur., in 6, perpetuo etiam a ferendo testimonio exclusis, can. 18, caus. 6, qu. 1, can. 14, caus. 22, qu. 5, imo et obligatione imposita unicuique perjurios prævia monitione denunciandi, ut salutari pœnitentia apud ecclesiam facinus expientur, can. 8, caus. 22, quæst. 5. Plane quod traditur, clericos perjurii reos ab officio, et beneficio removeri, id tantum obtinet ex disciplina tribunalium in perjurio judiciali, quemadmodum ex regula Alexandri VI, de signatura gratiæ scripsit Rebuffus in tractatu de pacifica possessione, n. 218

Cum obligatione jurisjurandi promissorii, plurimum convenit obligatio voti, propterea quod utrumque in futuram rem faciendam, vel non faciendam sub præsentia divini numinis confertur. Votum ego definio pollicitationem factam Deo alicujus rei, cujus quidem laudabile consilium est, nullum autem est legis præceptum. Dico in primis pollicitationem factam Deo, ut initio appareat votum naturam potius pollicitationis, quam pacti seu conventionis induere, est enim pactum duorum consensus, atque conventio, pollicitatio vero offerentis solius promissum, leg. 3, ff. de pollicitat Ex quo proficiscitur, voti obligationem ex parte voventis statim nasci, ubi promissum est, ex parte autem Dei, in cujus honorem votum elicitur, conferri in secretum ipsius voluntatis, cui gratum votum semper præsumimus, quousque aut agnoscimus, aut conjicimus, rem in votum deductam Deo placere, idest, ut ait Innocentius III, in cap. 7, de voto, ubi observata sint in voto hæc tria, primo, quid liceat secundum honestatem, deinde deceat secundum honestatem, postremo, quid expediat secundnm utilitatem. Memorata quoque definitionis verba indicat discrimen, quod intercedit inter votum, et jusjurandum, sive in eo, quo jusjurandum interveniat in sponsionibus, quæ hominum gratia fiant, et tantum in testimonium veritatis divinum nomen invocetur; at votum totum et directo in Dei honorem conferatur; sive in eo, quod obligatio jurisjurandi accessoria sit respectu alterius obligationis confirmandæ, at ipsa voti obligatio sit principalis. Insuper eadem definitionis verba perspicue indicant discrimen, quod intercedit inter votum, et simplex animi propositum; multum enim distat pollicitatio Dei facta a deliberatione quadam animo concepta, qua quis proponat, se certam rem facturum, vel non facturum, quin Deo quidquam polliceatur. Huc pertinet vulgaris disputatio, qua quæritur, utrum ex nudo simplicive proposito quis obligetur, ac si votum effecisset. Et quid ad severioris philosophiæ regulas id exigatur, facile liquet, adeo repugnare, obligationem ex nudo proposito suboriri, ac repugnat, quemquam obligari sibimetipsi. Nascitur omnis obligatio vel ex lege, vel ex consensu. Quoties autem nulla sit obligatio legis, et de consensu agatur, tum demum obligatio proficiscitur ex consensu, cum quis consentit gratia vel honore alterius, minime sane ubi alterius non intersit, argumento, leg. 71, § 2, ff. de conditionibus, et demonstrationibus. In collectione Gratiani extat monumentum in can. 1, caus. 17, quæst. 2, ex quo deducitur, ex solo proposito religiosæ aliquando ineundæ professionis nullam emergere obligationem. In hanc ipsam sententiam ivit Alexander III, tum in cap. 3, de renunciat. tum in cap. 3, de voto. Gravem in contrarium ingerit difficultatem Innocentius III, in cap. 30, de Regular. habetur hoc caput in 3, Collectione decretalium, cap. 7, eod. tit. sub hac inscriptione: *Idem* (idest, Innocentius III) *Abbati de Affligerin. et magistro R. a persona ecclesiæ ceteren. et G. canonico Timacen.* Gonzalezius corruptam inscriptionem agnovit, et pro ea scribendum voluit: *Idem Abbati de Affligen. et Magistro R. et G. canonicis Trajecten.*, subjiciens,

rescriptum istud spectare ad Affligenium, monasterium admodum potens in diœcesi olim cameracensi, nunc mechliniensi situm, erectum in honorem D. Petri ab Henrico III, Lovanii comite, anno 1086 Scribit Innocentius, quæsitum a se frequenter fuisse, utrum qui monasterium est ingressus habitum sumendo novitii, si ante emissam professionem infra tempus probationis exire voluerit, licite possit absque apostasiæ nota, vel noxa ad sæculum remeare. Observat in hac re diversos diversa sensisse. Ipse autem distinguendum putat, an monasterium ingressus simpliciter, et absolute proposuerit vitam mutare, ut sub habitu regulari de cetero Deo famuletur, an potius voluerit statum monasticum experiri; sub conditione eum amplexurus, si placuisset, et, si non placuisset, animum habuerit revertendi ad sæculum moribus emendatus. In primo casu censuit, debere illum ad laxiorem saltem regulam pertransire; in secundo casu posse ad sæculum remeare; non tamen ut vivat sæculariter. Notanda profecto sunt postrema rescripti verba, quæ apud Gregorium IX, paullo aliter descripta sunt, quam leguntur in 3, collectione. Siquidem ita scribendum est. *In secundo potest ad sæculum, non tamen ut vivat sæculariter, remeare; ut quæ sit ejus intentio, plenius agnoscatur, propositum suum in principio protestetur. Hac ergo distinctione diligenti meditatione pensata, circa dilectum F. Trajecten. Decanum inquiratis sollicite, quæ videritis requirenda, et statuatis canonice, quæ videritis statuenda.* Ita exposita Innocentii doctrina, ego in primis observo, Innocentium nihil novi in hac re adversus generalia principia statuisse, quod statim liquet ex eo, quod postquam tradidisset, frequenter se fuisse interrogatum, et de ea diversos diversa sensisse, item se utilem credere distinctionem allatam, nihil aliud concludendum arbitratus est, quam esse interrogandum eum, de quo agebatur, et denique statuendum canonice, quod visum fuerit statuendum. Ergo cum regulæ canonum nunquam in simplici proposito obligationem induxerint, nec Innocentius voluit, ex sola animi deliberatione, quæ votum non esset, obligationem induci. Præterea observo, Innocentium caute admodum rescripsisse, quasi non absolutam et in jure consistentem definitionem esset pronunciaturus, sed quasi multa ex facto non satis liquido pendere doceret, unde pro varietate adjunctorum varia quoque sententia esset proferenda. Huc spectat, quod initio profitetur, se *a multis*, et *frequenter* fuisse interrogatum; huc, quod deinde subjicit, *diversos diversa sensisse*; huc, quod monet, eum, de quo quærebatur, *in principio*, idest dum prudentes viros de ea re consuleret, *protestari propositum suum*; huc, quod concludit, *inquirenda esse sollicite, quæ visa fuerit requirenda.* Insuper observo, Innocentium in distinctione duorum casuum proponenda non legislatorem agere videri, sed potius eum, qui prudens consilium pro facti adjunctis sequendum, vel non sequendum proponat, dum ait *nos credimus distinguendum*; prævidebat enim forte utilem futuram eam distinctionem, si certa fuissent facti adjuncta, de quibus esse suspicio poterat, forte autem inutilem in aliis facti adjunctis, quæ Innocentium latebant; atque id est, quod Innocentius subjicit, non indiscriminatim eam distinctionem esse servandam, sed potius esse *diligenti meditatione pensandam*: quorsum enim diligenti meditatione adhuc pensandum esse definivisset, si certa juris regula distinctio inniteretur? Post hæc generaliter prænotata, ex quibus liquet, multa animo versavisse Innocentium, quæ in rescripto prudentissime non expressit, liceat mihi conjicere Innocentii mentem. Verosimile est, eum, de quo quærebatur, hominem fuisse variis, et quidem non levibus criminibus olim deditum, qui deinde pœnitentiæ caussa, forte ex sacerdotis absolventis judicio, monasticam vitam amplecti, aut monasterium ingredi sine voto, sed simplici animi deliberatione proposuerat; aut saltem verosimile est, ita fuisse Innocentium suspicatum, ob frequentem consuetudinem illius ætatis juxta quam qui morum emendationem proponebant, se ad monasteria pœnitentiæ caussa vel ex legis præscripto, vel ex sacerdotum mandato conferebant, cap. 11, vers. *Quamquam autem* de renunc., cap. 12, in fine de pœnit et remiss., cap. 30 et 40, de simonia, cap. 2, de apostatis, cap. 2 de adult. cap. 2, de cler. non ordin. min., cap. 1, 2 et 3, de eo qui furtive. In his facti adjunctis verosimilibus jure poterat Innocentius distinguere, an propositum fuisset de ingressu in religionem simpliciter, et absolute, an potius animo explorandi religionem, et sub conditione, si placuisset, profitendi. In priore casu prudens erat consilium, ut pœnitens, cui monasterium electum non placuisset, ad aliud monasterium, seu *ad laxiorem saltem regulam pertransiret.* Neque enim pœnitentia coercenda erat intra muros electi cujusdam, aut eligendi monasterii: satis videbatur monastica quæcumque professio, quam ubi pœnitens in quocumque monasterio inivisset, satis ostendebat signa pœnitentiæ, satis etiam se a præcedentis depravatæ vitæ consuetudine distrahebat. In posteriore casu, cum non absolute indicta pœnitentia esset, neque absolute suscepta, dandum erat consilium, ut recedi a monasterio posset, dummodo pœnitens *non sæculariter*, utut in sæculo, viveret. Notanda sane sunt illa verba rescripti: *moribus emendatus*, et illa: *non tamen ut vivat sæculariter*; hæc enim bene perpensa

facile insinuant, hanc esse germanam Innocentiani rescripti interpretationem. Revera id salubriter statuebatur respectu ejus, qui pœnitentia expiaturus erat admissa crimina, quæ scilicet si non in monasterio, saltem extra monasterium, idest in sæculo, non vivendo *sæculariter* expiaret. His adhuc adjicio, non interrogatum fuisse Innocentium, an is, qui proposuerat vitam religiosam inire, et non omnino susceperat, tanquam apostata habendus sit, sed an posset *absque apostasiæ nota, vel noxa, præsertim cum debita morum correctione ad sæculum remeare*? Dubia erant illa verba, *apostasiæ nota, vel noxa*; ex quibus colligere poterat Innocentius, interrogantem de industria utramque commemorasse, idest, et apostasiam, et aliam culpam, ne videretur speciem apertam proponere de eo, qui divina vocatione, et sponte accesserat ad monasterium, sed etiam de eo, quem pœnitentiæ agendæ caussa in monasterium recipi privata spiritualis utilitas postulabat. Augebant suspicionem Innocentio verba illa *præsertim cum debita correctione*; non enim debite corrigi dicitur, nisi is, qui antea excessisset, et pœnitentiæ foret subjiciendus. Denique observo, eum, de quo quærebatur, fuisse Trajectensem decanum, qui sane privato proposito non aliter potuerat ad monasterium relicta Trajectensi ecclesia transire, quam si certæ caussæ legitimæ a superiore probatæ extitissent. Recens tunc erat constitutio Concilii lateranensis sub Alexandro III, edita, quæ habetur in cap. 7, vers. *inferiora* de elect., ubi damnatur consuetudo illis sæculis recepta, ex qua personæ minus idoneæ ad Decanatus ecclesiarum promovebantur, eæ nimirum, quæ in minori ætate essent constitutæ, et quæ sacerdotio initiari negligebant. Cautum inde fuit, ut deinceps nemo decanatum susciperet, nisi vigesimum quintum annum natus, et idoneus ad sacerdotium, item, ut decani jam constituti quantocius ad presbyteratus ordinem ascenderent, *si canones non obsisterent*. Ex his decanis aut erat decanus ille Trajectensis, aut saltem eum esse potuisse Innocentius suspicabatur; videlicet et sacerdotio insignitus non erat, et ne sacerdotio initiaretur, canones obsistebant, quia forte erat irregularitate notatus. Ut autem satisfaceret menti lateranensis concilii, salubre consilium ceperat, ut ecclesiam derelinqueret et in monasterium se reciperet. Revera ab ecclesia jam abscesserat, et habitum religiosum induerat. Innocentius, qui lateranensem canonem in ea parte non jus, sed dispensationem continere noverat, eo animo se esse indicabat, quo nollet, eum decanum post depositam dignitatem iterum ad ecclesiam reverti, eamque ob rem ita respondere debuit, ut insinuaret, quoad fieri posset, optimum decani propositum esse servandum. Quoties hæc interpretatio recipiatur, frustra excitantur dubitationes illæ, quas intuemur excitatas a Fagnano ad dictum capitulum 20, num is, de quo quærebatur, vere votum religionis elicuisset, an simplex propositum; num ex susceptione habitus tacita professio videretur inducta; num diceretur potius apostata, an inconstans, qui propositum deseruisset, et alia hujus generis, quæ sane in gravissimas difficultates inducunt, utinam non pluribus consectariis occasionem dedissent germanæ canonum disciplinæ contrariis.

Revertamur in viam: Dixi, in voto inesse pollicitationem Deo factam alicujus rei, cujus quidem laudabile consilium est, nullum est legis præceptum. Postrema hæc definitionis verba indicant, voti materiem non aliam esse, quam ea, quæ lege præcepta non sunt. Qua in re ego votum proprie sumo, non improprie, prout significat quamcumque Deo factam promissionem, ut distinguantur singulares obligationes, quæ ex vi votorum privatorum pendent, ab obligationibus communibus, quæ votis confirmantur potius, quam constituantur. S. Thomas in 4, dist. 38, q. 1, et in Summa secunda secundæ qu. 88, art 2, quærebat, an in iis, quæ necessaria sunt, votum consistat; et distinguit inter ea, quæ absolutæ necessitatis sunt, quæ nimirum etiam invitis eveniunt, et ea, quæ necessario sunt implenda caussa adipiscendæ æternæ salutis, de quibus tamen implendis, vel non implendis libertas in homine est. In prioribus ait, votum sane esse, veluti siquis voveret se moriturum. In posterioribus ait, votum improprie consistere, veluti siquis voveret, se servaturum divina præcepta; ac concludit, votum nonnisi in rebus, quæ consilii sunt, proprie existere. Revera cum omnis obligatio aut ex legis potestate imponatur, aut ab homine propria voluntate adsumatur, cum utraque concurrat, et voluntas hominis, et legis potestas, proprie immutari non videtur natura obligationis, et quemadmodum siquis voveat, quod lege præceptum non est, non immutatur natura obligationis voluntariæ susceptæ ex eo, quod votum sequatur lex, generaliter præcipiens vota custodiri oportere; ita e converso siquid lex præcipiat, non immutatur natura obligationis, postquam quis voverit legis præcepta se impleturum. Quod si aliter sentiendum foret, singuli sane fideles in singulis fere actibus lege præstitutis, votis proprie obligarentur, quando scimus, passim fideles universos solere non tam proponere determinatione voluntatis, quam directa in Deum voluntate Deo promittere, se divina præcepta impleturos. Ipse Dei amor super omnia, qui est de necessitate salutis, nos ita Deo devincire debet, ut ipsi polliceamur, nil acturos, quod Deo displiceat. Ita singuli in baptismo promisimus, ita renovamus promissa nostra

sæpius, præcipue vero cum ad sacramentum pœnitentiæ suscipiendum accedimus. Firmamus in his speciebus voluntate nostra, quod imminet nobis ex præscripto legis, non obligationem innovamus; veluti cum semel emissa vota confirmantur; nemo enim tunc dixerit, ex confirmatione voti novam obligationem induci. Scio quid respondeant, qui contra sentiunt. Ajunt ipsi, voventem servare præcepta, ita Deo promittere, ac si lege non obligetur. At repono: qui præscindere vult a divino præcepto, et ita agere, ac si nullum sit præceptum, et voluntariam exequi promissionem, non optimum, nec melius consilium suscipit, quasi eligat suæ potius voluntati semel constitutæ obtemperare, quam divinæ legi, quæ sane non est perfectioris obedientiæ species, cum obedientia legi divinæ debita virtus sit, et subjectio in Deum omnium maxima. Ob hoc autem ipsum nec votum proprie dici posset, cum votum non sit, ut ajunt scholastici, nisi de meliore bono. Quod si dicatur, voventem rem a Deo præceptam duplicem obligationem suscipere, primam in conspectu divinæ legis, alteram in conspectu propriæ voluntatis, replicabo ego, in primis inanem fore hanc voluntatis obligationem, utpote quæ jam in lege inest, de re autem inani supervacaneum est votum; deinde promissionem illam ad summum in ea parte utilem esse, qua qui pollicetur reminiscitur actu obligationis, quæ sibi imminet, eandemque renovat, unde attentior fit ad observationem divinorum mandatorum, quæ sane recordatio non distinctam obligationem proprie inducit; denique promissionem illam esse renovationem æque voluntariæ obligationis, quam in baptismo suscepimus; et si in baptismo votum emissum esse non inficiantur, dicendum esse aut votum voto superadditum innovare obligationem, aut hujus generis votorum proprie dici non posse specialem obligationem. Fateor tamen aliquando, et ex accidenti fieri posse, ut votum etiam sub se contineat rem certam, quæ sub præcepto cadit, veluti siquis voveret singulis diebus sabbathi jejunaturum, et certa adveniente die sabbathi jejunium servandum sit ex præcepto. Votum illud suo ambitu complectetur etiam sabbathi diem, qua sub præcepto jejunium indicitur, et qui non jejunat, in eo etiam delinquit, quod votum violaverit, non in specie, sed in genere suo; propterea quod non in speciem, sed in genus voluntaria suscepta est obligatio, et in genus ipsum recte, ac proprie votum conferre poterat. Opponunt adhuc, qui contra sentiunt, eum, qui vovet rem præceptum, dici admittere sacrilegium, si votum simul, ac præceptum violet. Velim ego, ut observarent, non semper sacrilegium proprie dici, sed aliquando improprie referri ad quamcumque legis divinæ, veluti per se sacræ, violationem, veluti cum dicitur Cain sacrilegium admisisse, cum Deo mentitus est, juxta phrasim Ambrosii in canone 47, de pœnit. dist. 1. Sed de hac impropria sacrilegii significatione agendum erit in sequenti dissertatione, cap. 1.

Quemadmodum ubi tria illa concurrunt in voto, quæ ab Innocentio III, commemorantur in cap. 7, de voto, nimirum ubi vovetur, quid licet secundum æquitatem, quid decet secundum honestatem, et quid expedit secundum utilitatem, grave crimen est apud Deum non implere promissum, cap. 6 et 10, eod. tit., cap. 13, de regular., ita e contrario si unum desit, aut irritum omnino votum est, aut auctoritate superioris caussa cognita rescindendum, can. 5, caus. 22, quæst. 4, cap. 7, 9 et 11, de voto. Irritum est ipso jure votum primo, quoties res turpis, vel inhonesta, aut prorsus inanis in votum deducta fuerit: imo et tunc non sine salutari pœnitentia dimittendus est vovens, propterea quod vel impie, vel temere Deo promiserit, nisi aut rusticitas, aut ignorantia voventem excuset, aut nisi forte esse cœperit inane, quod initio cum voveretur, utile foret. Secundo irritum est votum ipso jure, cum libere, et ex consensu emissum non fuerit; clamant enim juris regulæ, obligationes consensu impositas irritas esse, ubi consensus fuisse non deprehenditur, cap. 15, de regularibus. Rescinditur votum facto hominis, vel illius ejusdem, qui vovit, vel illius, cujus potestati vovens obnoxius est, vel ecclesiastici superioris; fit autem id vel immutatione, vel redemtione, vel dispensatione. Immutatio est, cum promissum opus in aliud opus convertitur, vel in idem opus perfectius implendum. Redemtio est, cum data pecunia in pios usus eroganda quis a voto absolvitur. Dispensatio dicitur, cum Antistes divina auctoritate, prout res incidit, prudenti arbitrio, et veluti cum interpretatione divinæ voluntatis, voti obligationem remittit in totum, vel in parte relaxat. Itaque quoties qui vovit petat votum in melius commutari, observandum erit, an votum in eodem propositi genere commutandum sit, an minus. Si in eodem propositi genere commutatio voventi placeat, et in melius poterit id sponte exequi vovens, quin necessaria sit superioris auctoritas, uti contingit in eo, qui postquam vovit ad certum tempus in monasterio manere, perpetuam deinde monasticæ vitæ professionem emittere meditatur, cap. 4, de voto. At si commutatio non in eodem propositi genere fiat, ad superioris officium pertinebit inquirere, an revera quod secundo proponitur, Deo acceptius sit futurum, et tum demum auctoritatem suam declarando interponere, cap. 1, de voto. Præterea quoties qui vovit, licet plenum habuerit vovendi consensum, exequi tamen votum inconsultis aliqui-

bus nequeat, ex. gr. filius inconsulto patre, uxor inconsulto marito, monachus inconsulto prælato, clericus inconsulto episcopo, episcopus inconsulto metropolitano, vel pontifice maximo, tunc quidem renuentibus iis, in quorum potestate vovens est, ad judicis arbitrium pertinebit, votum in aliam boni speciem immutare, quæ sine fraude, et injuria illius, a cujus potestate vovens pendet, impleri possit, cap. 7, 8 et 11, de voto, juncto, cap. 11, de convers. conjugat. Insuper quoties voventis sit quidem consensus, sed infirmus, veluti in puero, aut libertas quidem sit, sed infirma, veluti in eo, qui metu adactus vovit, facile superioris arbitrio obligatio relaxabitur, indicta tamen redemtione quadam, videlicet impositis lenioribus quibusdam officiis, quæ rei in votum deductæ locum quodammodo teneant, cap. 2, de voto, cap. 5, qui clerici vel voventes. Denique si nova supervenerint adjuncta, quibus positis aut votum impleri non posset, aut non expediret, veluti in eo, qui in ægrotationem inciderit, observandum erit, an impedimentum tempore sit cessaturum; tum vero prorogabitur voti executio, cap. 8, de voto, an vero perpetuum impedimentum sit, tum vero auctoritate superioris redemtioni dandus erit locus, argumento capituli 4, de regulis juris.

Nomine superioris, ad quem dispensatio sive absoluta, sive redemtionis, aut commutationis caussa facienda, pertinet, regulariter intelligimus eum, qui ordinariam jurisdictionem in diœcesi exercet; est enim species hæc non fori pœnitentialis, sed publica quædam potestas, ubi non a criminibus, sed ab obligatione legitima dispensatio petitur. Regulariter inquam, etenim ex recepta disciplina tria vota excipiuntur, quorum dispensatio reservatur pontifici maximo. Primum est votum hierosolymitanæ peregrinationis, de quo agitur in cap. 2, 5 et 9, de voto, alterum est votum ingrediendi religionem, postremum est votum non conditionale perpetuæ continentiæ. In jure communi hæ reservationes non continentur; usu potius inductæ fuerunt. Et quamquam passim in medium proferatur extravagans ult. in fine de pœnit. et rem. int. com., ibidem tamen tantum statuitur, ne qui ex pontificio privilegio obtinuerunt, ut a votis dispensarent, privilegium illud extenderent ad ea vota singularia: de ordinariorum autem potestate ne verbum fit. Imo cum in dicta extravag. ult. fiat etiam mentio de voto visitationis liminum apostolorum Petri et Paulli, item de voto peregrinationis in Compostellam, tradi cœpit, et receptum est moribus, ut hæc etiam vota, quod ad dispensationem attinet, forent pontifici maximo reservata. Qui plura desiderat, adeat Barbosam de offic. et potest. episc. allegat. 37. Quod spectat ad continentiæ votum, locus hic videretur opportunus, in quo duplicem ejus speciem, solemnis nimirum ac simplicis, indicarem, variaque utriusque jura, ac rationes expenderem. Verum satis de hac re ad interpretationem capituli unici de voto in 6, actum fuit in tractatione de juribus conjugiorum, ad quam opportunum erit unicuique respicere. Tantum addam, in voto simplici observari, ut siquis illud non impleat, nullis publicis pœnis coerceatur, sed tantum in foro pœnitentiæ satisfactioni congruæ subjiciatur, quod ut plurimum ejusmodi vota privatim fiant, unumque Deum et testem habeant, et annuentem; at si publice delinquatur contra vota solemnia, imminere reis gravissimas pœnas, ita ut monachi monasteria deserentes, habitumque abjicientes, sicuti clerici laicorum more sæcularem vitam ineuntes, tanquam apostatæ habeantur, pœna carceris plectendi, donec resipiscant, interea etiam ad majores ordines ascendendi denegata facultate, cap. 1, 5 et ult. de apostatis, juncto canone 18 et 19, caus. 27, qu. 1. Quod si non adeo graviter adversus vota emissa delinquant, superioris arbitrio relinquitur, modo asperiorem, modo leniorem pro admissi qualitate pœnam infligere, cap. 4, § 1, de judiciis, juncto, cap. 21, de accusationibus.

DISSERTATIO TERTIA.

DE CRIMINIBUS,

QUIBUS INJURIA IN RES DEO SACRAS INFERTUR.

Quum res Deo sacræ sint ab humano commercio exemtæ, et quasi divini juris esse dicantur, facile percipitur, injurjam in ipsas illatam ita gravem haberi propemodum, ac si directo adversus Deum illata fuisset, quemadmodum tradiderunt patres concilii aquisgranensis II, anni 836, can. 6 Evenit id potissimum in sacrilegio, simonia, spreto cultu sanctorum, item spreto cultu sacramentorum.

CAPUT I.

De sacrilegio.

Latissime patere potest sacrilegii nomen, cum pluribus in locis usurpetur pro quocumque delicto adversus divinam legem veluti rem quammaxime sacram admisso, c. 7, de reg. jur., l. 1, cod. de crim. sacrileg. Factum inde fuit, ut velut sacrilegi haberentur, qui alteri desponsatam sibi matrimonio jungerent, can. 50, cau. 27, qu. 2, l. 3, in fine cod. ad leg. jul. de adulter. qui schismate ecclesiam dividerent, qui rebaptizarent, qui blasphemarent, can. 35, can. 23, qu. 5, qui potestate sibi a Deo tradita abuterentur, can. 5, cau. 24, qu. 3, qui mendacium coram Deo proferrent, can. 47, de pœnit. dist. 1, qui magos, aruspices, et quosvis ejusdem generis homines sectarentur, can. 5, can. 26, q. 5, qui judæis occasionem præberent injuria potestatem exercendi adversus christianos, can. 31, cau. 17, q. 4, qui non sinerent rite ecclesias ordinari, can. 125, cau. 1, q. 1, ut alios bene multos omittam. Imo et juxta imperatorias constitutiones sacrilegium admitti pronunciatum est quoties principis auctoritas directo læditur, vel quum de ejus judicio quæritur, lib. 3, cod. de crimine sacrilegii, vel cum non obtenta ab eo potestate publicam sibi quis jurisdictionem usurpat., l. ult, cod. eod. tit., l. 1, cod. ut dignitatum ordo servetur. Hæ sane sunt impropriæ nominis significationes. Etenim proprie sacrilegium quasi a sacris rebus legendis definit Isidorus, in lib. 5, Originum, cap. 26, *furtum rerum sacrarum*, quemadmodum sumitur, in can. 3, 5, 10, cau. 12, q. 2, can. 4, 5, 18, cau. 17, q. 4, can. 3, cau 23, q. 4, et cap. 22, de sentent. excommunic. Revera si ad veteres Romanorum leges respiciamus, non alia in specie sacrilegium admitti, et sacrilegii pœnas imminere traditum est, quam ubi quis res Deo sacras abripuisset, vel suppressisset, l. 4, 5, 6 et 9, § 1, ff. ad leg. Jul, pecul. Paullo latius ecclesiasticorum canonum auctores sacrilegii nomen sumsere, juxta quos definitur *rei sacræ violatio*, unde emersit vulgaris sacrilegii divisio in personale, locale et reale, prout vel persona, vel locus, vel res Deo sacra violatur, can. 21, cau. 17, q. 4. Hinc mihi displicere non potest illorum opinio, qui putant, quoties emergat disputatio de pœnis adversus sacrilegos generali lege indictis, distingui oportere inter ecclesiasticos canones, et civiles constitutiones; ita ut si de pœna a canonibus imposita agatur, sacrilegorum sub nomine veniant quicumque vel personam, vel locum, vel rem Deo sacram violaverint; at si agatur de pœna civilibus legibus præstituta, iis tantum imminere dicatur, quousque aliud non sensisse legislatorem adpareat, qui res Deo sacras subripuerint.

Itaque ecclesiastico jure primo sacrilegium admittitur in personas Deo sacras, veluti cum adversus episcopos, vel majores prælatos, sacerdotes, et omnes in clero constitutos injuria infertur, cædendo, vulnerando, aut contumeliis afficiendo, lib. 10, cod. de episc. et cler., can. 21 et 29, cau. 17, quæst. 4, cap. 5, de pœnis, in 6, clem. 1, eod. tit. quod adeo verum est, ut etiam obtineat in clericis conjugatis, si in clericali tonsura, et habitu incedant, et cum una tantum nec vidua contraxerint, cap. 1, de cleric. conjug., in 6. Imo idipsum dicendum erit, si agatur de monachis, utut ecclesiasticis ordinibus non initiatis, cum et isti singulari jure Deo devoti sint, et sub religiosarum personarum nomine veniant, dicto, can. 21 et 29, cau. 17, quæst, 4, cap. 5, 9 et 10, de sent. excommun. quod et recta interpretatione ad sanctimoniales facile protrahes, argumento canonis 40, caus. 27, quæst. 1, utpote quæ solemni voto Deo dicantur. Quamobrem sequitur, sacrilegium etiam admitti ab eo, qui sanctimonialem aut rapuerit, aut etiam volentem turpi conjunctione maculaverit, l. un, cod. de raptu virgin., can. 11, 17 et 37, caus. 27, q. 1, quem-

admodum et sacrilegii reus fieret clericus monachusve, quisquis statutas continentiæ leges violaret, can. 2 et 5, dist. 28, can. 11, caus. 27, q. 1.

Secundo admittitur sacrilegium ex disciplina canonum in loca sacra, vel cum sacræ ædes diruuntur, vastantur, incenduntur, invaduntur, can. 6, caus. 17, quæst. 4, can. 22, caus. 24, q. 8, quibus jungi potest, lex 1, ff. ad leg. Jul. majest. et lex 2, cod. de collegiis, vel cum ecclesiastici conventus temere turbantur, l. 10, cum authentica sequente, cod. de episc. et cler., l. 5, cod. de his, qui ad eccles. confug., vel cum certamina, rixæve in sacra æde committuntur, can. 7, caus. 17, quæst. 4, vel cum quis in templis sacris, quasi in profanis locis, conversatur, cap. 1, 5, 6 et ult., de immunit. eccles., cap. 1, eod. tit. in 6, vel cum ludi theatrales, et profana spectacula in eisdem celebrantur, cap. 11, de vita et honest. cleric. Quæ omnia ita vera sunt, ut non solum locum habeant in ecclesiis consecratis solemni dedicatione, sed etiam in ecclesiis simplici benedictione institutis, dummodo in iis sacra jam mysteria obeantur, cap. 9, de immunit. ecclesiar. Huc pertinet, quod tradi solet a pragmaticis, sacrilegii reos illos haberi, qui reos ad ecclesiam confugientes vi facta abstrahunt, quod æque et religiosorum imperatorum constitutionibus, et ecclesiasticis canonibus definitum videmus, lib. 1 et 6, cod. de his, qui ad eccles. confug., can. 8, 9, 10, 19 et 20, caus. 17, quæst. 4, cujus disciplinæ triplex caussa esse dignoscitur, et prima quidem sita est in clementia erga miseros delinquentes exhibenda, altera consistit in providentia quadam, qua per pœnitentiam potius, quam pœnas delinquentes coerceantur; postrema sita est in honore quodam erga sacras ædes exhibendo. Ecquidem prima caussa in jure divino fundamentum quoddam positum habet, secunda in ecclesiastica disciplina, postrema in consuetudinibus apud varios populos receptis, ac moribus comprobatis. Quæ singula ubi quisquam apprime consideret, forte noverit varias pragmaticorum doctrinas invicem conciliare, aut saltem ita conferre invicem, ut medius inter disputantes sedens certum, aut valde probabilem sententiam proferat.

Dixi, primum disciplinæ caussam sitam esse in clementia erga miseros delinquentes exhibenda, atque id fundamentum quoddam habere in jure divino. Clementia hæc est, non in quoscumque indiscriminatim reos fovendos, sed eos tantum, qui miserabilius deliquissent. Promiserat olim Deus in costituenda judæorum republica se certa loca designaturum, in quæ se conferret, qui non omnino sponte positisque insidiis hominem occidisset, Exodi, c. 21, vers. 13. Clarius, in c. 35, Numeror. ita Deus præcepit: *De ipsis autem oppidis, quæ Levitis dabitis, sex erunt in fugitivorum auxilia separata, ut fugiat ad ea, qui fuderit sanguinem, et exceptis his alia quadraginta duo oppida, idest, simul quadraginta octo cum suburbanis suis.* Execturus Moses præcepta Dei legitur, in c. 4 Deuteronom. tres civitates trans Jourdanem ad Orientem plagem designavisse, ut confugeret ad eas, *qui occiderit nolens proximum suum, nec sibi fuerit inimicus ante unum et alterum diem, et ad harum aliquam urbem possit evadere.* Insuper mandavit Deus, in c. 19 Deuteronom., ut cum judæi terram gentium occuparent, separarent tres civitates refugii nomine, ad quas posset evadere, qui propter homicidium profugus esset, hac lege dicta: *Qui percusserit proximum suum nesciens, et qui heri, et nudius tertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur, sed abiisse cum eo simpliciter ad ligna cædenda in sylvam, et in succisione lignorum securis fugerit manus, ferrumque lapsum de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit, hic ad unam supradictarum urbium confugiet, et vivet; ne forsitan proximum ejus, cujus effusus est sanguinis, dolore stimulatus persequatur, et apprehendat eum, si longior via fuerit, et percutiat animam ejus, qui non est reus mortis; quia nullum contra eum, qui occisus est, odium prius habuisse monstratur... Si quis autem odio habens proximum suum insidiatus fuerit vitæ ejus, surgensque percusserit illum, et mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus; mittent seniores civitatis illius, et arripient eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus sanguis effusus est, et morietur: non misereberis ejus, et auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi.* Eadem leguntur, in c. 20. Josue, eo adjecto, ut qui hominem nesciens, seu casu occidisset, in civitatem refugii se recipiens ibidem moraretur, donec staret ante judicium caussam reddens facti sui, et moreretur sacerdos magnus, qui illo tempore fuisset. Plura hinc colliguntur; et primum de sacris locis ibidem non agi, sed de civitatibus singulari jure designatis; secundo non de quibuscumque delictis immunitatem fuisse concessam, sed de homicidio casu quodam admisso; tertio immunitatem datam adversus cognatos occisi, qui deprehensum occisorem ad ulciscendam defuncti necem jugulare impune potuissent, Numerorum, c. 35, vers. 19, 20 et 21. Tota ergo, uti liquet, ejusmodi disciplina ex humanitate, ac clementia proficiscebatur in eos merito exhibenda, qui casu deliquissent; longe autem distat hoc asylum ab eo, quod Romulus, dum urbem conderet, reis quibuscumque constituit inter Palatinum et Capitolium, cujus finis erat ut nova civitas eo confluentibus hominibus

augeretur. Quæ si velis hodiernæ immunitati ecclesiarum accommodare, eatenus æquali ratione accommodabis, quatenus cum ecclesiæ præ urbibus refugii designatæ fuerint ad asylum suppeditandum, clementia erga eos exhibeatur, qui sunt clementia, ac miseratione digni, qua in re divinum quodammodo jus versari videtur, ut aut prorsus innoxii quascumque pœnas, aut qui levius delinquerint, gravissimas pœnas evadant.

Non hic tamen consistendum est: accessit enim in constituenda immunitate ecclesiarum altera caussa secundo loco a me commemorata, ac sita in providentia quadam, qua per pœnitentias potius, quam pœnas delinquentes coerceantur, quod fundamentum habere dixi in ecclesiastica disciplina. Mos erat in vetere ecclesia, ut quicumque rei publici criminis existerent, ubi demisso animo ad ecclesiam, idest ad ædes sacras, et ad sacerdotes in illis merentes confugerent, exciperentur quidem leniter, non tamen societati fidelium reconciliarentur primum, quam per longas, et quidem asperas pœnitentium stationes transgressi emendati fuissent. Duplex in conspectu publicæ severioris pœnitentiæ bonum emergebat, primum publicum, quo læsæ christianorum societati, ecclesiæ, ac Deo satisfiebat, quod fieri posset; alterum curata rei ejusdem emendatio, atque in meliorem frugem conversio. Horum bonorum spe illecti ecclesiarum antistites, ubi rei criminum sese in ecclesiam sisterent pœnitentiam arbitrio ecclesiæ suscepturi, nihil antiquius habebant, quam ut apud religiosos principes, aut curatores reipublicæ pro reis pœnitentibus intercederent, quo qui penitentiam suscipiebant, pœnis publicis liberarentur, quousque in ecclesia mererent sub pœnitentiæ disciplina; atque id facile a piis principibus, aut reipublicæ curatoribus impetrabant, præsertim ubi quædam subesse poterat erga reum criminis miseratio. De hoc intercedendi munere mentionem fecit Gregorius Magnus, in can. 3, caus. 14, qu. 6, Gelasius, in can. 3, dist. 86, Augustinus, in can. 4, caus. 23, quæst. 5, mentio etiam fit in capitularibus Francorum, seu, in can. 9, caus. 16, quæst. 4. Quid vero est, quod sub nomine Gregorii Magni legimus, in can. 8, caus. 23, q. 5. *Reos sanguinis defendat ecclesia, ne effusione sanguinis particeps fiat?* Nihil tale legitur apud Magnum Gregorium. Potius obscurus quidam auctor perperam hæc sub Gregorii nomine consarcinavit, putans paucis referre sententiam Gregorii, quæ habetur in dicto can. 3, q. 87, his verbis: *Hi, qui in furtis publicis implicati sunt, a nobis non videantur juste defendi, ne opinionem male agentium ex indiscretæ defensionis ausu in nos ullo modo transferamus; sed quantum decet ecclesiam, admonendo, et verbum intercessionis adhibendo, quibus valetis, succurrite, ut et illis opem feratis, et opinionem sanctæ ecclesiæ non inquinetis;* quod jam observaverunt Romani correctores, quodque etiam maxime animadvertendum est, cum longe distet unius ab alterius monumenti sententia. Nemo insuper in contrarium proferat quasi ex Augustino depromptum canonem 8, caus. 17, q. 4. Eam enim epistolam Lovanienses primum theologi, deinde Maurini monachi ab Augustino, cujus nomine laudatur, abjudicarunt. Potius ego laudabo duo germana Augustini monumenta, ex quibus demonstretur, qualis fuerit quinti ecclesiastici sæculi disciplina: ait ille, in epist. 115, ad Fortunatum Cirtensem, episc. de quodam Faventio, qui ad ecclesiam hipponensem confugerat: *Is cum ab ejusdem possessionis, domino, nescio quid sibi metueret, ad hipponensem confugit ecclesiam, et ibi erat, uti confugentes solent, expectans quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret.* Item in sermone 18, de verbis Domini ita eum adloquebatur, qui reus ad ecclesiam confugerat: *Contremiscis, conturbaris, pallescis, ad ecclesiam curris, videre desideras episcopum ad pedes ejus volutaris, domine concutior, domine in carcerem mittor, miserere mei. Ego quidem curro propter carnem tuam; utinam tu curreres propter animam tuam.* Quod si adhuc quisquam opponat in medium canonem 10, caus. 17, q. 4, notabo ego, monumentum istud Gelasio tributum non levi falsitatis suspicione carere, quemadmodum observandum mihi fuit in meis animadversionibus in Gratianum. Jure autem dixero, ubi certa constat ex alia perspicuis monumentis modo laudata veterum disciplina, frustra istam productis incertis capitibus posse turbari.

Denique in confirmanda ecclesiarum immunitate accessit postrema caussa cultus, et reverentiæ in sacras ædes exhibendæ, quod dixi fundamentum habere in consuetudinibus apud varios populos receptis, ac moribus comprobatis. Ecquidem deberi sacris ædibus reverentiam, divini juris est: qua vero ratione reverentia præstetur, et num ad reverentiam spectet ecclesiarum, reos ab ecclesiis abducere, ex moribus hominum fuit judicandum. Jamdiu post institutum imperatoris munus, et dignitatem invaluerat ad honorem Cæsarum, ut quicumque ad statuam principis confugisset, in ea reperiret asylum, in quo tutus esset ab omni vexatione, præsertim illorum, quorum potestatem ac vim metuisset, quales ut plurimum erant servi iram domini fugientes, lib. 2, ff. de his qui sunt sui vel alieni juris, l. 1, § 1, ff. de offic. præf. urbi, lib. 17, § 12, de ædilitio edicto. Res eo protracta fuit, ut qui voluisset impune delinquere, passim secum imaginem Cæ-

saris circumferret ad injuriam in alios inferendam. Ad quem cohibendum abusum, opportunum fuit ita cavere, ut quidem fugientibus alienam iram statuæ principis asylo essent, non iis, qui delinquendi impunitatem exinde sperabant, lib. 28, § 7, ff. de pœnis, l. 5, ff. de extraor. crimin., l. 38, ff. de injur. Retenta etiam hæc consuetudo fuerat apud christianos imperatores, adeo ut imagines imperatoriæ etiam solemni ritu dedicarentur, t. un. cod. theodos. de imaginibus. Theodosius imperator ita statuit, in l. unica, cod. theod. de his qui ad statuas confugiunt. *Eos, qui ad statuas vel evitandi metus, vel creandæ invidiæ caussa confugerint, ante diem decimum neque auferri ab aliquo, neque discedere sponte perpetimur; ita tamen, ut si certas habuerint caussas, quibus confugere ad imperatoria simulacra debuerint, jure ac legibus vindicentur; sid vero proditi fuerint artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur.* Integra descripsi verba legis, propterea quod nonnulla omissa fuerint a Triboniano, qui eam retulit in codicem justinianeum, l. un., eod. tit. Similem saltem honorem deferri ecclesiæ, seu sacris ædibus oportere quis dubitavisset? Eam ob rem quicumque servi dominos timebant, ad ecclesiam confugiebant, ut clericali intercessione domini ira placarentur, atque interea domini a coercitione temperarent; multi etiam alii publicorum criminum rei ad sacras ædes confugiebant, sperantes futurum, ut intercessione clericorum a pœnis publicis absolverentur, uti superius observabam, quod facile concedebatur, ne minor cultus et reverentia in ædes Deo sacras, quam in principum statuas, exhiberi videretur. Quando vero non in omnibus delictorum speciebus tutus esse poterat, qui ad statuas principum confugiebat, ita nec in omnibus criminum speciebus cautum fuit jure romano, ut tutum asylum in ecclesiis inveniretur; unde variæ consuetudines inductæ ad definiendum certum honorem in ecclesias exhibendum sine eversione publicæ disciplinæ.

Post hæc generaliter observata, generaliter concludi potest, maxime laudabilia semper fuisse utriusque potestatis concordata in hoc argumento inita, ut dum hinc publica tranquillitas adversus scelestos tuetur, illinc et clementia locum habeat, et certus honor ecclesiis decernatur. Nam si primo clementiam illam respicias, quæ habet fundamentum in jure divino, ad certos tantum casus referri debet. Si providentiam consideres ecclesiæ quæ olim reos excipiebat pœnitentia emendandos, eaque de caussa pro reis intercedebat, optando erit provido viro, ut rei ita ab ecclesia defendantur, ut dum in sacris ædibus merent, pœnitentiæ signa publice pandant. Si decus perpendas ecclesiis debitum, modus quidam erat definiendus, quo nihil hinc honori detraheretur, illinc rigor disciplinæ improbos homines adhuc contineret in officio, præsertim postquam auctus est numerus ecclesiarum. Hinc ne injusta in atrocioribus flagitiis videretur esse clementia, can. 33, cau. 23, qu. 4, cavendum fuit prudentissime, ne omnes indiscriminatim intercessione ac tutela ecclesiæ juvarentur, ut desperatione veniæ homines a tantis sceleribus facilius abstinerent. Quamobrem et cives publici ærarii debitores, et judæos creditores suos fallentes tutos esse in ecclesia noluerunt, etiamsi isti sponderent, Christo se nomen daturos, ne forte et ecclesiam simulata conversione decipiant, nisi creditoribus satisfecerint, aut se delicto purgaverint, l. 1, cod. theodos. de his qui ad eccles. confug., lib. 1, eod. justinian. cod. tit. quemadmodum nec servos potestate dominica liberari cupientes, lib. 4, cod. eod., can. 22, 23, 36, caus. 16, qu. 4, cap. 6. de immunit. nec publicos latrones, aut nocturnos depopulatores agrorum, dicto, cap. 6. eod. tit. neque eos, qui in ecclesia delinquerunt, cap. ult, eod. neque eos, qui sponte et deliberato consilio hominem occiderunt, cap. 1, de homicid. Addidere nonnulli, nec injuria, adulterii, aut raptus reos, ex novella 17, cap. 7, interea tamen non satis in eo definiendo securos se esse crediderunt, quod offenderent in canonem 3, caus. 36, qu. 1, ad cujus interpretationem rati sunt pugnare jus ecclesiasticum civili, proindeque in aliam quæstionem se adduci senserunt non adeo facile digerendam, an in proposito jus ecclesiasticum anteferri, an civile oporteret. Ego facilius arbitro, utrumque monumentum, sive Justiniani, sive patrum aurelianensium, ad diversos provinciarum mores, ad diversos etiam tempora esse exigendum, quando certum est, concilium aurelianense I, ante novellas Justiniani fuisse celebratum, et in iis provinciis, quæ græcorum imperio tunc minime suberant. Non memoro, quid pragmatici ulterius excipiendo tradant de crimine læsæ majestatis, de crimine peculatus, de iis, qui publicis rationibus tenentur obnoxii, et similibus, siquidem hujusmodi controversiis apud nos finis impositus fuit post inita utriusque potestatis concordata. Tantum dicam, ex sanctionibus legum, et canonum disciplina declaratum fuisse, ut quod sacrarum ædium, sive ecclesiarum gratia cautum est, protraheretur ad atria et sacraria, sive diaconica, lib. 3, cod. de his qui ad eccles. confug. ad cemeteria, ad domus episcopales et clericales, et ecclesiæ diversoria, dummodo hæc loca ecclesiis ipsis cohæreant, l. 4, cod. theodos. de his qui ad eccles. confug., can. 7, 20, 36, caus 17, q. 4. c. 6, de immunit eccl., c 7, de consecr. eccl.

vel alt., cap. un., eod. tit. in 6, c. 17, de sent. excom. etenim olim clericorum ut plurimum in commune viventium habitacula pone ecclesiam ædificabantur, can. 4, cau. 12, q. 1. Ad auferendas autem controversiarum occasiones aliquando certi limites definiendi fuerunt, intra quos loci sacri immunitas contineretur, uti deducitur ex, can. 6 et 21, c 17, quæst. 4, quamquam tamen in urbibus, et oppidis, ubi templa laicorum ædibus pene cohærere debuerunt, illud observari vix potuerit, unde moribus potius, quam lege scripta, ea in præsentia regitur disciplina. Protractum quoque id fuit ad monasteria, can. 21, in fine, cau. 17, q. 4, item ad loca religiosa, in quibus actoritate Antistitum pia hospitalitatis officia exercentur, c. 4, de relig. dom. Sed iterum hic ob multiplicatas ecclesiarum, oratoriorum, sacellorum, locorumque religiosorum erectiones, opus fuit publicis inter utramque potestatem ineundis conventionibus, quas, quod ad nostras provincias attinet, unisquisque intelliget ex recentibus, quibus instruimur, concordatis.

Tertio, et quidem proprie, uti diximus, admittitur sacrilegium in res sacras, quando nimirum quis furatur, aut rapit res Deo consecratas, quas sane nemini licet in profanos usus aliquando convertere, can. 3, cau. 12, q. 2, c. 51, de reg. jur., in 6, can. 38, et sequentibus de cons. dist. 1. Et quamquam nomine sacrarum rerum proprie illæ veniunt, quæ sacerdotali prece sunt dedicatæ, lib. 6, § 3 et lib. 9, ff. de rer. divis. in proposito tamen etiam sacra intelligitur pecunia, et bona universa, quæ ad cultum sacrorum ab ecclesia possidentur, lib. 4, 5, 6, ff. ad leg. jul. pecul., can. 5, caus. 12, quæst. 2, can. 3, 5, 12, 18. et passim caus. 17, quæst. 4, imo et sacra intelligetur obsignata pecuniæ quantitas ecclesiæ ultima alicujus voluntate relicta, ita ut qui eam mortuo testatore sibi usurpat, sacrilegus judicetur ob dominium rei legatæ in ecclesiam ipso jure translatum, quemadmodum ego intelligo canonem 4, caus. 17, quæst. 4, argumento, lib. 3, cod. de furtis. Hinc est, quod clerici beneficia possidentes sacrilegi appellentur, si, quod superest ex honesta sustentatione in sacros piosve usus erogandum, in profanos convertant, can. 6, caus. 1, qu. 1, can. 68, caus. 16, quæst. 1, can. 71, cau. 12, qu. 2, cap. 4, de pecul. cleric. Ulterius progressi sunt juris ecclesiastici conditores; quamquam enim apud romanos veteres sacrilegus non haberetur, qui rem privatam in sacra æde depositam subripuisset, lib. 5, ad leg. jul. pecul. ecclesiastici tamen antistites eum sacrilegum appellaverunt, quod dixerint, triplex in hac specie sacrilegium esse posse, videlicet cum quis furatur aut sacrum de loco sacro, aut sacrum de loco non sacro, aut non sacrum de loco sacro, can. 21, cau. 17, quæst. 4, ob singularem injuriam, quæ in Deum seu ratione loci sacri, seu ratione rei sacræ semper infertur. Nomine autem loci sacri, non privatum, sed publicum locum sacrum intelligo, propterea quod ita intellexerunt jureconsulti veteres, lib. 9, § 1, ff. ad legis jul. pecul. a quorum traditionibus minime constat, patres ecclesiasticos in hac parte recessisse.

In tot et tam variis sacrilegii speciebus, quarum aliæ, uti statim agnoscitur, multo sunt aliis atrociores, imo et toto fere cœlo, ita dixerim, invicem distant, æquissimum fuit, non una eademque pœna universos sacrilegos sine discrimine coerceri. Est sacrilegium quoddam criminis genus, quod multorum criminum species ad se trahere potest, cum sacrilegium in homicidio, in adulterio, aliisve nefarii, conjunctionibus, in furto, in rapina, in injuriis, in damno dato, aliisve pluribus admittatur. Quamobrem quis dubitet, generaliter sacrilegii scelus extraodinarium posse appellari, leniore modo, modo asperrima pœna dignum? Ut primum de sacrilegio, dicam, quale apud romanos veteres habebatur, lege duodecim tabularum, uti refert Tullius, lib. 2, de legibus, statutum erat, ut qui sacras res subripuisset, parricida foret; deinde legibus Juliis puniri cœpere sacrilegi pœna peculatus extra ordinem infligenda, scilicet habita personarum, ætatis, sexus, temporis, et rei ratione; hinc alios scimus vivos exustos, alios bestiis objectos, alios furcæ suspensos, alios publicatis bonis deportatos, alios in metallum damnatos, alios flagellis cæsos, et in exilium missos, l. 3, 4, 6, 9, 10 et 11, ff. ad leg. Jul. pecul. Quod si sacrilegium late sumatur, prout in sacris canonibus sumitur, tanquam violatio personæ, lociva sacri, varias quoque noscimus pro varietate criminis, et adjunctorum, seu civiles religiosorum imperatorum constitutionibus indictas, seu ecclesiasticas canonum pœnas. Etenim eos, qui sacra ministeria turbaverint, vel celebrari prohibuerint, capite puniti constitutum est, nov. 123, c. 31, lib. 5, cod. de his qui ad eccles. confug., et qui atrocem in sacros administros, dum sacra celebrarentur, injuriam intulerint, flagellis cœdi, et in exilium mitti, dicta nov. 123, cap. 31, ex qua immutata fuit disciplina, leg. 10, cod. de episc. et cler. juxta quam hæc injuria a rectoribus provinciarum etiam non postulantibus episcopis erat capitali pœna vindicanda. Præterea ii, qui ad ecclesiam confugientes vi facta abstraxissent, tanquam rei læsæ majestatis olim habebantur, lib. 2, cod. de his, qui ad eccles. confugiunt. Verum media ecclesiæ ætate in hac sacrilegiorum specie non constans ubique servata fuit juris disciplina ob varias, quæ prodie-

runt leges, modo apud græcos, modo apud longobardos; siquidem apud græcos obtinuit, ut qui confugientes ad ecclesiam propria auctoritate abstraxissent, verberati et tonsi deportarentur, l. 2, cod. de crim. sacrileg. ex tit. 46. Basilicorum in codicem justinianeum translata, de qua videris Armenopolum in epitome juris, lib. 6, tit. 5. Idem Armenopulus in promtuario juris civilis ita tradit, lib. 2, tit. 9. *Qui ad ecclesiam confugiunt, usque ad fines ecclesiæ, qui ante publicum forum sunt, tuti sunt. Verum armis ne se muniant. Servus cum armis ad ecclesiam confugiens exinde protinus abstrahatur. Resistens vero summa vi abripiatur, ac extrahatur, et si pugnans ceciderit, absque ulla noxa sit, qui in eum invasit Dominus. Neque homicidis, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus, quæ de terminorum cautione et tutela tradantur, observabis, sed et inde extrahes, et pœnam meritam irrogabis. Quæ enim ex sacris cautio, et immunitas competit non injuria afficientibus, sed affectis a lege conceditur. Qui ad sacram ecclesiam confugientem propriæ auctoritate revellit, et extrahit, verberibus affectus, ac rasus relegatur.* Quamobrem Isidorus Mercator juxta recentiores sui temporis mores tradere non dubitavit, sacrilegos infamia, carcere, exiliove puniri, in can. 13, cau. 17, quæst. 4. Apud longobardos receptum fuit, ut compositio ob violatam templorum immunitatem data pecunia fieret, ad quam respexit concilium triburiense in can. 7, 20, 25 et 26, juncto can. 27 et 28, cau. 17, quæst. 4. Adversus occisores episcoporum, et cardinalium prodierunt posterioribus sæculis pontificiæ constitutiones, quales exhibentur, in capite 5, apud Bonifacium VIII, et in capite 1, apud Clementem V, de pœnis. Canonice quoque pœnæ adversus sacrilegos variæ præstitutæ fuerunt pro qualitate delictorum; hinc contra eos, qui ecclesias diruunt, vastant, spoliant, incendunt, indicta fuit pœna excommunicationis tamdiu quamdiu rei congrue non satisfaciant, et damna resarciant, can. 1, 6 et 21, cau. 17, quæst. 4, cap. 2 et 5 de raptor., cap. 22, de sentent. excomm. concilio tridentino, sess. 22, de reform., cap. 11, item præceptum est a communione eos excludi, qui extra caussas jure moribusve probatas violenter extrahunt confugientes ad ecclesiam, can. 10, 11 et 35, caus. 17, quæst. 4, aliquando vero publicæ pœnitentiæ subjici, can. 14 et 20, caus. et quæst., et si clerici sint, e gradu suo dejici, can. 19, ibidem. Præterea adversus sacrorum administros res ecclesiasticas præter caussas et sollemnitates abs jure probatas alienantes, cautum aliquando fuit, ut de gradu suo deturbarentur; deinde statutum, ut certis pœnis subjicerentur quales præstituntur in extrav. un. de rebus eccles. non alien. int. com. In aliis autem caussis, in quibus adversos sacrilegos singularis pœna indicta non adparet, extra ordinem potuerunt ecclesiarum antistites in reos animadvertere.

Prætereunda sane non est vulgaris prudentia, quæ obtinuit post constitutionem concilii lateranensis, anni 1139, sub Innocentio II, in can. 29, cau. 17, qu. 4. Nimirum, quidquid olim vigeret juxta canones 22, 23, 25, 26, 27, 28, eadem quæstione, cautum legimus, ut *si quis suadente diabolo hujus sacrilegii reatum incurrerit, quod in clericum, vel monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus episcoporum illum præsumat absolvere, nisi mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui præsentetur, et ejus mandatum suscipiat.* Nova fuit pœnalis hæc sanctio, primum edita in concilio rhemensi, anni 1131, can. 13, eisdem verbis concepta; ac deinde in dicto lateranensi concilio confirmata, et in generalem ecclesiam prorogata. Hinc liquet, quid sentiendum sit de capitulo 9 de vita, et honestate clericorum adscripto Gregorio VII, qui vixit ante tempora et rhemensis, et lateranensis concilii quique in fine illius rescripti ita respondere videtur, ac si et rhemensis, et lateranensis canonis sanctionem moderetur. Falso tributum est rescriptum illud Gregorio VII, ac verius tribuendum erat Gregorio VIII, qui post lateranense concilium floruit. Et revera in Collectione I. Decretalium, cap. 10, idem rescriptum recensetur sub nomine Gregorii VIII, imo auctor ejusdem collectionis, qui in recensendis pontificum monumentis temporum ordinem peræque observavit, rescriptum illud recensuit post rescripta Alexandri III, quod etiam notari potest, in collectione Gregorii IX. At vero si rescriptum illud Gregorii VII, foret, non Gregorii VIII, collocati debuisset ante rescripta Alexandri III, quem Gregorius VII, non Gregorius VIII, tempore antecessit. Tria observanda sunt in conspectu laudati decreti lateranensis, quorum primum spectat interpretationem illorum verborum *suadente diabolo,* alterum spectat anathematis pœnam inflictam in eum, qui in clericum vel monachum violentas manus injecerit, postremum spectat reservationem absolutionis ab eodem anathemate.

Ad interpretationem illorum verborum *suadente diabolo* non dimoveor ab iis, quæ animadvertenda censui in meis lucubrationibus in canones gratianeos, ubi tradidi, occasionem edendo huic canoni præbuisse Arnaldum quemdam Brixiensem, qui adversus ecclesiasticam hierarchiam, statumque monasticum impie insurgens nihil antiquius habebat, quam ut passim excitaret universos, quo in monachos, clericos, antistites, ipsum etiam

pontificem maximum vi facta irruerent, cæderent ac bonis omnibus spoliarent. Certum est, in eo concilio lateraneusi Innocentii II. Arnaldum fuisse damnatum: certum est, Arnaldum ea in clerum universum odia concitavisse, adeo ut plures jam urbes contra ecclesiam commovisset. Quid clarius ad attingendam patrum lateranensium mentem, ut inferamus, tum demum pœnæ illius canonis locum fuisse, cum conceptum in ecclesiasticam hierarchiam, et monasticos ordines odium inferendæ injuriæ caussam dedisset? Nihil sane referebat, an privatim, an publice facta injuria proponeretur; nihil etiam referebat, ubi de monachis ageretur, an injuria illata esset adversus professum, an adversus eum, qui tantum monasticum habitum suscepisset, et in tyrocinio versaretur. Quum enim adversus omnes has personas æque Arnaldistarum animus debaccaretur, optimum fuit definire, locum esse pœnæ concilii, c. 7, de sentent. excommunic., cap. 2, in fine eod. tit., in 6. Si hæc vera sunt, quemadmodum ego verissima censeo, liquet profecto, pœnalem concilii sanctionem certis tantum in casibus circumscribi; videlicet tum pœnam anathematis dictam fuisse, cum quis odio cleri, et monasticarum institutionum in clericos, vel monachos injuriam intulisset. Cæterum hæc interpretatio licet in jure fundamentum habeat, parum tamen in facto consistit, quando scimus, ex respectis subsequentibus pontificum maximorum, pœnam illius canonis ad omnes species prorogatam fuisse, quibus injuria illata deprehenderetur, vel in clericos, vel in monachos, etiam ab eo, qui aut nunquam induisset, aut semel indutum deposuisset animum Arnaldistarum. Hanc pœnalem extensionem de specie ad species postulavit utilitas publica, postulavit etiam sagax agendorum prudentia, in qua ubi impiæ sectæ evertendæ sunt, rigor, et austeritas adhibenda est, quibus tamen eversis conandum est, ut rigor ille et austeritas, clementia et moderatione temperetur. Ita sese gesserunt pontifices maximi. Cum primum Arnaldistarum hæresis grassabatur, ob ingentem illorum multitudinem recipiendum erat, ut quicumque in clericos, vel monachos impiam manum intulissent, ita lateranensis canonis pœnis subjacerent, ac si Arnaldistarum furore correpti fuissent, cap. 5, 9, 19, et passim de sentent. excommunic. Cum vero imminui cœpit Arnaldistarum numerus, adhuc tamen aliqui erant, non omnes conjecturæ sublatæ fuerant, quibus in eadem disciplina perseverandum esse crederetur. Tandem vero cum severior pœna videretur, certi casus excipiendi erant, quibus pœna lateranensis concilii locum non haberet. Hinc exceptio probata est, quo casu ex animi levitate, seu joco quis clericum læsisset, c. 1, de sentent. excommunic.; item quo casu quis ex officio, puta magister discipulum, prælatus subditum corrigat, aut laico corrigendum mandet, dicto. cap. 1 et 36, eodem tit., cap. 15, eodem, in 6, itidem quo casu quis vim a clerico illatam repellat, aut injuram inferentem clericum coerceat, quemadmodum contingit in specie, capituli 3 vers. *nec ille* eod. tit., insuper quo casu quis clericum percutiat divina officia impedientem, cap. 16, eod. tit., aut tractantem negotia sæcularia, a quibus nec post tertiam prælati sui admonitionem recesserit, cap. 25 et 45, eod., aut eum, quem clericum esse ignoraverit, cap. 4, eod., denique quo casu quis non mandaverit quidem clericum ludi sed ratam injuriam ab alio illatam habuerit, dummodo ratam habentis nomine illata non fuerit, cap. 23, de sententia excommunicationis in 6.

Verba illa lateranensis concilii *anathematis vinculo subjaceat*, si ita interpretanda essent, quemadmodum sonant, forte intelligerentur de pœna anathematis non ipso jure inflicta, sed per sententiam judicis infligenda. Observo in primis ad hanc rem, censuras, ut ajunt, latæ sententiæ parum frequentes illa ætate fuisse, adeo ut extra caussas hæreticorum vix ante sæculum duodecimum demonstrari illorum exempla possint. Observo deinde, in dubio potius ferendæ, quam latæ sententiæ censuram indictam intelligi, ob generalem regulam, quæ suadet, ut in dubio mitiorem semper interpretationem sequamur. Observo insuper, verbum illud *subjaceat* dubium esse posse, cum æque subjacere quis possit anathemati ex juris potestate, atque ex judicis sententia. Observo denique, verbum illud *subjaceat*, et in præcedentium conciliorum canonibus, et ab ipso lateranensi concilio ita in aliis canonibus fuisse usurpatum, ut ad ferendam sententiam referretur. Cum præcedentium sæculorum canones memoro, laudare possum canonem 101, caus. 1, qu. 1, ubi in certis criminibus pœna dicitur in episcopum, ut duobus mensibus *excommunicationi subjaceat*, et in Presbyterum, ut quatuor mensium *excommunicatione plectatur*. Quamobrem liquet, verbum *subjaceat* promiscue sumi cum verbo *plectatur*, quod tamen verbum nomine dubitante ad excommunicationem ferendæ sententiæ refertur: secus dicendum, etiam gravius puniri episcopum, quam presbyterum contra mentem patrum toletanorum, qui episcopi pœnam bimestrem, presbyteri quadrimestrem esse voluerunt. Cum memoro alios canones ejusdem concilii lateranensis, video similem formulam *subjaceat* legi, in can. 47, caus. 12, q. 2, quem tamen passim de excommunicatione ferendæ sententiæ interpretantur. Adjicere possum, hanc formulam de ferendæ sententiæ censura intellexisse Innocentium III, in cap. 4, de crimine

falsi, dum in primis statuit *sub pœna excommunicationis et suspensionis*, ne in impetratione literarum apostolicarum fraudes admitterentur, et contra trasgressores jubet, ut *si laicus fuerit, excommunicationi subjaceat, si clericus, suspensione damnetur*. Verba illa *sub pœna excommunicationis, et suspensionis*, indicant nemine diffitente censuram ferendæ, sententiæ; ne igitur Innocentius videatur sibi contradixisse, de simili pœna intelligenda erunt illa verba *excommunicationi subjaceat*, eo vel magis, quod ista ad laicos referenda respondeant aliis in clericos referendis *suspensione damnetur*, quæ exprimunt censuram ferendæ sententiæ. Itaque et ante concilium lateranense, et in ipso lateranensi concilio, et post lateranense concilium verbum *subjaceat* non indicavit latam juris sententiam. Cur igitur indicavisse concludetur in dicto, can. 29, caus. 17, qu. 4. Scio, quid nonnulli dixerint ad hanc rem. Observaverunt post illa verba *anathematis vinculo subjaceat*, statim prosequi lateranenses antistites; *et nullus episcoporum illud præsumat absolvere, etc.* Si, inquiunt, statim lateranenses patres de absolutione cogitaverunt, conjectura est, supposuisse eos, reum criminis jam fuisse censura ligatum. Speciosa est hæc conjectura, non tamen tanti momenti, ut perspicue insinuet de sententia lata sanctionem pœnalem fuisse conceptam, cum æque possit reservari pontifici maximo absolutio censuræ ab homine ferendæ ac latæ abs jure. Ad summum dubia videretur in hac parte constitutio; in dubio autem concludi nequit, agi de sententia jure lata. Ceterum hæc disputari quidem possunt in conspectu lateranensis canonis, seposita consuetudine, quæ aliter canonem illum est interpretata. Nimirum post editum illum canonem passim creditum est, et moribus receptum, ut ipso jure violatores legis anathema incurrerent. Postulabat id atrocitas sceleris, præsertim inter adjuncta ubicumque baccantium Arnaldistarum; idque passim subsequentes pontifices suis rescriptis confirmaverunt, quorum magna pars habetur sub tit. de sent. excommun., adeo ut concludere possim, sententiam anathematis in ea parte, qua dicitur ipso jure intelligi infligi potius ex interpretatione canonis rescriptis pontificiis confirmata, quam ex vi lateranensis constitutionis; neque enim interest, an certa lex initio aliquid statuat, an statutum interpretatione quadam et auctoritate publica ulterius extendatur, ut liqueat, quid sit, prout res incidit, judicandum. En autem caussam, quare subsequentibus sæculis multæ, uti modo adnotatum est, invectæ sunt exceptiones, ne disciplinæ rigor in interpretatione potius legis, quam in lege ipsa fundamentum habens nimis asper videretur, cessantibus adjunctis, quæ summam suadebant asperitatem, idest cessante furore Arnaldistarum.

Postremo canonis verba indicant absolutionem ab anathemate pontifici Maximo reservari. Etiam in hoc rigor disciplinæ servandus erat, ubi de Arnaldistis ageretur. Successit interpretatio, qua passim tradebatur, reservationem habere locum, etiamsi qui clericum monachumque percussit, non esset addictus sectæ Arnaldistarum. Et quidem initio opportunum erat ita recipi, et rescriptis pontificiis confirmari, ut unusquisque magis, ac magis averteret se ab Arnaldistis. Ast postquam horum secta prorsus interiit, pontificiis rescriptis multæ exceptiones adjectæ fuerunt, aut immutata disciplina, aut declarationibus factis ad dubia sæpe emergentia dirimenda. Exceptiones istæ duplicis generis sunt, vel perpetuæ, vel temporales. Perpetua exceptio est in impuberibus, in senibus, in mulieribus alienæ potestati subjectis, et in sanctimonialibus, cap. 1, 6, 13, 33 et 60, de sentent. excommunicat., horum enim gratia concessa est episcopis facultas absolvendi ab excommunicatione. Item a Prælatis suis absolvuntur monachi invicem se percutientes, cap. 2 et 51, eodem titulo, quemadmodum et clerici communem vitam agentes, cap. 9, in fine de vita, et honest. cleric. Adde his ostiarium officio suo insistentem, et sub prætextu sui officii malignantem, uti dicitur, in cap. 3, de sentent. excommunic., nisi gravis injuria fuerit; imo et universos, qui levem admodum injuriam intulerint, c. 17, eodem titulo. Temporalis exceptio est, qua interea per episcopum absolutio indulgetur ex emergente necessaria caussa, fide præstita, ut, quum facultas fiat, ad sedem apostolicam confugiatur. Non memoro casum mortis instantis, quem exceptum expresse voluerant patres lateranenses in dicto, can. 29, tunc enim vel unusquisque sacerdos poterit indulgentium sub ea fide impertiri. Tantum dixero, exceptioni locum generaliter fieri, quando tale subest impedimentum, quo quis ad pontificem maximum sine gravi salutis, aut vitæ discrimine accedere nequeat, aut alia simili de caussa, c. 6, 11, 13 et 26, de sentent. excommunicat. De servis nihil adjicio, cum expressum legatur summi pontificis rescriptum, in c. 37, eod. tit.

Ex iis, quæ hucusque de dissimilibus sacrilegorum pœnis tradita fuerunt, facile colligitur, sacrilegium jure a pragmaticis appellari crimen mixti fori, in quo scilicet puniendo et publicorum magistratuum potestas in pœnis publicis infligendis exercetur, et ecclesiastica explicatur jurisdictio, quod ad pœnas canonicas attinet, quin reus post exactas canonum pœnas, et absolutione obtenta, excipere possit adversus publicos magistratus, ne legitimis pœnis apud ipsos coerceatur, quemadmodum expresse tradidit Bonifacius VIII, in cap. ult., § *per hoc quoque* de pœnis.

CAPUT II.

De Simonia.

Huc referendi sunt tituli 1, 4 et libri 5.

Non interiit, utinam autem interiisset, cum auctore suo teterrima illa lues, quæ a Simone Mago nomen accepit, et quam disparem esse a sacrilegio tradidit Gregorius magnus in can. 1, caus. 1, qu. 3. Irrepsit id scelus, ut iterum cum Gregorio loquar in can. 13, caus. 1, qu. 1, de radice pestifera, atque in ipsa origine sua, apostolica fuit detestatione damnatum; cum enim Simon apostolis pecuniam obtulisset, ut facultatem emeret conferendi Spiritum Sanctum, gravissime objurgatus fuit a Petro his verbis: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.* Actorum, cap. 8. Equidem quatuor prioribus ecclesiæ sæculis non adeo frequens fuit occasio viris ecclesiasticis, ex qua illud crimen admitterent, propterea quod ecclesiæ necdum bonis temporalibus abundarent. Quando vero fidelium fuit amplior liberalitas, luxuique, atque avaritiæ locus datus est apud clericos, sæculo præsertim quinto et sexto, simoniæ crimen plurimorum animos occupavit, unde Gregorius magnus sæpe ac sæpius debuit simoniacos reprehendere, uti liquet ex variis illius pontificis monumentis relatis apud Gratianum, præsertim in caussa 1, qu. 1. Detestabilius grassatum fuit vitium illud sæculo decimo et undecimo; inciderunt enim homines turfe in obscura tempora, et ferrea, quibus et germana doctrina, et sincera pietas, ac religio in Deum resque divinas visa fuit ab hominibus exulare. Pontifices maximi, inter ceteros Gregorius VII, Nicolaus II, Alexander II, Innocentius II et Callixtus II, passim in suis epistolis, ac conciliis curaverunt, ut tantis ecclesiarum incommodis remedium adhiberetur, quorum diligentiam sectati fuerunt plures ecclesiarum Antistites, adeo ut sæculo undecimo et duodecimo vix celebratum concilium adpareat, in quo canones editi non fuerint ad damnandam, detestandamque simoniam. Definitur autem simonia, studiosa voluntas emendi, vel vendendi res spirituales, aut spiritualibus adnexas.

Fuerunt qui scriberent, ob atrocitatem criminis simoniam hæreseos nomine fuisse in sacris canonibus appellatam, uti in can. 3, 4, 5, 11, 13, 28, caus. 1, quæst. 1, can. 14, caus. 3, cap. 5, de simonia, atque simoniacos eam ob caussam fuisse inter hæreticos enumeratos ab Isidoro Hispalensi in canon. 39, caus. 24, quæst. 3. Illi meo judicio simonia cum simoniaca hæresi perperam confuderunt. Siquidem quod spectat ad can. 59, caus. 24, quæst. 3, ibidem Isidorus recensuisse videtur simoniacos inter hæreticos, non quod sacra emerent, aut venderent, sed quod dicerent, *creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.* Quod autem spectat ad ceteros canones, in quibus simoniaca hæresis memoratur, observo, duo distinguenda esse crimina longe dissita inter se, quorum aliud simoniacam hæresim appellare rite quis potest, aliud simplicem simoniam. Siquidem simonia vitium sine hæresi proprie dicemus eum admittere, qui pro certo habet, res sacras emi vendive non posse, interea tamen aliud agit, et res sacras pretio emit, aut vendit, non vitio intellectus, sed voluntatis. At simoniacam hæresim nominabimus, cum quis non tam facit, quam fieri posse putat detestabilem rerum sacrarum, aut sacris cohærentium mercaturam. Id facile intelligit, quicumque considerat, quibus temporibus editi illi canones fuerint, illis videlicet, quibus crimen adeo late serpebat, ut non tam voluntatem simoniacorum, quam mentis judicium infecisse videretur. Et sexto et decimo et undecimo sæculis erant, qui variis effugiis simoniacorum notam evasuri, pallia in simoniam inducebant, quorum magna pars dicebat, se emere, aut vendere non sacramenta, non professionem religiosam, non ecclesiastica ministeria, et officia, non sepulturam, non res quascumque sacras, aut religiosas, sed aut temporales præbendas ministeriis adnexas, aut jura alimentorum in collegiis monachorum, aut clericorum, pensiones annuas in numerata pecunia consistentes, solum in sepultura, cæmenta in ecclesiis, oleum in chrismate, et alia hujus generis, quorum ratione dicebant nullum admitti vitium simoniæ. Ecquis tanquam hæreticas non damnavisset hujusmodi opiniones, quibus admissis disciplina ecclesiastica tota corrumpebatur, et vix erat, qui simoniam admittere probaretur, utut simoniacus esset; quando vix sacra essent, quibus hæc jura accederent?

Quando vero vel ipsi Ethnici piaculum censuerunt res divinas, vel sacras humano commercio obnoxias relinqui, l. 6, 22, 23 et 24, ff. de contrahenda emtione, nemo non potest intelligere insignem criminis turpitudinem, quæ triplicem habet caussam. Primum adparet in eo, quod corporalis res impari sane mensura divinæ rei æquiparetur. Alterum adparet in eo, quod qui potestatam, jusve sacrum pecunia accepta, facturus, concessusve est, dominum se esse credat, quum sit dispensator, qui ex divino mandato audivit: *gratis accepistis, gratis date,* Matthæi, c 10. Postremum adparet in eo, quod ita in rebus sacris quis putat se posse versari, ac si profana quæque tractaret. Si hæc segula meditatione pensentur, statim liquebit, non omnia

simoniæ crimina essa parla, sed alia aliis graviora; etenim in pluribus concurrunt peræque memoratæ omnes turpitudines, veluti cum res mere sacræ, puta sacramenta, venduntur, emuntur; in aliis inerunt quidem postremæ duæ turpes notæ, non prima, veluti cum venduntur pensiones, jura alimentorum in collegiis, et monasteriis, ac similia.

Multiplex est simoniæ species, sive consideretur illa ex parte personarum res sacras aut dantium, aut accipientium, sive consideretur ex parte rei, quæ pretii locum tenet, sive consideretur ex parte rei spiritualis, quæ pretio æstimatur, sive denique consideretur ex parte legis, quæ simoniam prohibet.

Ex parte personarum res sacra vel dantium, vel accipientium alia mentalis a pragmaticis appellatur, alia realis. Mentalem simoniam dicunt, quando aut adquirere, aut exercere, aut concedere aliis spiritualia quis intendit, præcipue ut temporales obventiones, quæ juri spirituali cohærent, lucretur, quin tamen ulla vel expressa, vel tacita conventio interveniat; consistit autem in abusu quodam sacræ potestatis detorta intentione, ita ut qui res sacras suscipit petractandas, eo animo sit, ut usum earum flectat in commodum temporale. Exempla sunt in iis, qui ad sacros ordines, vel ad beneficia adspirant ea præcipue mente, ut redditus ecclesiasticos percipiant, seu in iis, qui dignitatem sequuntur, ut honoribus perfruantur, can. 3, dist. 59, can. 7, dist. 61, can. 20, caus. 19, quæst. 7, aut in clericis præcipue ob beneficiariorum fructuum perceptionem ecclesiastica officia persolventibus, aut in sacris oratoribus, aut in iis, qui sine pacto temporalia ecclesiæ offerant, non pietatis animo, sed ut spiritualia jura, præcipue ob temporale commodum prædicantibus, etiam temporalia præbendarum commoda consequantur, cap. 34, de simonia, aut, ut alia plura similia omittam, in iis, qui simili spe ducti dona monasteriis conferunt, cap. ult. eod. tit. sunt jura ecclesiarum veluti privilegia quædam honoris, certis de ecclesia optime meritis viris concessa: sunt præbendales fructus, et similes obventiones, veluti alimenta clerico debita ad sustentationem necessitatis, quemadmodum sancti Patres perpetuo locuti sunt. Non sunt tamen, nec esse debent fines, ob quos qui ecclesiæ ministret, aut in ecclesiam liberalis existat, apud eum, qui ordinate vult agere. Quod si quis pacto interveniente spiritualia concedit, ut temporalia consequatur, vel e converso temporalia accipit, ut spiritualia conferat, tunc simoniam realem admisisse dicetur. Quoniam vero in fraudem et divinæ, et ecclesiasticæ legis improbos homines callidas artes avaritia docet, non solum realis simoniæ reos appellabimus illos, qui expressam temporalis lucri pactionem iniverint, sed etiam qui ex conjecturis tacite pactum inivisse deprehendantur. Hinc simonia realis iterum tribuitur in conventionalem expressam, tacitam, et confidentialem. Quid expressæ nomine intelligatur, facile constat. Tacitam dicimus conventionem, quando prælatus, ad quem ex. gr. confirmatio electorum pertinet, ita moratur electos, ut differat electionem confirmare de industria, quousque temporale commodum nanciscatur, uti in specie capituli 33, de simonia. Confidentialem simoniam admittit quicumque non sincero animo ad beneficium præsentat, illudve confert, aut resignat, aut accipit, nec ita, ut in recens præsentato, cessionario, et quomodolibet instituto consistat, atque institutus ipse ecclesiæ deserviat, sed ut alterius gratia beneficium ipsum retrocedatur, aut transferatur, vel beneficiariorum redituum portio brevi manu donetur. Finge speciem: patronus præsentat clericum ad beneficium contracta fiducia, ut redditus beneficiarios vel in totum, vel in parte transferat in patronum. Finge aliam speciem: vacat parochiale beneficium: qui ad illud anhelat, conscius virium suarum amicum doctissimum rogat, ut ad concursum accedat, futurum sperans, ut ille ceteris concurrentibus præferatur, contracta fiducia, ut cum idem parochiale beneficium consecutus fuerit, tum illud beneficium roganti resignet. Finge aliam speciem Patronus vacanti beneficio cupit, ut præficiatur amicus, aut cognatus, qui caussa ætatis adhuc inidoneus est. Præsentat interea extraneum cum eodem contracta fiducia, ut beneficium dimittat, cum amicus aut cognatus animo designatus idoneus esse cœperit. In his omnibus, ac similibus casibus simoniam confidentialem admissam esse deprehenditur. Hanc sane pestiferam confidentialis simoniæ labem recentioribus sæculis subortam detestati fuerunt pontifices maximi, præ ceteris Pius V, in constitutione 85, et quoniam illius veluti clanculum, et inter amicos contractæ difficilis esse solet probatio in judiciis, voluerunt, ejusdem caussa semiplenis etiam probationibus reum posse damnari. Præterea ex parte personarum admitti potest simonia, ut modo rem spiritualem conferentis simul et accipientis sit turpitudo, modo tantum conferentis rem spiritualem, cum ex. gr. ipse quid temporale accepit ab extraneo gratia suscepturi sacrum ordinem, aut beneficium de simonia minime conscii, cap. 50, de elect., cap. 27, de simon., modo tantum suscipientis rem spiritualem, cum ex. gr. rei spiritualis collator nullum lucrum sentit, aut quia pactio fit, ut detur pecunia vel ecclesiæ, vel pauperibus, can. 9, caus. 1, quæst. 3, aut quia ignorante collatore rei spiritualis ejusdem administris aliquid erogatur, cap. 1, de simonia, adeo ut etiam simonia dicatur admitti, cum neque concedens, neque recipiens conscii de simonia

fuerint, veluti siquis extraneus inscio clerico donaret aliquid, aut aliquid promitteret ministris episcopi minime conscii, ut episcopum ad concedendum clerico beneficium adducant. Tunc enim et collatio simoniaca per se foret, et qui aut dederunt, aut promiserunt, aut acceperunt, tanquam simoniaci habendi essent. Utinam hanc in rem ob oculos versaretur terribile exemplum Giezi, de quo mentio fit in can. 11 et 16, caus. 1, qu. 1, ex lib. 4, Regum, c, 1, ubi cum Elisæus salutem leproso restituisset, recusato quocumque munere et Giezi Elisæi puer quidquam oblatum accepisset, lepra divinitus percussus est; indicium enim ibidem est divinæ voluntatis, quibus docemur, ministrantes æque, ac sacrorum dispensatores a simoniæ crimine esse debere penitus alienos.

Ex parte rei, quæ pretii locum tenet, tripliciter simoniam admitti docuerunt et veteres Patres et recentiores pontifices maximi. Primus Hieronymus docuit, dum suæ ætatis jam invalescentes abusus dolebat, ita scribens in can. 6, caus. 8, quæst. 1. *Nunc cernimus plures hanc rem beneficium facere (hanc rem,* idest, tributionem ecclesiasticorum munerum) *ut non quærant eos in ecclesiæ erigere columnas, quos plus cognoscant ecclesiæ prodesse, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus majorum quisquam rogaveris, et, ut deteriora taceam, qui, ut clerici fierent, muneribus impetrarunt.* Sæculo sexto Gregorius magnus intuens simoniæ vitium latius grassari, tradidit, simoniam esse, ubi munus præstitum concessioni sacrarum rerum caussam daret, et conclusit in can. 114, caus. 1, qu. 1, aliud esse *munus ab obsequio, aliud munus a manu, aliud munus a lingua. Munus a manu pecunia est, munus a lingua, favor, munus ab obsequio est subjectio* (alii legunt *servitus*) *indebite impensa.* Cur non eadem doctrina confirmanda erat sæculo undecimo, cum primum omne studium renovatum est ad quamcumque simoniæ speciem ab ecclesia eliminandam? Præsertim quod tum temporis ministeria sacra, quæ onera gravissima per se sunt, nescio an dicam utili, an dulci *beneficiorum* nomine appellari cœpissent. Urbanus II, in can. 8, caus. 1, qu. 3, iterum vulgavit doctrinam priscorum sanctorum docens, simoniam admitti dando munera vel manu, vel obsequio, vel lingua. Manu simonia admittitur, cum pecunia intervenit, cujus nomine veniunt quæcumque bona temporalia, canon. 6, c. 1, quæst. 3. Atque id verum est, sive revera pecunia solvatur, sive solvenda promittatur, sive pecunia debita remittatur; quid enim si cui beneficium conferatur pacto intercedente, ut institutus vel debitum conferenti præsentantive remittat, vel majorem ultra debitam pensionem annuam solvat? Ita res erit, ac si pecunia pro beneficio solveretur, cap. 6, de pactis. A simoniæ etiam labe non erit immunis, qui collatori rei spiritualis gratum se fore profiteatur, spondendo ex. gr. se non futurum ingratum, aut se testando virum honestum esse, atque ad honestorum virorum consuetudine non recessurum Sunt enim hæc pallia quædam ad obtegendam simoniam, et sub quorum specie dum simonia admittitur, aperte simonia non profertur. Potiore etiam jure simoniacus erit, qui gratum se et facto et muneribus exhibeat post acceptum spirituale munus, quasi in quandam repensationem beneficii donans, nisi forte et dantis et accipientis qualitas, quantitas muneris, et donationis, tempus omnem simoniæ suspicionem delere videatur, uti in specie capituli 18, de simonia. Neque a simoniæ vitio erit immunis qui collatori rei sacræ promiserit, se certas res daturum vel ecclesiæ, vel pauperibus, quemadmodum aperte definivit Alexander II, in can. 9, caus. 1, quæst. 3, et Innocentius III, in cap. 34 de simonia. Etsi enim in hac specie rem sacram conferens avaritiæ notam evitet, semper tamen res sacras vendere deprehenditur. Quid vero, si non res temporalis pro spirituali, sed spiritualis pro spirituali tradenda in pactum adducatur? Contingit id, cum ex. gr. collaturus beneficium ad conferendum alicui deveniat, ut institutus alterum beneficium a sui collatione vel electione pendens alicui donet. Id simoniacum esse dicitur in cap, 11, de simonia; quamquam enim non adpareat in proposito illa simoniæ turpitudo, qua spiritualia temporalibus pendantur, adhuc tamen altera turpitudo, qua creditur, ita de spiritualibus, sicut de temporalibus mercaturam fieri posse. Quamobrem in permutationibus beneficiorum simoniam etiam admitti arbitrabor, nisi illæ fiant caussa a superiore cognita et probata, eaque, in qua ecclesiæ potius versetur utilitas, non privatum commodum permutantium, cap. 5, de rer. permutat. Obsequio simonia admittitur, cum res sacræ recipiuntur ob servitutem indebite impensam, ut ait Gregorius magnus in dicto can. 114, caus. 1, quæst. 1, uti enim scribit S. Thomas in 2, 2, qu. 100, a 5. *Idem est, quod aliquis det rem spiritualem pro aliquo obsequio temporalis exibito, vel exibendo, ac si daret pro pecunia data, vel promissa. quia illud obsequium æstimari posset.* Ad rem Petrus Damiani ita non nullos sui temporibus perstringebat, qui a simoniæ labe se immunes jactabant, eo quod nullam talenti summam se daturos pro sumendis honoribus pepigissent, scribens in epist. 1, lib. 2. *Dic mihi, o clerice, quisquis es, si redemto aureo vase vel prædio, distractor exigeret, ut retento apud te vice pretii, hujusmodi sibi sedulitatis impendium exiberes, numquid non postmodum constanter assereres, te, quod acceptum est, justo pretio*

comparasse? Non videlicet, quia pecuniam persolvisti, sed quia servitium præbuisti. Diceres enim, et fortasse non impudenter adstrueres, carius emi, dum tanto me labore vexarem, dum toties facultatum mearum sumtos expenderem, quam si semel præfixæ quantitatis pecuniam numerarem. Nequaquam ergo sibi innocentiam præbeant, et a simoniacæ hæreseos maculis se mundos esse confidant, qui licet metalla vibrantia non appendunt, pretium tamen pro suscipiendis honoribus per subjectionis et obsequii quædam quasi talenta persolvunt. Magna sane in his speciebus cautione opus est, ne facile divina dona obsequiis pendantur. Agitur de simoniæ vitio, quod utpote ex avaritia, aut ex ambitu proficiscens facile invadit mentes hominum: agitur de simoniæ vitio, quod speciosa pallia quærere, et inducere solet. Hanc ob rem vir prudentissimus s. Carolus mediolanensis in Concilio mediolanensi 2, in constitutione adversus simoniacos, num. 13, monuit, atque obtestatus est episcopos, aliosque, quibus jus est beneficia conferendi, ut familiaribus suis certam mercedem constituant, ne illi hoc subsidio destituti beneficia ecclesiastica tanquam suæ operæ ac laboris pretium præcipue sibi proponant. Lingua denique admittitur simonia, cum ad favorem alicujus rogantis, ejusdemque captandam gratiam ad rei spiritualis collationem devenitur; qua in re observatione dignum est, ubi agitur de precibus alicujus gratia factis, tum demum simoniam admitti, cum in concessione juris spiritualis petentis persona, et commendatio attenditur; non vero cum preces ab eo fiunt, qui merita singularia alicujus exhibet prælato, ut eorum intuitu ad spirituale jus concedendum moveatur, quemadmodum animadvertit Gratianus post canonem 122, caus. 1, quæst. 1. Quod si exhibitis meritis prælatus non tam illorum, quam commendantis gratia jus spirituale concedat, saltem mentalis in ea specie simoniæ reus habebitur.

Ex parte rei spiritualis, quæ pretio æstimatur, simoniam admitti contingit, vel cum res sacræ, vel cum res religiosæ, vel cum res neque sacræ, neque religiosæ, sed rebus sacris, aut religiosis adnexæ in commercium deducuntur. Nomine rei sacræ intelligo illa, quæ ex natura sua, vel ex divina, vel ex ecclesiastica institutione Deo, et in Dei cultum dedicata sunt, uti sunt sacramenta, sacramentalia, et alia hujusce generis, quibus proxime accedunt reliquiæ mysteriorum redemptionis nostræ, atque sanctorum. Nomine rei religiosæ intelligo illa, in quibus pietas exercetur sine consecratione, uti sunt sepulturæ, professio monastica, et alia hujus generis. Nomine rei neque sacræ, neque religiosæ, sed rebus sacris aut religiosis adnexæ illum intelligo, aut sine qua res ipsa spiritualis vel religiosa minime subsistit, veluti solum in sepultura, oleum in sacra unctione, et similia; aut quæ a spirituali pendet ex sui institutione, veluti præbendales redditus in beneficio, et similia. Itaque in primis nemo dubitat, res ipsas sacras, vel religiosas in commercium adduci non posse, quod sane, ut superius dictum est, vel ipsi ethnici detestati fuerunt, l. 5, 22, 23 et 24, ff. de contrah. emt. profecto ex jure ecclesiastico sexcenta proferri possent monumenta de rebus sacris; de professione autem religiosa laudare sufficiat canonem 3, caus. 1, quæst. 2, et de sepulturis canonem 12, caus. 13, quæst. 2. Id adeo verum est, ut si res sacra, vel religiosa vendatur, ne venditio quidem valeat, quo casu res illa sacra, vel religiosa cœperit profana fieri, l. 83, § 5, ff. de verb. obligat. At ubi agitur de rebus corporalibus, quæ spiritualibus, vel religiosis cohærent, mirum est, quot simoniacorum suffugia prodierint, qui ab omni simonia se immunes esse finxerunt, quoties quod temporale commodum præstaretur, minime concederetur in pretium rei spiritualis, quæ inæstimabilis est, sed in repensationem rei corporalis adnexæ. Hinc passim nonnulli putarunt, posse vendi non sacrum chrisma, sed oleum, ex quo chrisma confectum est; non templa sacra, sed cæmenta, ac tigna universa, ex quibus erectæ sunt ædes; non sepulturam, sed solum, in quo sepulchrum excavatur; non altaria sacra, sed lapides, non ordines sacros, et sacra ministeria, sed fructus præbendarum, ac beneficiorum, item pensiones, aut saltem commoda pensionum, non monasticam professionem, sed jus alimentorum, a monasteriis percipiendorum, eademque ratione non adscriptionem in ecclesiæ conventuali, sed jus alimentorum ab eadem conventuali ecclesia suppeditandorum. Addiderunt, saltem admittenda esse pacta transactionum, quæ fiunt inter litigantes de beneficio, in quibus uti loquuntur pragmatici, *redimitur vexa*, unde ex. gr. fiat, ut cum plures de beneficio, aut de jure præsentandi contendunt, unus alteri certam rem præstet, ut ipse pacificam beneficii vel juris patronatus possessionem nanciscatur. Adjecerunt aliqui, saltem simoniam non admitti in eo casu, quo quid præstet non caussa juris adquirendi spiritualis, sed caussa adquirendæ possessionis, utpote quæ corporalis est, propterea que pretio æstimabilis. Nunc ego intelligo, quare Innocentius III, in cap. 32, de simonia scribere non dubitaverit, tantam esse *immanitatem hæreseos simoniacæ, ut ad ejus computationem cetera crimina quasi pro nihilo reputentur*. Jure memorat non simoniæ crimen, sed simoniacam hæresim, de qua tot, tantaque prædicaret. His enim insinuare volebat, simoniacam hæresim, idest varia opi-

namenta simoniacorum, quibus avaritiam suam multis palliis tegerent, universos ecclesiasticos ordines, ac ministeria omnia sacra turbare, subvertere, quod scelus immanissimum est, et corpus ecclesiæ inquinat universum. Revera si tot opinionum monstra admittantur, ecquis res quascumque maxime sacras a turpi commercio liberabit? *Si tu incorporeus esses*, ajebat Chrysostomus hom. 83, in Matthæum, *nuda tibi Deus, et incorporea dona tradidisset, sed quoniam corpori adjunctum spiritum habes, in rebus corporeis spiritualia tibi traduntur.* Quicumque ergo spiritualia vendere aut emere voluerit, semper allegare poterit, se non spiritualia ipsa, sed corpus spiritualibus rebus adjectum in commercium adferre. Quid sanctius eucharistia, quæ ipsum continet Deum? In ea tamen venderetur, et emeretur et panis et vinum sacramenti materia, suppellectilium usus, adjuncta quæque sacrificii, quæ certo pretio constant, ipsum etiam sacerdotis ministerium, quod sub operæ corporalis specie veniet ab avaris hominibus æstimandum. Hinc irrita essent omnia ecclesiæ studia, irrita divina mandata, quæ simoniam prohibent, detestantur, horrent, ac puniunt. Quando vero cum iis res agitur, qui definitiones ecclesiæ temnere minime debent, paucis dixero, jam declaratum fuisse ecclesiasticis sanctionibus, hæc omnia esse simoniæ effugia, ac semper in iis omnibus simoniam admitti. In canone 7, caus. 1, q. 3, ita legitur: *Si quis objecerit, non consecrationes emi, sed res ipsas, quæ ex consecratione proveniunt, penitus desipere probatur: nam cum corporalis ecclesia, aut episcopus, aut abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nulla proficiat. sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit, quisquis horum alterum vendit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum delinquit.* Urbanus II. in can. 8, eadem caussa et quæstione postquam adnotavit, neque ipsum simoniacorum parentem Simonem magum voluisse emere *Spiritum Sanctum propter Spiritum Sanctum, sed ideo, quantum in ipso erat, emere voluisse, ut ex venditione signorum, quæ per eundem fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*, manifeste docuit, simoniam admitti quocumque casu ea vendantur emantur, quæ sacra ministeria sequuntur. Erant hæc quorundam judicio probabilia argumenta, quibus utebantur simoniaci sæculi undecimi, ut pallio crimen suum obtegerent. In can. 3, caus. 1, quæst. 2, damnati fuere prætextus simoniacorum, quibus dicebant, aliquid accipere se *pro pallii datione*, pro *traditione chartarum*, et pro *ea, quam nova per ambitionem simulatio invenerat, appellatione pastelli.* In canone 4, ead. caussa et quæstione statutum legimus, ut non solum episcopus cavere debeat, ne manus impositionem vendat, sed etiam ne notarius episcopi, *aut vocem suam vendat, aut calamum.* Alexander III, in cap. 4 de pactis veluti simoniacum improbavit pactum, seu transactionem, qua litigantes super ecclesia, vel cappella sub certa pecuniæ traditione a lite recederent, Clarius in cap. 7, de transactionibus scribit: *Super eo, quod quæsivisti, utrum de ecclesiastico beneficio in litigium deducto possit fieri transactio, tale damus responsum, quod transigi super re sacra, et litigiosa non potest, etenim res sacræ ut possideantur aliquo dato, vel retento, seu promisso, speciem credimus habere simoniæ. Alias si gratis, et amicabiliter inter se litigantes se componant, sacris canonibus nequaquam dicimus obviare.* Hujus generis transactionem improbavit etiam Innocentius III, in cap. 21, de præbend., quam professus est se toleravisse, quia de viris providis, et honestis agebatur, et de ea compositione, quam non litigantes ipsi, sed delegati jubendo fecerant; ita tamen, ut prestatio pecuniæ in transactionem deducta, personalis esset, non beneficium litigiosum sequeretur. Alexander III, in cap. 19, de simonia ne pro *pastu* quidem voluit aliquid præstari posse monasteriis ab iis, qui religionem essent professuri; quod fere ipsum de admissionibus canonicorum statuit Gregorius IX, in cap. 44, eod. tit. Qui ad redimendam, ut ajunt, vexam putant transigi litem in beneficiis pecunia posse, proferre in medium solent Cælestini III rescriptum in cap. 28, de simonia. Cur vero potius non attenderunt ad rescriptum Lucii III, in cap. 23, eod. tit., ubi talis pacta expresse damnantur? At enim proposita species Cælestini III, longe distat ab hac disputatione. In primis describendum erit rescriptum, prout jacet in 2. Collectione decretalium, c. 10, de simonia, aliqua enim menda ex typographorum errato in codicem Gregorianum irrepserunt; deinde germana Cœlestini sententia percipietur. Ita sub nomine Cælestini III, scribentis ad Lincon. episcopum et priorem de Fracto Ponte et archidiaconum de Marin. legitur in 2, collectione: *Dilectus filius noster R præpositus nobis patefecit, quod cum V. F. N. G. Eboracensis archiepiscopus eum multis gravaminibus et variis injuriis afficere non cessaret, promisit ei certam quantitatem pecuniæ se daturum ut ab ipsius desisteret læsione. Verum archiepiscopus post receptionem pecuniæ, eum, sicut promisit, in pace non dimisit, nec super dignitatibus, et beneficiis suis ab ejus molestatione quievit. Ideoque dis. v. per a. s. m., quat. si res ita se habet; archiepiscopum restituere quod accepit, si eum contra promissionem suam venisse constiterit, auctoritate nostra appellat. rem. compellatis, et prohibeatis etiam ipsum archiepiscopum ex parte nostra districtius, ne pendente lite præ-*

positum ipsum, vel suos molestare præsumat, et si forte fecerit, per vestram sollicitudinem corrigatur. In conspectu hujus rescripti liquet, non propositam fuisse Cœlestino quæstionem de lite beneficii inter duos agitata, sed potius de lite inter episcopum et præpositum forte de bonis ad præposituram pertinentibus, in quibus episcopus quædam episcopalis mensæ nomine jura sibi vindicabat. Hæc sane controversia pactionibus, et transactionibus erat obnoxia sine suspicione simoniæ; neque enim in ea re temporalia bona veniebat cedenda, caussa adquirendi juris spiritualis: tantum litigabatur, an quædam bona ecclesiæ temporalia ad episcopum, an potius ad præpositum pertinerent. Quorsum enim ajebat Cœlestinus, lite pendente episcopum non posse *molestare præpositum ipsum vel suos,* nisi de bonis ageretur, quæ vel a præposito, vel ab aliis præpositi nomine possiderentur? Ceterum Cœlestinus III, in cap. 10, de transact. simoniæ vitium esse agnovit, ubi subjectio esset data pecunia redimenda. Dicant nunc, qui contra sentiunt, in illis speciebus temporalia pro temporalibus tradi, vel peti. Ego repono in primis, non in eo tantum consistere turpitudinem simoniæ, quod temporalibus spiritualia appendi non liceat, sed etiam in eo, quod concedens bona ecclesiæ utut temporalia non concedat ea ratione, quæ ab initio constituta fuit ex Christi præcepto de gratis dando, quod gratis acceptum est. Revera non alia fuit aut divina aut ecclesiastica institutio in usu, et administratione jurium utut temporalium ecclesiæ, aut bonorum monasterii, quam ut libere Deo et ecclesiæ serviatur, non ut illa in quodam sint administrorum commercio; quod sane si admitteretur, ecquis, uti jam dictum est, res quascumque etiam maxime sacras ab eodem commercio liberaret? Deinde licet redditus præbendales, per se spirituales non sint, jus tamen eos percipiendi spirituale dicendum est, et divinum, cum ex spirituali et divino officio proficiscatur. Ergo in proposito appendetur jus spirituale proposito temporali pretio, dum pro jure percipiendi redditus temporales quidpiam exigatur. Unum adhuc adjicere olim nonnulli consueverant de ecclesiasticis pensionibus, putantes, has saltem in commercium adduci posse, propterea quod nihil in ipsis adpareat juris spiritualis adnexum. Verum si observemus in primis, hodie pensiones beneficiis esse æquiparatas, sive in ea parte, quod regulariter clericis tantum conferantur, sive quod pensionariis certa spiritualia officia implenda indicantur; si observemus deinde, pensiones semper concedi consuevisse vel personis de ecclesia benemeritis, ut illis quasi pauperibus ecclesia consulat; agnoscemus statim, in pensionibus conferendis nihil aliud versari, quam administrationem ac dispensationem ecclesiastici peculii, in qua sicut in rebus profanis nemo potest agere, ne forte videantur viri ecclesiastici domini esse potius, quam dispensatores. Neque id tantum verum est, ubi pactum sit de constituenda pensione, sed etiam ubi de extinguenda, quemadmodum contingeret, ubi pensionarius remitteret pensionem beneficiario gravato accepta pecunia. Quid enim interest, an data pecunia clericus pensionem sibi adquirat, an beneficiarius pensionem sibi redimat? Sed novas fraudes avaritia docuit. Passim clerici beneficiarii agnoscentes, sine vitio simoniæ se non posse redimere pensiones, putarunt, se posse saltem redimere dato pretio commoda pensionum, distinguentes commodum pensionis a pensione ipsa, tanquam jura omnino diversa, etenim in commodo pensionis dixerunt nihil contineri, quod sit spirituale, vel spiritualibus adnexum. At enim, licet pragmatici passim his opinamentis adhæreant, et tutissimum dicant esse temperamentum, quis tamen fraudes non detegit, quando illico intuetur, mutatis nominibus, aut formulis idem crimen admitti? Eam ob caussam Pitonius in disceptation. ecclesiasticis parte 1, discept. 11, num. 5, licet id fieri posse profiteatur, non potuit tamen id non appellare *subterfugium*, et n. 7, ita scripsit: *Quinimo si mihi, quod sentiam, libere dicere liceat, dijudicarem, quod melius et honestius foret, prohibere cessionem etiam hujusmodi commoditatum, cum revera id aliud non sit, quam subterfugium excogitatum ad palliandam simoniam, per quod licet stricto jure* (idest, propterea quod istud subterfugium nondum sit expresse in conciliorum canonibus, et in specie damnatum, est enim hoc pallium recentissimis temporibus contextum) *ista locum non habeat, nihilominus negari non valet, quin populo et vulgo subtilitatum hujusmodi ignaro caussam præbeant scandali observando et videndo ire in commercium publicum, et quasi sub hasta circumferri emtiones et venditiones commoditatis pensionum ecclesiasticarum super beneficiis debitarum inter personas etiam laicas lucri caussa eam ementes, perinde ac si ageretur de cambiis, et censibus, aliisque redditibus profanis.* Quod in his verbis dicitur de caussa scandal. respectu vulgi hujusmodi subtilitatum ignari, verius etiam diceretur de caussa scandali in universum, etiam respectu virorum eruditissimorum hujusmodi subtilitatum apprime consciorum; norunt enim isti, nihil aliud in his effugiis esse, quam subtilitatem inanem, simplicitati et candori contrariam, in qua ubi commoda pensionum venduntur. exitu inspecto pensionum ipsæ distrahuntur, quibus in speciebus jure possem vindicare, quod ait jureconsultus in l. 91, § ff. de verb. oblig. *plerumque sub auctoritate juris scientiæ perniciose erratur.*

Nemo mihi succenseat, quasi dum ista tra duntur, everti videantur numero plurima ad utilitatem ecclesiæ, et sacrorum, et recepta prudentissime et sapientissime constituta. Ecquidem ego lubens admitto, certos esse casus, in quibus aut res sacris ministeriis adjectæ in commercium adduci possint, vel certa pecunia, dum sacra administrantum, conferatur, vel certas res sacra profanæ adjecta per venditionem rei profanæ in alios transfe ratur sine crimine simoniæ. Cum vero callidis artibus semper nova quædam effugia moliri consueverint simoniaci, jure ac merito ajo, magna prudentia opus esse, ut actus simoniaci a non simoniacis distinguantur; eamque ob rem semper optasse ecclesiam, ut quibus in casibus suboriri simoniæ suspicio potest, hæc ipsa suspicio, quoad fieri possit, averteretur. Tres ego puto posse constitui generales regulas, quibus certi actus a simonia penitus judicentur immunes. Prima regula est, quæ fundamentum habet in jure romano, quoties res quædam sacra cohæret rebus temporalibus tanquam accessorium principali, non quidem vendi sacram rem posse, sed vendita re temporali, quæ commercio subest, rem ipsam sacram vi accessionis in emtorem transire. Id contingit in universitate bonorum, cui adhæreat juspatronatus in aliquo beneficio, et cui adhæreat jus singularis sepulchri; neque enim universitas, aut pendet ex jure patronatus, vel sepulchri, neque jus patronatus, aut sepulchri ad se universitatem trahit, et reddit quasi sacram, aut quasi divinam, aut quasi ecclesiasticam. Potius jus patronatus aut sepulchri ad universitatem accedit; proindeque distracta universitate eandem universitatem sequi jura patronatus ac sepulchri necesse est. Idipsum dico de ecclesia prædiali, quæ prædio privati cohæreat; sequitur enim etiam ista prædium, et patronum semper habebit quemcumque prædii possessorem, cap. 7 et 13, de jurepatron., juncto argumento, l. 24, ff. de contrahenda emtione, et leg. 62, ff. de adquir. rer. dom. Sed hæc vera tum demum sunt, quoties ratione rei sacræ, vel religiosæ, vel spiritualis, pretium rei temporalis in commercio positæ, ac venditæ non augeatur; tum enim nec res temporalis penditur cum ecclesiastica, religiosa, vel sacra, nec qui venditionem facit, aliquit peragit, quo putare deprehendatur, se dominium rerum sacrarum, aut religiosarum exercere, nec ita in sacris, ac religiosis rebus versatur, ac si profana quæque tractaret; uno verbo nihil admittit, in quo turpitudo simoniaca existat. Altera regula est, quædam esse temporalia bona, quæ quamquam ecclesiasticis administris fuerint concessa, proindeque a clericorum administratione pendeant, ita tamen ex voluntate offerentium, atque ex voluntate ecclesiæ recipientis origine saltem inspecta in commercio permanserunt, ac si temporalia adhuc essent, nec sacris rebus necessario cohærerent. Horum sane bonorum sine simoniæ vitio venditionem fieri non repugnat, tantum cautum est ad servandam ecclesiæ indemnitatem, ne temere seu sine caussa, statisque in jure solennitatibus alienentur. Id contingit in bonis temporalibus, quæ ecclesiæ donantur, sive ista mobilia sint, sive immobilia. Vendita olim scimus a sanctissimis Antistitibus ad alimenta pauperum, et peregrinorum, ad redemptionem captivorum, ad curandam sacrarum ædium restaurationem. Permutata etiam quandoque scimus ad ecclesiarum utilitatem, prout episcopi id expedire bono publico judicavissent. Deest in hisce casibus quæcumque simoniæ nota: nam in primis non penduntur temporalia spiritualibus; deinde nec videtur, qui alienat, dominium exercere distrahendæ rei, quum potius dispensat ecclesiæ peculium juxta mentem ecclesiæ, eandemque ob rem non ita se gerit in ecclesiasticis bonis, ac si profana quæque tractaret. Hæc ratio est, quare etiam hodie admitteretur venditio, vel ipsorum sacrorum vasorum, ex. grat. calicum, propterea quod etiam olim aurei argenteive calices ita ab ecclesia servarentur, ut data occasione per ecclesiasticos administros alienari valerent, canon. 70, caus. 12, quæst. 2, Novella Justiniani, quæ habetur post canonem 2, caus. 10, qu. 2. Et quemadmodum in his suppellectilibus licet administratori aliam formam dare, contra quam initio data fuisset, ita licet etiam venditione distrahere, ac si consideretur non consecratio, sed massa argenti vel auri, cui consecratio accesserit ex accidenti, et ad usum sacrorum, dummodo tamen in venditione pretium consecrationis intuitu non augeatur. Postrema regula est, simoniam non admitti in iis casibus, quibus dum sacra ministeria obeuntur, clericis obeuntibus certæ oblationes suppeditantur, vel ex liberalitate fidelium, vel ex obligatione per ecclesiam inducta, sive expressa lege, sive ex recepta consuetudine, quæ legem inducat. Id facile percipitur, quoties consideretur, duplicem esse divinam legem, unam præcipientem sacris administris, ut gratis dent, quod gratis acceperunt, alteram jubentem, ut a fidelibus ministri sacrorum alantur. Cum autem utrique legi satisfaciendum sit, neque una lex collidat alteram, dicendum est, ministros ecclesiæ ita de oblationibus esse debere sollicitos, ut non tanquam pretium officii illas percipiant, sed tanquam necessitatem sustentationis, aut tanquam pias eleemosynas in usus pios conferendas juxta ecclesiasticas institutiones; item fideles offerentes ita adduci oportere ad collationem oblationum, ut in hac debitum alendorum ministrorum agnoscant, non pretium sacrorum, quæ sint su-

scepturi. Hæc esse debet interna et laicorum, et clericorum animi adfectio, contra quam qui delinqueret, simoniæ saltem mentalis reus diceretur. An vero etiam de reali simonia redarguendus esset, ex pactionibus vel expressis, vel tacitis, item ex singulorum factorum adjunctis judicandum est. En caussam, quare passim de simonia non damnentur voluntariæ oblationes, quæ fiunt a fidelibus gratia sacerdotum in suscipiendis quibusdam sacramentis, aut sacramentalibus, item necessariæ oblationes, quæ vel lege, vel longa consuetudine inductæ fuerint, veluti in sepulturis, et aliis hujusce generis caussis, cap. 10 et 42, de simonia, quamquam tamen in hac re caverint pontifices, ne dum nimia sollicitudo de oblationibus habetur, in simoniæ vitium incidatur, cap. 8, 9, 16 et 29, eod. tit. Hinc aliquando certis suadentibus caussis opportunum fuit quidquam indulgere, ita tamen ut continerentur agentes intra certos fines, ne plus æquo provecti turpi avaritiæ cedant. Remissius agendum visum est gratia illorum administrorum, quibus exhibendis, aut quorum ecclesiis tuendis impares, aut vix pares redditus essent. In his enim locum habet divinum præceptum de alendis administris sacrorum, et de conferendis iis, quæ pertinent ad honorem et decus ecclesiarum. Severius agendum visum fuit cum iis, qui jam redditibus ecclesiasticis affluerent, ne veluti pretium sacrorum oblationes dari viderentur, quæ non tenderent in alendos ministros, et fovendas ecclesias. Huc pertinet, quod prudentissime definivit concilium tridentinum in cap. 1, sess. 21, de reform., ubi postquam statutum est, nihil pro collatione quorumcumque ordinum, etiam clericalis tonsuræ, nec pro literis dimissoriis, ac testimonialibus, nec pro sigillo, nec alia quacumque de caussa etiam sponte oblatum ab episcopis, et aliis ordinum collatoribus, aut eorum ministris accipiendum esse, cautum legimus, ut notarii in iis tantum locis, in quibus non viget laudabilis consuetudo nihil accipiendi, pro singulis litteris dimissoriis, aut testimonialibus, decimam tantum unius aurei partem accipere possint, dummodo eis nullum salarium sit constitutum pro officio exercendo, nec episcopo ex notarii commodis aliquod emolumentum ex eisdem ordinum collationibus directe, vel indirecte provenire possit. Jamdiu veteres canones prohibuerant, ne ministri episcoporum, ipsi etiam notarii aliquid caperent occasione ordinationis; can. 4, can. 1, qu. 2, cap. 1, de simonia, quod fundamentum habet in sacris literis, in quibus Giezi Elizæi puer lepra percussus est, quod dona accepisset a Naaman Syro ab Elisæo lepra mundato, canon. 11, 14, 16 et 25, cau. 1, qu. 1, juxta illud quod legitur in cap. 2, lib. 4, Regum. Ut ergo omnis simonia a viris ecclesiasticis in hoc genere abesset, patres tridentini vetuerunt generaliter, ne quidquam a notariis episcoporum occasione ordinationis acciperetur. Tantum exceptionem adjecerunt, non laudantes sed permittentes, eandemque certis finibus coercentes, ubi notarii episcopales salario destituti essent, forte ex inopia mensarum, uti vocant, episcopalium; his enim cum alimenta ex oblationibus danda essent, visum fuit certa ratione occurrendum. Simile exemplum est in eodem concilio tridentino, sess. 24, de reform., cap. 14, ubi posteaquam tridentini patres detestati sunt nonnullas consuetudines, quibus simoniacæ labis suspicio inerat, quasdam tamen arbitrio episcopi probandas reliquerunt, quæ laudabiles viderentur in admissionibus canonicorum ad præbendas; qualis ex. gr. foret, si moribus receptum probaretur, ut præbendam adeptus aliquid donaret ad ecclesiæ cultum et ornamentum. Habet id speciem potius exercendæ obligationis, quæ beneficiariis imminet ex primigenia institutione beneficiorum, quam simoniacæ præstationis. Cum enim ex redditibus beneficiorum portio quædam impendenda sit in ecclesias sartas tectasque tuendas, non improbabile est, admoneri initio præbendarum adquisitores, ut facto suo addiscere incipiant, redditus præbendarum in ecclesiæ etiam commodum esse convertendos. Scio quidem, nonnullos ex interpretibus extitisse, qui priori memorato tridentino decreto in cap. 1, sess. 21, non obtemperantes graviter quidem delinquere tradiderunt, et reos fieri insignis inobedientiæ, interea tamen simoniacos proprie dici non posse, nec pœnis simoniacorum teneri, quemadmodum etiam tradiderunt, simoniacum non esse episcopum, qui procurationes in pecunia numerata exigat; licet adversus canonum sanctiones delinquere adfirmarent, argumento capituli 1, in fine, et capituli 2, de censibus in 6. Verum siquis consideret verba ipsa tridentini decreti, ubi abusus illi et corruptelæ dicuntur *simoniacæ pravitati faventes*, ubi etiam inobedientes *pœnas a jure inflictas ipso facto incurrere* constituitur, statim intelliget, tamquam simoniacos habendos esse, cum adversus inobedientiæ simplicis reos nulla sit certa in jure inflicta pœna, quæ ipso facto incurratur; siquidem inobedientiæ crimen admodum generale est; et quoniam in omni delictorum genere admittitur, non æquali in omnibus fuit pœna damnandum.

Ex parte legis, quæ simoniam prohibet, tradunt pragmatici, aliam esse simoniæ speciem, quæ divino ipso jure damnatur, quod ajunt evenire in commercio rerum mere sacrarum, ac spiritualium: aliam quæ tantum ecclesiastico jure improbatur, quemadmodum evenire dicunt in pensionibus ecclesiasticis, aut in juribus alimentorum a monasteriis pe-

rendorum ex caussa monasticæ professionis. Ego sane hæc discrimina facile agnovero, quotiescumque nomine juris ecclesiastici illud intelligatur, quod fundamentum habet in jure ipso divino, non vero quoties intelligatur illud, quod mere positivam constitutionem præseferat, et quæ per ecclesiasticas potestates possit eodem modo abrogari, quo fuit constituta. Siquidem censeo, simoniæ omnis prohibitionem, illius etiam, quæ in obtinendis pensionibus, aut monasticis alimentis admittitur, ex jure ipso divino, imo et ex ipsa rerum, de quibus agitur, natura derivare. Quod ut explicetur, observandum est, divina præcepta alia esse adeo perpetua, certa et humano cuicumque actui accommodata, ut nullam interpretationem desiderent; alia vero in genere quidem suo constituta, adhuc tamen late admodum patentia ita, ut sine speciali designatione ecclesiæ, ad quam spectat divina oracula interpretari, tuto definire privatum quisquam nequeat species omnes, ad unam usque, in quibus obligent; cujusmodi indicari potest præceptum jejunii, orationum, et alia bene multa. Itaque venditio rerum mere sacrarum simoniaca semper habebitur divino jure adeo certo, ut nulla ratio subducere quemquam a generali et certissima regula possit. At venditio temporalium rerum, quæ a sacris pendent, sacrisve junguntur, uti sunt pensione; item venditio illorum, quæ a religiosa administratione, vel religioso officio profluunt, uti sunt jura alimentorum in monasteriis, generalibus quidem prohibetur divinis regulis, quæ suadent, neminem ita in re ecclesiastica, aut religiosa posse versari, resque easdem ita tractare, quasi res in vulgari commercio positas; verum interea quis denegabit ecclesiæ, quominus in certis caussarum adjunctis disciplinam paullisper relaxet, seu ex Dei mente non obtinere declaret, non quidem probando factum illorum, qui vellent res religiosas commerciis subjicere, quod idem esset, ac divinas regulas subvertere, sed probando factum illorum, qui certas res temporales occasione rerum religiosarum conferrent caussa quorundam singulorum adjunctorum extra cujuscumque commercii caussam, ita suadente ipsa rerum religiosarum utilitate? Quid enim, ut exempla proferam, si monasterium inops admodum sit, neque alias sanctimonialibus professi occurri posset, quam certarum dotium collatione facta a professuris? Quid si verosimilis capiatur conjectura futurum, ut monasterium, licet sufficientibus redditibus non destitutum, alendis sanctimonialibus aliquando impar evadat, nisi identidem subsidiis augeatur? Sunt hæc prudentissima argumenta, quibus utitur Benedictus XIV, in lib. 11, cap. 6, de synodo dœcesana, ut demonstraret, hodie simoniam non admitti ex dispensatione ecclesiæ in monalium receptione, utut certa dos conferri soleat, adferens in hanc rem doctrinam S. Thomæ in 2, 2, qu. 3 ad 4, ita scribentis: *Pro ingressus monasterii non licet aliquid exigere, vel accipere quasi pretium; licet tamen si monasterium sit tenue, quod non sufficiat ad tot personam nutriendas, gratis quidem ingressum monasterii exiberet; sed accipere aliquid pro victu personæ, quæ in monasterio fuerit recipienda, si ad hoc non sufficiant monasterii opes.* Quod sane tanto facilius in monialibus eisdem ex consuetudine non improbata obtinuit, quanto asperior videtur monialium conditio, utpote quas minime decet e claustris exire suis necessitatibus consulturas; propterea que perraro id receptum scimus in monachis, nunquam in clericis, quia monachi alia ratione occurri potest; clerici autem sacra officia peragentes, si casu quodam bonis destituantur, jure ad primigeniam decimarum oblationumve petitionem devenient, Deo præcipiente fidelibus, ut sacros ipsi administros exhibeant. Hoc ego sensu intelligo ecclesiæ præcepta, modo simoniæ vitio quasdam pactiones notantis, modo ab eodem vitio absolventis, dum nimirum explicat certas rationes, et caussas, in quibus generale divinum jus locum habeat, vel non habeat. Itaque quoties gravis emergat caussa, quæ non ex avaritia oriatur, non ex voluntate commercium agendi de juribus ecclesiasticis, et religiosis, sed ex honestate, ex equitate, ex necessaria providentia, ad superioris ecclesiastici officium pertinebit aliquid de rigore juris remittere, seu quod idem est, declarare, simoniam locum in certis casibus non habere. Finge ex. gr. clericum senio, vel ægrotatione confectum, qui diu parochiale officium exercuerit, et parochiale beneficium possederit, inde sentiens se oneri imparem esse, pactione adjecta de certa pensione sibi solvenda, velit beneficium resignare, auctoritate sedis apostolicæ id eidem indulgetur, et quidem sine vitio simoniæ, quod id ex fide bona procedat, et pensio sit non quasi pretium resignationis, sed quasi necessaria et opportuna sustentatio illius, qui postquam diu de ecclesia optime meruit, sine hac pensione necessariis vitæ subsidiis destitueretur. Ceterum qui pensiones sine caussis hujusce generis emeret, venderet, et in quoddam commercium adduceret, vererer ego, ne dispensationem cujuscumque superioris auctoritate inanem haberet, quasi sine caussa impetratum; quidquid in contrarium nonnulli dicere, et certis argumentis demonstrare contendant, uti notat Fagnanus ad capitulum *Cum pridem* de pactis num. 64 et sequentibus ita subjiciens num. 71. *Hæ sunt rationes, quæ potissimum adferuntur pro dicta opinione, si tamen opinio, et non error, dicenda sit, ut verbis utar Turrecremata.* Fingatur ex. gr. monasterium inops esse, et alen-

dis monachis, vel monialibus impar. Si quædam a professuris ad sublevandas monasterii necessitates conferantur, simonia non erit; actus enim ille non tam ex honestate, quam ex necessaria caussa fit; at si tale sit monasterium, quod par sit alendis monachis, aut sanctimonialibus, simonia sane admittetur, cum nulla indicari possit probabilis largitionis caussa, quam admissio ipsa in monasterium. Neque enim obstat his tantum positiva quædam lex; secus dicendum foret, posse consuetudine hujusmodi dationes, et pacta probari, quod tamen damnavit lateranense concilium in cap. 40, de simonia. Erunt hæc sane a prælatis ecclesiæ apprime consideranda; nam si ex. gr. quo majores sunt monasterii redditus, eo major oblatio reposceretur, quis hanc conventionem a simoniæ crimine liberaret, quam non monasterii necessitas licitam reddere potest, et quam repensationem quandam esse juris alimentorum a professuro in monasterio habendorum nemo non videt? Neque vero mihi placet doctrina illorum, qui tradunt, inspecta professionis natura nullam simoniam admitti, exemplo dotis, quæ sine simoniæ vitio datur in contractu matrimonii, quod Sacramentum est; quod exemplum accommodatissimum esse putant, quia in professione religiosa quoddam spirituale conjugium constituerunt. Si hæc subsistant, cur non æque admittent, solo jure positivo humano prohibitum, ne episcopi, dum ad episcopatum adsumuntur, aliquid conferant etiam inito pacto, quando sciunt in episcopatu quoddam spirituale iniri conjugium juxta doctrinam Innocentii III in cap. 2, de translat. episc.? Cur tanta sollicitudo ecclesiæ in damnandis sanctimonialium collationibus adeo, ut quæcumque etiam consuetudo improbetur, dicto cap. 40, de simonia, quando nunquam ecclesia quidquam constituere potuit, ac debuit, ne dotes a nupturis puellis constituantur? Inest quidem matrimonio sacramenti dignitas, sed hæc contractui sanctificando accedit; propterea que dos nubentis natura sua confertur in onera familiaria, quæ conjugii contractus, non sacramentum induxit. At religiosa professio principalis ipsa est, quæ quoniam professum perpetuo addicit monasterio, ita eumdem securum reddit de alimentis in monasterio percipiendis; atque ob hanc caussam prudentissime statuit tridentinum concilium in ses, 25 de regular. cap. 3, ne plures moniales in cœnobiis admittantur, quam ferant monasterii redditus, aut obventiones, quæ sane cautio opportuna videbatur ad avertendos prætextus dotium conferendarum in fraudem legis.

Pœna adversus simoniacos non eædem et omni tempore, et in unaquaque specie indictæ fuerunt. Quum mentalis simonia est, pœnis ecclesiasticis in foro externo nullus est locus quamquam gravissimæ a Deo atrocis criminis vindice sint expectandæ, cap. 34 et ult., de simonia. Quum vero realis simonia est, distinguere oportet, an crimen in occulto delitescat, an in judicium deductum fuerit, ac justa formam judicii comprobatum. Si in occulto delitescat, nihilominus habebunt locum penæ illæ, quæ ipso jure dicuntur indictæ, idest vi ac potestate legis, sine ullo judicis ministerio. Si in judicium deductum fuerit, ac comprobatum, præter penas potestate juris indictas, certæ supersunt agendæ apud judicem partes, quibus juris præceptiones ipse gravi officio suo exequatur. Ex pœnis, que ipso jure infliguntur seu vi ac potestate legis, queque locum habent, sive occultum sit, sive publicum crimen, est in primis, ut gesta simoniaca tanquam irrita habeantur, ex. gr. sacramenti collatio non sortiatur effectum in ea parte, qua spiritualis jurisdictio, ac facultas exercendi ordinis ex sacramento rite collato adquireretur; irrita ex omni parte sit electio, presentatio, institutio in beneficiis, in quibus propterea nullum omnino jus adquirit electus, presentatus, institutus, nec legitimam fructuum beneficiariorum administrationem, can. 1 caus. 8. quæst. 3. Exceptio est in simoniaca religiosa professione, quæ semper professum obligat, ne simoniacus caussa sui criminis onere semel imposito liberetur, tantum simoniaci odio cautum est, ut cum crimen in judicium deductum fuerit, ac probatum, ille sit austeriori disciplinæ in arctiori monasterio subjiciendus, cap. 9. 25. 30. et 40. de simonia. Altera pœna ipso jure inflicta est nota infamiæ, l. 31, in fine cod. de episc. et cler. can. 8. 9, 10, 99, 100, 124, caus. 1, quæst. 1, can. 2, 3, caus. 1, quæst. 3, can. 4, caus. 15, quæst. 3, cap. 17, de simonia. Quamobrem ex canonum disciplina simoniacum irregularem esse statuitur, seu minus idoneum ad suscipiendos quoscumque ordines, beneficia, et officia, can. 5, dist. 24, can. 3, caus. 7, quæst. 1, cap. 2, de statu monach., cap. 21, de accusation., cap. 35 et 37. de simonia. Nemini sane negotium facessat canon 3, caus. 1, quæst. 3, ubi videtur tantum adversus simoniacum statui, ut *ab ecclesiæ officio suspendatur*; etenim hac formula *suspensionis* de irregularitate intelligenda est, ut cum aliis canonibus consonet; præsertim quod apud veteres nondum prodierat adeo aperta ea distinctio censurarum, et pœnarum qualis decimotertio sæculo recipi cepit, quemadmodum in fine hujus tractationis observabitur. Imo potest illa suspensio intelligi de depositione, quæ solet subsequi irregularitatem, quemadmodum apud veteres in usu erat hæc formula, juxta quam qui generaliter suspendi ab ecclesiæ officio dicebatur, is erat ab officio deponendus; ut infra etiam adnotandum erit, ubi agetur de sententia depositionis, argumento canonis 3, caus. 1, quæs, 5, ubi depositio et suspensio promiscue

sumuntur. Grassabatur temporibus Gregorii VII, qui auctor est illius canonis, simoniæ vitium; et quando ob delinquentium numerum simoniaci irregularitatem ipso jure, et ex sententia canonum inflictam contemnebant, voluit prudentissimus pontifex, ut illi sententia judicis ab officiis ecclesiæ segregarentur, in quo nihil aliud statuebatur, quam ut canones irregularitatem indicentes executioni demandarentur. Revera etiam suspendendus erat ab officiis ecclesiæ quicumque esset de simonia accusatus, aut suspectus, licet crimen necdum probatum fuisset, can. 14, caus. 2, quæst. 5, cap. 4 et 5, de simon., nec verosimile est, postea convictum de simonia, aut confessum non ulteriore pœna damnari. Simili modo interpretari oportet capitulum 19 de simonia, ubi abbas, et monachi simoniaci suspendendi dicuntur ab officii executione; neque enim suspensio illa tempore circumscribitur, quando definitur, abbatem simoniacum esse in aliud monasterium transferendum ad agendam pœnitentiam, ac propterea nomine suspensionis in eo rescripto vera et propria depositio intelligitur, quod magis magisque comprobatur ex cap. 30, eod. tit, ubi aperte definitur, in crimine simoniæ per accusationem in judicium deducto canonicæ severitatis exercendam esse ultionem, quamquam si ab inquisitione judicium cœperit, sola sit indicenda suspensio a sacrorum ordinum executione, donec impleta fuerit gravis pœnitentia, idque ex humanitate quadam, et indulgentia singulari ob magnam delinquentium multitudinem. Notatu dignum est, verba illa capituli 19, de simonia *ab officii executione suspendens*, non haberi in 2. Collectione decretalium in cap. 1, de simonia, quorum loco ista leguntur *ab officii sacerdotali suspendas*. Fateor tamen, hodie aliud videri pragmaticis, numero pluribus, qui pœnam hanc irregularitatis moribus abolitam esse scripserunt. Ceterum profluxit recens ista traditio ex prava interpretatione extravagantis 2, de simonia int. com., in qua cum pœnæ adversus simoniacos latæ recensentur, de irregularitate factam mentionem expressam non invenerunt. Ego sane nihil novi in hac parte constitutum fuisse video, cum ibidem expresse legatur, veterem canonum censuram confirmari, ac renovari. Tertia pœna ipso jure indicta est, ut simoniacus subjaceat pœnæ excommunicationis, a qua nonnisi a Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolvi valeat, can. 12, 22, caus. 1, quæst. 1, cap. 38. de simon., dicta extravag. in vers. *Statuentes*. Excipe casum, quo aut capitulum, aut monasterium simoniam admitteret; etenim capitula, aut monasteria pœna, tantum suspensionis coercentur, extravag. 1, de simo. int. com., item casum, quo episcopus clericum ordinaturus sine titulo promiserit, se annuam pensionem quasi tituli loco daturum, et deinde pactus fuerit, non aliter se devenire ad ordinationem velle, quam si pensio ab ordinatio non exigatur, quemadmodum intelligo capitulum 45, de simonia, in qua specie ordinator a collatione, præsentator ab executione ordinum per triennium, et ordinatus ab ordine sic sucepto, donec a sede apostolica dispensatio obtineatur, suspensionem incurrunt. Quod si in judicium deductum fuerit simoniæ crimen, judicis partes eæ potissimum erunt, ut interea reum de simonia suspectum ab officio, beneficio et ordinis suscepti executione suspendat, cap. 4 et 5, de simonia, convictum autem, aut quomodocumque damnatum a gradu suo deponat, ad restitutionem perceptorum beneficii fructuum adigat; eisque pœnis reum obnoxium esse pronunciet, quas modo diximus ex jure imminere; nam modo dicitur simoniacus carere ecclesiastica dignitate, can. 5, dist. 24, can. 9 et 10, caus. 1, qu. 1, can 4, caus. 15, qu. 3, cap. 20, de simonia, modo subjacere periculo proprii gradus, can. 8, 99, 124, caus. 1, quæst. 1, can. 1, caus. 8, quæst. 3, modo cadere a sacerdotio, canon. 2, caus. 1, qu. 7, modo deponi, canon 100, caus. 1, quæst. 1, canon. 3, 33, caus. 7, quæst. 1, cap. 2, de confessis, cap. 2, 11 et 13, de simonia, modo perpetua multari damnatione, canon. 2, caus. 1, quæst. 3, modo recipientem sacra ad sacros ordines non ascendere, et concedentem suspensione a potestate, seu quod in proposito idem est, depositione mulctari, unde tridentinum concilium in cap. 18, sect. 24, de reform., postquam examinatores synodales aliquid occasione examinis recipientes simoniacos esse declaravit, adjecit, non posse eos a simonia absolvi, nisi dimissis beneficiis, quæ quomodocumque etiam antea obtinebant, et ad alia in posterum inhabiles reddi. Item pro qualitate adjunctorum ulterius procedere judex poterit, jubendo ex gr., ut simoniacus in monasterium detrudatur, canon. 7, caus. 1, quæst. 4, vel ut accepti duplum, aut quadrupulum luat, can. 7, dist. 18, can. 26, caus. 1, quæst. 7, cap. 41, in fine de simonia. Ex his facile intelligitur, quare prælatis, qui aliquando simoniam admiserunt, sacrorum ordinum collatione interdictum fuerit, cum decretum sciamus, effectu suo carere sacram ordinationem, quæ, utut non simoniace, a simoniacis tamen facta fuerit, vix, et ex quadam dispensatione ad officia admissis ordinatis, qui a simoniaco ex ignorantia ordines susceperunt, can. 108 et 109, caus. 1, qu. 1.

Quoniam vero a tribus personarum generibus admitti simonia potest, primum ab eo, qui rem spiritualem tradit, secundo ab eo, qui rem spiritualem accipit, tertio ab extraneis, jure quæritur, an memoratæ pœnæ locum habeant, etiamsi non omnes criminis

conscii fuerint, sed unus ex ipsis ignoraverit. Quid enim, si extraneus quisquam ignorante clerico beneficium suscepturo aliquid donet prælato? Quid si beneficium suscepturus aliquid donet extraneo, ut probum prælatum facilem concedendo beneficio reddat? Distinguere oportet inter pœnam, qua gesta per simoniam irrita fiunt, et alias pœnas, quæ vel vergunt in spirituale animæ detrimentum, vel turpem notam inurunt. Si de pœna queratur, qua quod gestum est per simoniam, irritum fit, ista nihilominus locum inveniet, non quasi pœna adversus ignorantem lata, sed quasi vitium intime adhærens gestis, quod propterea gesta ipsa deturpat, et evertit, can. 3, caus. 1, qu. 5. Hinc innoxius salubre consilium capiet, quo statim ac alienum dolum compertum habuit, beneficium, quod ex aliena simonia suscepit, sponte dimittat, spe concepta futurum, ut nova collatione dimissum beneficium consequatur, can. 1, cau. 1, qu. 3, c. 59, de electione, c. 26, de simonia. Excipe tamen casum, quo pecunia ab extraneo daretur in fraudem beneficiarii, non ad eum finem ut quis beneficium consequeretur, sed potius ut beneficio simoniace adepto non potiretur. Finge speciem. Clericus ad certum beneficium adspirans, cum conjiciat, collatorem beneficii velle beneficium conferre Titio, pecuniam tradit, ut beneficium Titio conferatur, non quidem animo Titio favendi, sed animo proclamandi simoniacam ac propterea irritam collationem, ut deinde ipse beneficium consequatur. Valida tunc erit collatio, quemadmodum definivisse videtur Cœlestinus III, in cap. 27, de simonia, quo etiam pertinet capitulum 33, eod. tit., quo definitur, electum, qui abbatiam ex aliena simonia susceperat, non quidem ex simonia a personis necessitudine conjunctis admissa, sed ab extraneis, quorum respectu fraudis suspicio suboriri poterat, præsertim quod electus expresse prohibuerat, ne quidquam concederetur, rite abbatia potiri. Idipsum evenire puto ea in specie, qua pactio inter duos extraneos inita fuisset, puta inter extraneum, et patronum nominantem, ignorante, aut repugnante eo, qui beneficium a probo episcopo, et simoniæ non conscio suscipit. Etenim hac in specie cum patronus cadat abs jure nominandi saltem pro ea vice, collatio beneficii censetur libere facta ab episcopo gratia clerici ac si simoniaca patroni nominatio minime attendatur. Quod si agatur de pœnis, quæ vergant in spirituale animæ detrimentum, qualis est excommunicatio, aut de pœnis, quæ turpem notam inurunt, qualis est infamia, et irregularitas, istæ non habebunt locum respectu ignorantis, cum nemo innoxius ex alieno facto puniatur.

Ut dispensatio a pœnis, quibus simoniaci subjacent in caussis susceptorum ordinum, et beneficiorum, obtineretur, olim simoniaci consueverant ad sedem apostolicam confugere, can. 1 et 2, caus. 1, quæst. 5, unde paullatim factum est, ut dispensandi facultas ab episcopis auferretur, cap. 27 et 45, de simonia, extravag. 1 et 2, eod. tit. int. com. Hinc hodie et dispensatio ab irregularitate, et dispensatio ab interdicto retinendi beneficii, vel exercendi officii sacri adnexi ordini a sede apostolica petenda est, sive in romana pœnitentiaria, cum occultum est crimen, sive in romana dataria, cum est manifestum. Tantum duæ species a sacris canonibus probantur, in quibus sufficiat episcopi dispensatio. Prima est, cum clericus non prælaturam, sed simplex beneficium ignorans simoniam ab eligentibus, vel patronis admissam obtinuerit, can. 3, caus. 1, qu. 5, cap. 59, de electione. Altera est singularis quoad irregularitatem, quam simoniacus contraxit. Si enim occultum crimen fuerit, poterit ab ea nota episcopus dispensare juxta disciplinam in Concilio tridentino probatam, ses. 24, de reform. cap. 6, non quidem ut beneficia per simoniam obtenta retineat clericus, sed ut ad sacros ordines promoveatur, cum aliud sit, irregularitatis deleri notam, aliud collationem, quæ ab initio irrita fuerit, confirmari. Id tamen intellige, dummodo in neutra specie conscius simoniæ Episcopus ipse fuerit, argumento, c. 5, de clericis conjugatis, et c. 8, de tempor. ordinat.

Nonnulla adhuc observanda supersunt in crimine simoniæ in judicium ducendo, quæ sane singularia criminis odio statuta sunt, non tam ob ejusdem gravitatem, quam ut facilius et pressius damnentur simoniaci, quorum fraudibus fieri solet, ne crimen in jure probetur. Tot tantaque suffugia identidem invenerunt simoniaci, ut vix sperandum esset sacra ministeria gratis suscipi, aut conferri, quemadmodum fuit superius observandum. Atque hoc sensu in can. 27, caus. 1, qu. 7, simoniaci dicuntur *veluti primi, et præcipui hæretici ab omnibus fidelibus respuendi, et omnia crimina ad comparationem simoniacæ hæresis, quasi pro nihilo reputari;* quæ verba licet non legantur inter monumenta Paschalis papæ cui perperam tribuuntur, tamen usurpata fuerunt ab Innocentio III, in c. 32, de simonia. Igitur primum obtinet, ut unusquisque teneatur simoniacos denunciare, extravag. 2 in fine de simon. int. com. Deinde obtinet, ut etiam infames, non tamen hæretici, accusare de eo crimine possint; servi etiam adversus dominum, monachi adversus abbatem, parochiani adversus parochum sine discrimine admittantur nec alia accusato prodesse possit exceptio, nisi quod accusator animo calumniandi ad judicium venerit, cap. 3, 7, 31, de simonia, imo admittatur conscius, et consors criminis ad

denunciandum proposita spe veniæ facilioris, can. 2, dist. 79, dicta extravag. 2, argumento, can. 22, caus. 6, quæst. 1, in fine. Præterea quod de accusatoribus dicitur, idipsum statutum de testibus fuit, omnibus etiam gravium criminum reis admissis, nisi de calumnia suspecti sint, cap 3, 32, de simon., aut nisi ejusdem, de quo testificantur, criminis rei esse probentur, cap. 10, de testibus. Insuper non requiritur, ut probationes liquidæ omnino, ac manifestæ sint, sed sufficiunt certa signa, quæ prudentis judicis animum movere possint, cap. 6 et 13, de simon. Quoniam vero in hoc judicio, quod mere ecclesiasticum est, et civiliter, et criminaliter agi potest, civiliter ad arcendum beneficiarium ab administratione, criminaliter ad simoniacum a beneficio et ordine deponendum, notandum est, hunc juris rigorem habere tantum locum, cum civiliter agitur; nam si criminaliter ad penam depositionis agatur, ob majorem pœnæ asperitatem, ordinariæ servandæ sunt judiciorum regulæ, ac solemnitates, dicto cap. 32, de simonia.

CAPUT III.

De spreto cultu sanctorum.

Huc referendus est titulus 45, libri 3.

Dogma est catholicæ fidei, singulari cultu in ecclesia prosequendos esse, quorum animæ justæ in cœlesti patria cum Christo feliciter regnant, non sane quod in hac parte christiana pietas veterum gentium apotheosim imitata fuerit, cujus vi nonnullis, quos vel semideos, vel Semones, quasi semihomines appellabant, divini honores decernebantur; semper enim ecclesia docuit, et unum esse Deum, et nonnisi unum uti Deum esse colendum; sed quod divinæ gloriæ participes illi sint et possint apud Deum pro nobis adhuc peregrinis et militantibus intercedere, concil. trident., sess. 25, in decreto de invocatione sanctorum. Primis ecclesiæ sæculis apud fideles coli consueverunt post B. Mariam, cui sane tanquam Deiparæ singulare obsequium debebatur, ii omnes, quorum in sacris literis probata vita constantissime fuit, inter ceteros Joannes præcursor; atque iis statim accesserunt, quotquot fuerunt martyrii gloria illustres, ac præ primis apostoli universi, ac viri apostolici, qualis erat protomartyr Stephanus, qui post Christum, ac pro Christo obierunt. Martyrum erant tria veluti genera, quorum alii professores, alii confessores, alii generali nomine martyres appellabantur. Professores vocabantur, qui non interpellati se palam christianos asserebant, sponte sese suppliciis offerentes. Confessorum nomine donabantur ii, qui interpellati christianos se constanti animo dixerant, et mortem pro Christi fide oppetierant. Martyres generali nomine dicebantur ii, qui atroces quidem perpessi fuerant pro Christo cruciatus, a quibus tamen superstites evaserunt, vita deinde functi, dum, pace ecclesia frueretur, atque de hoc martyrum genere frequentissima mentio est apud S. Cyprianum. Præterea martyres cujuscumque generis essent, modo dicebantur *designati*, contra quos scilicet lata fuerat sententia, nondum executioni mandata; modo *consummati*, seu *coronati*, qui gloriose pro Christo occubuerant; modo *vindicati*, quibus decreto ecclesiæ jam martyrum cultus exhibebatur. Paullo recentior fuit cultus in ecclesia præstitus viris justis, qui non martyrio et fidem, et charitatem in Deum, sed insigni virtutum professione ad finem usque vitæ exhibita testati sunt, quos confessores posterior ætas appellavit, cap. un. de reliq. et ven. sanct. Nimirum cultum istum publicum quarto primum sæculo inolevisse, eruditi viri tradiderunt; quo primum tempore orationes aliquot ita concipiebantur, ut earum formula dubia admodum videretur, an pro sanctis illis ecclesia oraret Deum, an potius ecclesia pro fidelibus oraret, interposita eorumdem sanctorum intercessione. Refert Innocentius III, in cap. 6, § ult. de celebrat. missar., *in secreta B. Leonis* II, juxta antiquiores codices ita orari in ecclesia consuevisse: *Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit oblatio*, quando in recentibus illius temporibus sacramentariis immutata fuit orandi formula his verbis: *Annue nobis, quæsumus Domine, ut intercessione B. Leonis hæc nobis prosit oblatio.* Imo et subjicit Innocentius, *in plerisque orationibus contineri*: *prosit, vel proficiat huic sancto, vel illi, talis oblatio ad gloriam et honorem.* Has autem, et similes formulas ita interpretatur, ut *ad hoc prosit oblatio* sanctis, *quod magis, ac magis a fidelibus glorificentur in terris, licet plerique reputent non indignum, sanctorum gloriam usque ad judicium augmentari, et ideo ecclesiam interim sane posse augumentum glorificationis eorum optare*; et concludit, forte hic accommodari posse, quod tradebatur ab Augustino in can. 23, caus. 13, qu. 2.

Duplici modo in hac re gravissime delinqui potest; primo non colendo illos, qui coli ex mandato ecclesiæ debent; secundo colendo illos, quos ecclesiastico judicio, aut probatione colendos esse non constat, can. 57 et 58, caus. 11, quæst. 3. Equidem quandoque contigit in aliquibus ecclesiis, ut quidam colerentur, qui nedum colendi non erant, sed etiam damnandi; hinc refert Alexander III, in cap. 1, de reliqu. et ven. sanct., in quadam ecclesia fuisse publice veneratum hominem *in potatione, et ebrietate occisum*: et

Sulpitius Severus in libro de vita S. Martini Turonensis, cap. 8, hoc factum describit: *Erat haud longe ob oppido proximus monasterii locus, quem falsa hominum opinio velut consepultis ibi martyribus sacraverat, nam et altare ibi a superioribus episcopis constitutum habetur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his, qui majores natu erant, presbyteris, vel clericis flagitabat, sibi nomen martyris, vel tempora passionis ostendi: grandi se scrupulo permoveri, quod nihil constans sibi majorum memoria tradidisset. Cum aliquandiu ergo a loco illo se abstinuisset, nec derogans religioni, quia incertus erat, nec auctoritatem suam vulgo accommodans, ne superstitio convalesceret, quodam die paucis secum adhibitis fratribus ad locum pergit; deinde super sepulchrum ipsum adstans oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cujus meriti sepultus, ostenderet. Tum conversus ad lævam vidit prope assistere umbram sordidam, trucem: imperat nomen meritumque, ut loqueretur: nomen edicit, de crimine confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos gloria, se pœna retineret. Mirum in modum vocem loquentis, qui aderant, audiebant, personam tamen non videbant: tum Martinus quid vidisset exposuit, jussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri, atque ita populum superstitionis illius absolvit errore.* Verum ecclesia perpetuo curavit, ut a templis hujus generis monumenta auferrentur, uti constat ex hoc facto S. Martini, item ex can. 26, de consecr. dist. 1, ac denique ex famigerato Gelasii decreto in can. 3, dist. 15, quo plurima apocrypha martyrum acta damnata sunt. Ceterum absit, ut abeundum sit in aliorum excessus, qui et martyrologia latinorum, et menologia græcorum ita generaliter temnunt, ut indiscriminatim martyres prope universos, quorum memoriam ecclesia celebrat, aspernentur. Fuit jam ista temeritas pseudosynodi cordubensis, anni 852, in qua damnatus fuit cultus martyribus numero plurimis debitus, quod decretum a quibusdam episcopis extorserat tyrannus sæviens acerrime in christianos. Ad hunc ausum deinde recentioribus sæculis accessit Onophrius Panvinius, quem alii secuti sunt, clamantes, acta veterum martyrum scatere putidis mendis, et ecclesiam incusantes, quod homines numero plurimos veluti sanctos veneretur prætextu martyrii, qui fuerint pudendis criminibus inquinati, et potius in pœnam scelerum supremo supplicio afflicti, quam ob fidei christianæ professionem. Ajunt ipsi, verosimile non esse, tot martyrum millia primis præsertim ecclesiæ sæculis defunctorum coli posse, sive quod ex multis christianæ fidei cultoribus esse potuerint homines criminum etiam gravissimorum rei, non tam ob christianæ fidei professionem, quam ob corruptos mores ab ethnicis interfecti: addunt deinde, non omnes romanos principes tribus prioribus sæculis infensos adeo christiano nomini fuisse, ut christianos ad necem usque insequerentur, laudantque in eam rem veluti clementissimos, Trajanum, Pium, Hadrianum et Marcum imperatores. Facile est ingenuo prudentique viro his respondere. Etenim fateri quidem possumus, non omnes, quos tamquam martyres ecclesia colat, fuisse publica auctoritate morte damnatos, attamen omnes passim ab ethnicis vexabantur, modo in exilium missi, modo coacti ad latitandum, modo clam a privatis interfecti; hos autem vetusta ætas etiam martyres recte appellabat. Quod autem spectat caussam martyrii, semper sollicita fuit ecclesia, ut pseudomartyres a veris martyribus secerneret; neque flagitiosos christianos homines martyrum fastis adscripsit, etiamsi fuissent ab ethnicis damnati. Tantum in ecclesia tanquam martyres haberi, et coli consueverunt, qui pro Christi fide, non in pœnam scelerum sanguinem effuderunt. Hinc constantissima semper fuit disciplina ecclesiæ, quæ uti cavit, ne vere sanctorum animas non coleremus, ita præcepit, ut a cultu illarum abstineremus, quas in beatorum numero ecclesia ipsa prudenti judicio non adscripsisset. Hæc porro definitio pendebat olim ab episcopali judicio, qui in synodis una cum clericis suis caussam examinabant, ac probabant. Imo et mos erat, ceteroqui singularis, in Africana ecclesia, ut judicio primatis de consilio suffraganeorum pronunciaturi ea definitio reservaretur, uti deducitur ex Augustino in breviculo collationum cum Donatistis collatione 3, cap. 13. Post episcopalem definitionem sanctus quisquam tantum in diœcesi colebatur, tum demum ad alias diœceses, aut provincias cultu traducto, cum per encyclicas aliæ ecclesiæ de judicio episcopi factæ fuissent certiores, judiciumque ipsum probavissent. Præcipua autem habebatur ratio pontificis maximi, ad quem acta episcoporum aliquando referebantur, ut statim ac ab eo etiam probarentur, in universa ecclesia cultus celebraretur. Ex quo liquet, jam tum agnitum fuisse duplex beatorum genus, quorum aliqui tales habebantur in una tantum aut altera ecclesia, nimirum post judicium unius aut alterius episcopi, aliqui tales habebantur ubicumque in ecclesia universa, nimirum post judicium pontificis maximi omnibus ecclesiis propositum, et probatum, paullatim factum est, ut reservaretur pontifici maximo facultas decernendi sacrum cultum, non solum in universis, sed etiam in singularibus ecclesiis, quod jam obtinuisse temporibus Alexandri III, perspicue constat

ex cap. 1, de reliqu. et ven. sanct., quod et confirmavit Innocentius III, in cap. 2, eod. lit. Et quidem pontifices maximi reservationis initio in synodis eas caussas absolvebant, aut extra synodum, convocatis ad id viris dignitate, ac prudentia illustribus, quorum consilio et suffragio definitio fieret. A temporibus Sixti V, instituta, an 1587. Congregatione sacrorum rituum obtinuit, ut in eadem res discuteretur, et summi pontificis auctoritate absolveretur.

Ordinatior exinde profluxit procedendi ratio in caussa decernendi cultus: nimirum justorum hominum quatuor veluti gradus clarius distincti fuerunt, quorum singulis singularia nomina tribuerentur, *servorum Dei*, *venerabilium*, *beatorum*, atque *sanctorum*. Servi Dei proprie ex recente disciplina appellantur, qui cum publica sanctitatis fama obierunt: venerabiles, quorum sanctitatis fama judiciali ratione comprobata est: beati, quorum cultus pontificio decreto, nondum tamen supremo judicio permittitur; ac probatur, certis præstitutis neque excedendis modis, in alia provincia, diœcesi, civitate, aut religiosa familia deferendus; sancti denique, quos supremo papæ judicio in universa ecclesia colendos esse mandatur, unde discreta fuit beatificatio, ut loquuntur nostri, a canonizatione, siquidem beatificatio est actus, quo pontifex maximus beatorum titulo decorat justórum animas, indulgens certis locis, aut collegiis, ut illas cultu beatis debito prosequuntur; canonizatio autem est actus pontificis maximi, sententia definitiva pronunciantis, justorum quorundam animas cum Christo regnare, propterea que jubentis, ut eædem in tota ecclesia cultu sanctis debito colantur, dicta canonizatio, quasi adscriptio in canonem, sive in catalogum sanctorum. Quis non videat in conspectu recentis hujus disciplinæ, veterem illam, quæ ab uso recessit, episcoporum declarationem, ac decreta speciem quamdam habuisse beatificationis, quæ tum demum vires canonizationis adsumeret, quum in ecclesia universa, probante, seu consentiente pontifice maximo, reciperetur?

Sive de martyrum, sive de confessorum caussis agatur, regulariter hodie servatur, ut ad decretum vel beatificationis, vel canonizationis non procedatur nisi primum constet, cultum illis a die obitus non fuisse delatum. Quod cum adparuerit, si de confessionibus discussio fiat, de virtutibus defunctorum in gradu heroico, et de finali in illis perseverantia quæritur; item de miraculis, seu signis naturæ ordinem excedentibus, quibus liqueat, divino judicio sanctitatem probari, cap. 52, de testibus; si de martyribus, investigandum est de martyrio, et martyrii caussa, item de miraculis; et quamquam necesse non sit, de virtutibus in gradu heroico exercitis quærere, plurimum tamen juvat ad explendam controversiam, quæstionem istam cum quæstione martyrii et caussæ martyrii cumulare. Quoniam vero jure communi non definitur miraculorum numerus, dicto cap. 52, de testib., ideo receptum est, ut duo sufficiant, argumento, cap. 40, de reg. jur. in 6, et l. 12, ff. de testib., nimirum duo ante beatificationem, ut decretum beatificationis rite feratur, duo item alia post beatificationem, ut rite ad canonizationem procedatur. Porro ne falsa miracula pro veris obtrudantur, prudentissime cavit concilium tridentinum, ne quisquam episcopo inferior eadem publicet, aut probet; sed ut episcopus eadem recognoscat, et adprobet, ad cujus potestatem pertinere decrevit, ut simul atque de iis aliquid compertum habuerit, adhibitis in consilium theologis, at aliis piis viris ea faciat, quæ veritati, et pietati consentanea judicaverit, sess. 25, in decreto de invocatione sanctorum in fine. Dixi regulariter; sunt enim casus quidam excepti, quibus aliter ad beatificationem, vel canonizationem proceditur. Id contigit, cum alicui jamdiu vita functo, eo temporis spatio, quod hominum memoriam excedit, cultus publicus delatus est, vel cum docetur, cultum fuisse per aliquod tempus præstitum ex indulto apostolico, aut sacræ congregationis decreto executioni demandato, aut per patrum, virorumque sanctorum scripta; quibus in speciebus ordinarius primum in caussa cognoscere solet, coram quo si cultus ille adprobetur, confirmatur apud apostolicam sedem, et tum demum dicitur quasi æquipollens beatificatio, post quam deinde ad canonizationem ordinaria modo descripti judicii forma apud sedem apostolicam procedi valeat. Post tam grave judicium, præsertim canonizationis, qui debitum vindicatis cultum denegaret, acerrimis puniretur pœnis, quales ex recentioribus, pontificiis constitutionibus sunt suspensio a divinis in clericis, denegatio suffragii seu activi, ut vocant, seu passivi in monachis, præter alias extra ordinem infligendas, quæ et in laicis locum habent pro delicti qualitate. Videatur in hanc rem constitutio 37, quæ incipit *sanctissimus*, et constitutio 132, quæ incipit *Cœlestis*, Urbani VIII.

Nonnulla hoc in loco adjicienda sunt de sanctorum, beatorumve reliquiis, sive quæ spectant ad cultum earum, sive quæ spectant ad earundem translationem. Variæ sunt dubitandi caussæ, ubi agitur de cultu reliquiis exhibendo. In primis enim constare aliquando potest de veritate reliquiæ, non tamen constare, eum esse sanctis, vel beatis adscriptum cujus reliquia est. Deinde constare aliquando e converso potest, aliquem esse sanctum, vel beatum, quin constet, certam reliquiam illius esse. Postremo constare aliquando potest, re-

liquiam esse viri sancti, vel beati, quin tamen constet de sancti, vel beati nomine, patria, et qualitatibus universis in specie. Quoties constat de veritate reliquiæ, nondum tamen sanctorum, vel beatorum fastis adscriptus est is, cujus esse reliquia dignoscitur, nemo audere debet, eam publicere exponere ad cultum, licet forte dicatur esse, aut servorum Dei, aut venerabilium hominum, cap. 2, de reliq. et venerat. sanct., imo etiam licet miracula per illam edita adparuerint, cap. 1, eod. tit. statim ac enim hodie canonizatio, ac beatificatio pontifici maximo reservatur, eidem quoque pontifici maximo reservatur facultas concedendi cultum viris justis. Et quamquam ordinarii locorum, uti notat Fagnanus ad dictum, cap. 2, numero 10, possint recognoscere, et approbare miracula alicujus, qui martyrii fama, vel sanctitatis opinione celebris e vita migravit, tamen ne quid novum, ac inordinatum in re tam gravi committatur, jubentur negotium instructum ad sedem apostolicam transmittere, ejusque responsum expectare. Atque ne singulari cuidam cultui reliquiis hujus generis præstando detur occasio, receptum est, ut cadavera mortuorum semel in tumulo deposita, quasi in perpetuam sedem, nequeant privata cujusquam auctoritate in alium locum transferri, quod jam olim vigebat ex legibus Romanorum, l. 8, ff. de relig. et sum. fun., l. 1 et 10, cod. eod. Hinc si caussa quædam translationis emergat, necessaria erit caussæ cognitio, et episcopale decretum, can. 37, de cons. dist. 1, imo et requiritur auctoritas romani pontificis, si jam apud sedem apostolicam caussa canonizationis, aut beatificationis fuerit instituta, quasi tunc pontifex maximus episcopalem prævenisset jurisdictionem. Quando vero hæc facultas seu ab episcopo, seu a pontifice maximo obtineatur, cavendum semper erit, ut translatio fiat sine strepitu, et pompa, januis ecclesiæ, vel cæmeterii clausis, ne ulla necdum debiti cultus occasio emergat. Quod si constet, aliquem esse sanctum, sive beatum, et novæ inveniantur reliquiæ, de quibus dubitari possit, an sint illius, sancti, vel beati, non erunt istæ colendæ, prinsquam constet, illas ipsas esse, quæ revera beato, vel sancto viro adscribi valeant; atque ista caussæ cognitio regulariter ad episcopos pertinet, can. 26, de cons. dist. 1, concilio tridentino in dicto decreto de invocatione sanctorum, sess. 25. Equidem in hoc judicio magna diligentia enitendum est, ne falsæ reliquiæ pro veris obtrudantur, non sane ut adeo scrupulosi simus, ut geometricis tantum, seu evidentibus argumentis utamur, sed ut caute admodum procedetur, et solida sint argumenta, atque apta ad movendum virum gravem, ac prudentem, qualia essent in antiquis etiam ea, quæ maxime verosimilia sint, et urgentissimis conjecturis innitantur, agitur enim de rebus, quæ non aliter, quam humano more custodiri possunt. Subjacent reliquiæ translationibus, mutationibus capsarum, et variis formis, quibus modo hic, modo illic exponuntur. Literarum testimonia, quibus earum veritas probari potest, modo antiquitate delentur, modo ruinis, et incendiis, aut simili fato pereunt. Eam ob rem enitendum est, ut hinc non omittatur prudens sollicitudo, ne falsæ reliquiæ colantur, illinc non denegetur locus humanis probationibus, quæ satis judicis animum instruere, ac movere possunt, ne veris reliquiis cultus debitus subtrahatur. Scio, aliquando reliquiarum identitatem igne probatam fuisse, idest ita, ut qui eas protulisset, per ignem transire teneretur, concilio cæsaraugustano II, anni 592, can. 2. Verum hæc uti erat disciplina quarundam ecclesiarum singularis, nec satis laudanda, ita ab usu recentioribus sæculis ubique exolevit, hodieque probationibus ordinariis fit locus, et tum demum cultus decernitur, cum sunt argumenta saltem moraliter certa. Recognitis sanctorum, beatorumve reliquiis statim debitus cultus iis est exhibendus, servato modo cultus debiti sanctis, et cultus debiti beatis; idest ita, ut sanctorum reliquiæ ubique statutis rationibus venerabiles habeantur, beatorum autem juxta modum in decreto beatificationis expressum, qui sane non est excedendus, atque ubi decretum non adpareret, juxta modum, quem fert vetus consuetudo. Porro si reliquiæ sint insignes, vel integram partem præseferant, in qua passus est martyr, debent in ecclesia adservari, nec licet privatis eas extra ecclesias custodire, nisi agatur de magnis principibus, aut majoribus ecclesiæ prælatis; minus insignes apud privatos pietatis caussa adservari permissum est. Quod si constet, reliquias vere esse sancti alicujus, vel beati, non tamen sciatur sancti, beative nomen, ac patria, atque universæ in specie qualitates, jamdiu obtinuit, ut certum nomen sancto, beatove imponeretur, quos vulgo appellant *sanctos baptizatos*. Nemo in hac re de mendacio ecclesiam incuset, etenim ad mendacii cujuscumque vel levissimam suspicionem avertendam, consuevit ecclesia beatos hujus generis non singulari nomine donare, sed nomine, uti loquuntur grammatici, appellativo. Sic olim dicti fuernnt sancti quatuor *Coronati*, quorum nomen proprium ignorabatur; sic sanctus *Adauctus* dictus est, qui Felicem martyrem secutus est sponte, et in martyrio accessit. Sic etiam hodie aut latinis, aut græcis appellativis nominibus utimur, ad distinguendos veteres sanctos, veluti cum illos, Justum, Felicem, Pium, Fortunatum, Victorem, Theodorum, Theophylum nominamus. Quod denique spectat ad translationem reli-

quiarum, sunt qui putant, insignes sanctorum reliquias in una ecclesia semel collocatas ne episcopi quidem auctoritate posse ne donationis quidem caussa extra illam ecclesiam adsportari, et alio transferri, quasi id vetitum sit in extravag. un. de reb. eccles. non ilien. int. com., ideoque episcopus id facientes pœnis in eadem extravagante expressis subjacere. Paullo aliter definire solent prudentissimi viri, quorum judicio improbaretur quidem episcopi factum reliquias de una in alteram ecclesiam transferentis, non enim tantis pignoribus, ac monumentis locupletatæ, ornatæque ecclesiæ spoliandæ sunt; ceterum non damnaretur episcopus, nisi extraordinariis pœnis, judicio superioris definiendis, non pœnis laudatæ extravagantis, utpote quæ ad hunc alienationis speciem nullo modo pertinere videtur. De reliquiis, quæ in ecclesiis non custodiuntur, sed privatorum devotioni concessæ a singulis fidelibus detinentur, libertas unicuique inest, ut in quoscumque transferri a detinentibus possint, dummodo a venditione, aut quocumque commercii, et quæstus genere abstineatur, quemadmodum aperte sacris canonibus definitum est, cap. 2, de reliq. et vener. sanctor., et jam veteres constituerant religiosi imperatores in l. 3, cod. de sacrosanctis ecclesiis.

CAPUT IV.

De spreto cultu sacramentorum.

Mens mihi non est in hoc capite singula persequi, quibus potest in sacramentis seu conferendis, seu suscipiendis peccari. Tantum singularia quædam expendam, quæ in subjectis decretalium titulis improbantur, atque damnantur.

AD TITULOS

De sacramentis non iterandis, lib. 1, tit. 16.
De reiterantibus baptisma, lib. 5, tit. 9.
Et de presbytero non baptizato, lib. 3, tit. 43.

Jamdiu definitum ab ecclesia fuit, sacramenta, quæ characterem imprimunt, Baptisimum, Confirmationem et Ordinationem iterari non posse. De baptismate quidem antiquissimæ fuerunt in Africana ecclesia concertationes, non quod aliqui crederent, baptisma semel rite collatum iterari posse, aut debere, sed potius quod crederent, fidem in baptizante requiri, seu baptizatum ab hæretico vere baptizatum dici non posse. Verum et hæc opinio, quæ sanctos ceteroqui viros aliquando patronos habuit, fuit deinde ab ecclesia damnata, quum cautum est, baptismum valere, quoties aqua ablutus evangelicis verbis regeneratur ministerio ejus, qui intentionem habeat faciendi quod facit ecclesia, quisquis ille sit, qui baptizat, seu impius, seu hæreticus, seu paganus. Hinc jure optimo sacrilegi dicti fuerunt, qui aliquem ausi fuerint rebaptizare, aut qui se rebaptizari permiserint, can. 35, caus. 23, quæst. 5, pœnæque gravissimæ in rebaptizatos inflictæ, qualis est in clericos depositionis a gradu, et generaliter in omnes pœna irregularitatis sine spe indulgentiæ, ac dispensationis, can. 65, dist. 50, can. 3, dist. 98, can. 10 et 21 in fine caus. 1, quæst. 7, quamquam aliquando in crimine occulto, et cum eo quem excusabat ætas, atque intentio fraternæ salutis, mitius actum fuerit, quemadmodum in specie capituli 2, de apostatis; quod adeo verum est, ut locum habeat etiam in infante, aut ignorante adulto. in quibus licet rebaptizatio culpæ adscribi non possit, impedimento tamen est, ne ad ecclesiasticos ordines ascendant, nisi ex ecclesiæ dispensatione indulgentia fiat necessitate emergente, can. 117 et 118, de consuet. dist. 4. Neque obstant canones 3 et 4, caus. 1, quæst. 4, utpote qui non de rebaptizatis, sed de iis, qui apud Donatistas baptisma perceperant, sunt intelligendi. Religiosi quoque imperatores adversus rebaptizantes statuerunt, ut infames fierent, atque ultima supplicio, percellerentur. Infamiæ notam inustam fuisse, liquet ex. l. 3, cod. de apostatis. At de ultimi supplicii pœna perspicua quidem esse lex Honorii et Theodosii, qualis habetur in l. 2, cod. ne sanctum baptisma iteretur, his verbis concepta: *Si quis rebaptizare quemquam de ministris catholicæ sectæ fuerit detectus, una cum eo, qui piaculare crimen commisit (si tamen criminis per ætatem capax sit) et hic cui persuasum sit, ultimo supplicio percellatur;* verum si verba hujus legis exigantur ad fidem Theodosiani codicis, seu ad leg. 6, cod. Theodos. eod. tit., forte nonnulla agnoscentur, ex quibus non satis constet, an pœna adeo severa adversus rebaptizantes ab Honorio et Theodosio indicta fuisset. Verba ejus legis sunt: *Nullus rebaptizandi scelus arripiat, nec eos, qui orthodoxorum ritu fuerint initiati, cæno profanarum religionum, hæreticorumque sordibus polluere moliatur. Quod licet fidem metu severissimæ interminationis a nullo penitus, ex quo interdictum est, fuisse commissum, tamen ut pravæ mentis homines ab illicitis temperent, vel coacti, volumus renovari, ut si quis rebaptizasse, ex quo lex lata est, quempiam de mysteriis catholicæ sectæ fuerit detectus, una cum eo, qui piaculare crimen commisit, si tamen criminis per ætatem capax sit, cui persuasum sit statuti prioris supplicio percellatur.* In conspectu hujus legis adparet, constitutionem ipsam latam esse non contra ministros catho-

licos, qui aliquem rebaptizarent, sed contra hæreticos, forte eunomianos, aut donatistas, qui catholicum, et a catholicis baptizatum rebaptizavissent, ut indicant priora legis verba, et suadeat verba illa sequentia *quemquam de mysteriis catholicæ sectæ*, pro quibus perperam in codice Justinianeo legitur, *quemquam de ministris catholicæ sectæ*. Deinde adparet, non *ultimo supplicio* percelli rebaptizantes, uti legitur in codice Justinianeo, sed *percelli statuti prioris supplicio*, cujus nomine venire non potest pœna mortis, neque enim talis pœna in aliis prioribus imperatorum statutis indicta deprehenditur, sed potius pœna publicationis bonorum, quemadmodum habetur in leg. 4 et 5, cod. Theodos. ne sanctum baptisma iteretur. Quidquid tamen sit de hac theodosiana lege, si ad sua autographa exigatur, postquam tamen generalis adparuit, et veluti de omnibus rebaptizantibus, et rebaptizatis scripta, item postquam adparuit indicere pœnam ultimi supplicii in codice Justinianeo, ex ejusdem codicis Justinianei auctoritate visa fuit, uti scripta ibidem est, executioni mandanda. Ceterum hæc ipsa juris disciplina hodie apud plures dicitur tantum recepta, ut locum habeat adversus Judæos, qui quæstus caussa in pluribus ecclesiis iterum conversiones fingentes baptizari se postulant; quod præter leges ipsas imperiales positum est, et in una tribunalium consuetudine fundamentum habere cœpit, et caussas. At vero pœnæ istæ asperrimæ, seu ecclesiasticæ, seu civiles, meo judicio locum non habent in specie iterati sacramenti confirmationis, aut ordinis, seu quod in laudatis constitutionibus tantum iterati baptismatis, non confirmationis, non ordinis mentio fiat; seu quod gravissimis eisdem pœnis occasionem dederit detestabilis singularis abusus, qui in iterando baptismate irrepserat, argumento, leg. 1, et sequentium cod. ne sanctum baptisma iteretur, quin negotium facessat can. 8, de consecr. distinct. 5, etenim in concilio cabilonensi II, ex cujus canone 27, ea verba depromta sunt, desiderantur ea, quæ apud Gratianum exhibentur a versiculo *quia bis* usque in finem.

Non tamen censebitur iteratum baptisma, quoties deprehendatur collatum ei, de quo dubitatur, an fuerit baptizatus, can. 110 et sequentibus de consecr. dist. 4. Qua in re ad avertendum pravæ cujuscumque rebaptizationis periculum cautum est, ut in proposita specie baptisma sub conditione conferatur, cap. 2, de baptismo. Quid vero est, quod legitur in canone 59, caus. 2, quæst. 1? *Si quis per ignorantiam ordinatur, antequam baptizetur, debent ab eo baptizati iterum baptizari, et ipse ulterius non ordinetur. Sed romanus pontifex non hominem judicat, qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare gratiam baptismi, licet paganus sit, qui baptizat.* Difficultatem auget, quod olim ante romanam correctionem legebatur apud Gratianum in can. 50, subsequente his verbis: *Siquis presbyter ordinatus deprehenderit, se non esse baptizatum, baptizetur, et ordinetur iterum, et omnes, quos prius baptizavit;* quamquam hodie postrema ista verba *et omnes, quos prius baptizavit* expuncta fuerint opera correctorum romanorum, quemadmodum etiam omissa fuerunt apud Gregorium IX, in cap. 1, de presbyt. non baptiz. Duo sunt in conspectu horum monumentorum observatione digna. Primum est, quod dicitur, presbyterum necdum baptizatum esse iterum post susceptum baptisma ordinandum; et quidem recte propterea quod irrita omnino fuerit non baptizati ordinatio; de qua re licet visus fuerit dubitare Innocentius III, aut quicumque ex mandato Innocentii III, rescripta ejusdem pontificis digerebat in cap. 3, de presbyt. non baptiz., tamen conclusit in fine, iterandam esse ordinationem. Alterum est, quod dicitur, baptizatos a presbytero non baptizato fuisse rebaptizandos. Non est consistendum nobis in codice Gratiani, sed ad antiquiores collectores, quos Gratianus sequebatur, respiciendum. Ivo Carnotensis laudat dictum canonem 59, quasi depromptum *ex dictis Isidori episcopi*, quæ sane inscriptio designat, non Isidorum auctorem canonis esse, sed in canonem aliqua ex Isidoro derivata fuisse. In quodam panormiæ ms. regii taurinensis athenæi hæc habetur inscriptio: *Augustinus ad Fortunatum, ex dictis Isidori episcopi*, et ad marginem alio charatere: *Ex dictis Isidori episcopi.* Hinc facile colligo, auctorem canonis eam composuisse sententiam, qualis recentioribus sæculis obtinuit, eandemque ita compositam veteribus patribus Augustino et Isidoro tribuisse, quod apud Augustinum et Isidorum nonnulla invenirentur, ex quibus ea disciplina ecclesiæ stabiliretur, can. 19, 21 et 36, de cons. dist. 1. Quod ut clarius expedantur, observandum est, veterem controversiam de recipiendo, vel non recipiendo hæreticorum baptismate jam fuisse tertio sæculo definitam. Num vero et ii tanquam vero baptizati haberentur, qui a non baptizatis baptizati fuissent, perspicue nondum fuerat declaratum, argumento canonis 31, de cons. dist. 4. Recentioribus sæculis, prout res incideret, singularibus pontificum Maximorum rescriptis definiri controversia cœpit, lib. 5, capitularium francorum, cap. 6, can. 24, de cons. dist. 4, et in ea definienda iidem pontifices usi fuerunt de more monumentis veterum patrum, præ ceteris Augustini, et Isidori, apud quos non uno in loco sermo ea de re institutus fuerat sub quadam dubitatione, quam deinde pontifices maximi sub-

moverunt. Itaque in principio illius canonis exhibetur dubia mens Augustini et Isidori; in fine vero explicatur germana ecclesiæ sententia; quum definitur, non esse baptizandos eos, quos sacerdos non baptizatus baptizavisset, can. 23, de cons. dist. 4. Quod si aliqua subjicienda sunt de canone 60, caus. 1, qu. 1, prout in veteribus Gratiani codicibus legebatur, item prout legitur apud Burchardum, lib. 4, cap. 74, et apud Ivonem parte 1, cap. 268, notandum est in primis, falso Burchardum primum, deinde Ivonem adscripsisse canonem compendiensi concilio; imo et de auctoritate ejus canonis jam apud veteres dubitatum est; unde apud Ivonem ad marginem ejusdem capitis in editione Frontonis hæc adjecta fuerunt: *Ad marginem codicis regii vetustissima litera adscribitur, hic dubitatur.* Hinc et in prima collectione decretalium, et apud Gregorium IX, in dicto cap. 1, de presbyt. non baptiz. omissa fuerunt verba illa, *et omnes, quos prius baptizavit.* Ut verum fatear, canon iste derivatus videtur ex pœnitentiali Theodori cantuariensis. Observo autem in primis, Theodorum cantuariensem vixisse eo tempore, quo nondum omnino definita fuerat controversia illa, an baptizatus diceretur, qui a non baptizato Sacramentum baptismatis suscepisset; ac propterea debuisse eum canonem in recentioribus collectionibus post definitionem controversiæ reformari: deinde observo, adhuc tentari posse, Theodorum non sermonem instituisse de iterando baptismatis Sacramento, sed potius de iterandis baptismatis ceremoniis, quas rite implere non poterat necdum baptizatus. Id facile suadet scopus Theodori qui agebat in pœnitentiali suo non de Sacramento baptismatis, sed de ratione satisfaciendi Deo per pœnitentiam; nemo autem ignorat, catechumenos ante susceptum baptisma variis expiationibus eo tempore consuevisse purgari. Id præterea suadet contextus verborum; nam in capite 2. Pœnitentiali apud Petitum ita legitur: *Presbyter fornicans, si postquam compertus fuerit, baptizaverit, iterum baptizentur illi, quod baptizavit. Siquis presbyter ordinatus deprehendit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum, et omnes quos prius baptizavit.* Ex his liquet, Theodorum æque voluisse baptizandos esse eos, qui a non baptizato, ac qui a peccatore baptizati fuissent. Ac aliter non possumus intelligere Theodorum de baptizatis a publico peccatore, quam ut crederet, esse illos novis ceremoniis expiandos, ne videatur Theodorus lapsus in hæresim jamdiu damnatam occasione donatistarum, et anabaptistarum. Igitur eodem modo commode Theodorum interpretabimur, ubi sermonem instituit de baptizatis a non baptizato. Qui plura desiderat, ea inveniet in meis adnotationibus in Gratianum ad laudatos canones 59 et 60, cau. 1, quæst. 1.

AD TITULOS

De celebratione missarum, lib. 3, tit. 41.
Et de custodia eucharistiæ, lib. 3, tit. 44.

In sacrosancto eucharistiæ Sacramento duo singularia deprehendimus. Primum est, quod ceteris Sacramentis præstet dignitate sua, quum non solum gratiam in suscipientibus augeat, sed etiam in se contineat ipsum gratiæ auctorem Christum Dominum sub speciebus panis et vini. Alterum est, quod non in solo usu, uti cetera Sacramenta, consistat, sed permaneat etiam ad fidelium cultum. Ex utroque profectum est, ut certæ singulares regulæ definerentur, quibus maximo cum decore conficeretur, administraretur, custodiretur. Non ego persequor hoc in loco, quæ passim unusquisque in manualibus ecclesiarum inveniet: tantum nonnulla attingam, quæ in sacris canonibus exhibentur.

Prima observatio respicit loca, in quibus sacra eucharistia sit conficienda. Et quidem in primis absit a viro religioso, ut quorundam maleferiatorum hominum dictis, ne convicia dicam, subscribat, qui tradiderunt, Deum locis singularibus ad sacra peragenda designatis minime delectari, atque ubicumque rite offerri sacrificia; quando scimus, erecta in vetere lege ad id fuisse publica templa, celebratas etiam a Christo Domino solemnes dedicationes sive, Encænia sacra, imo et ipsas gentes id in more habuisse, ut cultum suum Deo constructis ad id publicis, et a profano usu secretis ædibus testarentur. Id magis magisque postulavit sacræ eucharistiæ dignitas, in qua cum ipsemet Christus Dominus, et sacerdos, et hostia sit, curandum maximopere est, ut omnia nitidius, et quoad fieri possit elegantius perficiantur. Et quamquam identidem, quum christiana religio ethnicorum vexationibus subjaceret, a templorum magnificentia cessatum est, ubi tamen ecclesia constanti pace potiri cœpit, et cautum generaliter fuit, et perenni neque interrupta disciplina receptum est, ut nonnisi publico in templo auctoritate antistitum vel consecrato, vel, uti loquuntur, benedicto eucharistia conficeretur ad majorem magnæ rei celebritatem. Triplicem habet partem hæc observatio: prior spectat ecclesias publicas, posterior oratoria privata, postrema altaria, quæ sive in publicis ecclesiis, sive privatis oratoriis eriguntur, sive extra ecclesias, et oratoria circumferuntur, quæ vulgo altaria portatilia appellant.

In erectis auctoritate antistitum publicis templis, ut dignius eadem ad cultum eucharistiæ præpararentur, quædam Sacramentalia adhiberi perpetuo consueverunt. Nimirum veteres episcopi dedicabant illa, seu consecrabant statis formulis, parietes etiam sacro chrismate liniendo. Id commode semper factum est, quousque aut unicum, aut pauca admodum essent templa: verum recentioribus sæculis ubi cœperunt divinæ ædes multiplicari non solum in amplis urbibus, sed et in oppidis, vicis, ac pagis, aut minus commodum, aut minus, opportunum visum fuit singula solemniter dedicare. Optandum quidem fuit, ut saltem majora templa, veluti cathedralia, collegialia, parochialia consecrarentur; sed ne in istis quidem consecratio semper fieri potuit; eam ob rem satis consultum est sacris officiis, si templa omnia benedicerentur. Emersit hinc distinctio, nescio quo primum sæculo, inter ecclesias consecratas, et ecclesias benedictas; et quando a consecratione cessatum ideo fuit, quia episcopi, ad quos consecratio pertinet, præsto esse non poterant consecrandis universis, receptum est, ut benedictio ex episcopi mandato a presbyteris fieret. Imo quia benedictio templorum quasi extra ordinem invehi, cœpit, ne singularis quidem benedicendi forma, et ritus constitutus est, sed ille ritus generalis adhibitus, qui in benedictione cujuscumque novæ domus adhibetur, quod fit aquæ benedictæ adspersione sine inunctione chrismatis, et quibusdam orationibus recitatis. Hæc ratio est, quare apud veteres patres multa decreta fuerint de ecclesiis consecratis, vix in canonibus quidquam decretum adpareat de benedictis, nisi eatenus, quatenus æque et consecratæ, et benedictæ ecclesiæ, ita paratæ sint, et instructæ; ut in utriusque digne et decore eucharistia conficiatur. Itaque in solemni dedicatione et cultu templorum symbola quædam ecclesiastici patres constituerunt, videlicet in iis figuram animæ christianæ collocarunt, ut ex nitore et ornatum ædium, in quibus singulari jure divina majestas sedet, colligerent fideles homines, omni labe puros se esse oportere, tamquam in quorum animabus Deus inhabitat. Prædicaverunt insuper dedicationem illam institutam esse exemplo baptismatis, cujus rei caussa et sacro chrismate parietes instar catechumenorum liniverunt, decreveruntque, ut quemadmodum homo baptizatus nunquam rebaptizari potest, et si delinquerit, tantum per pœnitentiam restituitur, ita ecclesia semel consecrata iterum consecrari non posset, quod si pollui eam contingeret, statis formulis reconciliaretur, can. 3, dist. 68, can. 18 et 20, de cons. dist. 1, item quemadmodum ubi dubitatur, an homo baptizatus sit, baptisma conferri satutum est, ita et consecrarentur ecclesiæ de quarum consecratione dubitaretur, dicto cap. 18, de consecrat. dist. 1. Pollatam ecclesiam dixerunt, non quidem cum vel in parte, vel tota corruerit (qua in specie nova consecratio esset facienda tum demum, cum integra, vel major ecclesiæ pars re ædificata fuisset, unde non vetus, sed novum templum dici posset, non vero si tantum aliqua pars restauratione indiguerit, aut motum fuerit altare, cap. 1, de consecr. eccles. vel altar., insuper habita pseudodecretali Hygini papæ, cujus fragmentam extat, in cap. 19, de consecr. dist. 1,) sed tunc pollutam ecclesiam dixerunt, vel cum cultu impio est profanata, vel cum enorme crimen admissum in ea fuerit, quale est inter cetera crimen homicidii, aut non modica effusio sanguinis ex gravi injuria non hominem illata contingens, cap. 4 et ult. de consecr. eccles. vel altar., cap. un. eod. tit. in 6, aut cum vel infidelis, vel excommunicatus denunciatus in ea sepeliatur, cap. 7, de consecr. eccles. vel altar., vel deniqne contra interdicti sententiam fuerit aliqui sepultura concessa, dicto cap. 7. Igitur in æde, quæ nec benedicta, nec consecrata fuerit, aut non reconciliata post pollutione, nemo regulariter potest eucharistiam conficere, gravibus pœnis coercendo, eo qui confecerit, arbitrio episcopi, eo tamen habendo tamquam irregulari, cap. 18, de sent. excomm. in 6.

Hæc generalia sunt. Ceterum ex singulari dispensatione non infrequenter obtinuit, ut in privatis oratoriis, seu cappellis intra privatas ædes constitutis Missæ sacrificium cecelebretur, exceptis tamen majoribus festivitatibus, quibus fideles ad ecclesias publicas convenire, visum semper fuit opportunum, can. 25, de consecrat. dist. 1. Nomine privati oratorii minime veniunt minores quædam ecclesiæ privatorum sumtibus erectæ retento erigentium gratia jurepatronatus, in vicis, in pagis, aut etiam in agris: si enim istæ cappellæ auctoritate antistitum vel consecratæ, vel benedictæ ad usum publicum fuerint, et istæ jure ecclesiarum publicarum censebuntur. Hinc ut publicæ dicantur, usus potius, et commodum publicum spectatur. Qua in re ut publicæ cappellæ a privatis secernantur, solet observari, an cappellæ ostium habeant patens in publica via etiamsi talis via sit, quæ ad publicam eamdem cappellam intermoriatur, argumento, l. 3, ff. de loc. et itin. publ., his enim casibus cappella eadem tanquam publica habebitur, argumento, lib. 6 et 72, § 1, ff. de contr. emt., l. 1, ff. de locis itiner., et l. 2, § 2 et 5, ff. ne quid in loco publico. Imo etiamsi in privato fundo cappella construeretur, nec ante viam publicam; et fundi dominus se obligaret ad viam concedendam in solo privato, ut publice conveniri ad cappellam possit, eadem cappella tanquam publica ha-

beretur. Hoc sensu ad veterum usu respiciens ego tanquam publicas cappellas illas fuisse existimarem, quæ primis ecclesiæ sæculis, cum fideles ab ethnicis dire vexarentur, extruebantur in ædibus privatorum, aut fundis ad celebranda clanculum sacra ad publicum fidelium commodum, quod ex actis apostolorum erui posse videtur, cap. 2, vers. 46, et cap. 20, vers. 7 et 8. Præterea nomen privati oratorii non intelligitur hoc in loco illud, quod quis sibi construat caussa privatæ orationis; id enim construere domi unicuique licet sine ecclesiæ auctoritate, can. 33 de consecrat. dist. 1, sed intelligitur illud, quod domi construitur caussa eucharistici sacrificii. Frequens fuit harum ecclesiolarum usus primis ecclesiæ sæculis, imo et fere necessarius. Sed exstructis quarto sæculo publicis templis vetitum fuit, ne intra domesticos parietes sacra celebrarentur, concilio laodicæno, can. 58, ibi: *Quod non oporteat in domibus fieri oblationem ab episcopis, vel presbyteris;* quod et confirmavit Justinianus in novell., 58 et 131, cap. 7. Ceterum successu temporis cautum est, ut generaliter quidem in privatis ædibus eucharistia non conficeretur, adhuc tamen permitteretur, quoties episcopus indulgeret. Id primum apud græcos constitutum est in trullana synodo, can. 34, de consecr. dist. 1, deinde ad latinos traductum, can. 11, de consecr. dist. 1, capitular. francor. lib. 5. cap. 383, et lib. 6, cap. 102. Passim vero istæ cappellæ in monasteriis instituebantur ad privatum commodum monachorum, item in palatiis principum, in ædibus etiam episcopalibus, et sicubi episcopus ædificandas prudenti arbitrio duxisset. Usu etiam erat, ut reliquiæ martyrum in eisdem cappellis reconderentur quasi in perpetua sede, et quando cappellæ eædem privatæ veluti in perpetuum futuræ construebantur, obtinebat, ut instar publicarum ecclesiarum ab episcopi solemni dedicatione consecrarentur. At recentioribus sæculis cum primum fieri cœpit, ut tantum personarum quarundam gratia hæc privata oratoria fierent, et mortua persona in pristinum statum restituerentur conversa iterum in usus profanos, obtinuit, ut simplici benedictione sanctificarentur, neutiquam consecrari per episcopos possent, propterea quod minime decebat, semel Deo dicatum in humanos usus iterum transferri, cap. 51, de reg. jur. in 6, eo vel magis, quia cum episcopi nequirent omnes ecclesias publicas ob excrescentem illarum numerum consecrare, eo minus consecrare valerent omnia hujus jus generis oratoria. Adeo excreverat recentioribus sæculis numerus privatarum cappellarum, ut vix domus essent privatæ, in quibus ex indulgentia, ne oscitantiam, et conniventiam dixerim, episcoporum sacra non fierent. Quamobrem concilium trident., in sess. 22, in decreto de observandis, et evitandis, in celebratione Missæ opportunum duxit, graviter coercere episcopos, *ne patiantur privatis in domibus, et omnino extra ecclesiam, et ad divinum tantum cultum dedicata oratoria ab eisdem ordinariis designanda, et visitanda sanctum sacrificium a sæcularibus, ut regularibus quibuscumque peragi.* Statim absoluto concilio tridentino S. Carolus mediolanensis in suo concilio provinciali 1 parte, tit. 2, *quæ pertinent ad celebrationem missæ,* nonnisi in caussis gravioribus a generali lege dispensandum ab episcopo voluit. In multis deinde provinciis, præsertim in Italia, ea recepta fuit tridentini concilii interpretatio, qua traderetur, dispensationem a solo pontifice maximo impetrari; quamquam tamen eisdem provinciis non omnino extincta fuerit in hac parte vetus illa episcopalis jurisdictio, quæ olim vigebat, sive quod incolume remanserit privilegium episcopi concessum in cap. ult. de privileg. in 6, ex quo ipsi ubicumque habitant etiam in itinere cappellam, seu altare erigere valeant, sacra celebraturi, vel audituri, sive quod favore seminariorum, et religiosarum ecclesiasticarum ædium, puta hospitalium et monasteriorum virorum simile jus concedere valeant; neque aliud videretur dicendum, ubi necessitas quædam, aut gravis utilitas publica similem dispensationem postularet, quemadmodum evenire solet in oratoriis, quæ in publicis carceribus eriguntur.

Quod ad altaria pertinet, ait Isidorus in lib. 15. Originum, cap. 4. *Altare ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.* Est autem duplicis generis, unum scilicet immotum et fixum, quod in templis publicis, aut etiam privatis in oratoriis erigi potest; alterum mobile, quod et gestatorium,, vel viaticum, vel itinerarium, vel portatile appellatur, ac potest sive in ecclesiis, sive extra ecclesias collocari. Olim in unaquaque ecclesia unicum erat altare, quemadmodum unus episcopus, uti scribebat S. Ignatius in epist. ad Philadelphicos, illudque ut plurimum fixum, et immotum, eratque integra mensa ad sacrificium præpata columnis suffulta, in qua sanctorum martyrum reliquiæ condebantur, nec non per episcopum sacro chrismate consecrabatur. Id passim obtinuit apud latinos post erecta publice templa. Paullo aliter se gerebant græci, qui mensas in ecclesiis sine ulla consecratione collocabant, supra quas extendere solebant antimensia, sive lintea quædam sacris reliquiis intexta, unguento sacro delibuta, et antistitis benedictione consecrata, unde ex hac antimensiorum impositione consacrari apud illos altaris dicebantur. Altaris materia erat apud veteres modo lignea, modo lapidea, modo etiam in

quibusdam ecclesiis celebrioribus argentea, atque aurea; ita constructa ex insigni principum, vel maximorum pontificum munificentia. Deinde vero usus invaluit, ut tantum ex lapide, et quidem integro, et solido conficerentur, propterea quod mysteriorum observatores passim tradere cœpissent, altare Christi esse figuram, qui unus est, qui lapis angularis in sacris literis appellatur, can. 31, de consecrat. dist. 1. De his altaribus fixis, et immobilibus solida mole constitutis intelligendum est rescriptum Alexandri III et Innocentii III, in cap. 1 et 3, de consecrat. eccles. vel. altar., quo dicitur, non solum consecrationem altaris interire, cum altare confractum fuerit, aut etiam deminutum, sed etiam cum *motum fuerit*. Nomine altaris mobilis, quod et portatile dicitur, et gestatorium, modo etiam viaticum et itinerarium, intelligimus angustiorem quandam quadrangularem mensam ad continendam ambitu suo eucharistiam idoneam, quæ in loco ad confectionem eucharistiæ præparato collocatur, ita tamen, ut ab eodem loco divelli possit. Tribus primis ecclesiæ sæculis frequentissimus esse potuit usus hujus altaris; cum sæpe huc illuc circumire solerent sacerdotes sacra mysteria celebraturi sine ecclesia, aut templo. Ædificatis deinde publicis templis raro altaria mobilia adhiberi cœperunt, cum in ecclesiis immobilia construerentur. Sed postquam ecclesiarum numerus excrevit, imo et excrevit numerus altarium in singulis templis, postquam præsertim episcopi commode non potuerunt ad ecclesias quascumque novas accedere et ecclesias ipsas, et altaria consecraturi; receptus est passim usus etiam in ecclesiis constituendorum altarium portatilium, quæ apud episcopum consecrarentur sacro chrismate, et adpositione reliquiarum, atque ita consecrata super mensas a sacerdote benedictas apposite apteque collocarentur. Exemplo autem altarium fixorum, et hæc mobilia altaria ex lapide facta sunt, item ubi franguntur, aut notabiliter diminuantur, aut sigillum, quo signantur sacræ reliquiæ, amoveatur, dicuntur consecrationem amittere, cap. 1 et 3, de consecration. eccles. vel altar. Alius quoque est usus horum altarium portatilium, in quibus extra sacras ædes, aut oratoria privata celebrari sacrificium potest, quotiescumque quis eo privilegio gaudet, sive ex jure communi, uti in cap. ult. de privileg in 6, sive ex indulgentia singulari pontificis maximi, argumento, cap. 30, de privilegiis; aliquando etiam ex episcopi concessione. Quamquam enim in pluribus provinciis obtinuerit ex recepta concilii tridentini interpretatione juxta decretum supra laudatum, regulariter facultatem in altari portatili extra ecclesiam celebrandi ab uno pontifice maximo impetrari, si tamen gravis necessitas aliquando in iis celebrari postulet, tradunt pragmatici, ab ordinariis eam posse dispensationem obtineri, quemadmodum inter ceteros eventus favore militum in castris constitutorum usuvenit, quorum gratia, si facile ad ecclesiam accedere nequeant, definitum est, ut vel subsidio, vel in tentoriis sacra eucharistia conficiatur, can. 30, de consecrat. dist. 1, quibus tamen in casibus curandum semper est, ut decore sacra mysteria, quoad fieri possit, tractentur, nihilque admittatur, in quo irreverentiæ in tantum sacramentum locus aperiatur, eamque ob rem receptum est, ut in mari navigantibus minime permittatur usus altaris portatilis, in quo in navi posito conficiatur eucharistia, cum evenire aliquando possit, ut ex navis agitatione inter medios fluctus constitutæ, sacer calix effusionis periculo subjiciatur.

Altera observatio respicit tempus, quo sacra eucharistia sit conficienda. Olim in unaquaque ecclesia semel tantum in die missa celebrabatur, uti facile constat ex can. 117, de cons. dist. 2, cujus verba ex Antissiodorensi concilio sæculo sexto celebrato derivata sunt describenda. *Non licet super uno altari in una die duas missas dicere: nec altario, ubi episcopus missas dixerit, ut presbyter in illa die missas dicat.* Hinc præstituta erat hora tertia, sive quod unicuique de populo commodior videretur, sive quod eadem hora aptius recoleretur memoria crucifixionis Domini, can. 48 et 52, de cons. dist. 1, exceptis diebus jejunii, quibus sacra habebant hora nona, canon. 50, dicta dist. 1, item exceptis solemnitatibus nativitatis Domini, Paschatis et Pentecostes, quibus præcedente nocte sacra fieri concedebatur. Hæc disciplina hodie fere exolevit; etenim solemnia noctis Paschatis et Pentecostes ad mane præcedentium sabbatorum translata sunt; in ceteris hora vel nocturna in die dominicæ nativitatis, vel tertia in ceteris festivitatibus, vel nona in diebus jejunii tantum servatur ad veteris disciplinæ vestigium, ubi agatur de missis publicis seu solemnibus ab episcopis, capitulis, collegiis et parochis celebrandis. Statim ac enim visum fuit commodo christiani populi studere multiplicatis sacerdotum officiis, cautum est, ut a summo mane ad meridiem sacerdotes ceteri celebrarent, ut missa publica et solemnis statis horis, tertia et nona non turbaretur, can. 51, de cons. dist. 1, juncto, cap. 2, de parochiis. Ad rationem quoque temporis pertinet, quod statum legibus, non posse sacerdotes, nisi semel in die, Eucharistiam conficere, excepta solemnitate natalis Domini, qua ter celebrari sacra permittitur, c 3 et 12, de celebrat. missar. can. 53, de consecr. dist. 1. Non est tamen dubitandum, quin certis in locis parocho liceat ex singulari indulgentia pluries ce-

lebrare sacrum, si necesse sit, videlicet si duplicem parochialem ecclesiam regat dissitis in locis, quum uterque populus in unam ecclesiam convenire nequit, alias autem deest alter sacerdos, qui in alterutra celebret: atque ad hanc speciem pertinere verba illa *si necesse fuerit* canonis 53, de consecr. dist. 1 et similia in cap. 3, de celebr. missar. pragmatici docent. Videatur, can. 19, concilii emeritensis, anni 666. Non defuerunt, qui putarent, similem dispensationem habere locum, ubi magna sit in una parochia populi multitudo, quæ non facile eodem tempore convenire possit ad ecclesiam, cui unus tantum sacerdos adscribitur, quia crederent, id definitum fuisse a Leone magno in can. 51, de cons. dist. 1. Id vero mihi placere non potest, observanti, canonem Leonis ad vetustissimam disciplinam referendum esse, juxta quam in una ecclesia semel tantum missæ sacrificium celebrabatur, licet in ea plures existerent sacerdotes, ac propterea ab eodem Leone primum concedi visum fuit, ut pluries sacra fierent, per diversos tamen sacerdotes, ubi populus eodem tempore convenire in ecclesiam non valeret.

Tertia observatio in iis consistit canonibus, quibus definitum est, ut in celebratione missarum nihil amittatur ex iis, quæ Christus instituit, nihil quoque ex iis, quæ ecclesia custodienda esse voluit, ut omnia nitide, decore, et cum tanti sacramenti reverentia fierent. Ad Christi institutionem refertur, ut in pane triticeo corpus Christi consecretur, sive ille azymus sit, sive fermentatus (quamquam in hac re servanda erit singularis uniuscujque ecclesiæ disciplina, nimirum apud Græcos fermentatus, apud Latinos panis azymus in usu habendus sub pœna privationis officii, et beneficii, cap. ult. de celebr. missar.) item ut sanguis Christi in vino simul et aqua consecretur, dummodo non tanta aquæ sit, quanta vini quantitas, juncto, cap. 6, vers *quæsivisti etiam*, et cap. 8, de celebrat. missar. can. 5, 7 et 83, de consecr., dist. 2, præterea ut sacerdos utramque et panis et vini speciem offerat, et de utraque ipse communicet, can. 12, de consecrat. dist. 2. Ex ecclesiæ institutione profectum est, primo ut sacerdos nonnisi jejunus celebret, cap. 5, de celebr. missar., cap. diu enim interiit consuetudo singularis africanæ ecclesiæ, juxta quam semel in anno in die Cœnæ dominicæ sacra misteria a cœnatis fiebant, can. 49, de cons. dist. 1, secundo ut lumina super altari accendantur; tertio, ut non solus sacerdos sit, uno saltem interveniente ministro; quamquam olim duo saltem præsentes esse deberent, can. 61, de consecr., dist. 1, quarto, ut sacra vasa quibus eucharistia continetur, aurea sint, vel argentea, non lignea aut vitrea, quamquam et hæc olim in usu fuissent, can. 44 et 45, de cons. dist. 1, quo alludens S. Hieronymus in epist. 4, ad Rusticum ita scribebat de B. Exuperio tolosano: *Qui vasa sacra vendiderat, ut inde pauperibus opem ferret; illo nemo ditior, qui Corpus Domini in corbe viminea, et sanguinem ejus in poculo vitreo portat*; quinto, ut orationes, et Dei laudes, quæ in missæ celebratione recitantur, diei festo, et officio conveniant; neque enim licet sine caussa ritum ecclesiasticum immutare, cap. 2, de celebrat. missar. Cetera omitto, quæ ad ornatum sacerdotum æque et altarium pertinent juxta ritualium et missalium formam.

Sunt quædam certis in casibus jure præstitutæ pœnæ adversus clericos, qui ritus sacros in eucharistia conficienda minime servarint. In canone 7, de cons. dist. 2, quicumque aliud obtulerint in sacrificio missæ, quam panem et vinum, tamdiu a sacrificando cessare jubentur, quamdiu legitimæ pœnitentiæ satisfactione correcti fuerint. In canone 57, de consecr. dist. 1, suspenditur a corpore et sanguine Christi, quicumque sacerdos aut cum baculo, aut velato capite ad altare sacrificaturus accesserit, aut non integre sacrificium consummaverit. In can. 11, de consecr. dist. 2, per annum suspenduntur clerici a divinis, si tempore sacrificii minime communicaverint. In cap. de celebrat. missar. indicta est pœna suspensionis adversus sacerdotes illos, qui vix quater in anno missæ sacrificium celebrarent. In can. 35, de consecr. dist. 1, statuitur, ut communione priventur clerici, qui in privatis oratoriis certis solemnibus anni festivitatibus ibidem descriptis celebraverint. In can. 9, dist. 23, sacerdos excommunicationi debitæ dicitur subjacere, qui sine sacris ornamentis consecraturus accesserit, quæ in sui ordinatione suscepit. Denique in can. 16, caus. 7, quæst. 1, decernitur, ut excommunicationis sententiam sustineat sacerdos, si quod ipse sacrificium cœpit, alteri mandet perficiendum, nisi ægritudo supervenerit. Equidem fateor, aliquod ex monumentis modo laudatis inter apocrypha recenseri; verum usus obtinuit, ut eorum sanctio reciperetur, præsertim quod in alia germana ecclesiarum statuta translata fuerint. Quod vero nomine communionis sublatæ in aliquibus ex eisdem canonibus intelligatur, num vera excommunicationis censura veniat, num potius censura suspensionis, facile concluderunt ex iis, quæ tradentur inferius, quum de censuris sermo instituetur.

Quarta observatio spectat oblationes, quæ sacerdotibus missæ sacrificium celebraturis conceduntur, quæ missarum eleemosynas, seu honoraria passim appellant. Sunt istæ duplicis generis, manuales scilicet, et perpetuæ. Ut de manualibus primum dicam, harum origo ab antiquissimis ecclesiæ sæculis

est repetenda. Siquidem olim cum unusquisque de fideli populo sacris adstans communicare de eucharistia soleret, can. 10, de consecr. dist. 2, unusquisque etiam panem et vinum sacerdoti consecraturo offerebat, concilio matisconensi II, anni 585, can. 4, quæ ratio fuit, cur Tertullianus in libro de exhortatione castitatis, cap. 7, fideles omnes nomine sacerdotum appellaverit. Atque ex pane et vino oblatis pars detrahebatur ad conficiendam eucharistiam, residuis portionibus in clericorum, et pauperum alimenta collatis. Quandoque etiam una cum pane et vino a populo certis anni temporibus offerebantur spicæ, aut uvæ, non sane in quibus sacrificium fieret, sed quæ benedicerentur, tanquam primitiæ vini, et tritici, in quibus sacramenti materia consistit, ad quam benedictionem pertinere videntur verba illa canonis, quæ etiam hodie recitantur, *Per quem hæc omnia semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis, et præstas nobis.* Erat præterea in templo urna quædam, seu gazophylacium, cujus meminit Tertullianus in cap. 39, apologetici, ubi pecunia a fidelibus convenientibus oblata recondebatur ad subsidia pariter clericorum, et pauperum. Recentioribus sæculis, sive octavo, ut nonnulli putant, sive undecimo, ut aliis visum est, ab usu recesserunt oblationes panis et vini, quorum loco successere oblationes pecuniarum; tum vero nummi ad manus sacerdotum porrecti desierunt in arca reponi; et sacerdotes, quibus nummi cedebant, panem ipsi, et vinum ad altare adferebant; imo ut veteris disciplinæ vestigium quoddam remaneret, panem ipsum eucharisticum in denarii figuram exegerunt, quo indicarent panem ipsum ex fidelium oblationibus ad aram allatum, uti observavit Honorius Augustodunensis in gemma animæ, lib. 1, cap. 66. Paullatim factum est, ut extra missarum tempora fierent ejusmodi oblationes, præsertim postquam excrevit sacerdotum numerus, et in una ecclesia pluries sacrificium celebrari cœpit, non *quasi pretium missæ*, ut ait S. Thomas in 4, dist. 25, quæst. 3, art. 2, quæst 1 et 4, hoc enim esset pudendum simoniæ vitium; ut iterum scribit Angelicus in secunda secundæ quæst. 100, art. 2, ad secundum, sed *quasi sustentamentum vitæ*. At quamvis ita sese res habeat (notat Benedictus XIV, in lib. 5, de sinodo diœcesana, cap. 8, num. 8) nihilominus fatendum est, quorumdam improborum sacerdotum sordidam avaritiam dehonestasse, quod ceteroquin in se licitum, et sanctum erat; nonnulli quippe visi sunt missas quodammodo venditare, et turpissimum quæstum de illis facere. In primis cum iteratio missæ nondum esset severa lege prohibita, quidam eodem die plures sacra celebrabant, quæstus unius gratia, deinde post vetitum Alexandri II, seu cujusvis alterius, qui auctor dicatur canonis 53, de consecrat. dist. 1, et Innocentii III, in cap. 3, de celebrat. missarum, nequiores artes excogitaverunt, quibus plures eleemosynas unius missæ celebratione lucrarentur, modo tot hostias in eadem missa consecrando, quot illi fuerant, a quibus eleemosynas acceperant, modo plures missas in unam congerendo, ex. gr. legentes missam diei usque ad offertorium, tum aliam incipientes usque ad eundem locum, deinde tertiam, et quartam similiter; postea tot secretas orationes dicentes, quot missas inceperant, denique sub uno canone sacrum perficientes, totidem additis in fine collectis, quot initio recitaverant, quas propterea *bifaciatas*, et *trifaciatas* missas appellabant, aptius dixeris monstra missarum. His ab ecclesia eliminatis, non idcirco improba quorundam cupiditas radicitus fuit evulsa; adhuc enim iidem de majore eleemosynæ quantitate paciscebantur, alias non celebraturi, et similibus artibus ecclesiæ, et fidelium vota fallebant. Concilium tridentinum in sess. 22, in decreto de observandis, et evitandis in celebratione missæ saluberrime cavit, ut episcopi de medio tollerent, quidquid avaritia contra tanti sacrificii reverentiam induxerat, ut et simoniaca labes, et turpis quæstus omnino prohiberetur, ad cujus decreti executionem consueverunt deinceps episcopi aut in synodis, aut extra synodos certam eleemosynæ quantitatem definire, infra quam sacerdotibus pacisci non liceret, ultra quam nihil amplius postulare sacerdotes iidem possent, ubi alias eadem quantitas ex diœcesis consuetudine needum definita olim fuisset. Hæc eleemosynarum quantitas ita hodie celebranti sacerdoti cedere integra debet, ut ne ab ecclesia quidem, in qua sacrum agitur, retineri quidpiam possit prætextu sacrorum indumentorum, et illorum, quæ sunt ad celebrationem missæ necessaria, quamquam favore ecclesiæ aliquid concedatur, ubi agatur de missis perpetuis ex alicujus fundatione relictis, si ecclesia ipsa alios, et sufficientes redditus non haberet.

Paullo aliter sese habet missarum perpetuarum origo, et paullatim progrediens disciplina. Equidem olim sacra fiebant pro defunctis, vel die tertio, vel septimo, vel trigesimo, vel quadragesimo ab eorundem obitu, postulantibus heredibus, aut ita postulante singulari in quosdam fidelium pietate, argumento canonis 23, can. 13, qu. 2, qui est Ambrosii. Sed hæ missæ perpetuæ non erant, utpote quæ semel celebrabantur. Regulariter istæ pro defunctis institui consueverunt, sive ad anniversaria, sive ad menstrua, sive ad hebdomadaria, sive ad quotidiana suffragia. Et quidem solebant olim anniversaria die oblationes fieri ab heredibus in pauperum

usus, in cultum ecclesiarum, in sustentationem clericorum; deinde ex præscripto testatoris fieri cœpit, ut oblationes eodem tempore clericis fierent, vel missam celebrantibus, vel sacris solemniis adstantibus, quarum mentio fit in cap. un. de cler. non resid. in 6. Porro institutis honorariis missarum privatarum, ad horum exemplum ad certa quoque honoraria redactæ sunt earundem missarum perpetuarum oblationes, sicut et instituta perpetua mistæ celebrandæ obligatio ecclesiasticis constitutionibus confirmata, cap. 11, de præbend. qua tamen in specie licebit sacerdoti gravato alteri celebrationem missæ mandare, dummodo saltem eam eleemosynam mandatario cedat, quæ in usu est in ea provincia, in qua beneficium, seu cappellania est erecta, quin teneatur integram redditunm portionem concedere, quam lucraretur, si ipse per se celebraret, præsertim si cappellanus seu beneficiarius aliis oneribus vi beneficii seu cappellaniæ gravaretur. Istæ fundationes recentibus sæculis adeo excreverunt, ut aliquando contingeret impleri omnes omnino non posse, sive quod paullatim imminuerentur redditus a fundatore designati; sive quod excrescentibus manualibus eleemosynis par non esset numerus sacerdotum. Hinc saluberrime decrevit concilium tridentinum, sess. 25, cap. 4, de reform. ut facultas esset episcopis in synodo diœcesana, item abbatibus et generalibus ordinum in capitulis generalibus re diligenter perspecta pro sua conscientia in ecclesiis sibi subjectis, quas nova provisione indigere cognoverint, statuendi circa ea, quidquid magis ad Dei honorem et cultum, atque ecclesiarum utilitatem viderint expedire. Hodie in pluribus diœcesibus recepta est disciplina, ut episcopi, aut abbates hac facultate destituantur, sitque opus ad eam rem confugere ad apostolicam sedem, nisi quis singulari privilegio eam facultatem iterum se adquisivisse demonstret.

Quinta denique observatio spectat sacræ eucharistiæ custodiam, in qua duplici de caussa tantum sacramentum obsignatur, primo, ut paratum sit ad administrationem sive ad ecclesiam convenientium, sive absentium infirmorum, secundo ad publicum cultum, et venerationem. Locus ad recondendam eucharistiam debet esse singularis, mundus, et clavi signatus, cap. 10, de celebrat. missar., cap. 1, de custod. euchar., et in ea tantum ecclesia, in qua et ad publicum cultum exponi, et fidelibus ministrari permittitur, sive ex jure communi, qualis est cathedralis et parochialis, sive ex jure singulari, qualis est ecclesia monasterii, et alia quæcumque eo privilegio insignita, argumento Clement. 1, de privileg. Quoniam vero potissima custodiendæ eucharistiæ ratio ex sacramenti administratione proficiscitur, generaliter definitur, ad infirmos non posse illam deferri, nisi a parocho, cum id inter parochialia munera recenseatur, nisi agatur de infirmis privilegio comprehensis, quales sunt monachi intra claustra degentes, ad quos ex ecclesia monasterii eucharistia defertur. Quod si non de infirmis agatur, unicuique sacerdoti, et in quacumque ecclesia, in qua celebrari missæ sacrificium potest, aut etiam in oratorio privato ex episcopi dispensatione, licebit, dum missa peragitur, sacramentum de altari ministrare, quasi una cum sacerdote fideles suscipientes communicent, quod semper ecclesia optaret, concilio tridentino, sess. 22, de sacrificio missæ, cap. 6. At extra missæ celebrationem id fieri non licebit, nisi in ecclesiis, in quibus sacramentum adservari permittitur, dummodo animadvertatur, paschali die ab administratione abstinendum esse in ecclesia privilegiata, quod fideles tunc temporis in parochiali ecclesia eucharistiam suscipere teneantur, cap. 12, de pœnitent. et remission.

AD TITULOS

De eo, qui furtive ordinem suscepit, lib. 5, tit. 30.
De clerico per saltum promoto, lib. 5, tit. 29.
De clerico non ordinato ministrante, lib. 5, tit. 28.
Et de clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante, lib. 5, tit. 27.

Quod in sacramento Ordinis dignitas consistat, et potestas maxima ecclesiasticæ hierarchiæ, cavendum sacris canonibus fuit inter cetera, in primis nequis aut furtive, aut per saltum promoveretur; deinde nequis in ordine aliquo ministraret, nisi ordine per sacros Antistites initiatus; item ne ordinati ipsi ad ministrandum accederent, si censura aliqua, excommunicationis, suspensionis, aut interdicti notati fuissent.

Furtive dicitur ordinatus, qui cum ne ad ordines accederet, sive ex generali juris definitione, sive ex singulari antistitis præcepto prohiberetur, nihilominus ad ordinationem accesserit. Mirum profecto est, quam variæ in hac re esse debuerint veterum antistitum curæ, ab iis, quæ a recentioribus suscipiendæ fuerunt. Fugiebant olim ordinandi clerici episcoporum, a quibus vocati fuerant, manus et unusquisque pene ordinabatur invitus, uti testantur imperatores Leo et Anthemius in l. 31, cod. de episc. et cler. adeo impressa erat menti uniuscujusque germana sacræ ordinationis imago, qua crederent, gravissimum munus publicum ab iis suscipi, qui ordinarentur. Sed postquam irrepsit ambitio et avaritia in ecclesiam, et nomen beneficii in-

ditum est ecclesiasticis officiis, non defuerunt, qui etiam non vocati, imo et exclusi, non quærere tantum sacram ordinationem, sed et surripere voluerunt. Hujusmodi fuerunt aut mariti sine consensu uxorum ordinati, vel quod se conjugio obstrictos esse dissimulaverint, vel quod consensum uxorum obtinuisse falso allegaverint, extrav. un. de voto et voti redemt. apud Joannem XXII. Item servi sine consensu domini ordinati, præterea curiales, ac rationibus publicis obnoxii; et denique qui aut non probati et prorsus ignoti tempore sacræ ordinationis inter clericos designatos sese clanculum immittunt ordinem surrepturi, vel qui admissi ad unum ordinem suscipiendum, alterum etiam, utut moniti ne accedant, suscipiunt, can. 5, dist 24, cap. 1 et sequentibus de eo, qui furtive. Equidem non est dubitandum, irritam non fore ordinationem illius, qui quomodocumque furtive susceperit ordinem, etiamsi episcopus ordinaturus pœnam excommunicationis indixerit adversus eum, qui ordinationem surriperet. Siquidem cum sacramenta statim rata sint, ac firma, ubi legitimus minister sit, et capax ille, cui ministratur, ubi etiam et materia et forma legitima adhibetur, nihil esse potest, quod in propositis speciebus ordinationem enervet, quando ponatur, episcopum esse qui ordinat, baptizatum esse, qui ordinem suscipit, et rite adhibitam esse materiam et formam. Siquæ dubitatio subesset, ex eo forte emergeret, quod videretur deficere intentio ordinantis, qui non alios generaliter ordinare vult, quam eos, qui legitime accesserint. Verum duplex distinguenda est ordinantis intentio, generalis primum, qua præsumitur nolle ordinare, nisi eos, qui legitime accedant, deinde specialis, qua singulos quosque accedentes ordinare intendit, et ordinat; facile autem est percipere, specialem intentionem generali derogare. Potius dubitatur de viribus ordinationis, cum ordinaturus episcopus publice et generaliter profitetur, se animum non habere ordinandi eum, qui furtim accedat. Hæc plane ordinationis formula viris prudentissimis probari non potest; inter quos memorandus est Benedictus XIV, in lib. 8, de synodo diœcesana, cap. 11, qui ad rei propositæ definitionem optime tradidit, interrogandum episcopum esse, an voluerit ab ea generali intentione ordinationem pendere, an potius id protestatus fuerit terroris incutiendi caussa, ut clam et temere accessuros adjectis minis facilius arceret, in actu deinde ordinationis vere intendens ordinem præsenti et petenti conferre. Quoties enim fateatur episcopus, ab ea generali intentione pependisse ordinum collationem, iteranda erit ordinatio, quemadmodum et iteranda sub conditione, quoties aut episcopus interrogari non amplius posset, aut interrogatus se in incerto versari responderet. Pœna illorum, qui cum abs jure prohiberentur, nihilominus ad ordines suscipiendos accesserint, ut plurimum est irregularitas. Sic maritus irregularis erit, qui sine consensu uxoris ordines susceperit, a qua irregularitatis nota non indulgetur a superiore dispensatio, nisi ordinatus aliquam de religionibus approbatis expresse vel tacite professus fuerit, dicta extrav. un. de voto et voti redemt. De servis sine consensu dominorum, item de curialibus, et obnoxiis publicis rationibus ordinatis sermo erit inferius, ubi agendum erit de nota irregularitatis. Quod si de illis agatur, qui contemto episcopi præcepto ad ordinationem accesserint, quia non probati clanculum se inter clericos designatos immiserint, aut quia admissi ad unum ordinem, alterum etiam furtim susceperunt, adparet quidem, eos, qui ita aliquem ex majoribus ordinibus susceperint, irregulares fieri, cum quibus tum demum dispensari queat, cum indictam pœnitentiam expiicaverint, can. 5, d. 24, c. 1 et sequentibus de eo qui furtive, nihilominus tamen si minores tantum susceperint ordines, nihil tale expresse constitutum invenio; quamobrem dicemus, extra ordinem quidem puniendos, non tamen pœnæ irregularitatis obnoxios esse, argumento capituli 2, de eo qui furtive.

Per saltum dicitur ordinatus, quicumque ordines ecclesiasticos non per legitimos gradus susceperit, veluti lector initiatus, qui non erat ostiarius, exorcista necdum lector, acolytus necdum exorcista, subdiaconus necdum acolytus, diaconus necdum subdiaconus, sacerdos necdum diaconus, episcopus necdum sacerdos. Equidem olim isti ordines non custodiebantur, quando scimus, S. Ambrosium electum fuisse ac consecratum episcopum, quum adhuc catechumenus esset, exiguo elapso tempore inter baptismum, ac sacerdotium, imo nullo fere tempore elapso inter sacerdotium, et pontificatum, can. 3, dist. 63. Verum recentior ætas hosce gradus ineundos constituit, veluti per inferiores ad superiores via sternatur. Qui temere ita se ordinari curavit, erit quidem valide ordinatus, cum natura unius ordinis, et gradus ab alio sit omnino discreta, nisi agatur de episcopo ordinato, qui necdum fuisset sacerdotio initiatus, utpote quod episcopatus veluti summa sacerdotii sit, et sacerdotalem potestatem in suscipiente necessario prærequirat: interea tamen quicumque per saltum promotus ab ordine per saltum suscepto (non tamen a ceteris antea rite susceptis) suspenditur, donec peracta pœnitentia in eo gradu, quem transilit, initietur, et deinde in superiorem, ad quem pridem ascendit, admittatur, can. 1, d. 52, cap. un. de cler. per salt. prom. Quæri in hanc rem solet, an suspensionis pœna im-

mineat ipso jure, an potius sententia judicis sit inferenda. Abiit, fateor, in vulgarem traditionem, ex qua consuetudo invaluit, ut ipso jure imminere censura dicatur; quamobrem tutius aget, qui ab officio abstinebit, ne irregularitate notetur etiam ante judicis sententiam. Verum quoties ad jus scriptum sententia exigatur, forte in aliam opinionem inclinare oporteret; siquidem in dicto can. 1, dist. 52, et in dicto cap. unic. de cler. per salt. prom., nihil aliud adparet, quam per sententiam episcopi suspendendum esse ordinatum; alias autem verum est, censuras ipso jure latas non præsumi, sed debere de illis expresse constare. Vulgaris traditionis fundamentum passim collocant pragmatici in cap. 14, sess. 23, de reform. in concilio tridentino, in quo tamen ego nihil singulare constitutum invenio. Ajunt tridentini patres: *Cum promotis per saltum, si non ministraverint, episcopus ex legitima caussa possit dispensare.* Num igitur *dispensandi* verbum supponit illatam ipso jure suspensionem? Meo judicio non solum accommodari potest suspensioni ipso jure illatæ, verum etiam illatæ ab homine, ut æque sumatur, ac nomen absolutionis; unde in tridentino concilio, sess. 24, c. 6, de ref. dicitur, licere episcopis in irregularitatibus, et suspensionibus *dispensare.* Eodem fere modo in cap. 8, de tempor. ordinat. dicuntur *consequi restitutionis gratiam*, qui officio judicis erant suspensi. Quod autem addiderunt tridentini antistites in dicto c. 14, non posse episcopum dispensare, quoties clericus ministraverit, pertinet id ad notam irregularitatis, quam ex generali disciplina incurrit clericus, qui sive abs jure, sive ab homine suspensus nihilominus in ordine suo ministrat, uti infra observandum erit, juxta, c. 1, de sentent. et re judic. in 6, et cap. 1, de sent. excom. in 6.

Execrabilis est illorum ausus, qui ordine non initiati officia ordinis exercerent, utpote qui sacram hierarchiam a Christo institutam recta contemnunt, ac violant, adversus istos graves constitutæ sunt pœnæ, ita ut si agatur de sacramentis eucharistiæ, aut pœnitentiæ a non sacerdote administratis, locus fieri possit inquisitioni adversus administrantes, quasi adversus hæreticos, aut saltem de hæresi valde suspectos. Generaliter autem in omnes non ordinatos ordinem exercentes indicta fuit pœna irregularitatis, cap. 1 et 2, de cleric. non ordin. ministr. Nonnulli extiterunt, qui putarent, hanc irregularitatis notam solis clericis in minore gradu constitutis, et majoris ordinis officia exercentibus inuri, non laicis, ex eo quod Gregorii IX titulus *de clerico non ordinato ministrante* inscribatur. Verum ut omittam, in antiquis decretalium collectionibus ante Gregorianam, imo et in aliquibus MSS. codicibus gregorianæ ipsius collectionis legi *de non ordinato ministrante*: ideo forte in vulgatis Gregorii IX, codicibus de clerico specialis fit mentio, quia crimen illud frequentius a clericis, quam a laicis admittitur. Ceterum in cap. 1, eod. tit. generalis est definitio, per vocem *si quis*, quæ æque ad laicos, atque ad clericos refertur; et disciplina ecclesiastica ex verbis potius canonum eruenda est, quam ex inscriptione titulorum. Itaque irregularis erit, quicumque ordinem exercuerit non ordinatus. Qua in re observandum est, aliqua esse divina officia, quæ nonnisi ab ordinatis peragi solent, uti sacræ eucharistiæ confectio a sacerdote, ministerium altaris a diacono, confirmationis et ordinis collatio ab episcopo; aliqua e contrario esse, quæ ab ordinatis ex officio fiunt, ab aliis aut ex dispensatione, aut ex consuetudine quasi in supplementum, et non tanquam ordinis exercitio, uti est ostia ecclesiæ claudere, aperire, sacras literas in ecclesia legere, præparare vasa sacra ad sacrificium, et similia. Item observandum est, aliqua esse officia, quæ quidem ex ordine sacro pendent, veluti ea, quæ sine ordine sacro aut non rite, aut inaniter exercentur; interea tamen, ut rite fiant, aut valide, non sufficit, administrum ordine sacro initiatum esse, sed requiritur præterea, ut administer certa jurisdictione polleat; cujusmodi sunt administratio solemnis sacramenti baptismatis, eucharistiæ ad infirmos delatio, unctio infirmorum, quæ a solis parochis, aut alias curam animarum habentibus fiunt; item absolutio a peccatis extra casum necessitatis, quæ præter ordinem sacerdotalem certam jurisdictionem in ministrante requirit; item sacri ordinis, aut confirmationis collatio, quæ sacramenta ut conferantur, non sufficit, ut episcopus sit, qui ministrat, sed requiritur, ut subditis suis, et in sua diœcesi existentibus episcopus conferat. Pœna irregularitatis tum demum locum habet, cum agitur de iis, quæ a solis ordinatis exerceri possunt, et ab eo exercentur, qui non est ordinatus Hujusmodi est solemnis baptismi collatio ab eo facta, qui nec diaconus est, eucharistiæ, penitentiæ, extremæ unctionis collatio, sicut et benedictio conjugii, et sacramentalis peccatorum absolutio ab eo facta, qui sacerdos non est, diaconicum ministerium ab eo præstitum, qui non est diaconus, aut ministerium minorum ordinum ab eo præstitum tanquam ordinis exercitio, et quasi ab ordinato, qui tamen non sit ordinatus, et denique collatio sacramentorum confirmationis et ordinis ab eo facta, qui non est episcopus, vel in qua parte episcopali privilegio non gaudet. At si agatur de sacerdote nullam jurisdictionem habente, et sacramentaliter absolvente; si de sacerdote non parocho, vel cura animarum destituto, infirmis eucharistiam, vel extremam

unctionum administrante, nuptiis benedicente, vel baptizante solemniter, nullibi inflicta in eum pœna irregularitatis adparet, quamquam gravissime ob abusum sacrorum sit episcoporum arbitrio coercendus. In Clementina 4, de privilegiis adversus religiosos, sacramentum extremæ unctionis, vel viaticum eucharisticum ministrantes, aut nuptiis benedicentes indicta fuit pœna excommunicationis ipso jure incurrendæ, a quo nonnisi ab apostolica sede absolutio speraretur. Quod ad matrimonii benedictionem attinet, aliquid innovavit concilium tridentinum in cap. 1, sess. 24, de reformat. matrim. vers. *Quod si quis*; nimirum voluit, ut sacerdos quicumque sive regularis, sive sæcularis, qui non sit contrahentium parochus, nuptiis benedicens, jamdiu ipso jure suspensus maneat, quamdiu ab ordinario ejus parochi, qui matrimonio interesse debebat, non absolvatur. Addo his imminere quoque suspensionis pœnam ipso jure illatam adversus episcopos, qui in aliena diœcesi sine licentia ordinarii pontificalia exercent, aut in sua diœcesi constituti alienos clericos ordinant sine mandato, concilio tridentino, sess. 6, de ref., cap. 5, et sess. 14, cap. 2.

Ut clerici rite ministrent, minime sufficit, eos ordine initiatos esse, sed præterea requiritur, ut nullo censurarum vinculo teneantur; nam si aut excommunicati sint, aut suspensi, aut interdicti, et ministrare nihilominus ausi fuerint, deponendi sunt, atque jure irregularitatem incurrunt, can. 6 et 7, caus. 11, quæst. 3, cap. 8, de dolo et contumacia, cap. 1, 3, 9. De clerico excommunicato ministrare, cap. 1, de sententia et re judicata in 6. Quod de excommunicatis dicitur, intellige non de minore, sed de majore tantum excommunicatione, cap. ult. de cleric. excomm. ministr., item de eo, qui sciens prudens se censura esse notatum nihilominus ministrat, non de ignorante, cap. 9, eod. tit. Cum vero hæc pœna irregularitatis duplici de caussa inducta fuerit, primo, ne censuræ ecclesiasticæ a clericis contemnantur; secundo, ut sacro ordini major cultus accedat, facile intelligitur, non solum illam habere locum, quoties quis actus suscepti ordinis exercet, cum jam sit censura innodatus, sed etiam cum quis ordines suscipit, dum majore excommunicatione tenetur, quod in utraque specie æque censura ecclesiastica violetur, argumento, cap. 32, de sent. excomm., et c. 6, de apostatis. Aliud sane dicendum est de eo, qui, ne ad ordinationem accedat, prohibetur sub pœna excommunicationis utut ipso facto incurrendæ; hic enim contemnere quidem dicitur mandatum ecclesiæ, non tamen contemnere censuram, cui tum primum subjacere incipit, cum ordinatur; quamquam tamen ex alia caussa forte ab irregularitate non sit immunis, nimirum si ordinem furtive susceperit, et quidem in ea specie, qua in furtive ordinatos pœna irregularitatis indicitur, juxta ea quæ superius observavimus.

DISSERTATIO QUARTA.

DE CRIMINIBUS SINGULARIBUS CLERICORUM.

Ad duplex genus referri commode possunt singularia clericorum delicta, cum alia sint, quibus contra officium unicuique mandatum peccatur; alia, quibus violantur disciplinæ ecclesiasticæ leges omnibus clericis generaliter et sine discrimine indictæ ad servandam singularem morum honestatem, quæ deceat Dei ecclesiæque administros. De utroque delictorum genere pauca hic adnotabo; neque omittam nonnulla subjicere, quæ spectant formam judiciorum criminalium adversus clericos instituendorum.

CAPUT I.

De clericis contra officium sibi mandatum delinquentibus.

Huc referendus est titulus 22, libri 1.

Leges ecclesiasticæ, quæ clericos certis officiis adstringunt, non adeo generales sunt, ut ad singulos eorum gradus sine discrimine æque pertineant; modo enim diversitas suscepti ordinis, modo diversitas muneris, modo diversitas beneficiorum, quibus potissimum fundationum tabulæ formam præbent, diversas obligationes inducunt. Præcipua beneficiariorum onera spectant vel psalmodiam divinam, vel residentiam, vel prædia, et jura, ipsos etiam fructus beneficiorum. Verum nihil est, quod de istis in præsentia sermonem instituam, postquam multa tradiderim in tractatione de beneficiis ecclesiasticis. Tantum dicam, unumquemque ex cleris non tantum vi beneficii, si quod habent, sed etiam vi ordinationis suæ ad residendum in ecclesia, cui adscripti fuerint, teneri; propterea que nemini licere sine caussa ab ordinario probata ab ecclesia diu abesse, etiamsi ageretur de clerico titulo patrimonii ordinato; præsertim postquam in concilio tridentino statutum fuit, neminem etiam titulo patrimonii ordi-

nandum esse, nisi utilitas, vel necessitas ecclesiæ id expostulet, sess. 21, de reform., cap. 2, et sess. 23, de reform. cap. 16, ubi adjectum fuit, ut interdiceretur, sacrorum exercitione, si locum inconsulto episcopo deseruissent. Hinc fit, ut discessuri ab ecclesia sua formatas, sive commendatitias ab ordinario literas obtinere debeant, facilius ceteroqui concedendas ordinatis titulo patrimonii, quam ordinatis titulo beneficii, sine quibus in aliis diœcesibus ad sacramenta administranda eos admitti non liceat, dicto c. 16, in fine, sess. 23. Exempla veterum formatarum extant apud Gratianum in can. 1 et 2, dist. 73, quamquam ibidem perperam tributæ sint nicæno concilio, et Attico episcopo constantinopolitano. Solebant veteres nonnulli græcis literis numeralibus ex alphabetica computatione formatas literas consignare, ne facilis essent imitationis. Atque eam ob rem utebantur septem supra viginti literis, quemadmodum docet Regino in lib. 1, de ecclesiasticis disciplinis, cap. 437, ad designandos numeros usque ad nongentos, hac videlicet ratione.

A α	*designabat numerum*	1
B β		2
Γ γ		3
Δ δ		4
E ε		5
S ς		6
Z ζ		7
H η		8
Θ ϑ θ		9
I ι		10
K κ		20
Λ λ		30
M μ		40
N ν		50
Ξ ξ		60
O ο		70
Π π		80
μ		90
P ρ		100
C Σ σ		200
T τ		300
Υ υ		400
Φ φ		500
X χ		600
Ψ ψ		700
Ω ω		800
ϡ		900

His positis, observandum est, duplicis generis fuisse numeros in formatis epistolis, qui in computationem veniebant. Alii erant formatis omnibus communes; alii unicuique formatæ singulares, ex quibus una ab altera distingueretur. Communes erant literæ initiales Patris, Filii et S. Spiritus, quæ erant ΠΥΑ, redduntque numeros 80, 400, 1. Adjiciebatur his litera initialis apostoli Petri Π, reddens numerum 80; item adjiciebatur ΑΜΗΝ, idest *amen*, quod reddebat numeros iis literis respondentes 1, 40, 8, 50. Hæc invicem computata conficiunt numerum 660. Erant et numeri singulares depromendi ex literis primum illius, qui scriberet, deinde illius, ad quem scriberetur, tertio, illius, pro quo scriberetur, quarto urbis a qua scriberetur, postremo nectebatur numerus indictionis. Illius, qui scriberet, notabatur prima litera; illius, ad quem scriberetur, secunda; illius, pro quo scriberetur, tertia; urbis, a qua scriberetur, quarta. Duo sunt apud Reginonem exempla loco supra commemorato. Prius exemplum extat Ratbodi Trevirensis ad Rothbertum Metensem pro Gislemaro scribentis. Prior litera R nominis Ratbodi efficiebat numerum 100; secunda litera Rothberti O efficiebat numerum 70, tertia litera Gislemari *S* efficiebat numerum 200, quarta litera Trevirensis civitatis, a qua scribebatur, *U*, quæ a Græcis, notabatur per literam *phi*, efficiebat numerum 500. Addita indictione nona, numeri isti omnes efficiebant numerum 879, qui numerus ejus formatæ singularis additus numero formatis omnibus communi efficiebat integrum numerum 1539. Posterius exemplum extat Dadonis Virdunensis ad Ratbodum Trevirensem, pro Arduino scribensis. Primo litera Dadonis *D* notabat numerum 4, secunda litera Ratbodi *A* reddebat numerum 1; tertia litera Arduini R conficiebat numerum 100, quarta litera urbis Virdunensis *D* reddebat numerum 4. Addito numero indictionis nonæ, conficiebatur numerus singularis 118, qui una cum numeris communibus formatarum conficiebat numerum 778. Hæc ratio est, ad quam duo etiam exemplaria formatarum exegit auctor canonis 1 et 2, dist. 73 apud Gratianum. Tribuitur primus canon nicænæ synodo, depromtus autem ex Burchardo, l. 2, cap. 227, uti statim liquet ex ejusdem canonis lectione; at Burchardus professus est, se eruisse formulam ex nicæno concilio; non sane quod in nicæno concilio ea formula exarata fuisset; sed quod in eodem concilio canone 15 et 16, statutum fuerat, ne sine consensu, et petita venia sui antistitis quisquam clericus in aliam diœcesim migraret. In fine ejus canonis adnotatur literæ π, υ, α, π, ζ, ε, ζ, ξ, αμην. Potius autem scribendum erat π, υ, α, π, β, α, μ, μ, αμην. Priores quatuor literæ communes sunt formatis omnibus; litera *B* notabat primam literam nominis Burchardi scribentis; litera *A* significabat secundam literam Valteri, ad quem scribebatur; sequentes duæ literæ *μμ* significabant tertiam literam *Ecmanni* (ita legitur apud Burchardum, quamquam Gratianus scripserit *Hermannum*), et quartam

literam urbis Vosmatiensis Quæ omnes literæ junctæ communibus, et numero indictionis, reddere debebant numerum formatæ 735. Quod spectat canonem 2, dist. 73, notandum in primis est, illud monumentum inscribi CCCXVIII: Episcopis, quod idem est, ac dicere, referendum esse ad nicenum concilium: atque id ita intelligendum est, non quasi ea formula edita fuerit in nicæno concilio, sed quasi ea formula edita fuerit in executionem decretorum nicæni concilii, quibus cavebatur, ne sine consensu episcopi clericus quisquam ab ecclesia sua secederet, can. 3, dist. 71. Additum deinde fuit Gratiano: *et abbatibus constantinopolitanæ urbis episcopo.* Mendum in hæc verba irrepsisse nemo non videt, ad cujus correctionem romani correctores ita conati sunt substituere: *et ab Attico constantinopolitanæ urbis episcopo*, profitentes, se locum restituisse *ex conjectura, quoniam evidenti ratione innitebatur.* Ecquidem evidens ratio emendationem suadebat, an vero scribendum esset *ab Attico* per vocem *abbatibus*, conjectura moveri se protestati sunt, quia inter episcopos constantinopolitanos fuit sæculo quinto Atticus Sebastenus. In meis animadversionibus in Gratianum censui, eam formulam tribuendam potius esse Wolseoni episcopo constantiensi, dum hic ad Bernaltum Argentoratensem episcopum scriberet gratia clerici Annonis, cui formatam literam dederat. Revera hoc posito consonat gratianeum monumentum. Etenim præter notas singulis formatis communes, consignanda erat prima litera nominis Wolfeonis Υ, quæ conficiebat numerum 400, et huc pertinet, quod in fine canonis legitur: Υ *græcum in nomine illius primam ponimus, quia græci eam in quibusdam locis pro V consonante ponunt.* Insuper consignanda erat secunda litera Bernalti E, quæ indicat numerum 5, præterea tertia litera Annonis N, quæ conficit numerum 50, item quarta litera urbis constantiensis, S, quæ refert numerum 200, ac denique decima indictio. Hæc singula si conjungantur numeris, qui communes sunt, conficient numerum 1325, quod in aliquibus Gratianeis codicibus legitur. Quod si retinere velis vulgatam Gratiani editionem, et ponere numerum 1215, tunc vice *Annonis* legendum erit nomen *Hermanni*, uti Gratianus scribere voluit, et cum quarta litera hujus nominis sit *M* (non *N*, uti in nomine Annonis) reddatque numerum minorem, idest 40, emerget tunc numerus 1215, nunquam tamen sustineri poterit nomen Attici, cujus prima litera cum referat numerum 1, semper referet numerum longe minorem, nimirum aut 916, si fingas commendatitiam literam concessam fuisse Annoni, aut 906, si fingas concessam Hermanno.

Erat hæc vetusta mediæ ætatis disciplina, a qua deinde recessum est. Verum cum intima ecclesiæ sententia eo spectaret, ut omnis sollicitudo adhiberetur, ne clerici passim admitterentur in extraneis urbibus, quoties ab episcopis suis non petita facultate recederent, in hac sane parte adhuc observari decet mentem ecclesiæ; proindeque graviter acriterque in id incumbi oportet, ut episcopi dimissorias literas non indefinite concedant, sed ad certa tantum loca profecturis, ne alias eveniat, clericos non tantum diœcesibus in alias migrare, sed etiam quasi peregrinantium more vitam in incerta sede traducere. Item maxime decet, ordinarios, in quorum diœcesim clerici se recipiunt, solerter investigare, an formata epistola eos revera habeat auctores antistites, qui designantur, eo maturiore super ea re discussione facta, quo remotior est diœcesis, a qua clericus discessit, argumento c. r. de clericis peregrinis. Ceterum si ageretur de clericis in vicinia constitutis, proptereaque notis, aliquando remittebatur formatarum disciplina, uti colligitur ex concilio vasionensi anni 442, in quo definitum fuit, recipi episcopos Galliæ de una in aliam provinciam, dummodo intra Galliam, transeuntes etiam sine formatis.

CAPUT II.

De clericis contra disciplinam ecclesiasticam delinquentibus.

Huc referendi sunt, tit. 1, lib. 1, tit. 14, 24 et 25, lib. 5.

Parum apte adpositeque de clericorum ordine saperet, qui putaret, illos morum integritate supra laicos excellere non oportere, neque alias leges servandas eisdem esse, quam quæ generaliter laicis imminet. Sui sunt singulares ad cleri honestatem et decus præstituti canones, quibus quod addicantur obeundis sacris, et fungendo munere intercessorum apud Deum pro fideli populo, cogantur, ut sicut doctrina, ita et exemplis populum excitent ad divina, item ut apud Deum non tam non delinquant, quam optime mereantur. Non ergo solum ab iis abstinere debent, quæ vel natura sui inhonesta sunt, vel generalibus legibus prohibentur, sed et ab iis, in quibus vel rei minus honestæ potest esse suspicio, vel a sacris officiis distraherentur. Quod ut commodius eveniret, pluries conati sunt prudentissimi ecclesiarum Antistites, ut clericos universos in vitam communem vocarent; ea enim vitæ ratio ire obviam universis periculis videbatur; sive quod a negotiis sæcularibus facilius averterentur, sive quod disciplinæ unitas commodius servaretur, sive demum quod ecclesiarum utilitatibus pressius consuleretur, cap. 9, de vita et honest. cleric. Ve-

rum vinci debuit injuriis temporum ea clericalis vitæ constitutio; proindeque eo saltem appellere animum Antistites debuerunt, ut quoniam loci unitas colligere non potuit clericos, ac continere, unitas saltem, sive similitudo morum, disciplinæ, studiorum, et fere universæ vitæ æquabilitas in omnibus existeret, et palam conspiceretur. Primum et generaliter cautum est, ne sæcularibus negotiis operam darent, can. 26, dist. 86, can. 3, dist. 88, can. 1 et 3, cau. 14, quæst. 4, cap. 15 et 16, de vita et honest. cler., c. 1, et passim ne clerici, vel mon., et alibi pluries, ita ut si forte clerici sint inobedientes episcopi sui præceptis, suspendi primum, deinde deponi ab officio debeant, si contumaces existant. Item cautum est, ut ab inhonestis publicis spectaculis abstinerent, sicut et a locis frequentandis, in quibus lasciviæ, aut ebrietati servitur, eadem indicta pœna, cap. 12, 14 et 15, de vita, et honest. cleric. In iis quoque, quæ ad animi relaxationem pertinent, talem servari moderationem præceptum est, ut hinc clerici ea de causa officio suo non desint, illinc nemini offendiculum præstent.

Vulgaris est in hanc rem quæstio de clericis venatoribus, in qua alii in eam opinionem iverunt, ut clericis quocumque venationum genere interdiceretur, quod generaliter arma deferre non possint, cap. 2, de vita, et honest. cler., et quod venatio ipsa sacris canonibus non probetur natura sui, can. 8, 9, 10, 11, 12 et 13, dist. 86, alii clamorosam, ut ajunt, seu cum strepitu factam venationem tantummodo illicitam clericis adfirmarunt, ad quam scripserunt pertinere capitulum 1 et 2, de clerico venatore, sicut et caput 12, sessionis 24. Tridentinæ de reformat., ubi tantum interdictum est clericis, ne venationibus, et aucupiis *illicitis* intenderent. Ego sane in proposito nonnihil deliberandum puto. Etenim video, canones aliquot ab ingenita suorum auctorum sententia fuisse detortos, quales præ ceteris sunt canones 8 et sequentes dist. 86. Recentiores in eorum conspectu valde hallucinati sunt, quod sub venationis nomine aliam venationis speciem intelligere nesciverunt, quam eam, quæ suis temporibus in usu erat. Venatorum nomen olim significavit illos, qui publicis ludis venationum vocabulo nuncupatis, et in Deorum honorem ethnica superstitione institutis, exercebantur, cum feris bestiis intra certos areæ, seu theatri limites clausis acri contentione pugnantes, qui usus non solum primis tribus ecclesiæ sæculis, sed etiam multo postea viguit, quemadmodum de suis temporibus testatur Cassiodorus, imo et Justinianus imperator in Novell. 105. Hujusmodi erat ætate Severi et Antonini Chrysantianum certamen, de quo agitur in l. penul. ff. de annuis legatis; quod ita dictum fuit a Chrysantio quodam ludi institutore, cujus formam si agnoscere velis, statim intelliges apud Gutherium in lib. 3, de jure manium, cap. 27. Idipsum perspicue demonstrant verba legis 6, ff. de administrat. rer. ad civit. pertinent., ubi proponitur species de legato civitati relicto, ut *ex reddito ejus venatio, aut spectacula edantur.* Item in l. 122, ff. de legat. 1. venatio ludis scenicis, et circensibus admiscetur, eademque dicitur ad honorem civitatis pertinere. De hujusmodi ludis etiam mentio fit in l. 1, § 6, ff. de postulando, ubi fusus est sermo de iis, qui publice cum bestiis pugnarent, qui promiscue dicuntur nunc *depugnare feram,* nunc *feras venari.* Quidquod extat in codice Theodosiano in lib. 15, titulus *de venatione ferarum* medius inter titulos de equis curulibus, et de gladiatoribus, cui et consonat codex Justinianeus, ubi in lib. 11, idem titulus *de venatione ferarum* medius collocatur inter titulum de gladiatoribus et titulum de Majuma, quæ omnia inter publica spectacula recenseri nemo ignorat? Memorat quoque hos ludos Alexander ab Alexandro in lib. 6, genialium dierum, cap. 19, scribens: *Singulis Diis singuli erant dicati ludi, quippe venationes et munera Saturno, scenici Libero, circenses Neptuno, etc.* Perspicuum pariter est Auli Gellii testimonium in lib. 4, noctium atticarum, cap. 14, pulcherrimam historiam de quodam, qui in amphiteatrum cum leonibus, et aliis bestiis pugnaturus processerat, his verbis adgredientis: *In circo maximo venationis amplissimæ pugna dabatur populo etc.* Vopiscus in Aureliano eosdem ludos venationis nomine appellavit, ibi: *Sequentibus diebus datæ sunt populo voluptates ludorum scenicorum, ludorum circensium, venationum, gladiatorum, naumachiæ.* Sed et memoratum Cassiodorum non prætereo, qui in lib. 5, variarum 42, ita scribit de venatoribus suæ ætatis: *Quo munere venator explendus est, qui ut spectantibus placeat, suis mortibus elaborat? Voluptatem præstat sanguine suo, et infelici sorte constrictus festinat populo placere, qui cum non optat evadere. Actus detestabilis, certamen infelix, cum feris velle contendere, quas fortiores se non dubitat invenire.* Duo ex his tanquam certa colliguntur. Primum est, publicas hominum, et bestiarum pugnas apud veteres venationum nomine designatas fuisse. Alterum est, hoc venationum genus displicuisse etiam philosophis ethnicis, propterea quod et inhumanum videretur, venatores illos æmulari, atque induere ferociam belluarum, et parum honestum foret, spectatores ita in amphitheatro adsidere, ut optarent mortem venatoris. Ad rem Seneca de tranquillitate, cap. 11, ita scribebat: *Gladiatores (inquit Cicero) invisos habemus, si omni modo*

vitam impetrare cupiunt; favemus, si contemtum ejus præseferunt. Christiani imperatores veterem hanc venationum consuetudinem initio quidem non omnino aboleverunt; sed sibi quandoque indicendam reservaverunt, l. 1 et 2. Cod. Theodos. de venat. ferar., ex quibus conflata est lex un. cod. Just. eod. tit. nov. 105, cap. 1, imo et quando viris prudentissimis, præsertim Cassiodoro modo laudato, detestabilis visa est, paullatim ab usu recessit. Itaque, quid prohibet, quominus veterum patrum, Hieronymi, Ambrosii (si tamen Hieronymus et Ambrosius sunt auctores canonum 11, 12 et 13, dist. 86) et Augustini sententias in dicta dist. 86, de eadem venationum specie intelligamus, quando apud ipsos legimus, nonnisi per quoddam scelus venationibus operam dari? canones 8, 9 et 10, qui sunt S. Augustini, ita concepti sunt, ut nonnisi de hac venationum, et venatorum specie intelligi possint. In canone 8, ii, qui venatoribus donant, æquiparantur iis, qui donant histrionibus, dicuntur etiam amare in venatoribus illud, in quo nequissimi sunt; et venatio ipsa dicitur nequitia publica exposita oculis omnium. In canone 9, dicitur venatio ars nequissima, cujus caussa non jure fiunt donationes; et in canone 10, improbantur ii, qui delectantur in conspectu venatorum. Quid aliud ista significant, quam publicam venantium pugnam? canon 11, S. Hieronymo tributus Hieronymi non est, quemadmodum demonstravi in meis lucubrationibus in codicem Gratianeum, etenim commentaria in psalmos, ex quibus canon ille depromtus est, scatent undique solecismis, stylo demisso et humili conscripta adparent, allegoricis figuris, sæpe etiam parum aptis adumbrata, quæ sane præseferre non possunt Hieronymi manum. Cuicumque autem canon ille tribuatur auctori, nullum facesset negotium, quoties ad integra autographi exemplaria exigatur. Siquidem auctor sub Hieronymi nomine expendens verba psalmi 90, *ipse liberabit me de laqueo venantium*, ita scribit: *Multi sunt venatores in isto mundo, qui animam nostram venari conantur. Denique Nembrod ille gigas magnus in conspectu Dei venator fuit, et Esau venator erat, quoniam peccator erat; et penitus non invenimus in scripturis sanctis sanctum aliquem venatorem, piscatores invenimus sanctos.* Nihil adjicio ad canones 12 et 13, quamquam enim tuto adfirmari posset, eos falso Ambrosio fuisse tributos, notatu tamen dignum est, in iis non ipsam venationem improbari, sed tantum objurgari eos, qui oblectationibus indulgent diebus jejuniorum, et quando jejuniorum dies consecrari oportet orationibus, ac meditationibus rerum divinarum, eos potius in sylvaticis vagationibus impendunt. Sententiam Ambrosio tributam interpretatur Ambrosius, qui in homilia 27, ita scribebat: *Quoniam bene autem jejuniorum tempore verbum Dei dixit esse, quod reficit, ut ostenderet, jejunia nostra non debere sæculi actibus occupari, sed sacris literis exerceri?* Post hanc germanam laudatorum canonum interpretationem, evanescit meo judicio turpissima illa venationis imago, quam decisa illa canonum fragmenta exhibebant, et quibus si inhærendum esset, non clericis tantum, sed et laicis universis interdictum esse venationibus demonstraretur. Quamobrem cum nihil aliud in medium proferri possit, quam duo monumenta, quæ in Gregorianum titulum de clerico venatore translata fuerunt ex collectione Gratiani, videlicet ex can. 2 et 3, dist. 34, quorum primum est concilii epaonensis anni 517, alterum concilii francici, seu germanici anni 742, dicam, ibidem clericis, et religiosis viris interdictum fuisse illis venationibus, quæ clericos eosdem ab officio sacro distraherent, quemadmodum indicant verba illa *in hac voluptate sæpius detentus fuerit, et sylvaticas vagationes*; atque ad hanc speciem referri oportere concludemus laudatum concilii tridentini decretum in cap. 12, sess 24 de reformat., ubi statuitur, ne clerici *illicitis* venationibus vacent. Paucis rem colligamus: Sententia canonum est, ne venationi, sicut et cuicumque oblectationum generi, plus æquo clerici indulgeant: sententia canonum est, ut modus in indulgendo servetur. Sententia canonum est, ut decor et honestas clericalis custodiatur. Ubi unum ex his deficiat, ad prælatorum officium pertinebit, attenta qualitate temporum, personarum, locorum, salubria præcepta statuere, a quibus non liceat clericis ullo modo recedere; quin tamen aut venatio ipsa, qualis hodie fieri solet, per se improbata dicatur, aut eo cogamur appellere, ut distinctionem illam clamorosæ, et quietæ venationis sacris canonibus prorsus incognitam, forte etiam a sententia canonum alienam, sequamur, adprobemus.

Quod severius et arctius clericis prohibendum fuit, eo pertinet, ut iidem rixas omnes, et strepitus armorum evitent, cap. 2, de vita, et honest. cleric. eove magis a privatis certaminibus abhorreant; quamobrem non solum irregulares erunt, quotiescumque hominem in duello occiderint, aut mutilaverint, vel occidi, aut mutilari mandaverint, c. 2, de cleric. pugn. in duello, sed etiam deponendi erunt, si duellum obtulerint, aut oblatum susceperint, sive vincant, sive vincantur; quamquam in hac specie episcopi arbitrio relinquatur indulgentiam facere, quoties nec homicidium, nec mutilatio subsequatur, cap. 1, eod. tit. Ut autem a cædibus magis magisque clerici abhorrerent, sub depositionis pœna ipsis indictum fuit, ne militiæ armatæ nomen darent, can. 83, ex apostolis, can. 3,

ceus. 20, qu. 3, c. 9, § ult. de voto, c. 25, de sentent. excom. nisi ageretur de bello, uti vocant, defensivo ad injuriam hostium repellendam, ineundoque ab ipsis cum moderamine inculpatæ tutelæ, cap. 2 et 18 de homicidio; in hac enim specie etiam clericis jure imponitur onus defendendæ civitatis, cap. 2, de immunit. eccles. argumento can. 4, caus. 23, qu. 3. Neque his obstat canon 36, dist. 50, utpote qui ad eos referendus est, qui nullam moderationem belli caussa servaverant. Item ex apostolica Paulli doctrina epist. 1, ad Timotheum, c. 3, sacri Antistites voluerunt, ne clerici quemquam cæderent, aut percuterent, ita ut cædentes, vel percutientes graviter corripiendi sint, et, si non resipuerint, deponendi, can. 1 et sequentibus dist. 45, c. 1, de clerico percussore.

Inquirendum etiam fuit in clericorum studia, et bonas artes, ut ab iis addiscendis temperarent, quæ illorum conditioni minus apta viderentur, et totos se rebus divinis, et sacris addicerent. Equidem olim non fuit opus can. sanctionibus aut numero plurimis, aut vi vehementibus, ut clerici de suo munere admonerentur: sponte enim unusquisque suis officiis incumbebat. At postquam deventum est ad obscura, et pene ferrea sæcula, decimum dico, et undecimum, obrutus est clerus universus densissima rerum caligine, seu ignoratione. Primus inter monachos Desiderius Cassinensis abbas, qui inde fuit Victor II, anno 1086, uti liquet ex chronico cassinensi, lib. 3, c. 63, exemplaria quædam edi curavit et novellarum, et institutionum juris Justinianei. Hinc primum emergere cœpit inter monachos studium juris romani, quod facile ad clericos traductum est, præsertim eos, qui vitam regularem monachorum exemplo profitebantur; illi autem, qui inter monachos, aut clericos uberiore juris peritia eminebant, exinde sumebant occasionem, ut extra claustra, vel ecclesias exeuntes negotia sæcularia, modo in foro advocatorum more, curatorumve agitarent, modo judicis suscepto munere definirent, cujuscumque generis negotia forent, sive civilia, sive criminalia. Præterea appulerant eodem tempore Arabes in Italiam, professi physicorum, seu medicorum artes ex Aristotele, Hippocrate et Galeno derivatas; his autem facile fuit omnium pene sibi conciliare admirationem, ne benevolentiam, et gratiam dixerim, utut non satis exculti essent: etenim inter desides et hebetes homines quasi cœlestes virtutes e cœlo delapsæ videbantur. Ipsi soli philosophi audiebant, et medici, quorum imitatione statim quicumque amore bonarum artium tangebantur, et in physicæ, et in medicæ artis studia se conferebant, etiamsi monachi essent, aut clerici, utpote qui sperabant, se professione istarum artium futuros cuicumque acceptissimos. Hinc vel ipsi majores prælati et abbates physicam, seu medicinam profitebantur. Sic Fulbertus carnotensis episcopus, aliique Antistites, ipse etiam Petrus Lombardus magister sententiarum medicam artem professus est, qualem et monachi numero plurimi, præsertim apud principes. Adde c. 7, de ætat. et qual. præf. Itaque dum et juris, et physicarum rerum scientia clericos æque ac monachos detinebat negligebatur cura sacrorum, et monasticæ solitudini vale dicebatur. Primum in Lateranensi concilio Innocentii II, anni 1139. Canon. 9, vetitum monachis, et canonicis regularibus fuit, ne leges sæculares, et medicinam addiscerent, aut exercerent, ut inde totas vires intenderent potius in studia theologiæ, quæ tum primum instaurari cœperant, instituente præ ceteris Petro Lombardo; quem eodem tempore alia ex parte emulatus est monachus Gratianus, renovans studia veterum canonum. Qua in re observatione dignum est, lateranensem canonem fuisse omnino executioni mandatum in ea parte, qua interdicebatur physicæ studiis; in ea autem parte, qua interdicebatur studiis legum, modus adjectus est ex prudenti interpretatione, ut quidem et monachi, et canonici regulares abstinerent a caussarum patrociniis, et judiciis publicis, adhuc tamen studiis legum romanarum eatenus operam dare valerent, quatenus studii juris romani adjuvari possent studia legum ecclesiasticarum, quod primum facto suo visus est insinuavisse monachus Gratianus, qui dum eo tempore canonum monumenta compilaret, varia legum romanarum monumenta adsuere non dubitavit; deinde visus est comprobavisse Lucius III, dum in c. 1, de novi oper. nunciat. scripsit, *sacrorum statuta canonum principum constitutionibus adjuvari*. Laudatum canonem lateranensem renovavit Alexander III, in turonensi concilio anni 1163, cap. 3, ne clerici vel monachi, quo cautum est, ne regulares (intellige vel monachos, vel canonicos regulares juxta canonem lateranensem modo laudatum) *ad legendas leges, vel confessiones physicales ponderandas de claustris suis exirent*. Duo erant effugia, quibus regulares disciplinam concilii lateranensis evadere satagebant. Ajebant primum, se ad academias invitari ad *legendas* leges, vel physicas artes, quasi ipsi præ ceteris eas disciplinas callerent, quas præcipue ipsi olim excoluerant. Ajebant deinde, se ideo medicinæ operam dare, quod forent languentibus in monasterio fratribus opem daturi, aut se operam navare legum studiis, quod forent *fidelius* ecclesiastica negotia tractaturi. Veritus Alexander III, *ne occasione scientiæ spirituales viri mundanis rursus actionibus involverentur*, prætextus illos omnino rejecit. Interea in his canonibus præceptum spectabat tantum monachos, et

canonicos regulares, nondum tamen clericos universos. Quando vero *absurdum clericis erat, imo etiam opprobriosum, si peritos se velint ostendere disceptationum esse forensium*, uti legitur in l. 41, cod. de episc. et cler., cautum deinde fuit in lateranensi concilio Alexandri III, anni 1179, ut generaliter clerici omnes in majoribus ordinibus constituti, imo et in minoribus, si stipendiis ecclesiæ sustentarentur, abstinerent ab officio advocationis in judiciis sæcularibus, nisi propriam caussam, vel ecclesiæ suæ fuerint prosecuti, aut pro miserabilibus forte personis, quæ propria caussas administrare non possunt; item ut abstinerent ab officio judicis laicorum nomines et auctoritate exercendo, cap. 1, de postulando, cap. 4, de clerici vel monachi. Præsertim vero prohibitum est, ne judicium sanguinis exercerent, cap. 5 et 9, eod. tit. Innocentius III, in cap. 2, de postulando declaravit, monachos æque ac canonicos regulares, patrocinium posse suscipere caussarum, in quibus monasterii utilitas versatur. Denique Honorius III, in cap. 10, ne clerici vel monachi statutum lateranensis et turonensis conciliorum Alexandri III, de monachis et canonicis regularibus conceptum ad clericos universos extendit, statuens, ne clerici, aut physicam artem, aut legum disciplinam profiterentur; quod tamen ita intelligendum est, quemadmodum explicati fuerunt Alexandri tertii canones; nimirum ut eatenus juris romani studiis interdicatur, quatenus, et in qua parte non conducant ad adsequendam juris ecclesiastici notitiam, et a sacris officiis distrahant, et a quatenus opus minime sit ad ecclesias defendendas, atque tuendas. Recentioribus sæculis, postquam præsertim theologiæ studia magno, uti decuit, in pretio ac cultu haberi cœperunt, relaxatus est paulisper eorum canonum rigor, qui eo præcipue tendebat, non tam ut averterentur clerici a studiis romanarum legum, quam ut divina studia inirent; proptereaque universitatibus studiorum fere omnibus concessa fuerunt privilegia etiam auctoritate pontificum maximorum, quorum vi clerici possent studiis legum navare operam, ac sollicitudinem singularem, proptereaque docuit experientia, legum romanarum peritiam clericis perutilem extitisse, ac fore.

De exteriore quoque habitus cultu a clericis tenendo sollicita fuit ecclesia, et quidem primo in ea vestium specie, quæ in sacris celebrandis mysteriis adhiberetur. Recentior sane usus perspicue demonstrat, multo diversa a communibus esse sacra indumenta, imo et disciplinæ hujus argumenta iam adparent sæculo quarto (consulto omitto, tanquam apocryphum, monumentum Stephani papæ in can. 42 de consecr. dist. 1) etenim Hieronymus in caput 44, Ezechielis ita scribebat: *Habet religio divina alterum habitum in ministerio altaris, alterum usu, vitaque communi.* Verum an id aut ab apostolis ipsis præceptum fuerit, aut consuetudine inductum, est prorsus incertum; quemadmodum incerti etiam exitus esset labor illius, qui vellet tempora definire, quibus aut aliquid novi in ea re invectum fuerit, aut unum ornamenti sacri genus in aliud commutatum, aut una vel altera res novam formam et figuram acceperit, quoniam et varii fuerunt provinciarum, et varii temporum, varii etiam personarum mores. Casulas ita dictas, quod instar parvulæ casæ totum hominem tegerent, laicorum etiam aliquando fuisse indumentum, testis est Joannes diaconus in vita Gregorii magni, lib. 4, cap. 83, et Isidorus hispalensis in regula monachorum, cap. 13, ubi dum monachis interdicitur usus sæcularium indumentorum, casulæ mentio habetur. Hanc itidem casulam hodie intuemur veterem amisisse figuram, cum valde decisa fuerit, et decurtata. Quo autem tempore laici æque ac clerici casulis tanquam civili veste utebantur, verosimile admodum est, sacerdotes caussa sacrificii aliam casulam induisse, eamque non solum singulari prece Deo dicatam, sed et sacris figuris ornatam, uti hodie quædam supersunt hujus rei vestigia in lineis ad crucis figuram accommodatis. Alba ad talos usque diffluens, et cingulo collecta vulgare aliquando fuit sacerdotum, dum in publicum prodirent, et iter haberent, indumentum, quamquam sacrorum tempore aliam in diaconico albam induere tenerentur, quemadmodum manifeste probant sinodales duæ admonitiones veteres, quarum prior habetur apud Reginonem initio collectionis n. 66, altera edita a Baluzio ad calcem Reginonis, pag. 603, ibi: *Si absque alba, et cum illa alba, qua in suos usus quotidie utitur, missam cantare præsumat.* Ad hujus albæ similitudinem clericis inferioribus concessa fuit brevior quædam alba, ne si longius difflueret, minus expeditos eos sacris ministeriis redderet. Olim quoque prohibebantur sacerdotes, ne sine stola, quam orarium veteres appellaverunt, etiam per vias incederent, can. 25, cau. 17, qu. 4, quod etiam ornamenti genus in diaconorum ordinationibus adhibebatur, ita ut et stola diaconi in signum oneris sacri suscepti uterentur. Hodie solus pontifex maximus ubique utitur stola, sacerdotes autem, aut diaconi tantum in sacris ministeriis pro munere singulorum. Quid dicam de alio orarii genere, quo primum usus fuit romanus populus in publicis imperatorum acclamationibus, cum unusquisque linteolum sinistra erigens et volutans, publicam lætitiam significaret, uti tradit Vopiscus in Aureliano? similis enim mappula concessa jamdiu fuit sacerdotibus primum, ac diaconis, deinde etiam subdiaconis inter sacra solemnia ad duplicem

usum; primum ad ora tergenda, præsertim dum sacerdotes, aut diaconi publice prædicarent, unde orarii nomen accepit; secundo ad significandum populo vel standi, vel genuflectendi, vel accedendi, vel recedendi tempus: atque ejus deinde loco recens manipulus successit. Olim quo tempore casula undique diffluebat, nec colligebatur ad brachia, nisi post factam confessionem, sacerdotes manipulum induebant post collectam casulam, seu post factam confessionem. Hodie hujus consuetudinis vestigium tantum apud episcopos superest. Quid dicam de anaboladio (hodie amictum appellant) apud clericos invecto circa sæculum octavum, ut colli nuda tegeret, primum supra albam imposito, deinde infra albam more romano, aliquandiu supra caput, uti hodie apud monachos adhuc viget, deinde infra caput, postquam parvulorum birrorum usus invaluit ad capitis tegumentum? Hæc omnia sensim inolevere, modo ad majorum, modo ad minorum administrorum usum variis formis accommodata, qua in re nihil aptius proponi potest, quam singularum ecclesiarum receptos ritus sequendos esse.

Quod si de clericorum habitu sermo sit extra sacra officia deferendo, certissimum est, quinque prioribus ecclesiæ sæculis illum non fuisse distinctum ab habitu laicorum, quamquam generaliter tunc decerni soleret, ne in illo singularis decor sollicite quæreretur, can. 8, dist. 41. Evidens hujus rei argumentum deducitur ex epistola Cœlestini I, ad episcopos provinciæ Viennensis et Narbonensis, in qua inter cetera de sacerdotum vestibus ita legitur: *Discernendi a plebe, vel ceteris sumus doctrina, non veste, conversatione non habitu, mentis puritate, non cultu*; item ex epist. 47, Hieronymi, ibi: *Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur, in veste nulla discretio, nulla admiratio*: *utcumque placuerit incedere, nec detractionis est, nec laudis.* Gliscere cœperat quarto sæculo in Italia nonnullorum consuetudo, qui romanæ togæ pertæsi peregrinos habitus ad morem aliarum gentium compositos induebant; quamobrem imperatores omni sollicitudine curaverunt, ne cives romani seu Romam incolentes, seu civitate donati et alibi residentes, formam habitus veterem immutarent, idest abstinerent a majoribus crinibus, a terrore clamydis, a ragis, et tzangis, seu pellitis quibusdam Gothorum vestibus, servis tantummodo concesso usu birrorum, et cucullarum, l. 1, et sequentibus cod. Theod. de habitu quo uti oportet intra urbem. Eo propterea minus passi fuerunt ecclesiarum Antistites, vestes peregrinas in clerum induci, statuentes, ut prisca albæ togæ supra tunicam pariter albam impositæ consuetudo retineretur, can. 2 et 3, caus. 21, qu. 4. Formam tondendi, non radendi capitis aperte tradidit Gregorius magnus in pastorali, cap. 7, in epist. 25, lib. 1, indictione 9, et in epist. 4, lib. 7, indictione 15, his verbis: *Quia igitur cuncti qui præsunt, habere quidem sollicitudines et exteriores debent, nec tamen eis vehementer incumbere, sacerdotes recte, et caput prohibentur radere, et comam nutrire, ut cogitationes carnales de vita subditorum, nec a se funditus amputent, nec rursus ad crescendum similiter relaxent. Ubi, et bene dicitur: tondentes tondeant capita sua, ut scilicet curæ temporalis sollicitudines, et quantum necesse est, prodeant, et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant.* Non æqualiter tamen adtondebantur capilli, sicut mos erat laicorum apostolica ætate, uti docet Paullus in 1, ad Corinth. cap. 10, sed corona quædam capillorum circa caput prodibat, et superius et inferius attonsis crinibus, quod deducitur ex concilio toletano IV, anni 630, can. 41, ibi: *Omnes clerici, vel lectores, sicut levitæ, et sacerdotes detonso superius toto capite, inferius solam circuli coronam relinquant, non sicut hucusque in Galliciæ partibus facere lectores videntur, qui prolixis, ut laici, comis in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania hucusque hæreticorum fuit.* Hanc eandem clericæ tonsuræ formam exhibuerunt sæculo septimo S. Germanus patriarcha constantinopolitanus in theoria rerum sacrarum, Gregorius turonensis de vitis patrum cap. 17, et Beda, lib. 4, historiæ Anglorum, cap. 1. Addere possum Isidorum Mercatorem in can. 21, dist. 23, ad disciplinam septimi sæculi confirmandam. Eisdem etiam sæculis secerni cœperunt in vestibus a laicis clerici, quod probat Gregorius turonensis in lib. 5, histor. franc., cap. 14, concilium trullanum in can. 2, caus. 21, q. 4, concilium germanicum sub Bonifacio, anni 742, can. 7, et concilium romanum Zachariæ, anni 743, in can. 3, caus. 21, quæst. 4, quamquam certo definiri non possit, nec quis esset habitus color, nec qualis esset undecumque figura. Verosimile tamen est, vestes illas neque fulgidas colore fuisse, sed aut albas, aut pullas, seu nigricantes, postquam præsertim pullos, seu nigricantes habitus monachi induerunt, imitantibus hac in re sive monachis, sive clericis veterum philosophorum modestiam, qui hujusmodi indumentis amicti incedere solebant; item verosimile est, modo ad similitudinem togarum veterum vestes clericales fuisse contextas, ne clerici viderentur ab habitu civili recedere, et barbararum gentium novos habitus adamare, modo ad similitudinem palliorum, quibus veteres philosophi simplicioris indumenti caussa utebantur; tunicas propterea, sive casulas appellatas, quas deinde in lateranensi concilio anni 1215, decretum fuit, nec nimia brevitate, nec nimia longitu-

dine esse notandas, imo et adjectum est, indumenta rubri viridisve coloris ab ecclesia improbari, cap. 15, de vita, et honest. clerici concilium tridentinum nihil in hac re singulare constituit. Tantum in sess. 14, cap. 6, de ref. generaliter mandavit, ut habitus clericorum proprio ordini congruere debeat juxta episcoporum ordinationes, et mandata, indicta adversus inobedientes pœna suspensionis, aut privationis beneficiorum officiorumve adversus contumaces, innovata constitutione viennensis concilii in clement. 2, de vita et honestate clericorum; ex quibus omnibus duo veluti consectaria colliguntur. Primum est, semper ecclesiam optavisse, ut clerici etiam in exteriore habitu singularem modestiam præseferrent; alterum est, in determinatione habitus speciali plurimum diœceseon usibus, et ordinariorum antistitum constitutionibus deferri oportere.

CAPUT III.

Singularia quædam expenduntur, quæ spectant judicia criminalia clericorum.

In clericorum caussis illud singulare semper viguit olim, ut semel damnati in pristinum honorem restitui neutiquam possent, eove minus ad majorem gradum promoveri, etiamsi peracta pœnitentia et Deo, et ecclesiæ satisfecissent, can. 1, 2, et passim dist. 50, nisi forte quædam singulares caussæ mitiorem disciplinam postularent, non quidem gratia singulari personarum, sed publica suadente utilitate, quemadmodum in Africa ecclesia cum donatistis actum fuisse probatur, can. 23 et 25, dist. 50, cap. 1, de parochiis. Apertissima erat generalis regulæ ratio: nimirum quamquam verum sit, per pœnitentiam sincere exactum hominem Deo reconciliari, intererat tamen, ne pœnitentes, quorum non integra, sed veluti reparata virtus esset, inter dignitates honoresque sacros locum invenirent. Neque aliud in contrarium probant exempla illa numero plurima, quæ adferuntur in can. 13, dist. 50, præterquamquod enim ibidem sub incerto nomine auctoris multa narrantur ab historica veritate aliena, episcopi illi ferme omnes non fuerunt post lapsum restituti, sed potius ab adversariorum calumniis, quarum caussa injuria dejecti pridem fuerant, renovato judicio vindicati. Qui plura ad explicationem hujus monumenti desiderat, inveniet in meis animadversionibus in Gratianum. Primum vetus illa disciplina aboleri cœpit post invectas Mercatoris decretales, in quibus passim traditum est, clericos post lapsum, et pœnitentiam posse restitui in pristinum gradum, can. 44, 46, 24 et 28, dist. 50. Qui profecto non ignorat, quanti habita fuerit media ecclesiæ ætate horum monumentorum auctoritas, facile percipit, exinde abiisse in vulgarem disciplinam, qua fieret, quemadmodum etiam hodie viget, ut arbitrio judicis remitteretur, vel lapsos pœnitentes in pristinum honorem reducere, vel in perpetuum ab officio excludere.

Si quæratur de judicibus, ad quos spectet in criminalibus clericorum, et ecclesiasticis caussis sententiam pronunciare, non est dubitandum, eam potestatem penes episcopos esse, eosque omnes, qui quasi episcopali jurisdictione funguntur, quotiescumque de clericis inferioribus criminum reis agatur, data damnatis facultate ad provinciale concilium, vel etiam extra concilium ad superiorem judicem provocandi, can. 4, 5, caus. 11, qu. 2, can. 2 et 5, caus. 21, qu. 5. Sed quoties adversus ipsos episcopos judicium sit instituendum, variam fuisse pro varietate temporum disciplinam deprehendo. Olim instituebatur hoc judicium in synodo provinciali, can. 1, 2, 3, 5, caus. 6, quæst. 4, can. 6 et 7, caus. 11, quæst. 3, data tamen facultate, sedem apostolicam, si visum fuerit, appellandi, can. 7, cau. 6, qu. 4. Solent qui contra sentiunt, in medium proferre canonem 8 et 10, caus. 5, qu. 6, juncto can. 3, caus. 2, quæst. 4. At si non cortice tenus ea monumenta consideravisset, facile, arbitror, agnovissent, in can. 8. Leonem magnum redarguisse Anastasium thessalonicensem, quod plus æque potestatem non ordinariam, ad quem præsens disquisitio pertinet, sed apostolici vicariatus, quam dudum obtinuerat, extendisset; neque enim Anastasius eam jurisdictionem inconsulta sede apostolica exercere poterat, quæ mandato, sive literis vicariatus, non continebatur; agnovissent præterea in dicto can. 10 et 3, subjectam tum fuisse Brittonum provinciam variis controversiis, quibus pendentibus non satis de finibus diœceseos, et de metropolitæ persona aperte constabat. Eam ob rem romanus Antistes potius ex quadam prudentia, et rerum gerendarum œconomia, quam ex juris disciplina rescripsit. Non opus est, hoc in loca ea temporum, at locorum adjuncta late describere, quæ jam exhibui in meis animadversionibus in codicem Gratiani. Quid autem mirum, si in iis adjunctis ad apostolicam sedem negotia ejus generis referenda dicerentur? Itaque septem prioribus sæculis constans fuit provincialium synodorum auctoritas, in quibus et damnari, et dejici episcopi poterant, dummodo concors fuisset convenientium Antistitum sententia, can. 1 et 6, caus. 6, qu. 4, cap. 3, de sentent. et re judic., ubi enim in diversas partes dividerentur suffragia, de vicina provincia alter metropolitanus, seu primas accitus controversiam dirimebat, can. 2 et 3, caus. 6, qu. 4, cui jungi potest argumentum capituli 13, de rescriptis. Isidorus Mercator de more suo no-

vam invexit disciplinam, passim tradens, episcopos quidem comprovinciales caussas episcoporum posse discutere, accusationes recipere, exceptione admittere, nunquam tamen pronunciare sententiam, sed hanc a sede apostolica expectari oportere, can. 5, 6, 7, 9 et 11, caus. 3, qu. 6. His decretalibus sensim eo deventum est, ut judicia criminalia episcoporum deinde referrentur omnino ad apostolicam sedem, quod jam Gregorii IV, temporibus viguisse, liquet ex can. 2, dist. 12, quod tandem abiit in ordinariam disciplinam, cap. 2, de transl. episc., cap. 16, de hæret. in 6.

Hodierna disciplina aperte edita ac stabilita deprehenditur in concilio tridentino, c. 6, 7, 8, de reform. sess. 13, et cap. 5, de reform. sess. 24. In cap. 6, cautum fuit, nunquam citandum esse episcopum, vel monendum ut personaliter compareat, etiamsi ex officio, aut per inquisitionem, seu denunciationem, vel accusationem, sive alio quovis modo procedatur, nisi ob caussam, ex qua deponendus, sive privandus officio suo veniret; etenim ob leviores caussas æquum non est, episcopum cogi, ut diœcesim derelinquat, et non sine episcopalis honoris deminutione vagetur. In cap. 7, designandæ fuerunt qualitates testium in criminalibus episcoporum caussis admittendorum; debent enim illi contestes esse, bonæ conversationis, existimationis, et famæ, facta facultate judicibus, gravibus pœnis eos mulctandi, si odio, temeritate, aut cupiditate aliquid deposuerint. In cap. 8, decretum, ut caussæ episcoporum, cum pro criminis objecti qualitate comparere episcopi debeant, ad pontificem maximum referantur, ac per ipsum terminentur: quod ipsum renovatum fuit in dicto, cap. 5, ubi additum est, si hujusmodi sit caussa, quæ necessario extra romanam curiam sit committenda, nemini prorsus eam committi, nisi metropolitanis, aut episcopis a pontifice maximo eligendis, quæ commissio et specialis sit, et manu ipsius pontificis maximi signata, nec unquam delegatis plus tribuatur, quam ut solam facti instructionem sumant, processumque conficiant, quem statim ad romanum Antistitem transmittant, reservata illi sententia definitiva. Denique concluditur, minores criminales caussas episcoporum in concilio tantum provinciali cognosci, et terminari debere, vel a deputandis per provinciale concilium, utpote qui concilii nomine et cognoscere, et sententiam dicere intelliguntur.

DISSERTATIO QUINTA.

DE CRIMINIBUS UNICUIQUE SIVE IN CLERO, SIVE EXTRA CLERUM CONSTITUTO COMMUNIBUS.

Quæ, et quanta sub hoc themate sese objiciant discutienda, nemo non videt. Quoniam vero multa ex istis ad civilis, aut publici juris interpretes pertinent, multa forum ecclesiæ internum, seu pœnitentiale respiciunt, contentus ero pauca quædam adnotare, quæ in externa ecclesiæ disciplina consistunt, de criminibus homicidii, falsi, furti, damnive injuria dati, ac denique usurarum, consulto omittens quæ de adulterio, et damnatis ejus generis conjunctionibus disserere hujus esset instituti, quod de iis alias, tanquam in opportuniore loco, abunde dixerim, quum conjugiorum rite celebrandorum jura persequerer.

CAPUT I.

De pœna adversus homicidas canonibus præstituta.

Huc referendi sunt tituli 12, 13 et 15, libri 5.

Charitas illa, quæ homines universos invicem ex ipso naturali jure veluti nexu devincit, unumquemque in officio ita continere debet, ne privata auctoritate alterius vitæ officiat, nedum insidietur, adeo ut ne propriam quidem animam quacumque de caussa in discrimen adducat, etiamsi de tuendo honore, malove evitando ageretur. Hanc rem pertractans Augustinus in lib. 1, de Civitate Dei, cap. 18 et 19, unde depromti sunt canones 3, 4 et 5, caus. 32, quæst. 5, ait, ne apud ipsas quidem gentes ceteroqui feras, et immanes probari potuisse plus æquo religiosos homines, qui juxta Virgilianos versus *sibi lethum insontes peperere manu, lucemque perosi projecere animas*, et quibu sa suprema redire cupientibus *fata obstant, tristique palus innabilis unda alligat*, et concludit: *Neque enim frustra in sanctis cannoicis libris nusquam nobis divinitus præceptum, permissumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendæ immortalitatis, vel ullius carendi, cavendique mali caussa nobismetipsis necem inferamus.* Quibus inhærens vestigiis Clemens III, in cap. 11, de sepultur. ideo

voluit non denegandam sepulturam ecclesiasticam puellæ, utut ex caussa honestissima fugienti, quia non sponte, sed casu quodam in flumen præceps lapsa fuisset. Forte negotium facessere potest Hieronymi auctoritas in can. 11, cau. 23, quæst. 5, scribentis, ne in persecutionibus quidem licere propria perire manu, *absque eo ubi castitas periclitatur*. Siquidem observo in primis, Hieronymum hanc adjecisse exceptionem, non quidem ut eam probaret, sed ut insinuaret, posse id obnoxium esse disputationibus, quibus involvere se recusabat, ne a suscepto proposito longe aberraret, quasi dixisset, excepta ea specie, in qua castitas in periculum adduceretur, de qua disceptatio in utramque partem tunc temporis fiebat, certum esse, et inconcussum in ceteris caussis, neminem posse semetipsum occidere. Revera S. Augustinus, qui tempore Hieronymi vivebat, ex professo eam disputationem suscepit, et laudatis in locis perspicue diremit. Ex quo observari præterea potest, etiamsi Hieronymus in contrariam opinionem abiisset, agnosci statim varias in partes distractos fuisse Hieronymum et Augustinum, in conflictu autem opinionum tantorum virorum licere potius Augustinum, quam Hieronymum sequi; imo et Augustini sententiam hieronymianæ longe præferendam esse, sive quod Augustinus ex professo eam quæstionem tractandam susceperat, Hieronymus occasione data tantum quædam ad controversiam spectantia adjecit, sive quod pontificis rescriptis, præsertim laudati Clementis III, videtur probata Augustini opinio in ecclesia, rejecta Hieronymiana. Non ergo homicidæ notam evadit, qui semetipsum quacumque de caussa occidat. Quod si quis in necem alterius conspiret, non alias excusatur, quam si, aut reipublicæ salus illi vi publicæ potestatis commissa, aut propriæ vitæ defensio cum moderamine, ut ajunt nostri, inculpatæ tutelæ alias curari non possit; ille enim in his caussarum adjunctis non directo hominem interficere velle censetur, sed tranquillitatem publicam, aut privatam sui vitam tueri, can. 13 et 14, caus. 23, quæst. 5, c. 18, de homicid., Clement. un. eod. tit. Quando vero homicidia pœnis publicis ex magistratuum sententia coercentur, sacri canones vigilantiæ prudentiæque Antistitum mandarunt, ut ipsi in homicidas pro criminis adjunctis salutares, et quidem graves pœnitentias indicerent, cap. 2, de homicid. Generaliter præterea indixerunt, ut in omni fere homicidii genere irregularitatis nota reis homicidii inuratur, Qua de pœna opportunius erit sub finem tractationis agere, quum fusius de irregularitate sermo erit instituendus.

Apud Romanos ethnicos olim in usu erant ludi gladiatoriis, sive in Pancratio, quod fiebat cursu etiam, disco, et saltu, sive in pugillatu, quod fiebat telis, seu pugionibus, sive in colluctatione, qua pugnis contendebatur, agitati, in quibus ne actione quidem legis aquiliæ tenebatur, quicumque alium occidisset, quasi opus esset tunc romanæ juventæ virtutem privatis certaminibus assuescere, ut alacrior in hostes evaderet, l. 7, § 4, ff. ad leg. aquil. Verum statim ac imperium tenuerunt christiani principes, ab usu ea disciplina recessit jubente Constantino magno in l. un. cod. de gladiatoribus penitus tollendis, quæ cum eodem anno edita sit, quo absolutum fuit nicœnum concilium, non immerito conjiciunt viri eruditi, suasione nicœnorum antistitum lucubratam fuisse et promulgatam. Recentioribus sæculis ex Longobardorum usibus cum ecclesiasticorum virorum mœrore monomachia recipi visa est, etiam in judiciis, seu, uti appellabant, *mallis* publicis, in quibus accusator adversus testes decertaret, quasi qui victor existeret, meliorem habere caussam existimaretur. Improbavit illam Nicolaus I, in can. 22, cau. 2, q. 5, et post eum concilia numero plurima, et pontifices maximi apud christianos principes sæpe numero intercedentes, ut privata ista certamina penitus abolerentur, c. 1, de torneamentis; nec defuit in hac parte sollicitudo tridentinorum antistitum, quorum constitutio perspicua est, in c. 19, sess. 25, de ref., ubi inter cetera decernitur, eos, qui pugnam commiserint, et eos, qui pugnantium patrini vocantur, excommunicationis pœnam incurrere, et velut homicidas juxta sacros canones puniri debere, et, si in ipso conflictu decesserint, perpetuo carere ecclesiastica sepultura; imo et eos, qui consilium in caussa duelli tam in jure, quam facto dederint, aut alia quacumque ratione ad id quemquam suaserint, nec non spectatores, excommunicationis, ac perpetuæ maledictionis vinculo teneri, non obstante quocumque privilegio, seu prava consuetudine etiam immemorabili.

CAPUT II.

De crimine falsi, et ejus pœna juxta canonum disciplinam.

Huc referendus est titulus 20, libri 5.

Non hic sermo est de singulari specie falsi admissa a sacerdotibus parochis, de qua mentio fit in extrav. 1, de privileg. int. com. vers. *sed videat*, nimirum cum parochi denegant sacramenta publice petentibus, per calumniam affirmantes, petentes illos esse publicos peccatores, aut excommunicatione innodatos, quibus propterea absolutio denegatur, quousque plene non satisfecerint, præterquam in mortis articulo; neque sermo est de falsitate a testibus in judicio prodita, præsertim

ubi jusjurandum testium eorundem accesserit; de hac enim re nonnulla jam superius dicta fuerunt, et perspicua est publicorum disciplina religiosorum principum constitutionibus comprobata; sed potius de ea falsi specie loquor, quam quis admittit, dum aut circumveniendo pontificis maximi animum, aut fingendo obtenta privilegia, quæ revera non obtinuit, disciplinam ecclesiasticam turbare conatur, de qua re præcipue agitur in Gregoriano titulo de crimine falsi.

Itaque qui literas apostolicas mentiuntur, excommunicationem ipso facto incurrunt, si laici sint, si vero clerici, ab officio et beneficio deponuntur, can. 7, dist. 50, cap. 6, de excess. prælat., cap. 27, § ult. de verb. sign., cap. 4 et 7, de crim. falsi. Quibus indiciis rescripti, vel privilegii falsitas agnoscatur, liquido exhibet Innocentius III, in c. 5 et 6, eod. tit., in c. 6, de fide instrum., et Lucius III, in c. 11, de rescriptis. Non tamen tanquam falsum rescriptum, aut privilegium habebitur, quod non fuerit quidem alicujus artem confictum, sed tantum in aliquibus literis concisum, vel abrasum; eamque ob rem in hac specie concidens, vel abradens extra ordinem coercendus est ex jure decretalium, non pœna ordinaria falsi damnandus, rescripto ipso, vel privilegio in ea parte, in qua nullum vitium inest, suas vires habituro, nisi concisa, vel abrasa pars integram pontificis maximi sententiam everteret, cap. ult. de crim. falsi. Quotiescumque verum falsi crimen admittitur, non est eadem ratio illius, qui falsum admisit, et illius, qui falsis literis ab alio confectis utitur. Siquidem qui falsas literas confecit, nunquam doli expers est, proindeque ordinariis falsorum pœnis subjicitur; at qui falsis literis ab alio confectis utitur, modo invincibili ignorantia excusari, modo nonnisi de culpa, seu negligentia redargui potest, quod scilicet non satis investigaverit, aut germanum esset monumentum, quo uteretur. Quamobrem Innocentius III, prudentissime monitos voluit universos pontificiis rescriptis usuros, ut non alias illis utantur, quam si primum diligenter singula consideraverint, arbitrio judicis relinquens, ut pro negligentiæ modo pœnas in utentes falsis rescriptis indicat, cap. 7, eod. titul.

Multo mitior est illorum pœna, qui mentem pontificis maximi circumveniendo aut falsis exhibitis precibus, aut veritate suppressa, rescriptum, quo uterentur, obtinuerunt. Quamquam enim isti graviter delinquant, legibus tamen non alia pœna plectuntur, quam ea, qua fiat, ut jure omni destituantur, quod ex rescripto alias rite obtento nanciscerentur, cap. 2, et passim de rescriptis. Hæc sane pœna indiscriminatim locum habet, quotiescumque vel narrata falsitas, vel suppressa veritas fuerit ex dolo, nisi rescribens expresse profiteatur, velle se omnino, et quocumque posito rei eventu rescriptum executioni mandari, c. 9 et 10, de rescrip. in 6, c. 23, de præb. in 6, clement. 4, eod. tit. propterea quod vim rescripti metimur potius ex voluntate rescribentis, quam adamussim sequi maxime decet, quidquid conatus fuerit in libello supplici, qui rescriptum impetravit, eodem fere modo, quo furtum; minime vocant jureconsulti, quod consentiente domino etiam furtim et clam, imo et animo furis ab aliquo admissum fuerit, l. 46, § 8, ff. de furtis, § 8, instit. de obligat. quæ ex delict. nascunt. Ceterum si ex ignoratione postulantis evenerit, ut vel enarretur falsitas, vel veritas reticeatur, observandum est, an plura capita rescriptum contineat, eaque ita disjuncta, ut unum ab altero minime pendeat; an una tantum sit rescribentis definitio; an denique multiplex quidem, sed ita, ut una ab altera pendeat. Si primum, valebit adhuc rescriptum in ea parte, in qua nec obreptitium, nec subreptitium dici potest: si alterum, ad officium judicis pertinebit investigare, ac definire ex formula rescripti, an idipsum rescripturus pontifex max. fuisset, an minus, quotiescumque de rei veritate pontifici constitisset, et quo casu definiatur, pontificem idipsum fuisse rescripturum rescriptum ipsum executioni mandare: si postremum, investigandum erit, an in parte principali an in ea, quæ a principali pendet vitium subreptionis sit, aut obreptionis. Nimirum si vitium tantum insit in parte, quæ pendet a principali, principalem ipsam partem minime vitiabit, quamquam vitiaretur altera pars, quæ a principali pendet, si vitium inesset in principali, cap. 20, de rescriptis. Illud vero venire in dubitationem minime potest, num delegatus per rescriptum, quod obreptitium, aut subreptitium esse proponitur, possit de vitio rescripti cognoscere. Quamquam enim delegatus interea nequeat ad ulteriora devenire, nisi liqueat, rescriptum omni vitio carere, jure tamen poterit de rescripti viribus judicare, quasi in hoc judicio puram absolutamque sine ulla conditione a rescribente facultatem acceperit; ne alias forte ob hujusmodi exceptiones, quæ contra obtinentes rescripta allegari solent, summi pontificis gratia irrita omnino reddatur. Ceterum in proposito delegatus cognoscet juxta formulas juris communis, insuper habita singulari procedendi formula, siquæ forte rescripto præstitueretur, juxta quam deberet institui caussa et absolvi, dicto c. 20, de rescriptis.

CAPUT III.

De modis, quibus aliquando in occultos fures, vel damnum injuria dantes ecclesia animadvertit.

Huc referendi sunt tituli 18 et 36, lib. 5, et titulus 21, lib. 2.

Ob grave damnum injuria illatum, ob res furto subrepas, ob debita non soluta, si de re gravi agatur, et publice interesse videatur ad terrendos facinorosos homines, posse etiam excommunicari quemquam, quousque rem ablatam restituat, vel damna resarciat, quum restituere et resarcire valeat, nemo dubitare potest in conspectu capituli 3, de solution., capituli 2, de furtis, cap. 7, de jurejur., et cap. 31, de sent. excomm. Imo et incertas reorum personas sub pœna excommunicationis cui etiam ipso facto subjaceant, adigi posse ad res restituendas alienas, aut damna resarcienda generali proposito edicto, perspicue constat ex can. 2, caus. 5, quæst. 1, cap. 2, de offic. jud. ordin., extrav. un. de furtis int. com. Quid vero, si incerta rei persona sit, quam tamen vel certi, vel incerti testes, ad quorum notitiam delictum pervenit, facile demonstrarent? Obtinuit, ut sub comminatione censurarum, qui facti notitiam habent, ad designandum reum, ubi caussa gravis id postulet, adigi valeant, dummodo ex crimine civiliter, non criminaliter, nec ad pœnam corporalem infligendam agendum directo sit, can. 6, caus. 14, qu. 5, c. 1, 2 et ult. de testib. cogend., c. 20, de jurejur., cap. 4, de furtis, dicta extrav. un. eod. tit. extrav. 1, prope finem de simon. int. com. Hæc hodie *monitoria* pragmatici appellant, olim vero appellabant literas *Paullinas* ex eo, quod temporibus Pauli III, frequentiore usu promulgarentur. Generaliter jam probaverat jus romanum, ut quicumque res alienas a non domino accepisset, indicaret eum, a quo acceperat, leg. 5, cod. de furtis; quamquam enim dici nequeat fur, qui furem novit, et non revelat, sed tantum qui furem novit, et celat, l. 48, § 1, ff. de furtis; ubi tamen qui novit legitima judicis auctoritate interrogatur, et non patefacit, quasi celans haberi potest; eamque ob rem laudata monitoria non solum probaverunt modo memoratæ pontificiæ constitutiones, sed etiam concilium tridentinum in sess. 25, de ref., c. 3, his verbis: *Excommunicationes illæ, quæ monitionibus præmissis, ad finem revelationis, ut ajunt, aut pro deperditis, seu subtractis rebus ferri solent, a nemine prorsus præter quam ab episcopo decernantur, et tunc non alias, quam ex re non vulgari, caussaque diligenter, ac magna maturitate per episcopum examinata, quæ ejus animum moveat, etc.*

Merentur observationem tridentina hæc verba; siquidem eo ipso, quo monitoriorum disciplina non improbatur, interea percipitur, eam esse mentem ecclesiæ, ut quoniam in iis agitur de excommunicatione infligenda, in qua nervus ecclesiasticæ disciplinæ consistit, nonnisi sobrie, et maxima cum circumspectione eo sit deveniendum. Hinc in primis delictum, seu caussa, ob quam monitorio impetrantur, certa esse debet, cap. 3, de testib. cogend. Deinde opus est, ut de re gravi agatur, in qua scilicet non temere indicta dici possit gravissima excommunicationis pœna, cap. 5, eod. tit., dicto cap. 3, in concilio tridentino. Præterea cavendum est, ut tum demum monitoria concedantur, cum alia ratione utilitati illorum, quorum interest, consuli facile nequeat; vulgaris enim est traditio, monitoriorum disciplinam extra ordinem indulgeri, a qua propterea sit abstinendum ubi ordinaria suppetunt juris auxilia, veluti cum legitimi supersunt modi probationum. Aliqua insuper observantur respectu ejus qui petit, et respectu ejus, qui concedit monitoria, unde non adeo frequentia habeantur. Respectu ejus, qui petit, obtinuit, ut non ab alio peti, impetrarique possint, nisi ab eo, qui vel suam, vel suorum prosequitur utilitatem, aut utilitatem publicam, cujus curam qui ex officio gerat; eamque ob rem nec procurator generaliter constitutus eadem obtinere principalis gratia poterit, nisi instructus sit speciali mandato. Respecto ejus, qui concedit, caverunt patres tridentini, ut monitoria a nemine præterquam ab episcopo concedantur, quod ita quidem intelligendum est, ut excludantur prælati episcopo inferiores et episcopo subjecti, non autem ut excludatur, aut vicarius episcopi generalis, aut vicarius capitularis sede episcopali vacante, aut alius quicumque ad id specialiter ab episcopo delegatus, isti enim omnes episcopalem ipsam non propriam, et singularem jurisdictionem exercent. Quæsitum apud nostros fuit, an post tridentinam constitutionem eadem facultas integra remanserit penes prælatos, qui quasi episcopali jurisdictione fruuntur, ab episcopi jurisdictione prorsus exemti, quales inter ceteros sunt abbates, qui dicuntur nullius diœcesis? Ea recepta fuit in pluribus provinciis, ac præsertim in Italia, tridentini concilii interpretatio, ut ii ea facultate destituantur, quamquam in aliquibus provinciis alia vigeat consuetudo, uti pragmatici testantur. Quibus autem in locis abbates nullius diœcesis monitoria concedere nequeunt, usus obtinuit, ut non a viciniore episcopo, sed a sede apostolica monitoria, quoties impetrari expediat, impetrentur. Ex receptis denique diœceseon moribus invaluit, ut ad parochos spectet, monitoria promulgare in singulis parochiis ex ordinarii mandato, diebus festis quibus major

esse solet ad ecclesiam populi frequentia, et quidem pluribus successive diebus, quousque deveniatur ad peremtoriam publicationem, nisi unica pro omnibus fiat quod necessario et palam exprimendum erit, cap. 9, de sent. exc. in 6, ex quo liquet, excommunicationis censuram monitorio inflictam non tam in crimen olim admissum indici, quam in contumaciam illorum, qui moniti ecclesiæ non obtemperant. Quando vero dixi, diebus festis publicationem fieri, id velim ita intelligatur, ut excipiantur dies festivi maxime solemnes, in quibus ob insigne fidelium gaudium a ferendis excommunicationibus abstinendum est, ne tanti dies pœnæ gravissimæ illatione funestentur. Denique respectu caussæ illud, ut dictum est, observandum erit, ut monitoria tantum concedantur ad indemnes servandos eos, qui postulant, non ad finem inferendæ in criminali judicio pœnæ corporalis adversus reos, ne alias videatur ecclesia acriorem de reis judicio publico sumendam vindictam promovere et urgere.

Duæ sunt generales monitoriorum species; alia enim testes ad revelandum, alia reos ipsos ad damnum resarciendum adstringunt. Quæ hucusque dicta sunt, utrique monitorio sunt communia. Commune etiam est, quod frequenter usuvenit, nimirum ut utrumque monitorium sive adversus reos, vel consortes criminis, sive adversus testes, vel notitiam habentes, uno sententiæ contextu jungatur. Commune etiam, in utraque specie lethalis peccati reos fieri, qui monitionem contemnunt, et edicto non parent, nisi legitime impediantur, ne quod monitorio continetur, exequantur, cujusmodi sunt absentes, modo absentia non sit affectata, c. 1, de const. in 6, aut ignorantes, aut qui vel restituere, vel revelare sine vitæ suæ discrimine, vel salutis periculo non possent, argumento c. 60, de reg. jur. in 6. Sunt tamen singularia quædam, in quibus utraque monitoria invicem differunt. Et primo quidem observatur, in monitorio ad finem reparationis damni edito contra reum censuram infligi ob duo delicta, in primis ob damnum injuria datum, deinde ob inobedientiam ab eo admissam, qui monitorio non obsequitur; at in monitorio edito adversus eos, qui notitiam habent, ut facti testimonium ferant, tantum ob inobedientiam censuram inferri. Secundo observatur, monitorium latum in testes non afficere reos ipsos, utpote qui excusantur, si semetipsos minime denuncient, quemadmodum nec regulariter afficere eos, quorum testimonia in caussis criminalibus juxta generales juris regulas non admittuntur, aut non satis probantur: quomodo enim ad testimonium ferendum adjectis pœnarum stimulis adigantur ii, qui neque admitterentur, si sponte accederent? Tertio illud singulare observatur in monitorio contra testes, ut si testimonia ad infamiam tendant, exemplaria judicibus publicis non facile concedantur, sed tantum indicentur nomina testium, quos judex publicus ad forum suum vocet, et ab illis, quod prodituri sunt, ipse accipiat. Præterea in hoc monitorio adversus testes ita proceditur, ut cum testes accedunt, non ore tenus tantum admittantur, ad pandendum quod noverint, sed omnia in scripta redigantur vel per cancellarium, aut notarium curiæ, si testis ad curam episcopalem accesserit, vel per notarium ab episcopo deputatum, et coram parocho, si ad parochum testis accedat, quin tamen testes teneantur, quod pandunt, jurejurando firmare, nisi id in monitorii formula exprimatur. Sunt qui putant, eximi eos a testificando insuper habito monitorio, qui probare, quod pandunt, argumentis nequeunt argumento can. 27, caus. 2, qu. 7, Verum cum hujus canonis sententia ad accusatores, vel denunciatores potius spectet, quorum onus est, quod in judicio deferunt, demonstrare, frustra ad eos trahitur, de quorum tantum testimonio agitur. Quamquam enim ipsi probare nequeant, quod pandunt, judex tamen ex illorum testimoniis, præsertim si numero plures sint, argumenta, aut saltem probabiles conjecturas ex officio deducet unde constet de veritate. Sunt etiam, qui putant, non teneri testes ad pandenda, quæ noverint, quoties delictum sit omnino occultum, idest, unius tantum, vel alterius conscientia tenetur. Abutuntur isti canone 18, caus. 2, qu. 1, ubi tantum statuitur, ne judex occultos delinquentes puniat. Abutuntur præterea capitulo 24, de accusation., ubi onus imponitur judici; ne contra quemquam procedat judicio inquisitionis, nisi publice sit infamatus. Verum in proposito alia res agitur, quando monitoria ad cogendos testes non eo spectant, ut publica de reo vindicta sumatur, sed eo, ut indemnitati petentis prospiciatur. Alias autem monitoriorum disciplina inanis propemodum redderetur ob varias, quæ a testibus prætexerentur excusationes, iis facile allegantibus, necdum constare de infamia reorum, quos sciunt aut furtum admisisse, aut damnum intulisse.

CAPUT IV.

De Usuris.

Huc referendus est titulus 19, libri 5.

Nihil est in hac rerum universitate adeo utile reipublicæ, quod aliquando in reipublicæ ejusdem dispendium detorquere nequiverit humana perfidia, eo etiam perniciosius, quo sub honesti imagine maleficium sæpius prodire curatur. Id potissimum evenit in amplissima commerciorum ratione. Publicam ista

utilitatem fovet, et dum hominum utut loco dissitorum animos arctissimo veluti fœdere jungit, non quidem incultam illam, et rusticam rerum societatem, quam in aureis sæculis poetæ finxerunt, reducit, sed elegantiorem reddit, ac multo nitidiorem. Verum nimius privati peculii amor, et rei familiaris plus æquo amplificandæ studium ita plures infecit, ut alii alios etiam beneficia prætexentes per dolum et fraudem circumveniant. Providi quidem legumlatores pactiones universas, atque contractus ad certas a nemine evitandas regulas exigere moliti sunt. Quis autem adeo acuto ingenió, tantaque prudentia inter homines agere unquam potest, ut occulta callidorum subterfugia perpetuo detegat, turpisque avaritiæ latebras investiget omnes, in quibus vitium perimat; præterea adamussim consulat, jura dando conventionibus singulis, quarum innumeræ formæ sunt, et novæ in dies creantur, complicatæ tortuosis nexibus, inter quos vix scires, ad quæ pactorum genera referri plurima possent, nec nisi divinus abditos et imos nequitiæ recessus perspicuos faceret? Hoc ego velim, tanquam generale principium insidere cuicumque mens est, de usuris, seu de usurariis pactionibus apte adpositeque disserere. Improbatæ illæ sunt naturali, divino, ecclesiastico, ac civili jure, tamquam eæ, quæ humanam evertunt societatem, avaritiam nutriunt divitum, inopes vel indigentes in extremum usque interitum adducunt, quemadmodum perpetuo clamaverunt non solum sacri evangelii præcones, sed et ipsi ethnicorum philosophi. Interea tamen vix eradicari, et stirpitus avelli usurarum cupiditas potuit, quæcumque fuerit sapientum sollicitudo; tantæ enim prodierunt artibus callidiorum hominum confictæ speciosæ honestarum conventionum formæ, quibus illæ tegerentur, ut dum passim vacatur usuris, ab usuris quisque alienus videatur, quasi turpitudo non in usura ipsa, sed in solo usuræ nomine inesset.

Quid plura initio persequor, quando vel in ipsa definienda usura non pauci laboraverunt, quorum aliqui speciosiorem ejus imaginem reddere, aliqui obscuris verborum ambagibus involvere, aliqui tam restricte illius naturam pingere studuerunt, ut multiplices usurarias conventiones usuræ nota purgarent? Ego usuram definio *accessionem sortis debitae ex solo tempore.* Accessionis nomine jam olim usuram appellaverunt imperatores in leg. 12, cod. de usuris, et in leg. ult. in fine cod. de jure dot., ex quo statim colligitur, quam solido jure sub infamiæ pœna constitutum fuerit, nequis usuras usurarum exigeret, leg. 20, cod. ex quib. caus. inf. irrog., leg. 29, ff. de usuris, l. 26, § 1, ff. de condict. indeb., cum regula sit, accessionis nullam esse posse accessionem, l. 15, ff. de usur., l. 9, ff. de magistrat. conven., l. 2, § 5, ff. de administ. rer. ad civit. pert., l. 51, § 1, ff. de petit. hered. Dixi *sortis debitae*; quamquam enim apud plures invaluerit opinio, qua tantum in contractu mutui, sive in rebus, quæ numero, pondere, ac mensura consistunt, functionemque recipiunt in genere suo, usuras admitti tradiderunt, alio tamen nos trahere debent innumera, quæ prostant, romani juris monumenta, apertissime demonstrantia, ad universos prope contractus, imo et quasi contractus, dixerim amplius, ad executiones ultimarum voluntatum, sive legatorum, et fideicommissorum morosas præstationes, usuras accedere. Non ecquidem ignoro, ejus opinionis patronos dicere consuevisse, mutuum duplex esse, expressum unum, tacitum alterum, quod virtuale theologi quidam appellaverunt, ac propterea, cum intuerentur in variis hominum actibus usuras revera posse versari, in omnibus tacitum quoddam mutuum, seu virtuale, contractum finxerunt, ubi ex. gr. emtor usuras spopondisset necdum soluti pretii venditori, et similibus in casibus, quasi fingendum sit, pretium fuisse solutum ab emtore, et solutam pecuniam iterum ad emtorem reversam fuisse titulo mutui. Exinde autem nihil aliud meo judicio colligitur, quam de verbis tantum, non de re disputari, ac propterea me simplicius rem explicaturum, dum late usuras per varias contractuum species vagari profitear. At enim admisso tacito, ac virtuali mutuo, obsisteret æqua juris ratio; propterea quod exinde proficiscerentur, ut ex. gr. in damnum venditoris actio ex venditio ad exigendum rei venditæ pretium, quæ est bonæ fidei, pereat, et loco illius condictio certi ex mutuo tacito, seu virtuali nata, quæ nonnisi stricti juris esset, substituatur, et generaliter eveniret, ut simplicitas contractuum, et actionum universarum exinde proficiscentium tot jureconsultorum vigiliis, et laboribus in lucem perspicuam edita, commentitiis figuris offundatur. Postrema definitionis verba *ex solo tempore* turpitudinem usuræ demonstrant in eo consistentem, quod creditor non alia de caussa amplius sibi solvi, et ultra debitum postulet, quam quia tempus aliquod a die contractæ obligationis ad diem solutionis præterlabatur. Quod quicumque considerat, statim intuetur, longe differre usuræ petitionem a petitione illius, quod interest, quemadmodum adnotavit Pomponius in l. 60, ff. pro socio; etenim id, quod interest, non intime sorti cohæret, aut a sorte pendet, sed aliunde obvenit, videlicet ex certis adjunctis, in quibus creditor ipse versatur. Quid enim ex. gr., si venditor rei fructiferæ rem venditam tradat emtori ea lege, ut quousque emptor non solvat pretium, annuam præstet pensionem fructibus respondentem? Quid, si maritus dotis promissæ non datæ

vice dotalium obventionum annuum quid, vel menstruum quantitatem legitimam non excedens postulet? In his, et in similibus casibus nulla usuræ nota inuretur, quod non usuræ, sed ejus, quod interest, persecutio conceditur, cap. 16, de usuris. Eadem ratione Alexander III, ab usuræ nota liberavit eum, qui certas merces carius vendidit ob dilatam solutionem in illud tempus, quo pretium rei augeri solet, alias eo tempore non contracturus, dummodo fides bona interveniat, cap. 6, eod. tit. Præterea qui verba illa definitionis considerat, facile intelliget, sub usuræ nomine non venire certas pœnas abs jure præstitutas, quamquam alias quandam usuræ speciem præseferre videantur, eamque ob rem improprie usuræ appellari soleant. Species proponitur in tutore, qui pupillarem pecuniam in suos usus convertit, aut in administratore pecuniæ publicæ, quam suam faciat, siquidem aut pupilli, aut reipublicæ nomine præter pecuniam debitam aliquid amplius petitur instar usurarum, quod tamen proprie usura non est, sed pœna perfidiæ a lege imposita, l. 38, ff. de negot. gest., l. 7, § 8, l. 46, § 3, ff. de administ. et peric. tut., l. 9, § ult. ff. admin. rer. ad civit. pertin., l. 3, cod. arbitrium tutelæ, l. 1, et sequentibus cod. de usuris pupillaribus, quemadmodum qui furtum passus est, civiliter agens adversus furem ex disciplina juris justinianei sine usuræ vitio duplum, vel quadruplum præter rem furtivam pœnæ nomine consequitur, l. 50, ff. de furtis, jungi etiam possunt §§ 23, 24, 25, 26 et 27, instit. de actionibus. Eadem ratione nullam usuræ turpitudinem invenio in specie legis 3, § ult., ff. de annuis legatis, cum testator certam quantitatem legaverit, et quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid; id enim non usuras, sed *velut usuras*, Ulpianus recte nominat, quod partim ex liberalitate testatoris in legatarium, partim ex pœna a testatore indicta adversus gravatum tardius contra mentem testatoris solventem, recta profluit, non ex una temporis tarditate, quod etiam post Justiniani constitutionem in l. un. cod. de his quæ pœnæ nomine valeret in legato relicto pœnæ nomine. Uno verbo inter hanc, et præcedentes species nihil aliud interesse videtur, quam in prioribus pœnam exhiberi legibus propositam, in posteriore pœnam adparere indictam a testatore.

Sic explicata germana usuræ natura, jure concluditur, illam et naturali, et divino, et ecclesiastico, et civile jure improbari. Ut demonstrarent, jus naturale ab usuris abhorrere, nonnulli tradiderunt, maxime repugnare, ex pecunia suapte natura infructifera fructum percipi; item repugnare, fructus capi ex re aliena, qualis est pecunia credita, cujus dominium non creditoris est, sed debitoris. Sunt ista nimis subtilia argumenta, in quorum adspectu tantum liquet, eos, qui usuras oppugnarunt, nihil omisisse studii, ut easdem insectarentur. Interea tamen illa facili negotio diluuntur, et primum quidem, si dicatur, fructus naturales maxime distingui oportere a civilibus, et pecuniam talem quidem esse, quæ natura fructum non pariat, civili tamen ratione et ipsam fructum edere, si exerceatur; alterum, si dicatur, usuras a creditore peti non tanquam fructus rei creditæ in alium translatæ, sed tanquam præmium dilatæ solutionis, sive tanquam præmium creditoris, patientis per certum tempus se pecunia sua carere, quæ sane a patronis usurarum passim adferri in hanc rem solent. Itaque aptiora, ac solidiora producenda sunt argumenta. Et quidem in primis observo, per usuras æquitatem, quæ contractibus omnibus inesse debet, lædi, dum pro minore credita quantitate sine caussa major in debitum venit, l. 206, ff. de regul. jur. Et quando officia inter homines natura ipsa ciet ita, ut quod nobis non obest, alteri gratiose præstemus, officia eadem hujus generis incivile est certo pretio æstimari. Deinde observo, receptis usuris fraudem fieri commerciis utilibus inter homines ineundis, sive quod divites usurarum spe illecti ceteris contractibus, et proficuis artibus vale dicerent, soli mutuo ad patrimonium amplificandum intenti, sive quod inopes ad usurarum præstationem obstricti brevi facultatum jacturam facerent universarum, exinde autem proficisci, ut humana societas evertatur, et, solis demptis exactoribus usurarum, ceteri ad extremam egestatem redigantur. Observo denique, naturam ipsam ab hominibus in societate positis postulare, ut industria sua, non otio, non desidia, nec sola inerti expectatione temporis rebus suis, atque utilitati familiari consulant, unde romani nunquam passi fuerunt, ex solo tempore obligationem induci, aut jus adquiri. Ecquis porro non videat, ita a natura comparata esse prædia, ut diligenti cultura fructus domino pariant, ita naturam acuisse hominum ingenia, ut editione rerum novarum sua omnia promoveant, ne alias per otiosam vitam vitia quæque foveantur, et latissime serpant? Hæc reipublicæ incommoda ex usurario fœnore veluti e radice derivant, quando scilicet qui certas pecuniæ summas nacti sunt, eas credendo sub usuris dum otio torpent, ab iis, qui laborant, fructus percipiunt, non de alia re solliciti, quam de exigendo, et quidem eam pecuniæ quantitatem, quæ, sicut ab initio pactum est, certa perpetuo manet, sine ulla diminutione, ut sine ullo sortis periculo. Istæ rationes fuerunt, quibus experientia accedente didicerunt et philosophi, et legumlatores tantam luem detestari, et, quoad fieri posset, e republica eliminare, uti deduci po-

test ex novella Justiniani 82, in principio, ex Julio Cæsare, lib. 3, de bello civili, ex Plutarcho in quæstionibus rerum græcarum, et in Lucullo, ex Aristotele in lib. 4, ethicorum, cap. 1, atque, ut alios bene multos omittam, ex Seneca in lib. 7, de beneficiis ita scribente: *Quid fœnus, et calendarium, et usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina?* Divino præterea jure seu veteris, seu novi testamenti proihibitas usuras esse testatur Alexander III, in cap. 4, de usuris, qui sane respexit ad caput 25, Levitici vers. 36, ad caput 23, Deuteronomii vers. 19, ad psalmum 14, vers. 5, ad psalmum 54, vers. 12, ad psalm. 71, vers. 14, ad caput. 18, Ezechielis, vers. 13, ad c. 5, lib. 2, Esdræ vers. 7, et ad caput 6, Lucæ vers. 32 et sequentibus. Quid adjiciam juris ecclesiastici monumenta perenni sanctorum patrum in unam eandemque semper sententiam coeuntium traditione firmata, ut demonstrem, usuras eodem jure damnari? Vel unus liber Ambrosii de Tobia quæstionem universam conficeret. Plura quoque extant apud Gratianum in caus. 14, quæst. 3, et in toto titulo de usuris apud Gregorium IX, apud Bonifacium VIII, et recentiorum collectionum auctores. Nomine civilis juris non solum intelligo saluberrimas recentioribus sæculis editas a Christianis principibus leges, quales apud nos habentur in lib. 4, tit. 34, cap. 14, regiarum constitutionum, aut quales continentur in capitularibus Francorum, quibus media ætas regebatur, et quæ passim fœneratitias pactiones detestantur; sed ipsum vetus jus romanorum quale apud nos superest ex justinianea collectione, in quo nihil extat, quod usurarium præstationem probaverit.

In hoc sane romano jure passim judicatum est, ut multum laboris, et industriæ impenderetur, siquidem patroni usurarum in eodem putaverunt invenire se posse tutum opinionis suæ præsidium. Qui adversus usuras pugnant in conspectum legum romanarum, in varias partes distracti sunt. Fuerunt quidam, qui adnotarunt, in jure romano, si non omnino ob improbitatem avarorum hominum deleri usuræ potuerunt, omnes tamen conatus adhibitos adparere, ut intra certos terminos coercerentur, quos nemo transgrederetur, quasi Quirites contenti fuissent graviora damnare, insuper habitis levioribus, eadem fere ratione, qua generaliter cautum est, in emtione, venditione æquali pretio rem venditam appendi oportere, alias autem contractus illos damnari, pœnis legitimis subjici non expedire judicatum est, in quibus non gravis esset justæ æstimationis excessus, l. 8, cod. de rescind. vendit. Mihi sane, ut verum fatear, ad has incitas redigi argumentum minime placet, ut usuræ permissæ, non probate romano jure dicantur, exemplo pretii, quod rei venditæ æstimationem paullisper excedat; etenim in pretio rerum utpote admodum vago, nec satis certe definiendo, non eadem lance uti quisquam posset, qua uteretur in restitutione certæ quantitatis in obligationem deductæ, cujus definitio liquida est, et nullius est arbitrio obnoxia. Eo minus mihi placere potest injuriæ plena illorum opinio, qui scribere non dubitaverunt, usuras Quiritium jure probari, insuper autem habendum esse jus illud, quod in hac parte divino, et ecclesiastico (addere potuissent, naturali) juri adversetur. Non id est æqui boni facere sollicitudinem illam non mediocrem, qua curaverunt romanarum legum conditores, ut, quoad fieri posset, usuraria cupiditas coerceretur. Quidquod enim sæpe ac sæpius rescripserunt illi, usuras utut minusculas et legitimam quantitatem non excedentes, nonnisi post moram deberi, imo nec aliquando sufficere quamcumque moram, sed tum demum, cum secuta fuisset judicialis interpellatio? Quidquod in contractibus stricti juris usuras utut minusculas non deberi, pluries decretum est, nisi pactum, aut stipulatio contractui adjecta fuisset, quamquam in contractibus bonæ fidei arbitrio judicis ad resarciendum probabile creditoris damnum rigor juris relaxaretur? Secernatur id, quod interest, ab usura, et quoties romanæ leges a creditore peti tantum posse, quod ejus interesit, stabilivisse dicantur, romanas ipsas leges a quacumque iniquitatis nota vindicabimus. Quis dubitat, creditorem persequi posse sine usuræ vitio, quod sua interest, quod interea caruerit ea quantitate, quæ sibi debetur, et quam si habuisset, aut damnum evitasset, aut lucrum percepisset? At vero quod interest, quis facile definivisset generali regula ob multiplices negotiorum, personarum, ac temporum qualitates? Quod si locus in singulis quibusque caussis dandus fuisset probationibus in judicio edendis, inhumanum, aut incivile saltem videretur, creditorem illis obnoxium facere, quæ in hac parte admodum arduæ forent, et quibus nemo experiretur, nisi pandendo secreta domus, et rei universæ familiaris; inhumanum alia ex parte videretur contra debitorem ex versutia creditoris id, quod interest, adeo late extendi, ut miserum in modum debitor obrueretur ex sola allegatione creditoris, quemadmodum deduci potest ex l. un. cod. de sententiis quæ pro eo quod interest. Non salubrius profecto consilium in his rerum humanarum adjunctis capere decuit prudentissimos legumlatores, quam ut certa annua quantitas sub usuræ legitimæ nomine definiretur, ad id, quod interest, determinandum, quasi tantundem, nec amplius, interesse creditoris ut plurimum præsumeretur. Æquissimas legum

sanctiones sequi debuerunt; publici magistratus, conscientiæ creditorum relinquentes, ut, si revera nihil ipsorum interesset, a petendo indebito abstinerent, quemadmodum revera abstinere jusserunt eos, qui usuras per longum tempus non petentes, facto nihil sua interesse demonstraverunt, l. 17, § 1, ff. de usuris. Hæc romanarum legum interpretatio primum ex eo probabilior redditur, quod, uti prænotatum est, in contractibus bonæ fidei facilius, quam in contractibus stricti juris, usuris locus concederetur, quod videlicet in prioris generis contractibus frequentius interesse soleat creditoris, non differri solutionem; secundo ex eo, quod modo centesimam usuram, quæ erat omnium maxima, modo centesimæ usuræ trientem, modo quincuncem, modo semissem singulis mensibus solvi potuisse, vel debuisse sciamus, quod non alia de caussa variis vicissitudinibus obnoxium esse decuit, nisi quod variæ essent temporum et commerciorum vices, ita ut modo magis, modo minus interesse potuerit creditorum, sortem sibi debitam consequi.

In conspectu saltem divinorum præceptorum, et perennis patrum ecclesiæ traditionis, nemo ex iis, qui christiani nomen sibi vindicaturus sit, tantum audere posse videtur, ut usurarios quæstus non doceat evitandos. Verum græci schismatici primum docuere, quodcumque lucrum ex caussa etiam mutui jure percipi posse. Eos secutus Calvinus ad cap. 18. Ezechielis tradidit, ex mutuo usuras, peti posse, dummodo non agatur de usuris immodicis, nec ab inope exigendis. Carolus Molinæus in tractatu de usuris postquam usurarium fœnus non contra justitiam, sed contra charitatem exerceri statuerit, tres hominum mutuo accipientium gradus distinxit; videlicet pauperum emendicata stipe viventium, quibus non mutuum, sed elemosyna danda sit; indigentium, quibus cum facultas sit certo tempore restituendi, concedatur mutuum sine usuris: et divitum, præsertim mercatorum, qui ex acceptione mutui facile patrimonium suum amplificant, a quibus usuræ recte petantur. Usurarium hoc systema, quo tota usuræ improbitas consideratur respectu illorum, quibus pecunia creditur, nulla habita ratione credentium, plurimi ex hæreticis, scriptoribus patrocinati sunt, inter ceteros Claudius Salmasius in libro de usuris, et in libro de trapezitico fœnore, utinam autem eisdem nemo ex catholicis subscripsisset. Istorum omnium argumenta speciosiora paucis expendamus. Ajunt in primis, ex datione mutui mercatoribus facta sub usuris publicam commerciorum utilitatem augeri, quatenus divites mercatores acceptis mutuis ingentiorem mercium copiam adferunt, quos æquissimum sit, trientem ex. gr. usurarium solvere, dum ipsi ultra centesimam lucrari commode possunt; ac propterea nonnisi temere improbari contractum, qui et publicæ rei, et utrique ex contrahentibus emolumentum adferat. Insuper addunt, permisso usurarum lucro, occasionem locupletibus exhiberi, ne otiosam pecuniam, et thesauri instar delitescentem possideant, unde avaritia foveatur. Usum quoque pecuniæ pretio æstimari debere tradunt, cujus rei argumento utilem esse ususfructus in numerata pecunia constitutionem ex romanis legibus demonstrant. Sunt præterea, qui dicunt, in mutuo dominium non transferri, eamque ob rem non repugnare, ut creditor e re sua fructus percipiat, quasi sub nomine mutui videatur quædam contracta pecuniæ locatio; alii autem, licet fateantur, transferri dominium rei mutuo concessæ in debitorem, eo ipso concludunt, quasi emtionem venditionem emergere, ita ut creditor jus emisse videatur certam quantitatem statuto tempore exigendi, et interea certas usuras. Quod si æqualitas dati et accepti semper esset servanda, observant ipsi, actum esse de commercio, et de mercatura inter homines, cum nullus sit negotiator, qui tanti vendere rem venalem expositam velit, quanti ipse emerit. Quid plura? Nec sacrarum ipse litterarum monumentis, nec patrum ecclesiasticorum doctrinis parcunt. Proferunt in medium caput 23, Deuteronomii, in quo, licet vetitum Judæis fuerit, ne fratribus pecuniam ad usuram darent ob singularem, et mutuam inter judæos, quasi in eadem familia arctissima necessitudine junctos, exercendam charitatem, permissum tamen adparet, ut ab alienis, sive ab extraneis usura peteretur. Proferunt parabolam evangelicam Matthæi, cap. 15, Lucæ cap. 19, in qua objurgatus est servus a domino, quod pecuniam usuræ caussa nummulariis non concessisset. Explicant verba Christi Domini, Lucæ, cap. 6, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, quasi consilium exhibeant ad perfectionem, non præceptum ad necessitatem salutis. Denique sanctorum patrum dicta appellant populares declamationes, sive homilias ad abusus suorum temporum accommodatas, quibus avocarentur avari homines ab exigendis usuris gravissimis, aut a pauperibus, et indigentibus, quasi sancti illi viri plus dixissent in æstu concionis, minus ab audientibus intelligi voluissent.

Prolixa nimis, et propemodum infinita disceptatio fieret, si aggrederer in præsentia singula hæc avarorum effugia, eademque accuratissima oratione refutarem. Opus esset in hanc rem integra tractatione, qualis tamen meo proposito minime congruit. Sunt eximii viri, qui hoc opus aggressi id egregie perfecerunt, quorum operam huc traducere supervacaneum est. Ne vero id tacitus omnino præterire videar, dum generaliter dicam: primum est, nullum esse ex modo objectis,

quod sancti ecclesiæ patres et apertissime, et validissime non confecerint. Cur igitur post confutatas a viris sapientissimis ratiunculas istæ iterum in medium proferantur? Id eo tutius observari oportet, ubi agitur de sacrarum literarum interpretatione; cum enim Verbum Dei scriptum ubi in obscuro adhuc delitescere videatur, illustrari debeat ex traditionibus patrum, quæ passim appellantur. Verbum Dei traditum, quid conari quisquam possit eam interpretationem affingere divinis literis, quæ interpretationibus patrum adversetur? Alterum est, nullum esse ex modo objectis, quod eadem ratione non commonstret, aut immodicas, aut ab indigentibus exigi usuras posse, quando tamen ex adversantium sententia et modicas, et a divitibus præsertim ex mercaturæ exercitione usuras exigi posse probatur, quemadmodum facile unicuique consideranti patebit. Quæ objiciuntur de retentione dominii in mutuo, de facta quadam pecuniæ locatione, et conductione, vel de emtione annuæ pensionis, de usu pecuniæ pretio æstimabili, de utilitate, et mutuantis, et mutuatarii, æque locum obtinent, sive usuræ intra modicam quantitatem contineantur, sive istam excedant, sive usuræ a divitibus, sive ab indigentibus exigantur. Paucis etiam adjicio, primo falsum esse, usurarias pactiones cum mercatoribus initas utrique contrahenti utiles esse: licet enim forte ex prospero quodam eventu id quandoque contingat, fere semper tamen debitor in periculo est, quando creditor de lucro certus exultat; neque patitur æquitas, contractum celebrari, ex quo quis lucrum certo sit reportaturus, alter tantummodo damnum, ita ut etiam quo casu damnum in sorte contingit, semper ex parte unius ex contrahentibus lucrum esse debeat; secundo, alias esse rationes præter mutuum usurarium, quibus occurratur avaritiæ hominum, ne otiosam pecuniam in arca retineant, quales essent emtionum, et societatum contractus æquissimi, quos sane, utut valde utiles reipublicæ de commerciis sollicitæ, abolere student, quicumque probant usuras in mutuo; etenim homines anteferunt certum lucrum incerto, ubi præsertim nihil operæ, nihil laboris sit impendendum. Caveant autem qui ita ratiocinantur, ne dum horrent otiosam pecuniam, otium provehant personarum; nemo enim magis otio torpet, quam qui sub usuris ingentem pecuniarum sortem alicui credidit, securus perennium fructuum, etiamsi nullam prorsus industriam adhibeat; tertio usum pecuniæ aliquando quidem pretio æstimari posse, id tamen proficisci ex extrinsecis adjunctis vel lucri cessantis, vel damni emergentis, uti pragmatici loquuntur, non ex mera pecuniæ detentione, quæ una propterea usurarias pactiones licitas minime reddit, aut excusat; quarto non esse ferendum opinionem, qua tradatur, in mutuo non transferri dominium, quæ sane opinio formam contractus et gentium et romano jure exhibitam vitiaret; frustra autem venditionis emtionis speciem fingi posse, cum inter unum, alterumque contractum plurimum discriminis intercedat; quod in præsentia solertius investigare, nihil aliud esset, quam jurisconsultorum egregiorum commentaria in hunc locum adferre, qui hanc rem elegantissime æque ac solide demonstrarunt. Quid inde sunt ista, quam quædam pudenda ad elegantiam picta fraudis, et avaritiæ simulacra? Quinto, plurimum differre inter varias negotiationum species, et pecuniam creditam; neque enim quod inter illas plus exigere liceat venditori, quam emerit, licebit, etiam mutuanti plus exigere, quam mutuo dederit. Utar in hanc rem verbis Chrysostomi in homil. 38, ad cap. 21. Matthæi ibi: *Mercator dat rem, ut jam illam non repetat; iste autem, postquam fœneravit, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis.* Tradit deinde Chrysostomus idem, abuti usurarum patronos exemplo locationis conductionis ita prosecutus: *Adhuc dicit aliquis, qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, non est similis ei, qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi, vel vendendi; secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum et fructum accipit ex eo, similiter et qui domum habet, usum mansionis capiat ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi commutare videtur lucrum cum lucro; pecuniam autem si repositam in sæculo teneas apud te, nullum usum capis ex ea; tertio ager, vel domus utendo veterascit, pecunia autem cum fuerit mutuata, nec minuitur, nec veterascit.* Quod denique pertinet ad opposita sacrarum scripturarum testimonia, nihil aliud ego repono, quam eam adhibendam esse interpretationem, quam sancti ecclesiæ patres tradiderunt; isti enim sunt sequendi divini juris interpretes. Porro cum in Deuteronomio dicitur, usuram ab alienigenis peti potuisse, id eodem jure statutum est, quo licebat judæis in alienigenas bellum inferre, et alienigenarum bona occupare ex Dei rerum omnium supremi Domini mandato. Hæc interpretatio est Ambrosii in libro de Tobia cap. 15, ita scribentis: *Ubi jus belli, ibi etiam jus usuræ*; nec omittendum est, quod ait S. Thomas in 2, 2, q. 78, art. 1, ad 2, ita de judæis scribens: *Quod autem ab extraneis usuram acciperent, non fuit eis concessum, quasi licitum, sed permissum ad majus malum vitandum, ne scilicet a judæis Deum colentibus usuras acciperent propter avaritiam, cui dediti erant.* Præterea non sa-

tis aptum argumentum est, quod ex evangelica parabola deducitur, præsertim quod ibi qui usuras exegisset, *homo austerus* dicatur, *tollens, quod non posuit*, *et metens*, *quod non seminavit.* Quid aliud autem significare voluit Christus, quam se puniturum eos, qui otiosas animi dotes, et sine spirituali fructu inertes reliquisseut? Item in illa evangelica institutione *mutuum date*, *nihil inde sperantes*, postquam evangelicum præceptum agnovere universi ecclesiastici patres, quos secutus est Urbanus III, in cap. 10, de usuris, locus minime superest aliis interpretationibus. Quod si sancti iidem patres vividius contra enormes usuras, aut contra usuras a pauperibus exigendas declamaverunt, non inde colligitur, usuras leviores, et exigendas a divitibus probavisse, quando passim demonstrantur universas detestati.

Hæc omnia generalia sunt, demonstrantia, omni jure improbari quodcumque lucrum supra sortem ex uno tardæ solutionis tempore exigendum. Ex quibus constat, lucrum supra sortem alia de caussa, quæ extrinsecus obvenit, accedens, nec usuræ nomine contineri, nec usurarum pœnæ subjacere, cum aliud sit, usuras, aliud id, quod ex quacumque caussa interest, persequi. Plane id, quod interest, ad duplicem caussam refertur, primo ad lucrum, quod amittimus, secundo ad damnum, quod patimur, leg. 2, § 8, in fine ff. de eo, quod certo loco, leg. 13, ff. rem ratam haberi, leg. un. cod. de sentent. quæ pro eo quod interest, dummodo de iis saltem ex gravibus conjecturis constet, quæ animum prudentis judicis movere facile possint, et debitor de eisdem certior fiat, quo tempore id, quod interest, in pactionem deducitur, ne debitori denegetur facultas prævertendi omne creditoris damnum festinata sortis solutione, mora quacumque sublata. Quæritur apud nostros, an usurarius censeatur contractus, quo aliquid ultra sortem exigitur ratione periculi sortis a creditore suscepti, quemadmodum usuvenit in pecunia trajectitia, leg. 1, et passim ff. et cod. de nautico fœnore. Videretur hæc quæstio definita a Gregorio IX, in cap. ult. de usuris, ubi tanquam usurarius ejusmodi creditor judicatur. Verum recentiores interpretes exinde contrarium potius deduxerunt, quod textum emendandum esse dixerint ita, ut pro illis verbis *usurarius est censendus*, legerint *usurarius non est censendus*; quam emendationem eo vel maxime probaverunt, quod ea posita aptius jungantur cum præcedentibus verba illa subsequentia: *ille quoque etc.* cum particula *quoque* idem dicendum fuisse in priore, quod dictum est in posteriore rescripti parte, suadere videatur. Si de fine, et caussa emendationis quæramus, forte æquissimam inveniemus; non enim videtur usurarius, qui aliquid ultra sortem stipuletur, quando sortis ejusdem periculo subjaceat. Verum nunquam ego eo adduci possum, ut temere, et contra omnium codicum fidem negativam particulam ex levissimis conjecturis adjicientes laudem, ac sequar, præsertim ubi commoda ratione possum gregorianum rescriptum interpretari. Optarem equidem, ut integra Gregorii epistola ad nos usque pervenisset, quæ tamen cum perierit injuria temporum, vix remanente ejusdem simili fragmento, nec facile jungendo, in cap. ult. de eo qui duxit, enitendum est, ut alia, nec adeo obscura via quæratur. Unum ego vidi MSS. vetustum codicem (extat in bibliotheca regii Tauriuensis athenæi) in quo pro illis vulgatæ editionis verbis, *ultra sortem*, legitur *contra sortem*. Hæc similitudo vocabulorum errandi occasionem præbere potuit amanuensibus vel typographis, præsertim cum particula illa *contra* breviatis characteribus ita scribi soleret apud veteres *otra*, unde fieri potuit, ut litera *c* flecteretur in literam *u*, et lineola adjecta literæ *c*, quæ legendum suadebat *con*, præsertim quod lineola illa in oblongam figuram producebatur, flecteretur in literam *l*, et legeretur *ultra*. Si hæc lectio non contemnendo codice exhibita recipiatur, video, me difficultatem omnem evasurum. Susceperat quidem in se creditor periculum trajectitiæ pecuniæ, eaque de caussa fuerat stipulatus usuras, non tamen in eo constitit; nam quo casu pecunia periisset, non quidem tantundem in numerata pecunia, sed certam rem æqualis forte pretii sibi tradendam pecuniæ loco pepigerat, quemadmodum ego intelligo illa verba *contra sortem*. Quid sane mirum, si is usurarius censendus esset, quoniam verba tenus periculum pecuniæ se suscipere professus est, non revera suscepit, cum non abesse videatur ab eo pecunia, qui loco pecuniæ rem nos imparem sit adepturus? Quod si adhuc vulgatæ editioni insistere aliquis malit, non erit sine spe alterius commodæ interpretationis. Videlicet dicere poterit, tum demum habere locum ita conceptam Gregorii sententiam, quum creditor usuras generaliter stipulatus fuerit, etiam eo finito tempore, quo pecunia credita nulli amplius periculo fuisset obnoxia, ea ipsa iu specie, in qua romani veteres locum amplius nautico fœnori non superesse scripserunt l. 3, ff. de naut. fœn. leg. 1, cod. eod. tit. Nauticum sane fœnus non debetur, nisi ratione periculi; quousque autem non subest periculum, veluti navi adhuc in litore consistente; aut cum periculum cessavit, veluti navi ad littus jam reversa, cessat fœnus: atque eam ob rem si creditor occasione quidem periculi usuras stipulatus est, sed voluit etiam sibi præstari respectu temporis, quo periculum aut necdum subiit, aut jam emensus fuit, usurarius est censendus. Fa-

teor, nihil adparere Gregoriano rescripto, ex quo hæc pactionis adjuncta colligantur: sed fatendum etiam est, nihil obesse, quominus hæc interpretatio affingatur; novum autem non est interpretibus ita in interpretatione fragmentorum consistere, ut, quando monumentum integrum non extat, et fragmentum videtur parum congruere regulis generalibus, ea fingatur species, cui juxta generalia juris dogmata sententia cohærent.

Quum vero certos titulos contractui mutui extrinsecos non improbemus, quorum caussa aliquid supra sortem recipi licite possit, una necesse est monere, cavendum esse quam maxime, ne tituli ejusmodi aut commentitii sint, vel speciosa imagine sui ad illudendum legibus, aut judicibus ab avaro creditore accommodati; neque enim audiendus esset pecuniæ creditor, si diceret, se pecuniam in emtionem rei frugiferæ impensurum, se societatem cum extraneo initurum, et similia, quando revera nihil tale in animo haberet; quemadmodum nec audiendus esset, si diceret, se non mutuum sub usuris, sed venditiones, vel societates pactionibus adjectis cum debitore contrahere, quando revera nihil aliud versaret animo, quam effugia, quibus usuras tituli quomodocumque protegeret. Hujusmodi sunt, qui non mutuam pecuniam tradere se profitentur, sed emere sibi annuam pensionem solvendam, donec restituta pecunia redimatur: Hujusmodi sunt, qui vendunt aliqui rem certam certo pretio, adjecto pacto, ut vel statim, vel post certum tempus minore pretio venditoribus retrovendatur, qui contractus *Moatra* solet a moralis theologiæ cultoribus appellari. Hujusmodi denique, ut alios omittam, sunt, qui pecuniam societatis caussa conferunt, et negotiatori tradunt, duobus pactis adjectis, primo ut pecuniam exercens in se periculum sortis recipiat, concessa ipsi interea sperati lucri portione; secundo, ut idem pecuniam exercens pro incerto majore lucro, quo ex negotiatione speratur, certum annuum lucrum minoris quantitatis daturum se spondeat creditori, quam speciem theologi appellaverunt *contractum trinum*, quasi contractu societatis, et duabus contractui adjectis pactionibus coalescentem. Qui enim in his omnibus, aut similibus, facile non intelligat, simulato omnia geri, et revera nihil aliud agi, quam contractum mutui sub usuris.

Huc referendæ essent variæ illæ, quæ de censibus agi solent, disputationes. Quoniam vero earum definitiones, utut valde utiles, non ubique, et generaliter proferri commode possent ob diversa pontificum maximorum rescripta, diversos quoque provinciarum mores, diversa denique rerum judicatarum præjudicia, satis erit, si summa hujus materiæ capita attingam ad exhibendam quandam censuum imaginem, non ad singula exprimenda illorum veluti delineamenta, quæ potius apud pragmaticos consuetudinum testes unusquisque poterit investigare. Nomen census apud veteres varias habuit significationes; sed in proposito ad demonstrandas certas contractuum formas usurpari a recentioribus jureconsultis debuit, et quidem adeo multiplices, ut quæ conventiones sub eo vocabulo veniunt, non specie tantum longe differre, sed etiam genere videantur. Revera alium appellant censum reservativum, alium consignativum, et hunc modo realem, modo personalem. Reservativum vocant, quoties aliquo titulo ad dominium transferendum idoneo res quæcumque pleno jure conceditur, reservata vel concedentis, vel extranei gratia, certa in menses, vel in annos singulos præstationes. Hujus sane contractus disciplina non incognita veteribus fuit, quamquam non haberet ille speciale nomen, proindeque actione præscriptis verbis statuta pensio in jure postularetur, l. ult. cod. de rer. permut., juncta, l. 8, cod. de condict. ob caus. dat., neque alias ecclesiasticis constitutionibus improbata dici potest in conspectu, cap. 6, de religios. domib., etiamsi forte ageretur de re nec natura, nec civiliter fructifera, qualis esset pecunia numerata, dummodo in hac specie omnis obligatio certo tempore intereat, quemadmodum usuvenire solet in censibus ad vitam seu debitoris, seu creditoris constitutis, neque enim ulla in eo videtur esse usuræ suspicio, cum nulla fingi possit sortis debitæ accessio, ubi sors nulla debetur; quamquam non inficias iverim, damnari posse contractum quoties annua præstatio modum excederet, non quidem quod tunc usurarius esset, sed quod non servaretur æquitas, qualis omnia contractuum genera regere debet, ac moderari; quemadmodum nec inficias iverim, etiam damnari posse tanquam usurarium contractum, quoties pactum adjiceretur de sorte quandoque restituenda; quid enim aliud tunc esset in hoc pacto, quam simulatio quædam mutui sub specie emtionis venditionis? Alia indoles est census, ut ajunt, consignativi, qui non ex re a creditore concessa proficiscitur, sed modo ex debitoris persona, modo ex debitoris re constituitur, unde aut personalis, aut realis vocatur. Sane hujus contractus origo admodum recens est, et romani juris institutoribus prorsus incognita, argumento legis ult. § 1, ff. de contrah. emt. census personalis dicitur jus ex certa pactione proficiscens, cujus vi qui sortem accepit, personalem omnino obligationem contrahit in heredes etiam transferendam, in annos vel menses singulos certam præstationem solvendi, vel ad certum tempus, quo elapso sors restituatur, vel ad tempus indefinitum, quousque nimirum sors minime restituitur. Hanc census speciem, utut nonnulli puteut impro-

batam tantum ex pontificiis recentioribus constitutionibus, propptereaque adhuc recipi posse in iis provinciis, in quibus eædem constitutiones promulgatæ non fuerunt, ego tamen arbitror, natura sua ab usuræ nota non esse alienam, proindeque, sicut ante constitutiones pontificias, ita et post illas etiam in provinciis, in quibus promulgatæ non sunt licitam haberi nullo modo posse; etenim sub ea contractus specie verum mutuum cum pactione usurarum celebratum esse perspicue intelligitur; quod adeo verum censeo, ut idem dicendum sit in censu, quem pragmatici vocant mixtum, seu partim personali, partim reali, quando nimirum censui personali accessit ad majorem contractæ obligationis firmitatem singularis alicujus rei hypotheca; siquidem ista accessio non immutat naturam personalis census, quemadmodum nec pactum hypothecæ bonorum contractui mutui adjectum naturam mutui, et personalem ex mutuo profectam obligationem personalem transformaret. Census consignativus realis definitur jus percipiendi certum annuum reditum super rebus alienis. Hujus contractus forma incognita etiam fuisse videtur romanis jureconsultis, nisi dixeris, eam quandoque apud illos adumbratam sub quadam specie usufructus, aut annui legati, l. 12, ff. de annuis legatis, l. 52, § 7, ff. de usu et usufr. leg. jungere etiam possum leg. 35, § 1, cod. de donation. Quum autem primum frequentari cœpit iste contractus, disputationes acres emerserunt inter jurisperitos, num omnino ab usuræ nota dicendum esset immunis. Sed post varias Martini V, Calisti III, Nicolai V, et Pii V, constitutiones dubitatio omnis evanuit, receptumque est, ut usuræ nota in contrahentes non inuratur; dummodo fraus omnis absit, et omnia ex bona fide gerantur. Quod ut eveniat, præ ceteris laudatus Pius V, anno 1568, 14, calend. februarii edita famigerata constitutione certas præstituit regulas, quæ tamen non in omnibus provinciis recepta fuit, imo neque in iis regionibus, in quibus observantur paratam in singulis articulis executionem invenit. Quicumque eam receperunt, his veluti fundamentis consignativi realis census materiam ponendam scripsere, nimirum tradentes, non aliter censum contrahi posse, nisi primo interveniat sincera pretii numeratio ab emtore facienda tempore contractus; neque enim sufficere visum est, novationem præcedentis alterius obligationis fieri, ne alias simulationibus locus aperiatur, et verbo tenus numerata pecunia dicatur, non revera numeretur; adeo ut si vel minima quantitatis in pactum deductæ portio desit, ob individuam rei gestæ naturam totus contractus irritetur, quod ipsum dicendum est, si integra pecunia soluta dicatur, sed monetæ numeratæ amplius pensæ fuerint, quam vulgo pendi consueverint: secundo, nisi census onus super re immobili, vel saltem quæ velut immobilis a legibus habeatur, quæque natura sua fructus, annuosve reditus, sive naturales, sive civiles possessori pariat, imponatur. Tertio, nisi bona censui supposita certis finibus circumscribantur, non generaliter designentur, eove minus obligentur universa alicujus bona, ita ut emtor annui census periculo subjacere debeat vel extinctionis, vel imminutionis annui ejusdem census, prout res supposita aut integra perit, aut imminuitur. Quarto, nisi liberum sit venditori quandocumque voluerit censum redimere restituta pecunia, et rem suppositam liberam facere, non e converso liberum aliquando sit emtori datam pecuniam repetere. Quoniam vero in laudata Pii V, constitutione mentio facta non fuit annuæ quantitatis, hanc moderari consueverunt singulares regionum mores, ac statuta; alicubi enim besses, ita dixerim, usuræ permittuntur; alicubi tantum semisses, quas excedere minime liceat quocumque prætextu, puta, quia emtor instrumenta contractus edi voluerit sumtibus unius venditoris, aut quia emtor stipulatus fuerit, annuam pecuniam repræsentari, aut quia emtor certa alia onera venditori imposuerit, quando tamen alias omnium hujusmodi onerum nulla habita ratio, aut compensatio fuerit in ipsa census constitutione. Non est omittendum, sicut gratia venditoris receptum est, ut res censui supposita possit libere vendi sine solutione laudemii, vel alterius quantitatis; item ut nequeat annuus census augeri ex caussa non soluti annui canonis, ne eo quidem prætextu, quod canones non soluti datæ ab initio sorti adcreverint, ita gratia emtoris receptum esse, ut cum res censui supposita venditur, emtor census habeat prærogativam, ut ceteris rem suppositam emturis præferatur, dummodo intra mensem ipse deliberet, et ad emtionem deveniat. Istæ autem censum leges non omnes vim æqualem perpetuo habent, cum plurimæ dicantur ad substantiam census pertinere, aliquot inter accidentia recenseantur, contra quas propterea si pactiones fiant, contractus, pactionibus tantum detractis, consistat, nisi rescindatur auctoritate judicis certis in casibus, in quibus graviores usurariæ voluntatis conjecturæ concurrant, præsertim cum pactiones non ex intervallo, sed ab initio adjectæ fuerint, aut cum jam fuerint executioni mandatæ. Frustra generali regula singula a singulis secernere laborarem, etenim forma contractus, uti superius adnotabam, plurimum pendet hodie ex variis moribus provinciarum, et in ea præcipuas partes habet prudens judicis officium, æstimaturi pro varietate adjunctorum: quid magis publicæ rei expediat, et cui semper illud præ oculis habendum est, ut juxta divinas, et ecclesia-

stitas leges obviam fraudibus usurariorum eatur.

Damnata etiam est usuraria fraus in fictis quibusdam permutationibus, aut translationibus pecuniarum, quæ *cambia sicca* pragmatici appellant. *Cambium* vulgo definitur permutatio pecuniæ cum moderato lucro Camsoris. Fit autem duobus modis, primo permutando pecuniam unius cum pecunia alterius speciei: secundo numerando in uno loco pecuniam, in altero loco restituendam: minutum illud vocatur, et manuale, istud locale, et per literas. Quamquam autem in utroque *cambii* genere camsori liceat intra certum modum aliquid exinde lucrari, non tamen id licebit, si contractus simulate geratur, quando ex. gr. qui pecuniam concedit, vere animum mutui contrahendi sub usuris haberet, quemadmodum nec in specie cambii obliqui, quam exhibet cardinalis de Luca, lib. 2, titul. de cambiis in summa parte 2, num. 16, et ex eo Benedictus XIV, in lib. 10, de synodo diœcesana, cap. 5, num. 8, hoc proposito exemplo: Titius indigens mille aureis, mutuo eos petit a Cajo, qui cum consueverit negotiari, et negotiatione pecuniam suam augere, renuit indulgere petitioni Titii, a quo ratione mutui nihil potest exigere: quia vero Titius Cajus urgere non cessat, res inter eos in hunc modum componitur: Titius mutuos accipit a Cajo prædictos mille aureos, neque, mutui caussa, quidquam se Cajo, ultra sortem, soluturum promittit: ut tamen Cajo damnum rependat, quod ex dato mutuo subit, dat ei facultatem, æquivalentem pecuniæ summam, sive a seipso, sive ab alio per cambii contractum accipiendi, eamque ad negotiationem destinandi, simulque Titius se obligat, ad solvendum Cajo, donec ei mutuum restituat, quidquid ratione cambii impendit, aut impendere deberet, si prædictos mille aureos a camsore accepisset. Quandoque etiam ipsemet Titius mutuatarius assumit sibi onus, cambiis negotiandi tantam pecuniæ summam, quantam mutuam accepit a Cajo, in commodum tamen, et utilitatem ejusdem Caji, cui quotannis solvit, quantum ex cambiis lucratur, aut lucrari posset, donec ei mutuum restituat. Sunt istæ ut plurimum usurariorum fraudes, quibus contractus mutui pallio quodam obducitur, ut honestum adpareat, quod inhonestum est, et ex turpi avaritia proficiscitur.

Ut pauperum hominum inopiæ opportunius consuleretur, neve alias illi ab avaritias mutuantium premerentur, pluribus in locis recentioribus sæculis erecti sunt *Montes*, ut vocant, *Pietatis*, quos inter loca pia jure recensuit concilium tridentinum sess. 22, c. 8, de reform., ex quorum institutione factum est, ut indigentibus pecunia crederetur, datis pignoribus, sub ea lege, qua si post certum tempus pecunia non restitueretur, venderentur pignora, ex quorum pretio pio loco satisfieret, residuum debitoribus concederetur. Quemadmodum vero laude dignissimi sunt horum Montium institutores, atque custodes, quoties debitores, nullam aliam contrahunt, quam restituendæ sortis obligationem, ita statim et sine discrimine damnandi erunt, qui ea lege in creditum iri ab indigentibus voluerunt, ut quousque non restituant, in annos, vel in menses singulos aliquid ultra sortem tribuant, nisi nihil esset, aut insufficiens, quod in alendos loci pii administros foret conferendum. Ceterum in hac re maxima opus est prudentia, ne forte contingat, quod probrum esset, sub pietatis specie usuris vacari. Hinc in multis provinciis receptum est, ut ne prætextu quidem administrorum alendorum aliquid ultra sortem exigatur inconsulta apostolica sede, quemadmodum refert idem Benedictus XIV, in dicto lib. 10, de synodo diœcesana cap. 5, num. 2.

PARS SECUNDA.

DE MODIS QUIBUS AB ECCLESIA REI CRIMINUM COERCENTUR.

DISSERTATIO PRIMA, ET PROOEMIALIS.

GENERALIA PRÆCEPTA TRADUNTUR DE MODIS, QUIBUS ECCLESIA UTITUR IN REIS CRIMINUM COERCENDIS.

Quos in officio minime continet virtutis amor, aut timor divinæ vindictæ, arcere juvat a maleficiis, propositis ab homine pœnis, quemadmodum ajebant patres aquisgranensis concilii anni 816, cap. 13. Provida mater ecclesia, quæ sicut solvendi, ita et ligandi facultatem a Christo accepit, tribus modi consuevit in malos animadvertere, primo pœnitentiis, secundo censuris, tertio pœnis, per quas, quasi per diversos, alios aliis terribiliores coercitionum gradus Deo simul, et christianæ reipublicæ satisfieret. Uti enim tres sunt delinquentium conditiones, quorum alii sincero dolore correpti sponte confitentur admissum, ad legitimam peccatorum expiationem sine fraude parati; alii contumaces corripienti ecclesiæ interea obsistentes, de quibus tamen necdum deposita est probabilis spes futurum brevi, ut resipiscant; alii denique pertinacissimi et pugnaces in crimine perseverantes, sublata probabili spe conversionis: diversæ similiter sunt eorundem coercendorum rationes. Adversus primos pœnitentiis, adversus posteriores censuris, adversus postremos pœnis regulariter ecclesia animadvertit. Dico regulariter: etenim aliquando, aut ubi horror gravissimorum quorundam criminum, aut ubi exterior politia rerum optime gerendarum asperiorem disciplinam postulare videtur, statim admissum crimen non pœnitentia solum, sed et censura, imo nec censura solum, sed etiam pœna persequitur, quamquam tunc pro bona pœnitentis adfectione, ad absolvendum deinde, vel dispensandum faciliorem se ac leniorem exhibeat.

Gradus isti fere ignoti fuerunt publicorum judiciorum, et meri imperii exercitoribus. Cum enim civiles magistratus ad regendam rempublicam præfecti, primum ratione delictorum non in levia quæcumque peccata, sed tantum in atrociora crimina animadvertere, legibus jussi sint; deinde ratione delinquentium personarum non tam corrigere reos, aut emendare, quam vindictam de admissis sumere ad satisfaciendum læsæ reipublicæ, et reparandam injuriam in rempublicam illatam, imo et ad occasiones avertendas, ne in posterum injuriæ similes in eamdem rempublicam inferrentur, ex officio debeant; satis est ipsis, si pœnas inferant, servato pœnarum modo pro scelerum, et adjunctorum qualitate, quin de ceteris solliciti sint. At ecclesiastica potestas, quæ homines dirigit ad Deum, eaque propter et notat leviora ipsa delicta, et erga conscios delictorum ita se gerit, ut expiet, quoad fieri possit, eorum animas, solvat laqueos, quibus illi intricantur, et eos emendet, atque sanctificet; debuit sane gradus illos universos ita constituere, ut non primum regulariter deveniretur ad pœnas, quam desperata esset emendatio, non primum deveniretur regulariter ad censuras, quam difficilis esset emendatio, imo et sæpe emendatio ipsa aut relinqueretur arbitrio reorum pœnitentiis sponte suspiciendis, aut auctoritate sacra indiceretur per pœnitentias a reis imploratas, tunc enim utilius videntur peccatores emendari, et vere eo animo, cum libentius peccata aut in se ipsi puniunt, aut flagitant, ut pie puniantur.

Id adeo verum est, ut quoties ecclesia, ita postulante regimine suo, hanc novam corrigendorum delinquentium formam exercere cœpit, ex vulgato loquendi usu non potuerit excerpere vocabula propria, et singularia, ac propterea debuerit certa nomina invenire, atque usurpare præter ingenitam eorundem significationem, ad designandos illos gradus, pœnitentiæ, censuræ, ac pœnæ. Siquidem pœnitentiæ nomen vi sua nihil aliud significabat, quam intimum mœrorem rei de crimine admisso, ecclesia autem hoc nomen recepit, ut indicaret varios peccatoris actus, quibus ipse

admissum in se puniat, atque castiget. Item censuræ nomen vi sua nihil alud significabat, quam publicam notam in personas, in res, in libros, derivato vocabulo a vetere romanorum censorum officio, qui in mores populi inquirebant, ecclesia autem hoc nomen recepit, ut indicaret quoddam ultionis publicæ initium adversus eum, qui contumax est ut emendari incipiat, crimen confiteatur, et expiet. Denique pœnæ nomen, quod significat quamcumque vindictam publicam, ecclesia usurpavit, ut indicaret eam vindictæ speciem, quæ suprema sit, et quæ tum demum inferatur, aut cum quis sit pugnacissimus, de cujus conversione vix spes supersit, aut cum adeo enormia scelera sint, ut in puniendo reo expediat horrere ceteros, vehementerque terreri. Hinc profecto intelligitur, quare identidem videmus pro his alia nomina usurpata. Pœnitentiam non semper pœnitentiam appellaverunt; aliquando enim dixerunt satisfactionem, can. 3, de pœnit. dist. 3, Gratianus in principio dist. 1, de pœnit., aliquando redemtionem peccatorum, can. 76, de pœnit. dist. 1, modo, dolentis vindictam, can. 4, de pœnit. dist. 3, modo reconciliationem, canon. 10, de pœnit. dist. 3, expiationem, secundum baptisma, vel secundum post naufragium tabulam, conversionem, confessionem peccatorum, spiritum lenitatis, et similia, canon. 34, 41, 46, 58 et 72, de pœnit. dist. 1, can. 12, de pœnit. dist. 3. Censuram non semper censuram dixerunt, sed modo canonicam districtionem, modo canonicam ultionem, modo nervum ecclesiasticæ disciplinæ, modo felicem mucronem, modo medicinam, et similia, quemadmodum inferius suo in loco demonstrabitur. Pœnam non semper pœnam nominaverunt, sed modo districtam ultionem, modo gladium spiritualem, modo ferrum putridas carnes secans, et similia, sicut inferius tradendum erit. Insuper ex positis principiis intelligitur, quare identidem nomina pœnitentiæ, censuræ, et pœnæ promisque usurpentur, ac modo pœnitentia dicatur, quæ est censura, vel pœna; modo censura, quæ est pœnitentia, vel censura. Etenim improprie et late pœna dicitur, quodcumque spiritum angit, et cruciat, et certis bonis privat, quod de pœnitentia etiam ac censura dici potest; pœnitentia improprie dicitur de eo, quem pœna tenet, derivata hac significatione ex notatione nominis, juxta canonem 4, de pœnitent. dist. 3, quod et censuræ et pœnæ facile accomodatur, censura dicitur de eo, qui alicujus coercentis jurisdictioni subest notandus, argumento canonis 10, caus. 2, quæst. 1, quod de pœnitentia a sacerdotibus imposita, ac de pœna dici æque potest can. 17, caus. 12, qu. 2. Revera in cap. 2, de maledicis, quæ proprie pœnitentia est, pœna etiam nominatur; apud Augustinum in can. 81, de pœnitent. dist. 1, in can. 4 et 7, de pœnit. dist. 3 et apud toletanos patres in can. 27, caus. 27, quæst. 1, pœnitentia appellatur pœna, imo et toletani patres in can. 13, dist. 12, pœnitentiam nominant censuram. Quidquod Gratianus initio quæstionis 6, caus. 26, pœnitentiam sacerdotali auctoritate indictam excommunicationem appellare non dubitavit, seu, quod idem est, pœnitentes dixit excommunicatos, quando tamen excommunicatio inter censuras recensetur? Quidquod in canon. 32, de pœnitent. dist. 1, pœnitentia ultro suscepta dicitur *voluntariæ excommunicatio*? Quidquod in cap. 9, de celebrat. missar., et in cap. 1, de sentent. excommun. in 6, ut alia multa juris monumenta prætercam, suspensio, quæ sane censura est, pœnæ vocabulo nuncupatur?

Si quæratur, quid caussæ fuerit, cur hæc nomina identidem confunderentur, dicam libere, pœnitentias, censuras, et pœnas gradu potius, quam specie differre, eamque ob rem idem coercitionis actus modo pœnitentia esse potest, modo censura, modo etiam pœna. Si proprie loqui velimus, pœnitentia sita est in certis piis operibus a peccatore aut sponte susceptis, aut voluntarie ab ecclesia impetratis, can. 85 et 86, de pœnitent. distint. 1, puta jejunio, eleemosyna, certis orationibus, peregrinationibus, abstentione a certis, iisque nobilioribus christianæ communionis juribus, aliisque similibus. Quis inficias iverit, in his etiam posse censuram, pœnamve consistere? Quoties ex. gr. quis jubetur abstinere ab eucharistica communione usque in finem vitæ, erit pœna, ut in can. 12, dist. 28, can. 10, dist. 50, quamquam si ad certum tempus abstinere debeat, pœnitentia esse possit, aut censura, prout aut in contumacem fertur, aut volenti et acceptanti indicitur, can. 55, de pœnitent. dist. 1. Item proprie loquendo censura dicitur excommunicatio, suspensio, et interdictum. Quis inficias iverit, etiam in his aliquando esse posse pœnam, vel pœnitentiam? Quid enim, si quis excommunicetur, aut suspendatur ad tempus determinatum uti in can. 2, dist. 34, can. 9, dist. 35, nonne tunc aut pœnitentiæ pars erit, aut forte etiam pœna? Quid, si quis excommunicetur post mortem? Nemo tunc dubitare potest, quin hæc excommunicatio proprie pœna sit, quando non ideo ferri potest, ut excommunicatus terreatur, et demisse ad unitatem ecclesiæ revertatur. Hæc ratio est, quare passim apud nostros Scriptores, sive canonum interpretes, sive pragmaticos legimus, ferri quandoque censuras per modum pœnæ, vel pœnitentiæ, certaque discrimina adsignari inter censuram proprie dictam, et censuram, quæ vix habeat censuræ speciem, et revera sit pœna, vel pœnitentia. Ita evenire passim solet, ubi vocabula propria, et singularia unicuique rei explicandæ inventa non sunt, eaque usurpata,

quæ analogiam quandam haberent, et quæ loquendi usu coerceri debuerunt ad certas rerum species, licet per se multis convenire possent, atque accommodari. Exinde ego puto, emersisse gravissimas illas difficultates, in quas incidere consueverunt, quicumque de censuris scripsere, imo et hodie passim incidunt, quicumque hanc materiam versant in conspectu canonum, propterea quod grave admodum est, et laboris improbi plenam, præsertim in antiquis canonibus, secernere species a speciebus, pœnamque a pœnitentia, et censuram ab utraque distinguere, ob promiscuam, quæ identidem occurrit, nominum usurpationem.

Interest sane hanc rem, quoad fieri potest initio perspicuam facere, ut plana via sternatur ad intelligenda ea omnia, quæ sive de pœnitentiis, sive de censuris, sive de pœnis in sequentibus dissertationibus tractabuntur. Id non aptius, et meliore methodo fieri posse censeo, quam si duo observentur generalia quorum primum est investigare, in quo invicem conveniant pœnitentia, censura, et pœna; alterum est inquirere, in quo invicem distinguantur. Itaque seu pœnitentia, seu censura, seu pœna, in eo conveniunt singulæ, in primis, quod omnes supponant delictum admissum; secundo, quod omnium absolutio, remissio, vel dispensatio potest esse reservata superiori prælato, vel non reservata, quemadmodum in singulis suo loco demonstrabitur; tertio, quod æque pœnitentiæ, censuræ, et pœnæ in personas privatorum, ac in universitates, et collegia inferri possint. Quædam etiam sunt, in quibus pœnitentia, et censura conveniunt invicem, et distinguuntur a pœna; item censura, et pœna conveniunt invicem, et distinguuntur a pœnitentia: denique pœnitentia, et pœna conveniunt invicem et distinguntur a censura. Conveniunt invicem pœnitentia et censura, et distinguntur a pœna in eo, quod pœnitentia, et censura indicitur, ut facilius reus convertatur, vitiaque declinet, pœna vero locum habere soleat, ubi vix ea spes subsit, nisi agatur de pœna inflicta ob gravissimi cujusdam criminis atrocitatem ad terrendos facinorosos homines, ne similia moliantur. Item conveniunt pœnitentia et censura, et distinguuntur a pœna in eo, quod cum per pœnitentiam, aut censuram certis juribus ecclesiasticis reo interdicatur, eadem jura non penitus evellantur, tantum impediatur exercitio: aliud contingit in pœna inflicta, qua si certa jura sacra auferentur, eadem funditus, atque, ita dixerim, radicitus extirpantur, dummodo talia sint, quæ evelli possint. Adjicio hanc exceptionem, ut indicem, depositionis, seu degradationis pœnam ideo non auferre sacerdotalem ipsum ordinem, quia character semel in anima impressus nec unquam amitti, nec quacumque hominis auctoritate deleri valet. Conveniunt invicem censura et pœna, et distinguntur a pœnitentia, quod censura, et pœna ut plurimum ferantur in contumaces, nisi atrocitas gravioris alicujus criminis postulet, ut non perfecta contumacia quis statim censura, aut pœna notetur; pœnitentia autem inducitur volenti, et ad obtemperandum parato; imo et censura ipsa vel pœna ubi in volentem, et paratum ad obtemperandum infertur, aut etiam ubi lata sit in invitum, qui deinde libenter eam sustineat in expiationem admissi, censuræ, pœnæve nomen et qualitatem amittit; et verius pœnitentia appellatur. Hujus rei argumento est, quod anathema proprie inter pœnas recenseri debet, et tamen siquis demisso animo illud sustineat, veniamque imploret, absolutione quasi esset censura deletur, quando si tanquam pœna etiam in hac specie haberetur, non absolutione, sed dispensatione aboleri deberet. Neque in contrarium dicas, depositionem pœnam esse, et tamen etiam in eo, qui demisso animo depositionem ferat, dispensationem, sive restitutionem esse necessariam: Siquidem repono, dispensationem, seu restitutionem non esse necessariam in ea parte, in qua depositio pœna est, sed in ea, qua notam irregularitatis induxit, quæ sane non amplius pœna dicitur, sed juris impedimentum, cujus natura est, ut nonnisi dispensatione deleatur. Insuper in eo conveniunt censura et pœna, quod istæ indicuntur adversus reluctantes, eamque ob rem modo indicuntur ex juris potestate, modo ex sententia judicis, cum in illis indicendis vera jurisdictio exerceatur, idest adversus invitos; et distinguuntur a pœnitentia, quod hæc aut a reo sponte suscipitur, aut reo demisso animo acceptanti infertur, ac propterea potissimum ex facto hominis pendet, non juris potestate imponitur; et quamquam ipso jure statui, et potuerint aliquando, et possint certæ regulæ, ad quas exigat, et judex sententiam suam, et reus suam satisfaciendi voluntatem, istæ tamen non adeo certæ erunt, ut pendenti modo judicis, modo rei arbitrio non relinquatur. Præterea conveniunt invicem censura, et pœna, ac distinguuntur a pœnitentia in eo, quod censura ac pœna etiam in illos inferri possint, qui non sunt in ecclesia, dummodo observes, id habere locum in censura, quod attinet tantum ad civiles effectus, juxta capitulum 14, de Judæis, et capitulum 12 de usuris; pœnitentiæ vero capaces non sunt, nisi qui sunt in ecclesia, aut proximi sunt, ut ecclesiæ adscribantur, quemadmodum adparet in catechumenis, qui olim per varias pœnitentias ad sacramentum baptismatis præparabantur. Denique conveniunt censura, et pœna, et distinguuntur a pœnitentia in eo, quod pœnitentia etiam peragi possit pro delictis internis; at nonnisi pro externis

indici possit censura, vel pœna. Conveniunt invicem pœna et pœnitentia, ac distinguuntur a censura in eo, quod et pœna et pœnitentia explet crimen admissum in eo, una etiam satisfaciunt christianæ reipublicæ ex admisso crimine læsæ, at censura præcipue feratur ad correctionem delinquentis, cujus rei argumento est, quod si censura notatus supplex ad ecclesiam accredit, et absolutionem implorat, et pœnitentiis adhuc expiandus sit, et quandoque certis pœnis mulctari valeat ad satisfaciendum christianæ reipublicæ, et ad scandalum auferendum. Item in eo conveniunt pœnitentia et pœna, quod modo ad tempus determinatum, modo ad tempus indeterminatum ferantur, modo etiam in perpetuum, contra quam vigeat in censura, cujus natura postulat, ut semper in tempus indefinitum conferatur. Differunt omnino invicem pœnitentia, censura et pœna, quod in ecclesia alii sint administri, qui possunt tantum pœnitentias indicere, non censuras, aut pœnas; alii, qui censura notare possunt non pœnam infligere, alii denique, qui etiam pœnam possunt inferre. Item differunt omnino invicem in eo, quod pœnitentia imposita aut pœnitentis satisfactione, aut judicis indulgentia; censura nonnisi absolutione, seu restitutione in pristinum statum; et pœna, nonnisi dispensatione aboleatur; proindeque neque est par in hac parte potestas administrorum in ecclesia, quum alii sint, qui possunt reconciliare pœnitentes, alii, qui et possunt a censuris absolvere, alii, qui præterea possunt pœnarum dispensationem facere.

Ne vero nimis subtiles, forte etiam inanes alieni videantur hujusmodi observationes, nonnulla adhuc subjicio, ut demonstrem, eas aut necessarias esse, aut certe maxime opportunas ad adsequendam canonum præsertim veterum mentem, in quibus cum passim aut pœnitentiæ, aut censuræ, aut pœnæ nomina promiscue sumantur, uti superius adnotatum est, certa sunt præjacenda principia, quibus positis unusquisque valeat distinguere, quibus in casibus proprie illa nomina usurpata fuerint, a quorum propterea stricta significatione non sit recedendum; et quibus in casibus improprie adposita, quorum propterea significatio latius accipiatur, atque ex. gr. non censura intelligatur, quæ censura appellata est, sed pœnitentia, vel pœna; non pœna intelligatur, quæ pœna appellata est, sed pœnitentia vel censura; quando verum est, canonum auctores non semper verborum proprietati adhæsisse, sed potius de sententiis, et de rerum, quas exprimebant, natura fuisse sollicitos. Exemplis rem claram faciam. Definit Augustinus in can. 81, de pœn. dist. 1, pœnitentiam *bonorum, et humilium fidelium pœnam quotidianam etc.* Si pœnam vocat, improprie vocat, propterea quod ait, a bonis et humilibus fidelibus excipi, qui proprius pœnitentiæ character est. Idipsum ex Augustino liquet in can. 4 et 7, de pœn. dist. 3, ubi pœnitentia pœna dicitur, cum tamen ita pœna appelletur, ut reus *in se puniat, quod dolet commisisse*, item ut *delineatur vel ad demonstrationem debitæ miseriæ, vel ad emendationem labilis vitæ, vel ad exercitationem necessariæ patientiæ*, liquet, pœnæ nomen nonnisi latissime usurpari. Toletani Autistites censuræ nomine utuntur in can. 13, dist. 12, sed præterquamquod non absolute *censuram* dicunt, sed *pœnitentiæ censuram*, subjiciunt talem esse censuram, qua *lacrymis præteritæ transgressionis culpa diluatur, et necessaria officiorum doctrina studiose addiscatur*, eamque ob rem indicium est, censuræ nomine non proprie censuram, sed pœnitentiam intelligi. In canone 11 et 12, dist. 28, fit mentio excommunicationis, diversa tamen est utrobique significatio; nam in can. 11, excommunicatio vere significat censuram, quia fertur in contumaces, uti indicant verba illa, *si in criminis intentione perstiterint*, quæ pœnitentibus minime congruunt; at in can. 12, vere significat pœnitentiam, aut pœnam, quia fertur in perpetuum, aut usque ad mortem, uti indicant verba illa, *nunquam communicet, morienti tamen ei sacramenta subveniant*, quæ verba proprie censuræ convenire non possunt. In canone 10, dist. 50, quæ excommunicatio dicitur, appellatur etiam pœnitentia, et quidem improprie excommunicatio, proprie pœnitentia, quia perpetuo ibidem interdicitur reo communio, quod pœnitentiæ congruere potest, nullo modo excommunicationis censuræ In canone 2, dist. 34, suspenduntur clerici et diaconi venatores; at suspensionis nomen aliter in episcopo, aliter in diacono intelligitur. In diacono vera censura est, quia absolute is dicitur ab omni officio et communione suspendi; in episcopo pœnitentia, vel pœna est, quin trium mensium spatium definitur, intra quod ille a communione suspendi jubetur; propterea nimirum quod indefinita suspensio vere censura est, pœnitentia autem, vel pœna, quæ certo tempore circumscribitur. Quis excommunicationem triginta dierum spatio circumscriptam simili ratione non censuram, sed pœnitentiam non nominaret, de qua mentio fit in can. 9, dist. 35, forte etiam pœnam, quando ibidem subjicitur, clericum ebriosum aut esse communione privandum, aut corporali subdendum supplicio? Quis excommunicationem, de qua agitur in can. 10, can. 1, qu. 1, non intelligat, non esse censuram, sed potius pœnam, quia et certo tempore concluditur, et fertur etiam in invitum? Similia observari possunt in conspectu canonis 24, dist. 86, in can. 6, dist. 89 et in can. 7, vers. *Hi vero* can. 2, qu. 1. Multa alia non persequor, ex quibus adhuc

clarius liqueret, quam utile sit, laudatas regulas præstituisse ad interpretationem veterum canonum, in quibus pœnitentiæ, censuræ, et pœnæ nomina promiscue identidem usurpantur, quamquam plurimum inter se distent; siquidem in subsequentibus dissertationibus erunt adhuc plura recensenda, quæ hanc ipsam rem in luce apertissima collocabunt.

DISSERTATIO SECUNDA

DE REIS PER POENITENTIAS EXPIANDIS.

Huc referendus est titulus 38, lib. 5.

CAPUT I.

De Pœnitentiæ disciplina, ejusque natura.

Pœnitentia definitur ab Augustino in can. 4, de pœnit. dist. 3, *quædam dolentis vindicta, puniens in se, quod dolet commisisse,* cujus natura non eo tantum respicit, ut Deo satisfiat, sed etiam ut peccatorum caussæ radicitus evellantur, ut tradit idem sanctus Antistes in can. 3, ead. dist. peccati quidem macula sacerdotali absolutione deletur, qua homo in divinam gratiam restituitur, sed manet inde obligatio satisfaciendi, nisi satisfactio absolutionem præcesserit, quemadmodum et definiverunt, et elegantissime explicaverunt Tridentini Antistites in sess. 14, cap. 8, quod adeo verum est, ut in quocumque admisso peccatorum, utut levissimorum, genere obtineat. Ad instituendos sacerdotes modum peragendæ pœnitentiæ reis criminum designaturos, editi olim fuerunt libri, quos pœnitentiales vocabant, eosque addiscere sacerdotes jubebantur, quibus pro opportunitate uterentur, can. 5, dist. 38. Sane priscis ecclesiæ sæculis, cum ecclesia diris vexationibus quatiebatur, pœnitentium rationibus dirigendis satis et undique consuli non potuit. Hinc ubi delinquentes essent reconciliandi Deo, et ecclesiæ, ex uniuscujusque sacerdotis, vel episcopi reconciliantis arbitrio pendebat ita singula moderari, ut quod quisque prudenter judicavisset, id pro lege a pœnitentibus haberetur. Pacatis ecclesiæ rebus, cum quorundam sacerdotum aut nimia austeritas pœnitentes fere in desperationem adduceret, aut nimia indulgentia illorum utilitati parum consuleret, operæ pretium duxerunt prudentissimi quidam Antistites, generales quasdam regulas ad disciplinam pœnitentium stabiliendam elucubrare, easdemque palam proponere, a quibus sacerdotes non deflecterent. Primum apud Græcos prodierunt, auctoribus Basilio in epistolis canonicis ad Amphilochium, Athanasio in epistola ad Rufinianum, Gregorio Thaumaturgo in epistola de pœnitentia, Gregorio Nissæno in epistola ad Lætojum, Cyrillo Alexandrino in epistolis canonicis, Joanne constantinopolitano in libello pœnitentiali, aliisque numero plurimis. Apud occidentales memoria superest, Cyprianum librum pœnitentialem condidisse, quem in epistolis suis ipse commemorat, hunc tamen neque inter opera Cypriani reperiri, neque in aliqua ecclesia diu receptum fuisse scimus. Primus pœnitentiales libros a Græcis derivatos evulgavit in occidentali ecclesia Theodorus Cantuariensis in disciplina græcorum olim instructus, quos in diœcesi sua tanquam regulam a sacerdotibus suis servandam proposuit. Non placere latinis non potuit ea ratio, quorum alii pœnitentiale Theodori in suas diœceses traducere, alii nova pœnitentialia ad illius exemplum condere studuerunt. Hinc plures ejus nominis libri evulgati, quorum celebratissimi fuerunt, præter pœnitentiale Theodori, pœnitentiale Bedæ, pœnitentiale Rhabani, pœnitentiale romanum, sive ad illud respicias, quod edidit Halitgarius, sive ad illud, quod edidit Antonius Augustinus, ut omittam pœnitentiale, quod in sua collectione inseruit Burchardus Wormaciensis episcopus, et illud, quod ad calcem Gratianei codicis, recentioris sane et obscuri auctoris opus, adjectum est. Jam Reginonis Prumiensis ætate singulis sacerdotibus præstitutum erat, ut unum ex illis pœnitentialibus, quo tanquam regula uterentur, quemadmodum adnotavit idem Regino in lib. 1, de ecclesiasticis disciplinis interrogatione 95. Utinam vero viri tantum doctrina, prudentiaque spectabiles edendis pœnitentialibus libris manum admovissent! At incredibile propemodum dictu est, quot emerserint numero hujusmodi codices, quorum aliqui non solum nullam utilitatem in ecclesias adduxere, sed potius plurimum attulerunt detrimenti. Vetus in hanc rem fuit querela proposita in concilio cabilonensi II, anni 813, in quo visum fuit optimis antistitibus, pœnitentialium librorum auctoritatem elevare, statuentibus idcirco in can. 38, ut penitus abolerentur, his verbis: *Modus autem pœnitentiæ peccata sua confitentibus aut per antiquorum canonum institutionem, aut per sanctarum scripturarum auctoritatem, aut per ecclesiasticam consuetudinem, sicut su-*

perius dictum est, imponi debet, repudiatis, ac penitus eliminatis libellis, quos pœnitentiales vocant, quorum sunt certi errores, incerti auctores, de quibus recta dici potest: mortificabant animas, quæ non moriuntur, et vivificabant animas, quæ non vivebant Qui dum pro peccatis gravibus leves quosdam et inusitatos imponunt pœnitentiæ modos, consuunt pulvillos secundum propheticum sermonem sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas. Post Cabilonensem hunc canonem duo statim derivaverunt. Primum est, exinde non tanti fieri cœpisse, quanti olim fiebant, pœnitentiales libros, et paullatim eo devenisse rem, ut pœnitentialium memoria pene tota interiret; quomobrem hodie vix aliqui supersunt celebriores, qualis est Theodori, Bedæ, Romanus, aut aliqui alii pauci, quos ego verius appellarem pœnitentialium centones, et fragmenta; neque enim quotquot editi circumspiciuntur, integri omnino videntur, et quales a suis olim auctoribus editi prodierint. Alterum est, post parvifactos pœnitentiales libros, pristinam restitutam fuisse disciplinam, juxta quam a vetustis sæculis obtinebat, et nunc iterum usu receptum est, ut satisfactionis opera pœnitentibus injungenda ex prudentis sacerdotis arbitrio pendeant, quemadmodum explicaverunt patres tridentini in sess. 14, cap 8. Ceterum observandum est, distingui maxime oportere inter abolitam pœnitentialium librorum disciplinam, et inter constantem perennemque disciplinam ecclesiæ optantis æque ac præcipientis, ut etiam hodie sacerdotes in imponenda salutari pœnitentia eum modum servent, qui et delictorum qualitati, et affectioni pœnitentis respondeat. Equidem imprudens esset illius sacerdotis consilium, qui vellet adamussim disciplinam pœnitentialium veterum privato judicio renovare: plurimum tamen prodesset ad illa, saltem celebriora, et antiquiora respicere, ut ex collatione singulorum deprehendatur, quænam esse consueverit mens ecclesiæ in expiationibus criminum præstituendis, et ne in iis, quæ hodie ex sacerdotum arbitrio pendent, a generalibus saltem principiis recedatur; *debent enim sacerdotes Domini* (sequor tridentinos patres in cap. 8, sess. 14) *quantum spiritus et prudentia suggesserit, pro qualitate criminum, et pœnitentium facultate salutares et convenientes satisfactiones injungere, ne si forte peccatis conniveant, et indulgentius cum pœnitentibus agant, levissima quædam opera pro gravissimis delictis injungendo, alienorum peccatorum participes efficiantur.* Opportunum fuit libros pœnitentiales avocare, proptereaquod incomti essent, inordinati, depravati, corrupti, et quod magis erat, ita digesti, ut obscuri eorundem auctores nimium indulserint arbitrio suo, et leviora gravibus, graviora crimina levibus identidem pœnitentiis insecuti fuerint. Hanc ipsam ob rationem diligentissimi esse sacerdotes debent in imponendis hodie pœnitentiis ut plurimum arbitrio suo relictis, ne censura illata in pœnitentialium auctores simili jure in illos detorqueatur. Revera pœnitentia, quæ dicitur ab ecclesiasticis patribus secunda post naufragium tabula, dicitur quoque laboriosus quidam baptismus, eademque non regenerat, sed reparat, ac veluti in vulnus cicatrices obducit. Quicumque considerat, quanta sit peccati præsertim lethalis a personis singularibus admissi colluvies, qua personæ ipsæ misere infirmantur, facile percipiet, ita per istud personam quamque labefactari, sicut per peccatum originis, quod naturam hominum universam infecit, depravata fuit universa natura; si insuper considerat, augeri in dies eam infirmitatem personalem ex peccatis, ut vocant, actualibus, pro majore istorum numero, et consuetudine delinquendi, hinc plane deducet, quantus debeat esse in pœnitentia labor, ad reparandam infirmitatem etiam post sacramentalem absolutionem, et receptam divinam gratiam, si magnus esse debet etiam post baptismalem regenerationem, ne improbæ affectiones depravatæ naturæ iterum obruant animam, utut in baptismate signatam charactere Christi, in divinam amicitiam revocatam, et multiplici virtutum divinarum habitu confirmatam.

CAPUT II.

De variis penitentiæ partitionibus ac gradibus.

Triplex est pœnitentiæ ratio, alia enim sponte ab unoquoque suscipitur, alia est sacramentalis a ministris ecclesiæ in foro interno jurisdictionem nactis pendens, alia ad bonum publicum ecclesiæ ordinata, et indicta ab iis, qui jurisdictione in ecclesia fruuntur etiam in externo foro. Vix opus est aliqua attingere de prima pœnitentiæ specie: tantum dico, eam liberæ uniuscujusque voluntati relinqui, nimirum ut quicumque sibi conscius est admissorum delictorum, orationibus, jejuniis, eleemosynis, atque aliis piis operibus Deo satisfaciat, et delictorum reliquias expiet. Id fit sine ullo delictorum, personarumque discrimine, immo etiamsi quis integrum vitæ purumque sceleris se esse sentiret valeret sane piis hisce penitentium operibus cum fructu vacare, quo tutius pietati, religioni adhæreret, et perseverantiæ habitum a Deo impetraret.

Nomine pœnitentiæ sacramentalis venit aut sacramentum ipsum pœnitentiæ a sacerdotibus in Ecclesia administratum, aut pars illa ejusdem sacramenti, quæ in satisfactione con-

sistit. Dogma fidei est, in ecclesia esse clavium potestatem a Christo Domino apostolis concessam, et per apostolos in successores antistites derivatam, qua fit, ut peccatores in judicio sacerdotali constituti aut ligentur, aut solvantur quemadmodum aperte ex evangelio liquet. Consistit hoc sacramentum in actibus pœnitentis, scilicet in dolore anteactæ improbæ vitæ, illiusque innovandæ proposito, in confessione delictorum integra apud sacerdotem facta, et in proposito satisfaciendi per penitentias salutares, delictorum qualitati, et numero accommodatas ex prudenti sacerdotis arbitrio; item consistit in actibus absolventis sacerdotis, ad quem spectat caussa in secreto foro cognita absolvere, et satisfactionem indicere. Meum non est de hac re solemnem disputationem aggredi, cum hæc sit Theologorum provincia, in quam jam multi egregia studia contulerunt, ut solidis argumentis vindicarent, definitionem tridentini concilii in tota fere sessione 14, sive quot attinet ad materiam et formam, sive quot attinet ad ministrum, sive quot attinet ad necessitatem hujus sacramenti. Quædam tantum ego adjiciam, quod a meo proposito minime distat, ad interpretationem canonis 90. de penit. dist. 1, et canonis 1, de pœnit. dist, 6, qui sane canones et canonum et theologiæ studiosis nonnihil negotii facessere solent. In canone 90, sub nomine Theodori Cantuariensis exhibetur græcæ ecclesie disciplina, quasi a disciplina latinæ ecclesiæ, aliena quod greci dicantur soli Deo, latini etiam sacerdotibus peccata confiteri. Profecto apud Theodorum nihil tale reperio. Tantum invenio in capitulis Theodori Cantuariensis apud Dacherium c. 51 et 133, hæc verba: *Confessio Deo soli, si necesse sit, agi licet.* Hoc fragmentum plurimum distat a monumento Gratiani, siquidem verba illa, *si necesse sit*, ita rem explicant, ut tum demum sufficiat ad reconciliationem et veniam obtinendam confessio facta soli Deo, quum sacerdoti fieri nequeat propter contingenten aliquem casum quod quidem definitionibus ecclesiæ non repugnat. Verba Gratiani potius referenda sunt ad capitulare Theodulphi Aurelianensis cap. 30, unde puto, mendum apud Gratianum irrepsisse, qui pro nomine Theodulphi scripserit nomen Theodori. Theodolphus Aurelianensis collectorem agens, canonem excerpsit ex capitularibus francicis; capitularium autem francorum collector deprompsit ex concilio Cabilonensi II, anni 813, c. 33, corrupta sane monumenti editione, quemadmodum demonstravi in meis lucubrationibus in Gratianum; siquidem in canone Cabilonensi ea verba desiderantur *ut. . ut tota fere sancta ecclesia.* At ita restituto canone, quid aliud exinde colligitur, quam in sancta ecclesia et Deo, et sacerdotibus confessionem fieri peccatorum? Quod sane verissimum est, cum sacerdotes, confessionem excipientes, Dei vice fungantur, c. 2, de offic. judic. ordinar. Legimus quidem sub nomine Augustini in can. 1, de pœnit. dist. 6, confessionem peccatorum fieri etiam apud laicos homines posse. Sed in primis quis hodie ex eruditis in mentem sibi facile inducat, sententiam illam, sive integram homiliam esse Augustini? Paucis jam ego attigi in meis lucubrationibus in Gratianum. Deinde quem latet, viros gravissimos jamdiu interpretatos fuisse verba illa recta ratione de confessione non sacramentali, sed ex demissione animi facta ab eo, cui fato quodam defuerit officium sacerdotis? Laudanda profecto religio, et pietas, qua quis non sacramentum sibi conferri putat sed qua quis testatur, inhiare se avidissime ad sacramentalem confessionem, cui et temporis, et caussarum adjuncta impedimento fuerunt. Pertinent hæc ad pœnitentiam illam, quæ sacramentum novæ legis est ex Christi beneficentissima institutione. Quod si nomine pœnitentiæ intelligimus eam sacramenti partem, quæ in satisfactione consistit, inhærens concilii tridentini definitionibus, et perpetuæ Patrum traditioni, ajo, pertinere ad sacramenti substantiam satisfaciendi propositum, et satisfactione juxta sententiam sacerdotis sine caussa non impleta, sacramenti non haberi integritatem, sive perfectionem, ac plenitudinem, concilio tridentino, sess. 6 de justificatione, can. 30, sess. 14, cap. 3 et 8, item can. 4, 12, 13, 14 et 15, dist. 3, juncto can. 63, 65, 68 et 76, dist. 1. de pœnit., hoc enim est, quod ajebant iidem tridentini patres in cap. 2, ejusdem sessionis 14, merito pœnitentiam laboriosum quendam baptismum fuisse a sanctis patribus appellatam; atque in hoc explicatur illa ligandi atque solvendi potestas a Deo sacerdotibus tradita, qua fit, ut pœnitentes ex æquo satisfacere detrectantes jure criminum absolutione frustentur, quemadmodum superius observabam. Quid vero est, quod sub nomine Ambrosii legitur in can. 1, de pœnit. dist. 1, ubi sanctus antistes notabat, se *invenisse, quod Petrus apostolus fleverit, non quid dixerit, lacrymas ejus se legisse, non satisfactionem legisse*? Subjiciebat autem: *Sed quod defendi non potest, ablui potest: lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri*, quæ postrema verba habentur in canone 2, ejusdem distinctionis. Liquet sane, Ambrosium totum fuisse in eo loco, ut clamaret, potissimum in pœnitentia sincera esse observandum, ut conscius criminis vehementer, atque etiam lacrymis doleat, quid eam satisfactionem edat, quæ in excusatione ac defensione consistat. De alio satisfactionis genere, quo dolor admissi pressius et efficacius explicatur, altum ibidem silentium est. Notatu quoque dignum videtur,

commentaria Ambrosii in Lucam, ex quo depromptus est canon, sublimia subtiliaque fuisse de quibus jamdiu notavit Sixtus senensis secutus Accam episcopum cantabrigiensem, nonnisi a doctoribus intelligi facile posse, eamque ob rem sobrie et accurate et legenda esse, et explicanda.

Alia est pœnitentia non secreto indicta, et occasione sacramenti, sed ad bonum publicum ecclesiæ ordinata, et indicta ab iis, qui jurisdictione in ecclesia etiam in foro externo fruuntur. Ista autem est vel generalis, vel singularis, vel ordinaria, vel extra ordinem. Generalis est, quæ fit ab omnibus in communi, veluti cum jejunia generalia celebrantur, generaliter in populo eleemosynis vacatur, aliisque piis operibus. Singularis est, quæ singularibus personis indicitur, veluti cum quis inter penitentium gradus judicio pubblico extra forum sacramentale constituitur ob singularia quædam crimina, quorum caussa sit ecclesiæ, ac reipublicæ satisfaciendum. Ordinariam dico, quæ statis diebus in ecclesia fieri solet, veluti cum tempora consueta jejuniorum, vigiliarum, certarumque feriarum id postulant, item cum quis certa admisit crimina, adversus quæ definita fuerit abs jure certa pœnitentia. Extra ordinem dico pœtentiam illam, quæ occasione alicujus gravis incommodi indicitur, ut divinam clementiam populus penitens sibi conciliet.

Emergit hinc vulgaris alia pœnitentiæ partitio, juxta quam aliæ dicuntur penitentiæ publicæ, aliæ privatæ: nimirum publicæ illæ sunt, quæ palam fiunt, et in publico fidelis populi cœtu; privatæ illæ sunt, quæ clam, et secreto aut indicantur, aut suscipiuntur. Erant olim in ecclesia variæ pœnitentium stationes et gradus ad quos peragendas ex sententia prælatorum adstringebantur, qui crimina publica admisissent. Primus gradus dicebatur flentium, sive lugentium, qui ad limina ecclesiæ, et in atrio induti luctuosis vestibus, et variis pœnitentiæ demonstrandæ congruis habitibus, rogabant quodquod ecclesiam ingrederentur ut Dei clementiam pro se implorarent, interea remoti a quacumque participatione rerum sacrarum. Secundus gradus dicebatur audientium, qui ultra ecclesiæ atrium progressi admittebantur in eum locum, in quo catechumeni consistebant, ideo audientes dicti, quia poterant audire prædicationem divinorum mysteriorum, qualis fiebat in conspectu catechumenorum, interea tamen remoti a certis divinæ communionis juribus, nimirum a participatione sacrorum, quæ in ecclesia fiebant. Tertius gradus erat substratorum, qui ecclesiam quidem ingrediebantur, sed usque ad ambonem; in eo autem loco sternebantur demissis vultibus mœrentes, et certis missarum temporibus in audientium locum remittebantur. Quartus gradus erat consistentium, quibus nimirum concedebatur inter ceteros fideles in ecclesia consistere, denegabatur tamen Eucharistiæ sacramentum, tantum imponebantur identidem manus ad argumentum reconciliationis. Quicumque in his gradibus versabantur, abstinentiæ vacabant, jejuniis, eleemosynis, aliisque piis operibus, arcebantur a conjugiis celebrandis, et ab usu conjugiorum antea contractorum, cujus rei argumento est quod aliquando statutum legamus, conjugis nonnisi ex consensu alterius conjugis indictam fuisse publicam pœnitentiam, can. 13. cau. 13, qu. 1. Qualis fuerit ratio harum stationum, in quibus per plures annos gradatim merebant pœnitentes, poterit facile unusquisque colligere, non solum ex libris vetustis pœnitentialibus, sed etiam ex epistola canonica Gregorii neocæsariensis can. 2, et ult. can 63. et 64, dist. 50, can. dist. 82, can. 109, can. 11, qu. 3, can. 32, cau. 13, qu. 2, can. 41, can. 24, q. 1, can 27, cau. 27, qu. 1, can. 15, can. 33, qu. 2, et ex cap. 2, de maledicis. Atque fiebat, ut publici pœnitentes aliquando extra communionem positi, sive excommunicati appellarentur, nec integræ omnino famæ in ecclesia haberentur, unde nec ad sacros ordines promoveri poterant, can. 5, dist. 82. Hodie istæ publicæ pœnitentiæ fere exoleverunt; etenim vix aliquando intuemur, fideles ob occulta delicta publicam pœnitentiam sponte suscipere, quod olim frequens observabatur; non amplius supersunt variæ memoratæ pœnitentium stationes, certique gradus, per quos olim ad perfectam cum ecclesia reconciliationem poenitentes adducebantur, etquidem nonnisi per diuturna et determinata curricula temporum; quamobrem ego puto in præsentia non amplius vigere antiquam regulam, quæ postulabat, ut nonnisi semel poenitentia illa solemnis indiceretur, can. 62, dist. 50, can. 2, de pœnit. dist. 3, proindeque toties, indici pœnitentiam publicam posse, quoties quis pubblice delinquat. Ceterum generalia publicae poenitentiæ præcepta, quæ etiamnum obtinent, a vetustissimis non sunt regulis aliena. Siquidem in primis, sicut olim, ita et hodie observatur, nemo ob privata crimina ad publicam suscipiendam pœnitentiam obstringatur et viceversa ut cogi ad pœnitentiam publicam possit, qui publica et graviora crimina admiserit, can. 17, 45, can. 19, can. 2, q. 1, c. 1, de pœnit. et remission. concilio tridentino sess. 24, de ref. c. 8. Deinde sicut olim, ita et hodie observatur, ut clerici, etiamsi gravissime deliquerint, publice nunquam pœnitentiæ addicantur, can. 65 et 66, dist. 50, adversus quos visum fuit sufficere, si de gradu dejiciantur, can. 5. dist. 82, eadem ratione, qua etiamnum laici semel publice pœnitentia functi nunquam ad dignitates, et officia ecclesiastica promoventur nisi aliud

ecclesiarum necessitas, vel utilitas postulet, can. 25, 55, 56, 58, 59 et 60, dist. 50, c. 4 de bigam. non ordin. vixerit, cur alia subjiciam de pœnitentia privata. Ista vel sponte ab unoquoque suscipitur, vel pœnitentiali foro mandatur. Quoties ex sacerdotis potestate pendet, illud obtinet, quod superius tradebam, ut qualitati criminum, et pœnitentium apprime respondeat.

CAPUT III.

Quorum auctoritate pœnitentiæ indicantur.

Non agitur hoc in loco de pœnitentia sponte suscepta, utpote quæ uniuscujusque arbitrio relicta est: tantum de pœnitentia ex mandato ecclesiæ peragenda; qua in re distinguere oportet inter pœnitentiam privatam, sive in foro secreto et pœnitentiali indicendam, et inter pœnitentiam publicam, sive publice in cætu fidelium exequendam. Auctoritas indicendæ pœnitentiæ privatæ in foro sacramentali penes illos inest universos quibus competit auctoritas absolvendi a peccatis, quales sunt, episcopi, parochi, iique omnes prelati episcopis inferiores, qui abs jure in interno foro jurisdictionem nacti fuerint, imo et sacerdotes universi, quibus ab episcopo, vel prælato jurisdictionem habente quasi episcopalem, facta facultas fuerit, nisi extrema necessitas urgeat, qua in specie quicumque sunt in sacerdotali ordine constituti, uti sacramentalem absolutionem, ita congruam satisfactionem indicere poterunt, can. 51, de pœnit. dist. 1. Concilio tridentino sess. 14, c. 7. Regula est in hac parte, qua traditur, duplicem potestatem requiri, ordinis nimirum et jurisdictionis, ordinis scilicet sacerdotalis, et jurisdictionis a prælato concessæ, alterutram autem non sufficere. Neque obstat, quod legitur in cap. 2 de furtis, sive, quod idem est, in can. 31, caus. 13, quæst. 2, ubi mentio fit de confessione, *quæ presbytero, vel diacono* facta fuerit. Passim torquentur interpretes in conspectu hujus canonis, cui ut commodam interpretationem assignent, dicere solent, ibidem agi de confessione publice facta et in foro externo, caussa obtinendæ reconciliationis apud ecclesiam, non de confessione sacramentali. Me non pœnitet pridem observationis in meis lucubrationibus in Gratianum, ubi ad hunc canonem adnotavi, in canone triburiensi mentionem fieri de confessione, quæ fiat *presbytero, vel Deo*, et contigisse ex oscitantia amanuensis, ut pro illis verbis *vel Deo*, legeretur *vel diacono*. Observandum est in hac re, et pontificem maximum, et episcopos jurisdictioni suæ reservare posse certorum graviorum criminum sacerdotale judicium, concilio tridentino dicto cap. 7, sess. 14, quod adeo verum est, ut etiamsi episcopus facultatem alicui fecerit generaliter sibi eligendi confessarium, tacite non censeatur electo delegata facultas in reservatis, cap. 2, de pœnitent. in 6. A prælatis, eorumque delegatis, seu a parochis, in quorum parochia quisque invenitur, est petenda absolutio, et satisfactionis modus, nisi alias, qui præest diœcesi, fecerit facultatem, ita ut qui eam potestatem in una diœcesi obtinuit, eandem inconsulto ordinario in alterius episcopi diœcesi explicare non possit. Rigidior erat in hac parte veterum disciplina, juxta quam unusquisque ita suberat parochis et episcopis diœcesanis, ut extra parochiam alteri parocho, vel sacerdoti, vel extra diœcesim alteri episcopo nemo subjicere se valeret sine probabili caussa, c. 2, cau. 9, q. 2, can. ult. de pœnit. dist. 6. Paullatim factum est, ut dummodo semel in anno quis proprio sacerdoti confiteretur, suo muneri satisfecisse crederetur, cap. 12, de pœnit. et remiss., quod ita interpretabantur, ut nomine proprii sacerdotis aut parochus aut episcopus intelligeretur. Denique ex generali ecclesiarum consuetudine factum est, ut valeat peccatorum confessio cuicumque sacerdoti facta, dummodo talis sacerdos sit, qui aut ex jure communi, aut ex singulari episcopi delegationem jurisdictionem in foro interno obtinuerit. Quando vero mentio habita est laudati capituli 12, non debeo præterire, integram adhuc hodie manere constitutionem istam lateranensis concilii in ceteris partibus, nimirum in primis singulos fideles teneri semel saltem in anno ad sacramentum pœnitentiæ accedere, cum ad annos discretionis pervenerint, alias viventes ab ecclesiæ ingressu arceri, et morientes christiana carere sepultura; cui decreto inhærentes tridentini patres usum salutarem fidelium probaverunt, quo sacro et maxime acceptabili quadragesimæ tempore ad sacramentum accedatur, dicta sess. 14, cap. 5, in fine; secundo sacerdotem confessionem excipientem nulla ratione peccatorem prodere posse, indicta adversus prudentem depositionis, et perpetuæ in arctum monasterium detrusionis pœna, can. 2 de pœnit. dist. 6. Gravissimæ quoque pœnæ adversus sacerdotes constitutæ sunt in famigeratis constitutionibus tum Gregorii XV, tum Benedicti XIV, qui nefariis artibus abusi sint sacramentali confessione et pœnitentes, sive ad tribunal pœnitentiæ accedentes, ad turpia sollicitaverint. Perspicuæ sunt constitutiones eædem, quæ sane nulli omnino controversiæ locum relinquere videntur. Vetus fuit quæstio de episcopis, aliisve prælatis episcopo superioribus, item de prelatis episcopo inferioribus, sed ab episcopi jurisdictione exemtis, a quonam et sacramentalem absolutionem, et exigendæ pœnitentiæ modos impetrare deberent? Ipsi sane in se nullam jurisdictionem exercere possunt; sese subjicere subditis suis, eorumque pote-

stati, qua potiuntur in foro interno, non videbatur satis tutum, cum enim tota jurisdictio clericorum inferiorum ex episcopi concessione dimanet, quid aliud esset, prælatos subditorum se potestati supponere, quam supponere se potestati suæ alteri demandatæ? Hæc in disputationem veniebant sub finem sæculi duodecimi, et sub initium decimitertii, qua ætate ut plurimum tradebatur, servandas esse generales judiciorum regulas, nimirum ut episcopus ab archiepiscopo, archiepiscopus a primate vel patriarcha, primas vel patriarcha a pontifice maximo in foro pœnitentiali penderet. Videatur in hanc rem opusculum quoddam de pœnitentia, Joannis de Deo doctoris decretalium, quod editum est a Petito ad calcem pœnitentialis Theodori Cantuariensis tomo 2, ubi multa hujus generis inquiruntur, ac disputantur. Nemo non videt, disciplinam ita traditam parum opportunam episcopis, ceterisque prælatis extitisse, qui ut plurimum nonnisi cum gravi et personarum, et officiorum suorum incommodo ad superiorem pœnitentiæ caussa accedere poterant. Quamobrem saluberrima fuit Gregorii IX Constitutio in cap. ult. de pœnit. ita concepta: *Ne pro dilatione pœnitentiæ periculum immineat animarum, permittimus episcopis, et aliis superioribus, nec non minoribus prælatis exemtis, ut etiam præter sui superioris licentiam providum et discretum sibi possint eligere confessorem.*

Quod ad pœnitentiam publicam spectat, certum est, nemini præter episcopos, aut prælatos quasi episcopalem jurisdictionem exercentes, aut eos, quibus singulari titulo hæc facultas prælatorum auctoritate specialiter concessa fuerit, vel licuisse aliquando, vel licere, publicam pœnitentiam indicere; neque enim publicæ satisfactionis rigor sacramentale forum tantummodo respicit, sed etiam externam quandam ecclesiæ politiam, in qua moderanda ejus officium est, qui in externo foro jurisdictione potitur: hinc regula est, prælatos etiam sacerdotio non insignitos posse hanc pœnitentiam indicere, eodem modo, quo possunt censuras inferre; propterea quod tota ista facultas abs jurisdictione in foro externo pendeat. Quamobrem patres concilii trident. in c. 8, sess. 24 de refor. sicuti definiverunt, ab episcopis indici pœnitentiam publicam posse, ita statuerunt, ab eorumdem arbitrio pendere, ut pro caussarum adjunctis certum pœnitentiæ publicæ genus valeant in aliud genus privatæ pœnitentiæ commutare; quod ita intellige, ut casus excipiatur, quo a dataria, in caussis puta matrimonialibus, publica quædam ante dispensationem implenda pœnitentia injungatur; hæc enim satisfactio, uti pragmatici loquuntur, potius cujusdam compositionis, quam veræ, propriæque pœnitentiæ locum tenet.

CAPUT IV.

De indulgentiis, quæ pœnitentibus conceduntur.

Habet pœnitentia, sive privata sit, sive publica, triplicem finem; primum nimirum, ut satisfiat Deo, qui remittendo crimen non semper omnem admissi criminis pœnam abolet; secundum, ut satisfiat ecclesiæ, quæ pravis delinquentium exemplis dolet alios facilius in malum induci; tertium, ut reus ipse piis exercitationibus imas, quoad fieri possit, peccati radices, si non evellat, saltem contundat. Hinc proficiscitur, homines utut divina gratia justificatos pro peccatis antea admissis satisfacere oportere, imo et mortuos pœnitentes ante absolutam satisfactionem pœnis adhuc teneri, quas purgatorias ecclesia appellat, quibus scilicet piæ justificatorem animæ detinentur, ne patriam attingant, quousque sint penitus expiatæ. Ceterum inest ecclesiæ ex Christi clementia divina quædam facultas, qua ante satisfactionem etiam apud Deum valeat illas pœnas aut in parte, aut omnino remittere, quod nostri vocant indulgentiarum concessionem, quæ et viventibus fidelibus, et mortuorum animabus per modum, ut ajunt, suffragii prosunt. Propria est ista pœnæ abolitio; quamquam enim qui indulgentia utitur, personalem non exibeat satisfactionem, alienis tamen meritis, ut vere satisfaciat, auctoritate ecclesiæ adjuvatur. Revera cum ecclesia juxta phrasim apostoli Pauli corpori adsimiletur, cujus caput est Christus et membra fideles, alia aliis nobiliora ac præstantiora, fit ex conjunctione vel membrorum inter se, vel membrorum cum Christo capite, ut unius merita ad alterum potestate præsidum adplicentur, et quod redundat in uno, defectum suppleat aliorum, quæ est illa sanctorum communio, quam apostoli in suo symbolo prædicaverunt. Super cetera eminent Christi merita infinita: accesserunt illis, semper tamen ex Christi ejusdem virtute ac gratia, merita insignia Beatæ Mariæ, atque sanctorum; ex omnibus autem coaluit, ita dixerim, nunquam exhauriendus thesaurus, cujus dispensationem sibi commissam esse ad fidelium utilitatem ecclesia jure optimo gloriatur, si quem dum ecclesiastici antistites pro modo potestatis pandunt, unusquisque sibi proprium facit pro modo charitatis, quo cum Christo conjungitur, ut Deo celerius satisfaciat, extrav. 2, de pœn. et rem. int. com., concilio trid. in decreto de indulgentiis sub finem sessionis 25

Porro indulgentiarum alias plenarias, alias temporales dicimus; plenarias, quibus omnis satisfactionis gratia fit; temporales, quibus tantum pars satisfactionis remittitur, atque

hæ modo ampliores sunt, modo contractiores uti vulgaris ecclesiæ disciplina demonstrat, juxta quam scimus, modo annorum, modo dierum gratiam fieri, ut intelligamus ex. gr. septem annorum, vel quadraginta dierum indulgentiam obtineri, quum pœnitentis ea ratio habetur, ac si per septem annos, aut per quadraginta dies intra pœnitentium gradus juxta veterum ordinem constitisset, ac piis exercitationibus satisfecisset. Non tamen putandum est, gratiarum hujusmodi dispensationem adeo liberam prælatis inesse, ut etiam sine caussa exerceatur, quando Christus Dominus, a quo omnis potestas derivatur, dispensandorum quidem, non dissipandorum thesaurorum auctoritatem concessit. Hinc vel ipsi pontifices max. nonnisi raro ea potestate uti solent, et servata ratione, modo caussarum, quæ publicæ et graves emergant, modo temporum, uti contingit in anno Jubilaico, cujus exemplum Deus idem in vetere testamento exhibuit, dicta extrav. 2, de pœnit. et remiss. int. commodo locorum, ut insignium sanctuariorum cultus augeatur, modo celebriorum quarundam solemnitatum, quibus populi frequentia, et ardentior in Deum charitas divinam clementiam singulari devotione sibi conciliare videtur. Hinc præterea profectæ sunt, quæ jamdiu invaluerunt, indulgentiarum aut concedendarum rationes, aut promulgandarum modi, quibus dispensatio nonnisi cautissime fiat, atque executioni mandetur. Quamobrem quamquam antiquis ecclesiæ sæculis ordinarii quicumque in suis diœcesibus plenariam etiam possent indulgentiam impertiri, cum tamen multi facta potestate abuterentur, cavendum fuit in lateranensi concilio sub Innocentio III, ne episcopi ampliores, quam unius anni in dedicationibus ecclesiarum, et quam quadraginta dierum in anniversariis dedicationum indulgentias concederent; c. 14, de pœnit. et remiss. quod etiam de archiepiscopis intelligendum voluit Honorius III, in c. 15, eod. tit. et renovavit Bonifacius VIII, in c. ult. eod. tit. in 6. Eo præterea magis occurrendum fuit adversus illos, qui jurisdictione ecclesiastica non gaudentes, monachi scilicet, et quæstores, temere indulgentias pontificias promulgabant, aut nusquam, aut obreptione, vel subreptione impetratas; etenim salubriter constitutum est, ut nemo audeat pontificias promulgare indulgentias episcopo inconsulto, ad cujus officium hodie spectat nosse, an quæ promulgandæ sunt indulgentiæ, genuinæ sint, nulloque obreptionis, vel subreptionis vitio laborent; imo et quæstores omnes, quorum officium ex improbitate plurimorum in quandam indulgentiarum detestabilem mercaturam detorquebatur, tandem aliquando sublati fuerunt, Clement. 1, vers. *aut etiam* de privilegiis, clement. 2 de pœnit. et remiss., concilio trid. sess. 5, de ref. c. 2 in fine, sess. 21, de ref. c. 9, sess. 22, de ref. c. 5 et in dicto decreto de indulgentiis sub finem sessionis 25.

DISSERTATIO TERTIA

DE REIS PER CENSURAS COERCENDIS.

Huc referendus est titulus 39, lib. 5.

CAPUT I.

De censuræ nomine, et natura.

Si in pœnitentiis indicendis lenem et voluntariam, ita dixerim, jurisdictionem tanquam in volentes, et sponte sese subjicientes, ecclesia exercet, longe profecto rigidior est pars altera potestatis, qua rei contumaces coercendi sunt, non quidem ita, ut in extremum, et irreparabilem, sublata spe æternæ salutis, interitum adducantur, sed ut asperitate perterrefacti ad suscipiendam pœnitentiam non tam invitentur, quam fere adigantur. Contingit id infligendo censuras, quæ medium quemdam locum tenent inter pœnitentias, et pœnas, proindeque aliquando latiore significatione pœnæ appellantur, propterea quod proxime ad pœnas accedant, atque in pluribus pœnarum naturam exerant, et qualitates, cap. 9, de celebrat. missar., c. 1, de sent. excom. in 6, dixeris aptissime pœnas salutares; pœnas inquam ex eo, quod animum angunt, et cruciant, ex eo insuper, quod certis ecclesiasticis juribus privant; salutares ex eo, quod ad terrendum potius, et commovendum indicuntur, quam ad puniendum. Veteres latini scriptores censuram generaliter appellaverunt quamcumque notam, qua aut persona, aut gestum, aut scriptum aliquod afficeretur, derivato nomine ab eo, quod Romæ olim constitutum fuerat, censoris officio. Ecclesiastici viri recentioribus præsertim sæculis latissimam vocabuli significationem contraxerunt, ut eo designarent aut excommunicationem, aut suspensionem, aut interdictum, cap. 20, de verbor. signific. Et quidem censuræ nomen

ad hæc significanda nonnisi recentioribus sæculis, sive circa tempora Gregorii IX, adhiberi consuevit; etenim olim per varias periphrases illa explicabantur, nimirum dicebantur canonica districtio, can. 23, dist. 86, can. 21, caus. 12, q. 2, can. 2, can. 15, q. 7, districta ultio, can. 19, caus. 24, q. 3, canonica pœna, cap. 29, de simonia, gladius spiritualis, can. 2, caus. 15, q. 6, juncto cap. 6, de senten. excom. in 6, pœna spiritualis, can. 1, caus. 24, quæst. 3, nervus ecclesiasticæ disciplinæ, cap. 5, de consuetudine, quod et usurpatum est in tridentino concilio sess. 25, de refor. cap. 3, felix mucro, can. 1. in fine, caus. 16, quæst. 2, quod et usurpatum est in lugdunensi concilio cap. 6, de sent. excom. in 6, ferrum putridas carnes secans, can. 18, caus. 24, qu. 3, separatio morbidarum ovium a sanis, can. 17, caus. 24, q. 3, et pœna medicinalis, can. 28, caus. 2, qu. 1, quod et legimus in lugdunensi laudato concilio in cap. 1 de sentent. excommun. in 6. Ut plurimum autem quæcumque censura appellabatur communi et generali nomine excommunicatio. Quemadmodum enim excommunicationis vocabulum ex sui natura significat exclusionem a communione, ita facile usurpari potuit ad demonstrandum quemcumque modum, quo quis vel omnino a communione ecclesiæ, vel a certa communionis specie removeretur. Porro communio sacrorum tot in species distinguitur, quot sunt species jurium ac donorum, quæ sunt in ecclesia. Igitur sive clericis interdiceretur, ne officia suo ordini competentia obirent, neve de ecclesiastico peculio participarent, sive laicis interdiceretur, ne ecclesiam ingrederentur, ne divinis interessent in conventu populi, excommunicatio dicebatur. In canone ultimo, caus. 2, quæst. 1, ubi a sacerdotali officio clericos excommunicatos legimus, nomine excommunicationis aut suspensionem, aut etiam depositionem intelligimus, quemadmodum etiam occurrit in can. 9, dist. 28, in can. 6, dist. 32, in can. 21, dist. 50, in can. 29, caus. 7, qu. 1, et in can. 2, caus. 24, quæst. 5. Memoratur insuper excommunicatio in can. 10, dist. 70, ubi tamen non proprie quidem interdictum, sed quædam interdicti species, ac similitudo deprehenditur. Id adeo verum est, ut Gregorius IX et sequentes decretalium collectores sub titulo de sententia excommunicationis multa congesserint non solum de vera, et specialiter dicta excommunicatione, sed etiam de suspensione, et de interdicto, imo et de depositione, quasi hæc omnia sub nomine generali excommunicationis tunc comprehenderentur. His adjicitur, adeo verum fuisse, excommunicationem illa ætate complecti consuevisse et suspensionem, et interdictum, ut Bonifacius VIII, in cap. 13, de sent. excom. in 6, minime dubitaverit asserere, ea, quæ de excommunicatione olim statuta fuerunt, intelligi etiam statuta de suspensione, et de interdicto oportere.

Primum igitur nomen censuræ sub finem duodecimi, aut sub initium decimitertii sæculi usurpari proprie cœpit, nimirum temporibus Innocentii III, qua ætate tamen adhuc dubitabatur de vocabuli significatione, eamque ob rem singulari rescripto ejusdem pontificis definiendum fuit, censuræ nomine significari, aut excommunicationem, aut suspensionem, aut interdictum, cap. 20, de verb. signif. Equidem non ignoro, in vetustioribus, et jampridem editis canonibus censuræ nomen occurrere, uti in can. 13, dist. 12, in can. 7. dist. 56, in can. 10, caus. 2, quæs. 1, in can. 17 et 38, caus. 12, quæs. 2, et in can. 118, de consecr. dist. 4. Sed in conspectu horum monumentorum statim liquet, ibidem censuræ vocabulum non id significare, quod hodie intelligimus, sed potius indicare sententiam prælati, qua alicujus gesta notentur, et generaliter corrigantur inordinata subditorum opera, quicumque tandem esset modus correctionis. Sic in dicto can. 13, dist. 12, dicitur fuisse quosdam corrigendos *sub pœnitentiæ censura;* in dicto can. 7, dist. 56, legitur, esse *contra ecclesiasticam censuram*, idest contra disciplinam canonum, si forte quis innocens damnetur; in dicto can. 10, caus. 2, qu. 1, statuitur, ut rei episcopali *censura cleri emendatione* corrigerentur, in dicto can. 17, caus. 12, qu. 1, fertur episcopus Burdegalensis *censuram pontificiæ institutionis* poposcisse, ex qua regulam sumeret animadvertendi in reum graviorum delictorum; in dicto can. 38, caus. 12, qu. 2, *censura* dicitur constitutio ipsa in ilerdensi concilio edita, sancita et promulgata; et in dicto canone 118, de consecr., dist. 4, cujuscumque sit auctoris, et auctoritatis, dicitur, pueros delinquentes non esse ordinaria pœna puniendos, propterea quod *censura*, idest providentia legum, eos excipit a coercitione. Hoc etiam sensu censuræ nomen usurpavit Justinianus imperator in I, 45, cod. de episc. et cler. ubi referens, clericos majores ecclesiasticis legibus a nuptiis arceri, leges ipsa ecclesiasticas *sacerdotalem censuram* nominavit.

Itaque censura, prout hodie accipitur, definiri belle potest *nota quædam, ut plurimum personalis, aliquando vero localis, autoritate ecclesiæ inflicta, qua fit, ut certis personis in criminum consuetudine pervicacibus interea interdicatur usu quorundam jurium ecclesiasticorum, modo plurium, modo pauciorum, ut corrigantur, et ad demissam agendam poenitentiam, et satisfactionem exhibendam, de qua adhuc ecclesia spem non mediocrem habet, quasi adjectis vehementibus stimulis adducantur.* Dicitur in primis *nota quædam, ut plurimum personalis, aliquando*

vero localis, ut distinguatur duplex censurarum genus, ex quibus omnes in personas ferri possunt, nimirum et excommunicatio, et suspensio, et interdictum, una vero solum nimirum interdictum, in loca infertur. Dicitur *auctoritate ecclesiæ inflicta*, ut indicetur necessarium esse actum quemdam ecclesiasticæ potestatis, ut censura inferatur, qualis est aut lex pubblica ecclesiæ, aut sententia, vel præceptum ecclesiastici superioris jurisdictionem in foro ecclesiæ externo exercentis. Hanc ob rem siquis sponte, vel ob privatam conscientiam criminis, vel ex animi devotione, et reverentia in res sacras a sacramentis abstineat, censura non erit; quemadmodum nec censura est peccatum ipsum, quod legitimam sacramentorum plurium susceptionem, aut ministerium impedit, propterea quod nemo in his casibus specialis ecclesiastica auctoritate ab eorundem sacramentorum susceptione, ministeriove repellitur. Quod si sacerdotes sacramenti penitentiæ administri, pœnitentes quandoque jubeant ne ad eucharistiam accedant, removeant etiam a sacramentali absolutione, non ideo hæc censura dicetur, sive quod hæc censura dicetur, sive quod hæc mandata ad internum tantum forum pertineant, sive quod in hac parte, non proprie jussio, et imperium ecclesiæ sit, sed tantum proponant ecclesiastici administri certas conditiones, quibus demum impletis juxta divinas institutiones sacramenta rite percipiantur, aut administrentur. Aliud autem est, quosdam edito absoluto præcepto, jussu, imperio repelli a sacramentis, quod fit per censuram, aliud declarare, ex jure divino non licere quibusdam accedere ad sacramenta, nisi certis conditionibus, quemadmodum aliud est irregularitatis impedimentum, quo quis auctoritate ecclesiæ a recipiendis ordinibus arcetur, aliud præceptum ecclesiæ alicui factum, nec insuper habitis certis conditionibus ad ordines suscipiendos accedat.

Clarius adhuc explicari res potest. Sunt in communione sacra duplicis generis jura, alia, quæ non subsunt omnino ecclesiasticæ potestati, sed Deo reservantur, alia quæ a Deo institutore ecclesiæ libere eidem ecclesiæ concessa sunt ita, ut pro ecclesiæ ipsius arbitrio disponantur. Primi generis sunt intima conjunctio animæ cum Deo, quæ fit per gratiam, habitus fidei, spei, et charitatis, character sacramentalis, præordinatio ad æternam vitam, et in eamdem æternam vitam admissio, atque his similia, quæ sane non alia sicut dari, ita nec tolli potestate possunt, quam divina, quamquam enim ecclesia identidem sit administra divinæ virtutis; quod contingit in sacramentis per ecclesiasticos administros collatis, in quibus et gratia sanctificans, et multa alia divina dona conferuntur, et character imprimitur ecclesiæ ministerio, non tamen hæc omnia adeo pendent ab ecclesiastica potestate, ut semper effectus sequatur operante Ecclesia, aut ecclesia non operante effectus nullus obtineatur, aut deleatur auctoritate ecclesiæ, quod semel factum est. Quidquod enim sæpe, ac sapius divina gratia prævenit quodcumque sacerdotis officium, immo non amittitur, aut restituitur, sacerdote etiam invito, ac reluctante? Quidquod character semel impressus in collatione sacramentorum indelebilis omnino dicitur? Secundi generis sunt externa communio sanctorum, in ecclesiam admissio, publicæ preces, ac suffragia, sepulturæ concessio, participatio beneficiorum, et alia hujusmodi bene multa, quæ sane omnino relicta sunt ecclesiasticæ potestati. Itaque censura illa dicitur, quæ privat bonis secundi generis, quamquam non spoliet aut omnibus, aut etiam nullo ex bonis primi generis. Quæ cum ita sint, intelligimus facile, quid sit, censuram inferri oportere ab ecclesiastica potestate, respectu scilicet eorum jurium, ac bonorum, quæ libere relicta sunt ecclesiasticorum administrorum prudenti arbitrio, ac facultati. Hinc fit, non sufficere ad censuram, quemquam lethali peccato detineri, immo nec sufficere, quemquam gehennæ pœnis affligi ex divina sententia; bonum enim gratiæ, quo privat hominem lethale peccatum, et bonum vitæ æternæ, quo privat hominem divina sententia, liberæ dispositioni ecclesiæ relicta non sunt.

Dicitur insuper censura inferri, ut *quibusdam personis etc.*, quamquam enim duplex censura sit, personalis, et localis, censura tamen localis, utut ratione loci indicta fuerit, præcipue refertur ad personas, quibus interdicitur, ne in certo loco certa jura sacra, aut certis modis exerceant. Dicitur personas censura notari, *quæ sint in criminum consuetudine pervicaces*, ut indicetur, ordinariam censurarum caussam in contumacia esse positam; si enim delinquens statim dolore percitus, veniam apud Deum, et apud Ecclesiam postulet, non censuris notari solet, sed pœnitentiis expiari. Quod si extra ordinem adhuc censura notari quandoque videantur atrocioris cujusdam sceleris rei, etiamsi de illorum contumacia non satis constet, ad magis magisque terrendos eos, qui enormia crimina admittunt, qui dum sentiunt secum agi, ac si ageretur cum contumacibus, facilius adducuntur ad petendam admissi veniam, et acerbius dolent de admisso, aliisque etiam in hoc exemplo sunt, ut ejus generis scelera detestabilius abhorreant; tunc istam saltem in hac parte non proprie censuram dicemus, sed pœnam; neque enim repugnat, ea jura, quibus aliquis spoliari ad tempus etiam incertum potest per censuram, ita suspendi posse, ut id in pœnam flectatur. Dicitur præterea censura notatis *interea interdici usu quorundam jurium*

ecclesiasticorum, modo plurium, modo paucio-rum. In primis *interea interdici*, ut intelligatur, censuras non esse perpetuas, sed eo usque permanere, donec quis emendetur, et corrigatur. Quod si identidem dicatur quis per certum determinatumque tempus quadam excommunicatione, aut suspensione notari, excommunicationes istæ, aut suspensiones proprie censuræ non sunt, sed vel pœnitentiæ, vel pœnæ. Additur secundo *usu*, ut indicetur, censuram jura, quibus privat, non omnino de medio tollere, sed tantum, ne exerceantur, impedire. Sic patronus excommunicatus non amittit juspatronatus, tantum non illud exercet, ubi interea beneficium vacet, quousque censura non sit absolutus. Sic clericus suspensus a beneficio non amittit beneficium, tantum redditus interea non facit suos, quales faceret non suspensus. Subjicitur tertio, *quorundam jurium ecclesiasticorum*, ut explicetur, non omnia juria sacra, censura posse deleri, sed tantum illa, quæ liberæ dispositionis ecclesiæ relicta sunt, uti modo observabam. Ubi additum est *modo plurium, modo pauciorum*, indicandum fuit, censuras non omnes esse pares, cum excommunicatio ex. gr. omnibus juribus ab ecclesia pendentibus privet, non suspensio, aut interdictum. Et revera post suspensionis censuram, inferri adhuc tanquam gravior potest censura excommunicationis, cap. 10, de judiciis, cap. 8, de dolo et contum., cap. 13, de vita, et hon. cler., cap. 4, de jurepatron., cap. 1, 2, 3 et 4, de cler. excomm. min., quod sane fieri nequiret, si omnia juria ecclesiastica essent suspensione sublata. Postrema definitionis verba *ut corrigantur etc.* designant finem censurarum, quæ non ad perdendum inferuntur, uti inferuntur pœnæ, sed ad corrigendum, qua in re observatur, ob eandem caussam censuras in eos infligi, de quibus spes bona possit futurum, ut corrigantur, quæ spes si non esset, non censura, sed pœna inferretur.

CAPUT II.

De iis, qui possunt censuras inferre.

Non esse potestatem ordinis, sed jurisdictionis sacræ, eam, quæ exercetur in inferendis censuris, facile demonstrari potest ex principiis generalibus a me alias positis in tractatione de potioribus ecclesiæ dignitatibus et officiis. Cum enim ibidem statuissem, eam dici potestatem jurisdictionis sacræ, quæ abs jure gentium omnibus ubique sacerdotibus concessa fuit apud omnes nationes, sacerdotibus autem judæorum divina auctoritate tributa, ac tandem in evangelio a Deo translata in apostolos, et apostolorum successores, satis erit indicare, censuras non apud cristianos tantum, sed et apud judæos, immo et apud alias gentes in usu fuisse, ut liqueat, veram et proprie dictam jurisdictionem in censuris infligendis exerceri. Apud gentes censurarum quasdam species extitisse, belle probat testimonium Cæsaris in lib. 6, de bello Gallico cap. 4, scribentis hunc morem fuisse apud Germanos, et Gallos: *Siquis aut privatus, aut populus, eorum* (idest Sacerdotum) *decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum, et sceleratorum habentur: ab iis omnes decedunt, aditum eorum, sermonemque defugiunt, nequid ex contagione incommodi accipiant; neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem etc.* Apud judæos extitisse quosdam infligendarum censurarum modos, probat caput 23. Deuteronomii, item Joannes in evangelio, dum refert in cap. 9, vers. 22. *Judæos conspiravisse, ut siquis* Jesum *confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret*, et in cap. 16 vers. 2, Christum Dominum prædixisse ea, quæ ex judæorum odio apostolis essent eventura, inter cetera, *absque synagogis facient vos*, ut indicaret, apostolos a consortio judæorum repulsum iri, quæ sane species erant excommunicationis. Dum vero Christus Dominus ecclesiæ fundamenta jecit, eam voluit esse in ecclesia potestatem, Matthæi cap. 18, vers. 17, ubi mandavit, habendum esse tanquam ethnicum, et publicanum, qui ecclesiam non audivisset. Hac ipsa facultate non semel usus fuit Paulus apostolus, dum incestuosum Corinthium satanæ tradidit, prima ad corinth. cap. 5, vers. 5, dum anathema esse voluit, qui Dominum Jesum non amaret, eadem epistola cap. 16, vers. 22, dum anathema esse jussit eum, qui aliud, quam Christi evangelium, prædicaret, ad galatas cap. 1, vers. 8, dum eum, qui apostolicis præceptis non obtemperaret, notandum esse clamavit, velut eum, cum quo nemo commisceretur, secunda ad thessalonicens, cap. 3, vers. 14. Hinc sane fit, ut licet censura ex justitia inflicta liget homines etiam apud Deum, et in foro, ut ajunt, conscientiæ, can. 6, can. 24, qu. 1, a nemine tamen indici, infligive possit, quam ab eo, qui externam in ecclesia jurisdictionem exerceat, cap. 2 de his, quæ fiunt a major. part. capit. Quamquam enim parochi et sacerdotes forum pœnitentiale nacti in eodem foro denegare peccatoribus aliquando valeant jus ad sacramenta accedendi, ea tamen censura non dicitur, sive quod neminem in foro externo devincit, unde vulgaris traditio prodiit, peccatorem, cui absolutio in foro secreto, et pænitentiali denegatur, non habere quidem jus sacramenta petendi, habere tamen jus, si nihil aliud obsit; ut sibi publice petenti sacramenta non

denegentur; sive quod hæc proprie censura non est, uti in capite præcedente observabam, et tantum in hac specie proponitur a sacerdote, quid ex divinis mandatis agendum sit a peccatore; ut rite, et cum fructu accedat ad sacramenta. Quod si in medium proferas canonem 6, can. 16, quæst. 1, ubi Hieronymus clericis universis facultatem videtur asserere eradicandi ab ecclesia, imo et satanæ tradendi juxta monumentum Pauli apostoli in 1, ad cor. cap. 12, intima agnoscenda est hieronymiani fragmenti sententia. Ibidem sanctus vir non sermonem instituit de singulis clericorum gradibus ad distinguendas singulorum clericorum potestates, sed comparat clericalem cum monastica vita, et cum facultatem excommunicandi monachis denegat, tum eam clericis tribuit; unde colligitur, tradidisse quidem Hieronymum, in clero consistere excommunicandi facultatem, exclusis aliis qui clero adscripti non essent, non tamen eam asseruisse singulis clericis etiam jurisdictione ecclesiastica destitutis. Facile erat respicere tunc temporis ad universum clericorum collegium, quo coeunte sub episcopo ex synodi totius sententia ut plurimum censuræ inferebantur. Quod si opponatur canon. 11, caus. 2, qu. 1, seu Novella Justiniani 123, cap. 11, confirmata in concilio parisiensi, can. 6, quæst. 3, ubi presbyteris æque ac episcopis facultas excommunicandi conceditur, cum legitima subsit excommunicandi caussa, facile intelligetur de presbyteris aut sententiam episcopalem promulgantibus, aut etiam consilium suffragiumque ferentibus excommunicanti episcopo, aut denique de presbyteris eam jurisdictionem singulari jure nactis, veluti cum sede episcopali vacante iis jurisdictio episcopalis adquiritur. Si insuper objiciatur Gratiani auctoritas initio quæstionis 6, caus. 26, tradentis, excommunicatum ab episcopo, eo inconsulto ab alio reconciliari non posse, nisi a metropolitano, vel a pontifice Maximo, quod ex eo probat, quia presbyteri potestatem excommunicandi, vel reconciliandi ab episcopo accipiunt; dicendum erit, ibidem non asseri presbyteris ordinario jure facultatem excommunicandi, sed tum demum, cum extra ordinem fuerit presbyteris ab episcopo demandata. Si præterea adferatur in contrarium capitulum 17, de restit. spoliat., ex quo liquet probatum fuisse jus parochiale ex potestate inferendæ censuræ, statim ibidem deprehenditur, de episcopo sermonem institui, qui et jus parochiale simul, et episcopale sibi in certa ecclesia vindicabat. Denique si in cap. 2 et 3, de offic. indic. ordin. sacerdotibus quibusdam, aut plebanis dicitur competere facultas ferendæ excommunicationis, vel interdicti, de iis sacerdotibus intelligenda sunt, qui singulari titulo hujusmodi facultatem adquisivissent; neque enim repugnat, potestatem jurisdictionis, quæ in episcopis ordinaria est, competere extra ordinem aliquando clericis inferioribus, puta vel consuetudine, vel præscriptione, vel privilegio, argum. cap. 13, de foro competente.

Itaque ad jurisdictionem ecclesiasticam pertinet censuras inferre, ex quo duo principia stabilienda sunt, quorum primum est, eam facultatem adquiri a laicis nullo modo posse, idest ab iis, qui omnino sunt extra clerum; alterum est, ad eandem facultatem exercendam non requiri certum ordinem, aut episcopalem, aut sacerdotalem. Primum facile constat generaliter ex c. 2, de judiciis, specialiter autem ex can. 1, vers. *maximus* d. 96 et ex c. 10, de judiciis. Suffragatur recta ratio, etenim uti censura privat bonis spiritualibus ecclesiasticis, ita ab eo tantum indici potest, cui bonorum eorundem spiritualium administratio divino jure commissa est, quales sunt clerici in consortium administrationis sacrorum vocati. Neque opponas capitulum 12, de major. et obed. ubi species proponitur de abbatissa, quæ certos clericos suspendit; siquidem quæ ibidem suspensio commemoratur, proprie censura non est, tantum est præceptum abbatissæ denegantis, in ecclesia monasterii officium a sacerdotibus peragi, aut sacerdotes fructus beneficii a monasterio exigendos percipere. Quidquod enim proponitur, clericos illos voluisse abbatissæ obtemperare, ex eo, quod ab abbatissa excommunicari non poterant? Argumentum id est, quo concluditur, ab abbatissa censuram inferri nequivisse; quod magis ex eo confirmatur, quod adversus clericos eosdem inobedientes jubeatur ordinarius inferre censuram si contemnere abbatissæ monita perrexissent. Profecto supervacua fuisse ulterior ordinarii censura, si jam vera censura coerciti clerici fuissent abbatissæ auctoritate. Ceterum generaliter verum est, hos aut similes conatus abbatissarum quarundam sibi certas adrogantium ecclesiasticæ jurisdictionis species fuisse sacris canonibus improbatos, argomento capituli 10 de pœnit. et remiss. Alterum principium, quo definitur, ad ferendas censuras non requiri ordinem episcopalem, facile constat ex cap. 15, de election. ubi statuitur, utut necdum consecratum clericos censura notare. Constat insuper ex cap. 13, de offic. ordin. ubi non denegatur capitulis cathedralium ecclesiarum facultas ferendi censuras, ubi hanc legitimo titulo acquisivissent. Constat etiam ex cap. 1 11 et 29, de offic. et pot. jud. deleg. ex cap. 7, de offic. legati, et ex cap. 10, de major. et obed. in quibus apparet, delegatos, vel legatos pontificios indiscriminatim, etiamsi episcopali ordine non sint insigniti, posse censuras infligere, propterea quod a pontifice maximo mandatam jurisdictionem valeant exercere. Nonne in dicto cap. 10, de major. et

obed. Priori quidam asseritur facultas inferendi censuras in canonicos ecclesiæ suæ? Nonne in cap. 11, eod. tit. cardinalibus in ecclesia sui tituli generaliter ea potestas conceditur? Nonne in cap. 2 et 3, de offic. judic. ordinar. eadem potestas competere jure dicitur sacerdoti, aut plebano, qui sane singulari titulo eum adquisiverat? Neque aliam ob caussam puto, hujusmodi facultatem denegatam canonicis, de quibus agitur in cap. 2, de his, quæ fiunt a majori parte capit. nisi quod nullo singulari jure canonici illi eam sibi competere ostendissent.

Positis his generalibus regulis, multa fluunt consectaria. Et primo colligimus, attento jure decretalium episcopos ante consecrationem confirmata electione posse censuras inferre cap. 15, de elect. Dico attento jure decretalium, quia aliud obtinuit post extravagantem 1, de elect. tit. com. quibus in provinciis ea recepta est. Secundo colligimus, in neminem posse eam potestatem exerceri, nisi qui jurisdictioni subjiciatur, ejusdem jurisdictionis modo servato, cap. 11 et 29, de offic. et potest. jud. deleg. cap. 7, de offic. legati, c. 10 et 11, de major. et obed. c. 21, de sentent. excomm. Tertio, vicarios generales a prælatis eam facultatem habentibus constitutos, etsi sacerdotio minime initiatos, item cardinales, atque abbates, non presbyteros, seu seculares, seu regulares in ecclesiis, in quibus episcopalem jurisdictionem exercent, censuras jure inferre. Quarto colligimus, nihil repugnare, quominus superior jurisdictione, licet ordine minor sit, notet eum censura, qui minor sit jurisdictione, et ordine major, quemadmodum contingit in vicario generali archiepiscopi jurisdictionem exercente in episcopos suffraganeos, argumento canonis 1, dist 34, can. 3, caus. 6, quæst. 4, et cap. 52, de sentent. excommunic. quamquam tamen fatendum sit, magis decorum et honestum existere, si in eo caussarum genere archiepiscopi per se sententiam ferant, argumento canonis 4, 5, 6, 7, 8 et 9, dist. 21, eamque ob rem pontifices maximi aliquando quibusdam suffraganeis indulserunt, ut ab officialibus metropolitanorum censura notari non possent, cap. 1, in fine de offic. judicis ordinar. in 6. Quinto, censuram extra territorium etiam in subditos latam nullum effectum habere, cap. 2, de const. in 6, licet censura personalis in territorio lata subditos semel notatus deinde quorumque abeuntes afficere pergat, can. 24, caus. 7, quæst. 1, cap. 1, de raptor, cap. 16, de sentent. excom. in 6. Exceptio est in eo, qui a diœcesi abest adversus residentiæ leges; etenim in caussa ipse violatæ residentiæ, licet absens, censura notari poterit, cum inspiciatur tunc non locus, in quo persona invenitur, sed locus delicti, sive deserti contra leges officii, cap. 11, de cler. non resid. Eo autem minus poterit quis alienum subditum censura notare, argumento canonis 1 et 2, cau. 6 quæst. 8, nisi iste deliquerit in illius diœcesi, can. 4 et 5, cau. 6, quæst. 3, vel nisi diœcesanus consentiat, can 6, cau. 9, quæst. 3, colligitur, episcopos, sicut nec certa ecclesiæ suæ graviora negotia gerere, ita et hanc censuras inferendi potestatem non posse exercere sine consensu sui capituli, ubi viget adhuc jus decretalium, cap. 1, de excess. Prælator, ac proinde mortuo episcopo, eam potestatem ad capitulum devolvi. Septimo, sicut archiepiscopus regulariter nequid jurisdictionem exercere in subditos suffraganeorum, nisi in caussa appellationis, ita eundem non posse, nisi in caussa appellationis in subditos suffraganeorum censuras infligere, cap. 5. de sentent. excommunic. in 6, cap. 1, § ult. de foro compet. in 6. Octavo, non posse episcopos in officiales vel nuncios apostolicæ sedis, quasi privilegio singulari sui muneris exemtos, censuræ sententiam pronuntiare, quamquam valeant de eorum gravioribus admissis pontificem maximum certiorum facere, ut idem pontifex caussa cognita illos animadvertat, extravag. 3, de hæreticis int. com. Nono, quamquam olim etiam in hac parte monachi episcopis subjacerent, can. 6, 9 et 17, cau. 16, quæst. 1, ob recentiores tamen exemtiones, et privilegia, monachos ab episcopis censura notari non posse. Exceptio vetus fuit, si monachi extra claustra vagentur, isti enim privilegio cœnobii sui uti nequeunt cap. 21. de privileg. Aliam exceptionem adjecerunt patres tridentini gratia ordinariorum, qua scilicet, non obstantibus monachorum exemtionibus, episcopi promulgent etiam in ecclesiis monasteriorum censuras a se legitime latas, sess. 25, de regular. cap. 12. Generalis quoque est exceptio in iis omnibus caussis, in quibus concilium tridentinum voluit, monachos episcopis iterum esse subjectos, aut abrogatis in ea parte privilegiis atque exemtionibus, aut constitutis episcopis tanquam sedis apostolicæ delegatis; frustra enim concilium tridentinum excitavisset episcopalem jurisdictionem in iis speciebus, nisi et in eisdem facultatem fecisset coercendi censuris obsistentes, ac contumaces. Olim quæstio erat, an monasteria exempta dicerentur ex eo, quod in protectionem sedis apostolicæ recepta fuissent; et in ea definitum fuit, sedis apostolicæ protectionem in caussa esse, ut monachi ab ordinariis locorum neque excommunicari, neque interdici possent, in ceteris autem obnoxii manerent, cap. 18, de privileg. c. 1, de verbor. significat. in 6. Aliquando præter monachos plurimi extiterunt, qui simili privilegio gaudebant, c. 16, de privileg. Sed deinde hæc privilegia abrogata fuerunt, integris tamen manentibus iis, quæ regibus

regumque familiis competerent, et quæ gratia seu cœnobiorum, seu collegiorum concessa fuissent, cap. 5, eodem titulo in 6. Decimo denique colligitur, delegatos ad certam caussam facultatem eo ipso nancisci, inobedientes litigantes censura notandi, etiamsi expressa in mandato non fuerit, ne alias jurisdictio irrita sit, et inanis, c. 5, 7, 11 et 29, de off. et pot. jud. deleg.

Duo adhuc observanda sunt, quorum primum respicit ordinarios jurisdictionem in certa diœcesi habentes, alterum respicit eos, qui singulari titulo facultatem ferendarum censurarum nacti fuerint. Ad ordinarios spectat, quod tradi solet, tum demum eos posse censuram inferre, cum censura ipsi irretiti non sint. Si tamen et ipsi censura tenentur, distinguendum est inter censuras et censuras. Sunt enim ex censuris aliquæ, quæ jurisdictione privant, aliæ, quæ hunc effectum non habent. Privant jurisdictione excommunicatio major, et suspensio ab officio; non privant autem aut excommunicatio minor, aut suspensio, quæ sit tantum ab ordine, vel beneficio, integra manente officii administratione, quemadmodum nec privat interdictum. Igitur irrita erit censura, quotiescumque feratur a Prælato, vel excommunicato excommunicatione majore, vel suspenso ab officio; rata e contrario erit, etiamsi feratur ab excommunicato excommunicatione minore, aut ab interdicto, aut a suspenso ab ordine tantum, vel beneficio integra manente officii administratione. Perspicuum id fit perpendenti facultatem ferendarum censurarum jurisdictioni cohærere; propterea non amitti, nisi quibus in casibus jurisdictio auferatur. Ad eos, qui singulari titulo facultatem adquisiverunt censurarum inferendarum, spectat ipsos non semper censuras omnes inferre. Quamquam enim, si privilegium generale demonstrent, aut alium singularem titulum potestatis censurarum in universum ferendarum, nulla dubitatio sit, quin ampla habeatur eorum potestas, et ad omnes censurarum species referatur; quid tamen, si excommunicandi tantum, aut suspendi tantum, aut interdicendi tantum quæsivisse potestatem demonstrent? Num quod de una censuræ specie edocetur, ad alias extendetur? Plane si quis demonstret, adquisivisse se facultatem excommunicandi, satis erit ut probatum etiam sit, eo ipso illi competere facultatem, et suspendendi et interdicendi; etenim excommunicatio in se, et suspensionem, et interdictum complectitur, quo referri possunt tres illæ juris regulæ; prior: *Plus semper in se continet, quod est minus*; posterior: *Cui licet plus, licet etiam, quod est minus*; postrema: *In toto partem non est dubium contineri*, cap. 35, 53 et 80, de regul. jur. in 6. Non tamen e contrario qui demonstrat, se adquisivisse facultatem interdicendi, eo ipso et tacite demonstravit, se etiam adquisivisse facultatem excommunicandi, aut suspendendi, quemadmodum nec qui demonstrat, se adquisivisse facultatem suspendendi, tacite et eo ipso demonstravit, se etiam adquisivisse facultatem excommunicandi, aut interdicendi, argumento capituli 12, de major. et obed. Neque enim in interdicto suspensio, in suspensione interdictum, in alterultra, aut in utraque censura, excommunicatio continetur.

CAPUT III.

De iis, qui possunt censuris coerceri.

Tria observanda sunt ratione habita personarum, quæ censuris notari possunt. In primis enim aliqui sunt, qui omnino nequeunt censuris coerceri. Deinde sunt aliqui, qui certis quidem censurarum speciebus, non tamen omnibus obnoxii sunt. Denique sunt aliqui, qui, quamquam omnibus censuris subjicii queant non tamen subjacent, aut ratione habita certorum prælatorum censuras inferentium, aut ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aut ratione habita legis generalis, in qua comprehensi non intelliguntur, nisi de ipsis specialis mentio fiat. Duæ priores observationes in hoc principio collocatum fundamentum habent: nimirum cum censuræ ita inferantur, ut interdicatur certis ecclesiæ bonis, aut juribus; nullo modo injici censura potest in eos, qui eisdem juribus gaudere minime possunt, nec propterea possunt spoliari. Postrema observatio altero principio innititur, quod certæ personæ sint, aut dignitate spectabiles, aut privilegiis specialibus insignitæ, quas lege generali censuram inferente comprehendi vel dignitas ipsa, vel privilegium minime patitur.

Itaque in primis aliqui sunt, qui censuris omnino coerceri nequeunt. Quod ut perspicue explicetur, ponendum initio est generale principium, quo statuatur, eos omnes posse censura notari, qui sunt in ecclesia, can. 10, dist. 96, e contrario neminem ex iis notari posse, qui extra ecclesiam consistunt. Cum enim ii dumtaxat, qui in ecclesia sunt, juribus, et bonis illis potiantur, quibus censura interdicitur; quomodo censura notabuntur illi, qui nunquam in ecclesia extiterunt? Hinc Paulus apostolus ab Augustino laudatus in can. 18, caus. 2, qu. 1, ajebat: *Quid enim mihi de his, qui foris sunt, judicare?* In conspectu hujus traditionis forte aliquibus difficultatem ingeret, aut capitulum 13 et 14, de judæis, aut capitulum 12 et 18, de usuris, ex quibus adparet, aliquando judæos fuisse excommunicatione coercitos. Ego in his speciebus agnosco quandam excommunicationis imaginem, non veram, proprieque dictam excommunicationem. Est imago quædam excom-

municationis in eo, quod feratur ea sententia ad contundendam [contumaciam judæorum; quod tempus habet indefinitum, eo usque provecta, quo judæi a temere factis resipiscant; quod certis juribus, quorum illi capaces sunt interdicatur. At proprie censura excommunicationis non est, sive quod quæ abs judæis communio aufertur, non est communio sacra, sed civilis in commerciis consistens, sive quod ea pena non directe fertur ab ecclesiæ auctoritate, sed potius principium patrocinio etiam implorato, dicto cap. 18, de usuris vers. *Principibus*, sive denique quod non directo fertur in judæos, sed potius christianis mandatur, ut ab judæorum commercio prorsus abstineant, uti liquet ex omnibus laudatis monumentis. Ut paucis dicam, quoties judæi in certo loco consistunt, iis civilia negotia permittuntur, in quibus communionem habent cum Christianis. Interest aliquando in judæorum pœnam hac communione interdicere, qua judæi fruuntur; verum hæc proprie excommunicatio dici nequit, sed quoddam veluti excommunicationis simulacrum, eadem fere ratione, qua in cap. 11 de constitut. instar censuræ dici potest privatio cujusdam officii minime sacri, quæ tamen censura non est, et tantum habet censuræ imaginem, quod eadem forma illata fuit, qua solent inferri censuræ. Erit ergo potius pœna quedam civilis, et temporalis ad emendationem illata, quæ ideo confertur in tempus indefinitum.

Secundo aliqui sunt, qui quibusdam quidem censurarum speciebus non tamen omnibus obnoxii habentur. Quamobrem distinguenda sunt varia hominum genera, status, aut rationes, ut dignoscatur, quæ species censuram singulis conveniant. Imprimis observandum est, constare hominem ex anima, et corpore: hinc quædam censuræ et animam, et corpus afficiunt, quædam in animam tantum feruntur. Sic major excommunicatio, et interdictum tenet etiam corpus post mortem, ita ut cadaver excommunicati, et interdicti nequeat ecclesiastica sepultura donari, quin tamen aut excommunicatio minor, aut suspensio corpus afficere valeat. Insuper observandum, hominum alios viventes esse, alios defunctos. Viventes quidem censuris omnibus notari possunt; at defuncti notari quidem possunt excommunicatione majore, aut interdicto, minime vero excommunicatione minore, aut suspensione, ètenim defuncti incapaces sunt illorum jurium, quibus privant aut excommunicatio minor, aut sospesio, capa ces autem sunt jurium, quibus privat interdictum, veluti sepultura ecclesiastica, aut quibus privat excommunicatio major, veluti publicæ preces, et orationes, quæ fiunt pro defunctis, et ecclesiastica sepultura. Id tamen ita intelligitur, ut excommunicatio major, vel interdictum non proprie censura sit, sed potius pœna, propterea quod non ad corrigendum, et emendandum, sed ad puniendum infligitur. His proximum est suspensionem, et excommunicationem minorem vi ipsa morte notati interire; excommunicationis autem majoris, et interdicti censuras in viventes latas etiam post mortem durare, quousque absolutione deleantur, quæ eatenus post mortem censuræ dici possunt, quatenus verum fuit, ad corrigendum, et emendandum ab initio fuisse inflictas, can. 1, 2 et 3, caus 4, quæst. 2, cap 28, de sentent. excommun. cap. 12 et 14, de sepult. Notatu dignum est hac in re, communionem sacrorum duplicis generis esse, aliam juris, quæ scilicet alicui jure competit, veluti fidelibus innoxiis, aut graviorum criminum minime reis; aliam tantum facti, qua gaudent qui graviorum criminum conscii sunt, et censura digni, quamquam censura necdum in ipsos publicata fuerit, quiaforte crimen adhuc occultum est, nec perspicue probatum. Sane ubi quis et jure, et facto communione gaudebat, eadem post mortem privari nequit; secus, si facto tantum gaudebat, non jure, poterit censura notari, can. 6, caus. 24, quæst. 2. Quandoque vero contingit, ut qui in communione ecclesiæ decessit, revera in communione non sit, et e contrario, propterea quod in rebus facti ecclesia modo humano procedit, et eum credere potest in communione existere, qui non existit, et e contrario eum a communione repellere, qui adhuc in communione consistit, quemadmodum scribebat Innocentius III. in cap. 28, de sent. excom.

Præterea observandum est, duplicem hominum rationem existere, prout homines, vel singuli atque in propria persona considerantur in communi tanquam universitatem, vel collegium componentes. Hinc quamquam censuræ omnes ferri in singulorum personas possint, nimirum et excommunicatio, et suspensio, et interdictum, non tamen omnes, sed aliquæ tantum ferri possunt in corpora, idest collegia, atque universitates. Sic neque universitas, neque collegium excommunicari potest, can. 1, caus. 24, quæst. 3, cap. 5, vers. *in universitatem* de sent. excom. in 6, quamquam suspendi valeat, aut interdici cap. 11, de sponsal., cap. 13 de privileg. cap. 16, de sent. excom. in 6. Regulæ hujus ratio est, quia excommunicatio animam penitius afficit, quam in discrimen æternæ salutis adducit, cujus sane periculi capacia collegia non sunt, et universitates; alias autem non decet, excommunicari singulos de collegio aut universitate ob delictum collegii aut universitatis, uti recte notabat Bonifacius VIII. in dicto cap. 5, de sent. excom. in 6, inhærens s. Agustini vestigiis; qui in dicto can. 1, caus. 24, quest. 3, improbaverat factum episcopi integram familiam excommunicantis. Et revera delicta universitatum, collegiorum, ac fami-

liarum dicuntur, quæ admissa sint a majore parte, sive ex majoris partis consentione etiamsi aliqui non coleriut; est autem absurdum, aliquem in discrimen salutis æternæ adduci, qui innoxius est, neque potuit multitudini obsistere. Verum enim vero adhuc deliberandum est in conspectu capituli 22, de præbend., et capituli 11, de exception. in quibus species proponi videtur collegii canonicorum excommunicatione notati. Sunt qui putant, ante Bonifacium VIII viguisse ut capitula possent excommunicari, quasi primum id vetitum fuerit ab eodem Bonifacio in dicto cap. 5. Mihi hæc opinio non placet; etenim ratio a Bonifacio adjecta in dicto cap. 5, perpetua est, nec modum ullum temporalis disciplinæ recipere potest; cum enim ait ipse, ex excommunicatione collegiorum emergere gravissimum animarum detrimentum, propterea quod in collegiis innoxii quidam sæpe sint, quorum animas excommunicatione ligare absonum est, indicat numquam id recipi potuisse: atque ante Bonifacium jamdiu id tradiderit laudatus Augustinus in dicto can. 1, caus. 24, quæst. 3, verosimilius est dicere, in dicto capite 22. de præbend. non agi de capitulo excommunicato, sed de excommunicatis singularibus canonicorum personis, qui mandato apostolico contradixissent, uti verba rescripti demonstrant; aliud autem est, collegium, aliud, personas singulares de collegio, illas nimirum, quæ gravis inobedientiæ reæ sint, excommunicari. Item verosimilius esset dicere, in dicto capite 11 de exception. nomine excommunicationis non intelligi veram, et proprie dictam excommunicationem, sed potius suspensionis censuram. Et quidem veteres aliquando suspensionem appellaverunt nomine excommunicationis, ex eo, quod suspensio certa communionis ecclesiasticæ jura auferrent, et generale excommunicationis nomen sæpe, ac sæpius ad alies singulares censuras referretur, uti superius observatum est, et inferius adhuc demonstrabitur. Nil igitur mirum, si suspensa capitula quasi excommunicatione notata aliquando pontifices Maximi appellaverint. Neque hæc interpretatio repugnat verbis laudati rescripti. Quod enim dicitur in dicto cap. 11, contra collegium canonicorum propositam fuisse exceptionem excommunicationis, ne in judicio appellationis, ageret, commode intelligi potest de suspensione ab administratione reddituum capitularium, de qua dubitari poterat, an capitulum ab agendo rejiceret. Clarius adhuc dicam, excommunicationis plures effectus esse; in primis enim ii sunt, qui et suspensioni, et interdicto communes habentur; item est etiam denegatio communis orationis, precum pubblicarum et salutationis officiosæ; est denique damnatio animarum. Priores quidem effectu omnes potest in collegiis exerere excommunicatio, non postremum. Proindeque concludi potest, valuisse olim indici in collegia excommunicationem quod attinet ad priores effectus, non quod spectat damnationem animarum, hæc enim non collegium ipsum, sed singulares potius personas afficeret. At excommunicatio prioribus effectibus tenus, quid aliud esset, quam suspensio a capitularibus officiis in communi exercendis? Quod si excommunicatio appellata est id tribuendum ætati illi, qua omnes censuræ sub excommunicationis nomine pronunciabantur. Simile hujus rei argomentum habetur apud s. Augustinum in can. 8, caus. 17, quæst. 4, ubi ob delicta patrisfamilias ipsam familiam excommunicavit; et quamquam alibi, nimirum in dicto can. 1, caus. 24, quæst. 3, monuit, ne tota familia ex delicto patris excommunicaretur, illic tamen, seu in dicto can. 8, quod attinet ad certos effectus, idest ad effectum non recipiendarum oblationum, ad universam familiam excommunicationem patris extendit. Quod de collegio dictum est, idipsum dicas de officio, vel munere pubblico: suspendi quidem, aut interdici officia possunt; at si de excommunicatione agatur, hac tantum notari poterit persona officium exercens, si in officio deliquerit, et successorem in officio excommunicatio non afficiet. Tantum excommunicari etiam poterit successor in officio, quo casu intra certum tempus non satisfacerit ecclesiæ, aliisve læsis ex administratione prædecessoris, caput 7, de immun. eccles.

Observandum itidem est, duplicem esse fidelium ordinem, quorum aliqui clerici sunt, vel prope ad clericos accedentes religiosi, quales sunt monachi, sanctimoniales, et qui administrationem hospitalium gerunt parabolani, aliqui extra clerum, et religiosum singulare officium constituti, quos laicos passim appellamus. Hinc quædam censuræ sunt, quibus uterque ordo notari potest, nimirum excommunicatio et interdictum. Est e converso censura suspensionis, qua tantum notatur ordo clericorum, aut religiosorum, hoc inter clericos et religiosos intercedente discrimine, quod clerici et ab ordine, et ab officio, et a beneficio suspendi possint, religiosi autem suspendantur tantum ab officio, seu ab administratione, item ab jure electionis, siquod habeant, item a beneficio, cujus forte jure potiantur, qualia sunt regularia beneficia; addere potes a præstimoniis, et pensionibus; nunquam autem ab ordine, nisi agatur de monachis, qui utramque vitam et clericalem et monasticam profitentur. Profluunt hæ regulæ ex ipsa rei natura, quæ suadet, quemquam ab iis tantum juribus repelli, quibus fruitur, aut frui potest. Denique observandum est, diversam haberi oportere rationem locorum, et personarum; quamquam enim personæ possint omni censura notari, nimirum excom-

municatione, suspensione, et interdicto, loca tamen non alia censurarum specie notari possunt, quam interdicto.

Tertio aliqui sunt, qui quamquam omnibus censuris obnoxii esse valeant, non tamen subjacent aut ratione habita certorum prælatorum censuras inferentium, aut ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aut ratione habita legis generalis, in qua comprehensi non intelliguntur, nisi de ipsis specialis mentio fiat. Ratione habita prælatorum censuras inferentium, non subjacent censuris, primo, qui privilegio singulari id obtinuerunt, ut vel nulla, vel non omni censura a certo prælato notari queant, cap. 9, 16, 21, de privileg., cap. 5, eod. tit in 6, qua in re privilegiati etiam intelliguntur, qui in specialem protectionem pontificis maximi recepti sunt, cap. 1. de verb. sign. in 6, quamquam tamen privilegiati, si in censuras ipso jure latas incurrerint, possint sententia ordinarii, ut censura notati, non obstante privilegio, declarari; Clement. 1, princip. de privileg. Et quidem ubi privilegium certis personis competat, ne censura notari ab ordinario queant, ne indirecte quidem censura ferri ab ordinario poterit, ex gr. prohibendo subditis, ne cum exemtis communicent, cap. 26, de privileg. Quid enim interest, an quis directo a communione repellatur, an, omissis directis verbis in aliquem, prohibeantur ceteri, nec cum eo communicent? Tantum hæc excommunicandi ratio recipi potuit, uti superius dictum est, adversus judæos, qui directo excommunicari nequeunt, quorum nulla esse debet gratia; at vero si reciperetur adversus privilegiatos, res eo referretur, ac si isti nullum privilegium obtinuissent. Insuper definitum est, minime expedire ut vicarii generales archiepiscoporum censura notare valeant episcopos suffraganeos, quibus cum censura immineat, ea ferenda erit ab archiepiscopis ipsis, cap 52, de sentent. excomm. cap. 1, in fine de offic. ordinar. in 6, præterquamquod id postulat dignitatis episcopalis et honoris in episcopos deferendi ratio, deduci id ipsum potest ex germana veterum canonum disciplina. Etenim olim hæc facultas metropolitanis competebat tantum in provinciali concilio, canon. 1, dist 34 can. 1, 2, 3, 5, cau 6, quæst. 4, can. 6 et 7 cau. 11, quæst. 3, et quamquam recentioribus sæculis, quibus minus frequentia fuere provincialia concilia; ita postulante necessitate vel utilitate ecclesiarum, pœnes unum metropolitanum ea facultas solida remanserit, non decuit tamen, ut facile in officialem archiepiscopi transferretur. Receptum præterea est, ut quemadmodum archiepiscopus, nisi in caussa appellationis, censura notare non potest subditos suffraganeorum, ita nec episcopus subditos suos post appellationem ad metropolitanum factam censura notet respectu caussæ, in qua fuerit appellatum, c. 11, de sent. excomm. in 6, c. 37 et 40, de appellation. quamquam etiam post appellationem episcopus possit publice denunciare notatum, ubi crimen publicum sit, appellatione post latam censuram interposita non obstante, c. 13 et 53, § 1, de appellationibus.

Ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aliqui sunt, qui latis censuris minime subjacent. Quod ut explicetur, observandum est censuram modo valere tam respectu notati, quam respectu aliorum; modo respectu aliorum tantum, quin aliquis censura notatus dicatur; modo respectu notati dumtaxat, quin alii eandem censuram observare teneantur. Tam respectu notati, quam aliorum, censura effectum habet in vere notatis, et publice denunciatis. Respectu aliorum tantum, quin aliquis notatus adpareat, effectum habet censura, ubi fideles prohibentur, ne communicent cum certa persona, quæ censura notari nequit, veluti cum interdicitur christianis ne cum judæis commercia ineant, juxta capitulum 13, 14, de judæis, capitulum 12 et 18 de usuris. Respectu notati tantum, non aliorum, valet censura, quoties qui censuram incurrit, nondum tamen denuntiatus est: siquidem quomodo censuram observare poterunt alii, qui inustam censuræ notam ignorant? c. 28, de sententia excommunicationis.

Ratione habita legis generalis, in qua quidam comprehensi non intelligantur, nisi de ipsis specialis mentio fiat, statuit lugdunense concilium in cap. de sent. excom. in 6, quod et probavit Bonifacius VIII in cap. 37, vers. *porro* de elect. in 6, episcopos non subesse aut suspensioni, aut interdicto ipso jure inflicto in reos quorumdam criminum, nisi specialiter lata lege fuerint designati, ne forte contingat, ut ob ecclesiarum administrationem, quæ eisdem competit, graviora incommoda ob suspensiones illas, et interdicta, in ecclesias inferantur. An de excommunicatione idipsum dicendum sit, adfirmare non audeo, cum expressa constitutione destituamur. Forte autem lugdunense concilium in dicto cap. 4, mentionem non fecit de excommunicatione, quia excommunicatio ob graviora crimina infligitur, quorum si rei episcopi forent, opportunum esset, et ipsos generalis legis sanctionem non evadere.

CAPUT IV.

De criminibus, quorum caussa censuræ inferuntur.

Quamquam pœnitentiis peccata quæcumque etiam levissima expientur, et quæcumque delinquentium affectiones, non tamen sine di-

scrimine peccata omnia, et delinquentes universi censuris coercentur. Duæ sunt in hoc proposito generales observationes. Prima spectat peccata ipsa, secunda respicit delinquentium personas. Si in primis delicta ipsa consideramus, non aliter censuris occasionem, et caussam præbent, quam si vere lethalia sint, can. 8 41 42, cau. 11, quæst. 3, can. 7, dist. 36 est enim censura, uti de excommunicat. ajebant tridentini patres in c. 3, sess. 25, de reform. quidam veluti nervus ecclesiasticæ disciplinæ ad continendos in officio populos valde salubris, ac propterea sobrie, magnaque cum circumspectione exercendus, cum experientia doceat, si temere, aut levibus de caussis incutiatur, magis contemni, quam formidari, et perniciem potius parere, quam salutem. Exceptionem nonnulli adjiciuntur respectu excommunicationis minoris, quam ajunt incurrere etiam eum, qui cum excommunicato communicat ex ignorantia utut ex levi culpa proficiscente. Verum hoc mihi placere non potest; neque enim puto, excommunicatione minore notari, nisi qui communicet cum excommunicato scienter, ut statuitur in can. 16 et 17, caus. 11, quæst. 3, aut nisi communicet ignoranter quidem, sed crassa et supina ignoratione, qua si legem ignoranter violaret, nihilominus gravis peccati reus haberetur, et quamquam in canon. 18, caus. 11, quæst. 3, omittatur verbum *scienter*, quod legitur in præcedentibus canonibus, notandum est, in dicto canon. sermonem institui de excommunicatione monachorum, uti canonis inscriptio docet, in quo excommunicationis genere frustra ignorantia a monachis allegari potuisset, cum in eorundem cœto excommunicatio sodalis pubblicari soleret. Quod si quandoque contingat, ut communicans ignoranter cum excommunicato, utut culpæ gravi ignoratio non adscribatur, credatur minorem excommunicationem incurrisse, id tantum habere locum poterit in externo foro, in quo quis præsumitur non ignoravisse excommunicationem, statim ac fuit sufficienter promulgata. Aliam exceptionem nonnulli adjiciunt respectu quarundam excommunicationum minorum, quæ erant in usu apud veteres, et quarum exemplum indicant in can. 62 et 63, de consecr. dist, 4, cum similibus. Sed neque id placere potest, consideranti, in illis canonibus plecti eas inobedientias quæ attentis quibusdam singularibus adjunctis graves tunc temporis esse poterant.

Debet præterea peccatum esse sensibile; nam peccata interna, et tantum in mentem concepta non subjacent censuris, quia censura est pœna potissimum externi fori, cum privet præcipue bonis ecclesiæ exterioribus: et communibus, et ecclesia in externo foro minime judicet de internis, can. 14, distint. 32, can. 20, caus. 2, quæst. 5, cap. 2 de offic. judic. ordin. c. 33 et 34, de simonia. Notanda sane sunt in hac re discrimina, quæ intercedunt inter censuras ipso jure inflictas, atque ut vocant, latæ sententiæ, et censuras sententiæ abs judice ferendæ. In primis observo, censuras latæ sententiæ veluti ceteris atrociores, inferri debere pro criminibus longe gravioribus, quam si agatur de censuris ferendæ sententiæ, nisi forte durum aliquid statuendum sit de certo crimine, quod frequens sit, et quo interest quamcitissime ecclesiam purgare, aut nisi similia adjuncta postulent majorem quandam disciplinæ severitatem. Deinde observo, censuras ferendæ sententiæ, ut plurimum paratas esse ad corrigenda peccata habitudinis, neglectus diuturni disciplinæ ecclesiasticæ, et contumaciæ ad comparendum, adeo ut peccata ipsa gravia quidem sint, sed adhuc graviora videantur caussa consuetudinis, vel contumaciæ. Cum enim censuræ acerbam speciem præseferant, æquitas suadet, ut reus primum monitis corripiatur, juxta Christi mandatum cap. 18, Matthæi, et lenioribus primum remediis, quoad fieri possit, ad emendationem, ac pœnitentiam adducatur. Præterea observo id obtinere in censuris latæ sententiæ, ut in eas incurrat quicumque crimen occultum admiserit, dummodo externum, nec tantum mente conceptum, etiamsi crimen non sit certis argumentis probatum: qua tamen in specie probari adhuc crimen debebit, ubi judex deventurus sit ad sententiam declaratoriam pronunciandam: quamobrem ante delicti probationem, si occultum fuerit, afficiet quidem censura reum ipsum quin tamen ceteri ea servare teneantur, quæ ex censura pendent juxta canonum definitiones. Aliter viget in censuris ferendæ sententiæ, ad quas nunquam judex devenire potest, nisi crimen certum sit, manifestum, ac probatum, can. 12, caus. 2, qu. 1, can. 41, caus. 11, quæst. 3, quin sufficiat, esse notum delictum in foro interno, can. 2 et 3, caus. 6, quæst. 2, cap. 2, de offic. judic. ordinar. Ratio discriminis in eo posita est, quod aliud sit officium judicis, aliud potestas legislatoris. Judex nonnisi ex allegatis, et probatis sententiam pronunciat; non ita legislator; qui omnes hominum actus potest lege sua antevertere, eodem fere modo, quo etiam privati possunt sibi certam legem conventionibus dicere, qua statim obligentur, quamquam, si de judicali obligatione agatur, judex eam imponere nequeat nisi in judicio constet de certa caussa, et lege probata. Tum vero manifestum certumque in judicio crimen esse dicetur, cum reus in judicio vel confessus est, vel convictus, can. 1, 12, caus. 2, quæst. 1, can. 2 et 3, caus. 6, quæst. 2, can. 2, caus. 15, quæst. 5, can. 2, caus. 15, quæst. 7, cap. 14, de appellation., cap. 7, de cohabit. cleric. et mulier. Denique observo, singulare esse in censuris latæ sen-

tentiæ, ut non aliter vires suas exerant, quam si crimen sit consummatum, etenim verba pœnalium legum, et stricte interpretanda sunt, et cum effectu accipienda, cap. 4, de cleric. non resid. Nihil tamen prohibet, quominus legislator potuerit crimen etiam non perfectum censuræ subjicere, quæ propterea locum habebit, si expresse in lege cautum deprehendatur, ut qui crimen cœperit, censuræ subsit, quemadmodum contingit in specie capituli 1, vers. *sacri* de homicidio in 6. Opponi solet in hanc rem capitulum 27 de simonia, ex quo constat, simoniacos haberi etiam illos, qui tantum promiserunt se pecuniam daturos, etiamsi cum effectu non dederint. At reponi in primis potest, simoniam revera admitti eatenus, quatenus actus per simoniam admissus in irritum cadat, non tamen ita, ut etiam censuræ adversus simoniacos indictæ locum inveniant, et revera in extravag. 2, de simonia, ubi censurarum fit mentio, dantes tantum et accipientes commemorantur. Quod si adhuc in eam opinionem ire velles, ut crederes, ipso facto etiam censuram imminere illis, qui tantum pecuniam promiserunt, dici potest, nomen simoniæ proprie etiam accommodari valere illis, qui beneficia, aut res sacras promissa pecunia contulerint, quasi etiam ante pecuniæ dationem, et receptionem simonia sit consummata, propterea quod et revera beneficium, aut res sacra intuitu pecuniæ concessa fuerint.

Pertinent hæc ad crimina ipsa per se considerata. At si considerentur ratione delinquentium personarum, plura sunt observatione digna. Et primo quidem generalis regula est, neminem posse censura notari, nisi sit criminis conscius, sive crimini caussam dederit, ac consenserit; hinc qui tantum dedit delinquendi occasionem, censuræ notam evadit, argumento canonis 5, cau. 1, qu. 4 Secundo quæri solet, an quoties in certa crimina, sive in certorum criminum reos infligitur in jure censura, censeatur etiam inflicta in eos, cui participes criminis sint, etiamsi de istis expressa mentio non fiat. De eo sane, qui crimen ex alicujus mandato exequitur, vel de eo, qui mandaverit, ut crimen admitteretur, vel de eo, qui socius criminis est, nulla esse dubitatio potest, can. 4, caus. 15, qu. 3, cap. 6, vers. *illi vero*, et cap. 29, vers. *in primo* de sent. excom. De iis disputari solet, qui consilium dederunt, aut qui auxilium præbuerunt sine societate, seu animi consensione, aut qui cum impedire possent, minime impediverunt. Generalis regula est, hos non contineri lege censuram inferente, nisi expresse etiam de iis lex concipiatur, ita suadente recta interpretatione pœnalium constitutionum, quæ angustis semper finibus coercendæ sunt, nec ultra extendendæ, quam verbis demonstretur. Neque obstat regula, quæ legitur in fine canonis 10, caus. 2, q. 1, his verbis expressa: *facientem, et consentientem par pœna constringit*; etenim id pertinet singulari jure ad speciem judicis, qui detrectet restituere in pristinum statum eum, qui injuste dejectus erat. Revera ibidem Nicolaus papa suadebat judici, ut inique dejectum restitueret, subjiciens, facientem, et consentientem pari pœna puniri, idest pari crimine involvere se judicem detrectantem restituere ex officio, quo se involvit, qui dejecit. Simili ratione interpretari oportet capitulum 47, de sent. excom. ubi quod dicitur, eum, qui desinit obviare, cum possit, subjacere excommunicationi, verum est tantum in eo, qui publica potestate pollet, aut quodam officio tenetur, qui sane cum non obviet, sed permittat, connivere, imo et consentire censetur, argument. cap. 6, vers. *et quidem* de sentent. excom. in 6. Addi potest, in his canonibus, sive in dicto can. 10, caus. 2, qu. 1, et in dicto cap. 47 de sent. excom. non perspicue tradi, censura etiam coerceri non impedientes, sed tantum gravis culpæ reos esse, et talis, ut censuram incurrere mererentur, argumento canonis 5, c. 17, qu. 4, et capituli 6, vers. *qui vero* de homicidio. Dixi, aliud contingere, ubi qui consilium, aut auxilium præbent, qui non impediunt, aut fovent, expresse in lege continentur. Hujusmodi sunt in primis, qui hæreticis favent; etenim si isti hæresi alienæ adhæserunt, eo ipso hæretici fiunt, et crimen et crimen hæresis in ipsis plene consummatur, propterea quod hæresis crimen tale est, quod sola mente perficiatur, et externo ecclesiæ foro subjicitur, statim ac sese exterius etiam verbo tenus prodit; si vero hæreticorum personis patrocinantur, de istis mentio expressa sit in cap. 13, vers. *credentes* de hæreticis. Hujusmodi etiam sunt, qui simoniæ crimen adjuvaverunt, vel quod *mediatores extiterint*, vel quod ut admitteretur, *procuraverint*, istos enim simili excommunicationi, qua simoniaci tenentur, obnoxios reddi, expresse definivit Paullus II, in extravag. 2, de simonia int. com. Hujusmodi sunt, qui clericos, ac præsertim episcopos, vexaverunt, cap. 6, vers. *illi vero*, et cap. 47, de sentent. excom. cap. 5, de pœnis in 6. Clement. 1, eod. tit. Hujusmodi sunt, qui beneficiarios spoliaverunt, ac gravaverunt, cap. 12, de elect. in 6. Hujusmodi sunt, qui consilium præbuerunt incendiariis ecclesiarum, can. 32, caus. 23, qu. 8. Hujusmodi sunt, qui consilium, vel favorem præstiterunt illius delicti caussa, contra quod pronunciata fuerit localis interdicti sententia, cap. 24, de sent. excom. in 6. Hujusmodi sunt, qui operam vel favorem porrexerunt, vel ut puella raperetur, vel ut puella per vim monasticam professionem emitteret, vel, ne emitteret, cona-

retur, concilio tridentino sess. 24, de reform. matrim. cap. 5, et sess. 25, de regul. c. 18. Hujusmodi denique sunt, qui monomachiam, sive duellum, quomodolibet adjuvarunt, aut qui monomachiam ineuntes foverunt, concilio tridentino, sess. 25, de refor. cap. 19.

Insuper in censuris latæ sententiæ observatur, ut siquis ignorantia invincibili laboret, is sit a censura generaliter indicta prorsus immunis, can. 5, can. 9, qu. 1, can. 117, de consecr. dist. 4, cap. 9, de cleric. excom. ministr., cap. 4, de sentent. excom. cap. 2, de constitut. in 6. Imo etsi talis sit ignorantia, aut animi affectio, ut excuset a gravitate criminis, excusabit etiam a censura, utpote quæ non tam in crimen ipsum, quam in criminis gravitatem inflicta creditur, can. 8, can. 11; q. 3. Quod autem dici solet, ignorantiam juris nemini prodesse, in civilibus tantum, non in criminalibus negotiis locum habet, præsertim vero ubi de pœnis agitur, quæ crimen expiant, et emendant, cum crimen dici non possit, quod admittitur ab eo, qui legem ignorat. Atque id adeo verum puto, ut etiamsi quis conscius sit legis crimen prohibentis, ignoret tamen invincibiliter legem, quæ censuram generaliter infert, nihilominus ignoratio legis censuram inferentis non quidem a crimine, sed a censura reddat immunem: etenim aliud est delinquere in legem, quæ crimen prohibet, aliud delinquere in legem, quæ censuram infert. Qui delinquit in legem quæ crimen prohibet, inobediens quidem est, nondum tamen contumax, qualis tum demum appellatur, cum delinquit in legem, quæ censuram indicit; at censuræ plerumque feruntur in eos tantum, qui contumaces existunt. Hinc facile colligitur, non sufficere ad evadendam censuram allegare aut metum utcumque gravem, aut minus deliberatum animi motum, aut oscitantiam veri doli expertem, aut supinam præcepti oblivionem, quæ a gravi negligentia non distinguitur; hæc enim omnia quibus omnibus in casibus non absolvunt a lege peccatum prohibente, et peccati lethalis adhuc reum faciunt, in illis universis neque absolvunt a lege censuram inferente, can. 16, dist. 37, cap. 5, de his, quæ vi metusve caussa fiunt, cap. 4, de sent. excom. Exceptio est in iis, qui delinquunt ex naturali infirmitate judicii, quales sunt impuberes, quorum ætati fere ignoscitur in hac parte. Dixi *fere* ignosci, ut adnotarem, aliud receptum esse in percussione clericorum ab impubere dolo facta, cujus caussa etiam impuberes excommunicationi subjacere declarati sunt, cap. 58, de sentent. excom. quamquam in hac specie etiam adparet, pueros mitius puniri, etenim cum duplex sit pars Lateranensis canonis in can. 29, can. 17, qu. 4, prima censuram excommunicationis indicat, altera absolutionem excommunicationis pontifici maximo reservet, impuberes excommunicatione quidem incurrunt, sed ab ordinario possunt absolutionem impetrare, argumento capituli 1, de delict. pueror. cap. 1 et ult. de sent. exc. Denique observandum est, neminem posse censura notari ob certum crimen, qui jam ob idem admissum notatus fuerit alia censuræ specie, can. 12, dist. 81, licet pro diversis criminibus id fieri valeat, cap. 27, de sentent. excom.

CAPUT V.

Expenduntur variæ generales censurarum partitiones.

Tot generales recenseri possunt censurarum partitiones, quot modi sunt, quibus possunt censuræ spectari. Et primo quidem dividuntur censuræ ratione habita ferentis, secundo ratione eorum, qui censura notantur; tertio ratione actus, qui censuræ caussam præbet; quarto ratione temporis, in quod censuræ indictæ fuerint; quinto ratione ecclesiastici administri, ad quem absolutio pertinet; sexto denique ratione bonorum, et jurium, quibus censuræ privant.

Et quidem in primis ratione habita ferentis, aliæ dicuntur censuræ abs jure generali, aliæ ex præcepto singulari superioris, aliæ ex sententia judicis inflictæ, cap. un. de major. et obed. in 6. cap. 22, de sent. excom. in 6. Abs jure inflictæ dicuntur, cum lex certum opus agendum generaliter omnibus indicit, vel prohibet ita, ut qui legi non paret, censuram incurrat. Nomine legis intelligimus quamcumque constitutionem, sive in generali, sive in particulari concilio, sive extra concilium a pontifice maximo, vel ab episcopo editam, non tamen singulare rescriptum, licet forte inde in corpus juris redactum, uti in specie canonis 52, can. 16, qu. 1, extravag. 5, de præbendis, et extrav. 3, de sent. excom. int. comm. Ex præcepto superioris dicuntur inflictæ censuræ, quando prælatus personæ, vel collegio sibi subjecto aliquid agendum, vel cavendum mandat, censura proposita in non obtemperantem. Sententia judicis dicuntur indici censuræ, cum judex ecclesiasticus pro certis admissis, atque ut plurimum ob certam contumaciam, censuram infligit. Censura, quæ indicitur ex sententia judicis, in eo generaliter distat a censuris latis abs jure, vel latis ex præcepto superioris, quod illa respicere possit æque ad casus præteritos, ac præsentes, cum ea sit natura sententiæ, ut præteritis æque, ac præsentibus consulere possit, præteritis, inquam, in universum, præsentibus, si agatur de coercendis contumacibus; at istæ spectant casus futuros, quia hæc est natura legis, ut tantum in futurum conferatur, cap. 2 et 13, de constitut. et quam-

quam leges aliquando casus præteritos respicere in pœnis possint, cum nimirum id expressum est, aliud tamen in censuris observatur, propterea quod fundamentum censurarum est contumacia rei, vel vera, vel ficta, sive præsumta. Eadem etiam est natura præcepti, quod in hac parte legem imitatur, veluti si episcopus mandet clerico, ut certa officia gerat, vel a certis rebus abstineat sub pœna suspensionis, can. 24, dist. 63, can. 52, caus. 16, quæst. 1, extrav. 5, de præbend. int. com. extravag. 3, de sent. excomm. int. com. distat tamen ita censura præcepto a censura lege indicta, quemadmodum distat præceptum a lege. Sic cum præceptum in singularem personam, vel certum collegium dirigatur, lex in universitatem, cum præceptum postulet, ut is, cui præcipitur, sit subditus tempore præcepti, lex autem etiam tendat in eos, qui futuri sunt subditi; cum præceptum morte præcipientis expiret, non ita lex morte legislatoris, censura præcepto indicta singularem personam, vel certum collegium non egredietur, censura lege indicta omnes in universitate consistentes afficiet, item censura præcepto lata non eos tenebit, qui non erant subditi tempore præcepti, quamquam postea subditi esse cœperint, et censura lata lege omnes notabit, qui aut tempore legis, aut post latam legem subditi sint; denique indictio censuræ præcepto latæ morte præcipientis expirabit, quin expiret morte legislatoris indictio censuræ facta per legem.

Quæ censuræ abs jure indicuntur (quæ dicuntur de censuris abs jure, idipsum in hac parte intelligatur de censuris præcepto latis, cum in hoc proposito præceptum a lege non distet) iterum distinguuntur in censuras latæ, et censuras ferendæ sententiæ. Latæ sententiæ censuras appellaverunt, cum statim admisso crimine reus ipse censura notatus habetur; et si aliquando opus esse videtur sententia, judicis partes non alia de caussa intercedunt, quam ut declaretur factum, non ut censura infligatur, cap. 26 et 58, de sent. excom. Sententiæ ferendæ censuras appellaverunt, cum statim admisso crimine ex præscripto legis imminet judici onus aut obligatio, ut in reum censuram infligat. Scio quidem, nonnullis parum placuisse censurarum latæ sententiæ disciplinam, quod in primis istam admodum recentem inveniat, nec putent Gregorii IX. decretalibus antiquiorem; quod deinde non satis naturæ censurarum accomodatam deprehendant, quum censuræ nonnisi in contumaces, et præviis admonitionibus, tanquam supremum ecclesiæ remedium, sint adhibendæ. Verum doctrinam canonum jam vindicavit in parte Bonifacius VIII, proposito civilis prudentiæ exemplo, quod perspicue probat, asperiorem quandoque puniendorum graviorum criminum rationem publicæ utilitati congruere, pœnis etiam indictis, quibus rei nulla posita judicis pronunciatione subjaceant, cap. 19, de hæreticis in 6. Dicunt illi, recentem esse disciplinam. Si de formulis quibusdam quæratur, quales sunt, *eo ipso*, *ipso jure*; *ipso facto etc.* et ego fateor, istas ante Gregorii IX, collectionem nullibi extare; forte etiam primum adparere in sexto, in Clementinis, in extravagantibus, unde apud recentiores magis frequentari cœperunt. Pudeat vero, non de re, sed de verborum cortice cum viris eruditis contendere. Formulæ istæ recentiores prodire debuerunt ad rem clarius explicandam ideo, quod vulgares emersissent pragmaticorum disputationes ad distinguendas censuras latæ a censuris ferendæ sententiæ. Ceterum censurarum latæ sententiæ exempla difficile non est apud veteres invenire. Adparent statim in universis fere Gangrensis concilii canonibus, qui sane antiquissimi sunt, et describuntur apud Gratianum a canone 1, usque ad 15, dist. 30, item in canone 24, cau. 7, qu. 1, qui est concilii antiocheni eodem sæculo celebrati; quam censurarum rationem videntur sancti patres ex ipso evangelio derivavisse, Matthæi c. 18, ubi qui monitus non audiverit ecclesiam, ita statim facto suo damnatur, ut tanquam ethnicus a fideli populo segregatus haberi debeat. Quod si recentiore ætate frequentiores hujus generis censuræ videntur, quam antea forent, non aliunde profluxit, quam ex eo, quod ecclesiasticorum plurium judicum oscitantia nimium indulgentiam in reos gravissimorum quorumcumque criminum, etiam ubi ex juris præscripto censuris animadvertendum erat, exhiberet, præsertim quod ecclesiastici judices suo arbitrio commissum noverant inferre censuras, vel non inferre, cap. 11, de accusation. ac propterea visum fuit opportunum, ut juris ipsius sententia officia judicum anteverteret. Urgent illi clamantes, censuras nonnisi in contumaces esse ferendas. Verum quis dubitet, et contumacem habendum esse illum, qui cum noverit, crimen non solum a lege prohiberi, sed etiam ipso facto censura damnari, nihilominus illud admittere non veretur? Siquidem cum lex in proposito duplicem habeat partem, priorem, qua factum improbatur, posteriorem, qua factum censura plectitur; qui priorem violat, inobedientiam, qui posteriorem violat, contumaciam admittit, quemadmodum in prætoris romanorum edictis contumax simul, et inobediens dicebatur, qui primo edicto non paruisset, quando primo edicto adjecta erat clausula, qua exprimeretur, illud pro peremtorio haberi, l. 72, ff. de judiciis, l. 53, § 1, ff. de re judicata. Ad summum ex eo quis colligere poterit, censuras ipso facto nonnisi ex gravioribus et urgentioribus caussis infligendas esse, ut certus coercendorum reorum modus servetur,

et atrocitati sceleris atrocitas coercitionis respondeat.

Ut autem percipiatur, quibus in casibus legislator censuram latæ sententiæ indixerit, aliquot erunt observandæ regulæ. In primis certissimum est, ejusmodi censuras esse, quum in constitutione exprimitur formula *eo ipso, ipso jure, ipso facto*, et similes. Deinde idipsum dicetur, si censuræ nota in præteritum tempus conferatur, ex. gr. si dicatur: *Sciat, vel noverit se esse excommunicatum, debet pro excommunicato haberi, sit anathematizatus*, seu quod idem sonat, *sit anathema*, aut *tamdiu sit excommunicatus, quamdiu etc.* ut in can. 21, cau. 24, qu. 3, quemadmodum e converso semper erit censura ferendæ sententiæ, si in futurum verba concipiantur, ex. gr. *excommunicatione damnabitur, suspensioni subjacebit, jus communionis non habebit, anathematizandus erit*, aut etiam *tamdiu reddi debet communionis expers, quamdiu etc.*, uti in cap. 8, de tempor. ordinat. Similes erunt formulæ, *dignitate carebunt, a clero cessabunt, communionem vel locum amittent*, uti in can. 5, dist. 24, can. 1, dist. 48, c. 43, cau. 1, qu. 1. Quod si præsens tempus formula denotet, distinguere oportet inter indicativum, ut grammatici loquuntur, subjunctivum, et infinitum: nam si indicativo modo formula concipitur, non dubito, quin latæ sententiæ censura dicatur, veluti cum ita exprimitur, *hac lege excommunicatur, suspenditur etc.* At si subjunctivum tempus, vel infinitum formula denotet, receptum est apud omnes, censuram esse ferendæ sententiæ, quoties formula eadem ad factum superioris ecclesiastici referatur, uti cum dicitur, debet *damnari, plecti, excommunicari, suspendi*, sive *damnetur, plectatur, excommunicetur, suspendatur.* Dubietas meo judicio emergit, quoties formula non referatur ad factum ecclesiastici superioris, sed in reum dirigatur, veluti cum dicitur *reus excommunicationi subjaceat, excommunicationem incurrat, locum suum amittat*, vel sancimus, reum *excommunicationi subjacere, excommunicationem incurrere, locum suum amittere etc.*, uti in can. 42 et 43, caus. 11, qu. 1, et in c. 1, de ætate et qualit. præfic. Numero plurimi sunt, qui arbitrantur, hujusmodi censuras esse latæ sententiæ quasi lex ita concepta nihil amplius agendum judici reliquerit. At quicumque sepositis scriptorum præjudiciis in eas formulas intendere velit, non adeo tutus erit de hac opinione. Siquidem illæ formulæ æque indicare possunt, et judicis facto aliquem censuræ subjacere, censuram incurrere, locum amittere, ac vi legis et potestate. Et quamquam per istas loquendi formulas res in dubio collocata videretur, lenior esset adhibenda interpretatio, cap. 30 et 49, de reg. jur. in 6, et potius credendum, eas censuras ferendæ esse, quam jure latæ sententiæ. Mihi, ut candide loquar, placeret, ut media quædam via iniretur, et penitius investigarentur singula adjuncta, nimirum ætatum, locorum, consuetudinum loquendi, integri contextus, caussæ inferendæ censuræ, et receptæ interpretationis subsequentibus constitutionibus confirmatæ. Proinde ea censura videretur generaliter ferendæ sententiæ, nisi quo casu memorata adjuncta aliud postulent. Id ut exemplis commonstrem, observandum putarem, an censura illata esset ob crimen atrocissimum, quod statim interesset graviore pœna punire; tum vero facilius reciperetur, eam censuram esse latæ sententiæ; at si censura illata esset caussa contumaciæ, eam censuram dicerem abs judice ferri oportere, argumento canonis 20, can. 23, quæst. 4. Proferuntur inter cetera in medium canon. 29, caus. 17, quæst. 4, in illis verbis: *excommunicationi subjaceat.* Sane continet ea constitutio excommunicationem latæ sententiæ, non in vim illius formulæ sed vel quia in eodem canone statim subjicitur: *et nullus episcoporum præsumat absolvere etc.*, quæ verba sicut indicant, statim post crimen de absolutione cogitandum esse, ita demonstrant, reum jam esse censura notatum; vel quia consuetudo subsequens, et explicatio recentiorum pontificum clarius id expressit, cap. 5 et 9, et passim de sent. excommun. Celerum si ista, vel similia adjuncta non urgerent, in aliam forte opinione eundum esset, quemadmodum facile probari potest ex can. 101, caus. 1, qu. 1, et ex cap. 4, de crimine falsi. In canone 101, de episcopo simoniaco statuitur, *ut duobus mensibus excommunicationi subjaceat*, deinde subditur, ut presbyter ejusdem criminis reus *quatuor mentium excommunicatione plectatur.* Si vero nemo dubitat, verbum illud *plectatur* indicare censuram ferendæ sententiæ, quis ire potest inficias, verbum illud *subjaceat* de simili censura intelligi, præsertim cum sit observandum, gravius ibi puniri presbyterum, quam episcopum, cum ille per quatuor, iste per duos menses excommunicationi subdatur; alias autem lenior esset pœna presbyteri, quam episcopi, si contra presbyterum ferenda, contra episcopum lata sententia diceretur? In cap. 4, de crimine falsi, ejusdem criminis caussa præcipitur, ut laicus *excommunicationi subjaceat*, clericus *officii et beneficii suspensione damnetur.* Utraque sane formula eundem effectum habere debet, ac propterea si verbum *damnetur* ferendæ sententiæ censuram denotat, uti omnes interpretantur, verbum *subjaceat* aliam habere non debet significationem; secus diceretur, multo gravius in ecclesiastico crimine animadverti in laicos, quam in clericos, præsertim cum jam laicis immineat pœna excommunicationis, quæ jam per se est acerbior pœna suspensionis. Adde his, in principio

ejusdem capituli pontificem Maximum clarius explicavisse sententiam suam, cum scriberet, *sub pœna excommunicationis et suspensionis,* quæ verba nemine dissentiente censuram denotant ferendæ sententiæ. In hac ipsa sententia puto fuisse Gratianum, aut collectorem, qui auctor extitit Gratiano, qui verbum *subjaceat* eandem significationem habere censuerunt, quam habet verbum *subjiciatur*, quando in can. 47, can. 12, q. 2, scripserunt, *excommunicationi subjaceat,* licet in canone lateranensi legatur *excommunicationi subjiciatur.* Item de eo saltem dubitavisse videtur Clemens V, qui in cap. 1, de sent. excommun. censuram inflicturus latæ sententiæ, contentus non fuit uti ea formula *subjacere*, sed adjecit *eo ipso subjacere.* Si compares sanctionem concilii carthaginensis, quæ habetur in can. 43, caus. 11, qu. 1, cum sanctione concilii toletani, quæ est in can. 42, præcedente, liquebit, in utroque eamdem stabiliri disciplinam; nihilominus tamen, quod explicant patres carthaginenses in illis verbis *locum suum amittat,* explicant patres toletani alia formula, quæ superioris factum requirere videtur, *a communione efficiatur extraneus.* Non absimilem interpretationem pati debent, can. 9, dist. 23, can. 6, dist. 89, aliive similes. Itaque, ubi dubitatio emergat, censura potius dicetur ferendæ sententiæ, quemadmodum inter cetera tradi solet de illa lege, cujus sanctio concipiatur *sub pœna excommunicationis, suspensionis etc.* ut in dicto cap. 4, de crimine falsi.

Ratione habita eorum, qui censura notantur, dividuntur censuræ in locales, et personales. Localis censura tantum dicitur interdictum; personalis non solum interdictum esse potest, sed etiam semper est excommunicatio, ac suspensio. Nihil autem refert, an in singulares personas censura inferatur, an in personas collegium componentes, semper enim dicetur censura personalis. Sed jam de hac re plura notanda fuerunt in cap. 3.

Ratione actus, qui censuræ caussam præbet, modo inferuntur censuræ caussa criminis jam admissi, et sane gravis, modo caussa criminis præsentis, qualis esse solet contumacia, modo ad evitandum futurum crimen, quod proprium est censuræ latæ per legem generalem, vel per singulare præceptum. Sane ubi in futurum censuræ concipiuntur, distinguenda est censuræ indictio, seu comminatio ab inflictione censuræ. Utilis est hæc distinctio ad explicandum, quod dictum superius est de censura indicta per præceptum; licet enim verum sit, expiare indictionem censuræ morte præcipientis, non tamen si fuerit censura, aut statim per sententiam, aut ipso jure inflicta post violationem præcepti, morte præcipientis extinguitur, sed notatus absolutione indigebit. Eadem ratione colligitur ex hac distinctione, ubi censura sit tantum proposita abs jure, vel præcepto, et deinde ipso facto quis eam incurrerit ex posteriore admisso, absolutionem fieri posse a quocumque sacerdote jurisdictionem habente in foro interno, nisi alias sit reservata, quia etsi inferior non possit solvere legem, aut præceptum superioris, potest tamen absolvere a censura, quam quis incurrit ex violatione legis, vel præcepti, quemadmodum absolveret a crimine specialiter non reservato, quod committitur ex legis, vel præcepti violatione.

Ratione temporis, in quod indictæ censuræ fuerint, aliæ certa, aliæ nulla temporis definitione circumscribuntur, sed indefinite concipiuntur, ex. gr. quousque quis satisfecerit. Quæ certum tempus adjectum habent, proprie censuræ non sunt, sed aut pœnitentiarum, aut pœnarum imaginem præseferunt, prout vel ab aliquo devoto demissoque animo excipiuntur, vel feruntur adversus invitos, quia pertinent vel ad expiandum crimen admissum, vel ad ulciscendum crimen, terrendosque ceteros, ne similia perpetrent, unde passim censuræ pœnales appellantur, can. 14, dist. 86, can. 6, dist. 89, can. 101, caus. 1, quæst. 1, cap. 7, in fine de election. Quæ vero in indefinitum conceptæ sunt, vere et proprie censuræ vocantur, et medicinales, quia eo tendunt, ut reus contumax in crimine ea ratione flectatur, can. 21 et 23, caus. 24, quæst. 3, cap. 8, de tempor. ordin. notandum est in hac re, ad certum tempus inferri non consuevisse, nisi censuras suspensionis, aut interdicti, c. 7, 8, 13, 14, 15 et 20, de elect., non majoris excommunicationis, ne ista in grave animarum periculum potius, quam utilitatem, ob quam instituta est, torqueatur. Ratio est, quia major, excommunicatio morti fere æquiparatur, cap. 13, prope finem, qui filii sint legit., c. 1, de sent. excomm. in 6, atque infligitur, tanquam extremum remedium, quod statim, ac expedit, auferendum est, cap. 11, de constitution. Quamobrem sano modo intelliges, can. 24, dist. 86, can. 6, dist. 89, et can. 101, caus 1, quæst. 1, cum similibus. ubi nomine excommunicationis suspensio quædam ab episcopalibus, ceterisque clericalibus juribus designantur, juxta formulas loquendi a veteribus usurpatas. Nemo inde non colliget, ut plurimum censuras certo tempore circumscriptas elapso tempore statim evanescere, quin opus sit absolutione, quemadmodum impleta pœnitentia, ac satisfactione evanescit pœnitendi, ac satisfaciendi obligatio, ut in specie c. 1, de sentent. et re jud. in 6, et cap. 1, ver. *Si quis autem* de sent. excomm. in 6. Non idem eveniet, si quis ex. gr. suspendatur indefinite, donec satisfaciat, ut in specie capituli 3, de usuris, aut designato quidem certo tempore, ita tamen ut non demonstretur, eo elapso evanescere cen-

suram, sed potius indicetur, antequam elabatur, non esse reum admittendum ad absolutionem; hac enim in specie necessaria erit etiam elapso tempore absolutio, argumento Clement. 1, de decimis.

Ratione habita ecclesiastici administri, ad quem absolutio pertinet, dividuntur censuræ in reservatas et non reservatas, Reservatæ dicuntur, quarum absolutio a majore quodam Antistite necessario sit petenda; non reservatæ, quarum absolutio ordinariis ministris relinquitur. Potestas reservandi penes unumquemque inest, qui potest censuras inferre, cap. 29, de sent. excomm, concilio tridentino sess. 14, cap. 7, quamobrem cum aut ab homine, aut abs jure censuræ ferantur, et ab homine, et abs jure fieri reservationes possunt, quin habeatur ratio, an censura sit latæ, an ferendæ sententiæ, c. 8, de tempor. ordin. censura, quæ ab homine per sententiam infligitur, suapte natura est reservata ferentis superiori, cap. 11, de offic. ordin., c. 29, de sent. excommun., quia sententia vel cessatur a ferente, vel revocatur a superiore, nunquam ab inferiore elevatur. Proinde non dubito, quin hæc reservatio antiquissima sit, et ita antiqua, uti antiqua est ferendarum per sententias censurarum disciplina. At si sermo sit de censuris abs jure latis, quamquam antiquissima sit, et ipsi ferendarum censurarum potestati cohærens facultas reservandi, non adeo tamen antiquæ sunt reservationes. Idipsum dico de censura indicta per præceptum, quod in hac re legem imitatur. Primum adparent hujusmodi reservationes temporibus Gregorii Magni in can. 24, dist. 63, et in can. 52, caus. 16, quæst. 1. In censurarum reservatione observatur, ut si consortes criminis censuræ obnoxii dicantur, etiam ipsi obnoxii sint reservationi, si censura sit reservata, cap. 29, de sentent. excomm. Multa alia prætereo, in cap. ultimo recensenda.

Denique ratione bonorum, et jurium, quibus censuræ privant, tot possent indicari censurarum species, quot sunt bona, et jura in ecclesia, cum evenire possit, ut privetur quis certis bonis, ac juribus, quin repellatur a ceteris, unde prodiit altera censurarum partitio, quarum aliæ totales, aliæ partiales a pragmaticis appellantur. Jura omnia, quæ sunt in ecclesia, dicuntur concessa iis, qui sunt in communione, singulorum gradui, et conditioni competente. Multiplex autem communio est, alia laica, alia clericalis, alia peregrina; item clericalis in tot species distinguitur, quot sunt ordines, et gradus clericorum; et communio laica olim distinguebatur in tot species, quot erant stationes laicorum in ecclesia idest expiatorum, et pœnitentium, qui iterum dividebantur in consistentes, substratos, audientes, ac flentes, sive lugentes. Item et sunt, et erant quædam bona universis communia, uti preces, sacramentorum susceptio, præsentia ad sacrificium, conventus, sepultura: alia et sunt, et erant singularia clericorum, uti concilia, beneficia, sacrorum administratio, et officia: itidem alia erant singularia episcopis, veluti jura, quæ episcopo competebant, prout certam diœcesim administrabat, et jura, quæ competebant episcopo, prout una cum metropolitano, et comprovincialibus provincialia negotia gerebat. Quicumque igitur apud veteres, aut ab omnibus hisce juribus, aut ab uno tantum, vel a pluribus repellebatur, generali vocabulo excommunicatus dicebatur, quasi positus extra illam communionem, quæ suo gradui competebat, sive integram amisisset, sive tantum partem illius. Duo hic adnotanda sunt. Primum est, omnem censuram privare bonis, quæ in communi aut ab omnibus fidelibus, aut a certo fidelium ordine possidentur. Non tamen inde colligitur, quandam veri speciem habere opinionem illorum, qui putaverunt, hodie suspensionem illam, quæ dicitur a beneficio, non posse esse censuram; propterea quod hodie apud clericos recessum sit a generali communione bonorum, et divisis ecclesiasticis beneficiis prædia, redditus, et obventiones universæ ecclesiasticæ factæ sint propriæ singulorum. Placeant hæc illis, qui aliam habent imaginem beneficiorum ab ea, quam ego in mea tractatione de ecclesiasticis beneficiis edidit: mihi sane non arrident, consideranti, facto quidem cessavisse bonorum communionem, non jure, propterea quod non aliud jus asserendum videtur clerico beneficiario, quam usus, non dominium, imo nec usufructus quidem, uti suo loco demonstravi. Tantum in præsentia adjicio, suspensionem a beneficiis veram censuram adversus contumaces illatam adparere apud Innocentium II, in can. 5, caus. 21, quæs. 4, quamquam temporibus Innocentii II, jam clerici ad divisionem bonorum devenissent. Alterum adnotatione dignum est, apud veteres quamcumque censuram, non solum eam, quæ generaliter arcet ab omni communionis genere, sed etiam quæ excluderet a certis communionis speciebus, excommunicationem fuisse appellatam, uti jam observatum est in cap. 1, imo et adparet hoc nomen excommunicationis ad id antiquissimis sæculis usurpatum, cum primum canones edi cœperunt, et codicibus inferri, can. 19, caus. 11, quæst. 3. Sic detrusio in gradus pœnitentium dicitur excommunicatio in can. 23, ex apostolicis, in can 13, dist. 12, can. 43 et 44, dist. 50, can. 24, dist. 86, can. 7, caus. 2, quæst. 1, can. 1, caus. 31, quæst. 3, et Gratianus initio quæstionis 6, caus. 26, promiscue sumit excommunicatos, et pœnitentes. Sic detrusio a conventu, vel a concilio excommunicatio nominatur, can. 9, ex apostolicis, can. 3, caus. 5, quæst. 4. Eodem nomine dicta fuit suspensio,

sive totalis esset, sive partialis, can. 5, 12 et 17, dist 18, can. 9, dist. 23, can. 1, dist. 34, can. 9, dist. 35, can. 2, dist. 58, can. 5 et 24, dist. 63, can. 4, dist. 71, can. 35 et 40, de cons. dist. 1, can. 8, ex apostolicis, can. 101, caus. 1, qu 1, can. 35, caus. 2, quæst. 6, cap. 1, caus. 4. quæst. 5, can. 3, caus. 6, quæst. 2, can, 29, caus. 7, quæst. 1, can. 7, 8 et 109, caus. 11, quæst. 3, et can. 17, cau. 12. quæst. 2, can. 2, cau. 21, quæst. 4, cap. 1, de cleric. venat, cap. 2 et 3, de cohabit. et mulier. Excommunicatio quoque dicebatur reductio clericorum in communionem laicam, vel peregrinam, can. 12 et 14, ex apostolicis, can. 9, dist. 28, can. 7, 8, 10 et 21, dist. 50, can. 13, dist. 55, can. 118, de cons. dist. 4, can. 19, caus. 11, quæst. 3, can. 18 et 38, caus. 12, quæst. 2. Excommunicatio itidem erat, quotiescumque laicis certa communionis specie interdiceretur, can. 23, caus. 32, quæst. 5, veluti communione sacræ eucharistiæ, can. 10, dist. 50, can. 6, caus. 5, qu. 6, can. 2, caus. 15, quæst. 8, can. 7, cau. 22, qu. 5, can. 14, 17 et 25, cau. 27, quæst. 1, can. 12 et 15, caus. 33, qu. 2.

Ecquidem video, exinde offundi veteres canones obscuritate quadam, qua posita multos excommunicatos scimus variorum criminum reos, qua tamen excommunicationis specie notati forent, propemodum simus ignoraturi. Qui hæc apprime, uti decebat, non distinxerunt, errarunt illi gravissime, et multis similem errandi occasionem præbuerunt, propterea quod ubicumque ob oculos occurrit excommunicationis nomen non aliam excommunicationem intellexerunt, quam quæ recentiore ætate excommunicatio dicitur, censura et a suspensione, et ab interdicto distincta, et suspensione et interdicto longe gravior. Curabo ego in præsentia, ut, quoad meæ vires fuerunt, certas regulas præstituam, quarum ope veteres illæ excommunicationum species distinguantur.

Itaque prima regula est: quoties evenit, ut excommunicationis nomen conjunctum adpareat cum nomine pœnitentiæ, videbitur non indicta censura excommunicationis, sed denegata communio illorum, quæ competunt fidelibus minime dejectis in pœnitentium, gradus. Id occurrit in can. 13, vers. *quisquis autem* dist. 12, in can. 9, dist. 28, in can. 42, 44, dist. 50, in can. 7, caus. 2, qu. 1, in can. 17, caus. 12, qu. 2, in can. 15, caus. 33, qu. 2, et initio caussæ 26, qu. 6.

Secunda regula est: quoties aliquis dicitur exclusus, non generaliter a communione, sed a communione *sacra*, intelligetur non proprie excommunicatus, sed tantum a suscipiendo eucharistiæ sacramento remotus. Exempla sunt in can. 10, dist. 50, in can. 40, caus. 7, qu. 1, can. 24, cau. 12, quæst. 2, can. 2, caus. 15, qu. 8, can. 11, 17, 18, cau. 27, qu. 1, can. 12, caus. 33, qu. 2, quibus addi potest canon 21, de cons. dist. 1.

Tertia regula est: ubi excommunicatio ad certum tempus indicta deprehendatur erit potius species pœnitentiæ, vel pœnæ. Exempla pœnitentiæ sunt in can. 23, ex apostolicis, can. 13, dist. 12, can. 15, 17, dist. 18, can. 2, dist. 34, can. 9, dist. 35, can. 24, dist. 86, can. 101, caus. 1, qu. 1, cau. 3, caus. 5, qu. 4, can. 2, caus. 21, qu. 4, et can. 1, cau. 31, qu. 3. Exempla pœnæ extant in can. 40, de cons. dist. 1, et in c. 1, de clerico venatore.

Quarta regula est: si excommunicatio dicatur inflicta in perpetuum, multum interest, an in clericos indicta fuerit, an in laicos. Clerici ea ratione excommunicati, potius intelligentur e gradu suo depositi uti in can. 7, 8, 10, dist. 50, can. 118, de consecr. dist. 4, cap. 3, de cohabit, cleric. et mulier. Laici ea ratione excommunicati potius censebuntur interdicti ab eucharistiæ perceptione, uti in can. 6, caus. 5, qu. 6, can. 25, caus. 27, quæst. 1, can. 84, de pœnit. dist. 1. Id facile probatur ex eo, quod aliquando ob gravissima scelera apud veteres toto vitæ tempore, atque in ipso mortis articulo eucharistia denegaretur, concilio eliberitano can. 1, 2, 3, 7, 8, 12, 18, 47, 64 et 75, can. 2, caus. 3, qu. 10, can. 7, caus 22, quæst. 5, cap. 2, de electione, atque id species quædam erat perpetuæ detrusionis in gradus pœnitentium, argumento can. 13 et 25, caus. 27, quæst. 1, at vero quæ christiana communio dicebatur, proindeque necessaria, nunquam morientibus denegata est, can 12, dist. 28, can. 6, caus. 5, quæst. 6, can. 30, 31, caus. 13, quæst. 2, can. 30, caus. 23, quæst. 8, can. 11, caus. 27, quæst. 1. Revera in canon 19, caus. 22, quæst. 5, distinguitur communio ab eucharistia, et cum statuitur, in fine vitæ dandum esse *communionem cum eucharistia*, facile adparet, communionem ipsam ex necessitate conferri, ministrari autem eucharistiam ex benignitate, et indulgentia. Simile argumentum deduci potest ex can. 2, in fine caus. 5, qu. 1. Sunt etiam quædam singularia jura, quæ præter eucharistiam aliquando denegata fuere reis, donec viverent, illa scilicet, quæ nobiliora essent, et non penitus ad salutem necessaria. Atque ad hæc referri etiam potest excommunicatio in perpetuum inflicta. De istis intelligi debet canon 8 et 44, dist. 50, canon 26, caus. 27, quæst. 1, canon 8, caus. 32, qu. 7, et canon 118, de consecr. dist. 4.

Quinta regula est: Si talis sit excommunicatio, quæ feratur in clericos, et dicatur inflicta, donec sententia pronuncietur erit potius suspensio, quam excommunicatio, adeo tamen ut illa suspensio ne censura quidem sit, sed singularis providentia, qua sacrorum

dignitati, et decori consulatur, uti in can. 15, dist. 18, in cap. 2, de cohabit. cleric. et mulier. Hinc si forte episcopus alteri suspectus de quodam gravissimo crimine videretur, ex. gr. hæreseos aut schismatis, multi se sponte olim ab ejusdem communione subducebant, eaque propter eatenus excommunicare illum dicebantur, quatenus epistolas salutatorias, paschales, euthronisticas, et similes ad eum non mitterent, aut ab eo missas non exciperent, quemadmodum se gessit Epiphanius cum Joanne Hierosolymitano, epist. 60, inter Hieronymianas. Similia, servata potestatis proportione, dici possunt de presbyteris, et minoribus administris constitutis in clero, c. 9, dist. 23, can. 3, juncto 2, caus. 21, quæst. 4, cap. 2 et 3, juncto 4, de cohabit. cleric. et mulier. Cur non et similia dicamus etiam de laicis, si forte ante sententiam, seu ante probatum crimen et ob solam criminis suspicionem excommunicati dicantur? Erunt ipsi hoc sensu excommunicati, ut arceantur interea ab eucharistia, vel a quibusdam nobilibus christianæ communionis juribus, ad quæ non admittuntur non solum qui rei sunt, sed etiam qui non sunt undecumque digni, ac probati; propterea quod in hac parte consistat decor quidam debitus dignitati sacrorum. Exemplum est in can. 23, caus. 32, qu. 5.

Sexta regula est: quotiescumque clerici dicuntur excommunicari, deinde contempta excommunicatione dicuntur dejici de gradu suo, nomen illud excommunicationis de suspensione intelligitur, uti in can. 1, dist. 31. Etenim in coercitionibus suus ordo, gradusque servatur, ac de minore in majorem proceditur, et quemadmodum in clericis depositio gravior est surpensione, ita vera excommunicatio gravior est depositione.

Septima regula, et quidem superiori proxima est: si agatur de excommunicatione indicta in clericos, vel episcopos distinguendum erit, an sit data post suspensionem a sacris rebus; tum vero talis erit, ac si indicta esset in laicos, an sit indicta ante suspensionem; tum vero erit suspensio, uti in can. 8, ex apostolicis, can. 29, caus. 7, quæst 1, can. 109, caus. 11, qu. 3, can. 24, caus. 12, qu. 2, can. 35 et 40, de consecr. dist. 1. Facilius id demonstrari potest ex can. 9, dist. 23, ubi clericus dicitur subjacere excommunicationi *debitæ*, quasi excommunicatio debita clerico sit suspensio. Mirifice etiam id ostenditur ex can. 24, dist. 63, et can. 7, caus. quæst. 3, ubi clericus excommunicatus dicitur non posse facere oblationem, et similia, qui sane sunt characteres veræ, proprieque dictæ suspensionis. Exceptio est in hanc rem, quoties agitur de crimine hæreseos, utpote quod natura sui quemcumque reum excludit a tota communione christiana, et in quo excommunicatio in tota sui amplitudine indicitur, can. ult. dist. 30. Hoc tamen in loco, uti in similibus, gravis difficultas emergit, quando adhuc inquirendum superest, quodnam genus suspensionis veniat nomine istius excommunicationis, propterea quod varii esse possunt suspensionis gradus. Inquirendum erit in caussam criminis, contra quod excommunicatio inflicta est. Si de episcopo agatur, videndum, an delictum situm sit in negligentia rerum provincialium; et tunc suspensio erit in ea parte, qua episcopus et metropolitanum, et suffraganeos juvaret in gerendis provinciæ negotiis, uti legimus in can. 10, 12, 13, 14, dist. 18, can. 1, dist. 34, can. 2, dist. 58, can. 5, dist. 63, can. 3, caus. 6, quæst. 2, can. 8, caus. 11, quæst. 3, eodem modo, quo in Africa si clerici africani negligebant servare disciplinam, quæ singularis erat in Africa, partiali communione privabantur in Africa tantum quod nec reciperentur hospitio, neque uti clerici haberentur, canon. 35, caus 2, qu. 6, an delictum situm sit in negligentia diœcesana, tum vero suspensio erat in ea re, in qua negligentia erat admissa, uti in can. 4, dist. 74. Quod si clerici essent inferiores, et deliquissent in administrandis rebus ecclesiæ, veniebat communio peregrina; erat enim æquum, ut in eo plecterentur, in quo deliquissent. Deliquerunt in administratione bonorum: puniebantur in eo, quod rejicerentur ab eadem administratione, quasi segregati a participatione bonorum ecclesiæ in communi; atque hoc idem erat, ac habere peregrinam communionem, can. 21, dist. 50, can. 18 et 38, caus. 12, quæst. 2, ubi communio peregrina dicitur etiam *anathema*. Si denique crimen personale sit, nec pertineat ad administrationem bonorum ecclesiæ, sive de reo episcopo, sive de reo quocumque inferiore clerico ageretur, tunc nomine excommunicationis veniebat suspensio totalis, sive reductio in laicam communionem, uti in can. 1, caus. 4, quæst. 5.

Octava regula est: si agatur de canonibus recentioribus, qui confirment veteres canones in ferenda excommunicatione, et non constet de novo indicto coercitionis genere, interpretandi ii sunt de ea ipsa excommunicationis specie, de qua vetusti canones intelliguntur. Sic canon 3, caus. 21, qu. 4, de suspensione intelligitur, propterea quod et de suspensione conceptus est vetus canon, cujus disciplina renovabatur, nimirum canon 2, cau. 21, q. 4.

Nona regula est: si agatur de excommunicatione indicta in delicta quædam leviora, nomine excommunicationis non alia excommunicatio venit, quam una ex levioribus, veluti exclusio ex certi juribus nobilioribus, et quidem juxta arbitrium judicis, can. 9, ex apostolicis, can. 9, dist. 23.

Decima regula est: ubi excommunicatio indicitur, et contra violatores excommunicationis illius nova indicitur excommunicatio,

prior excommunicatio est una ex levioribus, non excommunicatio major, uti liquet ex can. 12, ex apostolicis, et can. 7, cau. 27, quæst. 1.

Undecima regula est: ubi excommunicatio est a certo loco, erat privatio quidem alicujus communionis, non propria excommunicatio, cum excommunicatio propria a tota ecclesia, et ab omnibus juribus communionis abscindat, can. 35, cau. 2, qu. 6, can. 34, cau. 11, qu. 3.

Duodecima, et postrema regula est: tum demum excommunicatio proprie intelligitur, cum dicitur quis excommunicari *ab omni communione*, uti in can. 12, dist. 90, can. 26, caus 23, qu. 5, can. 47, cau. 27, qu. 2, can. 5, de pœnit. dist. 5, item cum dicitur quis excommunicari *a communione sanctæ ecclesiæ* can. 6, in fine, dist. 32, can. 8, dist. 81, aut cum dicitur excommunicari *a communione christiana*, cap. 10, de censibus, denique cum dicitur *Satanæ tradi*, can. 17, caus. 2, qu.

Ex his omnibus, quæ observari necessario debuerunt, ad indicandum, in veteribus canonibus nomine excommunicationis censuras universas venisse, facilius intelligitur quare quæ olim de excommunicatione statuta fuerant, ad ceteras censuras, veluti suspensionem et interdictum, extenderentur, uti declaravit Bonifacius VIII, in cap. 13, de sent. excom. in 6. Sic quæ in cap 1, eod. tit. in 6, decreta sunt de excommunicatione, etiam hodie recta interpretatione protenduntur ad censuras ceteras, uti pragmatici ipsi testantur. Sic quæ dicuntur in cap. 1, de verb. sign. in 6, de excommunicatione, et de suspensione tacite dicta intelligentur, licet de ista mentio ibidem expresse non fiat. Sic quod statuitur de excommunicatione reservata, a qua episcopus certis in casibus absolvit, in cap. 11, 26 et 58. de sent excom., facile etiam in suspensione, et interdicto recipietur. Sic denique quod dicitur de reincidentia post absolutionem ab excommunicatione, juxta capitulum 8, de offic. jud. ordin., et cap. 22, de sent. excom. in 6, in suspensione etiam, atque interdicto obtinebit. Ceterum ea usurpatio nominis excommunicationis, qua generaliter censuræ universæ designarentur, eo usque facta est, donec clarius definitæ fuerunt censurarum species, et ita enumerari cœperunt, ut tres distinguerentur, excommunicatio nimirum, suspensio, et interdictum quod factum primum est ab Innocentio III, in cap. 20, de verb. signif. adeo ut tunc etiam definitum fuerit, prudentis judicis arbitrio relinqui, quam maluerit infligere, si generaliter canones præceperint, ut censura infligatur, nec satis constet, de qua censuræ specie concepta constitutio sit, dicto cap. 20, eadem ratione, qua olim cum sub nomine excommunicationis censuræ universæ venirent, erat, ut puto, in arbitrio judicis, eam censuræ speciem inferre, quæ placuisset, si non satis aperte constaret, quam excommunicationis speciem canones indixissent. Itaque hodie tres superfuerunt species censurarum, excommunicatio, suspensio, et interdictum, sublatis pene ceteris, quæ olim infligebantur. Caussa abolendæ, vel reformandæ disciplinæ fuit, quod in ecclesia sublata primum fuit communio peregrina, unde cessare debuit censura, qua quis in eam communionem deduceretur. Cessarunt deinde apud laicos variæ stationes pœnitentium, unde et cessaverunt censuræ, quæ variis eisdem stationibus respondebant. Cessarunt insuper plures communionis species inter viros ecclesiasticos, puta episcoporum in negotiis provincialibus una cum metropolitano peragendis, clericorum in administratione bonorum temporalium ecclesiæ, aut participatione communium obventionum, uti erat olim, præsertim ante instituta beneficia. Cur non cessare exinde debuerunt censuræ his respondentes? Quæ jura publica in ecclesia remansere communia, suspendi possunt memoratis tribus censuris, quæ speciale nomen, et singularem naturam obtinuerit, excommunicatione, suspensione, et interdicto, nisi dixeris, aliquod adhuc vestigium veterum excommunicationum partialium remansisse in ea excommunicatione, quam adhuc hodie minorem appellant. Sed juvat de singulis hisce tribus censuris, prout hodie intelliguntur, sigillatim disserere, ut magis in aperto edatur hodierna disciplina.

CAPUT VI.

De excommunicationis censura, prout hodie accipitur.

Etsi nomen excommunicationis olim ad censuras universas etiam minores significandas usurparetur, quemadmodum in præcedente capite demonstratum est, sæculo tamen duodecimo, aut decimotertio contractum fuit, ut significaret censuram singularem a suspensione, et ab interdicto distinctam; nimirum excommunicatio omnibus christianæ communionis juribus privat, non suspensio, non interdictum. Non tamen interea adeo singularem indere potuerunt huic censuræ naturam ut non amplius in varias species, veluti genus tribueretur. Recipi partitio debuit in minorem, et majorem excommunicationem. Minorem excommunicationem dixerunt censuram, qua qui notatur, interdicitur, ne sacramenta suscipiat, ne sacramenta administret, quamquam si hæc administrentur, adhuc valida erunt, uti scholæ loquuntur, c. 10, de clerico excom. min., item ne ad dignitates,

et beneficia ecclesiastica eligi valeat, non sane quod electio sit ipso jure nulla; sed quod sit superioris, ad quem confirmatio pertinet, officio irritanda, dicto, cap. 10, de cler. excom. min. Hujus rei ratio est, quia excommunicatio minor directo privat et ministerio, et susceptione sacramentorum, c. 2, de except, nonnisi tamen indirecto electione, ut ajunt, passiva, propterea quod qui eligitur ideo eligitur, ut sacramenta ministret, dicto, c. 10, c. 49, de sent. excom. Retinentur tamen ab excommunicato cetera christianæ vel clericæ communionis jura, qualis est jurisdictio seu externi, seu interni fori, et eligendi facultas. Neque enim negotium ullum facessit capitulum 39, de elect., cum quod ibidem traditur, pertineat ab obtinendam solidiorem electionis firmitatem, non ad designandum certum minoris, excom. effectum. Tantum deduci ex eo capitulo potest, temporibus Innocentii III, dubitatum fuisse de vi illius excommunicationis, uti enim tunc nova de censuris disciplina proponebatur, unde abrogatis vetustis excommunicationibus quædam tantum species inventis singularibus hominibus retinerentur, ita res illa certis adhuc principiis undecumque consistere non valebat. Majorem excommun. dixerunt, qua quis interdicitur omni jure christianæ communionis. Olim hæc distinctio erat ignota, quia non ad duas tantum species referebatur excommunicatio, sed ad totidem, quot erant jura communionis. Abolitis gradibus pœnitentium, cœpit disciplina novam formam induere, et duo veluti constituta generalia jura christianæ communionis, altera sacratiora, uti erat administratio et receptio sacramentorum, quibus cohærebat electio, uti vocant, passiva, utpote quæ ad sacra ministranda refertur; altera minus sacra, uti erat jurisdictio, atque eligendi potestas. Facilius interdicebatur alicui juribus sacratioribus: unde qui ab istis, non a ceteris excludebatur, minorem, qui præterea et a minus sacris ejiciebatur, majorem excommunicationem incurrere dicebatur; immo initio non *minor*, sed *simplex* excommunicatio appellari cepit, c. 39, de electione. Nomen excommunicationis *majoris*, non invenitur in ecclesiasticis canonibus usurpatum ante sæculum nonum, quamquam nec statim, ubi usurpari cepit, eam, quam nunc habet, significationem obtinuit. Hinc depositio a gradu sacerdotali dicta aliquando fuit excommunicatio major, prout scilicet opponebatur suspensioni, can. 5, dist. 19. Tum primum major excommunicatio appellari cœpit juxta recentem significationem, cum excommunicatio minor accepit singularem naturam sejunctam a natura minorem excommunicationum, quas veteres in usu habebant, c. 10, de cler. excomm. min., c. 59, de sent. excomm., c. 3, eod. tit. in 6.

Post invectam hanc disciplinam minoris, et majoris excommunicationis, dubitari cœpit, an cum canones simpliciter et absolute de excommunicatione mentionem facerent ad majorem forent, an ad minorem referendi. Primum id definitum fuit a Gregorio XI, in cap. 59, de sentent. excommunicat. quo declaratum est, ut major excommunicatio intelligatur, et quidem jure optimo, quia, uti inferius tradetur, excommunicatio minor nunquam abs judice fertur, et si abs jure illata proponatur, nunquam infligitur, nisi in eum, qui communicet cum excommunicato excommunicatione majore, juxta canonem 10, ex vulgo apostolicis, can. 19, caus. 11, qu. 3, cap. 2, de exception.

Itaque decretum est, et communicatio minor tantum locum habeat in ea specie, qua quis cum excommunicato non minore, sed majore excommunicatione communicat. Verum enim vero in hac re distinguenda est communio in crimine, ob quod excommunicatio major lata fuerit, a communione in divinis, et a communione in ceteris caussis. Si communicetur in crimine, in quo adhuc excommunicatus pertinax perseveret, certissimum est, excommunicationem saltem minorem incurri, quandoque etiam majorem, videlicet cum canones certam excommunicationem inferentes, eam etiam in participes intulerunt, uti exemplum est in canon. 3, caus. 11, quæst. 3, in cap. 29, 30, 38 et 55, de sentent. excommun. Si communicetur in divinis, non tantum excommunicationi minori se obnoxium reddit communicans, sed auctoritate superioris modo excommunicatione majore, modo suspensione, modo interdicto plectitur pro modo criminis, et ejusdem adjunctis, canon. 6, 7, 19, caus. 11, quæst. 3, cap. 2, de cler. excommunic. minist., cap. 8, de privileg., in 6, clem. 1, de sepulturis. Si communicetur in aliis caussis, regula generalis est, excommunicationem minorem incurri, canon. 103, caus. 11, quæst. 3, c. 30, de sentent. excomm. Adjecta est pœna gravior adversus illos, qui scientes excommunicato beneficium contulerint, nimirum cautum fuit, ut suspenderentur a collatione beneficiorum, cap. 7, de clerico excom. min, ex quo clarius adhuc explicari potest capitulum 10, eod. tit jam superius laudatum, ubi cum dicatur, irritandam esse electionem excommunicati excommunicatione etiam minore, si excommunicatus scienter electus fuerit, significatur, irritandam esse ita, ut eligentes excommunicationis conscii jure eligendi priventur. Aliquando etiam proceditur adversus communicantem cum excommunicato ad excommunicationem majorem, quum scilicet quis admonitus adhuc communicare pergat, can. 26, caus. 11, quæst. 3, cap. 10, de cler. excomm., cap. 3 et 13, de sentent.

excomm. in 6. Scimus insuper, quandoque indictam similem majorem excommunicationem, quibus in temporum adjunctis multi spernebant ecclesiæ mandata, et cum excommunicatis passim communicabant, can. 103, caus. 11, quæst. 3, can. 5, de pœnit. dist. 5, cap. 18, de sent. excom., quod tamen extra ordinem fiebat; etenim constat, quandoque non excommunicationem fuisse propositam, sed interdictum, cap. 8, de privileg., in 6, quandoque depositionis pœnam, can. 10 et 19, caus. 11, quæst. 3. Neque dicas, generalem ecclesiæ disciplinam olim fuisse, ut similis excommunicatio communicantem cum excommunicato teneret. quasi hoc constitutum adpareat in can. 18, caus. 11, quæst. 3. Referendus est iste canon, non quidem ad octavam Synodum, cujus nomine perperam inscribitur, sed potius ad regulas monachorum, atque inter cetera ad canonem 18, eadem caussa et quæstione: tum vero adparebit, ibi sermonem institui, non de excommunicato excommunicatione, majore, sed de monacho ex abbatis ufficio e cœtu monachorum caussa pœnitentiæ segregato ad quandam excommunicationis similitudinem, qua in ispecie cum interdiceretur monachis, ne quandam cum segregato communionem inirent, si forte monachus quidam temneret superioris mandatum, et cum segregato communicaret, simili sane pœnitentiæ subjiciebatur.

Pertinent hæc ad regulam generalem. Ceterum plurimi extant singulares casus, quibus ille qui cum excommunicato majore excommunicatione communicat, non solum jure excusatur, sed et quandoque laude dignus existit. Istos casus Pragmatici designaverunt hoc versiculo: *Utile, lex, humile, res ignorata, necesse. Utile* dixerunt, habita eorum ratione, qui regimen animarum habent, quorum sane munus est excommunicatum monere, hortari, excitareque, ut demisso animo veniam ab ecclesia petat, ac satisfaciat, can. 105, caussæ 11, quæst. 3, cap. 54, de sentent. excomm., quamobrem laudabile semper fuit, etiam excommunicatos ipsos ad divini verbi prædicationem vocare, et excipere, cap. 43, de sent. excom. *Legem* dixerunt habita ratione conjugum. Scilicet quamquam alteruter ex ipsis sit excommunicatione ligatus, sanctissimum tamen conjugii vinculum, et individua vitæ consuetudo minime dissolvitur, can. 103, caus. 11, quæst. 3. *Humili* designaverunt servorum, sive obsequiis præstandis addictorum officia, quæ dominis utut excommunicatis adhuc sunt exhibenda, dicto, can. 103, cap. 31, de sent. excomm. Quos *res ignorata* excusare dicatur, nemo statim non intelligit, dicto can. 103, c. 29, de sent. excomm., quemadmodum et intelligitur, quos excusat *necesse*, nimirum si utilitas non levis vel privata, vel publica postulat, ut certo in negotio cum excommunicato quis colloquatur, aut agat, can. 105,, caus. 11, quæst. 3, c. 34, de sent. excom., unde et illud proficiscitur, etiam adversus excommunicatum actionem edi libere in judicio posse, cap. 7, de judiciis, cap. 8 et 10, de exception.

Hæc sane perspicua sunt, ubi quis publice sit excommunicatus speciali antistitis sententia, et palam denunciatus juxta formam capituli, 1 de sent. excomm. in 6. Quid tamen, si de excommunicatione juris, quam latæ sent. appellant, disputemus? Olim ubi nota publice, et perfecta ex excommunicatio fuisset, idipsum et in hac excommunicationis specie observabatur, ut qui cum excommunicato communicaret, eo ipso minorem excommunicationem incurreret. Sed cum de notorii qualitate crebræ disceptationes haberentur, et faciles essent nonnulli in deneganda aliquibus de crimine aut consciis, aut suspectis communione, recentioribus sæculis alia invaluit, et fere ubique recepta disciplina. Nimirum Martinus V, decreto suo, quod sub nomine concilii constantiensis edidit s. Antoninus in summa parte 3, tit. 25, cap. 3, ita cavit: *Ad evitanda scandala, et multa pericula, subveniendumque conscientiis timoratis, quod nemo deinceps a communione alicujus in sacramentorum administratione, vel receptione, aut aliis quibuscumque divinis, vel extra, prætextu cujuscumque sententiæ, aut censura ecclesiasticæ, suspensionis, aut prohibitionis ab homine, vel a jure generaliter promulgatæ, teneatur abstinere, vel aliquem vitare aut interdictum ecclesiasticum observare, nisi sententia, prohibitio, suspensio, vel censura hujusmodi fuerit in, vel contra personam, collegium, universitatem, ecclesiam, aut locum certum a judice publicata, vel denunciata specialiter, et expresse. Salvo siquem pro sacrilega manuum injectione in clericum in sententiam latam a canone adeo notorie constiterit incidisse, quod factum non possit aliqua tergiversatione celari, neque ullo suffragio excusari. Nam a communione illius, licet denunciatus non fuerit, volumus abstineri juxta canonicas sanctiones.* Integram describendam volui constitutionem, ut illico quisque et regulæ vim, et vim exceptionis intelligat; his enim consistit hodierna disciplina, ex qua novum profluxit excommunicatorum discrimen, quorum alii excommunicati tantum vocantur, alii excommunicati vitandi.

Quædam singularia occurrunt in excommunicatione minore. Primum est, olim ita quandoque proditam fuisse, ut intra cujusdam moniti fines contineretur, non instar præcepti ferretur, argumento canonis 25, causs. 11, quæst 3, proindeque tunc tempo-

ris non tanquam censura considerabatur, sed veluti animadversio quædam, qua declararetur, aliquem excommunicato communicantem contra præcepta ecclesiæ, indignum esse, qui accederet ad sacramenta, et qui sacra ministraret. In aliquibus provinciis vigebat, ut censura quidem esset, sed tum demum, cum sententia judiciis pronunciaretur, uti liquet ex can. 5, de pœnit. dist. 5. At paullatim factum est, ut generaliter veluti censura haberetur, et nunquam sententia judicis inferretur; tantum ipso jure in eam incurreret, qui cum excommunicato communicaret, cap. 39, de electione, cap. 5, de his, quæ vi met. caus. cap. 2, de exception. cap. 29, de sentent. excomm. Præterea observatur, eum, qui est excommunicatus excommunicatione minore, si sacerdos sit jurisdictione in foro interno potius, non licite quidem, sed valide a peccatis, modo nulla obstet reservatio, absolvere, imo etiam licite, si agatur de absolutione a censuris extra forum pœnitentiale, propterea quod, ut diximus, ex ea censura jurisdictio non amittatur, cap. 56, de sentent. excomm., argumento, cap. 10, de clerico excomm. minist. Insuper obtinet, ut hæc minor excommunicatio nunquam fuerit reservata, et proinde a quocumque sacerdote habente facultatem absolvendi a peccatis absolvi posset minore excommunicatione innodatus, cap. 29, de sent. excomm. Quod et tradidit s. Thomas in supplemento 3, parte, art. 1, quæst. 4. Imo non constat, aliquando absolutionem ab hac censura explicatam fuisse in foro externo, propterea quod in externo foro vix videatur aliquem effectum habere; quamobrem de absolutione in foro interno interpretari debemus laudatum capitulum 56, de sent. excomm. Denique in hac censura obtinet, ut cum excommunicatus absolvitur, non opus sit, ut promittat absolvendus, et jurejurando caveat, se satisfacturum, quemadmodum contingere solet in absolutione ab excommunicatione majore, cap. 29, de sententia excommunicationis.

Altera excommunicatio, quæ et major dicitur, et longe gravior est, ejicit excommunicatos ab ecclesia, ita ut excommunicatis denegentur, quæ fidelibus tantum in ecclesia consistentibus conceduntur, can. 5, dist. 19, cap. 10, de cler. excom., cap 30, de sent. excom., cap. 3, eod. tit. in 6. Hujusmodi sunt administratio, et susceptio sacramentorum, celebratio divinorum officiorum, sacrorumque conventuum, dicto cap. 5, distinct. 19, cap. 31, de præbend., oblatio, et recitatio nominis inter publicas orationes, cap. 13, vers. *credentes* de hæret., cap. 28 et 38, de sentent. excom., spiritualis jurisdictio sive in interno, sive in externo foro, can. 31, 36, 37, caus. 24, quæst. 1, cap. 24, de sentent. et re judic., cap. 1, de suppl. neglig. in 6, facultas aut eligendi, aut progrediendi ad beneficia, vel dignitates ecclesiasticas, cap. 23, 53, de appellat., cap. 8, de cler. excommunit., cap. un. ne sede vac. in 6, adeo ut episcopus excommunicato beneficium conferens a beneficiorum collatione suspendatur, cap. 7, de cleric. excomm., item potestas utendi rescripto a sede apostolica impetrato extra caussam excommunicationis, vel appellationis ab excommunicationis sententia, cap. 1, de rescript. in 6, et denique ecclesiastica sepultura, can. 37, caus. 11, quæst. 3, cap. 12, de sepultur., cap. 5, de raptor., cap. 5, de privileg. sunt et alia, quæ excommunicatis denegantur humana officia ex disciplina canonum, quæ universa recentiores interpretes memoriæ juvandæ gratia hoc versiculo perstrinxerunt: *Os*, *orare*, *vale*, *communio*, *mensa negatur*. Nimirum *os*, idest conversatio, vel verbo, vel scripto, can. 16, 27, c. 11, quæst. 3, *orare*, idest recitatio nominis, uti diximus, inter publicas preces. can. 19, c 11, qu. 3, cap. 28, de sentent. excomm., *vale*, id est signa urbanitatis, sive verbo fiant, sive nutu, sive epistola, can. 17, caus. 11, qu. 3, *communio*, idest cohabitatio, vel societas, can. 29, 38, caus. 11, quæst. 3, cap. 59, de sentent. excomm., *mensa*, idest communes epulæ, ac convivia, can. 17, 26, caus. 11, quæst 3, can 17, caus. 22, qu. 1, can. 27, caus. 27, quæst. 1. Qui tamen, si in his communicent, excusentur, nuper adnotabam, cum de excommunicatione minore agerem Si de caussis in judicium deferendis sermo sit, certum quoque est, excommunicatos non posse aut tanquam actores, aut tanquam accusatores, aut tanquam advocatos, procuratores, vel testes in judicium accedere, cap. 7, de probation., cap. 38, de testib., cap. 5, 8, de exception., cap. 1, eod. tit. in 6, cap. 2 et 8, de sentent. excom. in 6. Sunt tamen quædam, et quidem paucæ ad has generales regulas exceptiones. Prima inducta est gratia ipsius excommunicati, ne spiritualibus omnino subsidiis destituatur; ipsi siquidem permittitur, uti ad evangelicam prædicationem etiam publice et in ecclesia accedat, cap. 34, de sentent. excomm. Sunt enim excommunicati in ea conditione, de qua nondum ecclesiam spem abjicit, futurum, ut resipiscant; atque hanc ob caussam permittitur unicuique fideli, ut pro excommunicatis orationes apud Deum fundat, dummodo non sint publicæ, seu a publica recitatione nominum abstineatur. Altera exceptio est gratia reipublicæ, quæ viget, ubi mortuo pontifice maximo, sit ad successoris electionem deveniendum. Si enim forte inter cardinales, ad quos spectat electio, aliquis sit excommunicatione innodatus, adunc valet suffragium ferre, quod ad avertendas quascumque seditiones et schismata

indulsit Clemens V, in cap. 2, vers. *ceterum* de electione. Tertia exceptio est favore non excommunicati, sed extranei, ex qua obtinet, ut siquis adversus excommunicatum actionem habeat, eam in judicio proponere possit, et eundem excommunicatum convenire; qua in specie excommunicatum ad excipiendam persequendamque controversiam in judicio admitti oportebit, ne alias lucrum potius ob inanes redditas creditoris actiones ex pœna referat, cap. 7, de judiciis, cap. 5, 8 et 18, de exception., atque hoc in casu ad servandam judiciorum æqualitatem concedetur excommunicato, ut se defendere valeat, propositis, quæ sibi competunt, exceptionibus; imo et quia appellatio naturalis defensionis species est, neque denegabitur excommunicato appellandi facultas, cap. 10, 11 et 14, de exception. Quicumque hæc omnia accurate perpendat, eam sibi formabit excommunicationis imaginem, qua illico tanquam coercitio inter spirituales omnium gravissima videatur, quod et demonstrant veteres seu excommunicandi, seu ab excommunicatione absolvendi formulæ, quales exhibentur in can. 106, 208, caus. 11, quæst. 2, et cap. 28, in fine de sentent. excomm., licet istæ hodie ab usu recesserint, aliis substitutis juxta recentiores manualium, aut pontificalium regulas. Quamobrem nemo inficiari potest, hanc censuræ speciem nonnisi perquam cautissime esse infligendam. Infinitus propemodum essem, si sanctissimorum patrum prudentia in hanc rem dicta adferre in medium vellem. Non prætermittam tamen indicare S. Augustini sententiam, quam perspicue editam unusquisque invenire potest apud Gratianum in can. 32 et 33, can. 11, quæst. 3

Nondum rem hanc confectam censeo, nisi quædam adhuc subjiciam necessario observanda de discrimine, quod intercedit inter excommunicationem, et anathema; quamquam enim identidem in ecclesiasticis canonibus promiscue hæc usurpata inveniamus, plurimum tamen, si proprie ea vocabula sumantur, distinguuntur inter se, atque ad diversos coercitionum modos referuntur. Recte scribebat Bonifacius VIII, in caput 1, de sent. excomm. 6, excommunicationem esse *medicinalem et disciplinantem non eradicantem*: anathema vero ajebat Augustinus in can. 18, caus. 2, quæst. 1, esse *mortale*, quod etiam legitur in can. 41, caus. 11, quæst. 3, ubi dicitur *æternæ mortis damnatio.* Et quidem utriusque ratio, et effectus valide dissimiles sunt. Etenim in primis anathema infligitur adversus eos, qui maxime pugnaces ecclesiæ obsistunt, et quorum nulla probabilis spes est futurum, ut resipiscant, quo sensu in dicto can. 41, caus. 11, qu. 3, statutum fuit, *anathema nonnisi pro mortali imponi crimine*, nimirum pro eo crimine, in quo quis usque ad mortem perseverat, uti explicant illa subjecta verba, *et illi, qui aliter non potuerit corrigi.* Hujusmodi sunt hæretici, qui non tantum charitatis et gratiæ, verum et vinculum fidei, quo ad unitatem ecclesiæ colligabantur, resciderunt, item rei gravissimorum scelerum, qui postquam excommunicatione majore notati fuerunt, in sua manent perfidia pervicaces, ac propterea quod spernant omnino ecclesiæ potestatem, tanquam hæretici existimantur, cap. ult. de pœnis. Hos pragmatici appellant *insordescentes in excommunicatione.* Hinc fit, ut anathema pœna potius sit, quam censura, sit insuper longe gravius excommunicatione, cujus rei argumento est, quod aliquando obtinuit, ut episcopus neminem posset anathemate damnare sine conscientia archiepiscopi vel coepiscoporum, can. 41, caus. 11, quæst. 3, quamquam hodie infligere illud possit, quicumque censurarum inferendarum potestatem habet. Deinde quod ad effectus attinet, sunt quidem utrique, nimirum seu tantum excommunicati, seu etiam anathematizati extra ecclesiam, non tamen eodem modo. Siquidem anathematizati jura omnia ecclesiastica radicitus ita dixerim avulsa amisisse censentur, instar deportatorum, qui a civitate quasi mortui amandantur, extinctis omnino juribus universis. At excommunicati necdum insordescentes, utut extra ecclesiam dejecti, et nihil cum fidelibus ceteris commune exercere valentes, aliqua tamen jura in radice, ita dixerim, servant, fere instar relegatorum, quibus extra civitatem constitutis nihil est, quod agere commune cum civibus in urbe valeant, summum tamen jus civitatis adhuc adhæret, dixerim paucis, non facto ipsi, sed nudo jure sunt cives. Ad rem Ovidius in lib. 2, fastorum ita clementiam Cæsaris commemorabat: *Adde quod edictum, quamvis immite, minaxque, attamen in pœnæ nomine mite fuit, quippe relegatus, non exul dicor ab urbe.* Revera nonne ante insordescentiam jura quædam ecclesiastica in excommunicatis adparent, quæ post insordescentiam extinguuntur? Exempla sunt in canon. 36 et 37, caus. 11, quæst. 3. Nonne in cap. 13, vers. *qui autem* de hæreticis, in cap. 7, eod. tit. in 6, et in concilio tridentino sess. 25, de ref. cap. 2, in fine, excommunicati tum demum, cum fuerint insordescentes, comparantur hæreticis, seu, quod idem est, iis, qui ecclesiastica jura penitus amiserunt? Nonne Alexander III, in cap. 3, 4, 5, de cler. excomm. ministr. clericum excommunicationem, cui subjacebat, negligentem, deponi debere constituit, quod sane fieri nullo modo posset, nisi quidquam juris superesset, a quo deponatur? Excommunicationem ita distinxit ab anathemate Joannes VIII, in can. 12,

caus. 3, quæst. 4, Symmachus in can. 3, caus. 3, quæst. 5. Nicolaus in can. 2, caus. 4, quæst. 1, et Cœlestinus III, in cap. 10, de judiciis. Hoc ponere excommunicatorum discrimen oportet. Ceterum si factum consideremus, sive jurium exercitionem, æque omnes esse extra ecclesiam dicimus; et quod anathemate ejectis, illud etiam convenire excommunicatione notatis, nisi illud observetur, opus esse cum anathematizatis dispensatione tanquam a pœna, cum excommunicatis absolutione tanquam a censura, quo casu isti ad ecclesiam revertantur; quamquam tamen etiam absolutio concedatur anathematizatis, quia anathema etiam excommunicationem sub se complectitur, Immo et in excommunicationem flectitur, quoties reus spem de se bonam præbet futurum, ut resipiscat.

Ecquidem novi, aliquando in sacris canonibus anathema improprie sumi, et mitius, ut significet excommunicationis censuram. Evenit in hac re, quod in præcedente capite observabam evenisse in nomine excommunicationis, quod aliquando etiam ad significandas pœnitentias quasdam, et pœnas, immo et suspensionis censuram usurpatum est. Quamobrem juvabit statuere certas regulas, ex quibus dignoscatur, quibus in casibus proprie anathema sumitur, quibus e contrario sub ejus nomine censura venit excommunicationis. Prima regula est: Quibus in canonibus nomen anathematis nomini excommunicationis opponitur, atque ita de anathemate mentio fit, ut gravius excommunicatione videatur, tunc anathema proprie dicitur. Exempla sunt in can. 12, can. 3, quæst. 4, in cap. 10, de judiciis. Secunda regula est: si dicatur, de anathematizato omnem spem penitus abjici, eumdemque in extrema deduci, non excommunicationis censura erit, sed anathematis pœna, uti in can. 1, dist. 23, quemadmodum et si dicatur anathema perpetuum esse, c. 5, dist. 79 Tertia regula est: Quoties de hæreticis, aut de insordescentibus in excommunicatione anathema pronunciatur, tunc istud proprie sumi facile constat ex iis, quæ modo de natura anathematis observabam. Quarta regula est: si agatur de nova lege, quæ veterem confirmet, et in nova lege anathematis sententia proferatur ad normam legis veteris, in vetere autem lege anathema proprie usurpetur, non erit dubitandum, quin in nova etiam lege anathematis nomen idem significet. Exemplum est in can. 1, dist. 23, juncto can. 5 et 6, dist. 79. Quinta regula est: si anathema ad certum, vel incertum tempus expresse in sententia adjectum inferatur, erit potius excommunicatio, vel major, vel minor, juxta regulas a me alibi positas judicanda, uti in can. 38, 38, caus. 12, qu. 2. Sexta regula est: si usurpetur nomen anathematis promiscue cum nomine excommunicationis in eodem canone, neque dubito canonem esse potius de excommunicationis censura, quam de anathematis pœna intelligendum, uti in cap. 21, § 1, de jurepatron., in cap. 7, de immunit., et in cap. 13, vers. *Qui autem* de hæreticis. Huic proxima regula est, qua tradi potest, quo in casu censura excommunicationis infertur, et ad majorem sententiæ solemnitatem, quam *fulminationem* pragmatici appellant, graviores quædam formulæ adhibentur, adjecto etiam anathematis nomine ad terrorem concitandum, nihil ulterius pronunciatum intelligi, quam excommunicationis censuram, uti in can. 2, caus. 5, quæst. 1. Septima regula est: si adpareat, post anathema inflictum, adhuc procedi posse ad pœnas ulterioras, ex gr. ad depositionem clerici, qui anathematizatus dicatur, potius erit excommunicatio, can. 5, ex apostolicis. Postrema regula est: si dicatur anathema infligi in pœnam violatæ excommunicationis, distinguendum erit: vel enim violata est vera, et proprie dicta excommunicatio, quam majorem recentiores appellaverunt, tum vero proprie dicetur anathema, uti in can. 2, caus. 5, quæst. 2, in can. 3, caus. 3, qu. 5, et in cap. 10, de judiciis. Vel violata est excommunicatio, quam *minorem* appellant, aut si de veterum canonum interpretatione sermo sit, excommunicatio quædam ex levioribus, quæ non esset dejectio ab universa ecclesiæ communione; tum vero proprie diretur excommunicationis censura, uti in c. 2, caus. 5, quæst. 1.

CAPUT VII.

De suspensionis censura.

Quemadmodum sæpe apud veteres sub generali excommunicationis nomine, uti superius observatum est, veniebat etiam suspensio ad certum, vel incertum, tempus indicta, aut perpetua depositio a sacris religiosisve officiis, can. 5, ex apostolicis, can. 13, dist. 12, can. 17, dist. 18, can. 9, dist. 23, can. 9, dist. 35, can. ultim, caus. 2, quæst. 1, can. 16, caus. 7, quæst. 1, can. 2, caus. 24, qu. 3, can. 35 et 57, de cons. dist. 1, c. 11, cons. dist. 2, ita et aliquando contigit, ut excommunicati, ii scilicet qui censura excommunicationis, non pœna anathematis plectebantur, suspensi a communione dicerentur, etiamsi de laicis ageretur, can. 7, caus. 27, quæst. 1, can. 5, de pœnit. dist. 5, et in can. 11. Concilii Arelatensis II, anni 452, ubi statuitur, laicos metu persecutionum a fide recedentes per certum tempus haberi *a communione suspensus*, quod potiore jure de clericis dicebatur, ubi communione tantum clericali arcebantur, uti in can. 2, dist. 34, can. 12, caus. 3, quæst. 1, can. 1, caus. 4,

quæst. 5, can. 2, caus. 15, quæst. 8, can. 2, caus. 21, quæst. 4 Hodie proprie suspensio appellatur censura, qua clerico, vel monacho, vel etiam clericorum monachorumve collegio interdicitur, ne ordine suo officiove fungatur neve fructus beneficii sui percipiat, jure beneficii, officiive retento. Speciale hoc suspensionis nomen ad hanc censuram designandam a recentioribus usurpari consuevit, postquam censurarum discrimina clarius a pragmaticis, et interpretibus tradi cœperunt, juxta capitulum 20, de verb. signif, cap. 8, de consuet., cap. 7, in fine, cap. 16, de election., cap. 8, de ætate qualit. et ord. præf. cap. 18, de excess. prælat. Neque vero negotium facessit capitulum 2, de cler. excom., quod est concilii antiocheni quarto sæculo celebrati; siquidem quod ibidem occurrit *suspensi* clerici nomen, recentioris interpretis manu adjectum deprehenditur, quemadmodum liquet ex collatione dicti capituli cum can. 6 et 7, caus. 11, qu. 3. Non memoro canonem 5, caus. 26, quæst. 5, utpote in quem mendum irrepsisse, et pro voce *suspensus* in toletano concilio legi *depositus* jam observaverunt romani correctores. Similia etiam menda occurrunt in canon. 2, caus. 21, quæst. 4, et, uti multis placet, in dicto can. 2, distinct. 34, seu, quod idem est, in cap. 1, de clerico venatore. Cum autem, uti dictum est, apud veteres aliquando nomen suspensionis indicabat depositionem, id verum erat, ubi suspensio in perpetuum indicebatur, can. 5, caus. 26, qu. 5, quemadmodum et e converso non semel qui depositi, et damnati generaliter dicebantur, proprie suspensi tantum erant, quoties in certum, vel in incertum tempus depositio conferretur, quemadmodum interpretari possumus canonem 13 et sequ. usque ad 29, dist. 50. Hinc regula præstitui potest, ut siquis in veteribus canonibus diceretur deponi, aut carere dignitate, dejici a clero, intelligeretur suspensio, nisi appareret, adjectam fuisse clausulam *sine spe restitutionis*, vel aliam similem, quæ pœnam perpetuam designaret, quemadmodum intelligo canonem 13, distinct. 23, can. 5 et 7, dist. 24, can. 1, distinct. 48, can. 22, 25, 29, 32, 33, 55 et 58, distinct. 50, can. 1 et 5, distinct. 51, can. 2 et passim dist. 54, c. 1 et 2, dist. 70, can. 1, 3, 4 et passim distinct. 71, con. 4. dist. 77, can. 4, caus. 1, quæst. 7, et can. 7, caus. 2, quæst. 3. Quod si quandoque in vetustis canonibus talis concepta fuisset formula, quæ æque commode, et ad suspensionem, et ad depositionem referri valeret, ego censeo, positum fuisse in episcoporum arbitrio, ut quam pro arbitrio judicarent, seu suspensionis, seu depositionis pro qualitate criminis, et adjunctis sententiam proferrent.

Itaque proprie dicta suspensio in primis appellatur censura, non sane quod omnis suspensio, quæ in canonibus memoratur, censura sit, sed illa tantum, quæ infertur ad coercendos reos criminum, donec ipsi ecclesiæ satisfaciant. Hinc multiplex suspensio esse potest, alia nimirum, quæ pœnitentiæ, vel pœnæ locum tenet; alia quæ neque pœnitentia, neque pœna, neque censura est, sed potius salutaris quædam providentia, qua episcopus ex certis factorum adjunctis consulit decori sacrorum, sive sacramentorum honori; alia denique, quæ est proprie censura. Qua in re observatione dignum est, non omnia, quæ passim statuta, ac recepta sunt de censura suspensionis, ceteris suspensionum speciebus convenire. Sita est aliquando suspensio in pœnitentia, vel pœna, veluti cum quis ad certum, et determinatum tempus, puta ad annum, jubetur a sacris officiis abstinere, uti in can. 13, distinct. 12, can. 17, distinct. 18, can. 9, distinct. 35, can. 36, distinct. 50, can. 2, distinct. 55, canon. 29, caus. 7, qu. 1, can. 2, caus. 21, qu. 4, can. 32, caus. 23, quæst. 8, cap. 1, de custod. euchar., cap. 7, de elect., cap 1, § *adjicientes*, cap. 16, § *ceterum*, cap. 37, § *porro*, cap. 44, eod. titul. in 6, cap. 2 et 4, de tempor. ord. in 6, cap. 1, de sentent. et re judic. in 6, cap. 2, de reb. eccles. non alien. in 6, c. 1, de sentent. excom. in 6, Clem. 1, § *verum*, de hæret., concilio tridentino, sess. 23, cap. 8 et 10, de reformat. consistit deinde aliquando suspensio in eo, quod episcopali providentia quis arcetur a ministerio sacro, non sane quod qui suspenditur, criminis reus sit, aut de crimine convictus, aut crimen confessus, sed quod non deceat sancta tractari ab eo, contra quem fama publica aliquid minus honestum refert, vel jam criminis publici accusatio, vel inquisitio fuerit instituta, ita postulante politiæ ecclesiasticæ ratione, quæ non patitur ad exercitionem sacrorum admitti nisi eos, qui integræ vitæ, et existimationis sint apud homines, ut honesta undecumque sit, et decora sacramentorum administratio. Hæc suspensio nec per sententiam fit, nec ex juris dispositione, sed per mandatum prælati. Exempla autem sunt in can. 13 et 14, cau. 2, quæst. 5, in cap. 26, de accusation., in cap. 10, de purgat. canon., in cap. 4, 5, 10 et 31, de simonia. Hinc fluit, ut quamquam nemo excommunicari possit, aut interdici nisi ob certum crimen, imo ut plurimum caussa excommunicationis, aut interdicti esse soleat contumacia; aliud tamen observetur in suspensione, quæ etiam ad cautelam adhibetur, qua in specie nunquam censura dici potest. Hinc etiam fluit, ut suspensio infligi possit ob peccata præterita, quæ quis forte jam pœnitentia deleverit, aut etiam ex sola suspicione peccati, quemadmodum et

rite indiceretur ex defectu corporis temporali, quod potius in honorem fit sacri ordinis, quam ad privationem jurium spiritualium caussa clerici emendandi. Porro in hoc suspensionis genere obtinet, ut suspensus non statim, ac purgatus, absolutusque abs judicio fuerit, absolvendus sit a suspensione, et ad sacra ministeria obeunda admittendus, sed debeat adhuc expectari, donec rumor publicus, ac scandalum evanuerit, secus ac vigeat in suspensione a beneficio, quod statim reddendum est, cap. 30, de purgat. canon. Hinc præterea fluit, suspensionem, quæ fit ad cautelam, seu ad honorem sacrorum ministeriorum, esse partialem, nimirum tantum ab exercitione ordinis, non a beneficiis; etenim in eo, quo quis beneficii redditibus utatur, non est, quod detrahatur venerationi sacrorum ministeriorum; unde in cap. 10, de purgat. canon. Innocentius III, adprobavit quidem sententiam suspensionis a muneribus ordinis latam adversus suspectum, non tamen eodem modo adprobavit sententiam suspensionis a beneficio, quam tantum professus est, se *nolle improbare*, factum superioris excusans, propterea quod de *immanitate criminis*, in quo severioris disciplinæ extra ordinem usus esse poterat, ageretur. Hinc denique fluit, aliquando esse posse aliquem suspensum ratione sui, non aliorum, ut contingit in crimine occulto, cui immineat ipso facto suspensionis censura; aliquando posse aliquem suspendi ratione aliorum, non sui, veluti ab exercitione sacrorum ex simplici suspicione criminis, qua in specie nonnihil relinquitur arbitrio prælati, ut coerceat suspensionis mandatum ad sacra publice gerenda, et permittere valeat, pro suspicionis modo, clerico suspecto exercitionem ordinis privatim habendam; et aliquando posse aliquem esse suspensum et ratione sui, et aliorum, ubi crimen verum sit, et publicum, idest judicio publico probatum.

Proprie censura suspensionis est, cum ad tempus indeterminatum infligitur ad reum emendandum, et in hoc a depositione perpetua distinguitur. Refertur autem ad functiones universas, sive clericales, sive monasticas, sive illæ sint ordinis, sive administrationis; et in hoc distinguitur ab excommunicationes, quæ refertur ad bona fidelibus universis communia, eamque ob caussam ita definita est, ut per eam clericis, aut monachis interdicatur, ne ordine suo, officiove fungantur, neve fructus beneficiorum percipiant, non solum jure ordinationis, sed et jure officii, beneficiique retento. Igitur inferri potest censura suspensionis in clericos æque, ac in monachos, aut sanctimoniales, immo et in clericorum, monachorum, aut sanctimonialium collegia. Siquidem hærent iis omnibus jura, circa quæ suspensio versatur. Respectu capitulorum sunt, quæ fiunt in communi, puta jus eligendi, jus celebrandorum officiorum, jus suffragii in negotiis capitularibus, et similia. De suspensione abs jure eligendi fit mentio in cap. 7, § ultim. de election. De suspensione ab officiis mentio fit in cap. 40, de election. in 6, et in concilio tridentino, sess. 23, cap. 10, de reformat. notandum autem est, ubi capitula dicuntur suspendi a divinis, intelligi suspensa a divinis, quæ fiunt in communi, non autem ab iis, quæ singuli de capitulo obirent, cum multum distet suspensio collegiorum a suspensione singularium personarum, utut istæ collegium componant. Respectu singularium personarum suspensio refertur ad omnia jura, quæ singularibus eisdem personis competunt. Specialis est de episcopis constituta disciplina, item de prælatis quibuscumque episcopo majoribus, ut ii non subjaceant generalibus suspensionibus ex juris auctoritate indictis, nisi in lege suspensionem indicente facta fuerit de eisdem episcopis, et prælatis expressa mentio, cap. 37, de election. in 6, cap. 4, de sent. excomm. in 6. Sunt qui putant, hoc episcopale privilegium, utpote primum competens ex providentia concilii lugdunensis, spectare tantum suspensiones generaliter indictas ab iis legibus, quæ editæ fuerint post lugdunense concilium, non vero respicere canones præcedentes, sive editos olim usque ad annum 1145, propterea quod regula sit, leges futuris tantum, non præteritis casibus prospicere, argumento capituli 13, de constitut. Mihi hæc opinio placere non potest, observanti in primis, lugdunensem canonem in dicto cap. 4, de sentent. excom. in 6, non exprimi verbis directis in leges quæ sententiam suspensionis intulerunt, sed in episcopos, qui exempti declarantur a suspensione a quacumque constitutione indicta, uti perspicue probant verba illa, *nullius constitutionis occasione*; observanti deinde, rationem lugdunensis concilii generalem esse, et æque ad futuras, atque ad præteritas leges referri, quomodo enim satis prospectum esset juxta mentem lugdunensium patrum periculis ecclesiarum, si adhuc episcopi subjacere pergerent suspensionibus antea indictis? observanti denique, nihil in contrarium probari ex generali regula capituli 13, de constit. quamquam enim verum sit, leges plerumque non respicere casus præteritos, in proposito tamen lugdunense privilegium prospicere futuris casibus. Esto, legem proponi latam ante lugdunense concilium; factum tamen, ex quo episcopus suspensioni subjaceret, lugdunensi concilio successit; eamque ob rem in hac specie adhuc constitutio lugdunensis ad futuros tantum casus referretur. Episcoporum mentio specialis fit in ea specie, qua damnandi sint, qui apostolicæ sedis

præcepta contemnant, can. 2, dist. 12, secundo in ea specie, qua plectuntur clerici venatores, can. 2, dist. 34, c. 1, de clerico venat. tertio in ea specie, qua episcopi consentiant clericis incontinentibus can. 10, d. 32, et can. 1, dist. 83, quarto, quoties episcopi mutuis sese non adjuverint officiis ad pacem populorum conciliandam, can. 11, dist. 90, quinto, si episcopi parochias alienas invadant, vel concitent seditiones, can. 6, dist. 92, sexto, si pecuniam pro sacro oleo, aut balsamo episcopi acceperint, can. 102, caus. 1, qu. 1, septimo, si episcopus alienum diœcesanum censura notaverit, can. 7, caus. 9, qu. 3, octavo, si episcopus temere res ecclesiasticas alienaverit, can. 8, caus. 10, qu. 2, nono, si episcopus præter superioris consensum a sua diœcesi absit, can. 26, 27, c. 23, qu. 8, decimo, si episcopus conniventiam in depopulatores agrorum, et incendiarius exhibuerit, can. 32, caus. 23, qu. 8, undecimo, si episcopus decimas et oblationes laicis concesserit, cap. 17, de decimis; duodecimo, si concilium provinciale statutis temporibus non celebraverit, cap. 25, de accusat. decimotertio, si episcopus non eam sollicitudinem adhibuerit, quæ indicitur in cap. 9, de hæreticis in integra decretali; decimoquarto in specie, c. 10, de excess. prælator. ubi episcopus contra canones adversus fures judicium institui curaverat, graviterque deliquerat; denique si episcopus ordinaverit invitum, can. 1, dist. 74.

Duplex est suspensionis censura, nimirum totalis, et partialis, uti pragmatici loquuntur. Totalis universa jura afficit, seu quæ ab officio, seu quæ a beneficio, seu quæ ab ordine pendent, uti in can. 5, 6, 10, 11, dist. 32. Partialis aliqua tantum jura elevat, vel ea nimirum, quæ sunt officii, vel quæ beneficii, vel quæ ordinis, uti in cap. 2, de cler. non ordin. min. cap. 7, § ult., cap. 26, 45, de elect., cap. 1, in fine cap. 13, 37, de elect. in 6, cap. 1, de sent. et re judic. in 6, Imo et ipsa partialis suspensio adhuc in minores partes subdividitur, sic. ex. gr. potest ita quis suspendi ab ordine, ut unius careat ordinis ministerio, alterius ministerium retineat, can. 17, dist. 34, can. 39, dist. 50, cap. 13, 14, 16, de temporib. ordin. cap. 4, eod. in 6, cap. un. de cler. per salt. prom. cap. 2 et 3, de eo qui furtive. Sic ex. gr. potest per suspensionem alicui denegari jus unius beneficii, alterius reservari, cap. 37, de elect. in 6. Multa sane sunt in proposito observanda. Et primo quidem, siquis generaliter sit suspensus, idest ita aut lege, aut sententia judicis notetur, ut absolute suspendatur, intelligetur suspensus ab omnibus juribus seu ordinis, seu officii, seu beneficii, argumento canonis 2, caus. 21, qu. 3. Secundo, licet suspensio a minore ordine, officio, vel beneficio in caussa sit, ut majori, et præstantiori ut plurimum interdicatur; non tamen e converso suspenso a majore, et præstantiore interdictum intelligetur, ne in minore ministret, cap. 4, 17, de tempor. ordin. Hanc ob rem suspensus ab ordine recepto, vi ejusdem suspensionis interea impeditur, ne ad majores ordines ascendat. Tertio, quod attinet ad suspensionem ab ordine, qui ab hoc tantum suspensus est, poterit nihilominus exercere jurisdictionem in foro externo. Quarto, quod attinet ad suspensionem ab officio, qui ab hoc suspensus est, neque eligere, neque eligi potest, neque suffragium ullum ferre, cap. 8, de consuet, cap. 26, de elect. cap. 8, de æt. et qual. præfi. cap. 10, de cler. excom. minist., cap. 18, de excess. prælator., neque ulla ratione potest exercere jurisdictionem sive fori interni sit, sive fori externi, ita ut actus jurisdictionis editi irriti penitus habeantur. Quinto, quod attinet ad suspensionem a beneficio, observatur, olim hanc perquam raro indictam fuisse, propterea quod beneficia non habebant eam formam, quam in præsentia exhibent. Nimirum beneficia clericorum ex communi disciplina in eo consistebant, quod clericus ex redditibus ecclesiarum necessaria alimenta perciperet, sive in communi, sive certas obventiones sibi præcipuus faciens. Potius in hoc censuræ species erat, quod clerici cogerentur alimenta capere segregati a ceteris, quod dicebatur deduci in peregrinam communionem. Recentioribus sæculis, postquam beneficia in aliam formam redacta sunt, et clerici sibi blanditi fuerunt, arbitrati se in illis majus quoddam jus habere, frequentior esse cœpit hæc suspensio, ut in iis rei gravius punirentur, in quibus quoddam sibi delicium constituerunt Itaque siquis suspenditur a beneficio tantum, non censebitur suspensus ab officio, vel ordinis ministerio, can. 32, 39, dist. 50, cap. 1, de cler. non ord. min. ideoque adhuc eligere poterit, immo et beneficium resignare, ac permutare, propterea quod suspensio a beneficio non privet ipso beneficii jure, sed tantum a commodis beneficii temporalibus arceat, c. 7, de elect. Tantum prohibetur suspensus, ne fructus percipiat, ne bona et jura beneficii administret, neve bonorum beneficiariorum caussa in judicio agat, aut excipiat, cap. 8, de dolo et cont. cap. 9, de except. dato interea auctoritate prælati curatore beneficio eidem, ut sit, qui fructus colligat, et jura beneficii tueatur. Quod siquis suspensus tantum a beneficio proponatur sui superioris auctoritate, ea suspensio tantum afficiet beneficium, quod possidetur in ecclesia, quam suspensus offendit, non cetera beneficia, cap. 37, 44, de elect. in 6, nisi aliud in sententia exprimatur, cap. 40, eod. in 6. Ex his omnibus nemo non intelligit caussam, quare suspen-

sio, magis quam ceteræ censuræ, hodie in usu esse solent, atque observari. Afficit ipsa tantum personas ecclesiasticas, easque, quæ ecclesiasticarum numero recensentur, proindeque ecclesiastici prelati pressius et expeditius curare valent, ut hujus generis sententia executione mandetur.

CAPUT VIII.

De interdicti censura.

Late admodum patet apud latinos scriptores generale interdicti nomen, quod tamen ecclesiastico jure singularem jamdiu significationem obtinuit, ad certam censuræ speciem significandam. Definitur autem censura, qua aliquo in loco, vel aliquibus personis, aut corporibus usus et administratio quarundam rerum divinarum prohibetur, c. 5, de consuet, cap. 1, de postul. prælat. cap. 11, de sponsal., cap. 57, de sent. excomm., c. 20, de verb. signif. Triplex hodie agnoscitur interdicti species, personalis, localis et mixti. Personale personas afficit; locale loca, idest civitates, oppida, templa; mixtum refertur et ad personas et ad loca. Personale interdictum recentiorem quidem formam accepit ex disciplina interdicti localis, attamen origine inspecta est antiquius locali. Siquidem personale interdictum facile referri potest ad quasdam leviores excommunicationes, quæ olim erant in usu, uti sæpe superius dicendum fuit, eas, inquam, excommunicationes, quibus aliquis non ab universis, sed a quibusdam tantum christianæ communionis juribus arcebatur. Imago quædam personalis interdicti erat in primo pœnitentium gradu, qui arcebantur a cœtu ecclesiæ. De sepultura ecclesiastica aliquibus denegata vetus est sanctio, in can. 12, caus. 23, quæst. 5. Qua in re observatur, non eandem perpetuo fuisse rationem denegandæ sepulturæ, modo enim denegabatur ita, ut quis, ne sepeliretur quidem in loco sacro, modo ut sepeliretur quidem in loco sacro, sed sine celebritate, et omissa inter cetera psalmodia. Sepulturam in loco sacro absolute prohibitam fuisse patet, in can. 32, causs. 23, qu. 8, in cap. 11, 12, de sepultur., c. 2, 4, de statu monach., c. 3, 5, de usuris, c. 12, de pœnit et remiss., cap. 7, de consecrat. eccles., cap. 12, de privileg., cap. 1, de torneamentis, cap. 20, de sent. excom., in 6, concilio tridentino, sess. 23, de ref., cap. 19. Hæc communia sunt et excommunicationi et interdicto: aliquando vero concessam fuisse scimus sepulturam in loco sacro, sed sine solemnitatibus, cap. 11, de pœnit. et remiss., cap. 2, de raptor. atque hoc tantum interdicto congruere potest, prout a veteribus cum pœnitentia, vel leviore quadam excommunicatione confundebatur, adeo ut etiam sepultura denegata, quandoque fuerit iis, quibus morientibus denegata non fuerant sacramenta, non enim, uti sacramenta, ita sepultura ecclesiastica necessaria videri poterat, can. 16 et 17, causs. 13, quæst. 2. Sed hæc vera olim erant, deinde tamen invecta disciplina interdicti localis, factum est, ut interdictum personale singularem naturam indueret ad similitudinem localis, et a censura excommunicationis omnino distingueretur. Illud adhuc remansit ad vestigium antiquæ disciplinæ, ut interdictum personale exemplo excommunicationis sequatur personam, quocumque abierit, cap 31, de præbendis, cap 16, in fine de sent. excomm, in 6, cap. 3, vers. *excommunicatos* de privilegiis, ubi interdicti junguntur excommunicatis, licet aliud vigeat in interdicto locali, quod locum interdictum minime egreditur, dicto cap. 16, in medio de sent. excomm., in 6. Itaque interdictum personale illud dicitur, quod certas personas afficit, vel certum personarum genus, qua in specie traditur, in primis non facile de uno personarum genere in aliud genus extendi; neque enim ex. gr. interdicto clero intelligetur interdictus populus, aut e converso, cap. 16, de sent. excomm., in 6, deinde personas interdicto notatas, uti dictum est, ita teneri interdicto ubicumque inveniantur, ut etiamsi interdictus esset populus, non singulares personæ, tamen unusquisque de populo interdicto subjaceat, quocumque perrexerit. Ecquidem verum est, universitatem a singulis de universitate distingui, id tamen in interdicto minime attenditur, ne sententia effectu careat, cum, ut ait Bonifacius VIII, in cap. 16, de sent. excomm., in 6, divinorum auditio, et sacramentorum perceptio populo ut universis minime competunt.

Localis interdicti sunt qui antiquissimam disciplinam, sive usum, putant tamquam jam vigentem temporibus Basilii Magni, quod colligunt ex ejus epistola 144, ubi traditur, villam, quæ receperit raptorem et raptam, suspensam fieri a precibus, et oratione communione. Optima quidem argumentatio, si nomine villæ certus locus intelligeretur, non sola consciorum, et in crimine raptus comnicantium familia, quemadmodum aliqui ex interpretibus nostris intellexerunt, una observantes, agi ibidem de quadam excommunicationis specie, non de interdicti censura, atque ita etiam interpretantur canonem 8, caus. 17, qu. 4, verbo *interdico*. Verosimilius est, sexto primum sæculo ejus censuræ usum invaluisse in iis caussis, in quibus ecclesiæ intererat ad avertenda publica scandala, et contentiones, rerum divinarum celebratione populo in certis sacris ædibus interdicere. Revera non invenio in tota ecclesiastica, antiquitate exemplum vetustius, quam quod pro-

fert Gregorius turonensis in lib. 8, historiæ francorum, cap. 31, de sacris rothomagensis ecclesiæ ædibus prope finem sexti sæculi clausis ob trucidatum clandestinis insidiis S. Prætextatum episcopum rothomagensem, cum solemni paschatis die sacra faceret, in cujus sceleris suspicionem universus, propemodum populus venerat. Idipsum deinde in more fuit sæculo nono, et sequenti, cum patroni ecclesiarum inter se dissiderent, et designatis numero pluribus administris occasionem turbandis ecclesiasticis officiis præberent, uti legimus, in can. 36, caus. 16, qu. 7, cap. 1 et 2, de jurepatron. Sæculis autem undecimo et duodecimo frequentiora cœperunt esse interdicta ob frequentiora, quæ emergebant in ecclesia schismata, uti liquet ex sess. 2 Concilii lemovicensis II, anni 1031, et ex pluribus epistolis Ivonis carnotensis, inter ceteras, ep. 94, 111, 120 et 121, in decretalibus Gregorii IX, mentio interdicti localis est, in cap. 11, de sponsal., in cap. 3, de privilegiis, et in cap. 1, de postulat. Prælat. Itaque locale interdictum dici cœpit, cum certa loca censuræ suppouerentur ita, ut personæ in iis locis sacra non facerent, certis rationibus et modis adjectis, unde hæc censura directo in loca, indirecto in personas ferri videbutur, ac proinde personæ locum egressæ minime tenebantur. Est autem duplex, vel generale, cum scilicet universæ ecclesiæ civitatis, aut oppidi interdicuntur, vel particulare, cum una tantum, aut altera ecclesia interdicitur, non celeræ in eodem oppido, aut civitate constructæ, c. 11, de sponsal., cap. 17, de verb. signif. animadvertendum est in hac re, interdictis generaliter ecclesiis alicujus urbis, censeri quoque interdictas sacras ædes, quæ sitæ sunt in vicis suburbanis, seu locis adjacentibus, cap. 17, de sent. excomm, in 6, imo et eas, quæ in urbe sunt a diœcesani jurisdictione exemptæ, clement. 1, de sent. excommunic.

Ceterum ea ipsa ætate, qua frequentiora localia interdicta esse cœperunt, non statim apprime constituit, quinam essent horum interdictorum effectus. Ex eo id evenit, quod olim sub excommunicationis nomine quæcumque interdicta, sicuti et censuræ ceteræ, veniebant, et plurimum pendebat ex arbitrio prælati in infligendis censuris modo unum, modo alterum, modo plura ex juribus christianæ communionis auferre. At deinde in certam formam ac methodum redactis censurarum rationibus, discretisque censuris in tres veluti species, excommunicationem, suspensionem, et interdictum, c. 20, de verb. signif. certi effectus designandi erant, qui interdicto convenirent; et quando censura interdicti localis aut gravior erat, aut sæculo undecimo, et duobus sequentibus frequentior, censura interdicti personalis, certa primum forma indi cœpit locali interdicto, non quidem statim integra, sed paullatim, et sensim, prout res incideret, et ecclesiarum utilitas postularet. Regula generalis erat, ut in locis, sive ecclesiis interdictis nulla sacramenta conficerentur, aut administrarentur. Tantum initio exceptio erat in sacramento baptismatis, quod parvulis, et in sacramento pœnitentiæ, quod in vitæ discrimine constitutis concedebatur, c. 11, de spon. Deinde cum perpenderent, sacramentum confirmationis esse quandam baptismatis veluti perfectionem, ac complementum, permissum est, ut exemplo sacramenti baptismatis etiam sacramentum confirmationis administraretur, cap. 43, de sent. excomm. juncto, can. 3, de consecr. dist. 5, quamobrem etiam permittendum fuit, ut sacrum chrisma conficeretur, cap. 19, de sent. excomm. in 6. Insuper, statuit Innocentius III, ut morituri sacro Eucharistiæ viatico refici possent, c. 11, de pœnit. et remiss. Adjecit Bonifacius VIII, ut sacramentum baptismatis etiam adultis petentibus non denegaretur, cap. 19, de sent. excomm. in 6, imo et pœnitentiæ sacramentum etiam extra casum necessitatis, cap. ult., eod. tit. quod sane olim tantum indulgebatur aut iis, qui singulare privilegium obtinuissent, vel in locum interdictum ex alia ecclesia advenissent, cap. 11, in fine de pœnit. et remiss. Quod attinet ad ecclesiastica, et religiosa officia, ea omnia interdicta fuerunt, nisi singularis ratio, aut expressa constitutio quædam exciperet. Singularis ratio postulavit, ut non obstante interdicto divini evangelii prædicatio fieret, utpote a qua ne excommunicati quidem arceantur, uti diximus superius. Singularis constitutio permisit, ut sepultura in loco sacro concederetur clericis, qui tamen interdictum non violavissent, dummodo sine ulla solemnitate cadavera tumulentur, cap. 11, de pœnit. et rem. juncto. can. 12, causs 23, qu. 5, respectu laicorum antiquo jure servato, juxta capitulum 3 vers. *quod si* de privilegiis. Permissum quoque fuit, ut divina officia fierent, demissa tamen voce, et januis clausis, quod olim regularibus tantum, aut collegialibus ecclesiis, aut episcopis indulserat Innocentius III, in dicto, cap. 11 et cap. 25, de privileg. deinde ad ecclesias omnes extendit Bonifacius VIII in dicto c. ult, de sent. excomm. qui et ibidem addidit, in diebus Natalis Domini, Paschæ, Pentecostes et Assumtionis B. Mariæ, et officia solemniter celebrari posse et sacra dispensari. Martinus V et Eugenius IV, idipsum servandum esse voluerunt in festo, et per totum octavam Corporis Christi juxta institutionem Clementis V, in cap. un. de reliq. et vener. sanct. Fuerunt, etiam aliquando, qui et sedis apostolicæ privilegio

poterant occasionem præbere, ut, cum ad locum interdictum accederent, sacra solemnia semel celebrarentur, cap. 24 de privileg. quemadmodum et gratia episcoporum inductum fuit, ut non obstante interdicto privatum altare habere possint, in quo sacra faciant, vel sacris adsint, cap. ult., de privileg. in 6. Liquet ex his, memoratas exceptiones ex necessitate quadam fuisse concessas, aut saltem ex utilitate gravissima fidelium, ne forte omissis universis divinis officiis, aut ministeriis in aliqua urbe vel oppido divinarum rerum cultus et veneratio penitus cesset, et tepescat fidelium religio, aut penitus extinguatur. Quamobrem minime dubito, laudatas exceptiones tantum locum habere, ubi universæ ecclesiæ civitatis, aut oppidi interdicto suppositæ fuerint; non vero ubi una, vel altera tantum ecclesia, quia hac in specie aliæ ecclesiæ supersunt, in quibus divinis vacetur, cap. 11, de privileg. atque ob hanc ipsam caussam constitutum puto, in cap. 10, de sent. excomm. in 6, absolutionem ad cauteiam in generali interdicto non prodesse, propterea quod in generali interdicto adhuc ea fieri possunt; quæ aut necessitatis sunt, aut gravis utilitatis.

Post constitutam disciplinam interdictorum localium, eidemque certam inditam formam, clarius adparere cœpit, quinam effectus essent interdicti personalis, aut mixti. Ubi est personale interdictum, qui interdictus est, excluditur a divinis, et sacris juribus, exemplo illorum apud veteres excommunicatorum, qui interdicti ab ingressu ecclesiæ dicebantur, quasi in primo pœnitentium gradu collocati, can. 8, caus. 5, quæst. 6, can. 11, caus. 13, quæst. 2, can. 10, 11, caus. 17, qu. 4, can. 19, caus. 17, qu. 4. Hinc ab ingressu ecclesiæ arceri interdicti dicuntur, et sepultura ecclesiastica morientes privari, cap. 12 et 13, de pœnit. et remiss., cap. 6, § ult. in fin de homicid., cap. 31, de præbend. Et quamquam nonnullæ exceptiones receptæ paullatim fuerint in interdicto locali, eæ tamen in interdicto personali locum non habent, propterea quod in interdicto locali multæ personæ sunt innoxiæ, et quæ interdicto caussam non præbuerunt, quarum singularis habenda ratio erat, ut certa privilegia concederentur. Tantum interdicti admittuntur ad evangelicam prædicationem, quæ nec denegatur excommunicatis; admittuntur insuper ad orationes in ecclesia faciendas, quo tempore publicus ad eas non sit fidelis populi conventus; tum demum autem admittuntur ad sacramentum pœnitentiæ, cum ecclesiæ satisfecerint, aut de satisfaciendo jurejurando caverint, cap. ult., de sentent excomm., in 6, juncto, cap. 3, vers. *excommunicatos* de privileg. Non prohibentur tamen interdicti agere in jure, cap. 23, de verb. significatif. in integra decretali. Quod si agatur de interdicto mixto, eo scilicet, quo certa loca sunt interdicto supposita et nominatim aliquæ personæ interdictæ, obtinuit, ut ratione locorum ea omnia observentur, quæ superius diximus in interdicto locali; personæ autem nominatim interdictæ habentur, ac si respectu ipsarum personalis fuerit censura. Tantum ex dicto cap. ult., de sent. excomm, in 6, viget, ut cum quandoque in loco interdicto sacra fieri conceditur, excludantur quidem interdicti ab eisdem sacris generaliter, admittantur tamen in certis majoribus solemnitatibus ibidem designatis, dummodo tunc ii *sacro altari nullatenus appropinquent.* Quod si privilegium alicui concedatur, ut tempore interdicti localis ab interdicto in aliquibus dispensetur, hæc dispensatio minime proderit illis, qui occasionem, aut caussam interdicto dederint, cap. 11, de privilegiis, et cum absolutio indulgenda sit ab interdicto locali, hæc minime proderit personis nominatim interdictis, nisi istæ specialiter satisfecerint, aut de satisfaciendo præstiterint cautionem, dicto cap. ult., de sententia excommunicationis, in 6.

Ii omnes possunt interdictum ferre, qui generaliter queunt censuras infligere; atque ideo interdictum modo abs jure infertur, modo ex sententia judicis. Exempla interdicti localis abs jure inflicti sunt, in cap. 3, in fine de privilegii, et in cap. 1, de sepult., in 6. Exempla interdicti personalis juris potestate inflicti sunt, in cap. 9, de offic. ordin., in 6, et in cap. 8, de privileg, in 6. Ex sententia judicis infertur ab eo, qui jurisdictione pollet, atque ob hanc caussam improbatum fuit factum quorundam canonicorum, qui sine consensu episcopi sententiam interdicti protulerant, cap. 2, de his, quæ fiunt a maj. part. capituli. Singulare illud obtinet in localibus interdictis, ut ob alienum crimen etiam innoxii una cum reis censuræ subjacere possint, cap. 5, de jurejur, cap. 11, de sponsal., cap. ult., de sentent. excom., in 6, extravag. 2, eod. tit. int. com. quod sane sicut in causa fuit, quare mitius, atque indulgentius cum iis agi soleat juxta constitutiones modo laudatas, ita continere antistites debet, ne faciles sint in ea censura inferenda, ac præsertim ne interdictum inferant ex caussa pecuniaria; licet enim aliquando id fieret, dicto cap. 9, ne jurejur. dicto cap. 2, de his, quæ fiunt a maj. part. Capituli, hodie tamen irritum foret, dicta extravag. 2, de sent. excom. int. com. Denique observatione dignum est, interdictum quidem personale iis omnibus modis deleri, quibus censuræ universæ delentur; at si agatur de interdicto locali, receptum esse, ut, si favore quorundam interdictum latum fuerit, et illi, quo-

rum gratia latum est, censuram minime servem, tacite abolitum censeatur, cap. 20, de Privileg.

Ad censuram interdicti proxime accedit, quæ a nostris appellatur cessatio a divinis, de qua ait Panormitanus intelligendum esse capitulum 11, de sponsal. falso tamen, cum ex veteribus collectionibus liquido constet, ibidem agi de vera interdicti censura. Hæc cessatio a divis sane distincta ab interdicti censura nihil aliud est, quam non factum quoddam, consistens in mera abstinentia a rerum sacrarum ministerio, ed divinis cfficiis. Fit autem aut ex juris potestate, quod contingit, ubi ecclesia dicitur polluta, vel auctoritate ecclesiastici superioris, sive concilium provinciale, aut diœcesanum sit, sive episcopus, sive etiam ex conventione canonicorum, aut clericorum, ubi id receptum moribus, aut privilegio fuerit, ad repensandam injuriam ecclesiæ factam, c. 35, de appellation., c. 13, de offic. ordin., c. 2, 8, eod. tit. in 6, Clement. 1 de sent. excomm. Differt a censura interdicti, quod in primis cessatio a divinis nullibi censuræ nomine appellatur; secundo quod non ex positiva sententia proficiscatur aliquid positivum jubente, sed tantum ex mera detrectatione peragendi ecclesiastica ministeria, eadem ratione, qua aliud esset, judicem pronunciata sententia aliquem damnare, aliud, nolle in alicujus caussa sententiam pronunciare; tertio, quod ea cessatio revocatur etiam sine ulla absolutione, et sola satisfactione; quarto, quod interdictum locale generale certas habet juris relaxationes, ut superius adnotatum est, contra quam contingat in cessatione a divinis; neminem faciat irregularem. Ut paucis dicam interdicti censura magis in jure, cessatio a divinis magis in facto consistit.

CAPUT IX.

De solemnitatibus, et modis in ferenda censura observandis.

In ferendis censuris multa præ oculis habenda sunt. Potissimum autem nullus alius esse debet finis ecclesiasticis antistitibus, quam Dei gloria, fidelium salus, expiatio peccati, emendatio rei, et scandali reparatio; quamobrem abuteretur potestate sua, qui ad privatæ injuriæ vindictam in reum animadverteret, nisi illatam injuriam in dignitatem, quæ in Christum ipsum, et in ecclesiam inferri videtur, vindicaret, can. 27, 28 et 30, caus. 23, quæst. 4. Quod ad solemnitates attinet in ferendis censuris observandas, multum interest, an agatur de censura latæ sententiæ, quæ nimirum ex legis potestate infligitur, an agatur de censura ferendæ sententiæ, quæ nimirum pendet ex judicis facto. Si sermo sit de censura latæ sententiæ, eas requirit solemnitates, et modos, qui requiruntur in edendis quibuscumque legibus; hinc esse debet justa et æqua, ab eo lata, qui legum ferendarum facultatem habet, et modis legitimis promulgata. Singulare est in hac censurarum specie, ut speciali monitione opus non sit: instar enim monitionis est lex ipsa, quæ censuram infligit ipso facto inurendam, uti superius demonstratum est, cap. 2, de sentent. excom., in 1, collectione. In censuris ferendæ sententiæ observatur, istas triplicis generis esse; vel enim sponte a Prælatis inferuntur pro prudenti arbitrio ex iis, quæ incidunt, quæque censura expedit emendari, vel ideo feruntur ab ordinario, quia abs jure communi certis in casibus ordinario eidem præcipitur, ut ad infligendas censuras deveniat; vel denique eatenus pronunciantur ab ordinario, quatenus ipse declarat, aliquem incurrisse censuram inflictam abs juris potestate Ut plurimum solemnitates illæ, quæ in jure præstituuntur in ferendis censuris, spectant censuras illas, quæ dicuntur ferendæ sententiæ, quod quemadmodum obtineat, perspicue, quoad fieri possit, explicandum est.

Quædam communia sunt, sive inferatur censura ex libera prælati voluntate, sive ex juris præscripto, sive eatenus tantum, ut declaretur, quemquam incurrisse censuram. Debet in primis id fieri in scriptis, et coram testibus, cum expressione caussæ, concessione exemplaris intra mensem, si requiratur ab eo, qui censura notatus est, can. 9, causs. 2, quæst. 1, cap. 1, de sent. excomm. in 6. Deinde censura notatorum nomina debent publice promulgari, ut unusquisque intelligat, qua ratione sit cum notatis agendum, can. 20 et 106, causs. 11, quæst. 3, cap. 3, de exception., quamobrem olim etiam vicini episcopi conscii de eadem censura per epistolas reddebantur, ne notatos contra modum censuræ reciperent, dicto can. 106, causs. 11, quæst. 3. Hodie si delictum sit publice denunciatio, cap. 15, de appellat., cap. 24, de regular., immo et potest eadem denunciatio iterari, ubi id postulat vel publica, vel privata notati utilitas, dicto c. 24, de regular., Clement. 1, de pœnis. Modus denunciandi arbitrio ordinarii relictus est, ut autem ut plurimum ad valvas ecclesiæ, aliquando etiam in gravioribus caussis, cum affixione sententiæ in pluribus locis. Generaliter autem remissa necessitate denunciandi in pluribus locis, præsertim vero pandendi nomina eorum, qui censura notati sunt, vicinis episcopis, sufficit, publicari censuram illis, quorum interest, can. 7, dist. 18, cap. 25, de accusation., concilio tridentino, sess. 24, de reformat., cap. 1, et si censura notatus non sit diœcesanus, manifestari de-

bebit datis literis censuræ illatio episcopo diœcesano, cap. 1. de raptoribus. Nulla tamen est singularis forma pronunciandæ censuræ, et ideo quibuscumque verbis, dummodo rem liquido explicantibus, concipi potest, cap. 15, de verbor. signif. Commune quoque est censuris universis, quod censura notandus, reus saltem sit maximæ negligentiæ, quæ dolo proxima sit, et spreti gravis ecclesiastici præcepti, cap. 3, de raptor. Denique debet excommunicationis sententia esse non conditionalis, sed certa, et ob factum præteritum; nimirum si agatur de censura ferendæ sententiæ, quæcumque ista sit, perspicuum est, crimen antea esse debere admissum, si agatur de censura, quam quis incurrerit ex juris potestate, judex non primum sententia sua id declarabit, quam constet, crimen admissum fuisse.

Quædam singularia sunt, ubi tantum proceditur ad declarationem inflictæ censuræ ex juris potestate. Hujusmodi est citatio rei, probatio delicti, et quo casu apertæ non sint criminis probationes, sed tantum urgeant conjecturæ, aut suboriantur præsumptiones, non erit reo deneganda purgatio, cap. 4, de sent. excommunicat.

Quædam singularia sunt, ubi lex indicit ordinario, ut caussa quorundam criminum ordinarius deveniat ad inferendam censuram. In primis si canones designaverint expresse censuræ speciem, quæ sit infligenda, satis erit, judicem pronunciare generalibus verbis, reum censuræ abs jure indictæ subjici. Quod si jus generaliter constituerit, quemquam reum esse censura notandum, ad judicis arbitrium pertinebit pro arbitrio suo censuræ speciem definire. Neque forte dicas, in dubio decernendam necessario esse censuram omnium mitissimam, quasi in pœnis inferendis lenior semper debeat esse sententia. Etenim in proposito non versaretur judex in dubio juris, sed certam omnino juris sententiam sequeretur. Tantum videretur jus indefinitum in censuræ specie, sed cum id ideo factum præsumatur, quod leges voluerint, judicem ad criminis adjuncta respicere, et juxta ea modo leviorem, modo graviorem censuram inferre, sententiam ipsam juris sequetur judex, si etiam unam ex gravioribus censuris inferat, ubi caussa ita postulaverit, argumento capituli 1, de sortileg. in 1, collectione. Præterea multum discriminis intercedet, an judicium ab accusatione, an a denunciatione, vel inquisitione cœperit. Si cœpit judicium ab accusatione, quoniam judex tenetur sequi legis præscripta, tenebitur servare judicii formam, idest necessaria erit citatio, et delicti probatio, immo et debebit damnare reum omissis quibuscumque monitionibus, utut non sit pervicax in crimine; nisi censura in jure proposita sit contumaciæ caussa. Quod si judicium cœperit a denunciatione, vel ab inquisitione, quia tunc pœna criminis modum accipere potest ab arbitrio judicis, cap. 21, de accusat., ita moderari singula poterit, aut debebit, quemadmodum ageret in inferenda censura sponte, et ex prudenti arbitrio.

Plura sane singularia sunt, ubi censura sponte sit ab ordinario inferenda præter legum sanctionem. Qua in re distinguendum est, an censura inferenda sit per modum præcepti, an per modum sententiæ. Si inferenda sit per modum præcepti, debent eæ omnes solemnitates servari, quæ servantur in lege, proportione habita: nimirum quemadmodum lex communitati promulgatur, ita præceptum notum esse debet privato, can. 17, dist. 18, cap. 25, de accusat. concilio tridentino, sess. 24, de reformat., cap. 1, postquam vero quis præceptum violaverit, et censuram incurrerit, cum adhuc supersit declaratoria sententia, respectu hujus sententiæ ea omnia observanda sunt, quæ observanda esse modo dicebam in declaratione censuræ, quam quis ex potestate generalis legis incurrit. Si censura inferenda sit per modum sententiæ, iterum distinguendum erit, an inferenda sit caussa perpetrati criminis, quin ratio habeatur futuræ vitæ, quam reus emendatiorem polliceatur, an ideo, ut reus contumax et in crimine pervicax in posterum abstineat. Si inferenda sit ex caussa perpetrati delicti, tunc opus est citatione, post quam reo comparente delictum in judicio probetur: et quidem citatio personalis rei requiritur, si de censura personali sit sermo, can. 12, cau. 2, quæst 1, can. 2, caus. 15, quæst. 5, cap. 3, de appellat., Clem. 1, de privileg. Hinc allegari poterunt a reo, et probari debebunt aut exceptiones, aut excusationes, siquas habet, et nonnisi probato crimine censura infligetur. Quod si sermo sit de censura locali, citandæ erunt personæ loci, in quo crimen admissum est, ut inde constet de caussa pronunciandi. In notoriis aliud observandum videretur, cum ista probatione non indigeant, sed quando multa notoria dici solent, quæ vere talia non sunt, cap. 14, de appellation., ideo cautius procedendum videtur, ut nunquam censura inflicta dicatur, nisi certo constet de crimine. Hæc vera sunt, aut cum in jure expresse mandatur ordinario, ut in pœnam admissi statim ad censuram deveniat, aut cum delictum adeo enorme est, ut ordinarius prudenter extra ordinem arbitretur statim censuram infligere ad terrorem ceterorum, can. 30, ex apostolicis, can. 18 et 20, caus. 2, quæst. 1, can. 21, caus. 12, quæst. 2, can. 5, caus. 16, quæst. 7, cap. 26, de appellat., cap. 3, de instit., cap. 1 et 13, de sentent excomm. in 6, concilio tridentino, sess. 25, de reformat., cap. 14, § *Episcopi*. Quod si censura

infligatur caussa emendationis rei, sive ideo ut reus in futurum abstineat, tunc opus est non citatione, sed monitione etiam in scriptis facienda, can. 22, dist. 81, can. 21, caus. 12, quæst. 2, cap. 16, de foro compet., c. 24, de regular., cap. 3, de cleric. excomm., et quidem trina monitione, can. 30 et 31, ex apostolicis, can. 20, caus. 2, quæst. 1, c. 5 et 9, de sentent. excomm. in 6, adsignato certo termino, inde regula est, hujus generis censuras tantum ferri in contumaces, can. 22, dist. 81, can. 5, caus. 16, quæst. 7, cap. 2, 3, 4 et 6, de cohab. cler. et mul., can. 8, 9, 14 et 16, de vita et honest. cleric., quod fundamentum habet vel ipso in evangelio, cap. 18, vers. 15 et 16. Matthæi. Fateor tamen, aliquando pro tribus monitionibus unam tantum peremptoriam fieri potuisse, cap. 6, de sent. excomm. in 6, exemplo edicti peremtori apud Romanos veteres, de quo in l. 68, 69, 70 et 72, ff. de judiciis, juncta, l. 53, § 1, ff. de re judicata. Sed hic disciplinæ rigor modum accepit ex sanctione tridentini concilii in sess. 25, de reform. cap. 3, ubi statutum est, ut duæ saltem monitiones præcedere debeant, quod tamen locum habere tantum videtur in sententia excommunicationis, de qua tantum conceptum est tridentinum decretum.

Itaque quandoque contingit, ut censuræ etiam sine monitione inferantur, quod non solum verum est, ubi quis ipso jure in illas incurrit, sed etiam ubi sint abs judice infligendæ, cap. 1, de fidejuss., cap. 17, de decim., cap. 9, de celebrat. missar., cap. 2, de statu monach., cap. 16, § *ceterum* de elect. in 6. Singulare quoque est in ea suspensionis specie, quæ censura non est, sed providentia quædam, quæ consulitur decori sacrorum, uti superius est observatum in cap. 7, ut eo casu neque citatione opus sit, neque monitione, argumento capituli 4 et 5, de simonia. Ceterum in ferendis censuris ex sola probatione delicti admissi, omissa monitione, maxima semper opus est circumspectione, nec ad eas deveniendum, nisi gravissimæ urgeant caussæ. Neque enim episcopus excusaretur, si tantum allegaretur generalem legem, qua cavetur, ut certis in casibus censura inferatur; siquidem censuræ ferendæ sententiæ a lege indictæ habere plerumque solent tacitam conditionem, si reus non se emendet, si reus non satisfaciat, si caussa gravis urgeat, c. 7, cau. 33, quæst. 4. Immo et aliquando prudentius aget, qui prorsus a censuris abstineat, ubi ex censuræ illatione grave potius detrimentum, veluti schisma, evenire posse conjiceretur, can. 19 et 32, caus 23, qu. 4. Ex eodem principio fluit, ut cum censurarum illatio ab arbitrio ordinarii pendet, nisi de atrocissimis criminibus agatur, gradatim sit procedendum, et primo minores, deinde crescente contumacia majores censuræ inferantur, can. 5, dist. 48, can. 4, dist. 81, can. 2 dist. 34, cap. 8, de dolo et contumac., præsertim vero si ageretur de censuris adversus prælatos ecclesiæ inferendis, cap. 2, de offic. jud. de leg. in 6, concilio tridentino sess. 13 de reformat., cap. 1, vers. *sin autem*. Quamquam vero non repugnet, eandem personam posse notari pluribus censuris ejusdem speciei, quarum diversi effectus sint, seu ob plura delicta, sive ob unum delictum sæpius admissum, can. 24, ex apostolicis, cap. 27 et 42, de sentent. excomm., cap. 11, eod. tit. in 6, Clement. eod., extrav. unic. de schism., juncto cap. un. eod. tit. in 6, nemo tamen debet statim omnibus censuris notaris, sed successive, incipiendo a minore, donec ad majores deveniatur, can. 6 et 7, caus. 11, quæst 3, cap. 10, de judic., cap. 12, de cler. excommun. ministr. neque obstat extravagans 3, de privileg. int. com., ubi simul, et semel, et excommunicatio, et suspensio, et interdictum infligitur, siquidem ibidem inflicta excommunicatio major censetur, adjecta autem fuere nomina, et suspensionis, et interdicti, ut pressius significarentur excommunicationis majoris effectus, cum suspensio, et interdictum, etiamsi expressa de iis mentio facta non fuisset, tacite in excommunicationis majoris censura contineantur.

Spectant hæc omnia censuras universas. Singulares quædam sunt solemnitates in majore excommunicatione observandæ. Olim hæc excommunicationis sententia ab episcopo una cum duodecim presbyteris pronunciari solebat, can. 106, cau. 11, qu. 3. Hodie tamen aut solus episcopus, aut etiam unus sacerdos ex episcopi mandato eam profert. Item recepta est duplex ratio excommunicandi, videlicet simplex, quæ nullam habet certam determinatumque formulam, et solemnis, quæ fit cum magna celebritate, cum maledictis, et execrationibus, et *fulminatio* a pragmaticis appellatur. In hac viget, ut excommunicans cereum præ manibus teneat una cum adstantibus clericis, illumque pronunciata sententia in terram projiciat, strepitus etiam fiat campanarum, ac si mortuum esse illum significetur, qui excommunicatur. Videantur in hanc rem, præter recentiora pontificalia, can. 64, dict. 50, can. 106, cau. 11, qu. 3, cap. 12, de sent. excomm. in 1 collectione.

Gravis nunc sequitur disputatio, cum quærendum sit, quibus in casibus, ubi omissæ fuerint inferendarum censurarum solemnitates et modi, censura injusta sit, quibus a casibus irrita; quamquam enim omnis censura irrita sit injusta, non tamen e converso omnis censura injusta irrita est, can. 5, caus. 1, quæst. 4, can. 11, caus. 2, 2, quæst. 1, can. 46 et 47, caus. 2, quæst. 3. Tres ego censeo caussas esse, ob quas cen-

sura irrita sit; primo ex defectu jurisdictionis; secundo ex defectu animi; tertio ex defectu formæ abs jure præstitutæ, sive solemnitatum, quæ essentiales a pragmatici appellantur. Irrita est ex defectu jurisdictionis, quotiescumque pronunciatur ab eo, qui vel nullam omnino habet jurisdictionem, vel non habet ullam jurisdictionem respectu ejus, qui censura notatur, vel desiit habere jurisdictionem in certa caussa, uti contingit in judice, a cujus sententia appellatio interposita est, atque apud superiorem introducta. Hæc omnia facile probantur, ex can. 4, 5, 6 et 7, dist. 21, ex tota fere quæstione 2, cau. 9, ex cap. 2, de offic. legati, ex cap. 15 et 38, in fine de offic. deleg., cap. 12, de privilegiis, cap. 37, de appellation., et c. 2, de constit. in 6. Ex defectu animi irritam dico censuram, quæ lata fuerit ab amente, a metu vel vi adacto, similique ratione a percito calore iracundiæ, aut ab ebrio, argumento, can. 89, caus. 11, quæst. 3, cap. 4, de his quæ vi metusq. caus., cap. 17, de convers. conjug. aut etiam ab eo, qui errat in persona, putans ex. gr. notare Cajum, cum Titium notat. Si de defectu formæ, seu solemnitatum quæratur, tota quæstio reducitur aut ad defectum citationis, aut ad defectum monitionis. Qua in re distinguendæ sunt censuræ a censuris; uti enim superius notandum fuit, aliæ neque citationem, neque monitionem requirunt, aliæ citationem, non monitionem, aliæ monitionem, non citationem. Quibus in casibus neque monitio, neque citatio necessaria est, frustra diceretur vitiosam esse censuram, quæ utraque destitueretur. At quibus in casibus necessaria citatio est, adeo verum censeo censuram irritam esse, si citatio omittatur, uti verum est, sententiam quamcumque judicialem ex pari defectu irritam dici, ac similiter concludendum erit, ubi citatio quidem facta fuerit, sed illegitime, cum citatio illegitima nunquam vera citatio dicatur, cap. 8, de major. et obed. In iis autem casibus, in quibus monitio necessaria est, si forte hæc omittatur, irrita sententia habebitur. Ecquidem olim ante concilium lateranense Innocentii III, id venire in dubium potuisset; siquidem deficiente monitione non posset reus criminis dici contumax, proindeque deesset caussa excommunicandi, quæ in proposito non alia esse posset, quam contumacia. Verum lateranense concilium aliter statuit in cap. 48; in princip. de sent. excommun., ubi prohibetur, nequis excommunicetur monitione non præmissa, et contra excommunicantem certæ pœnæ indicuntur, *etiamsi justa fuerit excommunicationis sententia.* Hæc verba lateranensis concilii perspicue indicant, justam dici posse adhuc excommunicationem, utut monitio fuerit: igitur cum alias decernatur, monitionem necessariam esse, monitionis omissio non injustam, sed irritam sententiam faciet. Id magis magisque explicatum est a concilio lugdunensi in cap. 5, de sentent. excomm. in 6, ubi præcipitur, ut non alias ad inferendam excommunicationem deveniatur, quam ubi præcesserit monitio, et subjicitur: *Aliter autem excommunicatio prolata non teneat.* Ecquidem fateor, in hisce decretalibus tantum de excommunicatione agi: at observandum est, quæ de excommunicatione statuta sunt, facile trahi posse ad ceteras censuras, sive quod olim sub excommunicationis nomine ceteræ censuræ veniebant, sive quod ita statutum est in cap. 1, de sentent. excomm. in 6. Neque in contrarium dicas, in dicto cap. 48, de sent. excom. sententiam irritam minime adparere, cum ibidem præcipiatur, excommunicatum remittendum esse, ut a censura absolvatur; facile enim reponitur, hanc clausulam pertinere ad alteram canonis partem, qua cavetur, nequis sine caussa excommunicetur, non ad primam partem, qua statuitur, monitionem præmitti oportere, uti ex toto canonis contextu intelligitur. Deficiet quoque censuræ sententia in forma sive solemnitate, si non proferatur in scriptis, si caussa non exprimatur, et si exemplar scripturæ non tradatur intra mensem, quoties fuerit requisitum, ac proinde tunc etiam irrita erit dicta censuræ sententia, quod primum statuit lugdunense concilium in cap. 1, de sentent. excomm. in 6, ubi non dicitur absolvendus, qui contra hanc formam fuerit censura notatus, sed statuitur, eandem sententiam sine difficultate esse auctoritate superioris relaxandam. Extra hos omnes casus censura nunquam irrita est, sed poterit esse injusta, veluti cum aut sine caussa illata fuerit, aut cum caussa quidem, sed minime gravi, non legitima, nec sufficiente, aut ex errore juris, vel facti, can. 11, caus. 2, qu. 1, can. 32, 33, 35, 41, 42, 43, 46, 50 et 51, caus. 11, quæst. 3, can. 4, caus. 24, quæst. 1, c. 3, de restit. spol., cap. 7, § *sane*, § *potest*, et § *similiter* de sent. excommun. in 6, extravag. 2, eod. tit. exceptio est singularis in extravag. 2, de sentent. excommunic. tit. in extravag. 2, de sentent. excommun. int. comm. cujus vi interdicta quædam localia ob pecuniarias caussas inflicta nullo omnino momento consistunt. Potest etiam aliquando censura injusta esse ex parte notantis, quin sit injusta ex parte notati, quod contingit, cum prælatus justam habens excommunicandi caussam, non ex ista censuram inferret, sed quodam motus privato odio, quam affectionem nonnisi a pravo judice in sententiis exerceri, jamdiu notabat Seneca in lib. 1, de ira, c. 9 et 10. At de hac injustitia in foro externo ecclesiæ non quæritur, et divino judicio relinquitur, ubi alias justa sententia videretur.

Si censura sit prorsus irrita, seu tanquam irrita a notato allegetur, nihilominus servari a damnato debebit, quousque irrita declaretur auctoritate superioris, ex quo fit, ut dum hoc judicium pendet, adhuc ad cautelam possit absolutio indulgeri, cap. 7, vers. *Sed si ex caussa* de sentent. excomm. in 6. Exceptio est, nisi ita perspicuum sit, censuram esse irritam, ut nulla ne levissima quidem dubitatio esse possit, veluti cum quis censura notatur ab eo, cujus jurisdictioni nullo modo subest. Si sit injusta censura, apud homines quidem servanda est, donec sententia superioris cassetur, vel revocetur a ferente, c. 1 et 27, caus. 11, quæst. 3, can. 11, caus. 2, quæst. 1, can. 2 et 6, caus. 24, quæst. 3, interea tamen qui eam devoto animo patitur, occasionem habet merendi apud Deum, neque intime dolere debet, propterea quod apud Deum ex iniqua sententia judicis non ligetur, can. 46, 47, 49, 50, 51, 54, 89 et 90, caus. 11, quæst. 3, can. 4 et 7, caus. 24, quæst. 3 Hæc ratio est, quare Innocentius III in cap. de restitut. spoliat. definiverit, satius esse excommunicationem humiliter pati, quam parere iniquo superioris errantis præcepto, quemadmodum et definivit in cap. 44, de sent. excom. Qui injusta censura notatus est, dum apud superiorem proposita appellatione quæritur, petere potest, ut injuria illata reparetur, et sibi satisfiat, et quidem contra eum, qui censuram intulit, duobus in casibus; primo, si ex officio processerit, nemine postulante; secundo, si processerit ad utenda jura sua, cap. 48, de sentent. excomm., c. 6 et 7 de sent. excom. in 6. At si judex ecclesiasticus altero accusante, vel denuntiante ad eam censuræ sententiam devenerit, contra accusantem, vel denunciantem postulanda erit injuriæ reparatio, immo et pro facti adjunctis peti poterit, ut ille pœna arbitrio judicis coerceatur. Regula est, qua traditur, eum, qui abutitur potestate ferendarum censurarum, ea facultate privari deberi, can. 60, 63, caus. 11, quæst. 3, cap. 8, 23, de offic. ordinar., cap. 7, de sentent. excommunic., immo et si bis monitus abuti pergat, poterit et ipse censura notari, can. 11, caus. 2, qu. 1, canon. 6, caus. 24, quæst. 2, cap. 1, de excess. prælat., aliquando etiam statim, et ipso jure subjacet per mensem sententiæ interdicti, quo casu servata non fuerit forma præstituta in cap. 48, de sentent. excomm., et. cap. 1, eod. tit. in 6.

CAPUT X.

De censurarum effectu.

Multiplices designari possunt censurarum effectus, quorum rationes ut in certam methodum redigantur, distinguendi initio sunt effectus illi, qui generaliter censuris omnibus communes sunt, ab iis, qui sunt censuris singulis speciales. Deinde distinguendi effectus censurarum ferendæ sententiæ, ab iis, qui pendent ex censura ex juris potestate inflicta. Denique secernendi sunt effectus censurarum eo ipso, quo censuræ feruntur, ab effectibus censurarum, postquam istæ illatæ fuerint et contemnantur.

In primis generaliter observatur in censuris universis, ut appellatione interposita post sententiam censuræ, devolvatur quidem ad superiorem caussæ cognitio, non tamen sententiæ executio suspendatur, seu, uti scribunt pragmaticis, habeat appellatio effectum devolutivum, non suspensivum, cap. 13, 14, 37, de appellation., cap. 8, de offic. jud. ord., cap. 20, de sentent. excomm. in 6, concilio tridentino, sess. 22, de reform. cap. 1, quod ex eo proficisci arbitror, quia in hac specie spiritualium jurium, executio sententiæ ab ipsa sententia non distinguitur, nec post sententiam ullo intervallo temporibus prorogatur. Exceptio est in præcepto conditionali censuræ, si ex. gr. decreverit prælatus, ut quis ab aliqua re abstineat, et si non abstinuerit, censuram incurrat; tunc enim si appellatio ab eo præcepto, et censuræ comminatione interponatur, nullum effectum inde exeret censura, dummodo conditio, sub qua censura illata est, non evenerit ante appellationem, cap. 40, de appellation. Deinde in universis censuris generaliter verum est, ut ligent etiam apud Deum, dummodo justæ sint, can. 6, caus. 24, quæst. 1. Præterea in omnibus censuris obtinet, ut qui in una diœcesi est censura notatus, habeatur notatus in ecclesia universa, cap. 8, de offic. jud. ordin. Siquidem censuræ privant bonis ecclesiæ non uti particularis, sed uti universæ. De censura excommunicationis ita expresse canones docuerunt, canon. 82, caus. 1, quæst. 1, can. 7, caus. 7, quæst. 1, can. 2, 4, 26, 73, caus. 11, qu. 3. De censura suspensionis concepit etiam sunt canones 11 et 12, ex apostolicis, canon. 26, caus. 11, quæst. 3, juncto cap. 1 et 2, de cler. excomm. minist., et can. 24, caus. 7, quæst. De censura interdicti personalis idipsum verum est, quamquam exceptio sit in interdicto locali, utpote quod natura sua certo loco circumscribitur, cap. 16, ver. *ceterum* de sentent. excomm. in 6. Exinde plane profluxit, quod in more apud veteres erat, ut nomina illorum, qui censura notati essent, præsertim excommunicatorum, nota fierent episcopis, aut fere omnibus, aut saltem vicinis, aut certe illis, quorum magis interesse poterat, can. 206, can. 14, quæst. 3, cap. 1, de raptoribus. Insuper commune est censuris ut quicumque cum eo, qui censura notatus est, communicat in iis, quæ censura prohibentur, et quidem post publice factam de-

nunciationem, mereatur et ipse simili censura notari, si suæ conditioni conveniat, alias alterius speciei censura, can. 14, caus. 16, qu. 7. Plures in hanc rem edidit canones Burchardus in libr 11, cap. 32, 34, 35 et 38. Observandum denique est, nullam censuram iis privare, quæ sunt ad animæ salutem, aut ad hominis vitam necessaria, can. 103, caus. 11, quæst. 3, nullam censuram, ne ipsam quidem majorem excommunicationem, privare jure excipiendi in judicio, c. 8, 10, de exception. et nullam censuram privare charactere sacramentali, qui indelebilis est, atque ideo potestatem ordinis adimere, quamquam adimere possit ordinum exercitationem, quemadmodum explicari debet canones 2, 3, 4 et 5, caus. 9, quæst. 1.

Quid modo commemorem speciales singularum censurarum effectus? Omnes jam recensui superius, ubi de singulis censuris, excommunicatione, sive majore sive minore suspensione, interdicto actum fuit. Paucis tantum dicam, excommunicationem majorem privare universis juribus christianæ communionis, imo et pluribus juribus alias in societate exercendis. Adjicio, ex necessitate gravissima salutis animarum receptum esse, ut sacerdos excommunicatus (potiore jure aut suspensus, aut interdictus) non valide tantum, sed etiam licite, ubi alius sacerdos desit, absolvat eum, qui est in mortis articulo constitutus, argumento canonis 52, caus. 16, quæst. 1, concilio tridentino, sess. 15, de pœnitentia c. 7. Notaverunt quidam, tanto olim fuisse in odio excommunicatos, ut qui eos occidisset, tanquam homicida in romana ecclesia non haberetur, can. 47, caus. 23, quæst. 5. At si accurate iste canon expendatur, adparebit quidem, cum eo interfectore mitius actum esse, non, eum ab homicidii crimine liberatum, quasi ordinaria homicidii pœna eximeretur, attamen extra ordinem certæ adhuc pœnitentiæ subjiceretur. Effectus excommunicationis minoris sunt privatio et ministerii, et susceptionis sacramentorum. Effectus suspensionis varii sunt pro diversis suspensionum speciebus, ita ut cum suspensio sit ab officio, privet jurisdictione in utroque foro, cum ab ordine, privet ejusdem ordinis exercitione, cum a beneficio, privet perceptione fructuum beneficii, imo et quacumque ejusdem beneficii administratione. Non memoro varios interdicti effectus, perspicue enim jam superius enumerati fuerunt.

Observandum quoque est discrimen, quod intercedit inter censuras, quas appellant latæ abs jure sententiæ, seu quæ ipso facto inferuntur, et censuras, quæ demum ex sententia judicis infliguntur. In iis, quæ demum sententia judicis infliguntur, etiamsi ex juris definitione infligendæ mandentur, nullus est effectus ante sententiæ pronunciationem, imo ante ejus publicationem; etenim usque ad publicationem imperfecta sententia est. Qua in re distinguenda est publicatio sententiæ, quæ fit tantum, ut reo sit nota, a publicatione solemni, quæ fit, ut unusquisque sit conscius latæ censuræ. Si tantum sententia publicata fuerit reo, nondum tamen ad omnium notitiam pervenerit, effectus censuræ habebunt tantum locum respectu notati, non respectu ceterorum, quod vigere cœpit post extravagantem *Ad evitanda* editam in constantiensi concilio. Id recipi debuit exemplo censuræ, quæ ipso jure infligitur, et dicitur latæ sententiæ: nimirum ubi quis hanc censuram incurrerit, statim se gerere debet pro censura notato: nihilominus tamen ceteri excusantur, si necdum censura publicata fuerit, quoties cum censura notato communicent, etiam in iis, quibus notato interdictum est. Quamobrem clericus excommunicatus, nondum tamen denunciatus, illicite quidem, sed valide sacramenta quæcumque administrabit, quasi in conspectu ecclesiæ pro non excommunicato habeatur.

Superest nunc, ut singulares effectus persequar, qui non ex censura proficiscuntur, sed ex violatione censuræ, quum ex. gr. excommunicatus adhuc ea peragit, quæ sibi interdicta sint; quum suspensus ea gerit, a quibus est suspensione remotus; quum interdictus interdicti censuram minime servat. Delinquitur in hac re tribus modis. Primo, quum is, qui censura tenetur, per longum tempus in ea contumax perseverat, quin devoto animo ab ecclesia veniam petat; secundo, quum post censuram inflictam adhuc in crimine perseverat, ob quod fuit censura innodatus; tertio quum ea peraguntur, quæ censura prohibentur. Itaque in primis, qui per annum contumax in censura persistit, non fruitur beneficio absolutionis, quæ in rescriptis pontificiis indulgeri solet rescripta pontificia obtinentibus, juxta regulam 66 cancellariæ. Item si de excommunicatione agatur, dicitur *insordescens*, qui proinde aut tanquam hæreticus, aut certe tanquam de hæresi suspectus judicatur, cap. 13, vers. *credentes* de hæret., concilio tridentino sess. 25, cap. de reform. Sunt qui putant, tridentinum hoc caput non ad excommunicationem tantum, sed et ad ceteras censuras referri ob illa verba *censuris adnexus*. Verum ex toto contextu liquet, tantum ibidem sermonem institutum fuisse de excommunicatione majore, ad quam eadem verba coercenda recta interpretatione sunt. Si de aliis censuris agatur, non desunt modi, quibus antistites contumaciam puniant, procedendo ad graviores censuras, aut pœnas, argumento canonis 2, dist. 55, capituli 2, de cler. excomm., et cap. 8, de ætate qualit. et ordin. præfic. Neque dicas, in dicto cap. 8, clericos gravius fuisse coercitos, qui non per

annum tantum, sed per triennium in censura mansissent, quod enim triennium ibidem memoratur, ad factum pertinet, non ad jus, et quamquam nonnisi post triennium ad pœnas deventum sit, deveniri tamen ad eas poterat statim post annum. Secundo, quicumque post censuram ita delinquit, ut in eo crimine, ob quod notatus est, pervicax perseveret, graviore adhuc censura plectendus est, aut si jam gravissima illata fuerit, ad pœnas deveniendum pro prudenti superioris arbitrio, ac si actus prohibitos elicuisset, ut modo erit adnotandum. Tertio, si ita delinquatur, ut ii actus fiant, quibus vi censuræ interdicitur, obtinet, ut quæcumque fiunt in censuræ contemptum, in irritum penitus cadant, uti contingit in eo, qui interdicti censuram negligit, ac contemnit, cap. 18, de privileg. præterea, quicumque violat censuram alienam, idest communicat in vetitis cum eo, qui censura tenetur, et ipse aliqua censura coercetur pro modo admissi, cap. 3, de usuris, cap. 2, de raptor., cap. 2, de hæret. in 6, clement. 1, de sepult. Insuper si violetur non aliena, sed vel propria censura personalis, vel censura localis, imminet ipso jure violanti pœna irregularitatis, cap. 6, 7, caus. 11, qu. 3, cap. 1, de postul., cad. 12, 14, 18, de homicid., cap. 1, 5, 6, 9, de cleric. excomm. minor., cap. 47, de sentent. excom., c. 1, in fine, cap. 18, § 1, cap. 20, eod. tit. in 6, cap 1, de sent. et re judic. in 6. Atque id in censura personali adeo verum est, ut locum habeat, etiamsi notatus non sit publice denunciatus, propter eaquod ob non factas publicas denunciationes excusantur quidem ceteri, si cum notato communicent, non excusatur ipse notatur, qui conscius est censuræ, qua tenetur. Dixi aliud vigere, siquis non omnino servet alienam censuram personalem, veluti si sacerdos divina celebraverit excommunicato præsente; siquidem nullam in hac specie imminere irregularitatem declaravit Bonifacius VIII, in cap. 18, princip. de sent. excommunic. in 6. Sed de hac re uberius agendum erit inferius, ubi de irregularitatis pœna disserendum. Sunt et aliæ coercitiones, et pœnæ adversus eos, qui violant propriam personalem, aut localem censuram: videlicet laici excommunicatione etiam plectentur, quo casu interdictum violaverint, aut anathemate, quo casu excommunicationem non servaverint, argumento capituli 11, de privileg., et clement. 2, de sentent. excom., quod si de clericis agatur, qui et suspensioni obnoxii esse possunt, pro qualitate violatæ censuræ, majoribus censuris subjiciuntur, aut etiam pœnis, cap. 13, § *quia vero* de hæreticis. Hinc aliquando excommunicantur, can. 2, dist. 55, cap. 2, de cler. excomm. min., clement. 3, de sent. excomm., quandoque beneficio privantur, uti in specie capituli 8 de ætat. qualit. et ord. præfic., ubi notandum est, ideo clericum beneficio spoliari, non tam quod per longum tempus in censura perstiterit, quam quod dum censura teneretur, aliud beneficium adipisci conatus est. Addi potest capitulum 4, de cohabit. cler. et mulier., cap. ult. de excess. prælat., et capitulum 16, vers. *ceterum* de elect. in 6. Quandoque etiam a gradu suo dejiciuntur, cap. 8, de dolo, et contum., cap. 13, de vita et honest. cler., cap. et. 4, de cler. excomm. ministr. Quod si clerici censura notati turbas concitent, et seditione facta adversus ecclesiasticam potestatem irruant, exuuntur clericali privilegio, et traduntur curiæ sæculari juxta qualitatem sceleris puniendi, can. 7, caus. 11, quæst. 3, argumento capituli 10, de judiciis. Sunt denique certi effectus violatæ censuræ, ratione ecclesiæ, seu loci sacri, in quo violatio admissa est. Nimirum polluitur ecclesia, si in ea excommunicati, vel interdicti cadaver fuerit tumulatum, cap. 7, de consecr. eccles. vel altar., et amittit ecclesia jus sepulchri, quo casu in ea aut hæreticorum, aut hæreticis faventium cadavera sepeliantur, c. 2, princip. de hæreticis in 6.

CAPUT XI.

De modis, quibus censura deletur.

Quemadmodum ubi certum est, censuræ notam inustam fuisse, curandum imminet notato, ut quantocius auferatur, ita nulla opus est sollicitudine, ut quis ab ea se purget, quam certo scit non incurrisse. Quid tamen, si de censura dubitetur? Secernere oportet duplicis generis dubitationem, priorem, quæ consistit in jure, posteriorem, quæ consistit in facto. Si dubitatio in jure versetur, ac dubitetur, an certis in casibus legis ecclesiasticæ censuram inflixerint, item an sententia abs judice prolata censuram in sua formula comprehendat, nunquam pro censuræ illatione adfirmandum est, nullaque sollicitudo adhibenda, ut quis solvatur ab eo vinculo, quo innodatus fuisse non videtur, argumento, c. 18, de sentent. excomm., in 6, neque enim credendum est, aut legislatorem aut judicem obscuris verbis voluisse censuræ illatione involvere, argumento, cap. 30 et 39, de reg. jur., in 6. At si constet de censura aut abs jure, aut ab homine lata ob certas caussas, et dubitatio tantum versetur in eo, an quis in eam censuram inciderit, hic locum habet prudens juris regula, quæ suadet, in dubio tutiorem partem esse eligendam, quam in proposito recipiendam voluit Innocentius III, in cap. 5, de cler. excomm. ministr., proindeque curandum, ut saltem ad cautelam censuræ abolitio petatur. Delentur autem censuræ septem modis, abrogatione, revoca-

tione, cassatione, morte ferentis, morte notati, lapsu temporis, et absolutione. Singulare illud est in censura suspensionis, ut aliquando etiam finiatur dispensatione, ut in cap. 2, de cler. non ordin. ministr., in c. 2 et 3 de eo qui furtive, in cap. 52, de sentent. excommun., et in cap. 2, de tempor. ordin., in 6. Verum in ex eo profluit, quod aliquando suspensio quosdam habet irregularitatis effectus, et quodammodo induit speciem irregularitatis. Siquidem qui suspensius est a certo ordine, impedimentum contrahit, ne interea ad majores ordines promoveatur; quemadmodum vero irregularitas nonnisi dispensatione deletur, ita receptum est, ut in ea suspensionis specie adhuc quædam fieri posse dispensatio videatur. Abrogatio censuræ locum tantum habet in censuris, quæ abs jure indicuntur, et fit, cum lex nova revocat legem veterem, quæ censuram tulerat, aut cum lex eadem vetus consuetudine aboletur, quod fit iis omnibus modis, quibus solent lege abrogari. Nemo inde non coligit, abrogationis effectum non eum esse, ut qui jam facto suo incidit in censuram a lege indictam, statim incipiat esse a censura solutas, sed tantum ut qui post abrogatam legem quidquam in eandem legem admiserit, non amplius censuræ subjaceat. Revocatio habet tantum locum in censura aut lata per præceptum, si forte præceptum suum superior revocaverit, exemplo abrogationis legis generalis, aut lata per sententiam, quam judex veluti irritam caussa melius perspecta retractat., cap. 48, de sentent. excommunic., cap. 10, de appellat., in 6. Aliud sane vigeret, si sententia non irrita, sed tantum injusta fuerit, qua in ispecie licet singulari jure receptum sit in censuris, ut eam revocare valeat, qui eandem tulit, nihilominus tamen præter revocationem erit necessaria absolutio, præsertim si publica denunciatio secuta fuisset, cap. 48, de sentent. excommunic. Cassatio habet tantum locum in censura per præceptum, aut per sententiam lata, atque in eo distinguitur a revocatione, quod cassatio fiat auctoritate superioris proposita appellatione, vel querela, cap. 1, de sentent. excomm., in 6, qua in specie si superior irritam censuram fuisse pronunciet, satis id erit, ut omnis censuræ species evanescat; at si superior pronunciet censuram tantum fuisse injustam, opus erit absolutione. Morte ferentis finem potius habet censuræ indicto per præceptum, quam ipsa censura. Etenim si fingamus, prælatum sub censura alicui indixisse, et abstineat a certa re, et nunquam violato præcepto prælatus obierit, subditus post prælati mortem, utut rem agat præcepto prohibitam, nullam censuram incurret. At si vivente prælato subditus præceptum violaverit, et censuræ obnoxius esse cœpit, non interit inde censura ex obitu prælati, sed erit absolutione, aut alia ratione delenda, can. 51, ex apostolicis, can. 4, caus. 11, quæst. 3, can. 5, 8, caus. 35, quæst. 9, et cap. 21, de sentent. excomm. Morte notati finitur tantum suspensio, et excommunicatio minor, non excommunicatio major, nec interdictum; propterea quod post mortem notati remanent adhuc effectus quidam excommunicationis majoris, et interdicti, nulli amplius effectus supersunt suspensionis, aut excommunicationis minoris, uti superius, in cap. 3, demonstratum est. Lapsus temporis locum habet in censuris ad certum tempus definitis, uti in cap. 1, de clerico venat., et similibus, quæ tamen, ut sæpe notatum est, proprie censuræ non sunt, sed aut pœnitentiæ, aut pœnæ. Id tamen perpetuum non est, cum aliquando non ad necessitatem, sed ad exhibendam quandam reconciliationis speciem absolutio requiratur, propterea quod olim publicis pœnitentibus ad certum tempus damnatis et absolutio quædam publica indulgeretur elapso tempore, atque excommunicationis hujus generis pœnitentiæ publicæ locum teneant. Singulare quoque erat in excommunicationibus ad certum tempus dictis adversus absentes, qui si deinde se coram superiore stitissent, caussas, absentiæ allegantes, cognitis eisdem caussis absolvi dicebantur, can. 12, dist. 18. Absolutio quoque conceditur, quoties censura ideo illata sit ad certum tempus, non ut finito tempore intereat, sed ut indicetur, antequam elabatur certum tempus, non esse reum admittendum ad absolutionem, argument. Clement. 1, de decimis. Non multum ab hisce censuris distant censuræ latæ, donec certa conditio impleatur, siquidem et istæ suapte natura finiuntur impleta conditione, cap. 4, de cohabit. cleric. et mul., cap. 3, de usuris, nisi adpareat, non censuram ipsam, sed absolutionem fuisse in certam conditionem collatam.

Quæ potissimum observanda sunt, spectant ad postremum delendarum censurarum modum, qualis est absolutio, quæ fit cum censura vera censura est, et jam rite, inflicta, ac damnatur devoto animo ad ecclesiam confugit pœnitentiæ signa exhibens, atque ad satisfaciendum paratus. Locum habet absolutio in universis censuris personalibus; at in interdicto locali non proprie absolutio, sed relaxatio dicitur caussa cognita, cap. 10, de sentent. excomm. in 6. Ceterum nihil singulare in hac relaxatione observandam occurrit, cum eidem fere omnia convenient, quæ traduntur de absolutione a censuris personalibus. Quamobrem satis erit de absolutione dicere,. ut quæ de ea tradentur, servata proportione relaxioni ac-

commodentur, nisi quædam identidem occurrant singulari ratione relaxationi localis interdicti accomodanda. Itaque plura sunt distinguenda, ut ordinata sit de absolutione a censuris disputatio. Primum spectat ad eos, qui potestatem habent absolvendi a censuris; secundum ad eos, qui possunt a censuris absolvi; tertium ad eas censurarum species, quæ indigent absolutione; quartum ad formam absolvendi; quintum ad onera, quæ vel absolvendis, vel absolutis imponuntur.

Quod primum ad eos attinet, qui potestatem lubent absolvendi a censuris, generaliter statui potest, eos, qui possunt censuras ferre, posse etiam a censuris absolvere, non tamen e converso omnes, qui nequeunt ferre censuras absolvere non posse. Item generaliter verum est, quoscumque sacerdotes facultatem habere absolvendi a quibuscumque censuris, cum censura notatus in extremo mortis periculo est constitutus argumento, cap. 25, de appellation., cap. 11, § 1, de offic. jud. ordin., concilio tridentino, sess. 14, de pœnitentia, cap. 7. Imo etiam, ubi deesset copia sacerdotis, et quis censura notatus moreretur, facti pœnitens, eoque animo, quo paratus esset ad satisfaciendum ecclesiæ, absolutus coram Deo decederet, utut apud ecclesiam adhuc tanquam censuræ obnoxius haberetur, cap. 28, de sentent. excomm. Præterea generaliter dici potest, eum, qui potestate absolvendi destitutus nihilominus absolvit, nihil penitus agere, cap. 11, de privileg., quin obstet, quod ibidem legitur, absolutos *reduci* debere in censuram; etenim reductio illa non in jure consistit, sed in facto, quasi dictum fuerit, eos in eadem censura permanere debere, a qua cum se revocatos rediderint, tanquam solutos se gesserunt. Ut vero propius ad rem accedamus, dixero, non omnes posse a censuris absolvere. Nimirum distinguendum in primis est inter censuras latas ab homine, et censuras latas abs jure. Si latæ ab homine proponantur, is tantum, qui eas tulit, non inferior, ne in tertio quidem foro, ab ipsis absolvet, cap. 11, de privileg., eoque defuncto ad successorem in dignitate absolutio pertinebit, cap. 11, § 1, de offic. judic. ordinar., ex quo deducitur, etiam capitulum sede vacante esse notatos ab episcopo absolutorum, cap. un. de major. et obed. in 6. Quod si de superiore agatur, distinguendum est inter episcopum absoluturum eos, qui notati sunt ab inferiore prælato in diœcesi episcopi constituto, et inter metropolitanum, seu alium episcopi superiorem, qui absoluturus est notatum ab episcopo. Si de episcopo agitur, nulla dubitatio est, quin absolvere indiscriminatim possit notatum a prælato inferiore constituto in diœcesi; neque enim egreditur tunc episcopus ordinari qualitatem, dummodo prælatum inferiorem certiorem reddat, et curet, ut absolutus inferiori prælato satisfaciat, cap. 3, de offic jud. ordin. Si agatur de metropolitano, vel alio quocumque episcopi superiore, is tum demum absolvere poterit a censura inflicta ab episcopo, cum caussa per appellationem, aut querelam ad suum tribunal deducta fuerit, cap. 8, 9, de offic. ordin, cap. 1, eod. tit, in 6, cap. 40, 48, de sent. excomm., cap. 1 et 7, 1, eod. tit. in 6, cap. 3, vers. *sententias* de appell:, in 6, quamquam olim id fieri in concilio provinciali soleret, can. 2, 4, 5, 30, 31, causs. 11, quæst. 3, quo tamen casu metropolitanus debet concessæ a se absolutionis conscium episcopum reddere, dicto, cap. 3, de offic. jud. ordin. Nihil autem prohibet, quominus etiam pendente appellatione episcopus valeat absolvere, cap. 8, de offic. jud. ordin. cap. 10, de appellat., in 6, imo metropolitanus, aut alius superior tenetur appellantem ad episcopum remittere absolvendum, quo casu juste fuisset censura notatus, cap. 40, in fine de sentent. excomm., cap. 7, eod. tit., in 6. Quod si censura notatus apud superiorem conqueratur in caussa appellationis irritam fuisse censuram ab ordinario latam, tunc erit etiam sine absolutione audiendus, ne alias contingat, probata nullitate absolutionem vacuam reddi, nisi eligat metropolitanus absolvere ad cautelam, quæ absolutio semper concedi solet, ubi quis appellatione proposita de injustitia censuræ conqueritur, dicto cap. 48, et dicto cap. 7, cap. 36, de offic. jud. deleg. Ceterum non obstante appellatione apud superiorem introducta, atque absolutione ab eodem superiore concessa, poterit adhuc episcopus iterum censuram inferre, si reus in crimine previcax perseverat, cap. 6, de offic. judic. ordinar. Quæ de episcopis, et de prælatis superioribus dicta sunt, facile etiam accommodantur sedis apostolicæ delegatis. Etenim si delegatus censuram intulerit, ad eum tantum absolutio spectat, vel ad delegantem, aut ad successorem in eadem delegatione, cap 11, § 1, de offic. jud. ordin., cap. 26, de offic. jud. deleg, ex quo liquet, intra annum tantummodo hanc absolvendi facultatem in delegato perdurare. Item delegatus potest absolvere a censura, de qua quæstio est apud eum, vel quæ impediret certam personam, ne delegatus in caussa procederet, cap. 21, § *sexta* de offic. judic. delegat. Imo et delegatus nunquam denegare poterit absolutionem, quæ petatur ad cautelam, nisi adversarius opponat, aliquem esse censura notatum ob crimen manifestum, et probet intra terminum competentem, dicto cap. 21, idest intra octo dies, cap. 2 et 7, de sentent. excom., in 6, quamquam hodie obtinue-

rit, ut indiscriminatim absolutio ad cautelam concedatur, dummodo cautiones de satisfaciendo præstentur. Hæc vera sunt si caussa censuræ in judicium delegationis veniat: nam si forte quis censura notatus fuerit ob aliam caussam, quæ apud delegatum non fuerit instituta, censura notatus ad suum ordinarium erit remittendus, dicto cap. 21, de offic. judic. deleg. Porro illud quoque in hac re verissimum est, eos omnes, qui ordinario jure absolvere possunt, posse alteri absolvendi facultatem mandare, argumento, cap. 4, de offic. legati; est enim hæc potestas jurisdictionis, quæ suapte natura alteri committi valet.

Quod si agatur de censura inflicta ex juris potestate, quam latæ sententiæ appellant, multum interest, an sit censura improprie dicta, quæ scilicet ad determinatum tempus illata sit, et vices habeat pœnitentiæ, vel pœnæ, an censura proprie sit, et in tempus indefinitum concepta. Si de censura impropria agatur, is tantum delere censuram poterit, qui valet abs jure dispensare, quandoquidem censuræ illius solutio, dispensatio potius legis est, quam vera absolutio. Si de censura proprie dicta sermo sit, multum iterum interest, an sententia declaratoria fuerit abs judice pronunciata, an minus. Si sententia jam pronunciata fuerit, ad eum absolutio pertinet, qui sententiam declaratoriam pronunciavit, nisi specialis obsit observatio gratia prælati superioris; idem enim observatur in proposito, quod viget, ubi censura abs judice ipso lata fuisset, qua judex sententia sua alterius cujuscumque jurisdictionem censuram publicando, sive palam denunciando prævenerit. Quod si nulla facta est denunciatio, quod ut plurimum in occultis criminibus evenit, ego puto, unumquemque sacerdotem, qui sit facultate præditus absolvendi a peccatis, posse etiam a censuris absolvere, nisi obsit specialis reservatio. Revera præterquamquod id demonstrat quotidiana ecclesiæ praxis, qua constat, sacerdotes, antequam absolvant a peccatis, absolvere ab omnibus censuris, perspicuum deducitur argumentum ex capitulo 29, de sentent. excomm. ex quo discimus, conditorem canonis eo ipso concessisse videri aliis relaxandi facultatem, statim ac eam sibi specialiter non reservavit. Sentio quidem, multa objici posse. Primum est, censuras ad forum externum pertinere, quum nonnisi ab eo indicantur, qui externi fori jurisdictione fruitur: quomodo ergo, quispiam dicet, ab iis absolvet, qui tantum nactus sit fori interni jurisdictionem? Observet tamen, rogo illum, censuras per se quidem ad forum externum spectare, non ita vero, ut forum internum minime afficiant; siquidem statim, ac quis censura notatur, in foro etiam interno impedimentum contrahit, nè jura ecclesiastica valeat exercere. Plane inanis pene foret sacerdotum jurisdictio in foro interno, si non possent ipsi impedimenta evellere, quæ in foro interno objiciuntur, juxta generalem regulam in utroque jure receptam, quæ postulat, ut concessa jurisdictione ad aliquem actum, ea etiam concessa intelligantur, sine quibus frustra explicaretur, cap. 20, vers. *explorari* de offic. et potest. jud. deleg. Ex quo ego concludo, tum demum non licere confessario a censura absolvere, cum tantum a censura vellet, non a peccatis absolvere, quasi tunc meram externam, non internam jurisdictionem exercerent. Instabis, inquiens: qui in foro interno jurisdictionem habet, censuras inferre nequit; ergo nec poterit easdem auferre. Verum ut omittam, hac in re potissimum inspici facultatem abs jure factam, quo in genere non licet a non facta potestate ad aliam factæ potestatis speciem argumentari, dicto c. 29, de sent. excom. si bene ea, quæ modo tradidi, considerentur, nihil negotii istud argumentum facesset. Nimirum cum sacerdos, qui foro interno præsidet, non directo vi suæ potestatis a censuris absolvat, sed veluti per consequentiam, ut viam sibi paret ad absolutionem a peccatis, frustra a potestate inferendi censuras ad potestatem absolvendi similitudo deducitur. Et quoniam a simili pugnatur, non deest par probabile argumentum. Siquidem certum est, censuras latas ab eo, qui in foro tantum externo jurisdictionem habet, qualis esset vicarius generalis non sacerdos, aut abbas eo privilegio gaudens, etiam obligare in foro interno. Eccur non poterit e converso solvi etiam respectu externi fori, qui solvitur in eterno? Nemo adhuc in medium proferat vulgatissimum adagium, quo fertur, in dissolvendis spiritualibus juribus præstantiorem, quam in construendis, potestatem requiri, cap. 2. de translat. Episc. etenim statim repono, absolutionem non tam esse dissolutionem jurium, quam jurium censura dissolutorum restitutionem: alias autem verum, ac solidum est juris principium, facilem admodum esse uniuscujusque rei ad sua principia regressum. Nonnullis gravior videbitur difficultas, si interroget, quid juris erit, si in foro pœnitentiali a censura absolutus, deinde in foro externo denuncietur? Ego contra interrogarem, quid agendum foret absoluto a censura pontifici Maximo reservata in pœnitentiaria romana, seu quod idem est, in foro interno, si in foro externo convertiretur? Et cum respondebunt, in foro externo sese gerere debere tamquam censura notatum, licet deleta fuerit in animo censuræ nota, tum et similem a me responsionem accipient. Videlicet in foro externo humano more se gerit ecclesia, et eum non habet pro absoluto, nisi de cujus abso-

lutione constat. Non constat autem de absolutione in foro sacramentali, utpote privata, atque omnino secreta; ac propterea nil mirum, si qui censura purgatus est, adhuc tanquam censura notatus exterius habeatur, donec et in foro externo fuerit absolutus. Nondum tamen confecta res est, nisi et cum alio adversantium genere disputetur. Sunt enim, qui mecum sentiunt, si de excommunicatione minore, si de suspensione, si de interdicto sit sermo, attamen putant, excommunicationis majoris absolutionem semper esse episcopis reservatam. Ajunt ipsi, formam absolutionem in ritualibus præstitutam confessariis ad majorem excommunicationem non referri. Addunt, in dicto cap. 29, de sentent. excommunicat. non majoris, sed minoris excommunicationis fieri mentionem. Postremo proferunt tanquam suæ opinionis achillem extravagantem 1, de privileg. int. com. Ego vero non video in primis, quomodo formulam confessoriis propositam generaliter de excommunicatione conceptam, velint ad unam minorem excommunicationem contrahere, quando certa est juris regula, quæ docet, nomine excommunicationis absolute prolato, non tantum minorem, sed etiam majorem venire, cap. 59; de sent. excomm. ubi si cum excommunicatio inciditur, tum censetur indicta major, potiore jure cum excommunicatio deletur, tum censenda erit etiam delata major, ab eo, qui debet juxta juris regulas leniorem capere in absolvendo, quam in damnando interpretationem. Deinde quod spectat ad dictum capitulum 29, quamvis Innocentius III, de minore excommunicatione interrogatus deprehendatur, generalem tamen rationem subjecit, quæ majori etiam excommunicationi accomodatur. Miror autem, adversarios ita stricte interpretari Innocentii rescriptum, ut illud contrahant intra propositam speciem; et statim non inficiari, idem obtinere in suspensione, et interdicto, licet ibidem et de suspensione, et de interdicto altum sit silentium. Quod si ab excommunicatione minore ad interdictum, et suspensionem argumentum ducere ipsi non dubitant, quid, amabo, prohibebit, quominus ad excommunicationem majorem idem argumentum ducamus, quando excommunicatio et minor et major sub eodem censuræ genere continentur, quod de interdicto, et de suspensione dici nequit? Denique quod spectat ad extravag. 1, de privileg. ista singularis est, seu tantum afficit religiosos quosdam viros, qui sub apostolicorum tunc obtentorum privilegiorum specie excommunicatos ab episcopis absolvebat, episcopis eisdem ignorantibus, aut invitis: declaravit autem Benedictum XI, nunquam eam fuisse sedis apostolicæ sententiam in iis privilegiis concedendis. Addere possum, agi ibidem de absolutione a censuris sententia episcoporum indictis, sive ex juris præscripto, prout res incideret; aut si forte velis intelligere etiam excommunicationem juris et latæ sententiæ, nihil prohibet, quominus interpretamur de ea, quæ solemnis jam reddita fuerit per publicam episcopi denunciationem, cujus propterea absolutionem, nuper ajebam episcopo denuncianti, tanquam illi, qui in caussa prævenerit, reservari. Ceterum laudatæ extravaganti Benedicti XI, modus quidam adjectus est ex constitutione Clementis V, qui Benedicto successit, in Clement 2, de sepulturis, ex qua major vis accessit privilegiis quorundam regularium, quæ a Benedicto coercita fuerant.

Hæc vera sunt, nisi censuræ absolutio fuerit specialiter reservata; siquidem reservatio dicitur inferioris potestatem intra certos limites coercere, cap. 13, de vita et hon. cleric., cap 29, de sent. excom. Finis reservationis triplex esse solet, primus scilicet, ut canonum disciplina magis in tuto collocetur, cap. 29, de præbend., alter, ut certis episcopalibus, eisve majoribus sedibus honor servetur, dicto cap. 29, de præbend. postremus, ut facilius populus corrigatur, extravag. 3, de pœnit. et remiss. int. com., concilio tridentino, sess. 14, cap. 7. Observandum est hac in re, omnem reservationem generaliter cessare in mortis articulo, dicto cap. 7, in concilio tridentino; item natura sua cessare reservatione, ubi censura cessaverit, cap. 3, de immunit. in 6, quamquam possit adhuc consistere censura cessante reservatione. Ut paucis dicam, cessat quoque reservatio iis omnibus modis, quibus cessat indictio censuræ, sive ex lege, sive ex præcepto, sive per sententiam facta, can. 52, caus. 16, quæst. 1. Causa autem reservationis debet esse gravissima, sed gravior illa, quæ occasionem præbere potest ferendæ censuræ, propterea quod reservatio censuram adhuc reddat asperiorem. Quod ad potestatem reservandi attinet, verum est in primis, eam inesse penes unumquemque, qui possit censuras inferre, cap. 20, de sentent. excomm., concilio tridentino, sess. 14, cap. 7. Quamobrem cum aut ab homine, aut abs jure censuræ ferantur, et ab homine, et abs jure fieri posse reservationes intelligimus, quin habeatur ratio, an censura, sit latæ, an ferendæ sententiæ, cap. 8, de tempor. ordin. Nomine juris non solum venit jus commune, sed etiam particulares constitutiones aut in synodis, aut extra Synodus editæ. In jure communi nulla adparet reservatio, nisi edita aut a concilii aut pontifice Maximo, quamquam constet de facultate reservandi, qua episcopi gaudent, dicto cap. 29, de sent. excom., dicto, cap. 7, tridentino. Insuper non repugnat, etiam sola consuetudine reservationem induci, ut liquet

ex extrav. 1, vers. *incendiarios* de privileg., cap. 8, de sentent. excomm., in 2, collectione verbo *consueverunt;* habet enim vim legis legitima consuetudo, uti nemo ignorat, præsertim in definiendis ministrorum ecclesiasticorum potestatibus, quæ non ordinis sunt, sed jurisdictionis.

Fit reservatio ita, ut absolutio censuræ petenda sit vel tantum a pontefice maximo, vel a patriarchis, vel ab episcopis, vel ab aliis prælatis seu sæcularibus, seu regularibus quasi episcopali jurisdictione gaudentibus, minime ab inferioribus. Qua in specie aliquot sunt adnotanda absolventium prælatorum discrimina. Primum est, in iis, quæ sunt reservata episcopis, aut prælatis episcopali jurisdictione præditis, etiam pontificem maximum posse absolvere, non e converso. Alterum est, multos esse casus, in quibus episcopi tantum absolvere possunt a censuris papæ reservatis in foro interno, reservata absolutione in foro externo pontifici maximo, quod contingit, ubi gravia impedimenta sunt, ne quis ad romanum pontificem accedere possit, cap. 11, 29, in fine, cap. 58, de sentent. excomm., cap. 3, eod. tit. in 3, collectione. Tertium est, pontificem maximum non solum per se, sed etiam per legatos, delegatosve absolvere posse, quod adeo verum est, ut etiamsi legatus habeat generale mandatum, in eo tamen contineatur potestas absolvendi a censuris, eidem pontifici reservatis, dummodo tales censuræ sint, quarum absolutionem pontifex mandare consueverit, cap. 4, de offic. legati, cap. 13, de sent., excomm. At si quandoque episcopo concedatur absolutio, non est perpetuum, ut episcopus possit eam facultatem alteri mandare, unde receptum est, ut in crimine hæresos possit episcopus per se tantum absolvere, concilio tridentino, sess. 24, de ref., cap. 6. Quartum est, minus juris habere presbyteros in censuris reservatis, quam episcopos in reservatis superiori; nam Presbyteri tantum absolvere possunt in mortis articulo, uti superius traditum est; episcopi, quandocumque gravis necessitas. Postremum est, quibus in casibus inferior absolvere potest a reservatis, regulariter exigendum esse ab absolutio, ut cum fieri poterit, se sistat coram eo, cui reservatio facta fuisset, ut apud eum satisfaciat, cap. 11, 29, in fine, et cap. 58, de set. excom.

Jam vero enumeremus censuras illas, quarum absolutio est pontifici maximo reservata. Contentus ero hoc in loco frequentiores recensere, et quæ aut in jure communi, aut in concilio tridentino constitutæ fuerunt. Reservatæ pontifici maximo aut excommunicationes sunt, aut suspensiones; utræque autem vel ferendæ sunt, vel latæ sententiæ. Non memoro reservationes singulares, quæ ex speciali præcepto papæ certis in caussis fiunt; hæ enim, utut in corpore canonum contineantur, jus commune non faciunt. Harum exempla sunt in can. 52, cau. 16, qu 1, et in extrav. 5, de præbend. int. com. excommunicationes ferendæ sententiæ duæ sunt pontifici maximo reservatæ. Prima est, quæ adversus incendiarios infligitur; siquidem tum demum reservatur absolutio, cum incendiarii fuerint episcopali sententia denunciati, c. 19, de sent. excom. Altera erat quæ indicta fuit in eos, qui falsas apostolicæ sedis literas habuerint, nisi intra viginti dies resignavissent, aut destruxissent, uti legitur in cap. 4, in fine de crimine falsi. Sed hodie post editas recentiores pontificum constitutiones hæc excommunicatio est latæ sententiæ. Frequentius adparent reservatæ excommunicationes, ubi istæ ipso jure infliguntur. Extat in codice Gratiani reservatio in ea specie, qua quis in clericum aut monachum violentas manus intulerit, can. 29, caus. 17, qu. 4. Apud Gregorium IX, extat reservatio excommunicationis indictæ in clericos, qui scienter et sponte participaverint excommunicatis a sede apostolica, atque istos in officiis receperint, cap. 48, de sent. excom, item reservatio excommunicationis, qua notantur, qui sacras ædes infringunt, ac spoliant, cap. 22, eod. tit. Apud Bonifacium VIII, apparent reservationes, tum in cap. 17, de elect. in 6, adversus eos, qui in electione romanarum dignitatum inscio pontifice maximo se iugerunt; tum in cap. 3, de immun. in 6 adversus eos, qui a personis, et rebus ecclesiasticis certas exigunt pensitationes, cui tamen decreto certus modus adjectus est in Clem. un. de immunit., et extrav. un. eod. tit. int. com., item adparent in cap. 11, de sent. excom. in 6, adversus eos, qui prælatos ecclesiæ impedierint, ne censurarum ferendarum potestate utantur. In clementinis reservatur excommunicatio lata adversus eos qui negligentes fuerint in puniendis hæreticis, si sint episcopis inferiores, Clem. 1. § *verum* de hæret., excommunicatio lata adversus regulares, qui certa sacramenta parochis reservate ministraverint, Clement. 1, de privileg., excommunicatio lata adversus eos, qui induxerint aliquem ad vovendum, jurandum, vel promittendum, ut sepulturam in eorundem ecclesiis eligant, vel electam non immutent, Clem. 3, in fine de pœnis, et excommunicatio lata adversus eos, qui prohibent, ne censura rite inflicta observetur Clem. 2, de sent. excom. In extravagantibus communibus apparet reservatio in certa processus judicialis specie, uti legitur in extrav. 1, de tregua et pace vers. *et si forsan*, item in specie extrav. 1, de sepultur. adversus eos, qui mortuorum cadavera extumulant, in specie extrav. 1 et 2, de regular. adversus mendicantes ad religio-

nem non mendicantium transeuntes, et adversus regulares quoscumque, qui non obtenta venia ultra mare perrexerint; in specie extrav. 2, de reliqu. et ven. sanct. adversus eos, qui detestati fuerint venerantes B. Mariam sine labe conceptam, in specie extrav. 1 et 2, de simonia adversus quoscumque simoniacos, in specie extrav. 1, de judæis adversus eos, qui infideles militaribus instrumentis, aut subsidiis contra christianos juvaverint; in specie extrav. 3, de privilegiis adversus prælatos, qui puniunt subditos suos quod Romam confugiant: in specie extrav. 1, de sent. excom. adversus eos, qui aliquid dederint, vel promiserint gratia obtinendi rescripti a sede apostolica. Multæ aliæ reservationes extant in extrav. 3 et 5, de pœnit. et remission. In concilio tridentino nullæ extant hujus generis reservationes. Tantum notari potest, duas excommunicationes in ea sinodo latas, scilicet in caussa violationis clausuræ monialium, sess. 25, de regular., cap 5, et in caussa monomachiæ, sive duelli, sess. 25, de ref., cap. 19, fuisse deinde recentioribus pontificum constitutionibus sedi Apostolicæ reservatas, quamquam pontificie istæ constitutiones non sint ubique receptæ. Vix ego reperio in corpore juris suspensiones ferendæ sententiæ pontifici maximo reservatas. Adparet quidem reservatio quædam in cap. 8 et 13, de tempor. ordin., item in cap. 33, in fine de testibus. Verum forte ibidem agitur de suspensionibus illatis ex singulari præcepto, et certis incidentibus factis accomodatis, quæ jus commune minime constituunt. Quædam tantum extant suspensiones inflictæ ipso jure, quæ pontifici maximo reservantur, quemadmodum in specie capituli 45, de simonia, ubi quis ita ordinatur, ut promittat, se adversus ordinantem nullam molestiam illaturum, aut in specie collegiorum, vel capitulorum suspensionem ipso jure incurrentium, cum simoniam admiserint, extrav. 1, de simonia, aut in specie extrav. 1, de elect. adversus eos, qui prælatos recipiunt sine literis apostolicæ sedis, aut denique in specie capituli 1, de tempor. ordin. in 6, de ordinatis e remotis partibus venientibus. Non adjicio reservationes alias, quæ in pontificiis recentioribus constitutionibus continentur: siquidem non ubique eas receptas fuisse constat, multas etiam contraria consuetudine quibusdam in locis abrogatas.

Gratia patriarcharum nullam aliam in jure factam reservationem invenio, quam eam, quæ adparet in cap. 29, de præbendis, nimirum in specie episcoporum, qui suspensi fuerint a provinciali concilio a collatione beneficiorum, propterea quod ab ecclesiasticis regulis in conferendis beneficiis deflexissent. Est autem ea suspensio ferendæ sententiæ. Gratia episcoporum, certum generaliter est, censuras omnes, quæ eorum sententia inferuntur, reservatas ipsis esse uti suo loco dictum est. At si agatur de censuris latæ sententiæ, nulla adparet reservatio in codice Gratiani; in collectione Gregorii IX, reservationes adparent in cap. 9, de vita et honest. cleric., cap. 11, 13, 17 et 33, de sent. excommunic., de iis scilicet, qui injuriam in clericos intulerunt, et quibus certis in casibus venia conceditur, ne ad sedem apostolicam confugere teneantur; item in cap. 19 et 22, de sent. excommunic. de incendiariis, et expilatoribus ecclesiarum, quousque non sunt publice denunciati. In recentioribus collectionibus nullæ reservationes adparent. Quod enim nonnulli tradiderunt ex extravagante 1, de privileg. int. com. generaliter excommunicationis majoris absolutionem episcopis reservari, jam superius confectum est, cum illa constitutio singularis sit, et pertineat potius ad privilegia religiosis quibusdam viris concessa intra certos fines coercenda, quam ad inducendam generalem reservationem. In concilio tridentino, sess. 24, cap. 6, de ref., non tam in vim reservationis, quam in vim indulgentiæ singularis cautum est, ut episcopi a suspensionibus et irregularitatibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quæ oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum dispensare, et in quibuscumque casibus occultis, licet sedi apostolicæ reservatis, etiam in crimine hæreseos, delinquentes quoscumque sibi subditos in diœcesi sua in foro conscientiæ absolvere possint. Nomine *occultorum* casuum, seu censurarum ex *occulto* delicto provenientium intelligi debent, quæ occulta sunt jure, licet forte facto sint publica. Si enim publicus quidam rumor emergat, et crimen palam sit notum, nihilominus occultum dicendum erit, sive quod in hac specie vulgus facile errori subjaceat, et multa nota dicantur ex fama publica, quæ talia non sunt, sive quod hæc distinctio notorum, et occultorum non primum invaluit in tridentino concilio, sed olim jam certis in criminibus recepta erat, et hanc habebat interpretationem. Sic ex. gr. habemus ex cap. 19 et 22, crimen expilationis ecclesiarum, et incendii esse reservatum episcopis post publicam factam denunciationem. Constiterunt nonnulli in interpretatione tridentini decreti, et tradiderunt, facultatem episcopis ibi concessam pertinere tantum ad censuras, notasque universas ante tridentinum concilium reservatas, minime vero ad reservationes, quæ factæ post concilium deprehenduntur. Si res hæc ad mera juris principia referenda esset, forte in contrariam opinionem abeundum, exceptis tantum iis casibus, quibus expresse in recentibus constitutionibus facultati in tridentino factæ derogaretur, sive quod receptum fere

sit, nunquam derogatum censeri tridentinis decretis, nisi expressa sanctione: sive quod jus tridentinum tamquam jus commune consideretur, ex quo interpretationem accipere solent singulares quæcumque constitutiones. Verum prævaluit apud pragmaticos ea opinio ex tribunalium definitionibus derivata, hinc hodie ubi istæ definitiones receptæ sunt, non licebit episcopo simoniacos etiam occultos idoneos ad obtinenda in posterum beneficia reddere: hæreticos, et clausuræ monasticæ violatores utut occultos absolvere. Porro quibus in casibus potest episcopus absolvere, poterit quoque facultatem absolvendi alteri mandare, non tamen sufficiet ad eum finem generale mandatum, quo constitui solet vicarii generales, cap. 2, de offic. vic. in 6, immo ubi adhuc obtinet disciplina concilii tridentini in dicto cap. 6, si agatur de absolvendo occulto hæretico, ita episcopo ea absolutio reservatur, ut ab episcopo eodem nequeat alteri demandari.

Gratia prælatorum aut sæcularium diœcesim separatam habentium, aut regularium habentium jurisdictionem quasi episcopalem, nulla alia singularis reservatio adparet, quam in specie capituli 2, 13 et 33, de sent. excommunic. de clericis, vel monachis, qui invicem se lædant Nunquam autem prælatis istis competit ea facultas, quæ episcopis concessa fuit ex singulari tridentino decreto in dicto cap. 6, sess. 24, ob singularia decreti verba de episcopis concepta, quorum sane peculiaris ratio habita est. Ceterum cum de prelatis hujus generis agitur, opus semper erit, ubi quæstio emergat, ad singularia eorum jura, ac privilegia respicere, neque enim omnes pari gaudere solent jurisdictione ac potestate, clementina 1, de privilegiis.

Succedit secunda observatio, quæ eos spectat, qui absolvi possunt. Quicumque viventes sunt, ab omni censurarum specie absolvuntur. Non ita qui jam ab hac vita decesserunt. Absolvuntur quidem isti ab excommunicatione majore et ab interdicto: frustra tamen absolutio concederetur aut ab excommunicatione minore, aut a suspensione, eodem modo, quo quis post mortem adhuc declarari potest aut interdictus, aut excommunicatione majore innodatus, nunquam suspendi, aut minore excommunicatione notari, quandoquidem aut suspensionis, aut minoris excommunicationis nulli sunt post mortem effectus. Quando vero in vita functos proprie non exercetur ecclesiastica jurisdictio, absolutio, quæ fit post mortem, non vera ac propria absolutio est, sed tantum declaratio, qua proponitur, aliquem decessisse coram Deo absolutum, proindeque in communionem restituitur, can. 1, 2, 3 et 4 caus. 24, qu. 2, cap. 28, de sentent. excomm. pertinet autem hæc absolvendi facultas ad eum prælatum, qui potuisset viventem absolvere, adeo ut iis, quæ adhuc observari recte valeant, eodem modo absolutio indulgenda sit, ac si vivens absolveretur, et quibus in casibus satisfactio sit injungenda, heredi sub censuræ comminatione injungitur, cap. 5, de raptor., cap. 14, de sepultur., c. 18, de sent. excomm., c. 1, eod. titul. in 4, collectione. Regula quoque est, qua traditur, neminem posse a censura semetipsum absolvere, quamquam qui potestate generali absolvendi potitur, alteri mandare valeat, ut ipse absolvatur, eodem modo, qui observatur in absolutione a peccatis, cap. ult. de pœnitent. et remiss. Item exemplo absolutionis a peccatis, unusquisque a censuris absolvi potest, ubicumque reperiatur, dummodo censuræ non sint reservatæ. Nihil autem interest, an notatus censura per se, an per procuratorem, vel verbis, vel scripto absolutionem obtineat, can. 8, cau. 2, qu. 5. Illud erit necessario observandum, ut nemo admittatur ad absolutionem, nisi primum eum vere pœniteat culpæ, propter quam censura fuit obstrictus, can. 108, cau. 11, quæst. 3, utut aliorum criminum, quæ censuræ caussam non dederunt, minime doleat, cap. 23, de verb. signific. Quod si tantum exteriora pœnitentiæ signa ediderit, nihilominus in conspectu ecclesiæ absolutionem a censura obtinuisse videbitur eatenus, quatenus in externo foro ad jura communionis restituatur.

Quod attinet ad species censurarum, quæ indigent absolutione, observandum est primo, non semper opus esse absolutione a censuris universis, sed concedi posse eam tantum ab aliquibus, veluti cum quis accedit ad sacramentum pœnitentiæ, in quo potest quis absolvi ab excommunicatione majore, quin absolvatur a certis suspensionibus, quæ privant aliis bonis, non perceptione sacramentorum. Hinc absolutio a censuris modo generalis est a censuris omnibus, modo particularis, et ab una tantum, cap. 27, de sentent. excommunic., neque enim eadem est censurarum conditio, quæ criminum, quorum absolutionem nonnisi generalem ecclesia impertitur, cum gratia Dei, qua delentur crimina, individua sit, sejungi autem possint jura ecclesiæ, ita ut aliqua concedantur, alia denegentur. Immo et potest quis absolvi a censuris, quin absolvatur a peccatis, cap. 23, de verbor. signif. ceterum subreptitia esset absolutio particularis ab una censura tantum, siquis silentio præteriret, se alia censura esse innodatum, cap. 42, de sentent. excommunic., juncto, cap. 20, de rescriptis. Observandum est secundo, esse aliquas censuras, quarum absolutio necessaria dicitur, alias, quarum absolutio tantum conceditur ad cautelam. Necessaria absolutio petitur, ubi certa, et non irrita est censuræ nota, etiamsi forte injusta proponatur, aut ubi quis putat se censura

esse notatum, quamquam erret, nisi errorem deposuerit, argumento capituli 35, de simonia. Absolutio ad cautelam jam videtur adhibita fuisse sub Alexandro III, cap. 16, de appellat, juncto cap. 40, de sentent. excommunic. Sed formula illa *ad cautelam* primum usurpata videtur apud Clementem III, in cap. 15, de sentent. excommunic. Certa sane res est, petendam esse absolutionem saltem ad cautelam, quotiescumque quis in dubio versatur, an censuram incurrerit; quamquam enim in dubio juris credendum sit, nullam esse censuram, in dubio tamen facti petenda absolutio, propterea quod in facto, et in absolutione, quid tutius est, spectatur, cap. 5, de cleric. excomm., dicto c. 15, et cap. 52, de sentent. excommunic. Juxta morem romanum etiam obtinuit, ut ubicumque vel levis dubitatio esse potest, absolutio ad cautelam facile indulgeatur majoris securitatis caussa, etiamsi censura inusta irrita videatur, cap. 16, de appellation, aut valida quidem putetur, sed ex inani fundamento, cap. 16, de sentent. excomm., cap. 6, eod. tit. in 6. Tantum prohibetur absolutio ad cautelam, cum injuria, ob quam quis est censura notatus, est manifesta, cap vers. *Porro* de sentent. excomm. in 6. Immo et jam diuturno usu obtinuit, ut quicumque accedit ad pœnitentiæ sacramentum, absolvatur a censuris a sacerdote, item ut quicumque rescriptum, beneficium, vel privilegium impetret a sede apostolica, similem obtineat absolutionem, utut censuræ minime conscius sibi sit, quæ sane nonnisi absolutiones ad cautelam appellari possunt.

Quod spectat ad formam absolvendi, sunt qui putant, aliquando sufficere tacitam quandam absolutionem, quin expressa requiratur. Id quidem ego reciperem in ea specie censuræ impropriæ, ex qua ex. gr. alicui vetitum fuisset a suo prælato, ne sacra mysteria obiret, donec prælato visum fuerit, siquidem quamquam hæc suspensio videatur, cum tamen non conferatur in emendationem suspensi, sed potius in voluntatem prælati, præceptum quoddam potius est, quam censura, ideoque prælato etiam tacite permittente clericum sacra ministeria obire, in irritum ea suspensio etiam sine absolutione evanescet, cap. 2, de cleric. non ordin. ministr., concilio tridentino, sess. 7, cap. 10, sess. 14, cap 2, sess. 23, cap. 8, de reform., et sess. 24, cap. 1, de reform. matrimon. Verum generaliter, ubi de propria censura agitur, tacite nunquam quis absolutus censebitur. Gravissimum hujus rei argumentum deducitur ex cap. 41, de sentent. excomm., et ex clement. ult. eod. tit., ubi dicitur, censura notatum non censeri absolutum ex eo, quod communionem habuerit cum pontifice max., et ab isto cum honore exceptus fuerit, nisi constet de absolutione. Id adeo verum est, ut etiamsi quis absolutus fuerit apud Deum, quod pœnitentiæ, et obedientiæ signa erga ecclesiam ostenderit, et ante obtentam absolutionem obierit, adhuc censura teneatur, non quidem in interno sed in externo foro, sitque propterea per ecclesiam absolvendus, can. 1, 2, 3 et 4, caus. 24, qu. 2, c. 28, de sent. excomm Itaque debet absolutio fieri juxta formam ecclesiæ, c. 15 et 28, de sent. excomm. Quamquam enim jure communi certa præstituta verba non sint, quibus generaliter uti debeant quicumque absoluturi sint censura notatos, argumento, c. 15, de verb. signif. certi tamen ritus, aut in vetustis canonibus, aut in recentioribus pontificalibus, ac manualibus sunt designati, ex quibus de absolutione constet, dicto c. 41, de sent. excomm. Olim recepta erat formula deprecatoria, uti liquet ex can 108, caus. 11, qu. 3, ex reginone, lib. 2, de eccles. discipl. c. 4 et 14, ex Burchardo, lib. 2, c. 8, quod usque ad decimumtertium sæculum viguisse probari posset ex c. 28, de sent. excomm. Sed recentiore ætate adhiberi cœpit formula indicativa. Duplex autem est absolutio, solemnis, et minus solemnis. Olim solemnis erat formula tantum recepta in excommunicatione, cujus absolutio fiebat ab episcopo intervenientibus duodecim presbyteris, recitatione facta septem psalmorum pœnitentialium, et virga percusso excommunicato; erat enim ista species reconciliationis publicæ, quæ si erga eos solemnis erat, et episcopo reservata, qui publicam pœnitentiam exegerant, potiore jure reservabatur episcopis, quoties de excomm. ageretur, c. 52, dist. 50, can. 108, caus. 11, qu. 3, can. 4, de pœnit. dist. 5. Quænam hodie observentur, constat ex pontificali romano sub titulo *Ordo excommunicandi et absolvendi.* Minus solemnis simplicibus verbis exprimitur, quibus aliquem absolvi a censuris significetur. Porro ut indicetur, quandonam alterutra absolutio concedi soleat, observandum in primis est, an absolutio partialis sit, an totalis. Ubi est absolutio partialis ad certum tantum effectum concessa, puta cum conceditur a sum. pontifice, ut quis obtineat beneficium, rescriptum, privilegium, aut cum ab alio prælato conceditur, ut quisquam possit in judicio persequi jus suum, vel ut quisquam eligere, vel præsentare valeat, vel ad securitatem conscientiæ, aut cum conceditur a sacerdote ad finem obtinendæ absolutionis a peccatis, minus solemnis adhibetur absolvendi formula. At si totalis absolutio est, iterum distinguendum erit, an absolutio concedatur in externo, an in interno foro. Si absolutio conceditur in externo foro, veluti cum quis est palam denunciatus, opus erit absolutione solemni, ita ut in excommunicatione adhibeatur formula superius memorata; in ceteris autem censu-

ris, etiam in scriptis absolutio conceditur, ut palam possit de ea constare, can. 9, cau. 2, qu. 1, c. 41, de sent. excom. Si in foro interno indulgeatur, tres memorantur casus. Primus est, cum quis a sacerdote absolvitur eodem tempore, quo absolvendus est a peccatis. Aliter est, cum quis est constitutus in mortis articulo. In his duobus casibus minus solemnis absolutio conceditur. Postremus casus est, cum quis absolvitur a censuris occultis ab episcopo, juxta facultatem factam episcopis in trid. concilio sess. 24, c. 6, de refor, tum vero licet privatim facienda absolutio sit, adhibenda tamen est solemnis absolvendi formula. Quomodocumque vero absolutio concedatur, debet illa has conditiones habere. Prima est, ut libere fiat, non vi, non metu extorqueatur, cap. un. de his, quæ vi met. caus. in 6. Secunda est, ut sincero animo impetretur, non obreptione, aut subreptione, quod contingeret, si quis a pluribus prælatis multiplici censura notatus veniam ab uno peteret, qui notum faceret absolventi, se alia censura teneri, c. 5, de offic. jud. ord., cap. 27 et 42, de sent. excomm., junctu c. 20, de rescriptis. Tertia est, ut nemo absolvatur invitus. Quarta est, ut justa sit absolvendi caussa, qualis est cessatio delicti, ob quod quis fuit censura notatus, dolor admissi criminis, et satisfactio, can. 108, caus. 11, qu. 3, can. 13, caus. 17, qu. 4, can. 32, caus. 23, qu. 8, c. 5, de offic. jud. ord., cap. 27, de sent. excom. Postrema est, ut non dato pretio, sed gratis, et sine ullo simoniæ vitio absolutio concedatur, c. 6, de sent. excomm. in 4 collectione.

Quod denique attinet ad certa onera, quæ absolvendis imponuntur, observandum est, neminem a censura absolvi oportere, nisi læsis satisfaciat, c. 52, de sent. excom, quod verum est, si reus manifestam injuriam intulerit, secus, si de injuria non satis constet, debet absolvendus promittere, se pariturum mandatis ecclesiæ, aut si censura lata ob contumaciam fuerit, spondere, se coram superiore stiturum, cum vocabitur, c. 23, de verbor. signif., c. 20, 21 et 25, de appellat., cap. 15, de sent. excom., can. 32, caus. 23, qu. 8, et quidem hæc satisfactio absolutionem præcedere debet, cum injuria est manifesta, can. 23, caus. 17, qu. 4, cap. 29, de offic. deleg., c. 23, de verbor. signific. Exceptio est in eo, qui in extremo vitæ discrimine constitutus est, hic enim cavere jurato debebit, se satisfacturum cum primum poterit. Exceptio item est in eo, qui absolvitur tantum in foro interno, quocumque casu hæc absolutio indulgeri potest, et nondum est reus publice denunciatus, hic enim cavere jurato debet, se pariturum mandatis ecclesiæ, quotiescumque vocatus fuerit, argumento, c. 12, 51 et 58, de sent. excomm. Simili ratione qui pluribus censuris a diversis prælatis inflictis tenetur, dum ab uno absolvitur, jurato cavere debebit, se alteri prælato satisfacturum, c. 42, de sent. excomm. Quando vero conditiones hujusmodi, et cautiones adjiciuntur, non ipsæ suspendunt absolutionis effectum, c. 22, de sent. excom. in 6, sed tantum obligationem designant necessario implendam. Apud veteres non satis constat, quibusnam pœnis afficiendus esset ille, qui post obtentam absolutionem neglecta sponsione sua minime satisfecisset. Primum Innocentius III, in c. 8, de offic. judic. ordin statuit, ut is, qui statuto tempore non satisfecisset, iterum in pristinam censuram reduceretur. Inde liquet, novam fuisse censuram, quæ esset pronuncianda, proindeque ab eo tantum indicendam fuisse, qui facultatem haberet indicendi censuram. Frustra igitur sacerdotes tantum habentes jurisdictionem in foro interno decernere poterant, ut quis iterum censuræ subjaceret. Inde etiam liquet, post reincidentiam, ut ajunt, in censuram, opus fuisse nova denunciatione illius, qui censura notatus esset, uno verbo, opus fuisse iis omnibus, quæ necessaria sunt, ut censura inferatur juxta regulas superius præstitutas. Hodie vero post constitutionem Bonifacii VIII, in c. 22, de sent. excomm. in 6, qui non satisfecit, et fidem datam de satisfaciendo fefellit, jure ipso in censuram reincidit; eaque adamussim observanda supersunt, quæ observari solent in censuris ipso jure inflictis, quemadmodum superius dicendum fuit.

DISSERTATIO QUARTA

DE REIS PER POENAS PUNIENDIS.

Huc referendi sunt tituli 27 et 37, libri 5.

Pœnarum ecclesiasticarum nomine proprie ego intelligo, vel anathema, quo quis omnino extra ecclesiam abjicitur, vel depositionem de clericali gradu, ad cujus exemplum recentioribus sæculis etiam inducta fuit apud monachos depositio a monastico officio, vel de-

nique irregularitatem. De anathemate nihil est, quod in præsentia adjiciam; de eo enim jam superius agendum fuit, cum traderetur, quid inter anathema, et inter excomm. censuram discriminis intercederet Superest igitur, ut de depositione, et de irregularitate sermonem instituamus. Et quamquam irregularitas non semper pœna sit, quia tamen sæpe numero talis habetur, non erit abs re universa hoc in loco recensere, quæ ratione ejusdem notæ fuerunt sacris canonibus constituta.

CAPUT I.

De depositione.

Jamdiu quidem in ecclesia, et a primis sæculis, indici consuevit adversus reos gravissimorum criminum pœna depositionis, sed depositionis nomen, quoad ego noverim, sexto primum sæculo in canonibus usurpatum adparet, apud patres agathenses in can. 35, caus. 12, qu. 2, apud Dionysium Exiguum in versione can. apostolicorum, can. 3, 25, 31, 32 et 47, item in versione can. 1. Neocæsariensis; apud Martinum Bracharensem in can. 17, d. 30, apud Gregorium Mag. in can. 7, caus. qu. 1, et can. 44, caus. 2, qu. 7. Si in contrarium objiciatur canon 10, caus. 22, qu. 1, qui Pio papæ tribuitur, observandum sane erit, falso illud monumentum adscriptum eidem pontifici fuisse, quemadmodum alio in loco mihi ostendendum fuit. Insuper falso adscriptum fuit toletano I concilio anni 400, quod de depositione legitur in can. 6, dist. 54, seu, quod idem est, in cap. 2, de serv. non ordin., siquidem canon ille referri potius debet ad capitularia Francorum, ut ostendendum mihi fuit in meis adnotationibus in Gratianum. Quod si objiciatur can. 19, cau. 11, qu. 3, depromptus ex concilio carthaginensi IV, sub finem quarti sæculi celebrato, omnis difficultas evanescit, quoties cum romanis correctoribus observetur, pro illis verbis, *si laicus est, excommunicetur, si clericus deponatur*, ita legendum esse, *sive clericus, sive laicus excommunicetur.* Nihil adjicio ad canonem 9, d. 28, qui est concilii neocæsariensis, ubi quod verbum depositionis occurrit, usurpatum fuit a Dionysio Exiguo græci textus recentiore interprete; et revera in codice, qui dicitur ecclesiæ universæ, pro illis verbis *ab ordine deponatur*, legitur *ordine suo moveatur.* Similiter adnotandum est ad can. 1, dist. 47, ubi pro verbo *deponatur*, alii interpretes legerunt *damnetur.* Erant ergo quædam vetustæ formulæ, quæ olim usurpabantur ad idem significandum, sive ad demonstrandum, clerico ab officio sacro dejici, quæ sane identidem etiam a recentioribus retentæ fuerunt. Ut plurimum istæ erant, ab officio, vel a clero, vel a ministerio *objici*, aut *dejici*, aut *retrahi*, aut *cadere*, aut *cessare*, aut *moveri*, aut *præcipitari*, aut *revocari*, can. 7, dist. 24, c. 1, dist. 34, can. 7, dist. 45, can. 6, dist. 46, can. 1, dist. 48, c. 19 et 41, cau. 12, qu. 2, can. 1 Concilii neocæsariensis in codice ecclesiæ universæ. Item *non perseverare in clero*, can. 2, dist. 58, vel *degradari*, can. 5, dist. 46, can. 5, dist. 47, *carere*, aut *privari* loco, seu dignitate, seu officio, can. 5, dist. 24, can. 2, dist. 28, can. 10, dist. 50, c 5, ne cler. vel monachi; denique, ut alias omittam numero plures similes formulas, *alienos fieri a ministeriis*, vel *a regula*, can. 5, dist. 19, can. 2, dist. 47.

Vel ex ipsis nuper commemoratis veteribus formulis, vel ex recentiore depositionis nomine, facile intelligitur, nihil aliud esse depositionem, quam de gradu, officio et beneficio dejectionem; unde liquet, circa eadem versari pœnam depositionis, circa quæ versatur censura suspensionis. Id adeo verum est, ut in canonibus ecclesiasticis identidem eædem formulæ adhibitæ fuerint ad significandam, aut suspensionis censuram, aut depositionis pœnam. Contigit in has re, quod contigit in pœna anathematis, et censura excommunicationis, quæ licet multum invicem distent, quandoque tamen nomina anathematis, et excommunicationis promiscue usurpata scimus. Supervacaneum est in præsentia regulas tradere, quibus ostendam, quomodo in canonibus distinguendæ sint istæ formulæ, et quando ad suspensionem, quandonam ad depositionem referendæ. Sufficit respicere ad regulas a me positas, dum anathema ab excommunicatione superius secernebam; eædem enim proportione servata, et depositioni accommodabantur. Sic, ut exemplum proferam, ubi quis dicitur ad tempus dejici, erit suspensio, non depositio, uti in can. 16, dist. 81, depositio vero, non suspensio, cum absolute, aut in perpetuum pronunciatur, uti in can. 5, dist. 24, can. 1, dist. 48, can. 43, caus. 1, quæst. 1, et can. 3, caus. 26, quæst. 5.

Id ut magis perspicue intelligatur, notare juvat in primis, in quibusnam suspensio cum depositione conveniat, deinde in quibus suspensio a depositione distinguatur. Conveniunt primo in eo, quod utraque solis clericis vel religiosis hominibus immineat; secundo in eo, quod utraque aut totalis esse potest, uti pragmatici loquuntur, aut partialis: totalem dicunt, cum fit ab ordine, et ab officio, et a beneficio; partialem, cum quis ab aliquo jure cadere jussus, cetera adhuc retinere permittitur: tertio in eo, quod ubi depositionem contemnit, et ea exercet, a quibus depositus est, æque irregularitatem contrahit, ac si suspensionem violavisset, c. 2, de cler. excomm.

min., quarto in eo, quod is, qui communicat in eo, a quo facta est depositio, excommunicatione notetur æque ac si cum suspenso communicaret, dicto c. 2, de cler. excomm., quinto in eo, quod æque depositio, ac suspensio et ipso jure et sententia judicis indici possit, can. 6, caus. 9, quæst. 2, cap. 1, et de homicid. in 6, cap. 5, de pœn. in 6. Ex his omnibus factum puto, ut ob affinitatem, quam depositio habet cum suspensionis censura, minime dubitaverit Paullus II recensere eam pœnam, ut improprie, inter censuras, extrav. 2, de simonia. Ceterum in eo primum differunt; quod suspensio ad tempus, depositio in perpetuum infligitur, cap. 4, cler. excomm. min., secundo in eo, quod suspensio ab ordine non semper sit censura, sed aliquando, uti suo loco observandum fuit, prudens quædam œconomia, qua certis in caussarum adjunctis sacrorum decori consulatur; et depositio semper est pœna, quæ crimen certum ac probatum sequitur, can. 7, dist. 56, can. 2, dist. 47, atque ideo semper requirit, aut citationem, aut monitionem; citationem, cum infligitur ob enorme flagitium, monitionem cum infligitur ob pervicaciam, aut diuturnam delinquendi consuetudinem, cap. 3, de cler. excomm. min. Tertio differunt in eo, quod quamquam depositio, uti suspensio, aut totalis sit, aut partialis, in hac tamen parte observatur, eum, qui absolute et simpliciter deponitur, quin exprimatur a quibus juribus cadat, non eo ipso ab universis juribus, sed dumtaxat ab ordine depositum intelligi, contra quam vigeat in suspensione, qua absolute pronunciata censetur quis ab omni jure suspensus, uti superius animadvertere debui. Siquidem obtinuit, depositionis nomen per se dejectionem ab ordine specialiter significare, non ab officio et beneficio, nisi id specialiter exprimatur, can. 16, dist. 28, cap. 13, de vita et hon. cler., cap. 24, de accus. cap. 2, de cler. pugn. in duel. Quarto denique differunt in eo, quod singularis aliquando sit depositionis formula, et magis solemnis, quam suspensionis. Etenim duplex depositionis species agnoscitur, prior simplex et verbalis appellata, quæ nudis verbis fit sive oretenus prolatis, sive scripto editis, posterior realis, seu actualis, et proprio nomine degradatio, quæ fit publice et solemniter, clerico insignibus ordinis palam spoliato, quemadmodum adparet ex c. 2, de pœnis in 6, et uberius ex pontificali romano.

Generalis regula est, eum solum posse deponere, qui jurisdictionem habet in foro externo; hinc qui jam ob honore suo et dignitate depositus est, alium deponere nequit, argumento, can. 35, 36 et 37, caus. 24, quæst. 1. Ceterum non omnes e converso qui jurisdictione pollent, indiscriminatim deponere valent. In primis, quidquid olim vigeret, hodie certum est, episcopos, nonnisi auctoritate pontificis maximi posse deponi, concilio tridentino, sess. 13, de ref. cap 8, et sess. 24, de ref. cap. 5. Presbyteri autem et diaconi olim ab episcopo solo deponi non poterant, sed tantum vel auctoritate concilii provincialis, vel convenientibus aliquibus provinciæ episcopis, can 1 et ult. caus. 15, quæst. 7, cap 2, de translat. episc., cap. 3, de sent. et re judic, cap. 2, de pœnis in 6, ita ut in depositione presbyteri sex, in depositione diaconi tres episcopos convenire oportet, can. 1, 3, 4, 5, caus. 15, quæst. 7. Neque opponatur capitulum 9, de hæret. in fine, et capitulum 1, de cappel. monach., ubi traditur, sicut ordinare et instituere sacerdotes ad episcopum pertinet, ita posse episcopum eosdem de gradu dejicere; siquidem non eadem ibi tribuitur episcopo potestas, quasi per se solum ipse ea uti posset, sed ne sacerdotes ab alio inferiore extra episcopi conscientiam deponerentur; quod ego adeo verum puto, ut prælati episcopo inferiores, et quasi episcopali jurisdictione, dignitate, ac diœcesi non gaudentes, etiamsi collationem beneficii singulari titulo adquisiverint, nequeant collato beneficio clericos spoliare, nisi et deponendi jurisdictionem singulari etiam titulo se adquisivisse demonstrent. Quod de diaconis dictum est, ad subdiaconus deinde protractum fuit, postquam subdiaconatus in sacrorum ordinum numerum relatus est. In minoribus constitutos poterat deponere episcopus ea non servata celebritate, dicto capit. 2, de pœnis in 6. Immutata fuit hæc disciplina a concilio tridentino in capit. 4, sess 13, de ref., ubi cautum legimus, ut episcopo per se, seu illius vicario in spiritualibus generali contra clericum in sacro etiam presbyteratus ordine constitutum, etiam ad illius condemnationem, nec non verbalem depositionem, et per se ipsum etiam ad actualem atque solemnem degradationem ab ipsis ordinibus et gradibus ecclesiasticis, in casibus, in quibus aliorum episcoporum præsentia in numero a canonibus definito requiritur, etiam absque illis procedere liceat, adhibitis tamen et in hoc sibi adsistentibus totidem abbatibus usum mitræ, et baculi ex privilegio apostolico habentibus, si in civitate, aut diœcesi reperiri, et commode interesse possint; alioquin aliis personis, quæ ætate graves, ac juris scientia commendabiles existant. Sed hæc vera sunt in depositione ab ordinibus, non a beneficiis, in qua solus episcopus sententiam dicere potest, quod facile dignoscitur ex pontificali romano sub titulo: *Degradationis forma.* Exceptio item est in depositione hæreticorum, ad quam unus episcopus procedere potest, cap. 1, de hæret. in 6.

Non debet autem, nisi ex justa caussa, imo et gravissima, ad depositionis sententiam

deveniri, can. 7, dist. 55, can. 5, dist. 74, cap. 3, de sentent. et re judic., ita ut adhuc gravior requiratur ad actualem, quam ad verbalem et simplicem depositionem. Regula generalis est, qua tradi potest, omnia crimina, adversus quæ publica accusatio instituitur, caussam præbere posse, ut quis deponatur, can. 1, dist. 48, can. 7, dist. 50, quamquam exitu inspecto non semper ex istis ad depositionem deveniatur. Item receptum erat apud veteres, ut quæ crimina inducebant irregularitatem, ea etiam obnoxium clericum redderent depositioni, qua in specie depositio nihil aliud erat, quam irregularitatis executio, dicto can. 1, dist. 48. Non tamen e converso quæcumque crimina, ob quæ quis deponi poterat, irregularitatem inducebant. Præterea veteres canonum auctores sæpe eo respiciebant, ut quibus ex criminibus excommunicatione majore, aut anathemate laicos plecterent, ex iisdem adversus clericos depositionem indicerent, can. 30, ex apostolicis, can. 7, 8, caus. 1, quæst. 1, can. 10, caus. 22, quæst. 1, can. 15, caus. 26, quæst. 7, cap. 8, de vita et honest. cleric., non tamen a converso, cap. 7, de crimine falsi. Insuper non omnia crimina, quibus olim imminebat pœna depositionis, clericum depositum pœnitentiæ publicæ subjiciebant, at e converso quæ etiam in clericis singulari disciplina publica pœnitentia erant expianda, occasionem præbebant depositioni. Evidens hujus rei argumentum colligitur ex can. 9, dist. 28, ubi statuitur, presbyteros matrimonium contrahentes tantum ab ordine suo deponi debere, tum vero præter depositionem etiam publicæ pœnitentiæ subjici, cum fornicati fuissent, vel adulterium admisissent. Aliud sane servabatur, si pœnitentia fuisset privata, de qua intelligendus et canon 5, dist. 82, aut si non fuisset omnino publica, veluti cum clericus pœnitentiæ caussa aut in monasteria, aut in diaconica detrudebatur. Item regula erat, qua tradebatur, multa crimina subjicere clericos depositioni, si publica forent, non si privata, sive occulta, can. 33, dist. 50, can. 10, caus. 30, quæst. 1, cap. 4, de tempor. ordin., cap. 20, de simonia, cap 7, de crimin. falsi. Porro universæ graves caussæ, ex quibus ad depositionem ex canonum disciplina proceditur, ad tria summa commode referuntur. Primum caput est, cum clericus ea perpetraverit, quæ ecclesiasticæ conditioni adversantur. Alterum, cum clericus habuerit longam delinquendi consuetudinem, et, licet pluries monitus, non resipuerit; postremum est, cum agitur de flagitiis enormibus, quæ puniri oportere gravissimis suppliciis publica postulat disciplina. Quoties postremum caput depositioni locum facit, canones ecclesiastici depositionem absolute indicunt, can. 7, distinct. 50, can. 6, distinct. 92, can, 3, quæst. 5. At si ex primo, vel secundo capite depositio indicatur, fere obtinuit, ut sub conditione sacri Antistites jubeantur ad depositionem devenire, nimirum si clericus non cessaverit, si se non emendaverit, can. 3, distinct. 44, can. 5, dist. 46, can. 9, dist. 92, c. 8, de vita, et honest. cleric., cap. 5, ne cleric. vel monach., cap. 1, de cleric. percuss., et ideo in his speciebus monitione opus est, antequam ad depositionis sent. deveniatur, can. 30, ex apostolicis, can. 24, caus. 12, quæst 2, cap 3, de cleric. excomm. ministr.

Jamvero enumeremus plurimus ecclesiasticas leges, ex quibus certis in casibus indicta fuit pœna depositionis. Dixi in primis, depositionem esse definitam adversus clericos ea admittentes, quæ conditioni clericali adversantur. Id verum est, cum illi judicium sanguinis exercuerint, can. 29, 30, can. 23, quæst. 8, cap. 5, ne cler. vel monach, cum pugnaverint in bello, can. 6, caus. 23, qu. 8, cap. 5, de pœnis, cum percutiendo, ac cædendo terrorem incusserint, can. 7, dist. 45, cap. 1, de cleric. percus., qui judicia ecclesiæ temserint, et in ecclesiasticis caussis publica potius judicia postulaverint, can. 11, 44, caus. 11, quæst. 1, qui uxores, vel concubinas habuerint, can. 2, distinct. 28, can. 10, 14, distinct. 32, can. 16, 17, 18, 19, 20, 29, distinct. 81, can. 2, 3, 4, distinct. 82, can. 4, distinct. 84, qui viduam, vel ab alio dimissam duxerit, can. 8, dist. 50, simoniaci, can. 3, caus. 7, qu. 1, res ecclesiæ pro effræni lubitu dispergentes, can. 13, 19, 20, 35, 41, caus. 12, qu. 2, can. 1, caus. 17, quæst. 4, can. 5, caus. 19, qu. 3, beneficia obtinentes sine consensu episcopi, cap. 4 et 21, de jurepatron., et denique negligentes in divinis officiis, et ecclesiasticis ministeriis, can. 2, 3, 4, distinct. 91, can. 9, distinct. 92. Singulares etiam caussæ sunt, quibus pœna depositionis episcopis ex eodem capite immineret, videlicet qui consecraverint episcopum non legitime electum, item qui non præcedente electione fuerint consecrati, c. 3, distinct. 62, qui transierint ad alias occupandas ecclesias, canon. 6, caus. 9, quæst. 2, qui ordinaverint extra legitima tempora, cap. 2, de tempor. ordin., qui susceperint, et ordinaverint clericum alienum invito vel ignorante ejus episcopo, can. 1, caus. 21, quæst. 2, qui ordinaverint invitos, can. 7, distinct. 74, vel imperitos, can. 2, dist. 36, vel neophytos, can. 1, distinct. 48, vel alias irregulares, can. 1, 5, 51, can. 3, dist. 81. Singularis quoque depositionis caussa est respectu sacerdotis, qui se conjunxisset turpiter cum ea, quam baptizavisset, can. 8, caus. 30, quæst. 1, item respectu sacerdotum confessiones fidelium excipientium, si se cum pœnitente polluerint, can. 9, 10, caus. 30,

quæst. 1, si delicta non celaverint fidei suæ in sacramentali confessione commissa, can. 2, de pœn. dist. 6, cap. 12, de pœnit. et rem., si raptoribus impœnitentibus, et restituere decrectantibus absolutionem concesserint, cap 2, de raptor., si alienum parochianum pœnitentiæ caussa susceperint, cau. 3, de pœnit. dist 6. Respectu diaconorum scimus, depositionem fuisse indictam, quoties modum suum non agnovissent, can. 14, dist. 93. Denique respectu clericorum omnium infra episcopos constitutorum erat aliquando indicta deposito, si aliud altare erexerint extra episcopi sui consensum, can. 25, de consecr. distinct. 1, si obedientiam episcopo debitam denegaverint, cap. 15, de exces. prælat. si interdictum, aut excommunicationem a superiore indictam non servaverint, cap. 3, de cleric. excomm. min., si noluerint obtemperare episcopo volenti eos ad superiores ordines promovere, can. 3, 4, distinct. 74, si ab episcopo suo discesserint, ut ab alio ordinarentur, a quo revera ordinati fuerint, canon. 1, caus. 21, qu. 1, si illegitimis modis ordinati fuerint, veluti extra tempora, c. 2, de tempor. ordin., aut alias irregulares, can. 1, dist. 48, can. 1, 5, distinct. 51.

Dixi secundo loco, depositionem esse definitam a sacris canonibus, cum clericus habuerit diuturnam delinquendi consuetudinem, et licet pluries monitus, non resipuerit. Hujusmodi sunt, qui ebrietati, aut aleæ serviunt, can. 1, dist. 35, qui tabernas frequentant, can. 3, dist. 44, maledici, can. 3, dist. 46, scurrilitati dediti, can. 6, dist. 46, qui sanctimonialium monasteriis assidui cum sacris virginibus oriantur, c. 8, de vita et honest. cleric. qui male versantur in rebus ecclesiæ, can. 24, caus. 12, quæst. 2, qui ecclesiastica patrocinia acceptis muneribus vendunt, can. 1, caus. 15, quæst. 2, et qui usuris et similibus turpis lucri cupiditatibus incumbunt, can. 1, 2, 5, distinct. 47, c. 2, 3, distinct. 88, can. 4, distinct. 91, can. 3, 4, caus. 14, qu. 4, can. 3, caus. 21, qu. 2, c. 4, ne clerici vel monachi, cap. 1, de usuris.

Tertio loco dictum est, eos depositioni subjacere, qui gravissima et enormia flagitia admittunt. Hujusmodi sunt apostatæ, aut hæretici, can. 32, dist. 50, can. 10, 21, caus. 1, qu. 7, c. 9, de hæreticis, eamque ob caussam depositos apud veteres scimus illos, qui certa jejunia peregissent, aut a certis cibis abstinuissent, adhærentes in hac parte deliriis manichæorum, can. 17, dist. 30. Hujusmodi sunt cum judæis habitantes, et azyma cum ipsis celebrantes, can. 13, caus. 28, qu. 1. Hujusmodi sunt adulatores et proditores illi, de quibus mentio est in can. 3, distinct. 46, qui videlicet, dum christiani ab ethnicis vexarentur, christianos prodebant apud ethnicos magistratus, ut istorum gratiam sibi captarent. Hujusmodi sunt blasphemi et perjuri, can. caus. 22, q. 1, can. 19, caus. 23, qu. 5, et qui aruspices et magos consuluerint, can. 5, 13, caus. 26, qu. 5. Hujusmodi sunt, qui insidias adversus suos episcopos moliuntur, can. 8, caus. 3, qu. 4, can. 3, can. 3, qu. 5, præsertim vero si seditiones concitaverint, can. 18, 21, 22, 23, 24, 25 et 31, caus. 11, quæst. 1, can 5, caus. 14, quæst. 3, can. 42, 43, 44, caus. 21, quæst. 5, cap. 15, de excess. prælat. Hujusmodi sunt, qui duellum obtulerint, aut oblatum susceperint, sive victi fuerint, sive victores evaserint, c. 1, de cler. pugn. in duello. Hujusmodi sunt homicidæ, cap. 6, in sine, cap. 7, et passim de homicid., item qui graviter quemquam cæciderit, ex. gr. oculum avulserit, uti in can. 13, dist. 55, aut semetipsum absciderit, can. 4 et 9, dist. 55. Hujusmodi sunt calumniatores et falsi testes in judicio criminali et publico, can. 7, distinct. 50, can. 3, caus. 5, qu. 6, cap. 7, de crim. falsi; falsas edentes aut principum, aut pontificum maximorum epistolas, can. 7, distinct. 50, cap. 3 et 7, de crim. Hujusmodi sunt contra naturam cœuntes, cap. 4, de excess. prælat. et qui consentiunt raptoribus puellarum, can. 1, caus. 36, q. 2, cap. 4, de purgat. can. Denique hujusmodi sunt, qui eleemosynas, quasi in prædæ participationem a raptoribus acceperint, vel sepulturæ raptorum interfuerint ante eorundem absolutionem, cap. 2, de raptoribus.

Admodum late per varia crimina, ut liquet, vagati fuere ecclesiastici canones, quum depositionis pœnam indixerunt. Non adeo tamen gravem episcopis obligationem imposuerunt, ut sine discrimine ad eam inferendam pœnam devenirent, sed nonnihil prudenti eorundem arbitrio reliquerunt. Sic ubi multitudo peccatum aliquid de rigore juris remittendum esse suadebat, a depositione abstinendum esse definitum est, can. 35, dist. 50, cap. 4, de cleric. excommunic. min. temperanda quoque fuit austeritas canonum, quo casu qui delinqueret, non dolo, et plena consensione delinqueret, sed infirmo animi consilio, veluti cui ignoratio caussam dederit, cap. 7, de crim. falsi. Atque hoc in sensu recipi potest, quod legitur sub nomine Augustini in can. 1, in fine de pœnit. dist. 6, *non semper pontificem justum atque discretum cogi sacerdotes suos abjicere.* Ex hoc factum puto, ut depositionis pœna plurimis in casibus a canonibus præstituta infrequens admodum sit, et nonnisi in gravioribus infligi solent; statim ac enim canones rem universam in prudens episcopi arbitrium contulerunt, humanitas, et indulgentia sæpe locum sibi vindicavit. Atque hæc ipsa moderatio nec fuit a sacris canonibus improbata; siquidem re-

centiores canones multis in casibus abrogaverunt veterem depositionis ferendæ legem, et pro depositionis pœna opportunius sanxerunt, ut censura suspensionis infligeretur. Ut exempla proferam, cautum erat apud veteres, ut deponerentur clerici percussores, can. 7, distinct. 45, cap. 1, de cleric. percuss. Inde vero satis visum fuit, si suspenderentur, cap. 3, eod. tit. Olim deponebantur clerici usurarii, cap. 1, de usur., inde indicta suspensio, cap. 7, eod. tit. Deponebant veteres eos, qui non ordinati fuissent statutis temporibus, cap. 1, de tempor. ordin. recentiores suspenderunt, cap. 7, eod. tit. contra ordinatos sine titulo statuta quoque olim erat depositio in can. 1, dist. 80, quæ disciplina abrogata inde fuit in cap. 16, de præbend. Denique qui ordinabantur in alia ecclesia, et a non proprio episcopo, depositioni subjiciebantur; suspensionem deinde illatam fuisse constat ex cap. 2, de tempor. ordin. in 6. Multa alia non memoro. Tantum generaliter dicam, ubi nota irregularitatis inusta fuit adversus certorum criminum reos, sæpe visum fuisse supervacaneum, ut ulterius ex judicis sententia deveniretur ad depositionem; ubi vero nulla irregularitas imminet, arbitrio episcopi relictum fuisse, ut pro facti atrocitate ad depositionem usque progrediatur.

Quando vero duplex est depositio, verbalis et realis, sive actualis, verbalis, quæ depositio in specie dicitur, cujus in jure nulla statuta est formula, quæ locum habere potest et in officio, et in beneficio, et in ordine; actualis, seu realis, quæ degradatio proprie appellatur, et quæ clericum etiam a foro ecclesiastico ejicit, et cujus certa constituta fuit formula, ac solemnitas, uti liquet ex can. 65, caus. 11, qu. 3, cap. 1, de pœnis in 6, et in pontificali romano sub titulo *Ordo suspensionis etc.* disputatio est elegantissima, dum quæritur, quid inter utramque discriminis intercedat, et quibusnam in casibus episcopus devenire ad degradationem possit, per quum fieri solet, ut clericus reus a fori privilegio cadat, et sæculari curiæ tradatur. Multa in proposito sunt observatione digna. Certum in primis est, apud veteres nomina depositionis, et degradationis promiscue usurpata fuisse, argumento canonis 1, dist. 47, juncto can. 5, ejusd. dist. et can. 1, caus. 13, qu. 2, argumento, can. 35, juncto 41, caus. 12, qu. 2, quod adeo verum est, ut temporibus Bonifacii VIII, adhuc nullum discrimen inter hæc vocabula agnosceretur, uti liquet ex cap. 2, de pœnis in 6. Tantum obtinuit recentissimis sæculis, ut quæ pœna clericos a privilegio fori excluderet, ea degradatio appellaretur, quæ non excluderet, depositio. Quidquid tamen fuerit de vocabulis, quorum non magna debet esse sollicitudo, re inspecta posset inter utramque adsignari discrimen, vel ratione habita effectus, vel ratione habita formulæ, sive solemnitatis; quæ discrimina an veteribus agnita fuerint, non est apprime exploratum, propterea quod nulla in medium proferri possent monumenta decimotertio sæculo antiquiora. Nimirum si effectus consideremus, et in degradatione agnoscamus, clericum fori privilegio privari, novi equidem Alexandrum III, id tradidisse in c. 4, § 1, de jud., et paullo postea Innocentium III. in c. 27, de verb. sign. nequeo tamen illis adhærere, qui id colligunt ex Cœlestino III. (forte ex Clemente III) in cap. 10, de judiciis. Recensentur in hoc capitulo quasi per gradus pœnæ ab ecclesiastica potestate infligendæ, depositio primum, deinde excommunicatio, tertio anathema, postremo concluditur, reum esse a sæculari potestate coercendum, cum ecclesia non habet ultra quod faciat. Putaverunt quidam, depositionem, quæ primo loco ibidem memoratur, depositionem esse verbalem, quum vero subjicitur, reum a sæculari comprimendum esse potestate, depositionem actualem, sive solemnem intelligi. Verum penitius rescriptum pontificis consideranti nihil tale occurrit: tantum dicitur, tres esse pœnas ab ecclesiastica potestate infligendas, depositionem, excommunicationem, et anathema, aliam sane alia graviorem, post quas excitari oportere, forte etiam sponte, atque ex officio publicos magistratus, ut pœnis civilibus reos contumaces plectant. Revera pœna depositionis, quæ ibidem prima est, reum arcet a communione clericali; excommunicationis censura secundo loco commemorata reo interdicit communione christiana generali; anathematis pœna, quæ tertia est, reum penitus ab ecclesia eliminat, juxta naturam anathematis jam a me superius explicatam. Quæ cum ita sint, quis sibi persuadere facile possit, ut post anathema adhuc supersit inferenda adversus clericum degradatio, qua reus fori privilegium etiam amittat, nisi putet, anathema non esse eam asperrimam pœnam, et eradicantem, qualem perpetuo sacri canones exhibuerunt, nisi insuper putet, jus ecclesiastici fori, quod privilegiarium est, difficilius, et nonnisi supremo loco posse interire? Aptius ego dixerim insistens in generalibus principiis superius positis, duplicis generis depositionem esse, totalem, ut vocant, quæ omnibus omnino juribus privat, et partialem, quæ aliquibus tantum, modo pluribus, modo paucioribus, non tamen universis. Jura autem clericorum ad quatuor summa capita reducuntur. Primum est exercitio ordinum; alterum dignitas, jurisdictio, vel officium; tertium beneficium; postremum privilegia sive canonis, ut ajunt, sive fori. Prioribus quinque sæculis non alia esse depositio poterat, quam ab exercitione ordinis, dignitatis, jurisdictionis, officii,

et beneficii. Quamquam enim beneficiorum origo recentior videatur, aliqua tamen ratione depositus a beneficio clericus olim videbatur, qui excluderetur a participatione redditnum ecclesiasticorum, quibus in communi uti poterat. At sexto sæculo explicata apud viros ecclesiasticos exemtione fori publici, cœpit ad hoc jus depositio extendi, ac deinde sæculo duodecimo extensa etiam fuit ad privilegium canon., utpote quod primum concessum fuit a concilio lateran. Innocentii II, in can 29, can. 17, qu. 4. Hinc orta est, atque huc referri commode potest memorata distinctio inter depositionem verbalem, et degradationem solemnem, seu actualem, ita ut depositio verbalis esse cœperit partialis minime excludens clericum a privilegiis fori, et canonis, et degradatio actualis esset vere totalis depositio, privans etiam privilegiis memoratis.

Si ad formam respicimus, ex qua discrimen agnoscatur inter depositionem et degradationem, distinguendæ sunt solemnitates illæ, quæ postulabant certum numerum prælatorum, uti superius dictum est, a formulis verborum, quæ adhibendæ erant. Quod spectat prælatorum numerum, jam in nicæno concilio, can. 5, statutum fuerat, ut depositio fieret in provinciali concilio, deinde chartaginensia concilia decreverunt, ut etiam extra provinciale concilium fieri valeret, dummodo plures episcopi convenirent; can. 3, 4, caus. 15, qu. 7, quod et ab aliis provinciis extra Africam receptum est, can. 1, 7, caus. 15, quæst. 7, et tandem abiit in generalem disciplinam, cap. 2, de translat. episc., cap. 3, de sent. et re jud, cap 2, de pœnis, in 6 Primus Bonifacius VIII excepit ab hac solemnitate depositionem ex caussa hæreseos, ut liquet ex cap. 1, de hæret., in 6, insuper declaravit, non esse opus ea solemnitate in clericis minoribus deponendis, dicto cap. 2, de pœnis in 6. Denique quod statuerat Bonifacius in crimine hæreseos, concilium tridentinum, in cap. 4, sess. 13, de ref. ad omnia crimina extendit, quorum caussa clerici essent deponendi. Quicumque has omnes constitutiones apprime perpendit, nullum in iis discrimen agnoscit hac in parte inter depositionem et degradationem. Siquidem veteres canones ex codice Gratiani laudati antevertunt omnes tempora explicati privilegii fori clericalis et canonis; et recentiora decreta, aut ex Gregorii decretalibus, aut ex Sexto edita, referentur ad antiqua, atque ex antiquis interpretationem recipiunt. Immo Bonifacius VIII, in dicto c. 2, de pœnis harum solemnitatum mentionem faciens, æque in verbali, ac in solemni degradatione eas admittit, quod etiam fit in laudato tridentino decreto. Quamobrem statui potest, nullum derivari posse ex sacris canonibus discrimen in hac solemnitatum specie inter utramque depositionem.

Forma quoque deponendi per symbola, quibus sacris indumentis deponendus exuatur, adhibitis verborum formulis, quæ formulis ordinationis opponantur, et antiquissima, uti colligitur ex toletano concilio, anni 633, cujus est canon 65, can. 11, qu. 3, ubi dum decernitur, in restitutione inique depositi reddenda esse symbola sacræ ordinationis, liquet, eadem fuisse ablata in depositione. Neque verum primum id inductum est ex hoc toletano canone, quandoquidem ita exhibetur eadem disciplina, ut jamdudum recepta fuisse videatur, unde liquet, eam formulam probabiliter privilegio fori, et certe privilegio canonis fuisse longe antiquiorem, atque ideo adhiberi consuevisse vel in una depositione ab exercitatione ordinis, quod etiam ex eo constat, quod formulæ istius natura aptius accommodetur interdicendis sacris ministeriis, quam privationi privilegiorum, cum qua nihil habet, quod convenire ullo modo possit. In subsequentibus statutis ecclesiæ legibus usque ad Bonifacium VIII, nulla adparet disciplinæ immutatio. Primum Bonifacius, in dicto cap. 2, de pœnis expresse cavit, ut ea formula in degradatione actuali non omitteretur, quid illud ipsum statueret peragendum in depositione verbali. Indiget id singulari animadversione. Receptum quidem erat apud veteres, ut in depositione, sive partiali ab ordinis exercitione, sive totali abs juribus universis, sacra symbola anferrentur; non tamen episcopi semper ea auferebant, propterea quod id non adpareret expressa lege præceptum. Editis in lucem falsis Decretabilibus Mercatoris, obtinere cœpit, ut clerici depositi certis in casibus post pœnitentiam restitui in pristinum gradum episcopali auctoritate valerent, uti liquet ex quibusdam canonibus relatis apud Gratianum dist. 50. In his speciebus omittebant episcopi privationem symbolorum, ne iterum symbola redderentur, dum pœnitentes clericos essent restituturi. Hoc delictorum discrimen indicatur in cap. 4, de judiciis ibi: *Sunt talia crimina, propter quæ clerici sunt ab altaris ministerio perpetuo removendi.* Notanda sane est particula illa *perpetuo*, qua significatur, adimi spem omnem restitutionis. Subsequitur Alexander III et ait: *De adulteris vero, et aliis criminibus, quæ sunt minora, potest episcopus cum clericis post peractam pœnitentiam dispensare.* Et delicta, depositione quidem digna, sed spe facta restitutionis, et in quibus a privatione symbolorum abstinebatur tempore depositionis. Qui cum usus esset sæculi duodecimi et decimitertii, ut pro diversitate delictorum diversa quoque adhiberetur deponendi formula, Biterrensis episcopus consuluit Bonifacium VIII, qua ratione ad degradationem procederetur; Bonifacius autem rescripsit, distinguendam esse actua-

lem degradationem a verbali depositione in dicto cap. 2, ita ut dum actualis degradatio fieret, qua clericus in perpetuum removebatur a ministerio, et tradebatur curiæ sæculari, sacra symbola auferrentur; quin opus esset symbolorum privatione, quoties clericus non esset tradendus curiæ sæculari, sed adhuc disciplinæ ecclesiasticæ obnoxius pœnitentiæ subjiceretur, donec forte restitutionem impetraret.

Ex his omnibus plura fluunt consectaria. Primum est, post epistolas Isidori Mercatoris variam fuisse deponendi formulam, adeo ut Bonifacii VIII, temporibus incerti episcopi essent, qua formula uterentur. Secundum est, degradationem actualem, prout a fori privilegio excludit, fuisse incognitam prioribus sæculis usque ad tempora Justiniani imperatoris, argumento Novel. 83, atque a temporibus Justiniani non aliter distinctam fuisse a depositione simplici, nisi quod illa totalis esset, hæc partialis. Tertium est, ratione habita editorum canonum nullum interesse discrimen inter utramque depositionem in numero convenientium prælatorum. Quartum est, hoc tantum interesse discrimen inter utramque depositionem in auferendis sacris symbolis, quod in degradatione actuali necessario sint auferenda symbola ex constitutione Bonifacii VIII in dicto cap. 2, et ex præscripto pontificalis; in depositione autem simplici id relictum sit episcoporum arbitrio. Quod si ex dicto cap. 2, quis ita argumentaretur: Bonifacius symbola sacra auferenda constituit in actualis ergo auferri vetuit in verbali depositione, ego contra reponerem: Bonifacius præcepit, ut in actuali auferrentur, ergo ut auferrentur symbola in verbali depositione non præcepit, ergo prudenti episcoporum arbitrio reservavit.

Quæ superius generaliter dicta sunt de auctoritate episcoporum in deponendis clericis quibuscumque sibi subjectis, æque ad degradationem actualem, ac ad simplicem depositionem referuntur. Sufficeret ad id demonstrandum, dicere, nullam apparere de actuali degradatione reservationem. Sed adhuc adjicere possum, sollicitudinem ipsam sacrorum canonum in præstituendis cautionibus, quibus ad eam degradationem procedatur, satis evincere, eandem prudenti antistitum arbitrio committi. Immo et generaliter auctor canonis 1, de pœnit. dist. 6, in fine agnoscit in episcopo arbitrariam quandam facultatem, qua antistes ex prudentiam sententiam moderetur, non exequatur tantum sententiam canonum, ibi *pontifex justus atque discretus non cogitur sacerdotes suos semper abjicere.* Addi potest capitulum 1, de cappel. monach. Nullibi indicari potest in hac re mutatio veteris disciplinæ, nec in dicto cap. 2, de pœnis in 6, nec in dicto cap. 4, sess. 23, de ref. in concilio tridentino; quando reservanda fuit romano pontifici depositio episcoporum, id expressum fuit in eodem concilio sess. 13, cap 8, et sess. 24, cap. 5, de reform. Equidem verum est, in multis canonibus Episcopo mandari, ut certis in casibus sententiam proferat degradationis; at siquis exinde inferret, in ceteris casibus similem non competere facultatem, inferre etiam deberet, actum esse de episcopali arbitrio in inferendis quibuscumque censuris, quandoquidem multis in casibus mandatum in jure episcopis fuit, ut censuras infligant. Sacri canones quandocumque inferendam voluerunt aut depositionis, aut degradationis pœnam, regulas quasdam constituunt generales, ut episcopis indicent, quibus in adjunctis graviorum criminum suum arbitrium moderentur et regnant, non vero intra certos casus episcopalem coercent potestatem; alias actum esset de vulgata eaque optima distinctione criminum quorum alia dicuntur ordinaria, alia extraordinaria, in quibus libera est coercendi etiam pœnis quibuscumque gravioribus auctoritas, quæ sane distinctio maxime decet publicam in quocumque regimine utilitatem. Ceterum nonnulli crediderunt, non posse episcopos ad actualem degradationem devenire, præterquam in casibus, in quibus id in jure expresse constitutum adpareat. Duplici in errore versati deprehendantur, qui ita senserunt. Prior est, quod ita tradiderint sine caussa, et ne probabile quidem argumentum proferentes. Posterior est, quod cum ita definivissent, non alios indicare sciverunt canones degradationem actualem indicentes, quam eos, in quibus expresse diceretur, spoliandos esse clericos privilegio fori, quin rationem haberent aliorum canonum numero plurium, qui formula æquipollente id ipsum decrevissent.

Et primum quidem inane ipsi jecere fundamentum, dum tradiderunt, tantum in casibus in jure definitis episcopum posse ad actualem degradationem venire. Ajunt ipsi, pœnales leges de casu ad casum minime extendi, ergo, concludunt, statim ac certis casibus ea facultas episcopo conceditur, in ceteris denegatur. At si ita res sese habet, eccur episcopi in censuris inferendis nunquam agnoverunt coercitam potestatem suam, licet in certis casibus censuræ expresse in jure indicuntur? Dicam candide: episcopi in reos etiam depositionis sententiam prolaturi, non auctoritatem suam repetunt ex singularibus constitutionibus supra laudatis, sed ex generalibus ecclesiasticis regulis, quæ nunquam facultatem illam in gravissimis delictis sustulerunt: Secus contingeret, ut quanto, qui contra scripserunt, anteriorem constitutionem quæ eam facultatem episcopis faciat, minime laudant, quam Cœlestini III et Innocenti III, nunquam veteres episcopi eam potestatem

habuissent: non est autem tertiumdecimum, aut sequentia sæcula, quibus adaugeri potuerit potestas episcoporum, variis potius reservationibus imminuta. Profecto neque Cœlestinus III, neque Innocentius III, aut novam certis in casibus auctoritatem episcopis concesserunt in suis rescriptis, aut veterem competentem amplissimam intra certos limites concluserunt. Innocentius III, cum in cap. 7, de crim. falsi mandaret, ut clericus curiæ sæculari traderetur, non ait, se facultatem episcopo concedere singularem, sed se ita *statuere*, seu, quod idem est, juxta proposita facti adjuncta, episcopum ad degradationem adstringere. Hanc fuisse Innocentii III, mentem, ex eodem Innocentio constat, qui post indictam degradationis actualis, ut vocant, pœnam in eos, qui falsas apostolicæ sedis literas ediderant in dicto cap. 7, docere perrexit in cap. 27, de verb. sign., degradationem etiam a privilegio fori locum habere non solum in dicto crimine falsi, sed etiam quoties admissum esset, *aliud flagitium grave non solum damnabile, sed damnosum*, qua in re se *canonibus antiquis* adhærere professus est. Quid apud Gregorius X, in concilio lugdunensi constiturus pœnam degradationis actualis in bigamos non ait, se id episcopis speciali concessione mandare, sed *antiquam altercationem* definire? Altercatio hæc erat illorum, qui disputabant, an bigamia tale crimen esset, quod ex prudentia episcoporum arbitrio degradationis actualis pœna plecti valeret, capitulo un. de bigamis in 6. Ego sane non percipio, qua ratione uti possint, qui contra senserunt, capitulo 5, de pœnis in 6. Ajunt ipsi, ne in specie quidem cardinalium interfectorum definiri ibidem depositionis pœnam in interficientes. At quid si ego reponam, ideo non definitam qui ex ordinaria judicis ecclesiastici auctoritate inferri potuisset? Non est profecto ibidem interdictum, ne ad eam inferendam pœnam deveniretur. Immo et si verba capituli considerentur, liquebit facile indici pœnas gravissimas, quibus nullus modus præstituatur ac propterea sub generalibus pœnis ibidem memoratis etiam degradationem actualem comprehendi.

Ut vero intime res investigetur, et, quoad fieri possit, eruantur ex vetustatis tenebris regulæ quædam, ut monumenta mediæ ætatis, quæ adferri solent, commodam interpretationem accipiant, distinguenda necessario sunt duo delictorum genera quorum alia ecclesiastica sunt, alia publica, quod notavit jamdiu Justinianus in nov. 83, in fine principii, et cap. 1, relata apud Gratianum in can. 45, caus. 11, qu. 1. In delictis ecclesiasticis universas pendebant ex episcopi arbitrio nisi ubi canonum expressa sanctio episcopale arbitrium conclusisset. Hinc clerici eclesiasticis regulis inobedientes modo minore, modo majore, ad depositionem usque totalem pœna puniebantur, et si forte depositus privabatur privilegio fori, non quidem exinde tradebatur magistratibus publicis puniendos, cum nulla pœna publico civili jure immineret in delictis ecclesiasticis ut plurimum, sed ita habebatur, ac si laicus esset, quo sensu in aliquibus veterum monumentis legitur, clericum *tradi curiæ servitutum*, can. 8, cau. 5, qu. 4, can. 18 et 31, caus. 11, qu. 1, quomodo enim curiæ servire posse intelligitur clericus, qui a foro episcopali minime cecidit? Idem ego censeo, ubi de delictis non ecclesiasticis, sed communibus, et minoribus ageretur, adversus quæ pœna publica in jure non præstituitur, uti est intemperantia, scurrilitas, ac similia, in quibus pervicaces clerici deponi jubebantur, can. 5, 6, dist. 46. Ubi vero delicta essent publica et gravia, adversus quæ legibus publicis capitali pœna animadvertebatur, prioribus sæculis, cum primum episcopale forum explicatum est etiam in civilibus caussis clericorum, postulante magistratu publico, reus clericus de gradu suo dejectus, et fori privilegio spoliatus, plectendus pœna legitima magistratibus tradendus erat, dicta nov. 83, princip., et § 1. Viguit hæc disciplina usque ad pseudodecretales epistolas Mercatoris, in quibus clerici pœnitentes in pluribus gravibus criminibus, non tamen in omnibus, deponebantur cum spe restitutionis, uti legitur in can. 14 et 16, dist. 50, quibus jungi potest epistola ad Massanum falso tributa Isidoro hispalensi in can. 28, ead. dist., et ideo deponebantur ab officio, quin tamen plectendi pœnis publicis traderentur magistratibus. Hinc cœperunt esse minus frequentes depositiones, quæ totales essent, seu quæ clericum etiam a foro privilegiario ejicerent propterea quod clerici rei, aut vere pœnitentes, aut pœnitentiam simulantes, præsertim in collegiis et monasteriis, spem ultro exhibitam habebant futuræ restitutionis. Recentioribus sæculis, potissimum duodecimo, cum ad germanam canonum disciplinam respiceretur, ad eam instaurandam adversus abusus, qui gravissimi irrepserant in clero, statuendum fuit, ut difficilius clerici atrocium criminum rei restituerentur, utut post exactam pœnitentiam. Pontifices maximi eapropter inducendam voluerunt in certis criminibus perpetuam degradationem sublata quacumque spe restitutionis, et talem, qua depositi sæculari curiæ puniendi traderentur. Modus tamen quidam adjectus est, nimirum ut Mercatoris disciplinæ in concedenda indulgentia, ac dispensatione adhuc adhæreretur in delictis quidem gravibus, sed communibus, et ordinariis, ea immutata in enormibus, et extra ordinem majore severitate puniendis. Hujus moderationis vestigia supersunt in cap. 21, de accusation., et in cap. ult. de tempor. ordin. Hinc in aperto

collocatur videtur scopus pontificum maximorum in monumentis illis, in quibus degradatio indicitur aut retento, aut non retento fori privilegio, ac specialiter in dicto cap. ult. de tempor. ordin., et cap. 27, de verb. sign Videlicet statutum est, ut in delictis minoribus utut publicis adhuc indulgentiæ locus esset, dicto cap. 4, § 1, de judiciis, in majoribus nulla dispensatio concederetur, et reus sæculari judicio obnoxius fieret, quin tamen definirentur singula atrocia crimina, ut prudenti antistitis arbitrio locus relinqueretur. Quod si adhuc generalis regula statui posset, ita concipienda videretur, ut valeat episcopus pro arbitrio devenire ad degradationem actualem, quibus in publicis criminibus statutum non est, ut ab ea debeat abstinere, cujusmodi sunt adulteria, et alia minora incontinentiæ delicta, cap. 4, in fine de judic., cap. 4, de excess. prælat. perjurium, homicidium, falsum testimonium, cap. ult. de tempor. ordin., et furtum, cap. 6, de pœnis, ubi verba illa, *et aliis magnis sceleribus* intelligenda sunt de criminibus publicis, non tamen gravioribus, et extraordinaria pœna acriore puniendis. Revera certum est, ante Isidorum Mercatorem omnia crimina publica puniri consuevisse degradatione et traditione rei curiæ sæculari, dicta nov. 83. Primus Isidorus conclusit regulam adjectis quibusdam exceptionibus delictorum, quæ pœnitentia expiarentur, et in quibus spes esset dispensationis, quod in multis casibus receptum est. Igitur suadet recta interpretandi regula, non esse coercitam episcoporum auctoritatem, nisi quibus in casibus expresse circumscribitur. Atque si contra opinantibus ita licuit argumentari; quibusdam in casibus expresse definitum est, licere episcopis devenire ad degradationem actualem, ergo in ceteris minime licet; validior erit mea hæc opposita argumentatio: quibusdam in casibus expresse definitum est, non debere episcopos devenire ad degradationem actualem, ergo in ceteris expressa lege non comprehensis, omnino licebit.

Alterum pragmaticorum numero plurimum erratum in eo situm est, quod cum placuerit definire, episcopos non posse degradare, et privilegii foro privare, nisi quibus in casibus expresse in jure definitur, expressos tantum casus numeraverunt, in quibus specialiter invenerunt definitum, ut rei curiæ sæculari puniendi tradantur, minime animadvertentes, varias esse posse canonum æquipollentes formulas, quibus idem omnino definiatur. Inde factum est, ut passim tradatur, tantum in his casibus degradationi actuali locum fieri, primo in caussa hæreseos, vel apostasiæ, cap. 9 et 13, vers. *damnati* de hæreticis, c. 1 et 4, eod. tit. in 6, secundo in caussa illorum, qui falsas ediderint apostolicas literas, cap. 7, de crim. falsi, c. 27, de verb. signif., tertio in caussa, ut vocant, *assassini*, can. 1, de homicid. in 6, quarto in caussa contumaciæ post inflictas omnes ecclesiasticas pœnas, quod deduci arbitrantur ex cap. 10, de judiciis. Adjiciunt his alias plures caussas ex recentioribus pontificum maximorum constitutionibus, veluti sodomiæ crimen. procurationem abortus, sollicitationem, celebrationem missarum, et exceptionem confessionis sacramentalis ab eo factam, qui non sit sacerdotio initiatus, furtum sacrarum pixidum, et sacræ eucharistiæ, crimen adulterinæ, tonsæve monetæ, sortilegium morte alicujus inde secuta, et polygamiam simultaneam. Addiderunt aliqui insidias, calumnias et conspirationes adversus proprium episcopum, quod invenerint ita definitum in can. 18, 22 et 31, caus. 11, qu. 1, quibus veluti apocryphis ego sufficerem canones 23 et 24, eadem causs. et quæst., quamquam alii postremum hoc crimen in eumdem censum minime referant. Videatur cap. 6, lib. 9, de synodo diœces. Benedicti XIV. An in his casibus universis locum habeat actualis degradatio, juxta istorum pragmaticorum principia pertinet ad facti disputationem, quæ ab laudatorum monumentorum interpretatione penderet. Jam superius ego tradidi, nihil de degradatione actuali ex caussa pervicaciæ expressum intelligi posse in dicto cap. 10, de judiciis. Adnotavit quoque Benedictus XIV, loco citato num. 8, nullibi mentionem fieri degradationis actualis ex caussa sortilegii, imo et observavit, in pontificiis, quas passim laudant constitutionibus, nec mentionem fieri degradationis ex crimine bigamiæ (verius forte id repeteretur ex cap. 1, de bigamis in 6): adeo verum est, pragmaticos in suis ipsis jaciendis principiis, gravissime in re facti erravisse. Ceterum etiamsi reciperetur pragmaticorum generalis opinio, dum tradunt, non licere episcopo ad degradationem actualem devenire, nisi quibus in casibus in jure expressum est, certæ statuendæ forent regulæ, ut etiam ratio habeatur æquipollentium formularum.

Quoties hæc opinio recipienda foret, statui posset veluti generalis regula, qua tradatur, quibus in casibus præcipitur simpliciter et absolute, ut clericus deponatur, abjiciatur, de gradu cadat, aut similibus verbis concepta formula adhibetur, verbalem tantum depositionem intelligi, idest eam tantum, quæ sit ab ordine. Reddi ratio posset ex eo, quod exercitio sacrorum ordinum est jus in clero dignissimum, a quo in infligendis pœnis initium sumebatur, ut ab eo primum clericus arceretur, can. 16, dist. 28, can. 65, can. 11, qu. 3, cap. 2, de cler. pugnant. in duel., si certa temporum adjuncta excipias, quibus cum clerici ob avaritiam magis vererentur,

ne a beneficiis caderent, primum debuerunt a beneficio excludi can. 2, dist. 28, cap. 24, de accusation. exempla depositionis simpliciter iudictæ multa apud veteres extant, uti in cau. 2, dist. 36, can. 3, dist. 44, can. 7, dist. 45, can. 3, 5 et 6, dist. 46, can. 15, dist. 51, can. 4, dist. 91, can. 11 et 44, caus. 11, qu. 1, can. 13, 19, 20, 35 et 41, cau. 12, qu. 2, can. 1, caus. 15, qu. 2, can. 1, caus. 21, qu. 2, can. 19, cau. 22, qu. 5, can. 29, cau. 23, qu. 8, can. 13, cau. 28, qu. 1, can. 3, de pœnit. dist. 6, can. 25, de consecr. dist. 1, cap. 8, de vita et honest. cler., cap. 4, de jurepatr., cap. 5, ne cler. vel monach., cap. 5, de cler. percuss., et cap. 3, de cler. excomm. ministr. Sane locum habet hæc regula, quoties expresse definiatur, clericum a majore ordine deponi retento minore, uti in cap. 8, de homicidio aut retento, receptove beneficio, cap. 2, de cler. pugn. in duell., siquidem nemo rite in quocumque ordine ministrat, aut beneficium tenet, nisi clero sit adscriptus. Idem dicendum est ratione habita clericorum, qui olim post depositionem peregrina communione donabantur, cum in hac adhuc agnosceretur, participatio quædam obventionum ecclesiasticarum, ad quandam imaginem recentium beneficiorum. Postquam autem exolevit communio peregrina, et in hujus locum suffecta est statio pœnitentiæ in collegiis clericorum, aut monachorum, dici etiam potest, clericum ita depositum, ut intra septa clericalis collegii et monasterii claudatur, adhuc in clero consistere, cum in hac specie adhuc remaneat sub cura et custodia cleri, can. 8 et 10, cau. 40, qu. 1, cap. 6, in fine de homic., cap. 12, de pœnit. et remiss., cap. 6, de pœnis, cap. 4 et 27, in fine de excess, prælatorum. Post editas pseudodecretales ab Isidoro cum fuerit inductum, ut post pœnitentiam depositis clericis indulgentia, et restitutio concederetur in certis criminibus, obtinere etiam debuit, ut in eisdem delictis indicta depositio, tantum ab ordine, et officio indicta intelligeretur, veluti in criminibus incontinentiæ, uti liquet ex can. 15, dist. 81, qui est Gregorii VII, ex can. 16, dist. 81, qui est Alexandri II, ex can 5, dist. 82, incerti quidem, sed non antiqui auctoris, quæ monumenta sunt recentiora Isidoro Mercatore, et ex quibus derogatum est veteribus canonibus, quibus omnimodo depositio indicebatur, can. 13, dist. 81. Obiter hoc in loco notari potest, ex his omnibus caussis factum esse, ut quamquam suspensionis censura in iis juribus versetur, in quibus versatur depositio, nunquam tamen suspensionem inflictam fuisse a privilegio fori, propterea quod suspensus adhuc retineat jura ipsa ecclesiastica, a quibus suspensus est, tantum exercitione interdicatur, spe facta, ut, cum se emendaverit, aut purgaverit, absolvatur.

E contrario cum veteres canones pœnam depositionis inferentes tali formula concipiebantur, quæ non simpliciter et absolute depositionem exprimeret, sed idoneis verbis ad significandam saltem ex æquipollenti depositionem ab omni jure, tum sane non verbalis indicta depositio, sed actualis degradatio videbatur. Hujusmodi erant illi in primis, quibus decernebatur, ut quis *penitus* ejiceretur, ut in can. 23, caus. 3, qu. 1, et in can. 3, caus. 3, qu. 5, vel ut quis *omnino* caderet de gradu, ut in can. 21, cau. 11, quæst. 1, quomodo enim *penitus*, aut *omnino* deponeretur, qui fori privilegium adhuc retinuisset? Hujusmodi erat secundo, quoties depositus dicebatur *curiæ tradendus*, uti legitur in can. 8, cau. 3, qu. 4, can. 18 et 31, cau. 11, qu. 1, et quamquam proprie apud veteres tradere aliquem curiæ, significabat, non tradere aliquem magistratibus publicis puniendum, sed aliquem humilibus curiarum officiis addicere, nihilotamen minus istud ipsum a foro ecclesiæ clericum depositum dejiciebat. Agitur in laudatis canonibus de delicto gravi ecclesiastico, contra quod pœnæ publicæ civilibus legibus statutæ non fuerant, atque ecclesiasticæ disciplinæ rigor postulabat, ut reus penitus a clero, idest etiam a clericali foro, ejiceretur. Fateor quidem, istos canones e penu Mercatoris fuisse depromptos; verum fundamentum habent in genuinis antiquis constitutionibus, editis eo tempore, quo hæ formulæ congruebant. Laudo inter ceteras legem 39, lib. 16, tit. 2, cod. theodosiano, ubi ita legitur: *Quemcumque clericum indignum officio suo episcopus judicaverit, ab ecclesiæ ministerio segregaverit, aut si qui professum sacræ religionis sponte dereliquerit, continuo sibi cum curia vindicet.* Tertio etiam censeo, fori privilegio exutum fuisse clericum ita depositum, ut diceretur anathemati etiam subjici, quemadmodum legitur in can. 5, caus. 11, qu. 3, id enim significat nomen anathematis, quod execratio erat, et clericum penitus a ceterorum consortio eradicabat. Non absimilis species est, si omisso anathematis nomine, similis formula, aut etiam gravior adhibita deprehendatur, veluti cum decretum est, ut reus clericus *tanquam membrum putridum ab ecclesia abscindatur*, quemadmodum legimus in cap. 15, de excess. prælat., qua enim ratione potest adhuc privilegii foro gaudere, qui veluti putridum membrum a clericorum corpore decisus est? Idem dicendum est, cum dicitur, clericum *modis omnibus excommunicandum esse*: etenim hæc formula significat, nihil omnino remanere juris clericæ communionis, quod evidenter ostenditur ex cap. 2, de cler. exc.

ministr., ubi statuitur, ut *modis omnibus excommunicetur*, clericus, qui post depositionem contumax fuerit. Quarto præterea puto, indictam esse depositionem totalem etiam a privilegio fori, quoties deposito clerico pœnitentia indicitur, non quidem implenda in conventu clericorum, aut monachorum, sed inter laicos, quod præsertim verum est, si de canonibus antiquis, et editis ante Mercatoris epistolas agatur: siquidem quid juris, aut privilegii clericalis superest clerico, qui ne dum a cleri communione eliminatur, sed et a generali communione laicorum excluditur, et jubetur esse contentus ea communione, quæ laicis pœnitentibus conceditur? Id perspicue colligitur ex can. 9, dist. 28, ubi postquam mandatum est, ut deponatur sacerdos matrimonium contrahens, amplius jubetur, ut sacerdos adulterium, aut fornicationem admittens et deponatur, et pœnitentiæ publicæ inter laicos subjiciatur, tanquam reus delicti gravioris. Consonat his can 3, dist 81. Idem præterea dici potest, quoties clerico indiceretur pœnitentia in monasterio peragenda, ita tamen ut reus in eodem monasterio laicorum tantum more recipiatur, uti in can 7 et 10, dist. 50, atque in can. 30, caus. 23, qu. 8. Quinto, quoties in canonibus talis formula adhibetur, qua significatur, ecclesiasticum ordinem nulla ratione pati clericum certi criminis reum, minime dubitarem, quin clericus jubeatur a quocumque etiam fori privilegio cadere. Exemplum esse potest in can. 1, dist. 48, ubi hæc formula legitur: *præcitabitur de statu cleri*. Denique nec dubito, sermonem fieri de degradatione denegato etiam privilegio fori, quoties præter depositionem clerico infamia irrogatur. Non laudo in hanc rem, aut canonem 22 et 31, caus. 11, qu. 1, aut canonem 2, de pœnit. dist. 6, veluti apocryphos, sed potius capitulum 3, de crimine falsi, ubi deposito clerico inuritur singularis infamiæ nota. Revera fori privilegium honoris caussa clericali conditioni concessum fuit. Quænam vero honoris superesse potest ratio, ubi nota infamiæ inusta est? argumento l. 3, cod. de re militari.

Jamvero ad persequenda generalia depositionum præcepta revertamur. Pronunciata depositionis sententia, si totalis sit depositio, reus non fruetur amplius temporalibus ecclesiæ bonis, et quæ inde forte perceperit, omnino restituet, can. 44, cau. 2, qu. 7, item privilegio clericali exuetur in iis speciebus, quibus superius dictum est, atque impedietur, ne ad superiores ordines ascendat, quousque cum ipso ex clementia non dispensetur, can. 2, in fine de pœnis in 6. Non tamen onere, aut recitationis divini officii, aut continentiæ, quam professus est, servandæ erit immunis, argumento capituli 61, de reg. jur. in 6. Præterea deposito gravis imponi solet pœnitentia, aliquando etiam pro admissi qualitate perpetua; ita ut modo ad certum tempus, modo usque ad finem vitæ ab eucharistiæ sacramento arceatur, can. 7, 13, 14 et 19, dist. 81, can. 7, cau. 1, qu. 1, can. 9, cau. 30, quæst. 1, can. 2, de pœn. dist. 6, cap. 6, de pœnis, cap. 12, de pœnit. et remiss., nisi quædam adjuncta paulle mitius cum reo agendum postulent, argumento canonis 13, dist. 55, et can. 10, cau. 11, qu. 3. Hæc ratio est, quare cum depositis varia ratione actum fuisse, ex canonibus etiam vetustis deprehendatur, can. 24, ex apostolicis, tota fere dist. 81, apud Gratianum, can. 10, cau. 11, qu. 3, can. 9, cau. 30, qu. 1, can. 2, de pœnit. dist. 6, cap. 4, de excess. prælat., cap. 10, de purgat. canon., cap. 12, de pænit. et remiss. Quandocumque vero depositus pertinax sit, et in crimine perseveret, excommunicatione, aut etiam anathemate plecti potest, can. 10, dist. 50, canon. 7, cau. 1, qu. 1, canon. 5, cau. 11, quæst. 3, cap. 10, de judiciis, cap. 1 et 2, de cleric. excomm. ministr.

Quod si damnatus conqueratur, aut irritam, aut injustam depositionem fuisse, in jure demonstret, erit omnino restituendus, can 65, cau 15, qu. 5, can. 52, cau. 16, qu. 1, adhibito etiam solemni ritu sacrorum symbolorum, si in depositione ablata fuissent, can. 65, can. 11, qu. 3, quemadmodum etiam legitur in pontificali. Non opus est hac in re, ut regulas explicem ad distinguendos casus, quibus modo irrita, modo injusta depositio dicatur. Dixero generaliter, eas ipsas regulas custodiri oportere, quas superius expendi in distinguendis censuris injustis, a censuris irritis, exceptione tantum adjecta in ea parte, qua censuræ irritæ etiam dicuntur, ubi omissæ fuerint solemnitates præstitutæ in cap. 1, de sent. excomm. in 6. Cum enim hoc decretum singulare sit, et tantum de censuris editum, non extenditur ad depositionem, quæ sub censuræ nomine non comprehenditur, cap. 20, de verb. signif. Porro ergo non dubito, eum ipsum episcopum, qui ad irritam vel iniquam depositionem devenit, aut sponte facti errore cognito, aut mandato superioris, ad quem devoluta caussa fuerit, damnatum restituere posse et debere; pertinet enim ea restitutio ad cœpti judicii integritatem, cujus postrema executio ordinariorum auctoritati maxime congruit, cap. 8, de crimin. falsi. Ita habetur in pontificali sub titulo: *ordo suspensionis et restitutionis*.

Quid vero, si justa depositio fuerit, et depositus demisso animo post emendationem, exactamque pœnitentiam petat, ut ex dispensatione in gradum pristinum restituatur? Certum est, sola pœnitentia pœnam depositionis irritam non fieri, can. 2, caus. 15, quæst. 5,

can. 1, § *licet* de pœnit. dist. 6, sed totum pendere ex gratia, atque indulgentia, seu dispensatione pontificali. Sacri canones antiquissimi vetuerunt, ne clerici post depositionem restituerentur, ne peracta quidem pœnitentia, can. 3, dist. 62, can. 6, 7, cau. 11, qu. 3, cap. 8, de dolo et contum., cap. 7, de raptor, cau. 29, immo et multis canonibus, qui habentur in dist. 50, apud Gratianum, dummodo insuper habeas quædam monumenta, quæ deprompta sunt ex collectione Isidori Mercatoris, aut ex aliis obscuris auctoribus. Erat hæc generalis juris disciplina, a qua episcopi, quibus ea potestas expresse sublata erat, dispensare non poterant, atque ideo ab uno pontifice maximo dispensatio erat impetranda. Verum aliter obtinere cœpit post decretales Mercatoris, non quidem generaliter, sed in quibusdam tantum criminibus, quæ utut gravia, in conspectu tamen graviorum *minora* appellata fuerunt ab Alexandro III, in cap. 4, de judiciis. Duæ in hac re statui regulæ possunt. Prima est, integram mansisse veterem disciplinam, ubi ageretur de irregularitatis nota ex eo crimine inusta, ex quo quis depositus fuerit. Etenim irregularitas erat juris impedimentum, quo potestas episcopi in ordinatione ministrorum legibus coercebatur. Frustra enim latæ fuissent irregularitatis leges, si eas potuisset episcopus pro arbitrio dissolvere. Altera regula est, depositum ex crimine mere ecclesiastico potuisse ab episcopo restitui, ubi non omnino depositus esset, sed retinuisset certa jura, veluti fori privilegium, si vero depositus esset ex crimine publico, et aut tradendus esset clericus, aut traditus jam esset curiæ sæculari puniendus, dispensationem episcopi locum habere non potuisse, uti in criminibus maxime atrocibus; e contrario posse episcopum dispensare, ubi crimina non essent atrocissima. Quandonam hæc vera forent, jam superius diserte expendi in tradendo discrimine inter depositionem, uti vocant, verbalem, atque actualem degradationem. Siquis disputationis caussa opponeret canonem 22, dist. 50, ad demonstrandum, apud veteres locum etiam fuisse dispensationi episcopali, observet ille, agi ibidem de eo, qui non depositus fuerat, sed deponi ob admissum delictum potuisset, qua in re dispensatio episcopi eo potius pertinebat, ut non deponeretur clericus, quam ut semel depositus pristinum gradum recuperaret. Immo et siquis de hoc genere dispensationis interpretari mallet alios canones etiam Mercatore recentiores, minime repugnarem, qualis est canon 5, dist. 82, canon 13, caus. 26, quæst. 5, capitulum 4, vers. *de adulteriis vero* de judiciis, et capitulum 1, de cleric. pugnant. in duello. Si iterum opponeretur can. 10, vers. *quem quidem* dist. 50, observandum foret, ibidem agi non de deposito, sed de suspenso clerico, licet enim dicatur clericus *ordine privatus*, hæc tamen formula suspensionem indicare potest, cum opponatur alteri sequenti formulæ *irrevocabiliter depositi*, quæ veram depositionem significat.

Caussæ, ex quibus necessario debet restitutio fieri, sunt, cum depositio irrita est, vel injusta, can. 13, dist. 50. Caussæ e converso, ex quibus is, ad quem pertinet, facilius dispensationem indulget, non tamen indulgere tenetur, can. 1, vers. *licet* de pœn. dist. 6, sunt in primis voluntaria criminis confessio, can. 5, dist. 82, deinde emendatio, can. 2, caus. 21, quæst. 2, item pœnitentia, aut satisfactio, can. 10 et 28, dist. 50, aut etiam utilitas publica, pro ut singularia vel temporum, vel locorum adjuncta postulant, uti liquet ex tota fere dist. 50. Difficilius dispensatio indulgetur in criminibus qualis est hæresis, can. 1, 2, 3, 12, dist. 50, can. 39, caus. 24, qu. 1, crimen eorum, qui magos, aruspices, et incantatores sequuntur, can. 5, caus. 26, quæst. 5, crimen falsi regii, c. 3, de crim. falsi, crimen raptus, cap. 2, de raptor. verbo *irreparabiliter*, violatio depositionis, cum clericus non obstante depositionis sententia ministraverit, can. 6, dist. 50, can. 6, 7, caus. 11, quæst. 3, frequens incontinentia, can. 9, dist. 50, oppositio criminis ordini clericali, quod ut plurimum irregularitatem inurit, can. 4, 5, 6, dist. 50, et generaliter gravis contumacia, et pervicacia in crimine, cap. 8, de dolo et contumacia in illis *sine spe restitutionis*. Adjici his possunt facilitas delinquendi, canon. 1, et can. 30, dist. 50, ac timor, ne pœnitentia sit ficta, canon. 23 et 25, dist. 50.

CAPUT II.

De irregularitate, et primum de hujus notæ natura.

Sunt pro universis sacramentis constitutæ leges, quibus fiat ut non omnes ad eadem suscipienda rite admittantur. Plures autem numero sunt præ ceteris sacramentis, quæ dictæ fuerunt aut pro suscipiendo ordine, aut pro celebrando conjugio, propterea quod hæc duo sacramenta non tam privatum, quam publicum bonum spectant, quamobrem conferri invicem aliquando potuerunt, cap. 2 et 4, de translat. episc. impedimenta illa plurima, quibus quis arcetur ab ecclesiæ ministeriis et ordinibus, appellantur generali nomine irregularitatis, quasi contra regulas ordo conferatur illis, qui eisdem impedimentis detinentur. Ecquidem si de nomine irregularitatis sermo sit, non est istud sæculo duodecimo antiquius, siquidem nullibi legitur præcedentibus sæculis usurpatum. Primum adpa-

ret apud Innocentium III, in cap. 10, vers. *non tamen* de renunciat., in cap. 6, de renunciat., in cap. 6, de bigam. non ordin., et in cap. 33, de testib. et attestat. Ceterum irregularitas ipsa, sive impedimenta ordinum vetustissima sunt, atque ab ipsa apostolica ætate constituta, quando scimus, apostolum Paullum in epist. 1, ad Thimoth., cap. 3, et in epist. ad Titum, cap. 1, varias recensuisse conditiones, quibus qui præditus non foret, ad clerum minime admitteretur. Exemplum apostoli secuti fuerunt successores Antistites, qui prout utilitas ecclesiarum postularet, plura adhuc ordinum suscipiendorum impedimenta induxerunt. Veteres illi patres hisce, aut similibus fere formulis designare solebant irregularitatem, videlicet statuentes ex. gr., aliquem clericum esse non posse, can. 1, dist. 33, can. 8, 13, 14, dist. 34, can. 13, dist. 55, non promoveri ad ordines. can. 2, 4, dist. 33, can. 9, 10, dist. 34, cap. 1, 2, de cler. non ordin. min., non ministrare altari, can. 3, 7, dist. 33, can. 11, 12, dist. 34, cap. 24, de homicid., cap. 3, de eo, qui furtive, aut statuentes, ut perpetuo alicui interdiceretur officiis ordinum, aut ab eisdem officiis removeretur, can. 5, d. 33, cap. 10, de homicid., aut statuentes, ut quis nonnisi ex gratia, ex indulgentia, ex dispensatione ad sacros ordines admitteretur, hæc enim formula supponebat, generali jure ordinationem impediri, can. 7, 18, dist. 34, cap. 12, 19, de homicid., cap. 2, de cler. pugnant. in duel., cap. un. de cler. per salt. prom., cap. 2, de eo qui furtive, cap. 2, de cler. non ordin. ministr. Fateor quidem, nonnullas ex his formulis et depositioni, et suspensioni aliquando fuisse communes, sed aut ex canonum contextu, aut aliorum, qui invicem conferri poterant, canonum formulis clarior emergebat interpretatio, qua irregularitas a depositionis, et suspensionis sententia secerneretur, quod cum ad naturam irregularitatis attendatus, tum facili negotio percipietur.

Itaque irregularitatem definire possumus impedimentum quoddam legitimum, quo quis neque ad ordines, officiave ecclesiastica admitti potest, neque in susceptis ordinibus, atque officiis ministrare. Dixi in primis impedimentum, ut statim intelligeretur, irregularitatem multum distingui a censuris, immo nec proprie per se esse pœnam, quandoquidem irregularis esse potest etiam qui nullum omnino crimen admisit, quamquam pœnæ loco revera sit irregularitas, quam ob crimen indicitur. Si qua esse potest in hac re dubitatio, tota eo spectat, ut designentur discrimina, quæ intercedunt inter irregularitatem, atque inter vel censuram suspensionis, vel pœnam depositionis; siquidem cum ceteris censuris, aut pœnis vix aliquid esse potest irregularitati commune. At enim distinguitur a censura suspensionis irregularitas in eo, quod censura suspensionis tempore circumscribatur, atque absolutione deleatur, irregularitas vero perpetua sit, et nonnisi dispensatione tollatur. Multa quoque sunt, quorum caussa distat irregularitas, et a censura suspensionis, et a pœna depositionis. Et primo certum est, seu suspensionis censuram, seu depositionis pœnam ex crimine tantum indici, irregularitatem autem etiam sine crimine pluribus in casibus contrahi. Deinde etiamsi irregularitatis species illas perpendamus, quæ ex crimine proficiscuntur, et proprie pœnæ sunt, adhuc tamen inveniemus et a censura suspensionis, et a depositionis pœna distinctas. Si caussas consideremus, longe plura crimina sunt, quibus aut censura suspensionis, aut pœna depositionis imminet, quorum multa arbitraria sunt, id est arbitrio judicis ea censura, vel pœna plectenda; pauciora sunt, et abs jure definita illa crimina, quibus imminet irregularitas. Immo observatur adhuc, a censura suspensionis, et a pœna depositionis jure indicta ignorantiam excusare, aut similes caussas, modo inanes non sint, aut affectatæ, contra quam vigeat in irregularitate, a qua neque invincibilis ignorantia excusat. Item, ut depositio inferiatur, ut plurimum crimen esse publicum debet, et probatum in judicio, irregularitas autem etiam ex occulto crimine contrahitur, cujus rei argumento est, quod depositio fere semper requirat sententiam judicis, non irregularitas, quam semper juris potestate inuri nemo ignorat; unde fluit, sicut suspensionem, ita et depositionem aliquando esse posse, aut irritam, aut injustam, quod nunquam contingit in irregularitate. Si effectum inspiciamus, constat, aliquando cum deponi, qui jam erat irregularis, cap. 6 in fine, cap. 7, de homicid., cap. 1, de cler. pugn. in duel., cap. 8, de dolo, et contum., cap. 13, de vita et honest. cleric., juncto, cap. 1, de sentent. et re judic. in 6, et c. 1, de sentent. excomm. in 6, qua in specie depositio nihil aliud est, quam sententia quædam judicis clarius executioni mandans, quod in jure statutum est, atque exprimens effectus irregularitatis. Quod si pergamus comparare invicem cum irregularitate et suspensionem, et depositionem, varii statim occurrent, et suspensionis, et depositionis gradus, ex quibus fit, ut clericus modo in universum ab omnibus ministeriis, abjiciatur, modo tantum ab aliquibus; at irregularitas individua est, et ab omni jure sive adepto, sive adipiscendo excludit. Quando vero dicitur, irregularitatem partialem in jure indictam non reperiri, singulares quædam observandæ sunt regulæ exceptiones. Nimirum non inde repugnat, quominus ex dispensatione caussa necessitatis, vel utilitatis ecclesiarum; aut etiam

clementiæ in certos clericos exhibendæ, quandoque clerici ad certos suscipiendos ordines, aut ad certorum ordinum susceptorum exercenda officia admittantur, quin ad sublimiores ordines ascendere permittantur, aut etiam admittantur ad beneficia alicujus generis, ex. gr. minora obtinenda, aut retinenda ex quadam indulgentia, non vero admittantur ad consequenda beneficia majora, sive dignitates, aut prælaturas, aut novis donari nequeant beneficiis. Exempla prostant in can. 4, dist. 33, can. 17, dist. 24, can. 68, dist. 50, can. 4, 5, dist. 51, can. 1, caus. 1, quæst. 5, cap. 59, de elect., cap. 1, 2, 3, 4, de fil. presbyt., cap. 1, eod. tit. in 6, cap. 2, qui cler. vel vov., cap. 4, de corp. vitiar., c. 2, de cleric. ægr., cap. 4, de cleric. percuss., cap. 12, de homicid. Sunt istæ singulares dispensationes, utut a generali jure profluentes, quæ rei naturam minime immutant, quemadmodum nec immutata dicitur individua irregularitatis natura, cum traditur aliquando, prælatum unius ecclesiæ, aut monasterii non posse juxta regulas generales ad aliud monasterium, vel ecclesiam administrandum eligi, canon. 39, caus. 16, quæst. 1, aut eum traditur, non esse ordinandos extraneos, ubi digni diœcesani præsto sunt, nec esse ordinandum prælatum invito populo, canon. 12 et 13, distinct. 61, aut cum traditur, nunquam obtineri posse beneficium illud, quod quis ex hæreticorum precibus impetravisset, cap. 2, vers. *ad hæc* de hæret. in 6, aut cum traditur, aliqua esse beneficia, quæ certis tantummodo personis de certo genere, certave patria concedi possunt, aut a quibus certis clerici excluduntur, argumento cap. 37, de præbend, dicto c. 1 et seq. fil. presbyter., cap. 32, de præb. in 6, cap. 12, de pœnis, Clement. 1, eod. tit., Clement. 2, de vita et honest. cleric., extravag. 1, de postul· prælat., et extravag. 4, de præb. int. com., non enim hæc profluunt ex vi cujusdam irregularitatis, sed potius ex certa beneficiorum quorundam natura indita a singularibus statutis fundationum, aut moribus, aut etiam ex singulari lege. Adjicitur his, aliquando evenire, ut quis a certo officio ecclesiastico excludatur, non quod sit irregularis, sed quod non deceat, eum cum illa, qua tenetur, adfectione ad officium accedere, quemadmodum contingit, cum qui labe pecti maculatus est, aut censura notatus; iste enim aut peccati, aut censuræ caussa non arcetur ab ordine, prout ordo est; sed prout est res sacra, vel certa rei spiritualis communio, quemadmodum arceretur ab aliis sacramentis; alias autem irregularitas dicitur, cum quis ab ordine, uti ordine arcetur. Denique, ut omnia paucis complectar, ita distat depositus vel suspensus ab irregulari, quemadmodum remotus tanquam indignus differt ab eo, qui penitus incapax quacumque de caussa declaratur. Revera irregularitas non tam indicitur aut ob pœnam, aut odio illius, qui irregularis dicitur, quam ob conciliandum decus rebus sacris, quas minime convenit tractari ab omnibus sine discrimine; at suspensionis censura, item pœna depositionis tota potissimum eo spectat, ut reus coerceatur, puniatur. Eam ob rem dum suspensio, aut depositio indicenda sit, tota hæc puniendi ratio in arbitrium episcopi collata est, et quidquid vetitum lege est, totum refertur ad personam suspensi, aut depositi; et dum indicitur irregularitas, non tam prohibetur irregularis, ne ad sacra ministeria accedat, quam prohibeatur superior, sive prælatus, ne irregularem sacris officiis per ordinationem addicat; unde fluit, ut a suspensione facilius absolutio, et a depositione restitutio in integrum concedatur episcopi auctoritate, quam concedatur dispensatio ab irregularitate, neque enim venia facilis concedenda est prælatis dispensandi ab eo jure, quo intra certos fines circumscripta fuit eorum auctoritas, ne irritum sit legum interdictum.

Dixi secundo loco, irregularitatem esse impedimentum legitimum, ut indicarem, non nisi lege, aut ea forma, quæ legis vices gerit, induci posse. Hinc receptum est, ex interpretatione capituli 18, de sent. excom. in 6, ut non alias irregularitatis nota inuratur, quam sanctione generalis juris, quod sive a pontifice maximo, sive a generali concilio editum, sive etiam quod generali totius ecclesiæ consuetudine inductum fuerit, argumento Clement. 3, de ætate et qualit. præficiendorum. Eam ob rem hodie insuper habetur, quod olim de singulari alicujus provinciæ consuetudine tradebatur in cap. 6, de cleric. conjug. et in cap. 2, de filiis presbyter. in 2, collectione. Hinc concludi potest, pœnam irregularitatis indictam in vetustis canonibus editis in conciliis minime generalibus, quorum plurimi extant in decreto Gratiani, hodie non vigere, nisi tales canones proponantur, qui sint in universa ecclesia recepti; quod demonstrari posset, aut ex moribus, aut ex rebus judicatis, aut ex obtentis dispensationibus. Et quidem recens hæc disciplina, quæ fundamentum habere cœpit in dicto cap 18, de sentent. excommunic. in 6, certa ratione non destituitur; uti enim caussa irregularitatis indicendæ est cultus in sacrum ordinem deferendus, non aliud jus, quam commune, attendendum erit, ubi est caussa toti ecclesiæ communis: interest præterea in hac parte, uniformem esse ecclesiæ disciplinam, et parum decet, eum in una diœcesi, vel provincia irregularem esse, qui in alia ad sacros ordines facile admittitur. Quod si irregularitas est juris impedimentum, nomen juris rectius tribuitur disciplinæ a generali

ecclesia probatæ, quam singularibus unius, aut alterius diœcesis, vel provinciæ statutis.

Postrema definitionis verba indicant irregularitatis effectus; videlicet is, qui irregularis est, ab officiis sacris sive susceptis, sive suscipiendis arcetur. Quod cum ita sit, frustra indiceretur irregularitas in feminas, aut in masculos necdum baptizatos, utpote qui jam divino jure ab ecclesiasticis muneribus semoti sunt. Atque eadem ratione concludi potest, eum, qui irregularis est, sicut ab ordinibus, ita et a prima tonsura excludi, cum ipsa ad tonsuram admissio supponat eum, de quo spes concipiatur brevi futurum, ut ad ordines promoveatur. At vero de effectibus irregularitatis fusius et clarius in sequenti capite disserendum.

CAPUT III.

De generalibus irregularitatis caussis, et effectibus.

Sunt potius præcepta ecclesiasticæ disciplinæ, quam morum, ea, quæ irregularitatem induxerunt. Quamquam enim verissimum sit, doctrinam morum postulare, ut ii apud Deum intercessorum officio fungantur, sive, quod idem est, sacra obeant ministeria, qui puri sint ab omni labe; dum tamen generale hoc principium certis modis, et rationibus ad singulares species accommodatur, disciplinam sapit; unde fit, ut neque omne crimen, neque omnis labes, neque omnis defectus irregularem faciat, sed tantum crimen illud, labes, vel defectus, cujus caussa canonibus irregularitas indicta fuerit; unde præterea fit, ut tota hæc res vicissitudinibus, seu mutationibus subjacere possit, et quæ caussa aliquando irregularem fecisset, alio tempore irregularem non faciat. Itaque disciplina ecclesiastici juris duas caussas recensuit, ob quas quis a sacris ministeriis rejiceretur, videlicet aut crimen, aut defectum, cap. 14, de purgat. can. crimen, veluti rebaptizationis, defectum, veluti servilem conditionem, vel etiam utrumque, veluti in eo, qui dolo homicidium admisit, quem irregularem facit et crimen ipsum homicidii, et defectus, ut vocant, lenitatis, qui in homicida deprehenditur. Fateor quidem, cum primum in corpore canonum nomen irregularitatis usurpari cœpit, dici potius consuevisse de defectu, quam de delicto. Etenim antiquiora monumenta, in quibus nomen irregularitatis occurrit, sunt, capitulum 10, vers *non tamen* de renunciat. capitulum 6, de bigam. non ordin., et capitulum 33, de testib. atque in dicto cap. 10, agitur de defectu natalium, quemadmodum in dicto cap. 6 et 33, de defectu sacramenti. Verum si non de nomine quæstio fiat, sed de ipso irregularitatis impedimento, adparebit, non eos tantum qui certo defectu laborant, sed et eos, qui certorum criminum rei sunt, ex sanctione veterum canonum exclusos a divinis ministeriis fuisse, quemadmodum inferius per singularia exempla demonstrabitur. Differunt invicem duæ istæ irregularitatis caussæ, primo, quod defectus etiam involuntarius irregularem faciat, quod de crimine dici non potest: secundo, quod est primo proximum, quod nihil excuset ab irregularitate ex defectu, in irregularitate autem ex delicto quædam esse possint excusationes, illæ nimirum, quæ immunem a culpa reddunt: tertio, quod ubi irregularitas ex defectu proficiscitur, non pœna sit, sed impedimentum, at quæ ex delicto nascitur, et impedimentum sit, et pœna: quarto, quod omnis irregularitas ex delicto tantum finem habeat dispensatione, et irregularitas ex defectu finem habere possit etiam ex aliis caussis, siquidem cessante defectu, etiam cessat ut plurimum irregularitas. Dixi utplurimum, ut indicarem, exceptionem adjiciendam ad regulam, quæ exceptio locum habet, ubi defectus ex voluntate proficiscatur, qualis est defectus lenitatis in eo, qui justo homicidio caussam præbuit, et defectus sacramenti in eo, qui vel viduam uxorem duxit, vel secundas nuptias contraxit.

Quoties irregularitas ex delicto nascitur, regula est, tale delictum esse debere, quod sit grave, sensibile et consummatum, nisi in jure aliter cautum adpareat. Debet esse in primis grave, can. 1, dist. 81, cum irregularitas, quæ in pœnam delicti indicitur, gravis pœna sit, proindeque nunquam pro levi delicto inferenda. Deinde debet esse sensibile, propterea quod ad internos actus, qui sola mente concipiuntur, tenenturque, externa ecclesiæ judicia minime pertinent. Denique debet esse consummatum, quia cum leges pœnæ in crimina dicunt, de criminibus perfectis et absolutis intelligendæ sunt, nisi legum earundem sententia aliud exprimatur, ut mitior, quoad fieri possit, in pœnalibus caussis interpretatio adhibeatur, argumento canonis 4, dist. 51, necnon capituli 5 et 21, de homicidio. An delictum publicum esse oporteat, sive aut publice notum, aut in judicium jam deductum, disputari solet. Sane olim certum erat, in iis criminibus, adversus quæ constituta fuerat irregularitatis pœna, nihil interfuisse, an crimen occultum esset, an publicum, an præterea in judicium deductum: fuit enim semper irregularitas impedimentum juris, quod etiam sine judicis sententia oberat. Non opus est multis ad id demonstrandum, quando viri eruditissimi jam id confecerunt, inter quos Van-Espen in parte 2, juris eccles. univ. tit. 10, cap. 6. Sed a temporibus Isidori Mercatoris, qui, uti dictum superius est, quum de pœna de-

positionis ageretur, clericis utcumque graviorum criminum reis nonnihil indulsit, cœpit hæc disciplina immutari ratione quorundam criminum, non tamen universorum; siquidem verebatur Mercator, ne si in omnibus criminibus veterem disciplinam immutaret, difficilis admodum executio esset novarum, quas ipse vulgabat, traditionum. Itaque modestius ipse tradidit, posse episcopum in quibusdam criminibus indulgentiam facere, sed reliquit locum disputationibus, in quibusdam criminibus juris relaxatio admittenda foret. Paullatim et sensim scholastici sibi blanditi fuerunt, eo usque ut sæculo duodecimo, quo disputationes scholasticæ aut iniri primum, aut alacrius fervere cœperunt, diversi diversa sentirent, uti legitur in can. 23, dist. 50, atque eandem ob caussam puto, etiam sacerdoti homicidæ parcere voluisse episcopum illum, quem acriter objurgavit Joannes VIII, in can. 4, dist. 50. Tandem post diuturnas concertationes, opinionumque conflictus receptum est, ut insuper habitis veterum canonum sanctionibus utplurimum permitteretur reis criminum graviorum, si occulta forent, obire sacra officia, dummodo pœnitentiam agerent, cap. 4 et ult. de tempor. ordin. cap. 7, de cohabit. cler. et mulier. ceterum et eo ipso tempore, quo hæc juris relaxatio admitti visa est, in primis exceptio adjecta est in crimine homicidii, quod etiam esset occultum, reum penitus a sacris officiis excludere perrexit, cap. ult. de tempor. ord. concil. trid. sess. 14, cap 7, de ref. quod et ego puto servatum in crimine simoniæ juxta ea, quæ superius suo loco tradita sunt: deinde consilium præbebatur reis criminum occultorum, ne ad sacra ministeria accederent, cap. 6, de tempor. ordin. quamquam præcepto arceri non possent, uti in eodem capitulo legitur. Insuper facultas fieri cepit prælatis regularibus, ut dissentire possent ordinationi suorum subditorum, si forte isti noverint, istos indignos esse sacra ordinatione caussa gravioris alicujus occulti criminis, cap. 5, de tempor. ordin. denique hæc ipsa facultas regularibus prælatis concessa a Lucio III, in dicto cap. 5, fuit similibus fere verbis protracta ad episcopos universos respectu clericorum omnium in concilio tridentino sess. 14, de ref. cap. 1.

Effectus irregularitatis ad duo generalia, et summa capita facile exiguuntur. Primum est, ut irregularis impediatur, ne ad sacra ministeria admittatur; alterum est, ut qui semel rite admissus fuit ad eadem sacra ministeria, ab iis repellatur, quum in irregularitatem inciderit. Multas habet partes hæc observatio; siquidem cum quis arcetur, aut ne sacra ministeria, officiaque suscipiat, aut ne suscepta exequi pergat, et de ordinibus quæri potest, et de beneficiis, quorum non eadem esse ratio videtur, postquam præsertim collatio beneficiorum a collatione ordinum sejuncta fuit. Certum in primis est, non irritam ideo esse ordinationem, quod ordinatus ille fuerit, qui erat irregularis, cap. 10, vers. *personæ* de renunciat. vis enim eorum, quæ jure divine formam acceperunt, qualis est sacra ordinatio, ecclesiastico jure evacuari non potest. Deinde certum est, ordinationem illius, qui ex censura canonum irregularis est, illicitam prorsus esse, adeo ut irregularis ne prima quidem tonsura initiari possit; propterea quod tonsura actus ecclesiæ sit, quo quis proxime ad ordines præparetur; inane autem sit præparari eum, quem sacri canones ab ordinibus arcent. Hinc fit, ut irregularis ordinatus nec jure, nec rite possit in adepti ordinis officio ministrare, pœnis gravibus coercendus, si forte ministrare ausus fuerit, cap. 1, et passim de cler. excom. ministr. excipe tamen extremæ necessitatis casum; nam irregulari sacerdoti licebit baptismatis sacramentum, non tamen solemniter, tunc ministrare, qua in specie non tanquam sacerdos, sed tanquam laicus baptizans habebetur; item licebit sacramentalem absolutionem, ubi alterius sacerdotis copia desit, impertiri, argumento, cap. 7, sess. 14, in concilio tridentino. Atque hæc, quæ de exercitione ordinum dicta sunt, locum etiam habent universa, quoties irregularitas post ordinationem supervenerit. Quod si agatur de beneficiis, quæ concedantur irregulari, distinguendum est inter beneficia jurisdictionem adnexam habentia, atque inter ea, quibus nulla cohæret jurisdictio. Quotiescumque nulla beneficii cohæreat jurisdictio, irrita omnino erit, et sine ullo prorsus effectus beneficii collatio, adeo ut institutus nullum in fructus beneficii jus nanciscatur, imo nec admittatur ad resignandum beneficium in gratiam alterius, propterea quod jure eligendi etiam destituatur, cap. 18, in fine de sent. excom. in cap. 6, de corpore vitiatis. Hinc deducitur, irregularem, qui beneficium contra canones sit adeptus, ne præsentare quidem posse, si forte beneficio ecclesiasticum juspatronatus cohæreat, c. ult. de excess. prælat., quamquam aliud servetur in jurepatronatus laico, utpote quod a sacro ordine minime pendeat. At si beneficiis jurisdictio cohæreat, certum est, etiam licite eam jurisdictionem exerceri, quoties urgens sit jurisdictionis exercendæ necessitas, uti modo traditum est sacramentali absolutione. Quando vero urgens necessitas non sit, illicite exerceri jurisdictionem certissimum est, dicto, cap. 6, de corp. vitiat., cap. 20 et 22, de elect. concil. trident., sess. 14, de ref., cap. 7. Tantum dubitari posset, an nulla omnino jurisdictio sit, ac propterea actus inde proficiscentes omni effectu careant. Ego non puto, jurisdictionis

actus irritos reddi, nisi crimen esset publice notum, ne alias occasio detur fidelibus dubitandi de vi sacramentorum a sacerdotibus occulte criminum reis perceptorum, quod sane probatur apertissimis canonum monumentis, cap. 22, de electione, c. 7, de cohabit. cler. et mulier., cap. 10, de cler. excom minist. Quod si clerico ordinato irregularitas superveniat, clericum eundem ab officiis sacris abstinere oportere certum est; non tamen semper abstinere oportebit a commodo beneficii. Vel enim quis irregularis est ex uno defectu, cui nulla culpa, aut dolus caussam dederit, vel irregularis est ex culpa, vel dolo. Si primum, adhuc admittetur clericus ad fructus beneficii dato coadjutore, qui munera sacra obeat, quasi beneficium illud non tanquam verum beneficium, sed tanquam præstimonium ad relevandas clerici necessitates habeatur, cap. 1, et toto tit. de cler. ægrot., cap. un. eod., tit. in 6. Si alterum, regula generalis est, clericum ab omni jure beneficii cadere, cap. 10, de excess. prælat ita ut beneficium illius tanquam vacans ab alio impetrari queat. Non tamen diffiteor, quin quandoque ex dispensatione reis permittatur, ut beneficio, aut in totum, aut in parte, fruantur, præsertim si eos pœniteat, iidemque veniam ab ecclesia mereantur, uti liquet in conspectu capituli 3, ne clerici vel monachi, cap. 2, in fine de cler. pugn. in duel, cap. 2, de cler. non ord. ministr. Quæri adhuc potest, utrum irregularitas eum pariat effectum, ut clericus omni clericali privilegio exuatur. Nullibi id reperitur generaliter cautum proindeque concludendum erit, clericum irregularem factum a sacro quidem officio, aliquando etiam a beneficio cadere, non vero a privilegio seu fori, seu canonis. Exceptio est perspicua in cap. un. de bigamis in 6, in ea irregularitatis specie, quæ oritur ex bigamia, cujus caussa clericus et a foro cadit, et a privilegio canonis, ob verba illa generalia concilii lugdunensis *omni privilegio clericali decernimus esse nudatos, et coercitioni fori sæcularis addictos.* Similem quoque exceptionem adjecisse videtur Alexander III, in clerico, qui incidit in apostasiam, sive qui relicto ordine clericali et habitu suo tanquam laicus conversatur, cap. 1, de apostatis. Verum ego vereor, ne ista quidem pœna sit apostatæ clerici, attamen ab irregularitatis pœna sejuncta, cum nullibi appareat, clericos militiæ ecclesiasticæ desertores fieri eam unam ob caussam irregulares. Idipsum dicendum est in conspectu capituli 23 et 25, de sent. excom. ubi privilegio canonis declarantur exuti post tertiam monitionem, qui habitu ecclesiastico derelicto arma militaria tractavissent, siquidem hæc quoque pœna esse debet apostasiæ, non tamen exinde colligitur, clericos ibidem memoratos irregulares extitisse, dummodo ponatur, clericos illos neminem occidisse, aut mutilasse.

CAPUT IV.

De specialibus irregularitatis caussis, ubi ex defectu proficiscitur.

Huc referendi sunt tituli 14, 17, 18, 19, 20 et 21, lib. 1.

Multiplex a nostris memorari solet defectus, ob quem quis efficitur irregularis. Ut plurimum hisce formulis designari solent universi; vel enim defectus est natalium, vel libertatis, vel corporis, vel animi, vel famæ, vel denique sacramenti.

Defectus natalium olim de iis dicebatur, qui nati essent servi, can. 21, dist. 54, sed hodie proprie dicitur de iis, qui nati sunt ex damnato quocumque coitu, variis nominibus appellati in cap. 10, vers. *unde patet* de renunciat., vel *nothi* ex adultera, vel *manzeres* ex prostituta, vel *naturales* ex concubina, vel generali vocabulo *spurii* stupro, incestu, sacrilegio, aliave nefaria conjunctione suscepti. Hæc irregularitatis species ante sæculum undecimum saltem in genere suo fuit incognita. Ecquidem verum est, in toletana provincia singulare illud viguisse, ut filii spurii sacerdotum paternæ hereditatis spe omni sublata addicerentur perpetuæ servituti gratia ecclesiarum, can. 3, caus. 15, quæst. 8, sed hoc si singulare fuit in ea provincia, et non diu viguit, et siquæ esse potuit irregularitas, ex servili potius conditione proficiscebatur, quam ex illegitima nativitate. Verum pariter est, in meldensi concilio anni 845, aliquid singulare constitutum fuisse de filiis ex raptu genitis, can. 17, caus. 1, qu. 7, id tamen neque ad ceteros illegitime natos spectabat, neque in ea ipsa raptus specie, esecutioni mandatum fuisse videtur. Jam ego observavi in meis adnotationibus in codicem Gratiani parte 1, cap. 50, meldenses canones paratam executionem non invenisse, quorum nonnulli aut rejecti deinde fuerunt, aut certis conditionibus recepti. Quod si de dicto canone 17, sermo sit, receptus quidem fuit in ea parte, in qua decernebatur pœnitentia raptorum, non vero in ea, in qua filii ex raptu geniti dicti fuerunt irregulares. Revera prior pars confirmata reperitur in capitulari Caroli Calvi anni 846, uti liquet ex cap 67, ejusdem capitularis, omissa posteriore parte, quamquam posteriorem hanc partem in sua electione deinde inseruerit Regino Prumiensis, lib. 1, cap. 415 et 416, quem deinde sequi non dubitaverunt recentiores canonum collectores. Primum ea irregularitatis species obtinuit sub finem sæculi undecimi in filiis sacerdotum ex definitionibus concilii pictaviensis,

Urbani II et Alexandri II, can. 1 et 12, dist. 56, cap. 1, de filiis presbyt., deinde paullatim ad omnes traducta, qui ex improbata conjunctione nascerentur, etiamsi de iis ageretur, qui nati essent ex justis nuptiis, eo tamen tempore geniti, quo dissociati conjuges fuissent post solemnis continentiæ voti professionem, cap. 4 et 18, eod. tit., cap. 7, 20 et 25, de elect., dicto cap. 10, de renunciat. Nihil autem refert, an illegitima nativitas occulta sit, an publica; tantum si occulta fuerit, singulare est, ut facilius dispensatio obtineatur, præsertim si qui eo impedimento detinetur, jam fuerit ordinatus, can. 14, dist. 56, dicto cap. 10, de renunciat. Non una fuit novæ hujus inducendæ irregularitatis ratio; in primis enim decebat, in ordine ecclesiastico servari decus, quod non parum labefactari videbatur, si ad illum promiscue admitterentur, quorum origo foret obscura æque ac vitiosa; deinde decebat, ea ratione parentum libidinem magis magisque damnari: præterea videbatur magis consultum ecclesiarum utilitati, quum excluderentur a sacris officiis ii, de quibus suspicio suboriebatur facile futurum, ut paterna exempla sequerentur, argumento canonis 50, dist. 56. His accessit singularis ratio de filiis sacerdotum, ne ecclesiæ, et beneficia hereditaria censerentur, dum de parentibus in filios transferentur, ex quibus omnibus rationibus factum est, ut difficilius in sacerdotum filiis, quam in ceteris, difficilius in spuriis, quam in naturalibus, difficilius in iis, qui paterni sceleris imitatores videntur, quam in aliis, difficilius denique ad obtinenda paterna, quam alia beneficia, seu ad ministrandum in ea ecclesia, in qua parentes ministrant, quam in alia dispensetur, in cap. 10, vers. *non tamen* de renunciat. cap. 13, qui fil. sint legit., cap. 14, 15, 16, 17, de fil. presbyt., cap. 2, de corp. vitiat., concilio tridentino, sess. 25, de reform., cap. 15. Inde tria veluti principia posita sunt. Primum est, omnes illegitime natos irregulares esse ob suspicionem imitationis paternæ incontinentiæ, quod vitium a ministris suis perpetuo avertendum ecclesia optimo jure curavit. Alterum est, exemplo hujus criminis similem jurisprudentiam etiam observatam fuisse in quibusdam aliis, veluti in filiis hæreticorum, cap. 15, de hæret. in 6, et in filiis eorum, qui vexaverint cardinales, cap. 5, de pœnis in 6, et in filiis patronorum, qui beneficiarium clericum occiderint, cap. 12, de pœnis, etiamsi legitimi sint. Aliqui adjiciunt filios judæorum, argumento canonis 31, caus. 17, quæst. 4, falso tamen; etenim ibi sermo est de judæis necdum baptizatis, item de officiis publicis non gerendis abs judæo, quorum officiorum nomine minime veniunt in eo canone sacri ordines, ac divina ministeria. Postremum est, si agatur de filio sacerdotis etiam legitimo, hunc nullo modo immediata successione obtinere posse beneficium defuncto patre, quod pater ipse dudum obtinuisset, propterea quod minime deceat, beneficia ecclesiastica quoquo modo fieri hereditaria, can. 7, caus. 8, quæst. 1, cap. 7, 10, de fil. presbyter., cap. 3, de sentent. et re judic. in 2, collectione; atque ob eandem caussam non posse, aut pensiones obtinere ex paternis beneficiis luendas, aut ex paterna renunciatione beneficium adquirere, ne alias fraus fiat collationibus beneficiorum, concilio tridentino, cap. 5, sess. 25, de reform. in fine. An vero filius obtinere possit beneficium distinctum a beneficio paterno in eadem ecclesia, quæstio est distinctione adhibita dirimenda. Siquidem alia legitimorum liberorum est ratio, alia illegitimorum. Legitimi liberi poterunt in eadem ecclesia sine injuria canonum ministrare, cap. 12, de fil. presbyt., non item illegitimi, concilio tridentino, sess. 25, de reform., cap. 5, ne forte præsentia filii illegitimi una cum patre in eadem ecclesia ministrante, videatur paternum crimen assidue pandere.

Defectum libertatis non solum intelligimus esse in iis, qui servi dicuntur, sed et in iis, qui aut curiæ, aut militiæ addicti sunt, aut rationibus reddendis obnoxii, aut conjugii vinculo detinentur. De servis non ordinandis sine consensu domini vetustissimi canones extant, can. 81, inter apostolicos, can. 1, et passim dist. 54, quibus consonant recentiores definitiones, cap. 1, et toto titulo de servis non ordinandis, qua in re accuratissima fuit ecclesia, quæ aliquando in consecratione episcoporum, voluit eosdem specialiter monendos his verbis: *Vide, ne quemlibet servilis conditionis ad ordines promovere præsumas*, cap. 5, de serv. non ordin. Hujus irregularitatis indicendæ caussa primum ea fuit, ne minus honeste videretur inter ecclesiasticos administros adscribi humilis servi persona, can. 6 et 21, dist. 54, cujus rei argumento est, quod dicitur in cap. 3, de serv. non ordin. *ex necessitate temporis quandoque fieri*, ut servi etiam post libertatem datam ordinentur. Altera caussa fuit, ne ecclesia videretur dominis fraudem facere, can. 5, 7, 9, 10, dist. 54, atque ideo quoties dominus vel expresse, vel tacite consensisset, eove magis quoties servum manumisisset, ordinatio rata habebatur, can. 1, 2, 4, 5, 6 et sequentibus 54, cap. 2, 3, 4, de serv. non ordin. Dominis sane consentientibus licuit certas, honestas tamen, conditiones adjicere, scilicet ut defunctis eisdem ordinatis domini ipsi extra ecclesiastici peculii caussam succederent, vel ut ordinati tenerentur ecclesiastica quædam officia dominorum gratia gerere, can. 8, 10, dist. 54, cap. 3 et 4, de serv. non ordin., nusquam vero episcopis licuit fraudem

dominis facere. et eisdem invitis servos ordinare. Quod si episcopus servum invito domino ordinavisset, non eadem ubique, et perpetuo disciplina viguit. Siquidem in Italia temporibus Gelasii papæ discrimen erat inter servum sacerdotio insignitum, et servum in ordinem diaconorum allectum, et servum in inferioribus ordinibus initiatum. Si de sacerdotio ageretur, restituebatur peculium domino, retento servo inter clericos, sive in collegio clericorum, tanquam persona semel Deo dicata; si de diaconatu, præter peculium domino dari debebat vicarius, atque hoc deficiente diaconus ipse restitui; si de inferioribus ordinibus, rejecto ordinato a clericali cœtu, incolumia erant dominis jura universa, can. 9, 10 et 11, dist. 54. In Gallia ordinato servo aut in presbyterorum, aut in diaconorum gradu, duplum domino luebatur ab ordinante, quoties ordinans conscius fuisset conditionis ordinati; secus duplum pendebatur domino ab iis, qui servum ab episcopo ordinari petiisset, can. 19, dist. 54, quamquam deinde in capitulari Ludovici Pii anni 816, can. 6, statutum fuerit, ut ordinati suis dominis restituerentur, quod legimus in capitularium libro 1, cap. 82, et lib. 5, cap. 210, et sub nomine concilii toletani in can. 6, dist. 54, et in cap. 2, de servis non ordinandis. Ubi viguit jus justinianeum, quod præsertim usuveniebat apud græcos, recipiebatur in primis, ut si servus sciente et non contradicente domino ordinaretur, eo ipso et libertatem et ingenuitatem adquireret, recasurus tamen in potestatem domini, si ecclesiastica ministeria deseruisset, et ad vitam sæcularem transiisset; deinde ut servus ignorante domino ordinatus repeti posset a domino, dummodo hic intra annum servilem ordinati conditionem, suamque dominicam in ordinatum potestatem demonstraret; item ut si non de servis, sed de adscriptitiis ageretur, possent quidem isti etiam præter voluntatem domini ordinari, dummodo agriculturam sibi a domino impositam adhuc implerent, nov. 123, cap. 17, denique ut si de servis ageretur ad episcopatum promotis, tunc ordinati eo ipso ab omni dominica potestate eximerentur, eadem ratione, qua filiusfamilias ordinatus episcopus patriam potestatem evadit, novel. 81, cap. 3, et novel. 123, cap. 4. Has constitutiones imperatorias retulit Gratianus in can. 20, dist. 54, ubi tamen quædam adjecit de servis, qui monasticam professionem emiserint, quæ sane exigenda sunt ad integrum textum, qualis habetur in novel. 5, cap. 2 Relatæ etiam sunt constitutiones illæ in codicem justinianeum, auth. *sed episcopalis*, auth. *adscriptitios*, auth. *si servus*, auth. *episcopalis*, et auth. *verum* de episcopis et cleric., sed authenticarum auctor nonnulla ibidem adjecit, quæ in novellis desiderantur, uti liquet in conspectu dictæ authenticæ *adscriptitios*, quæ quidem consonat cum novella justinianea in ea parte, qua dicitur, clericos ex adscriptitiis ordinatos debere agriculturam implere, non temen consonat in altera parte, qua subjicitur, *subrogato aliquo, quem maluerint*. In decretalibus Gregorii IX, quæ generalem sæculi decimitertii disciplinam stabilivisse videntur, res ita definita est, ut perpetuo quidem prohiberetur episcopis, ne servos invitis, aut insciis dominis ordinarent, cap. 1, 5 et 8, de serv. non ordin., quoties vero ageretur de servis contra canones ordinatis, vel restituendis, vel non restituendis, distingueretur, an ageretur de ordinibus majoribus, et sacris, an de minoribus, et minus sacris, adeo ut in prima specie non restituerentur dominis, restituerentur in altera, c. 13, vers. *præterea* qui filii sint legit. Hinc cum temporibus Innocentii III, ordo subdiaconorum inter sacros receptus esset, rescriptum est, servum in subdiaconorum gradus adlectum non debere domino suo restitui. Sic definiendum erat ab iis, qui in proposita disquisitione opportunius ducebant sequi doctrinam Gelasii papæ in dicto can. 9, 10 et 11, distinct. 54, insuper habitis ceteris modo commemoratis. An vero qui ordinati in sacris restitui non debebant, ita reciperentur in clericorum cœtum, ut sacris officiis juxta ordinem susceptum ministrarent, quasi irregulares non essent, non liquet definitum expresse fuisse. Quid ergo? Quando recentioribus pontificibus visum est Gelasii papæ doctrinam sequi, ex mente ejusdem Gelasii repetenda est hujus quæstionis definitio. At vero Gelasius, qui in can. 9 et 10, distinct. 54, voluit, sacerdotes, et diaconos iterum redigi non debere in servitutem, voluit in canone 11, ejusdem distinctionis, diaconos ordinatos a sacris officiis repelli oportere. Ergo voluit haberi tanquam irregulares. Porro aliud erat sacerdotes et diaconos non restitui in servitutem pristinam, quod fuisset dedecori ordini sacerdotali, ac diaconali, aliud erat sacerdotes et diaconos in sacerdotali et diaconali ministerio suscipi, quod mali exempli fuisset, ex quo improbe, et contra canones facta ordinatio suum omnino effectum consequeretur. At dices: quid de his servis ordinatis? fateor non constare. Conjicio tamen, aut auguror, eos forte in communionem peregrinam adductos, spe concepta futurum aliquando, ut domini ordinationem ratam haberent, et bonis conditionibus libertatem donarent, quo casu impedimentum omne cessabat. Quod si quæratur, an, ubi servus consentiente, vel ratam ordinationem habente domino fuerit ordinatus, adhuc subjaceret jurispatronatus, ego respondeo, vel ipsos sacros canones permisisse quandam jurispatronatus speciem, veluti eam, aut

qua dominus uni potius, quam alteri ecclesiæ ordinatum ab episcopo addicendum postularet, a designata ecclesia invito domino non avocandum, can. 10, in fine distinct. 54, cap. 6, de serv. non ordin., aut qua dominus clericalia quædam officia ab ordinato exigeret. qualia erant, de quibus sermo fit in cap. 4, de serv. non ordin. Non memoro, quod supra dictum est, temporibus Justiniani imperatoris, etiam adscriptitios ordinatos conditioni suæ adhuc morem gerere debuisse, juxta dictam novellam 123, cap. 17, proptereaquod aliud tulit recentior disciplina, cui se accommodavit laudatus editor authenticarum, dum in dicta auth. *adscriptitios* adjecit illa verba *subrogato aliquo, quem maluerint.* Quod autem dico de jurepatronatus, intellige de eo casu, quo certæ conditiones adjectæ fuerint a domino tempore ordinationis, vel quo ignorante domino servus ordinatus proponeretur, non quoties dominus tempore ordinationis nulla reservatione facta servum aut expresse, aut tacite manumisisset, dicto c. 6, de serv. non ordin., etenim antiqua lex est, qua servus consentiente domino ordinatus non tam libertatem, quam ingenuitatem adquirat, nov. 123, cap. 17, quid autem est adquirere ingenuitatem, quam haberi, ac si nunquam quis in servitute fuisset? Sed hæc hodie exoleverunt, post abolitas servitutes inter christianos, quamobrem post Gregorii IX collectionem vix indicari sanctiones canonum possent, in quibus aliqua constituta deprehendantur de ordinatione servorum.

Verum quoque fuit canonum disciplina, qua curiales a clericali ordinatione arcebantur, can. 1, 2 et 3, distinct. 51. Duplex hujus irregularitatis caussa fuit. Prima erat, proptereaquod curiales non omnino liberi a curis publicis viderentur, atque ad peragenda divina officia expediti, dum a loco curiæ, cui caussa vel originis, vel domicilii, vel possessionum adscribebantur, recedere minime possent, et recedentes nihilominus avocarentur, canon. 2, distinct. 51. Altera erat, proptereaquod curiales quibusdam ludis publicis præponi solebant, qui sane aut clericum, aut eum, qui clericus futurus erat, penitus dedecebant, can. 1 et 3, distinct. 51. Ex quo fit ut is, qui a curia dimissus esset, nihilominus adhuc a clero arceretur, si ludis publicis olim præfuisset, quasi manente adhuc nota quadam, quæ clerici personæ non conveniret. Hæc porro caussa est, quare licet episcopatus liberaret a fortuna servili, non ita liberaretur a conditione curiali episcopus ordinatus; ut enim ait Justinianus, ex tali fortuna sacerdotio fieret injuria, novel. 123, cap. 4 et 15, authent. *Sed neque curialem* authentica *episcopalis ordo* eod. de episc. et cler., can. 20, dist. 54. Adhuc sexto seculo id in usu fuisse, satis constat ex monumentis modo laudatis, at hodie cum abierit in desuetudinem curialium census, inter antiquitatis reliquias hæc disciplina recensetur.

Minus quoque liberi sunt ad ordines ecclesiasticos adipiscendos, qui militiæ nomen dederunt; uti enim isti publico munere detinentur ex principis designatione, non debent sine consensu principis ordinari. Qua in re plura distinguenda sunt ne facile quisquam hallucinetur, et unam cum altera disputatione confundat. Nimirum aliud est quærere, an militia suapte natura quemquam irregularem efficiat, ita ut etiam post militiæ officia exacta, et post honestam missionem irregularitas perseveret; aliud quærere, an qui ordini militari adscripti sunt, ideo sint irregulares, quia non decent quemquam auctoritate antistitum a publico officio avocari. Sunt canones numero plurimi, qui facile ex oscitantia interpretum huc illuc flectuntur. Sunt etiam diversæ caussæ, propter quas modo pro irregularitate, modo adversus irregularitatem est pronunciandum. Quid enim ex. gr., siquis non tantum militiæ nomen dederit, sed etiam in congressu pugnaverit, hostemque fregerit, occiderit, aut clade, cœde, vulnere affecerit? Evenire profecto poterit, ut quis irregularis vel cœdis, vel vulneris illati caussa dicatur, quin sola militiæ professio irregularem effecisse credatur. Quid si militia, quam quis inivit, indigna viro christiano penitus sit, veluti cum christianus ethnicorum exercitui sese junxerit, ut armis vexaret christianos? Potuit sane hoc militiæ genus irregularitatem inducere ex præscripto canonum, quin generaliter verum sit, militarem professionem per se irregularem militem facere. Itaque antiquissimum, qui adparet, canon, est octuagesimussecundus inter apostolicos, in quo decernitur, ut deponatur episcopus, presbyter, aut diaconus, qui militiæ vacaverit, et simul utrumque officium, ecclesiasticum scilicet, et militare, retinere voluerit. Hinc profecto minime colligitur, milites irregulares existere; tantum deponi præcipitur eum, qui militiam cum sacro ordine junxerit: at depositio ab irregularitate distinguitur: et depositio non indicitur caussa militiæ, sed ex caussa utriusque suscepti, exercitique officii sacri et militaris. Imo et exinde tacite insinuatur, non esse deponendos episcopos, sacerdotes, et diaconos, si post depositum militare cingulum uni sacro ministerio vacent, quod indicium est nullius præstitutæ in milites irregularitatis. Quod in sacris canon. definitum est in hac parte de militum irregularitate, ad duos casus pertinet. Primus casus est, cum de milite agitur adhuc in numeris consistente, quem ordinari non sinit ecclesiastica disciplina, ne ad ecclesiastica ministeria transferantur, qui publicis adhuc

officiis detinentur, argumento, can. 1, dist. 55, ne alias a præfectis suis iterum in militiam reducantur, argumento, can. 3, dist. 51. Et revera Gregorius Magnus morem gessit in hac re imperatori Mauritio, dum legem promulgavit, ne militiæ adscripti in clericorum cœtum adsciscerentur, can. un. distinct. 53. In hac specie nulla dubitatio est, quin milites, ab ordine suo dimissi promoveri ad ordines valeant, uti luculenter adparet ex can. 15, dist. 63. Alter casus est, cum de milite agitur, qui in prælio fuerit, et quemquam etiam jure vel occiderit, vel mutilaverit. Verum cum liquet, hunc irregularem existere, irregularitas non tam ex professione militiæ, quam ex illata cœde vel mutilatione derivat, atque hæc irregularitas dicitur potius ex defectu lenitatis, de qua sermo inferius instituetur, et persevérat etiam post missionem ab ordine militari. Ad hunc casum spectat, canon 4, dist. 51, ubi de militibus sermo fit, qui *sæva*, vel, uti alii legunt, *severa sunt præcepta executi*. Extra hosce duos casus nulla videtur in milites indicta irregularitas. Videatur elegans notificatio 101, in secundo tomo notificat. Cardinalis Lambertini, inde Benedicti XIV, qui hanc materiam absolvisse videtur. Non debeo tamen omittere nonnullorum canonum interpretationem, nimirum Innocentii I, in can. 2, dist. 51, et concilii toletani seu I, seu IV, in can. 4 et 5, distinct. 54, et in can. 5, caus. 23, quæst. 8, qui negotium quoddam facessere deprehenduntur. Tradidit Innocentius I, in dicto can. 2, dist. 51, non rite ad ordines ecclesiasticos assumi, *siquis fidelis militaverit*, idest siquis fide data, et sacramento obstricta militiam profiteretur. Pertinet ergo ea dispositio ad eos non ordinandos, qui adhuc in militia consisterent. Si dubites de hac interpretatione, præ oculis habeas velim, Innocentium initio epistolæ profiteri, se nihil novi statuere, sed indicare tantum quid postulent generales canonum regulæ: at enim generalis canonum dispositio ea ætate suadebat, ne qui adhuc officiis publicis detinerentur, in clericorum ordinem adlegerentur. Quod statutum est in concilio toletano I, si legendum esset, uti legitur apud Gratianum, in dicto can. 4, dist. 51, adjecta illa particula *ad necandos fideles* videretur statim non generaliter de militia conceptum, sed de ea, quæ odio christianæ fidei susciperetur. At ea particula in actis concilii desideratur. Eam ob rem dicendum, sanctionem illius canonis et singularem fuisse in toletana provincia, et fuisse singularibus illius ætatis adjunctis accommodatam. Etenim cum illa ætate in Hispania conquererentur episcopi de lapsa clericali disciplina, cui occasionem dederant improvidæ electiones clericorum, præsertim illorum, qui jamdiu armis, propthereaque etiam seditionibus adsueverant, atque occasionem præbentibus Gothis et Vandali universa pene cœdibus, et cladibus impleverant, paullo rigidior disciplina invecta fuit, non facile ad alias provincias traducenda, neque ad ulteriora tempora proroganda. Potius ad generalem canonum disciplinam referendus est canon concilii toletani IV, in dicto can. 5, distinct. 81, ubi cum ab ordine ecclesiastico exluduntur *qui militia sæculari dediti sunt*, intelliguntur exclusi ii omnes qui actu militiæ serviunt, eodem modo, quo etiam excluduntur, ibidem, *qui sunt obnoxii servili conditioni*, futuri sane idonei ad sacram ordinationem statim ac libertatem fuerint consecuti. Denique quod spectat canonem 5, caus. 23, quæst. 8, non de militia conceptum est, sed de clerici arma sumentibus facta seditione, neque constat, clericos hujusmodi irregulares fuisse habitos, sed potius in perpetuum depositum iri, indicta pœnitentia in monasteriis peragenda.

Insuper administratores bonorum alienorum, quousque essent rationibus reddendis obnoxii, ab ecclesiasticis ordinibus olim fuisse remotos certum est, quasi non omnino libertate potitos; cujusmodi erant actores, et executores rerum, et jurium publicorum, tutores pupillorum, et curatores minorum, ac similium personarum, can. 2, dist. 51, can. 3, dist. 54, can. 1 et sequentibus, caus. 22, qu. 3, c. 1, de obligat. ad ratiocin, cap. 1, et toto titulo ne cler. vel mon. Optima sane disciplina, ideo inducta, quod non deceret, clericos reddendis inde rationibus detineri, ne forte, si inde eorum administratio suspecta adpareret, infamia in clericorum ordinem redundaret, et qui rationes redditurus esset clericus, ad fora publica traheretur, culpæ vel doli, prout res postularet, pœnam daturus. Hujus tamen regulæ duæ erant exceptiones. Prima locum habebant in iis, qui legis necessitate ad suscipiendam administrationem adigerentur. Si enim vel ipsi clerici minime ab onere legitimæ tutelæ eximebantur, excusabilis erat laicus, quoties tutelam hujus generis administrans clero adscribi postularet, can. 1, cau. 21, qu. 3. Altera locum habebat in iis caussis, quæ aut clericis committi ex canonum censura debent, cujusmodi est administratio rerum ad ecclesiam, vel monasterium pertinentium; aut clericis committi maxime convenit, cujusmodi est administratio bonorum pauperum, viduarum, et hujusmodi miserabilium personarum, dicto cap. 1. Hinc liquet, hanc irregularitatis speciem non perpetuam fuisse, sed certo tempore circumscriptam tamdiu nimirum imminentem, quamdiu non essent redditæ rationes, can. 3, dist. 54, can. un., dist. 53, cap. 1, de obligat. ad ratiocin. Hodie testantur pragma-

tici, hanc irregularitatem ex usu recepto vigere tantum duobus in casibus. Primus est, si publicis rationibus quis adstringatur. Alter est, quum privatarum quidem rerum quis gessit administrationem, sed jam in judicio conventus fuit ob dolum.

Denique conjugio obstricti, quasi ex defectu libertatis, irregulares habentur, nisi uxor consentiendo datam sibi fidem relaxet, can. 6, distinct. 77, cap. 1, et passim de convers. conjugat. Id olim potissimum vigebat in majoribus ordinibus. Verum cum recentiore ætate minores ordines non tam veluti singularia gerenda officia, quam veluti media ad majores ordines consequendos haberi cœperunt, obtinere necessario debuit, ut irregularitas eadem ad minores etiam ordines extenderetur; immo, et ad universa etiam beneficia, adeo ut hæc nequeant impetrari, argumento, capituli 1 et 2 de cleric. conjug. Nihil amplius ad hanc rem adjicio, cum jam plura alibi a me tradita fuerint in tractatione de juribus conjugiorum.

Defectum corporis, ex quo irregularis aliquis dicitur, hoc in loco intelligimus, cum quis ea corporis adfectione laborat sine culpa, factove suo, quæ ne in sacris officiis honeste, ac decore ministret, impediatur. Et quidem hoc in mosaica divina lege fundamentum habet, levitici, cap. 21, deinde legibus ecclesiasticis fuit expresse constitutum ac confirmatum, can. 5, dist. 33. can. 1, distinct. 36, can. 1, 3, dist. 55. Difficile sane fuit singulas species definire, quibus impedimenta singulorum ordinum et officiorum designarentur; quamobrem verba canonum generalia sunt, quibus corpore vitiati ab ordinibus excluduntur, dicto can. 5, dist. 33, can. 1, dist. 36, can. 1, dist. 55, verum hanc interpretationem recipiunt, ne quis ad ordines admittatur, qui tale corporis vitium contraxerit quo aut non absolute potest, aut non facile, aut non decore sacra officia gerere, c. 10, de renunciat, cap. 1, ult. de corp. vitiatis, cap. 2, 3 et 4 de cler, ægr., can. 2, cau. 7, quæst. 2. Hinc est, quod occultum quodcumque corporis vitium, quod neque impedit sacrorum officiorum administrationem, neque alias horrorem quendam, et aversionem in popolo ingenerat, neminem reddit irregularem. argum., cap. 3, de corp. vit., can. 4, 5, 7, 8, 9, 11, dist.. 55, Nemo igitur non videt, ubi de singularibus, pro ut res incidit, speciebus agatur, facti potius, quam juris esse quæstiones, quarum aliquæ dumtaxat rescriptis definitæ fuerunt, a quibus deinde ad similia prudens judex possit argumentari. Definitum deprehendimus, irregularem dici oculo orbatum, aut qui maculam gravem in oculo contraxit, can. 13, dist. 53, cap. 2, de corpore vitiat., et quidem sine ullo discrimine, seu dexter sit, seu sinister, quod enim dici solet de *oculo canonis*, sive sinistro, eo spectat, ut, quoties in eo vitium sit, difficilius obtineatur dispensatio, et nonnisi immutato ritu in celebratione missarum, videlicet permittendo, ut læsus sacerdos tabellam canonis legat in medio altaris collocatam. Definitum deprehendimus, irregularem dici aut pede læsum ita, ut sine baculo sustineri non possit, can. 57, de cons. dist. 1, aut manu mutilatum, cap. 6, de corp. vitiat., aut destitutum digito ad eucharistiæ ministerium necessario, cap. 1 et 7, eod, aut etiam destitutum ungula pollicis in dextera, ita ut nequeat facile sacram hostiam frangere, cap. ult., eod, aut destitutum duobus digitis, medio, et quarto, cap. 2, de cler. ægrot. Adde his leprosos, epilepticos, paralyticos, aut tali morbo laborantes, quo mens fere alienetur, can. 3, dist. 33, can. 14, 15, caus. 7, qu. 1, can. 2, caus. 7, qu. 2, c. 3, 4, 5, 6, de cler. ægrot. Quis non dixerit, idipsum dicendum fore, ubi de muto ageretur, de surdo, de cœco aut alias monstruoso, quamquam nihil tale expressum specialiter in canonibus inveniatur? Quod si dubitatio quædam emergat, ad episcopum pertinebit definire, an species talis sit, in qua irregularitatem sacri canones indicendam voluerint, can. 3, dist. 33, cap. 2, de corp. vit. Contingit quandoque dubitari, an quis certo morbo laboret, qui sacris ministeriis impedimento sit. Hac in ispecie ad episcopum pertinebit, indicta interea suspensione ab ordine, si expedire pro adjunctis judicetur, certa tempora præfinire, intra quæ liquere de vitio possit, can. 2, causs. 7, quæst. 2, ubi licet dicatur, designatos fuisse triginta dies, non inde tamen deducitur, hoc tempus singulis in casibus designandum esse, cum potius id referatur ad speciem facti singularem propositam, eo vel magis, quia non constans est omnium codicum fides, in quorum aliquibus pro voce *triginta* legitur *octuaginta*, quemadmodum jam observaverunt romani correctores. Quid vero, si de vitio constiterit, eamque ob rem vitiosus clericus jussus fuerit a sacris ministeriis abstinere, deinde clericus alleget, se sanitatem pristinam recuperavisse? Perspicua est constitutio toletani concilii anni 675, can. 15, relata a Gratiano sub nomine Pii papæ in can. 3, dist. 33, qua præstituitur, annum esse expectandum, intra quem liqueat clericum revera a morbo liberatum existere. In hac irregularitatis specie observatur, ut quidem defectus in caussa sit, nequis ordines, aut beneficia suscipiat; non vero defectus subsequens in caussa sit, ut ab adeptis beneficii commodis repellatur, quamquam ab ordinis exercitione sit excludendus, can. 1, dist. 36, can. 12, dist. 35, can. 1, can. 7, qu. 1, cap. 2 3, 4, 5, 6, 7, de cler. ægrot., cap. un. eod. in 6. Idem observa-

tur, posse aliquem irregularem esse ratione unius ordinis, et non ratione alterius, ejus scilicet cujus commode obire officium possit.

Defectus animi irregularem etiam facit, hujusmodi in primis est amentia, et furor, et quæ proxima furori est, energumenorum conditio, can. 2, 3, 4, 5, dist. 33, can. 14, caus. 7, quæst. 1, eo saltem usque, quo infirmitas animi perseverat, can. 1, caus. 7, quæst. 2, can. 1, 2, 3, 4, 14, caus. 7, quæst. 1, cap. ult. de cler. ægrot. in 6. Hinc non facile permittuntur aut ordinis collatio, aut executio suscepti ordinis illi, quem verosimile est recasurum in amentiam, aut furorem, et siquid simile esse potest, etiamsi proponat ipse, se consilium animi adeptum fuisse, annali tempore præfinito, intra quod constet de veritate, can. 3, dist. 33, can. 14, caus. 7, quæst. 1, can. 1, caus. 7, quæst. 2, quamquam si beneficium jam adeptus olim fuerit, beneficio non privetur, sed dandus sit coadjutor, can. 1, 2, 3, 4, 14, caus. 7, qu. 1, cap. un. de cler. ægrot. in 6. Hujusmodi præterea est infirmum ætatis judicium: qua in re observandum est, olim quidem nullum discrimen intercessisse inter ætatem ordinibus, et ætatem beneficiis præstitutam, quum collatio beneficiorum minime distingueretur a collatione ordinum; hodie tamen, uno demto episcopali ordine et beneficio, quæ adhuc indivulsa manent, diversis regulis inniti collationem ordinum et beneficiorum. Itaque ut de ordinibus primum loquar, statutum scimus, ut ne prima quidem tonsura infans, seu septennio minor initietur, cap. 4, de tempor. ordin. in 6. Addidit concilium tridentinum, tonsura initiandos confirmatos esse oportere, et in fidei rudimentis edoctos, ac tales, ut legeres saltem et scribere valeant, ita ut episcopus eos a Deo vocatos esse ad clericalem militiam conjiciat, cap. 4, sess. 23, de reform. In constitutis ultra infantiam nulla est in jure determinata ætas, qua demum conferri minores ordines possit; quamquam enim aliquando constitutum fuisse sciamus, neminem decem et octo annis minorem potuisse inter lectores adnumerari, can. 2, dist. 78, id tamen ab usu recessit. Tantum hodie adhæremus disciplinæ tridentini concilii, in quo cautum est, minores ordines iis esse conferendos, qui saltem latinam linguam intelligant, atque ita de gradu in gradum ascendant, ut in eis cum ætate vitæ meritum, et doctrina major accrescat, sess. 23, de ref. cap. 11. Si de majoribus ordinibus sermo sit, quidquid olim vigeret, can. 3, 4, 5, 6, 7, dist. 77, can. 1, 2, 4, 5, dist. 78, Clement. 3, de ætate præficiend., hodie ex concilio tridentino observatur, ut nemo ad subdiaconatum ante annum 22, ad diaconatum ante 23, ad presbyteratum ante 25, ætatis annum promoveatur, dicta sess. 23, cap 12, quibus tamen in speciebus sufficiet annum inceptum fuisse. De episcopatu nihil adjecerunt tridentini antistites; quamobrem integra manet vetus disciplina, juxta quam nemo eligi potest, nisi qui jam trigesimum ætatis annum exegerit, cap. 7, de elect., nemo etiam postulari, nisi qui vigesimum septimum ætatis annum attigerit, extrav. 1, de postulat. prælat. int. com. Si deinde de ætate loquar, quæ requiritur ad impetranda beneficia, primum producitur perspicua tridentini concilii constitutio in cap 6, sess. 23, de reform., ubi cavetur, ut nullus prima tonsura initiatus, aut etiam in inferioribus ordinibus constitutus ante decimumquartum annum possit beneficium obtinere; quod decretum intelligas nolim de iis beneficiis, quæ singularis et expressa fundatorum voluntas etiam ætate minoribus concedi posse constituerit. Non inde tamen colligitur, omnia beneficia concedi posse illis, qui vix conciliarem illam ætatem attigerint; sunt enim numero plurima, quæ provectiorem adhuc ætatem desiderant. Sic ad beneficia curam animarum adnexam habentia nemo admittitur, nisi 25 annum attigerit, cap. 7, vers. *inferiora* de electione, cap. 14, eod. tit. in 6, concilio tridentino, sess. 24, de reform., cap. 12. Sic ad dignitates et personatus, quibus nulla cohæret cura animarum, non minores annis 22, admittuntur, dicto cap. 12, tridentino. Sic ad canonicatus, prœbendas, et præstimonia requiritur ea ætas, qua institutus possit intra tempus abs jure definitum ea ordine insigniri, quem canonicatus ipsi, præstimonia, et præbendæ requiri. In omnibus vero cathedralibus ecclesiis cautum est, ut omnes canonicatus, et præstimonia habeant adnexum ordinem presbyteratus, vel diaconatus, vel subdiaconatus, prout episcopus de consilio capituli designaverit, dicto cap. 12, tridentino. Cum ergo in ceteris beneficiis nihil singulare statutum adpareat, sufficiet ætas annorum 14, juxta dictum caput 6, sess. 23, nisi major ætas fundationum tabulis præstituta fuerit, aut nisi præstitutus fuerit eisdem fundationum tabulis certus ordo, qui majorem ætatem desideret, aut nisi agatur de beneficiis regularibus, quæ cum tantum professis, aut brevi professuris concedi valeant, eam ætatem desiderant, qua aut quis profiteri possit, aut proxime sit, ut rite profiteatur. Adjicitur, in abbatis et prioratibus conventualibus ætatem requiri annorum 25, cæptorum; quamquam ceteri prioratus exigant saltem annum vigesimum completum, juxta Clementinam 1, vers. *ceterum* de statu monach. Quicumque autem ante ætatem canonibus designatam beneficium consecutus fuit, habetur ac si nunquam illud consecutus fuisset, quasi collatio ipso jure in irritum cadat, cap. 7 et 20, de elect., cap. 2 et 3, de ætate, et qualit. præ-

fic., cap. 14 et 35, de elect. in 6, concil. trid., sess. 7, de refor. cap. 3.

Animi quoque defectus in eo dignoscitur, qui ea doctrinæ supellectile non est instructus, quam ordinis, vel beneficii qualitas postulat, can. 1, dist. 36, can. 3, dist. 38, can. 2, dist. 49, can. 5, dist. 51, can. 1, 3, dist. 55, can. 45, caus. 1, quæst. 1, c. 14, 15, de ætate et qualit. præfic., cap. 7, de elect., cap. 14, eod. in 6, cap. 4, de tempor. ordin. in 6. Hanc in rem editæ sunt variæ canonum sanctiones, quibus vel generaliter proponitur, clericos scientia idoneos esse oportere, vel etiam singularis doctrina, imo et aliquando certa partæ doctrinæ specimina requiruntur, nimirum in quibusdam officiis majoribus. Generali sanctione statutum est, ut clerici abstinentes a figmentis poetarum, can. 2, 15, dist. 37, can. 8, dist. 86, a libris ethnicorum, atque hæreticorum, can. 1, dist. 37, et a vana dialectica, can. 3, 4, 6, dist. 37, temperantes insuper ab inani, et plus æquo curiosa physicarum rerum cura, dicto can 3, dist. 37, nec non ab impenso studio civilis juris, cap. 28, de privileg., nisi eatenus, quatenus ea opera necessaria sit, et ad res sacras attingendas opportuna, can. 8, 9, 10, 11, 13, 14, dist. 37, concilio tridentino sess. 23, de reform, cap. 18, totos se in rerum sacrarum notitiam conferant, quales aut in sacris literis, aut in canonibus, aut in sanctorum patrum codicibus exhibentur, can. 5, dist. 24, can. 1, 6, 8, 10, dist. 38, can. 4, 14, dist. 37, concil. trident. sess. 5, de reform., cap. 1, et dicto cap. 18, sess. 23, uno verbo ad ea contendat, in quibus sita est scientia religionis, ac pietatis, can. 10, d. 37. Item generales adparent sanctiones, quibus definitur, in cathedralibus, et collegialis ecclesiis præceptores institui, quibus excolantur ingenia adolescentium ad ordines provehendorum, can. 12, dist. 37, cap. 1, 2, 4, 5, 7, de magistr., cap. 4, ætat, et qualit. præfic., concil. trident., sess. 5, de reform., cap. 1, Generales quoque sanctiones sunt, quibus aut facilius quædam privilegia literatis clericis conceduntur, cap 28, in fine de præbend., aut facultates extra ordinem conceduntur iis, qui velint in literis proficere, cap. 34, de elect. in 6, aut non mediocris ratio habetur gratiarum generalibus studiis tributarum, uti in concilio tridentino, sess. 25, de reform., cap. 9. Singularia præterea multa statuta fuerunt pro modo cujusque ordinis. Primum de episcopis in veteribus canonibus legebatur, eosdem debere præ ceteris excellere sapientia, ac doctrina, can. 3, dist. 36, can. 6, dist. 38, cap. 7, de elect., cap. 10, de renunc. Pressius tridentinum concilium in c. 2, sess. 22. de reform. mandavit, ut electus in universitate studiorum magister, sive doctor; aut licentiatus in sacra theologia, vel jure canonico merito sit salutatus, aut publico alicujus academiæ testimonio idoneus ad alios docendos ostendatur; quod si regularis fuerit, a superioribus suæ religionis similem fidem habeat. Deinde in dignitatibus, aut officiis, quæ scholasteriam adnexam habent, mandavit idem concilium in cap. 18, vers. *de cetero*, sess. 23, de reform., ut conferantur nonnisi doctoribus, vel magistris, aut licentiatis in sacra pagina, aut in jure canonico, et aliis personis idoneis, et qui per se ipsos id munus expleant. Insuper idem concilium in sess. 24, de reform. cap. 12, vers. *archidiaconi* mandavit, ut archidiaconi in omnibus ecclesiis, ubi fieri poterit, sint magistri in theologia, seu doctores, aut licentiati in jure canonico. De parochis antiquæ canonum definitiones, quibus docetur, eos in sacris literis eruditos esse debere, psalterium nosse, et canones pœnitentiales, item ea, quæ ad sacramenta, ad ritus, atque ad sacramentalia pertinent, can. 1, 2, 5, dist. 38, cap. 4, de ætate et qualit. præfic., atque ad executionem expeditionem istorum canonum collineaverunt tridentini patres, cum formam concursus in collatione ecclesiarum parochialium instituerunt. Presbyteri tanta pollere scientia debent, quanta requiritur ad docendum populum, concil. trident., sess. 25, de reform. cap. 14: diaconi et subdiaconi ita exculti esse debent, ut ea, quæ sunt suo muneri necessaria, non ignorent, concil. trident. sess. 23, de reform. cap. 13, ac præsertim divini officii recitationem, cap. 9, de celebrat. missar.: minores ordines consecuturos latinam saltem linguam callere oportet, ita ut in dies ob doctrinæ incrementum de gradu in gradum promoveri mereantur, concil. trident. sess. 23, de reform. cap. 11, denique tonsura initiandi ex sanctione tridentina in cap. 4, sess. 23, de reform., juncto, cap. ult. de tempor. ordin. in 6, saltem legere et scribere noverint, eruntque in fidei rudimentis edocti. Si quæratur, an collatio beneficii facta minus idoneo irrita censeatur, et ordinatus minus idoneus sit deponendus, distinguere oportet inter casum, quo statutum est, aliquem certo gradu academico insignitum esse oportere, et casum, quo idoneus demonstrandus sit ex scientia. In prima specie, cum de episcopo agatur, puniendus quidem est extra ordinem, non tamen irrita habebitur episcopalis inauguratio, dicto, cap. 2, sessionis 22 tridentinæ. Neque similis pœna irritæ habendæ electionis imminet, ubi agitur de archidiacono, præsertim quod concilium tridentinum in dicto cap. 12, sess. 25, non adeo absolute academicum gradum in archidiaconis postulaverit, sed adjecta clausula *ubi fieri poterit.* Ubi vero agitur de scholasteria, aperta sunt concilii verba in dicto cap. 18, sess. 23, in quo legitur, irritam esse collationem beneficii, si

concedatur illi, qui nec doctor sit, nec licentiatus in theologia, vel jure canonico, aut talis non sit, qui idoneus habeatur, et munus impositum valeat per se ipsum implere. In posteriore specie, certum est, scientia minus idoneum deponendum esse, can. 5, dist. 51, can. 3, dist. 55, cap. 15, de ætat. qual. et ord. præf., cap. 7, 17, 20 et 53, de elect., immo et aliquando ipso jure irritam esse beneficii collationem, uti exemplum est in collatione præbendæ theologalis, juxta concilium tridentinum in cap. 1, vers. *de cetero*, sess. 5, de reform.

Ex eo, quod mites animo esse clerici debeant, irregulares sunt, qui ea qualitate juxta normam canonum destituuntur. Defectum lenitatis nostri appellaverunt, cujus caussa inuritur nota irregularitatis, quoties homicidium, vel mutilatio fiat, non quidem dolo, aut culpa, quæ dolo proxima sit, tunc enim non ex defectu, sed ex crimine irregularitas imminerет, verum quoties fiat vi voluntarie facta, ubi justa sit occidendi, vel mutilandi caussa, canon. 1, dist. 51, cap. 14, de homicid. Itaque in proposito triplex homicidium esse potest, (quod dicitur de homicidio, idem intelligatur velim de mutilatione) casuale, necessarium et voluntarium. Casuale illud est, quod fortuito contigit, nec potuit prævideri; necessarium, quod admittitur vim vi repellendo, ubi quis aliter evadere nequit aggressorem; voluntarium, quod fit deliberata animi voluntate, immo ut plurimum etiam præcedente consilio. Quoties homicidium casuale sit, aut necessarium, nulla imminet irregularitas; nisi homicida non servaverit modum in se defendendo, omisso, uti nostri ajunt, moderamine inculpatæ tutelæ, aut non omnem diligentiam adhibuerit, ne homicidium sequeretur, veluti si casum culpa præcesserit, cap. 13, 18, de homicid., Clem. 1, eod. tit., concil. trident., sess. 14, de reform. cap. 7. Hinc solet in his speciebus dispensatio impetrari, quod ut plurimum emergat dubitatio facti de modo servato, vel adhibita omni diligentia. At ex homicidio, vel mutilatione voluntaria, utut justa ut plurimum indici solet irregularitas. Tria sunt exempla in hoc proposito, nimirum in militari professione, in caussis judiciariis criminalibus, atque in chirurgicæ, vel etiam medicæ artis professione.

Ut de militibus primum dicam, regula generalis est, milites, qui in conflictu mortem in adversarios intulerunt, aut hostem mutilarunt, irregulares existere, non solum si clerici sint, qui nomen militiæ dederint, can. 5, dist. 50, can. 1, 2, 3, 5, 6, 19, 20, caus. 23, quæst. 8, cap. 5, de pœnis, sed etiam si laici extiterint, can. 8, dist. 50, can. 1 et sequentibus, dist. 51. Verum hæc regula suas habet exceptiones. Quid enim in primis, si clericus principatum temporalem gerat dignitati ecclesiasticæ adnexum, et jure belli inferendi potiatur? Militiam ipse jure instruet, et quamquam militaria gesta eidem tamquam principi tribuantur, ab irregularitate tamen erit immunis, argumento cap. ult. ne cler. vel monach. in 6. Quid deinde, si clericus principem roget, ut arma inferat in hostes fidei, religionis, ecclesiæ, eosdemque perdat? Exempla commendabilia sanctorum ecclesiasticorumque patrum indicant, nullam in ea specie irregularitatem imminere, canon. 7, 10, 17, caus. 23, quæst. 8. Quid item, si pugnetur bello, uti vocant, defensivo, non aggressivo? Cum teneantur etiam clerici caussa tuendæ civitatis vel provinciæ, in qua degunt, vigilias et excubias facere, et commune civium omnium onus ferre necessario debeant; si hostem perimant, iis æquiparantur, qui necessarium homicidium suæ defensionis caussa committunt, proindeque erunt sine ulla formidine irregularitatis, argumento capituli 2, immunit. eccles. Hinc in cap. 24, de homicid. ideo clerici declarati sunt irregulares, quia præsidia egressi non tam se ac præsidia tueri, quam hostes aggredi visi sunt. Si cui difficultatem faciat canon 4, dist. 50, is dicere poterit, eum, qui se defendendo paganum occiderit, aut meræ defensionis limites excessisse, aut paganum adgrediendo prævenisse. Ut enim Nicolai I, ætate frequentes erant paganorum excursiones, facile christiani obviam occurrebant, ut illos perderent, cujus rei argumentum est, quod operæ pretium fuerit in capitulari Caroli Magni anni 762, cap. 2, ita decernere: *Ut sacerdotes neque christianorum, neque paganorum sanguinem fundant*, lib. 7, capitular., cap. 124. Neminem profecto turbare debet canon 8, dist. 50, ubi legitur, irregularem fieri homicidii conscium sive consilio, sive præcepto sive *defensione*. Etenim vox illa *defensione* corrupta esse videtur, et legendum potius *assensione*, quemadmodum in pluribus codicibus habetur. Revera id consonat cum canone 20, ex Ancyranis, quem Martinus Bracharensis in eo monumento exhibebat. Canon Ancyranus his verbis conceptus est: *Qui volentes homicidium fecerunt ad pœnitentiam quidem jugiter se submittant, circa autem exitum vitæ communione digni habeantur*. Gravior difficultas occurrit in conspectu canonis 36, dist. 50. Verum adhuc dici potest, disciplinam ilerdensis concilii occasione frequentissimarum vandalicarum persecutionum in Hispania constitutam, fuisse potius ad continendos in officio clericos accommodatam, ne clerici nimis excederent, et defensionis necessitatem prætexentes, arma tractarent ad hostium cœdes et clades. Revertamur in viam. Quid si milites una cum exercitu perrexerint, et in conflictu socios quidem habuerunt perimentes, ipsi autem neminem peremerunt, nec socios ipsos ad perimendum con-

citaverunt? Belli justitia, uti adnotavit cardinalis Lambertinus in notificatione 101, tom. 2, notif., in caussa erit, cur facta sociorum ipsis non imputentur caussa contrahendæ irregularitatis, cap. 3 et 4, de clerico percuss., juncto, cap. 8, de pœnis. Potiore sane ratione ne clerici quidem irregularitatem incurrunt ex sola armorum delatione, dummodo neminem occiderent, aut mutilaverint, cap. 2, de cler. percuss., quamquam aliis pœnis, vel censuris clerici arma gerentes plectantur, cap. 2, de vita et honest. clericorum.

Eadem fere, quæ de militibus dicta sunt, obtinent in illis, qui in caussis criminalibus necem reorum jure curaverunt. Distinguendi sunt in hac re judices, accusatores, vel denunciatores, ac testes. Judices si sententia sua reum morte, vel mutilatione damnaverint, non quidem statim post sententiam, sed post sententiæ executionem fiunt irregulares, quia tum primum verum est, eos caussam morti, vel mutilationi dedisse. De clericis perspicuæ sunt canonum constitutiones in can. 29, caus. 23, quæst. 8, cap. 9, de cler, vel mon., cap. de raptor. De laicis etiam idipsum statutum videtur in can. 8, dist. 50, et in can. 1, 2, 4, dist. 51. Hæc tamen regula suas habet exceptiones primum in viro ecclesiastico, qui temporali jurisdictione cum mero imperio conjuncta, et dignitati suæ adnexa gaudeat, dummodo criminales suæ jurisdictionis caussas alteri deleget, cap. 3, ne cler. vel mon. in 6, juncto, cap. 10, de excess. prælat. Secundo in cardinalibus et episcopis solio pontificio adsistentibus ob singularia eorundem jura concessa a Paullo IV, anno 1557 die 29 aprilis. Tertio in inquisitoribus fidei, eorumque officialibus ex constitutione Pii V, quibus in locis merum imperium publice exercent. Quarto in iis prælatis, qui reum pœna ecclesiastica damnatum sæculari magistratui puniendum remittunt, cap. 10, de judic., cap. 2, de cler. excomm. Irregulares quoque sunt ex eadem caussa, qui consilium magistratui præbent, aut sententiam scribunt in caussa criminali, qua de capite agitur, aut qui executores sententiæ capitalis adjuvant, vel stipant, uno verbo ii omnes, qui cooperantur, can. 36, dist. 50, can. 19, 29, caus. 23, quæst. 8, cap. 5 et 9, ne cler. vel mon. Accusatores etiam, vel denunciatores secuta morte vel mutilatione accusati, aut denunciati sunt irregulares, nisi agatur de iis denunciatoribus, qui, quod sua interest, consecuturi, querelam de reo apud judicem proponunt, protestatione adjecta, qua afferant, se in rei mortem, aut mutilationem non intendere, quamquam inde judex ex officio supremum supplicium inferat, cap. 2, de homicid. in 6. Testes autem non fiunt irregulares, si auctoritate judicis vocati fuerint, et quæ noverint, palam fecerint, c. 19, vers. *ad ultimum* de homicidio.

Ex quo homicidium, aut mutilatio etiam justa pluribus in casibus modo enumeratis irregularitati caussam præbeat, ex defectu, uti nostri ajunt, lenitatis, disputatio fieri solet, quid de iis sentiendum sit, qui vel medicam, vel chirurgicam artem profitentur, sive exercent, vel quia, si de utrisque sermo sit, aliquando evenire possit, ut seu ignoratione, seu oscitantia morti alicujus præbeant occasionem, vel quia, si tantum de chirurgis agatur, sæpe ac sæpius nonnisi secando, urendo, feriendo juxta regulas utilissimæ artis curare possint, ut ægrotantes in salutem, et valetudinis firmitatem restituantur. Multa sane in proposito sunt argumenta; aliud enim est quærere de iis, qui jam in clero constituti artes illas exercent, num aut in susceptis ordinibus ministrare, aut ad majores gradus adscendere possint; aliud quærere de laicis, qui postquam easdem artes exercuerint, in clerum promoveri desiderant. Aliæ præterea regulæ constituendæ videntur de medicis, aliæ de chirurgis; aliæ de iis, cui culpa omni immunes fuerunt in artibus exercendis; aliæ denique de iis, qui culpæ cujusdam admissæ conscii sibi sunt, aut certo adfirmare non possunt, se omnem omnino diligentiam perpetuo impendisse. Si de iis primum disputandum sit, qui jam clericæ militiæ adscripsit fuerint, nulla dubitatio esse potest, quin irregulares habendi sint, quotiescumque chirurgicam artem professi fuerint, quum ecclesiastici canones ea professione clericis expresse interdixerint, c. 9, ne cler. vel mon. non sane quod irregularitas semper immineat iis, qui canonum disciplinam minime servant, sed quod mutilatio, vel adustio, vel incisio, unde irregularitas profluit, sine culpa esse non possit in iis, qui dum mutilant, vel adurunt, vel incidunt, legum præceptionibus adversantur, can. 7, dist. 55, cap. 19, 23 et 25 de homicid. eadem ratione irregulares esse dicemus monachos, utut necdum sacris ordinibus initiatos, quod constitutio concilii lateranensis, qua clericis interdicitur chirurgicæ artis exercitione, ad monachos etiam pertineat, utpote in qua de monachis æque ac de clericis expressa mentio habetur, cap. 3 et 9, ne clerici vel mon. dicto cap. 19, de homicid. Quid vero, si magna necessitas emergat, ut alias ægrotanti occurri non possit, quam ministerio clerici, vel monachi in ea arte periti, ex. gr. quia laicus chirurgus præsto non sit, et ex mora grave salutis discrimen ægrotanti immineret? Ad hanc speciem cum nullo modo pertinere videatur laudatum lateranense decretum, ne alius dicamus, sublatam fuisse clericis facultatem proximis in extremo etiam laborantibus consulendi, neque propterea extendetur irregularitas. Hæc profecto obtinent

in ea chirurgiæ parte, quam qui profitetur, incidat, inurat, aut secet, non idem tamen dicendum videtur, siquis leniorem alteram chirurgiæ partem, quæ nec in incisione, nec in ustione, nec in mutilatione versatur, exerceat. Præterquamquod enim nullibi adpareat constitutum, hujus ratione quemquam fieri irregularem, hanc suo decreto non comprehenderunt lateranenses antistites, quando expressam tantum mentionem fecerunt de ea chirurgiæ parte, *quæ adustionem, vel incisionem inducit.* Quamquam in hoc proposito adhuc dicendum est, artem istam esse a clericorum, monachorumve institutis alienam, eosque a culpa non excusare, nisi singularia in sodales officia, quæ non lucri spes, sed una sincera charitas concitaverit, aliud postulet; immo et tum sive clericos, sive monachos irregulares dicemus, quando ex ejusdem artis, utut in parte mitissima, exercitione ob negligentiam exercentis, vel homo mortuus fuerit, vel in aliqua parte corporis contabuerit, etiamsi de admissa leviore negligentia ageretur; etenim culpa utut levior, ubi non in omittendo, sed in committendo consistat, a lata culpa minime distinguitur, cap. 23, de homicid., juncta leg. 6, § 7, ff. de offic. præsid. His positis stratam viam habemus ad aliam dirimendam disputationem, ubi quæratur de clericis, aut monachis artem medicam exercentibus; quæ enim de leniore chirurgiæ parte tradidimus, eadem ipsa tradere possumus de mitiore ista disciplina. Quamobrem licet delinquere videatur clericus, aut monachus medicam artem exercens, nisi illum officia charitatis in sodales sine spe temporalis lucri præstanda excusent, quod a clericalis, vel monasticæ vitæ ratione ea professio sit aliena; non tamen qui exercet, ideo fiet irregularis, quia nullam in hac specie pœnam irregularitatis ex juris definitione imminere deprehendimus, argumento, cap. 7, de ætat. et qualit. præficiendorum De laicis, qui postquam aut chirurgicam, aut medicam artem exercuerint, in clerum cooptari desiderant, minus aspera disciplina stabilienda videtur. Etiamsi enim profitentibus illas artes nonnihil lenitatis deesse videri aliquibus possit, unde irregularitas, de qua quæritur, irregularitas ex defectu lenitatis a pragmaticis passim appellatur, quis tamen ignorat, majorem esse illam lenitatem, quam ecclesia a clericis postulat, quam sit lenitas laicorum? canon 37, distinct. 50, cap. 2, 6, 8, 9, de homicid., cap 1 et 2, de clericor. percuss. Quamobrem si forte medicus laicus in clero adscribi se postulet, non ex eo irregularis dici poterit, quod medicam artem exercuerit, nisi tamen ejus negligentia evenerit, ut ægrotans in mortis discrimen adduceretur. Atque in hac re nihil est, quod difficultatem ingerere valeat, quum habeamus expressam Clementis III definitionem in dicto cap. 7, de æt. qual. præficiend. Neque ulla dubitatio esse potest de chirurgis, quoties eam tantum artis partem professi fuerint, quam mitiorem superius appellavi, sive quæ nec in urendo, nec in secando, nec in incidendo consistat, nisi tamen qui eam exercuerit, negligens adeo fuisse proponatur, ut exinde ægrotans aut moreretur, aut in aliqua corporis parte tabem insanabilem contraxisset. Difficilius est definire alteram quæstionem, quæ in altera minime leni chirurgiæ parte versatur. Etenim vulgus interpretum, ac pragmaticorum in eam opinionem passim devenisse deprehendo, ut concluderent, eam chirurgiæ partem profitentem, utut de minima negligentia redargui minime possit, fieri irregularem. Si valida invenissem, aut saltem probabilia vulgatæ hujus opinionis fundamenta, et ego facile subscriberem; neque enim is sum, cui aliena, ac præsertim ea, quæ communibus fere suffragiis recepta sunt, displicere soleant. Verum ad canonum sanctiones, quod maxime in hac juris parte decet, respiciens, neque ullum inter ipsas monumentum inveniens, in quo non dixerim irregularitatis notam præstitui in laicos artem chirurgicam exercentes, sed nec levi aliqua conjectura eliciatur, ex qua irregulares artem chirurgicam exercentes fieri deducatur, necessario cogor, ut aliud concludam, quando certissime scio, irregularitatem ex sanctione juris, non ex privatis interpretum placitis proficisci. Dicunt nunc, qui contra sentiunt, eam chirurgiæ partem exercentes lenitate deficere. Quid, si ego id admittam. Probandum ipsis erit, talem esse defectum lenitatis, contra quem nota fuerit irregularitatis indicta: neque enim quicumque lenis animi defectum habent, statim irregulares esse intelliguntur, nisi aut constet de generali canonum sanctione, qua qui lenes omnino non sunt, ad cleri officia promoveri non possint, aut constet de singulari canonum definitione, qua in proposita defectus lenitatis specie indicta fuerit irregularitas. Provocent forte ad varia exempla, quibus qui cædunt, aut mutilant, utut justa ac legitima de caussa, fiunt irregulares. Singularia ista omnia sunt, de quibus expressæ prodierunt legumlatorum antistitum definitiones. Quis autem ignorat, in materie irregularitatis argumentum a similibus petitum minime valere? quemadmodum apertissime docuit Bonifacius VIII, qui interrogatus, an is irregularis evaderet, qui sacra mysteria in polluta ecclesia celebraret, quasi is non longe distaret ab eo, qui celebraret in ecclesia interdicta, respondit, nullam imminere in proposito irregularitatem. *cum id non sit expressum in jure,* cap. 18, de sent. excom. in 6 Ceterum licet ita mihi respondendum videatur, quando ad jus tota quæstio revocaretur, si tamen in facti quæstione versa-

ret, tanquam saluberrimum consilium capiendum proponerem, ut saltem ad cautelam dispensatio ab eo, ad quem pertinet, peteretur, non quod credam, dispensationem petendam ob dubiam juris sententiam; etenim non ignoro, in dubio juris nunquam esse pro irregularitate pronunciandum; sed quod gravis esse facti dubitatio posset, quod scilicet, qui chirurgicæ artis quamcumque partem exercuit, non omnem omnino, et universis in casibus diligentiam impenderit, ne ægrotans in quoddam aut vitæ, aut incolumitatis discrimen adduceretur; neque autem ignoro, in facti dubitationibus tutius esse, dispensationem, uti vocant ad cautelam postulare, c. 12, 18 et 24, de homic.

Defectus famæ etiam irregularem facit. Si enim clerici dum ordinandi sunt, bonum habere populi testimonium debent. Actuum apostolicorum, cap. 6, epist. ver. ad Timoth., cap. 3, can. 5, dist. 51, cap. 11, de excess. præl., cap. 87, de reg. jur. in 6, jure optimo arcendi ab ordinibus erant, qui boni nominis, et famæ jacturam fecissent. Duplex est infamia, popularis scilicet, ac legalis. Popularis ex quodam incerto delicti admissi rumore dependet, ut in cap. ult. de furtis, cap. 10, de renunciat. atque hæc quidem operari potest, ut donec infamiam quis contraxerit, nec purgetur, aut ad suscipiendos ordines non admittatur, aut, ne in susceptis ordinibus ministret, interdicatur, non tamen ut omnino sit irregularis. Legalis infamia oritur, sive ex lege publica, quæ a civilibus muneribus quemquam arceat, sive ex lege ecclesiastica, quæ ecclesiasticis honoribus quemquam privet, atque ista proprie irregularitatem parit, can. 1, 2, caus. 3, quæst. 7, can. 2, 17, caus. 6, qu. 1, c. 5, de pœnis in 6. Porro hæc legalis infamia triplicem habet caussam; modo enim ex professione oritur, modo ex qualitate criminis, modo ex qualitate pœnæ in reum inflictæ. Ex professione infames dicuntur, quotquot ludicram, aut comicam artem exercent, can. 2, dist. 33, l. 2, § 5, ff. de his qui not. infam. Sunt qui adjiciunt *carnifices, seu macellarios, aut tabernarios*, in conspectu clementinæ 1, de vita et honest. cler. Alium vero fuisse scopum Clementis V, vel ex ipsa constitutionis lectione liquido constat. Ex crimine dicuntur infames, quicumque tale crimen admiserint, cujus rei civili jure infamia notantur, can. 2, 17, caus. 6, qu. 1, quamobrem colligitur ex levi delicto neminem irregularem fieri, imo nec ex quocumque gravi crimine, sed ex eo tantum, quod publicum sit, et infamia jure notatum, can. 33, 34, dist. 50, can. 3, caus. 6, qu. 1, cap. 54, de testib. Horum criminum characteres isti sunt, nimirum si capitalia sint, can. 17, caus. 6, quæst. 1, cap. 13, vers. *credentes* de hæreticis, cap. 5, de pœnis in 6, si ab accusando, vel a testimonio in judicio ferendo quemquam repellant, can. 9, caus. 3, quæst. 5, can. 2, caus. 6, quæst. 1, cap. 54, 56, de testibus; denique si talia sint, quæ publico judicio publicis pœnis damnari soleant, cap. 9, de purgat. canon. argumento legis 1 et 2, ff. de publ. judic. Addere debemus ea crimina, quæ jure ecclesiastico excommunicationis pœna ipso facto puniuntur, dicto cap. 13, de hæret., can. 3, caus. 6, quæst. 1, item ea omnia crimina, quæ memorantur in can. 9, can. 3, qu. 5, can. et 17, caus. 6, qu. 1. Ex pœna dicuntur irregulares, non sane qui in numerata pecunia condemnantur caussa injuriæ compensandæ, cap. 23, de sentent. et re judic. sed qui pœnæ capitali, aut corporali, qualis esset fustium, triremium, exilii, deportationis subjiciuntur; item qui anathemati obnoxii fuerunt, vel degradati, vel etiam depositi etiam depositione verbali. Non est omittendum hoc in loco, olim etiam irregulares fuisse, qui semel pœnitentiæ publicæ in ecclesia addicti fuissent, quasi non integra essent illorum existimatio, siva pœnitentia publica indicta fuisset auctoritate ecclesiæ, sive sponte quisquam ex demissione animi publicam pœnitentiam suscepisset, can. 55, 56, 58, 60 et 68, dist. 50, can. 1, 2, 3, d. 55, can. 3, dist. 61, can. 4, 5, dist. 81, c. 1, de bigam. non ordin. quamquam necessitate cogente ad minora officia ex quadam dispensatione admitterentur, dicto can. 68, dist. 50. Ex eo vero, quod quis ægrotatione pressus pœnitentiam publicam se initurum vovisset, non inde evadebat irregularis, si non fuisset pœnitentium stationes ingressus, can. 57, dist. 50. At enim hæc post pœne sublatam publicarum pœnitentiarum disciplinam penitus exoleverunt.

Ex defectu sacramenti dici solent irregulares tres hominum conditiones, nimirum clynici, neophyti et bigami. Clynici in primis, qui distulerunt sacramenti baptismatis susceptiones in tempus suæ infirmitatis; de his enim gravis oboritur suscipio, ne firma omnino voluntate ad sacramentum accesserint, can. un. dist. 57, deinde neophyti, seu recens baptizati, utpote qui minus et fide, et moribus probati videntur, can. 1, dist. 48, can. 9, dist. 61, can. 3, 9, dist. 77, quorum exemplo neque admittuntur ad majora ecclesiæ officia, qui recens ex laicis in clerum admissi fuerunt, can 2, dist. 48, can 1 et sequentibus, dist. 61 et difficilius dispensatur cum iis, qui recens ab hæreticis reversi sunt, aut publicorum pœnitentium stationes recens exegerunt, can. 3, dist. 61. Hæc ex apostolica Paulli doctrina derivata sunt, atque in canone traducta, can. 1, dist. 48, triplicem ob caussam, primo nequis ambitu moveatur, deinde ut per gradus ad majora ecclesiæ officia ascendatur,

postremo ut certus inter promovendos ordo servetur, et minor provectioribus minime præferatur. De bigamis non ordinandis vetustissima est disciplina, quæ vel ipsum Paullum apostolorum habet auctorem, 1, ad Timoth., c. 3, ad Titum, c. 1, ad Ephesios, c. 5, unde etiam recentiores pontifices sequentes veterum patrum vestigia, ubi de hac re ageretur ad apostolicum præceptum semper provocaverunt, c. 2 et 3, de bigam. non ordin. Simplex initio erat hæc doctrina; sed Scholastici mediæ ætatis, simbolis, ac figuris plura adumbrantes, et res valde dissitas ad studiosorum commoditatem jungentes, triplex bigamiæ genus dixerunt, quos deinde pragmatici seculi sunt. Primam bigamiam veram, et propriam, alteram interpretativam, postremam similitudinariam vocaverunt. Propriam, et veram esse dixerunt, de qua locutus est laudatus apostolus, et quam ab antiquissima ætate sacri canones irregularitate notaverunt, cum quis vel simul, vel successive duabus conjugibus est copulatus. Hac in re vetus fuit quæstio, num bigamus censeretur, qui unam ante baptismum, alteram post baptismum duxisset uxorem. Vel ipsi sancti patres, inter ceteros Augustinus et Hieronymus, invicem disputaverunt, can. 1 et 2, dist. 26. Sed prævaluit Augustini sententia, recepta statim ac fuit auctoritate Innocentii I, probata, in can. 3, distinct. 26, quo definitum est, adhuc bigamum illum censeri. Hoc disputationis genus totum tunc temporis exigebatur ad præceptum apostoli Paulli, qui ordinari volebat eum, qui unius dumtaxat uxoris vir fuisset; uxor autem que dicebatur, sive quæ ante baptismum, sive quæ post baptismum ducta fuisset. Tantum allegabant, qui contra sentiebant, per baptismum fieri novum hominem, et quæ præcessissent, penitus aboleri, quod solidis argumentis Innocentius I, refutavit in dicto can. 3. Prisca illa ætate non opus erat disputare, an etiam irregulare essent, qui non uxores, sed concubinas plures sibi junxissent, aut qui cum pluribus extra conjugium turpiter conjuncti fuissent, quasi isti eodem jure, imo et deteriore censerentur. Concubinari, et rei adulterii, vel stupri ex alia caussa irregulares tunc habebantur, nimirum ex crimine, can 1, dist. 28, can. 1 et 7, dist. 33, can 33, 34. distinct. 50, atque non satis decebat, hos æquiparare illis qui duplex successive conjugium contraxissent. Verum cum primum post receptas Isidori Mercatoris decretales eum reis criminum, præsertim pœnitentibus, mitius agi cœpit, et ob frequentes dispensationes ordinaretur passim graviorum etiam criminum rei, visa est humanior disciplina erga adulteros, et fornicatores, quam erga bigamos; ac tum primum tradi cœpit, in bigamis impedimento esse, ne ordinentur, quendam sacramenti defectum, qualis non agnoscebatur in iis, qui turpem, aut minus castam vitam duxissent. His principiis regebatur ecclesiastica disciplina sæculo 12 et 13, unde cum disputari cœpisset, an arcendus esset quasi bigamus a sacra ordinatione, qui plures habuissent concubinas, rescriptum est, non esse arcendum, cap. 6, de bigam. non ordin. Difficilior visa est definitio alterius quæstionis, num tanquam bigamus irregularis habendus esset, qui duplex non jure, sed facto, matrimonium contraxissent, quia scilicet alterutrum conjugium ex legum censura non subsisteret. Innocentius III, post prodita in utramque partem de more scholasticorum illius ætatis argumenta, observavit quidem generale principium, quod tunc temporis firmum erat, bigamiam ex eo irregularitatem inducere, quod in ea defectus quidam sacramenti agnosceretur; atque inde conclusit, eum, de quo quærebatur, proprie bigamum dici non posse; attamen ad animum potius conjugium contrahentes exterius proditum *cum opere subsecuto*, intendens, quam ad conjugii veritatem, noluit, eum ad sacros ordines posse promoveri, cap. 4 et ult. de bigam. non ordin. ex quibus aperte dignoscitur caussa, quare idem Innocentius aliud rescripserit in ea specie, qua quis plures concubinas habuisset, aut cum pluribus esset fornicatus, dicto cap. 6, de bigam. non ordin. Interpretativam bigamiam dixerunt, cum quis uxorem viduam duceret. Et quidem vetusti canones sunt, quibus viduarum mariti ab ordinibus arcebantur, can. 9, 10, 15, 18, distinct. 34, sed plurimum vereor, ne hæc irregularitas ex caussa bigamiæ cujusdam invecta non fuerit, potius vel ex quadam infamiæ nota, quæ recens viduis mulieribus etiam ex romanarum legum disciplina imminebat, vel ex censura veterum patrum, qui satis non probant secundas mulierum nuptias. At recentiores etiam in hoc conjugio quendam sacramenti defectum agnoverunt. Disputari inde cœpit, an bigamus etiam diceretur, qui duxisset eam, quæ alteri fuisset tantummodo desponsata, aut quidem post matrimonium ratum in domum ducta, non cognita atque Innocentius III, quadam variorum symbolorum inductione definivit, nullam irregularitatem imminere, c. 5, de bigam. non ordin. Sane eum, qui duxisset uxorem ab altero repudiatam, irregularem fuisset, nescio an dicam ex defectu sacramenti, an potius ex caussa criminis, veteres canones definiverunt, can. 17, ex apostolicis, can. 25, dist. 34, cap. 1, de bigam. non ordin. At cum de eo quæritur, qui duxerit meretricem, vel ancillam, vel scenicam, vel qui cum uxore adultera sciens prudens conjugio usus fuerit; et constat, eum esse irregularem, can. 17, ex. apostolicis,

can. 11, 12, 13, 1 dist. 34, pro certo habeo, hanc irregularitatem non esse referendam ad defectum sacramenti, sed potius ad quandam infamiæ notam, quæ marito in iis speciebus inurebatur. Similitudinariam bigamiam dixerunt, cum quis post solemnem continentiæ professionem matrimonium contraxit, can. 24, caus. 27, qu. 1, cap. ult. de bigam. non ordin., cap. 4, de cler. conjug. Certa quidem est censura canonum, qua in proposito imminet irregularitas; meo tamen judicio eadem potius inflicta est, veluti criminis pœna, non in argumentum defectus alicujus sacramenti. Ex quibus observationibus colligitur, tria hæc bigamiæ genera non eodem jure censeri; quamobrem siquæ sunt canonum definitiones, quibus certæ pœnæ adversus bigamorum ordinationes statutæ sunt, eas propria ad bigamos primi generis pertinere, parcius referri ad bigamos secundi generis, ad bigamos tertii generis nullo modo. Statuit Lucius III, vix dispensari posse cum bigamis ordinandis, ne dispensatio fiat adversus præceptum apostoli, cap. 2, de bigam. non ordin. Cur non de bigamia tantum primi generis id erit intelligendum? Statuit arelatense concilium, in can. 2, dist. 55, ordinatores eorum, qui bigami essent, vel viduarum mariti, per annum a Missæ sacrificio abstinere oportere. Cur non coerceatur hæc sanctio ad bigamos primi et secundi generis, quin locum habeat in bigamis tertii? Statuit iterum Lucius III, in dicto cap. 2, de bigamus, ordinatores bigamorum contra præceptum apostoli, protestate ordinandi privari. Cur non id de bigamis tantum primi generis est intelligendum? sive quod temporibus Lucii III, nomine bigamorum veniebant tantum bigami primi generis, sive quod Lucius III, sese referat ad bigamos, quales apostolus declaravit, qui non sunt unius uxoris viri. Denique statuit Gregorius X, bigamos clericos esse omni privilegio clericali nudatos, cap. un. de bigamis, in 6. Quis non intelligat, hac constitutione non comprehendi bigamos tertii generis, propterea quod hujus generis bigami nonnisi improprie bigami nominantur, cap. 1 et 2, qui cleric. vel vov. cap. 4, de cleric. conjug. et vix comprehendi in eadem constitutione bigamos secundi generis, quia temporibus Gregorii X, viduarum mariti generali bigamorum vocabulo venire cœperunt, argumento capituli ult. de bigam. non ordinandis.

CAPUT V.

De specialiter irregularitatis caussis, ubi est pœna criminis.

Huc referendi specialiter sunt tituli 8, 9, 12, 14, 25 et 27, libri 5.

Definiri generaliter potest, nullum crimen irregularitatem parere, nisi quod expressa lege irregularitate punitur, argumento, c. 18 de sent. excom., in 6, juncto, can. 1, distinct. 81. Deinde adjiciendum est, hanc pœnam duabus ex caussis indici consuevisse, primo caussa criminum, quæ vel mortis pœna publica lege plectuntur, can. 23, dist. 54, vel infamem jure publico reddunt, aut quemquam ex jure ecclesiastico pœnitentiæ publicæ addicunt, quemadmodum facile ex dictis in capite præcedente colligitur, secundo caussa criminum, quæ recta opponi administrationi sacrorum videntur, uti contingit in crimine hæreseos, quod evangelicæ prædicationis officio, in reiteratione baptismi, quæ canonicæ ejusdem sacramenti administrationi, in crimine homicidii, aut mutilationis, quod incruento eucharistici sacrificii ministerio, aut in quibusdam ordinis vel illicite suscepti, vel illicite exerciti speciebus, item simoniacis quibusdam gestis, conjugiisve a clericis in majoribus ordinibus celebratis, quæ omnia legitimo ordinis sacri ministerio, e diametro, et maxime adversantur. Multum autem interest hodie, an tale crimen sit, quod ex caussa capitalis pœnæ, vel infamiæ, an tale, quod ex oppositione cum recta ordinis administratione reddat irregularem. Si capitalis pœnæ, vel infamiæ caussa irregularitas crimen sequitur, quidquid olim vigeret, hodie fere obtinuit ut non aliter ea crimina irregularem reddant, quam si publica sint et in judicium deducta, non si occulta, et omnino secreta uti exempla sunt in crimine adulterii, fornicationis, concubinatus, perjurii, furti, falsi et similibus, can. 48, distinct. 61, can. 1, distinct. 81, cap 4 et ult. de tempor. ordinat., cap. 4 de judic., concilio tridentino, sess. 25, de reform, cap. 14, juncto, can. 1, distinc. 33. At si altera de caussa indicitur irregularitas, imminet pœna, etiamsi crimen occultum fuerit. Neque obstat dictum capitulum ult. de tempor. ordinat., ubi solum homicidii crimen excipitur, quasi ex eo uno etiam occultu irregularitas immineat. Etenim observandum est, eo contineri rescriptum singulari speciei propositæ accommodatum. Interrogatus fuerat Gregorius IX, de irregularitate, quæ imminebat adulteris, perjuris, homicidis et falsis testibus. Respondit, ex criminibus illis occultis quemquam non fieri irregularem *præter reos homicidii.* Pertinebat interrogatio ad crimina lege publica vel capituli pœna, vel certe infamia damnata. De criminibus, quæ directo pugnant sacris ministeriis, altum silentium. Qui ergo homicidium a regula excepit, tantum regulam statuit de criminibus pœna capitali, vel infamia damnatis, non de ceteris, quæ alia de caussa irregularitatem inducunt.

Itaque olim erant multa crimina, quæ cum essent aut pœna mortis, aut pœna infamiæ

publicis legibus damnata, pœna quoque irregularitatis sacris canonibus puniebantur. Hujusmodi fuerunt adulteria, stupra, et qui prope ad has turpes conjunctiones accedunt, concubinatus, pejuria, crimen falsi, et similia. De quibuscumque nefariis conjunctionibus, habemus expressum Gregorii Magni præceptum, in can. 9, dist. 50, præter alios canones innumeros, quibus eximia integritas, et castimonia in promovendis desideratur. At posterior ætas mitius egit, et primum in clericos concubinarios severitas disciplinæ adhibita est, cum fuerint pervicaces, cap. 3, 4, 6, de cohab. cler. et mul., deinde cum malum in deterius vergeret, concilium tridentinum, in sess. 25, de reform., cap. 17, statuit, ut beneficiarii jure beneficii pro contumaciæ modo privarentur, et pugnaces declararentur inhabiles ad quoscumque honores, officia, et beneficia, ii vero, qui nullum beneficium haberent; pro modo contumaciæ etiam inidonei ad officia ecclesiastica redderentur. Adulteros ceterosque immundos arcendos esse a sacris ordinibus, docuit Augustinus, in can. 1, dist. 81, quem secutus est Alexander II, in can. 17 et 18, ead. dist., ut omittam canonem 24, dist 50. Verum et posterior ætas quidquam remisit, arcens ab officiis pervicaces tantum, quemadmodum habetur in cap. 4, de cohabitat. cleric. et mulier, cap. 13 de vita et honest. cleric., cap. 17, de tempor. ordinat, cap. 4, in fine de judiciis. Idipsum obtinuit in perjuris et falsis testibus; quamquam enim vetustis canonibus irregularitas immineret, can. 7, distinct. 50, can. 1, dist. 81, coercita tamen est ea disciplina ad casum, quo delictum sit in jure probatum, dicto cap. 17, de tempor. ordinat., cap. 4, eod. tit., cap. 4, de excess. prælat. Quamquam vero disciplinæ veteris rigor inflexus fuerit, non tamen inane est ad illam respicere, veluti ad regulam, qua uti debent juxta intimum ecclesiæ spiritum ecclesiarum antistites, dum clericus sunt ordinaturi.

Sunt, ut ajebam alia crimina, quæ directo pugnant sacræ ordinationi. et quæ ex ordinatione pendent, ministeriis, et quibus ex juris sanctione imminet irregularitas. Hujusmodi sunt hæresis, simonia, reiteratio baptismatis temere facta, illicitæ quædam aut recepti, aut exerciti ordinis species, denique homicidium, aut mutilatio. De hæresi multa jam tradidi suo in loco, sive hæreticos ipsos, sive hæreticorum filios, sive hæreticorum fautores spectantia. Addere iis possum, eos simili quoque irregularitatis pœna puniri qui beneficia precibus hæreticorum impetrant, hos enim omnes constat esse irregulares, can. 32, dist. 50, can. 5, dist. 51, can. 21, caus. 1, quæst. 7, can. 29, 30, 31, 32, caus. 24, qu. 3, c. 9, de hæretic., c. 2, vers. *hæretici*, et vers. *ad hæc*, cap. 15, eod. in 6, concil. trident., sess. 24, de reform. cap. 6. Neque opponas dictum capitulum 15, de hæret. in 5, ubi videntur pœna irregularitatis filii hæreticorum affici tum demum, cum parentes illorum mortui in hæresi fuisse probentur; etenim deductio criminis in judicium ibi requiritur, quia non solum de irregularitate agebatur, sed etiam de ceteris hæreticorum pœnis, quibus, locus esse non potest, nisi palam de admisso crimine constet. Deinde forte admittendum erit nonnihil singulare in hæreticorum filiis minime hæreticis, utpote qui ex facto alieno irregulares fiunt; facti autem alieni non præsumuntur conscii, nisi quando in judicium deductum fuerit.

Nihil est præterea, quod hoc in loco adjiciam de simonia, quando superius suo in loco ostendi, ejus criminis reis imminere ex censura canonum irregularitatem, cap. 21, de accusation., cap. 37, de simonia, cum similibus, una observans, quam infirmum argumentum sit, quod ad ostendendam disciplinæ relaxationem deducunt passim pragmatici ex extravag. 2, de simon. Optandum sane est, conandumque, ut ea disciplina perseveret ad retundendum clericorum ambitum, qui muneribus, officiis, et precibus beneficia, atque ordines petunt, ne alias sit in ecclesia invidendum sollicitudini veterum romanorum, qui gravissimas pœnas in reos ambitus intulerunt, l. unica ff. ad leg. Jul. ambit, l. un. cod. eod. tit.

De reiteratione baptismatis etiam superius actum est, traditumque, imminere huic crimini pœnam irregularitatis. Heic adjiciam tum demum huic pœnæ locum fieri, cum dolo fiat, vel culpa, quæ dolo sit proxima can. 1, caus, 1, quæst. 4, can. 117, de cons. dist. 4. Ut clarius sanctiones canonum explicentur, de tribus personis quæri potest, primum de baptizante, secundo de clerico, qui baptizanti ministrat, tertio de baptizato. Difficile est canones producere, quibus rebaptizantes declarentur irregulares. Quando vero in cap. 2, de apostatis definitum est, ipsum etiam acolythum rebaptizanti administrantem irregularem fieri, quid prohibet, quominus in ipso rebaptizante similis indicta pœna agnoscatur? quando non tam plus, quam præcipue delinquit, qui rebaptizat, præ eo, qui rebaptizantem officio adjuvat. Neque verendum est, admitti in hac specie prorogationem irregularitatis de casu expresso ad non expressum; siquidem agitur de eodem facto in quo vix prorogatio fit de persona ad personam; imo ex quo acolythus irregularis declaratur, supponere juvat, auctores canonum voluisse lege sua rebaptizantem comprehendere, quod ideo forte non expresserunt, quia non alii rebaptizare consueverunt, quam hæretici, quos propterea vel ipsa hæresis ir-

regulares effecerat. Forte notabis, in dicto can. 2, de apostatis, acolythum irregularem dici, *si publicum erat, quod proponebatur*, quasi in hac irregularitatis specie illud ipsum observetur, quod in pluribus aliis delictis quæ si occulta sunt, irregularem non efficiunt ex jure decretalium. Ego potius observarem, Alexandrum III, in proposita specie, quæ nova erat, et canonibus minime definita, de juniore nimirum acolytho, qui simplex ministerium rebaptizanti, vel rebaptizato gratiose exhibuerat, et qua valde jam austera tradebatur disciplina, cum pro irregularitate rescriberet, mitius inde quinquam adjecisse, ut mediam quandam viam eligeret, et non adeo severe puniret, uti puniendus esset rebaptizans, vel rebaptizatus. Porro de rebaptizatis apertissima est censura canonum, qua fiunt irregulares, can. 65, dist. 50, can. 3, dist. 98, can. 10, can. 1, qu. 7, can. 108, 117, 118, de cons., dist. 4. Quod traditum est de baptismate, jam alias adnotavi ad eos extendi non posse, qui sacramentum confirmationis iteraverunt, cum canones in hac parte deficiant, neque ad eos, qui reordinaverunt, aut reordinati sunt, nisi de eo ageretur, qui hæreticus fieret, et ab hæretico episcopo iterum ordinaretur, cap. ult. de apostatis.

De illicita ordinis susceptione dico, non semper occasione ipsius, irregularitatem inferri, sed in iis tantum speciebus, in quibus jure definitum est. Hinc, quia juris sanctio deficit, non erit irregularis, qui ordines per saltum suscepit, uti superius tradidi ad titulum de clerico per saltum promoto. Eandem ob caussam non erit irregularis, qui suscepit ordines ab episcopo, qui renunciavit episcopatui; quamquam enim, in cap. 1, de ordinat. ab episc. qui renunciat. episc. dispensationis fiat mentio, exinde tamen non sequitur, clericum fuisse irregularem, propterea quod sicut restitutionis, ita et dispensationis nomen significare etiam potest absolutionem a censura, qualis est suspensio, quam incurrit ita ordinatus, argumento capituli 8, de tempor. ordin., concilio tridentino, sess. 24, de ref., cap. 6. Item quamquam interea ex defectu ætatis quodammodo irregularis dici possit, qui ante legitimos annos suscepit ordinem, proindeque ab officio suspendatur, cap. 14, de tempor. ordinat., cap. 2, de æt. et qual. præfic., non tamen proprie dicetur irregularis, atque ita, ut deinde legitimo tempore promoveri auctoritate episcopi nequeat, cum juris sanctio desideretur. Similiter nec erit irregularis, sed tantum ab officio suspensus, qui ordinem suscepit ab episcopo non suo, can. 1 et 3, distinct. 71, can. 1 et 6, cau. 9, qu. 2, junctis decretis tridentini concilii, cap. 5, sess. 6, cap. 2 et 3, sess 14, cap. 8, sess. 23, de ref, cap. 1 et 2, de tempor. ordinat., in 6, ubi tamen quod dici videtur, absolutionem dispensationis pontifici maximo reservari, abrogatum est a concilio tridentino, dicto c. 2 et 3, sess. 14, dicto cap. 8, sess. 23. Item deponuntur quidem, aut suspenduntur, non tamen fiunt irregulares, qui extra legitima tempora sunt ordinati, c. 2, 8 et 16, de tempor. ordinat. Pœna irregularitatis locum habet, cum quis sciens prudens a simoniaco episcopo etiam non simoniace ordinatur, cau. 107, 108 et 109, caus. 1, qu. 1, vel cum quis ordinatur ab episcopo excommunicato, can. 4, cau. 9. quæst 1, ex quo interpretationem accipit, cap. 2, de ordin. ab episcop. qui renunciavit, in quo dispensationis nomen occurrit, atque intelligendum id est de dispensatione ab irregularitate, ut dicto canoni 4, cohæreat, vel cum quis ordinatur ab episcopo schismatico, cap. 1 et 2, de schismastic. aut cum quis in apostasia sacrum ordinem suscipit, cap. ult. de apostatis, aut cum quis minoribus ordinibus eodem die una cum subdiaconatu insignitur, cap, 2, de eo, qui furtive, non tamen siquis majores ordines uno die susceperit, cum tantum pœna suspensionis indicatur, c. 13 et 15, de tempor. ordinat., item irregularis esse videtur, qui bipartita, ita dixerim, sacræ ordinationis administratione ordines susceperit, quemadmodum in specie canonis 13 et 14, dist. 23, itidem maritus sine consensu uxoris ordinatus, can. 4, cau. 9, q. 1, extravag. un. de voto apud Johannem XXII. Olim quoque irregulares habebantur, qui sine titulo ordinarentur, can. 1 et 2, dist. 80, hodie vero ab ea disciplina recessum est; tantum enim imponitur onus ordinatoribus, ut certæ ecclesiæ ordinandum adscribant, cap. 16, de præbendis. An etiam irregularis fiat, qui excommunicatione innodatus ordines suscipit, non satis liquet. Si producatur in medium capitulum 6 de apostatis, illud statim singulare adparet de clericis in apostasia ordinatis. Si producatur capitulum 32, de sentent. excommunicat., agitur quidem in eo de depositione a suscepto ordine, non vero de irregularitate. Si producatur capitulum 1 et 3, de eo qui furtive, non de excommunicatis ibidem agitur, sed de iis, qui communicatione anathematis vetiti ab episcopo fuissent, ne ad ordines accederent, imo et istos con expresse definitur esse irregulares. Denique si producatur capitulum 3 et 4 de cler. excommun. minist., non pertinent ista ad speciem excommunicati, qui ordinetur, sed excommunicati ordinati, qui nihilominus ecclesiastica officia exequatur.

Cum de illicita ordinis exercitione agitur, iterum eadem regula præstituenda est, qua tradatur, non quamcumque illicitam ordinis exercitationem irregularem facere, sed eam tantum, quæ ex sanctione juris irregularitate puniatur. In primis verum est, irregula-

rem illum esse, qui non susceptum ordinem audet exercere, quod quibus in casibus contingat, jam superius tradidi ad tit. de clerico non ordinato ministrante. Deinde generaliter verum est, clericum, qui, dum censura tenetur, administrat, fieri irregularem, can. 6 et 7, cau. 11, qu. 3, cap. 1 et passim de cler. excomm. ministr., cap. 1, de sent. et re judic. in 6, cap. 1, 18 et 20, de sent. excomm. in 6, etiamsi non fuerit denunciatus, cap. 12, 14 et 15, de homicid., dummodo qui ordinem exercet, sciat, aut non dubitet, se esse censura innodatum, cap. 1, de postul. prælator, cap. 5 et 9, de cler. excomm. ministr. Verum adhuc in hac re quædam sunt observanda, ne tanquam generalis disciplina casibus accommodetur, quæ suos fines habet, intra quos circumscribitur. In primis irregularem tantum puto esse eum, qui veram censuram violat. Quamquam enim siquis proponeretur excommunicatus, aut suspensus ad certum tempus, et determinatum, quo casu excommunicatio vel suspensio non proprie censura dicitur, sed certum pœnæ, vel pœnitentiæ genus, nihilominus hæc violatio pœnæ, quæ proxime ad censuram accedit, subjacet irregularitati, quia in cap 1, de sent. et re jud., in 6, id fuit expresse definitum; quid tamen si suspensio nullo modo censura esset, aut non proxime ad censuram accederet, sed providentia quædam, quia prælatus suspendus decori sacrorum prospiciat, veluti cum sacerdotem consilio et mente vacillantem ad indefinitum tempus arceat, aut cum clericum de crimine suspectum interea suspendat, donec de veritate in judicio constet? Ad hanc speciem irregularitas non extendetur; quod ego arbitror perspicue demonstrari posse ex can. 9, caus. 2, quæst. 5. Pendebat caussa Maximi de simoniæ vitio accusati; interea Maximus suspensus erat (ita enim interpretor vocem, quæ ibidem legitur *excommunicatus*, juxta morem veterum, qui nomine excommunicationis aliquando suspensionem designabant); nihilominus tamen idem Maximum suspensionem contemnens, animo se purgandi a crimine objecto, cujus se conscium esse negabat, missarum solemnia celebravit. Debuit quidem ob hoc, uti in eo canone legitur, pœnitentiæ subjici, non tamen irregularitate notari. Secundo certum est, laicos censuram excommunicationis, aut interdicti violantes non fieri irregulares, cum irregularitas tantum indicta sit ministerio sacrorum censuræ tempore peracto, cujus tantum clerici conscii esse possunt. Tertio etiamsi de clericis agatur, tantum irregulares erunt, cum ipsi per se, dum censura notarentur, divina officia celebraverint, non vero cum alteri censura notato celebranda mandaverint; quamquam enim et qui mandat, reus criminis sit, et pœna coercendus, sanctio tamen juris pœnam irregularitatis indixit iis tantum, qui præsumserint celebrare divina officia, vel se celebrationi ingesserint divinorum, cap. 5, in fine de cler. excomm. ministr. Quarto generale canonum sanctiones, quibus adversus *clericos* hæc irregularitas indicitur in toto tit. de cler. excomm. min., nobis insinuant, irregularitatem non solum clericis majoribus imminere, dum ordines suo gradui convenientes exercent, sed etiam clericis minoribus, qui ordine suo utantur. Quinto certum est, violationem solius excommunicationis minoris non inducere irregularitatem, cap 10, de cler. excom. ministr. Sexto si de suspensionis censura loquamur, violatio ejusdem tum demum reddit irregularem, cum suspensus ab ordine, vel officio, exercet ordinem, vel divinum officium celebrat, non tamen cum suspensus a beneficio res beneficiaris administrat, quia de sola ordinis exercitione, vel de divinorum officiorum celebratione tantum canones concepti sunt, can. 7, caus. 2, quæst. 3, toto tit. de cler. non ordin. ministr., cap. 1, de sent. et re jud., in 6, cap. 1, de sent. excommun., in 6. Eadem ratione si de excommunicationis majoris censura agatur, non ille fiet irregularis, qui quoquo modo excommunicationem violat, sed qui violat in ea parte, qua excommunicatio major sub se continet suspensionem ab ordine et divinis officiis. Similiter et irregularis erit, qui violaverit interdictum, seu locale, seu personale, divina celebrando, non alia quavis ratione, cap, 1, de postulat. Prælat., cap. 3 et 4, de cler. excomm. ministr., cap. 18 et 28, de sent. excommun., in 6. Non tamen erit irregularis, qui celebrat in ecclesia polluta, cum ibidem nulla sit violatio censuræ, dicto cap. 18, de sentent. excommunic., in 6, neque erunt irregulares episcopi, qui in loco interdicto altare sibi erigant Missæ sacrificium celebraturi, ob expressam ipsis concessam a sacris canonibus facultatem, in cap. ult. de privileg., in 6.

Irregularitatis ex crimine homicidii proficiscentis fundamenta nonnulli invenerunt, in cap. 21. Exodi in illis verbis: *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.* Verius meo judicio hæc verba eo pertinent, ut statuatur, homicidam nullo loco juvari, ne sacris quidem ædibus et altaribus, quominus mortis pœna plectatur. Potius fundamentum invenitur in doctrina Pauli apostoli, qui in epist. 1, ad Timoth. cap. 3, neminem percussorem veluti ad ecclesiasticos ordines promoveri, clarius Paulum secuti sancti patres declaraverunt, homicidas inidoneus esse ad sacros ordines, dist. 45, per totam, can, 2, caus, 1, qu. 9, cap. 1, et passim de homicidio, cap. ult. de tempor. ordinat., cap. 12, de pœnis. Irregularitas au-

tem in proposito pœna criminis dicitur. cum homicidium injustum fuerit, idest sine auctoritate, et legitima caussa, can. 33, caus. 23, quæst. 8, concilio tridentino sess. 24, de reform. cap. 6. Quoties enim aut caussa, aut auctoritas subest, ea servanda erunt, quæ superius tradita sunt, cum de irregularitate ageretur, quæ proficiscitur ex defectu, uti vocant, lenitatis. Debet autem homicidium revera esse secutum, cap. 1, de cleric. pugn. in duello, cap. 24, de homicid. sive facto illius, de quo quæritur, sive auxilio, sive mandato, nisi mandatum revocatum fuerit, antequam homicidium sequeretur, cap. 23, de sent. excomm., in 6, sive etiam ratihabitione, quam vel mandatum, vel consilium præcessisset, aut quam præcessisset privata ratum habentis vindicta animo concepta, ubi nomine ipsius homicidium peractum est, dicto c. 23 de sent. excomm. in 6, can. 8, distinct. 50, can 34, caus. 23, qu. 8, cap. 2, de cler. pugn. in duello, cap. 4, de cler. percuss., cap. 6 et 18, de homic., cap. 5, de pœnis, quia refert, an homicidium occultum sit, an manifestum, atque in judicio probatum, can. 3, 5, 6, 33, 34 et 59, dist. 95, cap. ult. de tempor. ordin., concilio tridentino, sess. 14, de reformat., cap. 7. Immo et quandoque quis irregularis efficitur, etiamsi revera homicidium non subsequatur, nimirum quoties atrocia quædam occurrunt adjuncta, veluti cum quis *assassinia* meditantes instruit, vel fovet, vel protegit, cap. 1, de homicid., in 6, vel cum quis insequitur pontificem maximum, vel cardinales, cap. 5, de pœnis in 6, vel atrocem injuriam in episcopum intulerit, Clement. 1, de pœnis. Item habebitur tanquam irregularis quicumque, etiamsi non probetur homicidium admisisse, graviter tamen est de homicidio suspectus, cap. 14, de homicid., cap. 47, de sentent. excomm, quod potissimum locum in habet in iis, cum homicidium impedire possent, minime impediverunt, propterea quod isti homicidii conscii præsumuntur, dicto cap. 47, canon. 8, caus. 23, quæst. 3, cap. 6, de homicid., cap. 6, de sentent. excommunic, in 6. Neque his obstat, canon. 34, caus. 25, qæst. 8, in fine, etenim, uti ego jam observavi in meis lucubrationibus in Gratianum, postrema canonis verba, quæ negotium faciunt, in integris aut canonum, aut legum monumentis desiderantur. Illud necessario requiritur ad inducendam irregularitatem, ut homicidium ex voluntate fiat, quæ sane cum deficiet in infante, in amente, in furioso, in dormiente, nullus erit irregularitatis metus, can 14, caus. 3, quæst. 9, can. 1 et passim, caus. 15, quæst. 1, Clem. un. de homicidio, quamquam sufficiat, homicidium voluntarium fuisse, ut loquuntur, in caussa, quod contingit, cum quis voluntarie dat operam rei illicitæ, unde homicidium, etiamsi casu sequatur, can. 37, 38, 39, 44, 46, 47, 48, 49, 50 et 81., dist. 50, cap. 1, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23 et 25 de homicid., cap. 5, de pœnis, cap. 7, de pœnit. et remiss., cap. 3, de homicid, in 6, atque ob hanc rem etiam erit irregularis, qui mandat aliquem verberari, si mandatarius fines mandati excedens occidat, dicto cap. 3, de homicid., in 6. Aliud est, ubi homicidium necessarium sit, et admissum ob sui defensionem, quam alias qui curare non possit, cum moderamine, uti loquuntur inculpatæ tutelæ; et potiore jure, ubi homicidium admissum sit in bello justo defensivo; quemadmodum in præcedente capite traditum est. Qui furem ad tuenda bona occidit, adhuc irregularis erit, propterea quod hujus generis homicidium non sit sine crimine, nisi forte quis suspicetur non inanibus argumentis, etiam furem suæ ipsius vitæ una cum bonis insidiati, cap. 2, de homic. Qua in re opportuna distinctio est inter furem diurnum, et nocturnum, ut difficilius vindicetur a culpa, qui diurnum, quam qui nocturnum furem interfecerit, c. 3, de homicidio. Denique peremtio fœtus, veluti homicidium, irregularitatis pœna punitur, si fœtus fuerit animatus, can. 8, 9 et 10. caus. 32, quæst. 2, c. 20, de homic., non autem si fœtus adhuc inanimis fuisse dicatur; quamquam quod attinet ad salutarem pœnitentiam pœnitenti imponendam, generationem impediens quasi homicida consideretur apud patres Wormacienses, in c. 5, de homicidio, quod et iidem patres statuerunt in specie canonis 50, dist. 50.

Mutilatio etiam homicidio æquiparatur ad inducendam pœnam irregularitatis, cap. 1, de cler, pugnant. in duello, cap. de 4, rapto, cap. 3, de homicid., in 6, Clement. un. eod. tit., atque ob eam rem quidquid de iis, qui hominem occidit mandant, aut qui homicidium consilio, aut auxilio curant. dictum est, de iis etiam dicendum est, qui hominem mutilari mandent, vel mutilationem consilio, vel auxilio curent. Dicitur mutilatio abscissio membri, idest partis aptæ ad aliquam particularem operationem, argumento, cap. 6, de corpore vitiatis. Videtur quoque mutilatio esse, si facto alicujus membrum alterius contabescat, et functionibus sibi propriis exequendis inutile efficiatur. Imo etsi sola verberatio neminem reddat irregularem, vulneratio tamen, quæ cum sanguinis effusione fiat, irregularem faciet vulnerantem, cap. 1, qui cler. vel vov., cap. 4, de raptor. Sunt qui putant, in hac irregularitatis specie, quandam veluti talionis pœnam agnosci posse; cum enim mutilatus fiat ex defectus irregularis, ajunt jure statui debuisse, ut mutilans similem irregularitatem contraheret, argumento can. 13, dist. 55. Mihi non satis placet hæc

observatio, quando licet verum sit, omnem mutilationem, quæ reddit mutilatum irregularem ex defectu, reddere mutilantem irregularem ex delicto, dicto can. 13, dist. 55, non tamen verum est e converso, mutilationem, quæ mutilatum non reddit irregularem ex defectu, non reddere mutilatem irregularem ex delicto. Hæc omnia vero sunt, sive quis mutilaverit alium, sive mutilaverit semetipsum. can. 6, dist. 55, cap. 4, de corp. vitiat., sive passus fuerit se ab alio mutilari, dummodo culpa patienti adscribatur, can. 7, 8, 9, 10 et 11, dist. 55, cap. 5, de corp. vitiat Ex quo sane fit, ut qui crimen admiserit, ex quo inde magistratus auctoritate mutilatus fuerit, irregularitatem non evadat, non solum ex eo, quia mutilatio pœnalis infamem reddat, sed etiam ex eo, quod iste mutilationi caussam culpabilem dederit. Constat exinde, quid dicendum sit de iis, qui eunuchi facti fuerint. Quoties aut casu id evenit, aut in infantibus, qui sunt propriæ voluntatis expertes, aut vi facta etiam in adultis, aut denique medicorum consilio in iis, qui aliter salutem instaurare nequeant, nulla a sacris canonibus inducta est irregularitas. Verum extra hosce casus mutilatis eidem semper irregularitas imminebit, quin excusari valeant ex eo forte, quod allegent, se ad bonum finem mutilationi aut caussam, aut assensum dedisse, quemadmodum sapientissime observavit Benedictus XIV, in lib. 11, de Synodo diœcesana, c. 7, n. 1, et sequentibus, can. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, dist. 55, cap. de corpore vitiatis.

CAPUT ULTIMUM.

De modis, quibus irregularitatis aut impedimentum cessat, aut nota deletur.

Non semper perpetua est irregularitas; sed modo juris auctoritate, modo ex ipsa irregularitatis indole dispositioni juris accommodata, modo ex dispensatione prælati eam jurisdictionem habentis finem habet. Juris auctoritas intercedit, quoties lex, quæ irregularitatem induxit, aut contraria lege aut contraria consuetudine, quæ vim legis habeat, abrogatur; qua ratione multæ irregularitates, quæ olim in usu erant, hodie amplius non vigent. Ex ipsa irregularitatis indole dispositioni juris accommodata finem habet irregularitas, quoties ipsa irregularitatis inducendæ ratio et caussa, vel certa adjuncta a lege probata suadent, ut finem accipiat. Quod ut perspicue demonstretur, stabilienda sunt duo veluti principia, quorum primum est, vix tempore circumscribi illam irregularitatem, quæ ex crimine ortum habet; alterum est, ut plurimum finem habere irregularitatem, quæ ex defectu proficiscitur, ubi defectus cessaverit, aut ubi defectus nullam amplius rationem haberi, in jure definiatur. Primum principium adeo generale est, ut ad illud nonnisi tres exceptiones in jure probatas invenim. Prima exceptio est, si subdiaconus matrimonium contraxerit, et deinde facti pœnitens monasticam vitam amplectatur, c. 2, qui cler. vel vovent. Secundo exceptio est, si constitutus in minoribus ordinibus incaute iteraverit baptismum, deinde monasticam vitam professus fuerit, cap. 2, de apostatis. Siquidem in hisce duobus casibus visum est, delinquentium pœnitentiam serio animo in monasterio peractam ita delere crimen, ut deleat etiam ipsam irregularitatis notam, quæ ex iis criminibus contracta fuisset. Tertia exceptio demonstrari potest in specie capituli 2 de cler. non ord. ministr. propositum fuerat Urbano III, diaconum quendam missarum solemnia celebravisse. Irregularis quidem erat, sine spe ulla ordinationis sacerdotalis: at de beneficio aut non auferendo, aut concedendo agebatur, ne laicalem omnino vitam inire cogeretur. Responsum fuit, post sinceram pœnitentiam id posse concedi, quamquam salubrius foret, si reus ad regularem vitam transiret. Ad vero exinde non liquet, proprie irregularitatem contractam ex pœnitentia, vel ex monastica professione cessare: tantum insinuatur, post pœnitentiam, aut monasticæ vitæ professionem, facilius obtentum iri dispensationem.

Alterum principium, quo definitum est, ut plurimum finem habere irregularitatem, quæ ex defectu proficiscitur, ubi defectus cessaverit, aut ubi nullam amplius rationem defectus haberi, in jure definiatur, generale quidem esse videtur, non adeo tamen, ut nullas patiatur exceptiones. Quamobrem dico in primis, illud tum locum habere, quoties impedimentum aut jure definitum aut temporarium sit, aut certis conditionibus præstitutum. Exempla sunt, primo in iis, qui caussa ætatis irregulares dicuntur, statim ac enim legitimam ætatem nacti sunt, irregulares esse desinunt, cap. 14, de tempor. ordin., cap. 2, de ætate, et qualit. præfic., quod ipsum de neophytis dicendum est, statim ac jam diuturnum tempus a baptismatis susceptione præterlapsum est: secundo in iis, qui caussa amentiæ, vel furoris, vel ægrotationis, quæ animum alienaverit, irregulares sunt, quoties ad mentis sanitatem fuerint restituti, can. 1, caus. 7, quæst. 2, tertio in iis, qui ob scientiæ defectum a sacris ordinibus sive susceptis, sive suscipiendis repelluntur, quoties studio ed industria doctrinam sibi comparaverint, cap. 11, vers *item si quis* de renunciat., cap. 2, ætate et qualit. præfic., quarto in iis, qui reddendarum adhuc rationum caussa sunt irregulares, quoties rationes ipsas reddiderint, et fuerint ab eisdem penitus liberati, cap. un.

de obligat. ad ratiocin.; quinto in iis, qui caussa servitutis, militiæ, matrimonii aut non liberi, aut non expediti sunt ad ordines suscipiendos, quoties servus libertatem, miles missionem a militia, maritus assensum uxoris consecuti fuerint, cap. 1, in fine de fil. presbyter., cap. et sequentibus de servis non ordin., secus ac contingat in iis, qui curiæ adscripti sunt, quemadmodum suo in loco demonstratum est, ubi caussa expendebam, ex quibus curiales a sacris ministeriis removentur; sexto denique in iis, qui non legalem, sed popolarem infamiam ex sola delicti suspicione contraxerunt, statim ac omnis suscipio evanuit, puta post canonicam purgationem, cap. 12 et 14, de purgation. canon. Quotquot species huc usque numeratæ sunt, universæ de irregularitate conceptæ sunt intra certum tempus, vel intra certas conditiones circumscripta. Deinde etiam dico, principium positum verum esse, ubi impedimentum nascitur quidem ex certa nota perpetuo inusta, sed quæ deinde certis positis factis, juris accedente potestate, atque auctoritate, quin opus sit hominis dispensatione, deletur. Exemplum est primo in filiis illegitimis, quoties per subsequens matrimonium legitimi esse cœperint, cap. 6, qui fil. legit., item quoties auctoritate pontificis maximi per singulare rescriptum legitimi fiant, dicto cap. 6, juncto cap. 13, eod. tit., quod tamen Sixtus V, anno 1585, definivit locum non habere in cardinalibus. Insuper ego puto locum non habere, ut possint ab illegitime nato obtineri ea beneficia, quæ ex fundatione tantum legitimis conferri debeant, ne alias mens fundatoris eludatur. Differt autem legitimatio a dispensatione, quia legitimatio perfecta undique est, atque ideo totalis a pragmaticis appellatur; at dispensatio tantum ad certum finem obtinetur. Item exemplum est in filiis spuriis, si monachi fiant, aut in cœtu clericorum sub regula vivant, dummodo, ad majora beneficia, idest dignitates, et prælaturas, non adspirent, cap. 1, de filiis presbyter. Nonnulli insuper adjecerunt, per baptismum susceptum omnem pridem contractæ irregularitatis notam aboleri. Id mihi placere non potest, observanti nullam ante baptismum fingi posse irregularitatem contractam, quoniam irregularitas impedimentum canonicum est, atque ii, qui necdum baptizati sunt, canonibus minime subjacent. Neque obstat, quod superius dictum est, ex caussa bigamiæ irregularem dici, qui unam ante baptismum, alteram post paptismum uxorem duxerit; siquidem non inde concluditur, irregularitatem ante baptismum contractam supponi. Tantum quum baptizatus ordinandus est, dicitur irregularis, quia tunc revera bigamus dicitur, proptereaquod revera duplex conjugium celebravit.

Frequentior est modus delendæ irregularitatis ex singulari Antistitis jurisdictionem habentis dispensatione; quæ, si irregularitas ex defectu oriatur, tum demum indulgeri potest, cum quis et talem defectum habeat, quo non obstante adhuc possit officia ordini congruentia gerere, et talem defectum habeat, qui sine alicujus injuria auferatur. Ex priore caussa frustra in suscipiendis ordinibus dispensaretur cum infante, cum furioso, cum eo, qui penitus ignorat, et similibus, argumento, cap. 5, de ætat. et qualit. præfi. Ex posteriore caussa non esset probabilis illa dispensatio, qua ordinaretur servus dissentiente domino, miles dissentientes principe, et maritus dissentiente uxore, et siquis alii impedimentis similibus detinentur. Si vero irregularitas ex delicto proficiscatur, facilius dispensatio indulgeri solet, cum qui irregularitatem contraxit, delicti pœnitentiam egit, et, quod fieri possit, se non adeo indignum sacris ordinibus palam exhibuit, cap. 16, 17, de tempor. ordin., cap. 4, in fine de judic., cap. 4, de cleric. conjug., cap. 1, 2, qui cler. vel nov., cap. 12, de homicid., cap. 2, de cler. ordin. ministr., cap. un. de cler. per salt. prom., cap. 1, 2 et 3, de eo, qui furtive. Porro dispensatio obtenta exemplo omnium jurium singularium strictam semper patitur interpetationem, etiamsi a summo pontifice obtineatur, unde Bonifacius VIII, eum, quem dispensaverat caussa beneficii obtinendi, statuit non posse alterum beneficium impetrare, cap. 1 et 2 de filiis presbyt. in 6.

Ut dispensatio rite obtineatur, tria concurrere oportet. Primum ut revera quis sit irregularis; nam si tantum aliquis de irregularitate dubitaret, si dubium in jure versetur, irregularis minime censendus est, cum irregularitas nullo sit, nisi de qua in jure expresse constet, argumento capituli 18, de sentent. excomm. in 6, secus ac si dubitatio versetur in facto; tunc enim recipienda est juris regula, quæ docet, in dubio tutiorem partem esse eligendam, cap. 12, 18 et 24, de homicid., nisi dubietas non penes eum esset, de cujus irregularitate quæritur, sed penes judicem, apud quem conventus assereret, se certo non esse irregularem, seu, quod idem est, non admisisse delictum, cui irregularitas imminet. In hac specie, dummodo conventus se canonice purget, ab omni irregularitatis nota immunis habebitur, quin opus sit dispensatione, cap. 12 et 14, de purgat. canon. Secundo ad obtinendam dispensationem oportet, ut caussa subsit publicæ seu necessitas, seu utilitatis, aut, si privata tantum utilitas allegetur, talis sit, quæ constitutionibus comprobetur, can. 18, dist. 34, cap. 3, de postul. prælat., cap. 12, 20 et 22, de elect. Agitur in proposito de derogatione publicæ legis, et quemadmodum

ad eam edendam gravis caussa antistites ecclesiasticos concitavit, ita et gravis tantum caussa movere poterit ad eandem relaxandam. Postremo opus est, ut dispensatio ab eo obtineatur, qui dispensandi polleat facultate.

Hinc profecto in gravissimam descendimus disputationem, in qua de potestate ordinariorum quæritur, ac de pontificiis reservationibus, et facile est dissentientes, ac pugnantes interpretes invenire, unumquemque pro variis nationum studiis, ac præjudiciis dimicantem. Passim vulgus interpretum, præsertim italicorum, definiunt, dispensationes hujus generis esse pontifici maximo reservatas, ea de caussa, quia impedimentum irregularitatis ex jure communi proficiscatur, propterea que nihil aliud sit dispensare ab irregularitate, quam dispensare abs jure communi; verentur autem, ne si episcopis, ceterisque ordinariis asserant facultatem dispensandi ab irregularitate, asserant eo ipso facultatem dispensandi ab jure communi, contra definitiones, qua in decretalibus ipsi inveniunt, nimirum in cap. 20, de electione, et in cap. 4, de concess. præbendæ. Tantum adjiciunt exceptionem ad regulam, iis nimirum in casibus dispensationes ordinariorum admittentes, in quibus speciale jus dispensandi facultatem ordinariorum adtribuerit. Imo et ex hoc putant, magis magisque firmari regulam; si enim, ajunt ipsi, certis in casibus jus specialiter eam potestatem episcopis fecit, grave argumentum est, eandem generaliter non competere. Ego sane in hanc ipsam definitionem convenio, libenterque subscribo opinioni tradenti, nullam competere episcopis, ceterisque ordinariis dispensandi ab irregularitate facultatem, nisi specialiter certis in casibus facta fuerit; proindeque dispensationem superiori reservari. Imo et nomine superioris intelligo non proximum, qualis esset metropolitanus in conspecta episcopi, sed unum pontificem maximum. Etenim non ignoro, metropolitanorum jurisdictionem, quamquam sit ordinaria, certis tamen limitibus circumscribi, et tantum in iis casibus competere, in quibus jus definivit, quemadmodum ostendi in tractatione de potioribus ecclesiæ dignitatibus et officiis; non constat autem, metropolitanis hanc facultatem aliquando fuisse concessam: imo adparet, Honorium III, rescripsisse, hanc potestatem archiepiscopis non competere, *cum a canone minime sit permissa*, cap. 15, de tempor. ordinat. At, si candide loqui velim, minime possum convenire in caussam, atque ideo hanc traditionem recipere, quia verum generaliter sit, ordinarios, atque ipsos episcopos non posse abs jure communi certis in casibus dispensare. Mihi semper placuit opinio tradentium, jus commune in bonum publicum generaliter dirigi, proindeque esse ab unoquoque antistite perpetuo observandum eatenus, quatenus æquitas, dispensationem minime suadet, can. 1 et sequentibus caus. 15, quæst. 1, interea tamen non denegari prælatis, ubi gravis caussa postulet, quidquam remittere, ac relaxare, etiamsi de inferioribus antistibus agatur; statim ac enim *conditor canonis* (verba sunt Innocentii III, in cap. 29, de sentent. excomm.) *ejus absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur facultatem aliis relaxandi.* Et revera id docet antiquissima disciplina, quando legimus in Ancyrana synodo, episcopum potuisse indulgere diaconis, dum ordinarentur, ut valerent conjugia contrahere, quamquam hoc generali lege prohiberetur, can. 8, d. 28. Recentiores quoque pontifices similem indulgendi facultatem in episcopis agnoverunt, quemadmodum constat in specie capituli 16, de temper. ordin., capituli 1 et 2, de ordinatis ab episcopo qui renunc. episc. Quod si, qui contra sentiunt, provocent aut ad capitulum 20, de elect., aut ad capitulum 4, de conces. præbend., dico, adparere quidem ex iis, pontificem maximum non destitui dispensandi facultate adversus sanctiones seu in conciliis, seu in decretis prædecessorum pontificum editas, non tamen adparere, inanem esse quamcumque inferiorem prælatorum dispensationem. Quod si adjiciant, specialiter in jure concessum fuisse ordinariis, ut in certis casibus dispensent, indeque argumentum deducant ad demonstrandum, ordinarios in aliis casibus non expressis, ea facultate carere, observo, hoc argumenti genus parum solidum esse. Nam et ego si eodem argumenti genere, aut simili uti vellem, potius contrarium demonstrarem, ita observando: constat aliquando, expresse pontifici maximo reservatas fuisse dispensationes irregularitatis certis in casibus, quemadmodum in ea irregularitate, quæ contrahitur ab eo, qui divina officia celebrat, dum censura tenetur, cap. 1, de sentent. et re judic. in 6, cap. 1, de sentent. de excomm. in 6, item in ea irregularitate, quæ dicitur ex defectu natalium, cap. 18, de fil. presbyter, juncto can. 12, dist. 56. Ergo in ceteris casibus minime expressis episcopalis dispensatio rite admittetur. Argumenta hujus generis, cum facile suppetant in utramque partem, tum gravia non sunt, propterea quod in jure multa rescripta exhibeantur, quæ non jus novum et speciale constituunt, sed tantum tradunt, quod juxta generales juris regulas fuerit rescribendum.

Itaque ego potius, postquam veluti firmissimum principium posuerim, quo traditur, generaliter dispensationem ab irregularitate pontifici maximo reservari, argumento capituli 18 de fil. presbyt., exceptis iis casibus, in quibus expresse, et specialiter jus episcopis eam

facultatem fecerit, ita edissero. Quandocumque sacri canones notam irregularitatis indixerunt, non tam declaraverunt, quemquam esse certa nota affectum, dua impediretur, ne ad sacra ministeria accedat, quam eo ipso vetuerunt episcopis, ordinariis sacræ ordinationis, et beneficiorum collatoribus, ne ejus generis personas ad ecclesiastica officia promoverent, quasi præceptum non admittendi ad ordines, vel beneficia præcipue in episcopos dirigeretur, can. 59, dist. 50, can. 2, dist. 55, cum similibus bene multis. Et revera cum olim necdum invectum fuisset irregularitatis nomen, nec dici soleret, hunc, vel illum irregularem existere, sacri canones remoturi a sacris ministeriis certum personarum genus, episcopis injungebant, ne ad ordinationem progrederentur. Ita concepta est apostolica Paulli doctrina, ex qua multæ irregularitatis species originem suam trahunt, quando Paullus in cap. 3, epist. 1, ad Timotheum monebat, ut ordinandus episcopus esse deberet unius uxoris vir, seu, quod idem est, non bigamus, item non percussor, non neophytus, præter alias virtutes, quas in eo gradu exoptabat. Quod cum ita sit, non est ferendum juxta rectam rerum bene gerendarum œconomiam, ut is dispensare valeat ab ea lege, quam sibimetipsi impositam deprehendit, ne facile lex ipsa in irritum cadat, cum inanis videatur obligatio imposita illi, qui possit voluntate sua eandem legis obligationem evertere, elevare, argumento legis 8, ff. de obligation. et action. Non alia de caussa et Lucius III, in cap. 2, de bigam. non ordin., et Cœlestinus III, in cap. 3, eod. titul. rescripserunt, episcopos non posse admittere bigamos ad ordinationem, nisi quia apostolica præcepta de non ordinandis bigamis episcopos eosdem urgebant. Huic principio consonat, quod legitur in cap. 9, de ætat. et qualit. præfic. prohibitum erat eligentibus episcopum, ne eum eligerent, qui tantum subdiaconus esset, prohibitione, inquam, in eligentes directa. Nihilominus tamen concessum adparet metropolitano, qui ordinariam jurisdictionem in confirmatione electionis exercebat, ut valeret ab ea irregularitatis specie dispensare, contra quam obtineret in specie capituli 15, de fil. presbyteror., quia ibidem archiepiscopus non ordinariam facultatem explicaturus fuisset, sed penitus extra ordinem, et jure singulari. Consonat quoque huic principio, quod legitur in cap. 6, de ætat. et qualit. præficiend., ubi episcopi arbitrio relinquitur, admittere quosdam irregulares, ubi dispensatio non ex libera voluntate episcopi pendeat, sed episcopus in ea re morem gerat ecclesiasticæ disciplinæ jubenti, clericos beneficia jam possidentes ordinibus initiari. Eadem ratione in cap. 1 et 2 de eo, qui furtive admittitur episcopus ad dispensandos quosdam ab irregularitate contracta in susceptione sacrorum ordinum ignorante, vel invito episcopo: quasi in ea specie, episcopus dispensans non semetipsum a legis auctoritate eximat, sed tantum illos, qui ea ratione ordinationem subripuerunt.

Post firmatam generalem regulam illud superest, ut omnia indicentur exempla, in quibus specialiter obtinuerunt episcopi, ut dispensare valerent. Qua in re distinguendum est jus antiquum, scilicet ante trident., abs jure recentissimo, quale concilium trident. induxit.

Jure antiquo, quod usque ad trident. concilium viguit, distinguere oportet irregularitatem ex defectu proficiscentem ab irregularitate, quæ proficiscitur ex delicto. Et in primis in defectu natalium dispensatio ad unum pontificem maximum generaliter spectat, can. 12, 13, 14, 15, distinct. 56, cap. 20, de elect., cap. 18, de fil. presbyt., cap. 13, qui fil. sint legit., qui tamen eo difficilius dispensare solet, quo turpior est nota irregularitatis, juxta qualitatem illegitimæ nativitatis, c. 10, vers. *unde patet* de renunciatione. Tantum conceditur episcopo dispensare, caussa ordinum minorum, vel beneficiorum, quæ animarum cura destituuntur, c. 1, de fil. presbyt. in 6. Ait ibidem Bonifacius VIII, dummodo beneficium talem sit, *super quo per ipsum episcopum valeat dispensari*; cujus nomine intelligitur beneficium utut simplex, quod pater illegitimi non possederit, aut etiam beneficium non possidendum in ea ecclesia, in qua pater in beneficio utut diverso ministret; etenim in beneficiis hujus generis, quidquid antea vigeret, cap. 5, de fil. presbyt., pontificis maximi dispensatio necessaria est, cap. 9 et 17, de fil. presbyter., quibus jungi, cap. 15, sess. 25, de reform. in concilio tridentino.

De dispensatione a defectu libertatis supervacaneum est quærere, propterea quod si de servis, aut de curialibus agatur, eorum conditio apud christianos ab usu exolevit; si agatur de iis, qui obnoxii sint reddendis rationibus, vix ad quosdam casus superius a me memoratos irregularitas coercetur, et nullibi in eisdem legitur adtributa episcopis dispensandi facultas; denique si agatur de militibus sine consensu principis, aut de maritis sine consensu uxoris ordinandis, nulla concedi solet dispensatio ne fraus fiat juribus vel a principe in milites, vel ab uxore in maritum exercendis.

Ut a defectu corporis dispensetur, multi scripserunt, opus esse auctoritate apostolicæ sedis, argumento canonis 39, dist. 50, et cap. 2, de corpore vitiatis. Alii e contrario tradiderunt, nonnihil in hac parte potestati episcoporum fuisse concessum. Usus obtinuit, ut solus papa dispenset, ubi vitium egregium

sit; tum vero pontifex maximus mandare ordinario solet, ut ipse per se cognoscet, an talia sint facti adjuncta, ut dispensatio sine scandalo valeat indulgeri, ne alias dispensatio eadem in contemtum degeneret sacrorum ministeriorum, dum hæc a monstruosis hominibus obirentur, quemadmodum refert Pyrrhus Corradus in praxi dispensationum l. 3, cap. 5. At si vitium non adeo grave sit, dispensandi facultas episcopo conceditur; quod maxime innititur æquitate; siquidem cum non omnia corporis vitia irregularitatem inducentia definita sint in jure, sed notioni prudentis episcopi remittantur, uti superius tradidi, res esset plena periculi in episcopo cognoscente, si nonnihil remittere, atque indulgere in ea parte non valeret.

Cum defectus animi multiplex esse queat, non in omnibus casibus æqualis est dispensationis disciplina. Si in primis de amente, de furioso, et de eo, qui alienationi mentis subjaceat, agatur, nemo non videt; nonnisi temere sperari dispensationem cujuscumque antistitis auctoritate. Si quæratur de eo, qui ætate minor est, olim cum ætas in sacerdotibus, et diaconis provectior, quam hodie requireretur, episcopis indulgebatur, ut, cum necessitas eligendorum sacerdotum, et diaconorum urget, nec provectiores reperirentur, ordinare valerent eos, qui annum vigesimumquintum nacti fuissent, can. 5, dist. 78, sed generaliter dispensatio a sede apostolica petebatur, quod cautum prescius fuit, ubi quidam episcopi frequens minus providis ordinationibus disciplinæ ecclesiasticæ fraudem faciebant, et minores ætate sine discrimine promovebant, c. 2, 3, de æt. et ord. præfic. juncto c. un. eod. tit. in 6. Non tamen omnino actum fuit de episcopali auctoritate; siquidem in primis permissum fuit episcopis, ut eos possint ad regimen parochialis ecclesiæ advocare, qui intra breve tempus possunt in presbyteros promoveri, c. 5, de æt. et qual. præfic. deinde Bonifacius VIII, expresse etiam permisit, ut episcopi cum iis, qui vigesimum annum compleverint, libere dispensare valeant, caussa obtinendarum dignitatum, vel personatuum, quibus non imminet cura animarum c. un. de æt. et qual. præfic. in 6. Si de iis agatur, qui dicuntur animi lenitate deficere, nullibi legitur, episcopis concessam fuisse dispensandi facultatem, ac propterea dispensatio nonnisi a sede apostolica erit impetranda.

Cum infamia irregularitati caussam dederit, distingui solet inter infamiam popularem, et legalem. Popularis, quæ pendet ex quodam publico admissi criminis rumore, aboletur vel sententia judicis declarante innoxium eum, qui de crimine suspectus erat, vel canonica purgatione suspecti, uti jam superius adnotavi. Legalis infamia vel proficiscitur ex professione, vel ex crimine, aut pœna, vel denique ex pœnitentia publica. Quoties ex professione oriatur, vel professio infamis est ratione habita personæ exercentis, qualis esset clericos; tum vero cessatione ejusdem clerici, omnis infamiæ nota deletur sine ulla prorsus dispensatione, clem. 1, de vita et hon. cleric vel professio infamis est natura sui, qualis est scenicorum, can. 2, distinct. 33, tum vero nonnisi auctoritate pontificis maximi ea nota deletur. Idipsum dicendum est de infamia, quam quis vel caussa criminis, vel caussa pœnæ contraxit, hæc enim nonnisi summi principis aut restitutione in integrum, aut singulari dispensatione aboletur. Qua in specie, ne passim indigni ad sacra ministeria promoveantur, saluberrime cautum est, ut tum dispensatio concedatur, cum rei criminum insigni pœnitentia novi quodammodo homines honestate vitæ cœperunt palam adparere, can. 18, 19, 20 et 21, dist. 50. Quoties ex pœnitentia publica non integra fama fuerit, nonnihil episcopali auctoritati tributum est, ob expressam constitutionem toletani concilii in can. 68, dist. 50. Nimirum poterit episcopus ad sacra officia pœnitentes admittere, si necessitas, aut usus exegerit, in minoribus tantum officiis, aut, si jam diaconi fuerint olim ordinati, etiam in officio subdiaconorum.

Irregularitas, quæ oritur ex defectus sacramenti, quoniam non in eodem genere semper est, varias suscipit regulas. Si in primis agatur de clynicis, qui in infirmitate baptismum susceperant, aperta est definitio concili neocesariensis in can. unico dist. 57, ubi episcopis denegatur facultas eosdem ordinandi, adjecta tamen exceptione, nimirum *si postea ipsorum studium et fides probabilis fuerit, aut hominum raritas exegerit.* De neophytis concepti ita sunt canones, ut episcopis omnino interdicatur illos ordinare, can. 1 et 2, dist. 48, proptereaque jure ordinario dispensare episcopi nequeunt, non tamen inficias ire possum, episcopis eam facultatem concedi, quoties magna ecclesiæ utilitas dispensandum suadeat, cum id veteres patres et verbis expresse asseruerint, et factis comprobaverint, can. 9, dist. 61. De bigamis quoque observandum est, episcopo adeo facultate destitui ex censura canonum in eorundem ordinatione, ut, si contra canones ordinavissent in sacris ordinibus, ne excepto quidem subdiaconatu, potestate ordinandi carerent, cap. 2 et ult. de bigam. non ordin. quod argumento est, nunquam dispensandi facultatem episcopis fuisse concessam. Tantum legitur, dispensare episcopos sive in bigamia vera, sive interpretativa, ubi minores tantum ordines conferendi essent, aut etiam necessitate urgente subdiaconatus, can. 18, dist. 55. Ast hodie receptum est, ut in qui-

buscumque ordinibus impetranda sit sedis apostolicæ dispensatio, quemadmodum demonstrare conantur, Fagnanus ad titulum de bigamis non ordinandis, et Barbosa de offic. et potest. episc. Allegat. 49, numero 49, neque aliud ego dicerem in conspectu tridentini decreti in cap. 17, in fine sess. 23, de reform. ubi etiam quo casu præsto non sint cœlibes clerici, permittitur episcopis, ut in minoribus ordinent conjugatos, dummodo neminem bigamum ad ea officia in ecclesia gerenda admittant. At enim aliud dicendum est, si agatur de bigamia similitudinaria, ad quam profecto non facile refertur memoratum tridentinum decretum; alias autem constat, ex jure communi permissum esse, ut in hac bigamiæ specie dispensatio episcoporum admittatur, quasi hæc irregularitas non tam ex defectu, quam potius ex delicto proficiscatur, quod definitum est in cap. 4, de cleric. conjugat. et in c 1, qui clerici vel voventes.

Succedunt aliæ species irregularitatis, quæ nimirum ex delicto proficiscitur. In iis deliciis, quæ contra continentiam clerici admiserint sub matrimonii specie, quod tamen matrimonium nullo modo esse poterat, statuere cœpit Alexander III, posse episcopum dispensare, dummodo clericus pœnitentia maculam delevisset, cap. 4, de clericis conjugat., cap. 1 et 2, qui cler. vel voventes. Id ipsum etiam recipi posse definivit, ubi de aliis illicitis conjunctionibus ageretur, qualia essent adulteria, cap. 4. in fine de judiciis. Imo et adjecit in eodem cap. 4, posse episcopum dispensare in iis criminibus, *quæ sunt minora*, quæ verba interpretatus fuisse videtur Gregorius IX, in cap. ult. de tempor. ordinat. dum scripsit, non tantum in crimine adulterii, verum etiam in crimine perjurii, vel falsi testimonii, posse episcopum dispensare, dummodo ea crimina ordine judiciario comprobata, vel alias notoria non fuerint, et reus pœnitentiam exegerit. Hæc adeo vera sunt, ut non solum expressa episcopi dispensatio valeat, sed etiam tacita sufficiat, veluti cum episcopus sciens prudens reum clericum ordinaret, argumento capituli 5, de fil. presb., adeo etiam, ut vix hodie in his criminum generibus irregularitas contrahi dicatur, ob frequentes præsertim tacitas, episcoporum dispensationes. Non tamen ego ausim asserere episcopis similem dispensandi facultatem, quoties agatur de irregularitate, quæ ex hæresi, ex simonia, atque ex reiteratione baptismatis temere facta, proficiscitur, cum nullibi aut in vetustis canonibus, aut etiam in recentioribus decretalibus id constitutum adpareat. Si sermo sit de illicita ordinis susceptione, video quidem in cap. un. de cler. per saltum prom. permissum episcopo fuisse, ut cum eo dispensaret, qui diaconatus ordine prætermisso ad presbyteratum adscendisset. Verum non satis constat, an in proposita specie episcopus ordinaria potestate usus fuerit, an potius ex singulari pontificis maximi mandato dispensaverit. Idipsum de iis dico, qui furtive ordines susceperunt, atque exinde irregularitatem contraxerunt; quamquam enim in cap. 1, 2, et 3, de eo qui furtive, adpareat, ex dispensatione episcopi censuram canonum relaxatam fuisse, ait tamen Cœlestinus III. Episcopum sedis apostolicæ auctoritate dispensavisse, uti liquet ex iis verbis, *poteris de nostra licentia dispensare*, dicto cap. 3 Erga eum, qui non ordinatus sacerdos missarum solemnia celebravit, admissum quidem fuit, ut facti pœnitens ex indulgentia episcopi beneficium consequeretur, cap. 1, de cler. non ordin. min. quoad ceteros autem effectus nullibi legitur, episcopis concessam fuisse dispensandi facultatem. Ex quo deducitur, dispensationem ob irregularitate, quæ proficiscitur ex illicita ordinis exercitione, pontifici maximo reservari. Et revera in cap. 1, de sentent. et re judic. in 6, atque in cap. 1, de sent. excom. in 6, liquet, nonnisi pontificis maximi auctoritate dispensari posse cum iis, qui censuram violaverunt, idest sacra ministeria obiverunt, cum censura tenerentur. Qua in re observandum est, eos, qui a sede apostolica sunt hujus generis dispensationem impetraturi, exprimere debere, pluries a se violatam fuisse censuram, si pluries fuerit violata, ne rescriptum subreptitiis precibus impetretur, propterea que in irritum cedat, cum difficilius pontifices maximi dispensare soleant erga eos, qui frequenti violatione censuræ se maxime temnere ecclesiasticam potestatem facto suo demonstraverunt, cap. 20, de rescriptis. Ab irregularitate, quæ proficiscitur ex homicidio, etiam occulto, non posse episcopum dispensare, liquido constat, quando vel ipse Gregorius IX, qui in quibusdam criminibus eam potestatem episcopis adseruit, expressis verbis homicidium excepit, cap. ult. de tempor. ordinat. quod et probavit concilium tridentinum in cap. 7, sess. 14, de reform. Tantum exceptio est in eo casu, quo dubium sit, an sacerdos homicidium perpetraverit; quo casui, certa arbitrio episcopi indicta pœnitentia, episcopus idem indulgere poterit, ut in minoribus ordinibus administret, aut etiam in clerico in majoribus constituto homicida, cui poterit auctoritate episcopi certum beneficium instar præstimonii concedi, ne is deserta omnino clericali militia ad sæculares professiones transire cogatur, cap. 2, de cleric. pugnant. in duello. Sed id licet Clementis III, temporibus obtineret, abrogatum deinde fuit in tridentino concilio, dicto cap. 7. Addidit tamen ibidem concilium tridentinum, si non ex proposito, sed casu, vel vim vi repellendo homicidium admissum sit, quam ob caussam etiam ad sacrorum ordinum, et altaris ministerium,

et beneficia quæcumque ac dignitates jure quodammodo dispensatio debetur, committi loci ordinario, aut ex caussa metropolitano, seu viciniori episcopo, qui nonnisi caussa cognita, et probatis precibus, ac narratis, dispenset. Denique cum de mutilatione agitur, dispensatio ob irregularitate inde profecta, sedi apostolicæ reservatur, nisi agatur de mutilatione, quæ non sit enormis, c. 1, de corpore vitiatis, aut de mutilatione, quam quis bona fide, et ex supina ignoratione curaverit, c. 4, eod. tit., aut etiam de vulnere injecto, ex quo nulla secuta fuerit propria mutilatio, c. 1, qui clerici vel voventes, his enim in casibus nonnihil episcopali auctoritati indulgetur, qua dispensatio post certam peractam pœnitentiam obtineatur.

Jure novo, quod statutum fuit in concilio tridentino, sess. 24, de reform., c. 6, declaratum est, licere episcopis, in irregularitatibus omnibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quæ oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum, dispensare. Dicitur licere episcopis, ut excludantur inferiores prælati, non vero ut excludantur vicarii episcopatum, quibus hanc facultatem episcopi communicaverint; cujus rei argumentum ex eodem tridentini capite deducitur; etenim in fine capitis cum tridentini patres concedere voluerint potestatem episcopis, non vicariis eorum, absolvendi ab hæresi, id specialiter expresserunt. Dicitur concessa dispensandi facultas, quod non solum locum habet in foro interno, sed etiam in externo, sive quod verba tridentini generalia sont, et non ad unum internum forum coerceatur; sive quod tridentini patres in eodem capite concessuri potestatem episcopis tantum in foro interno absolvendi a casibus occultis sedi apostolicæ reservatis, id specialiter expresserunt, sive quod irregularitas, et dispensatio ab irregularitate suapte natura ad externum potius, quam ad internum forum spectat, neque enim dispensatio illa tendit ad bonum privatum, quemadmodum tendit absolutio a peccatis, sed præcipue in bonum publicum, quod versatur in ordinatione administrorum, qui profecto sunt externi fori characteres. Dicitur in irregularitatibus ex delicto occulto provenientibus; nomen autem occulti delicti ex decretalium interpretatione, de eo crimine dicitur, quod notorium non est, videlicet de quo quis non est canonice condemnatus, cap. 7, de cohabit. cleric. et mulier. Dicitur denique excepto homicidio voluntario. Ergo quod statutum videbatur in cap. 7, sess. 24, de reformat., de quadam dispensationis specie impetranda a sede apostolica in homicidio casuali, et necessario, in hoc cap. 6, abrogatum fuit, dum ad solum homicidium voluntarium, quod sane a necessario, et casuali distinguitur, pontificia reservatio dispensationis coercetur. Nemo inde non videt, episcopum posse etiam dispensare a mutilatione, vel vulneratione occulta, quia hæc homicidii nomine minime venit; imo et inde constat, in laudato capite tridentino patres pressisse vestigia Gregorii IX, qui in cap. ult. de tempor. ordinat. concessurus episcopis dispensandi facultatem in quibusdam criminibus, exceperat homicidium. Perspicua igitur est tridentina constitutio, quoties de ea irregularitate sermo sit, quæ proficiscitur ex delictu; quam tamen non facile extendi posse censeo ad irregularitatem, quæ proficiscitur ex defectu, quamvis occulto; etenim cum illa constitutio sit specialis, et adversus generalem disciplinam edita, non facile prorogatur a casibus expressis ad non expressos. Tantum dico, in ea irregularitatis specie, quæ oritur ex defectu, ex eo etiam ipso, quod altum de eandem sit in tridentino concilio silentium, eam facultatem dispensandi episcopis competere, qualis competebat ex jure communi ante tridentinum, quod modo commemorabam. Quid vero, si irregularitas proficiscatur ex duplici caussa, nimirum et ex defectu? Ego puto, in proposito non irregularitatem ex defectu, sed irregularitatem ex delicto attendi oportere, et ab ea licere episcopo dispensare in casibus a tridentino concilio probatis, ac si tantum ex delicto irregularitas diceretur. Grave hujus doctrinæ argumentum depromitur vel ex ipso decreto tridentino. Siquidem patres tridentini, cum episcopis facultatem fecerunt dispensandi ab irregularitate ex occulto crimine proficiscente, specialiter excipiendum voluerunt homicidii crimen: at in homicidio quæ contrahitur irregularitas non solum dicitur pœna criminis, sed etiam quasi nota defectus lenitatis. Quod si caussa defectus lenitatis non potuisset ab hac irregularitate episcopus dispensare, frustra homicidii exceptio inter cetera crimina adjecta fuisset: ergo generaliter verum est, episcopos posse dispensare ab irregularitate ex crimine proficiscente, utut etiam defectus quidam irregularitati caussam præberet. Ex hac ipsa doctrina fluit, eum, qui petit dispensationem etiam a pontifice maximo ab irregularitate proficiscente ex crimine, non teneri petere etiam dispensationem ab impedimento defectus, satisque esse, ut crimen pandat, cujus caussa fuerit irregularis.

CONCLUSIO.

His, ut puto, ex ordine absolutis, postquam, nisi mihi admodum blandior, fecerim satis proposito meo, finem imponendum censui, non solum tractationi susceptæ de criminibus, et modis, quibus rei criminum coercentur, sed et universæ decretalium Gregorii IX, in certam methodum digestarum in-

terpretationi; et quidem uberi, quamquam compendiaria, ratione, in qua propterea ineunda, ut candide fatear, gravius mihi fuit elaborandum, quam si fusiore oratione, et discussione scolasticorum moribus consentanea, uti in singulis voluissem. Ceterum vehementer lætor, quod multa paucis me exhibuisse intueor, quibus disciplinæ ecclesiasticæ universæ jacerentur saltem necessaria fundamenta. Quoad per vires potui, et brevitati, et perspicuitati studui. Quæ multa meis lucubrationibus desunt, facile supplebit pro sua sagacitate, quicumque ad earum lectionem accesserit, cum planum sit, ex contextione principiorum longe plura consectaria deducere: si quid obscurum adhuc occurrat, veniam mihi datum iri confido, dum in multa rerum congerie offusas passim crassiores tenebras diluere conatus sum; nec adeo valere potuerunt vires meæ, ut meridianam lucem inferrent. Absit autem a me, ut quidquam admiserim, quod Deo, quod ecclesiæ Dei sponsæ, quod ecclesiasticis ordinibus, quod populorum rectoribus displicere quoquo modo possit. Si quid forte hujus generis detegatur, delendum penitus volo, ac si mihi aut nolenti, aut ignoranti excidisset, ratus non aliam esse veram, solidam, ac nunquam pœnitendam doctrinam, quam quæ divinæ voluntati demississime serviat, societatem christianam tranquille faveat, et rempublicam universam pro modo uniuscujusque juvet, siquidem hæc una vere a Deo optimo maximo doctrinarum omnium fonte, et datore luminum descendit, a qua ne alienum animum unquam haberem, optavi semper, et precatus fui; si non obtinui, infirmitati, imbecilitatique meæ, cujus plane conscius sum, adscribatur.

FINIS.

INDEX

QUO EXHIBENTUR ORDO ET SINGULARIA ARGUMENTA

TRACTATIONIS

DE CONJUGIORUM JURIBUS

INDEX

NOTABILIUM RERUM

QUÆ IN HOC OPERE CONTINENTUR.

Numerus romanus tomum, arabicus paginam indicat.

D

E

J

K

L

M

N

O

P